An. II No. I IULIE 1890

ARHIVA
SOCIETAȚII ȘTIINȚIFICE ȘI LITERARE
DIN IAȘI

APARE ODATA PE LUNA

SUMARIU:

IAȘĬ

EDITURA SOCIETĂȚII ȘTIINȚIFICE ȘI LITERARE DIN IAȘI

1890

De la acest număr înainte, Arhiva apare lunar în fascicule de cîte patru coale. Prețul abonamentului este:

Pe an	15 leĭ —b.
Pe șese lunĭ	8 „ —„
Un număr de 4 coale .	1 leŭ 50„

Pentru streinătate se adauge portul.

Abonamentele se primesc la D-l secretar general *Gr. C. Buțureanu*, strada Buna-Vestire No. 6, precum și la toate librăriile din țară.

ARHIVA

SOCIETĂȚIĬ ȘTIINȚIFICE ȘI LITERARE

DIN IAȘI

INTÎIA ANIVERSARE A SOCIETĂȚIĬ ȘTIINȚIFICE ȘI LITERARE DIN IAȘĬ.

După obiceiŭ și statute, Societatea științifică și literară din Iașĭ a încheiat anul săŭ printr-o sărbătorire deosebită, care a urmat astfeliŭ.

In seara zileĭ de 2 Iulie s-a ținut în cancelaria Universitățiĭ o ședință plenară, la care aŭ fost invitațĭ toțĭ membriĭ eĭ atît din localitate cît și din afară. S-aŭ citit maĭ multe lucrărĭ însemnate și dărĭ de seamă.

A doua zi 3 Iulie, în aula cea mare a Universitățiĭ, la oarele 11 s-a ținut o ședință publică, care a fost deschisă prin următorul discurs pe care l-a ținut D-l *Gr. Cobălcescu*, președintele Societățiĭ:

Onorat Auditoriŭ,

Un an s-a terminat de cînd societatea noastră științifică și literară a început lucrările sale, și astăzĭ, sărbînd prima sa zi aniversară, membriĭ eĭ, conform termenilor statutelor sale, vin în mijlocul Domniilor voastre spre a-șĭ da seamă de lucrările lor din acest an de activitate. Eĭ se măgulesc a crede că procedînd astfeliŭ vor afla un noŭ impuls de la buna vroință a Domniilor voastre și vor izbuti maĭ bine a urmări pe cea maĭ prețioasă dintre ale lor tendențe, pe aceia de a atrage tot maĭ mult interesul și iubirea asupra acestor științe, ce sînt leviarul lumiĭ și care între toate seculele caracterizează pre acest al nousprezecelea secol, cît și asupra literelor, care încă din antiquitate aŭ rîdicat spiritul uman și aŭ făcut cea maĭ frumoasă a sa podoabă.

In fruntea primeĭ fascicule a Arhiveĭ noastre, care a început să apară cîtva timp după constituirea societățiĭ, noĭ am arătat

mobilul ce ne-a îndemnat a ne asocia și am expus împrejurările ce ne-aŭ părut favorabile spre a crede că vom ajunge la scopurile ce ne propusesem.

Progresele realizate în cultura generală a țăriĭ, înmulțirea oamenilor cu cunoștințe serioase atît în științele de ordine morală cît și în acele experimentale, necesitatea de a se da aceste stări de lucrurĭ un noŭ impuls, aceia de a ținea în curentul mișcăriĭ intelectuale a societăților moderne pe însemnata parte a publiculuĭ nostru ce posedă o cultură distinsă, aŭ fost cauzele ce aŭ determinat și aŭ încurajat întreprinderea noastră.

Și astăzĭ, cînd sîntem la finele primuluĭ an de activitate al societățiĭ noastre, putem zice cu convicțiune și cu o satisfacere adîncă că membriĭ eĭ nu aŭ fost greșițĭ nicĭ în aprețierile nicĭ în speranțele lor.

Lucrătorĭ devotațĭ și neobosițĭ aĭ misiuniĭ ce ș-aŭ luat prin ședințele lor regulate și susținute, prin lucrările numeroase și meritoriĭ ce aŭ elaborat, prin discuțiunile pline de maturitate și care nu aveaŭ alte tendențe decît interesele adevăruluĭ, membriĭ societățiĭ s-aŭ simțit în curînd fericițĭ de a lucra împreună, și o emulațiune fecundă n-a lipsit de a se deștepta între eĭ și de a-ĭ face să-șĭ îndoiască forțele și ardoarea de a lucra. Astfeliŭ un material serios pentru Arhiva noastră a fost în totdeauna cu prisosință gata.

D-l Secretar general al Societățiĭ ce va avea onoarea de a vă întreținea după mine vă va rezuma cu amănunțimile cerute și va expune dinaintea Domniilor voastre analiza lucrărilor variate ce s-aŭ elaborat și publicat, și vețĭ putea apreția maĭ bine progresele ce s-aŭ realizat.

Deși sîntem încă departe de a crede că am ajuns la țelul greŭ de atins pre care ni-l-am propus, avem însă via speranță că ne vom apropia de el din ce în ce maĭ mult, căcĭ societatea noastră prin buna voință și interesul cu care a fost îmbrățișată de public a căpătat forțe viĭ din această satisfacere morală, pe care ia nu se poate opri de a o manifesta într-această zi de sărbare, cel puțin pentru a exprima mulțămirile noastre acelor ce ne-aŭ primit atît de bine și aŭ avut de la început credința că asociarea noastră este utilă și serioasă.

Intr-adevĕr, maĭ cu seamă publicul cult a primit cu interes Arhiva noastră şi editorul eĭ a eşit pe deplin satisfăcut pe de altă parte, abonamentele se înmulţesc în toate zilele, şi aceasta pune pe Societate în stare de a creşte şi a ameliora această publicaţiune.

Streinătatea chiar a binevoit a ne onora şi ia cu atenţiunea sa. Articolele ştiinţifice şi literare cuprinse în Arhiva noastră aŭ fost reproduse saŭ rezumate în multe din publicaţiunile streine.

Schimburĭ se operează între noĭ şi între aceste publicaţiunĭ, şi propunerĭ de nouă schimburĭ ne vin chiar de la societăţile cele maĭ de mult constituite şi cu o reputaţiune din cele maĭ întemeiate.

Dacă prin publicaţiunile lor, membriĭ Societăţiĭ noastre aŭ cătat a răspunde la cea maĭ dintîiŭ din datoriile lor, printr-o cale maĭ lesnicioasă şi maĭ plăcută, eĭ s-aŭ silit a răspîndi gustul ştiinţeĭ în societate şi a iniţia publicul în diversele ramurĭ ale studiilor ce sînt obiectele preocupăriĭ lor, prin numeroase conferenţe publice asupra unor subiecte variate şi interesante luate din domeniul filozofieĭ, al literelor, al istorieĭ şi chiar al ştiinţelor experimentale; şi avem ferma speranţă că cu binevoitorul concurs al Domniilor voastre, aceste conferenţe vor avea drept subiect chestiunĭ tot maĭ serioase şi maĭ ştiinţifice şi prin urmare maĭ utile.

Societatea dorind, pe de altă parte, a aduce un contingent util studiilor noastre superioare, crede că va putea încredinţa unora din membriĭ săĭ facerea de cursurĭ regulate într-un period al anuluĭ, asupra unor materiĭ în care eĭ sînt specialĭ. Un vot a fost dat de societate în această privire şi preşedintele însărcinat de a realiza această intenţiune, care avem speranţa că va mări prestigiul Universităţiĭ noastre, îndreptînd încă maĭ mult împrejurul eĭ afluenţa publiculuĭ nostru şi făcînd a creşte interesul ce inspiră această înaltă instituţiune, căcĭ credem că societatea noastră nu-ĭ va fi nefolositoare la înalta chemare ce ia are în ţară şi în acest oraş al Iaşilor care s-a numit, nu fără cuvînt, Atena Romînieĭ, nume ce l-a meritat şi pre care sîntem convinşĭ că-l va merita pentru totdeauna.

* * *

După aceasta, D-l Secretar general Gr. C. Buţureanu a ţinut următorul discurs :

DOMNILOR,

Este grea, aş putea zice chiar foarte grea, sarcina ce-mĭ pune Societatea şi statutele de a face o dare de seamă asupra lucrărilor pe care le-a săvîrşit ia pînă acum, adecă de a rezuma activitatea sa timp de un an şi jumătate. Totuşĭ voiŭ încerca în liniĭ marĭ să ating fiecare din părţile maĭ însemnate ale lucrărilor, ca aşa să-mĭ îndeplinesc pe cît e cu putinţă însărcinarea.

Cea întîiŭ lucrare a Societăţiĭ a fost modul constituiriĭ sale, muncă grea, pentru care s-aŭ trecut maĭ multe lunĭ, căcĭ la noĭ societăţile sînt puţine, şi încă maĭ puţine înjghebărĭ de feliul Societăţiĭ noastre, care îmbrăţişază un cîmp atît de vast: ştiinţele şi literele ; dar în cele din urmă Societatea s-a înjghebat şi îndată a şi început a lucra, atît pe tărîmul ştiinţific cît şi pe cel literar.

Deşi Societatea noastră este în începutul închegăriĭ sale, totuşĭ, mulţămită rîvneĭ membrilor săĭ, am putut da publiculuĭ în scurgere de un an o revistă periodică întitulată „Arhiva Societăţiĭ ştiinţifice şi literare din Iaşi“, în care s-aŭ dat la lumină lucrările membrilor săĭ. — Chestiunĭ variate şi de mare însemnătate aŭ fost dezvălite atît în partea ştiinţifică cît şi în cea literară, unele de domeniul cunoştinţelor generale, altele de domeniul cunoştinţelor locale, privitoare pe noĭ Romîniĭ.

Voiŭ căuta într-o scurtă dare de seamă să fac oglinda acestor lucrărĭ.

Preşedintele nostru D-l Gr. Cobălcescu a publicat o lucrare întitulată: *Observaţiunĭ asupra depozitelor neocomiane din basenul Dîmbovicioareĭ* şi *a fauneĭ de amoniţĭ aflaţĭ şi descrişĭ de către F. Herbich.* In această lucrare D-l Cobălcescu, după ce arată natura depozitelor şi fauna, constată că masivul Carpaţilor despărţea în timpurile neocomiane două mărĭ: una apuseană, caracterizată prin aceia că apele sale eraŭ fierbinţĭ, dovadă requieniĭ şi rudiştiĭ, şi pe care am putea-o numi marea mediterană neocomiană; şi alta răsăriteană, care forma un feliŭ de golf acoperind Romînia pînă în basenul Dîmbovicioareĭ şi poate şi maĭ spre vest şi care

golf făcea parte dintr-un ocean din nord și est pe care l-am numi oceanul boreal neocomian, avînd înse apele recĭ, dovadă fauna care nu cuprinde în ia nicĭ requienĭ nicĭ rudiștĭ. In privința călduriĭ caracteristice care domnea în mediterana neocomiană se dă explicațiunea că ar proveni dintr-un curent cald ce venea de la apus spre răsărit și asemănător cu curentul Gulf-Stream de astăzĭ, însă ceva maĭ cald. Căutînd acum, după cele indicate pînă aicĭ, să ne dăm seamă despre forma uscatuluĭ de prin aceste părțĭ, ne-am explica lucrul în chipul următor. Uscatul se reducea la o peninsulă îngustă transilvaniană care despărțea aceste două mărĭ. Această peninsulă era formată de masivul carpatic, restul era acoperit: la apus de apele calde ce se întindeaŭ pînă în Portugalia, la răsărit de apele recĭ care se întindeaŭ deasupra Munteniеĭ pînă dincolo de basenul Dîmbovicioareĭ.

O altă lucrare a D-luĭ Cobălcescu este o dare de seamă despre lucrarea luĭ *Hugo Zapalowicz* intitulată: *O schiță geologică a părțiĭ estice a Carpaților dintre Pocuția și Maramureș.* Acest memoriŭ voluminos ni-l rezumă D-l Cobălcescu în cîteva paginĭ, arătînd însemnătatea pentru noĭ a unuĭ asemenea studiŭ cu privire atît la geologie cît și pentru partea privitoare pe neamul nostru romînesc. D-sa constată între altele că cea maĭ mare parte din nume de localitățĭ sînt romîne. Memoriul atinge multe lucrărĭ importante pentru geologia Carpaților; D-l Cobălcescu ne-o face cunoscut aceasta după chipul cu care închee lucrarea sa: „Prezentînd acest modest început terminăm făcînd un apel la geologiĭ noștri și la persoanele pe care studiile geologice le interesează, de a ne da prețiosul lor concurs în această întreprindere, care prezentă pentru noĭ un duplu obiectiv, acela de a păși în cercetările noastre mergînd de la cunoscut la necunoscut și în armonie cu geologiĭ ce lucrează la vasta operă a structuriĭ Carpaților, și acela de a introduce în instrucțiunea tinerimiĭ noastre din școalele de diferite grade sumariul cunoștințelor posedate de știință asupra masivuluĭ carpatic și a basenuluĭ Dunăriĭ."

D-l A. D. Xenopol, președintele secțiuniĭ literare, a publicat un șir de lucrărĭ, care de care maĭ de preț, unele lucrărĭ originale, altele dărĭ de seamă.

Ca lucrare originală vom pune maĭ întîiŭ: „*Un studiŭ asupra*

Fanarioţilor“ privit din două puncte de vedere: pe de o parte *Societatea şi moravurile,* pe de alta *Starea economică.* In acest studiŭ D-l Xenopol oglindeşte toate peripeţiile prin care a trecut neamul romînesc timp cît a ţinut domnia Fanarioţilor. Aşa pe de o parte arată că toţĭ domniĭ fanorioţĭ eraŭ fără nicĭ o tragere de inimă pentru ţară, cĭ şi funcţionariĭ pe care-ĭ aduc cu eĭ din Constantinopol întroduc corupţiunea. Societatea este dezorganizată, moravurile decăzute cu totul, ţara înoată în mizerie, din această pricină se rup chiar legăturile familiare, se speculă prin toate mijloacele, chiar cele maĭ neruşinoase. Trecînd la starea economică se arată că ţara e încărcată de dărĭ, către poartă, către domn, către funcţionar, în fine către orĭcine îl apucă pe locuitor, dările se îmulţesc după placul domnuluĭ, toţĭ jupesc în toate părţile, iar sărăcia pătrunde din ce în ce maĭ afund.

Ioan Vodă cel cumplit este un studiŭ de mare valoare, în care se descrie cu colorile cele maĭ viĭ domnia acestuĭ eroŭ moldovean. D-l Xenopol lasă de o parte toate descrierile fantastice, servindu-se numaĭ de faptele dovedite, din care scoate la lumină pe de o parte însemnătatea politiceĭ pe care o duce Ioan Vodă maĭ ales cu ocaziunea alegeriĭ luĭ Enric de Anjou ca rege în Polonia, arată apoĭ politica pe care a dus-o acest domn înlăuntrul ţăriĭ lovind din toate puterile pe boeriĭ ce neîncetat se răzvrăteaŭ şi sprijinindu-se pe poporul de jos, pe care îl ajută de a se rîdica; descrie războaiele pe care acest eroŭ le-a purtat cu oştile aliate şi numeroase ale Turcilor, Tătarilor şi Muntenilor şi închee descriind sfîrşitul săŭ tragic.

Trecînd la dărĭ de seamă, D-l Xenopol a publicat un şir mare de lucrărĭ, între care vom pune: Critica ce o face d-sa lucrăriĭ D-luĭ Hăjdău din marele Etimologic privitor la cuvîntul Argeş, arătînd că răŭ şi fără cale D-l Hăjdău deduce cuvîntul Argeş din armeneşte şi pune că zidirea chiar a bisericiĭ „Curtea de Argeş“ ar fi făcută după un stil armenesc. D-l Xenopol crede că pe calea aceasta numaĭ de a raţiona fără a se servi de dovezĭ se poate ajunge la concluziunĭ foarte eronate. Critică pe Ioan Şoimescu, care a publicat o „Istorie a Romînilor“ şi apoĭ o lucrare intitulată „Romînia Rusia şi întreita alianţă“; arată că lucrarea dintîiŭ nu are aproape nicĭ un merit, cea maĭ mare parte din fapte nu sînt a-

lăturea cu adevărul, face deducerĭ greşite şi ce e maĭ mult plagiază în mod greşit pe Bălcescu; în privința lucrăriĭ a doua a luĭ Şoimescu recunoaşte oare-care merit. Critică de-asemenea lucrarea luĭ Iosif Picĭ asupra neamuluĭ Slavilor care s-aŭ aşezat în țările romîne în timpul năvăliriĭ barbarilor, pe care autorul îĭ pune de neam rutean saŭ rus, numele de Rus nefiind cunoscut pe acele vremĭ. Face o dare de seamă asupra celor cincĭ documente publicate de I. Bogdan în Analele Academieĭ şi care aŭ fiecare însemnătatea lor istorică prin aceia că unul confirmă şi maĭ mult faptul că Petru al III era fiul luĭ Alexandru cel Bun iar alte două documente confirmă faptul că Ştefan cel Mare e feciorul luĭ Bogdan.

Tot aicĭ vom însemna şi dările de seamă făcute de d-sa asupra lucrărilor: „Grafica cirilică la Romînĭ de Gh. Ghibănescu"; „Sistemele ortografice cu litere latine în limba romînă de Romulus Ionaşcu"; „Privire generală asupra monumentelor naționale de N. Gabrielescu"; „Elemente de drept internațional privat de Gheorghe Schina"; „Despre restaurarea monumentelor istorice în streinătate şi în Romînia de G. Sterian"; „Vrajba dintre Cantacuzineştĭ şi Brancovineştĭ de G. Constantinescu"; „Unirea Romînilor din Transilvania cu biserica romano-catolică de Gh. Vîntu" şi un număr de documente comunicate de d-sa, între care este şi scrisoarea luĭ Ubicini către generalul N. Golescu.

D-l Tiktin, directorul părțiĭ literare a Arhiveĭ noastre, de-asemenea a publicat maĭ multe lucrărĭ, şi anume: *Călăuza Ortografică*, în care sînt cuprinse principiile după care trebue să se conducă scrierea în limba romînă, avînd ca principiŭ fonetizmul pur; lucrarea cuprinde două părțĭ bine deosebite, anume principiile generale care trebue să domnească la scriere şi care cuprind principiile tehnice şi ortoepice ale orĭ-căriĭ limbĭ; după care păşeşte la principiile care trebue să domnească în scrierea limbiĭ romîne, dă regulamentul ortografic format din regule tehnice şi ortoepice, trece la cîteva principiĭ de gramatică privitoare la declinațiune, formarea pronumelor, conjugare şi neologizme şi închee lucrarea dînd cîteva modelurĭ de scriere în proză şi poezie, promițînd a da în curînd şi un vocabular ortografic. Această lucrare prezentă o însemnătate mare în ceia ce priveşte greutatea problemeĭ ortografi-

ce. D-l Tiktin a căutat să cristalizeze într-o scurtă expunere liniile largĭ ale ortografieĭ şi să dea astfeliŭ pentru ia o călăuză.

Tot D-l Tiktin a făcut o dare de seamă asupra „Poezieĭ populare colecţia Alexandri de Schwarzfeld", în care critică pe autor că nu-şĭ dă seamă de timpurile în care s-a făcut colecţiunea Alexandri şi că maĭ înainte şi chiar în Germania tot aşa se făceaŭ colecţiunile, recunoaşte însă că colecţiunea Alexandri nu reprezentă poezia adevărat populară. O altă dare de seamă despre „Limba olimpo-valahă de Gustav Weigand" este o aspră critică ce face autoruluĭ care a procedat fără sistemă şi ce este maĭ mult fără cunoştinţele trebuitoare pentru a pricepe limba olimpo-valahă, căcĭ autorul este lipsit de cunoştinţa limbiĭ romîne care trebuia să-ĭ fie punctul de plecare, face transcrierĭ greşite şi ce este maĭ mult nu cunoaşte legile istorice ale limbiĭ romîne. Pe lîngă acestea maĭ multe documente aŭ fost transcrise şi comunicate de d-sa Societăţiĭ.

D-l Găvănescul a publicat *Ereditatea ca element al Tragiculuĭ* un studiŭ estetico-psihologic, în care dovedeşte pînă la evidenţă că ereditatea psihologică este tot atît de puternică ca şi cea fizică punîndu-se pe baza comună a evoluţiuniĭ; intră apoĭ printr-un studiŭ amănunţit asupra întocmiriĭ elementuluĭ tragic, scoţînd exemple din autoriĭ ceĭ maĭ însemnaţĭ şi dovedind că şcoala veche, care scotea tragicul dintr-o lume închipuită a gîndiriĭ omeneştĭ, a căzut şi şcoala nouă găseşte formula eredităţiĭ care dă bazele tragiculuĭ aplicînd-o la legile gîndiriĭ. Acest studiŭ este o lucrare de multă valoare ştiinţifică în problema cea mare a evoluţiuniĭ. — D-l Găvănescul a publicat o dare de seamă asupra lucrăriĭ „Morala filozofică pentru înţelegerea tuturor de Georg von Gizycki" şi în care se arată că fondul moral al omuluĭ stă în el însuşĭ şi nu în iluziunile superstiţioase în care a trăit lumea pînă acum, societatea modernă nu maĭ trăeşte pe aceleaşĭ baze ca acea din trecut, decĭ odată cu societatea veche trebue să dispară şi ele. O altă dare de seamă tratează lucrarea „Importanţa morală a chestiuniĭ femeiĭ de Elena Lange" cum şi „Cultura femeiĭ" de aceiaşĭ autoară.

D-l N. Leon a publicat *Vederile actuale ale biologilor asupra originiĭ şi perfecţionăriĭ materieĭ organice.* In acest studiŭ sumar autorul pune în evidenţă dezvoltarea naturală a organizmelor în marginile principiuluĭ transformizmuluĭ; studiază chestiunea dacă

germeniĭ organicĭ aŭ existat în totdeauna saŭ ș-aŭ luat naștere într-un moment dat din materia anorganică, arată că această din urmă părere satisface cerințelor științeĭ, adecă satisface ideilor cozmogonice că materia pămîntuluĭ a fost odată incandescentă și prin urmare atuncĭ n-aŭ putut fi germenĭ organicĭ, de-asemenea satisface cerințelor morfologice, care arată că elementele primare ale materieĭ organice ca și a celeĭ neorganice se reduc la forme de tot simple. Apoĭ trecînd la animale maĭ complicate arată principiile evoluțiuniĭ animale în genere și apoĭ a speciilor. D-l Leon a maĭ publicat o dare de seamă asupra lucrăriĭ luĭ E. Haeckel „Sistemul sifonoforilor“ în care expune bazele pe care clădește autorul lucrarea privind sifonoforiĭ ca o colonie și indică în liniĭ marĭ clasificațiunea lor.

D l Tanoviceanu a publicat „*Un zapis curios,* tipurĭ și obiceiurĭ din veacul trecut“. In acest studiŭ se reproduce maĭ întîiŭ un zapis al uneia Maria și o scrisoare a luĭ Teodor Paladi, din care scrisoare se vede că Maria din zapis era soția luĭ Constantin Palade, zapisul se dă ca împuternicire de credință că Maria va lăsa darul bețieĭ. Autorul face studiul amărunțit al familieĭ Paladi după datele cunoscute pînă acum, fără însă a putea găsi din ce familie era Maria, decît numaĭ că era Munteancă și din mare familie boerească, arată deprinderile Romînilor pe acele vremĭ (1751) și deduce că beția a fost adusă în țara noastră în urma atingeriĭ cu Muscaliĭ. Tot D-l Tanovicianu a maĭ publicat *Două specimene de geografie,* una în limba franceză din 1687 în care se constată o ignoranță patentă a geografilor apusenĭ asupra țărilor romîne, bună-oară Iașiĭ în Muntenia și nu lîngă Prut și Bucureștiĭ în Moldova; a doua carte este o geografie de Arhiereul Amfilohie Hotiniul din 1795 și în care vorbindu-se de Franța nu se știe dacă în adevăr este revoluție în Pariz și că Ludovic al XVI era deja ucis, deja eraŭ 6 anĭ trecuțĭ și vestea revoluțieĭ nu ajunsese pînă în țările noastre. Apoĭ o mică dare de seamă asupra unuĭ studiŭ de drept internațional a luĭ Ed. Cimbali.

D-l Grigore Buțureanu a publicat „*Antropologia*“, un studiŭ sumar al acesteĭ nouă științe, arătînd mersul săŭ gradat din timpurile cele maĭ îndepartate și pînă astăzĭ, arătînd în același timp mersul științelor care formează corpul cel mare al antropologieĭ

și progresul ce l-a făcut școala antropologică din Pariz astăzĭ. Asemenea a publicat „Notiță asupra săpăturilor si cercetărilor făcute de D-l Beldiceanu la Cucutenĭ", în care se arată stațiunea Cucuteniĭ, stratificațiunea stațiuniĭ și o scurtă dare de seamă asupra instrumentelor găsite în piatră, a vaselor și a idolilor. Tot în această notiță se arată că stațiunea Cucuteniĭ prin natura instrumentelor, a vaselor și a idolilor dovedește o suprapunere de două stațiunĭ, din care una maĭ veche și alta maĭ nouă, saŭ dacă nu două stațiunĭ dar două culturĭ foarte deosebite în ele.

O critică asupra lucrăriĭ „Originea limbiĭ și legătura dintre cugetare și vorbire de Georgescu", în care arată că este o plagiare în toată cuprinderea sa. O dare de seamă asupra „Circumvoluțiuniĭ lui Broca" de Georges Hervé in care se arată că graiul este localizat în a patra circumvoluțiune frontală.

Fenomenele mehanice și fiziologice ale digestiuniĭ la rac de decedatul doctorand în științele naturale Gr. Stamati, lucrare care n-a putut fi revăzută de el, căcĭ a murit. In acest studiŭ se dovedește că la racĭ, alimentele sînt mestecate în stomah și nicĭ de cum pînă acolea; alimentele odată mestecate trec' în intestine. Atît în stomah cît și în intestine se amestecă cu diferite sucurĭ, pe care animalul le păstrează în glande. Aceste sucurĭ conțin materiĭ albuminoide și ternare și care servesc animaluluĭ la vremĭ de foame ca hrană.

D-l Gh. Ghibănescu a publicat *Istoria uneĭ moșiĭ din veacul al 15-lea și pînă astăzĭ.* In acest studiŭ se face istoricul uneĭ moșiĭ din ținutul Fălciuluĭ, începînd cu data 1440, cînd se găsește cel maĭ vechiŭ hrisov dat de Ilieș și Ștefan boeruluĭ Plotun pentru un loc de pe Sărata și merge astfeliŭ pe baza documentelor, pe care în mare parte le transcrie în studiŭ, arătînd în ce chip locul de pe Sărata a fost supus schimbărilor prin împărțeală între moștenitorĭ saŭ prin vînzare. Tot în acest studiŭ arată în ce chip se făceaŭ vînzările de moșiĭ, că era destul să se dea cineva de vînzător și să găsească îndată cumpărător, să găsească marturĭ care să spue de stăpînirea pămîntuluĭ și totul e gata. Prin acest studiŭ se aduce o piatră maĭ mult la studiul proprietățiĭ la noĭ la Romînĭ, începînd cu timpurile vechĭ. Să sperăm că alte studiĭ tot așa de importante vor urma acestuia.

D-l Ghibănescu a maĭ publicat dărĭ de seamă, precum asupra scrierilor „Notiţă despre Bîrlad“ de Alex. Papadopol Calimah, „Neamul Cantacuzineştilor“ de Ioan C. Mihalcea, „Intîetatea scrieriĭ în geneza limbajuluĭ omenesc“ de L. Alotte şi „Poezia lirică romînă“ de M. Tipeiŭ. Asemenea a maĭ comunicat Societăţiĭ maĭ multe hrisoave şi documente.

D-l Neculaĭ Iorga a publicat *Iubirea în literatura modernă*, un studiŭ psihologic de mare valoare, în care se arată fazele prin care a trecut iubirea din timpurile cele maĭ vechĭ, la Grecĭ şi Romanĭ, unde se oglindeşte iubirea ţăriĭ prin icoanele cele maĭ voluptoase, de către nişte patrioţĭ pasionaţĭ. La creştinizm se schimbă oglinda dragosteĭ, ia este strîns legată de religiune, către ia se îndreaptă pasiunea cea maĭ înfocată. Vin timpurile maĭ de acum, în care acel sentiment religios de dragoste încetează pe încetul, şi ce a rămas în loc? Iată ce zice autorul: „Veacul nostru a omorît religiunea divină, religiunea în adevăratul înţeles al cuvîntuluĭ, şi a creat în locu-ĭ o religie nouă, religia dragosteĭ“. Pe această teză urmează apoĭ studiul dovedind prin exemple scoase din scriitoriĭ ceĭ maĭ de valoare că femeia este idealul scriitoruluĭ, dragostea către ia este religiunea viitoruluĭ, intră în dovezĭ scoase din scriitoriĭ noştri precum Alexandri, Eminescu, Veronica Micle etc., şi închee astfeliŭ: „Trăim în vremĭ de dragoste şi idolul veaculuĭ e iubirea“.

D-l Iorga a maĭ publicat o dare de seamă asupra „Sintaxeĭ latine după principiile gramaticeĭ istorice“ de Otto Riemann.

Afară de aceste lucrărĭ, D-l Iorga a maĭ citit şi altele care vor apărea treptat în Arhiva Societăţiĭ în numerele viitoare şi în care dovedeşte o putere mare de cugetare şi cunoştinţe numeroase. Literatura romînă se poate mîndri cu lucrările d-sale.

D-l Alex. Suţu a publicat o traducere: *Cronica luĭ Kiparisa*, în care se povestesc întîmplările din Moldova din timpul domnieĭ a treia a luĭ Mihaĭ Racoviţă şi maĭ ales războiul ce a urmat între Nemţĭ şi Turcĭ. Asemenea a maĭ publicat o dare de seamă asupra traduceriĭ făcute de M. de Gr. Bonacchi luĭ Anakreon, Cîntece lirice.

D. Const. Meissner a publicat o dare de seamă asupra lucrăriĭ „Teoria şi practica învăţămîntuluĭ popular după principiile luĭ

Herbart“ de Rein, Pickel și Scheller. In această lucrare autorul susține cu tărie școala pedagogică Herbartiană și arată privitor la lucrarea pe care o analizează, principiile marĭ pe care s-aŭ sprijinit scriitoriĭ în marginile vederilor luĭ Herbart și Ziller și a practiceĭ facute de eĭ.

D-l B. Iorgulescu a publicat *Un moment istoric*, notiță în care autorul arată că în gura Sărățiĭ este o cruce pe care o crede rîdicată în amintirea sfărîmăriĭ seimenilor în timpul domnieĭ luĭ Const. Basarab. Tot de d-sa este publicată, la documente, o anafora din 1812 privitoare la orașul Buzeŭ și alte documente comunicate Societățiĭ.

D-l Gh. Erbiceanu a publicat o notiță asupra luĭ *Petru Depasta* care a scris *Viața luĭ Constantin Mavrocordat* și din care se vede că Depasta era un om învățat, iar scrierea luĭ de valoare.

D-l V. I. Atanasiŭ a publicat o dare de seamă asupra cărțiĭ intitulate *Catagrafia generală a orașuluĭ Buenos-Aires* în care se oglindește propășirea sub toate raporturile la care a ajuns cultura între popoarele americane și chiar între acele de sud, unde suma așezămintelor de înlesnirea dobîndiriĭ cunoștințelor este mare.

D-l Gh. Alexandrescu a publicat o dare de seamă asupra scrieriĭ *Năpasta*, dramă de *Caragiali*, și în care criticul arată că autorul drameĭ induce pe cititor la credința că justiția condamnă pe nevinovațĭ și pe nebunĭ și că criminaliĭ sînt bine privițĭ și trecuțĭ cu vederea și închee: „Așa dar drama „Năpasta“ este o adevarată năpaste a drameĭ“.

D-l M. Schwarzfeld a publicat: Cîntece populare din Muntenia culese de d-sa și o dare de seamă asupra lucrăriĭ: Considerațiunĭ estetice asupra poezieĭ populare romîne de V. Cireș.

D-l Theodor Codrescu a publicat maĭ multe documente de o însemnată valoare atît prin vechimea lor cît și prin cuprins, astfeliŭ cartea de judecată din 1702, un zapis al mînastiriĭ Săcul din 1676, zapis din 1673 și alte asemenea documente.

D-l V. G. Erbiceanu a publicat un hrisov din timpul luĭ Ștefan Vodă din 1488 și un altul din 1663.

In fine maĭ multe notițe bibliografice.

Acestea sînt, domnilor, lucrările pe care le-a făcut Societatea

în cursul unuĭ an şi pe care le-a publicat în Arhiva sa; ţin însă să arăt că afară de acestea maĭ sînt şi altele ale D-lor Xenopol, Iorga, Erbiceanu, Tiktin, Tanoviceanu, Beldiceanu şi alţiĭ, care nu sînt încă publicate, dar care aŭ fost priimite spre publicare.

Faţă cu o aşa activitate sîntem în drept să sperăm că Societatea noastră, începută sub auspiciĭ modeste dar statornice, va aduna în sînul săŭ cu timpul tot ce Romînia are ca inteligenţă, cu voinţă de a lucra, şi cu sprijinul tuturor voitorilor de lumină, Societatea va merge maĭ departe cu forţe însutite pe drumul ce ş-a croit.

Să aşteptăm dar ca viitorul să confirme prin fapte aceia-ce noĭ nutrim ca speranţe; iar pînă atuncĭ: să trăească Societatea ştiinţifică şi literară din Iaşĭ!

* * *

La oarele 2 post-meridiane din aceiaşĭ zi 14 dintre membriĭ societăţiĭ plecară în 5 trăsurĭ pe drumul Vasluiuluĭ spre dealul Bordeĭ, pentru a vedea lucrările tuneluluĭ. Cea maĭ perfectă veselie a domnit pe tot drumul. Un elan tineresc de frumoase speranţe cuprinsese toate inimile.

Ajunşĭ la poalele Bordeĭ, membriĭ părăsiră trăsurile şi începură a urca încet pe jos. D-l preşedinte Cobălcescu dădu explicaţiunĭ despre formaţiunea terenurilor ce alcătuesc Bordea şi arătă membrilor eroziunile ce le încercă partea superficială compusă din loess cum şi eflorescenţele de sare marină de la suprafaţă. D-sa explică eroziunile în chipul următor. Materiile călcăroase formează baza care către mijlocul înălţimilor Bordeĭ ese la suprafaţă. Deasupra se găseşte o pătură de humă în care se face tunelul, iară deasupra acesteia vine tărîmul alcătuit din loess. Huma şi loessul lunecă pe masivul călcăros, ceia ce provoacă ruperĭ, prăbuşirĭ etc.

După ce luară cunoştinţă de teren şi lucrărĭ, membriĭ se întrunira într-un prînz frugal la cantina inginerilor. Cu această ocaziune se rîdicară maĭ multe toaste de deosebiţĭ membriĭ pentru prosperitatea Societăţiĭ şi a Iaşuluĭ. Iară pe la 8 oare membriĭ, se îndrumară către trăsurĭ şi la 10 oare se întoarseră la Iaşĭ.

Astfeliŭ s-a încheiat sărbarea primeĭ aniversărĭ a Societăţiĭ ştiinţifice şi literare din Iaşĭ.

Gr. C. Buţureanu,
Secretar General.

RĂSTURNAREA DOMNIILOR FANARIOTE

STUDIU ISTORIC

de

A. D. Xenopol.

I

Eteria Grecească.

Greciĭ care căzuse sub Turcĭ, maĭ ales de la cucerirea Constantinopoleĭ, suportase totdeauna cu silă și respingere jugul sub care eraŭ încujbațĭ. Niciodată nu-ĭ părăsise speranța că va veni un timp cînd vor putea redobîndi pierduta libertate, cu atîta maĭ mult că politica mareĭ împărățiĭ ruseștĭ se arătase în deosebite rîndurĭ favorabilă ținteĭ urmărite de eĭ. Dintre creștiniĭ ortodoxĭ, pe simpatiile cărora Rusia îșĭ întemeia mijlocul săŭ cel maĭ energic de surpare a împărățieĭ mahomedane, nicĭ uniĭ nu se arătaŭ cu drepturĭ atît de marĭ la sprijinul imperiuluĭ moscovit ca moștenitoriĭ statuluĭ bizantin. Petru cel Mare, începătorul politiceĭ de surpare a domnieĭ otomane, arătase pe față gîndurile sale favorabile Grecilor, cînd sub portretul săŭ gravat în Amsterdam pusese inscripția: Petrus I Russo-*Graecorum* monarcha. El întreprinse războiul din 1711 cu siguranță că va cuceri Constantinopolea și că vasele sale vor odihni acolo. Maĭ lămurit încă fu proiectul grecesc al împărăteseĭ Caterina a II-a, prin care tindea a restatornici împărăția bizantină și a introna acolo pe nepotul eĭ Constantin, hrănit înadins pentru acest scop cu laptele unor doice aduse din Grecia. In timpul războiuluĭ care se sfîrși prin pacea de la Cuciuc Cainargi, 1774, Greciĭ încercară chiar o răscoală în Peloponez, care fu însă înecată de Turcĭ în sîngele cel maĭ scump al răsculaților [1].

---

1 *Poucqueville*, Voyage dans le Grèce, Paris 1824, IV, p. 336.— *Gervinus*, Insurrection de la Grèce, trad. franç., Paris 1863, I p. 39.

Deşi prin tratatul de Cainargi, Rusia fu nevoită a se lepăda de planurile eĭ asupra Constantinopoleĭ, ceia ce fu pentru Grecĭ o mare dezîncîntare, totuşĭ eĭ păstrară nu maĭ puţin visuele şi speranţele lor. Ele se adaoseră în curînd prin deosebitele revoluţiĭ lăuntrice, care veniră pe rînd să izbească în împărăţia Mahomedanilor, precum acea a luĭ Ali-Paşa din Ianina, Mehemet-Ali din Egipet şi Vahaliţiĭ din Arabia. Maĭ mult însă decît aceste mişcărĭ ale Turcilor înşuşĭ, care cel mult ar fi condus la o schimbare a dinastieĭ domnitoare, dar nu ar fi răsturnat chiar puterea otomană, lovi în vaza Turcilor şi încurajâ pe Grecĭ, dobîndirea neatîrnăriĭ din partea Muntenegrenilor în 1745, [2] apoĭ autonomia administrativă obţinută de Sîrbĭ în urma răscoaleĭ lor sprijinite de Ruşĭ, prin tratatul de Bucureşti 1812 şi maĭ mult încă prin alegerea lui Miloş de domn al Sîrbieĭ în 1817. Toate aceste izbînzĭ repurtate de creştinĭ rîdicaŭ moralul Grecilor şi împingeaŭ pe maĭ mulţĭ din eĭ la căutarea mijloacelor de a-şĭ scăpa poporul de asuprirea în care zăcea.

Acel care dădu cel întîiŭ semnal mişcăriĭ ce nu trebuia să înceteze decît cu neatîrnarea Grecieĭ, fu Romînul macedonean grecizat *Riga Veleştintiul*. După ce alcătui un cîntec de libertate pentru Grecĭ, focos ca o Marseileză, el întreprinse maĭ multe stăruinţe politice pe la potentaţiĭ timpuluĭ spre a-ĭ determina să sprijine cauza poporuluĭ *săŭ*, între altele şi la Napoleon Bonaparte generalul directoriuluĭ în timpul cînd el se afla la Veneţia. Intorcîndu-se de aicĭ în anul 1798 cu nişte proclamaţiĭ menite a arunca scînteia insurecţieĭ, fu prins împreună cu maĭ mulţĭ tovarăşĭ de autorităţile austriace şi predat pe mînile Turcilor. Paşa de Belgrad dădu poruncă să fie spînzuraţĭ. Riga opuse însă o împrotivire atît de cerbicoasă încît Turciĭ fură nevoiţĭ să-l împuşte. Căzînd el rosti cuvintele memorabile: „Aşa mor giganţiĭ; ce am semănat eŭ alţiĭ să secere!“[3]

Un alt călduros partizan al eliberăriĭ Grecieĭ fu Constantin Ipsilanti, fiul luĭ Alexandru, acest domn fanariot care se ilustrase

2. *Gervinus*, I p. 67.
3. Idem, p. 81. Originea romînă a luĭ Riga a fost demonstrată într-un chip învederat de D-l *Ioan Caragiani*, Studiĭ istorice asupra Romînilor din peninsula Balcanilor, p. 263.

în Muntenia prin ocîrmuirea luĭ înțeleaptă și îngrijitoare de interesele poporuluĭ. Constantin îșĭ pusese în minte de a înființa, ca domn al Munteniei, o armată romînă, deocamdată menită a apăra țara de pustiirile luĭ Pazvan-Oglu, dar care maĭ tîrziŭ să-ĭ slujască spre îndeplinirea scopurilor sale. Neizbutind cu acel prilej a obținea învoirea Sultanuluĭ, el reîncepe stăruințele sale cu acel al revolteĭ Sîrbilor, sprijinind pe de o parte mișcarea lor prin transmiterea banilor și a armelor ruseștĭ, pe de alta cerînd de la Turcĭ voia de a întocmi o armată pămîntească spre a le veni în ajutor. Poarta însă, în loc de a asculta de cererile luĭ Ipsilanti, se dă în partea luĭ Napoleon și destitue pe înfocatul grec din tronul Munteniei. Ipsilant se duce la Petersburg, unde împinge și maĭ mult pe Rușĭ la războiŭ contra Turcilor, care curînd după aceia și este declarat, în 1806.

Ideia emancipăriĭ poporuluĭ grec cuprinsese toate mințile maĭ deosebite ale neamuluĭ întreg, de la bărbațiĭ politicĭ pînă la învățațĭ. Celebrul Corais, filolog și învățat grec trăitor la Pariz, se ocupa, pe lîngă numeroasele editărĭ de autorĭ clasicĭ, și de ideia mîntuiriĭ poporuluĭ săŭ susținînd părerea că activitatea intelectuală a Grecilor era semnul cel maĭ sigur al depline̦ĭ lor regenerărĭ. Și într-adevăr că cultura mințiĭ luase la Grecĭ un zbor neasemănat. Părăsind eĭ discuțiile gramaticale, retorice și teologice care constituise pînă atuncĭ fondul învățăturiĭ lor, eĭ începuse a se îndeletnici cu studiul istorieĭ, filozofieĭ, dreptuluĭ și științelor politice, care, deși le eraŭ trebuitoare din pricina posturilor ce mulțĭ din eĭ ocupaŭ în împărăția otomană, dăduse în curînd și alte roade decît acele practice pentru care eraŭ întreprinse. La cultura și deșteptarea inteligențeĭ grecĭ, contribuiră maĭ ales școalele din țările romîne, pe lîngă acele din Veneția și din insulele măriĭ mediterane (maĭ ales Creta), cît timp ele fură sub ocîrmuirea venețiană, căcĭ în imperiul mahomedan propriŭ zis numaĭ în țările romîne se putea dezvolta cultura grecească.

Greciĭ însă eraŭ încurajațĭ și de întreaga Europă, învățată a scutura jugul turcesc. Profesoriĭ și învățațiĭ tuturor țărilor nu vedeaŭ în Greciĭ timpuluĭ lor decît coboritoriĭ acelor regĭ aĭ cugetăriĭ din scrierile cărora eĭ supseră cea maĭ mare parte a cu-

noştinţelor lor, acelor modelurĭ de virtute şi de patriotizm pe care măiastra lor pană le zugrăvise în trăsăturĭ atît de neperitoare.

Faţă cu atîtea îmboldirĭ şi încurajărĭ şi adînc convinşĭ că ortodoxa Rusie nu-ĭ va părăsi la momentul hotărîtor, cum nu era să se nască între Grecĭ încercarea de a pune în lucrare gîndirile şi năzuinţele lor?

Ca mijloc de răscoală, eĭ se sprijineaŭ maĭ ales pe puternica rasă a armatolilor din ţările muntoase ale Turcieĭ europene. Aceştĭ armatolĭ saŭ căpitanĭ eraŭ *cu toţiĭ de origină romînă,* pe care Turciĭ încă de la prima lor intrare în Europa îĭ găsise acăţaţĭ pe vîrfurile munţilor, aşezaţĭ în nişte sate saŭ oraşe ce păreaŭ maĭ curînd aninate de cer decît aşternute pe pămînt, şi care rămăsese în acele regiunĭ ce păreaŭ a nu putea fi călcate de picior omenesc tocmaĭ din pricina năvăliriĭ otomane ce reîmprospăta pe acele vechĭ dinaintea cărora eĭ se retrăsese. Toţĭ aceştĭ armatolĭ păstrase în văgăunile lor o neatîrnare aproape deplină de puterea turcească; dar mulţĭ din eĭ, supuşĭ înrîuririĭ poporuluĭ grecesc, în a căror apropiere trăiaŭ, îşĭ schimbase naţionalitatea din romînă în grecească, devenind ceĭ maĭ bunĭ patrioţĭ grecĭ şi jertfind şi viaţa pentru cauza grecească, precum am văzut că o făcuse Riga din Veneţia. [4] Pe lîngă ajutorul Romînilor din preajma proprieĭ lor ţărĭ, Greciĭ maĭ dispuneaŭ şi de puterile principatelor romîne de la Dunărea, grecizate în mare parte şi puse sub ocîrmuirea unor oamenĭ din neamul lor, aşa că revoluţia grecească fu susţinută maĭ ales pe numele neamuluĭ romînesc şi neatîrnarea lor răsări cu deosebire prin sîngele Romînilor.

Revoluţia Grecilor, productul redeşteptăriĭ lor intelectuale, începu prin dezbaterĭ literare şi sfîrşi printr-o mişcare politică în 1810. Mitropolitul Ungro-Vlahieĭ, Ignatie, întemeè în Bucureştĭ unul din cele două marĭ centrurĭ ale Elenizmuluĭ în răsărit: o societate literară avînd de scop activarea culturiĭ în poporul grecesc, şi în anul următor începe a-şĭ edita la Viena revista *Mercuriul învăţat* (*Λόγιος Ἑρμῆς*), organul mişcăriĭ nouă culturale a Gre-

4. Originea romînă a armatolilor şi deci aproape a tuturor capilor războiuluĭ pentru neatîrnare a Grecilor a fost pusă pentru prima oară în lumină în eminentele cercetărĭ ale D-luĭ *Ioan Caragiani* citate în nota precedentă.

cilor. In 1814 se înființează în Atena societatea Filomuzelor care avea de scop crearea uneĭ bibliotecĭ şi a unuĭ muzeŭ precum şi a maĭ multor şcolĭ, societate ce-şĭ găsi sprijin în lumea învăţată şi chiar în acea politică şi diplomatică a apusuluĭ.

Paralel cu atare întovărăşire ştiinţifică şi literară sădită în sînul Grecieĭ se maĭ naşte o alta, aşa numită *eteria* (ἑταιρία-asociaţie) în cuprinsul împărăţieĭ ruseştĭ şi anume în Odesa, întemeiată de unul Neculaĭ Scufos din Arta şi anume pe baza francmasonieĭ cu statute şi organizare secretă. Scopul eĭ era „unirea armată a tuturor creştinilor împărăţieĭ turceştĭ pentru a face să izbîndească crucea asupra semiluniĭ.“ Eteria se ramifică în curînd, cu deosebire pintre Greciĭ ţărilor romîne, între care am văzut pe Mihail Suţu Domnul Moldoveĭ dedîndu-se cu totul intereselor eĭ. După aceia ia se întinde în Grecia, ba îndrăzneşte chiar a lăţi uneltirile sale în Constantinopole sub mîna autorităţilor turceştĭ.

Ajungerea luĭ Alexandru Ipsilanti în fruntea eterieĭ determină izbucnirea mişcăriĭ, în Fevruarie 1821.

Alexandru Ipsilanti era fiul luĭ Constantin fostul domn al Munteniеĭ. El întrase de timpuriŭ în armata rusească, şi după ce pierduse o mînă în bătălia de la Drezda, fusese înaintat la rangul de maior. Noul cap al eterieĭ îşĭ pusese de la început toate speranţele sale în ajutorul Rusieĭ, cu atîta maĭ mult că pe atuncĭ Grecul comitele Ioan Capodistrias era ministru de externe al imperiuluĭ rusesc (1816—1822). Capodistrias fiind totodată şi preşedintele onorar al societăţiĭ Filomuzelor din Atena, se răspîndi în curînd ştirea că el ar fi şi organizatorul secret al eterieĭ, ceia ce contribui nu puţin la lăţirea mişcăriĭ, întrucît toţĭ Greciĭ credeaŭ şi maĭ cu drept cuvînt decît Ipsilanti că împăratul rusesc era să le ajute în a lor întreprindere. Nu se poate tăgădui că poporul Ruşilor era aprins de cele maĭ viĭ simpatiĭ pentru cauza Grecilor, împărtăşind, deşi din cu totul alte motive, sentimentele ce se manifestaŭ şi în apusul Europeĭ pentru soarta Grecilor, şi însuşĭ împăratul Alexandru nu putea în fundul inimiĭ luĭ decît să compătimească pentru suferinţele lor. De aceia şi agenţiĭ ruşĭ nu se sfiaŭ de loc a ajuta mişcarea Grecilor. Aşa comitele Capodistrias, deşi reţinut prin poziţia luĭ oficială de a se rosti într-un chip hotărît pentru întreprinderea Grecilor şi care chiar printr-o scriere a

lui sfătuise pe Grecĭ a fi prudenţĭ, [5] declară totuşĭ eteristuluĭ Xantos că se roagă luĭ Dumnezeŭ pentru fericita ajungere a scopuluĭ comun. [6] Deşi guvernul rusesc se vede silit tot din motive politice a trimite peste graniţă pe agenţiĭ Grecilor, Perhaibos şi Galatie, dă cu toate acestea ordin consuluĭ rusesc din Moldova, Pizani, de a le încuviinţa proteguirea luĭ şi a le da banĭ, „ca fiind eĭ membriĭ uneĭ asociaţiunĭ al căria scop era sfărîmarea juguluĭ turcesc.“ [7] Tot cu paspoarte ruseştĭ se duce la Constantinopole Neculaĭ Şuţu fratele domnuluĭ Moldoveĭ, Ioan Schina cumnatul luĭ, fraţiĭ Hangerli şi principele Caragea. [8] Tot din atare tolerare a Ruşilor pentru Grecĭ se explică împrejurarea cum de eĭ păstraŭ în slujba lor, în posturĭ politice, eteriştĭ adeveriţĭ, precum pe Leventie, dragomanul consulatuluĭ rusesc din Iaşĭ, şi consulul trebuind chiar să lipsească cîtva timp, trebile cancelarieĭ, pe atuncĭ atît de importante tocmaĭ din pricina mişcărilor eteriste, rămîn pe mînile Greculuĭ. [9] După o asemenea purtare îngăduitoare a Ruşilor faţă cu întreprinderile eteriste, Greciĭ puteaŭ crede cu tot cuvîntul că mişcarea lor va fi sprijinită şi cu armele împăratuluĭ.

Eĭ pusese în sigiliul eterieĭ literele Α̇. Κ. care se credea că însemnă Alexandru şi Capodistrias. [10]

Cu toate acestea împăratul Rusieĭ era nevoit, din motive politice superioare, să caute a reţinea pe Grecĭ de la o mişcare turburătoare şi să-ĭ dezaprobe oficial, în cazul cînd eĭ ar fi întreprins-o. Anume împăratul Alexandru încheiase încă din 1815 cu regele şi cu împăratul Austrieĭ, încă de pe cînd se aflase împreună în Pariz, aşa numita sfîntă alianţă, acea legătură ipocrită care sub masca religiuniĭ vroia să apere absolutizmul contra dreptelor revendicărĭ ale revoluţieĭ. Intrucît, după toate probabilităţile, Alexandru al Rusieĭ fusese propunătorul acesteĭ legăturĭ, el nu putea acuma să patroneze o revoluţie, oriunde ia s-ar fi ivit,

---

5. Observations sur les moyens d'améliorer le sort des Grecs. Corfou, 9. avril 1819.
6. *Gervinus*, I. p. 164.
7. Idem, p. 148.
8. *Raybaud*, Mémoires sur la Grèce.
9. *Aricescu*, Istoria revoluţieĭ romîne de la 1821. Craiova 1874, I. p. 75.
10. *Ubicini*, Lettres sur la Turquie, II, p. 94.

fie chiar încontra urgisiților Turcĭ din partea iubituluĭ săŭ popor grecesc. Cu atîta maĭ puțin putea învoi Alexandru răscoala în 1821 cu cît în 1820 izbucnise mișcărĭ turburătoare în Spania și Italia, pe care le înădușise, conformîndu-se sfinteĭ alianțe, Franția în Spania și Austria în Italia.

Trebue decĭ făcută o deosebire hotărîtă, cînd e vorba de rolul Rușilor în revoluția grecească din 1821, între acel privat al poporuluĭ și chiar uneltirile dregătorilor tolerate de ocîrmuirea centrală și acel oficial al acesteĭ ocîrmuirĭ însușĭ. Din punctul întîiŭ de vedere, nu fără temeiŭ se jeluiaŭ Turciĭ „despre partea ce avuse agențiĭ rușĭ la revolta Grecilor, învinuindu-ĭ chiar cu deadinsul că eĭ ar fi fost adevărațiĭ autorĭ aĭ acesteĭ nenorocite afacerĭ.“ [11]

In actele oficiale ale timpuluĭ nu putem însă găsi nicĭ cea maĭ mică îndreptățire a uneĭ atarĭ învinuirĭ. Impăratul Alexandru descuviințează întreprinderea Grecilor într-o declarație solemnă rostită în congresul de la Laibach, spunînd că „voitoriĭ de răŭ învinuise fără cuvînt pe Rusia că ar avea cugetărĭ dușmăneștĭ asupra Porțiĭ.“ [12] Maĭ mult însă decît această rostire împărătească vorbesc faptele netăgăduite îndeplinite de Rușĭ încontra mișcăriĭ eteriste. Impăratul răspunde prin Capodistrias într-un chip cu totul dezaprobător la scrisoarea luĭ Ipsilanti [13]. Tot el ordonă ca Ipsilanti să fie șters din cadrele armateĭ ruseștĭ, ca generalul Wittgenstein să nu ia nicĭ o parte directă saŭ indirectă la turburările ivite în principate și dispune ca aceste dispozițiĭ să se comunice ambasadoruluĭ săŭ din Constantinopole, spre a le da în cunoștința Porțiĭ. [14] Mihaiŭ Suțu domnitorul Moldoveĭ, cerînd apoĭ adăpos-

11. Dépêches inédites du chevalier *de Gentz* aux hospodars de Valachie, publiquées par le comte de *Prokesch-Osten fils*. Paris 1877, II, p. 142.

12. Și boeriĭ moldovenĭ aveaŭ cunoștință de declarația luĭ Alexandru și trăgeaŭ din neamestecul Rușilor argumente încontra revoluțieĭ greceștĭ. Vezĭ o scrisoare a *boerilor* c. mitrop. *Veniamin* din 3 Iulie 1821 în *Erbiceanu*, Istoria mitropolieĭ Moldoveĭ și Suceveĭ, Bucureștĭ 1888,p. 127.

13. Scrisoarea luĭ Ipsilanti și răspunsul luĭ Capodistrias în *Prokesch-Osten*, Geschichte des Abfalls der Griechen vom türkischen Reich, Wien 1868, III, p. 61–67. Reprodusă în traducere de *Aricescu*, II, p. 102—107.

14. Document reprodus după *Gazeta de Augsburg* din 10 Maiŭ 1821 de *Codrescu* în Uricariul, VI, p. 33. – *Gazeta de Petersburg* din 22 Septemvrie și *Les Débats* din 10 Septemvrie același an publică decretul îndepărtăriĭ luĭ Ipsilanti din armata rusească. Uricarul, idem p. 34.

tire în Rusia, cînd amestecul său în mişcarea Grecilor era obşteşte cunoscut, priimeşte un răspuns dojenitor, în care între altele se spune că „niciodinioară această vinovată revoltarisire nu va putea să cheme numele Rusieĭ întru ajutor, ales acuma cînd partea cea de miază-zi a Europeĭ priveşte urmînd una după alta din toate părţile cîrtirile cele de revoluţie.“ [15] Consulul rusesc din Moldova somează în 28 Fevruarie pe Ipsilanti ca să se retragă în Rusia şi să nu maĭ turbure linişţea Porţiĭ. [16] Tot el comunică mitropolituluĭ Veniamin cartea de blestem zmulsă de Turcĭ de la patriarhul grec din Constantinopole contra revoluţieĭ greceştĭ, pe care mitropolitul ordonă să se citească în toate bisericile [17]. In sfîrşit îndeamnă pe Moldovenĭ în numele împăratuluĭ să mănţină supunerea cătră legiuita putere stăpînitoare. [18]

Intreprinderea luĭ Ipsilanti părăsită de Ruşĭ în voia întîmplăriĭ nu putea să aibă nicĭ un sorţ de izbîndă, căcĭ cu cele cîteva miĭ de oamenĭ adunaţĭ sub steagurile luĭ şi cu 1,500,000 de leĭ banĭ contribuiţĭ de patrioţiĭ grecĭ, din care însă 600,000 luaţĭ cu deasila de la vestitul banchier din Moldova din aceste timpurĭ, Andreiŭ Pavili, [19] nu se putea răsturna împărăţia otomană.

Revoluţia grecească pornită decĭ fără timp, într-un moment cînd politica marilor puterĭ îĭ era aşa de protivnică, trebuia, cu toată simpatia de care se bucura la *popoarele* europene, să sfîrşască într-o *jalnică tragodie,* cum o întitulează în bătae de joc vornicul Alexandru Beldiman. Bătuţĭ la Drăgăşanĭ în Muntenia, sfărîmaţĭ desăvîrşit la Sculenĭ în Moldova, Greciĭ trebuiră să sfîrşască în curînd în ţările romîne visul lor de libertate, şi dacă el

15. Răspunsul *reprezentantuluĭ Rusieĭ* c. *M. Suţu,* din Martie 1821. *Erbiceanu* p. 112.
16. *Erbiceanu,* ibidem.
17. Idem, p. 114. Ordinul mitropolituluĭ pentru citire, p. 116. In cartea de blestem citim: „şi însuşĭ elciul (ambasadorul) Rusieĭ a dat încredinţare că nicĭ o ştiinţă saŭ împărtăşire are rosieneasca stăpînire în această pricină.“
18. Proclamaţia consuluĭ rusesc din Iaşĭ *Pizani* dată din carantina de la Sculenĭ, 28 Martie 1821, idem, p. 111.
19. O scrisoare a luĭ *Pestil* c. *Kisselef* reprodusă de Uricariul, VIII, p. 378.

reînvie în Grecia însușĭ, aceasta fu datorit în cea maĭ mare parte brațuluĭ energic al armatolilor romînĭ ce intervenіră în lupta pentru ceia ce eĭ credeaŭ a fi patria lor. Evenimentele posterioare, de care nu avem a ne ocupa aicĭ, aduseră prin tratatul de la Adrianopole recunoașterea neatîrnăriĭ Grecieĭ și constituirea eĭ în regat, în 1829. (Va urma.)

ANALIZA UNUI MINERAL DE TELUR

de

V. C. Buţureanu.

Se ştie că mineralele de telur se găsesc foarte rar şi că ele sînt întovărăşite totdeauna de metalele aşa numite nobile, precum argintul, aurul etc. Principalele localităţĭ unde se găsesc mineralele de telur sînt: Transilvania şi Uraliĭ; de cîtva timp însă s-aŭ găsit în America şi anume în provincia California din Statele Unite maĭ multe minerale de telur. In timpurile din urmă s-a găsit un depozit însemnat de un mineral de telur, din care am avut ocaziunea să analizez un eşantilion.

Iată proprietăţile acestuĭ mineral. Coloarea sa este gri închisă ca plumbul, cu strălucire metalică; densitatea este cuprinsă între 8.3 şi 8.5; nu e cristalizat.— Cînd este încălzit în aer, el răspîndeşte un fum alb, cu un miros caracteristic de hrean stricat, lăsînd ca rămăşiţă o globulă metalică. — Unele părţĭ ale mineraluluĭ prezentă la suprafaţă o coloare galbenă, cea ce e datorit uneĭ micĭ cantităţĭ de aur nativ.—Mineralul este solubil în acid azotic concentrat lăsînd o rămăşiţă compusă din năsip şi pulbere de aur; în disoluţie se recunoaşte prezenţa arginteluĭ şi a teluruluĭ. Mineralul este prin urmare o telurură de argint cu puţin aur.

Analiza acestuĭ mineral a fost făcută în modul următor. Maĭ întîiŭ am încercat metoda recomendată de

Vöhler în tratatul său de analiza mineralelor, adecă: am căutat să dizolv în apă regală mineralul pulverizat. Am constatat însă că de la început se formează clorură de argint care acopere firele de mineral cu o pătură ce împiedecă acțiunea ulterioară a liquiduluĭ; pentru a evita acest inconvenient, am dizolvit mineralul în acid azotic concentrat și după disoluție am adaos apă și apoĭ am filtrat pe un filtru pentru a separa năsipul și aurul. Filtrul spălat, uscat, a fost ars, și rămășița cîntărită ne-a dat pondul împreună a năsipuluĭ și a auruluĭ.—Dizolvind în apă regală și în soluțiune precipitînd aurul prin acidul oxalic saŭ sulfatul de fier, s-a separat aurul, care a fost cîntărit, iar năsipul dedus prin diferență.

Soluțiunea azotică conține argintul și telurul; se adaoge atuncĭ acid clorhidric în exces și se încălzește; argintul se precipită sub formă de clorură, iar excesul de acid clorhidric discompune acidul azotic; cînd acidul azotic a fost complet discompus, se adaoge la disoluție puțin acid tartric pentru a împiedeca precipitarea aciduluĭ teluros, * și pentru a concentra liquidul, se adaoge atuncĭ la soluția manținută pe o bae mariană, fie o disoluție de acid sulfuros fie de bisulfit de sodiŭ: telurul se precipită sub forma uneĭ pulberĭ de o coloare gri. Se lasă să stea totul pe baia mariană timp de 24 oare, pînă cînd tot telurul s-a depus și liquidul a rămas perfect limpede; se filtrează atuncĭ pe un filtru cîntărit și apoĭ se spală cu apă caldă pînă cînd apele de spălare nu maĭ precipită cu azotatul de argint.—Filtrul conținînd telurul este întrodus într-un tub de cîntărit filtrurile și uscat într-o etuvă a căria temperatură nu trebue să treacă peste 100°.

---

* Se adaoge apă și apoĭ se lasă să se depună clorura de argint; se filtrează și clorura de argint este spălată, uscată, cîntărită ca de ordinar; apele de spălare sînt adaose la liquidul filtrat și totul încălzit.

Cred necesar a atrage atenţiunea asupra a cîteva amănunte de operaţie necesare de cunoscut pentru ca dozarea teluruluĭ să fie exactă. Maĭ întîiŭ trebue ca pricipitarea teluruluĭ să se facă într-o licoare acidă şi anume în prezenţă cu un exces de acid clorhidric; în licoare nu trebue să fie cea maĭ mică urmă de acid azotic; liquidul împreună cu telurul pricipitat trebue să se manţină pe baia mariană cel puţin 24 oare şi la urmă înainte de a filtra trebue adaosă o nouă cantitate de bisulfit pentru a vedea dacă nu se maĭ precipită telur.—In timpul filtrăriĭ liquidul nu trebue să treacă de jumătatea filtruluĭ, căcĭ telurul pulberulent are tendenţa de a se rîdica pe marginile filtruluĭ, aşa că poate trece de pe filtru pe marginile leiceĭ, ceia ce ar aduce o pierdere în pondul obţinut pentru telur; în fine trebue ca spălarea să fie condusă cu multă pacienţă şi continuată pînă ce aŭ dispărut ultimele urme de materiĭ solute din filtru.

Iată acum şi rezultatele a două analize făcute asupra acestuĭ mineral.

	I	II.
Ag	63.01.	62.15.
Te	36.63.	36.94.
Sio^2	0.25.	Au, Sio^2 0.92.

Rezultatele acestor analize corespund formuleĭ *Ag Te*, prin urmare mineralul analizat este *Hessita*.

PESIMIZMUL LA ARTIST

de

N. Iorga.

Toată literatura veaculuĭ nostru saŭ cea maĭ mare parte dintr-însa e însufleţită de concepţia „celeĭ maĭ rele lumĭ posibile" şi dacă în literatură trebue să se caute oglindirea ideilor şi aspiraţiilor cu care se hrăneşte un timp, ajungem la concluzia neapărată că societatea ce produse aceste opere artistice şi se recunoaşte într-însele trebue să fie o societate în care neghina pesimizmuluĭ e înrădăcinată. Voiŭ trece iute asupra cauzelor generale ale pesimizmuluĭ în veacul al XIX-lea, pentru a insista maĭ pe urmă asupra cauzelor speciale, care, în afară de cele ce lucrează asupra maselor, predispun către pesimizm naturile artistice maĭ mult de cît pe celelalte.

I

Fiecare epocă are concepţia sa filozofică asupra valoriĭ lumiĭ, şi de obiceiŭ, după ce unul din cele două chipurĭ ale rezolviriĭ chestiuniĭ predomneşte, veacul următor prin reacţiune va adopta pe cellalt. Ca o vargă care, îndoită într-un sens, nu revine în poziţia eĭ obicĭnuită, cînd i-se dă drumul, ci aleargă înspre partea opusă celeĭ în care fusese îndoită, spiritul omenesc, după ce bătătureşte prea mult cărarea din dreapta, apucă pe cea din stînga, lăsînd maĭ totdeauna la o parte cărarea cea dreaptă, drumul din mijloc. Veacul al XVIII-lea văzuse înflorirea deplină a optimismuluĭ: toată lumea se unea cu ideile optimiste ale filozofieĭ luĭ Leibnitz, şi aceia chiar care, ca Voltaire, aveaŭ momentele lor de deznădăjduire, se grăbeaŭ să contribue şi eĭ la concertul de laude care se aducea uneĭ lumĭ care, după mărturia tuturora,

era cea maĭ bună posibilă. Violenţele de limbaj şi criticile înverşunate aduse societăţiĭ feudale în agonie de „filozofĭ" nu trebue să ne înşele: sectariĭ patriarhuluĭ răutăcios şi ironic care dădea hotărîrile-ĭ nediscutate din Ferney eraŭ departe de a fi tovarăşiĭ de ideĭ aĭ scriitorilor veacului nostru. Pesimizmul nu poate trezi niciodată în inima celor ce sînt stăpîniţĭ de dînsul dor de luptă şi aspiraţiĭ cătră un ideal: *lumea e rea, a fost rea şi trebue să fie rea,* e crezul oricăruĭ pesimist convins şi consequent cu ideile luĭ, şi aceĭ care, ca autorul „filozofieĭ inconscientuluĭ", încearcă să facă tocmaĭ din concepţia pesimistă a lumiĭ un îndemn cătră acţiune nu izbutesc să încredinţeze maĭ pe nime de folosul acesteĭ muncĭ, care ar avea de scop, prin dezvoltarea conştiinţeĭ despre nenorocirea legată de orice manifestare a voinţeĭ, să ajungă la sinuciderea lumiĭ întregĭ. Mult maĭ logică e soluţiunea budistă, prezentată şi de Schopenhauer, liniştea de patimĭ şi de dorinţe, neturburatul şi asceticul Nirvana, negaţia vieţiĭ înşelătoare. Prin singur faptul că „filozofia" luptă pentru formarea uneĭ societăţĭ nouă care să nu fie părtaşă de neajunsurile cele actuale eĭ cred în posibilitatea fericiriĭ, dacă nu pentru moment, cel puţin într-un viitor socotit ca posibil, de vreme ce caută să-l ajungă. Declamaţiile luĭ Rousseau la adresa oricăriĭ societăţĭ care încătuşază libertatea indivizilor şi mînjeşte frumuseţea naturiĭ prin existenţa şi progresele eĭ, ne arată o fire pesimistă. Pe cînd astăzĭ teoreticianiĭ pesimizmuluĭ predică răutatea fără leac a naturiĭ întregĭ, care manifestaţie a voinţeĭ trebue să o sufere toate —în gradurĭ deosebite—,de la piatră pînă la om, Rousseau se închină înaintea sfinţenieĭ naturiĭ, curată şi fără de prihană cîtă vreme mîna blestemată a omuluĭ nu se apropie de dînsa ca să deschiză cărărĭ prin desişul tainic şi umbros al nestrăbătuţilor codri şi să gonească cîntăreţiĭ cu aripĭ, aĭ veriĭ prin fumul locomotivelor, şi veacul al XVIII, veacul perucilor şi muştelor pe obraz, veacul în care s-a petrecut maĭ bine şi maĭ fără grijă de potopul care credea fiecare, că după dînsul era să vie, se mîntue idilic de dulce cu pastoralele luĭ Gessner şi ale luĭ Florian.

Sătul de a cînta osanale lumiĭ, minunateĭ lumĭ, veacul nostru, din spirit de reacţiune, a înegrit—tot cu atît de puţină dreptate—un lucru necolorat în sine şi pe care numaĭ coloarea temperamen-

tuluĭ celuĭ ce o vede se depune, făcînd-o trandafirie orĭ întunecată. Puţinĭ sînt ceĭ care văd în lume lucrurĭ care fatal trebue să se întîmple şi asupra cărora judecata e cu desăvîrşire fără de folos: ceĭ ce nu predică meliorizmul, ca George Elliot orĭ James Sully, sînt în mare parte pesimiştĭ. Mintea, obosită de a apuca pe calea osanalelor, a apucat pe acea a blestemelor şi a osîndelor: Leibnitz a făcut loc luĭ Schopenhauer, D-na Deshoulières luĭ Jean Richepin.

II

Elementele din care se alcătueşte societatea modernă s-aŭ plămădit în sînge: zorile veaculuĭ al XIX-lea aŭ fost maĭ roşiĭ decît ale altor veacurĭ. Zguduirile revoluţieĭ franceze se simt încă şi astăzĭ: cînd aruncĭ o piatră în apă, multă vreme luciul se turbură, pînă în sfîrşit vine la transparenţa eĭ primitivă. Propelele societăţiĭ vechĭ aŭ căzut la loviturile de topor ale oamenilor din Septemvrie, şi pînă ce altele vor veni să sprijine edificiul social, o nelinişte vecĭnică se va simţi. Sîntem ca după un cutremur mare care a schimbat faţa uneĭ lumĭ, din cînd în cînd erupţiĭ vulcanice arată că supt coaja solidă a globuluĭ materiile distrugătoare clocotesc încă.

Am avut, după 1789, un 1848 şi 1870, şi cine ştie ce se pregăteşte pentru viitor în păturile sociale de jos, pe care le frămîntă încă patimile fără frîŭ şi aspiraţiile sîngerate! Religia s-a dus saŭ se duce, şi pînă ce o religie nouă saŭ maĭ bine un chip noŭ de a satisface misticizmul modernilor, legînd cosmogonia poeţilor cu o morală nouă, va fi universal recunoscută, cerul gol şi nestatornicia în ideile asupra lumiĭ şi vieţiĭ apasă greŭ asupra unor minţĭ, care aŭ moştenit de la atîtea generaţiĭ religioase nevoia uneĭ soluţiĭ simple şi statornice a marilor întrebărĭ, vecĭnic nedezlegate. Mulţĭ încă se vor întreba „ce să facem“? şi vor căuta în vinul ameţitor al misticizmuluĭ mulţămirea dorurilor nedesluşite de credinţă şi bunătate care le şoptesc în inima, ca Tolstoi, pînă în sfîrşit răspunsul hotărîtor se va da, şi prin farmecele arteĭ se vor potoli deznădăjduitele silinţe ale minţilor bolnave de cugetare. Alăturea cu această dărîmare de ideal, pe care nimic încă nu vine să o înlocuiască, o schimbare în condiţiile materiale ale traiuluĭ vine de maĭ varsă valurĭ turburĭ în inima, des-

tul de întunecată și așa, a omuluĭ modern. Societatea veche s-a dus și cu dînsa legăturile acelea, oricît de nedrepte și de încatușătoare ar fi fost, care legaŭ om cu om în nevoile așa de multe ale traiuluĭ. Deodată omul s-a simțit singur într-o societate prefăcută în arenă pentru lupta colosală și fără cruțare pentru existență care desfășură peripețiile struggle-for-lifuluĭ supt ochiul jandarmuluĭ și între gardurile legilor. S-a zis, și s-a zis bine, că a fi singur e dulce, a se simți singur însă e tot ce poate fi maĭ trist, și din conștiința aceasta a singurătățiĭ luĭ și a dușmănieĭ ascunse care-l urmărește pretutindenea supt masca politețeĭ moderne se naște încă un izvor de pesimizm. Izolat într-o lume în care e slobod să moară de foame, fără un cer de oamenĭ maĭ strîns legat din care să facă parte și care, încunjurîndu-l de simpatiile sale —deseorĭ interesate, nu-e vorbă—,să-l pue pe picioare cînd amarul vieţiĭ i-ar stoarce puterile, omul simte greŭ izolarea luĭ. Vecĭnic în apărare și fără nime către care să fie legat prin legăturĭ de simpatie și tovărășie într-o lume în care, toate cadrele vechĭ fiind sfărîmate, individul e aruncat în vălmășagul lupteĭ el e o pradă gata pentru pesimizm. Și apoĭ cît amărăște încă viața deziluzia de a fi visat alta și de a fi căpătat alta după jertfele de sînge de la începutul veaculuĭ!

III

Pesimizmul nu este acelașĭ însă pretutindenĭ: planta răsădită în alt teren ia altă față. Influența mediuluĭ se exercită nu numaĭ asupra oamenilor, ci și asupra ideilor generale și concepțiilor filozofice: nota fundamentală, dominantă, rămîne, armonicele însă care daŭ tonuluĭ plenitudinea și bogăția luĭ se schimbă după poporul în sînul căruia concepția se naște și se dezvoltă. Altele vor fi cauzele și alta va fi figura, supt care ni-se înfățișază pesimizmul în deosebitele țărĭ în care a prins rădăcină.

Țara clasică a pesimizmuluĭ, acea care a văzut născîndu-se ideile uneĭ Schopenhauer și Hartmann, e Germania. De acolo a pornit curentul care se simte pretutindenea existent în literatura modernă, pe care o învălește într-un zabranic negru și în care răsună aceleașĭ accente de neîncredere în viață. Lucrul pare curios dintru 'ntîiŭ cînd se gîndește cineva la haosul de sisteme optimiste care aŭ încolțit rînd pe rînd pe malurile Spreeĭ, tot

aşa de roditoare în concepţiĭ metafizice ca şi acele ale Gangeluĭ. Cu toate acestea chiar în acele sisteme de metafizică din care partizaniĭ optimizmuluĭ scot încă şi astăzĭ argumente în sprijinul cauzeĭ lor, ideĭ care maĭ tîrziŭ vor fi sprijine şi izvoară ale pesimizmuluĭ se găsesc, şi încă multe. Introducînd critica în metafizică, statornicind partea sigură a cunoştinţelor omeneştĭ şi cătînd să elimineze tot ce nu întruneşte condiţiile certitudiniĭ filozofice, Kant a trezit acel simţ critic care face totdeauna pe om să se uite cu neîncredere la viaţă, şi văzînd-o cu ochiĭ receĭ aĭ analistuluĭ, să o desece pentru a lămuri elementele din care se alcătueşte şi pentru a judeca aceste părţĭ constitutive ale eĭ. „Pe- „simizmul", zice James Sully, „e consequenţa firească a plecăriĭ „spre luare în rîs şi critică. Această varietate de caracter cuprin- „de, pe lîngă acea vitabilitate fundamentală şi acea aplecare a „spirituluĭ sfădalnic pe care am semnalat-o deja, cooperaţia sen- „timentuluĭ puteriĭ." Superioritatea analistuluĭ asupra obiectuluĭ cercetărilor sale îl face să-l despreţuiască, şi avem o concepţie pesimistă a lumiĭ cînd această lume e obiectul cercetărilor filozofice. Maĭ mult, stabilind o deosebire între lumea fenomenală şi cea curată, lumea lucrurilor în sine (Ding an sich), Kant a deschis calea luĭ Schopenhauer, care, el, pune ca izvor al lucrurilor din lume un principiŭ transcendental, voinţa—lucrul în sine după dînsul.

A trecut vreme de la apariţia cărţiĭ luĭ Schopenhauer, şi admiraţia a mers crescînd. I s-aŭ bătut medaliĭ, i-se plănuiaŭ temple. Filozoful de la Francfort a devenit pentru Germania întreagă un om providenţial, care prin puterea luĭ de cugetare a descoperit adevărul cel mare al nenorociriĭ inherente lumiĭ întregĭ şi a dat la lumină tainele mareĭ înşelătoare, viaţa. „Filozofia inconscientuluĭ", formă nouă şi maĭ ştiinţifică dată concepţiilor budiste şi Schopenhaueriane asupra valoriĭ vieţiĭ, a avut un succes prodigios. Filozofia întunecată a pesimiştilor a dat vlăstare, şi pe cînd nimenĭ astăzĭ nu încearcă să trezească din secriul în care dorm sistemele care nu maĭ aŭ loc decît în istorie, pe Hegel orĭ Schelling, direcţia Schopenhaueriană a produs, alăturea cu Hartmann, oamenĭ ca Bahnsen, Frauenstädt şi Taubert. Incetul pe încetul pesimizmul devine în Germania o religie în toată forma, care-şĭ are mîntuitorul, fanaticiĭ şi evangheliile.

Pentru ce însă această lăţire a ideilor pesimiste, primite cu atîta înfocare într-o ţară care pare a avea maĭ mult un caracter pacĭnic şi sentimental? Lăsînd la o parte faptul că atît Schopenhauer cît şi urmaşiĭ luĭ impun lumiĭ profane prin frumuseţea stiluluĭ lor vehement şi ironic, cît şi prin aparatul ştiinţific supt care îşĭ înfăţişază ideile,— ceia ce n-ar fi tocmaĭ o cauză de răspândire a pesimizmuluĭ fiind-că poţĭ admira pe un scriitor, fără a-ĭ împărtăşi ideile —, alte cauze maĭ adîncĭ aŭ făcut pe poporul care a produs pe dulcele Schiller să divinizeze pe egoistul şi puţin simpaticul autor al „Lumiĭ ca voinţă şi reprezentaţie". Insemne-se faptul capital că ideile luĭ Schopenhauer aŭ căpătat mult maĭ mare credit în toate cercurile societăţiĭ germane de la 1870 încoace. Pînă atuncĭ, ţara întreagă era într-o adevărată beţie de patriotizm, şi puţin eraŭ pesimiştĭ în ţara cu inima idealistă care văzuse ca prin minune toate aspiraţiile eĭ realizîndu-se. Sînt momente în istorie cînd omul încetează de a se simţi ca om pentru a nu vedea în el decît membrul unuĭ anumit popor; sînt vremĭ cînd un popor sufere şi vrea să se rîdice iar unde fusese odată. Cînd ţinta e ajunsă însă, sîngele se linişteşte şi mintea rece şi calculătoare vede cu alţĭ ochĭ lucrurile, pe care cu cîtăva vreme înainte le văzuse prin prizma aurită a entuziazmuluĭ patriotic. Impărăţia şi unitatea Germanieĭ, egemonia vulturuluĭ prusac, păreaŭ mult maĭ frumoase celor ce mureaŭ, ca Rückert, cîntînd vremile pe care nu eraŭ să le vază decît celuĭ ce nu priveşte numaĭ în imperiosul ministru al răposatuluĭ „Kaiser" pe stăpînitorul diplomaţieĭ europene, ci pe acel ce jertfeşte sîngele şi aurul liniştiţilor burghejĭ germanĭ pentru o gloriolă care poate apune de azĭ pînă mîne. Sedan a fost admirabil cîtă vreme ţara plătitoare n-a trebuit să sufere greutăţile stăriĭ de războiŭ vecĭnice pe care astăzĭ împrejurările o impun Germanieĭ ameninţate de „revanşa" Franţeĭ şi de invidia uriaşuluĭ din miază-noapte. Gloria a costat prea mulţĭ groschen şi prea mult sînge, şi de aicea deziluzia. Poporul a visat şi el alta şi visează încă dezrobirea economică: ce-ĭ pasă muncitoruluĭ german, scurs de sărăcie şi de muncă, că oştirile luĭ Wihelm I aŭ făcut, în odăile palatuluĭ din Versailles, din Germania o împărăţie şi din „Königul" Prusieĭ urmaşul Cezarilor romanĭ? Cîmpiile Franţeĭ aŭ supt mult sînge de muncitor,

şi pe mormintele fiilor noroduluĭ oropsit şi îndobitocit a încins coroana împărătească bunicul luĭ Wilhelm al II-lea. Maĭ adaoge-se zguduirea produsă în lumea patriarhală şi modestă a Germanieĭ celeĭ vechĭ prin vederea scurtă şi orbitoare a uneĭ civilizaţiĭ strălucite, şi atuncĭ se va înţelege şi maĭ bine cum în glodul frămîntat cu sîngele tovarăşilor lor de muncă, Francejĭ şi Germanĭ, soldatul—şi cu actuala organizaţie germană „soldaţiĭ noştri sînt naţiunea", spune K. Hildebrandt în National-Zeitung — a adus nemulţămire şi necazurĭ.

In Franţa, acelaşĭ eveniment a adus aceleaşĭ urmărĭ. Cînd ceĭ ce arătase lumiĭ întregĭ tricolorul francez aŭ trebuit să plece capul şi să-şĭ verse milioanele la picioarele încălţate cu botforĭ ale ulanuluĭ prusac, inima celeĭ maĭ sănătoase dintre naţiunile moderne a sîngerat, şi astăzĭ încă ochiĭ Francezuluĭ umilit se umplu de lacrămĭ cînd se gîndeşte la cele două surioare pierdute, Alsaţia şi Lorena! Literatura imperiuluĭ, afară de cîteva excepţiĭ, răsuflă optimizmul epocelor liniştite şi glorioase. După încunjurarea Parizuluĭ şi baia de sînge şi de flacărĭ de la 1870, optimistul Hugo scrie „L'année terrible", şi pesimizmul cîştigă pe zi ce merge în aşteptarea revanşeĭ. Progresul industrieĭ moderne, lăţirea culturiĭ în popor, nu fac decît să aprinză şi maĭ tare de invidie ochiĭ pe care cel de jos, „umilitul şi apăsatul", îĭ rîdică spre ceĭ puternicĭ şi bogaţĭ.

In Rusia, am avea un pesimizm impregnat adînc de aspiraţiile celor ce în întunerec lucrează pentru sîngeroasa redeşteptare a poporuluĭ. Jalea pentru suferinţele noroduluĭ şi mila, care nu e decît o manifestaţie deosebită a pesimizmuluĭ la oameniĭ cu instincte sociale maĭ puternice, daŭ o fizionomie distinctă în misticizmul eĭ pesimizmuluĭ rus, aşa de deosebit de pesimizmul voinic şi egoist, dese-orĭ declamatoriŭ, al Francezuluĭ (comp. „Bouvard et Pécuchet" al luĭ Flaubert cu „Fum" al luĭ Turghenieff) orĭ de acel sentimental şi rezignat, fără zadarnice accente de revoltă, ale Germanuluĭ („Werther" şi „Părinţĭ şi copiĭ") orĭ de practicizmul decepţioniştilor englejĭ (comp. „Intîmplările luĭ Pickwick" orĭ „Nic. Nickelsby" al luĭ Dickens).

IV

După ce astfeliŭ am determinat— cel puţin în trăsăturĭ generale,

cauzele care întunecă mintea tuturora, artiştĭ şi oamenĭ de rînd, marile curente turburătoare ale veaculuĭ, voiŭ întra în cercetarea amănunţită a cauzelor deosebite care fac pe artist să simţă maĭ dureros şi maĭ sfăşietor suferinţele vieţiĭ decît oameniĭ ceilalţĭ. Introducerea aceasta—cam lungă, ce-e dreptul—era neapărată însă, fiind-că, alăturea cu cauzele de pesimizm pe care nu le împarte decît cu aleşiĭ minţiĭ, artistul sufere şi el, inconscient, influenţa cauzelor de pesimizm pentru mase.

Dacă s-ar calcula numărul acelora dintre artiştĭ care aŭ văzut viaţa în trandafiriŭ cu al celor care nu ne-aŭ lăsat decît „cîte un plîns duios şi jalnic" ca urmă de scurta lor trecere pe pămîntul acesta, sortit să treacă şi el ca toate—pentru că şi note triste şi grozave trebue să între în concertul măreţ şi uriaş al vieţiĭ,—am găsi o preponderanţă enormă a celor dintîiŭ. Chiar cînd artistul încearcă să se razime de o concepţie pesimistă a vieţiĭ, cînd opune scutul credinţeĭ în bine la atacurile pesimizmuluĭ, desea-orĭ la suflarea patimilor sprijinul tremură, şi artistul lipsit de dînsul se cufundă în bulboana rotitoare a pesimizmuluĭ, care îl trage tot maĭ la fund, unde sînt apele maĭ glodoase şi lumina maĭ slabă. De cîte orĭ Lamartine a presimţit goliciunea credinţeĭ, şi cît de şubredă ni-se pare stavila cruciĭ pe care cearcă să o pue în calea valuluĭ negru care tot creşte şi îneacă minţile! Lumina, care după Hugo, cît de slabă ar fi, e o mîngîere în iadul vieţiĭ, nu scoate din umbră decît părţĭ rare din temniţa în care oameniĭ sînt aruncaţĭ fără voe şi fără vină. Vigny, adăpostit toată viaţa luĭ în turnul de fildeş care făcea să lunece pe luciul săŭ toate suferinţele omeneştĭ, mîntue viaţa într-un acces de blestemurĭ. Goethe, firea cea maĭ equilibrată şi maĭ stăpînă pe sine dintre literatoriĭ modernĭ, temperamentul voliţional care-şĭ mlădie gîndurile şi le călăuzeşte după voe, a scris „Werther", şi la noĭ chiar, cîte lacrămĭ înghiţite în silă se simt în „veselul" Alexandri! In lumea veche am găsi acelaşĭ lucru; drama toată a anticilor e pesimistă. Eshil şi Euripid: unul pesimist religios, cellalt pesimist metafizic. Sofocle, omul măsuriĭ şi a arteĭ cu cumpănă, a spus şi el că pentru om maĭ bine e să nu se nască, adecă „to be or not to be" al luĭ Shakspeare, rezolvit negativ. Pesimist Pindar, căruia îĭ datorim frumosul adevăr că omul e visul uneĭ umbre şi umbra unuĭ vis,

pesimist poetul epicureizmuluĭ Lucrețiŭ. Și gingașul Virgil are și el momente în care ghicește că în lume sînt „lacrymae rerum“. Intre artiștĭ, pictorul umbrelor, Rembrandt, întunecatul Goya, Fuenzes, suflet muncit de scene de amor și de hoiturĭ însîngerate de chinurĭ, Delacroix, coloristul cel minunat al romantizmuluĭ, sînt atîția pesimiștĭ, care-șĭ moae în negru penelul cînd se apropie de pînza pe care aŭ să zugrăvească chinurile omeniriĭ păcătoase și nenorocite. Pretutindenea ne va veni la urechĭ din depărtările timpuluĭ „acest sughıț de plîns aprins care se rostogolește din veac în veac și vine să moară la picioarele vecĭnicieĭ“. Cîte personalitățĭ optimiste s-ar găsi între muzicanțiĭ modernĭ, cînd muzica se potrivește într-un chip particular cu expresia temperamentuluĭ pesimist (T. Sully, Pes. 426) și veselia se tînguește în notele luĭ Chopin saŭ ale luĭ Wagner ?

Trebue să fie ceva în aceste temperamente care le face să vibreze așa de puternic la toate tristețele viețiĭ și care-ĭ face nesimțitorĭ pentru frumusețile care se găsesc amestecate în turburile eĭ valurĭ, și fără să mă opresc asupra explicăriĭ științifice a temperamentelor optimiste și pesimiste, voiŭ desface pricinile ascunse care-ĭ fac pe toțĭ să incline către decepționizm, uniĭ maĭ tare alțiĭ maĭ puțin. Firește că artiștiĭ înzestrațĭ cu un temperament fericit, care aŭ un substratum nervos lucrînd maĭ reținut și maĭ încet și ale cărora organe trimit sunete concordante la lumina conștiințeĭ, se vor împotrivi maĭ puternic acestor cauze, pe cînd pesimiștiĭ născuțĭ, dezequilibrațiĭ și nevîrstniciĭ vor găsi o întărire a tendențelor lor spre o judecare rea a viețiĭ, cînd vor fi supușĭ la influențele deletere pînă la un oarecare grad ale arteĭ.

V

Omul ordinar trăește in mijlocul vieţiĭ și, privind lucrurile și oameniĭ de aproape, le împărtășește patimile și gîndurile. Invălmășagul viețiĭ, în care joacă rolul de actorĭ, cĭ sînt din cale afară de preocupațĭ de propriele lor interese, pentru a se opri să gîndească asupra lumiĭ și valoriĭ sale față cu omul. Zgomotul îĭ amețește, frigurile lupteĭ pentru traiŭ îĭ aprind, și într-o viață fără cugetărĭ abstracte, într-o viață de acțiune maĭ mult decît de cugetare,—care joacă numaĭ rolul unuĭ mijloc de adaptare la

mediŭ — n-aŭ vreme să se gîndească la altele decît la interesele multiple ale traiuluĭ. Nicĭ optimiştĭ nicĭ pesimiştĭ, eĭ sînt maĭ de grabă melioriştĭ inconscienţĭ prin însuşĭ faptul că, puindu-şĭ necontenit ideale ca ţintă— ideale potrivite cu dînşiĭ dar tot ideale,— luptă să le ajungă. In lupta de interese a vieţiĭ, ceĭ ce iaŭ parte la dînsa nu pot să-ĭ observe toate amănunţimile şi, pierduţĭ într-un colţ unde se gîndesc numaĭ la chipul cum ar putea scăpa teferĭ, vederea generală a lupteĭ le scapă. Un soldat nu va putea reproduce niciodată prin cuvinte o luptă la care a luat parte, şi în „Războiŭ şi pace“, Tolstoi ne-a arătat în repeţite rîndurĭ chipul cum lupta i-se arată luĭ şi partea restrînsă despre care are conştiinţă.

Cel ce o vede e într-adevăr, cum spune Ciceron în scrisoarea-ĭ către Trebatius, fricosul care, stînd de o parte, e la distanţa potrivită pentru ca, amănunţimile pierzîndu-se, priveliştea generală singură să i se întipărească în minte.

Omul de artă, care-şĭ ia drept sarcină să povestească în cuvinte viaţa, se aşază departe de frămîntările eĭ şi se fereşte de orĭce interese egoiste care i-ar întuneca vederile şi, făcîndu-l actor, l-ar împiedeca de a fi un bun spectator. Insă tocmaĭ aceste izolărĭ ale luĭ de lume, pe care o priveşte nu ca o adunătură de sfinţĭ, pentru care are simpatie orĭ ură, ci ca obiectul cercetărilor luĭ, îl duce pe încetul către pesimizm. De la o bucată de vreme, tot ce-l leagă de lumea fiinţelor de aceiaşĭ fire cu dînsul se topeşte, şi vine o vreme cînd, pierdut în lumĭ ideale, nimic nu-ĭ maĭ este comun cu lumea ceialaltă. E singur atuncĭ în regiunĭ maĭ înalte decît ale vieţiĭ, pe culmile senine dar dese-orĭ recĭ ale arteĭ, şi nicĭ o simpatie nu vine să se înalţe pînă în lumea unde planează el, artistul „nesimţitor şi rece“. Pasăre stingheră, ca vulturul, cu care Byron aseamănă pe omul de geniŭ, el cearcă să se plece către lumea de care s-a înstreinat şi nu poate. Inaintea fiecăruĭ lucru el se gîndeşte, ca Flaubert, la folosul pe care-l poate scoate dintr-însul pentru arta luĭ, şi, cu toate obiecţiile lui Guyau, lucrul rămîne incontestabil: e un obiceiŭ căpătat încetul pe încetul şi de care artistul nu se maĭ poate desface. Inaintea orĭcăruĭ lucru din natură, spun fraţiĭ de Goncourt, aceştĭ zugravĭ de cuvinte, cutare orĭ cutare tabloŭ de maestru îţĭ vine în minte. Simpatizezĭ aşa de puţin cu lumea atuncea încît

de la o bucată de vreme eştĭ faţă cu dinsa ca naturalistul orĭ maĭ bine entomologistul faţă cu fiinţa vie şi simţitoare asupra căria face vivisecţiĭ. Arta e o iubită excluzivă pentru cel ce se dă în dragoste cu dînsa: el n-are ochĭ pentru alte fiinţe şi toate le raportă cătră iubita luĭ maĭ sus de lume.

Un tip de asemenea înstreinare de lume, care face din individul pierdut în lumile arteĭ un om imposibil de trăit şi cu inima închisă pentru patimile omeneştĭ, e Claude Lantier din „L'Oeuvre", admirabilul roman psihologic (cu toate că după Zola omul psihologic e o păpuşă, „un pantin") al luĭ Zola. Cu gura uscată de sete pentru un ideal de reproducere a vieţiĭ, existent numaĭ în mintea luĭ şi imposibil de realizat, el vede în lume numaĭ un arsenal de unde poate scoate cele trebuitoare pentru minunea de frumuseţe şi de reproducere exactă (rendu) pe care vrea să o închipuiască pe pînză. Inaintea foculuĭ vecĭnic pe care, preut al arteĭ, îl serveşte, toate pasiunile se topesc ca ceara, şi nimic maĭ dureros în realizmul săŭ decît suferinţele negrăite ale femeiĭ în care nu maĭ vede decît un model şi căria-ĭ zugrăveşte cu o brutalitate inconscientă diformaţiile pe care maternitatea le-a adus trupuluĭ săŭ frumos. Copilul îĭ moare, şi înaintea cadavruluĭ miculuĭ rahitic, galben şi slăbit de boală, cea dintîiŭ idee a aceluĭ care nu maĭ este nicĭ părinte nicĭ iubit, ci numaĭ artist, adecă un monoman aproape, e să ia în mînă penelul şi să pue pe pînză trupul schilod al celuĭ ce era carne din carnea luĭ. In suferinţele luĭ Raoul, bietul ftizic fără de mamă, Daudet vede frumuseţile unuĭ roman şi ştergînd lacrămile cu mîneca scrie acel „Jack" care a produs o întipărire aşa de dureroasă autoareĭ „Indianeĭ" că n-a putut pune treĭ zile mîna pe condeiŭ. Gambara al luĭ Balzac, tip enigmatic de nebun, care cîntă melodiĭ dumnezeeştĭ din instrumente fantastice şi necunoscute, face şi el parte din această categorie de maniacĭ, aĭ arteĭ. Bine înţeles, Lantier şi Gambara sînt tipurĭ duse la extrem, dar fiecare din artiştĭ e atins de boala aceasta şi nime dintre dînşiĭ nu găseşte în viaţă beţia şi uitarea de sine, interesul puternic şi viŭ pe care îl află omul ordinar, burghezul, cum se zicea la 1830 în Franţa, ce n-are alte patimĭ decît ale vieţiĭ, nicĭ ideale prea înalte şi ucigătoare care să-l înstreineze de lume.

Fericirea supremă a vieţiĭ e gustarea lucrurilor aşa cum sînt, fără a te pierde cu mintea în lumĭ transcendentale. Cel ce cercetează lumea, o modifică, e maĭ totdeauna nenorocit: nu sînt fericiţĭ aceĭ care cunosc cauzele lucrurilor, cum credea poetul de la Mantova; dovadă Lucreţiŭ care, el, bietul epicurean fără ideal, ştia amarul pe care-l simte pe buze cel ce pătrunde cu mintea dincolo de lumea faptelor. Artiştiĭ, eĭ care poartă prea mult elementele realităţiĭ în creer, le turbură şi nu pot gusta fericirea celor ce se bucură de viaţă, departe de orĭce idealurĭ prea înalte.

VI

Am văzut efectele deprimătoare ale idealuluĭ, înstreinarea treptată de lucrurile lumiĭ în care artistul nu se maĭ amestecă decît ca cercetător şi cu scopul de a scoate cele trebuitoare pentru opera visată de dînsul. Ca şi Baudelaire, halucinatul poet al „Florilor Răuluĭ“, el „plancază asupra vieţiĭ“, dar lumea e văzută de prea sus ca să simţă viaţa în toată vigoarea şi plenitudinea eĭ.

Un alt caracter al artistuluĭ e ascuţimea puteriĭ de analiză pe care o posedă. Pe cînd lumea ceialaltă trăeşte între fapte fără să le cerceteze, pentru artist, care maĭ totdeauna e un psiholog şi un analist, fiecare fapt observat e un obiect de *disecţie*. Cu scalpelul cugetăriĭ receĭ el se apropie de lucrurĭ, frumoase cîtă vreme cineva se ţine la suprafaţă, şi le desface: elementele lor i-se arată înainte în toată răceala lor abstractă, şi impresia plăcută pe care o produce lucrul văzut întreg se împrăştie. Cum se va arăta chipul drageĭ luĭ aceluĭ, care va da pielea trandafirie la o parte şi-şĭ va pierde minţile cercetînd vinele şi celulele cărniĭ? Pe de altă parte, înaintea fenomenelor, analistul se opreşte şi începe a urmări cu mintea cauzele lor. Departe de lume, în afară de spaţiŭ şi de timp, purtînd vecĭnicia şi nemărginirea în minte, el urmăreşte şirul de cauze, care aŭ la rîndul lor alte cauze, şi mintea se turbură înaintea acesteĭ grămezĭ fără de capăt de înlănţuirĭ şi legăturĭ. Inaintea uneĭ petrecerĭ de noapte la Ostende, Amiel, nenorocitul analist, se pierde în aceste lumĭ de umbre, şi cît de departe se simte el, halucinatul, cînd alăturea la cîţĭva paşĭ, viaţa se desfăşură în toată puterea eĭ. „Miĭ

„de cugetări, spune Amiel, citat de Bourget, rătăceaŭ în creerul „meŭ. Mă gîndeam la cîtă istorie trebuia pentru ca să facă posi- „bil ceia ce vedeam : Iudeia, Egiptul, Grecia, Germania, și toate „veacurile, de la Moise la Napoleon, și toate zonele, de la Batavia „la Guyane, lucrase la această legătură. Industria, știința, arta, geo- „grafia, comerțul, religia întregului neam omenesc se regăsesc în fie- „care combinație omenească, și ceia ce este colo supt ochiĭ noștri „pe un punct nu se poate lămuri fără tot ce a fost. Inlănțuirea „a zece miĭ de fire, pe care le țese nevoia pentru a produce un „singur fenomen, e o intuiție înmărmuritoare !“ Pornind de la un fapt văzut, asociațiĭ de ideĭ uriașe se trezesc în minte : pe cînd un altul poate stăpîni desfășurarea aceste cordele fără sfîrșit de ideĭ, analistul visător se lasă dus de dînsele, și, pe cînd realitatea își poartă icoanele fără număr înaintea ochilor luĭ orbĭ, visul clădește fără oboseală zidirĭ marĭ de norĭ, care parcă nu se maĭ mîntue. Și cînd din aceste înălțimĭ amețitoare, mintea se coboară, toate-ĭ par um- bre, și artistul înzestrat cu această putere de închipuire primejdioasă pentru fericirea luĭ se pipăe pe dînsul singur, ca să-șĭ dea sea- mă de există orĭ ba. E ca mîncătorul de opiŭ care colindă cu mintea luĭ bolnavă și supraexcitată nesfîrșirea raiurilor artificiale, trezindu-se în vremĭ așa de depărtate că miĭ de generațiĭ s-aŭ succedat de atuncĭ pe pămînt, privind, ca du Quincey din patul unde, zdrobit de plante otrăvitoare, doarme somnul luĭ neliniștit, oștirĭ romane defilînd pe dinaintea-ĭ, cu chiverele marĭ de piele, cu pilum scurt la coapsă, pentru ca două minute maĭ tîrziŭ — minute care-ĭ par luĭ opiomanuluĭ, o vecĭnicie, — să vază aevea grădinĭ fantastice ale unor sultanĭ putrezĭ de bogăție, pe malurile unor ape necunoscute. I-se pare că el singur e o umbră, ceva care se împrăștie la cugetare, se simte dus din lume pierdut. „Sînt „fluid ca o fantomă ce se vede dar nu se poate cuprinde. Seamăn „cu un om, cum umbra luĭ Ahil, cum umbra Creuzeĭ, semănaŭ „cu oamenĭ viĭ. Fără să fi fost mort, sînt o stafie. Alțiĭ mi-se „par visurĭ, și sînt vis pentru alțiĭ . . . . . Țiŭ așa de puțin de „fenomene încît la urma urmeĭ trec peste mine ca luminĭ și se „duc fără urmă“.

Celuĭ care nu maĭ găsește nimic sigur în lume, artistuluĭ visă- tor,- și aceste elemente, analiza și visul, întră în deosebite proporțiĭ

în personalitatea tuturor artiştilor aĭ căror ochĭ văd maĭ adînc şi maĭ departe — îĭ maĭ rămîne însă ceva sigur, propria luĭ existenţă. „Cogito, ergo sum, ergo mundus est". Pentru aceasta însă el ar trebui să înceteze de a fi analist cînd se gîndeşte la propria luĭ persoană, şi din nenorocire nu e aşa. Fondul inconscient pe care se razimă viaţa îĭ lipseşte: ca şi Hamlet orĭ Amiel, el se observă trăind. Fenomenele psihice care se petrec în creerul luĭ nu sînt lăsate în uitare, artistul le întăreşte prin aducerea lor la conştiinţă şi le cercetează. E ca un om care ar face vivisecţiĭ asupra sa însuşĭ, şi durerea pe care ar simţi-o el însuşĭ se preface în dezgust, în saţ, în pesimizm. Toţĭ aceştĭ oamenĭ care nu pot lăsa pentru o clipeală în umbră fenomenele ce li-se produc în minte sînt înstreinaţĭ de dînşiĭ ca şi de viaţă. Viĭ încă, eĭ fac „testamentul inimiĭ şi cugetăriĭ lor". Orĭ-ce spontaneitate dispare pentru maniacul ce se priveşte vecĭnic, şi vine o vreme cînd, ca Narcis, ameţeşte privindu-se şi se îneacă. „Grăuntele odată măcinat şi „prefăcut în făină nu maĭ încolţeşte", a spus cel ce a suferit maĭ îngrozitor de boala aceasta a analizeĭ distrugătoare, Amiel.

(Sfîrşitul va urma.)

ORIGINEA EUROPEANA A ARILOR.

de

Gr. C. Buţureanu

E foarte greŭ a răsturna o serie de ideĭ primite deja prin altele nouă care vin să răstoarne o întreagă teorie ştiinţifică. N-avem decît să ne înturnăm în urmă la maĭ multe fapte de feliul acesta pentru a ne face o idee despre cele ce spunem noĭ. Ast-feliŭ este cunoscut de toţĭ că ideile evoluţioniste date la lumină încă de la începutul acestuĭ veac aŭ fost privite la început ca utopiĭ. Susţiitoriĭ păreriĭ de maĭ înainte, numiţĭ astăzĭ creaţionişti, niciĭ nu voiaŭ să intre în discuţie cu evoluţioniştiĭ; a trebuit să vie Darwin [1] printr-un şir de cercetărĭ şi contemporanul săŭ Wallace [2] ca să dezmormînte ideile evoluţioniste ale luĭ Lamarck [3] şi în unire cu Lyell [4] să deştepte lumea învăţaţilor pentru a cerceta chestiunea pusă. — Astăzĭ mulţămită şcoaleĭ nouă experimentale, şi puternicilor lucrătorĭ în ştiinţă ca Haeckel, puţinĭ maĭ sînt, cariĭ să combată evoluţionismul, el este recunoscut ca un adevăr ştiinţific.

1. *Darwin*, Origine des Espèces.—La Descendance de l'homme et la Sélection sexuelle.
2. *Wallace*, La Sélection naturelle.
3. *Lamarck.* Philosophie zoologique.
4. *Lyell*, L'ancienneté de l'homme prouvé par la géologie.

Tot de aşa feliŭ sînt şi vor fi toate adevărurile nouă în ştiinţă. Acel care caută să răstoarne un şir de fapte primite, de multe orĭ riscă să fie lovit cu asprime, şi numaĭ tenacitatea luĭ şi puterea dovezilor aduc cu timpul discuţiunea serioasă şi lumina se face în partea ideilor nouă (vezĭ Lyell. L'ancienneté de l'homme p. 516).

Dacă ne-am deprins în ştiinţă cu un şir de ideĭ pe care este clădită o întreagă teorie şi după care explicăm toate cele lalte fapte, apoĭ ne vine foarte greŭ să renunţăm la teorie şi la întreaga sa economie pe care am clădit toate cunoştinţele privitoare la acea chestiune şi să îmbrăţişem o teorie nouă. Astfeliŭ ne-am deprins în ştiinţă cu teoria migraţiuniĭ popoarelor vechĭ, ne-am deprins să privim Azia ca fiind cuibul omeniriĭ; de unde apoĭ aŭ plecat toate vlăstarele neamuluĭ omenesc şi cînd se rîdică o teorie nouă care să arate că acel neam s-a avut începutul în altă parte, stăm la gînd dacă trebue să stăm la discuţiune cu propunătorul uneĭ asemenea teoriĭ

De cînd cercetarea ştiinţifică a început să atingă şi chestiunea cea mare a neamurilor, teoriile vechĭ ale înrudiriĭ dintre neamurĭ cum şi a leagănuluĭ lor aŭ început să se zgudue cu putere, şi în special teoria Arilor, cum că sînt din Azia, a suferit acum de cîtva timp marĭ loviturĭ. Noĭ credem că teoria veche aziatică este învinsă şi teoria nouă europeană este învingătoare şi că îĭ trebue numaĭ însumarea tuturor dovezilor pentru a dobîndi întîetatea.

Pentru ca desfăşurarea chestiuniĭ acesteia să se înfăţişeze maĭ limpede, e de nevoe să punem faţă în faţă aceste două părerĭ, indicînd care sînt bazele fiecăria şi apoĭ în puterea lor să discutăm.

Susţiitoriĭ teorieĭ că Ariĭ aŭ trăit întîiŭ în Azia şi numaĭ apoĭ aŭ venit în Europa sînt de sigur numeroşĭ,

căcĭ aŭ înaintea lor trecutul în care toată lumea învățată împărtășa această părere, iar mulțimea dovezilor aduse de eĭ pentru a putea fi controlate și respinse ca neîntemeiate nu se poate face într-un timp scurt; de aceia eĭ sînt pînă în prezent stăpîniĭ situațiunĭ, în tractate nimenĭ încă nu se gîndește a arunca din știință teoria aziatică și să pue pe cea europeană, ca apoĭ pe baza eĭ să clădească întreaga înemurire a popoarelor europene, afară de cîțĭ-va îndrăznețĭ și convinșĭ apărătorĭ aĭ originiĭ europene.

I

Teoria *Arilor aziaticĭ* este drept că a căutat să-șĭ pue bazele sale pe dovezĭ scoase atît din științele pozitive cît și din cunoștințele problematice. Astfeliŭ autoritățile cele maĭ de seamă din științele privitoare la neamurĭ pun umărul pentru a susținea această teorie, precum: *Fick* [1] *Gustav* și *Leon Mayer* [2], *Max Duncker* [3], *D'Arbois de Joubainville* [4], *Curtius* [5], *Saussure* [6], *Max Müller* [7], *Roth de Tuberigue, Paul Broca* [8], *Topinard* [9], *Van den Gheyn, Pictet* [10], și alțiĭ; toțĭ aceștia dovedesc că întîia desfășurare a neamuluĭ Arilor a fost în basenul celor două fluviĭ Iaxarte și Oxus, cam între-

1. *Fick*, Vergleichendes Wörterbuch der indo-germanischen Sprachen, și Die ehemalige Spracheinheit der Indo-Germanen Europas.
2. *Leon Mayer*, Vergleichende Grammatik.
3. *Max Duncker*. Geschichte des Alterthums vol. III și IV.
4. *D'Arbois de Joubainville*, Les premiers habitants de l'Europe. Vol. I et II.
5. *Curtius*, Grundzüge.
6. *Saussure*, Mémoire sur le système primitif des voyelles.
7. *Max Müller*, Vorlesungen über die Wissenschaft der Sprache.
8. *Paul Broca*, Mémoires d'Anthropologie vol. I și II.
9. *Topinard*, L'Anthropologie générale. — Acestea sînt tractate speciale care ating chestiunea ariană, sînt însă o sumă de tractate cu un caracter maĭ general în care încă se susțin aceste părerĭ și se aduc dovezile pentru susținerea teorieĭ.
10. *Pictet*, Les origines Indo-Européennes, ou les Arysa primitifs.

munţiĭ Indu-Cuh, Bolor şi Uralĭ, localitate cunoscută şi sub numele de podişul Pamir.

Voiŭ căuta în l'niĭ marĭ să arăt pe ce baze se sprijină originea aziatică a Arilor:

Maĭ întîĭŭ se invoacă tradiţiunea şi anume amintirea din vechĭ că neamul Arilor s-a desfăşurat la răsărit şi anume cam la sud de marea caspică, de unde apoĭ s-aŭ înprăştiat ca dintr-un focar vlăstarele ariene atît în Azia cît şi în Europa. Atît în locul originar cît maĭ ales în drumul lor, Ariĭ s-aŭ ciocnit cu Cuşiţiĭ, prin urmare limba şi instituţiile lor aŭ fost împrumutate şi hrănite de popoarele cuşite, de aicĭ putem deduce că cele întîĭŭ începuturĭ ale civilizaţiuniĭ ariene avură loc în Azia şi prin urmare aŭ caracterul, şi ca limbă şi ca instituţiunĭ, aziatic. Migraţiunea Arilor se pune că s-ar fi întîmplat aşa. Cam cu 2500 anĭ înainte de Hristos, Ariĭ se împărţiră în două părţĭ [1]. Unia remaseră pe poalele spre Uralĭ, aceştia se numiră *Europenĭ*, alţiĭ spre Indu-Cuh şi chiar pînă în marea Caspică şi se numiră *Arienĭ*. Droper, în lucrarea sa „Histoire du développement intellectuel de l'Europe" Tom. I, pag. 47, 48 şi 49 susţine că împărţirea Arilor în două cum şi migraţiunile acestor două părţĭ spre nord-vest şi sud-vest s-aŭ făcut din pricinĭ naturale precum: cutremure de pămînt, surpărĭ, revărsărĭ de apă şi alte asemenea evenimente marĭ, care ar fi lovit deodată neamurile ce trăiaŭ prin acele părţĭ şi aşa le-aŭ pus pe fugă D'Arbois de Joubainville şi alţiĭ susţin că această împărţire ar fi fost pricinuită prin năvălirea Turanienilor, care strecurîndu-se oarecum la mijloc, i-aŭ împărţit natural în două. Ariĭ se împărţiră maĭ apoĭ în două: unia apucară spre sud-est şi se aşezară în valea Gangeluĭ şi a

1. D'Arbois de Joubainville, Les premiers habitants de l'Europe, pag. 214.

Induluĭ, aceştia fură *Inzii*; alţiĭ apucară spre nord-est şi supuseră ţara Iranuluĭ, aceştia fură *Iranii*.

Europeniĭ încă se puseră pe drum, trecură Uraliĭ şi Volga şi se aruncară asupra Europeĭ centrale în maĭ multe cete numeroase, din care eşiră apoĭ neamurile cele marĭ europene precum: Traco-Iliriĭ, Greco-Celţiĭ şi Slavo-Germanĭ.

Al doilea punct pe care se sprijineşte teoria aziatică e originea comună a limbilor arice atît europene cît şi aziatice şi maĭ ales pe originea comună dintre limbile europene şi indiane. In adevăr, în urma cercetărilor luĭ *Bopp* [1], care printr-un studiŭ comparativ a găsit rădăcinile primare ale diferitelor limbĭ arice, şi a dovezilor aduse de *Fick* [2] s'a dedus în mod natural că a fost o limbă primară azică, care poate fi privită ca muma limbilor arice şi care numaĭ prin împrejurărĭ din afară, prin schimbărĭ de mediŭ şi alte asemenea puterĭ, a suferit schimbărĭ, dînd naştere celorlalte limbĭ.

Al treilea fapt pe care se sprijineşte teoria aziatică e că civilizaţiunea Arilor a fost superioară popoarelor care trăiaŭ maĭ înainte în Europa, superioritate care nu s-a putut naşte decît numaĭ din atingerea cu civilizaţiunea semitică din Azia, şi numaĭ apoĭ avu loc transplîntarea eĭ în Europa; căcĭ celelalte popoare înainte de venirea Arilor din Azia eraŭ într-o mare lipsă de cunoştinţe, eraŭ oameniĭ pietreĭ. Prin urmare încă pe cînd Ariĭ eraŭ în platoul Azieĭ centrale şi apoĭ în drumul lor către Uralĭ aŭ intrat în atingere cu popoarele culte semitice; aşa cînd veniră în Europa cunoşteaŭ metalele şi chiar aurul, cunoşteaŭ arta de a lucra pămîn-

1. *Fr. Bopp* Vergleichende Grammatik des Sanskrit, Zend Armenischen, Griech, Latein, Litanisch, etc.
2. *Fick*, op. cit.

tul, cultivaŭ grîul, şi alte asemenea dovezĭ scoase maĭ ales dintr-un studiŭ comparativ de filologie.

In fine, a patra consideraţiune este în determinarea tipuluĭ, căcĭ, zic eĭ, Ariĭ nu formează un tip unic ci un amestec, rezultînd astăzĭ ca şi în timpurile trecute din traiul comun al tuturor albilor; chiar tipul antropologic dovedeşte aceasta, căcĭ întîlnim tipurĭ arice dolihocefale, brahicefale şi mezicefale. Dar pentru ca acest lucru să se fi întîmplat, trebue ca aceste neamurĭ să fi trăit în comun; de aicĭ teoria podişuluĭ Pamiruluĭ ca centru al dezvăliriĭ omeniriĭ, de unde aŭ izvorît, ca dintr-un centru comun, neamurile albe spre apus şi galbeniĭ spre răsărit. Această unitate de origine a neamurilor omeneştĭ se împacă maĭ ales cu teoria monogenetică, care tocmaĭ ţinteşte de a grupa originea popoarelor saŭ a omeniriĭ în una şi aceiaşĭ localitate, deducînd apoĭ deosebirea de speciĭ prin selecţiune şi lupta pentru traiŭ [1].

II

După ce în liniĭ largĭ am atins punctele pe care se sprijineşte teoria originiĭ, aziatice a Arilor, teorie de altfeliŭ îndestul de cunoscută, să intrăm în expunerea pe scurt a teorieĭ originiĭ europene a Arilor şi a controverseĭ cu teoria aziatică.

In punctul întîiŭ, în cît priveşte tradiţiunea, e greŭ a se lua ca bază de discuţiune un fapt care are nevoe de a fi demonstrat maĭ întîiŭ; căcĭ ce e maĭ în contrazicere decît poziţiunea geografică, în cîtă vreme nu se spune unde este locul de observaţiune? Aşa un popor se numeşte de unul că trăeşte la mează noapte, bine înţeles de el, pe cînd un altul îl numeşte ca trăitor la apus saŭ răsărit; saŭ ca să concretizăm: pentru Jornandés [2],

---

1. *Quatrefages*. L'espèce humaine, şi Darwin, Orgine des espèces,
2. *Jornandés*, Histoire des Goths.

Goţiĭ vin de la nord, pentru Tacit [1] eĭ veneaŭ de la răsărit, şi unul şi altul aŭ dreptate. Aşa dar pe date tradiţionale nu putem pune bază pentru începutul uneĭ teoriĭ ştiinţifice, căcĭ un popor a putut pleca de la nord şi după un mers oarecare să se oprească şi să apuce spre apus saŭ spre răsărit. Decĭ neputînd fi nimic hotărît, nu intrăm în cercetarea contradictorie a acestuĭ punct, decît punînd în evidenţă cîte-va fapte. Aşa se pune de susţiitoriĭ teorieĭ aziatice leagănul omeniriĭ şi în special al neamuluĭ aric în platoul Pamiruluĭ, dar să căutăm a ne da seamă despre condiţiunile de traiŭ din aceste locurĭ. Prin aceste locurĭ şi astăzĭ populaţiunile trăesc într-o viaţă grea, umblînd rătăcind în triburĭ rezleţe şi puţin numeroase, deabia avînd cu ce se hrăni, şi decĭ sîntem în drept să ne întrebăm: cum acum 40 veacurĭ a putut să trăiască o populaţiune numeroasă şi cu lesnire acolo unde natura se prezentă cu sălbătăcie. Putem pune că acolo s-a dezvoltat viaţa omuluĭ arian, s-a înmulţit şi a fost apoĭ în stare să se rupă în 3 marĭ ramurĭ? Aŭ putut trăi neamurĭ acolo unde mare parte din an bat acele vînturĭ grozave, unde plantaţiunea creşte greŭ? (Vezĭ E. Reclus, Géographie universelle. Asie centrale.)

Regiunea nordică a Europeĭ, cum bună-oară Scandinavia este cu o climă rece, dar îmblînzită prin curentul Gulf-Stream. Fără îndoială Scandinavia înainte de piatra şlefuită n-a putut fi locuită de un popor numeros, după cum obiectează cu drept cuvînt E. d'Acy [2], fiind pînă atuncĭ acoperită de gheţarĭ marĭ, dar de la această dată a fost locuită de un neam dolihocefal, dovadă scheletul pe care l-a găsit neobositul cercetător al Scandinavieĭ Nilsson [3] în Kjoekkenmoeddingul de pe malurile Balticeĭ,

1 Tacit, Germania
2. E d' Acy, Revue d'Anthropologie pe anul 1889, pag. 470.
3. Nilsson, Les habitants primitifs de la Scandinavie, p. 153.

care poate fi privit ca tip dolihocefal. In tot cazul Scandinavia, este cu mult maĭ prielnică unuĭ traiŭ de cît podişul Pamiruluĭ, prin vegetaţiunea, clima şi poziţiunea sa geografică căci Pamirul e în mijlocul unuĭ cîmp înalt abia udat icĭ colea de ape, pe cînd Scandinavia are marea cu curente calde, are rîurĭ numeroase şi alte asemenea.

Trecînd la punctul al doilea privitor la comunitatea limbilor arice, susţiitoriĭ teorieĭ europene primesc în totul bazele filologice şi unitatea limbiĭ arice, însă nu se unesc cu deducţiunile logice scoase din natura limbiĭ primare. Astfeliŭ vom căuta să arătăm pe aceĭ ce aŭ atins chestiunea; cel întîiŭ care a căutat un alt loc dezvăliriĭ limbiĭ mame arice în afară de Pamir, a fost Latham [1] care pune leagănul Arilor în Polonia, Peschel în Caucaz, Müller în nord-estul Europeĭ, Geiger în nordul şi vestul Germanieĭ şi în fine Penka [2] în Scandinavia. *Brugmann* [3] fu cel întîiŭ care atacă din punctul de vedere filologic teoria aziatică, iar după el *Penka* a pus bazele puternice pe care se clădeşte teoria europeană. Acest savant, examinînd rădacinile limbiĭ proto-arice a ajuns la concluziunea că flora şi fauna pe care o cunoştea această limbă era cea Europeană, aşa mamifere precum: lup, cîne, vulpe, epure, castor, cal, capră, oae, porc, etc., pasărĭ precum: lebădă, apoĭ arborĭ: stejar, brad, salce, fag, etc. E de observat că aceste animale şi plante se găsesc toate în Kjoekkenmoeddingurile din Scandinavia şi Dania [4].

Acum e natural să ne întrebăm cum se face lucrul

1. Latham, Germania 1851.
2. Penka, Origines Aricae, 1883, şi Herkunft der Arier, 1886.
3. Brugmann, Grundniss der vergleichenden Grammatik.
4. Pentru cunoaşterea maĭ dezvălită a chestiuniĭ filologice se poate citi Penka, Origines Aricae.

acesta că numele de animale şi plante de prima necesitate şi care se găsesc în limba proto-arică, să fie numaĭ europene; dacă în adevăr Ariĭ sînt originarĭ din Azia şi anume din podişul Pamiruluĭ, apoĭ de sigur că limba proto-arică trebuia să cuprinză numele fauneĭ şi a floreĭ excluzive a podişuluĭ Pamir, care este cunoscut că nu este de feliŭ ca al Europeĭ şi maĭ ales a celeĭ nordice, însă din studiul filologieĭ comparate, aflăm cu totul o altă faună şi floră în limba proto-arică decît cum întîlnim în podişul Pamiruluĭ, şi deci în faţa acestor împrejurărĭ ce putem noĭ zice alta decît că limba proto-arică s-a dezvoltat pe un alt pămînt decît acel al Pamiruluĭ, iar după asemînarea fauneĭ şi floreĭ cu acea a Kjoekkenmoeddingurilor din Scandinavia sîntem în drept de a pune începutul dezvoltăriĭ limbiĭ proto-arice în Europa şi anume în Scandinavia.

Nu maĭ e nevoe cred de a aduce aicĭ dovezile pe care se sprijineşte Penka pentru a demonstra că numele de mare, comun la Arĭ, n-a putut fi căpătat în regiunea Pamiruluĭ, unde nu se află nicĭ o mare; de asemenea nu maĭ e nevoe să discut chestiunea care determină prin fauna şi flora că Scandinavia a fost leagănul Arilor şi nu Pamirul, Rusia sudică, Polonia, saŭ Germania nordică, căcĭ atuncĭ aş eşi din codrul restrîns ce mi-am propus.

In privinţa chestiuniĭ a treia cum că Ariĭ cînd aŭ întrat în Europa eraŭ maĭ civilizaţĭ decît popoarele care le-aŭ găsit acolo, trebue maĭ întîiŭ să vedem de unde aŭ luat acea civilizaţiune. D'Arbois zice că înainte de a întra în Europa aŭ fost în atingere cu Cuşiţiĭ, dar dacă este aşa, atuncĭ această atingere avù loc în nişte pămînturĭ rele, fără cultura pămîntuluĭ, şi decĭ neamul Cuşiţilor de prin acele părţĭ trăia tot atît de ignorant ca şi Ariĭ.

Să considerăm însă Ariĭ în nordul Europeĭ prin

părţile Scandinavieĭ. Noĭ ştim că Cuşiţiĭ şi anume neamul Fenicienilor aŭ pătruns de timpuriŭ prin părţile nordice ale Europeĭ, de sigur în unire cu negustoraşiĭ etruştĭ; eĭ bine aceştia n-aŭ putut să înveţe pe Arĭ cultivarea pămîntuluĭ şi chiar scoaterea metalelor? Aicĭ se puteaŭ exercita, ba încă mi-se pare cu maĭ multă şansă, binefacerile civilizaţiuniĭ. Avînd aceiaşĭ sorţĭ de izbîndă civilizaţiunea cuşită în nordul Europeĭ ca şi în stepele Azieĭ central-nordice, am putea dar pune, fără a ne împiedeca de un argument puternic şi neînvins, că Ariĭ aŭ trăit şi s-aŭ civilizat în Europa.

Susţiitoriĭ teorieĭ aziatice fac din agricultură un mare caz, eĭ zic că pînă la întrarea Arilor venind din Azia nu se cunoştea cultura pămîntuluĭ, dovadă faptul că chiar numele de *Ar* derivă din *ăr*, lucru, de unde apoĭ eşi plug etc. Vom căuta să răspundem la aceste părerĭ.

a. Este greŭ, chiar imposibil a priimi faptul că în Europa nu se cunoştea agricultura, căcĭ avem dovezĭ neîndoioase de contrarul; într-adevăr, doctorul Keller în cercetările sale asupra locuinţelor din timpurile pietreĭ şlefuite a găsit grîŭ, ba încă s-aŭ găsit treĭ varietăţĭ de grîŭ care eraŭ cultivate, [1] şi pentru aceasta pot cita autoritatea învăţatuluĭ C. Vogt [2] şi a profesoruluĭ Heer, care cu toţiĭ confirmă faptul că oameniĭ pietreĭ şlefuite, adecă înainte de metale, cunoşteaŭ cultivarea pămîntuluĭ şi se serveaŭ pentru hrană de varietăţĭ de grîŭ din care unele cu boabe marĭ asemănînd cu grîul englez de astăzĭ.

b. Penka [3] dovedeşte în studiul săŭ că numele

1. Sir Tohm Lubbock, L'homme préhistorique, t. I pag. 204.
2. Ch. Vogt, Leçons sur l'homme pag. 470, 471, 472 şi 473.
3. Penka, Origines Aricae pag. 37.

Ar derivă din rădăcina *âr* și nu din *ăr,* însă rădăcina *âr* *âl* *ârg* însemnează lumină, strălucire, din care s-a dedus și în celelalte limbĭ arice, și decĭ nu derivă numele de *Arias* din cunoștința cultivăriĭ pămîntuluĭ, din *ăr*.

c. Cultivarea pămîntuluĭ a trebuit să se dezvolte acolo unde a putut să producă oarecare foloase; dar în podișul Pamiruluĭ, la o inălțime între 2 și pînă la 4 miĭ metri, este cu putință o asemenea dezvoltare a agriculturiĭ? Acolo nicĭ astăzĭ nu se cultivă pămîntul, cum nu se cultiva nicĭ maĭ înainte.

Crez îndeajuns dovedit faptul că agricultura nu este o cunoștință a Arilor după teoria aziatică, căcĭ Europeniĭ o cunoșteaŭ mult maĭ înainte.

Se susține că Ariĭ, cînd aŭ venit în atingere cu popoarele băștinașe din sudul Europeĭ, venițiĭ eraŭ superiorĭ în cultură. Rămîne de discutat ce se înțelege sub nume de popoare băștinașe; căcĭ dacă năvălirea cușită s-a făcut asupra părțiĭ sudice a Europeĭ, dovadă Pelazgiĭ și Etruștiĭ, și a Africanilor, dovadă Iberiĭ, apoĭ nu e maĭ puțin adevărat că între civilizațiunea pelazgo-etruscă și cea iberă era o mare deosebire, Cușițiĭ eraŭ maĭ culțĭ și Africaniĭ maĭ de feliŭ; relativ însă cu cultura feniciană tot cușită, recunoaștem că Cușițiĭ fenicienĭ eraŭ cu mult maĭ culțĭ decît Cușițiĭ pelazgo-etruștĭ; însă cultura Feniciană a avut influență asupra Arilor în apele măriĭ baltice și pe malurile eĭ, prin urmare icvilizațiunea pe care Ariĭ aŭ înprumutat-o de la Fenicienĭ, trebuia să fie maĭ puternică decît a Pelazgilor și celorlalte popoare din sudul Europeĭ. Astfeliŭ am explica influența Cușiților asupra Arilor și fără a-ĭ duce prin pămîntul Azieĭ și maĭ ales a podișuluĭ Pamiruluĭ.

Să trec acum la a patra chestiune, anume acea a

tipuluĭ Arilor. Această chestiune este cu mult maĭ greŭ de limpezit, de vreme ce dovezile pentru a susţinea o teorie saŭ alta sînt slabe din pricina puţinelor observaţiunĭ şi cercetărĭ antropologice întreprinse pînă acum.

Teoria europeană a Arilor susţine că tipul lor antropologic este dolihocefal blond. Tipul dolihocefal ni se înfăţişază cu siguranţă după cercetările luĭ Nilsson [1] în Kjoekkenmoeddingurile din Scandinavia. Scheletele găsite în ele alăturea cu acele nenumărate resturĭ din hrană, precum sînt acele de la Bohuslän, Stängenäs etc., daŭ tipul dolihocefal, şi comparînd acest tip, după datele şi măsurătorile făcute asupra craniilor din Kjoekkenmoeddingurile scandinave şi daneze, cu acele pe care ni-le daŭ măsurătorile craniene de la Cro-Magnon, recunoaştem o mare asemănare, dacă nu o identitate. Să dovedim aceasta după „Crania Ethnica“ a luĭ Quatrefages şi Hamy, cum şi după Broca, „Mémoires d'Anthropologie“; mijlocia craniilor de la Cro-Magnon pentru diametrul antero-posterior maximum este de 200 milimetri, iar circumferenţa mediană totală 545 în direcţiune verticală. După Sven Nilsson, „Les habitants primitifs de la Scandinavie“, tipul cranian de la Stängenäs este reprezentat printr-un diametru antero-posterior maximum de 200 milimetri, iar circumferenţa mediană verticală de 550 milimetri, apoĭ lungimea femuruluĭ de la Cro-Magnon este de 504 milimetri, iar acel de la Stängenäs de maximum 520 milimetri.

Aceste tipurĭ asemănînd între ele, după cum adevereşte Quatrefages şi Hamy în „Crania Ethnica“, ne pun în stare de a afirma că tipul Cro-Magnon este o formă

---

1. Nilsson, Les habitants primitifs de la Scandinavie, pag. 152 şi 153, apoĭ pag. 155.

maĭ îndepărtată a tipuluĭ Arias din Kjoekkenmoeddingurile Svedieĭ.

Acest tip primar de sigur nu s-a păstrat ca astfeliŭ decît pe atîta timp cît a fost în afară de atingere cu alte neamurĭ. Cînd însă veniră Ariĭ scandinavĭ saŭ Proto-Ariĭ în atingere cu Laponiĭ din răsărit şi nord şi cu Cuşitiĭ din sud, apoĭ tipul lor prin încrucişare suferi schimbărĭ simţite, şi aşa ne explicăm pentru ce în Europa răsăriteană şi nordică întîlnim tipul brahicefal al Laponilor, tipul dolihocefal al Arilor şi apoĭ tipul ce rezulta din amestec, aşa numitul tip metis care a dat apoĭ pe mezicefalĭ. Tot în acelaşĭ chip ne putem explica diferenţele de tip provocate şi în sud prin amestecul Arilor cu Cuşiţiĭ şi cu Iberiĭ.[1]

Crez că în privinţa tipuluĭ am putut demonstra că tipul preistoric este maĭ identic cu cel Proto-Aric, dovadă identitatea între tipul Cro-Magnon şi Stängenäs, decĭ Ariĭ sînt autohtonĭ. De asemenea crez că este aproape demonstrat că încrucişerile între neamurĭ aŭ adus variaţiunea tipuluĭ aric, dar că această variaţiune a fost numaĭ maĭ tîrziŭ, adecă cînd Ariĭ aŭ întrat în atingere cu alte neamurĭ.

III

După ce am făcut cunoştinţă în liniĭ marĭ cu bazele pe care se sprijinesc acele două marĭ teoriĭ privitoare la Arĭ şi-n acelaşĭ timp cu discuţiunea dintre ele, credem că este trebuitor pentru maĭ buna limpezire a chestiuniĭ noastre să arătăm în ce chip înţelege teoria europeană că s-aŭ petrecut lucrurile în neamul arian.

Cel întîiŭ vechiŭ neam cunoscut în Europa şi pe care toţĭ oameniĭ de ştiinţă îl recunosc ca astfeliŭ, după

1. Vezĭ Revue d'Anthropologie 1889 pag. 184: Lapauge, Questions aryennes.

cercetările la care s-a ajuns pînă acum, este *neamul de la Neanderthal*, foarte asemănător cu *neamul de la Spy*. Printr-un şir de evoluţiunĭ petrecute în miĭ de anĭ, tipul de la Neanderthal ni-se înfăţişază sub o formă nouă, pe care o găsim în *tipul Cro-Magnon* şi care domneşte în Europa pe acele vremĭ; acest tip maĭ apoĭ a populat şi Scandinavia, unde s-a statornicit şi s-a dezvoltat, dînd naştere tipuluĭ celuĭ maĭ îndepărtat a neamuluĭ Arilor, aşa numitul tip *proto-aric*.

Dacă ne dăm seamă despre caracterul esenţial antropologic, apoĭ recunoaştem că este *dolihocefal*.

Inainte de a arăta migraţiunile la care a fost supus neamul Arilor trebue să arătăm că înainte cu mult, asupra Europeĭ începuse alte migraţiunĭ şi anume migraţiunea cuşito-iberă prin sud, şi anume prin sud-est Cuşiţiĭ [1], prin sud-vest venind din Africa Iberiĭ; iar pe la răsărit năvălirea popoarelor galbene laponeze.

Din aceste migraţiunĭ, acea care avu maĭ mare înrîurire fu acea a Laponezilor saŭ Ungriano-Fineză, care făcu pe Arĭ să-şĭ părăsească locurile lor din veacurĭ şi să o apuce spre sud. Cu acest prilej începu marea migraţiune a popoarelor arice.

O ramură puternică de Arĭ apucâ spre sud-est, trecu Uralul şi aicĭ trecînd prin locurĭ grele, împinşĭ de Turanĭ şi neputînd trece spre apus din pricina Cuşiţilor, se lăsară pînă spre munţiĭ Indu-Cuh, şi aicĭ se împărţiră în două. Uniĭ apucară spre sud împingînd pe Cuşiţiĭ care-ĭ găsise înainte. Această împrejurare explică faptul pentru ce neamul cuşit din India nu a pătruns prin

---

1. Asupra migraţiuniĭ cuşite este încă nedumerire, şi două părerĭ se găsesc faţă în faţă: părerea veche clasică că Cuşiţiĭ aŭ făcut migraţiune din podişul Pamir de la răsărit spre apus, şi părerea nouă, care se împacă şi cu părerea maĭ multor istoriografĭ grecĭ, că Cuşiţiĭ ar fi de neam african şi ar fi venit în Azia de la răsărit spre apus.

sudul Indieĭ supunînd pe Dravidienĭ ci numaĭ părţile nordice şi centrale, căcĭ Ariĭ numiţĭ *Inzĭ* nu i-aŭ lăsat în pace, ci aŭ venit asupra lor, i-aŭ bătut şi aŭ supus pe rînd pe Cuşiţĭ şi pe Dravidienĭ. Alţĭ Arĭ ocupară podişul Iranuluĭ împingînd pe Cuşiţĭ înapoĭ spre apus şi nord; aceştĭ Arĭ sînt cunoscuţĭ sub nume de *Iranienĭ*, adecă Sciţĭ, Perşĭ şi Mezĭ.

O ramură de Arĭ se îndreptâ din Scandinavia spre sud şi apus, aceştia sînt *Celţiĭ,* aceştia loviră cu putere pe Pelazgĭ şi Iberĭ împingîndu-ĭ spre sud şi apus.

După un timp se lăsâ o altă ramură a Arilor, anume *Traco-Iliriĭ* ; care atacâ în părţile răsăritene şi sudice pe Pelazgĭ, îĭ bătu în parte şi îĭ supuse. Veniră apoĭ *Greco-Umbrieniĭ,* care trec peste fraţiĭ lor Celţĭ şi Tracĭ şi supun Europa mediteraniană, şi în urma lor apoĭ se lăsară Germaniĭ şi maĭ tîrziŭ Slaviĭ.

De sigur într-o scurtă desfăşurare ca aceasta a noastră nu se pot atinge toate părerile şi controversele, e destul însă ca să punem chestiunea în drumul eĭ, alte studiĭ vor completa-o.

Spre a arăta cît e de însemnată chestiunea, voiŭ aminti că ia a fost şi este una din cele maĭ arzătoare în sînul societăţilor savante, aşa în congresul de antropologie din 1872 ţinut la Bruxela, în congresul de antropologie din 1878 ţinut la Pariz, în congresul de etnografie ţinut în acelaşĭ an în Pariz; acum chiar în sînul Societăţiĭ antropologice din Pariz în anul 1889; ba chiar congresul British Association de la Manchester din 1887 a aclamat faptul originiĭ europene a Arilor ca un adevăr ştiinţific.

CONGRESUL INTERNATIONAL
de
Psihologie Fiziologică

Dare de seamă de Eduard Gruber.

Centenarul revoluţiunii franceze, pe care-l serbâ Expoziţiunea universală din anul trecut, s-a afirmat nu numaĭ ca o manifestare uriaşă a principiilor democratice, dară şi ca o operă cu desăvîrşire civilizătoare şi de înfrăţire. S-aŭ produs lucrărĭ care nu se maĭ văzură pe lume! Pe tărîmul practic şi industrial văzurăm Expoziţiunea cu uimitoarele eĭ minunĭ: turnul Eiffel, galeria maşinilor etc. etc..., iară pe tărîmul intelectual cea maĭ mare mişcare ştiinţifică ce a fost vre-o dată, 108 congrese internaţionale! Orĭcine a vizitat Expoziţiunea a rămas uimit de măreţia concepţiunilor omeneştĭ şi de îndrăzneala de a duce la împlinire aceste concepţiunĭ. Sutele de miĭ de vizitatorĭ ce se perîndară în Expoziţiune aŭ trebuit să ducă adînc întipărite în sufletele lor impresiile modernuluĭ Babel, puternice, confuze, ameţitoare.... Iară pentru multe cercetărĭ ale spirituluĭ omenesc, această dată, această nobilă sărbare a omeniriĭ încrestează o eră, înseamnă un triumf. Folosindu-se de internaţionalizarea relaţiunilor, de fluxul cel mare de vizitatorĭ din toată lumea, o mulţime de savanţĭ devotaţĭ şi energicĭ organizară congrese, cele întîiŭ congrese, a o mulţime de cunoştinţe şi fapte ce plutesc în atmosfera ştiinţifică contemporană.

Astfel o înţelegere comună între învăţaţiĭ şi cercetătoriĭ din deosebitele ţărĭ s-a putut face, o arătare termometrică a graduluĭ atins de ştiinţă s-a putut efectua, aspiraţiunile viitoruluĭ s-aŭ pu-

tut întrezări. . . Intre aceste congrese, care prezentă un caracter cu totul noŭ și poartă marca timpurilor noastre, aŭ fost *congresul de psihologie fiziologică* și *congresul ipnotizmuluĭ experimental* și *terapeutic*, două congrese care se complectează, și acele poate ce avură un maĭ mare număr de aderențĭ, ce avură un maĭ mare răsunet. . .

Pentru moment voiŭ căuta să fac o dare de seamă amănunțită despre congresul de psihologie [1], să arăt problemele contemporane pe care și-le-aŭ pus psihologiĭ, părerile emise și hotărîrile luate de această mare colaborare colectivă și internațională. Intr-un alt articol, maĭ tîrziŭ, voiŭ face o dare de seamă despre congresul de ipnotizm.

Societatea de psihologie fiziologică din Pariz a luat inițiativa convocăriĭ congresuluĭ de psihologie ; de aceia a numit un comitet de organizațiune și un comitet de patronaj.

Comitetul de organizațiune s-a compus din :

Preşedinte

D-l Charcot, membru al Institutuluĭ Franțeĭ, profesor la Facultatea de medicină din Pariz.

Vice-Preşedinţĭ

D-niĭ: Magnan, medic *en chef* al Aziluluĭ *Sainte-Anne*.
Ribot, profesor la Colegiul Franțieĭ, director la *Revue philosophique*.
Taine, membru al Academieĭ Franceze.

Secretar general

D-l Richet (Charles), profesor la Facultatea de medicină din Pariz.

Secretarĭ

D-niĭ : Gley (E.), profesor agregat la Facult. de med. din Pariz.
Marillier (L.), agregat de filozofie.

Casier

D-l Ferari (H.), casierul Soc. de psihologie fiziologică.

---

1. Congrès international de psychologie physiologique. Première session, Paris 1890. Compte-rendu présenté par la Société de psychologie physiologique de Paris. Bureau des Revues 1890.

Membriĭ comitetuluĭ

D-niĭ: Brissaud, agregat la Facult. de med. din Pariz.
Ochorowicz, membru al Soc. de psih. fiziol.
Ruault, secretar al Societ. de psih. fiziol.
Sully-Prudhomme, membru al Acad. Franceze.

Comitetul de patronaj se compunea din savanțiĭ și psihologiĭ ceĭ maĭ distinșĭ din deosebitele țărĭ ale Europeĭ și ale Statelor-Unite, precum : Beaunis, Paul Janet, Helmholtz, Wundt, Preyer, Bain, Galton, Exner, Hering, Meynert, Delboeuf, Lange, William James, Lombroso, Mosso, Setschenof, Troitsky, Tigerstedt, Herzen, Carl Vogt etc. . . .

Comitetul de organizațiune a elaborat o programă a chestiunilor ce aveaŭ să fie puse în congres. Din acest program unele aŭ fost lăsate afară, iară altele aŭ fost introduse de deosebițiĭ membriĭ în timpul ședințelor.

Iată programa :

I. Simțul muscular.
II. Rolul mișcărilor în formarea imaginilor.
III. Este atențiunea totdeauna determinată prin stărĭ afective ?
IV. Studiul statistic al halucinațiunilor.
V. Apetiturile la idioțĭ și la imbecilĭ.
VI. Există la alienațĭ impulsiunĭ motoriĭ neatîrnătoare de imaginĭ și de ideĭ ?
VII. Otrăvile psihice.
VIII. Ereditatea.
   1. Ereditatea fenomenelor emotive și a expresiuniĭ lor.
   2. Ereditatea particularităților în percepțiunea colorilor.
   3. Ereditatea memoriilor speciale.
   4. Ereditatea aptitudinilor speciale (tehnice, artistice, științifice).
   5. Analiza psihologică a cîtor-va tabelurĭ genealogice.
IX. Ipnotizmul.

1. Pricinile erorilor în observaţiunea fenomenelor de sugestiune ipnotică.
2. Somnul normal şi somnul ipnotic.
3. Ereditatea sensibilităţiĭ ipnotice.
4. Puterea motorie a imaginilor la subiecţiĭ ipnotizaţĭ şi mişcările inconsciente (scrierea automatică etc.)
5. Dedublarea personalităţiĭ în ipnotizm şi în alienaţiunea mentală.
6. Fenomenele de transfert.
7. Incercarea uneĭ terminologiĭ precize în chestiunile de ipnotizm.

Fie-care dintre aceste chestiunĭ a avut cîte un raport sumar elaborat de comitetul de organizaţiune şi în care s-a precizat întrebarea, arătîndu-se starea actuală a ştiinţeĭ şi indicîndu-se punctele de cercetat saŭ de rezolvit. In fruntea fiecăriĭ chestiunĭ tratate vom pune si raportul respectiv.

Aŭ fost 204 aderenţĭ, în cea maĭ mare parte profesorĭ, doctorĭ, reprezentanţĭ aĭ deosebitelor societăţĭ ştiinţifice, publicişţĭ, degaţĭ aĭ deosebiţelor guverne etc. . . .

Congresul a ţinut 5 zile, de la 6 pînă la 11 August. Dimineaţa avură loc şedinţele secţiunilor, după amiază şedinţele generale.

Prima şedinţă a fost prezidată de D-l Ribot, care a deschis congresul urînd buna-sosire învăţaţilor streinĭ şi franceĵĭ ce răspunseră la apelul comitetuluĭ, şi arătînd în liniamente marĭ însemnătatea unuĭ congres de această natură. „Pînă aicĭ, zise D-l „Ribot, aceĭ, care în toate ţările civilizate se interesează de studiile „psihologice, nu aveaŭ altă legătură între eĭ decît aspiraţiunile „lor comune şi cîteva corespondenţe, adesea prea rare şi fatalmente „mărginite. Pentru întîiaşĭ dată alcătuim un corp, afirmăm soli-„daritatea noastră printr-un act, dovedim că psihologia, ca şi „orĭcare altă ştiinţă, nu e cuprinsă numaĭ în hotarele înguste ale „uneĭ ţărĭ.

Maĭ departe D-l Ribot insistă asupra caracteruluĭ psihologieĭ contemporane.

„In timp de atîtea veacurĭ ne-am fost deprins de a face o parte

„atît de largă speculaţiunii pure şi părerilor individuale încît „nu trebue să ne ostenim azi de a repeţi că psihologia are o cu „totul altă ţintă de urmărit, că sarcina sa cea mai însemnată şi „zilnică este observaţiunea neîncetată a faptelor normale şi mor- „bide, experimentaţiunea rigoroasă. — D-voastră sînteţi cu toţii „convinşi de acest lucru şi ar fi de prisos de a mai insista. In- „locuirea metodei obiective la pura observaţiune internă, care a „predomnit aşa de multă vreme, nu este oare însăşi raţiunea „de a fi a acestui congres? Căci, adunînd la un loc puterile „noastre, ce voim noi altă-ceva decît să afirmăm că lucrarea co- „lectivă, cooperaţiunea, trebue să ajungă una din condiţiunile de vi- „aţă ale psihologiei? Pe cît timp psihologia a fost o construcţiune „metafizică, o operă individuală, psihologii nu aveau nevoe a se „aduna şi nici nu s-au adunat. Condiţiunile nouă însă cer o or- „ganizaţiune nouă; de aceia lucrătorii împrăştiaţi din toate ţările „simt nevoia de a se cunoaşte de a se grupa".

Insfîrşit D-l Ribot făcu un tabloŭ sumar al cercetărilor care, în aceşti 20 de ani din urmă numai, contribuiră la reînoirea psihologiei.

„Studiarea sistemului nervos, care este punctul de legătură „al fiziologiei cu psihologia, a fost reînoită prin experienţele şi „observaţiunile clinice asupra localizărilor cerebrale; nu mai e „învoit nici chiar studentului în psihologie de a nu le cunoaşte. „Cu toate că sînt multe chestiuni întunecoase, multe deziderate şi „disidenţe, totuşi ele au pus pecetea lor pe psihologia cea nouă. „Intrebările nu mai pot fi puse ca altă dată; astăzi ne anevoim „de a lega orice modificare mentală de activitatea unor oarecare „anumite centre şi—afară numai dacă vom fi de părere că e tot „una de a avea concepţiuni clare în locul concepţiunilor nehotă- „rîte—trebue să recunoaştem că aceasta este un pas mare făcut „pe calea cercetărilor precize.

„In domeniul psihologiei nu sînt manifestaţiuni mai însem- „nate decît sensaţiunile, această materie primă a oricării vieţi „mentale; de aceia s-au şi făcut cercetări întinse în această direc- „ţiune. Nu este nici un grup de sensaţiuni—organice, musculare, „olfactive, gustative, termice, tactile, acustice, vizuale — care să „nu fi fost obiect de cercetări nouă, adesea cu rezultate fericite

„şi neprevăzute. Aicĭ experimentaţiunea e condusă după o metodă „rigoroasă şi D-voastră ştiţĭ că sub numele de *psiho-fizică* s-a alcătuit un corp de doctrină ce are de scop determinarea unor „raporturĭ saŭ rezultate numerice, care în oarecare cazurĭ aŭ nevoe de a întrebuinţa matematicele înalte. Memoriĭ numeroase „şi minuţioase, consacrate la experienţe nouă saŭ de control es „pe fie-care zi din munca laboratoriilor. Acest cuvînt chiar pe „care-l rostesc, „laboratoriŭ psiho-fizic", nu este el însuşĭ o noutate ? „Nu s-ar fi părut el odinioară o utopie ? Exista vre-unul singur „măcar, cincĭsprezece anĭ în urmă ? Şi astăzĭ se crează laboratoriĭ „de acestea pretutindenĭ. Franţa, foarte în urmă în acest punct, „este şi ia acum înzestrată cu unul, şi nu va întîrzia, sînt sigur, „să-şĭ dea roadele sale.

„Nu pot trece sub tăcere cercetările statistice şi experimentale asupra imaginilor, pe care maĭ mulţĭ membriĭ eminenţĭ aĭ acestuĭ congres le pot revendica de opera lor. Şi aicĭ încă lumina „pătrunde şi siguranţa se face. Rămăşiţe de ale sensaţiunilor noastre, „considerate multă vreme ca nişte entităţĭ ce plutesc în nehotărîre, „se localizează. Anatomia, fiziologia, clinica, datele observaţiuniĭ „interne, aŭ permis de a subîmpărţi genul „imagine" în speciĭ, „de a crea tipurĭ specifice după predomnirea elementelor vizuale, „auditive, motoriĭ şi aŭ dat naştere la publicaţiunĭ de un mare „interes, pe care le cunoaşteţĭ cu toţiĭ.

„Rămîne o chestiune maĭ înaltă, aceia a ideilor abstracte şi „generale, care încep a fi studiate prin metoda pozitivă. Psihologia „animală, linguistica, istoria cuvintelor sînt călăuzele noastre într-o „regiune unde ajutorul fiziologieĭ ne lipseşte aproape cu desăvîrşire. Publicaţiunĭ cu totul nouă arată că aceste procedeurĭ în „mînĭ îndămînatece nu vor rămînea fără roadă.

„Aş maĭ avea încă multe cercetărĭ de enumerat : diversele „forme de asociaţiune a ideilor supuse la controlul experimentaţiuniĭ, în ce priveşte variaţiunea, frequenţa şi durata lor ; rolul „mişcărilor voluntare saŭ automatice ; ereditatea normală saŭ „în raporturile sale cu degenerescenţa ; însfîrşit studiile care „între toate aŭ darul de a pasiona pe contemporanĭ, savanţĭ saŭ „profanĭ, aţĭ înţeles cu toţiĭ : ipnotizmul.

(Va urma.)

NOTIŢE ŞI INFORMAŢIUNI

Anul acesta a apărut o nouă revistă şiinţifică întitulată „*L'Anthropologie*“, ce ese odată la 2 lunĭ cam în 130 paginĭ, sub direcţiunea D-lor Dr. Hamy, E. Cartailhac şi Dr. Topinard. Noua revistă este o întrunire a treĭ reviste ce apăreaŭ maĭ înainte şi anume: Revue d'Anthropologie, Revue d'Ethnographie şi Matériaux pour l'histoire primitive et naturelle de l'homme. — Pînă acum aŭ apărut 4 numere, în care se găsesc foarte multe şi variate lucrărĭ de antropologie, preistorie şi etnografie.

— —

Profesorul Mathias Duval făcu comunicare Societăţiĭ de Biologie din Pariz, că în totdeauna avea o mare greutate de a-şĭ aminti numele propriĭ, dar că această greutate nu era pentru toate numele propriĭ, ci numaĭ pentru o anume clasă de nume, pe care după un şir de observaţiunĭ făcute asupra sa a putut-o statornici. Memoria sa nu era niciodată greoae cînd era să vorbească despre nume de persoane pe care nu le cunoştea personal, chiar cînd eraŭ nume greŭ de pronunţat; dincontra memoria sa era foarte greoae cînd era vorba să-şĭ amintească numele persoanelor chiar a acelora care eraŭ în continuă legătură de prieteşug şi activitate cu dînsul. Pentru confirmarea şi maĭ văzută a acestuĭ fapt citează următoarele. Maĭ înainte, orĭ de cîte orĭ în explicaţiunile sale de pe catedră vroia să pomenească

numele învățatuluĭ anatomist Kölliker îl amintea cu cea maĭ mare ușurință; făcînd însă cunoștință personală cu el, memoria sa se îmbogăți cu imaginea vizuală a persoaneĭ și a fețeĭ sale și atuncĭ se petrecu faptul singular că voind să-șĭ amintească numele anatomistuluĭ, era imaginea, amintirea fețeĭ care se prezenta, iar imaginea numeluĭ dispărea.

Această observațiune a fost repetată în maĭ multe cazurĭ și a dat aceleașĭ rezultate.

Astfeliŭ dar un caz de adevărată inhibițiune întreprinsă de oarecare imaginĭ vizuale asupra altor imaginĭ vizuale.

——

D-l Regnard făcu cunoscut Societățiĭ de Biologie din Pariz un noŭ instrument de măsurarea pătrunderiĭ luminiĭ în apă; după observațiunile făcute de d-sa rezultă că lumina nu pătrunde decît pînă la o adîncime de 12 metrĭ, ceia ce este cu totul în opunere cu cercetările luĭ Fol, care a arătat că lumina străbate pînă la 400 metriĭ de adîncime în apă.

——

D-l O. Schrader din Iena a publicat de curînd o carte intitulată: „Comparațiunea limbilor și istoria primitivă (Sprachvergleichung und Urgeschichte)“, prin care susține originea europeană a Arilor, însă îĭ pune în Rusia europeană sudică și combate teoria scandinavă a luĭ Penka.

——

Profesorul *de Quatrefages* de la Museum din Pariz, prin două articole foarte importante publicate cătră sfîrșitul anuluĭ trecut și întitulate: „Selecțiunea fiziologică în teoriile transformiste“, dovedește că școala Darwiniană a început să fie lovită chiar de cătră aĭ săĭ, așa:

George Romanes, elevul luĭ Darwin, într-un șir de ar-

ticole bănuește teorieĭ Darwiniene următoarele: a) Teoria selecțiuniĭ naturale nu cunoaște diferența care există între speciile naturale și varietățile saŭ rasele domestice din punctul de vedere al fertilitățiĭ în urma încrucișărilor. b) O variațiune începută trebue numaĭ decît să dispară în urma libereĭ încrucișărĭ a indivizilor la care ia a apărut cu aceia care nu o prezentă; de altfeliŭ această variațiune începînd, nu poate fi folositoare și nu poate prin urmare să dea început selecțiuniĭ. c) Fără a ținea seamă de sterilitatea încrucișărilor dintre speciile învecinate, caracterele care slujesc a deosebi speciile unele de altele sînt adesea, dacă nu în totdeauna neînsemnate din punctul de vedere al folosințeĭ. Apoĭ închee, avînd aceiașĭ părere cu de Quatrefages, că teoria selecțiuniĭ naturale nu este o teorie a originiĭ și dezvoltăriĭ caracterelor de adoptațiune și conchide la o nouă teorie pentru formarea speciilor, numind-o selecțiunea fiziologică saŭ separațiunea celor apțĭ.

Carol Vogt, unul din ceĭ întîiŭ care aŭ îmbrățișat teoria Darwiniană, dovedește că nu se poate pune rolul transformațiuniĭ pe întîiul plan pe selecțiunea, cum o face Darwin, ci maĭ întîiŭ trebue privit mediul.

Declară de falșă legea biogenetică a paralelizmuluĭ exact al filogenieĭ și ontogenieĭ.

Pe cînd Darwin nu admite decît evoluțiune progresivă, Vogt admite evoluțiune regresivă alăturea cu cea progresivă; pentru el sînt tipurĭ progresive, staționare și regresive.

Darwin este monofiletic, pe cînd Vogt este polifiletic; cel întîiŭ admite posibilitatea uneĭ clasificărĭ potrivit unuĭ sistem genealogic, pe cînd cel al doilea declară că clasificările noastre vor fi în totdeauna artificiale.

In fine iată cum închee Vogt: „Va fi nevoe de a se reînoi și răsturna cu totul maĭ toțĭ arboriĭ filoge-

neticĭ care ni s-aŭ înfăţoşat pînă acum ca cel din urmă cuvînt al ştiinţeĭ şi al Darwinizmuluĭ în particular. Va fi nevoe a recunoaşte că animalele complicate datoresc existenţa lor uneĭ seriĭ lungĭ de transformărĭ, parte de retrogradărĭ, şi că ele trebue să formeze termeniĭ finalĭ şi nu obîrşia seriilor filogenetice.

Gr. C. B.

Spre știință

Autorii care doresc ca scrierile lor să fie publicate în „Arhivă“ vor binevoi a-şĭ trimite manuscriptele pe adresa D-luĭ *Gr. C. Buţureanu*, Secretarul general al Societăţii, Iaşi, strada Buna Vestire No. 6. Articolele priimite se citesc în şedinţele Societăţiĭ care decide asupra publicăriĭ lor.

Tot pe această adresă se priimesc publĭcaţiunile despre care autorii saŭ editoriĭ lor ar dori ca să se facă dărĭ de seamă saŭ anunţurĭ în revista noastră.

DIRECŢIUNEA

An. II No. 2 AUGUST 1890

ARHIVA

SOCIETAȚIĬ ȘTIINȚIFICE ȘI LITERARE

DIN IAȘI

APARE ODATA PE LUNA

SUMARIU:

IAȘI

EDITURA SOCIETĂȚIĬ ȘTIINȚIFICE ȘI LITERARE DIN IAȘI

1890

De la acest număr înainte, Arhiva apare lunar în fascicule de cîte patru coale. Prețul abonamentului este:

Pe an	15 leĭ —b.
Pe șese lunĭ . . .	8 „ —„
Un număr de 4 coale .	1 leŭ 50„

Pentru streinătate se adauge portul.

Abonamentele se primesc la D-l secretar general *Gr. C. Buțureanu*, strada Buna-Vestire No. 6, precum și la toate librăriile din țară.

RĂSTURNAREA DOMNIILOR FANARIOTE

ȘTUDIU ISTORIC

de

A. D. Xenopol

II

Tudor Vladimirescu.

Care iŭ purtarea Romînilor față cu revoluția ce izbucnise în țările lor pentru interesul cauzeĭ greceștĭ?

Dacă mișcarea Eteriștilor ar fi fost sprijinită de Rușĭ, precum pretindeaŭ la început aceĭ ce o conduceaŭ, fără îndoială că și Romîniĭ s-ar fi dat în partea eĭ, întru cît ar fi putut spera să scăpe de sub jugul turcesc alăturea cu Greciĭ. Romîniĭ însă se convinseră în curînd atît din veștile venite de peste hotar, cît și din faptele petrecute în țară că Rusia descuviința întreprinderea luĭ Ipsilanti; că chiar dacă din unele împrejurărĭ petrecute maĭ înainte se părea că Rușiĭ vor sprijini mișcarea, la momentul hotărîtor, împăratul nu vroi să se amestece în turburările iscate.

In asemenea condițiunĭ ar fi fost o nebunie ca Romîniĭ să sprijine revoluția grecească, și de aceia chiar de la început găsim o mutuală neîncredere între Grecĭ și boieriĭ romînĭ. Aceștia nu eraŭ inițiațĭ în secretul conspirațieĭ și nicĭ nu aveaŭ de gînd să se răscoale contra Turcilor [1].

Ipsilanti cunoscînd simțimintele Moldovenilor față cu scopurile sale, și tratează pe boeriĭ cu totul altfeliŭ de cum ar fi făcut-o, dacă s-ar fi așteptat ca interesele Grecilor să fie îmbrățișate de eĭ. El îĭ primi în Iașĭ cu o mîndrie rece, după ce-ĭ făcuse să aștepte mult timp în anticameră [2].

---

1. *Γωάννης Φιλήμων, Δοκίμον ιστορικὸν περ' τῆς ἐλληνικῆς απαναστάσεος, ἐν ἀθήναις*, 1859—61, I, p. 90.
2. *Gervinus*, I, p. 185.

La început însă Moldovenii trebuiră să se prefacă în fața Grecilor, care încălcase înarmați o țară lipsită de orĭ ce apărare. De aceia vedem pe mitropolitul Veniamin încingînd sabia luĭ Ipsilanti în biserica Treĭ-Erarhilor [2], și dăruindu-ĭ un soldat înarmat pe a sa cheltuială, precum și 4 telegarĭ și o sumă de 10,000 de leĭ [3]. Maĭ tîrziŭ însă, după plecarea luĭ Ipsilanti din Iașĭ, acelașĭ mitropolit se rostește contra revoluțieĭ greceștĭ, dînd urmare cereriĭ consululuĭ rusăsc, de a face să se citească în toate bisericile anatema patriarhuluĭ contra întreprinderiĭ Eteriștilor [4]. Și întoarcerea mitropolituluĭ nu era însă decît semnul întoarceriĭ întregiĭ țărĭ.

Și într-adevăr că Moldoveniĭ aveaŭ temeiurĭ puternice, de a nu merge alăturea cu răscoala grecească. Maĭ întîiŭ eĭ se expuneaŭ fără nicĭ un sorț de izbîndă uneĭ lupte cu Turciĭ care putea aduce asupra capetelor lor cele maĭ cumplite nenorocirĭ; apoĭ adunătură de toate neamurile ce se îngrămădise în jurul luĭ Ipsilanti, comitea cu toate făgăduințele luĭ de înfrînare [5], tot feliul de nelegiuirĭ, în cît Moldoveniĭ respingînd pe Grecĭ din sinul lor scăpaŭ de două răle de odată, unul actual, prădăciunile și jafurile, și unul eventual, răzbunarea turcească.

Greciĭ anume instituise în cele maĭ însemnate din orașele Moldoveĭ ocîrmuirĭ eteriste, cu scopul de a supune toate puterile viĭ ale poporuluĭ interesuluĭ lor. In Iașĭ, Ipsilanti lasă după ce-l părăsește spre a se îndrepta către Bucureștĭ, ca guvernator pe unul Pendedeca sub privigherea Treĭ-Sfetitanuluĭ, un arhimandrit grec capul eteriștilor din Moldova și a unuĭ diacon grec, anume filozoful Stefan, om învățat ce venise în Moldova cu mult maĭ înainte pentru învățătura copiilor de la scoala domnească, rînduind agă de oraș pe alt dascal Hrisochefal și ispravnic pe Paharnicul Pomerul, administrînd țara cu sabia în mînĭ prin Mavroforĭ și Arnăuțĭ [6]. In Botoșanĭ Pendedeka rînduise de ispravnic pe Gri-

2. Φιλήμων, p. 88. Ordinul trimes mitropolituluĭ de locotenentul luĭ Ipsilanti *Gheorghe Balan*, 26 Fevruarie 1821. *Erbiceanu*, p. 105.
3. Scrisorile de mulțămire ale luĭ Ipsilanti c. mitrop. *Veniamin* din 28 Fevruarie și 12 Martie 1821, idem p. 105—106.
4. Apostila mitropolituluĭ pe cartea de blestem, idem p. 76.
5. Proclamația luĭ *Ipsilanti* din 23 Fevruarie, *Aricescu*, II p. 92.
6. *Drăghicĭ*, II p. 117.

gorie Rizu, ajutat de doĭ comandanţĭ eteriştĭ, căpitanul Balaşu şi căpitanul Spiru. Galaţiĭ îĭ încredinţase luĭ Caravia care săvîrşeşte ca întîiul act al ocîrmuiriĭ sale un măcel tot atît de crud pe cît şi de fără scop asupra neguţitorilor Turcĭ ce trăiaŭ aicĭ [7].

Administraţia orînduită de Grecĭ nu era decît organizarea uneĭ prădăciunĭ sistematice a ţăriĭ. „Drumurile se împănaŭ de Eteriştĭ, colindînd satele după caĭ, arme şi hrană ce strîngeaŭ de pe la locuitorĭ, încît nu ştiaŭ oameniĭ în ţara lor unde s-ar adăposti ca să scape de prădăciunĭ şi de primejdia vieţiĭ, mult maĭ sigurĭ fiind aceĭ pe care vremile îĭ apucară în fundul pădurilor şi în munţĭ, decît prin oraşe şi sate". Toată lumea o rupea de fugă [8].

Cel întîiŭ care izbuteşte a încunjura straşnica pază cu care Eteriştiĭ încinsese Iaşiĭ, tocmaĭ spre a împiedeca dezgolirea luĭ, este visternicul Grigoraş Sturza. După coborîrea în jos a luĭ Ipsilanti, împuţinîndu-se străjile în Iaşĭ, o mulţime de boerĭ părăsese oraşul, uniĭ din eĭ trecînd în Bucovina, alţiĭ în Basarabia [9], alţiĭ în sfîrşit trăgîndu-se maĭ în sus către hotarăle Austrieĭ, care şi ia ameninţa revoluţia grecească. O seamă din eĭ încă maĭ inimoşĭ se duc în jos în cotro mergeaŭ şi Eteriştiĭ, dînd jălbĭ la paşiĭ de la Dunărea şi rugîndu-se a trimete oştirĭ turceştĭ în ţară, spre a-ĭ scăpa de focul în care încăpuse. Intre aceştia se deosebea maĭ ales, prin ţinuta luĭ energică şi nespăimîntată vornicul Tudor Balşi alăturea cu el maĭ eraŭ vornicul Ioniţă Sturza, spătarul Petrache Sturza, boieriĭ Cuzăştĭ, căminariul Iordache Rîşcanu, căminariul Cerchez şi sardariul Iancu Stavăr. Mergînd o deputaţie din eĭ la paşa de Brăila, compusă din Teodor Balş şi arhimandritul Ghenadie Roset, eĭ cad la întoarcere în mînile Grecilor, şi numaĭ ca prin minune scăpară

7. Idem, p. 120. *Gervinus*, I p. 184.

8. *Drăghicĭ*, p. 118. Arătarea luĭ Drăghicĭ întărită prin scrisoarea *boierilor*, către *paşa de Brăila*, fără dată, *Erbiceanu*, p. 99: „fuga întîmplată fără veste şi împrăştierea de pretutindenĭ de la Focşanĭ pînă la Iaşĭ, a tîrgurilor şi a satelor de pe la drumurĭ, din cauza fricei panice." Pendedeka roagă în 15 Maĭ pe arhimandritul *Giuşcă* să linişteascâ pe Eşenĭ ca să nu fugă, idem, p. 375. Mitropolitul linişteşte pe locuitoriĭ mai multor sate, despre trecerea caretelor şi butcelor cu boieriĭ fugarĭ, 21 Martie, idem, p. 108.

9. Vezĭ o scrisoare a boierilor din *Bucovina*, 2 Iunie 1821, Erbiceanu, p, 128. In 21 Martie, o seamă de boerĭ fugiţĭ în *Basarabia*, idem, p. 108.

de a nu plăti cu sîngele lor trădarea făcută către cauza grecească prin chemarea Turcilor [10].

Eteriştiĭ cu Ipsilanti în frunte aveaŭ cel maĭ mare interes a nu spăimînta poporaţia ţărilor romîne, fără de ajutorul căreia li se lua cu totul putinţa împrotiviriĭ. Ipsilanti crezînd că ocîrmuirea luĭ Pendedeca era de vină la pribegirea în masă a locuitorilor, trimite în Iaşĭ pe generalul săŭ Gheorghe Cantacuzino spre a linişti pe orăşenĭ [11]. Cantacuzino cum vine în capitala Moldoveĭ caută să împrăştie temerile pămîntenilor şi retrage luĭ Pendedeca orĭce autoritate ocîrmuitoare [12].

Văzînd însă că toate silinţele luĭ de a însufla încredere Moldovenilor este zadarnică şi că aceştia aŭ cerut ajutorul Turcilor, se trage din Iaşĭ, chip pentru a nu expune oraşul grozăviilor uneĭ lupte; în realitate însă, fiind-că nu se credea în siguranţă în sînul uneĭ poporaţiĭ duşmane [13].

In curînd însă opoziţia Moldovenilor contra Grecilor, trebuia să ia o formă maĭ rostită. „Inştiinţîndu-se anume boieriĭ din ţara de sus prin vornicul Ţeodor Balş că Turciĭ eraŭ să vină în principate ca să bată pe Grecĭ, s-aŭ întîlnit şi eĭ la hotar cu aceĭ din Cernăuţĭ, ce fugise maĭ înainte şi unindu-se hatmanul Răducanu Roset, visternicul Alecu Balş şi alţiĭ, aŭ pus la cale să rîdice satele şi să pornească asupra Grecilor cu războiŭ, punîndu-ĭ între două focurĭ, pînă vor curăţi ţara de eĭ. Pornindu-se decĭ capiĭ partidiĭ moldovene, care eraŭ căminariul Stefanachi Gherghel şi paharnicul Gavril Istrati de la Zvorăştĭ, aŭ început a rîdica puşcaşiĭ şi locuitoriĭ cu arme, propăşind tot pe malul Siretiuluĭ în jos pînă s aŭ strîns ca la 3000 de oamenĭ sub steagurile lor. Inştiinţîndu-se Botoşăneniĭ de apropierea luĭ Gherghel şi a luĭ Istrati cu atîta popor, s-aŭ înarmat şi neguţitoriĭ cu oameniĭ boiereştĭ de prin ogrăzĭ şi mergînd la isprăvnicie aŭ luat administraţia din mînile

10. *Drăghicĭ*, II, p. 118–119. *Boieriĭ* c. *paşa de Brăila*, fără dată, *Erbiceanu*, p. 99.
11. Proclamaţia luĭ *Ipsilanti* din Tîrgoviştea, 18 Maĭ 1821, Uricarul, VI, p. 41.
12. Proclamaţia luĭ *Cantacuzino* din Iaşĭ, 25 Maĭ, idem, V, p. 83. Ordinul c. Pendedeka din lagărul de la Stînca, 3 Iunie, idem, p. 85. Un alt ordin ca să nu se ia caiĭ locuitorilor din 23 Maĭ, idem, p. 77.
13. Proclamaţia luĭ *Cantacuzino* din 1 Iunie, Uricarul V, p. 86. Invinuirile aduse de el pămîntenilor că s-ar fi aliat cu Turciĭ. idem p. 79 şi 84.

Rizuluĭ, izgonindu-l din tîrg şi rînduind ocîrmuitor pe Varnav, apoĭ aŭ pus oraşul în apărare despre Grecĭ, întărindu-l cu străjĭ la toate drumurile". Aceste începuturĭ de răscoală pornite de boierĭ, nu aŭ încă urmărĭ maĭ serioase, din pricină că ţaraniĭ văzînd că nu pot trage vre-un folos din asemenea mişcare expunîndu-se numaĭ la pericole şi suferinţe, pentru interesul boierilor, se împrăştiară [14].

Tot pe atuncĭ aflăm pe ispravnicul ţinutuluĭ Neamţul, spătariul Sturza, îndemnînd pe locuitoriĭ de sub ocîrmuirea luĭ, a se răscula contra Grecilor. Din proclamaţia dată de el, se vede că era pe deplin conştiut de rălele şi primejdiile adunate pe capul ţăriĭ luĭ, prin mişcarea eteristă. După ce spătariul „arată cum aceştĭ făcătorĭ de răle, Grecĭ, sub cuvînt de a-şĭ aduce în slobozenie patria şi ţările lor, ne-aŭ robit pe noĭ pricinuind în toată starea nenumărate răle şi pătimirĭ cu feliurĭ de sîlniciĭ şi prădăciunĭ, jacurĭ şi cruzimĭ, încît spaima cuprinzînd pe toţĭ, s-aŭ spart sate, tîrgurĭ şi ţinuturĭ întregĭ şi număr nenumărat de oamenĭ, s-aŭ împrăştiat lăsînd şi case şi averĭ, cu un cuvînt ţara întreagă s-aŭ hrentuit pînă şi ceĭ maĭ întîĭ boierĭ razimul ţăriĭ şi părinţĭ a toată obştia aŭ fost siliţĭ a se împrăştia, el adăugă că peste toate aceste nenorocirĭ ne vedem îngroziţĭ de o alta şi maĭ mare şi maĭ înspăimîntătoare şi care cu totul e nevindecată, anume vom putea cădea în prepus către prea puternicul nostru stăpîn, că am fost hrăniţĭ în acelaşĭ cuget de rezvrătirĭ, de bună vreme ce-ĭ privim şi suferim întru tăcere şi supunere." Spătariul Sturza ştiind apoĭ că „aceştĭ răĭ sînt urgisiţĭ de toţĭ împăraţiĭ Europeĭ şi prea puternicul nostru stăpîn îĭ are hotărîţĭ sabieĭ" îndeamnă pe concetăţeniĭ săĭ să nu peardă prilejul ce le-a maĭ rămas de scăpare. „Inarmaţĭ braţul vostru de la cel maĭ mic, începînd cu orĭce feliŭ de arme aveţĭ, puşcă, coasă, lance, topor şi să mergem unde ne vom întîlni cu alţĭ simpatrioţĭ şi să izgonim numaĭ decît pe tălhariĭ aceştia din pămîntul nostru" [15].

---

14. Aceasta îmĭ pare adevăratul motiv al neurmăriĭ revoluţieĭ şi nu lipsa de mîncare arătată de *Drăghicĭ*, II, p. 119—121, cel totdeauna părtinitor boierilor. Mîncare ar fi găsit trupele luĭ Gherghel şi Istrati, precum aŭ găsit acele ale luĭ Vladimirescu.
15. Proclamaţia publicată după original de *Th. Codrescu* în Uricarul, XV, p. 254.

Prin pana eloquentă a spataruluĭ Sturza se rosteaŭ limpede şi hotărît cugetările, temerile şi conştiinţa mijloculuĭ de înlăturare a primejdieĭ simţite în deobşte de poporul romîn. Se vede din ia, că revoluţia grecească era privită de partea inteligentă a poporuluĭ cu o împrejurare ce putea aduce asupra luĭ urgia turcească şi că singurul chip de a o înlătura era ca ţara să arăte că nu este împărtăşită la asemenea nebunească întreprindere.

Iată decĭ cum era privită în Moldova, unde ia se ivi întîiŭ, revoluţia grecească. Să cercetăm ce efect avu asupra Munteniei.

Aicĭ protestarea împrotiva eĭ se alipi de o figură însemnată din maĭ multe puncte de vedere, acea a luĭ *Tudor Vladimirescu*.

Acesta era un fiŭ al poporuluĭ, născut în comuna Vladimir, judeţul Gorj între aniĭ 1770 — 1780 [16].

El învăţase puţină carte la preotul din satul luĭ, maĭ tîrziŭ în Craiova. După ce fuse cît-va timp îngrijitor la moşiea unuĭ boier de peste Olt, Tudor se puse cu prilejul războiuluĭ dintre Turcia şi Rusia, dintre aniĭ 1806 şi 1812 în slujba acesteĭ din urmă, înrolînd sub el maĭ multe sute de volintirĭ. Se vede că Ruşiĭ făcură să-ĭ se dea un rang de boierie, întru-cît îl aflăm curînd după 1812 arătat cu titlul de sluger. El maĭ fu decorat şi cu ordinul Vladimiruluĭ şi rîdicat la rangul de parucic saŭ ofiţer în armata rusască [17]. Compromis prin participarea luĭ cea energică la lupta în contra Turcilor, el trebui să fugă la Viena, după încheerea păciĭ. Intorcîndu-se maĭ tîrziŭ în Muntenia, el devine în 1815 vataful plaiuluĭ Cloşanilor. Pînă la această vreme, Tudor adunase ceva avere şi anume o casă cu vie în dealul Govoriĭ, două marĭ case şi prăvăliĭ în Cerneţ, moşie şi alte acareturĭ la Vladimir, aceste din urmă, moştenite de la tatăl săŭ şi maĭ multă avere mobilă, preţeluite toate împreună prin diata făcută de el pe la anul 1817 la suma de 12,350 de leĭ [18]. Averea luĭ şĭ-o mărise, atît prin prada dobîndită de la Turcĭ cît şi prin comerţul de boĭ în ţara Ungurească.

---

16. Numele de Vladimirescu îĭ vine de la locul naşteriĭ sale, deşi împrejurarea că a fost decorat cu ordinul Vladimiruluĭ, ar putea aduce şi explicarea luĭ din purtarea aceleĭ decoraţiĭ, cum face *Gervinus*, I, p. 179.

17. Cronica revoluţieĭ din 1821 de *Ioan Dîrzeanu* biv serdar în Trompeta Carpaţilor 1868. p. 1575, spune că ar fi dobîndit gradul de maior.

18. Diata luĭ Vladimirescu reprodusă de *Aricescu* II, p. 14.

Se vede că Tudor deși se înălțase în rangurile boierimiĭ nu încetase de-a simpatiza cu clasa din care își trăgea obîrșia. El păstrase, cu toată rîdicarea luĭ, ura cea neîmpăcată ce ferbea în inima țăranilor, contra asupritorilor lor, și-șĭ făcuse atît prin ocrotirea intereselor lor, în însușirea luĭ de vataf de plaiŭ, cît și prin vitejiile sale în luptele cu Turciĭ, un renume întins între locuitoriĭ Olteniei. Despre ținuta luĭ mîndră față cu boieriĭ, se raportează că el mergînd să vadă adese-orĭ pe prietenul săŭ Urdăreanu, nu se punea niciodată jos cît stătea la el, ci se preumbla necontenit prin casă spre a nu fi silit „să se scoale dacă ar veni cumva vre-o putoare de ciocoiŭ“ [19]. Simțimintele sale către clasa privilegiată, le arată el într-o zi la masa episcopuluĭ Ilarion, unul din personajele timpuluĭ cu care el era în legăturĭ, spunînd că „de va trăi va face 12 părechĭ opincĭ din pielea a 12 boierĭ divanițĭ“, vorbe cu atît maĭ de crezut, că el pierduse cu puțin timp maĭ înainte un proces la divan [20].

Din aceste cîteva trăsăturĭ caracteristice, Tudor ne apare înainte de revoluție la care el trebuia să ia o parte atît de însemnată, ca un om din poporul de jos, rîdicat prin meritele sale la rangurĭ și onorurĭ; dar deși privilegiat, nu încetase de a urî clasa acestora, ci împărtășa încă in noua luĭ condiție simțimintele poporațieĭ împilate contra tagmeĭ apăsătoare. El poseda oare-care cultură, adaosă prin călătoriile sale în Austria și în Rusia. Era cunoscut în toată Oltenia cu reputație de om viteaz, bun și îndurător. In privirea politică Tudor Vladimirescu, trebuia să dea o mare însemnătate poporuluĭ rusesc, sub a căruia steagurĭ se înălțase în gradele militare și era îndestul de priceput spre a vedea că deși se bătuse cu Turciĭ, nu putea să ia parte alăturea cu Greciĭ în contra lor, de îndată ce Rusia nu venea acestora în ajutor.

In aceste cîteva trăsăturĭ scoase din trecutul și caracterul luĭ Tudor, stă cheia întregiĭ sale purtărĭ în mișcarea în fruntea căreia se puse.

---

19. *Aricescu*, I. p. 25, după spusele luĭ *Niță Izvoreanu* din Severin.
20. Idem, p. 36, după arătările arhiereuluĭ *Erantias Ioanichie*, care se afla și el la masa luĭ Ilarion.

După moartea luĭ Alexandru Suțu, domnul Munteniei, întîmplată cum s-a spus în 19 Fevruarie 1831, frînele ocîrmuiriĭ fură apucate de căimăcănia cea instituită de domn în prevederea morțiĭ sale, alcătuită din 7 boierĭ din care unul grec, postelnicul Rizu ; Turciĭ nu apucase să rînduiască domn în Muntenia pînă la izbucnirea mișcăriĭ eteriste (20 Fevruarie). Văzînd ei atuncĭ fuga hainuluĭ Mihaiŭ Suțu din Moldova, rînduiră domn în această de pe urmă țară ce era maĭ periclitată, prin izbucnirea în ia a revoluțieĭ greceștĭ, pe Scărlat Alexandru Calimah, ce maĭ fusese domn aicĭ înaintea Suțuluĭ, însărcinîndu-l după ce revoluția cuprinde și Valahia cu domnia și în acea țară și autorizîndu-l a se înlocui în Moldova printr-un căimacan, ceia-ce Calimah, face înpersoana luĭ Stefan Vogoridi. Calimah, însă neîndrăznind a călca nicĭ în Muntenia în timpul foculuĭ mișcăriĭ, rîndueşte și aicĭ un alt căimacan, anume pe Costache Negrea [21] care înlocueşte ocîrmuirea celor 7 boierĭ înstituită de Alexandru Suțu. Puterea reală însă de îndată ce izbucnise turburările, ceia ce în Muntenia se întîmplă din pricina luĭ Tudor puține zile după moartea Suțuluĭ, stătea în mînile celor doĭ căpitanĭ aĭ gardeĭ de Arnăuțĭ aĭ curțiĭ. Iordache și Sava.

Căiminariul Sava era Grec, originar din insula Patmos și slujise sub maĭ mulțĭ domnĭ în garda de Arnăuțĭ, trecînd din Muntenia în Moldova în 1801, unde Alexandru Suțu îl face cap al eĭ, post în care rămîne cu întreruperĭ pînă la eșirea luĭ Scarlat Calimah în anul 1818. Atuncĭ trece iar în Muntenia unde ajunge, cînd revine Alexandru Suțu domn în această țară, capul cavalerieĭ de Arnăuțĭ. Sava era ca și domnul sub care sluja dintr-aceĭ Grecĭ ce nu înțelegeaŭ să piardă foloasele de care se bucurase sub oblăduirea turcească pentru zadarnice visurĭ de libertate. Văzînd el că, Rușiĭ nu ajută luĭ Ipsilantĭ, se hotărește a sprijini pe noul domn rînduit de Turcĭ în Muntenia, Scarlat Calimah, și toată purtarea luĭ în timpul revoluțieĭ, va fi întocmită numaĭ în vederea acesteĭ ținte [22].

---

21. Firmanul Porțiĭ pentru rînduirea luĭ Calimah și domnia ambelor țărĭ romîne din 15 April 1821, *Erbiceanu*, p. 377. Rînduirea luĭ Vogoridi în Moldova din 21 Maĭ, idem, p. 381.

22. *Aricescu*, I, 65.

Cu totul altfeliŭ căpitanul Iordache Olimpiotul care se hotărîse a jerfi totul pentru scumpul ideal al liberăriĭ Grecieĭ. Mic de statură, de o fire slăbănoagă, el ascundea sub o aparenţă cîrcită o bravură din cele maĭ marĭ, de care dădu probe atît înainte cît şi în timpul lupteĭ pentru neatîrnare, şi moartea luĭ cu arma în mînă în mînăstirea Seculuĭ, pune pecetea eroizmuluĭ pe bîntuita luĭ viaţă. De un caracter nobil, el nu putu aduce la îndeplinire însărcinarea pusă asupra-ĭ de comitetul eteriştilor din Bucureştĭ, de a omorî pe Alexandru Suţu, înţelegînd a mînui numaĭ arma cinstită nu şi cea trădătoare. Acest tip, unul din cele maĭ atrăgătoare ale revoluţieĭ greceştĭ, nu era însă Grec ci Romîn din muntele Olimpuluĭ. Şi el era căpitan de arnăuţĭ [23].

Cum moare Suţu, Tudor Vladimirescu pleacă cu vre o 25 de pandurĭ peste Olt, spre a răscula poporaţia de acolo. Chiar în proclamaţia luĭ cea dintîiŭ din luna Ianuarie, puţine zile după eşirea luĭ din Bucureştĭ, el începe prin a întreba pe locuitoriĭ cătră care se îndrepta, că pînă cînd vor suferi eĭ, „verĭ din ce neam ar fi, balauriĭ care i-aŭ înghiţit de viĭ, căpiteniile lor, atît cele bisericeştĭ cît şi cele politiceştĭ; pînă cînd îĭ vor suferĭ să le sugă sîngele?“ Adaugă apoĭ că „vechilul luĭ Dumnezeŭ, prea puternicul împărat, vroeşte ca noĭ ca nişte credincioşĭ aĭ luĭ să trăim bine; dar nu ne lasă răul pus peste capetele noastre. Veniţĭ dar fraţilor cu toţiĭ, ca cu răul să perdem pe ceĭ răĭ, ca să ne fie bine, şi *să se aleagă din căpiteniile noastre, care pot să fie bunĭ, aceia să fie aĭ noştri.* Nu vă leneviţĭ, ci siliţĭ de veniţĭ în grabă cu toţiĭ care aveţĭ arme, cu arme, care nu, cu furcĭ de fier saŭ cu lăncĭ. Şi iarăşĭ să ştiţĭ că nimenĭ dintre noĭ nu e slobod ca să se atingă măcar de un grăunte de binele saŭ de casa vre unuĭ neguţitor, orăşan saŭ ţăran, saŭ de alt al vre-unuĭ locuitor, decît *numaĭ binele şi averile cele răŭ agonisite ale tiranilor boierĭ, să se jăfuiască, însă ale celora ce nu vor urma nouă, precum sîntem făgăduiţĭ, numaĭ ale acelora să se ia pentru folosul de obştie*“ [24].

23. *Aricescu*, I, p. 61.

24. Reprodusă de *Dîrzeanu* în Trompeta Carpaţilor 1818, p. 1575. O altă versiune a acesteĭ proclamaţiĭ publicată maĭ tîrziŭ de Albina Pinduluĭ nu ştim după ce izvor schimbă astfeliŭ, una din frazele eĭ: „Balauriĭ

Chiar din fulgerarea primuluĭ gînd de răzvrătire prin mintea luĭ Tudor, se vede că el ţintea la reforma unor fără de legĭ de care suferea poporul, la răsturnarea regimuluĭ politic, numaĭ întru cît era autorul acelor suferinţĭ. Revoluţia luĭ avea un caracter social nu unul politic şi de aceia nicĭ în proclamaţia amintită, precum nicĭ în cele maĭ multe din actele emanate de la el, nu se vede pomenit numele de *Grecĭ*. Mişcarea luĭ Tudor era împinsă de aceiaşĭ îmboldire care sculase în 1784 pe Romîniĭ din Ardeal, şi dacă aicĭ ia luase şi un caracter naţional, aceasta provenise din împrejurarea că în Ardeal o deosebire naţională despărţea pe apăsătorĭ de apăsaţĭ, pe cînd în Muntenia, îmbele clase eraŭ de aceiaşĭ origină, de şi una din ele fusese amestecată cu elemente streine.

Ce lucru împingea însă pe Tudor a alege din clasa boierească, dată în prada răzbunăriĭ ţărăneştĭ, pe o parte din eĭ? Ce împrejurare îl îndemnase să repete de maĭ multe orĭ în proclamaţia luĭ ca ţăraniĭ să atace numaĭ averile boierilor tiranĭ, cele răŭ agonisite, iar nu pe ale celor ce vor merge alăturea cu el? Chiar din proclamaţia luĭ reese, că Tudor, nu numaĭ *se aştepta* că are să găsească boierĭ ce vor simpatiza cu mişcarea luĭ, ci de maĭ înainte iĭ cunoştea, căcĭ se înţelesese cu eĭ. Căcĭ cum s-ar putea altfeliŭ explica rostirea însemnată din primul act al revoluţiuniĭ sale, ca să excepteze din învoirea de jaf averile acelora din boierĭ care *„vor urma nouă, după cum sîntem făgăduiţĭ“*.

Inţelegerea luĭ Tudor cu boieriĭ, nu avea însă acea însemnare, ca el să le fi slujit de instrument, după cum slujise satele din Moldova, pornite de boieriĭ eĭ asupra Grecilor. Tudor îşĭ păstra o poziţie bine determinată faţă cu interesul boierilor, el reprezenta pe acel al maselor şi unirea cu boieriĭ o făcuse, numaĭ spre a da răscoliĭ sale o maĭ mare greutate.—De aceia chiar în pro-

sînt precum îĭ cunoaştețĭ prea bine, Greciĭ şi boieriĭ noştri, atît partea bisericească, cît şi partea politicească“. Uricarul XII, p. 90. Noĭ bănuim autenticitatea acesteĭ de pe urmă versiunĭ şi nu stăm la îndoială a primi de adevărată pe acea dată de Dîrzeanu, cap de masă la visterie în vremea tocmaĭ a revoluţieĭ şi însărcinat anume cu corespondenţa celor 5 judeţe de peste Olt şi cel maĭ în stare de a-şĭ procura copiĭ de pe toate numeroasele acte ale revoluţieĭ, publicate în mult însemnatul săŭ memoriŭ·

clamația lui se simte omul care vorbește din propriul lui gînd și nu este reflexul unei cugetări streine. Știa el doară că fără de ajutorul maselor, boierii nu pot face nimic și de aceia el, capul acelor mase, se privea de conducător al mișcării, lăsînd boierilor numai un rol de a doua mînă și rămînînd la a lui alegere, ca acei ce-l *vor urma pe el*, să fie apărați de urgia mulțimii. El priimise apoi de la boieri făgăduința de a sta alăturea cu el, încît Tudor printr-un atare sprijin al boierilor nu perdea nimic din a lui neatîrnare și întărea numai poziția lui de conducător al unei mișcări de răzvrătire.

Boierii din partida națională și împrotivitoare Grecilor, care se unise cu Tudor Vladimirescu erau: Grigorie Băleanu, episcopul Ilarion, Filipescu Vulpe, Scarlat Grădișteanu, Neculai Văcărescu, Cîmpineanu, Mihăiță Filipescu, Grigorie Filipescu, Ștefan Bălăceanu și mitropolitul Dionisie Lupu [25].

Tudor însă trebui să se convingă în curînd, cît de greu era de a mănținea gîndul lui răzbunător în cercul strîmt însemnat prin a lui proclamație, îndreptat numai contra tiranilor boieri. Adunătura ce-l încunjura pe fie-ce zi mai numeroasă nu era alcătuită din oameni deprinși cu ascultarea. Chiar Pandurii, acel chip de oștire ce înlocuise pe vechii Darabani și Călărași, desființați sub domnia Fanarioților, care însă numai slujiau la apărarea țării, ci numai ca paznici la prinderea hoților; chiar plăeșii păzitorii graniților, oameni de o bravură neasămănată, vînătorii de urși de prin bîrloage, erau departe de a se fi deosebit printr-o ținută disciplinară; dar încă grămada cea mult mai mare de țărani năcăjiți, săraci care spera să-și cîștige viața, să-și refacă averile din jaf și despoere. Nu numai atîta; chiar hoții din temniță fusese eliberați de acei însărcinați de Tudor cu adunarea oștirilor și înrolați în ele [26], ceia ce nu putea decît să coboare și mai jos nivelul moral și disciplinar al bandelor lui Tudor. Toată această adunătură de elemente atît de deosebite erau uniți printr-un singur gînd și îmboldiți de un singur interes, acel al jăfuirii și anume nu numai a boierilor celor răi, precum spunea Tudor, ci a tuturor și nu

25. *Aricescu*, I, p. 37.
26. Idem, I, p. 37,

numaĭ a boierilor, dar chiar şi a locuitorilor, în protiva voinţiĭ sale anumite. Era destul ca cineva să poseadă ceva avere, pentru ca oameniĭ luĭ Tudor să o privească drept *rău agonisită* şi să o jăfuiască[27].

Atare perspectivă unită cu scutirea de contribuţie pe care Tudor o încuviinţa tuturor celor ce veneaŭ după el, făcuse a se îngrămădi în juru-ĭ maĭ multe miĭ de oamenĭ, ceia ce-l puse în curînd în poziţie de a se împotrivi cu izbîndă tuturor măsurilor luate de căimăcănia din Bucureştĭ spre a-ĭ stîmpăra mişcarea. Masele poporuluĭ aveaŭ încredere în *Domnul Tudor*, cum îl numeaŭ ele şi faţă cu mişcarea obştească ce puteaŭ face ispravniciĭ, a cărora trupe ele însă-şĭ treceaŭ la Tudor? [28].

Astfeliŭ ajunsese Tudor stăpîn peste cele 5 judeţe din Oltenia şi începu să se pregătească spre a veni la Bucureşti.

Inainte de a o face Tudor însă trebuia să-şĭ asigure poziţia luĭ politică faţă cu puterile ce aveaŭ asupra Munteniei drepturĭ de amestec. El scrie luĭ Derviş paşa, muhafizul Vidinului, o carte din partea a tot noroduluĭ Valahieĭ, în care se jălueşte cum, „*domnii ţăriĭ dimpreună cu boieriĭ grecĭ şi romînĭ*, unindu-se cu toţiĭ ne-aŭ prădat şi ne-aŭ despoiat încît am rămas numaĭ cu sufletele, rugîndu-ne să se trimată jalba noastră către prea puternica împărăţie, pentru ca să se milostivească asupra ticăloşieĭ noastre şi să trimată un om credincios împărătesc să vină aicĭ în ţară la Bucureştĭ, să cerceteze să vază nevoile care le tragem de către aceştĭ *lupĭ nemilostivĭ* şi să ne facă dreptate; şi iară să fie sfînt înălţimiĭ tale, că rîdicarea noastră ne este pentru altă ceva nicĭ într-un chip, decît numaĭ asupra boierilor care ne-aŭ mîncat dreptăţile noastre“.[29] Tot

27. *Recordon*, p. 141: „beaucoup de partisans de Théodore Vladimiresco étaient amorcés pur l'appât du pillage qu'ils pensaient pouvoir faire impunément sous leur nouveau chef dont ils ne conniassaient point entièrement le caractère et les intentions“.

28. Aşa bunăoară Arnăuţiĭ din trupa luĭ Solomon. *Aricescu*, I. p, 29.

29. Jăluirea către Derviş paşa şi Arzul către Poartă în *Dărzeanu*, Trompeta 1868, p. 1579 reprodusă şi de *Aricescu*, II; p. 31—32. O altă formulare a tînguirilor noroduluĭ, vezĭ în memoriul anonim asupra revoluţieĭ din 1821 publicat în revista d-luĭ *Gr. Tocilescu*, II, p. 385.

astfeliŭ trebuia să fi fost formulată și tînguirea luĭ Tudor către împărăția rusască [30].

Acelașĭ motiv al rescoaliĭ este repetat de Tudor și în toate învinuirile ce le aduce Tudor în scrisorile sale către reprezentanțiĭ ocîrmuiriĭ muntene. Așa în aceia trimisă cluceruluĭ Constantin Ralet, ispravnicul județuluĭ Mehedințĭ, Tudor întreba pe boierĭ: „dacă nu le ajunge cît aŭ prădat și despoiat pe ticăloșiĭ țăranĭ, pînă cînd aŭ rămas maĭ jos decît morțiĭ din mormînturĭ? Că norodul cel ars și fript de boierĭ este amărît și înfocat asupra lor" [31] In altă scrisoare a luĭ Tudor către boieriĭ divanițĭ, el spune că: „de capul luĭ nicĭ cum nu a plecat, fără cît tot norodul cel amărît și dosădit al acesteĭ ticăloase țărĭ, văzînd că stăpînirea sub care sînt încredințațĭ, i-aŭ adus cea maĭ desăvîrșită prăpădenie și ne maĭ putînd suferi arzimea foculuĭ care le-aŭ pus peste capete, cu toțiĭ într-un gînd, s-aŭ hotărît ca să se scoale" [32]. De asemenea în adresa luĭ către zabetul de la Romanațĭ, arată cum: „toată raiaoa împărătească dintr-această țară, ne-maĭ putînd suferi prăzile și jafurile ce li s-aŭ făcut de către maĭ mariĭ lor, s-aŭ sculat în protivă-le [33]. Tot așa declară Tudor și bulibașilor (ofițerilor) boiereștĭ, trimișĭ asupra luĭ, că: „eŭ fraților și cu ceĭ de neamul meŭ nu m-am sculat împrotiva împărățieĭ, ci văzînd năcazul săracilor locuitorĭ și obidindu-mă de suspinurile lor și privind tirania în care-ĭ ținea nemilostivirea boierilor, n-am maĭ putut suferi și de o parte am jăluit la înaltul Devlet, iar despre altă parte pentru ca să punem mîna pe boierĭ, ne-am sculat cu armele" [34]. De nicăirĭ însă cugetarea luĭ Tudor nu reiese maĭ limpede și maĭ eloquentă ca din scrisoarea luĭ către vornicul Neculaĭ Văcărescu, cel trimis de căimăcaniĭ din Bucureștĭ, pentru înădușirea cu orĭce preț a răscoaliĭ. Respingînd învinuirea, că el ar fi pricinuitorul mișcăriĭ, Tudor spune vorniculuĭ: „ci pre semne

---

30. Aceasta nu s-a păstrat; este însă amintită în o depeșă a comiteluĭ *Capodistrias* c. *Pini* din Fevruarie 1821, reprodusă de *Prockesch-Osten*, III, p. 58, reprodusă și de Uricar, II, p. 117.
31. Din 28 Ianuarie 1821 în *Dîrzeanu*, Trompeta, p. 1577, *Aricescu*, II, p. 47.
32. Din 4 Fevruarie, *Dîrzeanu*, idem, *Aricescu*, p. 52.
33. *Aricescu*, p. 77.
34. Memoriul anonim în Revista *Tocilescu*, II p. 386.

dumneata pre norod, cu al căruĭ sînge s-a hrănit şi s-a poleit tot neamul boieresc îl socoteştĭ nimic, şi numaĭ pe jăfuitorĭ îĭ numeştĭ patrie, şi cum nesocotiţĭ că pre mine mă categorisesc numaĭ tagma jăfuitorilor, iar pe jăfuitorĭ îĭ categorisesc toate neamurile. Dar cum nu socotiţĭ dumneavoastră, că patria se cheamă norodul, iar nu tagma jăfuitorilor şi cer ca să-mĭ arăţĭ dumneata ce împotrivire am arătat eŭ asupra noroduluĭ? Că eŭ altă nu sînt, decît numaĭ un om luat de norodul cel amărît şi dosădiţĭ din pricina jăfuitorilor, ca să le fiŭ chivernisitor în treaba cereriĭ dreptăţilor, iar tagma jăfuitorilor, căcĭ nu le place una ca aceasta, a rîdicat arme de moarte asupra patrieĭ şi a ticăloşuluĭ norod [35].

(Va urma)

---

35. Fără dată *Dîrzeanu*, Trompeta, p. 2003. *Aricescu*, II, p. 74.

SUIREA PE TRON A PRIMULUI GHIKA

de

I. Tanovicianu

Familia Ghica este una din familiile care aŭ jucat cel maĭ mare rol în istoria țărilor romîneștĭ în ultimiĭ doĭ secolĭ. Nicĭ o familie, dacă vom excepta pe Basarabĭ și Mușeteștĭ, nu a domnit maĭ mult în îmbele principate decît această familie.

In timpul exact de 2 secolĭ, 1657-1857, o mulțime de Ghiculeștĭ aŭ domnit, fie în Muntenia fie în Moldova.

In acest studiŭ nu voiŭ vorbi decît de venirea la tron a întîiuluĭ Ghica, adecă a luĭ Gheorhge Ghica.

Acest domn, după cum ne spune Miron Costin contemporanul său, era de origine Albanez, Arbănaș cum îl numește cronicarul. El venise în Moldova ca neguțitor, însă sub domnia luĭ Vasile Lupu, Albanez ca și dînsul, Ghica a fost luat la curtea domnească și în urmă a fost boerit. Cînd anume a fost luat la curtea domnească Costin nu ne spune și n-am putut afla, atîta se poate spune că boeria luĭ Ghica nu i-a venit iute, cel puțin boeria mare de divan. Abia în anul 1615, după ce stolnicul Toma Cantacuzin, un alt Romîn noŭ, fu înălțat la funcțiunea de mare Vornic de țara de sus, Gheorghe Ghica este învestit cu funcțiunea de Stolnic, care-ĭ da

dreptul să stea în divanul domnesc [1]. Prin urmare abia în al XI-lea an al domnieĭ luĭ Vasile Vodă întră Ghica între boieriĭ marĭ de divan.

Odată însă întrat în divanul domnesc, Ghica se înalță foarte repede. Treĭ anĭ în urmă îl găsim Vornic de țara de jos, cea maĭ mare funcțiune a țăriĭ după logofăt [2]; în această funcțiune îl găsim pînă în anul 1652 [3]. In fine Miron Costin ne spune că Ghica a fost trimis de Vasile Lupu și Capichihaia la Poartă, adecă reprezentant al țăriĭ: „Și știindu-l Vasile Vodă de credință l-aŭ trimes la Poartă Capichihae, văzîndu-l și om contenit la toate, și scump cum se cade să hie cînd Capichihăila să hie". Cronicarul adaogă că, atît de mare era influența luĭ Ghica la Poartă și credința luĭ către domn, încît cu toate vicisitudinile domnieĭ luĭ Vasile Lupu și cu toate că el îșĭ perduse de fapt tronul, Poarta tot pe el îl considera domn: „Și așa aŭ stătut de tare cu Vasilie Vodă cum pînă la vremea ce s-aŭ luat cetatea Suceviĭ cu doamna luĭ Vasile Vodă, la toate răscoalele acelea, la pribejiĭ cîte se prilejesc luĭ Vasile Vodă, de aŭ eșit în două rîndurĭ din scaun și după sminteala și în țara muntenească cu Cazaciĭ, tot aŭ ținut domnia lui Vasilie Vodă nestricată la împărăție, pînă ce aŭ sosit Ștefan Vodă la Roman, după izbînda de la cetatea Suceviĭ."

Prin urmare în timpul domnieĭ luĭ Vasile Lupu, Ghica ajunge pînă la cele maĭ înalte funcțiunĭ publice și este omul de credință al domnuluĭ.

1. Document din 22 Oct. 7154 (1645). Arhiva St. Spiridon, Moșia Bodeștiĭ plic I No. 48; altul din 15 Fevruar 7154 (1646) id, plic 1 doc. 43; altul din Martie 24 acelașĭ an, eod. loco plic I No. 45; altul din același an, Academ. Romînă.

2. Documentul original din 7 Iuliu 7156 (1648) relativ la moșia Cateleștĭ din județul Neamț comunicat de D-nul Greceanu capul portăreilor Curțiĭ de Apel din Iașĭ.

3. Hăjdău, Arhiva Istorică a Romînilor. T. I. part. II, pag. 91.

Ar fi dar natural ca el să fie urgisit de Gheorghe Ștefan, protivnicul și urmașul luĭ Lupu în domnia Moldoveĭ. Departe de aceasta, Ghica știe să se facă om de credință al luĭ Gheorghe Ștefan, după cum fusese și al rivaluluĭ său Vasile Lupu.

Gheorghe Ștefan nu numaĭ că trimite pe Ghica din noŭ la Constantinopole în calitate de Capichihae, dar chiar se încuscrește cu el. Miron Costin ne spune: „Ștefan Vodă socotind iar acea socoteală ce socotise și „Vasile Vodă, în Ghica vornicul, cum este om de Ca- „pichihae, neavînd gînd să poată eși unul ca dînsul la „domnie, l-aŭ făcut de casa sa cu o nepoată a sa, fata Sturziĭ „vorniculuĭ, după ficiorul luĭ Gligorașco Postelnicul; „și după ce s-aŭ încuscrit cu Ghica Vornicul, pe ficiorul „luĭ l-aŭ boerit cu agia, iar pe Ghica bătrînul l'aŭ trimes „la Poartă iar capichihae“ [1].

O mică parenteză de îndreptare a acestuĭ fragment din Miron Costin, care probabil că a suferit schimbărĭ.

In cronica anonimă a Moldoveĭ se spune de căsătoria luĭ Grigore Ghica: „Grigore Vodă, ficiorul luĭ „Gheorghe Ghica Vodă, aŭ avut doamnă iarășĭ din bun „neam din Sturzeștĭ pe doamna Maria, fata luĭ Mateiaș „Sturza vistiernicul din Moldova“ [2]. Prin urmare nepoata luĭ Gheorghe Stefan Vodă, pe care a măritat-o după Grigore Ghica, se numea Maria și era fata luĭ Mateiaș Sturza *vistiernicul*, iar nu *vornicul*.

In genealogia familieĭ Sturza publicată în 1841 se pomenește de-asemenea de Mateĭ Sturza vistierul, iar nu vornicul. In fine toate manuscriptele citate de D-l Ureche

---

1. Cronica Miron Costin, cap. XIX Edit. Cogălnic. II-a T. I. pag 356. Cap XXI ediț. Ureche, Opere Complete. Miron Costin Tom. I. pag. 649. 2. Miron Costin, op. cit. Letop. Cogălnic. loc. cit. Opere Complete. Miron Costin loc. cit. p. 650.
2. Letop. Cogălnic. ed. II. Tom. III. p. 155

în edițiunea comparată publicată de d-sa menționează pe Sturza cu titlul de Vistiernic. D-l Cogălniceanu a citit dar răŭ, saŭ s-a condus după un manuscript greșit, dînd luĭ Mateiaș Sturza titlul de Vornic.

De-asemenea e greșit textul luĭ Miron Costin cînd spune că Gheorghe Ștefan a făcut pe postelnicul Grigorașco Ghica aga, fiind-că boieria de Aga era maĭ mică decît postelnicia. Probabil că Gligorașco Ghica a devenit în urmă postelnic, poate chiar în timpul cînd scria Costin letopisețele sale, și cronicarul îl numește cu titlul săŭ posterior. In codicele Grigorașan de la Academie lipsește titlul de Postelnic după numele Gligorașco, ceia ce este maĭ corect [1].

O altă dificultate cu mult maĭ serioasă este că în genealogia familieĭ Sturza pe care am citat-o maĭ sus redactată în anul 1841 din ordinul domnuluĭ Mihaĭ Sturza de o comisiune specială după documente originale, se vede că vistier. Mateĭ Sturza a avut o fată Măricuța, care însă a fost măritată după Andreĭ Serdar. Din cele 5 fete ale Vistierniculuĭ, nicĭ una nu este măritată cu Gligorașco în arborul genealogic. O scrisoare însă a luĭ Gligorașco Ghica întărește afirmațiunea luĭ Costin și a Cronicaruluĭ anonim: „Natum est quoque quod prin-„cipissa mea Maria Turzana Gyka, est vera nepos (sic) „dicti Domini Stephani Principis in cujus aula illa crevit, „educata est, et tanquam ejus propria filia mihi in ma-„trimonium legitimum data est“ [2]. Prin urmare genealogia Sturzească este în această privință defectuoasă,

1. Ureche op. cit. T. I. p. 650 nota 7.

2. Papin Ilarian. Tezaur de monumente Istor. T. III. p. 102. „Este de asemenea știut că doamna mea Maria Sturza Ghica, este adevărată nepoată a numituluĭ domn principe Stefan în a căruia curte ia a crescut și s-a educat și în urmă mi s-a dat mie în căsătorie legitimă întocmaĭ ca o adevărată fică a sa. Scrisoarea luĭ Grigore Ghica către Friederich Wilhelm elector de Brandenburg din 12 Aprilie 1668.

se poate ca Maria să fi luat în a doua căsătorie pe Gligorașco și atuncĭ se conciliază genealogia cu Costin, cu cronicarul anonim și cu scrisoarea luĭ Ghica.

Dar să revin la Gheorghe Ghica Capichihae și la cuscrul său Gheorghe Ștefan, care-l trimesese la Constantinopole.

Gheorghe Ștefan, fiul mareluĭ logofăt Dumitrașco Stefan [1], fusese înălțat de Vasile Vodă treptat însă foarte repede de la neînsemnata funcțiune de treti postelnic în care-l găsim în anul 1639 [2], la treti logofeție în 1642 [3], la boeria de sulger mare în 1645 [4], la acea de spatar mare în 1648 [5] și în fine la sfîrșitul domnieĭ sale Vodă Vasile îi dedese funcțiunea de mare logofăt, care era cea maĭ mare a țăriĭ [6]. In 11 anĭ, Gheorghe Ștefan trecuse, grație domnuluĭ său, toată lunga erarhie a funcțiunilor de la treti postelnic pînă la vel logofăt. Insă dacă înaintarea sa era repede și funcțiunea mare, ambițiunea sa era și maĭ mare. Fiind om de credință a luĭ Vasile Lupu, el era adesea-orĭ trimis cu soliĭ la Mateĭ Basarab domnul Țăriĭ Romînești și la Racoți principele Ardealuluĭ. Grație acestor relațiunĭ, ambițiosul Gheorghe Ștefan uneltește detronarea luĭ Vasile Lupu, făgăduind acestor de a întra în alianța lor și plîngîndu-se cătră eĭ că domnul a umblat cu jupîneasa luĭ [7].

---

1. Miron Costin apud Cogăln. T. I. p. 322 ed. I. Letop.; apud Ureche T. I. p. 583. Dogiel codic. diplom. polon. T. I. p. 621; apud Șincaĭ T. III. p. 63 ed. I
2. Documentul din 4 Fevruar 7147 comunicat de D-l librar Șaraga Iașĭ.
3. Document din 18 April 7150 propriet. Mih. Busuf Ungheni Basarabia; din 20 Dec. 7152 în posesiunea mea; din 31 Iulie 7152 Arhiv. St. Spiridon Iașĭ moșia Bodeștĭ plic. I. docum. 41.
4. Docum. St. Spir. 22 Oct. 7154, moșia Bodeștĭ pl. I. No. 48, ibid. 15 Fevr. 7154 și 24 Mart 7154 plic. I. No. 43 și 44.
5. Doc. din 7 Iulie 7156 comunicat de D-l V. Greceanu cap. port. Curț. Apel Iașĭ și 15 August 7157 publicat de C. Erbiceanu, Istoria Mitropolieĭ Iașĭ, Anex pag. 1.
6. Hăjdău, Arhiva istorică a Romînieĭ T. I. p. 191.
7. Șincaĭ, Cronica Romînilor sub anul 1653. T. III. p. 56 ed. I.

Această din urmă împrejurare de sigur că n-a interesat pe Mateĭ şi Racoţi, însă dorinţa de a avea pe domnul Moldoveĭ în alianţa lor, îĭ hotărî să dea ajutor luĭ Gheorghe Stefan în potriva domnuluĭ săŭ. Şi astfeliŭ prin tradare marele logofăt ajunse după lupta de la Podul Iloaeĭ domn al ţăriĭ Moldoveĭ.

Iată cine era predecesorul luĭ Gheorghe Ghica în domnia Moldoveĭ, acela care-l trimetea ca să-l reprezente la Constantinopole şi se încuscrea cu el. Vom vedea îndată cît de bine seamănă reprezentantuluĭ, persoana pe care o reprezentă.

Ghica nu era maĭ puţin abil nicĭ maĭ puţin ambiţios şi trădător decît Gheorghe Stefan. Că era abil o probează favoarea de care a izbutit să se bucure la doĭ domnĭ protivnicĭ. Că era ambiţios şi trădător se vede din venirea sa la domnie.

Gheorghe Stefan după maĭ multe răştrişti ajunsese domn liniştit al Moldoveĭ, şi era în bune relaţiunĭ cu Racoţi şi cu Constantin Vodă domnul Munteniei, căruia Mateĭ Basarab predecesorul săŭ îĭ lăsase cu limbă de moarte ca să ţină pururea alianţă cu Racoţi şi cu Gheorghe Ştefan [1]. Venirea însă a Kiupriulăuluĭ la Vizirat făcu să apună steaua cea bună a luĭ Gheorghe Stefan Vodă.

„Indată ce aŭ stătut el Vizir şi aŭ luat pe sine toate, aŭ pus gînd răŭ, cum zice Miron Costin, pre Racoţi şi pre aceste două domniĭ“ [2].

Kiupriulăul voind să facă expediţiune în potriva luĭ Racoţi, trimite pe Uzum Ali-Beĭ, un agă mare de la împărăţie cu sfatul căruia ajunsese Kiupriulăul vizir, ca să întrebe pe domniĭ romîneştĭ „apuca-se-vor eĭ să „meargă amîndoĭ asupra luĭ Racoţi cu oştĭ să facă slujbă „împărăţieĭ să se curăţească de faptele sale şi de amestecă-

1. Şincaĭ op. cit. An. 1658 p. 71.

2. Edit. Cogălnic. T. I. 353 ; ediţia Ureche T. I. p. 645.

turĭ ce avusese cu Racoţi ?" La această întrebare a Kiupriulăuluĭ, *omul cu fire tare şi vrăjmaşă,* era destul de greŭ de răspuns Gheorghe Stefan care era pe atuncĭ la Caşin, trimese pe Miron Costin la Constantin Vodă să se sfătuiască cu el şi să vadă ce răspuns trebue să dea, fiind-că „amîndoĭ domniĭ eraŭ la un prepus la împă- „răţie şi amîndoĭ tocma într-un chip de premejdie aproape". Constantin Vodă însă nu dă nicĭ un sfat, ci respunde luĭ Gheorghe Stefan prin Miron Costin „Cum ar socoti „dumnealuĭ fratele nostru maĭ bine, aşa să răspunză „luĭ Uzum Ali-Beĭ, şi să ne facă ştire pe acea cale să răspundem şi noĭ."

Stefan Vodă înţelese nesinceritatea, *îndoita inimă şi meşteşugul,* cum zice cronicarul, a luĭ Constantin Vodă; el răspunse dar luĭ Uzum Ali-Beĭ că e gata a se supune porunciĭ împărăteştĭ şi că, unde va fi voia viziruluĭ, acolo va merge cu toată oastea sa. Insă, observă Miron Costin nu era acest răspuns din toată inima.

Vizirul chemâ pe amîndoĭ domniĭ la Poartă ca să sărute poala împărăţieĭ, şi să-şi meargă iarăşĭ la domnie. Gheorghe Stefan căutâ să scape de această poruncă, fiind-că se temea să nu aibă soarta predecesoruluĭ săŭ Vasile Lupu care se afla încă zăcînd în închisoarea Ediculuĭ din Constantinopole. El spuse luĭ Uzum Ali-Beĭ că va merge, apoĭ promise toată averea să-l erte Vizirul de ducerea la Poartă. Insă cu Kiupriulăul nu era de glumit. El ucise pe Uzum Ali-Beĭ şi zice de domniĭ romînĭ că „de ar împlea cerul cîte o casă plină de galbenĭ de „aur, nu se poate acest lucru ca să nu vie aicĭ; şi de „vor veni iar domnĭ vor hi. Iar de nu va veni Stefan „Vodă, într-un ceas voiŭ pune în locul luĭ pe acesta", şi vizirul a arătat pe Ghica vornicul, care era Capichihae la Poartă. „Spun de Ghica vornicul" zice Constantin, „cum

ar hi zis vizirul acest cuvînt, el aŭ și alergat și aŭ sărutat poala viziruluĭ".

Iată cum reprezentantul și cuscrul luĭ Gheorghe Ștefan la Constantinopole sluja pe domnul săŭ cu cuvîntul către marele Vizir. Gheorghe Stefan se suise pe tron prin trădare, răsturnînd pe domnul săŭ Arnăutul Vasile Lupu; el era răsturnat la rîndul săŭ de Ghica Vornicul, un arnăut, tot prin trădare. Căcĭ e probabil că lucrurile nu s-aŭ petrecut așa de simplu și teatral la Constantinopole, după cum le povestește Miron Costin, ci a trebuit ca mult timp Ghica, folosindu-se de pozițiunea sa la Poartă, să caute să doboare pe domnul săŭ.

Și Ghica era de două orĭ trădător. Atuncĭ pe cînd fostul comerciant de sub alțĭ domnĭ lucra pentru a dobîndi domnia Moldoveĭ, Vasile Lupu, compatriotul și binefăcătorul săŭ care-l scosese din obscuritate și-l suise la cele maĭ înalte funcțiunĭ, zăcea în întunecoasele închisorĭ ale Ediculuĭ. Maĭ mult decît orĭcînd era ocaziunea să scoață pe Vasile Lupu din închisoare și să-l repună pe tronul Moldoveĭ, plătindu-șĭ astfeliŭ o datorie de recunoștință. Setea însă de a domni îl făcu să uite pe binefăcătorul săŭ Vasile, după cum uita pe domnul și cuscrul săŭ Gheorghe Stefan.

Dar să revenim la acesta.

Gheorghe Stefan neducîndu-se la Constantinopole fu scos din domnie și în locul luĭ, Poarta numi domn pe Gheorghe Ghica și trimise 20,000 Tătarĭ ca să alunge pe domnĭ [1]. La început Gheorghe Stefan fu indignat de această trădare și porunci să bage pe Aga Gligorașco, fiul luĭ Ghica la închisoare și se rîdică cu toată casa sa să meargă în Transilvania la Racoți, „de la care avea „cărțĭ cu jurămînt să nu se lese unul pe altul pînă vor

1. Reniger. Raport, ambasod. german din Constantinopole către împăratul din 28 Martie 1658, în Fragmente Hurmuzachi III. 243 și 239.

„avea o pîne să o împartă“. Insă maĭ pe urmă domnul se rezignâ cugetînd probabil că și dînsul luase domnia tot prin trădare. Ajungînd la Tîrgul-Frumos el eliberâ pe Grigore Ghica, pe care-l luase cu sine, „și îmbrăcîndu-l domnește cu ișlic și cu surguciŭ l-aŭ încălicat pe cal domnesc și i-aŭ dat toată curtea cu steagurĭ, cu dobe, cu trîmbițe, cu slujitorĭ, și l-a trimes la Iașĭ ca pe un ficior de domn și i-a zis: Fătul mieŭ, mergĭ sănătos, dacă aŭ voit Dumnezeŭ așa“ [1].

Astfeliŭ povestește Istoria Bălăcenească plecarea luĭ Gheorghe Stefan și rezignarea orientală a luĭ.

După Miron Costin însă lucrurile s-aŭ petrecut altfeliŭ: „Aci caută ce mulțămită aŭ avut Stefan Vodă de „la slujitoriĭ săĭ ceĭ miluițĭ. La Podul-Iloaeĭ cînd era „Stefan Vodă, toțĭ s-aŭ rîdicat să jăcuească carăle dom„neștĭ și să nu se hie prilejit Grigorașco Aga, feciorul „Ghicăĭ Vodă arătîndu-le marĭ certărĭ, n-ar hi hălăduit „de aicĭ, că strigaŭ: lefe, lefe să ne dea! Așa mulță„mită aŭ făcut atuncĭ luĭ Stefan Vodă slujitoriĭ pentru „milă, care nicĭ la o domnie așa n-aŭ avut, cum aŭ a„vut de la Stefan Vodă. De la Tîrgul-Frumos Stefan „Vodă dăruind cu un surguciŭ domnesc pre Grigorașco „Aga i-aŭ întors cu slujitorĭ la Iașĭ, iar el mergînd pre „la Buciuleștĭ la Comăneștĭ, aŭ intrat prin munțĭ în țara „ungurească“. [2]

Prin urmare, după Miron Costin care e favorabil luĭ Gheorghe Stefan, nu mărinimia saŭ fatalizmul oriental aŭ fost cauza purtăriĭ luĭ, ci fiind-că slujitoriĭ săĭ ne maĭ avînd respect pentru un domn căzut, voia să l jefuiască; grație intervențiuniĭ luĭ Gligorașco Aga prizonierul săŭ, care atuncĭ era maĭ ascultat decît neno-

1. Șincaĭ op. cit. anno 1658 T. III. p. 72 ed. citată.
2. Miron Costin edit. Letop. Cogălnic. p. 358; 651 ed. Ureche cu oarecare micĭ deosebirĭ.

rocitul fugar, fiind-că tatăl său Gheorghe Ghica era domn, Gheorghe Stefan poate să treacă cu averile sale în Ardeal, la Racoţi. Era dar foarte natural şi foarte înţelept să se poarte cu Grigore Ghica în modul cum arată Miron Costin şi Istoria Bălăceneascā.

Eşirea din domnie a luĭ Gheorghe Stefan şi venirea luĭ Gheorghe Ghica aŭ avut loc în primăvara anuluĭ 1658 înainte de Paştĭ. Se vede însă, că în scurtul timp de la plecarea luĭ Stefan în Ardeal pînă la venirea luĭ Ghica din Constantinopole, Gligoraşco Aga fiul luĭ Gheorghe Ghica, pe care fostul domn îl îmbracase cu surguciŭ domnesc şi-ĭ dăduse toate insigniile domnieĭ, îşĭ luase rolul său în serios şi se considera un adevărat domn pînă la venirea tatăluĭ său. Numaĭ astfeliŭ se poate explica un document preţios emanat de la dînsul în următoarea cuprindere, care mărturisim că la început ne-a pus în mare nedumerire:

† „Iω Gligorie Ghica Voevod sin Gheorghie Ghi-
„ca Voevod bojiĭŭ milostiĭŭ gospodar Zemli Moldavscoĭ.
„Adecă domnia mea m-am milostivit şi am miluit pre
„al nostru credincios boiariŭ Ilie Şeptilicĭ postelnicul
„cu giumătate de sat de Savianĭ ce sintu în ţinutul Do-
„rohoiuluĭ, care giumătate de sat aŭ fost dată ziastre
„surorii sale giupăneseĭ . . . . păhărni-
„ciaseĭ ceĭ marĭ, ca să-ĭ fie dereaptă ocină şi moşie acea
„giumătate de sat cu tot venitul. Iară altul nime să nu
„se amiastece înaintea cărţiĭ noastre".

„Saam gospodin vealal. U Ias lt 7166 (1658) Martie 25.

L. S.

(Iscălit) *Iω Gligorie Ghica Voevod.* [1]

1. Acest document face parte din documentele moşieĭ Săvenĭ purtînd No. 7 şi ne-a fost comunicat de D-l C. Corjescu proprietarul său.

Acest act curios, a căruia explicaţiune rezultă din cele ce am spus maĭ sus, e singurul pe care-l cunosc în care un fiŭ de domn să vorbească în numele tatăluĭ săŭ, orĭ în numele săŭ personal, întărind moşia unuĭ boer. El ar putea face să se crează că Gligorie Ghica a domnit în Moldova în anul 1658 înaintea tatăluĭ săŭ, pe cînd Gligorie n-a domnit niciodată în Moldova ci numaĭ în ţara muntenească.

După Şincaĭ domnia luĭ Ghica are loc în anul 1658. Raporturile luĭ Reniger ambasadorul german la Poartă către împaratul săŭ arată aceiaşĭ dată [1]. Din contra, după Miron Costin „Ghica Vodă peste puţine zile aŭ intrat în Iaşĭ tot într-acel an 7165 (1657) înainte de Paştĭ cu o săptămînă". Fără îndoială că prima dată, anul 1658, este singură exactă, de oare-ce ia se bazează pe un document original al timpuluĭ, a căruia autenticitate este afară de orĭ-ce îndoială şi care întăreşte raporturile luĭ Reniger. De la Miron Costin nu putem lua ca bună decît precizarea epociĭ anuluĭ : „o săptămînă înainte de Paştĭ", aşa că Gheorghe Ghica vine şi-şĭ ocupă tronul în anul 1657 după 25 Mart, o săptămînă înainte de Paştĭ. [2]

Vom termina acest studiŭ prin cîteva conjecturĭ.

Ce vîrstă avea Ghica cînd s-a suit pe tron? Este imposibil să răspundem cu preciziune, însă putem afirma că el era nu numaĭ matur ci chiar bătrîn. In adevăr Miron Costin ne spune că Ghica fusese neguţitor în ţară, înainte de domnia luĭ Vasile Lupu, adecă înainte de anul 1634. Dacă vom presupune că a făcut negustoria

---

1. Raporturile din 28 Mart, 8 April şi 22 April 1658, publicat Fragmente Hurmuzache III. p. 243 şi 239.

2. Această primire în parte a dateĭ luĭ Costin nu e arbitrară. Cineva îşĭ aminteşte maĭ uşor timpul anuluĭ în care s-a întîmplat un fapt decît anul însuşĭ, şi apoĭ este posibil ca copiatoriĭ luĭ Costin să fi confundat pe E (5) cu E' (6), adecă 7165 în loc de 7166.

de la vîrsta de 20—30 anĭ, el era născut pe la începutul veaculuĭ al XVII-lea între aniĭ 1600 şi 1605. Prin urmare cînd a fost numit domn, el era trecut de 50 de anĭ. Această afirmaţiune se confirmă prin faptul că în timpul domnieĭ luĭ Gheorghe Stefan, el avea deja copil de însurat, pe fiul săŭ Gligoraşco Aga. Voiŭ adăoga că Miron Costin zice de dînsul: „şi cu aceste fapte aŭ eşit Ghi-„ca Vodă vărsător de sînge la vrîsta bătrîneţelor ce „era“ [1].

Avea Gheorghe Ghica vre-o cultură? Dacă vom considera că el fusese un simplu comerciant şi dacă vom ţinea seamă că pe acel timp numaĭ boieriĭ ceĭ marĭ care îşĭ făcuseră studiile în Polonia, ştiaŭ să citească şi să scrie, putem afirma cu multă probabilitate că el era om incult. Observaţiunea atentivă a iscăliturilor sale m-a făcut să crez, că la început el nicĭ nu ştia să se iscălească şi că a învăţat maĭ tîrziŭ cînd a fost boerit de Vasile Lupu. Intr-adevăr iscălitura sa de domnie e destul de frumoasă şi cu o mînă sigură, pe cînd iscălitura de Vornic probează nesiguranţa scriitoruluĭ eĭ; literele sînt cu mult maĭ urîte şi mîna cu mult maĭ hezitîndă şi tremurătoare, deşi iscălitura de vornic poartă data de 1649, pe cînd cea de domnie din 1658, cînd Ghica avea aproape 60 anĭ dacă nu şi maĭ mult; şi apoĭ aceia ce probează că Ghica nu era un om cu cultură, sînt vorbele luĭ Miron Costin: „Stefan Vodă socotind iar acea „socoteală ce socotise şi Vasile Vodă în Ghica vornicul, „cum este om de Capichihae, neavînd gînd să poată eşi „unul ca dînsul la domnie“ [1].

Un bătrîn necărturar, plecat spre sînge, trădător, nerecunoscător şi tîrîtor, neavînd decît singura calitate

---

1. Miron Costin loc. cit.

de a fi iscusit: acesta e portretul primuluĭ Ghica cum rezultă din cronicarĭ și din acte.

A trebuit o serie de nume marĭ și caractere frumoase, care aŭ ilustrat numele de Ghica, pentru ca să se uite persoana care a înălțat această familie și modul cum a înălțat-o.

PESIMIZMUL LA ARTIST

de

N. Iorga.

(Sfîrşitul.)

VII

Trecînd acum la actele voliţionale, avem să găsim şi aicĭ afecţiĭ patologice, care predispun la pesimizm pe artist. Orĭ cît de multe cauze de decepţionizm ar avea cineva, ele pot să fie stăpînite de o voinţă puternică: Shakespeare orĭ Goethe aŭ avut desea orĭ momente, în care lucrurile se înegreaŭ înainte-le. Hamlet ca şi Faust, regele Lear ca şi Werther, nu sînt creaţiunĭ optimiste şi dacă după nişte opere aşa de împregnate de pesimizm, aceiaşĭ artiştĭ aŭ putut scrie Henric al V-lea şi Wilhelm Meister, aceasta se datoreşte numaĭ uneĭ voinţĭ energice care a putut să se împotrivească pînă la sfîrşit, năvăliriĭ gîndurilor întunecate. Ceĭ doĭ scriitorĭ de maĭ sus sînt însă în nişte excepţiĭ. Ceĭ maĭ mulţĭ din zugrăvitoriĭ vieţiĭ, sînt temperamente ca voinţă slabă orĭ chiar lipsite de voinţă.

„Voinţa, a zis Ribot, desemnează acte destul de deosebite în „ceia ce priveşte condiţiile genezeĭ lor, dar care aŭ toate aceste „caracter comun de a fi, sub o formă şi întru-un grad oare-care, „o reacţiune a individuluĭ". Provocat, de o aţîţare a mediuluĭ, individul îĭ răspunde şi atuncĭ avem actul reflex. Acesta, actul reflex, ia temeiul intregeĭ activităţĭ psihice, care derivă sentiment- şi cugetare dintr-însul. Iritabilitatea şi puterea de reacţiune către mediŭ ia proprietatea cea maĭ elementară a materieĭ organice. Cînd actul reflex are loc prea repede, aşa adecă cum se întîmplă în împrejurările obicĭnuite, conştiinţa acţiuniĭ făcută de individ nu există. Existenţa cugetăriĭ puteriĭ de a-şĭ da seamă la lumina lă-

muritoare a conştiinţiĭ de atîţarea venită din afară şi de chipul cel maĭ potrivit, cum i s-ar putea răspunde, ia un mijloc maĭ potrivit de adaptare către mediŭ şi nu numaĭ un lux zadarnic, o superfitaţie a vieţiĭ psihice, care s-ar putea elimina fără ca individul să sufere de această simplificare a organizmuluĭ săŭ psihic. Cînd curentul reflexuluĭ este întărziat pentru moment în unul din locurile unde materia nervoasă e maĭ condensată, în acel plexus nervos, rudimentele conştiinţiĭ încep a se arăta şi viaţa intelectuală resare. Această luminare a curentuluĭ de reacţiune contra mediuluĭ care, permiţînd alegerea mijloacelor, imposibile în cazul reflexuluĭ orb care desea-orĭ, cînd împrejurările se schimbă, poate fi chiar dăunătoriŭ vieţiĭ, ca atuncĭ cînd şerpele strînge cu trupul fierul înroşit în foc care-i arde carnea, — e un mijloc de adaptare maĭ perfectă, care face din indiviziĭ ce-l posedă nişte luptătorĭ maĭ bine înzestraţĭ în lupta pentru traiŭ, devine însă de la o vreme o monstruozitate. Oprirea momentană la lumina conştiinţiĭ, care-l îndreaptă maĭ bine, a curentuluĭ de reacţiune, ajunge cu vremea partea cea maĭ însemnată, drumul nu se maĭ face prin faptul că senzaţia, acest raport către conştiinţă, adus de nerviĭ centruluĭ de lumină al vieţiĭ psihice, nu şĭ maĭ urmează drumul către lumea exterioară căreia-i înapoeşte cantitatea de forţă priimită, ci rămîne în punctu de staţiune, unde puterea e întrebuinţată pentru trezirea ideilor. E ca o maşină cu aburĭ în care aceştia produşĭ de căldura cuptoarelor, în loc să iasă în afară, înapoind astfeliŭ ce priimise dela foc, rămîn în interiorul maşiniĭ unde pun în mişcare, o lume întreagă de părghiĭ de fer şi de roate. Partea principală decĭ ajunge cu vremea să fie ceia ce la început era numaĭ un far pentru actul reflex ; vorba luĭ Schopenhauer, conştiinţa, sluga voinţiĭ ajunge să-i fie stăpînă.

Faptul acesta însă de a nu maĭ putea lucra iute şi la timp asupra mediuluĭ, de a fi fără apărare în potriva luĭ, e un izvor notabil de pesimizm şi această predomnire a cugetăriĭ se întîlneşte tocmaĭ la artist. In loc să caute să-şĭ supue mediul în care trăeşte, el, artistul, se pierde din ce în ce maĭ mult în lumĭ de cugetărĭ fără de capăt. Ce folos poate aduce în luptă un ostaş, care în loc să rîdice sabia asupra vrăjmaşuluĭ care-l loveşte, ar sta să colinde cu mintea tot haosul de ideĭ, ce se leagă de noţiunea acestuia. „Com-

„parația motivelor, raționamentele, socotirea cosecinților, constitue „o stare cerebrală cu desăvârșire complexă, în care tendințele spre „acțiune, se împedecă". Un asemenea crier e o monstruozitate : una din părțile mecanizmuluĭ psihic atrofiază pe celelalte. Hamlet n-are să poată răzbuna, cînd ar fi trebuit, omorul tătă-ne-său : gîndurile luĭ propriĭ il țin de mînă cînd mușchiĭ apucă sabia și Hamlet moare din propria luĭ vină. Bazarof, din „Părințĭ și copiĭ", îșĭ aduce un serviciŭ luĭ singur, otrăvindu-se cu virusul tifoid fiind-că această minte clocotitoare de gîndurĭ, n-ar fi făcut niciodată nimic pentru fericirea luĭ saŭ a altora. Acest maniac de gîndire simte neputința fericiriĭ, dovadă scena de dragoste cu doamna Odintsof. Bezukin din „Războiŭ și pace", se poartă toată viața luĭ prin nouriĭ sistemelor și tălmăcirilor lumiĭ și n-are puterea de a face, cînd cu venirea luĭ Napoleon, ce-a făcut entuziastul Stapos în Germania. Amiel care, cînd pune mîna pe condeiŭ se gîndește îndată la efectele ce le ar produce cele ce are să le scrie asupra învățaților luĭ prietenĭ și care simte cugetarea-ĭ sleindu-se încetul pe încetul, e tipul cel din urmă și maĭ izbutit al slăbăciuniĭ de voință la artist, slăbăciune care-l face ca pe Lantier al luĭ Zola, să lepede desea-orĭ orĭ-ce gînd de a-șĭ descărca crierul de ideile ce-l îngreuie ca un val de sînge pe apoplectic, șĭ să moară cu visul celor ce ar fi putut să le facă, dacă era alt-feliŭ Cîțĭ dintre modernĭ nu vor fi murit ca acel Philoxéne Boyer care-ș înfipsese în crier ideia fixă „de a scrie o carte asupra luĭ Shakspeare „o carte definitivă, complectă, monument într-un cuvînt vrednic de „Zeu, care a citit destule în folio colbăite, pentru a zidi un turn „a luĭ Babel", și care a murit fără ca un rînd din minunata carte după care i-se ducea ochiĭ, să fi fost scris!

Pentru aceștĭ oamenĭ cu cugetare monstruoasă, cap urieș dus pe trupul minuscul al uneĭ voințĭ bolnave, orĭ-ce activitate spontanee și sănătoasă dispare. Valul viețiĭ îĭ duce înainte către prăpastia fioroasă a pesimizmuluĭ, pe cînd eĭ inconscienţĭ de calea pe care o apucă, se duc tot maĭ departe, cătînd zadarnic să găsească în mintea lor, în care ideile clocotesc și să țese în pînză fără de capăt, puterea trebuitoare ca să se călăuzească în viață.

VIII

Toată lumea vede, nu toată lumea însă privește. Un lucru

văzut poate trece pe dinaintea ochilor, fără să fie înregistrat pe condica conştiinţeĭ, el poate luneca pe dinaintea luminilor fără ca vre-o urmă de trecerea luĭ să rămîie, fără ca el să facă parte integrantă din organizmul psihic. Din potrivă, cînd cineva priveşte lucrurile, un element noŭ se adauge, acea voinţă internă, care după Wundt însoţeşte actul apercepţieĭ şi înscrie pe filele vecĭnic deschise ale cărţiĭ conştiinţeĭ, lucrul observat. Individul are conştiinţă de faptul că a observat un anumit obiect din natură şi lumea gîndurilor sale se îmbogăţeşte de elementul noŭ venit.

Omul ordinar nu se bucură de această însuşire de a prinde în zbor lucrurile care se petrec înaintea luĭ. El simplifică natura reducînd-o numaĭ la lucrurile în legătură cu interesele luĭ, acele adecă dela care poate trage foloase. Restul de senzaţiĭ se strecoară pe dinaintea luĭ fără să-şĭ dea osteneală să le observe, şă-şĭ îndrepte atenţia asupra lor. El vibrează numaĭ pentru o anumită clasă de atingerĭ venite din afară şi le reţine numaĭ pe acelea, ca senzaţiĭ consciente. Lumea văzută din punctul de vedere al interesuluĭ personal, sub unghiul utilităţiĭ imediate, ajunge mult maĭ mică şi maĭ redusă de cît, cum este în toată întregimea eĭ. O mulţime de fenomene se petrec, care nu sînt observate decît de artist, care nu devin consciente decît din crierul luĭ de o potrivă primitoriŭ pentru toate lucrurile pe care le priveşte cu dragoste şi interes, pentru că toate pot deveni mobile ale creaţiuniĭ artistice. Din 100 de oamenĭ care văd un răsărit de soare, 90 n-aŭ să se gîndească decît la lucrurile pe care le aŭ de îndeplint în ziua pe care o deschide acel răsărit de soare şi unul poate are să-şĭ întipărească în minte singur lumina trandafirie, care se rîdică încet de la geana albă ce mărgineşte orizontul şi care merge să se topească pe albastrul de cămeşă sinilită a ceriuluĭ, dungile de lumină pe care le proĭectează pe această pînză luminoasă şi perfect transparentă, soarele care se rîdică ca o boambă de foc, de după dealurile albăstrite de bruma dimineţeĭ, nourii subţirĭ ca nişte basmale de femee pe care raza-ĭ sîngeră pe la marginĭ, „tivindu-ĭ cu broderiĭ fantastice de lumină purpurie, — şi acel unul are să aibă singur temperamentul receptic şi naiv al copiluluĭ, pentru care toate aŭ farmecul lucrurilor văzute fără a fi cercetate.

Insă pentru ca artistul să aibă această putere de observare, pentru ca în crierul luĭ, ca într-o ceară moale, nuanţele cele maĭ fine şi maĭ greŭ de apucat din natură să se întipărească cu săpătura trebuitoare pentru a putea fi reproduse la orĭ-ce moment, simţurile luĭ trebue să fie deosebite de ale celorlalţĭ oamenĭ, nesimţitorĭ pentru frumuseţile naturiĭ. Simţurile acele nu sînt ca unelte greoaie, pe care singură o aŭ ceilalţĭ pentru a se pune în legătură cu lumea exterioară, ci nişte instrumente de înregistrare, afinate şi gingaşe, care pot reproduce umbra ca şi lumina şi degradaţiile de o fineţă ideală ale amîndurora. Intre aparatul senzorial al artistuluĭ şi între ale omuluĭ tip, omuluĭ mijlociŭ, este tot atîta deosebire cît s-ar găsi între toporul puternic şi folositor, cu care lemnariul despică loadbele de stejariŭ, şi între stiletul de oţel cu vîrful aşa de cioplit şi de eterizat, cu care gravorul burinează desemnul pictoruluĭ pe tabla de oţel. Cel dintîiŭ vede toate în bloc şi nicĭ-odată admiraţia luĭ nu se coboară pînă la amănunţimĭ, pe care nu le poate deosebi din armonia totaluluĭ, precum toporul nu poate desface lemnul fibră cu fibră, ci poate scăpăra din el numaĭ surcele, cel de al doilea, e un minunat aparat de fotografie, în care totalul nu împedecă săpătura amănunţimilor. Inzestrat cu un sistem nervos aşa de impresionabil, vibrînd la toate atingerile naturiĭ orĭ cît de micĭ, s-ar părea ele unuĭ altuia ca placa fonografuluĭ, la atingerile glasuluĭ în toate ondulaţiile sale, artistul prin faptul că se sileşte să rafineze şi maĭ mult senzaţiile admirabile, pe care i le dă aparatul luĭ de simţurĭ, îl cioplește pe fiecare zi maĭ tare, îl subţie, îl meşteşugeşte pînă ajunge să fie un hiperestezic, un întăritoriŭ al senzaţiilor naturale, un jupit de viŭ, cum spune Bourget. Ajunse însă la un oare-care grad de putere senzaţiile şi pînă la un grad excesiv de rafinare sistemul nervos, orĭ-ce raport al simţurilor se preface în durere. Se cunoaşte exemplul aşa de deseorĭ citat al şefuluĭ de muzică, care putea să audă de la o distanţă nemărginită sunetul produs de orchestra luĭ, ba încă să rectifice pe alocurea greşelile de executare şi care a mîntuit prin a muri nebun şi iperestezic, simţind fie-care sunet, ca un chin sfăşietoriŭ, care sfarmă capul şi-ĭ rupe ţeseturile crieruluĭ. In acest stadiŭ de acuitate a senzaţiilor, individul atins de această boală, vecină cu alienaţia, nu

maĭ percepe lumea decît sub formă de durere: în loc de sensațiĭ acustice, durerĭ la urechĭ, în loc de vizuale, la ochĭ, etc. Inaintea unuĭ sunet maĭ puternic, iperestezicul simte așa de amarnică durerea încît cade în convulsiĭ ca un epileptic, zdrobit de puterea zguduiriĭ colosale pe care o produce atingerea venită din lumea exterioară asupra sermanilor luĭ nervĭ bolnavĭ. Lumea ajunge pentru dînsul un izvor de durerĭ, în loc să fie, ca pentru ceilalțĭ, un mobil de sensațiĭ.

In cazurĭ maĭ puțin deznădăjduite, iperestezia se manifestă printr-un sentiment de necaz nedeslușit, prin aspirațiĭ fără scop, o jenă organică ce se simte totdeauna în cazul uneĭ sensațiĭ primite ca întovărășirea eĭ constantă. Durerea e încă în stadiul de nemulțămire nedeslușită, de zguduire bolnavă a nervilor, de cîte-orĭ aceștia sînt solicitațĭ de a răspunde printr-o sensație la ațîțarea lumiĭ exterioare. Avem atuncĭ temperamente pesimiste, fără ca cel atins de pesimizm să-șĭ dea seamă de cauzele luĭ, ca Lantier orĭ fata sculptoruluĭ din „Nababul“ luĭ Daudet, care amîndoĭ sînt pe calea iperestezieĭ maladive, care cu timpul poate să-ĭ ducă la nebunia desăvîrșită. Iperestezicĭ de feliul acesta sînt maĭ toțĭ artiștiĭ, obosițĭ în continuŭ de violența cu care sensațiile fac erupție în organizmul lor psihic. Sînt ca oameniĭ aceia care privesc lumea cu ochelarĭ măritorĭ care, făcîndu-ĭ să vază maĭ bine, le pricinuesc în aceiașĭ vreme durerĭ. Eĭ văd lumea prea tare pentru ca să nu fie vecĭnic în frigurile produse de această viziune întinsă și halucinatoare a lumiĭ exterioare.

Arta însă are drept scop tocmaĭ reproducerea naturiĭ, întărind-o și simplificînd-o, și aicĭ iperestezia are să găsească în executarea opereĭ un al doilea aliment, destul de puternic și acela. Din lumea așa cum se vede de toțĭ, artistul n-ar putea scoate nimic. Arta omenească n-are puterea imposibilă de a reproduce *natura toată* în toate bogățiile eĭ de contururĭ și de colorĭ. A fotografia natura, cum pretind naturaliștiĭ romanuluĭ, e o iluzie: procesul verbal al naturiĭ nu se poate redacta niciodată, pentru că într-un asemenea act toate cele văzute se transcriŭ și se înseamnă, și care e hîrtia pe care să se poată înșira toate frunzele unuĭ copac, cu toate particularitățile lor distinctive de coloare și de formă, pentru că nu e „frunză care să samene cu altă frunză“

perfect, şi instrumentele eternuluĭ concert al Izidieĭ sînt fiecare unic în feliul săŭ. Arta e înainte de toate o alegere, şi pecetea artistuluĭ se simte tocmaĭ în feliul cum alege în părţile vieţiĭ pe care le înfăţişază în operă care e cu atîta maĭ genială cu cît maĭ multe se ghicesc sub cele ce le spune. Sînt astfeliŭ artiştĭ care pot suggera — fiind-că arta e esenţialminte şi de nevoe o suggestie — cititoruluĭ ideia, în înţelesul grec al cuvîntuluĭ, uneĭ societăţĭ întregĭ de la opinca de jos pînă la cel ce sus de tot ţine firele ce călăuzesc lumea fiinţelor cugetătoare. Tolstoi în „Războiŭ şi Pace“ a zugrăvit toată societatea rusească de pe timpul marilor războae cu Napoleon, Rusia luĭ Alexandru I zugrăvită „en pied“, şi de aceia el e maĭ mare artist decît Zola, care ne-a dat o haraba de romane pentru a descrie starea societăţiĭ — burgheze numaĭ — (şi în „la Terre“ ţărăneştĭ) de pe timpul celeĭ de a doua împărăţiĭ,

Odată alese părţile ce aŭ să fie puse în lumină şi în dosul cărora restul vieţiĭ are să se poarte, artistul vine de întăreşte aceste părţĭ favorizate de dînsul. Dacă ele ar rămînea aşa cum sînt în natură, scopul pe care-l urmăreşte arta n-ar fi ajuns pe deplin. Orĭce operă de artă e un excitant de ordine ideală, un vin spiritualizat, care se soarbe cu ochiĭ şi care se cuprinde cu mintea. Deci ia trebue să accelereze viaţa în cel ce citeşte, să-ĭ poarte maĭ repede sîngele în vine, să iuţească bătăile inimiĭ, să facă sensaţia generală a vieţiĭ maĭ puternică. Dacă ia n-ar fi decît o alegătoare şi nu şi o condensatoare a vieţiĭ, viaţa ar părea maĭ puternică încă decît în realitate prin faptul că atenţia,ĭ răzleţită în viaţă asupra unor lucrurĭ prea multe, e adunată de pretutindenĭ şi concentrată asupra unor părţĭ caracteristice care prin acest fapt se înegresc ca desemn şi se întăresc ca colorit.

Insă în afară de această lipsă de pierdere a atenţieĭ, viaţa zugrăvită chiar trebue întărită, arătată printr-o lentilă crescătoare, şi numaĭ astfeliŭ la vederea vieţiĭ condensate, viaţa în cel ce citeşte, vine maĭ puternică la conştiinţă. Pentru aceasta însă, întărirea şi creşterea sensaţiilor şi sentimentelor trebue făcută întîiŭ în creerul supraexcitat al artistuluĭ, care duce astfeliŭ un traiŭ clocotitor, care-l uzează maĭ de grabă, îl diformează, îl toceşte. Une-orĭ, cînd viaţa nu-i se pare prea tare în conştiinţa luĭ,

artistul, prin mijloace artificiale, îĭ accelerează mersul *în el*, pentru ca astfeliŭ concentrarea cerută şi renforcement'ul, ca să zic aşa, să se obţie. Baudelaire scrie „Florile răuluĭ" în accesele luĭ de opioman, Edgar Poë îşĭ infiltrează alcool dogorîtor în vine, înainte de a scrie epopeea halucinaţilor, criminalilor şi stafiilor: Casa Usher şi Corbul. Coleridge dictează în accese de frigurĭ, Horace Vernet zugrăveşte la lumina candelabrelor steclind de lumină, Balzac se omoară cu cafea grămădită ceaşcă după ceaşcă, fraţiĭ de Goncourt prin excitaţia produsă de recluziunea silită. Vine o vreme cînd această grămădire a untdelemnuluĭ peste foc, a superexcităriĭ cronice, a lucrăriĭ peste iperestezia naturală, strică maşina cugetătoare, care, lucrînd sacadat şi fără ritm, face pesimist temperamentul artistuluĭ, care, ca o maşină încălzită prea tare, se sfarmă pe încetul.

IX

Artistul crează vecînic: alăturea cu lumea în care trăeşte, el îşĭ face o alta, care-ĭ datoreşte luĭ singur existenţa, lume tot aşa de bogată şi dese-orĭ maĭ tipică şi maĭ concentrată ca viaţă decît cea obicĭnuită, în care atîtea figurĭ sarbede şi fără relief aruncă umbră. Cum a spus aşa de bine Guyau, artistul rezumă în el treĭ societăţĭ: acea *existentă*, care-l condiţionează producîndu-l, cea *viitoare*, pe care el o scoate la lumină, modificînd prin puterea geniuluĭ săŭ însuşirile celeĭ în care trăeşte, şi în sfîrşit o a treia, lumea luĭ *artistică ideală*, care izvorăşte întreagă din creerul luĭ şi care constitue individualitatea luĭ de creator.

In cele maĭ multe cazurĭ, lumea aceasta din urmă e aceia care pentru artist e maĭ reală: despărţit de lumea existentă prin aspiraţiile luĭ către un ideal, în care se închide une-orĭ ca de Vigny în turnul luĭ de fildeş, de cea viitoare prin timp, el trăeşte cu mintea în lumea ce se închiagă în creerul luĭ. Tipurile pe care cititorul nu le priveşte decît cu deplina conştiinţă a neexistenţeĭ lor reale, i-se par luĭ, artistuluĭ, ca mult maĭ *trăitoare* decît acele pe care le vede în fiecare zi pe strade. Pentru ca scînteia vieţiĭ să între în lut, trebue ca artistul să se iluzioneze asupra realităţiĭ personajelor sale, să se identifice cu ele, *să le trăiască* unul după altul, cum spun realiştiĭ. Orĭce distincţie între

persoana luĭ și a lor trebue să înceteze: printr-o contemplare extatică, artistul trebue să devie una cu personajul visat, orĭce limită între amîndouă trebue să înceteze în momentul cînd din creerul supraexcitat și încărcat de sînge, opera țișnește. Cînd distincția se păstrează și producerea e conscientă, iluzia viețiĭ se pierde: artificialitatea suge sîngele personajelor, și această imposibilitate de identificare desăvîrșită a artistuluĭ cu personagiul săŭ arată un temperament slab înzestrat supt raportul arteĭ. Shakspeare s-a primblat ca și Hamlet pe terasa din Elsenor și gîndurile negre ale prințuluĭ danez aŭ fost și ale sale: printr-o pierdere a proprieĭ sale ființe, el a încetat de a fi un fiŭ de casap și un actor fără glorie pentru a îmbrăca pourpoint'ul de catifea și a încinge spada de fer a amiculuĭ luĭ Laert. Cînd agonia Emeĭ Bovary desfășura pe hîrtie dureroasele-ĭ peripețiĭ, sîngele trebuia să fi curs maĭ încet în vinele luĭ Flaubert, și, cum ne mărturisește singur, printr-o curioasă iluzie a simțurilor, gustul acriŭ și inveninat al arsenicului l-a simțit lămurit în gură. Zaimful trebue să-ĭ fi produs și luĭ înfiorarea mistică, pe care pînza în care se răsfrîngeaŭ reflexele auruluĭ cu roșața zorilor o producea feteĭ luĭ Hamilcar. Daudet trăește pe Jack, și de aceia durerile luĭ aŭ atîta colorit și impresionează așa de puternic. Balzac a fost tot așa de bine și de adevărat Grandet ca și sensualul de baron Hulot, și numaĭ cînd valul opereĭ nu maĭ curgea, el ajunge iarășĭ Balzac ca și înainte. Această punere în picioare, această realizare a unor tipurĭ, care nu există decît în imaginația romanțieruluĭ saŭ poetuluĭ, e de altmintrelea un fapt psihologic ușor de explicat. Intre creațiunea mințiĭ, închipuită, și între acea a naturiĭ, văzută, singură o deosebire de grad există, și împrejurările pot întoarce cumpăna pe dos, favorizînd reprezentațiile în dauna prezentațiilor, făcînd pe o treaptă maĭ mică ceia ce se întîmplă în vis, cînd omul izolat aproape cu desăvîrșire de orĭce excitațiĭ sensoriale, trăește numaĭ în lumea internă, răsunet psihic și icoană fotografică a celeĭ externe. O preocupare puternică poate face același lucru: icoanele mințiĭ pot lua locul întîiŭ, îndepărtînd orĭ puind pe al doilea plan sensațiile — și astfeliŭ artistul încetează de a trăi ca artist, pentru a lua altă formă de existență.

Satisfăcînd astfeliŭ nevoiĭ omuluĭ *de a eși din sine*, de a le-

păda pe omul vechiŭ şi cunoscut de care s-a săturat, pentru a îmbrăca o figură nouă, pentru a face o adevărată *metempsihoză imaginativă*, artistul gustă viaţa mult maĭ puternic — viaţa numărîndu-se după sensaţiile primite — şi sub aspecte mult maĭ variate, decît omul ordinar, mărginit la un anumit loc în natură şi consignat într-un timp anumit. Pe cînd burghezul parizian a fost toată viaţa luĭ Parizian şi un om al veaculuĭ al XIX-lea, Flaubert de pildă a colindat lumea întreagă şi toate timpurile, fiind rînd pe rînd contemporan al luĭ Hamilcar şi apostol al luĭ Hristos, supus al luĭ Napoleon al III-lea şi ruda luĭ Irod, locuind la distanţe foarte apropiate pustiile Tebaideĭ şi strălucitoarea cetate feniciană, Ierusalimul decadenţiĭ şi oraşul de provincie în care moare de urît şi de dor de iubire femeia luĭ Carol Bovary. Insă supt mulţămirea produsă de această călătorie veĭnică în timp şi spaţiŭ, un izvor de nemulţămire îşĭ cerne apele, şi de la o vreme valul are să fie prea puternic în violenţa luĭ pentru ca floricelele şi iarba să-l poată ascunde. Personalitatea psihică, una singură şi constantă la omul ordinar, se bucăţeşte la artist: nu poţĭ face fără pedeapsă călătoriĭ uriaşe în nemărginirea vremilor, călcînd cu mintea gradele de longitudine şi latitudine ca aleele uneĭ grădinĭ. Din fărîmăturile unităţiĭ euluĭ nimic nu se alege, şi nu poţĭ fi Eminescu pur şi simplu, adecă un om unic şi fericit, cînd aĭ lunecat ca luceafărul cu tremurătoare raze pe pripiciul ferestilor zglobieĭ fete de împărat, cînd aĭ îndoit genunchele tale de rege avar înaintea bălaneĭ regine dunărene, cînd aĭ colindat cîmpiile maure ale Egiptuluĭ şi aĭ auzit glasul bătrînilor magĭ, cătînd în oglinzĭ fără ceaţă drumurile stelelor. Precum totdeauna actorul păstrează ceva din personajele pe care le-a înfăţişat pe rînd la lumina lampeĭ, ceva din creaţiunile pe care le-a realizat rămîne în personalitatea psihică, petecită, învălurată şi lipsită de o unitate statornică, a artistuluĭ.

Mintea luĭ e ca o casă părăsită în care la lumina luniĭ morţiĭ care o locuise odată se poartă. Intre nebun şi artist, ca o legătură stă această dedublare orĭ maĭ bine multiplicare a personalităţiĭ. Nostalgia tipurilor care i-aŭ stăpînit odată mintea îl munceşte, şi lipsa această de unitate de statornicie umple de pesimizm pe omul care s-a obosit prea mult mintea pe aripile în-

chipuiriĭ pentru a fi omul unic și neschimbător, sigur pe dînsul, care singur póate înțelege gustul roduluĭ viețiĭ.

X

In afară de aceste cauze *interne*, altele venite de la lumea din afară întunecă încă această existență de artist, pe care am văzut-o și așa destul de întunecată. S-a zis că orĭce artist păstrează în fundul inimiĭ un grăunte de vanitate, și e adevărat. Firea aceasta copilărească și delicată are nevoe de o atmosferă caldă și catifelată, care să-ĭ ușureze traiul amorțîndu-ĭ loviturile pe care el, iperestezicul, le simte mult maĭ tare și care-l chinuesc maĭ amar decît pe ceilalțĭ oamenĭ, pe care nevoile-ĭ oțelesc și-ĭ fac nesimțitorĭ. Harpă eoliană, care vibrează la cele maĭ fine atingerĭ ale vîntuluĭ durerĭ, el trebue cruțat, și societatea modernă, în egoizmul eĭ triumfător, nu adăpostește pe nime. Pe cînd însă ostașul îmbătrînit și cu fire războinică îșĭ tămăduește ranele, el, artistul, le ține vecĭnic sîngerînde și dureroase. Plantă de seră, pînă și fericirea prea mare îl omoară, ca pe acel Geoffroy Rudel care moare de fericire extatică la picioarele principeseĭ de Tripoli.

Incredințat de valoarea luĭ, știindu-se superior lumiĭ în care trăește, artistul sufere greŭ loviturile care-ĭ înjosesc mîndria de om superior, și inima-ĭ singeră cînd el, care visează stăpînirea intelectuală, se vede relegat într-un loc inferior în societate, în prada umilirilor roadelor secĭ care acaparează locurile de sus în viață, și silit să-șĭ vînză condeiul ca să trăiască, și încă așa ca numaĭ să nu moară. Ideile marĭ și concepțiile metafizice uriașe trebue să îmbrace haină de purpură, azur și aur, hlămida regească a arteĭ, pentru ca să se șipurească astfeliŭ picătură cu picătură în mințile refractare pentru abstracțiĭ ale noroduluĭ. Fiecare visează să fie poet în înțelesul latin al cuvîntuluĭ, vates, în același timp meșter de rime și zugrav de cuvinte ca și prooroc al uneĭ religiĭ nouă, și încă odată genialul autor al „Nereligiuniĭ viitoruluĭ", Guyau, are dreptate cînd arată în negurile timpurilor ce aŭ să fie o înlocuitoare strălucită a religiilor îngropate, care să lege metafizica modernilor în cingătoarea poezieĭ! Nu singur Hugo a luat tonul de dătător de oracule: mulțĭ alțiĭ în mîndria lor navă aŭ stat alăturea cu Jehovah, care, ca odată prin gura ora-

colelor, a cîntat prin buzele lor. Cîțĭ nu vor fi auzit mistice revelațiĭ din gura de umbră ca poetul „Contemplațiilor“ și maĭ toțĭ îșĭ fac din eĭ concepția uriașă și splendidă, zugrăvită de același poet enorm în retoricele-ĭ cugetărĭ, a unor capete inspirate în care intră lumina și ese raza. Ca Berbey d'Aurevilly, romanțierul halucinat, eĭ aŭ văzut flacără albăstrie lingîndu-le frunțile, și fiecare cîntîndu-șĭ „Ho“ al luĭ în urma luĭ Hugo, a călcat printre nourĭ ca să găsească adevărul vecĭnic și să-l strîngă în împătimitele luĭ brațe.

Vanitoșĭ cu toțiĭ și setoșĭ de popularitate, găsind în aplausele entusiaste ale mulțimiĭ îndemnul care le smulge ideile din cap, grandomanĭ aproape, toțĭ artiștiĭ simt amar neîncrederea și rîsul sceptic, și umilirea îĭ veștejește cînd *vates* vede arta, dumnezeiasca artă, idealul senin întrupat în sunete, colorĭ orĭ materie prefăcut în mijloc de traiŭ.

Am văzut în artist temperamentul iperestezic rănit de atingerile lumiĭ exterioare maĭ greŭ decît ceĭlalțĭ, mașină pornită à toute vapeur, gemînd din măruntaele-ĭ de fer înfierbîntate, care se consumă producînd, ca o lumină ce lucește cu atîta maĭ vie cu cît materia se duce maĭ repede. L-am văzut apoĭ cu voința sfărîmată de greutatea cugetărilor, grăunte măcinat care nu maĭ încolțește, și desprețuind lumea pe care o vede din înălțimile recĭ ale idealuluĭ, prea perfect pentru a nu-l îngheța pentru patimile fără saț ale viețiĭ. Analist maĭ totdeauna, el supune scalpeluluĭ tot ce admiră lumea și trezește prin tulburarea apelor glodul care doarme în fund, nesigur chiar de propria luĭ ființă pe care o analizează și o vivisecă, pînă ajunge a se crede o umbră într-o lume de umbre.

Visul îl îneacă în norĭ și-l obosește răpindu-l pe aripile inspirațieĭ departe de tot ce e cald și viŭ. Lumea nu face decît să-ĭ jignească maĭ totdeauna această tendență spre grandomie, sădită în inima aleșilor mințiĭ, și de aicĭ fețele convulsionate orĭ rezignate ale celor ce poartă din mînă în mînă în cursul vremilor făclia arteĭ și acel sughiț ce se rostogolește, cum spune Baudelaire, din veac în veac, pentru a ajunge la picioarele vecĭnicieĭ.

DĂRI DE SEAMĂ

Ioan Calinderu, *Viața municipală la Pompei.* București 1890, 120 de paginĭ.

Autorul, fost membru la Curtea de Casație și cunoscut atît în Romînia cît și peste hotar prin eminentele sale lucrărĭ asupra dreptuluĭ roman, a întreprins în acest volum o lucrare epigrafică și arheologică privitoare la viața municipală a vechiuluĭ oraș roman păstrat nouă aproape neatins, învălit de cenușile Vezuviuluĭ. Numeroasele inscripțiĭ, atît săpate cît și zgîriate pe părețĭ, ne daŭ o mulțime de știrĭ asupra viețiĭ Romanilor din acel oraș și decĭ în deobște asupra eĭ. D-l Calinderu însă ș-a restrîns cadrul cercetărilor sale la viața politică a municipiuluĭ, interesîndu-se atît de constituirea luĭ cît și de modul cum se alegeaŭ magistrațiĭ; sînt interesante în această privire maĭ ales reclamele electorale de care se află numeroase urme pe zidurile caselor din Pompei.

După ce D-l Calinderu schițează organizarea obștească a municipiilor (în sens larg cuprinzînd și coloniile) în imperiul roman, constată faptul în destul de curios că puteaŭ fi chemațĭ la onorurile decurionatuluĭ și copiĭ micĭ (așa unul Topidius Celsinus în vîrstă de 6 anĭ) prin aceia că tatăl, pentru a asigura copiluluĭ săŭ

acest rang cînd va fi mare, rîdicase în numele luĭ un templu zeițeĭ Izis. Trecînd după aceia la alegerea decurionilor pe cît și a celorlalțĭ dregătorĭ municipalĭ, d-sa se ocupă întîiŭ despre garanția sincerităţiĭ acesteĭ alegerĭ, reproducînd locul din Lex Iulia municipalis care regulează acest interes. Votul era pe față la Romanĭ, dar la eĭ nu era teamă de o ingerență guvernamentală, întrucît municipiile se bucuraŭ de o deplină autonomie. Măsurile de asigurare a sincerităţiĭ alegeriĭ se refereaŭ numaĭ la înlăturarea fraudelor ce s-ar fi putut întîmpla din pricina concurențeĭ candidaților între eĭ. Aceștia trimiteaŭ oamenĭ de încredere care să supravegheze diferitele urne în care se depuneaŭ biletele de vot precum și numărarea lor. După aceia trece la expunerea afacerilor de căderea sfatuluĭ municipal.

După aceasta, D-l Calinderu intră în materia propriŭ zisă a studiuluĭ săŭ, modul cum se făceaŭ alegerile în Pompei. După cît se vede din afișele electorale săpate în părețĭ, viața politică era energică și bogată în orașul roman. Pînă acuma s-aŭ descifrat și copiat pînă la 1500 de afișe, bine înțeles că ele se refer la deosebite timpurĭ și la deosebiți magistrațĭ; fiind săpate în părețĭ și decĭ maĭ greŭ destructibile, ele rămîneaŭ și după alegere și puteaŭ chiar produce confuziĭ între candidațĭ. De aceia multe din ele s-aŭ găsit ciocănite. Săparea pe cît și desființarea lor ruinase însă părețiĭ caselor, toate acoperite cu un stuc pe cît solid pe atît și neted și frumos. De aceia găsim pe proprietarul uneĭ vile supărat peste măsură de afișele ce se săpaŭ pe părețiĭ luĭ, punînd pe eĭ următoarea inscripție: „Rog să nu se scrie nimic aicĭ. Vaĭ de candidatul al căruĭ nume va fi afișat pe acest părete! Dare-ar zeiĭ să nu izbutească!“

Pe lîngă aceste afișe electorale se maĭ zgîriaŭ părețiĭ și cu feliurite alte scrierĭ, ceia ce pare a fi con-

stituit o adevărată manie la Pompeianĭ. Cele maĭ deosebite poeziĭ, glume, versurĭ, socotelĭ se întîlnesc adeseaorĭ alăturea, grăpsănate una peste alta într-un vălmăşag nedescurcat. Un glumeţ adaose şi el următoarele versurĭ pe un părete al mareĭ bazilicĭ din Pompei plin cu asemenea jucăriĭ:

„Părete, mă mir că nu te-aĭ dărîmat, tu care porţĭ atîtea prostiĭ scrise pe tine."

Un lucru ne cam miră cînd citim afişele electorale din Pompei. Recomandările candidatuluĭ la buna voință a alegătoruluĭ nu sînt făcute ca astăzĭ de o partidă fie şi chiar personală, ci în chip individual de deosebițiĭ luĭ prietenĭ sau oamenĭ cărora el plăcea. Aşa găsim candidaţĭ recomandaţĭ de cîte una saŭ două femeĭ, saŭ de veciniĭ lor; cel mult colegialitatea în această materie merge pînă a întruni pe meseriaşiĭ saŭ neguţătoriĭ de acelaşĭ feliŭ, precum cultivatoriĭ, vînzătoriĭ de fructe, brutariĭ, boengiiĭ, bărbieriĭ. Maĭ curios este însă că de sigur în bătae de joc şi societatea *hoţişorilor* recomandă pe unul Cerrinius Vattia pentru edilitate. Maĭ mulţĭ sînt recomandaţĭ de obicĭnuiţiĭ crîşmelor. Uneorĭ recomandarea era însoţită de o muşcătură satirică la adresa celor ce nu ar asculta de ia, d. ex: „Cine refuză votul săŭ luĭ Quintius e demn să încalece pe un măgar."

Nu putem reproduce multele amărunţimĭ ce conţine asupra aceşteĭ chestiunĭ interesanta lucrare a D-luĭ Calinderu. Din ele însă reese un fapt curios că la poporul cel serios şi practic al Romanilor, afacerea alegerilor era tratată cu un feliŭ de uşurinţă şi privită maĭ mult ca o petrecere decît ca o treabă de mare însemnătate. Era această o particularitate Pompeiană?

Citirea lucrăriĭ D-luĭ Calinderu este tot atît de plăcută pe cît şi de instructivă. ***A. D. Xenopol.***

CONGRESUL INTERNATIONAL
de
Psihologie Fiziologică

Dare de seamă de Eduard Gruber.

(Urmare)

„De sigur, pintre cercetările la care făcuiŭ aluziune nu este „nicĭ una care să fie socotită completă şi definitivă chiar de „înşişĭ autoriĭ lor. Cu toţiĭ gîndim că în psihologie foarte puţin „s-a făcut în comparaţie cu ce ne rămîne de făcut; dară cu toţiĭ „credem de-asemenea că calea fiziologică este cea bună şi că „munca omuluĭ niciodată nu se cheltueşte înzădar atuncĭ cînd se „mărgineşte în cîmpul experienţeĭ."

D-l Ribot închee al săŭ discurs-manifest arătînd că congresul trebue să se perpetueze şi de aicĭ înainte, afirmîndu-se prin modul acesta vitalitatea studiilor psihologice, cum şi increderea în viitorul lor.

D-l Charles Richet, secretarul general, dădu după aceasta citire discursuluĭ săŭ asupra lucrărilor congresuluĭ. Din numărul foarte mare de chestiunĭ ce meritaŭ să fie tratate s-aŭ ales cîteva din acele care actualmente preocupă pe psihologĭ şi fiziologĭ. Dintre aceste chestiunĭ chiar, unele sînt limitate, iar altele dincontra sînt foarte vaste şi pot fi puse în discuţiune generală. Chestiunile limitate ca: *simţul muscular, rolul mişcărilor în formaţiunea imaginilor, rolul stărilor afective în atenţiune, apetiturile la alienaţĭ, otrăvile psihice,* vor fi lăsate afară, şi congresul e rugat de a discuta treĭ chestiunĭ, care aŭ nevoe de o lucrare colectivă, anume: *studiul statistic al halucinaţiunilor, studiul statistic al eredităţiĭ* şi

un studiŭ general, maĭ ales terminologie, asupra hipnotizmuluĭ.

„Pentru studiul statistic al halucinaţiunilor, continuă D-l „Richet, se ştie că colegiĭ noştri din *Society for psychical research* „de la Londra aŭ întreprins de patru anĭ o ancheta asupra frequen- „ţeĭ halucinaţiilor. Mulţămită munciĭ stăruitoare a D-luĭ Gurney, „a căruia moarte prea timpurie o plînge ştiinţa, a D-lor A. şi F. „Myers, a D-luĭ Podmore, a D-luĭ şi D-neĭ Sidgwick s-a putut culege „un număr foarte mare de documente. In Franţa D-l Marillier, „în Germania D-l Dessoir, în Rusia D-l Kleiber fură însărcinaţĭ „de societatea engleză de a aduna observaţiunĭ, şi d-lor vor putea „comunica congresuluĭ cîteva din cifrele căpătate.

„Drept vorbind aceasta e numaĭ o lucrare pregătitoare. O „anchetă asupra halucinaţiunilor nu are prin ia însăşĭ un aşa „mare interes ca studiul detailat, adîncit al unora din aceste „halucinaţiunĭ.

„S-ar părea în adevăr că la indivizĭ normalĭ, oare-care ha- „lucinaţiĭ aŭ caracterul de a fi *veridice* după expresiunea D-luĭ „Myers, cu alte cuvinte că ele staŭ în legătură cu un fapt real „necunoscut de persoana supusă halucinaţieĭ. In opera lor intitulată : „*Phantasms of living*, D-niĭ Myers şi Podmore aŭ adunat observa- „ţiunile asupra acestor halucinaţiĭ veridice.

„E uşor de a pune în îndoială fapte extraordinare ; dar a- „ceasta nu înseamnă a face lucrare de ştiinţă. Ceia ce azĭ e ex- „traordinar, va face mîne parte din ştiinţa vulgară. Din nefericire „aicĭ nu poate fi vorba de ştiinţă experimentală prezentînd un „caracter de absolută siguranţă, aicĭ trebue să ne întemeem „pe mărturia oamenilor, care foarte adesea poate să fie greşită. „Să presupunem că aceste fapte ar fi demonstrate, ce con- „cluziunĭ ar rezulta ? Noĭ din parte-ne credem că ele nu „ar dovedi alt-ceva decît o ascuţime extraordinară a inteli- „genţeĭ, care a ajuns aptă în oarecare condiţiunĭ nedeterminate „a cunoaşte fapte care ne sînt cu neputinţă de cunoscut nouă „cînd sîntem în starea noastră normală. Dar nu trebue să ne „gîndim la concluziunile unuĭ fenomen. Inainte de toate trebue „să-l statorim şi toate puterile noastre trebue să le întrebuinţăm „ca să dovedim faptul însuşĭ, fără a face ipoteze, fără a căuta

„explicațiunĭ, cu singura grijă de a face mărturia exactă și de „necontestat.

A doua lucrare colectivă ce are nevoe de o discuțiune generală, e studiul eredităţiĭ. Aicĭ avem marĭ greutăţĭ, căcĭ deşi nime nu pune în îndoială ereditatea caracterelor psihologice, totuşĭ documentele ce le avem sînt foarte nesigure şi întunecate. Numaĭ printr-o lucrare colectivă am putea face ceva, căcĭ indiferenţa publicului e foarte mare pentru acest felŭ de studiĭ grele. Trebuesc silinţe marĭ şi devotament ca să putem învinge aceste greutăţĭ, să putem aduna documente numeroase, care ne ar putea învăţa ceva asupra condiţiunilor eredităţiĭ psihologice.

„Crescătoriĭ de vite însărcinaţĭ cu reproducerea turmelor se „îngrijesc cu cea maĭ mare luare aminte de condiţiunile de ere- „ditate ; şi noĭ să nu facem acelaşĭ lucru pentru om ! Aceasta e „una din acele inconsequenţe despre care adesea dăm triste exemple. „Dacă e foarte bine de a cunoaşte condiţiunile ereditare pentru „rasele de caĭ, de porcĭ şi de porumbĭ, apoĭ e poate de un interes „tot atît de mare de a cunoaşte legile eredităţiĭ pentru rasele omeneştĭ.“

„Membriĭ congresuluĭ vor aduce fiecare contribuţiunile „lor la această mare operă, dară trebuesc să stabilească ba- „zele chestiunilor ce aŭ a se pune. Chestionarul făcut de *Societa-* „*tea de psihologie* a avut rezultate slabe, poate din cauză că e prea „complet şi prea încărcat. Un chestionar noŭ trebue alcătuit „pe un plan cît se poate de simplu.

„Şi apoĭ oare ereditatea psihologică nu poate fi supusă ex- „perimentaţiuniĭ ? Ce ingenioase încercărĭ ar fi de făcut ? Şi „de ce nu le-am face ? Fiziologiĭ — cu părere de răŭ trebue „să recunoaştem — nu s-aŭ îngrijit de a experimenta asupra ap- „titudinilor ereditare. Congresul ar fi, cred, bine inspirat, dacă „am putea să le amintim că sînt curioase încercărĭ de făcut şi „de întocmit experimentărĭ care ar da, fără multe silinţe poate, un seceriş roditor în rezultate.

Ultima chestiune de tratat e hipnotizmul, care pasionează pe toţĭ psihologiĭ. In congres eraŭ savanţĭ ce aparţineaŭ la toate şcoalele, la toate ţările. Congresul nu reprezenta nicĭ o şcoală, pentru că le reprezenta pe toate.

Afară de aceasta, adevărul fiind unul și singur, e greŭ de înțeles existența de școale opuse; antagonizmul școalelor arată că și uniĭ și alțiĭ se înșală, că și uniĭ și alțiĭ aŭ dreptate din punctul lor de vedere. „Vom fi realizat un mare progres, zise D-l „Richet, dacă am ajunge să împăcăm pe cele două școale rivale, „școala de la Salpetriera și școala de la Nancy“. Pentru a ajunge „la aceasta, trebue de înlăturat lipsurile și greșelile limbajuluĭ. „Să ne silim în hipnotizm să facem un bun limbaj științific și să „dăm o terminologie precizä.“

„In congresul acesta să conservăm hipnotizmuluĭ caracterul „pur științific; să lăsăm practica medicală pentru alt congres, acel „al hipnotizmuluĭ terapeutic. Responsabilitatea ce o conservăm fie„care este numaĭ acea științifică, adecă a opiniunilor și a faptelor „ce fiecare credem că le-am observat bine. Experimentarea nu „se va putea face, oratoriĭ vor trebui să fie crezuțĭ pe cele ce a„firmă. Un congres nu poate contribui la un progres experimental. „Rolul săŭ este de a preciza punctele slabe ale științeĭ, de a „indica subiectele și cercetările de făcut. Nu sînt chestiunĭ de re„zolvit, dară chestiunĭ de pus. Astfeliŭ vom putea stabili care e „starea științeĭ de astăzĭ.

„Pînă acuma în hipnotizm sînt o mulțime de chestiunĭ re„zolvite. Nime nu maĭ îndrăznește să vorbească de simulațiune. „Influența suggestiuniĭ este aproape pretutindenĭ recunoscută. Dară „cîte puncte încă care sînt cu totul întunecoase! Ar fi de ajuns „cînd am pomeni numaĭ influența metalelor și a magnetuluĭ, ce „par a fi descurajat pînă acuma pe toțĭ experimentatoriĭ, saŭ lu„ciditatea, despre care avem de icĭ de colea cîteva observațiunĭ „răzlețe, fără să-ĭ putem determina condițiunile, fără să putem da „o demonstrare fără bănat despre existența eĭ.

„Și ce voiŭ spune oare despre aplicațiunile hipnotizmuluĭ „la psihologia normală? Acestea sînt nenumărate. Hipnotizmul „este un minunat instrument de vivisecțiune psihologică. Mulță„mită lucrărilor medicilor și fiziologilor care aŭ studiat hipnotiz„mul, noĭ cunoaștem inconscientul, știm că acest inconscient înde„plinește în tăcere minunate operațiunĭ intelectuale, și e vădit „că studiul aprofundat al scrieriĭ automatice ne va face să cu„noaștem pe acest inconscient surprinzător, care locuește în noĭ „și pe care pînă acuma abia l-am prepus.

D-l Richet închee urînd perpetuarea congresului de psihologie.

După aceasta s-aŭ numit preşedinţi de onoare: D-niĭ Janet, Beaunis, Bernheim (Franţa), Delboeuf (Belgia), Galton şi Sidgwick (Marea-Britanie), Ramon Fernandez (Mexico), Wundt (Germania) Meynert şi Benedikt (Austria), Mosso şi Morselli (Italia), Retzius (Suedia), Troitzky şi Setcenof (Rusia), Lange (Danemarca), William James şi Rilley (Statele-Unite), Herzen şi Carl Vogt (Sviţera).

S-a ales o comisiune de organizare compusă din D-niĭ Delboeuf, Ferrari, Grote, William James, Herzen, Lombroso, F. Myers, Sidgwick, Marillier, Ochorowicz, Ribot, Ch. Richet, von Schrenck-Notzing.

Congresul decide ca lucrările de dimineaţă să fie împărţite în următoarele secţiunĭ.

A. Secţiunea halucinaţiunilor: preşedinte Sidgwick, secretar Marillier.

B. Secţiunea hipnotizmuluĭ: preşedinte Delboeuf, secretar Saint-Hilaire.

C. Secţiunea eredităţiĭ: preşedinte Galton, secretar Langlois.

D. Secţiunea simţuluĭ muscular: preşedinte W. James, secretar Gley.

Vom examina lucrările fiecăriĭ secţiunĭ în parte maĭ întîiŭ şi după aceasta vom arăta şi celelalte chestiunĭ ce aŭ fost introduse de deosebiţiĭ membriĭ în timpul şedinţelor.

Halucinaţiunile.

In şedinţa generală de la 7 August de sub preşedinţa D-luĭ Delboeuf, D-l Marillier, raportor, rezumă astfeliŭ lucrările comisiuniĭ.

Statistica halucinaţiilor, făcută după cercetările întreprinse în Englitera stabileşte saŭ pare a stabili că există coincidenţe dese între halucinaţiunĭ şi faptele reale. O carte s-a publicat de maĭ mulţĭ psihologĭ, dară această carte după însăşĭ părerea autorilor are nevoe de o bază cu mult maĭ largă, în ce priveşte mărturiile. Era deci nevoe pe de o parte de a culege un număr maĭ mare de fapte, pe de alta de a şti încă în ce raport numeric stăteaŭ halucinaţiunile ce coincid cu fapte reale şi halucinaţiunile de

ordin patologic. Pentru acest scop s-a fost început o anchetă în Englitera și Statele-Unite maĭ întîĭŭ, iară maĭ apoĭ și în Franța. S-a trimis un număr de chestionare, destinate a stabili numărul persoanelor care aŭ avut halucinațiĭ, persoane dintre acele care nu prezentă turburărĭ psihice hotărîte, și numărul halucinațiunilor ce coincid cu fapte reale. Astfeliŭ vom putea avea un mare număr de documente pentru studiul halucinațiilor.

Un număr de halucinațiunĭ aŭ fost observate în mod obiectiv la persoane histerice de către doctorĭ. Dară halucinațiunile raportate de către înșișĭ subiecțiĭ, analizate de ceĭ ce le-aŭ încercat, sînt foarte puțin numeroase în literatura psihologică. De fapte în acest mod culese avem noĭ nevoie, și numaĭ ancheta precum a fost începută în Englitera ne va putea ajuta. Acesta și era principalul scop al ancheteĭ. Era deci nimerit de a ne fi adresat maĭ cu seamă la doctorĭ, psihologĭ și profesorĭ, care să fi fost în stare să culeagă fapte bine criticate și analizate, ce ne-ar fi servit de documente în studiile noastre. Maĭ este însă și un alt scop de urmărit: studiul coincidențelor între faptele reale și halucinațiunĭ, „cu toate că, zise D-l Marillier, nu cred ca influența obiectelor reale să fie o chestiune rezolvită." Din nefericire, a trebuit să ne adresăm la multe persoane puțin competente pentru a strînge asemenea fapte. D-l Sidgwick ne spunea că ancheta ar fi satisfăcătoare numaĭ cînd am avea 50,000 de răspunsurĭ saŭ și chiar maĭ multe. Trebue decĭ a ne adresa la un număr cît se poate maĭ mare de persoane și a face un chestionar cît se poate de simplu. Iată chestionarul francez, care e reproducțiunea aproape literală a aceluĭ englez.

Chestiunĭ pe care trebue să le adresațĭ la 25 de persoane dintre cunoscuțiĭ d-voastră.

Vi s-a întîmplat să încercațĭ impresiunea clară de a vedea o ființă trăetoare saŭ un obiect neînsuflețit, fără să putețĭ lega această impresiune cu nicĭ o cauză din afară ?

Vi s-a întîmplat, în aceleașĭ condițiunĭ, de a fi încercat impresiunea clară de a fi atins de o ființă trăitoare saŭ de un obiect neînsuflețit saŭ de a auzi o voace omenească ?

E vorba aicĭ numaĭ de impresiunile încercate pe cînd erațĭ în stare de desăvîrșită trezie.

An. II No. 3 SEPTEMVRIE 1890

ARHIVA

SOCIETAȚII ȘTIINȚIFICE ȘI LITERARE

DIN IAȘI

APARE ODATA PE LUNA

SUMARIU:

IAȘĬ

EDITURA SOCIETĂȚIĬ ȘTIINȚIFICE ȘI LITERARE DIN IAȘI

1890

Arhiva apare lunar în fascicule de cîte patru coale. Prețul abonamentuluĭ este :

Pe an	. . . .	15 leĭ —b.
Pe șese lunĭ	. .	8 „ —„
Un număr de 4 coale	.	1 leŭ 50„

Pentru streinătate se adauge portul.

Abonamentele se primesc la D-l secretar general *Gr. C. Buțureanu*, strada Buna-Vestire No. 6, precum și la toate librăriile din țară.

TIPOGRAFIA BUCIUMULUI ROMÂN.

ARHIVA

SOCIETĂȚII ȘTIINȚIFICE ȘI LITERARE

DIN IAȘI

RĂSTURNAREA DOMNIILOR FANARIOTE

STUDIU ISTORIC

de

A. D. Xenopol.

II

Tudor Vladimirescu.

(Urmare)

Din aceste deosebite și repetate rostiri se vede decĭ cum Tudor, cu toată înțelegerea luĭ cu boeriĭ, mănținea neatins scopul mișcăriĭ sale, care era de a îndrepta fărădelegile sub care gemea încujbat poporul în Muntenia de către aceĭ pe care el îĭ cuprindea sub denumirea de tagma jefuitorilor. Boeriĭ însă care se deprinsese a nu vedea în despoiarea țăranuluĭ decît dreptul lor și care nu eraŭ capabilĭ de a se convinge că apăsarea țăranuluĭ ar putea fi un păcat și o nedreptate, considerînd în răscoala luĭ Tudor numaĭ neorînduelile comise de bandele luĭ, tratase de tălharĭ atît pe șef cît și pe a luĭ întovărășire, și imputa luĭ Tudor că: „învață pre toțĭ cu mic cu mare ca să se scoale asupra boerilor, să-ĭ piarză *și să le ia averile*“ [38].

E drept că jafurile tot maĭ dese comise de bandele luĭ Tudor dădeaŭ pînă la un punct dreptate boerilor. Maĭ toțĭ ceĭ ce-l încunjuraŭ și anume nu numaĭ oameniĭ de rînd, dar chiar dintre căpitaniĭ luĭ, eraŭ cuprinșĭ de ideia că acuma le-a venit timpul să se îmbogățească, că precum luase pînă atuncĭ alțĭĭ de la eĭ,

38. Memoriul anonim în revista *Tocilescu*, II, p. 384.

aşa acum trebuiaŭ să ia eĭ de la alţiĭ. „In fiece district se formaŭ cete, parte de Sîrbĭ şi Bulgarĭ, parte de săteni armaţĭ uniĭ cu puşte, pistoale şi săbiĭ luate de la proprietarĭ, alţiĭ cu topoară, coase şi lăncĭ, făceaŭ rechiziţiunĭ de caĭ, arme şi banĭ, despoind pe călătorĭ, jefuind chiar bisericile. Ochiul lor era maĭ ales ţintit asupra proprietarilor şi arendaşilor" [39]. Tudor văzînd că oştirea luĭ ameninţa a se preface într-o bandă de hoţĭ, începu a pedepsi cu asprime abaterile eĭ, ucigînd pe maĭ mulţĭ din căpitaniĭ luĭ pe care îĭ prindea cu jafurĭ, între alţiĭ pe doĭ căpitanĭ bulgarĭ, a căror capete le trimite boerilor ce fusese prădaţĭ de eĭ, şi care se adăpostise în satul Buceştĭ [40]. In scrisoarea de îndreptare cu care Tudor însoţeşte trimiterea capetelor căpitanilor ucişĭ, el spune că „de şi nu este din sînge evghenist, totuşĭ simte durerile celor evghenişti, că cugetul săŭ nu a fost nicĭ este a se urma unele ca acelea, că a tăiat pe aceĭ doĭ, trimiţîndu-le capetele, spre încredinţare, pe care să poruncească a le pune la răspintiĭ spre pilda şi a altora" [41].

Mulţĭ din tovarăşiĭ luĭ Tudor, văzînd măsurile luate de el spre a mănţinea orînduiala între eĭ, se desfac de corpul luĭ şi se apucă de prădat în voia lor în toate părţile. Tot aşa fac însă ş Panduriĭ ocîrmuiriĭ trimişĭ sub căpitaniĭ Iordache şi Farmache spre a combate răzvrătirea luĭ, cu atît maĭ mult că aceştĭ căpitanĭ însuşĭ fraternizează cu Tudor [42]. Tot pe atuncĭ înaintînd şi oştirea eteristă sub Ipsilanti în hotarăle Munteniеĭ, se încinge în toată ţara un foc cumplit, dinaintea căruia fuge din toate părţile populaţia înspăimîntată [43].

Era greŭ a se deosebi în vălmăşagul neorînduelii, tendenţele

39. *Aricescu*, I, p. 135, după memoriile luĭ *Dîrzeanu* şi *Cioranu*.

40. Vezĭ memoriul luĭ Iordache Oteteleşanu, unul din boeriĭ prădaţĭ. *Aricescu*, II, p. 77. Maĭ multe amărunţimĭ în Istoria luĭ Tudor de *Izvoranu* Revista *Tocilescu*, II, p. 400.

41. Din 3 Martie 1821, *Aricescu*, II, p. 89.

42. *Dîrzeanu*, în Trompeta, p. 2008.

43. *Amărunţimĭ* asupra prădăciunilor, vezĭ în *Aricescu*, cap. Dezordinile Arnăutilor şi a Pandurilor, I, p. 134—142. Despre fuga locuitorilor vezĭ cartea *divanuluĭ*, c. vornicul *Samurcaş*, 11 Fevruarie, idem, II, p. 73. Anaforaua *divanuluĭ* către *Calimah*, 16 Fevruarie, idem, p. 67—72. *Laurençon*, p. 87, spune despre trupele luĭ Ipsilanti: „Les bandes d'Arnautes d'Ipsilanti battaient les campagnes et ramenaient chaque jour de troupeaux de boeufs, de moutons, de cochons et quantité de volaille de

deosebite ale elementelor pornite, şi nu ar fi foşt decît prea firesc lucru ca răscoala luĭ Tudor să fie amestecată cu acea a Grecilor, deşi Tudor îşĭ dăduse toate silinţele spre a arăta ţintele luĭ deosebite: acea a Grecilor de un caracter politic îndreptată în contra stăpîniriĭ otomane; a luĭ proprie răscoală, pornită contra boerilor jăfuitorĭ cu anume arătare că nu este îndreptată improtiva ocîrmuiriĭ turceştĭ.

Rusia însă care, din pricina îndatoririĭ luate asupră-ĭ prin sfînta alianţă, fusese silită să descuviinţeze chiar revoluţia grecească, a căria ţintă convenea tendenţeĭ generale a politiciĭ sale, cum era ca să primească pe acea a Vladimiresculuĭ, care tocmaĭ era pornită numaĭ din spirit de răzvrătire contra uneĭ legiuite ocîrmuirĭ şi întra cu atît maĭ mult în prevederile sfinteĭ alianţe?

Impăratul Alexandru ce fusese încunoştiinţat despre scopul mişcăriĭ Vladimiresculuĭ din însuşĭ scrisoarea acestuia, trimite prin Capodistrias o depeşă către consulul rusesc Pini din Bucureştĭ, un ordin în care arată că el nu vede în mişcarea luĭ Tudor decît: „o funestă asemănare cu evenementele ce aŭ prăvălit Spania în „cariera sîngeridă a revoluţiilor şi care atrag în acest minut asupra regatuluĭ îmbelor Siciliĭ nenorocirile nedespărţite de serioase „măsurĭ represive, poate chiar biciul războiuluĭ“. Impăratul aprobă măsura luată de consul care somase pe Tudor a veni la Bucureştĭ, şi declară pe Vladimirescu degradat din rangul de ofiţer ce-l ocupa în armata rusească, retrăgîndu-ĭ şi ordinul Vladimiruluĭ cu care îl decorase; ba chiar autoriză pe consul ca în cazul cînd

tout genre. Les paysans pillés, maltraités, voyant leurs habitations ruinées, leurs meubles brisés, leurs bestiaux devenus la proie de ces bandits, fuyaient dans les bois et sur les montagnes avec leurs femmes et leurs enfants, traînant après eux la misère et le désespoir“. (Laurençon care a publicat scrisoarea luĭ sub titlul: *F. G. L.*, Nouvelles observations sur la Valachie suivies d'un précis historique sur les événements qui se sont passés dans cette province en 1821 lors de la révolte de Théodore et de l'invasion du prince Ipsilanti, Paris 1822, a petrecut 12 anĭ în Valahia; vezĭ prefaţa.) Scrierea luĭ conţine oarecare amărunţimĭ de preţ asupra culturiĭ Munteniei din acel timp; asupra revoluţieĭ luĭ Tudor, deşi martur ocular, este însă cu totul superficială. Izvorul cel maĭ însemnat asupra acestuĭ eveniment rămîne tot minunatul memoriŭ al Dîrzeanuluĭ, publicat în Trompeta Carpaţilor a luĭ Cesar Boliac pe 1868.

răscoala ar lua proporţiunĭ ameninţătoare să îndemne pe caimacanĭ a cere ajutorul oştirilor turceştĭ, ceia ce tocmaĭ boeriĭ, nepricepîndu se ce să maĭ înceapă, pretinsese de la consulul împărătesc [44].

Dacă însă Ruşiĭ aveaŭ interes a înăbuşi mişcarea luĭ Tudor, Turciĭ trebuiaŭ să fie conduşĭ de alte gîndurĭ faţă cu dînsa. Tudor înştiinţase cum am văzut chiar dela început pe Poartă că nu ţinteşte de loc a se răscula alăturea cu Greciĭ încontra stăpîniriĭ ci a protesta numaĭ contra vitrigiĭ ocîrmuirĭ a Munteniеĭ, care tocmaĭ fiind în mînile Grecilor, protestul luĭ Tudor trebuia să apară ca îndreptat împrotiva lor. Tudor era deci aliatul, nu duşmanul Turcilor, şi aceştia înţelesese adevăratul caracter al mişcăriĭ Romînilor. Astfeliŭ paşa de Vidin raportează sultanuluĭ pricinile răscoaleĭ, adăugînd că sînt adevărate plîngerile luĭ Vladimirescu contra boerilor [45]. Părerea obştească în Constantinopole era că nu stătea nicĭ o legătură între mişcarea luĭ Tudor şi acea a luĭ Ipsilanti, dintre care cea din urmă era întreprinsă de Grecĭ şi cea dintîiŭ în contra lor [46]. Totuşĭ se pare că după întîlnirea lu Tudor cu Ipsilanti, Turciĭ se îndoiaŭ de scopurile Romînuluĭ, întrucît se află o notă trimisă de guvernul turcesc caimacanuluĭ Moldoveĭ, Stefan Vogoride, în care se spune despre Tudor că ar fi un om răŭ ce ar fi rîdicat steagul răscoaleĭ, alăturea cu Alexandru Ipsilanti şi Mihaiŭ Suţu [47]. In deobştie însă Turciĭ, maĭ ales la

44. Nota din Fevruarie 1821 către consulul *Prokesch-Osten*, III, p. 58. *Aricescu* II, p. 117. Vezĭ şi o scrisoare a luĭ *Pini* c. *Samurcaş*, caimacanul Craioveĭ în care îĭ spune că întreprinderea luĭ Tudor este dezaprobată de împăratul. *Lahovari*, Hîrtiĭ vechĭ, Conv. lit. XX, p. 937. Dacă *Pestel* c. *Kisselef*, Uricarul VIII, p. 372, spune că Pini s-ar fi împrotivit la cererea boerilor, aceasta nu s-a putut întîmpla decît înainte ca el să fi primit ordinul împăratuluĭ. Cererea boeriler pentru învoirea chemăriĭ Turcilor, *Aricescu*, II, p. 119. Un act diplomatic asupra negocierilor dintre Ruşĭ şi Turcĭ din 1821 spune că Rusia „cerea chiar intervenirea armatelor otomane, dar pentru a împiedeca abaterile lor, pretindea ca ele să fie însoţite de agenţĭ ruseşti (Wortgetreuer Auszug aus den in dem Jahre 1821 zwischen Russland und der Pforte aufgekommenen Differenzen, *Paalzow*, Aktenstücke zur orientalischen Frage, Berlin, 1854, II, 1.) Nu se poate pune decĭ nicĭ un temeiŭ pe versiunea ce umbla pe la 1821 că Tudor ar fi fost împins de Ruşĭ la răscoală, Memoriul luĭ *Izvoranu*, Revista *Tocilescu*, II, p. 399.

45. Raport din 13 Aprilie 1821, *Erbiceanu*, p. 373.

46. *Gervinus*, I, p. 187.

47. Ordinul fără dată în *Erbiceanu*, p. 97.

începutul răscoaleĭ, sînt convinșĭ de neîmpărtășirea la ia a Romînilor. După un moment apoĭ de îndoială, eĭ revin iar la convingerile lor, și dacă se întîmpla neorînduelĭ, jafurĭ și neomeniĭ comise de oștirile turceștĭ în țările romîne, acestea se fac de trupele lor, care nu ascultaŭ de ordinile severe și repetate de a cruța raiaua împărătească.

După ce Tudor pune stăpînire pe județele de peste Olt, el se pregătește a pleca spre Bucureștĭ unde „adunarea poporuluĭ" trebuia să aștepte sosirea omuluĭ împărătesc cerut de el prin scrisoarea către Poartă.

Apropierea luĭ de capitală însuflă o groază nespusă celeĭ maĭ marĭ părțĭ din boerimea muntenească și chiar multor orășanĭ, groază îndestul de îndreptățită, întrucît toate neorînduelile comise de bandele înarmate ce cutreeraŭ Muntenia eraŭ puse în socoteala luĭ Tudor, cu toate silințele sale de a le înfrîna. Fuga Bucureștenilor era cu atîta maĭ firească cu cît tot pe atuncĭ și Ipsilanti cobora din Moldova către capitala Munteniеĭ. Dintre boeriĭ ce se credeaŭ amenințațĭ se grăbiră a pune hotarul între eĭ și țara lor, spatarul Brancoveanu, banul Grigorie Ghica banul Barbu Văcărescu, logofătul Stefan Belu, vistiernicul Ioan Manu și maĭ mulțĭ alțiĭ. Aceĭ înțeleșĭ însă cu Tudor, anume vornicul Grigorie Băleanu, vornicul Mihaiŭ Manu, vornicul Iordachi Stătineanu, logofătul Scarlat Grădișteanu, vornicul Neculaĭ Golescul, logofătul Fotachi Știrbeiŭ, logofătul Alexandru Filipescu, vornicul Alexandru Nenciulescu și alțiĭ pînă la numărul destul de însemnat de 56, rămaseră în Bucureștĭ, între eĭ cîțĭva de origine greacă, de aceĭ ce nu vroiaŭ să ia parte la revoluția luĭ Ipsilanti, precum M. Vilara, Dionisie Fotino istoricul și Neculaĭ Cațacatu.

Parte din popor văzînd fuga boerilor se luâ după eĭ și în curînd drumul către Brașov înfățișì un lung șir de fugarĭ, care pe întrecutele căutaŭ să apuce granița [48]. Fuga făcîndu-se pe un timp de zăpadă, vînt și ploae, pe drumurĭ desfundate, pline de cete de hoțĭ, bieţiĭ fugarĭ întimpinaŭ în goana lor rele maĭ marĭ încă decît acele de care se temeaŭ a fi cuprinșĭ în Bucureștĭ [49].

---

48. *Aricescu* I, p. 182 după *Dîrzeanu*, comp. memoriul anonim în Revista *Tocilescu*, II, p. 387—390.
49. *F. C. R(ecordon)*, Lettres sur la Valachie, écrites de 1815—1821, Paris 1821, p. 143.

Tudor cum se apropie de Bucureştĭ, trimise încă din 8 Martie o înştiinţare către poporul bucureştean ca toate stările marĭ şi micĭ să se alipească de mişcarea luĭ. Pînă la 16 însă cînd ajunsese în preajma capitaleĭ, nicĭ un răspuns nu-ĭ se făcuse. El „dădu în acea zi o proclamaţie în care spunea că de la o vreme „încoace *din pricina uniriĭ pămîntenilor boerĭ cu ceĭ după vremĭ* „*trimişĭ domnĭ* cu totul s-aŭ stricat dreptăţile poporuluĭ, avîndu-le „numaĭ spre folosul lor“. Invită decĭ pe toţĭ a se uni cu obştesculĭ norod; căcĭ aceĭ ce vor urma astfeliŭ, nicĭ cum nu vor rămînea căiţĭ, saŭ *boerĭ* saŭ *ostaşĭ* saŭ orĭcine a fi, iar care se va împotrivi, în viaţă se va căi“ [50].

Sava, deşi avea sub el 2000 de Arnăuţĭ, nu se opuse la intrarea luĭ Tudor, ci se retrase numaĭ cît în Mitropolie care era întărită, aşteptînd ca evenimentele să-ĭ dea putinţă de a lucra după cum îl povăţuia interesul săŭ, sprijinirea luĭ Calimah [51].

După ce Tudor întră în Bucureştĭ în fruntea uneĭ trupe de maĭ bine de 5000 de oamenĭ, el dă în 20 Martie o a doua proclamaţie în care spune că scopul săŭ este de a ocîrmui pe toţĭ ceĭ ce aŭ încins arma din partea a tot norodul, spre zdrobirea şi încetarea orĭcăruĭ jaf şi orĭcăriĭ nedreptăţĭ ce aŭ cercat pînă acum din pricina oblăduitorilor domnĭ ce aŭ stătut maĭ dinainte; că cea maĭ de temeiŭ hotărîre a luĭ este ca nicĭ într-un chip să nu înceteze din cererea dreptăţilor ţăriĭ, făgăduindu-le a vărsa sînge împotriva orĭcăruĭ vrăjmaş ce se va arăta călcător acelor dreptăţĭ; că „*găsind în Bucureştĭ mulţĭ patrioţĭ boerĭ* întru asemenea bune cugetărĭ cu ale noroduluĭ asemănate, am hotărît ca un voitor de dreptăţĭ să (*re*)*cunosc vremelnica stăpînire* a ţăriĭ, supuindu-se toţĭ

50. *Aricescu* II, p. 121 spune că publică această proclamaţie, după originalul păstrat de Cezar Boliac. O altă versiune dată de Albina Pinduluĭ, reprodusă în *Uricarul* XII, p. 52, pune în locul frazeĭ din text cea mult maĭ energică: „din pricina *mîrşaveĭ* legăturĭ a boerilor pămîntuluĭ cu trimişiĭ după vremĭ de către Poarta otomană domnĭ *grecĭ*“. Noĭ credem că versiunea Albineĭ a fost anume parafrazată spre a potrivi maĭ bine răscoala Vladimirescului, cu ideile noastre, cu atît maĭ mult că acea dată de Aricescu, ca luată de pe original, se potriveşte aproape din cuvînt în cuvînt cu traducerea germană contemporană, publicată de Gazeta de Augsburg 28 Aprilie 1821, reprodusă de *Uricariul* VI, p. 26. In îmbele aceste din urmă nu se află cuvîntul de *Grecĭ*.

51 *Laurençon*, p. 73—76.

ceĭ ce aŭ încins armele la legile şi pămînteştile obiceiurĭ ce li-se vor arăta de către stăpînire *prin mine, dacă voi cunoaşte că sînt într-adevăr folositoare patrieĭ şi de mare trebuinţă obşteĭ noroduluĭ*" Ordonă decĭ tuturor locuitorilor a se supune ocîrmuiriĭ şi ceĭ care vor vroi dintre eĭ, să vină sub steagurĭ „cunoscînd însă şi aceasta că avețĭ să slujițĭ ca nişte ostaşĭ numaĭ pentru dobîndirea dreptăţilor voastre, iar nu pentru vre-o folosire de banĭ." Pe mazilĭ, bresle, companiştĭ şi streinĭ îĭ îndeamnă a-şĭ răfuĭ rămăşiţele tetraminieĭ luĭ Ghenarie, iar pe birnicĭ a istovi rămăşiţele pe Fevruarie şi Martie, po talere 18 de lude; ale diminieĭ lefilor tot pe aceste lunĭ po talere 12 şi 60 banĭ de lude şi baniĭ mezelhaneleĭ de primăvară po talere 17 şi 60 banĭ de lude şi cu toţiĭ de orĭ-ce treaptă şi orînduială slujiţĭ izbăvitoarelor oştirĭ ale ţăriĭ după cum se va orîndui cu dărĭ şi cărăturĭ de trebuincioase zaharale. Exceptează bine înţeles dintre birnieĭ pe toţĭ aceĭ ce veneaŭ în oaste, avînd a se „scădea săteniĭ din lude cu analoghia cislelor lor, iară după ce veţĭ istovi toate aceste rămăşagurĭ (rămăşiţe) spre întimpinarea trebuincioaselor ale izbăviriĭ, să ştiţĭ fără îndoială că mare uşurință are să vi-se facă, nu numaĭ întru răspunderea dăjdiilor, ci şi întru toate celelalte dărĭ şi orînduelĭ, cum şi jafurile vor lipsi cu totul, şi veţĭ înţelege însivă scăparea robieĭ întru care v-aţĭ aflat pînă acum [52]."

Această din urmă proclamaţie a luĭ Tudor vădeşte înţelegerea luĭ cu boeriĭ din partida naţională, care de aceia nicĭ nu fugiră din Bucureştĭ, precum o făcuse ceilalţĭ. Alte acte însă pornite chiar din tabăra boerească întăresc şi maĭ mult atare înţelegere, şi fiind-că întreaga manifestare a acestuĭ fapt se întîmplă numaĭ *cîteva zile* după intrarea luĭ Tudor în Bucureştĭ, este învederat că nu a putut interveni o *împăcare* a luĭ Tudor cu boeriĭ, ci a trebuit să existe o *înţelegere de maĭ înainte.* Adevărat era din cuvintele luĭ Tudor din întîia luĭ proclamaţie că avea făgăduită din partea unor boerĭ conlucrarea lor la mişcare.

Am văzut într-adevăr că Tudor intrase în Bucureştĭ în Joia de 16 Martie, şi 4 zile numaĭ după aceia în 20 a aceleĭ lunĭ, el dă proclamaţia prin care declară că boeriĭ patrioţĭ i-aŭ îmbrăţişat cauza. Chiar însă din 18 Martie, adecă numaĭ *2 zile* după o-

52. *Dîrzean* în Trompeta, p. 2221, reprodusă şi de *Aricescu* II, p. 129.

cuparea capitaleĭ de Vladimirescu, boeriĭ rămașĭ aicĭ trimit o tînguire către cabinetul de Petersburg, în care eĭ caută să îndreptățească răscoala luĭ Tudor, spunînd că poporul împins la desperare prin jafurile *domnilor streinĭ*, ceĭ maĭ mulțĭ din contribuabiliĭ Romînieĭ Micĭ fură silițĭ a se revolta, ne maĭ putînd suferi nedreptățile și neomenoasele cererĭ și plățĭ [53]. In 23 Martie boeriĭ toțĭ în număr de 56 daŭ luĭ Tudor o carte de adeverire prin care recunosc „că pornirea dumnealuĭ slugeruluĭ Tudor Vladimirescu nu este rea și vătămătoare, nicĭ în partea fiecăruia, nicĭ patrieĭ, ci folositoare și izbăvitoare, pe care ca pre unul de binele țăriĭ voitor și de trebuința obștieĭ noroduluĭ l-am primit toată politia Bucureștĭ cu drag și cu brațele deschise și-ĭ făgăduim sub jurămînt că niciodată nu vom cugeta împrotiva viețeĭ și a cinsteĭ luĭ". [54]

Prin venirea luĭ Tudor în Bucureștĭ în mijlocul boerimiĭ aliate mișcarea pornită de Tudor trebuia să sufere o adîncă schimbare în caracterul eĭ. Ia nu se maĭ putea menținea ca răscoală pornită încontra elementuluĭ boeresc pentru revendicarea drepturilor poporuluĭ, întrucît chiar boeriĭ decorațĭ de Tudor cu numele de patrioțĭ tot boerĭ eraŭ, și dacă eĭ eraŭ să sprijine mișcarea luĭ Tudor, eraŭ să o facă *pentru un interes al lor propriŭ* și nu numaĭ dintr-un sentemînt de omenie către țăraniĭ apăsațĭ.

Acest interes era maĭ întîiŭ apărarea însușĭ a capetelor lor de urgia turcească, arătînd că mișcarea Romînilor nu avea nimic comun cu acea a *Grecilor*. Se adaugă însă o a doua împrejurare care chimba cu totul caracterul mișcăriĭ și-ĭ dădu din unul social ce-l avuse pînă atuncĭ unul politic și maĭ ales național: *respingerea Grecilor din capul țărilor romîne și răsturnarea rejimuluĭ fanariot.*

Am văzut cum încă în tînguirea boerilor către Rusia se atribuia pricina turburăriĭ jafurilor comise asupra poporuluĭ de către *domniĭ streinĭ*. Acest gînd reese încă și maĭ limpede din jalba trimisă de boerĭ în 27 Martie către Poartă, unde eĭ spun că „dacă țara își pierduse privilegiile eĭ și dacă poporul în desperarea luĭ alergase la arme, aceasta o făcuse nu din *pricina boerilor pămîntenĭ, precum bănuia norodul*, ci din aceia a oblădu-

---

53. Publicată după original de *Aricescu*, II, p. 126.
54. După Condica Arhiveĭ statuluĭ No. 93, p. 123; idem, p. 132.

itorilor domnĭ ce aŭ stătut, cărora din slăbăciune şi de nevoe trebuia să ne plecăm, că boeriĭ băştinaşĭ aŭ fost siliţĭ acuma după datorie a asculta dreptele plîngerĭ ale ticălosuluĭ norod". Boeriĭ deşi nu îndrăzneaŭ să pună gîndul lor pe faţă, rugîndu-se numaĭ ca „puternica împărăţie să *se milostivească* a le învoi să facă despre el o arătare maĭ deplină" [55], totuşĭ din opoziţia între boeriĭ pămîntenĭ şi oblăduitoriĭ domnĭ ce aŭ stătut, care cu toţiĭ eraŭ *Grecĭ*, se vedea prea bine încotro le mergea gîndul.

Tudor el însuşĭ îşĭ schimbă purtarea după noua fază în care întrase revoluţia începută de el. Proclamaţia luĭ din 20 Martie este semnul cel maĭ văzut al acesteĭ prefacerĭ. Capul revoluţieĭ devenise acel al ocărmuiriĭ boereştĭ, omul anarhieĭ trebuia să devină acel al ordiniĭ. In loc de amuţare a poporuluĭ încontra boerilor, el declară pe aceştia de patrioţĭ; în loc de scutire de dărĭ el îmbie pe popor a-şĭ îndeplini toate îndatoririle *după vechiul obiceiŭ*, punînd numaĭ în perspectivă o uşurare viitoare. Şi în actele luĭ exterioare se simte că un gînd noŭ îĭ ocupase mintea. El învăţa pe Panduriĭ luĭ să spună Turcilor, trimişĭ în cercetare de paşiĭ dunărenĭ, „că se răsculase *pentru gonirea Grecilor din ţară* şi pentru uşurarea poporuluĭ de dăjdiile cele multe şi grele" [56].

Atuncĭ Tudor rosti pentru prima oară cu conştiinţă numele de *Grec* în manifestările cugetăriĭ luĭ ; atuncĭ şi pornirea luĭ se îndreptă contra regimuluĭ strein. Că ţinta adevărată a răscoaleĭ luĭ, îmbunătăţirea soarteĭ poporuluĭ de jos, se întunecă în gîndul lu cine o va putea tăgădui? Dar cine ştie poate că în mintea luĭ Tudor lucise odată, ca schimbare a roluluĭ săŭ, speranţe ademenitoare de a-şĭ însuşi cu deadinsul titlul cu care pînă atuncĭ poporul numaĭ îl salutase?

Mişcarea luĭ Tudor, socială la început, fu împinsă de boeriĭ cu care el se aliase pe tărîmul politic şi naţional.

Schimbarea caracteruluĭ mişcăriĭ luĭ Tudor trebuia însă să-l pună în vădită duşmănie cu Ipsilanti. Acesta coborî către Bucureştĭ tocmaĭ în timpul cînd Tudor ocupase oraşul. El întră în

---

55. Reprodusă după Condica Arhiveĭ statuluĭ No. 123, p. 196, de *Aricescu* p. 134.
56. După spusa luĭ P. Poenariu, răposatul membru al Academieĭ romîne traducătorul cărţilor greceştĭ a luĭ Tudor, *Aricescu*, I, p. 210—211 ; II, p. 139.

capitală 9 zile după Tudor, în 25 Martie, oprindu-se în mahalaua Colintina, şi găzduindu-se în casele luĭ Vodă Ghica [57].

Am văzut că Tudor de la începutul mişcăriĭ sale, încă înainte de a fi lucrat alăturea cu boeriĭ, rostise limpede gîndul său faţă cu puterile suzerane şi proteguitoare că răscoala luĭ nu ţinteşte la nimic contra puteriĭ otomane. Cu atîta maĭ mult se legase el în acelaşĭ sens după ce venise în Bucureştĭ şi devenise capul puteriĭ executive în ocîrmuirea boerească. Cum s-ar fi putut el înţelege cu Ipsilanti, a căruia răscoală tindea tocmaĭ la răsturnarea puteriĭ turceştĭ? Deşi trebuia să fie convins că între el şi Grec apropierea era peste putinţă, totuşĭ nevroind să se încaere cu el acuma cînd nicĭ poziţia luĭ faţă cu puterile streine nu era asigurată şi cînd o luptă cu Ipsilanti putea să-ĭ ruineze mica oştire ce o adunase în jurul său, se hotărî să-l întimpine cu destulă curtenire. Cînd Ipsilanti, venind cătră Bucureştĭ poposi la satul Văräştĭ, Tudor ordonă ispravniculuĭ de Ilfov ca să-ĭ pregătească gazdă şi tain, ceia ce ispravnicul îndeplini prin zapciul plăseĭ Dîmboviţa de jos, Constantin Izvoranu, care ne raportează împrejurarea în memoriul lăsat de el [58]. Capiĭ răscoalelor Romînilor şi a Grecilor trebuiaŭ să-ĭ întîlnească, şi din cea dintîiŭ schimbare de vorbe era să reiasă adînca divergenţă a scopurilor lor. Deşi feliul convorbiriĭ dintre Grec şi Romîn este redat în deosebite chipurĭ de deosebitele izvoară, totuşĭ este învederat că înţelesul vorbelor preschimbate nu poate fi altul decît acela că Tudor trebue să fi spus luĭ Ipsilanti că întrucît Ruşiĭ, de care Grecul se fălise că va fi ajutat, îĭ dezaprobase chiar întreprinderea, Romîniĭ nu puteaŭ să-şĭ primejduiască interesele lor cele maĭ scumpe pentru revoluţia grecească, gîndire cuprinsă în cuvintele maĭ scurte, atribuite poate cu drept cuvînt laconizmuluĭ luĭ Tudor; că „în Grecia este locul Grecilor, iar în Romînia acel al Romînilor [59].

---

57. Φιλήμων p. 122 *Ilie*. — *Fotino*, Tudor Vladimirescu şi Alexandru Ipsilanti, traducere de *T. M. Georgescu*, Bucureştĭ, 1874, p. 62.
58. Memoriul luĭ *Izvoranu*, în Revista *Tocilescu*, II, p. 402.
59. Variantele asupra acesteĭ convorbirĭ vezĭ reproduse după izvoarăle contemporane de *Aricescu*, I, p. 201. Faţă cu asemenea mărturiĭ şi maĭ ales cu logica lucrurilor, nu putem considera decît ca apocrif şi inventat de Grecĭ pretinsul discurs al luĭ Tudor cătră Pandurĭ şi pe care *Aricescu* II, p. 51 şi I, p. 139 pare a-l da ca adevărat, prin care Tudor declară

Dacă Tudor întîmpina cu hotărît gînd de răspingere pe revoluționarul grec, elementul grecesc din Bucureștĭ îl îmbrățișa dimpotriva cu o mare căldură. Dascaliĭ de la școala domnească organizară o procesiune religioasă în care vestitul dascal C. Aristias, devenit maĭ tîrziŭ unul din sprijinitoriĭ renașteriĭ Romînilor, purta steagul, și care străbătu străzile capitaleĭ spre marea spaimă a locuitorilor, care „vedeaŭ în ia numaĭ o provocare a cumpliților Turcĭ“ [60]. Căpitaniĭ Iordachi și Sava trecură la Ipsilanti; cel întîiŭ Romînul grecizat cu toată inima, luptînd pînă la urmă ca un eroŭ pentru liberarea Grecilor; cel al doilea Grec adevărat numaĭ de formă, rămînînd și după aceia tot omul luĭ Calimah, domnul rînduit de Turcĭ pe îmbele țărĭ romîne și care era un Fanariot protivnic din interes de căpătuială revoluțieĭ pornite de propriul săŭ popor.

Sava însă trebuia să se prefacă a fi măcar deocamdată cu Ipsilanti. El iĭ și făcu o slujbă însemnată. Anume trădătorul cauzeĭ greceștĭ sluji de instrument și trădăriĭ ce puse un capăt viețiĭ Vladimirescului. El păstrase însă poziția întărită de la Mitropolie. Tudor era la Cotrocenĭ, iar Ipsilanti la Colintina, încît Bucureștiĭ înfățișaŭ atuncĭ priveliștea cea stranie de a fi adăpostul uneĭ întreite revoluțiunĭ, fiecare cu alt caracter și alte scopurĭ, dușmănindu-se în ascuns, deși în formă trăiaŭ în pace [61].

Ipsilanti, după ce stătu cîte-va zile la Bucureștĭ, se retrase, cînd auzi despre venirea Turcilor, la Tîrgoviștea, spre a fi într-o poziție maĭ apărată și într-un loc maĭ apropiat de graniță, peste care să poată găsi scăpare la caz de nevoe. Dar și Tudor fu nevoit să părăsească Bucureștĭ, căcĭ cum am văzut întîlnirea luĭ cu Ipsilanti îl pusese într-o lumină cam îndoioasă față cu Turciĭ; apoĭ el trebuia să ia în băgare de seamă și sentimentele unora din căpitaniĭ săĭ, Bulgarĭ și Sîrbĭ, care credeaŭ că mișcarea luĭ Tudor era îndreptată

---

oștiriĭ sale încă înainte de a veni la Bucureștĭ, cînd decĭ nicĭ nu intrase în atingere cu Greciĭ, că „răscoala luĭ este din poronca împăratuluĭ rusăsc și că privește nu numaĭ la mîntuirea noastră ci la a întreguluĭ neam grecesc“. Acest pretins discurs se și află numaĭ la scriitorul grec *Ilie Fotino*, l. c. p. 48.

60. Memoriul anonim în Revista *Tocilescu* II, p. 392, comp. *Aricescu*, I, p. 199, care culese științele sale din însușĭ gura luĭ Aristias. Maĭ vezĭ și *Ilie Fotino*, p. 71 și *Φιλήμων*, II, p. 134.

61. Comp. *Laurençon*, p. 79.

încontra Turcilor, pe care îĭ uraŭ din instinct şi din dorinţa de a procura neatîrnarea cît maĭ deplină popoarelor lor. Se maĭ temea în fine Tudor şi de Sava omul luĭ Calimah, care trebuia să-l duşmănească, maĭ ales de la alipirea luĭ către boeriĭ muntenĭ care cereaŭ înlăturarea Fanarioţilor şi decĭ pe acea a luĭ Calimah, domnul căruia Sava înţelegea să slujască. Tudor avea de gînd să treacă Oltul spre a se întări în caz eventual în mînăstirile din Muntenia Mică, pe care le cuprinsese încă de la începutul răscoaleĭ. Cu toate acestea crezînd el că la sfîrşit tot va izbuti a convinge pe Turcĭ că nu este duşmanul ci aliatul lor încontra Grecilor, nu apucâ în linie dreaptă către Olt, ci se îndreptâ către Piteştĭ, spre a putea lovi pe Grecĭ în coastă, la caz de înţelegere a luĭ cu Turciĭ. Inainte de a pleca din capitală, Tudor puse pe boierĭ să subscrie un protest către capetele încoronate ce se aflaŭ întrunite pe atuncĭ în congresul de la Laibach contra încălecăriĭ Munteniéĭ de Turcĭ ş. a jafurilor comise de Eteriştĭ într-o ţară ce nu avea nimic de împărţit cu dînşiĭ [62]. După aceia plecară cu toţiĭ, în ziua de 15 Maiŭ şi anume Tudor către Piteştĭ, iar boeriĭ spre hotarăle Austrieĭ, unde căutaŭ adăpost contra lovituriĭ turceştĭ ce se aştepta pe fiece zi.

Sava se folosi îndată de retragerea luĭ Tudor în direcţia arătată spre a pîrî gîndul aceluia luĭ Ipsilanti [63]. Sava lucra astfeliŭ ca un meşter în trebile intrigiĭ; căuta să scape de Tudor prin Ipsilanti; pe acest din urmă eraŭ să-l respingă Turciĭ, şi aşa pe drumul curăţit de pericole era să vină Calimah în domnie, care era bineînţeles să încarce cu onorurĭ şi binefacerĭ pe acel ce-i înlesnise calea. Capul Grecilor nu stătu de loc la gîndurĭ pentru a pierde pe acel al Romînilor. Relaţiile în care Tudor se afla cu subalterni săĭ îĭ înlesni îndeplinirea ţinteĭ sale. Am văzut cum chiar de la început Tudor avuse de înfrînat abaterile ostaşilor săĭ, şi acele abaterĭ nu făcură decît să sporească, cu toate asprele pedepse impuse de Tudor celor ce le comiteaŭ. Cînd Tudor ajunse în Bucureştĭ, nedisciplinatele sale trupe comiseră o sumă de jafurĭ, vînzînd apoĭ pe preţuĭ de nimic obiectele prădate. Laurençon ne spune că el însuşĭ a cumpărat pentru 40—50 de leĭ şalurĭ care

62. După arătările luĭ *P. Poenaru* în *Aricescu*, I, p. 225.

63. *Chiriac Popescu* în *Romînul*, 1862, No. 307; asupra motivuluĭ retrageriĭ luĭ Tudor către Piteştĭ vezĭ *Laurençon*, p. 92—93.

valorau 1200—1500 [64]. Tudor pedepsea mereŭ cu moartea pe toţĭ ceĭ ce-ĭ prindea cu asemenea fapte; dar fie care pedeapsă înstreina maĭ mult de el pe ceĭ rămaşĭ, a căror gînd umbla tot după jaf şi despoiare, căcĭ aceasta fusese singura îmboldire care adunase în jurul luĭ Tudor, maĭ ales dacă luăm în considerare că o bună parte din Pandurii luĭ eraŭ Bulgarĭ, Sîrbĭ şi Albanezĭ, oamenĭ streinĭ de ţara şi de interesele poporuluĭ pe care se prefăceaŭ a le apăra. Tocmaĭ pe cînd primejdia se apropia de el, în drumul săŭ către Piteştĭ, Tudor maĭ prinzînd pe cîţiva oştaşĭ şi căpitanĭ cu fapte nelegiuite îĭ dăduse morţiĭ şi pe aceştia. Oştirea luĭ întreagă începuse a murmura, semn că simpatiile care-ĭ adunase în jurul luĭ se stinsese, că nemulţămirea îĭ luase locul, şi că dacă Tudor se maĭ mănţinea în fruntea eĭ, era numaĭ prin efectul deprinderiĭ şi a autorităţiĭ căpătate, a cărora ultime fărămăturĭ ameninţaŭ a fi răpite de cruzimile luĭ Tudor cu propriiĭ săĭ tovarăşĭ.

Ipsilanti însărcină pe Iordache cu prinderea luĭ Tudor şi aducerea luĭ înaintea sa. Căpitanul eterist ajungînd în tabăra luĭ Tudor maĭ desprinsese pe ultimiĭ ofiţerĭ ce maĭ ţineaŭ cu Vladimirescu, arătîndu-le corespondenţa luĭ cu Turciĭ, ceia ce hotărî pe toţĭ să dea pe capul lor pe mîna Eteriştilor. Iordache luâ prins pe Tudor din mijlocul oştiriĭ sale, fără ca un singur glas să se rîdice pentru el, şi-l duse sub pază la Tîrgoviştea. Tudor ştia ce-l aştepta aicĭ. Se împlinise gîndul pe care deseorĭ îl rostea el în grelele încercărĭ prin care trecuse: „că de cînd s-a îmbrăcat cu cămaşa morţiĭ nu se maĭ temea de ia ci o aştepta în fiece zi.“ Nu este probabil ca printr-o judecată, fie chiar de formă, Tudor să fi fost osîndit la moarte, întrucît modul cum el fu trecut peste hotarăle vieţiĭ sămăna mult maĭ mult unuĭ omor decît uneĭ osînde. După miezul nopţiĭ îl scoaseră afară din Mitropolie, îndreptîndu-se cu el afară de şanţurile cetăţiĭ. Ajunşĭ lîngă iazul uneĭ morĭ, aicĭ îl aşteptaŭ doĭ Grecĭ: Varnava şi Parga, care trebuiaŭ să îndeplinească sarcina de omorîtorĭ. Cînd i-se spuse să-şĭ facă ultima rugăciune, Tudor văzîndu-ĭ înarmaţĭ numaĭ cu săbiĭ şi pumnale îĭ întrebâ cu durere: „n-aveţĭ macar un pistol“. De abia sfîrşise,

64. *Laurençon*, p. 76: „plusieurs Pandours m'offrirent pour 40 ou 50 piastres des shalls qui en valaient bien 1200 à 1500, des bijoux, des montres pour rien“.

şi ca fiarăle se repeziră asupra luĭ ceĭ doĭ sicarĭ, lovindu-l fără alegere în toate părţile, fără ca nicĭ una din loviturĭ să curme nodul vieţiĭ. Corpul luĭ Tudor era forfecat în bucăţĭ şi el tot încă răsufla ! [65].

Cu Tudor se stînse mişcarea romînească şi în Muntenia şi rămase lupta încinsă numaĭ între dezesperaţiĭ Grecĭ şi înfuriaţiĭ Turcĭ.

Figura acestuĭ martir al nevoilor poporuluĭ de jos este fără îndoială din cele maĭ interesante. Eşit din sînul săŭ, el avuse la început în vedere mîntuirea ţăranuluĭ din robia boeruluĭ, fără alegere dacă acesta era Romîn saŭ Grec. Luptînd însă contra ocîrmuiriĭ sub care gemea, el se răsculase implicit contra regimuluĭ neomenos al domnieĭ fanariote. De la început însă Vladimirescu înţelesese că răscoala luĭ nu are nimic de împărţit cu acea a Grecilor, şi că ar fi expus ţara luĭ fără nicĭ un scop răzbunăriĭ turceştĭ dacă ar fi luat parte la mişcarea grecească. De-asemenea el căuta să ferească pe cît se putea mişcarea luĭ de abaterĭ nelegiuite, căcĭ el dorea trainica îndreptare a relelor de la schimbarea stăriĭ legale, iar numaĭ momentan de la patimile răzbunătoare. De îndată însă ce Vladimirescu începe a lucra alăturea cu boeriĭ, el înspirîndu se de interesul lor, dă mişcăriĭ sale un caracter maĭ rostit contra domnieĭ fanariote, schimbînd ţinta revoluţieĭ sale din socială în naţională şi politică.

Şi era firesc lucru ca să fie astfeliŭ. Clasa boerească, orĭ cît de degenerată era ia, maĭ păstrase singură conştiinţa încălcăriĭ naţionalităţiĭ romîne de către elementul grecesc. Poporul de jos fusese atît de apăsat, atît de martirizat în cît ideia naţională, ce altă-dată îl împinsese la lupte glorioase pentru patria comună, aproape se ştersese de pe tablele minţiĭ luĭ. Totuşĭ mişcarea boerimiĭ pentru revendicarea vieţiĭ neatîrnate nu ar fi avut nicĭ un răsunet, nicĭ o însemnătate fără sprijinul maselor care dă tuturor revoluţiilor acea coloare energică şi ameninţătoare, îmbinată totdeauna cu manifestările puteriĭ brutale. Fără revoluţia luĭ Tudor Vladimirescu cererile boerilor ar fi fost puse la o parte precum se maĭ făcuse. Cînd Turciĭ însă văzură că un popor întreg cerea restatornicirea vechiĭ sale stărĭ, eĭ se hotărîră să o încuviinţeze, spăriaţĭ de răscoala Grecilor şi nevoind să maĭ pro-

65. Vezĭ amănunţimile în *Aricescu* I, p. 242—257.

voace, după înăduşirea eĭ, o nouă turburare între Romînĭ pentru redobîndirea domniilor naţionale. De altfeliŭ să nu credem că numaĭ faptul resculăriĭ Grecilor ar fi împins pe Turcĭ a le retrage încrederea şi a înlătura regimul fanariot. Rămăsese doar destuĭ Grecĭ credincioşĭ Porţiĭ, şi Turciĭ încredinţase domnia Moldoveĭ, părăsită de Grecul trădător Mihaĭ Suţu, unuĭ alt Grec în care aveaŭ încredere, Calimah, instituind de căĭmăcanĭ în Moldova pe Grecul Stefan Vogoridi şi în Muntenia pe Grecul Constantin Negri.

Numaĭ teama de revoluţia romînească care oprise totdeauna pe Turcĭ de a preface ţările romîne în paşalîcurĭ, iĭ împinse şi acum a asculta de dorinţele lor. Işĭ aminteaŭ doar Turciĭ ce puteaŭ Romîniĭ cînd eraŭ aduşĭ la deznădăjduire şi atuncĭ eĭ culeseră roadele seminţelor bătrîne sădite de mariĭ domnĭ aĭ trecutuluĭ lor.

De aceia are revoluţia luĭ Tudor Vladimirescu o însemnătate atît de mare în mişcarea de regenerare a poporuluĭ romîn şi cu drept cuvînt se datează de la acea epocă o nouă perioadă a istorieĭ neamuluĭ romînesc.

ASUPRA PREPARAȚIEI GLICOLULUI

de

V. C. Buțureanu.

Se știe că la 1856 Würtz bazîndu-se pe considerațiunĭ deduse din teoria atomică, imaginâ și prepară cel întiiŭ alcool diatomic, pe care-l numi Glicol.

Metoda întrebuințată de Würtz era bazată pe reacțiunele exprimate prin următoarele formule:

$$C^2H^4<^{Br}_{Br}+2(CH^3COOAg)=2AgBr+C^2H^4<^{O-COCH^3}_{O-COCH^3}$$

$$C^2H^4<^{O-COCH^3}_{O-COCH^3}+Ba(OH)^2=C^2H^4<^{OH}_{OH}+{}^{CH^3-CO-O}_{CH^3-CO-O}>Ba$$

Se întroducea 100 gr. bromură de etilen și 180 gr. acetat de argint într-o piuliță în care se amestecaŭ bine, adăogindu-se și puțin acid acetic cristalizabil. Acest amestec era întrodus în vase de sticlă foarte rezistente închise la lampă și încălzit timp de cîte-va zile la 100°. Cînd reacțiunea părea terminată, ceia ce se cunoștea după natura precipitatuluĭ de bromură de argint formată, se deschideaŭ vasele și produsul era tratat de maĭ multe orĭ cu eter; soluțiunile obținute eraŭ distilate maĭ întiiŭ pe o bae mariană, pentru a distila eterul, și apoĭ pe o bae cu oloiŭ, și se culegeaŭ productele ce treceaŭ de la 140° în sus. — Prin acțiunea acetatuluĭ de argint asupra bromuriĭ de etilen s-a produs diacetat de etilen, amestecat cu puțin glicol și diverșĭ compușĭ polietilenicĭ. Produsul distilat era saponificat prin barită: pentru aceasta se adăogea puțin cîte puțin o disoluție fierbinte și foarte concentrată de barită (ceia ce producea o reacțiune foarte energică) pînă ce licidul devenea alcalin; se fierbea la re-

frigerentul ascendent timp de 2 oare, cercîndu-se dacă licoarea se menține alcalină și în caz contrar adaogindu-se barită; se precipita excesul de barită printr-un curent de anhidridă carbonică și soluțiunea filtrată și apoĭ evaporată pe o bae mariană pînă ce acetatul de bariŭ începea a se depune, era reluată cu alcool foarte tare care disolvă glicolul și lasă acetatul de bariŭ. Licidul obținut astfeliŭ era distilat și produsul ce trecea între 140° și 200° era rectificat. In fine distilînd încă odată și culegînd ceia ce trece în apropiere de 197° 5, se obținea *glicolul*

Această metodă imaginată și practicată de Würtz a fost modificată de către Atkinson și perfecționată apoĭ de însușĭ Würtz Lourenço și Maxwell Simpson. Metoda luĭ Atkinson constă în eterificarea bromuriĭ de etilen cu ajutorul acetatuluĭ de potasiŭ topit în prezență cu un exces de alcool. Se formează bromură de potasiŭ și acetinele glicoluluĭ, care sînt apoĭ saponificate prin barită.

Diverse alte metode aŭ fost imaginate pentru prepararea glicoluluĭ. In Germania se întrebuințează maĭ ales metoda lui Zelter și Huefner, care constă în a încălzi la refrigerentul ascendent o moleculă de bromură de etilen cu o moleculă de carbonat de potasiŭ în soluțiune apoasă. Cînd reacțiunea s-a terminat, licidul este distilat la colonă pentru a separa apa, și se obține astfeliŭ glicolul pur. Această metodă are două inconveniente: primul este că bromura de etilen sub influența carbonatuluĭ de potasiŭ se descompune în parte, dînd etilen bromat a căruĭ cantitate e cu atît maĭ mare cu cît disoluția de carbonat de potasiŭ e maĭ concentrată, ceia ce obligă a întrebuința disoluțiĭ de carbonat foarte slabe și prin urmare multă apă, care agravează al doilea inconvenient ce constă în dificultatea ce avem de a se separa glicolul de apă, prin distilație fracționată.

Am avut nevoe de a prepara cantitățĭ marĭ de glicol, și pentru aceia am încercat diversele metode propuse. A trebuit să mă servesc de metoda luĭ Atkinson, ca singura ce mi-a permis a obține în timp maĭ scurt cantitățĭ maĭ marĭ de glicol. — Această metodă dă bune rezultate, însă cu condiție de a opera așa ca toate cauzele care ar aduce pierderea glicoluluĭ să fie înlăturate Am văzut preparațiunĭ de glicol prin metoda luĭ Atkinson care aŭ dat rezultate foarte rele: cu 8 kilograme de bromură de eti-

len abia s-a obținut 250 gr. de glicol. Am căutat și am găsit cauzele acesteĭ rele reușite și-mĭ propun în cele următoare să arăt cu toate detailele necesare preparația glicoluluĭ plecînd de la materiile primitive. Acetatul de potasiŭ topit găsindu-se în comerț de calitate destul de bună, am preparat direct numaĭ bromura de etilen. Iată cum am procedat:

Prepararea bromuriĭ de etilen.

Pentru a prepara bromura de etilen, se face să treacă un curent de gaz etilen prin brom, care-l absoarbe transformîndu-se în bromură. Operațiunea se face în modul următor: maĭ întîiŭ se face un amestec de 500 gr. alcool și 2 k. 500 gr. acid sulfuric, luînd precauțiunea de a turna acidul în alcool puțin cîte puțin și răcind energic pentru a împiedeca rîdicarea de temperatură, ceia ce ar produce marĭ cantitățĭ de eter. Se instalează aparatul care va servi la prepararea bromuriĭ de etilen și care e compus astfeliŭ: Un balon de 6 litrurĭ este astupat cu un bun dop de cauciuc cu două deschiderĭ, în care se introduce un tub în S în care se pune puțin mercur și apoĭ un tub abductor care comunică maĭ întiiŭ cu 2 flacoane, conținînd, cel întîiŭ acid sulfuric concentrat destinat a reține eterul, și altul conținînd o disoluție concentrată de sodă destinată a reține anhidrida sulfuroasă apoĭ cu 2 fiole saŭ flacoane ce conțin bromul destinat a fi transformat în bromură de etilen. și în fine cu un alt flacon ce conține o disoluție de potasă destinată a reține vaporiĭ de brom ce ar putea fi dușĭ de aerul ce e dat afară din aparat. Fiolele ce conțin bromul sînt introduse în cîte un cristalizator cu 2 tubulurĭ laterale: una la partea superioară, și alta la cea inferioară care permit a face să circule un curent de apă rece pentru a răc-bromul, căcĭ în timpul disoluțieĭ și a combinăriĭ etilenuluĭ cu bromul se produce o mare cantitate de căldură. — De ordinar se așază două aparate pe carele putem conduce în acelașĭ timp și astfeliŭ putem obițne o cantitate dublă de product.

Aparatul fiind instalat, se introduce în balon un sfert din amestecul de maĭ sus, și apoĭ se adaoge năsip silicios curat (fără materiĭ călcăroase) aproape pe jumătatea volumuluĭ licidului. Se încălzeşte apoĭ cu precauțiune pe o pînză metalică, rădicînd pro

gresiv temperatura pînă ce dezvoltarea etilenuluĭ se produce regulat; pentru aceasta nu trebue ca temperatura liciduluĭ să treacă mult peste temperatura ferberiĭ aciduluĭ sulfuric; cînd încălzim prea tare, vedem licidul umflîndu-se cu toată cantitatea cea mare de năsip ce am pus pentru a împiedeca umflarea. Cînd dezvoltarea etilenuluĭ începe a se face maĭ încet, ceia ce probează că operațiunea e aproape de sfîrșit, se încălzește maĭ tare și dacă amestecul se umflă, atuncĭ se stînge focul, se lasă să se liniștească puțin și se desface balonul, care e pus de o parte pentru a se răci, iar în locul luĭ se pune un alt balon în care este introdus amestecul și năsipul pregătit de maĭ înainte, și încălzit din noŭ. In acest mod operațiunea este aproape continuă și dacă se supraveghiază bine, se poate prepara pe zi maĭ mult de 2 kilo de bromură de etilen. — Cînd bromul a absorbit cantitatea necesară de etilen, se vede că maĭ întîiŭ atmosfera fiolelor se decolorează, și maĭ apoĭ și licidul; atuncĭ bromura de etilen astfeliŭ obținută este scoasă din fiolă, spălată cu apă și apoĭ cu o soluție de sodă pentru a lua acidul bromhidric ce ia naștere, și în fine din noŭ cu apă. Operațiunile spălăriĭ se fac într-o leică cu robinet și cu dop, așa că putem separa bromura de etilen curată.

Crez necesar a atrage atențiunea asupra faptuluĭ următor: dacă se întrebuințează alcool impur și conținînd multă apă, amestecul se înegrește degrabă și se umflă ușor cînd e încălzit. Cărbunele format prin acțiunea aciduluĭ sulfuric asupra substanțelor streine lucrînd asupra aciduluĭ sulfuric, produce o mare cantitate de anhidridă sulfuroasă, pe care trebue să o reținem cu disoluția de sodă ce trebue schimbată îndată ce ia devine galbenă, semn de formare a bisulfituluĭ de sodiŭ. — In acelașĭ timp dezvoltarea etilenuluĭ se face foarte neregulat. De aceia sfătuesc pe aceĭ ce voesc a prepara bromura de etilen să întrebuințeze alcool cît maĭ curat și maĭ tare. Se obține de ordinar în bromură de etilen pondul bromuluĭ întrebuințat, căcĭ excesul ce am obține prin etilenul absorbit este contrabalanțat prin bromul dus de curentul gazos saŭ transformat în acid bromhidric.

Prepararea glicoluluĭ.

Intr-un balon de 5—6 litri se introduce: 1 kilo 600 gr. alcool, $0^{k}.750$ bromură de etilen și se agitează bine pentru a a-

mesteca aceste licide, după care apoĭ se adaoge 0.800 gr. acetat de potasiu topit redus în pulbere grosieră. Balonul este aşezat pe o bae de năsip şi încălzit la un refrigerent ascendent timp de 48 oare. Această operaţie care are de scop eterificarea bromuriĭ de etilen, este greŭ de condus din cauza săriturilor ce se produc în timpul fierberiĭ, care săriturĭ sînt periculoase, căcĭ pot produce sfărmarea balonuluĭ şi prin aprinderea alcooluluĭ, pot provoca incendiŭ. — Iată precauţiunile ce trebue de luat pentru ca operaţia să fie uşor de condus. După ce s-aŭ întrodus substanţele în balon şi s-a aşezat aparatul, se încălzeşte încetul cu încetul şi nu în mod brusc, pînă ce acetatul de potasiŭ topindu-se în excesul de alcool şi reacţiunea eterificăriĭ începîndu-se, se produce bromură de potasiŭ insolubilă, care, depunîndu-se pe fundul balonuluĭ, produce săriturile de care am vorbit. Aceste săriturĭ sînt periculoase, şi din cauza următoare: nu tot acetatul de potasiŭ se topeşte în alcool, ci rămîne o parte nedisolvită la fundul balonuluĭ, unde amestecîndu-se cu bromura de potasiŭ depusă, formează o pătură care se lipeşte de fundul balonuluĭ, aşa că produce săriturĭ foarte periculoase. De aceia îndată ce vedem aceste săriturĭ producîndu se se, stînge focul şi se lasă să se răcească; apoĭ se ia balonul de pe baia de năsip şi i-se dă o mişcare circulară care pune licidul în mişcare, ceia ce dezlipeşte pătura solidă de pe fundul balonuluĭ şi în locul eĭ se depune pătura de bromură de potasiŭ pulberulentă care permite fierberea uşoară a licidului. — Se aşază aparatul din noŭ, şi se încălzeşte moderat ca licidul să fiarbă regulat, pînă ce operaţia e terminată. — Aşezînd 4 baloane de odată se întroduc 3 kilo bromură de etilen în lucru, aşa că, supraveghind ca fierberea să continue neîntrerupt de la 8 oare dimineaţa pînă la 6 oare seara, în 10 zile (2 operaţiĭ), se poate transforma în acetină 6 kilo de bromură de etilen.

După ce eterificarea s-a terminat, se separă licidul de bromură de potasiŭ depusă, filtrînd la trompă şi spălînd bromura de potasiu cu alcool. — Relativ la aceasta trebue să amintesc, că examinînd rămăşiţa de bromură de potasiŭ ce provenea dintr-o operaţie ce dăduse rele rezultate, prin spălare cu alcool am reuşit să scoţ din aceste rămăşiţe aproape 400 gr. de acetină. — Aicĭ era dar una din principalele cauze de pierdere a glicoluluĭ. — Licidul filtrat este maĭ întîĭŭ încălzit pe o bae mariană pentru a alunga

excesul de alcool, care este strîns şi întrebuinţat la o nouă operaţiune; în timpul distilaţieĭ se maĭ depune o mică cantitate de bromură de potasiŭ ce fusese dizolvită în excesul de alcool; cînd alcoolul nu maĭ distilează se lasă licidul să se răcească, se decantează, pentru a-l separa de depozitul de bromură de potasiŭ, într-un balon şi apoĭ se distilează pe o bae de oloiŭ. La început trece o mică cantitate de alcool apoĭ de bromură de etilen care nu fusese eterificată; de la 140° în sus încep a trece acetinele glicoluluĭ şi cătră fine chiar glicol amestecat cu acetine. — In timpul distilaţieĭ se formează iarăşĭ un depozit de bromură de potasiŭ saŭ acetat de potasiŭ aşa că distilaţia se conduce greŭ; cu puţină atenţiune şi bunăvoinţă se poate continua operaţia fără a fi nevoe de a se separa licidul de depozit, ceia ce ar produce pierderea uneĭ cantităţĭ de materie. — Se continuă distilarea pînă ce în interiorul balonuluĭ nu se maĭ formează vaporĭ de acetine saŭ glicol, dar apare un fum alb şi materia solidă se îngălbineşte.

Produsul obţinut astfeliŭ este rectificat la o colonă Le Bel cu 5 bule şi nu se iaŭ decît produsele ce trec de la 180° în sus. Cînd operaţia este bine condusă, se obţine pentru 3 kilo de bromură etilen pînă aproape de 1k700 licid ce conţine monoacetină, diacetină, precum şi o mică cantitate de glicol.

In privinţa saponificăriĭ acetinelor prin apa de barită, crez iarăşĭ necesar a da oarecare detaile asupra acesteĭ operaţiĭ, de la care depinde în mare parte reuşita preparăriĭ glicoluluĭ. — După metoda luĭ Würtz şi Atkinson, se adăogea la acetina obţinută în cele precedente, o disoluţie foarte concentrată şi fierbinte de barită, pînă ce licidul devenea alcalin; se fierbea pe o bae de năsip şi la un refrigerent ascendent, pînă ce saponificarea era completă menţinînd în tot timpul licidul puţin alcalin. — După răcire, se precipita excesul de barită printr-un curent de CO^2 şi soluţiunea filtrată era evaporată pe o bae mariană, iar rămăşiţa reluată cu alcool tare, care disolvea glicolul lăsînd acetatul de bariŭ; în fine licidul obţinut era distilat şi rectificat. — Am încercat această metodă şi m-am convins de următoarele eĭ inconveniente: Cînd voim să precipităm excesul de barită prin anhidrida carbonică, licidul prin care trece curentul gazos fiind destul de concentrat produce bule, care se rîdică în sus în vasul în care operăm şi dă afară

licidul, pe care astfeliŭ îl pierdem; pentru a îndepărta acest inconvenient trebue să adăogim multă apă, ceia ce măreşte al doilea inconvenient, care constă în dificultatea de a separa glicolul de apă prin distilație fracționată: cu o colonă cu 25 bule abia reuşim a obține pe jumătate din glicol. Am căutat dar să evit acest dublu inconvenient în modul următor. Amestecul de acetine este încălzit pe o bae de năsip şi cînd e aproape de a fierbe, se adaoge puțin cîte puțin barită hidratată cristalizată. Această substanță conținînd 7 molecule de apă de cristalizație procură în cantitate suficientă apa necesară saponificăriĭ, fără a maĭ avea nevoe de adaos apă; se depune îndată acetat de bariŭ cristalizat rămînînd un licid gros ce conține glicolul amestecat cu un mic exces de barită netransformată încă precum şi cu puțină acetină. Lăsăm să se răcească, ceia ce favorizază depunerea acetatuluĭ, decantăm licidul, iar rămăşița de acetat de bariŭ ce conține in terpus o mare cantitate de liquid, este spălată cu alcool tare, şi licidul obținut din spălare este adaos la licidul decantat şi totul distilat pe o bae de oloiŭ, maĭ întîiŭ direct pentru a separa glicolul de materiile solide ce conține disolvite în el. Aicĭ iarăşĭ trebue să mergem cu distilația pînă ce masa solidă din balon începe a se descompune, căcĭ altfeliŭ pierdem porțiunea cea maĭ bogată în glicol. — Licidul obținut în prima distilație este rectificat pentru a separa alcoolul şi apoĭ apa provenind de la barită precum şi o mică cantitate de acetină ce a rămas nesaponificată; se ia ca glicol porțiunea ce trece de la 180° în sus. Printr-o a doua distilație fracționată, luînd ceia ce trece de la 195°—200° obținem glicolul destul de curat; el e însă maĭ în totdeauna colorat în galben din cauza acțiuniĭ corosive ce exercită asupra dopurilor ce servesc a aşeza aparatul, la temperatura înaltă a fierberiĭ sale. Pentru a-l avea perfect curat, trebue să-l distilăm sub o mică presiune la trompă. — Iată cum trebue să conducem şi această operațiune pentru ca să reuşască bine: maĭ întîiŭ, cînd distilăm licidul saponificat pe baia de oloiŭ pentru a separa glicolul de acetatul de bariŭ, nu trebue să încălzim brusc, căcĭ acetatul de bariŭ ce se depune produce săriturĭ care pot strica balonul; de-asemenea nu trebue a opera asupra uneĭ cantitățĭ marĭ de materie căcĭ e greŭ de distilat: pentru aceia am operat în totdeauna în baloane ce nu aveaŭ o capacitate maĭ mare de 250—

300$^{cc.}$ Cînd operația e terminată, se scoate balonul din baia de oloiŭ, se lasă să se scurgă puțin și să se răcească și apoĭ se adaoge alcool tare pentru a disolvi ultimele porțiunĭ de glicol ce nu aŭ putut trece la distilație, ceia ce ne dă o nouă cantitate de glicol. (Intr-o operație făcută asupra 8 kilo de bromură de etilen am putut scoate din aceste licide aproape 100 gr. glicol.)

Operînd în acest mod în maĭ multe rîndurĭ am putut prepara în timp de 1 lună peste 1 kilo de glicol pornind de la 8 kilo de bromură de etilen. — Este evident că neavînd altă operație de făcut s-ar putea prepara o cantitate dublă de product, operînd deodată asupra uneĭ cantități duble de materiĭ primitive.

Ca producte accesoriĭ a preparăriĭ glicoluluĭ avem : bromura de potasiŭ pe care o putem obține destul de pură prin cristaliazțiunĭ succesive, precum și acetul de bariŭ

CONGRESUL INTERNATIONAL
de
Psihologie Fiziologică

Dare de seamă de Eduard Gruber.

(Urmare)

Hereditatea

Chestiunea hereditățiĭ a avut un însemnat raport făcut de eminentul savant Francis Galton, membru al *Societățiĭ regale de la Londra.* Socot că cel maĭ bun lucru e să reproduc în întregime această lucrare, care pe lîngă foarte multe merite, maĭ are și pe acela de a veni de la un specialist în chestiunea hereditățiĭ. După raportul D-luĭ Galton care a servit de bază discuțiunilor din comisiune, voiŭ rezuma și raportul D-luĭ Langlois, prezentat congresuluĭ în numele secțiuniĭ respective.

Despre hereditatea psihologică

Raportul D-luĭ F. Galton

Să mi se învoiască maĭ întîiŭ să aduc omagiĭ memorieĭ luĭ Prosper Lucas, autorul *Hereditățiĭ naturale*; dacă observațiunile sale nu fură totdeauna adeverite, dacă concluziile sale aŭ putut să pară pripite, nu e maĭ puțin adevărat că el e autorul celeĭ dintîiŭ lucrărĭ serioase asupra hereditățiĭ și spăĭmîntătoarea adunare de observațiunĭ în sprijinul opereĭ sale n-aŭ maĭ permis de a se respinge hereditatea, pentru care el revendică o serioasă considerațiune.

Un congres e foarte bine chemat de a face două lucrurĭ excelente:

1. De a pune în lumină îndoielile persoanelor cu judecată și instruite asupra chestiunilor ce se ating de hereditate.

2. De a arăta cele maĭ bune metoade pentru a rezolvi chestiunile în discuțiune cu ajutorul observațiunilor și a experiențelor.

I

Despre semnele din naștere. Foarte multe persoane a căror părere merită să fie respectată, gîndesc încă, s-ar părea, că loviturĭ cerebrale, emoțiunĭ violente ale mameĭ în timpul gestațiuniĭ pot avea atîta înrîurire asupra copiluluĭ, încît acesta să poarte oarecare semne a căror formă și caractere să amintească pricina acestor loviturĭ saŭ a acestor emoțiunĭ. Ar fi folositor de a se face observațiunĭ pentru a întări saŭ nimici această idee. D-voastră știțĭ că exemplele citate de Darwin, ca fiind observate de către chiar tatăl săŭ, aŭ fost reluate de atuncĭ încoace cu o preciziune de tot științifică.

Tatăl luĭ Darwin a fost timp de mulțĭ anĭ medic într-un spital de lehuze; el profită de aceasta pentru a se interesa de fiecare femee îngreunată, în momentul admiteriĭ în spital, dacă a încercat vre-un traumatism saŭ vre-o emoțiune, care, după părerea eĭ, ar putea transmite vre-un semn copiluluĭ săŭ. Cu toate că multe din aceste femeĭ preziseră un asemenea rezultat, în nicĭ un caz Darwin n-a observat ca copilul să aĭbă un semn așa după cum prevăzuse mama.

S-ar părea de dorit de a reveni la această metodă de observațiune întrebuințînd un sistem rațional de anchete și de note. Desemnul și fotografia ar putea fi întrebuințate cu folos.

S-ar putea astfeliŭ căpăta cîteva rezultate sigure, ca următoarele :

1. Intr-un număr oarecare de cazurĭ, prezicerĭ de urmărĭ nefericite pentru copil, din partea mameĭ.

2. Realizarea acestor prezicerĭ într-o proporțiune maĭ mult saŭ maĭ puțin mare, după observatorĭ.

Experiențele făcute în diferitele spitale de lehuze s-ar controla unele pe altele și rezultatele ar avea aceiașĭ valoare ca și acele ale statisticelor ordinare.

II

Hereditatea deprinderilor căpătate. Ar maĭ trebui încă să se

institue experienţe pentru a cerceta, dacă există o hereditate de deprinderĭ mentale căpătate de către părinţĭ. Din punctul de vedere social şi mental tot aşa de bine ca şi din punctul de vedere curat ştiinţific, aceasta e poate problema cea maĭ însemnată a timpurilor noastre şi cea maĭ grea din toate cîte se ating de hereditate.

Ajunge aicĭ să amintim condiţiunile bunelor şi riguroaselor experienţe la care faptele aŭ fost supuse, în particular de către profesorul Weissmann, fapte pe care opiniunea populară se razimă pentru a admite transmisiunea hereditară a deprinderilor căpătate.

Cînd se observă la un subiect A cutare aptitudine particulară care se găseşte la copiiĭ săĭ, se ştie azĭ maĭ bine decît înainte, că datele acesteĭ experienţe sînt prea incomplecte pentru a fi primite. Ar trebui să se arăte maĭ întiiŭ că A nu posedă o tendenţă congenitală către aptitudinea în chestiune şi că copiiĭ săĭ n-aŭ moştenit această tendenţă. Toată lumea admite că tendenţele se pot transmite prin hereditate; punctul îndoielnic este de a se şti dacă oamenii care n-aŭ nicĭ un dar natural însemnat, dar care aŭ căpătat prin puterea împrejurărilor şi printr-o practică îndelungată un talent superior, tind a produce copiĭ ale căror *aptitudinĭ* naturale sînt însemnate.

In experienţele asupra acestuĭ subiect trebue înainte de toate a elimina înrîurirea învăţămintelor materne şi a tradiţiuniĭ sociale. Ar trebui decĭ de a mărgini pre cît e cu putinţă varietatea condiţiunilor încunjurătoare. E foarte de trebuinţă de a ţinea seamă de cazurile particulare foarte numeroase. Aceste deziderate precum şi consideraţiunile de timp şi de cheltuielĭ, dovedesc trebuinţa de a recurge la experienţe asupra animalelor, asupra oviparelor, în special asupra găinilor şi într-un grad maĭ mic asupra peştilor şi a fluturilor de noapte; inteligenţa lor prea puţin dezvoltată devine aicĭ o condiţiune favorabilă. Clocirea ouelor în aparate de clocit, este astăzĭ atît de bine înţeleasă şi aşa de mult practicată în comerţ, în cît ar fi poate uşor de a face cu puţine cheltuielĭ experienţe decisive în timpul durateĭ uneĭ incubaţiunĭ. Eŭ însumĭ n-am făcut experienţe asupra creşteriĭ găinilor şi am făcut prea puţine asupra aceleia a insectelor. Dar dacă ne amintim mimetismul oarecăror insecte pe care paserile

le înlătură din instinct, cu toate că ele sînt pentru dînsele o pradă foarte doritoare, din cauza asemănăriĭ lor cu alte insecte pe care le urăsc, se va înțelege ușor că e cu putință de a crește aceste insecte și de a deprinde găinile să le mănînce; după cîțĭ-va anĭ se va putea vedea dacă urmașiĭ acestor găinĭ aŭ pierdut de asemenea frica lor instinctivă și dacă eĭ iaŭ aceste insecte cînd noĭ le dăm. Va trebui de sigur a lua seama de a nu alege numaĭ găinile care aŭ arătat o tendență specială de a se dezrobi de acțiunea instinctuluĭ și a supune la experiență pe toțĭ indiviziĭ uneĭ aceleiașĭ generațiunĭ. Se vor varia experiențele în deosebitele familiĭ eșite din părechile primitive și se vor nota deosebirile ce se vor produce în instinctele diverselor grupe, an cu an. Nu se va putea fără îndoială să-șĭ procure cineva în cantitate îndestulătoare insecte care practică mimetismul; dară propunerea pe care o fac poate servi de model la o mulțime de alte experiențe; astfeliŭ s-ar putea dispune un aparat în care găinile vor fi nevoite de a pune în mișcare un semnal căutîndu-șĭ hrana lor; ele se vor spăria la început, dară vor sfîrși prin a se deprinde încetul cu încetul.

Se vor putea face experiențe analoage asupra larvelor fluturilor de noapte.

Pentru peștĭ se știe cît de degrabă se învață eĭ în ĭazurĭ și și pîraie a se feri de uneltele păscariuluĭ. Care este, în acest rezultat, partea experiențeĭ sociale, a destrucțiuniĭ indivizilor imprudențĭ, însfîrșit experiența transmisă prin hereditate? Un experimentator bine cunoscut Moebius punea niște știuce într-o cutie împărțită în două compartimente printr-o lamă de sticlă; știucele eraŭ puse în unul din compartimente, în celalalt eraŭ peștĭ viĭ De cîte orĭ știucele atrase de nadă, căutaŭ să se apropie pentru a o apuca, se loveaŭ puternic cu botul de geam. Ele repețeaŭ încercarea lor cu acelașĭ rezultat și una din ele maĭ proaste de cît celelalte urmâ aceste încercărĭ zădarnice, dacă nu mă înșel, maĭ mult de o lună. La urmă ideia se împlîntase în creeriĭ lor că prada era apărată printr-un chip oarecare și că era nefolositor de a maĭ căuta să o prindă. La acest moment al experiențeĭ Moebius rîdică despărțitura de sticlă, dară, știucele nu maĭ căutară să prindă pe peștiĭ ceĭ micĭ.

Ce ar fi făcut urmașiĭ lor? Spun această anecdotă pentru

a arăta ce s-ar putea face în laboratoriile maritime, unde se ştie cum se cresc peştiĭ. Ar trebui de pus aceste animale în condiţiunĭ defavorabile la care s-ar adapta puţin cîte puţin, pe urmă a studia dacă urmaşiĭ lor care provin din ouă, scoase într-un loc izolat, posedă instincte naturale provenind din aceste deprinderĭ căpătate.

III

Regresiune şi variabilitate. Voiŭ să vorbesc despre experienţe folositoare pentru a determina oarecare constante numerice aplicabile în formulele matematice ale probabilităţiĭ hereditare. Este uşor de a arăta acelora care sînt familiarizaţĭ cu calculul probabilităţilor, că sînt equaţiunĭ care necesitează oarecare raporturĭ în relaţiunile hereditare. Este, de pildă, cu totul imposibil în regulă generală, ca fraţiĭ să nu samene şi că media copiilor să samene părinţilor lor. Dacă ar fi fost astfeliŭ condiţiunile statistice ale generaţiunilor succesive ale aceleiaşĭ populaţiunĭ nu ar rămînea invariabile. E cu neputinţă de a da pe scurt raţiunea, cu atît maĭ puţin încă de a expune rezultatele ce decurg, afară numaĭ dacă e cineva familiarizat cu o ramură de ştiinţă cu totul specială. Dară se poate admite în mod provizoriŭ, cred, că sînt aicĭ cîteva lacune, pe care experienţa şi observaţiunea pot singure să le împle. Trimit pe aceia care doresc să adîncească chestiunea, la noua mea operă intitulată: *Hereditatea naturală, Natural Inheritance.*

Trebue făcute cercetărĭ asupra tuturor qualităţilor ce se pot măsura.

Explicaţiunea va fi maĭ simplă dacă vom vorbi numaĭ de talie, care e poate cel maĭ bun exemplu ce se poate da.

S-ar cuveni să luăm.

1. Talia tuturor fraţilor şi surorilor din familiile numeroase.
2. Pe acea a tatăluĭ fiecăriĭ din aceste familiĭ cum şi pe cea a fraţilor şi surorilor luĭ.
3. Pe cea a mameĭ, a fraţilor şi a surorilor eĭ.

Ar fi foarte de dorit ca aceste observaţiunĭ să se poată face pe două grupurĭ deosebite de animale: (A) una de rasă curată, adecă în care înaintaşiĭ aŭ suferit în timp de maĭ multe generaţiunĭ o selecţiune în scop de a produce anumite qualităţĭ; (B) cealaltă

în care alegerea reproducătorilor a fost întîmplătoare. Plecînd de aicĭ, vom putea (precum am făcut deja pentru o oarecare grupă de staturĭ omeneştĭ) obţinea constantele dorite, ale căror nume tehnice sînt:

1. Măsura variabilităţiĭ bărbaţilor adulţĭ aĭ uneĭ populaţiĭ.
2. Măsura variabilităţiĭ femeilor.
3. Factorul necesar pentru a transforma măsurile luate pe femeĭ în echivalent la bărbaţĭ.
4. Regresiunea medie de la părinţĭ la copil.
5. Măsua variabilităţiĭ „cofraterne".
6. Măsura variabilităţiĭ fraterne.
7. Schimbarea în gradul de variabilitate fraternă şi de regresiune cu cît rasa devine maĭ curată.

Ar fi de dorit de a controla rezultatele numerice ce am căpătat deja şi de a căuta altele analoage pentru alte animale şi pentru alte caractere decît acele pe care le-am observat eŭ.

Imĭ pare că stabilimentele de crescut caiĭ, hergheliile, care în Franţa sînt supuse controluluĭ administraţiuniĭ, ar putea să ne procure datele ce ne sînt necesare; fiecare grajdiŭ primeşte pe an 40—50 de mînzĭ care toţĭ sînt obiectul unor rapoarte speciale şi care sînt înregistraţĭ. Lipseşte numaĭ bunavoinţă pentru a asigura atîta exactitate în raporturĭ, pe cît raţional se poate cere, şi pentru a căpăta un uşor supliment de informaţiunĭ din punctul de vedere ştiinţific; toată această lucrare nu pare împovorătoare şi e sigur că un plan bine condus ar produce rezultate în toate chipurile excelente.

Fluturiĭ de noapte par a conveni bine pentru cele maĭ simple din aceste experienţe şi plantaţiunile de duzĭ ar prezenta marĭ înlesnirĭ. Eŭ însumĭ am format o rasă de fluturĭ care pare să fi învins acum primejdiile, de la început, ale eşiriĭ din oŭ şi posed treĭ colecţiunĭ de maĭ multe familiĭ, aşezate fiecare într-un loc deosebit. Doresc foarte mult să fiŭ ajutat de oarecare persoane în aceste simple, dar instructive, experienţe pentru a căpăta ouă de fluturĭ. Am ales *Sellenia illustraria* din cauza reproducţiuniĭ sale repezĭ (două generaţiĭ pe an).

Printre indiviziĭ păstraţĭ pentru reproducţiune eraŭ uniĭ marĭ însemnaţĭ prin litera A, alţiĭ mijlociĭ M, ĭar alţiĭ micĭ Z; eĭ încă fură izolaţĭ şi produseră o a doua generaţiune A^2, M^2, Z^2. Acum

posed generaţiunile A^3, M^3, Z^3. Fiecare generaţiune e izolată cu îngrijire pentru viitoare observaţiunĭ. Detailurile acesteĭ experienţe aŭ fost imaginate de către amicul meŭ d-l Merrifield şi sînt descrise în *Jurnalul Societăţiĭ entomologice* al anuluĭ trecut N-am întîmpinat nicĭ o greutate în a întărzia eşirea fluturilor prin recire saŭ a o grăbi printr-un aparat de încălzit aşa că se poate face simultană eşirea tuturor larvelor fluturilor din grupul A. Ele pot fi cloroformizate fără nicĭ un pericol pentru observaţiunĭ în timpul vieţiĭ şi mulţămită pe de o parte îndemnăriĭ d-luĭ Merrifield, ĭar pe de alta puteriĭ de rezistenţă a insecteĭ faptul pare a fi complect studiat.

Prin aceste experienţe sperez, în afară de ceia ce e neprevăzut şi care de obiceiŭ este tocmaĭ ce e maĭ interesant în aceste studiĭ, să găsesc legea variabilităţiĭ fraterne şi pe cea a regresiuniĭ, care se micşurează cu cît rasele devin maĭ curate.

IV

Originea varietăţilor nouă. E foarte de dorit să se adune într-un număr foarte mare caracterele însemnate observate la plante, animale saŭ om şi să se noteze dacă ele aŭ fost neglijate, dacă aŭ fost lăsate să dispară saŭ dacă aŭ fost întărite printr-o selecţiune succesivă pentru a forma varietăţĭ nouă. Scopul e a descoperi legea de care ascultă regresiunea în aceste deosebite împrejurărĭ. Am arătat în opera citată maĭ sus, de ce stabilitatea tuturor varietăţilor trebue să fie considerată ca disimetrică; aşa încît dacă, printr-o cauză oarecare, faptul dispare, varietatea tinde maĭ degrabă a reveni la forma primitivă decît la orĭcare alta, care se deosebeşte maĭ mult. Am putea învăţa multe dacă posedăm istoria complectă a generaţiuniĭ în care caracterul dat s-a întîlnit maĭ întîiŭ, cum şi acea a urmaşilor fiecăruia din membriĭ săĭ.

V

Hereditatea la om. Hereditatea pare supusă pretutindenĭ la aceleaşĭ legĭ; totuşĭ constantele putînd să se deosebească, şi facultăţile intelectuale ale omuluĭ posedînd un grad de putere unică, e maĭ de preferat de a face din hereditatea umană un studiŭ separat. Singurul punct asupra căruia am ceva noŭ de sugerat e nevoia de a mărgini observaţiunea la cele treĭ grade

saŭ grupe : *filial*, *patern* şi *matern* şi de a exercita o atenţiune specială în cazurile în care membriĭ (fraţĭ şi surorĭ) acestor treĭ grupe sînt numeroşĭ. Observaţiunile făcute asupra lor vor putea fi maĭ uşor verificate, cea maĭ mare parte dintr-înşiĭ fiind actualminte trăitorĭ şi dacă familiile sînt marĭ qualităţile *latente* a cîtorva fraţĭ şi surorĭ vor ajunge pentru a arăta qualităţile *latente* ale celorlalţĭ indivizĭ. Mărginind cîmpul acestor cercetărĭ se pot atinge fapte maĭ numeroase şi de o valoare maĭ reală.

Să nu uităm că noĭ lucrăm, nu numaĭ pentru noĭ, dară şi pentru generaţiunile viitoare de savanţĭ şi că silinţele noastre nu vor fi nefolositoare dacă reuşim să facem a se adopta registre de familie care vor procura acelor ce ne vor urma, informaţiunĭ pe care noĭ nu ne le putem procura.

Am căutat să arăt pe scurt principalele puncte asupra cărora, după părerea mea, discuţiunile acestuĭ congres şi schimbul de ideĭ între membriĭ săĭ s-ar putea exercita cu folos în starea cunoştinţelor noastre.

E foarte de dorit ca să se propună experienţe şi ca să se facă o critică severă şi adîncită maĭ înainte de a le întreprinde. Propunerile şi criticele persoanelor eminente adunate în acest congres, stim că vor avea o mare valoare.

Iată acum în rezumat şi raportul D-luĭ Langlois, membru al societăţiĭ de psihologie fiziologică din Pariz şi pe care îl făcu înaintea congresuluĭ în numele secţiuniĭ ereditâţiĭ.

Această secţiune s-a ocupat aproape exclusiv cu redacţiunea unuĭ chestionar ce ar permite facerea uneĭ întinse anchete asupra influenţelor hereditare. Societatea de psihologie fiziologică din Pariz întreprinsese deja o astfeliŭ de anchetă, dară rezultatele aŭ fost foarte slabe, poate din cauza complexităţiĭ marĭ a întrebărilor. De aceia comisiunea sub inspiraţiunea d-luĭ Galton a redactat un chestionar cu mult maĭ simplu care are de bază studiul a treĭ grupe constitutive ale uneĭ familiĭ, grupe designate de eminentul psiholog englez cu numele de *fraternity* : *fraternity* paternă, maternă şi filială, cuprinzîndu-se în fiecare grup fraţiĭ şi surorile de acelaşĭ pat.

Va fi lăsată familiilor grija de a nota faptele maĭ însemnate, care deosebesc saŭ apropie pe deosebitele grupe.

Această anchetă se întinde numaĭ la ascendenţiĭ şi colatera-

liĭ de întiiul grad. Din punctul de vedere hereditar este aicĭ o lipsă. Fenomenele de atavism nu sînt rare; acţiunea hereditară, care sare o întreagă generaţiune este de-asemenea observată, dară va fi totdeauna uşor de a însemna particularităţile ce interesează hereditatea. O notă din chestionar invită chiar pe familiĭ a face acest lucru. Această anchetă nu e menită de a da rezultate imediate, dară pentru psihologiĭ viitorĭ ia va fi o nespusă comoară de documente, care le va permite a stabili o mulţime de fapte. De aceia D-l Galton propune:

1. Un chestionar foarte simplu, care să se întindă maĭ cu seamă asupra asemănărilor grupeĭ tatăluĭ, asemănărĭ fizice şi psihice, transmisiune de deprinderĭ căpătate, de memoriĭ speciale, de noţiunĭ tehnice să fie împrăştiat într-un număr cît se poate de mare; societatea de psihologie fiziologică din Pariz să fie însărcinată de congres cu redactarea definitivă a întrebărilor, cu despoiarea şi publicarea răspunsurilor.

2. Să se ceară medicilor ce conduc institutele în care vin lehuzele să nască, de a face o nouă anchetă asupra faptuluĭ, dacă loviturile şi emoţiunile suferite de mamă în timpul gestaţiuniĭ pot determina ivirea pe corpul copiluluĭ a vre-unuĭ semn particular în raport cu emoţiunea saŭ lovitura. Pentru aceasta medicul să întrebe pe mamă înainte de naştere dacă crede că copilul să „poarte vre-un semn“ şi să verifice după naştere dacă prezentă copilul vre-un semn particular.

3. Să se ceară informaţiunĭ de la directoriĭ herghelillor şi crescătoriĭ de caĭ în privinţa hereditățiĭ la caĭ. Să se întrebe în privinţa coloareĭ, a formeĭ, a aptitudiniĭ, qualităţilor speciale etc.

D-l Grote, preşedintele societăţiĭ psihologice din Moscova, propune să se anexeze pe lîngă chestionarul D-luĭ Galton un al doilea maĭ complect, maĭ special, care însă prin aceasta cere şi o cunoştinţă maĭ aprofundată. Un punct interesant ar fi de a se nota vîrsta variabilă în care apare o aptitudine hereditară, proprie uneĭ familiĭ.

Chestionarul propus de D-l Grote e adoptat în principiŭ, dară e stabilit că e cu totul deosebit de cel întîiŭ.

Hipnotizmul

Prima şedinţă a fost prezidată de D-l Delboeuf. D-l Charles

Richet propune de a se examina deosebitele cuvinte întrebuințate în chestiunile de hipnotizm, de a determina sensul preciz al fiecăruia și de a se vedea de nu e nevoe de a se maĭ adaugi și altele. Pentru aceasta prezentă raportul ce l-a făcut în colaborare cu D-l P. Brissaud, profesor agregat la Facultatea de medicină din Pariz.

Incercarea uneĭ terminologiĭ în chestiunile de hipnotizm.

Amnezie. — Pierderea amintirilor. Ia e totală saŭ parțială: ca de pildă în amnezia *verbală*, care este una din formele afazieĭ.

Neputința de a fixa sensațiunea este pierderea memorieĭ. Neputința de a le trezi e pierderea amintirilor saŭ *amnezia*.

Automatizmul. — Nu este o limită preciză între actul *reflex*, actul *automatic* și actul *deliberat*.

Actul reflex este răspunsul imediat și fatal la o excitațiune centripetă.

Actul automatic este un act reflex în care se amestecă inteligența fără deliberațiune prealabilă. Toate trecerile se observă între actul reflex psihic și actul automatic; dar în general, actul psihic e simplu, în timp ce actul automatic e alcătuit printr-o serie de acte reflexe psihice conexe și care se înlănțuesc unele pe altele.

Actul deliberat se definește prin el însușĭ, e actul voit și rațional.

Catalepsie — Stare specială a centrilor nervoșĭ motorĭ, în care mușchiĭ păstrează pozițiunea luată, fără ca vointa să o poată modifica.

Conștiință. — Starea spirituluĭ în care *eul* se afirmă prin legătură, mulțămită amintirilor, ideilor, sensațiunilor, actelor.

Conștiința este personalitatea subiectivă.

Extaz. — Stare nervoasă caracterizată prin atitudinea admirativă pe care a cășunat-o o halucinație permanentă. In timpul extazuluĭ subiectul este anestezic și amnezic.

Hipnotizm. — Acest cuvînt întrodus de Braid înseamnă somnambulizm provocat.

In general după accepțiunea comună *hipnotizmul* este un somnambulizm provocat prin acțiunĭ *fizice*, în timp ce *magnetizmul* ar fi un somnambulizm provocat datorit întrăriĭ în joc a uneĭ influențe saŭ voințe *individuale*.

Imitațiune. - Reproducerea actelor saŭ a fenomenelor la care cineva a fost saŭ este martur.

Ia poate fi *voluntară* şi *involuntară.*

Cînd e voluntară şi cu intenţiune de a înşela, atuncĭ e simulaţiune.

Cînd e voluntară fără intenţiune de a înşela, atuncĭ e imitaţiune simplă.

Cînd e involuntară, atuncĭ e imitaţiune prin *influență.* Această imitaţiune se poate întinde asupra actelor cum e căscatul; asupra unor fenomene maĭ complexe încă precum e urinarea, atacurile de nervĭ, ticurile; însfîrşit asupra unor fenomene foarte complicate cum sînt halucinaţiunile şi sinuciderea.

Imitaţiunea involuntară este una dintre formele suggestiuniĭ.

Inconştiință. — Starea spirituluĭ în care nu există conştiinţă, cu alte cuvinte în care actele şi ideile prezente nu sînt percepute de către *eu* saŭ se şterg din memorie deîndată ce se manifestează.

Lucrarea intelectuală ce preşede la aceste acte e probabil de aceiaşĭ natură ca şi lucrarea intelectuală conscientă.

Se poate să existe *conştiințe multiple* care coincidează la acelaşĭ individ, adecă *personalitățĭ multiple*; aceste personalitățĭ multiple pot fi succesive saŭ simultane.

In acest caz există inconştiinţă parţială şi nu totală.

Starea de inconştiinţă totală este o stare de fatalitate psihologică; căcĭ deliberaţiunea presupune conştiinţa, adecă simultaneitatea în spirit a maĭ multor ideĭ care se pot balanţa şi combate.

Letargie. — Stare specială a centrilor nervoşĭ, caracterizată maĭ ales prin excitabilitatea exagerată a nervilor motorĭ şi a muşchilor, aşa că contactul uşor al vre-unuĭ nerv motor saŭ vre-unuĭ muşchiŭ provoacă contractura acestuĭ muşchiŭ.

Nu trebue să se confunde letargia cu *moartea aparentă* saŭ cu *coma somnambulică.*

Magnetizm animal. — Cuvînt nehotărît, întrebuinţat în înţelesurile cele maĭ deosebite, aplicîndu-se maĭ cu seamă la procedeurile care provoacă somnambulizmul. Cuvîntul magnetizm înseamnă, prin etimologia luĭ, acţiune la distanţă; se poate aplica la toate acţiunile care aduc somnambulizmul, de pildă pasele zise

magnetice prcduc somnul magnetic. Somnul magnetic este starea de somnambulizm provocat; somnul hipnotic ar fi aceiaşĭ stare provocată printr-o cauză puţin deosebită, adecă prin acţiunĭ fizice, în loc de influenţa individuală.

Memorie. — Proprietatea inteligenţeĭ care înregistrează sensaţiunile şi ideile şi poate să le facă să reapară. Sensaţiunile fixate de memorie şi chemate în conştiinţă alcătuesc *amintirile*.

Există decĭ o memorie de *fixaţiune* şi o memorie de *evocaţiune*.

Personalitate. — Totalitatea caracterelor psihologice prin care un individ se deosebeşte de un altul.

In starea normală această totalitate a caracterelor formează, graţie memorieĭ şi conştiinţeĭ, un fel de unitate care se modifică numaĭ foarte încet (cu vîrsta). Dară în deosebite stărĭ patologice (precum în histerie, saŭ în unele forme ale somnambulizmuluĭ) se fac schimbărĭ năprasnice de personalitate fie de la sine, fie prin ocaziune, fie prin suggestiune.

In general personalitatea somnambululuĭ e deosebită de personalitatea individuluĭ normal.

Personalitatea poate fi modificată în noţiunea pe care o are individul despre sine însuşĭ. Aceasta e personalitatea *subiectivă*, a căriĭ alteraţiune pare a fi datorită uneĭ turburărĭ a memorieĭ. Ia e *obiectivă* cînd sînt modificărĭ exterioare aparente ale personalităţiĭ.

Simulaţiune. — Simulaţiunea este un act de rea credinţă, o prefăcătorie prin care cineva voeşte să facă a se crede în existenţa unuĭ fapt saŭ unuĭ fenomen care nu e real.

Somn. — Stare fiziologică periodică caracterizată prin încetarea maĭ mult saŭ maĭ puţin completă a vieţiĭ de relaţiune cu împuţinarea funcţiunilor de nutriţiune.

Somnul normal cuprinde încetarea voinţeĭ, a atenţiuniĭ şi a îndreptăriĭ ideilor şi în acelaşĭ timp o inconştiinţă şi o amnezie proporţională cu gradul de adîncime a somnuluĭ. Ideaţiunea nu e înlăturată; ia se manifestează prin visurĭ, a căror amintire durează maĭ mult saŭ maĭ puţin la deşteptare.

Cu toate că nu există o margine absolută între somnambulizmul provocat şi somn, somnul normal se deosebeşte de somnambulizm pentru-că în somnambulizm, fenomenele vieţiĭ de relaţiune persistă cel puţin în parte.

Somnul normal se deosebeşte de somnul patologic saŭ toxic (care este *coma*) pentru că în coma, ideaţiunea este abolită şi excitaţiunile exterioare sînt neputincioase de a provoca îndată deşteptarea.

Boala de somn este o afecţiune histerică, ce prezentă cele maĭ multe din caracterele somnuluĭ natural, dară deosebindu-se prin lipsa de periodicitate şi neputinţa de trezire.

Somnambulizm. — Stare analoagă cu somnul, dar deosebindu-se prin persistenţa cîtorva fenomene ale vieţiĭ de relaţiune. Se deosebeşte de starea de trezie (veille) normală printr-o modificaţiune a personalităţiĭ şi o amnezie completă.

Somnambulizmul poate fi de la sine saŭ provocat.

Somnambulizmul spontaneu este un adevărat fenomen patologic, maĭ des la oamenii tinerĭ şi care se întîmplă de cele maĭ multe orĭ în timpul somnuluĭ normal.

Somnul provocat este adus: cînd prin oarecare manopere zise *magnetice*, a căror acţiune nu e încă bine hotărîtă; cînd printr-o suggestiune; cînd printr-un fel de acţiune fizică, precum fixarea unuĭ obiect strălucitor etc.; cînd şi cele maĭ adese-orĭ prin deosebitele aceste cauze întrunite.

Suggestiune. — Prin etimologia sa e actul de a suggera (adecă de a arăta prin insinuaţie fără o enunţare amănunţită) un act saŭ o idee. Prin extensiune, atît actul cît şi ideia suggerată s-aŭ numit pe nedreptul suggestiune.

Se zice că un individ e *suggestionat* cînd nu se poate împotrivi la ideia saŭ actul suggerat.

Suggestiunea are ca punct de plecare un cuvînt, un semn, un indice oarecare orĭcît de puţin înţeles, explicit, ar fi. Cînd subiectul şi-l procură el însuşĭ atuncĭ e *autosuggestiune*.

Suggestiunea mentală ar fi o suggestiune în care persoana ce suggerează nu ar procura subiectuluĭ nicĭ un semn apreţiabil pentru simţurile şi facultăţile noastre de cunoştinţă normale.

P. Brissaud şi Ch. Richet.

Asupra cuvîntuluĭ *amnezie* s-a încins discuţiunea între D-niĭ Delboeuf, Espinas, profesor la Facultatea de litere din Bordeaux, şi Forel, profesor la Universitatea din Zürich. Acest din urmă a arătat că sînt 2 feliurĭ de amneziĭ: 1° amneziĭ *parţiale*, datorite la leziunĭ anatomice, localizate în creer, ce s-ar putea numi *amneziĭ organice*,

2° amnezii *funcționale*, care n-aŭ nimic cu localizările cerebrale care privesc asociațiunile dinamice, precum uitarea uneĭ limbĭ streine, a unuĭ loc, eveniment, etc. S-a admis dar că amnezia poate fi *parțială*, *totală* și *limitată*. E limitată cînd se întinde numaĭ asupra unor anume sensațiunĭ

Cuvintele *hipnotizm*, *somnambulizm* și *magnetizm animal* daŭ naștere la discuțiunĭ maĭ interesante. D-niĭ Delboeuf și Espinas cred că nu se poate da uneĭ științe un nume cu o însemnare etimologică care să o definească, că științele făcînd progres numele dat la început devine totdeauna prea îngust. D-l Forel crede că să se lase cuvîntul magnetizm celor ce cred în fluidizm, iar învățațiĭ să întrebuințeze cuvîntul hipnotizm. De aceiașĭ părere e și D-l Liegeois, profesor la Facultatea de drept din Nancy, că îmbele cuvinte aŭ o însemnare istorică cuprinzînd o teorie, ceĭ ce cred în fluid sînt magnetizorĭ, ceĭ ce nu cred hipnotizorĭ D-l Bernheim cere a se vota aceste cuvinte numaĭ după discutarea cuvîntuluĭ *suggestiune*. Se citește și se ia în discuțiune acest cuvînt. D-l Bernheim găsește în suggestiune 3 lucrurĭ: 1. Introducerea uneĭ ideĭ în creer, 2. Acceptațiunea, 3. Realizarea acesteĭ ideĭ. Timpul al treilea se poate să nu se îndeplinească și cu toate acestea, tot este o suggestiune, sînt grade de rezistență. De aceia D-l Bernheim propune următoarea variantă:

Se zice că un individ e suggestionat cînd primește o idee și tinde a o realiza, fie lipsă, abolire saŭ simplă micșurare a rezistențeĭ.

Această redacțiune este primită în unanimitate. D-l Bernheim după aceasta revine și arată că cuvîntul hipnotizm nu e sinonim cu somnambulizm saŭ somn provocat. Printre subiecțiĭ hipnotizațĭ sînt care nu dorm; în practica civilă numaĭ $^1/_5$ saŭ $^1/_6$ din persoanele hipnotizate aŭ conștiință că aŭ dormit. Celelalte prezentă în deosebite gradurĭ manifestațiunile hipnozeĭ fără somn; așa uniĭ sînt suggestibiliĭ în ce privește mobilitatea (catalepsie, contractură), alțiĭ în ce privește sensibilitatea (anestezie, analgezie), iară alțiĭ în ceia ce privește actele (ascultare automatică), ba sînt uniĭ chiar care sînt halucinabilĭ fără somn. Pe de altă parte subiecțiĭ bunĭ pot fi hipnotizațĭ fără somn, și toate suggestiunile pot fi obținute în această stare; somnul este el însușĭ un fenomen de suggestiune. Hipnoza nu e deci somnul provocat. D-l Bernheim propune a se defini astfeliŭ hipnotizmul: o stare psihică particulară

susceptibilă de a fi provocată și care exaltează suggestibilitatea, iară somnambulizm însemnă orĭce stare a unuĭ om care doarme adînc (cu amnezie maĭ mult saŭ maĭ puțin completă la deșteptare), susceptibil de mișcărĭ active și de obiceiŭ halucinabil. Cît pentru cuvîntul *magnetizm animal*, acesta prin însemnarea sa istorică, înglobează pe lîngă fenomenele hipnotice și o mulțime de alte fenomene întunecoase saŭ îndoelnice (luciditatea, viziunea la distanță, presentimente, etc. . . .). Hipnotizmul era înglobat în magnetizm ca himia în alhimie. Azĭ a devenit o ramură științifică de sine stătătoare. S-aŭ adoptat următoarele propunerĭ:

Congresul dorește ca cuvîntul magnetizm animal să se păstreze pentru știința ce se ocupă de fenomenele nervoase care în genere sînt cuprinse (compris) sub acest termen și le explică altfeliŭ decît prin suggestiune.

Cuvîntul hipnotizm se va păstra pentru știința care se ocupă de toate saŭ de o parte din aceste fapte explicîndu-le prin suggestiune, autosuggestiune și reacțiunile analoage ale subiectuluĭ însușĭ.

Ceilalțĭ terminĭ din raport sînt primițĭ în redactarea lor.

DĂRI DE SEAMĂ

Episcopul Melchisedek, *Biserica ortodoxă în luptă cu protestantizmul și special cu calvinizmul în veacul XII și cele două sinoade din Moldova contro calvinilor.* Extras din analele Academieĭ romîne. Bucureștĭ, 1890 116 pag. în 4°.

Invățatul și neobositul prelat care a contribuit pînă acuma într-un chip atît de bogat la dezmormîntarea trecutuluĭ Romînilor, maĭ ales pe tărîmul bisericesc, a înavuțit studiile istorice cu o nouă lucrare, despre cuprinsul căria—interesant precum sînt toate cercetările erudituluĭ episcop—vroim a întreținea pe cititoriĭ Arhiveĭ.

Lupta bisericiĭ ortodoxe contra protestantizmuluĭ s-a desfășurat maĭ cu osebire în Constantinopole, pornind de la patriarhia luĭ Ciril Lucasi înainte, care se plecase cătră doctrina reformată. După ce părintele Melchisedek expune peripețiile acesteĭ lupte în capetele sultanilor, vine și la răsunetul pe care ia îl avu asupra țărilor romîne și anume asupra Moldoveĭ, unde domnea tocmaĭ pe atuncĭ Vasile Lupu. Cu acest prilej autorul se îndeletnicește maĭ cu deamăruntul cu lucrările sinoduluĭ de la Iașĭ din 1642 și apoĭ cu acele ale celuĭ din 1645, și de aceste două sinoade vroim cu deosebire să ne ocupăm și noĭ, căcĭ ele pot da naștere la dezvălirĭ interesante.

Părintele Melchisedek susține că în sinodul de la Iașĭ din 1642 se dezbătu încă odată scrierea din 1632 atribuită luĭ Lucasi care periclită dogmele ortodoxe, că s-aŭ dezbătut tot aicĭ și mărturisirea ortodoxă scrisă de Petru Moghilă, arhiepiscopul Kievuluĭ, în scopul de a pune o linie de țărmurire clară și hotărîtă între dogmele ortodoxe și acele apusene, atît protestante cît și catolice. Maĭ susține, după Cantemir, că sinodul ar fi reînoit legăturile bisericiĭ moldovene cu patriarhia de Constantinopole.

Dintre dovezile aduse de părintele Melchisedek pentru sprijinirea părerilor sale asupra lucrărilor sinoduluĭ de la Iașĭ, între care sînt și rapoartele maĭ multor scriitorĭ bisericeștĭ cu puțin timp posteriorĭ evenimentuluĭ, mi-se pare hotărîtoare anume epistola patriarhuluĭ Nectarie prin care promulgă mărturisirea ortodoxă a luĭ Petru Moghilă în 1662, douăzecĭ de anĭ după a eĭ alcătuire, și în care spune că autorul eĭ a chemat în Moldova pre trimișiĭ bisericiĭ celeĭ marĭ din Constantinopole spre a cerceta și acea mărturisire și a vedea dacă conglăsuește cu doctrina bisericiĭ orientale; că s-aŭ adunat delegațiĭ patriarhieĭ, între care marele teolog Meletie Serigos, cîțĭva episcopĭ rușĭ și reprezentanțĭ aĭ cleruluĭ moldovenesc, care cu toțiĭ au cercetat cartea și aŭ găsit-o conformă cu credința cea adevărată și întărind-o fiecare cu subscrierile lor aŭ declarat această credință nu numaĭ a Rușilor ci obștească a tuturor Grecilor.

Asupra acestuĭ punct părerea părinteluĭ Melchisedek se pare pe deplin întemeiată. Dacă însă ne ocupăm de ia este pentru a arăta că învățatul episcop a voit a trage în cîmpul cercetărilor sale și un document foarte important care pare a arăta că altul fu obiectul dezbaterilor sinoduluĭ de la Iașĭ. Anume medicul luĭ Vasile Lupu, doctorul *Scogardi*, scrie din Iașĭ în 6 Noemvrie 1642 rezidentuluĭ Schmidt următoarele:

Că mitropolitul rutean care stă în Kiev a stăruit la acest principe (V. Lupu) ca să ceară de la patriarhul Constantinopoliĭ cîțĭva teologĭ grecĭ, care să vină în Iașĭ, unde și el trimisese alțĭ teologĭ rutenĭ, pentru a cerceta un oarecare catihizm saŭ doctrină creștină scrisă de unul din părințiĭ rutenĭ spre a vedea dacă se împacă în totul cu credința grecească. Sînt două lunĭ acuma a venit aicĭ de la patriarh părintele Serigos și un mitropolit bătrîn din Nichea, apoĭ peste cîteva zile veniră și treĭ teologĭ rutenĭ. Scopul de căpetenie al luĭ Serigos era de a excomunica capitolele publicate sub numele luĭ Kiril și să citească studiul ce-l făcuse în respingerea acelor capitole. Părințiĭ rutenĭ însă nu consimțiră a auzi această lucrare, zicînd că eĭ eraŭ sigurĭ că biserica greacă nu crede atare articole calvine, care nicĭ nu aŭ fost alcătuite de Kiril, ci provin de la ambasadorul olandez. Cu aceasta unindu-se principele și cu toțĭ boerĭĭ solemnitatea excomunicatorie a luĭ Serigos a fost zădărnicită. Părințiĭ rutenĭ cerură să se discute asupra catihizmuluĭ în loc public, dar părintele Serigos pretinse că discuția să

se facă în chip privat, ceia ce și obținu de la principele, probabil fiindcă se temea ca să nu expună în public a nu putea da răspunsul imediat la oarecare întrebări controversate. Cartea Rutenilor consună în totul cu credința constantinopolitană, afară decît în două materii, în care se potrivește cu biserica noastră (catolică): cea dintîiŭ este că admite purgatoriul, a doua că prin rostirea cuvintelor „acesta e trupul, acesta e sîngele meŭ“ pînea și vinul s-ar preface în însuși corpul luĭ Hristos, nu cum spun Greciĭ că ar fi numaĭ gata de a se preface. Ruteniĭ, pentru a face ca să fie aprobată cartea lor de patriarhul de Constantinopole, s-aŭ plecat a se uni cu părerea Grecilor, și așa s-a sfîrșit acest conciliabul saŭ sinodastru (Doc. *Hurmuzachi* IV, 1, p. 668).

Această scrisoare conține fără îndoială o amestecare a lucrurilor petrecute în sinod, amestecare explicabilă cînd ne gîndim că medicul luĭ Lupu era Italian, deci probabil necunoscător al limbiĭ în care se urmaŭ dezbaterile sinoduluĭ și care era fără îndoială cea grecească, că apoĭ îndeobștie el nu se putea interesa așa de mult de lucrările luĭ. Așa este învederat că ceia ce Scogardi dă drept un catihizm al unuĭ preut rutean nu era decît mărturisirea ortodoxă a însușĭ Mitropolituluĭ aceleĭ națiunĭ, Petru Movilă din Kiev, scrisă în formă de întrebărĭ și răspunsurĭ, decĭ ca un catihizm. Imprejurarea că Scogardi arată ca acel catihizm (mărturisire) conținea și două învățăturĭ ce nu se potriveaŭ cu acele greceștĭ, dar la care aŭ renunțat părințiĭ rutenĭ pentru a face ca el să fi primit și de biserica grecească își găseștĭ întărirea în scrisoarea luĭ Nectarie, care spune că sinodul de la Iașĭ „după multe dezbaterĭ și lămurirĭ ale sfintelor scripturĭ a adus cartea la bun sfîrșit, *curățindu-o de toate ideile cele streine și de corupția acelor novizme*“ (Melchisedek l. c. p. 29). Novizmele acestea le arată aceiașĭ scrisoare că eraŭ provenite din înrîurirea doctrineĭ catolice și se poate ca chiar mitropolitul Movilă să fi primit acele două (arătate în scrisoarea luĭ Scogardi) în mărturisirea ortodoxă.

Maĭ greŭ de înțeles este partea scrisoriĭ unde vorbește despre împiedecarea făcută de părințiĭ rutenĭ, sprijinițĭ de Vasile Lupu și de boerĭ, luĭ Serigos cînd a vrut să citească lucrarea luĭ de respingere a dogmelor calvine. Nu se poate înțelege altfeliŭ această arătare dectt că părințiĭ adunațĭ în sinod vroise să afirme maĭ mult credința lor decît să combată doctrinele adverse, spre

a nu le da o prea mare însemnătate; cît despre ceialaltă arătare a scrisoriĭ că Meletie Serigos ar fi cerut şi obţinut de la principe ca dezbaterile să nu aibă un caracter public, ia se explică uşor dacă ne amintim că patriarhul Partenie susţinut de catolicĭ încontra intrigilor puterilor protestante nu vroia să facă prea mare zvon în afirmarea diferenţelor dogmatice dintre ortodoxĭ şi catolicĭ, care tocmaĭ trebuiaŭ să fie rostite foarte limpede de mărturisirea luĭ Movilă. Scrisoarea luĭ Scogardi, înţeleasă în feliul cum am făcut-o noĭ, întăreşte puternic ştirile celelalte ce le posedăm asupra sinoduluĭ de la Iaşĭ şi care aŭ fost adunate de părintele Melchisedek.

Asupra sinoduluĭ al doilea din Iaşĭ din 1645 convocat de mitropolitul Varlam pentru combaterea catihizmuluĭ calvinesc descoperit de el, la Udrişte Năsturel în Muntenia, cercetările părinteluĭ Melchisedek nu aŭ putut descoperi nicĭ o nouă relaţiune, şi aceasta nu este decît prea firesc; anume este cunoscut că cronicariĭ noştri se ocupă aproape excluziv numaĭ cu povestirea faptelor domnilor şi maĭ ales cu războaele lor, iar despre lucrurile dinlăuntru nu daŭ decît notiţe cu totul sărace. Asupra sinoduluĭ din 1642 se pot afla date maĭ bogate fiindcă el interesa şi pe popoarele streine, Greciĭ şi Ruşiĭ, care pomenesc de el. Acel din 1645 avînd un caracter curat intim şi documentele noastre neocupîndu-se de el, de unde vroim să dobîndim asupra luĭ ştirĭ maĭ amănunţite?

A. D. Xenopol.

Mateĭ S. Dobrescu, *Imprejurările ce aŭ provocat sinodul de la Iaşĭ (1642).* Bucureştĭ 1890, 8° 87 pag.

D. Boroianu. *Reforma luĭ Luther în biserica occidentală.* Buc. 1890, 130 pag.

Tînăra noastră Facultate de Teologie din Bucureştĭ îşĭ dă roadele sale, căcĭ pînă acum avem 4 saŭ 5 licenţiaţĭ ale căror lucrărĭ le-am citit, şi acum venim a ne da seamă de două din ele, acele ale D-lor Dobrescu şi Boroianu.

Trecutul bisericiĭ noastre Romîneştĭ nu e în totul bine cunoscut, şi constat un bine că tineriĭ teologĭ absolutĭ îşĭ aleg subiecte din istoria bisericiĭ noastre. Aşa D-l G. Vîntu a studiat „Unirea cu biserica papală a Romînilor din Ardeal“, D-l Boroianu „Reforma

luĭ Luther“ cu puţină privire la Romînĭ; iar D-l Dobrescu „Sinodul de la Iaşĭ din 1642“.

Punctele nouă ce le ating tinerii noştri teologĭ nu sînt aşa de multe, se vede saŭ din cauza lipseĭ de izvoară în istoria bisericiĭ, saŭ că nu le cunosc pe toate cîte sînt; iar lămuririle şi explicările ce fac asupra unor puncte în litigiŭ, nu ne satisfac în deajuns. Ex.:

Patriarhul Lucaris, cel inculpat pe dreptul de calvinizm, ştim că a fost persecutat şi că a murit în exil. A fost el eretic saŭ nu? Ortodoxiĭ neagă, zicînd că aŭ fost numaĭ calomniĭ de ale Calvinilor şi Iezuiţilor „care pentru a compromite pe Lucaris şi a-şĭ înmulţi adepţiĭ lor i-aŭ atribuit şi o carte tipărită în Geneva“. In D-l Dobrescu găsim pe Lucaris nevinovat, ortodox adevărat, iar în D-l Boroianu (pag. 105) citim: „care în cele din urmă, *pe drept* saŭ *pe nedrept,* suferi moarte.“ Rămînem dar şi după citirea celor 2 lucrărĭ în nesiguranţă, ba maĭ mult, chiar ceĭ ce scriŭ, singurĭ nu ştiŭ de care părere să se ţie.

Alt exemplu. Se agită la noĭ următoarea întrebare. Biserica noastră ortodoxă a favorizat ia dezvoltarea statuluĭ romîn, a fost oare biserica noastră paladiul naţionalităţiĭ? saŭ supusă şi ia vremurilor, a căutat a se apăra pe sine, necăutînd că face saŭ nu răŭ neamuluĭ nostru? Deprinşĭ a citĭ în trecutul istorieĭ noastre fără idee preconceputā, noĭ vedem că biserica noastră ortodoxă — şi cînd zic biserică înţeleg clerul eĭ maĭ mult decît turma — a favorizat înrîurirea greacă la noĭ şi s-a aratat priincioasă colosuluĭ de la Nord: dar departe de a aduce vre-o învinuire saŭ laudă, noĭ constatăm faptul şi ni-l explicăm prin împrejurările timpuluĭ, că nu se putea lucra altfeliŭ, avînd în vedere uniformitatea credinţeĭ şi lipsa de ideĭ naţionale, ce nu puteaŭ încolţi pe acele vremurĭ. Iar la chestiunea ce o agită D-l Boroianu, asupra folosuluĭ practic ce ar fi tras Romîniĭ din unirea cu Roma saŭ cu Protestanţiĭ, lepădînd ortodoxia, departe de a ghici cam ce s-ar fi întîmplat, de oarece nu ne e dat în istorie a şti de chipul cum ar fi curs faptele altfeliŭ decît cum aŭ curs, treaba istoricului fiind de a constata şi explica faptele aşa cum aŭ fost, iar nu cum ar fi trebuit să fie, totuşĭ am putea zice că nu trebue să vedem că „ar fi urmat numaĭ lupte lăuntrice în trupul naţiuniĭ noastre“ (pag. 108). De ce? Avem deja o parte din Ro-

mînĭ uniţĭ cu biserica Romeĭ. Departe ca unirea să fi stricat Romînilor le-a folosit, poate maĭ mult decît se aşteptaŭ făptuitori eĭ. Puterea papală şi lipsa de uneltirĭ ascunse iezuitice pe de o parte, contactul direct cu apusul pe de alta, ar fi adus o maĭ mare cultură socială; probă avem pe Ardelenĭ.

Maĭ mult încă a pretinde, cum zice D-l Dobrescu (pag. 46), că „Romîniĭ aveaŭ deplină cunoştinţă de obiectele credinţeĭ, şi decĭ în conştiinţa lor de superioritate spirituală aŭ trebuit să privească cu dezgust şi să-ĭ respingă cu dispreţ orĭce încercare de a-ĭ aduce sub ascultarea Papeĭ", saŭ maĭ departe: „aspiraţiunile bisericiĭ romîne de a converti creştiniĭ ortodocşĭ prin mijloace de orĭce natură, fură împiedecate maĭ întîiŭ de credinţa fermă şi neclătită a poporuluĭ în veritatea religiuniĭ străbunilor, depozitul cel maĭ sacru rămas de la părinţiĭ lor, cum şi de către Domniĭ acestor ţărĭ, care considéraŭ ca o datorie sfîntă de a apăra religiunea poporuluĭ pe care-l guvernaŭ (pag. 47)—a pretinde zic, toate acestea e a rămînea tot în stadiul omuluĭ care nu-şĭ dă de feliŭ seamă de mersul natural al faptelor.

Ce trebue se înţelegem prin „convingerea fermă a poporuluĭ de veritatea credinţeĭ"? de „credinţă neclătită"? de „conştiinţa lor de superioritate spirituală?„ Crede-vom noĭ acea convingere teologică? Nu. Şi probă vădită avem în faptul uniriĭ. Cum s-a făcut unirea? Partea formală a serviciuluĭ a rămas neştirbită, iar fondul dogmatic s-a alterat, căcĭ s-aŭ primit dogmele apusuluĭ. Apoĭ oare în domeniul religios, convingerea stă în forme? Nu, dar la forme a ţinut şi papa şi maĭ ales preuţiĭ în unire. Unde dar convingerea intimă de veritatea credinţeĭ, dacă credinţa se refere la dogme, nu la ritual?

Dar vorbe goale; de aceia D-niĭ Dobrescu şi Boroianu nu ne spun adevăratele cauze pentru care nu s-a priimit catolicizmul saŭ reforma la noĭ. Motivele ce le invoacă sînt slabe, şi fraza, orĭcît de sforăitoare va fi, e goală şi seacă ca fond; decĭ nu o priimim.

Ar fi să batem apa în piuă, cu asemenea fraze ce nu spun nimic alta ca fond decît o greşală de fapt şi de care ar trebui să ne ferim în lucrărĭ serioase, dacă cel puţin avem pretenţiunea de a le numi astfeliŭ.

Schimbarea de credinţă, trecerea de la o biserică la alta, de care vorbesc autoriĭ noştri, nu constă la urma urmeĭ decît în schim-

barea stăpînuluĭ. In loc de Ohrida saŭ Ţarigrad avea să fie Roma, iar papa avea să numere între bisericile supuse şie-şĭ şi pe cea romînă. Papa era gata a face orĭce concesiunĭ ce privesc dogmele şi ritualul, numaĭ să ştie că el e stăpînul, capul bisericiĭ moldovene.

Tocmaĭ asta era maĭ greŭ pentru clericiĭ noştri decît orĭşi ce. Cauza e că s-ar fi schimbat sistemul de administrare al bisericiĭ în mod radical, de oarece în loc de acea libertate şi deplină stăpînire asupra bunurilor bisericeştĭ ar fi venit puterea Papeĭ, şi cu ia nu era de glumit.

Unde maĭ punem relaţiunile politice dese şi strînse cu Ţarigradul, care întreţineaŭ pururea viĭ legăturile cu patriarhul? Dacă un simbure numaĭ din cele ce spune D-l Dobrescu ar fi adevărat, tot ar fi ceva; dar noĭ ştiind toleranţa excesivă a Romînuluĭ în materie de credinţă, nu ni-l putem închipui ca un aprig apărător al credinţeĭ strămoşeştĭ, cînd în momente de criză preferi ritualul înaintea dogmeĭ.

Apoĭ o întrebare: cum s-a făcut ca un sinod de mare însemnătate, *ecumenic* pentru ortodoxie aproape să se ţină la Iaşĭ? Aŭ Moldova se recomanda printr-o credinţă neştirbită? Aŭ Domnul şi biserica Moldoveĭ se ilustraŭ în ochiĭ răsărituluĭ ca pravoslavnice? Nu credem. Faptul că se adună sinod în Iaşĭ stă maĭ mult în munificenţa Domnuluĭ romîn, care avea îndestuĭ banĭ spre a întimpina cheltuelile unuĭ sinod. Cînd noĭ vedem patriarhiĭ răsărituluĭ făcînd călătoriĭ prin ţară pe la noĭ şi întorcîndu-se încărcaţĭ cu daruri de la Domnul Moldoveĭ; cînd ştim că în rasărit era sărăcie lucie, îndată ne explicăm pentru ce nu s-aŭ făcut dificultăţĭ Domnuluĭ Moldoveĭ, care auzind de sinod şi poftindu-ĭ în capitala sa, eĭ s-aŭ prins bucuroşĭ. Domnul i-a primit bine, i-a găzduit aproape 6 lunĭ (Sept. 1641—Mart 1642), şi le-a dat şi darurĭ preţioase. Era aicĭ un act de credinţă? Noĭ credem că maĭ mult un act de curtenire şi de recomandare prin patriarh la Sultan, de al căruĭ favor ştim că Lupul avea mare nevoe.

O altă chestiune importantă, care cu ocaziunea aceasta voim a o limpezi.

Varlaam în prologul „Răspunsurilor“ sale spune: „tîmplîndu-mi-se estimp a fi în părţile ţăriĭ rumîneştĭ, la D-luĭ Udrişte Năsturel, carele ca un iubitor de învăţăturĭ şi socotitor credinţiĭ ceĭ drepte, *în mijlocul altor cărţĭ nouă*, ce mi-aŭ arătat, adusu-mi-aŭ şi

o cărţulie mică în limba noastră romînească tipărită, şi dacă o am cetit am văzut semnul eĭ scris „catehismul creştinesc“, care o am aflat plină de otravă. . . . . .“

Contra acestei cărţĭ, ştim că Varlaam face răspunsurile sale, convoacă cu prilejul acesta un sinod al bisericeĭ moldovene în 1645 la Suceava, tipăreşte apoĭ şi alte cărţĭ bisericeştĭ. Din toate aceastea s-a scos părerea ca Varlaam a fost *iniţiatorul* mişcăriĭ culturale la Romînĭ, de oarece limba romînească n-avea carte pe limba sa. Apoĭ că văzînd Varlaam cărţĭ tipărite de streinĭ în limba romînă, cu scop de a-ĭ converţi la luteranizm şi calvinizm, s-a pus să tipărească şi el; şi „această iniţiativă fu de mare folos culturiĭ noastre romîne“ (Dobrescu pag. 76).

In mintea autoruluĭ nostru ideile ar sta astfeliŭ înlănţuite: Literatura religioasă romînească a luat naştere prin reformă; la o tendenţă răutăcioasă din partea sectanţilor a venit „reacţiunea binefăcătoare nouă“ (Dobrescu pag. 85), de oarece clericiĭ noştri s-aŭ pus a tipări cărţĭ romîneştĭ pentru a edifica turma. Ideia aceasta are curs prin multe tratate de literatură romînească şi chiar prin cursurile universitare; dar noĭ o declarăm falşă de la început, şi iată pentru ce:

Ca să edificĭ un popor în credinţă aĭ nevoe de cărţĭ de polemică dogmatică, iar nu de ritual, ca Apostol, Evangheliar, Omiliar etc. La noĭ cărţĭ de polemică sînt foarte puţine, şi acele momentan eşite şi de sigur puţin citite. Cît priveşte cărţi e de ritual, aŭ început a fi întrebuinţate cu mult înainte de reformă. Vechile manuscripte, care sînt pîna acum aflate şi care încă se vor maĭ afla, ne arată că nevoia de cărţĭ romîneştĭ pentru serviciul divin era simţită de mult, dar nefiind tipar, umblaŭ numaĭ ca manuscripte.

Iniţiativa dar de cărţĭ romîneştĭ, nu se datoreşte reformeĭ, ci îşĭ are cauza în nevoile practice şi zilnice a multora din bisericile noastre orăşeneştĭ şi săteştĭ, cum în mare parte şi în interesul ce puneaŭ mulţĭ din boeriĭ noştri evlavioşĭ a avea scrise pe romîneşte unele din cărţile serviciuluĭ divin edificătoare de suflet, căcĭ nu ştiaŭ toţĭ slavoneşte şi greceşte. Aşa manuscriptul slavo-romîn al luĭ Varlaam şi Iosaf, fost oare-cînd în biblioteca luĭ Udrişte Năsturel, ne arată în deajuns aceasta, (Gaster Lit. populară). Cînd s-a început a se citi cărţĭ romîneştĭ în manuscript e greŭ a spune, dar că s-a început cu mult înaintea reformeĭ, aceasta e un fapt de netăgăduit.

Ce a făcut dar reforma ? *A activat curentul de a scrie cărţĭ romîneştĭ*; nu streiniĭ ceĭ dintiiŭ ne-aŭ scris nouă cărţĭ romîneştĭ, nu, ci tot din aĭ noştri ; streiniĭ numaĭ ne-aŭ îndemnat la o muncă maĭ mare ; iar Coresi şi Varlaam aŭ întrupat în eĭ această muncă.

Cît timp nu se cunoşteaŭ manuscripte vechĭ, legenda că literatura religioasă romînească îşĭ are obîrşia în reformă putea fi crezută ; dar acum ia cade, alungînd cu ia şi acel bun simţ natural al Romînuluĭ, care a luat de la reformă, forma—tipărirea de cărţĭ romîneştĭ —, alungînd fondul — dogmele protestante.

Acum care e rolul luĭ Varlaam ? Pe el întîmplarea l-a făcut să fie aprigul apărător al ortodoxieĭ. De nu se ducea în Muntenia nu lua cunoştinţă de acel catehizm creştinesc, răspunsurile nu eraŭ făcute şi decĭ nicĭ legenda creată. In ochiĭ meĭ Udrişte Năsturel trece de un bărbat mult maĭ curios şi învăţat decît Varlaam. Cine nu ştie că Năsturel avea o bogată bibliotecă de manuscripte, din care azĭ multe se găsesc pe la antiquarĭ ? Apoĭ ţinea să aibă orĭce carte nouă. Dar pentru noĭ Udrişte, e numaĭ boerul curios şi receptiv, iar Varlaam clericul iute, învăpăiat şi productiv, căcĭ a scris şi încă multişor pentru vremea luĭ.

Dar tot ceia ce era simplu fapt fără sgomot pe vremea lor, noĭ voim prin prizma trecutuluĭ să facem lucru grozav. Să ne deprindem a aduce lucrurile la dreapta lor valoare, dezbrăcîndu-ne de acest defect al istoriculuĭ pasionat. Cînd într-o lucrare serioasă, cu caracter ştiinţific, facĭ uz de citaţiĭ pentru a dovedi ceva, să cauţĭ totdeauna a recurge la izvoară de prima mînă, care să nu lase nicĭ o îndoială în privinţa exactităţiĭ ; numaĭ la nevoe recurge la izvor de a 2-a saŭ a 3-a mînă. Se obicĭnueşte a se pune atuncĭ *apud*. A aduce însă în dovedirea unuĭ fapt din trecut un scriitor contemporan nouă, nu merge. De ex., D-l Dobrescu vorbind de Dosoteiŭ că a fost Episcop la Huşi şi Roman şi apoĭ Mitropolit al Moldoveĭ (pag. 82), în loc de a aduce ca izvor Cronica Huşilor şi a Romanuluĭ de păr. Melhisedec citează pe D-l V. A. Ureche şi Ar. Densuşian cu tratatele lor de Istoria Literaturiĭ.

Dar ca să încheem, atragem atenţiunea asupra a două lucrurĭ. Ar fi bine ca în stilul tinerilor teologĭ absolutĭ să domine o frazeologie maĭ potrivită moduluĭ ştiinţific de a scrie, iar nu tipicu clerical cu *mieluşa* şi *turmă*, cu *rîvnă* şi *evlavie*, şi toată acea frazeologie învechită bisericească care face nesuferită şi plicticoasă

lucrarea chiar cea meritorie. Ne rîdicăm cu puterĭ contra stiluluĭ teologic care formează un anacronizm cu timpul nostru, şi n-am voi să vedem ca Facultatea de teologie, ce tinde a se organiza acum, să dea naştere la o literatură în contrazicere făţişă cu timpul nostru şi ca fond şi ca formă.

Gh. Ghibănescu.

DOCUMENTE

HRISOV DIN 1533.

Comunicat de D-l Gh. Ghibănescu.

Млстїю Божїею мы Петръ Воевода, господаръ земли Мѡлдавскои, Знаменито чиним листом нашим въсам кто нан ем възрит или чтȣчи его Ѹслышит, оже прїидошѣ прѣд нами и прѣд наши Молдавскими бонре Сафта и сестра его Ѹрьта дочки Томи, по их доб ои воли ником непонȣжени а нипрнсиловани и продали свою правїю ѡтнинȣ; и ис привилїе що ѡни имали на раздѣленїе ѡт родителѣ гспдвами Стефана воевода ѡт полсвина село ѡт Пискани що на Ѡзеро ѡт вышнои половини полсвина вышнѣа полсвина и полсвина ѡт маин та продали племеникȣ своемоу Слȣзѣ нашемȣ Фътȣлȣ сн҃ȣ Іѡнȣ Грьданоу за сто и шет десат злат татарскыи; и ȣставшил слȣга. наш Фътȣлȣ сн҃ъ Іѡнаѡв Грьдȣл и заплатил ȣси тоти вышеписаннїи пинѣзи рз злат татарскы Ѹ рȣки Сафта и Ѹрьти дечкам Томи и прѣд нами и прѣд нашими бонре. Ино мы видѣвши доброю волю и тькмежи и полною заплатȣ. а мы такождере есмы и ѡт нас дали и потврьдили тота половина ѡт половино село ѡт Пискани где был Пискъ ѡт вышнои половини половина вышнѣа половина и половина ѡт маин, како да ест слȣзѣ нашемȣ Фътȣлȣ снȣ Іѡнȣ Грьдȣлȣ ѡт нас Ѹрик и съ въсем доходом емоу и дѣтем его и оунооучатом его и прѣоунооучатом его и пращȣратом его и въсемȣ родȣ его кто сѣ емȣ изберет наиближнїи непорȣшено емȣ николижа на вѣки. А хотар тои прѣдреченнои половини ѡт половина село ѡт Пискани где былПискъ ѡт вышнои половини половина вишнѣа половина и половина ѡт маин въсего хотара половина. А хотар да ест ѡт ȣсих сторон по старомȣ хотарȣ по кȣда из вѣка ѡживали. А на то ест вѣра нашего господства вышеписаннаго мы Петра Воевода и вѣра прѣвъзлюбленнаго снȣ гспдва ми Богдана и вѣра бонръ нашихъ вѣра пана Хȣрȣ дворника, вѣра пана Готрȣшана, вѣра пана

Скрипка вѣра пана Влада и пана Тоадера пръкалаби ве Хотинской, вѣра пана Данчюла и пана Личюла Немецских вѣра пана Звтры и пана Кръчюна Новоградъ, вѣра пана Михула портарѣ Сучавскаго, вѣра пана Драгшѣ, вѣра пана Дразина комиса, и вѣра въсѣх боiар наших молдавских великих и малих. Я по нашем животѣ кто будет гспдръ нашеи земли ѿт дѣтеи наших или ѿт нашего роду или пак боуд кого богъ изберет господаръ биты нашеи земли молдавстѣи тот би ему непорушил нашего даанїе и потвръжденїа алиби ему утвръдил и укрѣпил, зануже есмы дали и потвръдали за цѥ ѡн купил за свою правїи пинѣзи. Я на болшее крѣпост и потвръжденїа тому въсему въїшеписаному велѣли есмы нашему върному пану Тоадеру логофету писати и нашу печѣт привѣсити к сему листу нашему..

пис . . . ческул у Васлуи вато. ҂зма. мсца Март гї.

Traducere.

Cu mila luĭ D-zeŭ Noĭ Petru Voevod, domn țăriĭ Moldoveĭ, înștiințare facem prin această carte a noastră tuturor cuĭ vor căuta pe ia saŭ cetindu-se vor auzi-o cum că a venit înaintea noastră și înaintea boerilor noștri aĭ Moldoveĭ *Safta* și sora eĭ *Urîta* fetele luĭ Toma, ce de a lor bunăvoe de nime silițĭ niciĭ asuprițĭ ș aŭ vîndut a lor dreaptă ocină; și hîrtiile ce le-aŭ avut de împărțitură de la părintele domnieĭ mele Stefan Voevod din jumătate de sat de la *Piscanĭ* care-ĭ pe lac, din jumătatea de sus jumătate, jumătatea de sus, și jumătate de la moară, pe care le-a vindut rudeĭ sale slugiĭ noastre *Fătul* fiul luĭ Ion Grădanu, drept 160 zlotĭ tătăreștĭ; și s-a sculat sluga noastră Fătul fiul luĭ Ion Grădul, și a plătit toțĭ aceĭ maĭ sus scrișĭ banĭ 160 zlotĭ tătăreștĭ în mînile Safteĭ și Urîteĭ, fetele luĭ Toma, și înaintea boerilor noștri. Decĭ noĭ văzînd de bunăvoia lor și tocmală și plată deplin, iar noĭ așijderea și de la noĭ i-am dat și i-am întărit acea jumătate din jumătate de sat din *Piscanĭ*, unde a fost *Piscu*, din jumătatea de sus jumătate, jumătatea de sus și jumătate de la moară, ca să fie

slugiĭ noastre Fătul, fiul luĭ Ionu Grădul de la noĭ uric şi cu toate veniturile, luĭ şi fiilor luĭ şi nepoţilor luĭ şi strănepoţilor şi răstrănepoţilor luĭ şi la tot neamul luĭ, care i-se va alege maĭ de aproape nestrămutat nicĭ-odinioară în vecĭ. Iar hotarul aceleĭ jumătăţĭ din jumătate de sat de la Pişcanĭ, unde a fost Piscu din jumătatea de sus jumătate, jumătatea de sus şi jumătate de la moară din toate hotarăle jumătate. Iar hotarul să fie prin toate părţile după vechile hotară, pe unde din vecĭ aŭ umblat.

Iar pentru aceasta este credinţa Domnieĭ noastre maĭ sus scrise Petru Voevod şi credinţa preaiubituluĭ fiŭ al domnieĭ mele Bogdan şi credinţa boerilor noştri, credinţa pan. Huru vorn., credinţa pan. Totruşanu, credinţa pan. Scripca, credinţa pan. Vlad şi pan. Toader pîrcalabĭ de Hotin, credinţa pan. Danciul şi pan. Liciul de la Neamţ, credinţa pan. Zbiarea şi pan. Crăciuna de la Novograd, credinţa pan. Mihul portar de Suceava, credinţa pan. Dragşa, credinţa pan. Dracsina comis, şi credinţa tuturor boerilor noştri aĭ Moldoveĭ marĭ şi micĭ. Iar după viaţa noastră cine va fi domn ţăriĭ noastre din copiiĭ noştri saŭ din neamul nostru, saŭ pe orĭcare altul D-zeŭ va alege să fie domn ţăriĭ noastre a Moldoveĭ, acela să nu strice dania şi întăritura noastră, ci maĭ vîrtos să o întărească, şi să o împuternicească, pentru că i-am dat şi i-am întărit ceia ce a cumpărat cu aĭ săĭ dreptĭ banĭ. Iar spre maĭ mare tărie şi împuternicire a tuturor celor maĭ sus scrise, am poruncit prea-ilustruluĭ nostru pan. Toader log. a scrie şi pecetea noastră să o atîrne cătră această carte a noastră.

A scris . . . . cescul în Vasluĭ la an. 7041 luna Mart 13.

NOTA. Boerul Piscu, de care spune documentul de maĭ sus că a locuit pe unde sînt Piscanĭ (azĭ Chiţcanĭ), îl găsim într-un doc. din 1464 Iunie 11, numărat între boeriĭ luĭ Stefan Vodă ПАНЪ РАДɤЛЪ ПИСКЪ". Cronica Huş pag. 10 apendix

Satul dar pe la 1464 n-avea nume, ci maĭ apoĭ a căpatat numele de Piscanĭ, de la Piscu, aceasta pe la 1533

Carte de judecată din 1628

Comunicată de D-l Gh. Ghibănescu.

Ιѡ Мирон Бърновскіе Могила воевода бжїю млстїю господаръ ꙁемли Мѡлдавской ѡже тѣгали ꙁа лицом прѣд н.ми и прѣд нашими болѣри болѣрин нашимȣ Глигорїе Ѹрѣке на слȣга наш Габър Кѫпитан и на кнѣгинѣ его Настасїа и на син-ве Дръган бив. армаш и на ръꙁаши их Бертѣ снъ К.ъчюнеи и Ꙗрмага снъ Гаврил Бѫткъ и К.рнѣ снъ Ꙗремїи и Ѡким снъ Н.стор и Ѹ.са вн8ка К.ꙁмицїи и Санфира дочка Рошкȣлец и Пънтелею внȣк Стани и Чеханȣл ѿ Брицкани и Костантин снъ Моркотѣю и Пънтѣ снъ Б.нти ѿ Н.грилещи ради село Негрилещи и Брицкани и ради Болота Цамъна что на Поꙋт волост Кигѣской рекъщи аже бил кȣпежнее ѿтецȣ емȣ Оурѣке бив дворника ѿ Нистор Корнескȣл и ѿ Никȣла Г.лбънȣл и ѿ жина его и ѿ ръꙁаши их и ѿ К.ꙁмица кличник и ѿ Ꙗ.еꙁа Бота съ ръꙁѣшїи их. Ꙗ слȣга наш Габър и кнѣгина его и съ ръꙁѣш их ѡни са помѣшали рекъщи аже непр.далюст ти люди иже вишписани и ѡн бил присилованїе ѿ Ѹрѣке бив дворника. Въ том господства-мы и съ въсѣ наш съвѣт сѫдихом их правдивом сѫдом по ꙁакона ꙁемскаго. и ѡн врѣтохом им ꙁакон како да божит Габ.р съ ръꙁѣши их съ „кд“ люди добри како не продалюст ти люди иже виш пишет ничта въ тѣм двѣ селах Негрилещи и Б.иц.ани а ни болота цѣмъна. Таж слȣга наш Габър и съ ръꙁаши их ѡн в.жи съ кд б.жилници которїи сȣт писани на имѣ ȣ свтаа Єпи копие ȣ тръг Хȣшскїи на свтаа Євг.лїе ѿ прѣд мїлостивникȣ нашемȣ кур Митрофан Єпископъ Хȣшскїи и ѡн правдит са и поставил соби ферию вї ꙁлат въ Вистѣрѣ гос одствоми. Ꙗ болѣрин наш Глигоре Ѹрѣке [ѡни] ꙁостала ѿ прѣд н.ми и ѿ въсѣ ꙁакона . . ꙁемскаго. Тѣм ради ѿ инѣ на прѣда да не имает м.и тъгати на слȣга наш Габър и на сиѡви Дръган Ꙗрмаш и на ръꙁашї их. а ни добивати ꙁа . . . . никоже на вѣки прѣд сим листом гспдва ми.

пис. Ѹ Іас вл. ҂ꙁрлз Март аї.

Дȣмитрашкȣ Шефан вел лог.

(Л. П.) Власіе.

Traducere

Suret de pe o carte de judecată sărbească de la Miron Barnovskiĭ W. din leat 7136, Mart 11.

Precum aŭ pîrît de faţă înaintea noastră şi înaintea boerilor noştrĭ boiarinul nostru Gligori Ureachi pe sluga noastră Gabăr Căpitan şi pe gĭupîneasa luĭ Nastasia şi pe ficioriĭ luĭ Drăgan biv armaş şi pe rezeşiĭ lor Bertea sin Crăcĭuniĭ şi Armaga sin Gavril Bîtcă şi Cornea sin Arimieĭ şi Ioachim sin Nistur şi Ursa nepoata Cozmiţiĭ şi Zamfira fata luĭ Rosculeţ şi Pînteleiŭ nepot Staneĭ şi Cehanuluĭ din Briţcanĭ şi Constandin sin Morcoteĭŭ şi Pîntea sin Bontiĭ din Negrileştĭ, pentru satul Negrileştĭ şi pentru Briţcanĭ şi pentru balta Geamăna, ce-ĭ pe Prut în ţinutul *Chigecĭuluĭ*, zicînd că ar fi cumpărăturĭ tatăluĭ său Ureachi biv vorn. de la Nistur Cornescul şi de la Niculai Galbănul şi de la femeĭa sa şi de la răzeşiĭ lor şi de la Cozmiţa chelariul şi de la Alexa Bota cu răzeşiĭ lor. Iar sluga noastră Gabăr şi giupîneasa luĭ şi cu rezeaşiĭ lor ei toţĭ aŭ respuns zicînd precum că n-aŭ vîndut aceĭ oamenĭ de maĭ sus scrişĭ, ci le a fost împresurată de cîtră Ureche biv vorn. Drept aceia Domnia mea şi cu tot sfatul nostru ĭ-am judecat pe dînşiĭ cu dreaptă judecată după legile ţăriĭ. şi am aflat lor lege ca să gĭure Gabăr cu rezeăşiĭ lor cu 24 oamenĭ bunĭ precum că n-aŭ vîndut aceĭ oamenĭ ce scriŭ maĭ sus nimic întru acele sate 2 Negrilestĭ. i Briţcanĭ. nicĭ în balta Geamăna. Decĭ sluga noastră Gabăr şi cu răzeşiĭ lor aŭ giurat cu 24 de giuratorĭ care sînt scrişĭ anume în sfînta Episcopie în tîrgul Huşiĭ, pe sf. Evanghelie denaintea rugătoriuluĭ nostru Kir Mitrofan Episcop Huşuluĭ şi s-aŭ îndreptat şi s-aŭ pus loru şi *ferue* 12 Zloţĭ în visteria domnieĭ mele. Iar boeriul nostru Gligore Ureche aŭ remas dinaintea noastră şi din toată legea ţăriĭ, Pentru aceia

de acum înainte să nu aibă a maĭ pîrî pe sluga noastră Gabăr şi pe ficioriĭ luĭ Dragan armaş şi pe rezeşiĭ lor nicĭ să dobîndească peste acestă pîră nicĭ o dată în vecĭ, peste această carte a domnieĭ mele.

Gh. Evloghie vel log. am tălmăcit în 1778 Fevr. 3.

I. Documentul e din actele caseĭ Codreanu din Bîrlad. El stă în legătură strînsă cu cartea de jurămînt de la Mitrofan, dată în acelaşĭ an 7136 Febr. 23 şi tipărită în No. 3 al Arhiveĭ pag. 378, An I-iŭ unde sînt puşĭ şi ceĭ 24 gĭurătorĭ.

II. Se aminteşte, de Gligore Ureche în 1628, spuindu-se numaĭ boiarin.[1] Tocmaĭ în 1630 găsim pe Ureche spătar şi ca spătar ia parte cu Lupul în 1633 în revolta de la Frumoasa. Nistor deja încă prin 1617 (7125) era biv vel vornic. Sigur că acum era mort şi încă de mult, căcĭ doc. spune în mod hotărît ca de un om de demult. Satele Negrileşti Briţcanĭ sînt peste Prut în ţîn. Tigheciuluĭ, unde maĭ apoĭ întrară şi Codreneştiĭ ca proprietarĭ, In hîrtiile Codreneştilor sînt maĭ multe paquete referitoare la aceste două sate.

III. Practica găurătorilor БОЖИЛИНЦИ e pe deplin arătată în aceste 2 acte, emanate unul de la Vladică altul de la Domn cu 2 septămînĭ unul după altul. (Febr. 23; Mart 11).

IV. *Ferue*, o găsim şi aicĭ. Cetească-se notiţa d-luĭ Xenopol din No. 5 pag 631. Gabăr capit bate la judecată pe Gl. Ureche şi spre a-ĭ lua mijlocul de a maĭ reîncepe procesul, Gabăra pus chezeşie la visterie 12 zloţĭ; asta era *feruea* ФЕРІЮ Intr-un alt doc. inedit din 7100 Febr 2. (1592) de la Aron Vodă găsim iarăşĭ *ferĭĭa*. ФЕРѪЮ dar 24 zloţĭ, nu 12 De sigur că ferĭĭa varia în sumă după preţul mare săŭ mic al moşiilor ce se judecaŭ.

---

1. Toma *boiarin* e singularul ce-l aŭ numele etnice în slavoneşte, a căror plural e în **e**: *boĭare*.

NOTIŢE ŞI INFORMAŢIUNI

Întimpinare. In No. 6 al „Arhiveĭ" D-l A. D. Xenopol mi-a făcut distinsa onoare a se ocupa de Istoria Romanilor publicată de mine.

După cuvintele binevoitoare ale criticuluĭ; după constatarea d-sale că lucrarea mea „cuprinde o expunere clară şi metodică a Istoriei Romanilor"; că este „eminentă şi putem zice singurul adevărat curs ştiinţific de Istoria Romanilor"; că „foarte bine şi cu căldură este expusă starea Romeĭ înainte de veacul III"; că „manualul este unul din cele maĭ bune ale literaturiĭ noastre didactice": nu mi-ar rămînea nimică de făcut decît să-ĭ mulţămesc şi să exprim dorinţa ca şi viitoarele volume să merite o asemenea binevoitoare primire din partea „Arhiveĭ".

Dacă m-am hotărît să întimpin ceva la asemenea binevoitoare critică, pricina este că sînt unele puncte în care ne deosebim în păreri şi care trebuesc limpezite.

a.) D. Xenopol zice că ar fi trebuit să zic că decemviriĭ eraŭ aleşĭ legibus *scribundis* nu *scribendis.* Lucrul nu e grav; d-sa se mărgineşte a îndrepta eroarea printr-un simplu parentez.

In adevăr, Mommsen (Hist. rom. I, 350, trad. de Querse, Paris 1882, în 8°) zice Decemviri consulari „imperio legibus scribundis". Brucher — Leclercq în „Manuel des institutions romaines" admite tot „scribundis". Titus Livius însă scrie: „decemviros legibus scribendis intra decem hos annos et creavimus et e re publica sustulimu". (Titus Livius, IV, 4, ediţia Teubner, Lipsca, 1879). Madvig (L'Etat romain, trad. Morel, Paris, 1880, vol. II, 227) îĭ numeşte „Decemviri legibus scribendis" şi Lange (Histoire intérieure de Rome, trad. A Berthelot şi Didier, Paris, 1885) susţine, întemeiat pe digeste, că chiar legea care i-a creat se intitula „de creandis decemviris consulari imperio legibus scribendis."

Mă aflam prin urmare în fața a două lecțiuni, susținute îmbele de ilustre autorități. Am adoptat formula „scribendis“ ca mai bine pricepută de elevii la care se adresa cursul meŭ. In tot cazul lecțiunea adoptată nu merita să fie coreată, așa repede, printr-un simplu parentez.

b). Dar aceasta e o simplă ceartă de cuvinte; lucrul devine maĭ grav maĭ pe urmă. „Caracterul adevărat al decemvirilor nu este însă pus în lumină, zice D. X. Această instituție fusese iscodită de patricianĭ pentru a înlătura puterea tribuniciei...., dovadă că după nelegiuirea comisă de Appius Claudius se restabilește vechia constituție *după cererea plebeĭ* (subliniat de D X). Cu alte cuvinte, decemviratul e o iscodire patriciană; suspendarea legilor și magistraților eĭ aŭ voit-o; căderea decemvirilor e opera plebeilor. Aceasta înseamnă după D. X. „a pune în lumină caracterul lor adevărat''. Eŭ mănțin redacțiunea mea; și iată pentru ce. Patriciĭ s-aŭ luptat zece anĭ ca să nu se creeze decemviriĭ, pentru că din suspendarea tuturor magistraților și legilor numaĭ eĭ aveaŭ de pierdut. Fustel de Coulanges în a sa „Cité antique“ a arătat minunat rolul și puterea unuĭ legislator în lumea veche. Am atins numaĭ acest punct în manualul meŭ, pentru că clasica carte a luĭ Fustel trebue să fie în mînile tuturor profesorilor. Cînd decemviriĭ aŭ început a guverna tiranește, patriciĭ aŭ suferit maĭ mult și în *Senat* s-a rîdicat cea întîiŭ opoziție încontra lor. Patriciĭ Horatius și Valerius aŭ fost în fruntea acesteĭ opozițiunĭ; de aceia cînd eĭ s aŭ dus la plebea care făcuse o nouă secesiune,, gaudio ingenti plebis in castra accipiuntur, quippe *liberatores haud dubie et motus initio et exitu rei.* Ob haec advenientibus gratiae actae“ (T t. Livius, III, 53 . Am subliniat și noĭ, și cu maĭ multă dreptate, pentru că dacă ar fi fost vorba ca decemviriĭ să cadă numaĭ prin plebeĭ, atuncĭ de sigur ar fi ținut foarte mult această „instituție iscodită de către patricienĭ.“

c). D. X. zice că negreșit dintr-o scăpare de condeiŭ am afirmat că tribunul Canuleiu a propus în 445 și ca unul din consulĭ să fie plebeŭ. Vor fi multe scăpărĭ de condeiŭ în lucrarea mea, scăpărĭ regretabile în tot cazul, pentru că nu ar trebui să fie într o carte destinată elevilor. Dar aicea nu e de feliŭ o scăpare de condeiŭ. Iată pe ce m-am întemeiat cînd am afirmat asemenea lucru.

„Anni principio et de conubio patrum et plebis C. Canuleius

tribunus plebis rogationem promulgavit . . . et mentio primo sensim inlata a tribunis ut alterum ex plebe consulem liceret fieri“ (Tit. Livius, IV, 1).

„In 445 tribunul Canuleius ceru să se desfiinţeze legea care oprea căsătoriile dintre patricĭ şi plebeĭ, şi colegiĭ luĭ cerură dreptul de a ajunge la consulat“ (Duruy, Hist. rom. I, 191, Paris, 1870, în 8°).

„Plebiscitul luĭ Canuleius le asigură dreptul de căsătorie. . . . In acelaşĭ timp ceĭ nouă tribunĭ agitară cestiunea consulatuluĭ „ut alterum ex plebe consulem liceret fieri“, apoĭ, schimbîndu-şĭ propunerea, „ut populo potestas esset seu de plebe seu de patribus vel let consules faciendi“ (Lange, I, 196).

Dacă este scăpare de condeiŭ este numaĭ că n-am zis că colegiĭ luĭ Canuleiu aŭ propus; dar nu că pentru prima oară această propunere s-a făcut de către Licinius Stollo în 377. La acest an s-a propus din noŭ şi după zece anĭ s-a admis.

Propunerea însă, cum am văzut, s-a făcut şi pe vremea lu Canuleius, de către colegiĭ luĭ, în înţelegere cu el. S-aŭ despărţit cu timpul îmbele propunerĭ; cea admisă s-a trecut sub numele luĭ, iar cea amînată s-a atribuit colegilor săĭ. Colegiul tribunilor, maĭ ales în această epocă de lupte lăuntrice, era pururea unit.

d). D X. mă găseşte de răŭ că „am omis a arăta şi pretura între magistraturile desfăcute din consulat pentru a slăbi această magistratură în momentul cînd patriciĭ văzură că nu maĭ puteaŭ împiedeca pe plebeĭ de a ajnnge la ia.“

Nu este de feliŭ omisiune; pentru cuvîntul că pretura nu s-a desfăcut din consulat cînd patriciĭ văzură că nu maĭ puteaŭ împiedeca pe plebeĭ de ajunge la el, ci pretorul s-a creat *după ce plebeiĭ aŭ ajuns la consulat.*

Aceasta e adevărat pentru censură. „Hic annus, censurae initium fuit, rei a parva origine ortae, etc.“ zice Titus Livius (IV, 8). Nicĭ o vorbă de pretură.

„Fiind că nu ştiaŭ dacă plebeiĭ vor fi multă vreme îndepărtaţĭ de la magistratura supremă, eĭ (patriciĭ) profitară de instituirea tribunaluluĭ consular pentru a lua de la magistraţiĭ care deţineaŭ imperium o prerogativă importantă, dreptul de a face consul“ (Lange, I, 210).

Madvig (II, 119) zice de-asemenea că censura s-a infiinţat

în 443, cînd „puterea executivă și comanda trupelor aŭ fost încredințate la tribuni militares consulari potestate."

Mommsen (I, 360), după ce spune că „s-a împărțit puterea supremă, care fusese pînă atuncĭ nedivizibilă, pentru a se întîrzia înfrîngerea neevitabilă îmulțind punctele de atac," susține că censura s-a înființat în 435. Cum vedem nicĭ o voibă de pretură.

Cînd s-a creat această magistratură?

„Cum tamen per dictatorem condicionibus sedatae discordiae sunt *concessumque ab nobilitate plebi de consule plebeio, a plebe nobilitati de praetore uno*, qui ius in urbe diceret, ex patribus creando." (Tit. Liv. VI, 42).

„In virtutea uneĭ legĭ din 367 se luâ din consulat o parte însemnată din atribuțiunile sale, adecă întreaga juridicție civilă, a căriĭ curs regulat suferea de absențele prea dese ale consulilor chemațĭ pe cîmpul de războiŭ. Această juridicțiune a fost încredințată unuĭ magistrat special, pretorul, etc." (Madvig II, 106).

Lange în capitolul intitulat „Dezmembrările succesive ale Consulatuluĭ" nu pomenește de loc despre pretură.

„Sub cuvînt că numaĭ nobilimea cunoștea dreptul, administrarea justițieĭ fu despărțită de consulat, *după ce acesta a fost deschis plebeilor*. Spre acest scop s-a numit un al treilea consul, saŭ cum era numit de ordinar, un pretor" (Mommsen, I, 370).

Mi-se pare, după cele de maĭ sus, că am făcut bine de n-am pus pretura in epoca indicată de D-l X.

e). Mă deosebesc in părere cu D-l X. în ceia ce privește pe Gracchĭ.

Eŭ cred că nobiliĭ invocareĭ numaĭ ca un pretext legea care preferea pe cineva a fi ales tribun doĭ anĭ dearîndul. Aveaŭ dreptate din punctul de vedere legal, dar, de sigur, ar fi tăcut și n-ar maĭ fi invocat această lege, cum aŭ făcut și cînd cu depunerea luĭ Octaviu, dacă nu s-ar fi temut de proiectele luĭ Tiberiu. Cred că ar fi fost o mare ușurare pentru provincialĭ dacă s-ar fi luat măsurĭ ca să se împiedece măcar hoțiile guvernatorilor, deoarece era peste putință a se împiedeca, în acelașĭ timp și pe ale publicanilor; și admit, împreună cu D-l X., că „înbunătățirea soarteĭ poporuluĭ de jos era cu neputință pe calea reformelor."

f). Recunosc, împreună cu d-sa, că expunerea constituțiuniĭ serviane lasă de dorit și făgăduesc ca la o nouă edițiune, dacă

va maĭ fi o a doua, să las cu totul deoparte această cestiune confuză din istoria romană.

g). In fine cred și eŭ că ar fi trebuit să expun maĭ pe larg despre „comițiile“ la Romanĭ. Am lăsat această grijă profesorilor, pentru că m-am temut, în fiecare moment, ca lucrarea să nu fie prea voluminoasă. Așa cum este ia, și uniĭ profesorĭ o găsesc prea mare. Se uită însă un lucru. In liceele franceze Istoria Romanilor e pusă în „quatrième“, ceia ce corespunde cu clasa III a noastră. I-se consacră o lecție pe săptămînă, 40 pe an; și una din cele maĭ puțin voluminoase manuale de Istoria Romanilor, acea a DD Guirand și Lacour-Gayet, cuprinde 472 de paginĭ, mărunt tipărite și fără note. In cartea mea notele ocupă a treia parte; o treime e consacrată instituțiilor; e destinată pentru clasa VI, pentru niște elevĭ care, cum zice D. X., „aŭ maĭ trecut odată Istoria Romanilor“; dispune de un semestru numaĭ, dar cu treĭ lecțiunĭ pe săptămînă, 50 de toate, și se găsește că e prea mare. Adecă, cu alte cuvinte, *nu pot face eleviĭ noștrĭ din clasa VI, în 50 de lecțiunĭ, jumătate din ceia ce Franceziĭ din clasa III fac în 40.* Aceasta merită să se noteze, pentru că poate servi pentru istoria învățămîntuluĭ nostru în anul 1890.

Petru Rășoanu.

* * *

O rectificare. Cronicariĭ noștri adese-orĭ induc în eroare pe aceĭ care-ĭ crede pe cuvînt și nu supun afirmațiunile lor unuĭ control serios. Așa de ex: Ureche și după el Cantemir în „Descriptio Moldaviae“ afirmă că Alexandru cel Bun a organizat boeriile și a instituit doĭ vornicĭ: vornicul de țara de jos și vornicul de țara de sus. Inexactitatea aceste afirmațiunĭ se poate vedea ușor prin studiul documentelor secoluluĭ al XV-lea și al XVI-lea. Bifurcarea vornicieĭ, care mult timp a fost unica în Moldova, are loc abia între aniĭ 1560—1570.

Tot Ureche ne spune că Alexandru a înființat *hatmania*, pe cînd această instituțiune împrumutată de la Polonezĭ apare abia între aniĭ 1592—1600, adecă aproape 2 secole după Alexandru cel Bun. Și eroarea luĭ Ureche e cu atît maĭ stranie cu cît el este aproape contemporan al importăriĭ acesteĭ funcțiunĭ poloneze. Aceiașĭ observațiune se poate face despre agie, care nu pu-

tea fi împrumutată de la Turcĭ pe timpul luĭ Alexandru, cînd Moldova nu venise încă în contact cu eĭ.

Mărturisesc că luîndu-mă după un cronicar, după Ioan Neculce, am făcut și eŭ o eroare în articolul întitulat „Un zapis curios“ publicat în Vol. I al acesteĭ reviste.[1]

La pag. 54, vorbind despre alianțele familieĭ Paladi, am zis că vornicul Velișco Costin, fratele luĭ Miron Costin, ținea în căsătorie pe sora luĭ Ion Paladi. Neculce, ce e drept, nu zice în fragmentul citat de mine acest lucru, însă el spune că vornicul Velișco era cumnat luĭ Paladi[2]; de unde eŭ am indus că ținea pe sora luĭ Paladi. S-ar putea zice că cumnăția putea să existe și dacă Paladi ar fi ținut în căsătorie pe sora luĭ Velișco Costin. Ceia ce m-a făcut să admit ipoteza contrarie este că Neculce, vorbind de căsătoria luĭ Ion Paladi, spune că Velișco venise la nuntă fiind că-ĭ era cumnat, ceia ce probează că cumnăția nu se lega prin căsătoria ce se contracta atuncĭ, ci exista deja. Și apoĭ dacă cumnăția s-ar fi legat atuncĭ, cronicarul ar fi spus că Velișco venea la nunta suroriĭ luĭ iar nu la nunta cumnatuluĭ săŭ. Nu puteam iarășĭ să admit că Ion Paladi fusese căsătorit cu sora luĭ Velișco și apoĭ după moartea saŭ despărțirea de dînsa, se căsătorea din noŭ cu fata vorniculuĭ Ion Racoviță, și aceasta pentru un motiv foarte simplu. Ion Paladi era foarte tînăr pe acel timp, abia întrase în cariera publică, așa încît era puțin probabil ca în 1691 să se fi căsătorit a doua oară. In adevăr Paladi apare pentru prima oară în documentele pe care le cunosc în anul 1690 Sept.,[3] adecă un an înaintea nunteĭ sale, cu titlul de vtori postelnic, o funcțiune foarte mică, și dispare 41 de anĭ în urmă, în anul 1731, cu funcțiunea de mare vornic de țara de jos[4]. Era dar foarte natural ca să admit că Velișco Costin era cumnat cu Ion Paladi, ținînd pe sora sa.

---

1. Cu această ocazie vreaŭ să îndrept și o eroare de tipar care s-a strecurat în articolul menționat la pag. 52: *autoriĭ francejĭ*, citește: *notariĭ francejĭ*.
2. Cogălniceanu, Cronicile Romîniei T. II, p. 240 ediția 2-a.
3. Document original inedit din 20 Sept. 1690, relativ la moșia Săveniĭ din Dorohoiŭ, propriet. D-luĭ C. Corjescu Iașĭ.
4. Document original inedit din 20 Martie 1731, în poses. D-luĭ Ion Fotte avocat Iașĭ.

Incît despre afirmațiunea luĭ Ion Neculce de cumnăție, aveam tot dreptul să o crez. Ion Neculce este contemporan cu Ion Paladi, căcĭ și el își începe cariera politică pe la începutul secoluluĭ trecut și ș-o sfîrșește aproape în același timp cu Paladi. [1]

Și cu toate acestea, afirmațiunea cronicaruluĭ este inexactă, și eŭ luîndu-mă după dînsul am făcut o greșală pe care un document citit în urma publicăriĭ studiuluĭ meŭ mă pune în pozițiune a o rectifica.

Din documentul moșieĭ Bodeștiĭ cu No. 55, aflător în arhiva S-tuluĭ Spiridon din Iașĭ, rezultă că Velicico Costin a ținut în căsătorie pe Catinca, fata vorniculuĭ Toma Cantacuzino.

Toma Cantacuzino vornicul și fratele săŭ Iordache vistierul sînt dintre primiĭ Cantacuzineștĭ, care în prima jumătate a secoluluĭ al XVII lea aŭ venit în Moldova din Constantinopoli.

Toma vornicul, cum rezultă din împărțirea averiĭ sale, ce se cuprinde în documentul S-tuluĭ Spiridon din 30 Iunie 1688, a avut un fiŭ, pe Stefan paharnicul, și două fete, din care una Catinca s-a căsătorit cu Velișco Costin vornicul, iar a doua Nastasia a ținut-o Ion Racoviță pah., maĭ tîrziu vornic.

Acum dacă ne vom aminti că Ion Paladi s-a însurat cu fata luĭ Ion Racoviță, rezultă că Velișco Costin era unchiŭ luĭ Ion Paladi, de oarece soția luĭ, Catinca, era soră cu Nastasia Racoviță soacra luĭ Paladi, după cum se poate vedea cu ușurință din următorul fragment genealogic.

Vornicul *Toma Cantacuzino.*

Pah. Stef. Cantacuzino.	Catinca, căsătorită cu Velișco vorn.	Nastasia căsătorită cu Ion Racoviță vornic.
		Fata sa (?) cu Ion Paladi vtori post., mai tîrziŭ vornic.

Prin urmare înrudirea există între Costin și Paladi, însă nu eraŭ cumnațĭ, ci soția luĭ Costin, era mătușă bună mireseĭ din 1691, care se căsătorea cu Ion Paladi. Aceasta explica prezența luĭ Costin la nunta din Băcanĭ, nuntă care avea să fie așa de funestă neamuluĭ Costinesc.

I. Tanoviceanu.

---

1. Document original din 1732 Ian. 20, Arhiva Statuluĭ Iașĭ No. 10 docum. expuse, și docum. original din 1 Martie 1706, Arhiva Stat. Iașĭ No. 40 documentele expuse.

* * *

In April 1891 va avea loc o expozițiune internațională de fotografie la Viena.

* * *

Spania va celebra în 1892 al patrulea Centenar al descoperiri Americeĭ de către Cristof Columb. E vorba de a se organiza o expozițiune la Madrid.

* * *

La Drezda s-a rîdicat de curînd un monument în memoria luĭ Mesmer, propagatorul magnetizmuluĭ animal. Astăzĭ cînd hipnotizmul e discutat și experimentat în toate părțile lumiĭ și tinde să alcătuiască o știință aparte, se și cuvenea această amintire primuluĭ agitator cu răsunet al acestor chestiunĭ.

* * *

Franța trimite pe maĭ mulțĭ specialiștĭ în misiunĭ științifice D-l Teissier de la Lyon va merge în Rusia să studieze cauzele influențeĭ; D-l Jullien în Tasmania și Noua-Zelandă pentru a studia, briozoariĭ; Delvaille în Spania pentru a studia, exercițiile fizice, jocurile și igiena școlară. D-l Legars în Germania și Svițera ca să studieze organizațiunea învățămîntuluĭ chirurgical.

* * *

D-l Nordenskiöld, cunoscutul navigator svedez, va pleca în vara aceasta la Spitzberg, în capul uneĭ expedițiunĭ științifice. Cheltuelile sînt susținute de particularĭ.

* * *

O expozițiune medico-științifică internațională va avea loc la Berlin în luna luĭ August în acelașĭ timp cu congresul medical internațional; vor fi admise instrumentele de ordin biologic și medical și aparatele de igienă în sensul cel maĭ larg al cuvîntuluĭ

* * *

Glorificarea luĭ Pasteur. Un album de onoare s-a aduse uĭ Pasteur de la Londra de către D-na Priestley. Un mare număr de notabilitățĭ engleze și americane aŭ iscălit arătîndu-șĭ admirațiunea lor pentru marele savant și binefăcător al omeniriĭ. Cu această ocaziune D-l H. T. Elliecot a rostit următoarea alocuțiune

„Sentimentul de admirațiune pentru opera D-voastră științifică e atît de obștesc și atît de adevărat încît pretutindenĭ, atît „în Canada și deosebitele state ale Americiĭ de Nord cît și în „Marea-Britanie și oceanele ce le-a cutreerat D-na Priestley, „aceiașĭ explozìune de entuziazm a întîmpinat o, ușurîndu-ĭ astfeliŭ „misiunea ce ș-a luat.

„Vețĭ găsi aicĭ, Domnule, adunate în aceste paginĭ, dintre „care unele aŭ fost decorate cu pana saŭ penelul unor iluștri artiștĭ, „semnăturile celor maĭ deosebite personaje. De la prințiĭ de „sînge pînă la cercetătoriĭ ascunșĭ în fundul unor obscure laboratoriĭ, „tot ce rasa anglo-saxonă posedă maĭ distins prin situațiune „socială saŭ inteligență vine sub forma acestĕ cărțĭ de aur, să „se încline inaintea persoaneĭ D-voastră, proclamîndu-vă de cel „maĭ scump printre mariĭ binefăcătorĭ aĭ omeniriĭ.

* * *

In camera belgiană guvernul a depus un proiect de lege prin care interzice ședințele publice de hipnotizm și dictează amenzĭ și închisoare încontra indivizilor care înafară de exercițiul legal al medicineĭ ar hipnotiza persoane în vîrstă maĭ mică de 18 anĭ cum și persoanele în demență. Această măsură s-aŭ luat în urma lungilor discuțiunĭ și a rezoluțiunilor adoptate de Academia de medicină de la Bruxelles. Belgia e cea întîiŭ țară în care mult agitata chestiune a interdicțiuniĭ ședințelor publice de hipnotizm vine în parlament.

* * *

La 30 Aprilie stil noŭ a avut loc al 15-lea banchet oferit de conferența *Scientia* la Pariz ilustruluĭ naturalist Lacaze-Duthiers, președintele Asociațiuniĭ franceze pentru înaintarea științelor. D-l Charles Richet, profesor de fiziologie la Facultatea de medicină din Pariz, a arătat într-un discurs întreaga operă a D-luĭ Lacaze-Duthiers, care consistă în cucerirea științifică a uneĭ lumĭ intregĭ, lumea măriĭ. Afară de aceasta D-l Lacaze-Duthier a creat și laboratoriile de zoologie marină de la Roscoff și Banyuls, celebre azĭ în lumea întreagă.

* * *

Aprețierĭ asupra operelor postume ale luĭ Conta. In ultimul număr din *Revue phiolosophique* (Juin 1890) D-l. F. Paulhan a

nalizează cele două opere postume ale luĭ Conta: *Premiers principes composant le monde* și *Origine des espèces*. Extragem cîte un pasaj din fiecare analiză. Iată cum se exprimă D l Paulhan în privința primeĭ opere :

„Conta e fără îndoială un spirit original ; are cîte-odată „vederĭ profunde și drepte. Din nefericire opera de care e vorba „e nesfîrșită și foarte inegală, oarecare părțĭ sînt insuficiente; „se găsesc asertiunĭ surprinzătoare, greșelĭ de fapte. Autorul fără „îndoială ar fi înlăturat aceste lipsurĭ, cel puțin în parte, revă„zîndu-șĭ lucrarea cu îngrijire.

Opera aceasta a fost scrisă înainte de 1882, data morțiĭ luĭ Conta.

Iată și o apreciare generală asupra *Originiĭ speciilor* :

„D-l Conta a expus în această carte clară și interesantă o „teorie personală a originiĭ speciilor. Autorul e transformist fără „a fi Darwinist și modul cum înțelege transformizmul e îndestul „de original.

„Să spunem de îndată însă că opera are un neajuns care „o va împiedecă fără îndoială să aibă o mare înrîurire asupra „naturaliștilor ; nu se află decît teorie pură într-o materie în care „faptele sînt atît de necesariĭ, într-un cîmp prea închis, prea puțin „cunoscut, prea complex pentru ca toate condițiunile fenomenelor „să poată fi rezumate în cîteva propozițiunĭ ce sînt apoĭ dezvoltate, „în cîteva premise din care se trage concluziunea. Așa cum e „totușĭ are o valoare reală și filozoful poate trage folos.

E. G.

Spre știință

Autorii care doresc ca scrierile lor să fie publicate în „Arhivă“ vor binevoi a-şĭ trimite manuscriptele pe adresa D-luĭ *Gr. C. Buţureanu*, Secretarul general al Societăţii, Iaşĭ, strada Buna Vestire No. 6. Articolele priimite se citesc în şedinţele Societăţii care decide asupra publicăriĭ lor.

Tot pe această adresă se priimesc publicaţiunile despre care autoriĭ saŭ editoriĭ lor ar dori ca să se facă dărĭ de seamă saŭ anunţurĭ în revista noastră.

DIRECŢIUNEA

An. II No. 4 OCTOMVRIE 1890

ARHIVA
SOCIETAȚIĬ ȘTIINȚIFICE ȘI LITERARE
DIN IAȘI

APARE ODATA PE LUNA

SUMARIŬ:

IAȘĬ
EDITURA SOCIETĂȚIĬ ȘTIINȚIFICE ȘI LITERARE DIN IAȘI
1890

Arhiva apare lunar în fascicule de cîte patru coale. Prețul abonamentuluĭ este:

Pe an	1[illegible] leĭ	—b.
Pe șese lunĭ . . .	8 „	— „
Un număr de 4 coale .	1 leŭ	50 „

Pentru streinătate se adauge portul.

Abonamentele se primesc la D-l secretar general *Gr. C. Buțureanu*, strada Buna-Vestire No. 6, precum și la toate librăriile din țară.

TIPOGRAFIA BUCIUMULUI ROMÂN.

II No.

VASILE ALEXANDRI

La 24 August s-a stins Alexandri, marele om de stat, marele poet.

Ca om politic a luptat din răsputerĭ pînă la bătrînețe pentru binele țăriĭ, pentru independența eĭ, pentru drepturile eĭ constituționale.

El era unul din oameniĭ aceia cărora destinul Romînieĭ le dăduse măreața misiune să ia arte pactivă la toate actele marĭ ale viețeĭ eĭ politice. De la 1840 și pînă ce a murit, nu a fost eveniment însemnat în această țară care să nu fi dat prilej luĭ Alexandri ca să apere ideile patriotice cu cea maĭ mare căldură, cu cel maĭ viŭ entuziazm. Infruntînd greutățile surgunuluĭ, el a bătut cu îndrăzneală la porțile streine, a pregătit unirea, a lucrat pentru dezrobirea țiganilor și a sărbătorit-o în versurĭ.

Mare ca om politic, Alexandri a fost și maĭ mare ca poet. Cel maĭ național dintre poețiĭ noștri, el a suferit, a plîns cu țara sa, el a îmbărbătat-o prin versurile sale în curs de aproape jumătate secol, în timpurĭ de răstriște, cînd gura nu îndrăznea să vorbească, cînd inimiĭ nu-ĭ era învoit să simță.

Intr-o vreme cînd la tîrg îțĭ era rușine să vorbeștĭ romînește, cînd la țară fluerul și cobza de mult nu maĭ răsunaŭ voios, cînd

doinele şi cîntece apucate părinţĭ din părinţĭ eraŭ pe cale să se piarză cu desăvîrşire, cînd poporul amuţise sub loviturile zapciuluĭ şi împilările streinuluĭ: un bărbat se rîdică, un poet îndrăzneşte să adune comoara rîsipită de versurĭ ale muzeĭ populare, să reînvie geniul naţiuniĭ. Chiar dacă Alexandri n-ar fi scris un singur vers, totuşĭ naţiunea romînă ar trebui să fie în vecĭ recunoscătoare aceluĭ om care a scăpat din noianul uităriĭ preţioasele rămăşiţe ale poezieĭ sale populare.

Dar Alexandri nu s-a mulţămit numaĭ cu dezgroparea acesteĭ comorĭ. Inspirîndu-se de la cîntecele populare adunate de el, el singur a devenit poet şi a dăruit neamuluĭ săŭ acele poeziĭ nemuritoare în care se reflectă maĭ mult decît la orĭcare alt poet al ţăriĭ acea placiditate a sufletuluĭ, acel amestec de voioşie şi melancolie ce caracterizează pe Romîn: *Doinele şi Lăcrămioarele,* în care Alexandri a izbutit aşa de bine a îmbrăca simţirile şi aspiraţiunile omuluĭ modern în haina versuluĭ romînesc; *Pastelurile,* cele maĭ frumoase producţiunĭ ale muzeĭ sale, tablourĭ zugrăvite în colorile cele maĭ delicate de un penel de maestru; *Legendele,* în care cîntă eroiĭ trecutuluĭ, şi *Cîntecele ostăşeştĭ,* în care sărbătoreşte cel maĭ glorios eveniment al prezentuluĭ, lupta pentru independenţă.

Alexandri nu a fost filozof, nu a fost cugetător poet: el a fost poet liric. Era o natură simţitoare care-şĭ cristaliza simţirea în versurĭ grăite într-o limbă dulce şi curgătoare ca undele unuĭ pîrăŭ care şerpueşte lin printr-o pajişte verde. Adresîndu-se unuĭ popor chinuit, căruia nu-ĭ ardea de filozofie, care aştepta încurajare şi îndemn, toată simţirea poetică a luĭ Alexandri, care era sinteza simţiriĭ întregiĭ naţiunĭ, se raportează nu la cap, ci la inimă. Timpul şi împrejurările prin care trecea pe atuncĭ ţara noastră aŭ întipărit poetuluĭ naţiuniĭ pecetea lirizmuluĭ; dar cîte mărgăritare nu le-a creat acest lirizm! Cine a citit „Pohod na Sibir“ şi n-a fost cuprins de o jale adîncă, de un pustiŭ în inima luĭ? Eraŭ de ajuns aceste versurĭ şi Alexandri era mare. Saŭ vreĭ imaginĭ maĭ vesele? Atuncĭ îmbată-ţĭ inima cu versurile drăgălaşe ale „Concertuluĭ în luncă“, care te fac să uiţĭ toate necazurile vieţiĭ într-o lină visătorie. „Peneş Curcanul“ te umple şi de mîndrie şi de jale. Şi aşa una cîte una din poeziile luĭ îţĭ deschid alte orizonurile de melancolie şi de fericire, fac

să vibreze alte corzĭ ale inimiĭ omeneştĭ. Cînd îl citeştĭ, parcă o pace adîncă te cuprinde.

Moartea luĭ Alexandri este o îndoită pierdere.

Incă o frunză de laur spulberată de la cununa noastră literară. Unul cîte unul se duc bătrîniĭ care ne-aŭ învăţat a simţi romîneşte şi cu dînşiĭ tîrăsc în groapa rece paginĭ trăitoare, vorbitoare din epoca de renaştere a istorieĭ noastre naţionale!

ÎNAUGURAREA BUSTULUI EMINESCU

Discursul D-luĭ Eduard Gruber

In ziua de 10 Septemvrie a. c. s-a dezvălit bustul rîdicat nemuritoruluĭ nostru poet Eminescu în Botoșanĭ, orașul său natal. Cu această ocazie D-l Eduard Gruber, delegat din partea Societățiĭ noastre a depune o coroană la picioarele monumentuluĭ, a ținut următorul discurs:

Distinsă adunare,

A face nemuritor pe un om turnîndu-l în bronz pentru ca să înfrunte veacurile, este totdeauna pentru un neam o mare și sfîntă sărbătoare. In statuele înălțate stă scrisă o parte din istoria aceluĭ neam, din viața luĭ trăită și simțită. Și cînd omul sărbătorit e un ales al cugetăriĭ, un sol al arteĭ, care a îmbogățit „încăperile gîndiriĭ."

Cu izvoară ale gîndiriĭ și cu rîurĭ de cîntărĭ,

atuncĭ însuflețițĭ de a tot măreața geniuluĭ putere, nu ne putem apropia decît în miĭ și miĭ de bătăĭ de inimă! Statua e numaĭ un simbol exterior, rece și netulburat în seninătatea luĭ — în noĭ însă, în inimile noastre trăește poetul, cald, viŭ, nemuritor! Eminescu „inima făr'de nădejde, sufletul bătut de gînd", în noĭ, în urmașiĭ noștri, în urmașiĭ urmașilor va trăi!

In fața acesteĭ personalitățĭ marĭ, în fața acestuĭ reprezentant nobil al neamuluĭ nostru, se cuvine dar, să ne dăm seamă, pe cît e cu putință într-o asemenea ocaziune, de firea și împrejurările poetuluĭ. Omagiile ce aducem poetuluĭ și cugetătoruluĭ se cuvin *omuluĭ*. In *om* trebue să căutăm explicările cele din urmă. A ni-l explica este a-l admira!

Eminescu, ca şi Leopardi, ca şi D-na Lucia Ackermann face parte din familia intelectuală a pesimiştilor, a deznădăjduiţilor, a răzvrătiţilor. Admirator al teoriilor luĭ Schopenhauer, el s-a întîlnit prin temperament în cugetare cu marele filozof german. De la dînsul a învăţat el pesimizmul, însă pesimizmul luĭ Eminescu nu este un pesimizm egoist, purcegînd de la mica individualitate omenească, ci este un pesimizm altruist, a unuĭ om cu inima largă, cu simţirea întinsă, cu aspiraţiĭ nobile. Şi sub acest raport îl putem pune în alăturare cu Lord Byron. Ca şi marele poet englez, Eminescu compătimeşte, suspină, blastămă pentru soarta omeniriĭ. Şi dacă opera luĭ e relativ mică, totuşĭ briliantele cugetăriĭ luĭ sînt tot din aceiaşĭ mină scoase. *Pesimist prin altruism* — iată nota caracteristică a luĭ Eminescu. Opera luĭ, „o vecie întreagă de durerĭ" este o operă de simpatie, o operă de înfrăţire şi înduioşare a inimilor!

Acest fond filozofic, sub nişte orizonurĭ largĭ l-a turnat „cu bucăţĭ din inima luĭ rupte" [1] într-o formă nouă, ne auzită pînă la dînsul „în limba veche şi-nţeleaptă" dîndu-ne astfeliŭ nemuritoarele luĭ creaţiunĭ. Lumea luĭ Emnescu — eşită pe deoparte din temperamentul săŭ hereditar, pe de altă parte din condiţiunile sociale în care a hălăduit — este o lume în care „neamul Cain încă nu s-a stîns" şi în care „A fi" e o

„nebunie şi tristă şi goală
„Urechea te minte şi ochiul te-nşală"

căcĭ

„Proştĭ şi geniĭ, mic şi mare, sunet, sufletul, lumină
„Toate-s praf. . . .

o lume în care „geniul e o nefericire" şi nu-ţĭ rămîne decît „să morĭ fără speranţă", „să maĭ aĭ un singur dor", dorul mormîntuluĭ „făr-de noroc şi fără prietenĭ . . . "

Această amărăciune a deznădăjduiriĭ a întrupat-o Eminescu cu o nespusă bogăţie în formă şi stil. Vastă inteligenţă plutind în idealizmul senin al arteĭ, el a prins şi ales eternele simţirĭ omeneştĭ . . . Şi sub forma dată de dînsul ele vor rămînea în literatura noastră.

---

1. Expresiunea luĭ A. Vlăhuţă.

Distinsă adunare,

Ceia ce Eminescu este în opera lui, este el şi în partea lui mai intimă, acolo unde omul se arată mai spontaneŭ, mai nepre-făcut, în corespondenţa sa. Daţi-mi voie să vă citesc aici cîteva pasage caracteristice dintr-o scrisoare pe care a adresat-o în 1882 unei persoane din Iaşi:

„Tu trebue să-ţi închipueşti astăzi sub figura mea, un om foarte obo-„sit, de vreme ce sînt singur la negustoria asta de principii şi peste aceasta „bolnav, care ar avea nevoe de cel puţin şase luni de repaus pentru a-şi veni „în fire. Ei bine, de şase ani aproape o duc într-o muncă zădarnică, de şase „ani mă zbat ca într-un cerc vicios în cercul acesta, care cu toate acestea e „singurul adevărat; de şase ani n-am linişte, n-am repausul senin, de care aşi „avea atîta trebuinţă pentru ca să mai pot lucra şi altceva decît politică. „Quelle vie, mon Dieu, quelle vie!

. . . .

„Să pot zbura pe trei zile la Iaşi tare-aşi veni. Dar mai mult de trei „zile n-aşi avea, pentru că eŭ nu am vacanţe, ci trebue să trag ca catîrii, „greŭ la vale şi greŭ la deal.

. . . .

„Ei dacă ai şti cum salahoria asta în care petrec, împreunată cu boala „şi mizeria mă apasă şi mă fac incapabil de a voi!

. . . .

„Folosul meŭ după atîta muncă e că sînt stricat cu toată lumea şi că „toată energia dacă am avut-o vreodată şi toată elasticitatea intelectuală s-a „dus pe apa Sîmbetei.

. . . .

„Eŭ rămîn cel amăgit în afacere, căci am lucrat din convingere şi cu „speranţă în consolidarea ideilor mele şi un mai bun viitor. Dar nu merge. „In opt ani de cînd m-am întors în România decepţiune a urmat la decepţiu-„ne şi mă simt atît de bătrîn, atît de obosit, încît degeaba pun mîna pe con-„deiŭ să-ncerc a scrie ceva. Simt că nu mai pot, mă simt că am secat morali-„ceşte şi că mi-ar trebui un lung, lung repaus, ca să-mi viŭ în fire. Şi cu „toate acestea ca lucrătorii cei de rînd din fabrici, un asemenea repaus nu-l „pot avea nicăiri şi la nimeni. Sînt strivit, nu mă mai regăsesc şi nu mă mai „recunosc. . . . .

„Aştept telegramele Havas, ca să scriŭ iar, să scriŭ de meserie, scrie-mi-ar „numele pe mormînt şi n-aşi mai fi ajuns să trăesc!

Tot cam în acea vreme cînd Eminescu îşi făcea această „tînguire a lui de moarte“ scria el şi cel mai de pe urmă şi mai sfăşietor al săŭ suspin:

„Unde-s şirurile clare din viaţă-mi să le spun
„Ah! organele-s sfarmate şi maestrul e nebun!

Distinsă adunare,

Dacă astăzĭ am putut îndeplini opera de dreptate a posterităţiĭ faţă cu Eminescu, dacă această sărbătoare a literaturiĭ romîne a chemat din toate colţurile ţăriĭ pe admiratoriĭ şi amiciĭ poetuluĭ, dacă recunoaşterea glorieĭ luĭ Eminescu se face cu atîta putere şi inimoşie lîngă piedestalul săŭ — aceasta cu toţiĭ o datorim iniţiativeĭ măreţe şi stăruinţiĭ neobosite a valoroaseĭ noastre tinerimĭ universitare. Acesteĭ tinerimĭ universitare dar, chemată a săvîrşi actele marĭ ale zileĭ de mîne, trebue să aducem mulţămirile noastre şi expresiunea sentimentelor de cea maĭ profundă gratitudine.

In numele *Societăţiĭ ştiinţifice şi literare din Iaşĭ* felicitez pe tinerimea universitară romînă.

RĂSTURNAREA DOMNIILOR FANARIOTE

STUDIU ISTORIC

de

A. D. Xenopol.

III

Restabilirea domniilor pămîntene.

Coborîrea luĭ Ipsilanti cătră Muntenia avuse acelaşĭ efect asupra locuitorilor pe care l-am întîlnit în Moldova. Pretutindenĭ oamenĭĭ o rupeaŭ de fugă de frica Zavergiilor, şi Ipsilanti căuta înzadar să asigure lumea şi să impiedece a eĭ rîsipire.

In 17 Martie, încă pe cînd se afla la Roman, Ipsilanti scrie mitropolituluĭ Ungro-Vlahieĭ că răŭ fac locuitoriĭ Buzeuluĭ şi a Rîmniculuĭ de fug, căcĭ Wittgenstein a primit ordin de a conduce trupele ruseştĭ la graniţă [1], despre neadevărul căria veştĭ nimenea nu poate fi maĭ bine convins decît însuşĭ Ipsilanti.

A doua zi el scrie locuitorilor bucureştenĭ, sfătuindu-ĭ a nu avea nicĭ o teamă şi a se întoarce la căminele lor [2]. Cu toate atare încredinţărĭ jaful şi despoiarea poporuluĭ muntean din partea Eteriştilor întrecea încă dacă se putea pe acel căruia fusese expus acel al Moldoveĭ. Toate izvoarăle timpuluĭ se întrec în a arăta dezbrăcarea cumplită a ţăranilor şi tîrgoveţilor din partea oardelor de vagabonzĭ, vîntură-ţară şi oamenĭ fără căpătîiŭ din care se

---

1. Proclamaţia luĭ Ipsilanti din Roman, 17 Martie 1821, Uricarul VI p 38.
2. Proclamaţia din Mizil 18 Martie 1821, idem p. 27. Bănuim o eroare în citirea dateĭ, întrucît era greŭ dacă nu imposibil a ajunge de la Roman la Mizil într-o zi.

alcătuiaŭ aşa numitele oştirĭ ale luĭ Ipsilanti, cu singura excepţie a batalionuluĭ sacru, corpul Mavroforilor, compus din tinerĭ grecĭ plinĭ de entusiazm şi care înţelegeaŭ într-adevăr să se jertfească pe altarul patrieĭ. Tot restul umbla numaĭ după jafurĭ şi prădăciunĭ, fiind însă, în deosebire de ceia ce făcea Tudor, învoiţĭ de capul lor a comite toate nelegiuirile, în speranţa de a-şĭ îngroşa rîndurile prin atare criminală îngăduire. Zavergiiĭ luaŭ fără seamă şi fără socoteală proviziunĭ cîte vroiaŭ pentru oamenĭ şi caĭ, dînd în schimb celor despoiaţĭ chitanţe care ştiaŭ prea bine că nu vor fi niciodată plătite. Pe lîngă aprovizionare maĭ făceaŭ şi rîsipă din curată răutate, slobozind puştĭ şi pistoale în buţile cu vin din care se îmbătase. Netemîndu-se nicĭ de Dumnezeŭ, prădaŭ bisericile, luînd odoarăle sfinte, dezbrăcînd icoanele de argintul, aurul şi pietrele scumpe cu care eraŭ împodobite. Dar nu numaĭ atentate la avere eraŭ comise de aceste bande sălbatice şi nedesciplinate. La cea maĭ mică împotrivire loveaŭ de moarte. Cînd se îmbătaŭ, ucideaŭ spre a-şĭ dezmorţi mînile. Femeile eraŭ apoĭ expuse la tot feliul de rîs şi batjocură. Un adevărat biciŭ al luĭ Dumnezeŭ se abătuse pe biata ţară, şi, cum spunea un autor contemporan, suferinţele Romînilor din partea Grecilor pana nu le poate descrie [3]. Faţă cu asemenea sălbătăciĭ, înţelegem cum de locuitoriĭ părăseaŭ casele lor şi se înfundaŭ cu copiĭ şi femeĭ în munţĭ şi pădurĭ, iar ceĭ cu dare de mînă treceaŭ peste hotar, nedînd nicĭ o ascultare mincinoaselor asigurărĭ ale luĭ Ipsilanti.

Dar, afară de batalionul sacru, adunătura de vagabonzĭ ce se fălea cu numele de oştire era alcătuită în cea maĭ mare parte din oamenĭ netrebnicĭ şi fără de inimă care la prima veste a înaintăriĭ Turcilor, o rupse de fugă în toate părţile. Căpitaniĭ lor apoĭ eraŭ vecĭnic în ceartă, în ură şi zavistie uniĭ asupra altora. Nicĭ o ţinută, nicĭ o disciplină; pretutindenea o anarhie şi o dezlănţuire ne maĭ pomenită a tuturor pornirilor celor maĭ rele [4]. Cum putea o asemenea adunătură să ţină macar un moment piept cu organizata armată turcească?

---

3. *Laurençon*, p. 89 care caracterizează astfeliŭ revoluţia luĭ Ipsilanti: Cette prétendue guerre n'était qu'un prétexte dont se colorait la rapine et le brigandage.
4. Amărunţimĭ în *Aricescu*, I. p. 236—271.

In luna luĭ Maiŭ Turciĭ trecură Dunărea pe treĭ punte de odată, la Galaţĭ, la Giurgiŭ şi la Calafat în Oltenia, spre a încinge pe Grecĭ din toate părţile. Lupta aprinzîndu-se maĭ ales în oraşele ce eraŭ ocupate de Grecĭ, ele fură expuse la prăzĭ, uciderĭ, devastărĭ şi focurĭ care puseră pe fugă şi pe ultimiĭ locuitorĭ ce maĭ rămăsese în sînul lor. Căpitanul Sava, cum întrară Turciĭ în Bucureştĭ, merse să li-se închine, trădînd cauza eterieĭ, pentru care pînă atuncĭ se prefăcuse că luptase spre a putea doborî pe Tudor prin Ipsilanti. Acuma vroia să piarză pe acesta prin Turcĭ spre a lăsa astfeliŭ locul liber pentru întronarea domnuluĭ săŭ.

In curînd însă alte nenorocirĭ maĭ marĭ, părăsirĭ maĭ însemnate, eraŭ să lovească în cauza Grecilor şi să o facă să cază. In ziua de 7 Iunie se întîmplă ciocnirea hotărîtoare între întreaga armată a luĭ Ipsilanti şi Turciĭ, cîţĭ se adunase pînă atuncĭ, lîngă orăşelul Drăgăşanĭ din judeţul Vîlcea. Deşi armata grecească era de treĭ orĭ maĭ numeroasă decît acea a Turcilor, ia fu cu totul bătută, maĭ ales din pricină că printr-o împrejurare care pune într-o tristă lumină curajul capuluĭ eterieĭ, Alexandru Ipsilanti stătu în tot timpul bătălieĭ la o îndepărtare de 3 mile de locul unde ia se petrecea, aproape de hotarul ţăriĭ, spre a nu fi primejduit prin neizbînda oştiriĭ sale. El are încă neruşinarea a insulta a doua zi printr-o proclamaţie pe armata luĭ învinsă, numind trădător nu numaĭ pe Sava, care merită acest nume, dar chiar şi pe ceilalţĭ căpitanĭ aĭ luĭ, care cel puţin luptase şi nu privise ca el [5]. După aceia arată luĭ Iordache că ar avea de gînd să treacă în Austria. Inzadar protesta inimosul căpitan contra uneĭ asemenea trădărĭ a unor oamenĭ pe care maĭ ales Ipsilanti iĭ vîrîse în peire. Iscodind felurite manopere care să maĭ acopere ruşinea fugiĭ sale, el trece graniţa, necinstind şi numele grecesc şi acel pe care îl purta. El se refugi în Viena unde muri aproape în mizerie, în 1828. Conducerea împotriviriĭ, ce era acum atît de compromisă, nu pregetară totuşĭ să o ia căpitaniĭ Iordache şi Farmache, şi acest din urmă tot Romîn din Macedonia [6].

Puţin timp după ce oştirea de căpitenie a eterieĭ fusese bătută la Drăgăşanĭ, Turciĭ întrară în Iaşĭ în ziua de 15 Iunie 1821

5. Proclamaţia în Uricarul, V, p. 35.

6. *Gervinus*, I. p. 203. Asupra romînităţiĭ luĭ Farmache, vezĭ *Caragiani*. Studiĭ istorice asupra Romînilor din peninsula Balcanuluĭ.

în număr de vre-o 3000 de pedeştri şi 4000 de călărî, avînd şi vre-o opt tunurî. Eteriştiî de aicî se trăsese încă de maî înainte la Stînca, şi această oştire, care număra şi ia vre-o 700 de oamenî hotărîţî, păţi ceia ce se întîmplase celeî din Muntenia. Şi ia fu părăsită de capiî eî Cantacuzino şi Pendedeca, care fugiră peste Prut în ajunul bătălieî, pe cînd turma vagabonzilor umpleaŭ luncile de pe marginea Prutuluî. Cu toată această deplină dezorganizare a armateî, ceî 700 de bravî se hotărîră să lupte, nu pentru a cîştiga, ceia ce era acuma cu totul peste putinţă, dar cel puţin pentru a nu atrage asupra întreguluî lor popor hula ce o meritaŭ conducătorriî lor. Incunjuraţî de o putere de 7 orî maî mare „într-o tabie ticăloasă de pămînt cu singurul tunişor al doveî, eî susţinură o luptă desperată aproape de 6 ceasurî sub focurile artilerieî turceştî cele necurmate, pînă s-aŭ zdrobit de tot, măcelărind pe cel de pe urmă Grec din tabie“, şi decî aşa s-aŭ încheiat începutul eterieî Grecilor din Moldova în ziua de 17 Iunie [7].

Stîrpirea eterieî din Moldova maî avu încă un epizod interesant, ilustrat prin moartea într adevăr eroică a aceluî maî brav căpitan din armata eteristă, Iordache Olimpiotul.

Acesta împreună cu tovarăşul săŭ Farmache, după pierderea bătălieî de la Drăgăşanî se îndreptă cu ceî ce scăpară din măcel către Moldova, unde după maî multe rătăcirî se adăposti la sfîrşit în mînăstirea Secu. Aicî cu o mică trupă de 150 de oamenî el susţinu încontra Turcilor un asediŭ de 15 zile. Farmache însă văzînd la sfîrşit că nu maî este nicî o scăpare şi ademenit prin făgăduinţele cancelaruluî consululuî austriac Udriţchi, ce însoţea pe Turcî şi care îî făgăduia o tratare onorabilă şi trecerea luî în Austria, se hotărî să se predea. Iordache însă, care ştia cum se ţin Turciî de făgăduinţele făcute Ghiaurilor şi care prefera o moarte bărbătească ştreanguluî calăuluî, după ce căută înzadar să convingă pe Farmache despre zădărnicia speranţelor sale de scăpare, făcu un apel la mica trupă ce maî rămăsese, că cine vroeşte să rămînă să moară cu el? Zece inşî se desfăcură din grămadă. Eî se închiseră împreună cu Iordache în clopotniţa mînăstiriî, şi după ce împrăştiară cît putură maî mult moartea în rîndurile Turcilor şi

7. *Manolache Drăghicî*, II, p. 124.

sfîrşiră gloanţele, puseră foc la butoiul de praf ce le maĭ rămăsese şi săriră cu toţiĭ în aer [8].

Inăduşirea revoluţieĭ greceştĭ prin trupele otomane aduse asupra locuitorilor din îmbele ţărĭ romîne cele maĭ crude suferinţe. Deşi comandanţiĭ aveaŭ ordine anumite de a nu se atinge de Romînĭ, despre a căror neparticipare la răscoală se convinsese la sfîrşit şi ocîrmuirea turcească, totuşĭ cum ar fi putut opri conducătoriĭ neorînduelile armateĭ, fiind dată nedisciplina soldaţilor turcĭ şi ura lor nu numaĭ contra Grecilor, dar în deobştie încontra Ghiaurilor ? [9]

Chihaia Beĭ, capul oştirilor turceştĭ din Muntenia, care se slujise de trădătorul Sava spre a răpune maĭ uşor pe Ipsilanti, puse de-l măcelări după izbînda de la Drăgăşanĭ împreună cu întregul corp de armată ce avea sub el.

Paşa, pentru a stîrpi cu totul acest element pe care-l credea că în ascuns simpatizează cu eterişti̇ĭ, promise cîte 25 de leĭ de fiecare cap de Arnăut ce i-s-ar aduce.

„Cine poate povesti, exclamă un martur ocular al scenelor îngrozitoare provocate prin acea răsplată, cine poate povesti această groaznică întîmplare şi multa vărsare de sînge ce s a făcut, stînd leşurile de trupurĭ atît pre podurile cele marĭ cît şi pre uliţĭ în toate părţile, precum şi jafurile întîmplate maĭ pe la toate casele din Bucureştĭ, spărgîndu-se şi multe bisericĭ şi ţinînd atare înverşunare timp de treĭ zile, fiind mare jale în politia Bucureştilor, încît tot norodul se închisese pre la hamurĭ şi pre la consulaturĭ, în zarva acestor nepomenite şi jalnice întîmplărĭ" [10]. Ţurciĭ, înfruptaţĭ de la acea dată cu jafurile şi prădăciunile, nu maĭ încetară de a le comite, cu toate pedepsele cele aspre impuse pentru a-ĭ înfrîna de la ele. Scuza lor era de îndată găsită :

8. Φιλήμων, p. 207. *Laurençon* p. 199. Comp. o scrisoare a luĭ *Dimitrie Sturza* c. mitrop. *Veniamin*, 26 Noemvrie 1821, *Erbiceanu*, p. 178, şi alta a ierom. *Gherontie* c. acelaşĭ din 22 Noemvrie, idem, p. 175.

9. Aşa o relaţie a luĭ *Isaiia* Giuşcă arhimandritul c. mitrop. *Veniamin*, 18 Iulie 1821, *Erbiceanu*, Istoria mitropolieĭ, p. 144, spune : „Ieniceriĭ fac prădăciunĭ şi paşiĭ nu le pot veni de hac". Vezĭ maĭ multe ordine ale *sultanuluĭ* c. *comandanţiĭ* oştirilor turceştĭ, ca locuitoriĭ ţărilor romîne să nu fie supăraţĭ. *Aricescu*, II. p. 44—48.

10. *Dîrzeanu* în Trompeta, pe 2857 *Ilie Fotino*, p. 146.

aceĭ prădaţĭ, jăfuiţĭ, ucişĭ, eraŭ Grecĭ saŭ le fusese arătaţĭ ca atare. Jidoviĭ maĭ ales îşĭ făcură o meserie din pîra oamenilor avuţĭ ca eteriştĭ [11].

Pe la Octombrie după stîngerea răscoaleĭ, oştirea turcească în loc de a se micşura, se maĭ adăuga, trimiţîndu-se la Iaşĭ un corp de 6000, la Bucureştĭ unul de 4000 şi altul la Craiova de 2000 de Manafi, soldaţĭ renumiţĭ chiar între Turcĭ pentru cruzimea şi nedisciplina lor. Fărădelegile comise de eĭ nicĭ că să pot descrie, maĭ ales pentru a sătura mîrşavele lor pofte, pentru care nu cruţaŭ nicĭ cea maĭ crudă vîrstă [12]. In afară de jafurile comise de soldaţĭ, ţările romîne maĭ eraŭ supuse şi la grele contribuţiĭ pentru întreţinerea oştirilor turceştĭ, ca şi cînd înăduşirea eterieĭ greceştĭ tot în interesul ţărilor romîne ar fi fost întreprinsă In Bucureştĭ tainurile ce se luase de Turcĭ eraŭ însemnate, şi numaĭ porumb se consumâ pe lună 2,200 de chile şi lemne cîte 6000 de cară în timpul ierneĭ din 1821—1822 pe care Turciĭ o petrecură în Muntenia. In Moldova cererile eraŭ încă şi maĭ urcate: 7500 de chile de păpuşoiŭ, 40,000 de cară de lemne şi tot atîta de fîn, 4500 de oĭ şi 7500 de vacĭ, zaherea însumînd în totul o cifră de treĭ milioane de leĭ, cerută de Turcĭ ca provizie de earnă, pe lîngă că maĭ luase de la intrarea lor în ţară pînă la căderea friguluĭ 120,000 de chile de grîŭ, cel maĭ mult fără plată de la privaţĭ, aşa între altele de la visternicul Alecu Balş 1400 de chile, de la vornicul Teodor Balş 800 de chile şi aşa maĭ departe [13].

Cînd se apropie însă timpul rîdicăriĭ oştirilor din Bucureştĭ (22 April) şi Iaşĭ (28 Iunie 1822), prădăciunile se îndesară şi sporiră într-un grad neauzit, de oare-ce Turciĭ nu vroiaŭ să iasă necăpătuiţĭ din ţările Ghiaurilor. Pentru a putea prăda în tot

11. Fapt arătat de *Drăghicĭ*, II, p. 126 pentru Moldova şi de *Izvoranu*, Revista *Tocilescu*, II, p. 405 pentru Muntenia, întărit şi de *Laurençon* care spune, pe 92: „Les Juifs servaient d'espions aux Turcs et leur dénoncèrent beaucoup d'individus qui furent mis à mort".

12. Maĭ multe amărunţimĭ în Aricescu, I, p. 325. Comp. *Isaiia arhim.* c. paharnicul *Constantin*, 6 Iuliŭ 1821, *Erbiceanu*, p. 130: „o sută de Turcĭ aŭ fost în Sîneştĭ Duminică; rîzilic aŭ făcut în destul; femeĭ, fete, copiĭ ş-aŭ făcut rîs". Vezĭ tot în *Erbiceanu* la p. 162, 167, 169, 201, 204 şi 209 maĭ multe alte dovezĭ despre jafurile Turcilor.

13. *Aricescu*, I. p, 325. Arhim. *Leon Asachi* c. mitrop. *Veniamin*, 15 Dechemvrie 1821 în Erbiceanu, p. 187.

largul lor, fiarăle sălbatice ce purtaŭ numele de oştirĭ împărăteştĭ întrebuinţează focul pentru ca la înspăimîntătoarea luĭ lumină să se poată deda jafuluĭ fără nicĭ o oprire. Maĭ în fiecare zi izbucnea cîte un foc într-o parte a Iaşilor, şi tot aşa şi în Bucureştĭ. Un martur ocular spune în 16 Dechemvrie 1821 că „focurile în Iaşĭ care maĭ încetase de cîteva zile, iarăşĭ aŭ început, adăugîndu-se şi prădăciunile, maĭ vîrtos acum de cînd aŭ început a se rîdica oştirile împărăteştĭ„ [14]. Mînăstirile, care devenise ca totdeauna adăpostul averilor celor scăpate prin fugă, fură jefuite pe întrecutele de Turcĭ, spre a răpi tocmaĭ comorile ce ascundeaŭ. Astfeliŭ, afară de Secul a căruia atac era oare-cum îndreptăţit prin adăpostirea în el a rămăşiţilor eterieĭ, maĭ fură prădate fără nicĭ un motiv Slatina, Rîşca, Varatécul şi Agapia [15]. Ba Turciĭ se amestecă chiar în religia ţărilor romîne, oprind toaca şi clopotele pe la bisericĭ, a căror sunet jignea auzul lor cel drept credincios [16].

Faţă cu atare putare barbară şi neomenoasă a Turcilor, Romîniĭ se văzură siliţĭ, cu toată experienţa de maĭ înainte despre rodurile protecţiuniĭ ruseştĭ, a întoarce cugetele lor iarăşĭ cătră Rusia, aşteptînd de la ia izbăvirea lor din nenorocirile în care zăceaŭ cufundaţĭ [17].

Dar cel puţin acuma Romîniĭ şi dacă suferiră, plătiră prin suferinţele lor un bine nespus: mîntuirea lor de copleşirea fanariotă şi reîntrarea domniilor lor în calea naţională pe care trebuia în curînd să păşască întreaga lor dezvoltare.

Am văzut cum poporul romîn, şi maĭ ales clasa cea maĭ cultă a boerilor, se folosise de revoluţia Grecilor spre a cere de la Turcĭ reîntroducerea domniilor pămînţene ; şi am arătat totodată cum energica sprijinire a acesteĭ cererĭ prin revolta Vladimiresculuĭ silise pe Turcĭ a o încuviinţa de astă-dată ; dar pentru ca o atare

---

14. Paharn. *Constantin* c. mitrop. *Veniamin*, 16 Dechemvrie, idem, p. 188. La acea dată s-a rîdicat numaĭ o parte din Turcĭ ; ceĭ maĭ mulţĭ rămaseră în Bucureştĭ şi Iaşĭ pînă la datele indicate maĭ sus. Pentru Iaşĭ vezĭ un doc. din 11 Iunie 1822 care aminteşte pe Turcĭ în capitala Moldoveĭ idem p. 207.
15. Pahar. *Constantin* c. mitrop. *Veniamin*, 30 Dechemvrie 1821, idem, p. 198.
16. Alta din 26 Dechemvire, idem, p. 194.
17. *Iordache Roset Roznovanu* c. mitrop. *Veniamin*, 30 Septemvrie 1821, idem. p. 157. Comp. o tînguire a *locuitorilor din Muntenia* c. *consulul rusesc*, 21 Iunie 1821, Uricarul, VI, p 50.

năzuință să iasă la lumină, ia trebuia să fie vie în sînul poporuluĭ romîn. Nu se trezi atuncĭ pentru prima oară ideia revendicăriĭ vieţiĭ naţionale; ia existase în tot timpul domnieĭ fanariote, deşi se retrăsese înaintea copleşiriĭ tot maĭ mult din lumea practică în aceia a cugetăriĭ. Dacă sînt numaĭ slabe urmele protestărilor violente contra stăpîniriĭ Grecilor în decursul chiar al epociĭ fanariote, găsim din potrivă manifestate în destul de viŭ porniri protivnice în gîndurile oamenilor, care nu maĭ aveaŭ puterea trebuitoare spre a dezlănţui faptele. Nu va fi fără înteres a expune ce feliŭ de gîndurĭ hrănea partea maĭ inteligentă a poporuluĭ romîn asupra domnieĭ Grecilor Fanaruluĭ chiar în răstîmpul cînd stăpînirea lor părea cea maĭ bine întemeiată.

Cronicariĭ ţărilor romîne, care reprezentă sentimentele păturiĭ culturale ale poporuluĭ romîn, ne arată că în tot acest timp, de la început pînă la sfîrşit, stăpînirea fanarioţilor fu privită ca nedreaptă, rea şi încălcătoare a drepturilor poporuluĭ romîn şi că deci dorită era înlăturarea eĭ, cu toate că aproape nimenea nu maĭ îndrăznea să o înfrunte prin fapte. Aşa cronicarul cel moldovean minunat în simplicitatea dară mare în patriotizmul luĭ, Ioan Neculcea, bănueşte chiar celuĭ întîiŭ Fanariot urcat în scaunul Moldoveĭ „că nu ştia limba moldovenească şi era lucru prea cu necaz boerilor şi ţăriĭ", şi de aceia el salută cu bucurie venirea luĭ Mihaĭ Racoviţă, „căcĭ era Moldovean şi era prea lesne la divanurĭ a grăi cu dînsul" [18], deşi Neculcea pe cît şi ţara cunoştea apucăturile luĭ Racoviţă celuĭ inferior în toate privirile domnuluĭ Grec ce-l precedase. Vorbind apoĭ despre ertarea maĭ multor boerĭ vinovaţĭ de către Grigore Ghica cel din 1727, Neculcea exclamă: „un domn străin şi cîtă milă aŭ arătat" [19]. Insă nu numaĭ prin asemenea antiteze îşĭ amintea Neculcea că Moldova era apăsată sub un jug strein. Deplin conştiut de atare apăsare, el scrie aiurea următoarele calde rîndurĭ: „Ajuns-aŭ osînda pe biata Moldovă, ce tot se zice că nu se maĭ satură de domnĭ, iar acum de cînd aŭ stătut *domnĭ streinĭ* le ajunge, de nu le vine şi alt amar şi maĭ cumplit. Capichihaile fiind *Grecĭ* cît zic că aŭ cheltuit atîta le daŭ şi n-are gură cineva să zică ceva. Turciĭ ce vin tot cu velacoase, ceasornice de aur, fuzăĭ, caĭ cu şele şi rafturĭ, sute

---

18. *Neculcea* în Letopisiţile, II, p. 326 şi 386.
19. Idem în Letopisiţele, II, p. 408.

de leĭ, miĭ de ughĭ le daŭ; 1700 pînă la 1900 de pungĭ de banĭ es din ţară acum, iar maĭ înainte la domniĭ trecuţĭ maĭ mult de 400 saŭ 500 de pungĭ nu se luaŭ şi altfeliŭ de ţară era intemeiată. nu ca acum. Oh, oh, oh şi vaĭ, vaĭ, vaĭ de ţară! Ce vremĭ cumplite aŭ ajuns şi la ce cumpănă aŭ căzut, *doară Dumnezeŭ de va face milă*" [20]. Aşa dară cronicarul punîndu-şĭ speranţa în Dumnezeŭ arată într-un chip învederat că se aşteaptă ca să se schimbe lucrurile, că domniile *streine şi stăpînirea Grecilor să înceteze şi să se întoarcă domniĭ ce eraŭ maĭ înainte, adecă aceĭ de ţară*, a cărora stăpînire i-se părea luĭ atît de preferabilă. Cronicarul însă înţelege că domnia Grecilor nu venise din senin, ci fusese o urmare neapărată a infiltrăriĭ neamuluĭ lor în sînul ţărilor romîne. El bănueşte decĭ Romînilor că eĭ sînt pricina adevărată a încălcăriĭ sub care gem, întrucît „nu se satură pămîntenii de măritat fetele după pămînteni, zicînd că-s proştĭ şi săracĭ, ce aleargă la *ceĭ streinĭ Grecĭ*, şi-ĭ apucă care de care să le fie ginerĭ că-s cilibiĭ şi bogaţĭ şi le daŭ moşiĭ şi-ĭ pun în capul meseĭ. Ian priviţĭ, urmează Neculcea, pe ţările megieşilor, cum ţin ele pe streinĭ, le daŭ de mîncat, iar la sfat saŭ în capul meseĭ nu-ĭ pun, nicĭ îĭ amestecă, şi pentru aceia trăeşte prostimea lor pînă acuma necălcată [21]". Unde poate apoĭ, cronicarul, pentru a-şĭ arăta antipatia luĭ către rasa copleşitoare, îşĭ bate joc de Grecĭ. Intr-un loc vorbind despre unul Grigoraş postelnicul luĭ Grigore Ghica, spune că ar fi fost cel maĭ cum se cade din Greciĭ acestuĭ domn, numaĭ cît adaoge el „tot hire de Grec, maĭ mult de lup decît de dulăŭ". Pe Constantin hatmanul fratele luĭ Chiurei başa, care fugea înaintea Nemţilor, îl zugrăveşte Neculcea ca „Grec cu pielea de epure la spate" [22].

Deşi nu aşa de rostită şi eloquent îmbrăcată, întîlnim aceiaşĭ neplecare şi ură către Grecĭ şi în ceilalţĭ cronicarĭ moldovenĭ aĭ veacului al XVIII-lea. Aşa Neculaĭ Mustea, spre a-şĭ bate joc atît de luceafărul Fanarioţilor, Neculaĭ Mavrocordat, cît şi de neamul Grecilor în deobştie, spune că atîţia Grecĭ adusese Mavrocordat cu el, încît „rămăsese Fanarul pustiŭ în Ţarigrad şi numaĭ muerile lor rămăsese acolo, iară Grec, umblaĭ mult pînă să daĭ

20. *Neculcea* p. 417.
21. Idem, în Letopisețe, II, p. 442.
22. Idem, II, p. 425 și 438.

de unul“ [23]. La a doua domnie a luĭ Mavrocordat cronicarul reflectînd la mîndria nespusă a domnuluĭ, care nicĭ nu primise pe boerĭ să grăiască deadreptul cu dînsul, rosteşte frumoasa cugetare că „unde domniĭ închid uşile supuşilor săĭ, acolo şi supuşiĭ închid inimile domnilor săĭ“ [24]. Pe Mihaĭ Racoviţă îl scuzează oarecum cronicarul, arătînd că răutăţile de care domniile luĭ fură atît de pline, proveneaŭ maĭ cu seamă de la Greciĭ ce-l încunjuraŭ [25].

Ioan Canta exagerează fără îndoială, tot în scopul de a ponegri pe Grecĭ, numărul sferturilor scoase de Constantin şi Ioan Mavrocordat, atribuind celuĭ întîiŭ 20, celuĭ de al doilea chiar 50 de sferturĭ pe an [26]. Maĭ mustră apoĭ pe Grecĭ pentru-că aŭ stăruit de aŭ scos firman de la împărăţie, trecînd pe lîngă datoria legiĭ creştineştĭ cu poroncă împărătească, şi aŭ scos văcărit fără voia arhiereilor [27]. In acest cronicar întîlnim pentru prima oară cuvîntul de *patrie* adaos pe lîngă numele ţăriĭ, cînd spune despre Ioan Calimah că „din şcoala Liovuluĭ aŭ venit iar în patria sa, în Moldova“ [28], cuvînt ce are mare însemnătate în gura unuĭ Romîn din acele vremurĭ, căcĭ dovedeşte pătrunderea în mintea lor a uneĭ *noţiunĭ nouă*, aceia a ţăriĭ înconjurată de dragoste şi de iubire. Este destul de neaşteptat a-l întîlni luînd naştere în mintea Romînilor tocmaĭ într-un timp de aparentă stîngere a sentimentuluĭ naţional. El ajunge apoĭ a fi tot maĭ des întrebuinţat, pînă cînd pe timpul revoluţieĭ din 1821 începea a se face chiar un abuz cu prea deasa luĭ repetare [29].

Enache Cogălniceanu, cel de pe urmă cronicar cunoscut pînă acuma al Moldoveĭ, arată în colorile în care îmbracă turburarea

23. Letopisiţele, III p. 45.
24. Idem, p. 57.
25. Idem, p. 79.
26. Idem, p. 179—180.
27. Idem, p. 183.
28. Idem, p. 184.
29. Vezĭ bună-oară documentele luĭ *Erbiceanu* din aniĭ 1821 şi 1822, în Istoria Mitropolieĭ, p. 108, 164, 172, 181, 182, 190, 199, 200, 210, 212, 220, 222, 226, 233, 236 etc. Cronicarul muntean *Zilot Romînul,* care scria pe la 1821, spune într-un loc: „am simţit în inima mea o aprindere de dragoste cătră patria mea“. Vezĭ şi maĭ multe documente muntene care conţin cuvîntul de patrie în *Erbiceanu*, Cronicariĭ grecĭ care aŭ scris despre Romînĭ, Bucureştĭ, 1890, p. L, LII, LIV, LVI, etc.

întîmplată în Moldova pe timpul luĭ Constantin Racoviță, din pricina cumplitelor jafurĭ comise de doĭ miniștri de aĭ săĭ, Greciĭ Iordache Stavarache și Iordache Enutul, că simpatizează cu cauză națională în contra Grecilor [30]. Aiurea el ne descrie cum Mateiŭ Ghica și cu boeriĭ luĭ *grecĭ*" căutase se îmbuneze pe boeriĭ *Moldovenĭ,* puindu-le tuturor veniturĭ și lefĭ ca să astupe răul nume ce luase în Țara Romînească, căcĭ dobîndise nume prost, *ceia ce nu părea bine Grecilor*" [31]. La domnia luĭ Scărlat Ghica, cronicarul observă că domnul avea pe la ținut *boerĭ grecĭ, la care pămîntenii nu cătaŭ cu bine* [32].

Același sentiment de respingere către Grecĭ întîlnim și în eloquentul cronicar muntean Zilot Romînul, care încă în anul 1800 în cronica versificată a domnieĭ luĭ Hangerliŭ îl zugrăvește ca pe un tiran cumplit, deosebindu-l de „ceĭ de aicĭ", adecă, cum el însușĭ lămurește într-o notă, de boeriĭ țăriĭ, care s-aŭ unit cu el pentru a supune Muntenia unuĭ jaf neomenos [33]. In opoziție cu aceștĭ boerĭ aliațĭ aĭ streinilor Zilot pune pe „buniĭ și patrioțiĭ boerĭ" [34]. Aiurea la domnia luĭ Alexandru Vodă Suțu, Zilot tratează pe Grecĭ de hoțomanĭ, poreclindu-ĭ și cu numele de cațaonĭ, „cu care întovărășindu-se ceĭ de o sămînță cu eĭ egumenĭ, vînd arendele moșielor mînăstireștĭ cu tocmeală necinstită" [35]. In anul 1818, cînd sfîrșește de scris minunata luĭ cronică, el explică prin cuvintele următoare pricinile pentru care căzuse Muntenia sub neamul Fanarioților: „pentru-că scăzîndu-se și maĭ pierzîndu-se aceste două neamurĭ puternice și bogate a Basarabeștilor și Cantacuzinilor din zavistia acestor din urmă, care ele nu maĭ aveaŭ putere a ținea scaunul și a întimpina mișcările Porțiĭ și ale *Grecilor fanarioțĭ, care vînaŭ de mult a apuca și scaunul Țăriĭ Romîneștĭ,* cum apucaseră al Moldoveĭ cu anĭ maĭ înainte, găsi prilej Poarta atuncĭ de orîndui domn Grec Fanariot, pe Neculaĭ Vodă Mavrocordat, mutîndu-l de la Moldova aci, carele orĭ ca un Grec, saŭ povățuit de Poartă fiind, îndată ce sosi în scaun începu a dă-

30. Letopisețele, III, p. 229.
31. Idem, p. 235.
32. Idem, p. 240.
33. Ed. *Hasdeu*, p 6.
34. Idem, p. 7.
35. Ed. *Hasdeu*, p. 89.

răpăna puterea țăriĭ care răzima în puterea caselor boereștĭ și în oștirile pămîntene ce avea țara, care, deși puține rămăsese atuncĭ, tot băteaŭ la ochiĭ Turculuĭ, știind și avînd cercată vitejia lor, toate acestea pentru ca *să nu maĭ poată bieții Romînĭ a maĭ rîdica cap la scaunul domnieĭ*, cugetînd Poarta ca cu mijlocul domniilor grecĭ să golească țara de privilegiurĭ și să o facă roabă ca pe Grecĭ și alte neamurĭ. Și măcar că Neculaĭ Vodă Mavrocordat n-aŭ putut-o săvîrși, dar fiul săŭ Constantin Vodă și ceĭ după dînsul domnĭ Grecĭ fanarioțĭ o aŭ săvîrșit, rămînînd țara săracă și goală de puterea boerească și de puterea ostășască; și dintr-acestea pierdură Romîniĭ scaunul în jaimanul Grecilor și al tuturor călătorilor" [36].

Pe cînd în Muntenia biserica fusese copleșită de Grecĭ încă de la începutul constituiriĭ eĭ, [37] în Moldova ia păstrează cu statornicie, chiar sub domniĭ fanarioțĭ, principiul că nu puteaŭ fi arhipăstorĭ decît membriĭ cleruluĭ romînesc. De aceia se și manifestă o opoziție în contra uzurpăriĭ tronuluĭ mitropolitan de către un Grec, în singura dată cînd o asemenea se întîmpla. Anume în timpul războiuluĭ dintre Rușĭ, Austriacĭ și Turcĭ în aniĭ 1738—1739, mitropolitul Moldoveĭ Anton ducîndu-se la eșirea oștilor împreună cu Rușiĭ, se alege în locul luĭ Grecul Nechifor „spre acoperirea numeluĭ de hainlîc a luĭ Anton". Soborul Moldoveĭ însă prevăzuse ca condiție anumită la această alegere, ca pe urma luĭ Nechifor să se aleagă iarășĭ un pămîntean, Nechifor însă, după ce stătu cîtva timp mitropolit, vroi să vîndă scaunul unuĭ alt Grec. Soborul atuncĭ se opuse cu energie și alese în 1750 pe Iacob Putneanul, Romîn de obîrșie, care făcu să se hotărască printr-o carte sobornicească din 1752 că de acolea înainte să nu se maĭ aleagă mitropolit strein [38]. Pe această carte se întemeiază apoĭ soborul pentru a respinge în 1786 pe episcopul de Roman, ce era Grec, de la scaunul arhipăstoresc la care fusese desemnat de mitropolitul Leon, la moartea acestuia [39].

36. Ed. *Hasdeu*, p. 116.
37. Vol. II, p. 234 și urm.
38. *Erbiceanu*, Istoria Mitropolieĭ, p. 24. Gavril Calimah pus mitropolit după Iacob în 1758, deși grecizat, era Romîn de neam, frate cu domnul Ioan Calimah.
39. Carte fără dată în *Erbiceanu*, Istoria Mitropolieĭ, p. 38.

Din toate aceste împrejurărĭ reese în chip lămurit că conştiinţa naţională a poporuluĭ romîn nu perise în epoca Fanarioţilor; că din potrivă eĭ ţinînd pasul cu redeşteptarea omeniriĭ, care împingea pînă la Dunăre valurile sale reînvietoare, se trezea tot maĭ mult, cu cît domnia fanariotă părea că se împlîntă maĭ adînc în sînul lor. La 1821, tocmaĭ cînd era să se prilejască o împrejurare din cele maĭ priincioase pentru a eĭ manifestare, ia fierbea cu deosebită putere în mintea oamenilor, şi de aceia îşĭ şi găsi rostirea eĭ la primul semnal al revoluţieĭ greceştĭ căutînd să facă începutul prin reîntroducerea domniilor pămîntene.

Astfeliŭ, precum împlîntarea stăpîniriĭ fanariote fu un efect al uneĭ lungĭ dezvoltărĭ anterioare şi nu productul unor evenimente momentane, şi răsturnarea eĭ fu provocată de o mişcare înceată dar necontenit propăşitoare a ideiĭ naţionale, care îşĭ avea originea eĭ în deşteptarea minţiĭ romîneştĭ prin marele avînt literar şi cultural din veacul XVII şi care fusese numaĭ comprimat, nu înăduşit, prin domnia Fanaruluĭ.

Manifestarea sentimentuluĭ naţional în sfera politică nu fu decît efectul cultivăriĭ luĭ în sînul poporuluĭ şi al reacţiuniĭ luĭ contra uneĭ forme culturale care-ĭ primejduia existenţa. Substratul luĭ trebue decĭ căutat în cultura romînească din epoca Fanarioţilor, şi el va fi expus cînd ne vom îndeletnici cu această întrebare.

(Va urma.)

CRITICA LITERARĂ SI ANTICII

de

N. Iorga.

Două curente marĭ îşĭ împart astăzĭ cîmpul criticiĭ literare: unul, vechia critică judecătorească, îşĭ dă *verdictul* asupra operelor de cercetat, arătîndu-ne astfeliŭ singure gusturile personale ale criticuluĭ, altul, datînd de vre-o cîteva zecĭ de anĭ abia, consideră opera de artă ca putînd fi obiectul uneĭ cercetărĭ ştiinţifice şi o analizează, studiindu-ĭ elementele prin procedeurile admise în celelalte ştiinţe. Moderniĭ sînt maĭ ales cercetaţĭ astfeliŭ, pe cînd critica judecătorească domneşte încă pe deplin asupra operelor scrise în timpurile aşa de depărtate de ale noastre, cînd făclia civilizaţieĭ era purtată de popoarele clasice, Grecĭ şi Romanĭ. Să urmăresc dezvoltarea criticiĭ judecătoreştĭ din timpurile cînd se arată întîiŭ în literatură pînă astăzĭ, să arăt cum aceleaşĭ judecăţĭ mumificate se daŭ asupra operelor clasice, să determin însfîrşit calea pe care criticul anticităţiĭ ar trebui s-o apuce pentru a face o operă ştiinţifică şi nu o frazeologie lăudăroasă orĭ osînditoare fără greutate: iată ceia ce-mĭ propun să fac pe scurt în aceste cîteva rîndurĭ, fără a avea însă pretenţia că am mîntuit un subiect aşa de vast ca acel al istorieĭ, saŭ maĭ bine al evoluţieĭ, criticiĭ literare aplicate la anticĭ.

I

Ca gen literar deosebit, critica nu exista la Romanĭ. Astăzĭ sînt oamenĭ care n-aŭ scris în viaţa lor nimic alta decît articole de critică, ca Sainte-Beuve, Sarcey, Jules Lemaître în Franţa,

John Ruskin în Anglia, și totușĭ fac parte dintre gloriile literare ale țăriĭ lor. Greciĭ și Romaniĭ fac critică întîmplător și caracterul panegiric orĭ reprehensiv al acesteĭ criticĭ o face să-șĭ afle loc într-o satiră, într-o comedie, uneorĭ într-o elegie—ca în elegia a XV din cartea întîia a „Dragostelor“ (*Amores*) ale luĭ Ovidiŭ—, într-un poem didactic—ca în catalogul luĭ Volcatius Sedigitus [1]—, într-o idilă—ca în ecloga a III-a a luĭ Vergiliŭ [2], într-un manual de retorică și de pedagogie—ca în cartea a X-a din „*Institutiones oratoriae*“ a luĭ Quintilian—, într-o culegere de declamațiĭ — ca „*Suasoriae*“ și „*Controversae*“ ale luĭ M. Annaeus Seneca [3].

Cel dintîiŭ care pare a fi făcut astfeliŭ de critică incidentală la Roma, după mărturia luĭ Horațiŭ, e primul satiric cunoscut al Romanilor, Lucilius, care alăturea cu cîteva săgețĭ îndreptate contra grecomanilor orĭ delapidatorilor rîde—cum anume, nu știm—de versurile bătrînuluĭ săŭ înaintaș în poezie, Ennius, ca și de ale luĭ Caecilius, Terentius, Pacuvius și Accius [4], Homer chiar, și aceasta cu destulă finețǎ [5]. Un satiric care amestecă foarte multă critică literară, judecătorească bine înțeles, și ale căruia opere, așa de admirate încă și astăzĭ, ne sînt păstrate în întregimea lor, e chiar acest Horațiŭ, aspru judecător al celor ce, ca Luciliŭ, nu-șĭ „rodeaŭ unghiile“ [6] pentru a închide muncita lor cugetare în versurĭ și maĭ muncite. Criteriul după care Horațiŭ alege autoriĭ, pentru a-ĭ pune la dreapta orĭ la stînga luĭ, e timpul. Trăind într-o vreme, cînd imitatoriĭ Grecilor eraŭ aproape niște novatorĭ, cînd se găseaŭ mulțĭ care, mulțămită iluzieĭ ce șterge neajunsurile la lucrurile privite de departe, admiraŭ cîntecul Salienilor orĭ alte asemenea producțiĭ puțin îngrijite ca formă și puțin bogate în ideĭ ale timpurilor îndepărtate, poetul de curte al luĭ August, protejatul luĭ Mecena, prinde o adevărată groază de tot ce nu făcea parte din veacul strălucit între toate celelalte, în care el îșĭ „roade unghiile“ pentru a atinge în latinește perfecția exemplarelor greceștĭ, purtate zi și noapte prin mînile luĭ.

1. In A.-Gellius, lib. XV, cap. 24.
2. Qui Bavium non odit, amet tua carmina Maevi, v. 90.
3. Totușĭ opere de critică literară pură par a fi fost poemele didactice ale luĭ Porcius Licilius, „De poetis“, și Cicero, „Λειμών“—livada—. „Hebdomades“ ale poligrafuluĭ M. Terentius Varro. De notat și epigramele.
4. Hor. Sat. I. X. 71: Saepe caput scaberet, vivos et roderet ungues.
5. Aulus-Gellius, Noct. att. XVII, 21.
6. Lucilius XV, 1 în Nonius la c. *Corbita*.

Lucilius, acel scriitor „facetus, emunctae naris, durus, componere versus“ [7]—ale căruia versurĭ, care duc adeseorĭ bucățĭ de aur pe apele lor măloase, sînt cam șchioape—incomposito pede [8]—dacă ar fi strămutat în timpul luĭ August, ar putea ajunge ceva. Horațiŭ, trăind într-o vreme, cînd natura întreagă se scălda de scriitorĭ în valurĭ de declamație și cînd știința se mărginea la oarecare adevărurĭ matematice, nu putea înțelege altfeliŭ critica decît în înțelesul etimologic al cuvîntuluĭ κρίνω, despart, judec, și niciodată nu ș-ar fi putut închipui că el însușĭ, poetul așa de îngrijit, ar fi scris ca și Lucilius dacă întîmplarea l-ar fi pus pe vremile acestuia. Acelașĭ critic satiric ne dă, alăturea cu părerile luĭ asupra celor vechĭ, condica de legĭ a poezieĭ dramatice maĭ ales, în a treia epistolă a cărțiĭ a doua, așa botezata „Ars poetica“. Cele patru sute și ceva de versurĭ ale epistoleĭ aŭ un caracter didactic, cu cîteva versurĭ de critică din timp în timp. Critica oratorilor înainte de Ciceron o găsim în dialogul acestuia, „*Brutus sive de claris oratoribus*“, care în haina sa pestriță și declamatoare e departe de a întruni condițiile, așa cum le înțelegem noĭ acuma, ale uneĭ criticĭ științifice, și ca toate verdictele criticiĭ judecătoreștĭ ne dă părerea personală a luĭ Ciceron asupra predecesorilor săĭ [9]. Quintilian, în cartea sa a X-a, face maĭ mult un manual de literatură, în care condensează judecățĭ asupra scriitorilor grecĭ și romanĭ, căpătate prin procedeurile criticiĭ ciceroniane. Suetonius dă numaĭ biografiile și indicațiĭ asupra operelor pe care se oprește de a le cerceta. In „*De causis corruptae eloquentiae*“ autorul, Quintilian maĭ degrabă decît Tacit [10], face puțină critică serioasă și maĭ multă declamație asupra stăriĭ păcătoase a eloquențeĭ supt împărațĭ, arătînd maĭ ales pe cea politică: ceva analog cu satira I din Persius, așa de întunecată și de neînțeleasă. Dintre scriitoriĭ tîrziĭ, gramaticĭ și retorĭ, Aulus Gellius ne dă în *Noctes atticae*

---

7. Sat. I, IV, 7—8.
8. Sat. I. X, 9.
9. Cf. și critica, din punct de vedere retoric, a istoricilor primitivĭ aĭ Romeĭ „de legg.“ II 2, care împreună cu „de oratore“ II, 12, constitue pasajele clasice asupra analiștilor (Berger și Cucheval, Histoire de l'éloquence latine II, p. 244). Critică literară se întîlnește de altfeliŭ pretutindenea în Ciceron, de pildă acea asupra luĭ Pacuvius în Tusculane.
10. Pentru lămurirea cestiuniĭ cf. și studiuluĭ Charpentier din Portretele sale antice.

ale lui o mulţime de judecăţi asupra clasicilor, întovărăşite cu fragmente preţioase dintr-înşii [11]—mai multă erudiţie însă decît pătrundere, ca şi în Saturnalele lui Macrobiu.

Cîteva portrete de scriitori în scrisorile lui Pliniu cel tînăr—Martialis, Silius Italicus—, cîteva versuri în Juvenal—Lucilius în Satira I-a la sfîrşit— : iată ce se mai întîlneşte ca critică literară în ultimele timpuri ale literaturii latine.

Cu toate că anterioară celei latine, am lăsat critica literară la Greci la urmă, ca una ce e mult mai restrînsă. La ei acest gen adoptă forma comediei şi numai a comediei: nimic asemănător cu satirele de critică literară ale lui Horaţiu nu se întîlneşte în puţinele fragmente ale satirei greceşti. Aristofan, cel mai de spirit şi mai violent dintre criticii literari ai anticităţii, e tocmai contrariul lui Horaţiu. Pe cînd acesta osîndeşte trecutul întunecat şi sălbatic, Grecul se leagă de neajunsurile şi slăbiciunile şcoalei nouă, sofistice şi retorice, inaugurată în tragedie de limbutul şi aprinsul Euripid. Pe lîngă scena din „Acharnes“ între Dikaiopolis şi Euripid, în care procedeurile acestuia sînt luate în rîs cu atîta vervă, pe lîngă alte multe împunsături la adresa tragicului, avem o comedie întreagă, care e poate dovada cea mai interesantă, a violenţii de limbă, pînă la care se poate coborî o critică judecătorească totdeauna pătimaşă şi neinteligentă. Este „Broaştele“ (Βάτραχοι), în care două dintre personalităţile scenice cele mai însemnate ale literaturii greceşti îşi fac critică unul altuia, Eshil ridiculizînd stilul umflat şi vecînic plin de tirade al lui Euripid, acesta legîndu-se de „panaşele“ celui dintîiu. Comedia mijlocie, din care aŭ rămas doar cîteva rînduri şi cîteva nume, pare a fi dat o însemnătate mult mai mare criticii literare, judecînd pe scena comică scriitori ca Platon, oratori ca Demosten.

Nu poate fi vorba de critică în acel timp de ignoranţă şi de misticizm care a fost veacul de mijloc.

Anticitatea moartă învie în veacul al XVI-lea, şi mortul acesta, aşa de frumos şi de bine proporţionat în trupul său, cuprinde inimile învăţaţilor timpului. Neavînd nimic să opue operelor vechii Grecii şi Rome, toţi caută să imiteze nişte opere de artă care, considerîndu-se mai sus de orice cercetare rece, devin teme

11. Plaut de pildă, III, 3, Caecilius, II, 23, Calpurnius Piso etc.

de declamațiĭ și obiectele uneĭ admirațiĭ nepricepute și fără friŭ, pe un timp cînd învățațiĭ vorbeaŭ latinește, cînd orĭce operă de valoare, orĭce product științific al timpuluĭ îmbrăca perioadele închise ale luĭ Ciceron, cînd cardinaliĭ juraŭ „per Deos immortales" și cînd clopotele bisericilor Romeĭ mulțămeaŭ luĭ Dumnezeŭ pentru că în termele părăsite ale luĭ Titus o statue păgînească, dureroasa icoană a luĭ Laocoon luptîndu-se cu moartea, fusese aflată. Anticitatea e divină, nimic nu i-se poate compara, omenirea a ajuns cu atîtea veacurĭ în urmă punctul culminant al dezvoltăriĭ sale, și timpurile moderne nu pot face alta decît să se trudească pentru a ajunge nemuritoarele și dumnezeeștile opere ale geniuluĭ antic. Petrarca cade în extaz înaintea epistolelor uneorĭ egoiste și fără miez ale luĭ Ciceron, și urmele aceșteĭ admirațiĭ pasionate se întîlnesc încă în prăfuitele cărțĭ legate în pergament ale erudiților din veacul al XVII-lea și al XVIII-lea, maĭ ales în Anglia și Germania, unde „palaeomania" trece din Italia, patria eĭ primitivă. Un scriitor e cercetat și judecat printr-un epitet maĭ totdeauna la superlativ. Platon e *divinul* Platon, Homer *„sanctissmus et sapientissimus omnium auctor"*, cum îl numește Josua Barnes, marele filolog englez al veacuuluĭ al XVII-lea, în Homerul luĭ din 1711 tipărit la Cambridge [12]. Ceilalțĭ scriitorĭ anticĭ sînt judecațĭ pe același ton, după același procedeŭ.

Anticitatea devine o dogmă: un veac întreg nu face decît s-o imiteze. Veacul al XVII-lea în Franța nu e decît a treia ediție a străluciuluĭ veac al luĭ Pericle; a doua ediție apăruse la Roma supt August. Această admirație pasionată, care pune o operă de artă maĭ presus de judecată, precum o religie pune anumite taine într-o lume nouă, oamenilor neînțeleasă, dar pe care tocmaĭ pen-

---

12. De altmintrelea „e și simplu să admirĭ o carte în proporție cu timpul și spiritul pe care l-aĭ cheltuit pentru a o face înțeleasă", spune D. Nisard vorbind de comentatoriĭ luĭ Persius (Etudes de moeurs et de critique sur les poètes latins de la décadence, I, 219). Lucrul a mers așa de departe încît uniĭ comentatorĭ îl laudă pe Persius maĭ mult—*risum teneatis*!—pentru ceia ce ar fi putut să scrie (ibid.), ceia ce face și germanul Krause pentru istoriciĭ latinĭ care ar fi putut să existe și să scrie (Krause, De historicis latinis, passim). Casaubon a scris comentariĭ enorme asupra aceluiașĭ Persius, și vicisitudinile criticiĭ persiane sînt vacilarea între admirația luĭ Casaubon, Turnèbe etc. și osînda fără rezervă a luĭ Bayle.

tru că nu le putem înțelege trebue să le credem, cuprinsese toată lumea cultă.

Curentul acesta de panegiric, care-şĭ manifestă judecata asupra literaturilor vechĭ prin superlative şi puncte de exclamație, e numaĭ una din părțile criticiĭ subiective, criticiĭ de diletant, care consultă şi ține seamă numaĭ de gustul personal al criticuluĭ. Acelaşĭ veac şi aceiaşĭ țară eraŭ să ne dea priveliştea tot atît de puțin întemeiată a unuĭ grup de scriitorĭ care, fanaticĭ aĭ timpurilor în care trăiaŭ, eraŭ să osîndească fără îndurare nişte oamenĭ pe care eĭ, ca detractorĭ, îĭ înțelegeaŭ tot aşa de puțin cît şi ceĭ ce-ĭ înecaŭ în laudele lor aprinse [13]. In „Parallèle des Anciens et des Modernes", paradoxalul autor al „Poveştilor de zîne" (Contes de Fées), Perrault, începe o luptă, pe atît de nedreaptă, pe cît şi de nepricepută în potriva anticilor. Socrat şi Platon nişte saltimbancĭ „care s-aŭ suit pe rînd pe scena lumiĭ", Homer, „le divin Homère" al protivnicilor luĭ de ideĭ, n-a ținut în seamă regulele poemuluĭ epic, Pindar ceva cu desăvîrşire neînțeles şi lipsit de bun simț. Fiecare scriitor antic are partea luĭ în această împărțeală darnică de osînde, şi Perrault pe care „l'amour de l'antiquaille" nu l-a stăpînit niciodată, declară toată lumea veche ceva mort vrednic cel mult de venerație şi nu de adorația plină de patimă pe care i-o dădeaŭ contemporaniĭ. Lumea veche era vrednică de alt-ceva, pe care împătimitul Perrault n-a putut să-l vadă, de o cercetare ştiințifică, scutită de toate neajunsurile şi păcatele criticilor unilaterale şi falşe.

Curentul admirativ însă pe care Boileau îl reprezentă, urmează înainte a stăpîni critica operelor clasice. Autorul „Reflecțiilor critice" (Réflexions critiques), anexate la tratatul luĭ Longinus „Despre sublim" (περὶ ὕψεως) tradus de dînsul în franțuzeşte, aduce în sprijinul scriitorilor anticĭ pe criticiĭ literarĭ tocmaĭ aĭ aceleĭ anticitățĭ în mijlocul căreia trăise. Şi procesul rămase tot nehotărît între admiratoriĭ excesivĭ aĭ anticitățiĭ şi între pasionațiĭ eĭ detractorĭ, fiecare rămîind încredințat că singur chipul de judecată al luĭ e logic şi întemeiat.

Criticiĭ modernĭ aĭ anticitățiĭ clasice împărtăşesc maĭ toțĭ i-

13. Chiar între paleomanĭ se întîlnesc criticĭ subiective răutăcioase. Se ştie de pildă că la vorbele luĭ Horațiŭ relative la Lucilius: *„cum flueret lutulentus* (Satir. IV, 11) Scaliger adăugea *„ne fluit quidem"*.

deile celor dintîiŭ cercetătorĭ aĭ operelor lumiĭ grece și latine. Dacă, din cînd în cînd, cîte unul vrea să fie original în judecățile luĭ și să calce alăturea de calea bătută, singură personalitatea criticuluĭ și decĭ și critica luĭ subiectivă are să se deosebească: procedeul are să fie tot așa de puțin științific. In prefața Istorieĭ literaturĭ romane, editorul Iliadeĭ, bombasticul Pierron, dă ca un titlu la recunoștința cititorilor luĭ tocmaĭ faptul că pretutindenea singure părerile luĭ propriĭ aŭ să fie date, așa că în locul unuĭ studiŭ inteligent asupra literaturiĭ romane avem să căpătăm deplină cunoștință de admirațiile și gusturile autoruluĭ, ceia ce e departe de a fi tocmaĭ așa de interesant. De altmintrelea, cînd nu judecă, el se mulțămește să transcrie. „Sînt multe lucrurĭ în „cărțile acestea, declară cu o naivitate adorabilă criticul, în afară „de partea de curată erudiție, care nu sînt ale mele. Indată ce „o idee merită această osteneală, spun care-ĭ scriitorul, vechiŭ „saŭ noŭ, care mi a dat-o; fac maĭ mult încă: daŭ, pe cît pot, „textual, cuvintele luĭ. Cîștig două lucrurĭ și cititorul tot așa: „nu-ĭ de nevoe să spun de ce. Așĭ vrea să n-am decît de rezu„mat, de comentat, de compilat, de transcris. Aș fi ceva maĭ si„gur de judecățile mele".

Acelașĭ scriitor ne dă și procedeul prin care astăzĭ anticitatea se critică, procedeŭ pe care l-a întrebuințat și el, ca toțĭ [14] ceĭ ce, afară de istoriciĭ germanĭ de literatură—ca W. S. Teuffel—care daŭ date, abțiindu-se de orĭce cercetare a operelor, studiază vechile literaturĭ. „Sînt veacurĭ de cînd cel dintîiŭ venit, mulță„mită unor oamenĭ ca Giraldi, Vossius, Fabricius și douăzecĭ alțiĭ, „n-are decît să se plece ca să culeagă tot ceia ce se știe esențial „(trebuia să adauge că acelașĭ lucru se face nu numaĭ cu datele „ci și cu analiza operelor) asupra autorilor grecĭ și latinĭ, asupra „titlurilor și *naturiĭ* scrierilor lor. Puținul ce s-a adaus la cele ce „le spun oameniĭ aceștia învățațĭ nu e greu de găsit, se tîrîe, „dacă pot zice, pretutindenĭ . . . sînt un feliŭ de domeniŭ comun „și aparțin din vremĭ nepomenite la toată lumea".

Detractoriĭ anticitățiĭ sînt maĭ rarĭ, nime nu-șĭ maĭ dă osteneala să facă astăzĭ ce a făcut Perrault. Ceĭ care gustă maĭ puțin

14. Cîteva încercărĭ fericite se întîlnesc în ultimele timpurĭ în monografiĭ ca *Les Ecrivains de l'empire* a luĭ Charpentier saŭ, în parte, în *Istoria eloquențeĭ latine* a luĭ Cucheval, după notele luĭ Berger, etc.

anticitatea, naturaliştiĭ, se mulţămesc a spune că uneĭ societăţĭ nouă îĭ trebue o literatură nouă şi că decĭ anticiĭ trebue lăsaţĭ în lumea lor moartă. In deobşte vorbind însă, operele clasice sînt saŭ „academiĭ" saŭ teme de exclamaţiĭ.

II

Astăzĭ însă „nu maĭ sîntem pe timpul cînd critica rechema „pe scriitorĭ la respectul regulelor şi genurilor, cînd împărţea lo- „viturĭ de ferule (şi laude) ca un dăscălaş de sat. Ia nu-şĭ maĭ „dă sarcina pedagogică de a îndrepta greşelĭ ca într-o temă de „şcolar, de a mînji minunile cu anotaţiĭ de gramatic şi de re- „toric. Critica s-a lărgit, a ajuns un studiŭ anatomic al scriitorilor „şi al operelor lor. Ia îţĭ ia un om, o carte şi disecă, se sileşte „să arate prin ce mecanizm omul acesta a produs opera, se mul- „ţămeşte să explice şi să rîdice un proces-verbal. Temperamentul „autoruluĭ e cercetat, împrejurările şi mijlocul în care a lucrat „sînt statornicite, opera se arată ca un produs inevitabil, bun „orĭ răŭ, a căruia raţiune de a fi numaĭ trebue determinată. „Toată operaţia critică se mărgineşte astfeliŭ în a constata un fapt, „de la cauza care l-a produs pînă la urmările pe care are să „le producă" (Zola, Documents littéraires, 333—334). Pe cînd decĭ pentru contemporanĭ, pe zi ce merge, critica judecătorească e înlocuită cu critica ştiinţifică, care, considerînd o operă de artă ca simplă manifestare a uneĭ personalităţĭ, cearcă să stabilească cum anumite producte artistice s-aŭ putut ivi în cutare timp, determinînd caracterele timpuluĭ şi ale artistuluĭ, stabilind o corelaţie între acesta, societatea, în care a trăit, şi opera pe care a produs-o, arătîndu-ne cum aceasta din urmă e numaĭ rezultatul fatal al împrejurărilor în care s-a născut, adecă al omuluĭ din creerul căruia a izvorît şi al timpuluĭ, înțelegînd prin acest termen mediul social, în care a trăit artistul: ceĭ vechĭ cînd se maĭ vorbeşte de dînşiĭ, am văzut că primesc din noŭ laudele de fraze orĭ vecĭnicile imputărĭ devenite astăzĭ stereotipe şi care-şĭ aŭ rădăcinile în scrierile celor dintîiŭ criticĭ, care arogîndu-şĭ sarcina de judecătorĭ, ş-aŭ dat verdictul lor—neînsemnat că orĭce constatare de părerĭ subiective în materie de critică literară—asupra unor producţiĭ de artă pe care nu le înţelegeaŭ. Fiindcă pentru a înţelege opera unuĭ scriitor mort cu sute de

anĭ înaintea ta, nu trebue să te apropii cu ideile și gusturile tale de modern, ci, făcînd abstracție de propria ta personalitate psihică, să încercĭ să te strămuțĭ cu gîndirea în timpurile acele, să se te facĭ una cu personalitatea scriitoruluĭ pe care vreĭ să-l cercetezĭ științificește, să-ĭ împărtășeștĭ pentru moment ideile și sentimentele, și numaĭ atuncĭ opera are să ți-se arate în deplină lumină și aĭ s-o înțelegĭ în toate amănunțimile eĭ. A face o comparație între dînsa și între aceiașĭ operă așa cum o nțelegĭ și acum aĭ putea s-o scriĭ tu, e trudă zădarnică: cel ce înțelege așa critica literară, alege partea din operă care-ĭ place luĭ, care sepotrivește cu gusturile luĭ, și varsă asupra eĭ rîurĭ de laude pentru plăcerea pe care a resimțit-o întîlnind la scriitor propria sa personalitate, pentru a înăduși apoĭ cu disprețul luĭ restul de ideĭ și aspirațiĭ nepotrivite cu ale celuĭ ce se improvizează critic literar, fără să gîndească la greutatea sarciniĭ sale și la condițiile ce se cer ca s-o poată îndeplini. Cu acest sistem, scriitorĭ modernĭ chiar sînt osîndițĭ, pentru că aŭ nenorocirea de a întîlni un critic cu ideĭ diametral opuse de ale lor. Pînă maĭ erĭ, de pildă, orĭce romancier naturalist—orĭcît de genial să fi fost—era excomunicat în tabăra unde domnesc Octave Feuillet, Victor Cherbuliez și André Theuriet. Azĭ abia idealiștiĭ se pot deprinde cu ideia că Zola e alt-ceva decît „un ramasseur d'ordures“ și romanul naturalist un product logic al timpuluĭ. Dacă lucrul acesta se întîmplă cu un contemporan, cu un om care, orĭcum, are o personalitate maĭ asemănătoare cu a noastră, care, trăind în acelașĭ mediŭ social și literar, a fost impregnat de aceleașĭ tendențe și aspirațiĭ, ce trebue să fie cu un antic, om pierdut în negura vremilor trecute, pe care, pentru a-l înțelege, trebue să fiĭ un adevărat arheolog în materie de sentimente și de ideĭ [15], ale căruia părerĭ trebue să le priveștĭ fără entuziazm și fără indignare, ca unul ce avea mintea maĭ puțin bogată cu sute de anĭ de cîștigurĭ intelectuale și sentimente maĭ în urmă în scara evolutieĭ mințiĭ și inimiĭ omeneștĭ? Un critic literar nu trebue să aibă admirație pentru un scriitor cu tendențe pesimiste, pentru că el însușĭ vede lumea prin pînze negre, nicĭ dispreț pentru un scriitor realist, pentru că mintea luĭ se primblă pe aripĭ de vis în lumile idealuluĭ. Opti-

15. Pentru a înțelege un antic, criticul trebue, cum spune Vigny, să-șĭ „scurteze vederea“ (raccourcir sa vue).

mist cu optimistul, pesimist cu pesimistul, el trebue să se pue în aceiașĭ stare psihică cu dînșiĭ, trebue să se identifice cu obiectul cercetărilor sale, împărtășind rînd pe rînd firile cele maĭ deosebite. Un scriitor de valoare, un artist original, trebue să aibă o singură prizmă pentru a vedea lumea. Criticul o are și el prizma aceastā originală, dar numaĭ pentru dînsul; îndată ce se apropie de o operă streină, el îșĭ leapădă la ușă hainele-ĭ intelectuale pentru a îmbrăca pe ale gazdeĭ. Adevărat Proteŭ, el trebue să aibă firea cea maĭ comprehensivă și maĭ schimbătoare de pe lume: mintea luĭ nu trebue să aibă excluzivizmul geniilor literare, ci să fie așa de largă încît toate ideile să i-se pară rezultate logice ale uneĭ anumite stărĭ de lucrurĭ și inima destul de mare ca să poată simpatiza cu nuanțele de sentimente pe care personal, ca om, nu le împărtășește.

Cînd un om, cuprins de asemenea ideĭ, minte deschisă și cuprinzătoare, ar lua în cercetare anticitatea, istoria vechilor literaturĭ ar lua o altă față: tipurile pe care le vedem astăzĭ recĭ și colbăite, ca niște cărțĭ învechite și necitite de veacurĭ, ar căpăta scînteia vieții și le-am vedea tot așa de lămurite și de înțelese cum vedem și înțelegem pe scriitoriĭ noștri, pe oameniĭ timpuluĭ în care trăim. Studiul operelor antice ar eși din mîna pedanți or înguștĭ la inimă, pentru ca, oglindindu-se în mintea unuĭ adevărat om de știință, care să trateze aceste manifestărĭ ale spirituluĭ uneĭ epoce, precum naturaliștiĭ tratează fenomenele lumiĭ fizice, să ni-le dea cu relieful trebuincios pentru a deveni văzute și cu toate colorile de nevoe pentru a face din tipurile lor șterse ceva viŭ încă după atîta curgere de vreme.

Pentru alte ramurĭ ale științeĭ omeneștĭ a venit timpul cînd învățatul se mulțămește cu constatarea faptelor și coordonarea lor, fără să-șĭ dea părerea asupra valoriĭ lor. Azĭ nicĭ un naturalist serios n-ar vedea în natură, ca Buffon, un text pentru declamațiĭ orĭ efuziĭ lirice. Cîmpul fenomenelor cozmologice e cu desăvîrșire căpătat științeĭ, de ce n-ar fi tot astfeliŭ cu fenomenele noologice, și în special cu lumea fenomenelor estetice, tot așa de supuse la relațiĭ de cauzalitate ca și celelalte? O școală întreagă, în cap cu celebrul H. Taine, a început în Franța această lucrare, așa de folositoare pentru psiholog, sociolog ca și pentru estetic. Firește însă că aceĭ care aŭ fost supușĭ cercetăriĭ sînt maĭ ales moderniĭ:

aceștia sînt obiectul studiilor maestruluĭ și ale celor ce urmează direcția dată de dînsul. Taine însușĭ se ocupă în special cu literatura engleză ; tot el aiurea (în Essais de critique et d'histoire, Nouveaux essais de critique et d'histoire, Essai sur La Fontaine et ses fables) și romancierul psiholog—unul dintre criticiĭ ceĭ maĭ comprehensivĭ în același timp—Paul Bourget, (în Essais de Psychologie contemporaine, Nouveaux Essais, Etudes et Portraits [16] ne arată la lumina criticiĭ științifice tipurĭ moderne în majoritate : abia cîte un studiŭ deplin asupra luĭ Titu Liviu, cîteva note luate în fugă despre Platon și Xenofont, și atîta e tot pentru anticĭ. Cauza e că, pe lîngă puținul gust pe care-l simte criticul cînd abordează o lume așa de deosebită de aceia în care trăește el, se maĭ adaugă și puțina curiozitate pe care o simte cititorul pentru asemenea studiĭ. „S-a scris așa de mult despre ceĭ vechĭ . . . “, gîndește orĭcine, și cu toate acestea cel ce-șĭ dă această părere nu bănuește că numărul colosal de volume publicat asupra anticitățiĭ clasice nu face alta decît supt o altă formă să repete aceleașĭ judecățĭ înguste aflate printr-o metodă absolut neștiințifică. In realitate e repetarea părerilor personale ale cîtorva criticĭ medievalĭ saŭ chiar modernĭ, care s-aŭ mărginit să ne lase impresia produsă asupra lor de operele celor vechĭ. Decĭ, supt aparenta bogăție de deslușirĭ asupra anticilor se ascunde cea maĭ mare sărăcie și îngustime de judecățĭ.

A lua opera, a arăta efectul estetic ce produce, a cerceta și a pune în lumină procedeurile prin care artistul capătă această influență estetică, a deduce artistul din operă, aflînd constituția luĭ psihică din chipul cum ș-o manifestă în operele sale, a merge maĭ departe cu cercetările, a da starea societățiĭ după starea artistuluĭ care a izbutit să întrupeze într-o operă vie aspirațiile și feliul de a gîndi și simți al uneĭ societățĭ întregĭ—fie că societatea și mediul fizic ar fi cauzele eficiente ale artistuluĭ (Taine) orĭ că acesta ar modela după dînsul societatea, pentru care ar deveni astfeliŭ un izvor de gîndirĭ (Hennequin)—iată sarcina criticuluĭ om de știință, care ar vrea să aplice procedeurile criticiĭ

---

16. De notat și volumul, în majoritate scris după regulele criticiĭ obiective, al luĭ Sainte-Beuve, Etude sur Virgile, suivie d'une étude sur Quintus de Smyrne, Paris, Hachette et C-ie. 1857.

ştiinţifice literaturilor antice [17]. Şi, de unde caracterul acestor lumi dispărute se deduce numai foarte slab şi puţin desluşit din manifestări de natură alta decît cea estetică, am avea atunci mijlocul cel mai puternic prin care dincolo de o grămadă de cărţi învechite am vedea în lumină deplină o lume întreagă pierdută.

---

17. Rezum aici ideile lui Hennequin, Critique scientifique, Paris, 1888.

CÎTEVA CUVINTE

asupra

Tratamentuluĭ Septichemieĭ puerperale

prin irigaţiunĭ intrauterine temporare

de

Dr. W. Finchelstein.

S-a scris şi zis pînă azĭ atît de mult pro şi contra irigaţiunilor intrauterine recomandate şi practicate de şcoala germană la febra puerperală, încît cu greŭ se decide cineva de a maĭ atinge această chestiune; dacă totuşĭ mă decid a readuce chestiunea înaintea foruluĭ publicităţiĭ, cauza este că discuţiunea nu este încă închisă. Marea familie medicală este azĭ împărţită în două tabere opuse, rîndurile luptătorilor pentru menţinerea irigaţiunilor intrauterine numeră tot atîţia bărbaţĭ iluştri ca şi rîndurile adversarilor, este decĭ datoria fiecăruia membru al familieĭ medicale de a da publicităţiĭ impresiunile, experienţele şi părerea ce ş-a format bazată pe noţiunile adunate în cursul practiciĭ sale, căcĭ numaĭ astfeliŭ se va putea rezolva o chestiune atît de importantă din punctul de vedere practic ca tratamentul uneĭ teribele maladiĭ care pînă maĭ adinioară se considera ca aproape absolut mortală.

Inainte de a merge maĭ departe, declar că fac parte din partidul care pledează pentru menţinerea irigaţiunilor intrauterine temporare, însă din partidul moderat; condamn atît zelul exagerat a acelora din confraţiĭ meĭ care merg în entuziazmul lor pînă la a voi ca irigaţiunile intrauterine să se adopte ca regulă generală pentru toate lehuzele, pentru cele sănătoase ca prezervativ, pentru cele bolnave ca curativ, cît şi timiditatea exagerată a adversari-

lor care ar dori ca ele să dispară cu totul din Indexul terapieĭ medicale. *„Le juste milieu“* ! asta este deviza mea.

Dacă citim marele număr de publicaţiunĭ care aŭ apărut pînă azĭ pro şi contra, şi vedem concluziunile, care toate, cele pozitive şi cele negative, sînt bazate pe un studiŭ serios şi pe o statistică, maĭ mult saŭ maĭ puţin întinsă, trebue să ne întrebăm cum se poate că atîţia medicĭ eminenţĭ, lucrînd toţĭ după acelaşĭ principiŭ, aŭ ajuns totuşĭ la rezultate diametral opuse? Voiŭ căuta a răspunde prin cele ce urmează la această întrebare şi a dovedi că nu irigaţiunile intrauterine temporare sînt de vină de nereuşita unor colegĭ, ci modul cum se aplică irigaţiunile. Cele ce voiŭ zice maĭ departe le bazez şi eŭ pe note statistice adunate în clientela mea privată de la anul 1877, cînd am început a practica irigaţiunile intrauterine, şi pînă azĭ. Nu dispun de un material atît de întins ca confraţiĭ meĭ din spitale, fiindcă un medic privat nu dispune niciodată de un material atît de întins ca d-lor, îmbolnăvirile puerperale fiind maĭ rare la populaţiunea privată decît la populaţiunea spitalicească, din rezoane generalmente cunoscute; dar numărul bolnavelor căutate de mine, parte singur, parte în tovărăşie cu alţĭ colegĭ, este destul de mare spre a-mĭ fi putut forma o idee despre valoarea irigaţiunilor intrauterine. Deşi am tratat un număr de cazurĭ foarte interesante şi instructive, totuşĭ nu voiŭ pierde timp şi loc cu înregistrarea şi descripţiunea lor; etiologia şi simptomele septichemieĭ sînt cunoscute; un caz se aseamănă aşa de mult celuilalt încît pot să trec fără pierdere de timp maĭ departe; mă voiŭ ocupa decĭ numaĭ şi în special de valoarea şi modul de aplicare a irigaţiunilor intrauterine temporare, fiindcă irigaţiunile intrauterine permanente încercate de maĭ toţĭ specialiştiĭ în astă materie sînt de mult şi cu drept cuvînt părăsite ca nepractice şi periculoase din diferite puncte de vedere.

Care sînt argumentele pe baza cărora cer adversariĭ irigaţiunilor intrauterine ca irigaţiunile temporare să se părăsească, ca şi irigaţiunile profilactice, ca şi cele permanente? Unde stă pericolul?

Luînd da bază publicaţiunea D-luĭ D-r W. Fischel[1], fostul asistent al Cliniciĭ obstetrice No. II din Praga, aflată sub condu-

---

1. Zur Therapie der puerperalen Sepsis. Archiv für Gynaecologie, Heft I 1882, Berlin.

cerea Prof. Breisky, publicaţiune care m-i s-a părut maĭ completă şi maĭ imparţială din toate apărute contra irigaţiunilor intrauterine, argumentul principal ar fi în rezumat:

Că febra puerperală, septichemia puerperală nu este totdeauna efectul îmbolnăviriĭ septice a endometruluĭ, ci poate adeseaorĭ porni de la o leziune devenită septică a perineuluĭ, a vulveĭ, a mucoaseĭ păreţilor vaginale saŭ a porţiuniĭ vaginale a uteruluĭ, fără ca endometrul să participe la îmbolnăvire; în asemenea caz constă pericolul în posibilitatea de a transporta prin mîna mediculuĭ saŭ prin instrumentul întrebuinţat pentru executarea irigaţiuniĭ intrauterine secret vaginal saŭ o particulă septică luată de pe suprafaţa uneia din sus zise e leziunĭ în cavitatea uterului şi de a infecta astfeliŭ secreţiunile uterine aflate pînă în acel moment normale, saŭ de a inocula virusul septic într-o leziune superficială făcută din întîmplare prin deget saŭ instrument în interiorul uteruluĭ. D-r Fischel şi alţiĭ cer dar faţă cu acest pericol ca irigaţiunile intrauterine să fie părăsite saŭ să se aplice numaĭ acolo unde existenţa uneĭ endometrite septice ar fi *indiscutabil* constatată.

Acest argument este foarte serios şi destul de important spre a mă ocupa de el în detail, şi mărturisesc că mult înaintea aparițiuniĭ publicaţiuniĭ de mai sus, adecă la epoca unde începuiŭ a trata lehuzele mele cu irigaţiunĭ intrauterine, aceleaşĭ scrupule m-aŭ preocupat foarte mult, dar nu maĭ puţin m-a preocupat şi faptul că orĭce tratament, chiar şi irigaţiunile intrauterine, devin tardive şi zădarnice la septichemia puerperală dacă aşteptăm pînă ce procesul septic local al tractuluĭ genital face progrese prea marĭ. Din nefericire nu posedăm pînă azĭ, cu toată silinţa ce ş-a dat şi îşĭ dă ştiinţa, nicĭ un simptom extern sigur care ne-ar indica cu o siguranţă *indiscutabilă* începutul uneĭ endometrite septice; aceasta m-a făcut să mă gîndesc cum s-ar putea umplea în mod practic acest gol, cum s-ar putea presupune, cu *probabilitate* cel puţin, dacă nu cu o siguranţă *indiscutabilă*, existenţa uneĭ îmbolnăvirĭ a endometruluĭ, şi cum s-ar putea ocoli pericolul transmiteriĭ virusuluĭ septic în cavitatea uteruluĭ, dacă endometrul s-ar afla încă sănătos. Timpul şi experienţa m-aŭ instruit şi liniştit, primo, fiindcă experienţa m-a făcut să împărtă-

şesc opiniunea Prof. K. Schröder [1], adecă că leziunile perineuluĭ, a vulveĭ, a vaginiĭ saŭ a portiuniĭ vaginale a uteruluĭ devenind din întîmplare septice, produc obicĭnuit numaĭ supărărĭ locale saŭ cel mult îmbolnăvirĭ septice uşoare, care nu periclitează viaţa bolnaveĭ, decĭ o septichemie serioasă este totdeauna produsă prin participarea endometruluĭ la îmbolnăvire ; şi, secundo, fiind că crez a fi găsit un mijloc de a feri uterul de pericolul signalat de Dr. Fischel şi alţiĭ, modificînd puţin procedeul clasic al irigaţiunilor.

După Dr. W. Fischel [2] se procedează în clinica obstetrică No. 2 din Praga în modul următor la facerea irgaţiunilor intrauterine :

„Dacă voim a face o irigaţiune intrauterină la o lehuză septică, aceasta se face abia după ce s-a făcut dezinfectarea minuţioasă a vulveĭ şi a vaginiĭ. Acestea se spală maĭ întîiŭ în abundanţă cu o soluţiune de 5°/₀ acid carbolic saŭ apă clorată concentrată, apoĭ se cauterizează radical sub controlul ochiuluĭ orĭce rană suspectă a perineuluĭ, a vulveĭ, a vaginiĭ şi a porţiuniĭ vaginale a uteruluĭ (cu hipermanganat de potasiŭ saŭ maĭ bine tinctură de iod) ; în urma acestora se procedează la o exploraţiune minuţioasă digitală a cavităţiĭ uteruluĭ, prin care se descopere şi depărtează deseaorĭ adevărata cauză a îmbolnăviriĭ, adecă rămăşiţe de coagule de sînge, de membrană decidua saŭ placentă, şi abia la urmă se face sub conducerea degetelor irigaţiunea.“

Acest procedeŭ nu prezentă nimic noŭ ; el este procedeul clasic aplicat cu o scrupulozitate şi exactitate lăudabilă ; el prezentă însă inconveniente care, după mine, sînt cauza deselor rezultate defavorabile obţinute prin irigaţiunile intrauterine, favorizînd realizarea, saŭ maĭ bine zis, lăsînd hazarduluĭ realizarea saŭ nerealizarea pericolelor despre care m-am ocupat maĭ la început.

Vagina nu este un canal drept cu păreţĭ netezĭ ; mucoasa vaginală formează o mulţime de plicĭ şi plicuşoare care fac ca diferitele secreţiunĭ ale lehuzieĭ să găsească aicĭ o mulţime de cuiburĭ de reţinere ; irigaţiunea cea maĭ abundantă nu ne garantează că toate aceste plicĭ şi plicuşoare sînt cu desăvîrşire spălate şi curăţite ; o quantitate mică de secret descompus, saŭ particule sep-

---

1. Lehrbuch der Geburtshilfe pag. 771 Bon 1884.
2. Archio für Ggnorologie 1882 Heft I pag. 32—33.

tice dezlipite de pe suprafaţa unor rănĭ vaginale septice, pot să rămîe ascunse cu toată irigaţiunea abundantă într-o asemenea plică, fără ca să vie în contact cu liquidul dezinfectant întrebuinţat pentru irigaţiune, şi degetul întrodus prin vagină în cavitatea uteruluĭ cu scop de a face exploraţiunea digitală, saŭ de a conduce irigaţiunea intrauterină, saŭ cateterul uterin întrodus pentru a face irigaţiunea, poate lesne întâlni în trajectul săŭ şi lua cu sine acel secret vaginal saŭ acea particulă septică, a o întroduce în cavitatea uterină saŭ a o inocula într-o mică leziune, o zgîrietură făcută din întîmplare prin deget saŭ instrument condus numaĭ de simţul pipăiriĭ.

Cu totul altfeliŭ se prezentă cazul dacă urmăm după procedeul următor:

Eŭ voind a face o irigaţiune la o lehuză septică, culc bolnava cu lighianul puţin rîdicat în curmeziş în pat, patul astfeliŭ aşezat ca să am destulă lumină şi libertate în mişcările mele în tot timpul ocupaţiuniĭ mele, spăl apoĭ şi dezinfectez în mod minuţios perineul, vulva etc. cu o soluţiune 3°/₀ acid carbolic, irigez apoĭ cu abundanţă vagina cu o soluţiune apoasă călduţă de acid carbolic tot 3°/₀, curăţ şi pudrez tot cu abundanţă cu iodoform toate leziunile vizibile, întroduc apoĭ în vagină un specul cilindric de calibru cît se poate de mare, depărtez cu un cleşte bine dezinfectat coagulele de sînge saŭ rămăşiţe de decidua saŭ placentă ce s-ar zări în colul uterin, spăl, curăţ şi pudrez cu abundanţă rănile porţiuniĭ vaginale a uteruluĭ şi întroduc în fine cu atenţiunea cuvenită şi cu precauţiunile cunoscute prin specul sub controlul ochiuluĭ un cateter uterin de metal, sistem Fritsch-Kroback, bine dezinfectat prin fierbere şi spălare într-o soluţiune concentrată de acid carbolic 10°/₀ şi irigez fără controlul degetuluĭ controlînd numaĭ cu ochiul scurgerea regulată a apeĭ carbolizate din uter în afară şi făcînd cu mîna stîngă o compresiune uşoară a uteruluĭ deasupra simfizeĭ, spre a înlesni scurgerea şi a feri balonarea uteruluĭ printr-o stagnaţiune a liquiduluĭ în cavitatea sa. La orĭce stagnaţiune a scurgeriĭ liquiduluĭ întrerup curentul prin închiderea robinetuluĭ, scot cu precauţiune cateterul din cavitatea uteruluĭ, îl curăţ, îl întroduc din noŭ şi continuez cu irigaţiunea pînă ce soluţiunea carbolizată se scurge cu totul limpede din uter, depărtez apoĭ cateterul, pudrez din noŭ cu iodoform atît porţiunea vaginală a uteruluĭ cît şi păreţiĭ vaginalĭ, trăgînd treptat treptat speculul afară. In tot timpul irigaţiuniĭ întreţin cu bolnava o conversaţiune cît se poate de veselă spr

a o distra și a-ĭ abstrage atențiunea de la cele ce se petrec, fiindcă frica necunoscutuluĭ, impresiunea morală are la unele bolnave timide efecte regretabile saŭ chiar periculoase. Această procedură o repet de 2 orĭ în 24 oare pînă cînd bolnava prezentă cel puțin 24 de oare în șir temperatură normală.

Procedeul meŭ este maĭ puțin elegant, maĭ primitiv decît acel clasic, dar el este de preferat celuĭ clasic fiindcă simplifică toată procedura și înlătură, precum voiŭ explica maĭ departe, pericolul transmiteriĭ saŭ inoculațiuniĭ de virus septic în uter, face cu alte cuvinte să dispară argumentul principal și unic serios al adversarilor irigațiunilor intrauterine temporare. Explorațiunea digitală a uteruluĭ, întroducerea cateteruluĭ uterin, facerea irigațiuniĭ numaĭ sub controlul pipăituluĭ, aŭ avantajul de a fi puțin maĭ comod pentru medic și bolnavă, precum și de a ne da față cu bolnava și publicul profan aparența uneĭ abilitățĭ deosebite, restul este numaĭ inconveniente periculoase. Intrebuințarea speculuĭ cilindric la toată procedura irigațiuniĭ înlătură toate acele inconveniente și reduce irigațiunea intrauterină la o simplă spălătură antiseptică binefăcătoare fără nicĭ un pericol, bine înțeles dacă ia se face cu toate precauțiunile și garanțiile cerute de știință. Și iată de ce:

Speculul cilindric întrodus fiind în vagină, acopere cu desăvîrșire plicile și rănile septice ale mucoaseĭ vaginale, ne permite dar a întroduce în cavitatea uteruluĭ cateterul uterin, făcut aseptic prin fierbere și spălare într-o soluțiune dezinfectantă concentrată, fără ca el să vie în contact cu rămășițe de secrețiunĭ septice vaginale saŭ cu suprafața unor rănĭ septice ce s'ar afla ascunse într-una din plicile mucoaseĭ; pericolul transportăriĭ de virus septic în cavitatea uteruluĭ prin cateter, dispare dar; asemenea dispare pericolul inoculațiuniĭ de virus septic în vre-o leziune superficială, o zgîrietură făcută involuntar cu cateterul saŭ degetul explorativ pe deoparte, fiindcă cateterul este și rămîne aseptic și fiindcă el se întroduce în cavitatea uteruluĭ sub controlul ochiuluĭ, și controlul ochiuluĭ garantează uterul maĭ bine contra uneĭ leziunĭ involuntare decît controlul pipăituluĭ, pe de alta fiindcă speculul face inutil întrebuințarea degetuluĭ explorativ, putînd depărta coagulele de sînge, rămășițele de decidua saŭ placenta aflate în colul uterin cu un cleşte aseptic, iar acele reținute încă

în cavitatea uteruluĭ se mobilizează şi se depărtează în mod mult maĭ inofensiv prin curentul liquiduluĭ antiseptic întrebuinţat pentru irigaţiune decît prin deget.

Merg maĭ departe: afară de acest avantaj, întrebuinţarea speculuhuĭ cilindric maĭ are şi altul de care procedeul clasic este cu totul lipsit.

Soluţiunea de acid carbolic 5⁰/₀ saŭ chiar 3⁰/₀ întrebuinţată de ordinar pentru irigaţiune, este un liquid maĭ mult saŭ maĭ puţin caustic, scurgerea acestuĭ liquid în quantitate abundantă prin vagină în afară, excită prin causticitatea sa în mod simţitor atît mucoasa vaginală cît şi părţile cutanee externe cu care vine în contact, mucoasa vaginală se denudează de epiteliul săŭ şi devine foarte sensibilă, iar la persoane cu un sistem cutaneŭ maĭ sensibil se iveşte adeseorĭ un erizipel a părţilor venite în contact cu liquidul; nu trebue să insist asupra gravităţiĭ unuĭ erizipel septic în puerperiŭ, că este în deajuns cunoscută; speculul cilindric fereşte bolnava de această complicaţiune incomodă şi periculoasă, fiindcă liquidul carbolizat se scurge din uter în speculul şi de aicĭ direct într-un vas anume preparat pentru a-l primi fără a atinge mucoasa vaginală saŭ părţile cutanee externe.

Am zis maĭ sus că nu posedăm pînă azĭ, cu toată silinţa ştiinţeĭ, nicĭ un simptom extern sigur care ne-ar indica cu o siguranţă *indiscutabilă* începutul uneĭ endometrite septice, interesul bolnaveĭ quod vitam cere însă de a se diagnostica cît se poate de timpuriŭ existenţa acesteĭ teribile îmbolnăvirĭ. Introducerea speculuhuĭ ne vine în ajutor în astă privinţă, căcĭ ne pune în poziţiune de a putea examina prin vedere şi miros qualitatea secreţiunilor venite direct din cavitatea uteruluĭ şi de a *presupune* decĭ deja foarte timpuriŭ existenţa uneĭ endometrite; eŭ cel puţin consider qualitatea seroasă şi mirosul maĭ mult saŭ maĭ puţin anormal al secreţiunilor venite direct din uter, prezenţa de fiorĭ şi o temperatură rîdicată peste norma admisă la o lehuzie normală ca semne sigure că endometrul este bolnav şi ca indicaţiune imperioasă de a nu întîrzia cîtuşĭ de puţin cu irigaţiunile întrauterine temporare. Rezultatele eminente obţinute de mine în maĭ multe cazurĭ desperate m-aŭ convins că am dreptate şi că irigaţiunile intrauterine temporare aplicate la timp şi în modul descris de mine, sînt singurul tratament raţional care poate salva

viaţa nenorocitelor mume care se îmbolnăvesc de septichemie puerperală.

Procedeul meŭ primitiv cum se prezentă modifică, trebue să modifice opiniunea rea pornită de un timp încoace contra irigaţiunilor intrauterine în detrimentul sermanelor lehuze îmbolnăvite de o maladie care nimiceşte pe fiecare an atîtea existenţe tinere şi pline de speranţă.

CONGRESUL INTERNATIONAL
de
Psihologie Fiziologică
Dare de seamă de Eduard Gruber.

(Urmare)

Sensibilitatea hipnotică

In ședința de dimineață de la 8 August sub președința D-luĭ Ballet, D-l Ochorowicz citește raportul ce urmează.

Nu orĭce om poate fi hipnotizat. Acest fapt este admis chiar și de aceĭ, care identifică somnul hipnotic cu somnul normal. Dacă e astfeliŭ, în ce stă deosebirea între un subiect bun și unul refractar?

Numim *sensibilitate hipnotică* aptitudinea de a fi înfluențat prin diverse procedeurĭ de hipnotizațiune. Această aptitudine poate prezenta o mulțime de grade pe care le putem distinge.

a. După *ușurința* cu care se provoacă hipnoza.

b. După *adîncimea* somnuluĭ căpătat.

c. După *suggestibilitatea* maĭ mare saŭ maĭ mică a subiecților.

d. După *subtibilitatea* fenomenelor de care sînt capabilĭ.

Fără a ținea seamă de grad și considerînd sensibilitatea hipnotică ca o particularitate individuală, care e numărul subiecților maĭ mult saŭ maĭ puțin hipnotizabilĭ?

Această aptitudine pare înăscută și transmisibilă. Care sînt în această privință rezultatele statistice ale observatorilor?

Este o boală, o diateză morbidă, saŭ numaĭ o modificațiune *sui generis* a temperamentuluĭ nervos?

Este vre-o relație oarecare între histerie, anemie etc.. şi sensibilitatea hipnotică?

Poate fi cineva hipnotizabil, fiind cu desăvîrşire sănătos la trup şi la spirit?

Sensibilitatea hipnotică se dezvoltează prin experiențe repețite. Acesta încă e un fapt în genere admis, dar este el o regulă generală şi maĭ sînt şi alțĭ agențĭ, ce pot să o modifice?

Poate să fie creată şi dezvoltată printr-un mijloc oarecare la indivizĭ ce aŭ fost multă vreme şi cu totul refractarĭ.

Poate să disparā cu vîrsta, cu o stare morbidă, prin suggestiune saŭ printr-un accident oarecare?

Sînt femeile maĭ sensibile la hipnotizm decît bărbațiĭ?

Sînt deosebirĭ de rase, de pozițiune socială etc...?

Există vre-o relațiune între sensibilitatea hipnotică şi sensibilitatea la magnet?

Toate persoanele hipnotizabile sînt sensibile la hipnoscop?

O persoană cu totul refractară la toate procedeurile de hipnotizațiune poate să fie sensibilă la hipnoscop?

Această sensibilitate, adesea suggestivă, este ia în totdeauna astfeliŭ, adecă se pot reduce toate faptele acțiuniĭ psihologice la fapte de suggestiune?

Sînt oarecare semne exterioare pentru a distinge pe indiviziĭ ce pot fi uşor hipnotizațĭ?

Există vre-un mijloc maĭ precis decît hipnoscopul pentru a recunoaşte sensibilitatea hipnotică?

Persoanele zise *nervoase* sînt maĭ uşor de hipnotizat?

Somnambuliĭ naturalĭ sînt totdeauna susceptibilĭ de a fi hipnotizațĭ?

Ce animale pot fi hipnotizate şi există deosebirĭ individuale în aceiaşĭ specie animală?

Sensibilitatea hipnotică poate ia fi mărită prin acțiunea substanțelor himice?

In rezumat, în starea de azĭ a cunoştințelor noastre, putem noĭ spune în ce consistă *sensibilitatea hipnotică*?

I. Ochorowicz

Această chestiune e una din cele maĭ nedecise a hipnotizmuluĭ, de aceia şi discuțiunea s-a mărginit numaĭ la un schimb

de părerĭ, între deosebiţiĭ membriĭ, fără a se lua vre-o deciziune. D-l Ch. Richet e convins că sînt oamenĭ nehistericĭ hipnotizabilĭ, şi întreabă congresul ce părere are. D-l Bernheim spune că ceĭ maĭ greŭ de înfluenţat sînt nevropaţiĭ. Nu se poate spune că suggestibilitatea e proporţională cu nervosizmul ; ba s-ar părea din contra că stă în raport invers. De aceiaşĭ părere e şi D-l Ochorowicz : sensibilitatea hipnotică e o sensibilitate specială, deosebită de sensibilitatea nevropată. D-l Richet întreabă dacă în Franţa sînt maĭ multe persoane hipnotizabile decît în celelalte ţărĭ. D-l Delboeuf crede că în Belgia toată lumea este hipnotizabilă. D-l Forel spune că şi celelalte popoare ale Europeĭ sînt tot atît de suggestibile ca şi Francejiĭ. Pe 4000 de persoane, pe care D-l Vellerstrand a încercat hipnotizmul în timp de 5 anĭ la Stockholm, n-a înregistrat decît un foarte mic număr de refractarĭ. In azilul de alienaţĭ de la Burgliögli la Zürich cît timp D-l Forel a încercat hipnotizmul prin obiecte strălucitoare a căpătat numaĭ crize histerice. De cînd însă a vizitat pe D-l Bernheim la Nancy aproape toate încercările îĭ reuşesc. Pe 300 de persoane a obţinut rezultatele pentru 80 saŭ 90 la 100 ca şi d-niĭ Liébault şi Bernheim. In contra păreriĭ D-luĭ Ochorowicz, D-l Forel crede că suggestibilitatea nu e numaĭ o particularitate congenitală, dar că ia depinde cel puţin tot atîta şi de dispoziţiunea momentană a subiectuluĭ. O persoană ce n-a putut fi hipnotizată într-o zi, va fi uşor hipnotizată în altă zi. In alte cazurĭ o persoană ce nu poate fi hipnotizată de cutare e uşor hipnotizată de cutare alta. Astfeliŭ D-l Forel a adus în somnambulizm pe o domnişoară la care D-l Bernheim n-a putut provoca decît somnolenţa. In privinţa hipnoscopuluĭ d-l Forel nu crede că e un mijloc sigur de a arăta sensibilitatea hipnotică, căcĭ a hipnotizat uşor persoane cu totul insensibile la magnet. Aceiaşĭ părere o are şi D-l Delboeuf, care a căpătat identice rezultate cu un hipnoscop adevărat şi cu un hipnoscop falş. D-l Sigdwick se întreabă dacă nu ar fi o deosebire între hipnotizorĭ ; d-sa n-a putut adormi pe nime. D-l Richet înclină la această părere, căcĭ se pare că la d-sa a scăzut înfluenţa ; cu 15 anĭ în urmă lucra maĭ repede şi maĭ bine. In ce priveşte mecanizmul aceşteĭ acţiunĭ D-l Richet aminteşte o experienţă a D-luĭ Tarkhanof de la St. Petersburg, care a putut constata variaţiunĭ electrice în braţul uneĭ persoane, cînd această persoană gîndeşte puternic la braţul săŭ. A-

ceastă experiență foarte însemnată arată acțiunea psihică înfluențînd altă-ceva decît mușchiĭ. Desfacem maĭ multă saŭ maĭ puțină electricitate; în această desfacere pot fi diferențe individuale care ar explica diferențele se se observă la hipnotizorĭ. D-l Myers raportează o experiență imaginată de Edmund Gurney și care poate arunca oarecare lumină asupra influenței individuluĭ ce hipnotizează. Această experiență a fost repețită de maĭ multe sute de orĭ în aceștĭ 5 anĭ din urmă. Un subiect, pe care se poate obținea contracturĭ în stare de trezie, e așezat după un ecran, iar mînile sale trec prin niște borte făcute în ecran, cu degetele întinse, așa că nu poate să-șĭ vadă nicĭ mînile, nicĭ pe asistențĭ. Doĭ experimentatorĭ A și B apropie fiecare cîte o mînă de mînile subiectuluĭ. Eĭ nu le ating, dar A ține mîna atîrnată la 5 centimetri aproape deasupra indexuluĭ de la mîna dreaptă a subiectuluĭ, B ține mîna atîrnată asupra unuĭ alt deget al mîneĭ drepte saŭ al mîneĭ stîngĭ a subiectuluĭ. Mînile luĭ A și B sînt aduse maĭ înainte la aceiașĭ temperatură, umezeală, etc, prin băgarea lor în apă caldă. Se înlăturează orĭce suggestie care ar putea arăta subiectuluĭ a cuĭ mînă e atîrnată deasupra căruĭ deget, saŭ dacă este o mînă apropiată de a sa. Atuncĭ se constată că mîna luĭ A de pildă are maĭ multă influență decît a luĭ B, că mîna luĭ A produce o anestezie și o înțepeneală asupra degetuluĭ subiectuluĭ pe cînd mîna luĭ B nu are aproape nicĭ un efect. De asemenea se pare că efectul produs de mîna luĭ A, este cu mult maĭ puternic, cînd A îșĭ concentrează voința la ceia ce face.

D-l Ballet spune că hiperacuitatea sensorială este un fapt din cele maĭ evidente și că ia există pentru toate formele sensibilitățiĭ. Dacă un subiect hipnotizat atinge un obiect pe care l-a atins experimentatorul, atuncĭ capătă îndată contracturĭ, care încă nu apar, dacă o altă persoană streină a atins acel obiect. Se desprinde dar ceva care ține de proprietățile fizice ale mîniĭ, căcĭ dacă experimentatorul și-a pus mînile în apă rece, experiența nu reușește. D-l Forel crede că mijlocul zis fizic, nu are valoare ca atare, ci numaĭ ca mijloc suggestiv. D-l Bernheim spune că toțĭ experimentatoriĭ care aŭ stabilit mijlocia subiecților hipnotizabilĭ aŭ ajuns la aceleașĭ cifre. D-sa nu crede că în experimentațiune să fie o influență personală oarecare. Această putere atîrnă de *modus faciendi*? D-l Ballet nu crede că suggestiunea poate explica toate faptele.

Hipnotizm și suggestiune

In ședința de dimineață de la 9 August, de sub președința D-luĭ Bernheim, D-l Ochorowicz pune următoarea chestiune : *Toate fenomenele hipnotizmuluĭ pot fi ele atribuite suggestiuniĭ ?* După școala de la Nancy totul se reduce la suggestiune. Somnul e suggerat, medicina hipnotică este o medicină de suggestie. Aceste părerĭ sînt exacte în generalitatea lor ? E sigur că foarte multe fenomene hipnotice pot fi provocate și reproduse prin suggestie. Maĭ e încă sigur că în multe cazurĭ suggestia are loc fără să fie exprimată verbal. Dar explică ia în adevăr totul, și nu maĭ sînt și alte principiĭ care să-ĭ complecteze acțiunea ?

Să luăm, zice D-l Ochorowicz, somnul hipnotic în totalitatea luĭ. Adorm pe un bolnav, ce vrea să scape de un tic convulsiv la față ; îĭ suggerez ideia să nu maĭ facă strîmbăturĭ. Rezultatul e nul, ticul persistă, dară după o oară de hipnotizare e vindecat de insomnie, despre care nu-mĭ spusese nicĭ un cuvînt. Oare suggestia l-a îndreptat ? Suggerez unuĭ hemiplegic hipnotizat, putința de a-șĭ mișca brațul, dară brațul rămîne în nemișcare, în schimb însă, picioarele ce-ĭ eraŭ totdeauna recĭ se încălzesc, îndreptîndu-se circulațiunea. Prin suggestie oare ? Un atac de histerie izbucnește în timpul hipnozeĭ ; dacă în acest moment trezesc pe bolnav după ce i-am suggerat încetarea ataculuĭ, din contra el va fi prelungit ; dacă dimpotrivă fără să fac vre-o suggestie, las atacul să se desfășure în hipnoză prelungind-o pe aceastā pînă ce bolnavul s-a restabilit cu totul, îĭ fac o mare îndatorire, căcĭ va fi o îndreptare în starea sa. Dacă aceste fapte, pe care maĭ mulțĭ experimentatorĭ le cunosc, sînt astfeliŭ, este oare drept să spunem că terapeutica hipnotică e numaĭ terapeutică de suggestie ? *Somnul hipnotic are prin sine însușĭ, prin adîncimea și durata luĭ* o *înriurire maĭ mult saŭ maĭ puțin însemnată asupra stăriĭ fiziologice a subiectuluĭ, independent de suggestiile făcute în această stare.*

Să considerăm acum mijloacele prin care căpătăm hipnoza. Noĭ lucrăm prin suggestie, ne spun maĭ mulțĭ autorĭ, dar unul din eĭ, pe lîngă că face suggestiĭ, maĭ comprimă și globiĭ ochilor, uitînd că prin acest mijloc Lasègue căpata hipnoza fără suggestiune. Un altul dă suggestiĭ de somn făcînd pe subiect să privească un

obiect strălucitor; prin acest mijloc însă Braid hipnotiza fără suggestie. Un al treilea suggerează somnul, dar în acelaşĭ timp face şi pase, uitînd că Deleuze şi cu eleviĭ luĭ hipnotizaŭ numaĭ cu pase. D-l Ochorowicz raportează cazul uneĭ dame, care suferea de dese durerĭ de cap şi care din cauza opiniilor sale religioase era duşmană magnetizmuluĭ. Intr-o zi bărbatul săŭ auzind-o plîngîndu-se de o puternică congestie iĭ propuse să-ĭ răcească capul cu ajutorul mînilor sale care-ĭ eraŭ înghețate. După cîteva minute bolnava încetâ de a vorbi şi adormi. Bărbatul, care nu ştia de loc ce-ĭ hipnotizmul, căutĭ să o trezească. „Lasă-mă liniştită, răspunse femeia, sînt bine, poțĭ să mă vindecĭ dacă vreĭ; n-aĭ de cît să-mĭ țiĭ capul de cîte-orĭ mi-a fi răŭ; numaĭ să avețĭ în grijă să nu-mĭ spunețĭ să dorm, m-aşĭ teme prea mult fiind trează. Nu te îngriji de loc am să mă deştept singură după un şfert de oară“ De atuncĭ aŭ trecut multĭ anĭ şi doamna aceasta a fost vindecată fără să ştie cum. Era oare suggestie?

D-l Ch. Richet e de părere că fenomenele hipnotice se produc în două modurĭ:

1. Prin suggestie, care produce o modificare adîncă în starea noastră psihică; ia lucrează cu deosebită putere, de la cea maĭ uşoară influențare pînă la hipnoza profundă.

2. Prin influențe fizice (acțiunea magneților, a curenților electricĭ), prin acțiunĭ la distanță. Aceste acțiunĭ sînt încă în studiŭ, totuşĭ trebue să atragem atențiunea psihologilor asupra acestuĭ subiect.

D-l Forel e contra păreriĭ de a opune fenomenele de suggestie ca psihice la fenomenele fizice. Toate funcțiunile creeruluĭ sînt fizice, ca şi acele ale orĭcăruĭ altuĭ organ şi fenomenele de suggestiune sînt fenomene cerebrale fizice, producînd chiar fenomene fizice nediscutate foarte însemnate precum oprirea saŭ producțiunea menstruațieĭ. Ce e psihic în aceste lucrurĭ e numaĭ oglinda subiectivă a consciințeĭ. In fenomenele de suggestiune, activitatea cerebrală inconştiențā joacă un rol precumpinitor. Faptele citate de D-l Ochorowicz nu dovedesc nimic contra suggestiuniĭ. Aicĭ e vorba de autosuggestiile subiecțiilor, care adesea contrazic saŭ transformă ordinile verbale. Aicĭ D-l Forel pune un fapt capital, după părerea sa suggestiunea verbală pe care o dăm nu

cuprinde niciodată toate elementele a ceia ce noĭ voim să căpătăm printr-însa. Cuvîntul e numaĭ un simbol al gîndiriĭ noastre. Efectul pe care cuvîntul îl produce asupra hipnotizatuluĭ e totdeauna modelat, transformat, modificat de creerul hipnotizatuluĭ, care-l adoptează la dinamizmele ce posedă deja. Suggestia verbală e totdeauna complectată de către autosuggestia hipnotizatuluĭ, adecă de modul cum e înţeleasă şi simţită de hipnotizat. Autosuggestia cuprinde fenomene analoage cu cele ale suggestiuniĭ. Pentru a arăta că acţiunea suggestivă e adesea inconscientă D-l Forel citează următorul caz. D-l D-r Bleuler, director al azilului de alienaţĭ de la Rheinau şi foarte cunoscător în ale hipnotizmuluĭ, s-a lăsat a fi hipnotizat de către D-rul von Speyr şi D-l Forel. El căzu într-o stare zisă de fermecare D-l Forel îĭ suggeră ideia că are o substanţă amară la degete. El îşĭ zise „aceasta e o suggestiune", îşĭ reprezentă o amăreală în genul chinineĭ şi duse degetele la gură convins că nu va simţi nimic. Spre marea luĭ mirare simţi un gust amar dulciŭ, cu totul altul decît al chinineĭ. Atuncĭ îşĭ zise: „probabil degetele mele nu sînt curate; voiŭ controla lucrul cînd mă voiŭ trezi". Cînd fu treaz însă nu simţi nicĭ o amăreală la degete. Decĭ formaţiunea sensaţiuniĭ amare-dulciĭ suggerate s-a petrecut inconscient.

D-l Bernheim arată că la animale somnul nu poate fi suggerat; făcîndu-le să privească un subiect strălucitor, ele sînt imobilizate, sînt aduse în *cataplexie*. La copiĭ D-sa n-a produs somnul înainte de vîrsta raţiuniĭ, dar altfeliŭ nu vede de ce copiiĭ n-ar fi suggestibilĭ.

D-l Forel se rădică contra păreriĭ D-luĭ Janet de a reduce hipnotizmul la histeric, după un exemplu ce D-sa citase. Aceasta e cu totul neexact. Din potrivă persoanele histerice sînt foarte refractare la suggestiĭ şi nevrîstniciĭ, alienaţiĭ etc., sînt cu totul chiar. Animalele şi copiiĭ sînt suggestibilĭ, dar aicĭ e evident suggestiunea verbală n-are nicĭ o valoare. Semnele şi atingerile o înlocuesc şi produc acelaşĭ efect. D-l Forel a îmblînzit o insectă aquatică, un ditic, care sărea afară din bocal, cînd D-sa întra în casă, mînca pe masă etc. Maĭ aminteşte că Sir John Lubbock a înblînzit o viespe. Dacă o insectă se poate îmblînzi, de ce n-ar fi suggestibilă?

D-l Bernheim susţine că suggestiunea are o acţiune fizică

asupra creeruluĭ ; ia nu e totdeauna verbală dară se poate produce printr-o atingere, dacă se pune mîna pe frunte, de pildă. Fixînd un obiect strălucitor se produce oboseala pleoapelor ; aceasta e începutul somnuluĭ. Dacă punem mîna pe frunte, se produce concentrarea spirituluĭ asupra uneĭ ideĭ fixe şi somnul vine. E totdeauna un intermediar psihic, care intervine.

In şedinţa de la 10 August D-l preşedinte Espinas învită pe D-l Babinski, vechiŭ şef de clinică la Salpetriera, să expue congresuluĭ ideile şcoaleĭ de la Salpetriera în privinţa suggestiuniĭ şi a hipnotizmuluĭ.

D-l Babinskĭ luînd cuvîntul arată că, convins el însuşĭ de puterea suggestiuniĭ, n-are de loc intenţiunea de a contesta interesul oarecăror fapte observate de adepţiĭ scoaleĭ de Nancy ; dar că nu poate lăsa fără o protestaţiune energică o mare parte din afirmaţiunile lor, pe care le susţin numaĭ cu argumente negative.

Studiile şcoaleĭ de la Nancy, adauge D-l Babinski, n-aŭ zdruncinat de loc clădirea construită la Salpetriera, şi faptele hipnotice descoperite de D-l Charcot n-aŭ pierdut, orĭce s-ar zice, nemica din realitatea şi valoarea lor.

D-l Babinskĭ aminteşte punctele fundamentale ale concepţiuniĭ d-luĭ Charcot asupra hipnotizmuluĭ şi a căruĭ doctrină e conţinută în următoarele propoziţiunĭ :

1. Caracterele somatice, care se observă la oarecare subiecţĭ în hipnotizm aŭ o însemnătate fundamentală, căcĭ ele singure permit să afirmăm în mod legitim lipsa de simulaţiune.

2. Fenomenele hipnotice pot avea o grupare specială în treĭ stărĭ deosebite. Aceasta e forma cea maĭ desăvîrşită a hipnotizmuluĭ, aceia ce trebue luată ca tip şi care s-a propus să se numească hipnotizmul cel mare.

3. La cele două propoziţiunĭ de maĭ înainte se leagă o a treia care constă în aceia că proprietăţile somatice ale hipnotizmuluĭ precum şi hipnotizmul cel mare se pot desfăşura independent de orĭce suggestiune.

4. Hipnotizmul trebue considerat în formele sale cele maĭ desăvîrşite ca o stare patologică.

Pentru D-l Bernheim nicĭ una din aceste propoziţiunĭ nu

sînt exacte; pentru noĭ din contra e expresiunea cea maĭ rigoroasă a adevăruluĭ.

D-l Babinski aduce cîteva argumente în favoarea părerilor ce susţine.

Maĭ întîiŭ e însemnătatea fenomenelor somatice; acestea nu pot fi simulate; această probă materială de lipsă a simulaţiuniĭ a zguduit scepticismul ce domnea în jurul magnetizmuluĭ animal şi a permis hipnotizmuluĭ să intre în ştiinţă. D-l Bernheim nu contestă aceste fenomene, decît zice d-luĭ, ele sînt datorite suggestiuniĭ, de aceia iĭ se par fără importanţă. Să admitem că în adevăr aşa este, oare prin aceasta pierd ele toată importanţa lor fundamentală? Nicĭ de cum, căcĭ şi în această ipoteză ele constituesc o mărturisire de sinceritate a subiecţilor. Cum s-ar putea arăta la nişte judecătorĭ bunăoară realitatea uneĭ suggestiunĭ? De sigur numaĭ prin punerea în evidenţă a fenomenelor somatice care pot fi controlate de noĭ. In lipsa uneĭ dovezĭ rigoroase a realităţiĭ somnuluĭ, fenomenele psihice observate trebue ţinute în îndoială. Din contra avînd un subiect care prezentă caractere somatice bine definite, sîntem sigurĭ că şi fenomenele psihice nu sînt simulate, sînt reale. Importanţa caracterelor fizice e dar de necontestat. Dară, continuă D-l Babinski, noĭ susţinem că fenomenele somatice pot să se desfăşure la oarecare subiecţĭ sub înrîurirea excitaţiunilor fizice, fără mijlocirea suggestiuniĭ şi că hipnotizmul cel mare nu e o creaţiune artificială. Pentru aceasta raportează una din ultimele sale observaţiunĭ: anume o fată de 16 anĭ, histerică, care nu cunoştea nemica din hipnotizm şi care întrase in serviciul D-luĭ Charcot. D l Babinski a adus-o foarte repede în letargie, prezentînd caracterul somatic esenţial, hiperexcitabilitatea musculară, pe de altă parte cînd iĭ rădică braţele şi i le lăsă libere, ele cădeaŭ numaĭ decît. Cînd D-l Babinski iĭ deschise ochiĭ, constată îndată existenţa plasticităţiĭ cataleptice şi-ĭ fu cu neputinţă să contracteze masele musculare. Inchizîndu-ĭ din noŭ ochiĭ, plasticitatea cataleptică dispare din noŭ şi muşchiĭ sub înrîurirea excitaţiunilor mecanice întră iarăşĭ în contracţiune. In tot timpul experienţeĭ, D-l Babinski a păstrat cea maĭ absolută linişte! Unde e dar suggestiunea în acest caz, se întreabă d-luĭ.

Ştiŭ bine că adversariĭ noştri vor zice că există o suggestiune inconscientă. Cu astfeliŭ de argumente însă nu va fi niciodat

cu putinţă a-ĭ convinge. Dar să revin la experienţă: cum se face ca excitaţiunile mecanice să fi lucrat intr-un mod aşa de deosebit, după cum ochiĭ eraŭ deschişĭ saŭ închişĭ? Cum bolnava, neştiutoare de tot în ale hipnotizmuluĭ, a putut să cunoască deosebirea stabilită de D-l Charcot între letargie şi catalepsie? Cred că nu maĭ rămîne nicĭ o îndoială în această privinţă. Experimentatorĭ independenţĭ de Salpetriera aŭ făcut observaţiunĭ analoage, între alţiĭ D-niĭ Tamburini şi Seppili, Vizzioli, Ladame, Rummo, Octavio Maira şi David Benovente.

Dar am putea să ne întrebăm, în virtutea căror experienţe saŭ raţionamente, oarecare autorĭ aŭ ajuns să afirme că suggestiunea e singura cauză a tuturor fenomenelor ce le prezentă ceĭ hipnotizaţĭ? Singura raţiune invocată de D-l Bernheim sub maĭ multe forme deosebite, e că d-sa n-a putut să producă fără ajutorul suggestiuniĭ fenomenele somatice observate de D-l Charcot şi eleviĭ săĭ. La această obiecţiune răspundem că subiecţiĭ pe care se operează într-o parte şi în alta, fiind deosebiţĭ nu e de mirare ca efectele să fie deosebite, subiecţiĭ Salpetrieriĭ fiind histerice, hipnotizmul Salpetrieriĭ e hipnotizmul histericelor şi e uşor de înţeles cum la bolnaviĭ din această categorie se pot produce simptome caracteristice, ce nu le întâlnim la alţĭ subiecţĭ.

Dacă cazurile de hipnotizm de la Salpetriera sînt artificiale, după D l Bernheim, de ce d-sa, pentru a demonstra a tot puternicia suggestiuniĭ. nu creează în mod artificial la Nancy cazurĭ asemănătoare la subiecţiĭ lipsiţĭ cu totul de orĭce manifestaţiune histerică. Dacă chiar această experienţă i-ar reuşi D-luĭ Bernheim, totuşĭ încă nu ar avea deplină dreptate. Cînd s-ar dovedi că suggestiunea poate face tot ceia ce face şi excitaţiunea periferică, ar trebui să demonstreze că realitatea celuĭ întîiŭ procedeŭ, exclude pe cel de al doilea. Dar aicĭ chestiunea se complică. Cu toţiĭ admitem că o persoană care a fost supusă la manopere hipnotice repeţite, păstrează o amintire despre aceste manopere şi că de cîte orĭ o supunem la o experienţă, ia poate înţelege pe experimentator printr-un fenomen de autosuggestie. Se poate spune că după cîteva experienţe de acelaşĭ feliŭ suggestiunea e tot deauna în rol, nevăzută şi de faţă. Cînd condiţiunile ajung aşa de complexe, e cu nepuţinţă de a spune care e partea suggestiuniĭ

şi care a excitaţiuniĭ periferice. La uniĭ subiecţĭ chiar prin suggestiune se poate produce o contractare în timp ce excitaţiunile periferice nu produc acest rezultat. Dar aceste fapte nu permit să conchidem că suggestiunea e totul şi că excitaţiunea periferică nu serveşte la nimic. Ele arată puterea suggestiuniĭ, dară nu că ia e singură în stare a înrîuri pe hipnoticĭ.

Insfîrşit, zice D-l Babinski, relaţiunile între formele marĭ ale hipnotizmuluĭ şi histerie pot fi stabilite prin maĭ multe argumente. Există între hipnotizm şi histerie o balansare analoagă cu aceia ce se observă între diversele accidente, care atîrnă de histerie. Noĭ am văzut maĭ de multe orĭ atacurĭ histerice scăzînd în număr şi intensitate cînd bolnaviĭ eraŭ hipnotizaţĭ. Pe de alte parte am observat adesea la hipnoticiĭ marĭ, dispariţiunea proprietăţilor hipnotice cu dezvoltarea vre-uneĭ manifestărĭ histerice, a unuĭ atac de somn de pildă, a coreeĭ ritmate.

In biologie nu există între fenomenele fiziologice şi cele patologice o prăpastie de netrecut; acestea din urmă reprezentă numaĭ o modificare a celor dintîiŭ. De aceia nu e nicĭ o greutate de a admite ca hipnotizmul să existe în germen la toţĭ oameniĭ, dară noĭ susţinem părerea că pentru ca să se realizeze această tendenţă oarecum normală la hipnotizm, trebue să fie însoţită de o modificare patalogică oarecare, un feliŭ de ameninţare morbidă, în care faptul de a fi hipnotizabil e poate cel întîiŭ simptom.

Scoala de Nancy dară, închee D-l Babinski, e în eroare cînd contestă exactitatea faptelor stabilite de şcoala de la Salpetriera.

(Va urma).

DĂRI DE SEAMĂ

A. Lupul Antonescul, *Veacul al XVI-lea. Limba și literatura romînă.* Bucureștĭ, 1890. 139 pag.

In această lucrare, D-l Antonescu se silește a lămuri maĭ multe întrebărĭ la care daŭ naștere primele ivirĭ ale vieţiĭ literare la Romînĭ.

In capitolul I „Bibliografie", d-sa dovedește, în contra luĭ Cipariu, că vestitul diacon Coresi a trăit în Muntenia, cu toate că a executat tipăriturile sale în Brașov. Greșește însă cînd dă pe Coresi nu numaĭ ca de obîrșie grecească, ci încă de Grec „dintre aceĭ ce înundase ţara pe la finele veaculuĭ al XVI-lea". Coresi, deși de obîrșie grecească, era pe deplin romînizat, cum dovedește cunoștinţa luĭ a limbiĭ romîne, apoĭ împrejurarea că familia luĭ se strămutase încă cu mult maĭ înainte în Muntenia (vezĭ a mea Istorie a Romînilor în Dacia Traiană, III, p. 635).

Asupra croniciĭ luĭ Huru observăm că cel dintîiŭ care a scris o critică temeinică a acesteĭ îndrăzneţe falsificărĭ nu este d-l Tocilescu, care nicĭ nu a terminat studiul început de d-luĭ în Revista d-sale, ci D-l A. Philippide, care a cercetat cel întîiŭ dintre Romînĭ acel falsificat în Convorbirĭ literare, XVI, p. 245. Bine înţeles că și D-l Antonescu nu vede în pretinsa cronică decît ceia ce este pentru orĭce om cugetător, o grosolană falsificare. Tot de fals și cu drept cuvînt maĭ privește autorul și pretinsul document al Vasluenilor din 1525, publicat de D-l Hasdeŭ in Arhiva istorică a Romînieĭ, I, 1, p. 57. Indreptăţită este și părerea D-luĭ Antonescu că tratatele filozofice ale luĭ Neagoe Vodă, mort la 1521, nu aŭ fost scrise de domn în romînește, cum afirmă cu ușurinţă D-l Hasdeŭ,

ci aŭ trebuit să fie alcătuite în grecește, ceia ce a fost susținut și de mine (Ist. Rom., III, p. 650).

Caracteristica timpuluĭ de a căruia literatură se ocupă autorul, caracteristică ce se află la începutul capitoluluĭ II „Două pături, două culturĭ" este îndestul de exactă. Conține însă și afirmărĭ greșite, precum aceia că „clasa boerească nu eraîndatorită a purta arme", părere protivnică atît firiĭ lucrurilor, întrucît la toate popoarele, nobiliĭ eraŭ îndatorițĭ la purtarea armelor, cît și unuĭ text preciz, *Cantemir*, Descr. Mold. ed. Acad., p. 114: „Curteni vel aulici usu semper principes in expeditionibus suis expensis sequi tenentur".

D-l Antonescu admite părerea firească că clasa superioară, clerul și boeriĭ, știa limba slavonă și o vorbea chiar. De aceia respinge, cum am făcut și noĭ (Ist. Rom., III, p. 664), susținerea episcopuluĭ Melchisedek că Țamblac ar fi trebuit să rostească cuvîntările sale în catedrala din Suceava în limba romînă pentru a fi înțeles de popor; de oare-ce el putea fi tot atît de bine priceput de nobiliĭ ce asistaŭ la cuvîntările luĭ și dacă ele eraŭ spuse în bulgărește. Totușĭ noĭ nu credem, ca D-l Antonescu, că și dezbaterile divanuluĭ să se fi făcut în limba slavonă, întrucît, orĭcum să fie atare limbă, venea greŭ Romînilor, și eĭ vor fi întrebuințat-o numaĭ cînd obiceiul o cerea, iar nu în vorbirile dintre eĭ, nicĭ chiar în acele oarecum oficiale din dezbaterile divanuluĭ.

In capitolul III „Cine citește să înțeleagă" părerea D-luĭ Antonescu nu ese lămurit din rîndurile ce le scrie. D-sa pare întîiŭ a spune că Romîniĭ, de teama propagandeĭ protestante, ar fi pus pe romînește dintre cărțile religieĭ lor (vezĭ maĭ ales p. 93); apoĭ tot d-sa constată că primele tipăriturĭ romîne, precum evangheliarul luĭ Coresi din 1560, și psaltirea aceluiașĭ din 1577, sînt datorite îmboldiriĭ protestanților, prin urmare nu aŭ fost puse pe romînește în urma uneĭ reacțiunĭ în contra propagandeĭ reformate. Care din aceste două ideĭ o susține autorul, căcĭ îmbele nu pot sta împreună? Noĭ credem că adevărul nu poate fi în nicĭ una din ele, și că dacă Romîniĭ aŭ pus cărțile religioase pe limba lor, aŭ făcut-o din dorința acelor ce nu știaŭ slavonește de a cunoaște obiectul închinăriĭ lor, maĭ ales dacă vom observa că și traducerea scrierilor profane, precum bunăoară Alexandria, cade în acelașĭ timp cu punerea pe romînește a textelor bisericeștĭ. Apoĭ oare traducerea Alexandrieĭ, tot dintr-o reacțiune contra protestantizmuluĭ poate

fi explicată, saŭ din silința luteranilor de a face să pătrunză la Romînĭ principiul lor de a înțelege pe limba vorbită cărțile religioase? Trebue însă făcută și o deosebire, pe care D-l Antonescu nu o face, între pricinile introduceriĭ limbiĭ romîne dincolo și dincoace de Carpațĭ. Acolo a avut o netăgăduită înrîurire, dacă nu la introducerea chiar, dar de sigur la lățirea întrebuințăriĭ limbiĭ romîne, propaganda reformată, pe cînd în principate răspîndirea maĭ mare a limbiĭ romîne s-a făcut din pricină că slavonizmul a fost răsturnat de grecizm.

Autorul cercetează și această chestie, fără a face vre-o deosebire geografică, neapărată pentru a o înțelege; dar pe lîngă că nu sprijină documentul această părere subiectivă, merge prea departe cînd admite opinia D-luĭ Ureche că Greciĭ aŭ căutat *în deșteptarea individualitățiĭ romîne un aliat în contra slavonizmuluĭ*. Acțiunea Grecilor asupră slavonizmuluĭ, și indirect asupra poporuluĭ romîn, a fost fatală, neconștiută, și dacă mintea romînească a putut izbucni un moment la jumătatea veaculuĭ al XVII-lea, aceasta a făcut-o, nu fiind-că a fost sprijinită de Grecĭ, ci fiind-că slăbindu-se slavonizmul, și grecizmul nefiind încă destul de tare spre a-ĭ lua locul, în știrbătura găurită în groșiĭ norĭ aĭ slavonizmuluĭ putu să răsară o clipă cugetarea firească a poporuluĭ romîn.

Interesantă este altă întrebare atinsă în capitolul „Limba scrierilor", anume pricina deosebiriĭ celeĭ atît de marĭ a limbeĭ traducerilor după slavonie de aceia a graiuluĭ aceluĭ timp, cum reese din zapise saŭ alte scrierĭ originale. Se știe că uniĭ din autoriĭ noștri consideră construcțiile streine și cuvintele neobicĭnuite ce se întălnesc în cărțile religioase ca datorite uneĭ vechimĭ foarte adîncĭ păstrate în textele bisericeștĭ, încît se pretinde că aceste traducerĭ ar conținea o limbă mult maĭ veche decît veacul din care s-aŭ păstrat manuscriptele ce le conțin. Alțiĭ, și între eĭ D-l Antonescu, sînt dispușĭ să atribue îndepărtările cele atît de marĭ uneorĭ de limba vorbită, nu împietririĭ unor forme vechĭ ci imitațiuniĭ originalelor slavone. Chestiunea rămîne de dezbătut maĭ cu deamăruntul de cum a făcut-o D-l Antonescu, și anume printr-o asemănare a locuțiunilor, frazelor și cuvintelor neobicĭnuite cu prototipurile slave de pe care aŭ fost traduse. Și este foarte important să se întreprinză atare lucrare, spre a se ști odată cu ce limbă avem a face în primele documente scrise ale graiuluĭ romînesc,

cu o veche limbă romînească saŭ cu o schilodire a celeĭ vorbite pe timpul apariţieĭ lor, şi care limbă vorbită pe atuncĭ nu se deosebeşte mult de cea vorbită chiar astăzĭ.

In chestiunea rotacizmuluĭ D-l Antonescu, bazîndu-se pe cercetările D-lor Candrea şi Frîncu, îndreaptă afirmarea făcută iarăşĭ cu uşurinţă şi în necunoştinţa dialectuluĭ Moţilor de D-l Hasdeŭ (care cu toate acestea a întreprins să scrie dicţionarul limbiĭ romîne) că nicăirĭ în Transilvania nu s-ar afla fenomenul rotacizmuluĭ, arătînd că Moţiĭ anume nu l-ar poseda. Autorul pare a a admite ca şi D-nul Sbiera că rotacizmul ar fi fost cîndva obştesc în graiul Romînilor din Dacia Traiană, dar s-ar fi micşurat necontenit, maĭ rămînînd mărginit astăzĭ numaĭ în regiunea locuită de Moţĭ. Asemenea părere este neîndreptăţită, întrucît în scrierile cele maĭ vechĭ din Muntenia şi Moldova şi din Transilvania (aşa chiar în unele texte copiate, nu alcătuite, de preotul Grigorie din Măhaciŭ) nu se întâlneşte fenomenul rotacizmuluĭ. Noĭ credem că rotacizmul este o particularitate dialectală împărtăşită de Romîniĭ Istrieĭ care aŭ fost cîndva în continuitate geografică cu aceĭ din ţara Moţilor, continuitate întreruptă maĭ apoĭ prin interpunerea neamurilor slave.

Scrierea D-luĭ Antonescu este interesantă din punctul de vedere istoric, şi chiar dacă nu poate da dezlegarea tuturor întrebărilor, cel puţin le pune şi le formulează, îndemnînd cercetarea aceluĭ cîmp, încă atît de puţin cultivat, al începuturilor limbiĭ şi literaturiĭ Romînilor.

A. D. Xenopol.

In partea a doua a lucrăriĭ sale, de la pag. 65 la pag. 139, autorul se încearcă a schiţa în trăsăturĭ marĭ un tabloŭ al limbiĭ veaculuĭ XVI, descriind pe rînd ortografia documentelor literare din acea epocă şi fenomenele fonetice, morfologice şi sintactice cele maĭ importante ce ne înfăţişază limba în care sînt scrise începuturile literaturiĭ noastre. Această parte a opereĭ ar fi reuşit poate maĭ bine dacă autorul s-ar fi mărginit a stabili pur şi simplu faptele fără a maĭ căuta să le tălmăcească. Insă d-sa nu se mulţămeşte cu atîta, ci, crezîndu-se destul de pregătit prin citirea puţinelor lucrărĭ ştiinţifice şi pseudo-ştiinţifice care se ocupă cu istoria limbiĭ romîne, vrea să facă şi teorie. De aceia îl vedem aicĭ căzînd dintr-o eroare în alta. In deosebĭ împrejurarea

că d-sa, înainte de a aborda fonetica limbiĭ veaculuĭ XVI, n-a căutat să-şĭ formeze maĭ întîiŭ o idee exactă despre raportul dintre semnul grafic atît de nestabil la ceĭ vechĭ şi sunetul reprezentat, îl aduce la nişte concluziunĭ din cele maĭ greşite, care culminează în teza: „Decĭ graiul romînesc de atuncĭ prezintă o neterminabilă varietate în întrul aceloraşĭ sunurĭ“ (pag. 105). Intr-adevăr, pentru D-l Antonescul, grafiile tocmѣlă, tocmѣală, tocmꙗlă, tocmєlă, saŭ pъmъnt, pѫmъnt, pъmѫnt, pѫmѫnt, reprezentă tot atîtea rostirĭ diferite, şi aceasta chiar atuncĭ cînd le întîlneşte în acelaşĭ text alăturea una cu alta. Acest specimen al metodeĭ urmate de d-sa va ajunge, credem, spre a dovedi că autorul s-a aventurat pe un tărîm unde este maĭ de tot strein şi unde prin urmare trebuia să alunece la fiecare pas. De aceia, renunţînd de a intra în dezbaterea diferitelor teoriĭ emise de D-l Antonescul, în cele ce urmează vom releva numaĭ unele afirmărĭ eronate pe care nicĭ lipsa de metodă nu le-ar putea scuza.

La pag. 69, după ce a dat tabloul alfabetuluĭ cirilic, autorul închee: „Alfabetul acesta s-a întrebuinţat întreg pînă la 1688, cînd s-a tipărit biblia în Bucureştĭ. S-aŭ înlăturat atuncĭ semnele ѕ, ы, ь.“ Cum? Semnul „ĭer“ (ь) înlăturat la 1688? Dar oare nu-l întîmpinăm în mod constant la finea cuvintelor terminate în consonantă atît în însuşĭ Biblia de Bucureştĭ cît şi în maĭ toate tipăriturile şi manuscriptele de atuncĭ încoace? Enigmă!

La pag. 94, autorul afirmă că slova ꙟ nu s ar găsi în corpul cuvintelor decît în textele rotacizante. Eroare. Iată cîteva exemple luate din alte texte chiar din aceiaşĭ epocă: моуꙟкѫ Evanghelia, Braşov 1580 (Cipariu Analecte 35), роушинѫꙟдȣвѫ ibid (37), мѫнѫꙟкѫ ibid. (40), мъꙟкарѫ Palia, Orăştia 1582 (53), тȣрнѫꙟдȣсе ibid. (55), мънѫꙟкѫ ibid. (58).

Pag. 95: . . . „Astăzĭ chiar nazalizarea la Moţĭ este atît de puternică încît scriitoriĭ aŭ perfectă cunoştinţă de fenomen; dar neavînd un semn distinctiv pentru aceasta, recurg la *y* şi scriŭ *tyire, ptyiţara, myire, lumyinatŭ*, (maĭ corect tiyre, miyre, lumiynatu) . . .“ Aşa dar, d-sa crede că în grafiile *tyire, ptyiţăra, mnyire, lumnyirat* ce le-a găsit în meritoasa cărticică „Rotacizmul la Moţĭ şi Istrienĭ“ a D-lor Frîncu şi Candrea şi pe care nicĭ nu le reproduce exact, *y* ar arăta nazalizarea vocaleĭ urmă-

toare, pe cînd în realitate arată înmuerea consonanteĭ precedente, proprie şi graiuluĭ moldovenesc, vezĭ op. cit. pag. 23.

Pag. 113: ... „Prepunerea adiectivuluĭ nu este firească graiuluĭ romînesc, căcĭ ia nu se găseşte nicĭ în poeziile poporane". D-l Antonescul n-avea decît să deschiză colecţia luĭ Alexandri spre a găsi chiar în prima poezie, „Mioriţa", exemple de adjective puse înaintea substantivuluĭ: *la negru zăvoiŭ, o mîndră crăiasă, mîndru ciobănel.* Saŭ, dacă îĭ trebue d-sale exemple cu adjectivul articulat, atuncĭ îĭ vom cita: *sfînta cruce, mîndrul soare, bunul D-zeŭ, draga surioară, neagra streinătate* etc., construcţiunĭ ce se întîlnesc destul de des în poezia populară.

Pînă aicĭ am vorbit de vederile personale ale D-luĭ Antonescul. Insă şi acolo unde d-sa se mărgineşte a reproduce părerile altora, are o mînă nenorocită, spicuind tocmaĭ pe cele maĭ puţin acceptabile.

Aşa la pag. 68 d-sa reîmprospătează, după *Nădejde, Istoria limbiĭ şi literaturiĭ romîne* (pag. 406), vechia legendă despre inventatoriĭ alfabetuluĭ glagolitic şi a celuĭ cirilic, care, după cum se ştie, este obiectul uneĭ lupte înverşunate între slaviştĭ (despre starea chestiuniĭ vezĭ *Iirecek, Geschichte der Bulgaren,* Prag 1878, pag. 827). Aşa priimeşte (pag. 133) fără nicĭ o critică părerea D-luĭ Hăjdăŭ asupra „hiazmuluĭ" în limba romînă, a căruĭ adevărată natură noĭ am arătat-o în *Groeber's Zeitschrift* vol. IX. pag. 594. Aşa însfîrşit adoptă împărţirea limbiĭ documentelor vechĭ în treĭ dialecte, caracterizate prin rostirile *bine, ghine* şi *bire,* împărţire făcută de D-l Nădejde (vezĭ op. cit. pag. 6), dar care este departe de a fi un adevăr ştiinţific. Pentru ca vorbirea uneĭ regiunĭ să se poată numi *dialect,* nu ajunge ca dînsa să prezente o *singură* particularitate, fie gramaticală fie lexicală—căcĭ atuncĭ am avea tot atîtea dialecte cîţĭ indivizĭ vorbesc o limbă —, ci avem trebuinţă de *un şir întreg* de particularităţĭ neîmpărtăşite de alte vorbirĭ. Aşa putem vorbi de un dialect dacoromîn, de un dialect macedonian, de un dialect istrian, căcĭ fiecare din aceste vorbirĭ are o altă gramatică şi un alt vocabular decît celealalte două. Intr-adevăr, D-l Nădejde susţine că tot aşa ar fi fost—cel puţin în privinţa foneticiĭ—cu cele treĭ dialecte presupuse de d-sa; şi dacă în textele vechĭ scrise în unul din aceste „dialecte", pe lîngă rotacizm saŭ trecerea labialelor înainte de *i* în guturale nu

găsim și alte particularități caracteristice care să nu se regăsească în textele scrise în celealalte „dialecte", D-l Nădejde atribue această împrejurare unuĭ amestec posterior al „dialectelor" între ele. Așa, bunăoară, trecerea luĭ *a* în *ă* în pluralele feminine (*bărbĭ, lumînărĭ, judecățĭ*), acea a luĭ *ea în a* după sibilante (*țară, șadă, rață*), a luĭ *i în î* după *r* (*a urî, a omorî*) și altele ce le observăm în graiul nostru literar ar fi după D-l Nădejde „rămășițe" din dialectul cu labialele schimbate, de unde trage d-sa concluzia practică că, spre a vorbi curat dialectul literar, ar trebui să pronunțam *barbĭ, țeară, a uri* etc. (vezĭ pag. 222). Nu este aicĭ locul spre a demonstra că aceste „dialecte", cu care fecunda imaginație a D-luĭ Nădejde a îmbogățit istoria limbiĭ romîne, nu aŭ existat niciodată. Ne mărginim a spune că D-l Nădejde nu ș-a dat măcar osteneala de a căuta să *dovedească* existența lor, cu toate că teoria celor treĭ dialecte este emisă într-o carte didactică și care decĭ n-ar trebui să prezente cititoruluĭ decît rezultate cu totul sigure și necontroversabile. Și regretăm foarte mult că această teorie a trecut și în cartea D-luĭ Antonescul, care, dacă nu este destinată pentru școală, totușĭ de sigur că va fi citită de mulțĭ dintre „eleviĭ și elevele" D-luĭ Antonescul, cărora autorul le-a dedicat scrierea sa.

Terminînd, nu ne putem opri de a ne exprima mirarea asupra puțineĭ îngrijirĭ ce d-sa a adus stiluluĭ săŭ și în deosebĭ terminologieĭ științifice întrebuințate de d-sa. D-sa vorbește (pag. 16) de „gramatica și sintaxa romînească", ca și cum sintaxa n-ar face parte din gramatică; de o „diferențiare" a sunetuluĭ *z* în *z* „moale" și *dz* (pag. 96), unde dincontra e vorba de o fuzionare ulterioară a luĭ *dz* cu *z* simplu; de „nazalitatea" vocalelor *ă* și *î* (pag. 94), cu toate că la aceste vocale canalul nazal rămîne închis; etc. etc.

Critica noastră a eșit cam acerbă, și poate că scrierea D-luĭ Antonescul n-ar fi meritat o asemenea critică, de oarece este o teză de licență și prin urmare lucrarea unuĭ începător, care are drept la oarecare indulgență, cu atît maĭ mult că această lucrare conține și unele capitole de valoare necontestabilă, maĭ ales în partea I. Dar am vrut să arătăm la un exemplu regretabila ușurință și lipsă de aprofundare cu care se scriŭ la noĭ maĭ toate, tezele și puțina rigorozitate ce se pune adese-orĭ de profesoriĭ

examinatorĭ la admiterea aspiranţilor la licenţă pe baza unor scrierĭ înjghebate în grabă, fără multă cheltuială de timp şi de muncă intelectuală. Orĭcum, lucrarea D-luĭ Antonescul se deosebeşte în bine de majoritatea tezelor, care de regulă nu sînt decît nişte compilaţiunĭ din autorĭ streinĭ şi despre care se poate zice: cele bune ce le conţin nu sînt nouă şi cele nouă nu sînt bune.

H. Tiktin.

Dr. E. Korschelt und K. Heider, *Lehrbuch der vergleichenden Entwickelungsgeschichte der wirbellosen Tiere.* Iena, Gustav Fischer 1890.

De la apariţiunea cărţiĭ luĭ Balfour „Treatise on Comparative Embryology“ şi pînă astăzĭ (un timp de maĭ bine de zece anĭ), literatura specială pe tărîmul embriologieĭ comparate a nevertebratelor s-a înmulţit într-un mod îngrozitor, aşa că nevoia uneĭ opere care să împreuneze şi să coordineze toate aceste lucrărĭ singuratice, care să ia toate aceste pietre împrăştiate să le cioplească şi să le aşeze pe fiecare după un plan la locul lor în marea zidire a ştiinţeĭ, era foarte simţită. Cartea D-lor Korschelt şi Heider, din care a apărut pînă acuma volumul I, pare a ne îndeplini într-un mod minunat această trebuinţă.

Autoriĭ îşĭ iaŭ ca principiŭ de a purcede de la special la general, de aceia încep maĭ întîiŭ prin a trata embriologia fiecăriĭ grupe de nevertebrate în deosebĭ, lăsînd partea generală pe la urmă.

Volumul I apărut pînă acuma conţine, după o scurtă întroducţiune: Spongiile, Cnidariile, Ctenophoriĭ, Plathelmintele, Orthonectidiĭ si Decyemitiĭ, Nemertiniĭ, Nemathelmintiĭ, Acanthocephaliĭ, Rotatoriĭ, Anelidele, Sipunculidele, Chaetognatiĭ, Enteropneuştiĭ şi Echinodermele.. Fiecare din aceste grupe este tratată în cîte un capitol deosebit.

Calea urmată în expunerea fiecăruĭ din aceste capitole este cam următoarea: Maĭ întiiŭ autoriĭ ne daŭ referate detailate despre cele maĭ însemnate lucrărĭ asupra grupeĭ respective. In urmă coordinînd rezultatele şi privindu-le dintr-un punct de vedere maĭ general, caută să le întrebuinţeze pe cît e cu putinţă la stabilirea phylogenieĭ. La sfîrşit ne daŭ cîte un registru de literatură asupra grupeĭ tratate în acel capitol.

Cartea este înzestrată cu numeroase figurĭ (volumul I conţine 225), care se deosebesc maĭ cu seamă prin claritatea lor.

Nicĭ stilul nicĭ modul de expunere nu lasă întru nimic ceva de dorit.

Această lucrare este de recomendat atît ca carte de studiŭ cît şi specialiştilor, care şi eĭ vor găsi în ia un mijloc foarte bun de a se putea orienta în nămolul de literatură în materia care lucrează.

Iena, 1 Sept. 1890. ***Gr. Antipa.***

NOTIŢE ŞI INFORMAŢIUNI

Cercetări anatomice asupra ibrizilor. *Notă citită în ședința Institutuluĭ de Franța în ziua de 11 August 1890,* de Marcel Brandza.

Ibriziĭ pînă acum n-aŭ fost cercetaţĭ decît din punctul de vedere morfologic, dar întrucît am cunoştinţă, nu s-a ocupat nimenea cu studiul lor anatomic. Putem într-adevăr a ne întreba, în ce chip se transmit prin ibriditate caracterele trase din structură. In această notă eŭ rezum cîteva fapte pe care le-am putut constata studiind anatomia maĭ multor plante ibride, comparînd-o apoĭ pentru fiecare din ele cu aceia a părinţilor ce aŭ produs-o.

1°. *Marrubium Vaillanti.* Planta cunoscută sub acest nume este, precum se ştie, ibridă dintre *Leonurus cardiaca* şi *Marrubium vulgare.* Florile sale sînt aproape întocmaĭ ca ale luĭ *Marrubium,* frunzele însă aŭ ca în *Leonurus* un limb cu diviziunile profunde, purtat de un peţiol lung.

Studiul anatomic al acestuĭ ibrid mi-a permis de a recunoaşte în structura sa un amestec foarte curios de caractere particulare ce aparţin îmbilor părinţĭ. Astfeliŭ, secţiunea transversală a peţioluluĭ este eliptică şi acesta poartă două aripĭ laterale ca *Marrubium,* dar fasciculele sînt ca acele de la *Leonurus.* Afară de aceasta se constată pe faţa superioară a peţioluluĭ perişorĭ ramificaţĭ ca în specia dintîiŭ, pe cînd perişoriĭ de pe faţa inferioară sînt ca aceĭ aĭ specieĭ a doua.

In tulpină se observă dintîiŭ, pe suprafaţă, un amestec de perĭ simpli şi ramificaţĭ. Ca şi în peţiol, tulpina, deşi prezentă în sec-

țiunea transversală o formă identică cu a *Marrubiuluĭ*, are cu toate acestea colenhimul și fascicu!ele dispuse ca în *Leonurus*.

Alțĭ ibrizĭ, precum sînt *Aesculus rubicundo-flava* și *Rosa rugoso-fimbriata*, mi-aŭ arătat în toate organele lor (tulpină, axă florală, frunze), întocmaĭ ca și *Marrubium Vaillanti*, o juxtapunere de caractere anatomice particulare îmbilor părințĭ, dar nicĭdecum o structură intermediară în țesăturĭ.

2⁰. *Medicago falcato-sativa*. Această plantă prezentă în diferitele sale părțĭ (tulpina, axă florală, pețiol) și în toate țesăturile organelor sale ca un feliŭ de mijlocie între structurile aceloraşĭ părțĭ de la îmbiĭ săĭ părințĭ. Astfeliŭ de exemplu, tulpina, prin dispozițiunea scoarțeĭ, a liberuluĭ, a lemnuluĭ și a măduveĭ, face tranzițiune între tulpina specieĭ *Medicago falcata* și aceia a luĭ *Medicago sativa*.

Tot astfeliŭ sînt, în privirea aceasta, și ibriziĭ de *Cytisus Adami* și *Sorbus hybrida*.

3⁰. *Cornus tricolor*. — Acest ibrid, ce provine din *Cornus mas* și din *Cornus alba*, prezentă prin tulpina sa și prin pețiolul săŭ o structură exactă intermediară între acele ale îmbilor săĭ părințĭ; însă în limb, caracterele îmbilor părințĭ sînt juxtapuse; epiderma este formată din celule micĭ tare cutinizate ca în *Cornus alba*, pe cînd parenhimul este dispus ca în *Cornus mas*.

Un asemenea fapt poate fi observat și la *Cirsium arvense-lanceolatum*, unde tulpina și axa florală sînt, prin structura lor, intermediare între îmbiĭ părințĭ, pe cînd pețiolul prezentă, alăturea unele de altele, dar nemodificate, caractere particulare fiecăruia din îmbiĭ *Cirsium* din care provine planta.

In rezumat, se poate formula, în privirea ibrizilor pe care i-am studiat, concluziunile următoare.

1⁰. Uniĭ ibrizĭ pot prezenta în structura lor o juxtapunere a caracterelor particulare ce se găsesc așa cum se află în îmbiĭ părințĭ (Marrubium Vaillanti, Aesculus rubicundo-flava, Rosa rugoso-fimbriata).

2⁰. In alte exemple, structara diferitelor părțĭ ale ibriduluĭ este, pentru toate țesăturile, simplu intermediară între îmbiĭ părințĭ (Medicago falcato-sativa, Cytisus Adami, Sorbus hybrida).

3⁰. In fine, alțĭ ibrizĭ aŭ în oarecare organe o structură in-

termediară între țesăturile îmbilor părințĭ, pe cînd în alte organe se observă o juxtapunere de caractere anatomice particulare părinților (Cornus tricolor, Cirsium arvense-lanceolatum).

Exemplele precedente sînt deja suficiente spre a arăta care poate fi interesul ce-l poate prezenta studiul anatomic al ibrizilor. Acest studiŭ va permite fără îndoială, în multe cazurĭ, de a rezolvi chestiunile pe care o simplă descripțiune exterioară le a lăsat fără soluțiune.

(Din : Comptes-rendus des séances de l'Académie des sciences. 11 Août 1890.)

* * *

O foarte însemnată discuțiune asupra hipnotizmuluĭ în terapeutică a avut loc în congresul ținut de *British Medical Association*, și care e rezumată pe larg de *British Medical Journal.*

* * *

Catalepsie folositoare. O fată de 17 anĭ apucată de un atac de epilepsie a căzut într-un canal de derivațiune la Dunkerque și n-a putut fi scoasă din apă decît după 20 minute de cercetare. Cu toate acestea ia a putut fi rechemată la viață — lucru ce nu poate fi explicat altmintrelĭ decît prin starea de catalepsie, ale căria simptome toate le prezenta la scoaterea din apă.

* * *

După ultima statistică a Ministeruluĭ instrucțiuniĭ publice din Franța s aŭ acordat în anul 1866, 202 diploma la doamne și domnișoare. Aceste diplome se repartizează astfeliŭ: 35 de femeĭ doctorĭ în medicină, 69 bacalaureate în științe și litere, 13 licențiate și 2 farmaciste. Din cele 202 candidate diplomate, 102 s-aŭ presentat înaintea facultăților din Pariz; vine apoĭ Lyon cu 16, Aix cu 13, Nancy 12, Bordeaux 11, etc. Pintre streinele care aŭ capătat diplome, cel maĭ mare număr aparțin națiuniĭ ruse și națiuniĭ *romîne.* Apoĭ sînt maĭ multe poloneze și engleze.

* * *

Un noŭ simptom al histerieĭ. In maĭ multe rîndurĭ, Charcot a dezvoltat opiniunea că, cu toate analogiile ce prezentă caracterele

exterioare, histeria și epilepsia sînt cu totul deosebite. In ședința de la 14 April 1890 de la Academia de științe din Pariz, celebrul doctor a signalat rezultatele la care a ajuns un elev al săŭ, D-rul Gilles de la Tourette, prin examinarea comparativ a urineĭ de la amîndouă categoriile de bolnavĭ. Pe cînd eptilepticiĭ arată o mărire în proporțiunile ureeĭ, istericiĭ daŭ o cantitate inferioară proporțiuniĭ normale. Afară de aceasta, pe cînd la ceĭ întîiŭ fosfaturile pămîntoase se află cătră fosfaturile alcaline într-un raport foarte sensibil cum e 1 la 3, în histerie raportul este de 1 la 2 saŭ chiar de 1 la 1. O consequență însemnată a acestuĭ control chimic, ce poate fi aplicat în observațiunile asupra histerieĭ, va fi de a face cu neputință *simulațiunea*, care, după expresiunea luĭ Charcot chiar, se întîlnește la fie-ce pas în acest domeniŭ. [1]

E. G.

1. Aceste informațiunĭ, în cea maĭ mare parte sînt și vor fi luate din *Revue scientifique*.

CORESPONDENȚA

Kef și *Curiosus*. — După normele adoptate de societate, Arhiva nu publică articole decît de la autorĭ cunoscuțĭ pe nume.

Dir.

Spre știință

Autorii care doresc ca scrierile lor să fie publicate în „Arhivă“ vor binevoi a-şi trimite manuscriptele pe adresa D-lui *Gr. C. Buţureanu*, Secretarul general al Societăţii, Iaşi, strada Buna Vestire No. 6. Articolele priimite se citesc în şedinţele Societăţii care decide asupra publicării lor.

Tot pe această adresă se priimesc publicaţiunile despre care autorii saŭ editorii lor ar dori ca să se facă dări de seamă saŭ anunţuri în revista noastră.

DIRECŢIUNEA

An. II No. 5 NOEMVRIE 1890

ARHIVA
SOCIETAȚII ȘTIINȚIFICE ȘI LITERARE
DIN IAȘI

APARE ODATA PE LUNA

SUMARIŬ:

IAȘĬ
EDITURA SOCIETĂȚII ȘTIINȚIFICE ȘI LITERARE DIN IAȘI
1890

Arhiva apare lunar în fascicule de cîte patru coale. Prețul abonamentuluĭ este:

Pe an	15 leĭ —b.
Pe șese lunĭ . .	8 „ —„
Un număr de 4 coale . .	1 leŭ 50„

Pentru streinătate se adauge portul.

Abonamentele se primesc la D-l secretar general *Gr. C. Buțureanu*, strada Buna-Vestire No. 6, precum **și** la toate librăriile din țară.

TIPOGRAFIA BUCIUMULUĬ ROMÂN.

ARHIVA

SOCIETĂȚII ȘTIINȚIFICE ȘI LITERARE

DIN IAȘI

Compunerea Societăţii pe anul 1890-91.

Pentru anul 1890-91, al treilea an al existenţeĭ sale, Societatea ştiinţifică şi literară din Iaşĭ s-a constituit astfeliŭ:

Preşedinte: **Grigorie Cobălcescu.**
Secretar general: **Grigorie C. Buţureanu.**
Casier: **V. C. Buţureanu.**
Bibliotecar: **Gh. Ghibănescu.**

Directoriĭ Arhiveĭ: { **Nic. Leon** pentru partea ştiinţifică.
H. Tiktin pentru partea literară.

Secţiunile sînt constituite astfeliŭ:

a) *Secţiunea ştiinţifică:*

Preşedinte: **Mihail Vlădescu**, profesor la Universitatea din Iaşĭ.
Secretar: **Mănescu**, profesor la Universitatea din Iaşĭ.
Membri:

Dr. Asachi, profesor la Facultatea de Medicină din Bucureştĭ, director Institutuluĭ de chirurgie etc.

Dr. D. Brandia, profesor la Universitatea din Bucureştĭ, membru al Academieĭ romîne.

Dr. C. Botez, profesor la Facultatea de Medicină din Iaşĭ. medic primar al spitaluluĭ Sf. Spiridon.

Dr. Vas. C. Buţureanu, profesor la Liceu, director Laboratoruluĭ de Chimie din Iaşĭ.

Grigorie C. Buţureanu, profesor la şcoala Normală Vasile Lupu şi Institutul pedagogic de fete din Iaşĭ.

Neculai Beldiceanu, profesor la Gimnaziul Stefan cel Mare din Iaşĭ.

Grigorie Cobălcescu, profesor la Universitatea din Iașĭ, membru al Academieĭ romîne.
Dr. S. Conya, Chimist.
D. Drăghiceanu, Inginer de mine.
Dr. Felix, profesor la Facultatea de Medicină din Bucureștĭ, membru al Academieĭ romîne.
Dr. Finkelstein, medic al Penitenciaruluĭ din Iașĭ.
N. Gabrielescu, Arhitect al caseĭ Sf. Spiridon.
Dr. Herțenberg, Doctor în Medicină, Iașĭ.
Dr. Istrati, profesor la Universitatea din Bucureștĭ, director Laboratoruluĭ de Chimie.
Dr. N. Leon, profesor suplinitor la Universitatea din Iașĭ și la Școala Militară.
I. Negură, Inginer de mine.
Gh. Neculau, profesor la Liceul Real din Brăila.
Porumbaru, Inginer, director al Fabriceĭ de hîrtie Letea.
Dr. Peride, profesor la Facultatea de Medicină din Iașĭ, medic primar al județuluĭ Iașĭ.
Sava Stefănescu, profesor la Liceul Sf. Sava din Bucureștĭ.
Dr. Socor, profesor la Facultatea de Medicină din Iașĭ, medic primar la spitalul Sf. Spiridon.
Dr. Stefănescu, medic primar al spitaluluĭ din Hîrlău.
Dr. A. Vitzu, profesor la Universitatea din București, director Laboratoruluĭ de Fiziologie.
I. Vișan, fost elev al Școaleĭ de Antropologie din Pariz.

b) *Secțiunea literară:*

Președinte: **Dr. A. D. Xenopol**, profesor la Universitatea din Iașĭ, membru corespondent al Academieĭ romîne.
Secretar: **Ed. Gruber**, profesor la Școala Comercială din Iașĭ, membru corespondent al Societățiĭ de Psihologie fiziologică din Pariz.
Membri:
V. Atanasiu, profesor la Liceul din Iașĭ.
Grigorie Alexandrescu, Magistrat.
I. Bogdan, Filolog.
A. B. Brandia, profesor la Liceul din Iașĭ.

Dr. A. A. Rădărău, profesor la Gimnaziul Alexandru cel Bun și Școala Comercială din Iașĭ.

V. M. Burlă, profesor la Liceul din Iașĭ.

T. T. Burada, profesor la Conservatorul din Iașĭ, membru corespondent al Academieĭ romîne.

Th. Codrescu, publicist, fost profesor, membru corespondent al Academieĭ romîne.

Dr. Corneliu Th. Codrescu, profesor la Școala Comercială din Iașĭ.

Criticos, Consul al Grecieĭ, membru al maĭ multor societățĭ.

P. Gărcineanu, profesor la Liceŭ.

C. Dobrogeanu (Gherea), Critic.

Dr. I. Găvănescul, profesor la Universitatea din Iașĭ, director Școaleĭ Normale Superioare.

Gh. Ghibănescu, profesor la școala Normală Vasile Lupu din Iașĭ.

Grossman, Lexicograf.

Hurmuzachi, publicist, membru al maĭ multor societățĭ.

C. Meissner, director și profesor la școala Normală Vasile Lupu din Iașĭ.

Dim. Onciu, profesor la Cernăuțĭ.

Gh. Popovicĭ, profesor la Gimnaziul din Cernăuțĭ.

Al. Philippidi, profesor la Liceul din Iașĭ.

Ghenadie Rîmniceanu Enăceanu, Episcop al Rîmniculuĭ.

P. Rășcanu, profesor la Universitate și la Școala Militară din Iașĭ.

A. Suțu, profesor la Liceul din Iașĭ.

C. Știubeiŭ, profesor la Liceul din Iașĭ.

Dr. I. Tanoviceanu, profesor la Universitatea din Iașĭ

V. A. Ureche, profesor la Universitatea din Bucureștĭ, membru al Academieĭ romîne.

Scurei, Revizor scolar.

H. Tiktin, filolog, membru al maĭ multor societățĭ.

Volenti, membru al Curțiĭ de Apel din Iașĭ.

Andreĭ Vizanti, profesor la Universitatea din Iașĭ.

RĂSTURNAREA DOMNIILOR FANARIOTE

STUDIU ISTORIC

de

A. D. Xenopol.

Restabilirea domniilor pămîntene.

(Sfîrşit.)

Manifestarea sentimentuluĭ naţional în sfera politică nu fu decît efectul cultivăriĭ luĭ în sînul poporuluĭ şi al reacţiuniĭ luĭ contra uneĭ forme culturale care-ĭ primejduia existenţa. Substratul luĭ trebue decĭ căutat în cultura romînească din epoca Fanarioţilor, şi el va fi expus cînd ne vom îndeletnici cu această întrebare [40].

Nu numaĭ însă izvorul din care trebuia să iasă ca o bogată vînă roditoare cererea înapoiriĭ domniilor pămîntene, adunase undele sale chiar din timpul stăpîniriĭ fanariote, ci însuşĭ această vînă ţişnise din cînd în cînd chiar în domnia grecească. Aşa încă la moartea luĭ Alexandru Suţu din Muntenia, înainte de izbucnirea mişcăriĭ revoluţionare, o parte din boeriĭ muntenĭ vroiaŭ să ceară restatornicirea domniilor pămîntene, pe cînd altă partidă, acea legată cu Greciĭ, susţinea pe Fanarioţĭ [41].

In timpul răscoaleĭ Grecilor speranţele pentru a obţinea însfîrşit mult dorita înturnare la viaţa şi ocîrmuirea naţională, în-

---

40. Amintim că acest studiu este un capitol din Vol. V, al istorieĭ Romînilor din Dacia Traiană şi de aceia conţine referirĭ şi trimiterĭ care se rapoartă la opul complet.

41. *Laurençon*, p. 65. La 45 el spune că un boer i-ar fi arătat că ţara ar dori un guvern naţional.

tinseră iarăşĭ cu putere aripile lor. La început am văzut că boeriĭ munteni, deşi în tînguirea lor către Turcĭ învinuiaŭ pe Grecĭ, nu îndrăzneaŭ să rostească vorba hotărîtoare, reîntoarcerea domniilor pămîntene. După înăduşirea răzmeriţeĭ, boeriĭ formulează în curînd cererile lor de reforme, arătînd în tînguirea către sultanul nevinovăţia lor în răscoala întîmplată, rugîndu-se „ca să le întindă mîna cea puternică, miluindu-ĭ cu punerea în bună rînduială ca să vieţuiască sub umbrirea praguluĭ prea puterniceĭ împărăţiĭ în sînul păciĭ şi liniştiĭ şi să poată cu înlesnire împlini toate datoriile către puternica şi hrănitoarea împărăţie". Se maĭ roagă de sultan „ca să se milostivească să asculte glasurile nevinovatuluĭ norod şi să-ĭ hărăzească prin înalt vrednic de închinăciune hatişerif pronomiile şi obiceiurile ce din vechĭ le-aŭ avut, care din vreme în vreme ş-aŭ perdut maĭ de tot fiinţa lor *din întrebuinţările cele rele ale domnilor grecĭ* ce aŭ fost orînduiţĭ oblăduitorĭ pămîntuluĭ." In urma aceste fierbinţĭ şi umilite rugăminţĭ, care trebue să răsune cam straniŭ la urechile noastre, deprinse a vorbi un alt graiŭ cu statele ce ne încunjură, boeriĭ aştern însemnatele lor cererĭ care sînt:

Să fie despăgubiţĭ de daunele suferite din pricina revoluţieĭ greceştĭ.

Greciĭ şi Arnăuţiĭ să nu maĭ aibă voe a agonisi vre-o proprietate.

Să se reîntoarcă moşiile mînăstirilor închinate ocîrmuiriĭ pămînteştĭ, care să fie îndatorită a răspunde o sumă embatic către locurile sfinte.

Să se alcătuiască pravile în limba patrieĭ.

Reprezentanţiĭ ţărilor romîne la Poartă să fie boerĭ romînĭ, şi în sfîrşit punctul de căpetenie:

Să se rînduiască domnĭ oblăduitorĭ din neamul boerilor romînĭ [42].

Rusia însă, care dorea să reguleze pe cît se poate maĭ mult ia singură şi fără amestecul Porţiĭ soarta ţărilor romîne, mustră printr-o notă din 22 Ianuarie pe divanurile lor pentru tînguirea trimisă către Turcĭ, la care mustrare boeriĭ răspund că eĭ nu

---

42. Imĭ este cunoscut numaĭ arzul boerilor moldovenĭ, *Erbiceanu*, Ist. Mitropolieĭ p. 214. Altă formulare a luĭ, poate un al doilea maĭ amărunţit în Uricariul p. 123. Acel al boerilor muntenĭ trebue să fi fost asemănător.

aŭ cerut de la Turcĭ decît respectarea pronomiilor garantate de însuşĭ Rusia prin tratatele eĭ cu Poarta *adăugînd numaĭ aceasta ca să fie eliberaţĭ de jugul fanariot Φαναριωτικου ζυγου* [43].

Mitropolitul Veniamin al Moldoveĭ, care se refugise la satul Colincăuţĭ din Basarabia, aflînd despre dojana făcută de cabinetul rusesc divanuluĭ Moldoveĭ pentru tînguirea trimisă cătră Poartă, scrie frateluĭ săŭ Vorniculuĭ Negel, bănuind boerilor că s-ar fi îndreptat cătră Poartă nemulţămind pe Rusia. Vornicul Negel caută să liniştească pe fratele săŭ despre urmările boerilor, spunîndu-ĭ între altele ca „să nu se turbure că aŭ scris arz cerînd lipsirea domnilor grecĭ, de unde se vede că mitropolitul mustrase pe boerĭ şi pentru acest punct. Anume mitropolitul ce fusese cam compromis în ochiĭ Turcilor prin împărtăşirea luĭ la începuturile eterieĭ, pentru care şi fugise în Basarabia la venirea Turcilor, îşĭ pusese toate speranţele sale în Rusia, şi temîndu-se ca nouăle cererĭ ale boerilor cătră Poartă să nu nemulţămească pe cabinetul rusesc, bănuia boerilor chiar şi cererea restatorniciriĭ domniilor pămîntene [44]

Mitropolitul Veniamin, acel prelat atît de însemnat pentru contribuirea luĭ la renaşterea învăţămîntuluĭ şi în deobştie chiar a culturiĭ în Moldova, în politică se gîndise prea mult la el şi prea puţin la ţară. La începutul eterieĭ fusese cu Greciĭ, încingînd sabia luĭ Ipsilanti; după ce eteriştiĭ se trag în jos, el urmează sfaturilor Rusieĭ şi publică anatema patriarhuluĭ contra Grecilor. Apoĭ la venirea Turcilor, părăseşte Moldova spre a-şĭ pune persoana la adăpost, şi însfîrşit nu vede că numaĭ în restatornicirea domniilor pămîntene stătea mîntuirea neamuluĭ săŭ, ci de teama a nu displăcea Rusieĭ descuviinţa marele act politic săvîrşit de boerĭ.

Deşi mitropolitul Veniamin nu se învoia, boeriĭ pribegĭ din Basarabia şi Bucovina, înţelegînd prea bine că atuncĭ saŭ niciodată era momentul cel maĭ potrivit spre a redobîndi autonomia ţărilor romîne, se sfătuesc între eĭ să nu se mulţămească numaĭ cu arzul

---

43. Iarăşĭ posedăm numaĭ protestarea Moldoveĭ, *Erbiceanu*, l. c. p. 202. Este nostimă împrejurarea că această protestare contra domnieĭ greceştĭ este *redactată în greceşte.*

44. Răspunsul luĭ *Negel* c. mitrop. *Veniamin* din 1822, *Erbiceanu*, Ist. Mitrop., p. 233. Fratele săŭ îl mustrase şi în alt rînd pentru sprijinirea eterieĭ, altă scrisoare a luĭ *Negel* c. *Veniamin* tot din 1822, idem p. 222.

făcut şi trimit o deputaţie la Constantinopole care să reînoiască şi din viŭ graiŭ rugăminţile lor. Eĭ însărcinează decĭ pe vornicul Teodor Balş a merge la căimacanul Moldoveĭ, Stefan Vogoride, spre a-ĭ cere o scrisoare de recomandaţie către seraschierul Silistrieĭ, prin care trebuia să se mijlocească primirea deputaţieĭ la curtea sultanuluĭ. Stefan Vogoride fiind însă dintre Greciĭ ceĭ rămaşĭ credincioşĭ Turcilor, spera să prefacă în domnie căimăcănia luĭ, şi primeşte decĭ foarte răŭ pe Teodor Balş, expeduind seraschieruluĭ Silistrieĭ în locul uneĭ scrisorĭ de recomînduire o pîră asupra boerilor, în care arată că „eĭ gîndindu-se numaĭ la interesul lor ar cere să se orînduiască domn pe unul dintre eĭ, fără a căuta întîiŭ la îndreptarea şi desfacerea celor făcute, care cererĭ sînt numaĭ de mărirea ce aŭ în capul lor“. Maĭ învinovăţeşte apoĭ pe „boeriĭ ceĭ marĭ aĭ Moldovei şi aĭ Ţăriĭ Romîneştĭ că necunoscîndu-şĭ stăpînirea şi cea peste măsură milă a devletuluĭ de care eĭ n-aŭ fost mulţămiţĭ şi aŭ călcat pînea, care aŭ adus asupra lor mînia luĭ Dumnezeŭ şi blestemul sultanuluĭ“. Maĭ spune luĭ Balş „că nu este dat supuşilor a se purta într-acest chip cu acest feliŭ de teclifurĭ, şezînd de ceia parte şi cerînd stăpînire dincoace, dar el nu s-a unit la zisele mele, ci văzîndu-se pre sineşĭ cu frumos boiŭ lung şi gros şi cu o barbă foarte lungă, s-aŭ socotit pe sine vrednic a chibzui orĭce lucru şi a ocîrmui pe alţiĭ“ [45].

Vornicul Balş, om îndrăzneţ, cu toată primirea cea dezaprobătoare a luĭ Vogoridi, se duce la seraschierul Silistrieĭ împreună cu aga Ioan Greceanu, căminarul Costache Cerchez şi sărdarul Iancu Sturza, în contra cărora paşa fiind prevenit prin scrisoarea caimacanuluĭ îĭ întimpină cu multă răceală, ceia ce văzînd boeriĭ, începură după citirea jalbelor a-l ruga în numele patrieĭ lor care trebuia să o cunoască şi el, locul naşteriĭ sale de maică fiind Hotinul, cerîndu-ĭ să le ajute ca să dobîndească mila sultanuluĭ pe care în genunchĭ o cer, şi acestea zicînd *aŭ îngenunchiat boeriĭ* pe care îĭ ţinea în picioare de cum întrase. Seraschierul înduioşat îşĭ întoarse inima către eĭ, cu atît maĭ mult că singur el ştia romîneşte şi putea fi mişcat la rugăminţile boerilor. El mijloci la Poartă primirea deputaţieĭ, şi peste treĭ lunĭ trimise încuviinţare

45. Această scrisoare reprodusă de pe Turceşte în *Drăghici*, Istoria Moldoveĭ pe 500 de anĭ, II, p. 133.

caimacanuluĭ ca să meargă boeriĭ la Constantinopole. Stefan Vogoride care pusese în lucrare pungile cu banĭ spre a obţinea domnia după sistemul vechiŭ, merge pînă acolo încît îndrăzneşte a nu da în cunoştinţa boerilor chemarea lor la Constantinopole[46].

Cîştigase apoĭ Vogoride şi sprijinul cîtorva boerĭ pămîntenĭ; între alţiĭ al luĭ Ioniţă Sturza Pomerul, al luĭ Codreanu şi al unuĭ visternic, probabil Sandulachi. In cler avea sprijin într-o creatură a luĭ, ieromonahul Meletie, făcut de Vogoride episcop de Roman printr-o hirotonie nelegală din Tîrnova, în locul luĭ Gherasim, care se expatriase ca şi mitropolitul Veniamin, fugind în Bucovina. Meletie spre a-şĭ uşura ajungerea scopuluĭ, acuzase pe Gherasim că ar fi eterist, luînd, pentru a dovedi aceasta, mărturie de la locuitoriĭ Romanuluĭ[47]. Vornicul Teodor Balş, care fusese cercat de Vogoride a fi cîştigat în partea luĭ prin făgăduinţa postuluĭ de visternic „cu sloboda voe de desbrăcat şi jac", refuzase cu stăruinţă toate ademenirile, şi vroind să dovedească boerilor pribegĭ „că credincios patriot este", îĭ îndemna cu mare zor a trimite la Poartă tînguirĭ contra luĭ Vogoride, care ar mînca ţara şi ar aduna în jurul luĭ o sumă de Grecĭ, ameninţînd iarăşĭ cu pericolul uneĭ nouă răscoale[48]. Vogoride la rîndul săŭ pîra pe boeriĭ ce stăruiaŭ a rămînea afară de hotarăle ţăriĭ, cu toate că Turciĭ îĭ rechemaŭ la căminurile lor, că ar fi hainĭ, încît altfeliŭ se încinse o luptă energică între boerĭ şi caimacan de la restabilirea domniilor pămîntene[49].

---

46. *Drăghicĭ*, II, p. 135—136.

47. *Canta* c. mitrop. *Veniamin*, 4 Oct. 1821. *Erbiceanu*, l. c. p. 160.—*Bucsănescu*, c. *Veniamin*, idem, p. 208.—Comp. *Melchisedec*, Cronica Romanuluĭ, II, p. 187.

48. *Canta* c. mitrop. *Veniamin*, 21 Octomvrie 1821, idem, p. 167. Vezĭ şi energica scrisoare a luĭ *Teodor Balş* c. mitrop. *Veniamin* şi *boeriĭ pribegĭ*, 27 Fevruarie 1822, idem, p. 211.

49. Scrisoarea citată a luĭ Balş.—Ordin de reîntoarcere a înstrăinaţilor la locurile lor: 12 Iunie 1821 de la paşa de Brăila. *Erbiceanu*, l. c. p. 122.—Firmanul sultanuluĭ pentru repatriarea locuitorilor Olteniei, 11 August 1821, publicat de *I. Lahovari* în Conv. lit., XX, p. 939.—Austria sprijinise cererile Turcieĭ, declarînd Romînilor refugiaţĭ în Sibiu că nu le va da nicĭ un ajutor, idem, p. 942—944.—Consulul Austrieĭ Wolf ameninţa chiar pe locuitoriĭ fugiţĭ din Roman cu confiscarea averilor, 17 Iunie 1821, *Erbiceanu*, p. 123.—Tot aşa locuitoriĭ Iaşilor, idem p. 125 şi 138.

In Muntenia rînduitul domn Calimah nu îndrăznise să vină spre a lua frînele ocîrmuiriĭ, ci numise și acolo caimacan pe Constantin Negri, care însă fu omorît de Turcĭ în timpul turburărilor din Bucureştĭ [50]. Mitropolitul Dionisie Lupu fugi şi el în Braşov [51], împreună cu o mulţime din boeriĭ muntenĭ, de unde începură ca și aceĭ fugițĭ din Moldova a face stăruințe pentru restatornicirea domniilor pămîntene.

Paşa de Silistria văzînd că nu maĭ vin boeriĭ pe care îĭ ceruse prin caimacanul spre a merge la Constantinopole, trimite o repetare a ordinuluĭ săŭ, pe care Vogoride este nevoit a-o da în cunoştinţa boerilor, şi se pornesc atuncĭ în deputaţie către seraschierul Silistrieĭ logofătul Ioniță Sturza, vornicul Gheorghe Cuza, vornicul Iordache Rîşcanu, vornicul Ioan Tăutu, hatmanul Costache Cerchez şi aga Greceanu, care sînt foarte bine primiţĭ de paşa de Silistria, ce le dă chiar banĭ de cheltuială, şi împreunîndu-se aicea cu boeriĭ muntenĭ, anume banul Grigore Ghica, banul Bărbuceanu Văcărescu, vornicul Neculaĭ Golescu, spătarul Scarlat Mihailescu, clucerul Mihăiță Filipescu, clucerul Filip şi căminarul Iancu Cocărescu, plecară către Constantinopole. In tot drumul lor, pînă în capitala împărăţieĭ, boeriĭ romînĭ fură întimpinaţĭ cu dragoste şi căutare de către populaţia şi dregătoriĭ turcĭ, şi îndată ce ajunseră în Constantinopole, fură găzduiţĭ prea bine şi ospătaţĭ cu îmbelşugare. Vizita cea dintîiŭ politică ce o făcură fu la Reis Efendi, unde *sărutară colţurile macatuluĭ de pe divanul pe care şedea*. Reis Efendi cercetă prin tîlmaciŭ întîiŭ pe Moldovenĭ apoĭ pe Muntenĭ despre răscoala Grecilor, şi apoĭ le citi tînguirea, dîndu-le voe a maĭ adăogi orĭce alte cererĭ vor maĭ găsi de făcut. După aceia se retraseră *sărutînd iarăşĭ colţurile macatuluĭ*. Bine înţeles că nu lipsiră cafelele şi ciubucele atît la întrare cît şi la eşire, pentru care dădură toţĭ boeriĭ împreună 39 de leĭ bacşiş cafegiuluĭ. A doua vizită fu la Ali-beĭ Hulubao-Nazîr, căruia îĭ sărutară părţĭ maĭ apropiate de a luĭ persoană, *poala haineĭ şi chiar mîna*, citindu-le cererile atît ale Moldovenilor cît şi ale Muntenilor. Acestea le fură înapoiate de vre-o două orĭ spre a le preface, nefiind formulate se vede în chip îndestul de respectuos. După maĭ multe

---

50. Memoriul anonim în Revista *Tocilescu* II, p. 387.—*Drăghicĭ*, Istoria Moldoveĭ, II, p. 127.

51. Mitrop. *Veniamin* c. Mitrop. *Dionisie Lupu*. *Erbiceanu*, l. c, p. 150.

zile de așteptare, deputații munteni și moldoveni căpătară răspunsul mult dorit că *sultanul a încuviințat ca să înapoiască domnia pămîntenilor, hotărîndu-se după aceia de domnĭ în Moldova Ioniță Sturza, iar în Muntenia Grigore Ghica.* Veni rîndul vizitelor de mulțămire, care trebuind să fie făcute la persoane încă și maĭ înalte, trebuiaŭ să fie însoțite încă de și maĭ multe înjosirĭ. Merseră boeriĭ cu toțiĭ întîiŭ la vizirul, dinaintea căruia după ce făcură *„treĭ temenele pînă la pămînt îngenunchind aŭ sărutat colțurile macatuluĭ pe care ședea, și li-se dădu cafea, însă din picioare“.* De aicea merseră la Chehaia-beĭ, îĭ *sărutară poala* și șezură jos bînd iarășĭ o cafea. De aicea merseră la Reis Efendi, care le făcu cunoscut oral că li-s-aŭ împlinit dorința, făcîndu-se domnĭ pămîntenĭ iar nu grecĭ, sfătuind pe boerĭ să le fie credincioșĭ și să iubească pe domniĭ lor, precum și domniĭ să iubească pe boerĭ și cu boeriĭ dimpreună să ocîrmuiască țara cu dreptate. Și aicea fură tratațĭ cu neînlăturata cafea, și luîndu-șĭ ziua bună *sărutară colțurile macatuluĭ.* Apoĭ la Șeik-ul-Islamul, unde iarășĭ *sărutară colțurile, și care pofti pe domn să șadă, iar boeriĭ stătură în picioare,* bînd iarășĭ cîte o cafea, și ascultînd atît la unul cît și la altul povețele acele date lor de Reis Efendi. După aceia plecară către Moldova *fără a fi dat ochiĭ cu sultanul, care nu se coborîse măcar a vedea și a vorbi cu aceia ce eraŭ să fie domniĭ Munteniei și Moldoveĭ* [52].

Astfeliŭ ajunse la domnie Ioan-Sandu Sturza în Moldova și Grigore Ghica în Muntenia. Se înțelege de la sine că și alțiĭ vînase domnia de îndată ce se ivise ideia de domnĭ pămîntenĭ, întrucît toțĭ boeriĭ ceĭ marĭ puteaŭ năzui la ia. Așa în Moldova visternicul Roznovanu avea o partidă în destul de însemnată, în care întrase vornicul Constantin Catargiŭ, vornicul Miclescu, vornicul Calimah, vornicul Dimachi, postelnicul Palade, vornicul Grigore Ghica, vornicul Iordache Balș, vornicul Conachi, aga Petrachi Negri, vornicul Plaghino și alțiĭ maĭ micĭ, maĭ atrăgînd visternicul din cler pe acelașĭ episcop noŭ făcut al Romanuluĭ Meletie, cu făgăduința de a-l face mitropolit, iar Meletie făgăduia

52. Descrierea călătorieĭ boerilor la Constantinopole alcătuită de unul din boerĭ nu se știe de cine în Uricarul, V, p. 98–129. Reprodusă și de *Drăghici*, l. c.—Deputația plecase la 25 Martie și domniĭ se așezară în scaunele lor la 20 Septemvrie. Șese lunĭ ținuse călătoria, din care vre-o 4 petrecute la Constantinopole. Vogoride fusese scos din căimăcănie la 11 Iulie, *Erbiceanu,* p. 240.

sprijinul său şi Roznovanuluĭ şi luĭ Vogoride, numaĭ să iasă de unde va fi cîrja mitropolitană [53]. In protiva candidaturiĭ visterniculuĭ lupta însă, în afară de Teodor Balş, şi vornicul Negel fratele mitropolituluĭ Veniamin, spre a apăra opoziţia acestuia. După cît se pare, Turciĭ, spăriaţĭ de revoluţia grecească, nu umblară de astă dată după banĭ, şi de aceia le era maĭ la urmă indiferent pe cine numeaŭ domnĭ şi de aceia rînduiră din boeriĭ ce se întîmplase să meargă la Constantinopole. Şi Turciĭ lucrară înţelept; căcĭ dacă ar fi fost să-ĭ lase pe boerĭ să aleagă pe domn, părerea obştească era că o atare alegere nu s-ar fi putut îndeplini fără vărsare de sînge, atît de rîvnitorĭ eraŭ boeriĭ după domnie. [54].

Perspectiva reîntroduceriĭ domnieĭ pămîntene trezise în popor dorinţa de îndreptare a stăriĭ desperate de lucrurĭ sub care trăise pînă atuncĭ. Ceva luminĭ tot începuse a pătrunde în rîndurile sale. Anume între boeriĭ ceĭ micĭ rîdicară cîţĭ-va glasul în potriva celor marĭ, încurajaţĭ la aceasta prin ajutorul pe care-l cereaŭ din rîndurile lor candidaţiĭ la domnie, şi maĭ ales visternicul Roznovanu. Eĭ făcuse chiar nişte „ponturĭ“ a cererilor lor. Revendicarea unor drepturĭ din partea boerilor micĭ asupra acelor marĭ adusese însă de la sine aceiaşĭ cerere şi din partea poporuluĭ în deobştie asupra boerilor, cu atîta maĭ mult că revoluţia grecească ca orĭ-ce mişcare violentă în masele poporuluĭ trezise, şi la un duh de nesupunere şi de dorinţe, neţărmurite în rîndurile mulţimiĭ.

Documentele timpuluĭ ne daŭ arătare îndestul de desluşită asupra mersuluĭ ideilor liberale. Boeriĭ ceĭ marĭ se jeluesc de „carvonarizmul“ (carbonari) ciocoilor şi legătura lor asupra boerilor care ar fi ajuns pînă la cel maĭ sus grad, fiind visternicul Roznovanu în unire cu ciocoiĭ; că aceştia ar fi făcut şi arz asupra boerilor celor dintîiŭ şi ar fi trimis şi ponturĭ de cererile lor; că răiĭ ar fi răzvrătit duhurile oamenilor; că răzvrătitoriĭ ce aŭ fost pricina afanisiriĭ patrieĭ noastre aŭ semănat duhul răzvrătiriĭ şi a neascultăriĭ în sufletele a multora din ceĭ proştĭ şi neamurile cele maĭ de jos s-aŭ sculat în potriva noastră a celor întîiŭ pămîntenĭ. Se temeaŭ boeriĭ ceĭ marĭ refugiţĭ peste hotară a se întoarce în Moldova

53. *Vornicul Negel* c. mitrop. *Veniamin*, 12 Aprilie 1822. *Erbiceanu*, p. 223. — Alta din 19 Aprilie, idem, p. 229.

54. Alta din 1822 fără dată lunară, idem, p. 228.

de răul carvonarilor şi ceruse de la Turcĭ să rămînă în ţară o pază de 500 de oamenĭ spre a lor siguranţă [55].

Astfeliŭ se îndrumă pentru întîia oară o mişcare de *liberalizm* în ţările romîne, şi este însemnătoare împrejurarea că ia se ivi odată cu mişcarea naţională; că restatornicirea domniilor pămîntene fu îmbinată cu revendicările drepturilor poporuluĭ. Imbele curente, cel naţional şi cel liberal, precum împreună se născuse, aşa trebuiaŭ să trăiască vecĭnic în unire şi nedespărţite, împreună să cadă şi împreună să se înalţe.

---

55. *Negel* c. *Veniamin,* 9 Aprilie 1822. *Erbiceanu* p, 220.—Alta din 12 Aprilie, idem, p. 223.—Alta din 16 Maiŭ, idem, p. 132.

CONSIDERAŢIUNI

ASUPRA PRINCIPIILOR CONDUCĂTOARE ÎN CERCETĂRILE BIOLOGICE.

de

M. Vlădescu [1].

Unul dintre iluştriĭ naturaliştĭ aĭ secoluluĭ acestuia, Theodor Huxley, într-o disertaţiune ţinută la sfîrşitul anuluĭ 1885 [2] înaintea Societăţiĭ regale din Londra, îşĭ exprimă, alăturĭ cu înalta sa admiraţiune pentru prodigioasele progrese realizate de ştiinţă în secolul acesta, amărăciunea cauzată prin chiar progresul lor, care împiedecă pe învăţat să le maĭ urmărească pe toate şi-l constrînge a se cantona din ce în ce maĭ mult în cercul strîmt al studiilor sale de predilecţiune. Această mărturisire a învăţatuluĭ şi cercetătoruluĭ consumat al naturiĭ, depinge foarte bine starea generală psihică a orĭcăruĭ investigator conştiincios, doritor de a împinge maĭ departe şi maĭ profund analiza naturiĭ. Ia nu este expresiunea de nemulţămire a diletantuluĭ, doritor de a cunoaşte rezultatele sforţăriĭ gigantice a spirituluĭ omenesc, ci gemetul înăbuşit al investigatoruluĭ, care cunoaşte şi apreţiază înrîurirea decizivă a culturiĭ generale întinse asupra cercetărilor speciale.

Lipseĭ în adevăr a uneĭ astfeliŭ de culturĭ generale, care deschide omuluĭ de ştiinţă orizonturĭ cu mult maĭ întinse, care-ĭ permite ideĭ cu mult maĭ largĭ, se datoreşte puţina importanţă ştiinţifică a unuĭ mare număr de lucrărĭ biologice, cu drept ca-

---

1. Discurs ţinut pentru deschiderea cursurilor Universităţiĭ din Iaşĭ în ziua de 1 Octomvrie 1890.
2. Revue Scientifique, 2 Janvier 1886, No. 1.

racterizate de Häckel ca umplutură care îngreunează sarcina cercetătoruluĭ cugetător [3].

„Numaĭ aceĭ naturaliştĭ, zice Häckel, pot cu adevărat de-„termina progresul şi inovaţiunea în mersul ştiinţeĭ care, con-„scient saŭ inconscient, sînt tot aşa de profunzĭ cugetătorĭ cît „şi de atentivĭ observatorĭ“ [4].

Pentru a putea îndeplini însă deodată aceste foarte preţioase, dar foarte rare, condiţiunĭ, este indispensabilă o întinsă cultură generală prealabilă. Aceasta cu atît maĭ mult cu cît este reclamată de însuşĭ metoda cercetărilor biologice. (1)

Ca şi Johannes Müller, [5] demnul precursor şi emul al luĭ Claude-Bernard, ca şi Schleiden, propulsorul şi reformatorul botaniceĭ [6], Häckel recunoaşce un singur drum pentru progresele ştiinţelor biologice, şi anume „observaţiunea cugetătoare saŭ empiria filozofică saŭ, cum zicea marele Bär [7], observaţiune, şi reflexiune [8]. A observa pentru a obţinea datele, apoĭ a reflecta asupra acestor date ale observaţiuniĭ, a căuta raporturile dintre ele şi a le generaliza prin abstracţiunĭ din ce în ce maĭ întinse, a se rîdica cu alte cuvinte de la fapte izolate, individuale, la complexul lor, la general: iată metoda preconizată de aceştĭ principĭ aĭ ştiinţelor biologice; metodă care perpetuiază legitima glorie a luĭ Bacon şi dovedeşte profunda sa influenţă asupra dezvoltăriĭ spirituluĭ naturaliştilor (2).

Pentru a putea fi în stare însă să apreţiem adevărata sa valoare, e necesar şi natural să analizăm puţin trecutul acesteĭ ştiinţe, şi în special pe ceĭ maĭ marcanţĭ reprezentanţĭ aĭ eĭ.

Lipsa de reflexiune, căruia Häckel îĭ atribue starea de lîncezeală a biologieĭ înainte de acest secol, nu se întîlneşte în adevărata acceptie a cuvîntuluĭ decît la ceĭ dintîiŭ naturaliştĭ. Pentru a nu cita decît exemplul cel maĭ caracteristic, vom menţiona pe vechiĭ botaniştĭ germanĭ şi olandejĭ, la care, începînd cu Brunfels (1530) şi sfîrşind cu Caspar Bauhin (1623), empirizmul

3. Häckel, Generelle Morphologie, 1866, vol. I, pag. 19.
4. Idem, l. c. pag. 73.
5. Müller, Handbuch der Physiologie des Menschen, II. Band.
6. M. Schleiden, Grundzüge der wiss. Botanik, §. 3.
7. Von Bär, Zwei Wörter ueber den jetzigen etc. citat apud Häckel l. c. pag. 65.
8. Häckel, l. c. pag. 64 şi urm.

cel maĭ curat este singura cale de investigațiune. Lipsițĭ de orĭ-ce concepțiune generală dată printr-o cultură anterioară, și maĭ puțin în condițiunĭ de a o obținea singurĭ, eĭ aŭ lăsat studiĭ care nu numaĭ nu aŭ dat nicĭ un rezultat științific, dar nicĭ nu aŭ exercitat vre-o înrîurire asupra dezvoltăriĭ posterioare a vre-uneĭ ramurĭ din biologie [9]. Această serie de cercetătorĭ, natural sfîrșită cu Caspar Bauhin rămîne proba evidentă a neputințeĭ empirizmuluĭ și ne dovedește peremptoriŭ lipsa de interes științific a orĭcăriĭ încercărĭ de feliul acesta [10].

Dar dacă aceste începuturĭ ne dovedesc îndestul rolul cu totul palid ce-l joacă empirizmul pur, istoricul dezvoltăriĭ acesteĭ științe ne arată cu aceiașĭ evidență că empirizmul ajutat de reflexiune nu este singura cale de progres, ba chiar nicĭ nu este suficientă. Dacă Caesalpin a exercitat o influență așa de însemnată asupra biologieĭ încît însușĭ Lineu, marele Lineu, nu poate fi privit decît ca punctul culminant al lungeĭ și însemnateĭ seriĭ de cercetatorĭ biologĭ, care începe la 1583 și se sfîrșește cu începutul secoluluĭ nostru [11], aceasta o datorește maĭ puțin reflexiuniĭ sale asupra datelor empirice cît maĭ cu seamă înalteĭ sale culturĭ, care i-a permis formarea uneĭ concepțiunĭ după care era condus să studieze și conform căria să interpreteze cele observate. Astfeliŭ dar, o metodă deductivă a fost unica saŭ principala cale care a provocat progresul biologieĭ pînă în secolul trecut. Orĭcît de defectuoasă este această metodă, ia conține însă o parte adevărată, și anume concepțiunea anterioară, care conduce și iluminează atențiunea investigatoruluĭ, făcîndu-ĭ posibilă observațiunea simultanee a complexuluĭ organic și a detaliurilor, care trec neobservate de empiric.

Descoperirile luĭ Göthe, Oken etc. sînt exemplele cele maĭ instructive de deșteptare a atențiuniĭ observatoruluĭ, cînd este con-

---

9. Sachs, *Geschichte der Botanik*, Einleitung und I. Capitel.

10. Imposibilitatea de a găsĭ prin observațiune simplă saŭ prin metoda empirică, explicarea cauzală a uneĭ uniformitățĭ de fenomene, maĭ ales în biologie, unde pluralitatea cauzelor și amestecarea efectelor este vădită, este foarte bine demonstrată de *Mill, System der Logik etc.* vol. I. pag 414—424 și cap.X pag. 484.

11. Influența luĭ Caesalpin asupra dezvoltăriĭ științelor biologice este foarte clar arătată de Sachs, l. c., Einleitung u. II. Capitel.

dusă de principiĭ prealabile, chiar eronate saŭ fantastice, ca acele ale filozofilor naturiĭ de la începutul acestuĭ secol [12].

Necesitatea uneĭ concepţiunĭ prealabile pentru cercetările biologice este aşa de mare încît chiar ceĭ maĭ aprigĭ antagoniştĭ nu s-aŭ putut sustrage influenţeĭ eĭ. Cuvier, duşmanul neîmpăcat al ipotezelor, care recomandă „naturaliştilor demnĭ de acest nume de a se menţinea în expunerea faptelor şi detaliul circumstanţelor şi de a nu se aventura niciodată dincolo de consequenţele imediate ale faptelor, cu alte cuvinte de a „se limita, la numirea, clasarea şi descrierea fenomenelor, observate [13] nu scapă influenţeĭ ipotezeĭ premergătoare. Teoria tipurilor, pe care acest ilustru naturalist a emis-o, cam în acelaşĭ timp cu von Bär, nu a fost provocată decît de ideia premergătoare pe care a avut-o, în opoziţie cu ipoteza unuĭ plan de organizaţie a animalelor susţinută de Geoffroy St. Hilaire. Şi în activitatea acestor doĭ celebri antagoniştĭ găsim încă o probă de rezultatele strălucite la care duce observaţia condusă de o ipoteză anterioară. Dar exemplul cel maĭ însemnat în ajutorul acesteĭ teze este chiar acela pe care ni-l oferă ştiinţa de astăzĭ, ale căriĭ progrese remarcabile sînt datorite concepţiuniĭ Darwiniste, care a iluminat cu cea maĭ vie lumină metoda şi investigarea biologică, şi ale căriĭ cele maĭ splendide rezultate sînt datorite chiar pătrunzătoruluĭ reprezentat al transformizmuluĭ. „Pentru a fi un bun observator, zicea Darwin, trebue a fi un bun teoretician" [14].

Pe cît sînt însă de avantajoase ideile anterioare observaţiuniĭ, pe atît sînt de vătămătoare, dacă, în loc de a fi privite ca un mijloc de investigare, ele sint considerate ca şi scopul chiar al cercetăriĭ.

Sforţînd rezultatele observaţiuniĭ să confirme concepţiunea

---

12. Astfeliŭ Göthe este condus la descoperirea metamorfozelor plantelor (*Essais sur les métamorphoses des plantes, 1790*), a osuluĭ intermaxilar la om (Acta Soc. Leop. Car. naturae curiosorum t. XV 1786) etc, după cum Geoffroy St. Hilaire descopere dinţĭ la pasărĭ. (A se vedea expunerea completă în *Wigand, Geschichte u. Kritik der Metamorphoser 1846 ; Sach* l. c. pag. 167—195;*Karl Medinge Göthe als Naturforscher ; Isidore Geoffroy St. Hilaire Histoire naturelle générale, 1859, Perrier : La philosophie zoologique avant Darwin.*
13. Perrier l. c. pag. 136.
14. *Vie et Correspondance de Charles Darwin* vol. I. pag. 161.

anterioară saŭ să între în cadrul eĭ îngust, toate avantajele uneĭ astfeliŭ de concepţiunĭ dispar ; în loc de progres, avem regres, în loc de ascuţirea aperceptiunii, eliminarea eĭ ; în loc de observaţiune pătrunzătoare, falsificarea rezultatelor. Aceșteĭ cauze unice şi numaĭ acesteia se datoreşte tristul spectacol ce ni-l prezentă ştiinţa biologică de la Lineu şi pînă la sfîrşitul secoluluĭ trecut.

Credinţa luĭ Lineu în constanţa speciilor [15], pe care celebrul naturalist şi-le imagina eşite fiecare printr-un act de creaţiune aparte, fără nicĭ o relaţiune reciprocă, devenind pentru urmaşiĭ săĭ o dogmă căria iĭ eraŭ subordonate datele observaţiuniĭ posterioare, nu numaĭ ca stînjini progresul biologieĭ, dar încă dete naştere uneia dintre cele maĭ curioase şcolĭ ce se poate concepe, anume şcoaleĭ sistematizatorilor, care căutaŭ afinităţile organizmelor şi dispunerea lor în grupe naturale, erigînd însă în acelaşĭ timp ca dogmă lipsa de orĭce relaţiune de origine saŭ filiaţiune între ele. Astfeliŭ de Candolle, Cuvier şi Bär [16] inventaŭ tipurile de organizaţiune, ca reprezentînd tot atîtea planurĭ fundamentale la care se pot reduce totalitatea organizmelor.

„Dacă considerăm regnul animal", zice Cuvier, „şi nu luăm „în seamă decît organizaţia şi natura animalelor şi nu mărimea, „utilitatea lor, nicĭ gradul de cunoştinţă maĭ mic saŭ maĭ mare „care avem despre ele, nicĭ orĭce alte circumstanţe accesoriĭ, „se va găsi că există *patru forme* principale, patru planurĭ gene„rale, dacă ne putem exprima astfeliŭ, după care toate animalele „par a fi modelate şi ale căror diviziunĭ ulterioare, cu orĭce nu„me le vor fi decorat naturaliştiĭ, nu sînt decît modificaţiunĭ u„şoare fundate pe dezvoltarea saŭ adiţiunea unor părţĭ care nu „schimbă în nimic *esenţa planuluĭ*" [17].

„Toate organizmele unuĭ regn, zice de Candolle, aŭ, cu „micĭ modificărĭ, aceleaşĭ funcţiunĭ ; enormele diferenţe dintre speciĭ „constaŭ decĭ numaĭ în modul şi feliul în care se schimbă simetria

15. *Philosophia botanica*, 1751 şi ediţiile următoare. *Fundamentum fructificationis*, 1762. *Genera plantarum*, 1864. — Vezĭ şi *Hugo Mohl*, Botanische Zeitung 1870 No. 46. — Cuvier, (*Régne animal* 1829, I) exprimă aceleaşĭ ideĭ, ceia ce dovedeşte influenţa luĭ Lineu asupra sa.

16. *Über Entwickelungsgeschichte der Thiere*, 1828.

17. *Annales du Muséum d'histoire naturelle*, XIX, pag. 71 şi urm. *Régne animal*, T. I.

„generală a structurii. Această simetrie a părților, scopul esen„țial al investigărilor naturale, nu este alt-ceva decît totalitatea „raporturilor de poziţiune relativă a părților.

„In totdeauna, cînd aceste dispoziţiuni relative sînt regu„late *după acelaşi plan*, organizmele reprezentă între ele un feliŭ „de asemănare totală, independentă de forma organelor izolate; „întrucît această asemănare totală este constatată, fără a căuta „rațiunea eĭ în detaliĭ, este aceia ce se desemnează ca înrudire (a„finitate)“ [18].

Admițînd creațiunile speciale, aceşti naturaliști admit în acelaşi timp căteva tipuri de organizațiune, din care se pot deduce toate formele organizmelor.

Credința nestrămutată în ipoteza anterioară observaţiunii stînjini progresul, îngreunînd prea mult ştiința cu observaţiuni incomplete saŭ falşe; iar lipsa aplicării stricte, logice, a aceleĭ ipoteze în toate consequențele sale cele maĭ îndepărtate, a dat naştere la contrazicerile cele maĭ flagrante. Numaĭ aplicațiunea riguros logică a uneĭ ipoteze în toate consequențele sale permite saŭ de a găsi şi explica tot ce ia poate saŭ de a proba inanitatea eĭ.

Astfeliŭ dar, existența prealabilă a uneĭ ipoteze, rezultatul uneĭ legăturĭ cauzale între termeniĭ uneĭ seriĭ de fenomene incomplet cunoscute; observaţiunea saŭ experimentaţiunea condusă de acea ipoteză pentru a o proba saŭ imagina alta nouă pe bazele nouălor cunoştințe; cercetarea consequențelor acesteĭ ipoteze devenită teorie prin prima probare: iată adevărata cale care reese din această scurtă vedere istorică şi care de la Descartes şi Hobbes ar fi trebuit să conducă investigările biologice [19].

Confuziunea enormă pe care o întîlnim la urmaşiĭ luĭ Lineu, şi ale căriĭ cauze le găsim în falşa credință a creațiunilor speciale şi nelogica aplicare a acestuĭ principiŭ anterior în toate consequențele sale, îşĭ are reflectul său în urmaşiĭ luĭ Darwin.

In concepţiunea Darwinistă, organizmele nu maĭ sînt considerate în stare statică saŭ în stare dinamică izolată, fără privire la cone-

---

18. *Théorie élémentaire de la botanique ou Exposition des principes de la classification naturelle et de l'art de décrire et d'étudier les végétaux 1813*, (*Vezĭ* şi Sachs op. c. pag. 145, unde autorul pare a susținea aceleaşĭ ideĭ ca şi Decandolle.)

19. Vezĭ nota 2 la sfîrşitul acestuĭ articol.

xiunĭ interne şi la relaţiunĭ externe, ci dincontra ele sînt considerate numaĭ în stare dinamică continuă şi în continue raporturĭ de influenţă cu stările dinamice externe.

Dînd o explicaţiune dinamică stăriĭ organizmelor şi transformărilor lor continue, profundul cugetător extinde prin aceasta la organizme concepţiunea dinamică universală. Ipoteza luĭ Descartes [20] şi de la Mettrie [21], în care organizmele sînt considerate ca nişte maşinĭ, confirmată prin toate cercetările fiziologice, începînd de la Johannes Müller şi Claude-Bernard pînă astăzĭ, este iluminată de o claritate cu totul nouă în această concepţiune, care face posibilă reducerea organizmelor la raporturĭ de forţe şi decĭ găsirea uneĭ formule prin care să se reprezente un organizm în funcţiune de aceste raporturĭ.

Formula prin care Darwin rezumă complexul cauzelor care modifică organizmele, adecă adaptaţiunea, nu este decît abstracţiunea raporturilor dinamice dintre organizm şi mediŭ. Astfeliŭ, în această concepţiune, formele organizmelor şi variaţiunile lor pot fi exprimate prin aceste raporturĭ dinamice. Rezultă de aicĭ imediat relaţiunea necesară dintre formă şi forţă, saŭ în termenĭ biologicĭ şi funcţiunea. A concepe formele organizmelor fără nicĭ un raport cauzal cu funcţiunea, saŭ pe amîndouă fără nicĭ o relaţiune dinamică cu mediul, este a face în concepţiunea Darwinistă o eroare *in adiecto.* Este prin urmare cu totul neexplicabilă credinţa, căcĭ este un act de credinţă, a celor maĭ mulţĭ biologĭ în lipsa de relaţiune între formă şi funcţiune, saŭ în independenţa lor reciprocă. Aşa D-l *Gaston Bonnier*, relativ la studiul biologieĭ vegetale se exprimă astfeliŭ:

„Putem să o privim din două puncte de vedere foarte diferite. Dacă considerăm vegetalele în forma lor saŭ în succesiunea formelor lor, lăsînd la o parte curentul de materiĭ care „circulă prin organizm, atuncĭ facem morfologia vegetală, adecă „studiul formelor exterioare, al structuriĭ şi dezvoltăriĭ.

„Dacă dincontra considerăm forma *ca dată* şi studiem în „vegetal, la un moment dat, schimburile de forţe saŭ de materiĭ „care se produc între el şi mediul exterior, reacţiunile care se „petrec în ţesăturĭ, se face fiziologia vegetală [22].

20. *Discours sur la méthode, 5, partie.*
21. *L'homme machine, 1748.*
22. Revue scientifique no. 18 din 30 Aprilie 1887, pag. 550.

Distincţiunea care se face între zoologie, anatomie şi fiziologie dovedeşte de-asemenea că în concepţiunea reprezentanţilor acestor părţĭ a biologieĭ, forma este independentă de funcţiune, şi poate fi studiată în *ia*, în afară de orĭce raporturĭ de cauzalitate.

Se poate studia morfologia fără fiziologie?

„Da, răspunde D-l Bonnier, căcĭ forma şi succesiunea for-„melor nu sînt supuse condiţiunilor exterioare decît într-un „mod cu totul secundar, şi dezvoltarea unuĭ organizm dat este, „pentru a zice astfeliŭ, *neschimbătoare* (immuable) în trăsurile sale „generale şi se poate aproape zice că fiinţa, după circumstanţe, „se dezvoltă într-un mod determinat saŭ nu se va dezvolta de loc"[23].

A se exprima în acest mod, însemnează pur şi simplu a nu ţinea compt de rezultatele investigărilor făcute sub impulsiunea concepţiuniĭ Darwiniste. Ca toate interpretaţiunile cu desăvîrşire eronate, şi aceasta îşi are cauza sa istorică. De Candolle (Aug-Pyrame) cel dintîiŭ a pus în evidenţă deosebirea între caracterele morfologice şi cele fiziologice, discordanţa între afinităţile morfologice şi fiziologice. Acesta este un fapt care a fost confirmat şi extins în cursul dezvoltăriĭ posterioare a biologieĭ. Pentru aceia Van Tieghem, în primele paginĭ din tratatul săŭ de botanică pune în principiŭ independenţa (absolută) între morfologie şi fiziologie. „Nu este permis, zice el, de a deduce de la forma cunoscută fenomenele necunoscute la care dă loc ia, nicĭ de la fenomenele cunoscute forma necunoscută în care se petrec". Această

---

23. Maĭ la vale D-l Bonnier zice: „Peut-on, inversement, enseigner la physiologie sans la morphologie? Evidemment non... T'entends, cela va sans dire, la physiologie expérimentale. On a, en effet beaucoup abusé du mot physiologie et l'on en décore même certaines parties de la morphologie. Il n'y aura pour nous aucune confusion". (?!) Dacă fiziologia, cu drept cuvînt, nu poate fi studiată independent de morfologie, tot aşa nicĭ morfologia nu poate fi studiată independent de fiziologie, întrucît sîntem maĭ înaintaţĭ în cunoştinţa organizmelor şi explicăriĭ lor cauzale — cum reese din concepţia Darwinistă—dacă cunoaştem formele organizmelor în ele, independent de orĭce raport cu acţiunile lor dinamice saŭ manifestările lor. In acest sens Van Tieghem (*Traité de Botanique*) arătâ foarte bine cum morfologia trebue explicată prin fiziologie şi vice-versa. Vezĭ asemenea *Sachs, Vorlesungen über Pflanzenphysiologie* şi maĭ ales *Haberlandt, Physiologische Pflanzen-Anatomie.*

restricţiune întru atîta are valoare întrucît studiul formelor interne şi externe este făcut fără nicĭ o relaţiune cauzală cu raporturile dinamice interne şi externe. A deduce însă studiul morfologieĭ la o simplă descriere de forme este a-ĭ rîdica orĭce interes ştiinţific.

Este adevărat, cel puţin în starea actuală a biologieĭ, că maĭ multe celule spre exemplu pot să fie locul unor acţiunĭ fiziologice identice, fără ca să aibă necesar aceiaşĭ formă; după cum tubul digestiv nu e necesar să aibă o formă identică la toate animalele pentru a putea deveni locul digestiuniĭ. Această identitate care este reclamată între formă şi funcţiune nu este necesară în conçepţiunea Darwinistă pentru a putea admite raportul cauzal între formă şi funcţiune; ba chiar variaţiunea formeĭ pentru îndeplinirea aceleiaşĭ funcţiunĭ este necesară, cînd condiţiunile externe sînt deosebite. Pentru a putea pune în evidenţă această necesitate, este de trebuinţă să aprofundăm puţin concepţiunea dinamică a organizmelor. „O fiinţă organică, cum se exprimă însuşĭ Darwin, „este un microcozm, un mic univers, format din organizme care „se propagă însele, neînchipuit de micĭ şi numeroase ca stelele „ceruluĭ“ [24].

Astfeliŭ considerat ca un tot organic, o fiinţă reprezentă rezultanta relaţiunilor dinamice ale părţilor saŭ elementelor sale morfologice. Numaĭ elementul morfologic care devine şi elementul dinamic trebue în starea cea maĭ simplă să prezente identitate de formă pentru aceiaşĭ funcţiune.

Aceasta a şi căutat să stabilească Nägeli, din momentul ce a redus la cristale organice, elementul morfo-dinamic [25].

Cînd dar un organ saŭ parte dintr-un organ de formă aparent identică execută funcţiunĭ deosebite saŭ vice-versa, aceasta nu contrazice relaţiunea dintre formă şi funcţiune, căcĭ acel organ nu e simplu, omogen, ci un complex de elemente morfo-dinamice, care se influenţează reciproc, şi modificînd prin urmare re-

---

24. *La Pangénèse (De la Variation des plantes et des animaux*, vol. II. ed. I). Vezĭ asemenea: *Hugo de Vries*, *Intracellulare Pangenesis*.

25. *Botanische Mittheilungen* vol. I. pag. 291 (*Die Anwendung des Polarisationsapparates auf die Untersuchung der vegetabilischen Elementartheile*), 1862, Martie. A se vedea asemenea: *Berthold, Studien über Protoplasmamechanik*, 1886.

zultanta acţiunii externe. Fiecare element morfo-dinamic, fiind un centru de forţă, devine o cauză de acţiune externă pentru elementele circumvecine; se determină cu modul acesta raporturi dinamice care modifică acţiunea elementelor după situaţia lor şi prin urmare forma lor. Acestei concepţiuni a influenţei reciproce a elementelor unui organizm, emisă prin teoria celulară a lui Schleiden (1838), datoreşte biologia cele mai însemnate ale sale progrese [26].

Un organizm saŭ un organ reprezentă deci un tot dinamic, în care se găseşte energia potenţială, rezultată din elementele morfo-dinamice care-l compun. Această energie potenţială, aflată în stare de tensiune, [27] este aceia care determină raporturile

---

26. *Grundzüge der Botanik* I. Insemnatul merit al lui *Schleiden* este de a fi considerat pentru prima oară celula ca formă şi organizm elementar şi de a fi descris - deşi eronat - formaţiunea saŭ naşterea celulelor *(Beiträge zur Phytogenesis Johannes Müller's*, Archiv für Anatomie etc. 1838). Descoperirea însă a celulei vegetale şi a ţesutului la care dă naştere datează, deşi confuz, de la fundatorii anatomiei vegetale (*Robert Hooke*, *Micrographia or some physiological descriptions of minute bodies made by magnifying glasses, 1667; Malpighi: Anatomes plantarum idea, 1671—74,* şi *Grew The Anatomie of plants*, 1672—82); iar considerarea celulei ca formă primordială elementară, din care derivă celelalte forme, a fost întrevăzută de *Sprengel (Anleitung zur Kenntniss der Gewächse, 1802)* şi de *Mirbel* (*Exposition et défense de ma théorie de l'organisation végétale, 1808*) şi expusă de *Meyen (Lehrbuch der Phytotomie, 1830),* dar mai cu osebire precizată de *Hugo Mohl* (in deosebite memorii publicate în *Botanische Zeitung*) care descopere şi numeşte *protoplazmă* conţinutul celulei după cum în 1831 *Robert Brown* descoperi nucleul (*Vermischte Schriften* V, 156). Studiul celulei animale începe mai ales de la *Schwann (Microscopische Untersuchungen über die Übereinstimmung in der Structur und dem Wachsthum der Thiere und Pflanzen*, 1839) care, sub influenţa ideilor emise de Schleiden, extinde studiul celulei şi îndrumează astfeliŭ activitatea biologilor pe o nouă cale. A se vedea pentru dezvoltarea studiului celulei *Sachs, Geschichte der Botanik*, zweites Buch; *Nägeli: Zellenkerne, Zellenbildung u. Zellenwachsthum bei den Pflanzen* în Schleiden u Nägeli, Zeitshrift für wiss. Botanik, şi *Köliker, Die Lehre von der thierischen Zelle* în acelaşi jurnal. In *Zimmermann* (*Die Morphologie u. Physiologie der Pflanzenzelle*, Encyklopädie der Naturwissenschaften, III. Baud) se va găsi indicată mai toată literatura actuală asupra celulei. Pentru raporturile reciproce ale celulelor vezi: *Virchow, Pathologie cellulaire, 1860.*

27. *H. Helmholtz, Über die Wechselwirkung der Naturkräfte, 1854.*

organizmuluĭ cu mediul; asupra eĭ vor acţiona forţele externe, şi organizmul va deveni rezultanta acesteĭ acţiunĭ. Se poate prin urmare reprezenta organizmul ca o funcţiune a energieĭ sale potenţiale şi a rezultanteĭ acţiuniĭ agenţilor externĭ.

Insemnînd prin x energia potenţială variabilă cu diferitele organizme, şi prin y rezultanta variabilă a acţiuniĭ agenţilor externĭ (în sensul larg al cuvîntuluĭ), vom putea reprezenta organizmele sub forma generală $F\left(\frac{x}{y}\right)$. Considerînd această formulă ca o funcţiune analitică primitivă [28] şi dezvoltînd-o în serie, vom găsi funcţiunile care reprezentă stările particulare existente saŭ posibile a diferitelor organizme. Dacă acum presupunem pe x avînd o valoare determinată, prin urmare reprezentînd energia potenţială a unuĭ organizm oarecare, vom putea afla, pentru variaţiunile luĭ y, formulele care ne vor reprezenta variaţiunile posibile ce acel organizm ar încerca sub acţiunea rezultanteĭ variabile a agenţilor externĭ. Vice-versa, presupunînd pe y avînd o valoare determinată, prin urmare reprezentînd rezultanta acţiuniĭ agenţilor externĭ în anumit grad de intensitate şi în anumită combinaţiune, se vor afla, pentru variaţiunile luĭ x, formulele care ar reprezenta stările a diferite organizme în condiţiunĭ externe identice. — Făcînd astfeliŭ să depindă forma şi structura organizmelor de energia lor potenţială şi de rezultanta acţiunilor externe [29], se poate înţelege pe deoparte cum în aceleaşĭ condiţiunĭ se pot mănţinea, şi chiar trebue să se găsească, organizme cu forme şi structurĭ deosebite; iar pe de alta cum un acelaşĭ organizm se modifică necesar în forma şi constituţiunea sa în condiţiunĭ diferite. Nu este dar de mirare ca funcţiunea saŭ manifestarea dinamică a organuluĭ — care poate fi considerat ca un individ saŭ organizm de ordin inferior — să fie identică pentru forme diferite saŭ vice-versa, pentru că diferenţele unuia saŭ îmbilor factorĭ de care depinde organizmul reclamă aceste variaţiunĭ [30].

---

28. *Lagrange*, *Théorie des fonctions analytiques*, 1847 (3. ed.).
29. Compară *Häckel*, op. c. vol. I, pag. 154 şi urm., şi vol. II, pag. 223 şi urm.; *Herbert Spencer*, *Principes de Biologie*, traduit par *Cazelles*, vol, II, pag. 2 şi 256.
30. Corespondenţa dintre formă şi funcţiune, peremptoriŭ demonstrată prin cercetările făcute sub impulsiunea concepţiuniĭ Darwiniste saŭ dinamice a organizmelor (a se vedea *Schwendener*, *Über Richtungen u. Ziele der*

Necesitatea identitățiĭ de formă aparantă a unuĭ organ, prin urmare a moduluĭ de dispozițiune a elementelor morfo-dinamice care-l constituesc, pentru ca el să poată îndeplinĭ aceiașĭ funcțiune, trecînd constant în credința biologilor, și lipsa uneĭ aprofundărĭ și aplicărĭ logice în toate consequențele eĭ a aceste credințe a condus la această interpretare contradictorie între formă și funcțiune [31].

mikroskopisch-botanischen Forschung, 1887, pag. 14—18; *Marey; La Machine animale* cap. VIII) a fost de mult recunoscută. In loc însă de a fi considerată ca rezultatul stăriĭ de agregațiune a organizmuluĭ și a rezultanteĭ forțelor incidente, ia a condus, printr-o antropomorfizare a fenomenelor, la vechia interpretare teleologică a organizmelor, adecă la teoria cauzelor finale. A admite însă că diferențiarea internă și arhitectura unuĭ organizm, în raport armonic cu manifestarea dinamică a părților saŭ a totuluĭ, deși are loc sub acțiunea imediată a unor cauze mecanice (*causae efficientes*), este totușĭ dirijată, condusă de alte cauze care lucrează pentru realizarea unuĭ scop (*causae finales*), saŭ, cum zice Claude Bernard (*Le problème de la physiologie générale*, în *Science Expérimentale* pag. 134) că evoluțiunea uneĭ ființe viĭ „este consequența uneĭ *legĭ organogenice, care preexistă după o idee preconcepută (creatrice)* și care e transmisă prin tradițiune organică de la o ființă la alta", însemnează a exclude orĭce explicare cauzală a organizmelor și a le face dependente de o entitate metafizică, fără nicĭ un sens explicativ cauzal; este a admite *planul anterior de organizațiune* saŭ *ideia preexistentă*, adecă vechia și eronata școală biologică Aristolelico-scolastică. Dacă însă admitem, după cum datele actuale ale biologieĭ ne autoriză (compară *H. Spencer, Principes de biologie*, v. I și maĭ ales partea III. cap. IX și X), că diferențiarea internă și arhitectura organizmelor este rezultatul energieĭ lor potențiale și a forțelor incidente, nu avem nicĭ un motiv de a desemna energia potențială, adecă forțele distribuite într-un mod oarecare într-un organizm saŭ germen, cu numele de *forțe teleologice* (causae finales), care lucrează continuŭ, concomitent și subordonat cu forțele incidente (causae efficientes); vezĭ *Franz-Ehrhardt, Mechanismus u. Teleologie*, 1890, pag. 57—58. Căcĭ, în acest caz, energia potențială nu maĭ poate fi concepută, ne maĭ putînd fi considerată ca fiind de aceiașĭ natură cu celelalte forțe ale naturiĭ: forța magnetică, electrică, atracțiune etc. (*idem* pag. 61), care nu lucrează în vederea realizăriĭ unor fenomene, adecă nu sînt prevăzătoare, consciente de acțiunea lor, ci pe care le considerăm pur și simplu drept cauze a unor fenomene de care sînt constant urmate.

31. Diferențiarea morfologică în raport cu manifestarea dinamică și cu forțele incidente se continuă chiar în integrațiunea *superorganică* (*Spencer, Principes de Sociologie* v. II. partea II). Exemplul cel maĭ

Tendenţa de a rezolvi morfologia în fiziologie este caracteristică însemnateĭ şcolĭ a luĭ Schwendener [32], care pentru prima oară în 1874, în publicaţiunea sa asupra elementuluĭ mecanic al plantelor, publicare care face epocă în dezvoltarea botaniceĭ, arată cum conform principiilor mecanice se explică forma elementelor de ţesut vegetal cum şi dispoziţiunea lor în diferite organe ale plantelor, într-o relaţiune cauzală constantă cu funcţiunea lor. Această relaţiune necesară între formă şi funcţiune (înţelegem forma elementară) explică pentru ce, orĭcare ar fi forma generală a unuĭ organ, elementul morfo-dinamic este în totdeauna acelaşĭ, posedă aceiaşĭ diferenţiare în raport cu funcţiunea [33]. Cu o vie admiraţiune trebue să salutăm această nouă direcţiune dată cercetărilor biologice, care pe deoparte este pe deplin conformă cu concepţiunea Darwinistă de care este condusă, deşi de cele maĭ multe orĭ inconscient şi confuz, toată biologia, iar pe de alta permite o vedere maĭ profundă în natura fiinţelor şi interpretarea relaţiunilor lor dinamice.

---

caracteristic îl prezentă societăţile de furnicĭ, la care obligaţiunile sociale şi ocupaţiunile speciale aŭ sfîrşit prin a determina modificărĭ morfologice corelative (*Huber*, *Fourmis indigènes; Ch. Letourneau*, *L'Evolution politique dans les diverses races humaines*, pag. 17—18).

32. *S. Schwendener*, *Das mechanische Princip im anatomischen Baurder Monocotylen etc.*, 1874. Pentru extensiunea ce a cîştigat această direcţiune de studiĭ a se vedea: *G. Haberlandt*, *Die physiologichen Leistungen der Pflanzengewebe* în Encyklopaedie der Naturwissenschaften. II. Bd. pag. 557, unde se citează o parte din discursul luĭ Schwendener ţinut la 8 Iulie 1880, la Academia de ştiinţe din Berlin, cu ocazia centenaruluĭ luĭ Leibnitz, şi unde se expun clar principiile acesteĭ nouă direcţiunĭ.

33. Diferenţiarea elementuluĭ morfo-dinamic în raportul de care se vorbeşte aicĭ se întîlneşte chiar la organizmele protoplazmatice. Aşa *A. Brass* (*Biologische Studien*, Heft 1) descrie în corpul Amoebelor de la Monidineae patru straturĭ concentrice diferenţiate în funcţiunea lor şi în constituţiunea lor, şi anume, începînd din afară înlăuntru: plazma locomotrice, plazma respiratrice, plazma nutritoare şi plazma asimilatoare. Diferenţiarea nucleuluĭ din *plasson* nu este decît o modificare a elementuluĭ morfo-dinamic în raport cu o manifestare saŭ funcţiune deosebită: nucleŭ pentru fenomenele de multiplicaţiune saŭ genetice (ereditate), protoplazmă pentru fenomenele conservatoare ale individuluĭ (adaptaţiune). A se vedea pentru diferenţierile corpurilor protoplazmatice: *Zimmermam* l. c.; *Berthold*, l. c.; *Hugo de Vries*, *Intracellulare*

Dar domeniul biologieĭ, după vasta concepţiune Darwinistă, nu se limitează numaĭ în explicarea formeĭ în raport cu funcţiunea după principiile mecanice, ci trebue încă a găsi experimental rolul agenţilor externĭ, a asista cu alte cuvinte la modificările organizmuluĭ sub acţiunea acestor din urmă.

Din concepţiunea dinamică a organizmelor se poate vedea cît este de variată acţiunea acestor agenţĭ, şi raportul invers în care se găseşte cu energia potenţială saŭ conservatrice a organizmuluĭ. Această energie potenţială nu reprezentă o forţă în sensul forţeĭ vitale, ca o entitate deosebită; ci rezultatul sensibil, fenomenal, al distribuţiuniĭ de forţe şi prin urmare al stăriĭ de agregaţiune a organizmuluĭ, modificat prin adaptaţiunea individuală saŭ potenţială orĭ indirectă, şi transmisă prin ereditate. Cînd dar în biologie se cercetează influenţa agenţilor externĭ asupra formeĭ şi decĭ funcţiuniĭ organizmelor, trebue să ţinem seamă şi de acest factor. Organizmul depinzînd de acţiunea agenţilor externĭ şi energia sa potenţială, este evident că, dacă una din ele e slabă, efectele acţiuniĭ celeilalte vor fi maĭ sensibile, şi decĭ maĭ uşor de dovedit experimental.

De aicĭ rezultă imediat că, pentru astfeliŭ de experienţe, trebue să operăm asupra acelor organizme saŭ acelor stărĭ ale unuĭ organizm la care energia potenţială e minimă; şi aceasta pentru că numaĭ agenţĭ externĭ pot fi variaţĭ de experimentator. Dacă însă ar fi în puterea noastră să schimbăm energia potenţială a unuĭ organizm, atuncĭ am putea determina modificărĭ corelative în el, agenţiĭ externĭ rămînînd constanţĭ [34].

Influenţa agenţilor externĭ este, după cum se vede, limitată prin energia potenţială a organizmuluĭ [35]. Lamarck, atribuind o

---

Pangenesis, 1886; şi maĭ ales *Pfeffer*, *Pflanzenphysiologie* I. Bd. Cap. I, şi *O. Bütschli*, *Bronn's Klassen u. Ordnungen des Thierreichs* I. Bd., *Protozoa*.

34. Variaţiunile forţelor incidente determinînd o variaţiune a organizmuluĭ, prin urmare a energieĭ sale potenţiale, aceasta devine la rîndul săŭ o cauză de modificaţiune în descendenţiĭ aceluĭ organizm. Hipnotizmul, care poate fi considerat ca o modificare a distribuţiuniĭ forţelor în organizm, saŭ o variaţiune a energieĭ potenţiale, ar putea servi ca direcţiune de studiŭ experimental. Tot asemenea variaţiunile hibrizilor sînt datorite modificăriĭ energieĭ potenţiale.

35. *Isidore-Geoffroy St. Hilaire*, în *Histoire générale des règnes organiques*,

influență exagerată acțiunilor externe, a compromis teoria descendenței, prezentînd-o supt un aspect fals, el care cu toate acestea pentru prima oară a întrevăzut rolul însemnat al eredităţiĭ, care este chiar originea și acumulatorul energieĭ potenţiale [36]. Darwin, cu mult maĭ profund și maĭ perspicace, a limitat rolul acestor agenţĭ, atribuindu-le influenţa cuvenită, pe care a formulat-o în principiul adaptaţiuniĭ; el nu le atribue însă lor rolul de cauze eficiente ale variaţiuniĭ organice, ci, necunoscînd saŭ nefiind îndestul de convins de această cauză eficientă, lasă întîmplăriĭ cel maĭ însemnat fenomen al lumiĭ organizmelor

---

1839, conchide, relativ la variabilitatea specieĭ (V. II pag. 431), că specia este „pentru a zice astfeliŭ, *rezultanta* a două forţe contrare: una *modificatrice*, este influenţa circumstanţelor ambiante; alta, *conservatrice a tipuluĭ*, este tendenţa ereditară de a reproduce aceleașĭ caractere din generaţiune în generaţiune". Pentru ca influenţa modificatrice să fie sensibilă, trebue, după acelașĭ autor, ca circumstanţele ambiante să *fie cu totul diferite*, să constitue un *mediŭ noŭ*, în raport cu acela în care a trăit specia maĭ înainte. Din concepţia dinamică însă decurge că gradul activ de variaţiune în forţele incidente depinde de energia potenţială, variabilă cu diferitele organizme și cu diferitele stărĭ ale aceluiașĭ organizm. A se vedea asemenea *Weissmann*, *Über den Einfluss der Isolirung auf die Artbildung, 1872.*

36. Atribuirea modificărilor organizmelor excluziv cauzelor externe, caracterizează cu deosebire școala franceză (*Darwin*, *Variation des animaux et des plantes* V. II pag. 273). Astfeliŭ susţin, începînd cu *Buffon* (*Histoire naturelle des Animaux; Animaux communs aux deux continents), Lamarck (Philosophie zoologique)* și *Geoffroy St. Hilaire* (*Mémoire sur l'influence du monde ambiant pour modifier les formes animales,* 1831). Pe cînd însă Buffon și Geoffroy St. Hilaire explică variaţiunile prin acţiunea *directă* a forţelor incidente (Buffon atribuind, ca și Lamarck, cel maĭ mare rol omuluĭ), Lamarck, atribue acestor forţe o acţiune indirectă. Variaţiunile condiţiunilor externe determină *trebuinţe* nouă pentru organizme, și acestea produc, la rîndul lor, modificările corespondente în organizm, care se mănţin, iaŭ chiar o dezvoltare maĭ mare printr-un uz constant, și degenerează, dispar, cînd uzul lor încetează. Această influenţă, oarecum psihică, asupra modificărilor organizmelor se găsește expusă și de către *Fechner* (*Einige Ideen zur Schöpfungs-und Entwickelungsgeschichte*). Admiterea eĭ este atribuită și luĭ Darwin (*Perrier* op. c. pag 287 din cauza explicăriĭ ce el dă unor modificărĭ organice, *admiţînd selecţiunea sexuală*: (*Descendance de l'homme*, II. partie). Selecţiunea însă— artificială, naturală și sexuală—nu este un *agent*, o cauză de variaţiune cum eronat pare a se crede (vezĭ și *Lange* op. c. vol. II pag. 290: „Modificările formelor. . . nasc ca consequenţe necesare, dintr-o primă modifi-

în concepţiunea transformistă [37]. Carol Nägeli, colaboratorul şi maĭ tîrziŭ antagonistul luĭ Schleiden, cel maĭ însemnat botanist al acestuĭ secol, se sforţează a găsi cauza eficientă a variaţiuniĭ organizmelor în constituţiunea chiar a substanţeĭ lor fundamentale, a protoplazmeĭ, şi anume în porţiunea desemnată de el sub numele de *idioplazmă* [38].

„Variaţiunile persistente nu-şĭ trag originea din circumstan-„ţele exterioare; ele sînt *autonome* şi datorite uneĭ cauze interne, „putînd fi probabil redusă, în ultima analiză, la un simplu feno-„men de multiplicaţiune saŭ schimbare de poziţiune reciprocă a „micelelor de idioplazmă (s. elementelor morfo-dinamice). Ca şi „un vîrtej, în care elementele se reînoesc necontenit, dar care „persistă continuŭ, substanţa vie, prin îndeplinirea funcţiunilor „sale de asimilaţiune şi dezasimilaţiune, prezentă un curent de „molecule trecînd perpetuŭ dintr-o combinare într-alta (perpetuum „mobile). Dacă în această mişcare vitală se produce o modificare „oarecare, aceasta va fi punctul de plecare al uneĭ mulţimĭ ne-

---

care, *determinată* de selecţiunea naturală"), ci ia este un rezultat al acţiuniĭ omuluĭ, al lupteĭ pentru existenţă şi a dispoziţiunilor amoroase a femelelor animalelor maĭ superioare, care mănţine *unele din variaţiunile* organizmelor cauzate de alţĭ agenţĭ.

37. In diferitele publicaţiunĭ în care Darwin atinge chestiunea variabilităţiĭ specieĭ (*Origine des Espèces*, trad. Barbier, 1887, Cap. I, pag. 7, 121, 30; Cap. II, pag. 45, 46, 48, 60, Cap. V, pag. 145, 146 etc.; *Descendance de l'Homme*, trad. Barbier, 1881, Cap. II, pag. 26; *Variation des animaux et des plantes*, trad. Barbier, 1881, V. II, Cap. XXII) pare a atribui rolul de cauze eficiente agenţilor externĭ pe deoparte, iar pe de alta naturiĭ organizmuluĭ; ceia ce revine, în alţĭ termenĭ, a considera variaţiunea ca rezultanta forţelor incidente şi a energieĭ potenţiale. Cu toate acestea el nu se pronunţă categoric, şi de maĭ multe orĭ expune concluziunĭ contrare. „Aceste consideraţiunĭ mă fac să inclin a atribui maĭ puţină greutate acţiuniĭ directe a condiţiunilor ambiante decît uneĭ *tendenţe la variaţiune*, datorită *unor cauze pe care le ignorăm cu totul*" (*Origine*, pag. 146). „Vom demonstra în capitolul următor că augmentarea saŭ diminuarea uzuluĭ diverselor organe produce efecte ereditare, şi vom vedea în urmă că variaţiunile sînt intim legate unele cu altele prin corelaţiune şi prin alte legĭ; dar maĭ departe *nu putem acum explica nicĭ cauzele, nicĭ natura variabilităţiĭ* fiinţelor organizate" (*Variation*, pag. 297).

38. *Mechanisch-physiologische Theorie der Abstammungslehre, 1884.*

„sfîrşite de schimbări, şi materia vie va fi esenţialmente variabilă „(perpetuum variabile)“ [39].

Atribuind variaţiunea organică unei cauze interne, inherente plazmei, fără relaţiune cu cauzele externe, Nägeli este obiectul unei iluziuni.

Elementele morfo-dinamice reprezentînd, în raporturile lor reciproce, un sistem în equilibru mobil, este evident că nici o modificare, provenită din cauze interne, inherente sistemului, nu poate interveni ca să schimbe acest equilibru mobil; el ar continua a fi mobil, păstrînd însă continuŭ acelaşi echilibru, pe cît timp acţiunile externe rămîn nemodificate saŭ încearcă o modificare atît de slabă încît acţiunea să nu poată produce o modificare simţită în sistemul în equilibru mobil al elementelor morfo-dinamice. Indată însă ce o modificare destul de simţită în agenţii externi [40] s-a produs, equilibrul mobil încearcă o modificare corelativă, care provoacă o variaţiune corespunzătoare în organizm. Astfeliŭ variaţiunile organizmelor nu pot fi datorite decît agenţilor externi, cărora de altfeliŭ Nägeli, însuşi, le atribue oarecare rol în aceste variaţiuni, dacă acţiunea lor asupra organizmelor este de lungă durată. Efectul acestor acţiuni externe este însă, după concepţia dinamică, limitat de acţiunea conservatoare a energiei potenţiale. De-almintrelea studiile D-lui *Camille Darèste* [41] asupra embriologiei monştrilor aruncă o lumină vie asupra acestei chestiuni în sensul concepţiunii dinamice.

Din aceste consideraţiuni se poate vedea că nu este necesar a admite a priori necesitatea experimentelor nesfîrşite, imposibile de realizat în viaţa unui om. Ci, conduşi de concepţia dinamică, putem scurta durata experienţelor, alegînd subiectul de experimentat, posedînd o energie potenţială minimă.

Incercări în această direcţiune sînt făcute, deşi mai mult empirice şi fără aprofundare a mijloacelor, cum reese din concepţia dinamică, de către cultivatori de animale şi plante, care aŭ

39. Revue scientifique, 20 Février 1886.

40. Prin agenţi externi nu trebue a se înţelege numai agenţii fizici, ci şi cei chimici şi organici.

41. *Recherches sur la production artificielle des monstruosités*, ou *Essais de Tératologie expérimentale.*

produs modificarea organizmelor în raport cu cerințele comerciale saŭ industriale [42].

Rezultatele ar fi însă cu mult maĭ însemnate, maĭ folositoare și maĭ direct obținute, dacă această direcțiune de investigare ar deveni o realitate în cercetările biologilor, oamenĭ competențĭ, înzestrațĭ cu mijloacele intelectuale și cultura științifică necesară. Insemnatul exemplu al luĭ Schmankewitsch [43], care a reușit să transforme prin acțiunile externe *Artemia Salina* într-o specie vecină *Artemia Milhausenii* și reciproc, ba chiar pe *Artemia Salina* într-un *Branchipus*, gen vecin de crustaceŭ, este destul de semnificativ pentru ca să asigure cercetărilor în această direcțiune cea maĭ strălucită recompensă.

In afară de aceste două direcțiunĭ de activitate, care vizează cunoașterea profundă și interpretarea dinamică a organizmuluĭ, punîndu-l la dispoziția omuluĭ pentru a-ĭ determina dezvoltarea și a-ĭ da modificarea voită, maĭ este încă o a treia direcțiune pe care teoria descendențeĭ o impune biologuluĭ.

Cauza esențială care a făcut ca teoria luĭ Darwin să absoarbă cu atîta forță și extindere nu numaĭ spiritul și activitatea biologilor, dar încă și pe aceia a publiculuĭ cult din societățile moderne, nu rezidă tocmaĭ în cele două, pe cît de însemnate și utile, pe atît de neglijate și neobservate consequențe pe care le-am expus pînă acum, ci maĭ cu seamă în aceia pe care el singur a pus-o în evidență, și anume *descendența*, prin filiațiune organică, a tuturor organizmelor actuale din unul saŭ cîteva organizme primordiale. Ideia descendențeĭ, așa de clar expusă de Lamarck, în Filozofia sa zoologică, pentru reabilitarea și susținerea căria Darwin a adunat atîta material științific, constitue cel de al treilea principiŭ care trebue să conducă cercetările biologuluĭ. Ia resuscită îndrumînd pe o nouă cale, care este cea adevărată, toate sforțările abortate ale naturaliștilor ante-Darwinianĭ de a găsi raporturile de afinitățĭ naturale saŭ, în limbajul Darwiniștilor, de înrudire între diferitele organizme. Chestiune gravă și dificilă, spre rezolvirea căria însă este îndreptată maĭ toată activitatea biologilor

42. Rezultatele acestor culturĭ, după cum se știe, aŭ prezentat luĭ Darwin materialul experimental necesar pentru susținerea și confirmarea concepțiuniĭ sale.

43. *Revue scientifique*, 2 Juin 1888.

post-Darwinianĭ. Incepînd cu Häckel [44], promotorul entuziazmat, convins şi consequent, care a pătruns maĭ mult decît orĭcare naturalist contemporan în profunzimile concepţiuniĭ Darwiniste, maĭ toţĭ biologiĭ actualĭ, afară de puriĭ fiziologĭ, contribuesc prin cercetările lor la dezlegarea acesteĭ probleme, deşi nu posedă în totdeauna o adevărată pătrundere a numeroşilor factorĭ ce trebuesc avuţĭ în vedere. Reducţiunea numeroaselor forme ce posedă organizmele, la formele primitive, din care să se poată deduce, ca în cristalografie toate derivatele unuĭ sistem din forma caracteristică luĭ, saŭ *promorfologia*; studiul dezvoltăriĭ organizmuluĭ în forma sa generală şi în complicaţiunile interne de la oŭ pînă la ultimul saŭ stadiŭ, sau *ontogenia*; comparaţiunea acestor date ontogenetice speciale pentru fiecare organizm şi găsirea raporturilor de asemănare şi de deosebire pentru abstragerea uneĭ tulpinĭ organice, saŭ *filogenia*: iată cele treĭ izvoară de cercetărĭ care, împreună cu datele variabile ale *tectologieĭ* saŭ studiuluĭ indivizilor organicĭ, a căror interpretare poate varia cu conceperea aprioristică de individ, şi acele ale *paleontologieĭ*, sînt utilizate în găsirea datelor necesare pentru re stabilirea arboreluĭ genealogic al organizmelor. Dacă rezultatul general nu este însă tot aşa de mulţămitor ca şi numeroasele şi însemnatele lucrărĭ pe care se bazează; dacă maĭ cu seamă în numerosul şi interesantul grup al organizmelor inferioare, aceste direcţiunĭ de studiĭ nu aŭ dat încă roadele aşteptate, încît cu drept cuvînt din acest punct de vedere poate fi încă numit acest regn al protistelor caosul biologieĭ: aceasta se datoreşte neglijeriĭ uneia din direcţiunile de studiŭ, care capătă o importanţă deosebită în acest domeniŭ [45].

---

44. *Generelle Morphologie*, 2 vol. 1866, etc.

45. Relaţiunile filogenetice ale organizmelor inferioare (*Protophyta şi Protozoa*), cum rees din cunoştinţele actuale asupra lor, sînt foarte controversate. Nu numaĭ că nu se poate preciza cu siguranţă direcţiunea evoluăriĭ grupelor, adecă a se determina ascendenţiĭ şi descendenţiĭ lor, dar încă, pentru foarte multe, nicĭ nu se poate spune cu siguranţă dacă se găsesc în direcţiunea regnuluĭ animal saŭ celuĭ vegetal. Aşa spre exemplu *Monadineele*, *Chlamydomonadineele*, *Cryptomonadineele*, *Euglenoideele*, *Volvocineele*, etc., sînt considerate de uniĭ biologĭ ca vegetale, iar de alţiĭ ca animale (*Bütschli*, op. c. Vol. II pag. 810, Unterordnung *Monadina*; *Dangeard*, *Le Botaniste*, seria I fascic. 1 şi 4 şi seria II fascic. 1.)

Studiul organizmelor în ele şi în dezvoltarea lor poate, prin comparaţiunĭ şi stabilire de raporturĭ relative de complicaţiune, să determine gradul de perfecţiune şi de vechime şi decĭ de filiaţiune pentru organizmele superioare, unde paleontologia produce probele cele maĭ convingătoare în ajutor; el este însă neputincios saŭ insuficient pentru organizmele inferioare, unde diferenţiarea morfologică este cu mult maĭ înapoiată celeĭ fiziologice şi rezidă numaĭ în dispoziţia şi forma intimă a elementelor morfo-dinamice care le constitue. Nu se poate prin urmare cunoaşte gradul lor de superioritate şi decĭ nicĭ punctul de separaţiune din tulpina comună decît cînd, prin studiul manifestărilor dinamice în raport cu agenţiĭ externĭ, se va fi găsit relaţiunea diferenţiăriĭ fiziologice de la care se poate induce la relaţiunea diferenţieriĭ morfologice intime [46].

Consequenţele concepţiuniĭ Darwiniste, care trebue să dirigă progresele biologieĭ, sînt cum se vede aşa de largĭ şi aşa de puţin bătute, încît dacă starea înfloritoare a ştiinţeĭ de azĭ poate să smulgă naturalistuluĭ exclamaţiunea melancolică:

Medio de fonte leporum
Surgit amari aliquid quod in ipsis floribus augat,

provocată de neputinţa de a urmărĭ giganticele şi strălucitele progrese ce ia a realizat: tot aşa de bine ar putea face pe un amic al săŭ să-ĭ repete împreună cu Hamlet:

Sînt maĭ multe lucrurĭ în cer şi pe pămînt, Horaţiŭ, decît poate visa filozofia noastră.

1890 Oct. 1.

---

46. Studiul relaţiunilor dintre mediŭ şi organizm, adecă a condiţiunilor în care trăeşte fiecare organizm, saŭ *oecologia*, foarte important pentru rezolvirea chestiunilor rîdicate de concepţia Darwinistă, devine şi maĭ importantă cînd este vorba de organizmele inferioare. Determinînd raportul formeĭ cu mediul se va putea, variind mediul, găsi direcţiunea modificărilor formeĭ şi decĭ cunoaşte diferitele modurĭ de succesiune a formelor uneĭ speciĭ, cum şi a dispariţiuniĭ saŭ modificăriĭ unuia saŭ unora din numeroasele stadiĭ ce prezentă organizmele inferioare. Tot în acest mod se va găsi şi *gradul de adaptare* al organizmelor inferioare la condiţiunĭ externe variabile în limite depărtate saŭ foarte restrînse; ceia ce va servi a determina gradul lor de vechime relativă, prin urmare posibilitatea filiaţiuniĭ lor. Astfeliŭ, contrar opiniuniĭ D-luĭ *C. de Bruyne* (*Monadines et Chytridiacées*, Archives de Biologie par E. van Beneden et Ch. van Bambeke, Vol. X, 1890, pag. 44), experimentarea asupra diferitelor stadiurĭ ale organizmelor inferioare şi provocarea lor artificială ne va putea îndruma spre găsirea raporturilor lor filogenitice. (Compară *Zopf*, *Zur Morphologie der Spaltpflanzen* 1882.)

NOTE

1. Organizmele fiind nişte corpurĭ în care se petrec schimburĭ continue de forţe şi de materiĭ, prin urmare în relaţiune continuă cu mediul exterior dinamic şi material, este evident că, numaĭ prin cunoştinţa maĭ mult saŭ maĭ puţin aprofundată a acestuĭ mediŭ va putea biologul cîştiga o vedere maĭ profundă despre natura organizmelor. Cu modul acesta va fi pus în posibilitate să distingă pe de o parte direcţiunile de studiŭ care ar putea da rezultate însemnate şi durabile, iar pe de alta să apreţieze cu justeţa cuvenită importanţa faptelor observate. „Acela care a percurs cu atenţiune întregul domeniŭ al ştiinţelor naturiĭ, pentru a-şĭ face o idee despre tot, va apreţia adesea importanţa unuĭ fapt izolat maĭ bine decît acela care-l va fi descoperit“ (*Lange, Histoire du matérialisme* Vol. II pag. 142).

2. Printre discuţiunile cele maĭ însemnate pentru progresul biologieĭ, este şi aceia relativă la metoda cercetărilor biologice. Inainte de Bacon, maĭ toţĭ naturaliştiĭ, afară de empiricĭ purĭ, care se mărgineaŭ în descrierĭ lipsite de orĭce reflecţiunĭ, nu căutaŭ, cel puţin ca punct principal, în cercetările lor asupra organizmelor, decît cunoaşterea şi interpretarea lor conform ideilor anterioare, rezultate din speculaţiunile filozofilor, şi în special conform filozofieĭ Platonico-Aristoteliciană şi a urmaşilor lor scolasticĭ. Fiecare organizm reprezenta, în concepţiunea naturaliştilor, realizarea uneĭ *ideĭ* aparte, preexistente organizmuluĭ. A observa prin urmare într un organizm maĭ ales acele părţĭ care puneaŭ în evidenţă individualitatea luĭ şi prin urmare ideia pe care el o reprezenta, era aproape unicul scop şi singurul drum întrebuinţat în studiul organizmelor. Stabilind *a priori* care sînt caracterele ce constituesc maĭ cu seamă *esenţa* organizmelor, adecă *ideile* ce ele reprezentă, toţĭ naturaliştiĭ biologĭ care s-aŭ succedat de la *Caesalpin* (1583)[1] şi pînă la începutul seculuĭ al 19-lea, aŭ fost conduşĭ, pe deoparte în găsirea acelor caractere la diferite organizme, iar pe de alta în aranjarea organizmelor după gradul de asemănare saŭ maĭ bine de apropiere al acelor caractere, adecă a ideilor ce ele reprezentaŭ. Singur *Linneu* se abate parţial de la această direcţiune, întrucît el alătura, pe lîngă sistemul

1. *De plantis libri XVI.* Florenţa 1583.

său sexual, o dispoziţiune a plantelor „după afinităţile naturale", dar pe care o face mai mult condus de admirabilul său tact decît în urma expunerei unor caractere care ar motiva această dispoziţiune [2]. Continuarea în această din urmă direcţiune, adecă de a grupa plantele după afinităţile lor naturale — afinităţi căutate numai în raport cu oarecare caractere alese a priori — caracterizează, cum se ştie, şcoala botaniştilor francejĭ post-Linneanĭ, care căutaŭ afinităţĭ reale între organizme, deşi fiecare reprezenta pentru dînşiĭ întruparea uneĭ ideĭ aparte. Aceiaşĭ influenţă a avu-o Linneu şi asupra zoologilor, chiar şi asupra luĭ Cuvier şi a urmaşilor săĭ, pînă la Darwin.

Cu secolul al 15-lea, adecă în timpul renaşteriĭ ştiinţelor, direcţiunea scolastică, care nu a produs în domeniul ştiinţeĭ „decît un sistem imobil de concepte şi expresiunĭ, care consacraŭ autoritatea secolelor," [3] începe a fi atacată. Printre ceĭ dintîiŭ care aŭ dat loviturile cele maĭ însemnate scolasticeĭ, trebue menţionat Spaniolul *Louis Vivès* (1492—1540), care în însemnata sa scriere *„De Disciplinis"* (1531) exprimă opiniunea că „pentru a cunoaşte natura, nu trebue să ne ataşăm uneĭ tradiţiunĭ oarbe saŭ la ipoteze subtile, ci să o studiem direct pe calea experimentală" [4]. Prin aceştĭ termenĭ însă Vivès exprima maĭ mult observaţiunea şi reflexiunea asupra datelor eĭ, decît o adevărată experimentare pentru a putea ajunge la explicarea cauzală a animalelor şi plantelor [5]. Această direcţiune fertilă în activitatea ştiinţifică este precizată şi codificată de *Francis Bacon* şi desemnată sub numele de *metodă inductivă* [6]. Ia devine cu modul a-

2. *Classes plantarum* 1738 şi *Philosophia botanică* 1751.
3. *Lange*, op. c. *Vol. I pag. 199.*
4. *Schmid's Encyclopädie des gesammten Erziehungs-und Unterrichtswesens Vol. 9, pag. 776—850, şi Lange* l. c. pag. 211.
5. *„Neque enim est philosophus, qui de „instantibus" et de „motu enormi aut „conformi" nugatur subtiliter, sed qui generationes et naturas novit plantarum atque animantium, qui causas, cur quidque fiat et quomodo" .... „nihil est hic opus disputationibus, sed contemplatione naturae tacita . . . Itaque contemplabitur rerum naturam in coelo et nubilo et sereno, in agris, in montibus, in silvis : tum ex iis quaeret et sciscitabitur multa, qui in locis illis sunt frequentes".* De disciplinis VI pag. 348—350) apud Schmid's Encyclopädie pag. 830—831 în notă)
6. *Instauratio magna pars II. Novum organon* (1606—1620)

cesta metoda cea maĭ întrebuințată de biologĭ, deşi de cele maĭ multe orĭ, cu drept cuvînt, modificată şi complectată.

In al treilea patrar din a 2-a jumătate a secoluluĭ al 17-lea *Descartes* [7] pune bazele uneĭ nouă metode, care poate fi desemnată sub numele de metodă *hipotetico-deductivă* [8]. In loc de a începe analitic şi a sfîrşi sintetic, ca Bacon, Descartes procede sinteti ceşte „pune teoria la început, ca formă de încercare, explică prin ia fenomenele, apoĭ grație experiențeĭ aprețiază justeța“. Această metodă, deşi a fost şi este întrebuințată de biologĭ,—maĭ mult saŭ maĭ puțin inconscient, este adevărat —, a fost totuşĭ deprețiată din cauza ipotezeĭ saŭ teorieĭ care trebuia să conducă experiența. Şi aceasta pare a se datori faptuluĭ că, atît Descartes cît şi după el Hobbes, dădeaŭ ca evidente cauzele deduse prin raționamente logice pentru explicarea fenomenelor cunoscute, precum şi a acelora ce s-ar putea cunoaşte [9]. Acest mod de conducere în cercetarea adevăruluĭ corespunde grandioaseĭ concepțiunĭ mecanice pe care Descartes ş-a făcut-o despre univers, şi era singura care-l putea d e, ca în matematică, la rezultatele cele maĭ strălucite şi la c maĭ profundă interpretare a organizmelor. Pentru aceia Desca s „a prevăzut concluziunile pe care cercetările maĭ

7. *Discours sur la méthode* 1637.

8. *Lange op. c. pag. 249.*

9. „*Premièrement j'ai tâché de trouver en général les principes ou premi-„ères causes de tout ce qui est ou qui peut être dans le monde*“ (Descartes op. c. pag. 105, ediția bibliothèque nationale). Din aceste principiĭ saŭ cauze primare, Descartes află prin deducțiunĭ succesive principiĭ saŭ cauze secundare, care se demonstraŭ reciproc ; astfeliŭ încît este destul ca experiența să probeze veritatea unuia din ele, pentru ca toate celelalte să fie probate. „Car il me semble que les raisons s'y entre-suivent en telle sorte que, comme les dernières sont démontrées par les premières qui sont leurs causes, ces premières le sont réciproquement par les dernières qui sont leurs effets. Et on ne doit pas imaginer que je commette en ceci la faute que les logiciens nomment un cercle : car l'expérience rendant *la plupart de ces effets* très certains, les causes dont je les déduis ne servent pas tant à les prouver qu'à les expliquer ; mais tout au contraire ce sont elles qui sont prouvées par eux“ (op. c. pag. 124).

„Philosophia est effectuum seu phaenomenon ex conceptis eorum causis „seu generationibus, et rursus generationum, quae esse possunt, ex co-„gnitis effectibus per rectam ratiocinationem acquisita cognitio“ (Hobbes, De corpore I, 1 ; citat apud Lange op. c. vol. I pag. 491).

„multor gene ațiunĭ de investigatorĭ, puteaŭ singure să le stabi-„lească pe o bază solidă [10]. Organizmul mașină [11] saŭ compararea organizmelor cu niște mașinĭ, și decĭ explicarea fenomenelor vieții și a structuriĭ organizmelor conform principiilor mecanice aplicabile orĭcăriĭ mașinĭ, se poate zice că nu a început a fi o-cupațiunea principală și prin urmare principiul general conducător în cercetările biologilor decît cu începutul secoluluĭ al 19-lea.

Aceste două metode a luĭ Bacon și a luĭ Descartes, complectate una prin alta și rezolvite într-una singură, par a da a-devărata metodă care trebue urmată în cercetările biologice. *I-poteza prealabilă,* care trebuește indusă din înlănțuirea cauzală a unor fenomene cunoscute, și inferată la explicarea uneĭ saŭ unor seriĭ de fenomene necomplect cunoscute în toțĭ termeniĭ lor, *este necesară* atît în observațiunea simplă, pentru a face posibilă a-percepțiunea tuturor fenomenelor cunoscute, cît *și pentru observarea prin experimentare,* spre a putea îndepărta cauzele de eroare adecă pentru a putea apercepe toate fenomenele saŭ seriile de fenomene concomitente și a le putea distinge de cele sequente. Complectînd, maĭ mult saŭ maĭ puțin, seria saŭ seriile de fenomene cunoscute prin datele observațiunilor și experimentelor repetate [12], dacă rezumarea înlănțuireĭ lor cauzale maĭ poate fi exprimată prin ipoteza prealabilă sub conducerea căriia aŭ fost făcute cercetările, atuncĭ ia poate fi considerată ca probată, și decĭ poate servi ca noŭ punct de plecare pentru complectarea altor seriĭ de fenomene ce s-ar putea deduce din ia. In cazul contrar, se va rezuma înlănțuirea cauzală a seriilor de fenomene cunoscute sub o altă formulă, care va servi ca ipoteză prealabilă pentru nouă cercetărĭ.

Maĭ toate progresele însemnate ale biologieĭ sînt datorite aceste metode de cercetărĭ, deși ceĭ maĭ însemnațĭ naturaliștĭ care aŭ determinat saŭ realizat aceste progrese, recomandă fără ezitare metoda *empirică* pură saŭ pe cea *inductivă,* adecă observațiunea

10. *Huxley,* Les sciences naturelles et les problèmes qu'elles font surgir. XIV. Sur le discours de la méthode, pag. 467.

11. Discours sur la méthode. V-e partie și în special pag. 91—92.

12. Pentru valoarea științifică condițională a experimentelor vezĭ: *Radicke,* Archiv für physische Heilkunde 1858 și *Lange* op. c. vol. II pag. 637—639.

și reflecțiunea. Așa sînt spre exemplu ***Cuvier*** **[13],** ***Johannes Müller*** **[14],** ***Schleiden*** **[15],** ***Nägeli*** **[16] etc. Toată activitatea însă a acestor însemnațĭ biologĭ este datorită evident unor concepțiunĭ anterioare, care de multe orĭ nu eraŭ considerate ca niște ipoteze prealabile, provizoriĭ, ci ca adevărate dogme.**

Sub influența genezeĭ biblice și religiuniĭ cristiane, *ideile preexistente*, a căror întrupare o reprezentaŭ organizmele în concepțiunea aristotelico-platoniciană, devin *ideile creatoruluĭ.* P șĭ pe terenul teologic saŭ pe acel scolastic. naturaliștiĭ niciĭ nu maĭ puteaŭ să se gîndească a cerceta cauzele mecanice care determină constituțiunea organizmelor și prin urmare să le explice, ci se mulțămeaŭ numaĭ în a aprofunda cunoașterea lor în ele, ca atare singurul lucru accesibil omuluĭ, rămînînd pe seama creatoruluĭ tot ce se atingea de explicarea lor cauzală. Adaptarea însă c să descoperea la fiecare pas între dispozițiunile și formele organice și funcțiunile lor, cum și aceia a organizmuluĭ întreg la condițiunile exterioare de viață, a dat naștere concepțiuniĭ *cauzelor finale,* conform căreia orĭce parte dintr-un organ, orĭce organ dintr-un organizm și orĭce organizm complect *aŭ fost create în vederea scopuluĭ* ce aŭ de îndeplinit. De aceia organul saŭ organizmul să găsește într-un raport de corespondență așa de evident cu activitatea luĭ. Explicit saŭ implicit aceste concepțiunĭ domină biologia pînă la Dar-

---

13. Cuvier (vezĭ Perrier, Philosophie zoologique avant Darwin pag 131—137 etc.), în diferite memoriĭ de ale sale recomandă naturaliștilor numaĭ *faptele* adecă *observația simplă,* deși el singur nu a fost fidel acesteĭ metode.

14. *Handbuch der Physiologie des Menschen* recomandă metoda inductivă, a așa cum a fost înțeleasă de Bacon. Cu toate acestea pare a admite însemnătatea ipotezeĭ prealabile. „Adevărurile cele maĭ importante „din științele naturale nu aŭ fost găsite nicĭ printr-o simplă analiză a „ideiĭ filozofice, nicĭ prin observațiunea simplă, ci printr-o experiență „*gîndită,* care separa esențialul de accidental, și găsește astfeliŭ legea „fundamentală, din care *vor fi deduse numeroase experiențe.* Aceasta e „maĭ mult decît simplă experimentare, e o *experimentare* filozofică" (op. c. vol. II pag. 522.)

15. *Grundzüge der wissenschaftlichen Botanik,* § 3 și 4, preconizează metoda inductivă pură.

16. Schleiden u. Nägeli, Zeitschrift für wiss. Botanik 1844 (*Über die gegenwärtige Aufgabe der Naturgeschichte, insbesondere der Botanik, von* C. Nägeli, erstes Heft).

win (1859). Ele sînt care aŭ condus activitatea luĭ Cuvier, care credea în ele ca într-o dogmă, de aceia contrazicerea flagrantă între teoria creațiunilor speciale, al căriĭ apărător ardent a fost și aceia a tipurilor, pe care a emis-o și susținut-o cu aceiașĭ ardoare [17].

Din punctul de vedere al metodeĭ și direcțiuniĭ cercetărilor biologice de la începutul secoluluĭ al 18-lea și pînă astăzĭ, Häckel [18] distinge patru perioade, pe care le caracterizează astfeliŭ: 1-a Periodă: *Linneu* (1707), prima periodă empirică (sec. 18-lea); a 2-a Periodă: *Lamarck* (Göthe, Geoffroy St. Hilaire, Oken), prima periodă filozofico-fantastică (prima treime a sec. al 19-lea), a 3-a Periodă *Cuvier*, a 2-a periodă empirică (a 2-a treime a sec. 19-lea) și a 4-a Periodă: *Darwin*, a 2-a periodă filozofică (1859). Această caracterizare este justificată, întrucît nu se consideră direcția de studiĭ și rezultatele activitățiĭ majoritățiĭ naturaliștilor din timpurile respective, ci este făcută din punctul de vedere al scopuluĭ cercetărilor biologice ce se asigna de către ceĭ maĭ însemnațĭ reprezentanțĭ aĭ biologieĭ, fără a se avea în vedere metoadele ce aŭ urmat eĭ. Considerîndu-se însă concepțiunile generale anterioare ce s-aŭ făcut despre organizm, ușor se poate vedea importanța lor pentru direcțiunea cercetărilor biologice. Din acest punct de vedere, maĭ însemnat nu se poate recunoaște în toată dezvoltarea științelor biologice decît două perioade bine caracterizate: acea *ante-Darwineană* și acea *post-Darwineană*, cu o periodă manifesta de tranziție, care începe către sfîrșitul secol. 18-lea și durează pînă la 1859. Așa Linneu nu poate fi considerat ca reprezentantul uneĭ perioade distincte de cea precedentă luĭ [19]. Atît el cît și urmașiĭ săĭ, încă mult timp [20] se mișcă sub influența filozofieĭ scolastice saŭ Aristotelico-Platoniciane; după cum Cuvier, ca mulțĭ din predecesoriĭ și urmașiĭ săĭ, reprezentă concepțiunea teologică, saŭ un amalgam

17. *Discours sur les révolutions du globe. Règne animal etc.*
18. Generelle Morphologie V. 1. pag. 71.
19. Scolasticizmul luĭ Linneŭ și influența exercitată asupra luĭ de către Caesalpin aŭ fost foarte clar puse în evidență de către Iulius Sachse, *Geschichte der Botanik* vom 16. Jahrhundert bis 1860, pag. 84—115.
20. Așa *Elias Fries*, însemnatul mycolog Suedez, zicea că sistemul natural al plantelor „est quodam supranaturale“ și „idaeam quandam exponit“ (*Corpus florarum* 1835).

confuz de teologie și scolasticizm. Sub conducerea unor astfeliŭ de principiĭ, saŭ maĭ bine zis dogme, era imposibil un studiŭ al organizmelor altfeliŭ decît de constatare, de descriere a structuriĭ saŭ complexuluĭ lor. Cu totul altfeliŭ sînt conduşĭ ceĭ care, împreună cu Lamarck și Darwin, văd în organizme rezultatul cauzelor fizico-chimice, asupra cîtor-va organizme primitive eşite prin autogonie din combinaţiunĭ materiale minerale. Sub influenţa principiilor aceste teoriĭ, biologiĭ sînt conduşĭ a căuta explicarea mecanică a organizmelor și filiaţiunea lor cauzală [21].

Astfeliŭ Häckel indicînd analiza și sinteza, inducţiunea și deducţiunea ca operaţiunile intelectuale necesare pentru cercetările biologice și care trebue să se limiteze reciproc, arată adevărata dar nu complecta cale care trebue urmată de biologĭ. Biologia fiind o știinţă concretă și sintetică [22], este evident că sinteza constitue actul principal în metodologia sa, analiza servind ca prim piedestal. Tot așa inducţiunea singură nu poate fi suficientă, dacă rezultatul săŭ nu servă ca punct de plecare pentru deducerea, conform legilor cauzelor, a consequenţelor, care trebuesc confirmate prin experimentaţie saŭ observaţie [23]. Aceasta reprezentă aproape metoda luĭ Bacon [24]. Cînd însă Häckel, discutînd [25] „metodele știinţelor naturale care trebuesc să se excludă una pe alta", demonstră superioritatea și decĭ necesitatea pentru naturalist de a se conduce de „metoda" cauzală și monistică, prin opoziţiune cu cea teleologică (causes finales) și dualistică, nu face decît să expună principiul saŭ concepţiunea anterioară, sub impulsiunea căria biologul trebue a executa cercetările sale.

Importanţa ipotezeĭ [26] prealabile care să conducă cercetările

21. *Generelle Morphologie Vol. I. pag.* 74 - 88.

22. Herbert Spencer, *Classification des sciences*, trad. française pag. 31 : „Dans „un cas (*sciences abstraites-concrètes*), nous avons *l'explication analytique :* „dans l'autre cas (*sciences concrètes*), nous avons *l'explication synthétique.* „Au lieu de la synthèse employée simplement pour vérifier l'analyse, „l'analyse est ici employée seulement pour aider la synthèse."

23. *John Stuart Mill, Système de Logique déductive et inductive, 2, ed., trad. française Vol. I. Cap. X, XI și XII.*

24. Lange op. c. Vol. I. pag. 249.

25. op. c Vol. I. pag. 95—108.

26. *Mill*, op. c. Vol. II cap. XIV livre III : „Cependant, il faut le reconnaître, „ce rôle des hypothèses est absolument indispensable dans les sciences. „Lorsque Newton disait: *hypothèses non fingo*, il ne voulait pas dire qu'il

biologice, maĭ ales acele care caută explicarea cauzală a manifestărilor dinamice ale organizmelor, este în general recunoscută astăzĭ [27].

Ia este recunoscută de metoda experimentală, astfeliŭ cum aceasta a fost codificată pentru cercetările fiziologice de Claude-Bernard [28]. Această metodă însă nu trebue întrebuinţată excluziv şi limitată numaĭ în studiul manifestărilor dinamice ale organizmelor, ci trebue extinsă în tot domeniul biologieĭ [29] şi modificată prin metoda deductivă [30].

„renonçait lui-même à faciliter sa recherche en supposant par avance ce „qu'il espérait être en mesure de prouver à la fin. Sans ces suppositions, „la science ne serait jamais arrivée où elle est; ce sont des pas nécessai-„res dans la marche vers quelque chose de plus certain; et presque tout „ce qui est maintenant théorie, fut d'abord hypothèse" (op. c pag. 14).

„Un fait est encore mal saisi, une loi est inconnue; nous bâtissons une „hypothèse aussi bien ajustée que possible à l'ensemble des données que „nous possédons, et la science, mise ainsi à même de se mouvoir librement, „finit toujours par conduire à de nouvelles conséquences observables, „qui confirmeront ou infirmeront décidément la première supposition. Ni „l'induction ni la déduction ne nous feraient comprendre même les „phénomènes les plus simples, si nous ne commencions pas par anticiper „sur les résultats, en faisant une supposition provisoire, toute conjecturale „d'abord, relativement à quelques-unes des notions mêmes qui constituent „l'objet final de la recherche". Auguste Comte, *Philosophie positive*, II, pag. 434. Mill op. c. pag. 15-16.

27. Sachs, *Geschichte der Botanik* pag. 91—92. Perrier, *La philosophie zoologique avant Darwin* pag. 140—141. Milm. Edwards, *Leçons de phisiologie et d'anatomie comparées* T. I.

28. *Introduction à L'Étude de la Médecine expérimentale* 1865, et *La Science expérimentale (Des progrès dans les sciences phisyologiques et le problème de la physiologie générale)*.

29. Metoda experimentală a fost pentru prima oară întrodusă de către Claude Bernard în medicină (provocarea *diabetuluĭ*); ia tinde însă a fi aplicată nu numaĭ în fiziologia patologică, dar chiar în terapeutică (vezĭ: *Laborde*, *La méthode expérimentale, principalement considérée dans les sciences biologiques*, 1890). Ia trebue însă aplicată chiar în studiul structuriĭ şi arhiteoturiĭ organizmelor.

30. Vezĭ: *Mill.* op. c. V. I, discuţiunile din cap. X, XI şi XII livre III.

CATALOGUL LEPIDOPTERELOR DIN ROMINIA
(COLECŢIA C. KEMINGER)

de

Dr. N. Leon.

Cumpărîndu-se de Ministerul Instrucţiuniĭ colecţiunea de lepidoptere a defunctuluĭ Carol Keminger de Lippa făcută în Romînia, cea maĭ mare parte în grădina situată în munţiĭ Carpaţiĭ pe moşia Comăneştĭ, am avut onoarea să mi-se încredinţeze. Aceasta fiind întîia şi singura lucrare faunistică de valoare din ţară, la care Keminger a lucrat timp de 25 de anĭ, mi-am luat obligaţiunea deşi foarte dificilă, de a o continua şi complecta. Pînă atuncĭ însă cred că e bine să daŭ publicităţiĭ catalogul genurilor şi speciilor.

Clasificaţiunea este aceia a luĭ Ochsenheimer şi Treitschke.

PAPILIONES

Diurnes

Tagfalter

Familles

XVI

1. Papiliones variegati

1. Papilio Maturna
2. „ Athalia
3. „ Artemis
4. „ Ciuxia

2. Papiliones nobiles

1. P. Dia
2. P. Pales
3. „ Daphne
4. „ Adippe
5. „ Aglaia m.
6. „ Latonia
7. „ Aglaia f.
8. „ Pandora
9. „ Paphia
10. „ Valesina
11. „ Niobe

3. Papiliones angulati

1. P. Atlanta
2. P. Antiopa
3. „ Io
4. „ Urticae
5. „ Polichloras
6. „ V. Album
7. „ Cardui
8. „ Prorsa
9. „ Levana
10. „ L. Album

4. Papiliones fasciate

1. P. Aceris
2. „ Lucilla
3. „ Sibylla
4. „ Populi

5. Papiliones versicolores
1. P. Iris
2· „ Ilia
3. „ Lutea
4. „ Chrysippus

6. Papiliones occelati
1. P. Phaedra
2. „ Dejaniza
3. „ Medea
4. „ Ligea
5. „ Briseis
6. „ Galathea
7. „ Maera
8. „ Hiera
9. „ Algeria
10. „ Hyperanthus
11. „ Ianira
12. „ Eudora
13. „ Iphis
14. „ Arcania
15. „ Pamphilus
16. „ Megaera
17. „ Proserpina
18. „ Galathea
19. „ Cordula
20. „ Casiope
21. „ Semele
22. „ Hispula

7. Papiliones polyophthalmi
1. P. Hylas
2. „ Bellargus
3. „ Cyllarus
4. „ Arion
5. „ Minima
6. „ Argiolus
7. „ Corydon
8. „ Icarus
9. „ Alexis
10. „ Thetis
11. „ Agestis
12. „ Argus
13. „ Damon
14. „ Eumedon

8. Papiliones rutuli
1. P. Hippothoe
2. „ Virgaurea
3. „ Phleas
4. „ Rubi
5. „ Ciree

6. „ Hipponse
7. „ Chryseis

9. Papiliones subeaudati

1. P. Betulae
2. „ Quercus
3. „ Echion
4. „ W. Album

10. Papiliones caudiat

1. P. Machaon
2. „ Podalirius

11. Papiliones ecaudati

1. P. Hypermnestra
2. „ Rumina

12. Papilionis heliconii

1. P. Apollo
2. Mnemosyne

13. Papiliones danaicandidi

1. P. Cardomines
2. „ Callidice
3. „ Rapae
4. „ Brassicae
5. „ Sinapis
6. „ Napi
7. „ Crataegi

14. Papiliones danai flavi

1. P. Rhamni
2. „ Edusa
3. „ Hyale
4. „ Phiemone

15. Papiliones longipalpes

16. Papiliones plebejiurbicollae

1. P. Sylvanus
2. „ Comuna
3. „ Alveus
4. „ Malvae
5. „ Tages
6. „ Linea
7. „ Paniscus
8. „ Alveolus
9. „ Lineola

CREPUSCULARIAE

Crépusculaires

Dämmerungsfalter

Genres

VII

1. *Genus Chimaera*

2. Genus *Atychia*
1. **A.** Statices
2. „ Globulariae

3. Genus *Zygaena*
1. *Z.* Punctum
2. „ Filipendulae
3. „ Ephialtes
4. „ Carniolica
5. „ Lonicerae
6. „ Ephialtes
7. „ Trifolii
8. „ Achilleae
9. „ Minos
10. „ Infausta

4. *Genus Syntomis*
1. S. Phega

5. *Genus Thyris*

6. *Genus Sesia*
1. S. Bembeciformis
2. S. Fuciformis
3. S. Nomadaeformis

7. *Genus Sphinx*
1. S. Euphorbiae
2. „ Gali
3. „ Hippophais
4. „ Lineata
5. „ Porcellus m.
6. „ Elpenor
7. „ Tiliae
8. „ Quercus m.
9. „ Auercus f.
10. „ Populi m
11. „ Populi f.
12. „ Ocellatus
13. „ Oenotherae
14. „ Stellatarum
15. „ Pinastri
16. „ Ligustri
17. „ Convolvuli m.
18. „ Convolvuli f.
19. „ Pinastri
20. „ Atropos

PHALAENAE

Nocturnes

Nachtfalter

Genres

CXXIX

1. Genus *Saturnia*

1. S. Carpini m.
2. „ Parpini f.
3. „ Pyri m.
4. „ Pyri f.

2. G*enus Aglia*

1. „ Tau m.
2. A. Tau f.

3. *Genus Endromis*

1. E. Versi colora

4. *Genus Harpyia*

1. H. Erminia m.
2. „ Erminia f.
3. „ Vinula
4. „ Fagi m.
5. „ Fagi f.

5. *Genus Notodonta*

1. N. Ziezae
2. „ Palpina
3. „ Dictaea
4. „ Tritophus

6. *Genus Cossus*

1. C. Ligniperda m.
2. „ Ligniperda f.

7. *Genus Hepiolus*

1. H. Humuli m
2. „ Humuli f.
3. „ Hectus
4. „ Ganna
5. „ Sylvinus
6. „ Velleda

8. *Genus Phyeis*

9 *Genus Lithosia*

1. L. Iacobaeae
2. „ Qudra m
3. „ Qudra f.
4. „ Aurita
5. „ Rosea
6. „ Griseola
7. „ Complana
8. „ Eborina

10. *Genus Psyche*

1. P. Graminella

11. G*enus Liparis*

1. L. Auriflua
2. „ Dispar m.
3. „ Dispar f
4. „ Chrysorrhea
5. „ Salicis

12. *Genus Orgyia*

1. O. Pudibunda m.
2. „ Pudibunda f.
3. „ Antiqua m.
4. „ Antiqua f
5. „ Fascelina

13. *Genus Pygaera*

1. P. Reclusa
2. „ Bucephala m.
3. „ Bucephala f
4. „ Bucephaloides

14. *Genus Gostrophcha*

1. G. Quercaria
2. „ Boreota
3. „ Dumeti
4. „ Crataegi
5. „ Neustria m.
6. „ Neustria f.
7. „ Mori
8. „ Potatoria
9. „ Quercus m.
10. „ Quercus f.
11. „ Rubi m.
12. „ Rubi f
13. „ Pini
14. „ Pruni
15. „ Quercifolia m.
16. „ Quercifolia f.

15. *Genus Eyprepia*

1. E. Mendiea
2. „ Fuliginosa
3. „ Auliea
4. „ Hebe
5. „ Purpurea
6. „ Villiea
7. „ Caja
8. „ Plantaginis m.
9. „ Plantaginis f.
10. „ Russula
11. „ Matronula
12. „ Hera m.
13. „ Hera f.
14. „ Dominula
15. „ Grammiea m.
16. „ Grammiea f.
17. „ Auliea
18. „ Ciliaris
19. „ Menthastri
20. „ Urticae
21. „ Luctifera

16. Genus *Aeronicta*
1. A. Leporina
2. „ Aceris
3. „ Auricoma
4. „ Tridens
5. „ Psy

17. Genus *Diphtera*
1. D. Orion

18 Genus *Brio hila*

19. Genus *Cymatophors*
1. C. Octogesima
2. „ Or
3. „ Ruficollis
4. „ Congener

20. Genus *Episema*

21. Genus *Agrotis*
1. A. Frumos
2. „ Crassa
3. „ Aethiops
4. „ Segeium
5. „ Lutulentas
6. „ Grisescen
7. „ Forcipula

22. Genus *Noctua*
1. N. Sigma
2. „ Plecta
3. „ Nigrum
4. „ Gothica
5. „ Triangulum
6. „ Tristigma
7. „ Flammatra
8. „ Rhomboidea
9. „ Musiva
10. „ Boja

23. Genus *Triphaena*
1. T. Pronuba
2. „ Innuba
3. „ Orbona
4. „ Comes
5. „ Ianthina
6. „ Fimbria

24. Genus *Amphipyra*
1. A. Pyramidea
2. „ Livida

25. Genus *Mania*
1. M. Maura

26. Genus *Hadena*
1. H. Cucubali
2. „ Protea

3. „ Genistae

27. *Genus Eriopus*

1. E. Pteridis

28. *Genus Phlogophora*

1. P. Lucipara
2. „ Meticulosa

29. *Genus Miselia*

1. M. Conspersa
2. „ Albimacula

30. *Genus Polia*

1. P. Nebulosa
2. „ Herbida
3. „ Occulta
4. „ Kappa
5. „ Chi

31. *Genus Trachea*

1. T. Atriplicis

32. *Genus Apamea*

1. A. Strigilis
2. „ Didyma

33. *Genus Mamestra*

1. „ Pesicaria
2. „ Oleracea
3. „ Negricans
4. „ Brassicae
5. „ Suasa

34. *Genus Thpatira*

1. T. Batis

35. *Genus Calpe*

1. C. Libatrix

36. *Genus Mythimna*

1. M. Acetosellae
2. „ Kantographa
3. „ Lithargyra
4. „ Albipuncta
5. „ Conigera

37. *Genus Orthosia*

1. O. Litura
2. „ Carnea

38. *Genus Caradrina*

1. C. Cubicularis
2. „ Trilinea
3. „ Respersa

39. *Genus Simyra*

40. *Genus Leucania*

1. L. Pallens
2. „ L. album
3. „ Elymi
4. „ Comma

41. *Genus Nonagria*

1. N. Typhae

42. *Genus Gortyna*

43. *Genus Xanthia*

1. X. Palleago
2. „ Cerago
3. „ Croceaga
4. „ Gilvago

44. *Genus Cosmia*

1. C. Affinis m.
2. „ Diffinis f.
3. „ Diffinis m.
4. „ Tulvaga
5. „ Trapezina
6. „ Pyralina

45. *Genus Cerastis*

1. C. Rubricosa
2. „ Rubiginea
3. „ Rubigiuosa
4. „ Satellitia

46. *Genus Xylina*

1. X. Palyodon
2. „ Exoleta m.
3. „ Exoleta f.
4. „ Polyodon
5. „ Putris
6. „ Pinastri
7. „ Ruzea
8. „ Perspicillaris
9. „ Linariae

47. *Genus Cucullia*

1. C. Mmbratica
2. „ Verbasci
3. „ Lactucae
4. „ Dracunculi
5. „ Chamomillae

48. *Genus Plusia*

1. P. Chrystis
2. „ Gamma
3. „ Circumflexa
4. „ Aurifera
5. „ Festueae
6. „ Interrogantionis

49. *Genus Anarta*

1. A. Heliaea

50. *Genus Heliothis*

1. H. Scutosa
2. „ Dispacea
3. „ Peltigera

51. *Genus Acontia*
1. A. Luctuosa
2. „ Solaris
52. *Genus Erastria*
1. E. Sulphurea
53. *Genus Anthophila*
54. *Genus Ophiusa*
1. O. Lunaris
55. *Genus Catephia*
1. C. Alchymista
2. „ Leucomelas
56. *Genus Catocala*
1. C. Paranympha
2. „ Pnerp ra
3 „ Electa
4. „ Conjucta
5. „ Sponsa
6. „ Nupta
7. „ Fraxini m.
8. „ Fraxini f.
9. „ Promissa
57. *Genus Brephos*
1. B. Parthenias
58. *Genus Euclidia*
1. E. Glyphiea
2. „ Mi
59. *Genus Platypter*
1. P. Hamula
2. „ Curvatula
3. „ Falcatarea
60. *Genus Ennomos*
1. E Alniaria m.
2. „ Alniaria f.
3 „ Angularia
4. „ Quercinaria
5. „ Dolabraria
6. „ Crataegata
7. „ Prunaria
8. „ Emarginata
9. „ Amataria
16 „ Lunaria
17. „ Alniaria
18. „ Illustraria
61. *Genus Aeaena*
1. A. Sambucaria
62. *Genus Ellopia*
63. *Genus Geometra*
1. G. Papilionaria
2. „ Smaragdaria

3. „ Aestivaria
4. „ Thymiaria
5. „ Putataria
6. „ Vernaria

64. Genus *Aspilates*

1. A. Petraria
2. „ Purpuraria

65. Genus *Crocallis*

66. Genus *Gnophos*

67. Genus *Boarmia*

1. B. Roboraria
2. „ Consortaria
3. „ Crepuscularia
4. „ Repandaria
5. „ Selenaria
6. „ Secundaria
7. „ Cinctaria
8. „ Crepuscularia

68. Genus *Amphidasis*

1. A. Betularia m.
2. „ Betularia f.
3. „ Hirtaria

69. Genus *Psodos*

70. Genus *Fidonia*

1. F. Pulveraria
2. „ Aescularia
3. „ Clathrata
4. „ Glarearea
5. „ Atomaria
6. „ Wavaria
7. „ Plumaria
8. „ Favillacearia
9. „ Capreolaria
10. „ Dileitaria
11. „ Bajaria
12. „ Aurantiaria

71. Genus *Chesias*

72. Genus *Cabera*

1. C. Pusaria
2. „ Trilinearia

73. Genus *acidalia*

1. A. Certata m.
2. „ Certata f.
3. „ Undulata
4. „ Bilineata
5. „ Dillutata
6. „ Boreata
7. „ Ochrearia

74. Genus *Larentia*

1. L. Plagiata
2. „ Cassiata
3. „ Malluginata
4. „ Mensuraria
5. „ Isogrammata
6. „ Bipunetaria
7. „ Psittacata

75. Genus *Cidaria*

1. C. Berberata
2. „ Pyraliata
3. „ Tristata
4. „ Alchemillata
5. „ Berberata
6. „ Rivata
7. „ Ligustraria
8. „ Fierrugaria

76. Genus *Zerene*

1. Z. Adustata
2. „ Macularia
3. „ Grossulariata
4. „ Procellata
5. „ Macularia
6. „ Pantaria
7. „ Ulmaria
8. „ Marginata
9. „ Naevaria
10. „ Rubiginea
11. „ Taminata
12. „ Fluctuata

77. Genus *Minoa*

1. M. Chaerophyllata
2. „ Niveata

78. Genus *Idaea*

1. „ Vibicaria
2. „ Vincularia
3. „ Lungubris
3. „ Dealbata
5. „ Aureolaria
6. „ Remutata
7. „ Suffusata
8. „ Aversata

79. Genus *Herminia*

1. H. Tentaculalis
2. „ Derivalis
3. „ Barbalis
4. „ Tarsiplumalis

80. Genus *Hypena*

1. H. Radiatalis
1. „ Proboscidalis
3. „ Rostralis

81. Genus *Pyralis*

82. Genus *Scopula*

1. S. Dentalis

83. enus *Botys*

1. B. Urticalis
2. „ Lanealis
3. „ Rubiginalis
4. „ Verticalis
5. „ Hyalinalis
6. „ Silacealis
7. „ Flavalis
8. „ Hybridalis

84 Genus *Nymphula*

1. N. Potamogalis
2. „ Nymphaealis

85. enus *Asopia*

1. A. Farinalis
2. „ Flammealis
3. „ Fimbrialis
4. „ Lucidalis
5. „ Corticalis

86. Genus *Pyrausta*

1. P. Purpuralis
2. „ Punicealis

87. Genus *Hercyna*

88. Genus *Eunychia*

1. E Anguinalis
2. „ Pollinalis

89. Genus *Halias*

90. Genus *Heterogenea*

91. Genus *Penthina*

1. P. Salicana
2. „ Pruniana
3 „ Variegana

92. Genus *Tortrix*

1. T. Sorbiana
2. „ Viridiana

93. Genus *Coccyx*

94. Genus *Sericoris*

95. Genus *Aspis*

96. Genus *Carpoxapsa*

1. C. Pomoneana

97. Genus *Sciaphila*

98. Genus *Paedisca*

99. Genus *Grapholitha*

100. Genus *Phoxopteris*

101. Genus *Teras*

102. Genus *Cochylis*

1. C. Citrana
103. *Genus Scardia*
104. Genus *Tinea*
105. Genus *Lemmatophila*
106. *Genus Galleria*
107. Genus *Scirpophaga*
108. *Genus Chilo*
1. C. Hortuellus
2. „ Pascuellus
3. „ Aquillelus
4. „ Dumetellos
5. „ Rorellus
6. „ Perlellus
109. *Genus Phyeis*
1. P. Sanguinella
2. „ Anthracinellus m.
3. „ Anthracinellus f.
4. „ Prodromella
5. „ Lotella
110. Genus *Lispe*
111. *Genus Yponomeata*
1. Y. Decemgutella
2. „ Pradella
3. „ Echiella
4. „ Funerella
112. Genus *Haemylis*
113. Genus *Hypsolopha*
114. Genus *Rhinosia*

N. Leon

115. *Genus plutella*
116. *Genus Chauliodus*
117. *Genus Harpipterix*
118. *Genus Palpula*
1'9. *Genus Lampros*
120. *Genus Aechmia*
1. A. Echiella
121. *Genus Phygas*
122. *Genus Lita*
123. *Genus Butalis*
124. *Genus Adela*
1. A. Ca thella
2. „ Gee'ella m.
3. „ Geerella f.
4. „ Scabiosella
125. *Genus Oecophora*
126. *Genus Elachista*
127. *Genus Ornix*
128. *Genus Alucita*
1. A. Pentadactyla
2. „ Dodecadactyla
3. „ Pterodactyla
4. „ Adactyla
5. „ Phaeodactyla
6. „ Xanthodactyla
7. „ Mictodactyla
129. *Genus Orneades*

CONGRESUL INTERNATIONAL

de

Psihologie Fiziologică

Dare de seamă de Eduard Gruber.

(Urmare.)

Hipnotizmul la animale

In ședința de la 9 August, D-l Danilewsky, profesor la Universitatea din Harcov, comunică interesantele sale *cercetări fiziologice asupra hipnotizmuluĭ la animale.* D-sa crede că studiul hipnozeĭ *numaĭ* la om nu e de ajuns pentru a rezolvi problema mecanismuluĭ fenomenelor psihice. Pentru aceasta trebue să întrebuințăm metoda comparativă și să studiem hipnoza și la animale. In adevăr, omul din punct de vedere fizic și psihic prezentă cel maĭ înalt grad al dezvoltăriĭ organizațiuniĭ animale, iară fenomenele viețiĭ luĭ fiind maĭ variate și maĭ complexe, analiza fiziologică e cu mult maĭ grea. Din potrivă examinînd faptele omoloage la animale, găsim un feliŭ de experiență naturală, căcĭ procesele viețiĭ animalelor sînt mult maĭ simple, decĭ maĭ accesibile metoadelor noastre. Trebue decĭ să admitem că hipnoza în general este un proces psiho-fiziologic comun omuluĭ și animalelor. E destul de a indica relațiunea filogenetică între mecanizmul psihic al omuluĭ și al animalelor pentru a admite punctul nostru de vedere ca exact.

Pe de altă parte, analiza fiziologică cere aplicațiunea unor experiențe corespunzătoare, de exemplu excitațiunea directă, extirpațiunea diverselor părțĭ ale encefaluluĭ etc. Aceste cerințe ale metodeĭ experimentale nu se pot realiza decît pe animale. Observațiunile pe subiecțiĭ atinșĭ de afecțiunĭ cerebrale nu pot să dea de sigur rezultatele experiențelor făcute pe animale. Aceste re-

zultate vor sluji cu atîta maĭ mult la explicaţiunea hipnozeĭ umane cu cît organizaţia psihică a animalelor studiate se va apropia maĭ mult de om. E regretabil că unul din animalele cele maĭ dezvoltate din punct de vedere psihologic — cînele — nu poate fi hipnotizat. In ce priveşte pe momiţă — care e şi maĭ însemnată încă — D-l Danilewsky n-a găsit nicăirea vre-o indicaţiune în această privinţă.

Hipnoza animalelor a fost studiată numaĭ în mod superficial şi pe un foarte mic număr de animale. Experienţele luĭ *Czermak*, *Heubel* şi *Preyer* aŭ fost făcute pe broaşte, epurĭ de mosc, cobaĭ şi pasărĭ. Afară de aceasta, condiţiunile principalelor experienţe provocaŭ, după părerea mea, nu hipnoza, dar cataplexia luĭ Preyer. Observaţiunile mele aŭ fixat forma reală a hipnozeĭ animalelor fără excitaţiunĭ dureroase.

In 1878 am făcut prima mea comunicaţiune (în ruseşte) asupra hipnozeĭ animalelor [1]. Pînă acum am reuşit să provoc hipnoza la următoarele animale : *rac, crab, crevetă, langustă, stacoj, sepia, pulpă* (Octopus), la diverşĭ *peştĭ* (cobitis, ophidion barbatum, trigla, torpila electrică etc.), la *broască, ţetard, triton, şopîrlă, crocodil, şerpe, broască ţestoasă,* diverse *pasărĭ, cobaĭ, epurĭ de mosc.* Hipnoza tuturor acestor animale prezentă marĭ analogiĭ, de aceia voiŭ cita observaţiunile principale tipice, care caracterizează maĭ bine această stare.

Hipnoza la broască. Dacă punem broască pe spate şi o ţinem în această poziţiune fără a o apăsa tare pînă cînd împotrivirea eĭ încetează, de o lăsăm liberă, ia păstrează nemişcată această poziţiune anormală timp de cîteva minute (de la 5 pînă la 10). Apoĭ fără nicĭ-o impulziune exterioară ia se întoarce şi îşĭ ia poziţiunea normală. După una saŭ maĭ multe asemenea şedinţe broasca prezentă o stare de depresiune şi devine din ce în ce maĭ susceptibilă de a fi hipnotizată. Ea îşĭ face educaţiunea hipnotică. O excitaţiune maĭ mult saŭ maĭ puţin tare o trezeşte. Astfeliŭ fenomenele hipnozeĭ sînt caracterizate prin suprimarea mişcărilor voluntare, pseudo-catalepsie şi anestezie. Pentru a examina sensibilitatea cutanee în timpul hipnozeĭ am întrebuinţat iritaţiunea chimică, electrică şi mecanică. proceselor psihice superioare — înţelegere, raţionament etc. Putem

1. La Societatea medicală din Harcov.

Observaţiunile aŭ arătat că în timpul hipnozeĭ minimum de excitaţiune necesară pentru a provoca reacţiunea minimală în starea normală se găseşte foarte rîdicat. Cîte odată anestezia era aşa de tare încît contracţiunea muşchilor sub părţile excitate ale pieleĭ prin electricitate deveneaŭ tetanice şi totuşĭ „mişcările de răspuns şi apărare" nu se produceaŭ. Dacă înainte de experienţă dezgolim inima şi viscerele abdominale şi hipnotizăm broasca, excitaţiunea acestor organe printr-un curent electric, chiar îndestul de tare, nu produce nicĭ o reacţiune; broasca rămîne nemişcată. Aceiaşĭ anestezie o observăm în condiţiunile următoare: punem broasca normală într-un cilindru de steclă plin cu vaporĭ de eter, de cloroform, de piridină saŭ de alte substanţe analoage; după 20 saŭ 30 secunde animalul începe să devie neliniştit, sare şi caută să fugă. Dacă însă broasca era hipnotizată maĭ înainte, ia va sta liniştită tot timpul experienţeĭ, aşa că după oarecare timp starea de hipnoză va fi înlocuită încetul cu încetul prin o narcoză profundă.

Astfeliŭ se produce în timpul hipnozeĭ o violentă inhibiţiune a mişcărilor de răspuns la excitaţiunea exterioară. Dar aceasta nu explică hipnoza. Trebue să examinăm starea *voinţeĭ*, adecă mişcările de răspuns independente de impulsiunile din afară. Experienţa următoare e cea maĭ potrivită pentru a ajunge la acest rezultat. Dacă acoperim nările uneĭ broaşte normale în poziţiunea sa obicĭnuită cu o bandeletă de hîrtie de filtru imbibată în apă, în timp de $^1/_2$ saŭ 1 minută broasca să descotoroseşte cu îndemînare prin ajutorul labeĭ de dinainte de bandeleta de hîrtie. Dacă o împiedecăm să azvîrle hîrtia, cosîndu-ĭ labele de corp, după 1 minut saŭ 2 observăm fenomene de dispnee: respiraţiunea maĭ întîiŭ grăbită şi apoĭ rară, spazmurĭ la muşchiul submaxilar, retracţiunea ochilor, lăsarea în jos a pleoapelor, întinderea capuluĭ şi a corpuluĭ înainte şi în sus cu mişcărĭ respiratoriĭ adîncĭ, nelinişte generală etc. . . . De-ĭ lăsăm labele în libertate ia scoate imediat hîrtia si se linişteşte. In această observaţiune mişcarea labeĭ are un caracter cu totul voluntar. Ia e rezultatul unuĭ proces central maĭ complex — şi anume asociarea sensaţiuniĭ produse de hîrtie cu impulsiile nervoase ce rezultă din ventilaţia insuficientă a guriĭ şi a plămîilor. Trebue să admitem că mecanizmul acesteĭ asociaţiunĭ este analog în principiŭ cu mecanizmul

considera această mişcare a labeĭ ca o mişcare voluntară provocată de un raţionament elementar.

Ce ar face o broască *hipnotizată* în împrejurărĭ asemănătoare? După 20 saŭ 30 secunde respiraţiunea devine maĭ deasă, apoĭ se încetinează şi se măreşte; ochiĭ se trag maĭ înlăuntru, se închid din vreme în vreme, muşchiĭ mylohyoidienĭ se contractează în mod spazmodic; se observă adesea uşoare mişcărĭ de labă, dar broasca nu se desface de hîrtie, voinţa e ca paralizată! După aceasta spazmele respiratoriĭ se înmulţăsc; după 2 saŭ 3 minute broasca deschide în mod convulsiv gura şi se linişteşte; dar îndată accesul de astmă se repeţeşte sub aceiaşĭ formă. In acest timp reacţiunea încontra excitaţiunilor din afară e considerabil slăbită; poziţiunea broaşteĭ rămîne aceiaşĭ. După două saŭ treĭ asemenea crize, animalul „se trezeşte" şi-şĭ reia simţurile; atuncĭ aruncă hîrtia cu laba. Cu schimbarea poziţiuniĭ corpuluĭ fenomenele astmatice dispar.

Aşa dar hipnoza broaşteĭ cuprinde nu numaĭ inhibiţiunea mişcărilor de răspuns la excitaţiunea exterioară directă, dar chiar suprimarea mişcărilor voluntare maĭ complexe, adecă paralizia vointeĭ.

Dacă facem ablaţiunea unuĭ emisfer al creeruluĭ, broasca nu se deosebeşte aproape în nimic de o broască normală. Starea hipnotică e aceiaşĭ şi prezentă aceleaşĭ fenomene. Emisferul rămas înlocueşte funcţiunile creeruluĭ întreg. Cu extirparea îmbelor emisfere, fenomenele se schimbă. Rezistenţa broaşteĭ operate în timpul hipnotizaţiuniĭ e *foarte mare*. Hipnoza de-asemenea durează foarte mult. In aparenţă hipnoza uneĭ broaşte operate nu se deosebeşte maĭ de loc de a uneĭ broaşte normale, dară vedem deosebirea *esenţială* examinînd *sensibilitatea* cutanee, care la broasca operată nu sufere nicĭ o scădere în timpul hipnozeĭ. *Atuncĭ nu există anestezie.*

Astuparea nărilor la broasca operată fără creer, provoacă în timpul poziţiuniĭ normale fără hipnoză aceiaşĭ mişcare de labă, care însă se produce maĭ tîrziŭ decît la broasca normală. In timpul hipnozeĭ la broasca operată în poziţiunea zisă turcească *fenomenele astmatice sînt rare şi foarte slabe.* De obiceiŭ broasca aceasta stă multă vreme liniştită, apoĭ cu încetul se aşază şi se desface de bandeleta de hîrtie. *Orĭce excitaţiune cutanee favorizează această mişcare.*

Aceste experiențe arată că mișcarea labeĭ ca manifestațiune a voințeĭ raționate, se poate face și fără emisferele cerebrale. Dar e clar că ele iaŭ o parte principală în *accesul de astmă*, pe care-l sufere broasca *normală* hipnotizată. Ele comunică la toată această criză un caracter de emoțiune, maĭ ales de frică.

Astfeliŭ toate observațiunile arată că hipnoza la broască este caracterizată maĭ cu seamă prin activitatea deprimătoare a emisferelor, care atinge un grad înalt în oarecare condițiunĭ, anume în excitațiunea cutanee foarte slabă, dar îndelungată. Excitațiunile violente și dureroase provoacă cataplexia luĭ Preyer.

Din observațiunile arătate rezultă că depresiunea voințeĭ și a sensibilitățiĭ poate fi împărțită prin mijlocirea vivisecțiuniĭ și anume: extirparea emisferelor cerebrale exclude depresiunea sensibilitățiĭ și lasă pseudo-catalepsia, adeca broasca hipnotizată păstrează o pozițiune silită anormală. E clar că anestezia e produsă nu prin *starea paralitică* saŭ de tîmpire, nicĭ dincontra prin *activitatea* hemisferelor, activitate care oprește mișcările de răspuns ca mijloc de apărare raționată. Pe lîngă aceasta, activitatea emisferelor produce psiho-reflexe de emoțiune în timpul hipnozeĭ.

Dacă hemisferele aŭ fost scoase cu cîteva lunĭ maĭ înainte (opt — zece), nu se observă în timpul hipnozeĭ nicĭ anestezie nicĭ fenomene astmatice

Hipnoza la celelalte animale. Peștiĭ prezentă o foarte mare anestezie; lovirile, împunsăturile, curentul electric nu produc nicĭ o reacțiune. Toate celelalte fenomene și condițiunile hipnozeĭ sînt identice la peștĭ ca și la broască.

Torpila electrică se hipnotizează tot așa de ușor ca și ceilalțĭ peștĭ. Descărcările electrice se produc numaĭ sub o puternică excitațiune exterioară. Hipnoza cea maĭ ușoară e la *ophidion barbatum* culcat pe dos. Anestezia maĭ ales e foarte mare.

Sepia se hipnotizează ținînd-o pe spate.

Cel maĭ mare succes îl avem în hipnoza *pulpeĭ* (*Octopus*). Trebue ținut animalul așa ca brațele să fie îndreptate în sus, fără ca ventuzele să se agațe de ceva. Orĭ prin ce am irita animalul, el rămîne nemișcat; cel mult avem o ușoară reacțiune locală. Această stare ține maĭ mult de o jumătate de oară, pe cînd la celelalte animale ține de la 10—15 minute.

Hipnoza *racului* se cunoaşte de mult. *Stacojul* şi *langusta* prezentă maĭ mult interes, toate mişcările, chiar cele de respiraţie, se opresc. Anestezia e foarte profundă. Această stare ţine 20 de minute şi maĭ mult chiar.

Hipnoza *şerpilor* oferă un fapt interesant, anume: relaxarea muşchilor se întinde de dinainte înapoĭ; pe cînd partea anterioară e deja imobilă, partea de dinapoĭ se mişcă încă oarecare timp. Anestezia e puternică. Şerpele poate fi supus influenţeĭ vaporilor de amoniac, cloroform, piridină, nicotină etc.

Hipnoza *broaşteĭ cu ţăst* e maĭ greŭ de căpătat decît la celelalte animale; dar prin excitaţiunĭ exterioare simultane, de pildă lovind-o cu un ciocănaş, o putem obţinea. Putem provoca accesul de dispnee la ó broască de acestea hipnotizată.

Hipnoza unuĭ *crocodil* tînăr mĭ-a dat aceleaşĭ rezultate: anestezia pieleĭ şi a mucoaselor, încetarea mişcărilor voluntare şi lipsa de reacţiune la închiderea căilor respiratoriĭ.

Hipnoza *pasărilor* a fost observată deja de alţĭ fiziologĭ. Cercetările mele mi-aŭ dat cîteva rezultate nouă. Se poate provoca această stare *fără sensaţiunĭ dureroase,* maĭ ales acoperind capul pasăriĭ. Paralizarea mişcărilor voluntare şi anestezia sînt aşa de tarĭ încît animalul nu reacţionează, nicĭ chiar la cele maĭ violente excitaţiunĭ mecanice, himice şi electrice. Impunsăturile de ac, vaporiĭ de cloroform, de nicotină, nu provoacă nicĭ un răspuns. Maĭ adăugăm că *Czermak* a maĭ observat şi catalepsia la pasărĭ, ceia ce am constatat şi eŭ.

Chiar animalele de curînd născute sînt susceptibile la hipnoză, dară anestezia e foarte slabă.

Dintre mamifere, maĭ cu seamă pe epure l-am luat ca subiect de observaţiune. Trebue înlăturată în timpul hipnotizăriĭ orĭce excitaţiune dureroasă. Anestezia e foarte puternică. Fumul de tutun, vaporiĭ de cloroform saŭ de amoniac, nu trezesc pe animal.

Acestea sînt, în trăsăturĭ generale, rezultatele observaţiunilor mele asupra hipnotizmuluĭ animal. Pe lîngă aceasta maĭ comunic aicĭ şi rezultatele nouălor mele experienţe, în ce priveşte influenţa hipnozeĭ asupra *mişcărilor involuntare de manejă* la animalele cu sînge cald (mamifere şi pasărĭ) Dacă provocăm aceste mişcărĭ, chĭar la o găină, o raţă, un epure de mosc, prin leziunea

canalelor semi-circulare, a cerebeluluĭ, saŭ a oarecăror părțĭ din creer și după aceia hipnotizăm animalul, aceste mișcărĭ încetează; animalul rămîne nemișcat în timp de 3 până la 5 minute, cu fenomene de anestezie. Cînd animalul se trezește, mișcările încep cu aceiașĭ putere. Putem observa că slăbirea acestor mișcarĭ involuntare continuă chiar după trezire, maĭ ales sub influența hipnotizărilor repețite, care vindecă astfeliŭ animalul de boala sa artificială, cel puțin în ce privește simptomele sale motoriĭ.

Influența inhibitorie a hipnotizațiuniĭ se observă la epure chiar cînd a fost atins *nodus cursorius*; mișcările de manejă pot fi influențate de hipnoză în acelașĭ mod ca și mișcările voluntare. Acesta este un fapt foarte însemnat din punctul de vedere al teorieĭ hipnotezeĭ.

Astfeliŭ *tabloul general al hipnozeĭ la animalele* observate de mine e următorul: animalul e pus într-o pozițiune anormală; o sforțare a hipnotizoruluĭ slabă, dar prelungită, înlătură rezistența animaluluĭ. Atuncea mișcările voluntare sînt paralizate, animalul păstrează pozițiunea silită anormală (pseudo-catalepsie) și se dezvoltă o anestezie puternică a pieleĭ și a mucoaselor; excitațiunea *interioară*, ce o producem prin astuparea artificială a căilor respiratoriĭ, nu maĭ provoacă silințe de apărare rațională; ivirea mișcărilor convulsive spazmodice dă tuturor acestor fenomene caracterele uneĭ violente emoțiunĭ psihice (de pildă, astma hipnotică).

Trebue să maĭ amintim aicĭ un fapt interesant, și anume că animalele (broasca, pasările, epurele), după hipnotizărĭ repețite, înfățișază cîte-odată o stare de sănătate turburată; am observat apetitul stricat, slăbit, mișcările voluntare slăbite, oarecare îndobitocire (stupeur), o scădere a inteligențeĭ în timp de cîteva zile și chiar moartea.

Descripțiunea fenomenelor ce urmează după hipnoza animalelor o vom face maĭ tîrziŭ pe larg [1].

Urmează din observațiunile asupra animalelor că o puternică oprire a mișcărilor voluntare poate fi căpătată în deosebite chipurĭ: 1°, prin ajutorul unor puternice excitațiunĭ dureroase din afară; 2°,

1. Acelașĭ fenomen l-am observat în experiențele mele de hipnotizare asupra animalelor otrăvite. Hipnoza scade în mod considerabil acțiunea stricneĭ și a altor asemenea otrăvĭ.

printr-o oprire prelungită și silită a rezistenței, fără impresiune dureroasă. Starea dintîiŭ este forma cataplectică a hipnozeĭ (Preyer), a doua e hipnoza propriŭ zisă. Starea dintîiŭ intră în grupul fenomenelor de *inhibițiune reflexă,* cunoscute de mult în fiziologie; hipnoza *în principiŭ* aparține tot la acest grup de fenomene, dară cu participarea neapărată a proceselor psihice. Pe cît în cazul dintîiŭ, iritațiunea de dinafară trebue să lucreze repede și puternic, pe atîta în al doilea, impulsiunile exterioare trebue să lucreze încet, dară fără întrerupere și destul de mult timp. Această influență din urmă nu e cu putință decît numaĭ cu participarea creeruluĭ, și cu cît acesta e maĭ dezvoltat, cu atîta hipnoza e maĭ complexă. Hipnotizarea prin ajutorul impresiunilor cutanee provoacă la animal *sentimentul neputințeĭ luĭ de a se apăra,* și subiectul ajunge un instrument pasiv în mînile observatoruluĭ Observațiunile de maĭ sus arată că această stare nu e rezultatul uneĭ *slăbirĭ* (épuisement) saŭ a uneĭ *depresiunĭ a centrelor nervoase,* ceia ce ar putea proveni din lupta în timpul perioadeĭ de rezistență. La această explicare s-ar împotrivi faptul educațiuniĭ hipnotice.

Impulsiunile sensitive speciale, care rezultă din pozițiunea anormală a corpuluĭ (sensațiunea pieleĭ de la dos, a articulațiilor, a mușchilor, a canalelor semi circulare) provoacă o impulsiune la mișcarile voluntare de rezistență. Cînd rezistența a încetat și paralizia vointeĭ a apărut, aceste impulsiunĭ sensitive speciale lucrează maĭ departe asupra centrelor nervoase, care acum nu maĭ pot transforma aceste impulsiunĭ centripete în impulsiune voluntară motorie. Observațiunile de maĭ sus, de pildă fenomenele astmatice, dovedesc că în timpul hipnozeĭ, creerul e susceptibil de a fi excitat de dinafară, pe cale exterioară centripetă. Prin urmare *facultatea de a reacționa prin mișcărĭ voluntare raționate încontra impulsiuniĭ excitante e singură suprimată, dară nu sensoriul în general.*

In pozițiunea anormală chiar pe care o ocupă animalul se produce o sensațiune de nemulțămire, care la rîndul săŭ provoacă și maĭ mult iritațiunea. Animalul rezistă, și *această rezistență chiar înmulțește suma sensațiunilor displăcute excitătoare.* De aceia silințele pentru a-șĭ schimba pozițiunea încetează îndată. Animalul recunoaște nefolosința lupteĭ. De aicĭ paralizia vointeĭ și slăbirea aparentă a sensoriuluĭ. In această perioadă se pot observa

fenomene de *emoțiune psihică*. Adinamia hipnotică durează pînă în momentul cînd procesul de inhibițiune centrală slăbește gradat. Atuncea impulsiunile periferice, care se continuă fără întrerupere, vor provoca trezirea voinței și a simțurilor și prin urmare schimbarea pozițiunii corpului.

Văzurăm mai înainte că anestezia hipnotică e produsă nu printr-o stare paralitică a creerului, saŭ o tîmpire (stupeur) generală a centrelor nervoase; dincontra, experiența ne-a arătat clar că *activitatea oarecăror părți cerebrale* produce aceste efecte. Hipnoza nu e rezultatul unei slăbiri saŭ oboseli a creerului; fenomenele de anestezie și mai ales de astmă hipnotică răstoarnă cu totul această părere. După opiniunea mea trebue să admitem numai *slăbirea* (épuisement) *voinței*, a *volițiunii*, adecă *oprirea (arrêt) activității fiziologice a centrelor nervoase corespunzătoare* sub influența activității mărite a centrelor sensoriale, special stimulate pe calea centripetă.

In ceia ce privește *hipnoza la om*, trebue să admitem că elementele psiho-fiziologice principale în starea hipnotică la om și animale sînt aproape identice. Influențele exterioare hipnotizante, care la animale lucrează asupra simțurilor exterioare, sînt înlocuite la om prin influențe psihice. Animalul primește conștiința violenței exterioare prin sensațiunile pielei, produse prin mînile observatorului. La om această conștiință se produce într-un mod cu totul psihic. Atențiunea concentrată la omul pe care-l hipnotizăm corespunde perfect cu violența continuă exterioară exercitată asupra animalului și o înlocuește. Analogia e și mai mare cînd hipnotizarea se face prin mijlocirea paselor. Ele joacă pentru om același rol de agenți de violență exterioară ca și mînile observatorului în hipnotizarea animalelor. Avem a face aici, cu acte psihice, *inconsciente și instinctive*.

După D-l Richet, excitațiunile pielei pot aduce la om somnul somnambulic, întocmai ca și excitațiunile sensurilor speciale. Se produce atunci deodată o rîdicare a activității sensoriale și a imaginațiunii, chiar sub formă de emoțiune. In această stare raționamentul, ca control al conștiinței, e slăbit. Impulsiunile voluntare dispar, facultățile slăbesc. Acesta e tabloul depresiunii psihice în timpul hipnozei. La constrîngerea exterioară corporală saŭ somatică la animale corespunde omolog constrîngerea psi-

hică la om. O concentrare exagerată a atențiunii și a simțurilor produce fără voe o constrîngere interioară, care înlăturează raționamentul liber, neatîrnat, și prin urmare volițiunea activă. De aicĭ paralizia gradată a voințeĭ, adecă a mișcarilor corespunzătoare.

Acesta e un act cu desăvîrșire instinctiv, al căruĭ mecanizm principal are loc în sfera psihică inconscientă. Analiza subiectivă a unuĭ hipnotizat în această stare și în timpul îndepliniriĭ posthipnotice a uneĭ suggestiunĭ date ne dă îndestule probe pentru probabilitatea acesteĭ ipoteze.

In ce privește *suggestiunea hipnotică*, știm că în realitate ia se prezentă ca o *poruncă*, care în fond e tot o violență ce lucrează asupra raționamentuluĭ și a voințeĭ consciente. Slăbirea acestor din urmă se exprimă printr-o scădere a munciĭ intelectuale, logice și neatîrnate. Faptul interesant însă este îndeplinirea suggestiuniĭ, cînd individul a intrat deja în condițiunile vieții normale de toate zilele; aicĭ e vorba de păstrarea inconscientă în memorie a porunciĭ primite în timpul hipnozeĭ. Indeplinirea porunciĭ va fi maĭ tîrziŭ provocată printr-o dedublare psihică în momentul corespunzător saŭ maĭ probabil chiar printr-o *repețire complectă* a automatizmuluĭ hipnotic. Acest fapt se poate considera ca o „autohipnotizare", sub influența uneĭ impulsiunĭ subiective, provenind din sfera inconscientă. Starea de violență psihică se produce din noŭ și „voacea lăuntrică" a reminiscențeĭ inconsciente înlocuește voacea hipnotizatoruluĭ.

Dacă considerăm acuma *hipnoza animală*, nu avem să găsim fenomenele de suggestiune verbală. Găsim numaĭ fapte omoloage maĭ elementare. Din acest punct de vedere, putem considera faptul că un animal păstrează pozițiunea anormală, pe care i-a dat-o observatorul, ca un *ordin*, ca o *suggestiune* sub o formă maĭ grosolană, maĭ materială. Acest ordin material, ca și suggestiunea verbală, se prezentă ca un act de violență asupra raționamentuluĭ, a voințeĭ și a simțurilor subiectuluĭ.

Suggestiunea ca violență a neatîrnăriĭ voințeĭ este în viața ordinară a omuluĭ, în afară de condițiunile de hipnoză, un fapt foarte frequent și adesea se deosebește numaĭ foarte puțin de suggestiune hipnotică.

De aceia nu trebue să considerăm suggestiunea hipnotică

ca un simptom specific al hipnozeĭ, precum sînt de exemplu: catalepsia, anestezia, hiperestezia, etc. Decĭ suggestiunea hipnotică nu e un caracter special al hipnozeĭ umane, caracter care să o deosebească de hipnoza animală.

Imĭ pare că ajung aceste scurte consideraţiunĭ pentru a admite strînsa relaţiune filogentică ce există între mecanizmul psiho-fiziologic al hipnozeĭ la om şi aceia a animalelor, ceia ce am voit a arăta de la început.

Fotografiarea hipnotizaţilor.

In şedinţa de la 9 August, de sub preşedinta D-luĭ Magnan, D-l Dr. Von Schrenk-Notzing, membru al *Societăţiĭ psihologice din München*, a prezentat o serie de fotografiĭ de hipnotizaţĭ D-sa arată că studiul hipnotizmuluĭ nu se mărgineşte numaĭ în domeniul mediculuĭ; însemnătatea luĭ a fost recunoscută din punct de vedere medico-legal, cum şi în pedagogie, dar nu s a studiat în deajuns în raporturile sale cu arta dramatică, deşi fotografiĭ reprezentînd atitudinĭ de somnambule în stare hipnotică aŭ fost publicate de profesorul Luys.

Se poate la uniĭ somnambulĭ trezi prin suggestiune sensaţiuniĭ atît de viĭ încît expresiunea trăsurilor, a figuriĭ, a menţineriĭ şi a gesturilor, să trădeze admirabil sentimentele ce încearcă, aşa ca cel maĭ bun actor n ar putea imita expresiunea cu maĭ multă veritate.

O mulţime de tablourĭ din veacurile trecute ne arată că maestriĭ ceĭ marĭ aŭ ştiut să tragă folos din extazul, pe care-l producem noĭ astăzĭ asupra somnambulilor, pentru a se inspira în cele maĭ marĭ ale lor opere.

Pe lîngă aceasta se poate ca, fixînd o expresiune determinată prin catalepsie, să se producă o rigiditate, care din punct de vedere plastic, să folosească foarte mult artistuluĭ. Se înţelege că studiul aceloraşĭ fenomene e de foarte mare valoare şi pentru artistul dramatic. Pentru aceste consideraţiunĭ D-l Schrenck-Notzing a întreprins această serie de fotografiĭ, care reprezentă diversele atitudinĭ ale uneĭ somnambule sub impresiunea deosebitelor suggestiunĭ date. Aranjamentul artistic al *ensemblu*luĭ a fost făcută sub privegherea cunoscutuluĭ pictor profesorul Feller, iar D-l Schrenck-Notzing a dirijat starea hipnotică.

(Va urma)

NOTIŢE ŞI INFORMAŢIUNI

Insemnări bibliografice *privitoare la istoria Romînilor* culese de *Gh. Sion Gherei*, cu adnotări de *A. D. Xenopol.*

Veacul XVI.

Miles, M., Merckwürdigkeiten von Siebenburgen a. d. 15. Jahrhundert zusammengezogen aus dem sogenannten Siebenburgischen Würgengel. Manuscript a. d. 18. Jahrh. von 320 Seit.

P. Giovio, Commentario delle cose de Turchi, da Orcana circa il 1328 a Selim circa il 1512. O mulţime de ediţiĭ, cea întîia din Veneţia 1531, a doua ibid. 1538, a 3-a din 1537: in Wittenberg 1537, mit einer Vorrede von Melanchthon, Paris 1539, Basel 1553, ibid. 1567. O traducere franceză, Pariz 1540, una engleză, Londra 1546.)

1534. **Pii II.** Pont. Max. Asiae, Europaeque elegantiss. descriptio, mira festivitate tum veter., tum recentium res memoratu dignas complectens, maximae quae sub Federico III apud Europeos Christiani cum Turcis, Rutenis, Soldano, et caeteris hostibus fidei, tum etiam inter sese vario bellorum eventu commiserunt, access. H. Glareani Helvetii, compendiaria Asiae, Africae, Europaeque descriptio. Paris. ap. Galeotum a Frato, 1534.

1536. La grande victoire du roy Poloine contre Veyevod duc de Muldavie Paris în 4°.

O expunere a bătălieĭ de la Obertin între regele Polonieĭ Sigismund şi Petru Rareş. Menţionată de *Brunet*, Manuel du libraire VI, col. 1571 No. 27,825; probabil aceiaşi cu acea citată de D-l *Emile Picot* Chron. d'Ureche, p. 295 sub titlul. „La grande victoire du très illustre Roy de Poloine contre Veyvod duc de Muldavie 1535.

1550. *Peifer*, Imperatoris turcici libellus de vita, progressu et rebus gestis principum gentis Mahumetae, Bas. 1550.

1558. *Pauli Iovii Novocomensis* episcopi nuarini historiarum sui temporis tomus primus XVIII libros complectens cum indice plenissimo, Lutetiae Parisiorum ex officina typographica Michaelis

Vascosani via Iacobae ad insigne Pontis M. D. LVIII cum privilegio regis (236 paginĭ numerotate, 16 nenumerotate).—Tom. II din M. D. LX (349 paginĭ numerotate, 16 nenumerotate, cu un indice alfabetic).

Părțile relative la istoria Romînilor aŭ fost reproduse de D-l *Hasdeŭ* în Arhiva Istorică II, p. 26 și urm. D-sa însă reproduce greșit titlul opereĭ luĭ Iovius: Historia sui temporis ab anno 1494 ad annum 1547, și îĭ dă ca dată de aparițiune anul 1553. Din titlul reprodus se vede că Iovius era episcop. El se născu la 1483 în orașul Como și muri în Florența în 1552. Istoria luĭ fu publicată decĭ după moartea luĭ.

Există și o traducere franceză a acesteĭ scrierĭ: Histoires de P. Iovis sur les chouses advenues de son temps en toute les parties du monde, trad. du latin par Denys Sauvage seigneur du Pasc, Lyon et Paris 1579, 2 vol. în folio.

1573. *D'Herbert de Fulstein*, Traduction des chroniques et annales de Pologne, Paris 1573 în 4⁰.

1573. *Blaise de Vigenère*, La description du royaume de Pologne et pays adjacents, Paris 1573.

Autorul, care se ocupă în scrierea luĭ și de Moldova descriind maĭ ales starea eĭ economică, s-a născut la 1523 și a murit în 1595. Era originar dintr-o familie nobilă, studiè la Pariz și servi întîiŭ în cancelaria secretariatuluĭ de stat El reîncepu studiile sale într-o vîrstă coaptă, învățînd evreește și grecește. De la 1566—1569 el petrecu la Roma ca secretar de ambasadă.

1574. Tractatus historico-politici in quibus ea quae in S. R. imperio Gallia, Polonia, Suedia, Anglia, aliisque Europae regionibus tractata sunt, exhibentur, Coloniae, sumtibus Ioannis Antonii Kinchii, 2 vol. în 12.

Se află în biblioteca națională din Pariz, G. 1574.

1577. O carte ungurească cu cîntărĭ și laude relative la izbînzile luĭ Mateiŭ Corvin, între care și victoria (?) din Moldova (la Baia), tipărită la Cluj 1577. (Titlul nu s-a putut afla.)

1578. Chronicorvm Turcicorvm || In quibus || Tvrcorvm origo, principes, impe || ratores, Bella, Praelia, caedes, victoriae, reiqve || militaris ratio, et cae || tera huc pertinentia continuo ordine, & perspicua brevitate exponuntur ; & Mahometicae religionis instituta Iudiciorumq; processus, & Aulae constitutio ; Procerum item ac populi mores, vitraeq; degendae ratio percesentur Accessere naratio de Baiazethis filiorum seditionibus, Tvrcicarvm item re || rum Epitome ; quomodo nimirum captivi Christiani distrebantur, & ab imperatore Turcico caeterisq; Turcis tracten || tur; et Iohannis Aventini liber, inquo cause miseriarum, quibus Christiana Respub. || premitur,

indicantur, Turcicaeq; Sevitiae reprimendae ratio || dec aratur || Tomvs Primvs omnia nvnc primvm Bona fide Collecta || sermoneqve latino à Reverendo et doctissimo viro D. *Philippo Lomeiro* Theologo. (In bibl. naț. din Pariz, inventaire réserve 7164.)

1584. Rervm Polonicarvm || tomi tres ||: qvorvm pri || mvs omnivm, a Lecho pri || mo gentis dvce, ad Stephanvm Ba || thorevm etiamnum regem: tum Principium Lithuanie, || chronologieam recensionem, ac singulorum res || gestas complectitur: Adiecta recens historiarvm in no || stram aetatem incidentium continua narratione || .—II. Provinciarvm, quae vno Sarma || tiae Europaeae nomine vulgó veniunt, chorogra || phicam descriptionem continet. || —*III. Res singulariter a Polonis in || Valachia gestas Orationes item & Epistolas Sceptri || Polonici negocia concernentes* [*habet.* || Alexandro Gvagnino, eqvite av || rato peditumque praefecto authore. || 1584 || Francfvrti || Excudebat Ioann. Welchelus, impensis, Sigis. Feyerabendij. — Paris, Bibliot. Nation. M. 1322.

1584 *Georgii Codini*, De originibus Constantinopolitanis nunc primum in lucem edita interprete Georgio Dousa Iani apud Hieronymum Commelium, anno 1594.

1594. Histoire générale des troubles de Hongrie et de Transylvanie contenant la pitoyable peste et ruines de ces royaumes. Paris 1594 par *Martin Tumée.* (Martin Tumée, sieur de Genillé, romanțier și istoric francez născut pe la 1540, mort la 1590, după *Dr. Hoffer*, Nouvelle biographie, 1856 Paris.)

15 4. Tre orationi || Al sereniss. et Pietiss. || Sigismondo Battori || Prencipe di Transilvania, || Wallachia & Moldauia, Conte || de' Siculi & || del Signor Girolamo Tranchetta || Mandate d'all Autore à Sua Alteza. in Verona || Nella Stamparia di Giorlamo Discepolo || . M. D. XC. VI. || Con licenza della S. Inquisitione || . —28 pages. Vol. in 8.—Bibl. Nat. Paris M. 1695.

1595. Discovrs || veritable de la grand' gverre qui || est au Païs de Hongre entre Maxi || milian 2. esleu* Empereur des Ro || mains, Roy de Germanie, Hongrie & || Boheme, & Jean VVeiuod, || Prince de Trans || yluanie, allié || & defendu de Soltan So || liman Empeureur des Turcs, || . Ensemble les Monomachies combats'Singulier || & manieres de faires en la guere des Hon || gres & des Turcs || Le tout escrit & colligé sur le dit lieu || par Jean Malmidy || Paris || Par Denys du Val, rue des Carmes || prés Sainet

Hilaire ‖ M. D. LXV.—Bibliot. nat. Paris C. 4087. — 10 file nepagin. în 12.

* *Esleu=élu,* ales.

1596. Ungarische und siebenbürgische Kriegshändel von 1592—1596, Frankfurt în 4°, 1596.

1596. Chronologia in qua Provin | ciae sequente pagina nominatae et adivncta tabula topographica comprehensae, breviter describuntur, ex variis fide dignis Authorbus collecta, per Lev. *Hulsium.* Gandensem. Not. Imp. | Typis Christophori Lochneri MDXCVI Sumptibus Authoris

Pe pagina întîiŭ se află armele deosebitelor țărĭ, între care acele ale Podolieĭ reprezentate printr-un cap de boŭ, ale Munteniei prin 3 capete de arap, ale Moldoveĭ prin 2 capete de arap; citat de D-l *Hasdeŭ* în Istoria critică.

1597: Aceiașĭ lucrare în nemțește.

Chronoligia | das ist | ein kurcze beschreibung | vas sich in den Ländern so in dieser hier | zu gehörigen Landtafel begriffen, bis auff dieses 1597 | Iahr, gedenckwürdigs verlauffen, aus vielen gläubwur | digen Authoribus zusamen Colligiert | Durch | *evinium Hulsium,* Gadensem Not. Imp. | Typis Christophori Lochneri, M. D. XCVII Sumtibus Authoris.

39 file nepag în 4.—(Bibl. regală din Bruxella N. 26,234.)

1598. L'ottomano | di *Lazaro Soranzi.* Doue si dà pien ragguaglio non solamente della Potenza del presente Signor de Turchi Mehemeto III, de gl'interessi, ch'egli hà con diversi Prencipi di quanto machina contra il christianismo, e di | quelle che all'incontro si potrebbe à suo danno oprar da noi, ma ancora di vari Popoli, Siti, Città, e viaggi, con altri particolari | di Stato necessar à Sapersi nella presente guerra d'Ongheria | Alla Santità Di N. Signore | Clemente VIII. | In Ferrara | Per Vitorio Baldini, Stampatore Camerale | Con licenza de' Superiori. MDXCVIII 13 f. npg 127 pg.

Bibliot. Nation. Paris, Inventaire 3, 404. 1. 302.

1598. Exemplar Pa | cis perpetvae: vervm: ac ori | ginali suo concordans: Inter reges: Regnumque Polo | niae, eiusdemque principes tam Ecclesiasticos: que secula | res: aliosque Status ex vna: & Magnum Magistrum | Prussie: Necnon Magistros Alemaniae, Italiae: & Li | voniae: Theutonici ordinis: eoroumque praeceptores | . attinentes, ac subditos: & ipsorum haeredes ac succes | sores ex altera: partibus: Regnum Poloniae: totamque | pro-

uintiam Prussiae, ac vtriusque pertinentias | Concernentis: Anno à Christo nato | M.CCCC.XXXVI erectae, ac initae: plus quam ducentis Sigillis muni | tae: ac robo | ratae | Adnexis Dvabvs qvit | tantijs, plenariam huius pacis adm | pletionem: ac perfectionem | attestantibus | excussvm augvstae per | *Philippvm Ulhardum* M. D. XCVIII.

20 p. nep. form. în 4. — (Bibliot. națională din Pariz, M. 1240.)

Spre știință

Autorii care doresc ca scrierile lor să fie publicate în „Arhivă“ vor binevoi a-şi trimite manuscriptele pe adresa D-luĭ *Gr. C. Buţureanu*, Secretarul general al Societăţii, Iaşĭ, strada Buna Vestire No. 6. Articolele priimite se citesc în şedinţele Societăţii care decide asupra publicării lor.

Tot pe această adresă se priimesc publicaţiunile despre care autoriĭ saŭ editorii lor ar dori ca să se facă dărĭ de seamă saŭ anunţurĭ în revista noastră.

DIRECŢIUNEA

CURSURILE LIBERE

ALE SOCIETAȚII ȘTIINȚIFICE ȘI LITERARE DIN IAȘI

Ianuarie—Maiŭ 1891.

Grig. I. Alexandrescu, Legislația și moravurile . . . . 4 lecțiĭ
N. Beldiceanu, Istoria pămîntuluĭ și a societăților animale în legătură cu omul. . . . . tot semestrul
Grig. Buțureanu, Istoria civilizațiuniĭ. . . . . 8 lecțiĭ
V. Buțureanu, Fizica experimentală . . . . tot semestrul
Dr. W. Finkelstein, Higiena copiilor. . . . . 4 lecțiĭ
I. Găvănescul, Introducere în filozofie. . . . . tot semestrul
Ed. Gruber, Hipnotizmul. . . . . 10 lecțiĭ
Dr. Socor, Simțul vederiĭ. . . . . 10 „
Al. Suțu, Arta la Greci. . . . . 8 „
H. Tiktin, Introducere în linguistică . . . . 6 „
M. Vlădescu, Interpretarea organizmelor în biologia experimentală. . . . . tot semestrul
A. D. Xenopol, Din Istoria Romînilor. . . . . 10 lecțiĭ

* * *

Cursurile vor avea loc de la 8—9 oare seara în Aula Universitațiĭ de Iașĭ. O programă specială va arăta seria și zilele ocupate de fiecare conferențiar. Cursurile care nu se vor putea ținea în semestrul actual vor rămînea pe semestrul de iarnă 1891/2.

An. II No. 6 DECEMVRIE 1890

ARHIVA
SOCIETAȚIĬ ȘTIINȚIFICE ȘI LITERARE
DIN IAȘI

APARE ODATA PE LUNA

SUMARIŬ

IAȘĬ

EDITURA SOCIETĂȚII ȘTIINȚIFICE ȘI LITERARE DIN IAȘI

1890

Arhiva aparo lunar în fascicule de câte patru coale. Prețul abonamentuluĭ este :

Pe an	15 leĭ	
Pe șese lunĭ . .	8 „	
Un număr de 4 coale .	1 leŭ 50	banĭ

Pentru străinătate se adauge portul.

Abonamentele se primesc la D-l secretar general *Gr. C. Buțureanu*, strada Buna-Vestire No. 6, precum și la toate librăriile din țară.

TIPOGRAFIA BUCIUMULUI ROMÂN.

PSIHOLOGIA ETNOLOGICA

Concepţiunile ţăranuluĭ romîn despre viaţă şi lume

de

I. Găvănescul.

Analiza vieţiĭ intelectuale a ţăranuluĭ nostru, cercetarea moduluĭ cum se oglindeşte în spiritul luĭ lumea, mediul fizic şi social, lucrurile şi instituţiunile, va aduce cu sine un întreit folos:

1. Va acoperi o lacună în dezvoltarea conştiinţeĭ de sine a naţiuniĭ noastre;

2. Va spori ştiinţa etnologică cu un capital însemnat;

3. Va înlesni sarcina acelora care doresc şi tind a rîdica niveluĭ buneĭ stărĭ fizice şi morale a ţăranuluĭ,— cea maĭ fundamentală şi prevăzătoare fortificaţie a neamuluĭ nostru.

Insemnătatea acestor cercetărĭ etnologice se vede uşor cît este de înaltă, dacă se măsoară după valoare urmărilor lor practice, după impulsul ce sînt în stare a da unuĭ popor în cîştigarea şi desfăşurarea energieĭ, în cucerirea fazelor maĭ înaintate de adoptare la condiţiunile moderne ale vieţiĭ, decĭ în rîdicarea la treptele maĭ superioare ale evoluţiuniĭ etnice.

De aceia, toţĭ cîţĭ cunosc saŭ pot cunoaşte ceva din sufletul ţăranuluĭ nostru, din felul luĭ de apercepere, din chipul cum priveşte el viaţa, munca, amuzamentul;

diferiţiĭ factorĭ aĭ organizaţiuniĭ sociale, precum şcoala, biserica, legea, justiţia, administraţia etc., cu tot aparatul lor de oamenĭ şi lucrurĭ; din chipul cum priveşte el diferitele clase sociale şi diferitele profesiunĭ, ca profesoratul, preoţia, medicina etc., ştiinţa în genere, precum şi oameniĭ ce le practică. Toţĭ cîţĭ aŭ observat părerile ţăranuluĭ despre nutriment, despre îmbrăcăminte, despre boale şi cauzele lor de contractare şi lecuire, despre condiţiunile sănătăţiĭ, despre anomaliile corporale la om şi animale, despre moarte, despre crimă şi criminalĭ, despre familie, femee, cununie, divorţ, etc. etc.—toţĭ vor fi, desigur, ascultaţĭ totdeauna cu interes cînd vor voi să dea publicităţiĭ observaţiunile lor.

Adaog chiar că trebue să se simţă datorĭ a le aduce la cunoştinţa tuturora de îndată ce vor ajunge cu mintea la concluziunea că aceasta este condiţiunea premergătoare la îndreptarea multor rele sociale.

Arhiva va primi totdeauna cu mulţămire studiĭ care, ca cel următor al D-luĭ *Spiridon Popescu*, vor căuta, prin adunare sistematizată de observaţiunĭ, să pună în lumină modul ţăranuluĭ de a privi o chestiune, un fenomen oarecare, şi să arate totodată cauzele, dacă nu toate, cel puţin cele maĭ principale, ale uneĭ astfeliŭ de concepţinnĭ.

Pentru că ne aflăm tocmaĭ în momentul uneĭ reforme a sistemuluĭ nostru de învăţămînt şi de educaţiune publică, mi-se pare cu deosebire important şi de un interes urgent a se studia concepţiunile ţăranuluĭ despre şcoală ca instituţiune culturală. Ce crede el despre funcţiunea şi utilitatea scoaleĭ? Şi pe ce se întemeiază credinţa luĭ? Răspunsul dat acesteĭ întrebărĭ va uşura mult sarcina celuĭ ce ar voi a răspunde maĭ cu temeiŭ la întrebarea: Ce este de făcut pentru îndreptarea deplorabileĭ stărĭ de lucrurĭ actuale?

DIN VIAȚA SATULUI MEU

Credințele săteanuluĭ despre școală și efectul eĭ

de

Spiridon Popescu.

Se iaŭ de multe orĭ subiecte *din viața de la țară*, și, fie pentru dorul de a vedea pe sătean dezbărat de o mulțime de credințe greșite saŭ de a prezenta publiculuĭ inteligent un portret maĭ mult saŭ maĭ puțin exact al săteanuluĭ, fie chiar numaĭ pentru plăcerea de a scrie — se face din acele subiecte proză, poezie — une-orĭ proza în poezie, alte-orĭ poezie în proză. Sînt însă chestiunĭ de la cunoștința și rezolvirea cărora ar izvorî într-adevăr o reală îmbunătățire a stăriĭ săteanuluĭ. Ar trebui dar să intereseze pe toțĭ, fără deosebire, și chestiunĭ ca cea următoare: *Cum cugetă săteanul despre școală?*

Este cea maĭ mare greșală de a crede că școala este cunoscută în intențiunea eĭ. Școala este pentru sătean un fenomen care deși noŭ, e îmbrobodit, ca toate fenomenele din natură, cu o mulțime de credințe care de care maĭ falșe. Care este *rațiunea de a fi a școaleĭ*? Iată întrebarea la care nu poate răspunde nicĭ un sătean; în schimb săteanul, atît cel ce n-a trecut prin școala rurală cît și cel ce a trecut, îșĭ explică acest fenomen care se chiamă școală după cum aparențele îl înșală și intelectul luĭ îl ajută. Cele ce urmează crez că vor invedera aceste afirmațiunĭ.

Prin cuvîntul *muncă* se înțelege totdeauna *agricultura* saŭ

---

1. Rogojeniĭ din județul Covurluĭ.

orice altă ramură de activitate corporală. *Carte* şi *muncă* sînt pentru sătean două noţiuni contradictorii. *A nu munci* ar fi tot una cu *a fi fericit. Numai omul învăţat ar fi fericit, pentru că numai el nu munceşte.* „Ghine faci, dragul moşului, de înveţi carte, doară-i scăpa de muncă". [2] „Bunu-i plugul, bun meşteşugul, dar îi mai bună cartea, că ei părale fără să munceşti; învîrteşti de trei ori din condeiu, şi ei părale de le mănînci cu lingura".

Toţi boerii ar fi învăţaţi. Iar boerii sînt de două feliuri: „boerii mari", care stau la oraşe şi care umblă cu cilindru şi mănuşi, „şi boerii mici", adecă proprietarii şi arendaşii de moşii. Dacă înveţi carte te, faci boer mare; cu toate acestea, deşi nu toţi poartă cilindru, se dă titlul de boer la toţi funcţionarii publici. „Boerilor le trebue carte multă, pentru că ei au de socotit bani, dar la ce foloseşte cartea unui ţăran?!". Cu toate acestea e bine „să ştii o lecuţă de carte". „Gîndeam şi eu să-mi învăţ copchiii măcar atîta, ca să nu se ducă cu scrisoarea de bătae în sin, ori ca să ştie şi el a însemna ceva, ori ca să nu le atîtea sub fălci la meliţie"!

Rar de tot, mai cu seamă în momente de independenţă, adecă atunci cînd Bacus amorţeşte grijile nevoilor vieţii, se aud luîndu-se hotărîri ca acestea: „Să ştiu bine că mi-oi pune carnea la saramură, [3] şi tot o să-mi învăţ copchiii carte, să nu mai muncească ca mine"! Insă totul e zădarnic, căci sărbătoarea trece, realitatea apare, şi în zorile zilei următoare copiii aud pe tatăl lor: „Sculaţi că cîntă cristeii [4] în popuşoi".

A şti condeiu, a şti carte, a fi învăţat sînt expresiuni sinomine. Se admiră „un scriitor care face să tremure masa sub condeiul lui", şi se despreţueşte un investigator al ştiinţei. Există între săteni următoarea istorioară, pe care o spun cu multă satisfacere: „Odată un învăţat a vrut să vadă cum lucrează alghinele, şi de aceia o făcut un ştiubeiu de steclă. Al-

2. Expresiunile de sub semnul citaţiei sînt expresiuni obicinuite în sat.
3. Expresiune ce se întrebuinţează cînd e vorba să se arate maximul de sacrificii.
4. Pasărea care se chiamă cristeiu stă de obiceiu prin fînaţe. Popuşoii bine cultivaţi n-au iarbă prin ei; iar dacă au, mai cu seamă cînd nu sînt dezvoltaţi, recolta lor e compromisă, cristeii cîntă prin ei, şi cine are astfeliu de popuşoi, nu e bun gospodar. Expresiunea e mai totdeauna sarcastică.

ghinele ş-o bătut gioc de dînsul, că întăiŭ o spoit ştiubeiul cu ceară, şi apoĭ s-o apucat de lucru; aşa încît o dat învăţatuluĭ peste nas, că *nu trebue să caute ascunsurile lumiĭ aceştiia*".

Şcoala ar impietri inima. „Nu te poţĭ îngrădi cu cel cu ştiinţă de carte, el caută numaĭ să te şmichirească. La un drum undeva, nu poţĭ găzdui la primar, la notar, la percector, la profesăr şi la crîşmar; încît morí de foame şi de frig, dacă n-aĭ trage la un *Romîn* de a noştri!" „Boeriĭ, cînd te ducĭ la tîrg, se uită la tine ca la o jiganie" [5].

In general, *şcoala ar slăbi afecţiunea fiilor către părinţĭ.* Iată ce cugetă săteanul despre unul oare-care din eĭ care ş-ar da copilul la şcoală, cu gînd ca să-l înveţe carte multă: „La sfîrşitul învăţăturiĭ, n-are să-l maĭ aibă de fiŭ; n-are să-l pună la masă cu dînsul; are să-ĭ de, dacă i-a da, să mănînce la vatra focului; noră-sa are să hie cucoană mare, cu pălărie ţuguetă, şi are să poarte rochiĭ cu ţoşte (turnură); eĭ are să-ĭ fie scîrbă de socri". Maĭ departe reflectează: „Cît îs în şcoală, îţĭ daĭ bucăţîca din gură, îţĭ dizlegĭ toate nodurelile, [6] şi la urmă cînd te ducĭ la oraş, la casa luĭ, intri noaptea pe portiţa din dos".

Şcoala de multe orĭ *ar rupe orĭce afecţiune a fiilor către părinţĭ.* Se istoriseşte cu adîncă mîhnire următoarea întîmplare. „Un ursariŭ avea un ficior care ajunsese ofiţer; ursariu nu-şĭ văzuse ficiorul de cînd era mic. S-o întîmplat să treacă ursariu pe lîngă locul unde oştirea poposâ la manevră. Cînd aude că ficioru-so îĭ acolo, dă busna pintre soldaţĭ ca să-l îmbrăţoşeze. Ficioru-so atuncĭ se face că nu-l cunoaşte şi pune pe soldaţĭ să gonească pe cioara cea spurcată"! „Ţiganul cînd o agiuns împărat o spînzurat întăiŭ pe tată-so" etc.

Scoala n-ar fi accesibilă sătenilor. Pentru ca să poată cineva învăţa carte, ar trebui să aibă o predispoziţie pentru ia inăscută, moştenită; almintrelea toate sforţările de a învăţa carte rămîn zădarnice. Cu alte cuvinte: *educaţia n-ar avea nicĭ o putere modificătoare asupra predispoziţiunilor.* Indemnam dăunăzi pe un fruntaş din sat, care are un copil ce a terminat clasele primare, ca să-şi-l dea maĭ departe să înveţe; el mă întimpinâ cu

5. Fiară sălbatică.

6. Micile economiĭ băneştĭ ce le fac săteniĭ şi le ţin legate în nodurĭ de cîrpe.

aceiaşĭ obiecţiune cu care m-am întîlnit maĭ totdeauna în asemenea circumstanţe: „Apoĭ, dragu moşuluĭ, ştiĭ vorba ceia: din coadă de cîne nu se face sîtă de mătasă; dacă neam de neamul mieŭ n-o ştiut *carte, apoĭ tocmaĭ copchilul mieŭ are să se pricopsească?! Las că nu* mi-aşĭ înstreina copchilul mieŭ prin lumea neagră, că doar n-am o sută di ficiorĭ. Afară di asta, noĭ aşa sîntem lăsaţĭ di D-zeŭ să muncim. Dacă ar învăţa toţĭ carte, cine ar lua sapa di coadă? orĭ: cuĭ să rămînă coarnele pluguluĭ? Uite-te d-ta în sat la noĭ, cîntăreşte cu ochiĭ şi preţălueşte pe băeţiĭ care es din şcoală: nicĭ carte nu ştiŭ, ca să zicĭ că ştiŭ şi eĭ să se hrănească în lume cu cartea, nicĭ gospodarĭ bunĭ nu sînt. Buginesc o mulţime di vreme în şcoală, şi cînd es, se povidesc pe drum de lene, veşnic cu ochiĭ umflaţĭ de somn; cu greŭ îĭ daĭ la brazdă; iaca aşa se strică lumea"!

Tot ce scrie în cărţile nouă [7] *ar fi minciunĭ. Cu cît înveţĭ maĭ multă carte, cu atîta aĭ avea maĭ mulţĭ sorţĭ că aĭ să înebuneştĭ.* „De a tot învăţa carte, are să înebunească"; „îĭ nebun de carte"; „am maĭ văzut eŭ nebunĭ de iştia care-ţĭ spun şi din stele".

Cine învaţă carte multă, ar uita pe D-zeŭ, ar călca legea [8]. Mi-se istorisea cu mare durere sufletească că un oarecare exploatator al credulităţiĭ sătenilor dezvolta teoriĭ ateiste, „L-am auzit eŭ cu urechile mele cum bîrfea pe D-zeŭ". „Nicĭ un boer nu maĭ posteşte şi nu maĭ ţine legea creştinească, ca să ţie Duminica şi sărbătoarea; ia de aceia nu maĭ ploua, c-o eşit lumea învăţată, o eşit dracu pe pămînt".

In rezumat: *Muncitorul n-ar trebui să ştie carte; şcoala ar avea ca intenţiune suprimarea munciĭ; şcoala ar înjusta sufletul şi ar strica mintea.*

* * *

E natural să ne întrebăm care e *cauza* acesteĭ nenorocite situaţiunĭ. Căror imprejurărĭ se datoresc credinţele în chestiune, căcĭ toată lumea doritoare de dezvoltarea maselor se aştepta cu totul la altă-ceva?.... Un spirit examinator, fie el orĭcît de puţin scrupulos, găseşte că răul provine din maĭ multe cauze cu desăvîrşire regretabile.

a. *Ceĭ însărcinaţĭ cu răspîndirea culturiĭ* saŭ n-aŭ voit să-şĭ

7. Cele tipărite cu litere latine.
8. Legea, religiunea.

dea osteneală ca să facă evidentă pentru toțĭ rațiunea și intențiunea școaleĭ, saŭ eĭ înșișĭ nu le-aŭ înțeles importanța, pentru ca apoĭ să poată fi înțelese și de sătenĭ. Primul caz e greŭ de admis, pentru că ar fi prea fără amor propriŭ cel care, cunoscînd un lucru, n-ar voi să-l arate, avînd în vedere maĭ ales că este plătit, și prin urmare îĭ este obligator s-o facă aceasta. Al doilea caz se impune. N-am să daŭ probele acuma: sper s-o fac aceasta cînd *voiŭ arăta cum se învață carte în satul meŭ.* Voiŭ spune acum numaĭ că dacă există școala, care are menirea de a răspîndi lumina, ia nu face decît confuziune în deprinderĭ și în credințe și pare a nu avea alt rost decît acela de a se compromite. Săteanul nu urăște cultura, nenorocirea cea mare e că n-o pricepe.

b. *Funcționariĭ publicĭ.* Punctul acesta nu e decît o urmare a aceluĭ întîiŭ, și din el ne învățăm că nu numaĭ la sate școala nu poate să se facă înțeleasă.

Școala rurală nu dă decît cu totul excepțional funcționarĭ în comuna respectivă, saŭ dacă dă, aceștia în majoritatea excepțiunilor, după ce aŭ primit o spoială de cultură la orașe, se conduc de principiul că: nicĭ un prooroc nu e bine primit în patria sa; motivul adevărat este însă că nicĭ un șarlatan nu șĭ poate exercita cu ușurință meseria între aĭ luĭ. Maĭ departe: Tot ce a desperat de slujbe, fie ele cît de micĭ la orașe; tot ce a fost vițios și ca atare alungat din furnicarul de slujbașĭ al centrelor; tot ce orașele n-aŭ putut mistui: a năvălit — maĭ cu seamă la început cînd s-aŭ creat și înmulțit slujbele — la sate. S-a simțit necesitatea de slujbașĭ, și din lipsă nu s-a făcut multe alegerĭ. A fost de ajuns să știe cineva a copia ca să poată fi ajutor de notar; maĭ apoĭ apropriindu-șĭ formularele de lucrărĭ, să devină notar, primar, perceptor; și în maĭ multe rîndurĭ să treacă dintr-o slujbă în alta, saŭ să le cumuleze pe toate. In prima linie îșĭ propun să se îmbogățească, și mulțĭ reușesc; mulțĭ însă din ceĭ ce nu reușesc, pățesc aceasta, nu pentru că nu ar avea posibilitatea, ci pentru că aŭ mînă spartă, și de aceia, aceștĭ din urmă sînt și maĭ primejdioșĭ.

Postulantul de erĭ nu maĭ are aceiașĭ atitudine. Cu o aroganță care ar revolta chiar și pe trîmbițașiĭ fericiriĭ de la țară, el nu stă niciodată de vorbă cu săteanul, nu se ia de vorbă nici-

odată de nevoile luĭ, nu se aude vorbă dulce din gura luĭ Şi „vorba dulce mult aduce"! Cel care pînă erĭ se gudura şi era respins de pretutindenĭ ca neavînd educaţiunea cerută pentru slujba pe care o postula, astăzĭ e *omul de ştiinţă, învăţatul timpuluĭ*; se uită ca din cer la toţĭ „mojiciĭ" din jurul său. E atotputernic, poate să-şĭ bată joc de cel maĭ cinstit sătean; totdeauna porunceşte, totdeauna vorbeşte tare ca cu surziĭ şi răstit ca uniĭ stăpînĭ cu slugile. Consideră legea ca o căpcană în care vecĭnic cade săteanul necunoscînd-o, în care cazurĭ el poate să întoarcă şurubul după plăcere. Săteanuluĭ nu i-s-a prezentat maĭ niciodată om cu ştiinţă de carte care să fie „om a luĭ D-zeŭ"; pretutindenĭ, la sat ca şi la oraş, e şicanat de către slujbaşiĭ micĭ aĭ tuturor autorităţilor. La acestea să maĭ adăogăm şi daraverele cu proprietariĭ saŭ arendaşiĭ de moşiĭ,—oamenĭ, cum am zis, tot cu ştiinţă de carte. Cu astfeliŭ de suflete microscopice se întîlneşte săteanul la fiecare pas din viaţa sa şi din ele îşĭ plăsmueşte *tipul omuluĭ învăţat*.

c. Săteanul crede că ceĭ cu ştiinţă de carte nu muncesc din cauză că el nicĭodată în viaţa sa n-a avut ocupaţiĭ pur intelectuale; pentru el astfeliŭ de ocupaţiĭ sînt uşoare, pentru cuvîntul că chestiunile ce ar forma obiectul ocupaţieĭ sînt scrise în cărţĭ; cu alte cuvinte nu cunoaşte natura şi greutatea ocupaţiunilor oamenilor cu carte.

d. Săteanul crede că cartea îngustează sufletul. Aceasta rezultă dintr-o examinare exactă a unor tipurĭ falşe de cărturarĭ. Sînt din nenorocire şi caractere monstruoase, eşite din popor, cărora tocmaĭ din cauza interpretăriĭ greşite a şcoaleĭ, saŭ dintr-o cultură insuficientă, li-se pare că s-aŭ suit prea sus, şi ameţesc cînd se uită în jos.

e. Cartea strică mintea. Şi aicĭ judecată se face în necunoştinţă de împrejurărĭ. Aceasta provine din imprudenţa cu care se prezentă uniĭ cărturarĭ care, vrînd să-şĭ dea aerul de marĭ savanţĭ, se întîlnesc cu gratulaţiunĭ cu care se întîlnea Columb; pe de altă parte, dacă se găsesc şi de aceĭ cărora „le lipsesc cîte un grăunte", aceasta se ştie că e o consequenţă, nu a cărţiĭ, ci a vre-unuĭ viţiŭ.

Cele ce preced pun în evidenţă tristul adevăr că: *Săteanul nu cunoaşte,* nicĭ pînă astăzĭ, *raţiunea şi intenţiunea şcoaleĭ.* Iar acest

adevăr are de efect starea înapoiată și staționarea de cultură în care se găsește.

Medicul conștiincios, în stabilirea diagnozeĭ și în tratarea uneĭ boale, caută să știe cauzele eĭ și împrejurările care împiedecă efectul medicamentelor. Am arătat credințele despre școală, pentru ca să se vază că ele sînt un factor puternic, care contribue la paralizarea mersuluĭ instrucțiuniĭ. Prin urmare cel ce ar avea dorul de a grăbi vindecarea rănilor instrucțiuniĭ, trebue să ție seamă și de acest factor.

CÎTEVA NOTIŢE BIOGRAFICE

asupra cronicarului ION NECULCE

de

I. Tanoviceanu.

Viaţa privată şi chiar cea publică a oamenilor politicĭ romînĭ din seculele trecute este foarte puţin cunoscută.

Bărbaţĭ din ceĭ maĭ însemnaţĭ, care aŭ jucat rol mare în istoria ţăriĭ, de exemplu: logofeţiĭ Tăutul şi Stroicĭ[1], vornicul Moţoc şi alţiĭ îşĭ aşteaptă încă o biografie complectă.

Ioan Neculce patriotul cronicar, deşi a ocupat funcţiunile cele maĭ înalte, şi cu toate că a adus ţăriĭ marĭ serviciĭ în timp de războiŭ şi în timp de pace, este încă departe de a avea o biografie complectă. In studiile ce fac de cîţĭva anĭ asupra vechilor familiĭ romîneştĭ, am dat peste o scrisoare autografă a luĭ Ion Neculce, care aruncă lumină asupra primeĭ părţĭ a vieţiĭ sale, acea care pînă acum era maĭ puţin cunoscută. Din această scrisoare, adresată în anul 1732 luĭ Grigorie Ghica Vodă, rezultă următoarele:

1. Ion Neculce e născut pe la anul 1672, fiindcă în scrisoarea sa către Domnul el zice că e în vîrstă de 60 de anĭ. D-l Densuşanu, în Istoria literaturiĭ romîne, fixează data naşteriĭ sale, nu ştiŭ de pe ce izvoară, în anul 1670[2]; dată admisă şi de D-niĭ I. Nădejde[3]

---

1. Biografia luĭ Stroicĭ făcută în 1864 de D-l Hasdeŭ e incomplectă şi greşită, chiar numele săŭ Lupu este schimbat în Luca.
2. Ar. Densuşanu, Istoria limbiĭ şi literaturiĭ romîne, Iaşĭ 1885, p. 184.
3. I. Nădejde, Ist. limb. şi liter. romîne, Iaşĭ 1887, p. 459.

și Gh. Arbore [4]. D-l Popescu spune că e născut în 1673 [5] iar D-niĭ Al. Philippide [6], G. Stoicescu [7] și I. Lăzăriciŭ [8] nu ne arată decît data morțiĭ sale (1743, și aceia în mod greșit, după cum vom vedea maĭ la urmă).

2. El a rămas orfan de tată de la etatea cea maĭ fragedă, și poate chiar și de mamă; în această privință scrisoarea sa e confuză.

3. De pe mamă el era Cantacuzino, mama sa era fata luĭ Iordache Cantacuzino, marele vistier, unul din ceĭ dintîiŭ doĭ Cantacuzineștĭ ce aŭ venit în Moldova. Intr adevăr Neculce spune în scrisoarea sa că Iordăchioaia visterniceasa îĭ era moașa luĭ (în sens de bună), ceia ce de sigur nu poate fi decît moașă maternă.

4. Neculce a fost crescut în casa moașeĭ sale Iordăchioaia visterniceasa împreună cu unchiĭ săĭ Toderașco Cantacuzino vistierul și Iordache stolnicul. Și apoĭ împreună cu toțiĭ aŭ fugit în Țara Romînească de răul Leșilor în anul 1686, cînd s-a coborît, după cum singur spune în cronica sa, „Craiul leșesc, Sobiețki, cu „toată puterea sa, și cu toțĭ hatmaniĭ țăriĭ leșeștĭ, și cu toată reci-„pospolita, și cu multe podghiazurĭ în toate părțile, în toată țara „Moldoveĭ" [9]. In Muntenia Neculce a stat 4 anĭ. de la 14—18 anĭ, și în acest timp el a pierdut pe moașa sa Iordăchioaia. [10]

5. După întoarcerea din Muntenia, Neculce a șezut cîtva timp în sat la Pașcanĭ la unchiu-săŭ matern, stolnicul Iordache Cantacuzino.

Iată acum și scrisoarea luĭ Ioan Neculce, pe care am găsit-o între documentele Spitaluluĭ S-tuluĭ Spiridon din Iașĭ, ale moșieĭ Blăgeștĭ, Siliștea Blăgeștĭ Plicul VII sub No. 4.

---

4. Gh. Gh. Arbore, Istoria literaturiĭ romîneștĭ, Galațĭ, 1886, p. 81 și 82.
5. I. G. Popescu, Istoria literaturiĭ romîne, Bucureștĭ 1878, partea I, p. 31.
6. Alexandru Philippide, Introducere în istoria limbiĭ și literaturiĭ romîne, Iașĭ 1888, p. 127.
7. G. S. Stoicescu, Fragmente din autoriĭ romînĭ, Bucureștĭ 1877, p. 189.
8. Ioan Lăzăriciŭ, Istoria literaturiĭ romîne, Sibiiŭ 1883, p. 86.
9. Letopisețele Moldavieĭ și Valahieĭ ediț. II-a de M. Cogălniceanu T. II p. 232.
10. Această Iordăchioae se numea Catinca și era fata luĭ Costea Bucioc vornicul, pus în țeapă de Turcĭ, cela ce pururea sfătuia pe Gaspar Vodă spre bine (Miron Costin, ibidem T. I, p. 273), și a Candachieĭ fata mareluĭ logofăt Pătrașco Șoldan (1610). Mult sînge romînesc curat curgea dar prin vinele patriotuluĭ cronicar.

„Milostive şi luminate Doamne să fiĭ Mărie ta snătos."

„Alta fac ştire Mării tale pentru rîndul unor omin a dumi-„sal luĭ Iordachi păharnicul de Păşcanĭ ce s-aŭ sculat cu pără de „l-aŭ sorocit la divanul Mării tale, zicănd că nu sănt vecin, de „care lucru veĭ şti Mărie ta că eŭ rămăind mic de părinţi de „tată, am crescut în casa dumisale Iordăchioae visterniceasăi ceĭ „bătrăne, care mi-aŭ fost moş (sic) şi luĭ Iordache iar moşe, şi „vîrsta me este de şeizăcĭ de ai şi i-am apucat pe ceĭ omini tot „în Blăgeştĭ stăpînindu-i Iordăchioae visterniceasa. Şi la vre(me) [11] „Mării sali luĭ Cantimir vod, am fugit în ţara munteniască de răul „Leşilor ş-am şizut 4 ai cu toată casa noastră. Şi acolo aŭ murit „moşe noastră Iordăchioae, şi noĭ viind în ţară înapoi cu unchiu-„miu Iordache Stolnicul, ficiorul Iordăchioae ceĭ bătrăne am găsit „acel sat împrăştiet neavînd cine-ĭ stăpăni. Şi dup ci-am vinit i-au „strînsu iar pe toţĭ pe cii oameni la un loc la sat la Blăgeştĭ. „Şi după moarte unchi-miu luĭ Iordache Stolnicul, ră(şi)măind [12] „giupăniasa unchi-miu luĭ Iordachi Stolniculuĭ săracă s-aŭ aşezat „la sat la Păşcani cu şidere şi di pin tote satile pe unde aŭ avut „vecini i-aŭ strănsu tot în sat în Păşcani neputăndu-i sprijini pi la „multe locurĭ. Atunce aŭ muta(t) şi pe cii omini din Blă-„geşti la Păşcani; şi de atunce păn acmu n-am apucat pe cii-„ominĭ să pue v-o price cum că nu sint vecini, ş-aŭ să iasă la „vr-un divan să părască orĭ pe mătuşe e Iordăchioae or pe Ior-„dache Stolnicul pîn la aciastă vreme n-am apucat. De cănd ţiu „minte, eŭ aşa ştiŭ; iar maĭ înainte vreme de la moşi lor nu ţin „minte. Ci precum îĭ socoti Mărie ta.

„Să fiĭ Mărie ta snătos.

7240 Iulie 10.(=1732).

„Robul Mării tale, Ion Neculce vel vornic".

O singură observaţiune îmĭ maĭ rămîne de făcut înainte de a încheia acest mic studiŭ, şi o fac cu părere de răŭ.

In tratatele de istoria limbiĭ şi literaturiĭ romîne ce se predaŭ prin şcoală, se dă ca dată preciză a morţiĭ luĭ Ion Neculce anul 1743, ba chiar D-l Stoicescu spune că a trăit pînă la 1742 [13].

---

11. In scrisoare lipsesc literele *me*.
12. Cuvîntul rămăind e scris greşit de Neculce, după cum se vede.
13. Densuşanu, Lazariciŭ, Philiphide, Arbore, Popescu, Nădejde, Stoicescu op. şi loc. cit.

Această inexactitate, orĭcît de răspîndită ar fi, e nepermisă. In adevăr ultimul an pe care-l citează Neculce în cronica sa este anul 7251 August 1 (1743), cînd a plecat Costantin Mavrocordat la Constantinopol; însă el adaogă imediat, şi acestea sînt ultimele cuvinte ale croniciĭ sale: „şi neplinind anul mazil, aŭ „luat iarăşĭ domnia Țăriĭ Munteneştĭ. Iar aice la noĭ în Moldova „aŭ venit domn Ion Vodă Mavrocordat, fratele luĭ Costantin „Voevoda Mavrocordat.“ [14]

Prin urmare chiar de am presupune că Neculce a murit imediat după ce a scris aceste liniĭ, totuşĭ el a murit în anul 7252 (1744), iar nu în anul 7251, căcĭ a văzut şi suirea din noŭ pe tron a luĭ Constantin Mavrocordat, care a avut loc în 1744.

Probabil că primul care a schițat biografia luĭ Neculce, s-a mulțămit să arunce o repede ochire la sfîrşitul cronicĭ sale şi văzînd cifrele 7251 (1743) în ultimele 12 liniĭ, nu ş-a maĭ dat osteneală să maĭ citească şi cuvintele ce adaogă el, ci a zis că Neculce trebue să fi murit în anul cînd îşĭ termina cronica.

Ceĭ care aŭ scris maĭ tîrziŭ nu ş-aŭ dat osteneală maĭ multă ci aŭ copiat orbeşte eroarea primuluĭ biograf.

E locul de a zice: Voilà comme on écrit l'histoire. . . la noĭ.

---

14. Cronica Neculce, în Letopisețele Mold. şi Valah. de M. Cogălniceanu, ed. 2, T. II, p. 421.

DETERMINAREA GREUTĂȚII

MAĬ MULTOR SPECIĬ DE ANIMALE

de

Mihail B. Wierzbowski.

Se obicĭnuia pînă acum de a arăta mărimea animaluluĭ după lungime și lățime [1]. Dar aceste date nu sînt suficiente pentru necesitățile științifice, neputînd prin ajutorul lor să ne dăm seamă despre mărimea a 2 animale, pentru că un animal poate fi maĭ lung decît altul, dar să fie maĭ îngust, și cel dintîiŭ poate fi maĭ scurt și totușĭ maĭ lat.

De aceia pentru a înlătura aceste inconveniente e bine a determina mărimea animalelor după volumul lor, dar chiar acest mod, nu numaĭ că este incomplect, greŭ și incomod, dar nicĭ nu este exact din punctul de vedere științific. De ce? Pentru că două corpurĭ pot fi de acelașĭ volum, dar greutatea lor absolută să fie deosebită, fără îndoială pentru că densitatea lor e deosebită.

Dacă voim să avem o noțiune preciză despre greutatea unuĭ corp prin ajutorul volumuluĭ, trebue să înmulțim volumul cu den-

---

1. Cu această ocaziune mă simt dator să aduc mulțămirile mele D-luĭ profesor Dr. Leon de bunătatea cu care mi-a pus la dispoziție cărțile din biblioteca d-sale, cărțĭ care mi-aŭ servit la determinarea speciilor de animale de care este vorba în acest articol; D-luĭ profesor Dr. Cosmovicĭ de buna voință cu care mi-a pus la dispozițiune balanța de preciziune a laboratoruluĭ zoo-fiziologic din localitate; apoĭ D-luĭ O. Brucar pentru traducerea acestuĭ articol din nemțește în romînește.

sitatea ; căcĭ din fizică știm că M saŭ P=VD. Unde M este masa, P greutatea absolută, V volumul, D densitatea.

Așa dar în loc de a determina volumul și apoĭ densitatea, pentru a căpăta apoĭ greutatea, ne e cu mult maĭ ușor și maĭ simplu de a da măsura unuĭ corp prin greutatea luĭ, pe care o putem determina în raport cu unitatea de greutate.

Dacă dar ne va fi indicată greutatea deosebitelor animale, atuncĭ ne putem face o idee despre mărimea lor cu atît maĭ ușor de oarece în cazul acesta n-avem de a face decît cu un singur număr în loc de două.

Aceasta nu numaĭ pentru că aceasta e calea cea maĭ ușoară, dar în acelașĭ timp pentru că chiar fiziologia și embriologia consideră ca importantă masa saŭ greutatea, ca un factor ce are o mare influență asupra funcțiunilor biologice.

Daŭ aicĭ măsura greutăților ce le-am obținut cu o balanță farmaceutică pentru speciile maĭ marĭ, și cu o balanță de preciziune pentru cele maĭ micĭ.

In ce privește lămurire pentru determinarea greutăților animalelor aquatice, o conserv pentru un alt articol. Lungimea corpuluĭ, pentru animale variate, le-am luat pe partea superioară, cea de pe partea inferioară fiind ceva maĭ mică.

Toate animalele cărora le-am determinat greutatea sînt de prin împrejurimele Iașuluĭ.

No. curent	NUMELE ANIMALULUI	DIN CLASA	Lungimea (Corpuluĭ)	Lățimea (Corpuluĭ)	Greutatea în grame	DATA
1	Hirudo medicinalis L.	Vermes			6.50	în 20 August 1890.
2	Lumbricus terrestris L. exemplarul I-iŭ	Vermes			0.48	în 27 August 1890.
	exemplarul II-lea				0.41	
	exemplarul III-lea				0 27	
3	Oniscus murarius Cuv.	Crustacea	10 mm.		0.06	în 27 August 1890.
4	Locusta cantans Fuessly	Orthoptera	62 mm.	5 mm.	2	în 18 August 1890.

No curent	NUMELE ANIMALULUI	DIN CLASA	Lungimea Corpuluĭ	Lăţimea Corpuluĭ	Greutate în grame	DATA
5	Gryllotalpa vulgaris Latr.	Orthoptera	5 cm.	1 cm.	3.17	în Iulie 1890
6	Pyrrohcoris apterus L.	Hemiptera	13 mm.	5.8 mm.	0.10	—
7	Limnobates stagnorum L.	Hemiptera	10 mm.	2 5 mm.	0 02	—
8	Pentatoma rufipes L.	Hemiptera	13 mm.	7 mm.	0.10	în 12 Iulie 1890
9	Musca domestica L.	Diptera	9 mm.	3 mm.	0.03	în 22 Iunie 1890
10	Musca vomitoria L.	Diptera	11 mm.	4.5 mm.	0.06	în 23 Iunie 1890
11	Pieris napi L.	Lepidoptera.			0.05	—
12	Larva de Ocneria dispar L.	Lepidoptera	35 mm.		0.52	—
13	Polistes gallica (L) Fabr.	Hymenoptera	16 mm.	3.5 mm.	0.13	în 24 August 1890
14	Bombus terrestris L.	Hymenoptera	19 mm (măsurat in partea inferióră)	7 mm.	0.20	în 24 August 1890
15	Apis mellifica L exemplarul 1-iŭ.	Hymenoptera	14 mm.		0.06	în 22 August
	exemplarul al 2-lea.		18 mm.	5 mm.	0.07	în 24 August 1890
16	Coccinella septempunctata L.	Coleoptera	7. 5 mm.	5.5 mm.	0.06	în 23 Iunie 1890
17	Gymnopleurus Mopsus Pall.	Coleoptera	23 mm.	12 mm.	0.92	—
18	Lytta vesicatoria L.	Coleoptera	20 mm.	5 mm.	0.28	în Iunie 1890
19	Cetonia aurata L.	Coleoptera	17 mm.	10 mm.	0.42	—
20	Larva de Lampyris noctiluca L.	Coleoptera	19 mm.	5 mm.	0.20	—
21	Larva de Melolontha vulgaris Fabr.	Coleoptera	6 cm. (măsurat in partea superiòră)	4.5 cm.	4.14	în Iunie 1890
22	Larva de Hydrophilus piceus L.	Coleoptera	60 mm.	11 mm. (lăţimea maximă)	1.70	în 15 Iuliz 1890
23	Zabrus gibbus Fabr.	Coleoptera	14 mm.	5. 5. mm.	0.08	în 30 Iunie 1890
24	Cobitis fossilis L.	Pisces	19 cm.		28.72	în 15 August 1890

N. curent	NUMELE ANIMALULUI	DIN CLASA	Lungimea (Corpuluĭ)	Lățimea (Corpuluĭ)	Greutatea în grame	DATA
25	Bombinator igneus Rösel	Amphibia	20 mm. (de la gură la anus)	8. mm.	0.62	în 25 Iulie 1890
26	Rana esculenta L. (Rana viridis Rösel).	Amphibia	9 cm. (de la gură la anus)	4 cm.	48	în Iulie 1890
27	Emys lutraria Marseli	Reptilia	18. 5. cm. (lungimea poster. a scoiceĭ)	11 cm. (lățimea poster. a scoiceĭ)	9.85	în 5 Iulie 1890
	Oŭ de Emys lutraria	„	32 mm.	21 mm.	7.75	în 23 Iulie 1890
28	Anas boschas L. exemplarul 1-iŭ	Aves	61 cm.		1290	în 27 Iulie 1890
	exemplarul 2-lea		60 cm.		1060	
29	Sterna nigra Briss.	Aves	27.1. cm.	59 cm. (lărgimea aripelor)	58.25	în 18 Iunie 1890
30	Totanus glarcola Temm	Aves	24 5. cm.	43 cm.	73.20	în 2 Iulie 1890
31	Passer domesticus L.	Aves	17 cm.	24 cm.	30.71	—
32	Emberiza miliaria L.	Aves	20 cm.	31 cm.	53.50	în 21 Iunie 1890
33	Upupa epops L.	Aves	30 cm.	40 cm.	56.75	în 18 Iunie 1890
34	Circus cyaneus Bp.	Aves	54 cm.	17 cm.	476	în 18 Iunie 1890
35	Spermophilus citillus L.	Mammalia	20+6 cm. (corp+coada)	Inălțimea 7 cm. (la picioarele dinainte)	160	în Iulie 1890

Scris în Septemvrie 1890.

Amintirĭ despre Gheorghe Asaki.

Cuvînt rostit cu ocazia inaugurăriĭ statueĭ sale la 14 Octomvrie 1890.

de

Th. Codrescu.

Răposatul Gh. Asaki spune în biografia sa scrisă de însuşĭ el că la anul 1813 a fost numit profesor de ştiinţa teoretică-practică a arteĭ de inginer. Treizecĭ şi treĭ de elevĭ, fiĭ de boerĭ, aŭ urmat cursul pînă la 1819. Intre fiĭ de boerĭ s-a strecurat şi un plebeŭ Fotaki Gheţu, fost maĭ apoĭ inginer de Stat. Această menţiune însă nu este nicĭ cea maĭ veche nicĭ cea maĭ însemnată în ceia ce priveşte istoricul învăţămîntuluĭ nostru public.

Mă cunosc dator a vă supune cu această ocaziune o programă pentru învăţătura şcoaleĭ normaliceştĭ din biserica gospod a Sf. Neculaĭ cel Mare din Iaşĭ, 1814 Ianuarie 24. In această programă ceasurile sînt calculate după răsăritul soareluĭ, adecă, cînd după uzul oriental se zicea 6 ceasurĭ, se ştia că era amiazăzi. Aşa în această despărţire de ceasurĭ, cînd se zicea 5 oare, era 11 după uzul de astăzĭ. Lecţiunile se începeaŭ tot la 8 oare dimineaţa şi se ţineaŭ pînă la 7 seara. In dosul aceşteĭ programe se vede o iscălitură a luĭ Iordaki Balş. Ia cuprinde 3 profesorĭ, anume : Hristea, Macarie şi Constantin. Astăzĭ acest document se află în proprietatea mea. Eŭ nu am nicĭ o cunoştinţă pînă acum cînd s-a înfiinţat această şcoală romînească şi cît a ţinut durata eĭ. Alţiĭ maĭ fericiţĭ decît mine vor descoperi, poate, aceste date importante în privinţa şcoalelor romîneştĭ. (Programa e reprodusă în Uric. vol. X.)

La 1817 Asaki a organizat, cu cheltuiala sa, un teatru de societate în salonul Hatm. Costache Ghica. Fiiĭ boerilor Ghica şi Sturza aŭ reprezentat maĭ multe piese în limbile romînă şi franceză. Doamnele Elena Şubin, sora luĭ Grigorie Ghica Vodă, moartă la vîrsta de 90 anĭ, precum şi Agripina Sturza, care ne-a părăsit nu de mult în etate de 80 anĭ, aŭ luat parte la acele reprezentaţiĭ, împreună cu Iacobaki Leon.

Asaki în însuşimea sa de referendar al şcoalelor a sequestrat o parte din casele mînăstiriĭ Treĭ-Erarhĭ, unde îndată a deschis şcoala primară la 1828, care s-a închis în 1829 din cauza ciumeĭ şi a holeriĭ. In cuprinsul acestor încăperĭ s-a statornicit şi colegiul în care Gh. Seulescu preda întîiaşĭ-dată gramatica şi filologia romînă, de el compuse, transilvăneanul Vasile Fabian matematica şi geografia, şi Gh. Filipescu-Dubăŭ geodezia.

La 1829 Asaki fundâ cea întîiŭ foae periodică, „Albina Romînă".

In curgerea anilor 1829—1831, Asaki s-a ocupat la Bucureştĭ şi la Petersburg, ca secretar al comitetuluĭ ad-hoc, cu redactarea regulamentuluĭ organic.

La 1831 Asaki a fost numit arhivist de Stat, şi se ocupâ cu culegerea documentelor vechĭ privitoare la drepturile ţăriĭ.

La 1832 Asaki, prin mijlocirea Comitetuluĭ Central al şcoalelor, compus din Mitrop. Veniamin, logof. Gr. Sturza, vist. Iordachi Roset, vorn. Cost. Mavrocordat, hatm. Alecu Ghica şi vist. Mihaĭ Sturza, a stăruit ca toţĭ funcţionariĭ Statuluĭ să dea zeciuială din lefile lor, cu care să se poată întreţinea şcoalele din ţară. La Treĭ-Erarhĭ s-aŭ admis ca internĭ maĭ întîiŭ 20 fiĭ de boerĭ şi 20 fiĭ de săracĭ. Maĭ tîrziŭ numărul lor a sporit la 25 fiĭ de boerĭ şi 35 fiĭ de săracĭ. Intreţinera unuĭ elev pe lună costa 25 leĭ, şi maĭ apoĭ s-a sporit la 35 leĭ.

La 1834 fiind eŭ şcolar la şcoala publică din Galaţĭ sub profesorul Toma Giuşcă, seminarist din Socola, am văzut pe refer. Gh. Asaki, care venise în Galaţĭ împreună cu Lupul Balş, minist. justiţieĭ, şi cu Toderaşc Balş, şeful miliţieĭ, ca să primească pe Domnitorul

Mihaĭ Sturza, ce se întorcea de la Constantinopoli, unde se dusese spre a primi învestitura. Referendarul Asaki a dat ordin ca să se facă la 120 școlari cămeșĭ și pantalonĭ de basma, încinșĭ cu o cordea albastră după modelul arcașilor din tabloul luĭ Stefan cel Mare dinaintea cetățiĭ Neamțuluĭ. Eĭ purtau o lenta mare albastră cu o stea de argint. La carantina Tighina, după ce am prezentat M. S. Mihaĭ Sturza raportul din partea Comitetuluĭ școlar, corul de școlarĭ a intonat o cîntare compusă de profesorul Gușcă, intitulată: „*Azĭ Moldova se renaște, azĭ slava eĭ strălucește*“ — Secretariatul de Stat cu oficia No. 1838 din 27 Iunie însărcinează pe Gh. Asaki a avea generala inspecție pentru împlinirea programeĭ atingătoare de rînduiala cerșută în drumul Măriei sale, pînă în Iașĭ, cum și în capitalie, subscrisă de principele Neculaĭ Suțu. Programa s-a îndeplinit cu exactitate pînă la sosirea luĭ Vodă Sturza la mînăstirea Frumoasa, unde ș-a făcut rugăciunĭ în biserică și pe mormîntul tatăluĭ săŭ Grigoraș Sturza. De aicĭ alaiul a plecat în mijlocul sunetuluĭ clopotelor și al muziciĭ, cînd s-aŭ slobozit și 101 săcălușe * pînă la întrarea înălțimiĭ sale în palatul domnesc din Iașĭ.

In 1834, cu ocazia ungeriĭ în biserica Sf. Neculaĭ cel Mare a Domnitoruluĭ Mihaĭ Sturza, aŭ urmat în curs de treĭ zile pe tăpșanul de la Copou alăturea cu poșta, pe unde astăzĭ este grădina publică, ** maĭ multe festivitățĭ, întocmaĭ cu festivitatea urmată în anul 1833 sub generalul Mircovicĭ care cîrmuia Moldova. Tot corpul ofițeresc rus dăduse atuncĭ sărbărĭ marĭ în onoarea generalilor ce-ĭ comandaŭ. (Vezi Uric. Vol. XVI pag. 406).

---

*. Trebue să vă spun ceva și despre artileria Moldoveĭ. La 1821 eteriștiĭ Grecĭ își făcuse tabie pe cîmpia de lîngă Sculeni sub conducerea luĭ Iordache Olimpiotul spre a se apăra de Turcĭ. Săcălușul Moldoveĭ era singura lor armă. Originea acestuĭ săcăluș eŭ încă pînă acum nu am aflat-o. Știŭ numaĭ că în anul 1848 în 29 Martie acest săcăluș cu fitilul aprins era în fruntea milițieĭ sub conducerea luĭ beizadea Grigorie Sturza, îndreptîndu-se de la cazarmă prin strada Mare spre Copoŭ, la casa D-luĭ Alecu C. Mavrocordat, unde tineriĭ fruntașĭ aĭ mișcăriĭ naționale se adunase.

La 1849 luna Iulie sultanul Abdul-Medjid a dăruit Moldoveĭ cu ocaziunea investituriĭ luĭ Grigorie Ghica Vodă cincĭ tunurĭ cu toate cuvenitele lor, care atuncea s-aŭ și îmbărcat spre a se trimite în țară. In treacăt arăt că am făcut parte din suita Inălțimeĭ Sale, și am asistat la investitura luĭ Grigorie Ghica Vodă. Cu ocazia ocupăriĭ suroriĭ Bucovina de către trupele austriace, s-aŭ cumpărat de la eĭ șese tunurĭ. Iată decĭ începutul artilerieĭ noastre.

**. Se cuvine să spun că grădina publică pînă la 1860 nu avea fănare;

Tot în anul 1834 în 1 Septemvrie, după ce am asistat și eŭ, viind de la Galațĭ, la toate solemnitățile încoronăriĭ, am vizitat tipografia Albineĭ, ce se afla în casele luĭ Iorgu Ghica, unde astăzĭ se află școala de Bele-Arte; am dorit să văd și pe referendarul Gh. Asaki, însă nefiind el acasă, m-aŭ îndreptat că-l voiŭ găsi la casele ce și-le zidea atuncĭ. M-am dus și în adevăr că am găsit pe răposatul Asaki sus pe schele; el mă primi, și la rugămintea ce i-am făcut ca să fiŭ primit eŭ ca orfan sărac între interniĭ de la Treĭ-Ierarhĭ, mi-a făgăduit că voiŭ fi primit la ocazie.

Maĭ știŭ că la 1835 Maiŭ 5 a urmat examenul de la școala fetelor, în clasul elementar de la Treĭ-Ierarhĭ, unde se aduseseă copilele de la școala așezată în casele egumenieĭ bisericiĭ Bărboĭŭ, sub direcția luĭ Samoil Botezatu, profesorul de limba germană, și întemeiată după stăruința luĭ Gheorghe Asaki. Vodă Sturza și D-na Smăranda soția sa, văzînd cutezanța ascultătorilor de filozofie la profesorul Murgu, care aŭ intrat să asiste la examen fără autorizația Direcțieĭ, Măria Sa Vodă a ordonat referendaruluĭ Asaki ca să pue să cerceteze și apoĭ să se pedepsească pe cutezătorĭ. Oficia către profesoriĭ Seulescu, Fabian și Flechtenmacher este subscrisă de Gh. Asaki. Comisia a înfrînat pe tineriĭ neascultătorĭ cu pedepse disciplinare.

Tot în anul 1835 s-a înființat Academia Mihaileană după îndemnul luĭ Gh. Asaki.

Acolo la 1838, la examenul de vară ținut în prezența luĭ Vodă și a Mitropolituluĭ Veniamin, elevul Ioan Poni a rostit un exemplu din retorică tras din compunerile Sf-luĭ Ioan Gură de Aur pentru templul de la Atena pe a căruia frontispiciŭ era scris: „*Dumnezeuluĭ necunoscut*". Între alte cuvinte se zicea în el, „că

---

de abia atuncĭ Ministrul de Interne, d-l Mihai Kogălniceanu, mi-a ordonat, ca, Președinte de Munic. Iași, să-ĭ luminez grădina cu fănare. La întrarea în grădină în mîna dreaptă la al 4-lea fanar săpîndu-se ca el să fie așezat, s-aŭ găsit maĭ multe ciolane și o țidvă de om; din curiozitate am întrebat pe maĭ mulțĭ bătrînĭ ca să-mĭ spue dacă știŭ de unde ar proveni aceste oase. Doĭ locuitorĭ din Țicăŭ în vîrstă de 70 pînă la 75 anĭ mi-aŭ arătat că în vremea Rușilor la 1806 un fiŭ de boer pronumit „Ficiorul Domincei" își formase, ca și Bujor, o bandă de hoțĭ cu care prada trecătoriĭ pe drumurĭ. Acest hoț s-a executat prin tăerea capuluĭ pe cîmpul Copouluĭ, deși boeriĭ ceĭ marĭ din familia Catargiŭ aŭ insistat, spre a-l scăpa, ca să fie trimis maĭ bine la mînăstire, sub pază.

de ce vor să încapă în acest templu, pe acel necunoscut“. Mitropolitul Veniamin care atuncĭ zidea biserica Mitropolieĭ, a văzut în acea frază o lovire la adresa sa Elevul Neculaĭ Ionescu a rostit la obiectul poezieĭ, o bucată scoasă din cartea tipărită a luĭ Gh. Asaki întitulată: „*Ţinterimea unuĭ sat*“, care se începea cu „*al arameĭ sunătoare aud sonul trist şi sfînt*. . . . . . . Şi maĭ departe:

„Nobilĭ plinĭ de fantazie, de ce-u ură aveţĭ săteanul,
Cînd a frunţiĭ luĭ sudoare, ...
A născut mărirea voastră ş-avuţiilor odoare.“

Şi Vodă şi Mitropolitul supărîndu-se, aŭ eşit din examen, şi de atuncĭ n-aŭ maĭ călcat pragul Academieĭ. Asaki şi Seulescu fură proboziţĭ foarte cumplit.

La 1839 Asaki a instituit conservatorul filarmonic, aĭ căruĭ elevĭ aŭ putut cu succes reprezenta în romîneşte opera „*Norma*“ sub direcţia italianuluĭ Cervati.

In anul 1839, proprietarul Institutuluĭ Albineĭ îmĭ puse însărcinarea ca să corectez foiletonul Albineĭ, Spicuitorul Moldo-Romîn şi Icoana Lumiĭ, traducînd totodată şi articolele ce vor trebui în aceste treĭ foĭ. Această sarcină am urmat-o maĭ mult timp.

La clasul I de limba franceză se numise Vicontele de Saint-André, un carlist, favorit al luĭ Vodă M. Sturza. El însă neştiind nicĭ o buche romînească, eleviĭ nu făceaŭ nicĭ un progres. La 1840 luna Septemvrie referendarul Gh. Asaki mă însărcină pe mine ca să fac pe traducătorul în clas la şcolarĭ, dîndu-mi-se cîte 100 leĭ pe lună, adecă 33 fr. Aşa am urmat cîtva timp, pînă cînd D-l Saint-André se duse din ţară. Atuncĭ am primit decretul Epitropieĭ şcoalelor de profesor adiunct.

La 1841 Gh. Asaki înfiinţă la Piatră, fabrica de hîrtie condusă de Mihailic de Hodocin. Cu această fabrică Gh. Asaki cheltui foarte mult, încît a fost nevoit să alerge la împrumuturĭ colosale prin Sima Haia teleleiţa, cu tot monopolul ce-ĭ concedase Statul, pentru ca toate autorităţile să ia hîrtie numaĭ de la fabrica luĭ Asaki.

Biblioteca Academieĭ s-a înfiinţat la 1841 de refe-

rendarul Gh. Asaki. Cel întîiŭ bibliotecar a fost D. Gusti. După ce el a fost numit şef-pedagog, eŭ am fost însărcinat cu privegherea biblioteciĭ. Agentul luĭ Vodă Sturza la Pariz, D-l Picolo, recomandat de Fuşĭ, a cumpărat o mulţime de autorĭ grecĭ, latinĭ, francejĭ de la editorul tipograf Firmin Didot. Eŭ am făcut cel dintîiŭ catalog tipărit al bibliotecіĭ. După mine a urmat Dimitrie Pop, care a fost profesor la clasa I franceză.

La 1842 vîntul începuse a bate despre nord, ca să se întroducă în Academie limba franceză. In obşteasca Adunare era o furtună stîrnită de Bălşucă, cel cu tîlcuirea visurilor luĭ Mihaĭ Sturza. Referendarul duse la Adunare pe Alecu Manu, Manolachi Morţun, Manolachi Filipescu şi pe mine. Deputatul Bălşucă găsind în prefaţa miceĭ mele Gramaticĭ franceze cuvîntul *afinitate,* a început a striga că schimosim limba. Atuncĭ eŭ am răspuns cu toată cuviinţa, probîndu-ĭ că cuvîntul afinitate este curat romînesc, dîndu-ĭ toate explicările detrase de la cuvîntul *fin*, *fină*. Bălşucă ne maĭ avînd ce maĭ zice, ne-a trimis pe acasă.

In anul 1843 furtuna încă nu se astîmpărase contra şcoalelor. Gh. Asaki stărui pe lîngă Mitropolitul Veniamin ca să trimită la Academie pe deputaţiĭ ceĭ maĭ înverşunaţĭ contra limbiĭ romîneştĭ, ca să asiste la examenul ce se va face. Spre acest sfîrşit Gheorghie Asaki a pus însărcinare profesorilor Dimitrie Gusti şi Iancu Albineţ ca să facă întrebărĭ elevilor din istorie, retorică şi geografie. Deputaţiĭ aŭ rămas prea mulţămiţĭ cu predarea limbiĭ romîneştĭ, şi profesoriĭ căpătară laude şi felicitărĭ.

In anul 1847 Malgouverné veni la Academie ca director învăţăturilor în limba franceză, şi Asaki a fost înlăturat. Aceasta pentru a încuraja munca luĭ neobosită.—Convorbirile Literare în No. 15 anul I-iŭ din 1 Octomvrie 1867 nu cuprind pe Gh. Asaki între membriĭ Academieĭ Romîne. (Vezĭ Uricarul vol. IX pag. 492).

Toate actele ce am căpătat pînă acum, atingătoare de viaţa publică a făcătoruluĭ meŭ de bine, Gh. Asaki,

le-am înserat în cele 16 volume de documente, întitulate Uricariul.

Asaki înlăturat de la toate ocupațiunile ce a avut, se mîngîia cu compunerea multor articole istorice și piese naționale, pe care le publica în „*Calendarul Institutuluĭ Albinei*". El maĭ totdeauna se vedea în balconul caseĭ sale, pe care a fost pus o legendă: „**Lucrul și al meŭ repaos**".

Asaki a murit la 12 Noemvrie 1869. După moartea luĭ pe la 1878, casele sale cu tot întinsul lor parc se vîndură pentru 1800 galbenĭ către creditoarea D-na Czapcay, și legenda luĭ s'a aruncat în podul caselor.

Sic transit gloria mundi.

Asaki a murit ? . . . . Nu, iată-l că astăzĭ trăește, căcĭ amintirea faptelor sale l-a reînviat.

Trăiască memoria luĭ Gh. Asaki !

CONGRESUL INTERNATIONAL
de
Psihologie Fiziologică

Dare de seamă de Eduard Gruber.

(Urmare.)

Note asupra cîtorva fapte de hipnotizm comunicate de D-l Lombroso

D-l Lombroso, ilustrul întemeetor al școaleĭ de criminologie italiane, autorul *Omuluĭ de geniŭ*, se ocupă și de hipnotizm. D-sa a prezentat în ședința de la 9 August următoarele 3 note:

I. *Difuziunea credulităţiĭ*. Numărul cel mare de persoane hipnotizabile pe care îl dă D-l Bernheim și D-l Forel, nu se poate explica almintrelea decît printr-un feliŭ de epidemie a subiecţilor, dacă în adevăr sînt sănătoșĭ.

D-l Lombroso a încercat să provoace hipnotizmul la 100 de persoane, dar n-a căpătat adevărate succese (adevărata hipnoză) decît numaĭ la 20. In ce privește fenomenele de credulitate, a reușit mult maĭ bine, căpătînd o proporţiune de 30 la 100, maĭ ales la ceĭ slabĭ de spirit, la ceĭ stăpîniţĭ de patimĭ, la epilepticĭ, și maĭ cu seamă cînd îĭ suggestiona. De-asemenea cu obiectele care interesaŭ mult pe ceĭ experimentaţĭ s-a observat, în primele momente ale credulităţiĭ, un feliŭ de extaz. Oare aceste fenomene nu cumva aŭ fost asimilate fenomenelor de hipnotizm?.

II. *Polarizaţiunea*. D-l Lombroso spune că a făcut 170 de experienţe, care confirmă frumoasele fapte de polarizaţie des-

coperite de D niĭ Binet și Féré. Polarizația consistă într-o inversiune, o schimbare a uneĭ funcțiunĭ oarecare sub influența unuĭ esteziogen, precum magnetul. Cîteva exemple vor lămuri maĭ bine lucrurile. Dăm unuĭ subiect în somnambulizm ideia că are pe deget o pasăre. In timp ce el dezmiardă pasărea imaginară îl trezim și îĭ apropiem un magnet de cap. După cîteva minute subiectul se oprește și se arată mirat. Pasărea care îĭ stătea pe deget a dispărut. Atuncĭ începe a o căuta în sală și o găsește, dar după cîteva minute iar dispare, și apoĭ iar apare. Subiectul se plînge din vreme în vreme de durere de cap. Magnetul a făcut să disparà pentru un timp halucinația suggerată. Alt exemplu. Facem pe o histerică să privească un gong chinezesc, în care deodată dăm o lovitură puternică. Bolnava cade la moment în catalepsie. După această operațiune o trezim și o rugăm să privească din noŭ gongul; dară în acest timp apropiem de capul săŭ un magnet. După un minut ia nu maĭ vede instrumentul, care a dispărut complet din vederea sa. Atuncĭ orĭcît de tare am lovi în gong, bolnava nu maĭ cade în catalepsie. Astfeliŭ magnetul a paralizat oarecum vederea gonguluĭ și a înlocuit percepțiunea luĭ printr-o anestezie corespunzătoare, și de aceia vuetul gonguluĭ nu maĭ produce catalepsia.

Dară prin ajutorul magnetuluĭ noĭ putem polariza nu numaĭ o sensațiune saŭ o halucinațiune, ca în exemplele citate, ci chiar și o amintire evocată. Se poate polariza o atitudine, o contractură, o paralizie. In toate aceste cazurĭ o stare funcțională dată este înlocuită prin starea inversă.

D-l Lombroso a făcut 110 experiențe în stare de credulitate și 60 în stare de hipnoză complectă. A obținut polarizația într-o proporțiune aproape de 57 la 100. Deosebind observațiunile după izvorul imaginiĭ halucinatoriĭ rezultatele sînt următoarele: cu halucinațiĭ sensoriale a căpătat în 10 la 100 de cazurĭ polarizație; cu halucinațiĭ psiho-sensoriale în 62 la 100, iară cu halucinațiunile psihice în 100 la 100

Natura imaginiĭ halucinatoriĭ. După părerea D-luĭ Lombroso, în hipnotizm s-a abuzat prea mult de cuvîntul suggestiune. In adevăr ia intră într-o foarte mare parte, dar nu poate

explica oarecare fenomene care nu sînt în mintea experimentatoruluĭ, şi încă maĭ puţin în acea a subiectuluĭ.

D-l Lombroso a făcut studiĭ (pe care le-a comunicat Academieĭ de medicină din Turin la 20 Iulie 1888) pe unsprezece indivizĭ hipnotizabilĭ, propunîndu-şĭ a studia natura imaginiĭ halucinatoriĭ, acea imagine despre care D-l Bernheim şi eleviĭ săĭ afirmă că e cu totul imaginară şi că nu ascultă de legile opticeĭ. D-sa a repeţit maĭ întîiŭ experienţele deja făcute de D-niĭ Féré, Binet şi Bernheim cu lentilele; apoĭ, pentru a recunoaşte maĭ bine feliul de a se comporta al imaginiĭ halucinatoriĭ cu mediurile optice şi a se păzi de orĭce interpretare falşă, s-a folosit de proprietăţile ce aŭ steclele colorate, nu acele monocromatice, de a opri oarecare raze colorate ale spectruluĭ solar şi de a modifica prin urmare imaginea sa, făcînd să predomnească propria sa coloare.

D-l Lombroso punea pe subiecţĭ să privească deadreptul printr-o spectroscop (şi maĭ tîrziŭ printr-un obiect oarecare suggerat ca spectroscop) pentru a recunoaşte imaginea spectrală; apoĭ punea la extremitatea anterioară a instrumentuluĭ o hîrtie albă saŭ o steclă necolorată, suggestionînd pe subiecţĭ de a vedea printr-o steclă de o coloare dată. Dacă imaginea halucinatorie, care în aceste experienţe era stecla cu coloarea determinată, funcţiona ca o imagine reală, trebuia să modifice imaginea spectruluĭ real saŭ a spectruluĭ suggestionat. D-l Lombroso punea pe subiect să scrie iniţiala coloriĭ văzute, adăogînd o trăsură maĭ lungă saŭ maĭ scurtă, după întinderea eĭ, şi astfeliŭ era înlăturată orĭce întrebare.

La 84 din 100 de aceste experienţe făcute cu lentilele, Lombroso a constatat că imaginea halucinatorie urmează legile opticeĭ. Iar în 96 la 100 din aceste experienţe cu spectroscopul, rezultatele precedente aŭ fost confirmate; imaginea halucinatorie a uneĭ stecle colorate lucrează aproape întotdeauna ca o steclă reală asupra imaginiĭ spectrale (reale saŭ halucinatoriĭ); acelaşĭ rezultat s-a căpătat cînd stecla întrebuinţată era reală.

Aceasta arată că imaginile psihice saŭ mentale se modifică între ele ca imaginile reale, cu care ele se pot combina echivalîndu-se reciproc.

Pentru Lombroso sensaţiunile nu se formează numaĭ în cen-

trele psihice prin excitațiunĭ externe provenind de la organele simțurilor, dar ele se formează și în centrele sensoriale corticale prin excitațiunĭ interioare. Avem două felurĭ de viziunĭ, una viziunea psihică saŭ mentală, precum o numește D-l Binet, alta viziunea periferică, atîrnînd cea dintîiŭ de centrele corticale, a doua de organul vizual în raport cu acestea.

Cînd provocăm o imagine halucinatorie saŭ psihica, excitațiunea se propagă dela centrul cortical al viziuniĭ la retină. Mișcarea moleculară produsă astfeliŭ pe retină e transmisă înafară prin mediurile oculare, care alcătuesc astfeliŭ un sistem dioptric, dînd naștere uneĭ alte imaginĭ care se fixează ca pe ecran pe fundul privit.

Mijloacele optice lucrează dar nu direct asupra retineĭ, precum crede D-l Binet (Revue philosophique 1—1889), ci asupra imaginiĭ proiectate de ea însășĭ înafară.

După Lombroso imaginea psihică percurge dar, la întoarcere, aceiașĭ cale pe care a percurs-o imaginea reală. Aceasta, de dinafară, se propagă pe retină și de acolo la centrul vizual cortical. Cea dintîiŭ de la centrul cortical se propagă prin aceleașĭ căĭ nervoase pe retină și de acolo e aruncată înafară.

Aceasta demonstrează din ce în ce maĭ mult analogia ce există între imaginea reală și imaginea psihică.

Dubla personalitate

Una din cele maĭ frumoase chestiunĭ ale psihologieĭ experimentale e fără îndoială *dubla personalitate*. Aceste manifestațiunĭ extraordinare ale viețiĭ psihice aŭ fost cu deosebire studiate în Franța, unde a fost făcută cea maĭ frumoasă observațiune, acea a D-luĭ Azam, profesor la facultatea de medicină din Bordeaux. In 1858 Azam a fost chemat să dea îngrijirile sale uneĭ fete Felida X, care trecea de nebună. El a urmărit această observațiune aproape 30 de anĭ, și a consemnat-o cu o deosebită inteligență. Iată starea Felideĭ în 1858 cînd Azam a examinat-o pentru întîia oară [1]. Cînd era de 13 anĭ, puțin după pubertate, ia prezentâ simptomele uneĭ isteriĭ la început, accidente nervoase variate, durerĭ vagĭ, hemoragiĭ pulmonare, care nu-șĭ aveaŭ ca-

1. Azam, *Hypnotisme, double Conscience et Altérations de la personalité. Paris 1887.*

uza în organele respirațiuniĭ. La 14 anĭ și jumătate s-aŭ arătat fenomenele de dublă personalitate. Fără pricină cunoscută, cîte-odată sub înrîurirea uneĭ emoțiunĭ Felida simțea o durere la tîmple și cădea într-o adîncă toropeală, pare-ar fi fost un somn. Acest somn ținea vre-o 10 minute după care ia deschidea deodată ochiĭ, părea că se trezește și intra într-o a doua stare pe care Azam o numește *condițiune secundă*. Această nouă viață sufletească ținea două saŭ treĭ oare, după care iar venea accesul de somn, și Felida se trezea, atuncĭ în prima eĭ stare, în stare normală. Aceste accese veneaŭ la cincĭ saŭ șase zile, saŭ maĭ rar chiar. Părinții eĭ o considerau nebună. Iată cum descrie Azam starea intelectuală și morală a Felideĭ: foarte inteligentă, ia e de un caracter trist, morocănos, vorbește puțin, conversațiunea eĭ e foarte serioasă, voința eĭ nestrămutată și silința la lucru e foarte mare. Sentimentele afective par puțin dezvoltate. Se gîndește necontenit la starea eĭ bolnăvicioasă și are durerĭ viĭ în maĭ multe părțĭ ale corpuluĭ, maĭ ales la cap. E remarcabil aerul eĭ trist și tăcut, abia răspunde la întrebărĭ. Din punct de vedere intelectual, actele, ideile și discuțiunea sa sînt ale unuĭ om în toată mintea. Maĭ în fiecare zi fără cauză cunoscută e cuprinsă de accesele sale; ia stă și lucrează cu acul; deodată, după o durere maĭ puternică la tîmple decît de obiceiŭ, îĭ cade capul pe piept mînile rămîn în nelucrare și cad dealungul trupuluĭ. Ia doarme, însă un somn special, căcĭ nicĭ un vuet, nicĭ o excitațiune, nicĭ o înțepare nu sînt în stare să o trezească. Maĭ mult, acest somn este cu totul năprasnic. După aceasta Felida se trezește, dar nu maĭ e în starea intelectuală în care se afla înainte de a adormi. Totul s-a schimbat. Ia își rîdică capul și deschizînd ochiĭ salută zîmbind pe toată lumea; figura eĭ tristă și tăcută maĭ înainte se luminează și devine veselă; vorbește scurt și urmează, îngînînd un cîntec, lucrul ce-l începuse în starea precedentă; se scoală, umblă sprintenă și abia se plînge de durerile de maĭ'nainte, îngrijește de trebile caseĭ, ese în tîrg, face vizite, începe un lucru oarecare, și apucăturile și veselia sa sînt ale uneĭ fete sănătoase de vîrsta eĭ. Nimenĭ n-ar găsi ceva extraordinar la dînsa. Dar caracterul eĭ s-a schimbat cu totul: din tristă a devenit veselă viociunea eĭ e neastîmpărată, imaginațiunea eĭ maĭ exaltată; din nepăsătoare a devenit sensibilă la culme. In această stare Felida își amintește

foarte bine de tot ce i-s-a întîmplat in alte stări asemănătoare, pe care le-a avut maĭ nainte, cum şi de tot ce i-s-a întîmplat în viaţa eĭ normală. Totdeauna ia a susţinut că starea în care se afla, orĭcare ar fi fost ia, e starea normală. In această a doua viaţă ca şi în cealaltă, facultăţile sale intelectuale şi morale, deşi deosebite, sînt necontestat întregĭ; nicĭ o idee delirantă, nicĭ o apreciaţie falşă, nicĭ o halucinaţie. Felida e altă persoană; atîta tot. In această *condiţiunea secundă* toate facultăţile sale par maĭ dezvoltate şi maĭ complecte. Aceasta a doua viaţă, în care durerea fizică a încetat e cu mult ma superioară celeialalte; aceasă superioritate se vede şi din faptul că Felida în aceasta stare îşĭ aduce aminte nu numaĭ de tot ce s-a petrecut în timpul celorlalte accese, dar şi de toată viaţa sa normală chiar, pe cîtă vreme în viaţa sa normală nu-şĭ aduce aminte de nimic ce s-a petrecut în timpul acceselor.

Iată cazul clasic de dublă personalitate. Maĭ sînt şi alte cazurĭ raportate în ştiinţă pînă acuma. Aşa cel maĭ vechiŭ e cazul *dameĭ americane* publicat întîiŭ de către Mitchel şi Nott în 1816 şi reprodus maĭ tîrziŭ de Mac-Nish. D-l Dufay a publicat de asemenea un caz foarte interesant. Ribot în *Boalele personalităţiĭ* povesteşte maĭ multe fapte analoage. D-l Verriest la *Congresu de freniatrie şi de neuropatologie de la Anvers din* 1885 a prezentat o bolnavă care se apropie mult de cazul observat de Azam. Totuşĭ acest caz rămîne cel maĭ complect, pînă astăzĭ. Dar nu numaĭ două personalităţĭ aŭ putut fi observate, ci şi maĭ multe chiar. D-riĭ H. Bourru şi P. Burot, profesorĭ la şcoala de Medicină din Rochefort, aŭ publicat un caz celebru azĭ în ştiinţă. Eĭ aŭ studiat un subiect care prezentă şase personalităţĭ deosebite, [2] de aceia eĭ şi propun în locul numiriĭ de *dublă personalitate, dedublare a conştiinţeĭ alternanţa personalităţiĭ, dublul eŭ,* numirea maĭ generală de *variaţiunile personalităţiĭ.* Toate aceste fapte, care sînt de resortul cliniceĭ mentale, interesează psihologia în cel maĭ înalt grad. Impreună cu hipnotizmul ele deschid calea largă prin care vom putea studia *inconscientul.* Acesta e şi scopul principal pe care psihologiĭ îl urmăresc în aceste studiĭ. Avem pînă acuma două lucrărĭ maĭ de valoare în acest sens: prima e un ar-

2. H, Bourru et P. Burot. *Variations de la personalité. Paris 1888.*

ticol remarcabil al D-luĭ Jules Hericourt [3] şi a doua e studiul D-luĭ Max Dessoir de la Berlin pe care D-l Ch. Richet l-a citit înaintea congresuluĭ şi pe care îl dăm aicĭ în întregime.

Dublul eŭ.

Observaţiunile pe care am onoare a le prezenta Congresuluĭ de Psihologie fiziologică sînt un rezumat dintr-o lucrare maĭ întinsă ce a apărut la Berlin în partea a doua a Memoriilor *Societăţiĭ de psihologie experimentală.* Aveam de scop, în acest studiu, să arăt printr-un exemplu foarte caracteristic ce relaţiunĭ strînse există între psihologia normală, cea patologică şi cea experimentală. Hipnotizmul a fost pentru mine numaĭ o ocaziune de a adînci oarecare probleme; n-am avut intenţiunea de a-l considera ca atare şi de a face obiectul special al lucrăriĭ mele.

Multă vreme hipnotizmul a fost privit ca un fenomen misterios, a căruĭ explicare e cu neputinţă de încercat; această idee în ultimele timpurĭ a pierdut mult din autoritatea eĭ. Observaţiunile psihologice ne-aŭ arătat pînă la ce punct fenomenele care se petrec în timpul hipnozeĭ, se aseamănă cu stările psihice normale; şi aceste vederĭ nouă aŭ permis a înţelege maĭ bine adevărata natură a somnambulizmuluĭ provocat. Şcoala de la Nancy si aceĭ care sînt legaţĭ de dînsa aŭ făcut mult pe această cale.

Dară rezultatele pe care le-a căpătat ştiinţa pot fi utilizatencă şi într-un alt chip. Ceia ce se cunoaşte din hipnotizm şi din relaţiunile sale cu viaţa psihică aruncă la rîndul săŭ lumină asupra oarecăror chestiunĭ pe care psihologia experimentală nu le putuse încă descurca. Sarcina noastră se pune decĭ astfeliŭ: a lua din noŭ problema personalităţiĭ omeneştĭ, plecînd de la tărîmul solid al faptelor de curînd cunoscute, a examina din acest punct de vedere noŭ teoriile vechĭ şi a face însfîrşit sinteza tuturor datelor pe care le posedăm actualmente.

Un mare număr de lucrărĭ nouă par a statori realitatea fenomenuluĭ, ce s-ar putea numi *dubla personalitate*; totuşĭ se pare că n-a sosit încă timpul de a aduce o judecată definitivă asupra

---

3. Jules Hericourt *L'activité inconsciente de l'esprit. Revue scientifique, 3 Août 1889.*

acestuĭ subiect. De aceia cer pentru scurtele indicațiunĭ ce urmează indulgența adunăriĭ; dacă voiŭ reuşi a trage luarea aminte asupra acestor chestiunĭ voiŭ fi atins scopul ce mi-am propus.

Orĭce lucrare de genul acesteia trebue să aibă ca punct de plecare experiența scoasă din viața de toate zilele. Fără de observațiunea internă, cele maĭ frumoase descoperirĭ ale fiziologieĭ şi ale patologieĭ nu ar putea întru nimica să ne dea seamă de activitatea psihică ele nu ar putea nicĭ chiar să ne arate existența eĭ. Dară ca să venim la subiectul nostru, noĭ ştim că înafară de cîmpul conştiințeĭ, există o activitate psihică; toate mişcările automatice ne dovedesc aceasta pînă la evidență. Pe de altă parte, oarecare fenomene dovedesc existența nu numaĭ a uneĭ inteligențe inconsciente, dară maĭ mult încă a uneĭ memoriĭ inconsciente. Un exemplu va ajunge pentru a lămuri această idee. Un membru din *Society for psychical research*, D-l Barkworth, a ajuns a împărți cu atîta îndemănare munca sa psihică încît poate, luînd parte la o discuțiune aprinsă, să adune cu repejune şi exactitate numere considerabile fără ca atențiunea să-ĭ fie întoarsă de la discuțiune.

D-l Barkworth trebue să păstreze în memoria sa cel puțin două grupe de cifre deodată pentru a le face suma, apoĭ să fixeze această sumă pentru a adăugi un număr noŭ. Să se observe bine că această încatenare de ideĭ şi de amintirĭ funcționează cu totul neatîrnat de asociațiunile care slujesc de țesetură conversațiuniĭ. Putem decĭ afirma că *înafară* (*au delà*) *de ceia ce percepe individul, maĭ există încă conştiință şi memorie*.

Această activitate automatică funcționează fără ca subiectul să-şi dea seamă, fără ştirea luĭ, dar cu toate acestea nu e un fenomen inconscient. Ia aparține oarecum la o sferă inferioară a conştiințeĭ, care nu-şĭ capătă toată valoarea sa decît numaĭ cînd o opunem conştiințeĭ superioare în ipoteza dubleĭ personalitățĭ. Dacă admitem că conştiința şi amintirea sînt părțile esențiale ale *euluĭ*, putem afirma fără teamă că *orĭce om poartă în sine germeniĭ uneĭ a doua personalitățĭ*.

Studiul boalelor nervoase şi mentale duce la acelaşĭ rezultat. Aceste studiĭ fiindcă aŭ fost făcute maĭ ales de savanțĭ franceјĭ, e de prisos de a maĭ expune aicĭ în detail faptele pe care eĭ le-aŭ observat; e de ajuns a aminti repede că în vi-

surĭ, în beţie, în starea somnambulică şi în timpul atacurilor de epilepsie, există o conştiinţă deosebită de conştiinţa normală şi că între deosebitele perioade normale pe de o parte, patologice pe de alta se formează lanţurĭ de amintirĭ maĭ mult saŭ maĭ puţin solide. Dar această memorie secundară astfeliŭ alcătuită nu se izolează totdeauna complect de totalitatea asociaţiunilor ce alcătuesc personalitatea primitivă (observaţiunea luĭ Macnish asupra uneĭ Americane) şi poate a se confunda chiar în această totalitate ca în cazul Felideĭ X. In îmbele cazurĭ, caracterul poate afară de aceasta să fie schimbat aşa încît două individualităţĭ din toate punctele de vedere deosebite să locuiască în acelaşĭ corp. La persoanele histerice, fenomenul dubleĭ personalităţĭ e mult maĭ puţin complect. Dară studiul atentiv al mişcărilor lor automatice duce la aceleaşĭ concluziĭ asupra existenţeĭ şi naturiĭ conştiinţeĭ inferioare ca şi experienţa internă a omuluĭ sănătos.

Această conştiinţă inferioară primeşte prin hipnotizare o activitate maĭ mare, o existenţă neatîrnată. Acest lucru pare a dovedi analiza exactă a suggestiilor posthipnotice şi a scrieriĭ automatice. Totuşĭ această *dualitate* a vieţiĭ psihice nu ar ajunge să explice toate faptele, dacă observaţiunile făcute de D-l Pierre Janet ar avea o valoare generală. Dară îmĭ pare că aceste fenomene trebue să fie considerate ca excepţionale. Pînă acuma nu m-am putut convinge că semi-hipnotizarea (demi-hipnotisation) să fie tot atît de frequentă ca şi hipnoza ordinară. Există un număr de exemple de dublă conştiinţă în stare de trezie saŭ de somn, saŭ în cazurile patologice; cu toate acestea, foarte puţinĭ observatorĭ admit multiplicarea personalităţiĭ. In adevăr, o personalitate chiar triplă nu ar ajunge. Dacă s-ar reuşi asupra unuĭ alt subiect decît femeia B. a se provoca, în stadiul intermediar între trezie şi somn, acţiunĭ inteligente inconsciente, am ajunge la păturĭ ale conştiinţeĭ din ce în ce maĭ adîncĭ şi experienţa s-ar urma chiar pînă la nesfirşit. Am ajunge să comparăm structura sufletuluĭ cu cea a unuĭ bulb de usturoiŭ. Cu toate acestea, faptele acestea de analiză există şi nu le explicăm cînd invocăm suggestiunea; numaĭ o răbdătoare cercetare psihologică va putea vreodată să dea seamă despre dînsele. In starea actuală a cunoştinţelor noastre, crez că cel maĭ bun lucru este de a lăsa chestiunea fără răspuns şi de a

ne mulțămi în mod provizor să știm că în oarecare cazurĭ s-a observat o dedublare a euluĭ secundar. Halucinațiunile negative ale hipnotizaților dovedesc că se poate crea în mod artificial o pătură de conștiință maĭ adîncă decît sfera hipnotică; dară pentru nașterea uneĭ nouă personalitățĭ ar trebui formarea unuĭ al treilea lanț de amintirĭ, ceia ce pare a fi rar.

Dedublarea conștiințeĭ în hipnoză maĭ poate explica și *raportul,* acest fenomen adesea atît de răŭ înțeles. Experiențele noastre ne-aŭ dovedit existența a două stărĭ: în cea dintîiŭ subiectul percepe acțiunea tuturor indivizilor de față, dară nu reacționează decît numaĭ la aceia a magnetizatoruluĭ. Aicĭ raportul stă în alegerea unuĭ singur om, care poate da suggestiunĭ cu izbîndă; ajunge, pentru a-l explica, să recurgem la „ideia dominantă" a luĭ Carpenter. In al doilea grad, numaĭ experimentatorul singur există pentru subiect; o vorbă ce va rosti-o, una singură numaĭ, zisă chiar foarte încet, va fi auzită, în timp ce ceilalțĭ vor putea striga cît de mult și tot nu vor atrage atențiunea hipnotizatuluĭ. Dacă îl întrebăm, el va respunde că nu aude nimica, de unde s-a tras pe nedreptul încheerea uneĭ lipse de percepțiune. Tot astfeliŭ medicĭĭ pe nedreptul conchid la insensibilitatea histericelor după răspunsurile lor; Binet cel dintîiŭ a părăsit metoda de a întreba deadreptul și a făcut cu putință studiarea științifică a acesteĭ chestiunĭ. De vom lucra tot astfeliŭ în cazul nostru, vom vedea experiența următoare, care a fost adesea repețită. Suggestionăm pe D....r în timpul somnuluĭ hipnotic că e singur în odae numaĭ cu persoana care îĭ vorbește și că deasemenea nu se află nimenĭ în camera de alăturĭ. Asistențiĭ întră atuncĭ pe încetul și încep a pune întrebărĭ luĭ D...r; el însă nu răspunde de oarece e în raport numaĭ cu magnetizatorul. Acesta dă subiectuluĭ un plumb și hîrtie și-ĭ poruncește să scrie cine l-a întrebat și ce l-a întrebat. Apoĭ începe cu D....r o discuțiune vie și în timpul discuțiuniĭ, vedem pe subiect scriind automatic numele persoanelor, pe care le cunoaște după voace și înțelesul cuvintelor ce i-aŭ adresat. Ni-se pare dar drept să admitem că în stare de somnambulizm, D....r posedă două sfere deosebite în conștiința sa hipnotică, una superioară și alta inferioară, că facultatea de percepțiune a sfereĭ inferioare e necontenit în activitate în acelașĭ timp pe cînd funcționează sfera

superioară şi că în acest caz „raportul" se poate defini astfeliŭ: *percepţiunea regulată a oarecăror impresiunĭ de către sfera superioară a conştiinţeĭ somnambulice.*

N-am putut de loc să ating o subîmpărţire maĭ mare a personalităţiĭ. Dară putem afirma că orĭce stare hipnotică adevărată cuprinde toate elementele unuĭ al doilea eŭ. Ştim, mulţămită scrieriĭ automatice, că acest al doilea eŭ e necontenit în activitate; îl maĭ vedem în împlinirea suggestiunilor posthipnotice luptîndu-se cu conştiinţa stăriĭ de trezie. Pe de altă parte de oarece maĭ vedem nǎscîndu-se stărĭ hipnotice dintr-o acumulare de acţiunĭ automatice, o asimilare a conştiinţeĭ inferioare cu eul hipnotic pare îndreptăţită în principiŭ.

Dacă căutăm să facem teoria faptelor pe care le-am schiţat pe scurt, ajungem la concluziunĭ în parte asemănătoare cu acele la care aŭ ajuns cercetătorĭ maĭ vechĭ, care aŭ plecat de la premise cu totul deosebite; aceste concluziunĭ sînt nouă numaĭ sub oarecare puncte de vedere. Putem să le rezumăm în următoarele cincĭ propoziţiunĭ:

1. Personalitatea omenească se compune din (cel puţin) două sfere ce se pot despărţi în mod schematic; unitatea fiecăria din aceste sfere e formată printr-un lanţ de amintirĭ. Hipnotizmul se poate defini ca o precumpănire a euluĭ secundar, produsă în mod artificial.

2. Oarecare fapte, de care filozofia se serveşte pentru a dovedi nemurirea sufletuluĭ, pot fi explicate prin existenţa unuĭ al doilea eŭ empiric, şi în această individualitate de al doilea ar trebui să transporte ocultizmul facultăţile supranaturale ale omuluĭ.

3. Localizarea în emisfere numaĭ nu ajunge fiziologieĭ; această ştiinţă trebue să admită în fiecare emisfer existenţa unuĭ substrat atît pentru conştiinţa obscură cît şi pentru conştiinţa superioară. Cea dintîiŭ se caracterizează prin acţiunile reflexe; a doua prin qualităţile sale inhibitoriĭ.

4. La conştiinţa somnuluĭ psihologia face să corespunză facultatea de a fi suggestionat; la conştiinţa stăriĭ de trezie, masa imaginilor care reprezentă realitatea. Ia stabileşte că viaţa noastră psihică conscientă se razimă pe un substrat de natură halucinatorie, în care îşĭ găsesc locul imaginĭ de multă vremeuitate. In modul acesta, gradele inferioare ale conştiinţeĭ ajung izvorul i-

deilor noastre celor maĭ generale, în timp ce conştiinţa superioară este razimul munciĭ şi al sforţărilor psihice regulate după lumea exterioară.

5. Pentru medicină însfîrşit, conştiinţa inferioară deschide o cale nouă pentru tratarea psihică a boalelor nervoase şi mentale.

Poate scurtul meŭ studiŭ va fi dovedit, ca şi lucrările maĭ întinse ale autorilor recenţĭ, că hipnotizmul, unit cu alte metode de investigaţiune poate foarte mult contribui la progresele psihologieĭ.

Experienţele hipnotice ne vor ajuta să pătrundem multe mistere ale naturiĭ omeneştĭ care ne-aŭ rămas închise pînă acum. Dară pe de altă parte nu vom putea înţelege natura şi valoarea hipnozeĭ decît numaĭ după studiĭ adîncite de psihologie experimentală. In această direcţiune decĭ trebue să ţintească de astăzĭ înainte lucrările cercetătorilor. Nicĭ compilaţiunile istorice, nicĭ observaţiunile de fapte, analoage cu cele care împlu din nenorocire cele treĭ părţĭ din literatura noastră actuală, nu sînt acele care vor face să progreseze chestiunea hipnotizmuluĭ.

Este fastidios la urma urmelor de a auzi necontenit repeţindu-se istoria magnetizmuluĭ animal, şi nu serveşte întru nimica ştiinţeĭ de a raporta rezultate terapeutice saŭ observaţiĭ fără legătură. Numaĭ studiarea *sistematică* a unor chestiunĭ *bine limitate* întru ce priveşte hipnotizmul şi punerea lor în valoarea de a statori o teorie, vor putea să aducă un progres real în ştiinţa noastră.

Cînd psihologiĭ care vor poseda o instrucţiune şi medicală şi filozofică se vor fi ocupat de aceste probleme, numaĭ atuncĭ medicina va putea să tragă foloase din hipnotizm, ale căruia efecte terapeutice ia le va cunoaşte ; tot astfeliŭ s-a întîmplat cu electricitatea, care n-a putut fi întrebuinţată în arta de a vindeca decît numaĭ în urma lucrărilor teorice ale fizicianilor.

DĂRI DE SEAMĂ

International. Dramatischer Scherz in drei Akten, von Dr. *Helene Druskowitz.* Leipzig 1890.

In această glumă dramatică în treĭ acte, domnişoara Dr. *Elena Druskowitz,* cunoscută prin scrierile sale filozofice şi literare, înscenează un epizod din viaţa *pensioanelor* de familie din oraşele germane, unde se întîlnesc cîtcodată exemplare etnice din ţările cele maĭ depărtate. Această comedioară internaţională, pe lîngă Americanĭ, Germanĭ Germane şi Suedeze, prezentă şi o *Romîncă,* o princesă, *Madame de Catalesca,* ceia ce deşteaptă interesul nostru pentru această piesă maĭ mult decît valoarea eĭ artistică. Princesa *Madame de Catalesca* joacă un rol principal, ba chiar de căpetenie în comedie. Ia învîrteşte pe toţĭ şi pe toate, ia încurcă, dar maĭ ales descurcă lucrurile. Impresiunea ce lasă modul eĭ de înfăţişare este de o femee spirituală dar incultă, bună de inimă dar viţiată, cochetă şi blazată, bogată şi fanfaronă. Joacă cu patimă cărţĭ, îşĭ apără cu spirit defectele sincer mărturisite; viţiul se strecoară uşor şi abil prin mărturisirile şi indemnurile eĭ dulcĭ, bile, seducătoare. E bătrînă, cel puţin îĭ place să se declare astfeliŭ pentru a provoca protestărĭ din partea celorlalţĭ, şi decĭ simte o inclinaţiune către rolul de *intermetteuse,* pe care-l şi joacă cu dibăcie. După ce a numărat în viaţa sa cincĭ căsătoriĭ şi aproape tot atîtea divorţurĭ, lucru care sperie imaginaţiunea Americanelor şi Germanelor, tot n-a pierdut gustul intrigilor amoroase, pe care le înnoadă acum pe socoteala altora.

Cît de bine ştie să ghicească simpatiile nemărturisite şi să le

facă a se declara! Fără ajutorul eĭ nicĭ Miss Herald n-ar fi putut să se căsătorească cu pictorul Leonard, după care era nebună, nicĭ Miss Garrison n-ar fi știut cum să se decizĭ a lua pe poetastrul Lothar, după care ofta în taină. Cea dintîiŭ, bogată, umbla după un artist talentat și sărac, care să aibă nevoe de banĭ pentru a se putea rîdica. Cea de a doua avea altă ambiție: voia un eroŭ, anume un eroŭ în lupte spirituale, un om care să fi triumfat, să se fi bucurat de un succes strălucit. Ambele declarăŭ formal că trăesc după niște principiĭ ferme și că în materie de căsătorie acestea le sînt principiile. M-me de Catalesca se mulțămește a observa deocamdată: iubirea nu știe de *„principes“* și probează aceasta în fapt. Ia mijlocește ca Miss Herald să ia de bărbat un artist care n-avea nevoe de ajutorul eĭ pentru a juca un rol în artă; și ca Miss Garrison să se mărite după Lothar, poetul care nu s-a bucurat decît de căderĭ în viața sa. Totușĭ de aceste însoțirĭ toțĭ sînt mulțămițĭ și nu găsesc termenĭ destul de potrivițĭ pentru a exprima mărimea sentimentelor lor de recunoștință. Princesa de Catalesca le respunde cu aceste cuvinte, cu care se sfîrșește și piesa:

„O, eŭ n-am făcut decît am jucat pe *intermetteuse*. Deși eŭ personal nu maĭ voiŭ să auz de *mariage*, totușĭ a rămas în mine mult *intérêt* pentru astfeliŭ de lucru“.

Princesa noastră vorbește o germană tot atît de scîlcită, cum ar fi și cea romînească în limbuta d-sale gură aristocratică. Franțuzismele, semnul vechiuluĭ și bufonuluĭ regim, împestrițează continuŭ, în piesa D-reĭ Druskowitz, limbagiul madameĭ de Catalesca; aceasta e o caracteristică pe care alde princesa de Catalesca o păstrează, cași jocul de cărțĭ și patima intrigiĭ amoroase, atît în Bucureștĭ orĭ Iașĭ cît și în Pariz, Londra, Viena, Berlin, New-Jork, etc., oriunde ar fi avut ocaziunea să-șĭ plimbe sterila activitate febrilă a oțioaseĭ sale personalitățĭ.

Observ că autorul a uitat o trăsătură caracteristică, fumatul, și că n-a păstrat aceiașĭ fidelitate în alcătuirea numeluĭ. Nu Catalesca ci Catalesco este blazonul aristocratic care, împreună cu comicul de, formează fanfara reclameĭ de înaltă și amețitoare poziţiune socială.

S-ar maĭ putea nota și alte micĭ detaliĭ de inexactă carac-

terizare, precum dificultatea ce presupune autorul că ar avea princesa romînă a pronunţa cuvîntul german *Droschke*. Acest cuvînt *droşcă* să găseşte identic şi la noĭ în limbă ; şi afară numaĭ dacă se admită că *M-me de Catalesco* nu ştie de loc romîneşte, ceia ce pentru dumnea-eĭ s-ar părea aproape un compliment, greŭ nu i-ar fi să pronunţe tocmaĭ acest cuvînt. Sînt alte cuvinte germane mult maĭ grele cu care s-ar fi putut pune căluşul în neobosita gură a princeseĭ.

I. Găvănescul.

* * *

Theodor T. Burada, *Cercetărĭ despre şcoalele romîneştĭ din Turcia.* Bucureştĭ 1890, un vol. în 8° de 215 pag.

Autorul, cunoscut ca unul din ceĭ maĭ rîvnitorĭ exploratorĭ aĭ vieţiĭ poporuluĭ romîn, aduce prin lucrarea de faţă o nouă contribuţie la bogatele ştirĭ adunate pînă acuma de d-sa asupra deosebitelor ţărĭ locuite de Romînĭ. Şcoalele din Macedonia trebue să ne intereseze în chipul cel maĭ serios, căcĭ de ele este legată redeşteptarea sentimentuluĭ naţional la un popor numeros şi înzestrat cu cele maĭ preţioase însuşirĭ ; este legată scăparea unuĭ însemnat corp de Latinĭ de pericolul cu care-l ameninţă popoare de altă gintă.

Interesul cel întîiŭ al neamuluĭ romînesc este de sigur sporirea număruluĭ săŭ, căcĭ numaĭ prin acest mijloc poate să ajungă a juca un rol din ce în ce maĭ de seamă în trebile lumiĭ orientale. Vedem cum alte popoare, Unguriĭ, Bulgariĭ, Greciĭ se silesc a-şĭ adăugi numărul, întorcînd alte naţionalităţĭ la feliul lor de a fi ; şi noĭ Romîniĭ să nu ne dăm silinţa de a reţinea cel puţin în naţionalitatea lor pe acele elemente pe care istoria le-a creat Latinĭ ? Este un păcat şi cel maĭ mare, cel care nu va suferi nicĭ un soiŭ de ispăşire, de a lăsa să fie înghiţite, fără împrotivire din parte-ne, părţĭ întregĭ din poporul nostru, de a lăsa să ni-se tae membri din trupul nostru.

Cine ştie ce ne păstrează viitorul ? Orĭce popor însă care vra să trăiască, trebue înainte de toate să aibă speranţă şi încredere în vremile ce aŭ să vie, şi totdeauna să fie pregătit a primi din mîna lor darurile ce ele ar putea să i-le facă. Să fim totdeauna gata spre cel maĭ mare rol, dacă vroim să îndeplinim

cu vrednicie acela pe care fiece timp ni-l atribue în frămîntările popoarelor.

Noĭ credem că în deobşte luarea aminte a poporuluĭ romîn din Romînia liberă este prea restrînsă numaĭ la interesele sale nemijlocite, prea acufundate numaĭ în viaţa cea îngustă a proprieĭ sale ţărĭ, şi că aruncă prea rar şi prea puţin ochiĭ şi la fraţiĭ noştri ce trăesc sub alte stăpînirĭ. Şi cu toate acestea e netăgăduit că *acolo* este viitorul poporuluĭ romîn. Apoĭ dacă generaţia ce a făcut unirea ş-ar fi mărginit privirile numaĭ la graniţa despărţitoare a Moldoveĭ şi Munteniеĭ, şi nu ar fi depăşit-o în patrioticu-ĭ avînt, am fi avut noĭ azĭ o Romînie, am fi fost ceia ce sîntem? Menirea noastră însă să fie ia de a rămînea aicĭ? Trebue să tăem toate năzuinţele, toate speranţele viitoare, să credem că prin unirea Moldoveĭ cu Muntenia am ajuns ţinta noastră pe pămînt? Ar fi a ne tăia singurĭ idealul după care trebue să aspirăm, a pune însuşĭ noĭ un hotar prea legiuitelor noastre năzuinţe.

De aceia salutăm cu atîta bucurie apariţiunea uneĭ lucrărĭ ca aceia a D-luĭ Th. Burada, care ne dă, bazată pe fapte, o conştiincioasă icoană a stăriĭ şcoalelor romîne la Romîniĭ din Turcia, adecă a graduluĭ pînă la care a propăşit la eĭ ideia şi conştiinţa originiĭ adevărate de care se ţin.

Trebue să observăm un lucru, că nicăirĭ nu este maĭ trebuitoare o propagandă a ideiĭ romînizmuluĭ ca la Romîniĭ din Macedonia, ceĭ maĭ puţin treziţĭ către conştiinţa latinităţiĭ lor din toate grupele de Romînĭ răspîndiţĭ sub deosebite stăpînirĭ în răsăritul Europeĭ, şi că pe de altă parte nicăirĭ o atare propagandă nu se poate face maĭ cu înlesnire. In adevăr, Romîniĭ din Macedonia sînt sub stăpînirea turcească şi pericolul cărora eĭ sînt expuşĭ, deznaţionalizarea din partea Grecilor, vine tocmaĭ de la acel popor care pune în primejdie şi existenţa împărăţieĭ otomane. Prin urmare guvernul turcesc are tot interesul a favoriza lăţirea romînizmuluĭ între Romîniĭ din Macedonia şi combaterea grecizăriĭ lor, ceia ce a lipsit şi lipseşte chiar acuma, este o lucrare maĭ energică din partea poporuluĭ nostru care şi la eĭ să întinză propaganda romînă. Ambasadoriĭ noştri din Constantinopole şi consuliĭ noştri din răsărit se cred obligaţĭ numaĭ la lucrările diplomatice saŭ comerciale care sînt în căderea lor nemijlocită, şi nu aŭ o privire maĭ largă, o concepţie maĭ întinsă care să cu-

prinză în ia şi interesele mult maĭ însemnate naţionale ale statuluĭ ce reprezentă. Nu numaĭ atîta, dar s-a văzut chiar în România şi de cătră miniştri romînĭ sprijinind interese greceştĭ contra acelor viĭ şi patente ale Macedo-Romînilor. In asemenea condiţiĭ înţelegem cum ideia romînească face puţin progres peste Balcanĭ, iar acea grecească se menţine şi merge înainte. Agenţiĭ ceĭ maĭ de seamă aĭ acesteĭ din urmă nu sînt doar eĭ înşiĭ decît Romîniĭ rătăciţĭ, grecizaţĭ, care cred că cea maĭ mare fericire pentru conaţionaliĭ lor ar fi de a se preface cît maĭ curînd în elemente greceştĭ. Pricina uneĭ atarĭ rătăcirĭ nu poate sta aiurea decît în lipsa conştiinţeĭ proprieĭ individualităţĭ. De îndată ce aceasta s-ar trezi, ar deştepta în Romîniĭ macedonenĭ, care aŭ un trecut din cele maĭ frumoase, mîndria de a fi eĭ înşiĭ şi nu i-ar maĭ vedea năzuind să se pună sub scutul uneĭ naţionalităţĭ streine.

Foarte interesante sînt expunerile D-luĭ Burada asupra crîncenelor lupte ce avură de purtat propagatoriĭ ideiĭ romîne, în fruntea tuturor vrednicul Romîn Apostol Margarit, pentru înfiinţarea şcoalelor din Macedonia. Pretutindenea întîlnim pe clerul şi episcopiĭ grecĭ în falange compacte, combătînd cu cea maĭ de pe urmă înverşunare întemeerea şcoalelor romîne, invocînd cu o ipocrită prepunere atingerea ortodoxieĭ prin întroducerea învăţămîntuluĭ romînesc. D-l Th. Burada face istoricul fiecăriĭ şcolĭ, dînd apoĭ numele învăţătorilor şi ale tuturor elevilor care le frequentează. Numărul total al şcoalelor romîneştĭ existente astăzĭ în Macedonia este de 32, din care 25 de băeţĭ şi 7 de fete între aceste şi un liceŭ complect cu 7 clase şi internat în Bitolia şi 2 gimnaziĭ cu cîte 2 clase deocamdată, din care unul posedă un internat.

In cap. III al scrieriĭ sale, D-l Burada analizează scopul adversarilor şcoalelor romîne din Turcia şi ne arată că aceştĭ adversarĭ nu sînt alţiĭ fără numaĭ cît Greciĭ, care îşĭ daŭ toate silinţele a greciza pe Romînĭ, trimiţînd cu cheltuelĭ marĭ, făcute însă din baniĭ daţĭ din nenorocire tot de Romîniĭ aceĭ grecizaţĭ, învăţătorĭ grecĭ în satele romîneştĭ, care învăţă pe copiĭ carte grecească, şi le impun sentimente greceştĭ şi pe cît se poate a se ruşina de propria lor naţionalitate. Maĭ împiedecă apoĭ în tot modul, prin statisticĭ şi expunerĭ falşe ca adevărata stare a lucrurilor să pătrunză la cunoştinţa lumiĭ civilizate, într-un cuvînt în-

şală po Romînĭ spre a-ĭ face Grecĭ, înşală pe Europa făcînd-o să crează că Romîniĭ sînt Grecĭ.

In cap. IV, D-l Burada trece la studiul însemnătăţiĭ elementuluĭ romînesc din Turcia, făcînd şi o schiţare a istorieĭ Macedo-Romînilor după diferiţĭ autorĭ maĭ noĭ care aŭ tratat atare chestiunĭ; fixează numărul de la 1,000,000—1,500,000 de suflete, sfîrşind prin enumerarea şi descrierea provinciilor oraşelor şi comunelor din Turcia locuite de Romînĭ. Provinciile sînt: Macedonia, Epirul, Albania şi Tesalia (anexată la Grecia în 1881).

D-l Burada sfîrşeşte încheerea luĭ printr-o reflexie foarte dreaptă. D-sa aduce aminte că în timpul Fanarioţilor era o mîndrie pentru Romîniĭ din ţara noastră a şti greceşte şi a trece chiar de Grecĭ. Azĭ însă, cînd am ajuns la deplina conştiinţă a naţionalităţiĭ noastre, care din noĭ acum ar preferi a fi Grec decît Romîn! Tot aşa şi cu Romîniĭ din Macedonia. Indată ce se vor emancipa pe deplin de jugul streinismuluĭ anti-romîn, care prin biserică şi prin şcoală stăpîneşte fiinţa morală a acelora Romînĭ şi dă inimiĭ şi spirituluĭ lor o direcţie favorabilă intereselor politice ale statuluĭ grecesc; îndată ce se vor mîntui de acest jug, rezultatul va fi şi acolo tot acelaşĭ care a fost şi aicĭ în Romînia, cînd învăţătoriĭ, şcoalele, bisericile şi preoţiĭ grecĭ aŭ fost înlocuiţĭ prin Romînĭ. Rămîne acuma numaĭ să vedem dacă guvernul şi particulariĭ din Romînia aŭ conştiinţa importanteĭ misiunĭ ce este păstrată poporuluĭ nostru faţă cu Romîniĭ din Macedonia.

Pentru guvern observăm în special că aicĭ nu are a lupta cu tendenţele contrare ale statuluĭ în sînul căruia trebue să întinză propaganda luĭ, de oarece guvernul otoman are interes încă de a încuraja asemenea întreprinderĭ. Dacă nenorocite nevoĭ politice trebue să-l silească să închiză ochiĭ asupra suferinţelor fraţilor noştri de peste Carpaţĭ, cel puţin să întindem o mînă de ajutor acelora de peste Balcanĭ.

A. D. Xenopol.

* * *

Scrierile D-luĭ R. F. Kaindl asupra Bucovineĭ.

I. *Die Ruthenen in der Bucowina.* I. Theil. Czernowitz 1889. — II. Theil, 1890. Două broşurĭ, una de 87, a doua de 98 pag. mic în 8 °.

II. *Zur Geschichte der Stadt Czernowitz und ihrer Umgegend.* Czernowitz 1888. O broşură de 25 pag. mic în 8 °.

III. *Geschichte der Bukowina.* Erster Abschnitt. Von der ältesten Zeit bis zur Gründung der Fürstenthums Moldau 1350. O broşură de 66 pag. mic în 8 °.

I. *Die Ruthenen in der Bukowina* începe printr-o expunere a istorieĭ vechĭ a popoarelor slave. Cel întîiŭ autor care-ĭ pomeneşte este Plinius cel Tînăr sub numele de *Veneti.* D-l Kaindl deosebeşte acest popor atît de Sciţĭ cît şi de Dacĭ saŭ Geţĭ, pe care-ĭ dă ca de rasă tracică ; nu este decĭ partizan teorieĭ slavizmuluĭ Dacilor. După aceia arată cum Ammianus Marcellinus dă pentru prima oară fluviuluĭ Tyras numele slav de Nistru şi curînd după aceia Slaviĭ sînt arătaţĭ de Iornandes ca locuind pe malurile luĭ şi pînă în Carpaţĭ sub numele de *Sclavini* şi *Antes.* D-l Kaindl atribue însă greşit Ungurilor aruncarea acestor triburĭ slave asupra Transilvanieĭ, de oarece atît anonimul Notar cît şi cronicarul rus Nestor ne arată pe Slavĭ ca ocupînd Transilvania la venirea Ungurilor. Aruncarea Slavilor asupra Transilvanieĭ trebue urcată maĭ sus, la năvălirea Avarilor, ba chiar la acea a Hunilor. Cînd apare poporul rutean? Acest nume nu s-a putut întinde asupra Slavilor rămaşĭ în partea lor decît după ce Waregiĭ scandinavĭ — Ruşiĭ,din care numele Rutenilor nu este decît o prefacere — aŭ lăţit dominarea lor asupra triburilor slave. D-l Kaindl însă omite de a face deosebirea între Sclaviniĭ ceĭ aruncaţĭ de năvălitorĭ asupra Transilvanieĭ şi peste Dunăre, şi ramura asupra căria se întinde stăpînirea Waregilor, din care ceĭ dintîiŭ constitue pe aşa numiţiĭ Slavĭ de sud saŭ *Slovenĭ,* iar cealaltă cea de nord saŭ *Rutenĭ* (Ruşĭ). D-l Kaindl susţine apoĭ că numaĭ Ruteniĭ ar fi ramură slavă, iar Ruşiĭ propriŭ zişĭ nu ar fi decît Finĭ, Tătarĭ şi Turcĭ slavonizaţĭ. Ruteniĭ înfiinţează curînd un principat sub Wladimirco Wolodarowitz cu reşedinţa în Haliciŭ, iar fratele acestuia, Ivanco Rotislavovicĭ, un al doilea principat în Bîrlad. D-l Kaindl primeşte fără dezbatere autenticitatea documentuluĭ din 1134, fără a cunoaşte punerea la

îndoială a acestuia făcută de D-l I. Bogdan în analele Academieĭ, nicĭ întimpinările D-luĭ Radu Rosetti din Revista nouă. Romîniĭ coborîndu-se în Bucovina maĭ tîrziŭ, de la descălecatul Moldoveĭ înainte, urmează după D-l Kaindl că Ruteniĭ sînt maĭ vechĭ în această ţară decît Romîniĭ. D-luĭ parte a nu şti că voevodatul Cîmpulunguluĭ exista în Bucovina înainte încă de coborîrea luĭ Bogdan, şi tot aşa de puţin vorbeşte d-sa despre Bolohovĭ (Valahĭ-Romînĭ) care sînt arătaţĭ de deosebite documente publicate ca toate acestea de compatriotul săŭ D-l Kaluzniacki ca locuind prin Bucovina şi maĭ departe chiar prin Galiţia încă de prin veacul al XIII-lea. Nu se poate însă pune în îndoială împrejurarea că elementul romînesc spori mult în Bucovina prin coborîrea luĭ de la munţĭ şi că luĭ maĭ ales i-se datori deznaţionalizarea celuĭ rutean ce veni în atingere cu el. Numaĭ pe la marginea ţăriĭ dinspre Galiţia se putură mănţinea Ruteniĭ în propria lor fire.

Din faptul că Ruteniĭ veniră să înlocuiască pe Sclaviniĭ ceĭ aruncaţĭ de năvălire din jurul Carpaţilor asupra Transilvanieĭ, se explică un fapt curios, anume, ca pe cînd tezaurul limbiĭ romîne în elementul săŭ slav cuprinde maĭ cu osebire cuvinte de origină slovenă saŭ sud-slavică, terminologia geografică slavă a Moldoveĭ şi a Munteniei înfăţişază numirĭ de origină ruteană. Asupra acestuia punct interesant din etnografia ruteană în legătură cu Romîniĭ, scrierea D-luĭ Kaindl nu ne dă nicĭ o deslușire.

Este de primit părerea autoruluĭ că elementul rutean se adăugi mult în Bucovina după căderea Galiţieĭ sub Polonĭ, care vroiaŭ să întoarcă pe ortodoxiĭ Rutenĭ la catolicizm; apoĭ prin faptul că ţărănimea stătea mult maĭ răŭ în vechiul stat polon decît în cel noŭ moldovean.

Numărul Rutenilor de astăzĭ în Bocovina este socotit şi de D-l Kaindl la 200,000, iar acel al Romînilor la 230,000.

După aceia autorul trece la expunerea moravurilor, obiceiurilor şi credinţelor poporuluĭ rutean, fără însă a cerceta şi originea de unde aŭ împrumutat eĭ atare aşezăminte. Materialul etnografic adunat însă de D-l Kaindl este bogat şi preţios şi ar putea fi întrebuinţat la un studiŭ comparativ.

II. In *Geschichte der Stadt Czernowitz*, autorul, după ce stabileşte originea slavă a numeluĭ oraşuluĭ, arată că cea dintîiŭ a luĭ amintire este dată de un hrisov al luĭ Alexandru cel Bun din

1407, așezămîntul vamal al domnuluĭ, publicat de D-l Hasdeŭ în Arhiva istorică. Organizarea orașuluĭ este expusă de tot scurt, arătîndu-se numaĭ existența șoltuzilor și a pîrgarilor, fără nicĭ o cercetare de ceia ce eĭ eraŭ, și apoĭ scurta monografie se sfîrșește arătînd că înflorirea orașuluĭ se datorește împăratuluĭ Iosif al II-lea, pentru care Cernăuțeniĭ ar trebui să fie totdeauna bunĭ imperialiștĭ.

III. Cea de pe urmă scriere a D-luĭ Kaindl, *Geschichte der Bukowina*, se ocupă în partea eĭ cea dintîiŭ cu istoria veche a țăriĭ, începînd cu Schițiĭ și cu Dachiĭ, trecînd apoĭ la cucerirea romană, deși aceasta nu a putut avea nicĭ o înrîurire asupra Bucovineĭ, ca regiune ce a stat în afară de provincia luĭ Traian. Autorul tratează bineînțeles și întrebarea părăsiriĭ Dacieĭ, și se vede că stă cu totul pe tărîmul istoriografieĭ saso-maghiare, admițînd împreună cu Sulzer, Rösler și Hunfalvy că ceĭ maĭ mulțĭ din coloniștiĭ adușĭ în Dacia eraŭ elemente neromane, că limba latină nu era limba universală a coloniștilor, că populația dacă pe care se hultui acea romană era prea supțire spre a forma substratul uneĭ nouă naționalitățĭ. Conform cu atare premise, D-l Kaindl admite și încheerea Röslerienilor că Romîniĭ aŭ părăsit cu toțiĭ Dacia, și că dacă îĭ regăsim astăzĭ în cuprinsul eĭ, aŭ revenit de peste Dunăre prin veacurile XII și XIII.

Autorul însă se mulțămește a repeta atare afirmațiunĭ fără a lua în nicĭ o băgare de seamă critica cărora ele aŭ fost supuse fie de autorĭ streinĭ precum Iung și Pic, fie de istoriografĭ romînĭ precum Hasdeŭ, Onciul, Tocilescu și subsemnatul. Dacă este însă să se facă progres într-o discuție, trebue să se răspunză la argumentele cele nouă aduse pentru saŭ contra uneĭ părerĭ, și să nu se frămînte necontenit aceleașĭ ideĭ, ca și cînd nimenea nu s-ar fi ocupat de ele.

Vroim să aducem un exemplu bătător: D-l Kaindl aduce între alte argumente că Romîniĭ aŭ trebuit să părăsească Dacia, lipsa elementelor gotice în limba romînă, deși Goțiĭ ar fi stat în Dacia maĭ bine de 100 de anĭ. D-l Hasdeŭ a răspuns încă cu 10 anĭ în urmă la acest pretins argument într-un chip hotărîtor, arătînd că niciodată Goțiĭ nu aŭ ocupat Dacia, ci aŭ stat numaĭ lîngă Nistru pînă ce aŭ trecut Dunărea la 375, prădînd numaĭ provincia romană, dar neașezîndu-se în ia. Ba d-sa a dovedit că dacă Romîniĭ ar fi stat la sudul Dunăriĭ, tocmaĭ ar fi trebuit

să poseadă în limba lor elemente gotice, precum aŭ de aceste Bulgariĭ. Această părere dovedită documental, trebuia în orĭce caz luată în considerație și combătută dacă nu este îndreptățită. *Ia nu putea însă sub nicĭ un cuvînt fi ignorată.* Și așa cu toate celelalte argumente.

D-l Kaindl în aprețuirea foarte binevoitoare ce o face asupra celor treĭ volumurĭ ale Istorieĭ mele a Romînilor din Dacia Traiană, spune că cu toate argumentele aduse de mine în favoarea stăruințeĭ Romînilor în Dacia, d-sa tot nu-șĭ părăsește părerea. Sîntem convinșĭ că D-l Kaindl nu o susține fiindcă a apucat a o rosti, căcĭ în știință nu poate fi vorba de părerĭ preconcepute, ci numaĭ fiind că acele argumente nu i-se par temeinice. Aș dori foarte mult să cunosc motivele ce-l fac pe d-luĭ a prefera argumentele luĭ Rösler-Sulzer-Hunfalvy celor aduse de mine, aceasta cu atita maĭ mult cu cît D-l Kaindl ne pare a fi un scriitor nepărtinitor, care nu are nicĭ un interes a răstălmăci adevărul.

A. D. Xenopol.

Emile Legrand, *Deux vies de Jacques Basilicos seigneur de Samos, marquis de Paros, comte palatin et prince de Moldavie, l'une par Jean Sommer, l'autre par A. M. Graziani, suivies de pièces rares et inédites. Paris 1889. Un vol. în 8⁰ de 290 paginĭ.*

Domnul Emil Legrand, profesor de limba greacă modernă la școala limbilor orientale din Pariz, a înavuțit încă cu un prețios volum numeroasele sale scrierĭ privitoare la Grecĭ, care însă interesează și pe Romînĭ. Amintim aicea publicațiile sale anterioare de acest caracter: Istoria luĭ Mihaiŭ Viteazul de Gheorghe Palamid, Istoria Valahieĭ de Mateiŭ mitropolitul Mirelor, Grădina Nurilor de Const. Dapontes, Epistolarul Grecesc saŭ adunare de scrisorĭ adresate luĭ Hrisant Notara patriarhul Ierusalimuluĭ de către domniĭ Valahieĭ și aĭ Moldoveĭ (Vol. II, III și IV din Bibliothèque grecque vulgaire); Adunarea de poeme istorice în greceasca vulgară privitoare la Turcia și la principatele romîne, cu o traducere franceză, Pariz 1877; Efemeridele dace saŭ cronica războiuluĭ de 4 anĭ de Const. Dapontes, secretarul domnitoruluĭ Const. Mavrocordat, text grecesc și traducere franceză, Pariz 1880—1888, 3 volumurĭ; Genealogia Mavrocordaților din Constantinopole și alte

documente privitoare la această familie, Pariz 1880. Ultima sa publicaţie care interesează istoria Romînilor este acea al căria titlu a fost reprodus maĭ sus şi despre cuprinsul căria vroim să punem în cunoştinţă pe cititoriĭ Arhiveĭ.

In întroducere, D-l Legrand se ocupă numaĭ cu dezbaterea originiĭ enigmaticuluĭ personaj la care se referă publicaţia. Toată dezbaterea se învîrteşte în jurul uneĭ întrebărĭ. Era Basilic în adevăr din sîngele despoţilor Samosuluĭ numiţĭ Heraclizĭ, saŭ era el numaĭ un fiŭ de suflet al ultimuluĭ Heraclid? Basilic se dă cătră Melanchthon de fiul adevărat al acestuia, pe cînd contemporaniĭ săĭ, care se făceaŭ răsunetul veştilor ce umblaŭ asupra luĭ, spun că el nu fusese decît un copil pe care-l crescuse Heraclid (Forgach) saŭ un servitor chiar al acestuia (Graziani). Sommer raportează numaĭ controversa asupra orginiĭ luĭ fără a se rosti nicĭ într-un chip. D-l Emil Legrand criticînd verisimilitatea spuselor asupra originiĭ aventurieruluĭ, inclină maĭ mult cătră propriile luĭ arătărĭ decît cătră acele ale contemporanilor, prin urmare ar primi maĭ curînd originea adevărată a luĭ Iacob Heraclide Despotul din principiĭ Samosuluĭ.

Textele reproduse de D-l Legrand sînt următoarele:

1. Viaţa luĭ Iacob Heraclide scrisă de Sommer, cunoscutul director al şcoaleĭ din Cotnarĭ. Această scriere nu a fost editată decît o singură dată, sînt acuma 300 de anĭ, în 1587 şi a devenit foarte rară, maĭ aflîndu-se exemplare cunoscute numaĭ la bibliotecile din Goettingen, Breslau, Pesta şi Bucureştĭ. La această biografie a luĭ Despot sînt anexate 15 elegiĭ scrise în versurĭ latine de Ioan Sommer, şi care conţin maĭ multe ştirĭ interesante asupra faptelor săvîrşite de Despot în Moldova; între altele este una intitulată „ad principem Despotam de bibliotheca et schola instituta" în care se vorbeşte de şcoala din Cotnarĭ şi de biblioteca pe care învăţatul domn vroia să o înfiinţeze acolo.

2. Biografia luĭ Despot scrisă de Anton Maria Graziani, publicată după ediţia eĭ cea dintîiŭ din 1759.

3. Biografia frateluĭ luĭ Despot de acelaşĭ autor. E vorba în această scriere de Iacob Diasorinos, pe care însă Graziani îl dă din eroare drept fratele, de oarece era vărul luĭ Despot.

4. Maĭ multe documente extrase din Arhivele Vieneĭ privitoare la Iacob Heraclide inedite pînă acuma, şi care constaŭ din

maĭ multe scrisorĭ, atît ale luĭ Despot către oamenii timpuluĭ cît şi ale împăratuluĭ Ferdinand către Despot saŭ către alte persoane, însă privitoare la el.

5. Nişte poeziĭ de laudă scrise de Zaharia Pretorius, Francisc Rafael şi Zaharia Orthus în onoarea luĭ Despot; şi în sfîrşit:

6. Două scrisorĭ ale luĭ Melanchthon, una către regele Danemarceĭ, a doua către Henric Buscoducensis, extrasă din publicaţia operelor complete ale reformatoruluĭ german, care sînt interesante atît prin împrejurarea că conţin versiunea dată luĭ Melanchthon de însuşĭ Despot asupra originiĭ sale, cît şi prin mărturisirea scriitoruluĭ lor despre învăţătura luĭ Iacob Heraclide şi despre îmbrăţeşarea din partea luĭ a protestantizmuluĭ. „Denn er ist in grekischer Sprach wohl geübt, auch wohl gelehret und hat in Mathematica ziemlichen Verstand, hat auch guten Verstand christlicher Lehr, *und ist der Lehre in unseren Kirchen zugethan.*"

A. D. Xenopol.

Emile Picot, *Chants populaires des Roumains de la Serbie.* Paris 1889.

Noua publicaţie a D-luĭ Picot aruncă oarecare lumină asupra uneĭ vlăstărĭ răzleţite de trunchiul cel mare al Romînilor, asupra emigraţilor din Serbia. Prefaţa care însoţeşte culegerea cuprinde cîteva vederĭ de cea maĭ mare însemnătate pentru stabilirea număruluĭ Romînilor din Serbia, loculuĭ pe care-l ocupă acolo şi timpuluĭ anume cînd s-a făcut strămutarea celor dintîiŭ dintre dînşiĭ. Eĭ ar fi aşezaţĭ între Morava şi Timok, maĭ ales în districtele Cuprija, Pajarevac, Cerna-Rika şi Krajina. Autorul crede că eĭ ar întrece suma dată de obiceiŭ de statistice şi ar fi maĭ mulţĭ chiar decît în evaluaţia luĭ Kanitz, care dă cifra însemnătoare de 123,000 de suflete. In ceia ce priveşte locul de unde aŭ emigrat, D-l Picot îĭ socoate veniţĭ din Oltenia şi din Banatul Temişioareĭ, cum s-ar putea vedea şi după numele sub care sînt cunoscuţĭ în deobşte, *Ţăranĭ* şi *Ungurenĭ.* Este apoĭ o parte dintre dînşiĭ, ceĭ din Cerna-Rika, deosebită de ceialalţĭ prin faptul că nu cunosc nicĭ una din numirile de maĭ sus, ceia ce ar arăta întrînşiĭ nişte *vechĭ locuitorĭ* aĭ pămîntuluĭ acestuia.

Cîntecele ce urmează aduc fapte în sprijinul acesteĭ păreri·

Copilaşul Sîrbuluĭ
Din mijlocul tîrguluĭ
De la Negotina

Multe dintre dînsele fac aluzie la împrejurărĭ locale din veacul trecut. Pasvangi Pasvantoglu, adecă vestitul paşă al Vidinuluĭ, joacă un rol de căpitenie în cea maĭ mare parte din baladele haiduceştĭ ale Romînilor din Serbia. Astfeliŭ îl vedem în balada: *„Stoian Bulucbaşul“* pîrînd pe Stoian şi pricinuindu-ĭ moartea.

Aceasta e de altfeliŭ cea maĭ mare din baladele cuprinse în volumul D-luĭ Picot, şi prin împrejurările multiple ce se desfăşură în ia, ia poate sluji oarecum ca document istoric pentru starea Romînilor serbĭ pe la 1795. In fragmentul de la pag. 64, Pasvangi figurează iarăşĭ luînd hotărîrea comică de a pune babele să pască iarbă şi moşnegiĭ să roază fîn. Vrăjmaşul luĭ nu maĭ este însă Stoian ci un oarecare haiduc vecin, care se jură să-l taie. E evident că baladele acestea cel puţin datează de la sfîrşitul secoluluĭ trecut.

Maĭ puţină însemnătate are balada XXX, unde se pomeneşte de un Tudor (Vladimirescu), pe care autorul baladeĭ îl chiamă, pentru a scăpa pe tovarăşiĭ luĭ de muncă, „de strîmbătate“. Transcrierea sa de altfeliŭ e greşită probabil pe alocurea, fiindcă de acelaşĭ Tudor se spune în cele dintîiŭ versurĭ:

Şti, tu Tudore şti
Şi ne mînĭ ca pe oĭ
Şi ne taĭ ca pe boĭ.

Unde maĭ logic este să fie persoana a treia: . . . . „şi ne mînă şi ne tae“. De altfeliŭ nimic nu dovedeşte că Tudor acela ar fi Vladimirescu şi că balada ar fi importată din Oltenia.

Numărul mare al cîntecelor haiduceştĭ e iar o dovadă lămurită de vremile îndepărtate oarecum, cînd Romîniĭ îşĭ strămutară locuinţa peste Dunăre. Intr-adevăr, dacă a fost veac rodnic în haiducĭ, e de sigur veacul XVIII, cînd apăsarea fără de seamăn a regimuluĭ fanariot gonea pe ţăran în codru şi-l făcea, ca în frumoasa baladă XXI, să-şĭ lese *ţoalele* şi sărăcia din bordeiŭ pentru a-şĭ căuta hrana în desişurile pădurilor, din pungile pline ale dăbilarilor şi ciocoilor de acelaşĭ neam cu dînsul orĭ streinĭ. In balada pomenită, lupta între frică şi între foame e minunat zu-

grăvită, şi bucata e una din cele maĭ frumoase dintre poeziile noastre populare, şi-noteze-se, că ia are meritul de a fi culeasă, cum vom vedea maĭ departe, de un om neştiutor de limba noastră, din gura chiar a poporuluĭ şi că prin urmare nu admite într-însa meşteşugul falşificatoruluĭ artist.

Lovaĭ sapa pe spinare
Şi plecaĭ la via mare
. . . .
Cîtă e zioa de mare
Săp zioa pentru parale
Le beau sara din picioare
Mîndr-acasă moare de foame etc.

Volumul D-luĭ Picot are treĭ, patru bucăţĭ din viaţa haiducească, bucăţĭ care arată lămurit obîrşia lor din veacul trecut. Ca în legendele luĭ Bujor şi ale Jianuluĭ, vedem pe haiduc petrecînd în ascunzăturile codrilor, în jurul foculuĭ, frigînd berbeciĭ furaţĭ de la ciobanĭ (XXV) orĭ plîngîndu-şĭ soarta între zidurile închisorilor.

In cîrciitul broaştelor
In şueratul şerpilor

Publicarea poeziilor D-luĭ Picot sfarmă cu desăvîrşire legenda aşa de exploatată în politica zilnică, a miilor de ţăranĭ, fugînd de sărăcie dincolo de Dunăre — de la regulamentul organic pînă astăzĭ. Că emigraţia urmează e firesc lucru, dar ceĭ dintîiŭ dintre dînşiĭ ş-aŭ părăsit locuinţele maĭ înainte cu mult decît zilele noastre, tocmaĭ pe la sfîrşitul veacului de aur al haiducilor, al veaculuĭ trecut. Saŭ poate locuitoriĭ romînĭ aĭ văilor Timoculuĭ şi Moraveĭ alcătuiaŭ odinioară legătura între Romîniĭ din Dacia Traiană şi ceĭ din Macedonia, şi rupîndu-se lanţul de năvălirile streine, ceĭ rămaşĭ dinspre Dunăre, primind necontenit elemente nouă, s-aŭ păstrat pînă astăzĭ cu o limbă care este aceia a Temişioareĭ. (D-l Picot adauge şi a Olteniеĭ, dar Olteniĭ nu pronunţă niciodată *pedeapsa*, *bine*, cum se vede scris în toate legendele, şi nicĭ particularităţĭ ale graiuluĭ oltenesc nu se întimpină în limba cîntecelor d-sale populare).

Faptul că poeziile aŭ fost adunate de nişte Sîrbĭ necunoscătorĭ aĭ limbiĭ romîneştĭ, face ca limba să fie dată cu o precizie desăvîrşită, şi D-l Picot le-a reprodus aproape aşa cum le a pri-

mit de la linguistul sîrb Novacovicĭ. Ar fi de dorit ca poeziile noastre populare să fie adunate *la noĭ* cu aceiașĭ sinceritate și lipsă de înrîurire personală.

O traducere franceză le însoțește, traducere care urmărește cu fidelitate slova textuluĭ.

Un singur lucru numaĭ. D-l Picot dă ca poezie populară (pag. IV) o bucată:

Să mor cu tine
Să vadă lumea
Că te iubesc.

Care nu e decît ciuntirea populară a uneĭ poeziĭ de mahala al căriĭ început întreg e:

Să mor cu tine să mă sfîrșesc.

Un cercetător serios care ar cutreera satele romîneștĭ din Serbia, ar găsi probabil o quantitate și maĭ mare de cîntece, ar putea aduna bogate date asupra locuitorilor romînĭ de acolo, și nu e de laudă pentru noĭ că din streinătate vine cel dintîiŭ cuvînt asupra uneĭ părțĭ însemnate din neamul romînesc, parte cu desăvîrșire necunoscută încă și nestudiată.

N. Iorga

DOCUMENTE

SFĂTUIRILE

domnuluĭ Neculaĭ Mavrocordat cătră fiul săŭ Constantin

Comunicat de Gh. **Erbiceanu.**

De la o persoană amică căzîndu-ne în mînă următoarea filadă manuscrisă, am aflat că ia conține sfătuirile date de Vodă Neculaĭ Mavrocordat fiiuluĭ săŭ Constantin Mavrocordat, cînd îl pregătea pentru domnie în locul săŭ, și despre care amintește atît Depasta cum și alțĭ Letopisițarĭ.

Manuscriptul prezent, după cum se află întocmit în filada ce posed, trebue a se considera scris după aniĭ 1770; căcĭ se citează într-însul un pasaj din scrierea luĭ Depasta, a căruia scriere n-a putut fi terminată înainte de aniĭ 1765. Manuscriptul însă propriŭ al luĭ Neculaĭ Mavrocordat este mult maĭ vechiŭ, din aniĭ 1725, iar cest actual este poate a treia copie a luĭ.

Sfătuirile luĭ Vodă Neculaĭ Mavrocordat sînt foarte pe scurt (dacă filada noastră le cuprinde pe toate, căcĭ din cuprinsul și forma eĭ, aceasta nu se poate spune exact). Ele se referă la viața moralo-religioasă și cea privată a fiuluĭ săŭ, la economia caseĭ domneștĭ, la relațiunile unuĭ domn strein cu indigeniĭ, la administrarea statuluĭ și la raporturile acestuia cu statele vecine, iar maĭ ales cu împărăția otomană.

Crezînd că pot fi de interes publiculuĭ romîn, le-am tradus și le dăm publicitățiĭ. Sînt scrise în limba greacă modernă, și numaĭ dintr-însele nu ne pare a transpira marea înțelepciune, de care sînt încîntațĭ cronografiĭ grecĭ, a luĭ Neculaĭ Mavrocordat. Din ele însă se constată un fapt, acela că, deși tatăl, cunoscîndu-șĭ defectele, voia a feri pe fiu-săŭ de ele prin sfătuirile date, totușĭ legea eredităţiĭ influență maĭ tare asupra caracteruluĭ acestuia, așa că el întrecu chiar pre tatăl săŭ în intrigĭ la domnie, lux, rîsipe de banĭ, împrumuturĭ etc., etc., pentru care finalmente i-se vîndu de creditorĭ casa și importanta

bliotecă adunată de moşul său Alexandru, de tatăl său şi de el însuşi (vezi Daponte, pag. 193. Cronic. greci Bucur. 1890).

G. E.

Din manuscriptul propriŭ al domnuluĭ Neculaĭ Voevod.

In anul mîntuiriĭ 1711, Fevruarie în 27, Marţĭ pe la treĭ şi jumătate oare de noapte, din mila luĭ D-zeŭ, se născu fiul meŭ Constantin pre care păzească-l Domnul în mulţĭ anĭ pînă la bătrîneţe adîncĭ cu fericire creştină.

Din Epistola luĭ Dimitrie Notara cătră Filopol.

Pe lîngă acestea prea fericitul principe lăsâ patru icoane viĭ ale feţeĭ sale, ale virtuţiĭ şi ale tronuluĭ său: din care întîia este Constantin, carele dirige cu blîndeţe şi dreptate scaunul său; a doua Ioan Ilustru beizadea cel de bune speranţe; iar alte două vlăstare: Alexandru şi Sultana, care din shima monahică se pronumi Sofronia.

Din alte însemnărĭ.

Constantin fiind de 16 anĭ şi 6 lunĭ, tatăl său dorea şi se cugeta în tot chipul, cum să-l facă domn Moldoveĭ: pentru care i-a şi dat manuscrise prezentele admonestaţiunĭ.

Din felicitarea dascăluluĭ Critea la logodna fiiceĭ luĭ Ioan Vodă (fratele luĭ Constantin).

Fapta cea maĭ admirabilă şi maĭ demnă de istorisit a acesteĭ minţĭ a luĭ Neculaĭ, prea înţelepte şi prea perfecte, este că ş-a educat în totul asemenea şi pe fiiĭ săĭ ceĭ prea străluciţĭ prea renumiţĭ şi în totul următorĭ moravurilor părinteştĭ, i-a instruit aşa încît să devie succesorĭ demnĭ şi capabilĭ virtuţiĭ părinteştĭ, fericiriĭ, onoareĭ, demnităţiĭ şi operelor generoase şi eroice.

Apoĭ face din Depasta aceasta citaţiune:

Pe cînd tînărul Constantin fătiş înflorea cu frumuseţea uneĭ virtuţĭ supranaturale, a căria seminţe le avea depuse în natura sa, iar cultivarea lor ş-o căştigâ prin continua aplicare la învăţătură, fericitul său părinte încă în viaţă presupunînd şi prepuind acea rază răsăritoare, şi de maĭ înainte cunoscînd materia de pe fuior, îl deprindea zilnic perfecţionîndu-l prin arătarea celor privitoare la stat, şi se *gîndea* a-l face principe în ţara Moldovenilor. Pentru care îĭ propunea sfătuirĭ şi învăţăturĭ scrise cu mîna sa, pentru înţelepţirea în

cele divine şi ale statuluĭ. (Petru Depasta, biografia aceluiaşĭ)[1].

Sfătuirĭ

Ale fericituluĭ principe D-luĭ D. Neculaĭ Alexandru Voevod Mavrocordat date fiiuluĭ săŭ D-luĭ D. Constantin Neculaĭ Voevod, maĭ înainte de a fi el domn, în anul mîntuiriĭ 1725.

Copie de pe manuscriptul luĭ, făcută în anul mînt. 1727.

I. Frica de D-zeŭ să o cunoştĭ de temelie a fericiriĭ.

II. Fără ajutorul luĭ D-zeŭ toate sînt deşerte.

III. Dreptatea este virtutea cea maĭ convenabilă principilor.

IV. Mînia este pierzătoare, iar blîndeţea are putere.

V. Bărbăţia şi mărinimia sufletuluĭ sînt mare dar de la D-zeŭ.

VI. Cumpătarea-ĭ înfrumseţare excelentă.

VII. Violenţa şi apăsarea, fie de la domn fie de la ceĭ din jurul luĭ, sînt periculoase. Măcar de s-ar face pentru banĭ orĭ proprietăţĭ şi maĭ vîrtos pentru satisfacerea pofteĭ ruşinoase, să nu fie, să nu fie! La urmăr-ĭ dureroasă: nesfîrşite exemple în istoriĭ.

VIII. Umilinţă în inimă: că toţĭ înaintea luĭ D-zeŭ sînt pămînt şi cenuşă.

In faţă seriozitate; cuvinte puţine şi blînde, fără mişcărĭ de ochĭ şi de obraz, fără mişcărĭ de mînĭ. Ordinele cu demnitate domnească, însă liniştit fără zgomot.

IX. Păstrarea demnităţiĭ este necesară.

Supunerea, precum din partea ta către împărăţie şi la sfătuirile părinteştĭ, şi maĭ ales decît toate la poruncile mareluĭ D-zeŭ, aşa şi din partea supuşilor către domnitor, este neapărată. Fără supunere toate sînt moarte; se cade însă a porunci cele posibile, pentru ca să fiĭ ascultat.

X. Să nu promiţĭ; iar dacă aĭ promis să nu-ţĭ calcĭ promisiunea; nicĭ într-un chip să nu-ţĭ zădărniceştĭ cuvîntul cînd l-aĭ dat chiar de aĭ fi promis fără jurămînt.

XI. Să nu te împrumuţĭ nesocotit, nicĭ cu procente prea marĭ. Iar cînd din nevoe te-aĭ împrumuta, fie de la creştinĭ, fie

1. De unde se vede că manuscriptul ce posed e scris după moartea luĭ Depastă, 1770.

de la ceĭ de alte credinţe, să fiĭ decis a le plăti; că de-almintrelea de veĭ reţinea dreptul strein, greşeştĭ de moarte; şi de te-aĭ căi nu veĭ afla ertare, de nu veĭ întoarce dreptul strein!: ia aminte ia aminte!

XII. Să nu fiĭ împrăştietor ci cruţitor; nu răpitor ci econom. După plapoma ta întinde-ţĭ şi picioarele.

XIII. Măreţiile deşerte, veşmintele multe, giuvaerurile multe, caiĭ mulţĭ, edificiile să lipsească.

Gratificările nemăsurate, darurile de prisos, fie la strein fie la casniciĭ tăĭ, cauzează răŭ nume, locuitorilor sînt nesuferite şi fac mîhnire supuşilor. Dacă tatăl tăŭ a greşit în această privire: păţelele luĭ să-ţĭ fie de învăţătură.

XIV. Ia aminte: să te abţiĭ de la edificiĭ; întrucît eştĭ domn aĭ palate, iar cînd veĭ fi în Constantinopole, îţĭ ajunge vatra părintească.

De veĭ face cu împrumut edificiĭ, multe rele veĭ păţi şi sufleteştĭ şi corporale. Ia aminte!

XV. Să te depărtezĭ de inovaţiunĭ, mergĭ pe calea cea bătută: să nu-ţĭ stricĭ numele cu consiliĭ viclene.

Să nu impuĭ nouă dărĭ, nicĭ nouă datine, că-ţĭ cîştigĭ nume răŭ; care lucru să nu fie!

XVI. Să aĭ rugĭ ascunse, adesea tainic să chemĭ ajutorul divin: meditează, veghiază, cel ce cercetează află cu prisos; întreabă, consultă-te, învaţă. Cearcă necontenit să aĭ ştire şi pricepere de afacerĭ, de persoane, de magnaţĭ, amicĭ, inimicĭ, indiferenţĭ.

Să ştiĭ meritele şi defectele acelor cu care aĭ a te servi, maĭ cu seama ale domnilor, magnaţilor, ale boerilor localĭ şi ale vecinilor.—Să ştiĭ istoriile. Să cunoştĭ chestiunile curente chiar cu toate împrejurările lor. Gîndeşte-te şi la cele viitoare.

De la oamenĭ practicĭ cearcă să înveţĭ ceia ce dînşiĭ aŭ văzut, aŭ lucrat, şi ce ştiŭ.

Ia aminte, ia aminte, ca consilieriĭ tăĭ să nu fie rapacĭ, înşelătorĭ, linguşitorĭ, neexperimentaţĭ, ignoranţĭ, răzbunătorĭ, destăinuitorĭ, mîndri, minţitorĭ.

XVII. Să ştiĭ şi să te păzeştĭ de defectele boerilor pămîntenĭ: dar să le trecĭ cu vederea pentru pacea ta; iar ale casnicilor tăĭ să nu le suferĭ. Să nu daĭ altora gloria ta; să nu le daĭ obraz, ca să nu despreţuiască tinereţea ta.— Jură-ĭ pe D-zeŭ

să fie iubitorĭ de adevăr; îngrijitorĭ de datoriile lor, amicĭ aĭ dreptuluĭ; veghetorĭ; nemitarnicĭ; modeştĭ, mulţămiţĭ cu puţine.

Să aĭ şpion credincios asupra lor, şi să-ĭ înfrînezĭ: că mulţĭ domnĭ s-aŭ pierdut de dezordinile casnicilor lor. Pămîntul se cutremură cînd domesticul va domni.

Nu-ĭ bună domnia celor mulţĭ; un singur domn să fie. Păţelele altora să-ţĭ fie de învăţăminte.

Tainele domnieĭ unul, doĭ saŭ treĭ să le ştie, negreşit ceĭ maĭ credincioşĭ; şi nu pe toate, ci cele maĭ necesare numaĭ tu, şi numaĭ tu singur să ştiĭ.

Să ştiĭ judeţele, puterea lor în fiece timp; cu ce laturĭ se hotărăsc şi e boerĭ şi mazilĭ locuesc în fiece judeţ.

XVIII. Datoriile de supunere către împărăţie.

XIX. Cele cuvenite către Hanul Tătarilor).

XX. Relaţiile cîrmuiriĭ către Paşiĭ şi paşalîcurile de primprejur.

XXI. Cele către Leşĭ, cele către Germanĭ.

XXII. Lista curată de veniturĭ.

XXIII. Plîngere şi jeluire pentru neputinţa (scăpătăciunea) ţăriĭ.

XXIV. Mărinimie cînd lucrurile nu merg după voinţa ta.

XXV. Divanurĭ dese.

XXVI. Mese puţine.

XXVII. Distracţiĭ puţine.

XXVIII. Nu rîsipi.

XXIX. Nu beţiĭ.

XXX. Vînătoriĭ puţine şi nu în locurĭ depărtate.

XXXI. Ocupaţiunĭ, afacerĭ.

Indeplinirea poruncilor impărăteştĭ. Cercetarea veniturilor şi a cheltuelilor. Dezbaterea cu prudenţă în comun cu boeriĭ pămîntenĭ şi casnicĭ despre afacerile necesare de îndeplinit.

XXXII. Citirea răvaşelor.

XXXIII. Intimpinarea musafirilor.

XXXIV. Corespondenţa scrisorilor.

XXXV. Să păzeştĭ ordine în trebile tale, să nu amestecĭ una cu alta.

XXXVI. Să le împărţeştĭ fiecăruia după oficiul săŭ.

XXXVII. Dar să nu te laşĭ fără grijă, ci să cercetezĭ de s-aŭ adus în îndeplinire.

XXXVIII. Să zicĭ boerilor să-ţĭ dea de ştire dacă casniciĭ tăĭ fac dezordine. Şi să-ĭ eĭ cu mare asprime.

XXXIX. Să aĭ puţinĭ cavaşĭ, puţinĭ fanarioţĭ (ὀλίγους καβασῆ, ὀλίγους Φαναριώτας).

XL. Tot ce-ĭ face, să facĭ ca să te iubească pămînteniĭ.

XLI. Să nu crezĭ uşor acuzările ţăranilor contra boerilor, iar pe de altă parte să nu laşĭ ca ţăraniĭ să fie nedreptăţiţĭ.— Tot ce-ĭ măsurat este bine.

XLII. Să nu daĭ uşor privilegiurĭ şi prerogative, şi scrisorĭ de scutire de dărĭ; că din acestea se împuţinează veniturile vistieriеĭ şi ale cămăriĭ (domneştĭ).

XLIII. Ia aminte să nu se sigileze scrisorĭ, de nu ştiĭ ce cuprind.

XLIV. Să nu daĭ vre-o scrisoare şi în urmă să o anulezĭ că se nimiceşte onoarea ta, şi scrisorile tale se despreţuesc.

XLV. Cuvîntul tăŭ să fie cuvînt, şi deciziunea ta deciziune.

XLVI. Domniĭ tinerĭ chiar şi puţin de greşesc, capătă nume răŭ, şi fac a li-se despreţui tinereţea.

Zapis vechiŭ din Tecuciŭ.

Transcris şi publicat de *H. Tiktin.*

† Ѥȣ кочкодел ши фемѣꙗ мѣ мъріꙗ фата лȣи глигоріє скрим ши мьторим (sic !) ꙟн честȣ ѕапис кȣм ам вьндȣт ѡ ѡчинъ дин потна dedesupt cu altă mînă: ла сат ла погъ-нещи) ȣн вьтрьн дин вадȣл моріеи (schimbat de altă mînă în: морилор) партѣ лȣи глигоріє де бȣнъ воꙗ нострѫ де ни-мене невоици нече асȣприци. че де бонъ воꙗ ноастрь ѡм вьндот дереп(т) и҃. пот. (deasupra cu mîna deaculuĭ: лȣи гаврил) денаинтѣ андреикьи шолтȣѕȣлȣи. кȣ вї прьгари ши денаинтѣ лȣи иѡнашкȣ чолан ши а лȣи Костантин кречȣлȣи прькьлабȣлȣи. щи денаинтѣ лȣи Антон дїꙗк ѡт текȣч маи спре маре креденць ам пос печѣтѣ трьгȣлȣи текȣч(ȣ)лȣи.

(L. S.)[1]

Ѥȣ антон ам скрис.

(L. S)[2] (L. S.)[3] (L. S.)[4] Єȣ дȣмитрашко столникȣл ꙟнкъ мам прилежит ꙟнтрача токмалъ.

Zapisul e scris pe hîrtie în care la o margine a rămas un fragment din semnul fabricii, anume partea de jos dintr-o pajură: capetele aripilor, picioarele şi coada ornamentată. Peceţile sînt întipărite cu fum. Data lipseşte. După scrisoare şi ortografie pare a fi de pe la începutul sec. XVII. Originalul e în posesiunea D-luĭ Th. Codrescu din Iaşĭ.

---

1. Cu inscripţia abia descifrabilă: печѣтѣ трьгȣлȣи текȣч. La mijloc un animal (cerb ?).
2. Cîteva slove (антон ?) împrejurul unuĭ animal de forme fantastice.
3. котантин (sic !).
4. костантин, împrejur contururile unuĭ scut de blazon.

Transcripțiunea:

Eu Cocĭcodel și femeaĭa mea Măriĭa fata luĭ Gligorie, scrim și mărtorim în cestu zapis cum am vîndut o ocină din Putna (la sat la Po-găneștĭ un bătrîn din vadul moriei partea luĭ Gligorie de bună voĭa nostră, de nimene nevoițĭ nece asuprițĭ, ce de bonă voia noastră om vîndut derept 50 pot[ronicĭ] [5] luĭ Gavril denaintea Andreicăĭ Șoltuzuluĭ, cu 12 pîrgarĭ și denaintea luĭ Ionașcu Ciolan și a luĭ Costantin Creciuluĭ Pîrcălabuluĭ și denaintea luĭ Anton diĭac ot Tecucĭ, maĭ spre mare credință am pus peceatea tîrguluĭ Tecucĭuluĭ.

(L. S.)

Eu Anton am scris.

(L. S.) (L. S.) (L. S.) Eu Dumitrașco Stolnicul încă m-am prilejit într-acea tocmală.

ZAPIS DIN 1637.

Transcris și publicat de *H. Tiktin.*

† Ядек(ж) е8 иѡнашко Х8шан ден сат ден Чючещи скрїю ши мъртврисеск8 к8 чест ѯапис ал мї8 де ниме невоит ничи ас8прит че де а ма б8нж вое ам вънд8т парта мѣ де ѡчинж ден сат ден Чючещи ден парта де с8с 8нде каде бжрхачюл ѫн апа брьлад8л8и че ѩсте ѫн цинѕтоуа тек8чюл8и че съ ва алѣџе дентр8н бжтрьн а треа парте ѫн ватра сат8л8и ши ѫнтрапж ши ѫн царинж ши ден тот винит8л ачѣа парте де ѡчин(ж)

5. Ioan Neculce Let. II 248: „... găina era cîte un leŭ, oul cîte un potronic (zece banĭ), ... oca de brînză era cîte doĭ potronicĭ (douăzecĭ banĭ).“ Insă într-un zapis din 1717 (vezĭ Ep. Melhisedek, Cron. Hușilor pag. 82) se zice: „... ne-aŭ făcut bine cu 2 leĭ și 10 potronicĭ, banĭ vechĭ ...“, Leul avînd 120 de banĭ era = în 14 potronicĭ.

ам вънд8т 8нкю мїȣ лȣи симиѡн бархон вътавȣл дерепть ѕѣче леи бѫтȣци пентрȣ нещи бани че ꙗм фост датор ши мисаȣ фѫкȣт платѫ деплин(ѫ) денаинта ȣнкашȣлȣи бѫлан бръдѣ де босинчещіи ши павѫл брат ȣхȣш ѡтам ши иѡнашкȣ везетеȣ де ꙗши ши гоꙗн стегар тиж ши иѡн килинеш тиж маи пре мари крединцѫ нѣм пȣс печециле сь сѫ щіие. Єȣ власїе диꙗк пис ȣ ꙗши л҃ ҂зр̃ме ѡк вı.

(L. S.) (L. S.) (L. S.)

иѡнашко хȣшан бълан бръда павѫл

иѡнашко гоꙗн стег. иѡн килинеш.

везетеȣ

Zapisul e scris pe hîrtie. Pecețile sînt întipărite cu fum. Originalul se află în posesiunea D-luĭ Th. Codrescu din Iașĭ.

Transcripțiunea:

Adecă eŭ Ionașco Hușan, den sat den Cĭucești, scriiu și mărturisescu cu cest zapis al miu de nime nevoit nicĭ asuprit ce de a mea bună voe am vîndut partea mea de ocină den sat den Cĭuceștĭ den partea de sus unde cade Bărhecĭul în apa Bîrladuluĭ ce ĭaste în ținutul Tecucĭuluĭ ce să va aleage dentr-un bătrîn a treĭa parte în vatra satuluĭ și într-apă și în țarină și den tot vinitul aceaĭa parte de ocină am vîndut unchiu-miu luĭ Simion Barhon vătavul derept zeace leĭ bătuțĭ pentru nește banĭ ce ĭ-am fost dator și mi-s-aŭ făcut plată deplină denaintea unchĭașuluĭ bălan Bîrdea de Bosinceștĭ și Pavăl brat Buhuș ot tam și Ionașco vezeteu de Iașĭ și Goian stegar tij și Ion Chilineș tij maĭ pre mare credință ne-am pus pecețile să să știe. Eu Vlasie diĭac pis u Iașĭ, l. 7145 (1636) Oct. 12.

(Urmează pecețile și punerile de deget.)

NOTIŢE ŞI INFORMAŢIUNI

Un caz de regurgitaţiune la cînĭ. Cînd eram ca elev în liceŭ, vara o petreceam împreună cu familia la o vie în apropierea oraşuluĭ Iaşĭ, la Vişan; la acea vie aveam o căţea cu numele de Dolca, care avea 4 căţăluşĭ. Intr-o zi sculîndu-mă maĭ dimineaţă şi ducîndu-mă către locul unde era culcuşul căţăluşilor mă lovi un miros foarte nesuferit. Apropiindu-mă văzuiŭ pe căţăluşĭ că mîncaŭ nişte măruntae infecte; de curiozitate întrebaiŭ pe vier, care ne spuse că, căţeaua la fiecare două zile se ducea la salhana, unde mînca ceia ce găsea, şi apoĭ venind dădea afară tot ce mînca pentru a da hrană puilor săĭ.

Acum cîteva zile un sacagiŭ, Ioan Stănuţ, ce locueşte spre Valea-Plîngeriĭ, mahala din Iaşĭ, îmĭ comunică un asemenea caz. Căţeaua numită Vulpea (căcĭ e roşcată la păr), în fiecare zi merge la salhana şi mănîncă acolo mult, apoĭ vine acasă şi dă afară tot ce a mîncat pentru căţăluşiĭ săĭ. Am mers la faţa loculuĭ şi am văzut cazul aşa. Crezînd că aceasta o făcea căţeaua din cauză că avea mulţĭ puĭ (6 la număr), am spus luĭ Ioan să nu lase decît 2. De cînd are 2 căţăluşĭ, este maĭ bine de o săptămînă şi căţaua urmează cu aceiaşĭ regularitate de a aduce în stomahul săŭ hrană de la salhana, pe care apoĭ o dă afară printr-un şir de vărsăturĭ, care şi-le provoacă singură prin tuse acută şi silinţe enorme de a vărsa din gură ceia ce are. Fie oboseala drumuluĭ, dar maĭ mult crez oboseala provocată prin acele vărsăturĭ, o fac ca să se culce îndată şi să doarmă cu multă poftă.

Un caz analog mi-a spus sacagiul, că se petrece la un alt

locuitor de pe lîngă bariera Hotin, tot oraşul Iaşĭ. N-am putut verifica dacă şi acel caz este ca acesta, dar e posibil, de vreme ce cazul expus maĭ sus l-am văzut eŭ singur.

In sînul Societăţiĭ de Antropologie [1] din Pariz D-rul I. V. Laborde a făcut cunoscut un asemenea caz, şi legîndu-l de faptul că lupiĭ şi vulpile încă aŭ această deprindere de a aduce în stomahul lor hrană pentru puiĭ lor, deduce că este o dovadă maĭ mult despre apropierea mare ce este între cîne şi lup şi vulpe; deci o dovadă maĭ mult la activul transformizmuluĭ.

Gr. C. B.

* * *

Audiţiunea colorată. In şedinţa de la 4 Noemvrie 1890 a *Societăţiĭ de Oftalmologie* din Pariz, după cum ne spune *Le Mercredi médical No. 451890,* D-l Nimier a citit un raport asupra uneĭ lucrărĭ a D-luĭ F. Suarez de Mendoza intitulată: *Audiţiunea colorată, studiŭ asupra falşelor percepţiunĭ sensoriale secundare, fiziologice şi maĭ cu seamă asupra pseudo-sensaţiunilor de colorĭ asociate la percepţiunile obiective de sunete.* In această lucrare D-l Mendoza arată că sînt persoane care atuncĭ cînd un sunet le loveşte auzul, aŭ pe lîngă percepţiunea sonoră şi o percepţiune de coloare. La dînsele s-ar putea spune că impresiunea produsă asupra nervuluĭ acustic a fost transmisă în mod simultan la două centrurĭ nervoase deosebite, destinat unul pentru audiţiune, iară altul pentru percepţiunea colorilor. Fiecare vocală saŭ diftong posedă o coloare proprie; consonantele deşteaptă maĭ rar nişte nuanţe nehotărîte. Silabele şi cuvintele apar colorate după vocalele ce le constitue şi după cîteva consonante influente. Maĭ sînt încă de semnalat şi sensaţiunile colorate particulare notelor gameĭ, diverselor vuete, ba chiar cîteodată şi la oarecare nume propriĭ, la date istorice. Colorile percepute maĭ des sînt după ordinul de frequenţă: roşiul, galbenul, brunul, alb astrul, violetul şi verdele.

Percepţiunile de coloare pot fi provocate încă şi prin impresiunĭ vizuale necolorate, prin impresiunĭ olfactive, gustative, tactile, ba chiar şi prin evocaţiunea mentală a acestor impresiunĭ.

---

1. Vezĭ: Bulletin de la Société d'Anthropologie de Paris, şedinţa de la 6 Martie 1890.

Alăturea cu aceste pereepțiunĭ falșe vizuale există altele a-naloage în raport cu celelalte simțurĭ: auzul, mirosul, gustul, tactul. Astfeliŭ un subiect percepea o nuanță clară cînd mirosea vanilia, iară vederea cerului înstelat îĭ pricinuia percepțiunea u-nuĭ sunet ascuțit foarte înalt.

Explicarea acestor fapte scapă cunoștințelor noastre de astăzĭ.

* * *

Transfertul la distanță a stărilor neuropatice. In ședința de la 8 Noemvrie 1890 a *Societățiĭ de Biologie* din Pariz, D-l Luys a descris un noŭ mod de transfert psihic de la un subiect în stare de trezie asupra unuĭ subiect sănătos în stare hipnotică. Primul subiect atins de o hemiplegie histerică poartă pe cap cîtva timp o coroană specială de păr magnetizat. Apoĭ i-se ia de pe cap coroana aceasta și o punem pe capul unuĭ alt subiect, însă sănătos, neprevenit de ce are să se facă și adormit într-o cameră vecină. Fenomenele de hemiplegie, de contractură se reproduc atuncĭ pe subiectul al doilea. După D-l Luys, forța magnetică cuprinsă în coroana de păr nu e istovită prin aceste experiențe și un oarecare timp, ia poate servi să reproducă fenomenul de transport pe un al doilea subiect sănătos. Prin suggestiunĭ imperative destrugem simptomul morbid produs prin acest transfert, cînd deșteptăm pe subiectul adormit.

Ed. G.

NOTIȚE BIBLIOGRAFICE

Oligochaeten des Naturhistorischen Museums in Hamburg IV von **Dr. W. Michaelsen**. Mit einer Tafel. Hamburg 1891.

Această lucrare este continuarea altor treĭ lucrărĭ ale d-luĭ Dr. W. Michaelsen în care autorul descrie oligochetele din muzeul din Hamburg. Aicĭ găsim printre celelalte secțiĭ și o secție de lumbricide din Romînia de la Iașĭ, reprezentate prin cincĭ speciĭ, și anume: Allobophora Leoni nov. prin 2 exemplare, A. Jassyensis nov, prin 15, A. mucosa Eisen prin 6, A. Antipae nov. prin 1 și o specie nedeterminabilă prin 2 exemplare.

Cetologische Notiz von Willy Kükenthal, Iena. Mîna patrudegetată de la Balaenidae se explică atît de autoriĭ ceĭ vechĭ cît și de ceĭ noĭ, care s-aŭ ocupat cu această chestiune prin dispozițiunea degetuluĭ cel mare. Kütkenthal arată în această notiță cu un desen de pe un embrion de Balaenoptera de 118 cm. lungime, că este degetul mijlociŭ care a dispărut, iar nu cel mare; și în adevăr între cele două degete laterale deoparte și celelalte două de ceialaltă parte se află un rudiment al degetuluĭ mijlociŭ, format încă din cele patru phalange superioare zgîrcoase, iar partea proximală dispărută.

Cum că degetul e un rudiment, și nu o formațiune nouă, dovedește Radiusul degetuluĭ care nu ajunge pînă la carp, ci stă liber în țesetura conjectivă ce-l încunjoară. Această reducțiune e interesantă, fiind-că la toate mamiferele începe reducerea prin degetele laterale, iar degetul mijlociŭ rămîne constant.

Insemnătatea acestuĭ fapt pentru formațiunea mîniĭ la Balaenidae o va expune maĭ tîrziŭ.

Spre știință

Autorii care doresc ca scrierile lor să fie publicate în „Arhivă“ vor binevoi a-şi trimite manuscriptele pe adresa D-lui *Gr. C. Buţureanu*, Secretarul general al Societăţii, Iaşi, strada Buna Vestire No. 6. Articolele priimite se citesc în şedinţele Societăţii, care decide asupra publicării lor.

Tot pe această adresă se priimesc publicaţiunile, despre care autorii saŭ editorii lor ar dori ca să se facă dări de samă saŭ anunţuri în Revista noastră.

DIRECŢIUNEA

CURSURILE LIBERE

ŢINUTE IN AULA UNIVERSITAŢII DE IAŞI

Semestrul al II, an. 1890—91.

In fiecare LUNI de la 8—9 sara va ţinea curs D-l *A. Xenopol* despre *Istoria veche a Romînilor* 10 lecţiunĭ, după care va va urma D-l *A. Suţu* despre *Arta la grecĭ* 6—8 lecţiunĭ.

" " MERCURI de la 8—9 sara va ţinea curs D-l *Vas. C. Buţureanu* despre „Chimia Esperimentală“: *Teoria Atomică* 10 lecţiunĭ, după care va urma D-l *D r Socor* despre *Simţul vedereĭ.*

" " SÎMBĂTĂ de la 8—9 sara va ţinea curs D-l *I. Găvănescul* despre „Introducere în Filosofie“: *Concepţiunele despre lume* 10 lecţiunĭ, după care va urma D-l *Gr. Alexandrescu* despre *legislaţia şi moravurile* 4 lecţiunĭ şi după aceasta va urma D-l *Tiktin* despre *întroducere în linguistică.*

An. II No. 7 IANUARIE 1891

ARHIVA
SOCIETAȚII ȘTIINȚIFICE ȘI LITERARE
DIN IAȘI

APARE ODATA PE LUNA

SUMARIU

IAȘĬ

EDITURA SOCIETĂȚII ȘTIINȚIFICE ȘI LITERARE DIN IAȘI

1891

Arhiva apare lunar în fascicule de cîte patru coale. Prețul abonamentuluĭ este:

Pe an	15 leĭ
Pe șese lunĭ . . .	8 ,,
Un număr de 4 coale .	1 leŭ 50 banĭ

Pentru străinătate se adauge portul.

Abonamentele se primesc la D-l secretar general *Gr. C. Buțureanu*, strada Buna-Vestire No. 6, precum și la toate librăriile din țară.

ȚIPOGRAFIA BUCIUMULUI ROMÂN.

ARHIVA
SOCIETĂȚIĬ ȘTIINȚIFICE ȘI LITERARE
DIN IAȘI

CAPUL DE BOŬ

Intrebuințat ca ornament simbolic în antiquitate

de

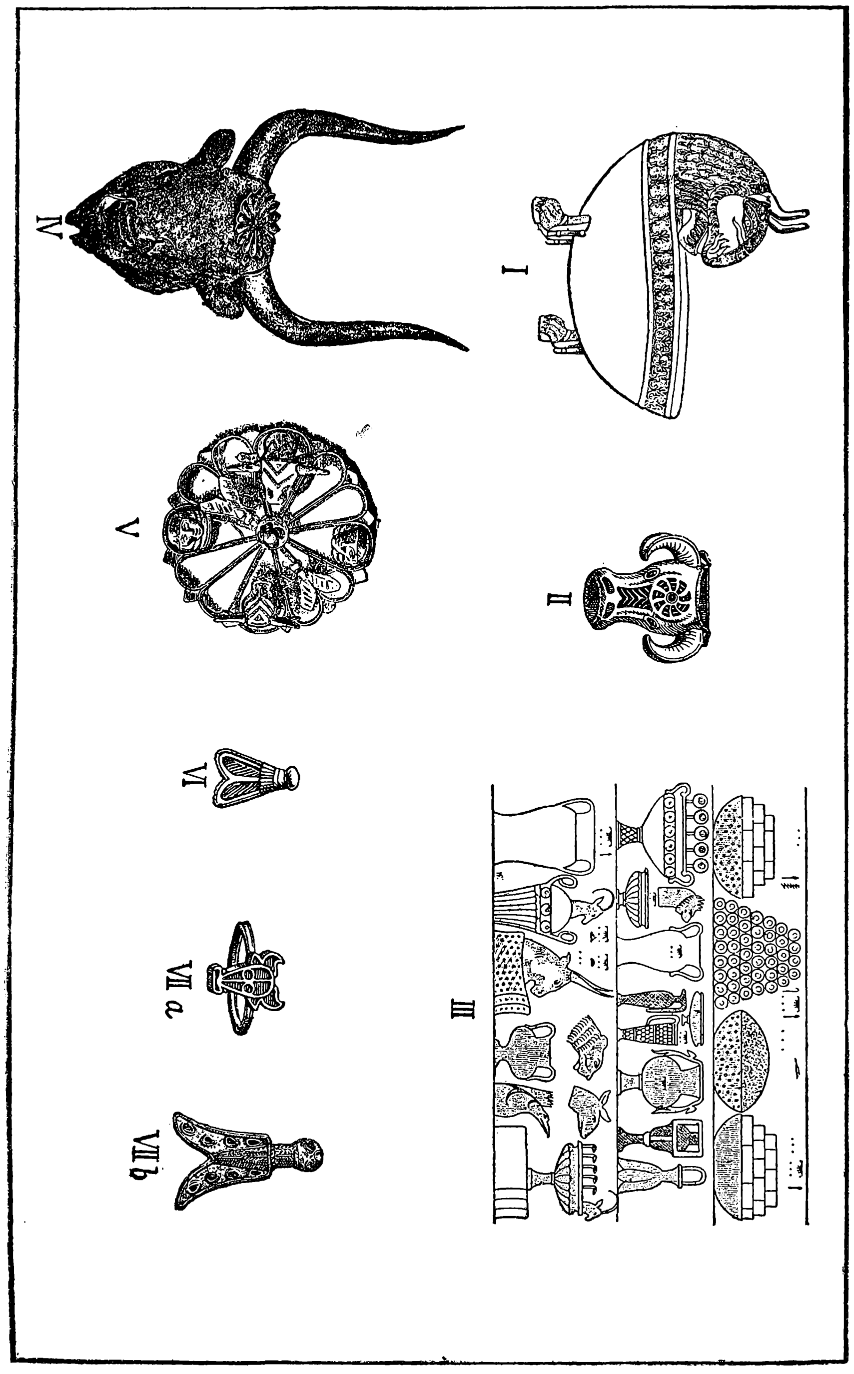
A. I. Odobescu.

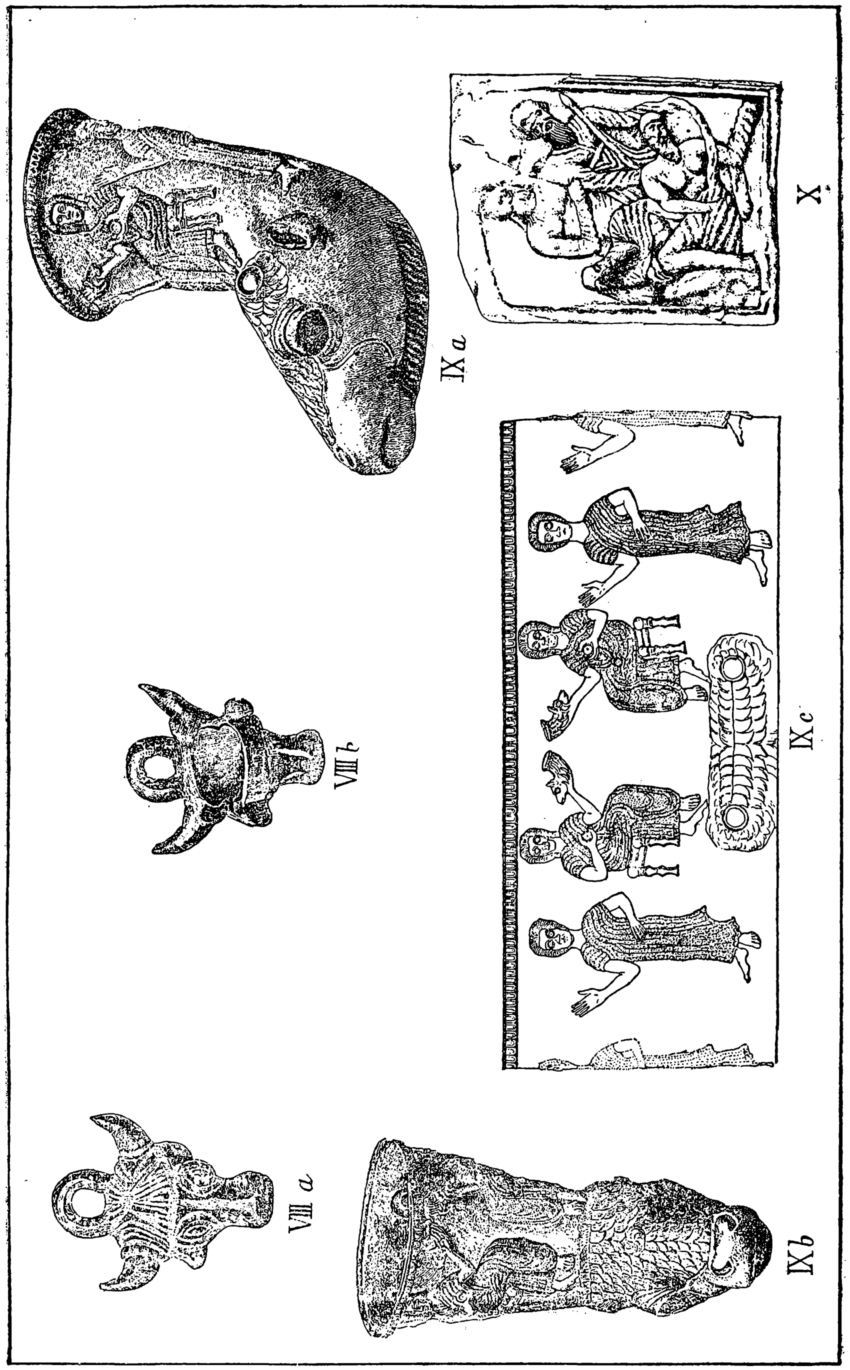
I

In studiile comparative ce am întreprins a face între prețioasele rămășițe ale Tezauruluĭ nostru aflat la Petroasa și orĭce alte opere de artă sumptuarie din antiquitate, mi s-a prilejit a întîlni un număr nu tocmaĭ neînsemnat de obiecte a căror formă afecta aceia a unuĭ cap de boŭ. Am găsit chiar asemenea producte ale vechimiĭ în modestul nostru muzeŭ de antiquitățĭ, și de oarece îmbele două obiecte de artă veche care mi-s-aŭ prezentat acolo sub această formă originală aŭ un adevărat interes arheologic—poate chiar local—,am voit a le pune sub ochiĭ publiculuĭ, alăturîndu-le cu alte rămășițe antice din timpurĭ și țărĭ diferite, dar maĭ cu seamă am voit să le pun în comparațiune cu unele bucățĭ de argintărie saŭ aurfăurărie care aŭ fost lucrate, fără tăgăduială, de popoare barbare din acelea care aŭ ocupat țările Europeĭ în primiĭ secolĭ aĭ veaculuĭ de mijloc.

Ca să precizăm chiar de la început care sînt acele obiecte caracteristice, vom aduce maĭ întîiŭ aminte că, la anul 1799, în preajma tîrguluĭ Sîn-Miclăușul-cel Mare din comitatul Torontaluluĭ, în partea cea maĭ nordică a Banatuluĭ Temișoareĭ, niște țăranĭ romînĭ aŭ descoperit o însemnată comoară de vre-o 24 și poate maĭ multe vase numaĭ de aur, din care 21 bucățĭ s-aŭ și depus în cabinetul imperial și regal de antice din Viena[1]. Printre aceste

1. *Hampel.* Goldschatz des Attila.




IX a
X
VIII b
IX c
VIII a
IX b

vase de masă, de o înfăţişare maĭ mult orientală şi cu dispoziţiunĭ foarte variate, sînt treĭ bucăţĭ de formă lunguiaţă saŭ ovală, care aŭ slujit saŭ ca ceşcuţe saŭ maĭ probabil încă ca solniţe. Una din ele, rotunzită în forma uneĭ ghioace, n-are picioare; celalalte două sînt proptite pe cîte treĭ picioruşe cu labe de leŭ. Cîteşĭ trele însă se termină la una din extremităţile lor superioare prin nişte ciudate capete de boŭ, cu faţa întoarsă înlăuntrul vasuluĭ. La cel dintîiŭ avînd 0^{m} 099^{mm} înălţime şi 0^{m} 132^{mm} lungime, boul ş-a pierdut coarnele; în părechia celorlalte (0^{m} 158 lărgime şi 0^{m} 105 înălţime), aceste răsăriturĭ osoase se răsfrîng în sus cu late încovoeturĭ (Figura I.).

Tot aşa de curioasă, deşi cu totul diferită, este poziţiunea coarnelor în celalalt obiect de aur pe care voiŭ să-l pun în comparaţiune cu o rămăşiţă antică din muzeul nostru. Aicĭ e vorba de un giuvaer, împodobit cu granate, care şi dînsul se înfăţişază sub forma unuĭ cap de boŭ. Aceasta s-a aflat în bogata descoperire făcută, la 1653, în cetatea Tournay din Belgia, în vechiul ţinut al Francilor Neustrianĭ. Acolo s-a deschis, atuncĭ, mormîntul regeluĭ Merovingian Childeric I, (458—481), plin de scumpe odoară şi podoabe. Printre acestea era un felŭ de chiotoare saŭ de pafta, nu tocmaĭ mare, formată ca un cap de boŭ ale căruĭ coarne eraŭ sucite şi rotunjite în jos dealungul fălcilor viteĭ (Fig. II.).

Cată să observăm, totuşĭ, că giuvaerul merovingian şi cele treĭ solniţe din Torental nu sînt unicele exemple de obiecte luxoase pe care popoarele vechimeĭ să le fi prezentat sub forma unuĭ cap de boŭ [2]. Caracterul religios ce încă din cea maĭ adîncă antiquitate s-a atribuit acestuĭ patruped, totdeodată puternic la muncă şi blînd la dumesnicire, a trebuit să se răsfrîngă de timpuriŭ pînă şi în operele de artă industrială, adecă în giuvaerurile de port şi în vasele de masă. Nu doară, fără de a le folosi în luxul casnic, aŭ fost venerate în vechime chipul tauruluĭ ca emblemă a soareluĭ ceresc, elementul arzînd şi prăsitor, precum şi acela al vaciĭ ca simulacru al luniĭ şi al rodiriĭ pămîntuluĭ. A li-se reproduce mereŭ formele şi a le avea neîncetat sub ochĭ, era pe atuncĭ lucru sfînt; orĭce unealtă şi orĭce obiect de lux care afecta aceste înfăţişărĭ, era în casă şi pe om ca şi o amuletă binecuvîntată, care ferea de orĭce răŭ.

2. L'abbé Cochet, Tombeau de Childéric I.

Şi într-adevăr, încă de prin vremile cele maĭ vechĭ vedem că s-aŭ fabricat în orient capete de boŭ făurite în deosebite metalurĭ şi menite a fi saŭ vase saŭ podoabe.

Bună oară, în vestitul mormînt de la Rekhmara, al unuia din epistaţiĭ regeluĭ egiptean Tuthmes al III-a din a XX dinastie, în acel mormînt policrom pe care l-a descoperit antiquarul englez D. Hopkins, ni-se înfăţişază maĭ multe marĭ capete de boŭ de metal galben, printre vasele şi printre celelalte darurĭ aduse ca bir în Egipt de populaţiunea aziatică Kefas, adică de Fenicianĭ [3]. (Fig. III.)

Apoĭ, nu numaĭ picturile vechĭ ne arată asemenea vase; avem chiar unele reale. Printre ele vom menţiona curiosul cap de vacă, turnat în bronz pe care D-l Rassam l-a aflat la Bagdad, în vechĭ ruine babilonice, şi l-a adus în muzeul britanic din Londra [4]. Vom cita încă, şi maĭ ales, acel minunat cap de vacă, făurit în argint şi împodobit cu largĭ coarne poleite pe care D-l Schliemann l-a descoperit într-una din arhaicele morminte de regĭ aĭ Meceneĭ, regăsite de dînsul în adîncimile acropoleĭ aceleĭ străvechĭ cetăţĭ a Ahailor primitivĭ, morminte care datează poate chiar deînaintea războiuluĭ Troieĭ (Fig. IV.)

Pe lîngă aceste obiecte, marĭ în dimensiunile lor, vom adăogi un mic giuvaer de aur şi smalţ. E un curios rotocol festonat pe marginĭ Fig. V.), amintind pînă la oarecare punt rotocolul cu foiţe, săpat în centrul ţaveĭ celeĭ marĭ de la Petroasa.

Acel obiect, răposatul Duce de Luynes l-a dăruit, împreună cu alte preţioase antiquităţĭ, cabinetuluĭ de medaliĭ din Pariz. S-a zis că această cheotoare saŭ fibulă rotundă, ar fi de fabricaţiune egipteană; însă cele două capete bărbăteştĭ care împodobesc extremităţile a două din cele douăsprezece foĭ lungueţe ce formează rotocolul, acele capete, zic, îmĭ par a avea cu totul înfăţişarea anguloasă a figurilor feniciane. Alte patru foĭ aŭ pe dînsele muşte saŭ albine, asemenea în relief; patru foĭ sînt goale, şi în fine cele două din urmă, pînă la numărul de douăsprezece, ne înfăţişază fiecare din ele cîte un cap de boŭ, de un aspect cu totul straniu şi convenţional. Pretutindenea, în acest curios giuvaer, figurile a-

---

3. *Wilkinson*, Customs and Manners of ancient Egypt. T. I, p. 38, pl. 2.
4. *G. Perrot et Chipiez*, Histoire de l'art dans l'Antiquité. T. II, p. 556 fig. 258.

naloage sînt așezate, față în față, pe foĭ care se vesc în coadă.

Să observăm aicĭ cum că însoțirea mușteĭ saŭ albineĭ cu capul de boŭ este o particularitate interesantă a acestuĭ mic giuvaer; această însoțire răsare firește în mintea omuluĭ, ca o simbolizare a tuturor avuțiilor și dulceților viețiĭ cîmpeneștĭ. In țările agricole, unde omul este adînc pătruns de farmecul întinselor țarine arate și înrodite cu ajutorul puternic și blajin al bouluĭ, unde simțirile sale se îmbată de priveliștea livezilor înflorite, în care se tot îndulcesc roiurile de albine, aceste două viețuitoare, boul cornut și albina aripată, sînt pururea binecuvîntate de muncitor.

Dar, lăsînd deocamdată la o parte foloasele și interesul chiar și mistic care aŭ apropiat pe boŭ de albină, să amintim numaĭ un exemplu despre rolul însemnat pe care boul l-a jucat, încă de prin vechime, în viața socială a popoarelor agricole; să ne aducem aminte despre ceia ce ne spune eruditul retor elen, Lucian, cînd la începutul tractatuluĭ săŭ denumit *Scitul* ne zice că, printre Sciţiĭ agricultorĭ, ceĭ de pe coasta meridională a Pontuluĭ Euxin, clasa cea muncitoare purta numele de Ὀκτάποδες adecă *cu opt picioare*, din cauza părechiĭ de boĭ ce fiecare om din acea clasă poseda. Apoĭ, nu este oare care lucru cu deosebire curios a constata că, în mintea popoarelor din regiunile noastre orientale, asemenea clasificărĭ tradiționale n-aŭ perit încă cu totul, de vreme ce abia sînt cîțiva anĭ numaĭ de cînd constituțiunea agrarie a statuluĭ nostru romînesc împărțea pe sătenĭ după numărul boilor ce eĭ posedaŭ și-ĭ osebea în treĭ clase: *fruntașiĭ* cu patru boĭ; *mijlocașiĭ* cu doĭ, și *codașiĭ* numaĭ cu o vacă?

Am putea, urmărind diferitele însemnărĭ simbolice ale capuluĭ de boŭ, să împingem cercetările noastre pînă la cercarea de a explica cum și ce feliŭ însușĭ capul de boŭ a ajuns a fi stema uneia din principalele provincii ale Romînimiĭ? D-niĭ V. A. Ureche și B. P. Hasdeu aŭ atins în diferite rîndurĭ, cu multă sagacitate și erudițiune acest punct, carele, fiind o cestiune de eraldică, ese deocamdată din cercul special al cercetărilor noastre de astăzĭ. Totușĭ este învederat lucru că atît hîrbul străbun al Moldoveĭ cît și stemele maĭ cu totul identice ale ducatuluĭ de Meklemburg-Schwerin și a cantonuluĭ helvețian de Uri trebue să

provină în esenţă dintr-o inspiraţiune comună cu aceia a atîtor o-biecte de artă şi de uz pe care le găsim sub formă de *cap de boŭ* la popoarele ce s-aŭ răsădit, de la început, în Europa modernă.

Să părăsim însă această digresiune şi să reîntrăm deadreptul în subiectul nostru chiar, prin constatarea că Barbariĭ din timpul invaziunilor aŭ pastrat în arta lor favorită, adecă în orfăurărie, capul bouluĭ, precum şi pe acela al albineĭ.

In mormîntul luĭ Childeric I, despre care vorbirăm, pe lîngă cheotoarea în formă de cap de boŭ, menţionată maĭ sus, s-a aflat şi un mare număr de musculiţe orĭ de albine lucrate cu aur în care eraŭ îngrădite granate. Să luăm însă aminte tot aicĭ că Dacia noastră, adecă Ardealul şi Banatul Temişoareĭ, aŭ dat sub acest raport un contingent egal cu acela al regaluluĭ mormînt merovingian din Tournay. S-aŭ găsit în acele ţărĭ romîneştĭ, pe deoparte un ineluş de aur, purtînd un cap de boŭ, în care se aflaŭ îngrădite granate, iar pe de altă parte maĭ multe albine lucrate în acelaşĭ feliŭ. (Fig. VI şi VII a, b.). Inelul era proprietatea unuĭ domn, Kelman, din Braşov: albinele făceaŭ parte din colecţiunea răposatuluĭ Iancovicĭ, care ş-a lasat antiquitaţile sale adunate maĭ cu seamă în Banatul Temişianeĭ la muzeul din Peşta.

De altmintrelea, Greciĭ ceĭ vechĭ şi maĭ ales aceia care eraŭ aşezaţĭ în cetăţile coloniale de pe malul nordic al Măriĭ Negre, în Sciţia, par a fi întrebuinţat foarte mult figurile acestor îmbe animale, boul şi albina, spre a face dintr-însele micĭ giuvaerurĭ foarte frumos lucrate, cum bunăoară, cerceĭ, inele, cheotorĭ saŭ *broşĭ*, atîrnătorĭ saŭ *brelocurĭ*. Toate muzeele europene, iar maĭ cu seamă cele din Viena şi din S. Petersburg, sînt pline de asemenea mărunţişurĭ preţioase. Se ştie asemenea, prin lexiografiĭ elenĭ, că eraŭ în vechime un feliŭ de brăţărĭ femeeştĭ de aur, care purtaŭ numirea de *βουβάλυα*, fiind ca neapărat aveaŭ pe dînsele figurĭ de capete de boĭ.

Insă nu trebue să credem că numaĭ giuvaerurile în metale de preţ se lucraŭ după acest model. In muzee se găseşte un şi maĭ mare număr de plăcĭ, de cheotorĭ, de inele şi de alte obiecte lucrate în bronz, în fier, ba chiar în alamă şi în cositor, după forma bouluĭ saŭ a capuluĭ de boŭ. Unele sînt reproducţiunĭ perfecte ale naturiĭ, altele foarte grosolane imitaţiunĭ (Fig. VIII a. b.)

Muzeul nostru din Bucureştĭ posedă un curios obiect de fe-

liul acesta. E o placă de bronz, cu o foarte frumoasă *patină* (saŭ coclealǎ) verzue; placa înfăţişază un cap de boŭ. Botul, ochiĭ, urechile şi ţopul de perĭ care se răşchiră preste toată fruntea între coarne, sînt lucrate după un desemn convenţional, care destăinueşte o epocă de barbarie. Deasupra acestuĭ cap este o verigă largă, iar din dosul luĭ, o scoabă circulară. După aceste dispoziţiunĭ se învederează că acest obiect servea a strînge curelele la hamutul de sub gîtul caluluĭ.

Cheotoarea de aur şi degranate din mormîntul luĭ Childeric era şi dînsa scobită pe din dos; dar pe placa-ĭ posterioară se vedeaŭ treĭ alcale micĭ, de acelea ce se pot coase pe curea; aşa încît acea placă merovingiană de aur era o verigă fixată pe hamut, pe cînd placa noastră de bronz era mobilă, servind însă una şi alta la acelaşĭ scop.

După ce semnalarăm unul din cele două monumente ale muzeuluĭ nostru de antiquităţĭ, asupra cărora voiam să atrag băgarea de seamă, să trecem la al doilea, carele este cu mult maĭ important.

II

Acela e un vas; de aceia ne şi vom ocupa acum puţin de vasele antice, care afectaŭ forma unuĭ cap de boŭ.

Ateneŭ, în cartea sa intitulată *Deipnosophistae* (lib. XI, c. 51), ne spune că în vechime s-aŭ slujit oameniĭ cu coarne de vită, spre a face dintr-însele vase de băut, şi de altmintrelea ştim şi prin istoricul Xenofon (*Anabasis* lib. VII, 3, 24) că acest obiceiŭ s-a păstrat pînă în timpul săŭ la Tracĭ. Descriind ospăţul ce s-a dat luĭ şi celor zece miĭ ostaşĭ grecĭ conduşĭ de dînsul, generalul literat al Ateneĭ ne povesteşte cum că coarnele de băut eraŭ nenumărate în acea ţară şi că unele eraŭ împodobite la gură şi la capăte cu ornamente de metal preţios. O altă dovadă despre obiceiul stăruitor al popoarelor Hemuluĭ de a bea din coarne, o avem chiar pe monetele Tracieĭ, unde vedem foarte des, pînă pe timpul imperiuluĭ roman, figura zeuluĭ lor de căpetenie, adecă a Cabiruluĭ, ţinînd în mînă un corn de băut.

Greciĭ din partea maĭ meridională a peninsuleĭ imitară în lut şi în metalurĭ, primitivele coarne de băut naturale; eĭ păstrară chiar acelor vase date la roată, turnate saŭ făurite, nu-

mirea de *coarne* saŭ *cornurĭ*, *κέρας*, *κέρατα*. Maĭ adesea-orĭ eĭ le fabricară astfeliŭ încît partea de jos (cum am zice fondul vasuluĭ) să reprezente capul saŭ porţiunea anterioară a unuĭ animal, cerb, ţap, berbece, cîne, cal, măgar, mistreţ, elefant, boŭ saŭ altele, dîndu-se maĭ adesea vasuluĭ denumirea animaluluĭ înfăţişat în acea extremitate inferioară a luĭ, care se numea *προτομή*.

Une-orĭ aceste coarne artificiale (saŭ cornurĭ) eraŭ de argint. Pindar, citat de Ateneŭ, ne spune că astfeliŭ de *Κέρατα* posedaŭ fiinţele mitice numite Centaurĭ care „cîntînd sugeaŭ dintrînsele vinul dulce ca mierea, amestecat cu lapte alb."

Ἀνδροδάμαντα δ᾽ἐπεὶ φῆρες δάεν ῥιπὰν μελιηδέος οἴνου ἐσσυμένως ἀπὸ μὲν λευκὸν γάλα χερσὶ τραπέζαν ὤθεον, αὐτόματοι δ᾽ἐξ ἀργυρέων κεράτων πίνοντες ἐπλάζοντο.

Asemenea cornurĭ de argint se aflaŭ în mare număr în comorile templelor elenice, precum ne dovedesc inventariile saŭ catagrafiile epigrafice ale Atticeĭ, unde cietim adesea repeţit cuvîntul *κέρας ἀργυροῦν* (*Corp. Inscr. gr.* nr. 138, 139, 142 etc.)

Vasele de feliul acesta se maĭ chemaŭ, tot la Grecĭ, şi *rhytone*, *ῥυτα*; pe semne fiind-că acestea, găurite la vîrful de jos, lăsaŭ să se scurgă încetinel pe acolo (*ῥέειν* saŭ *ῥύειν*) liquidul, gîlgîind, precum se vede din definiţiunea cuvîntuluĭ dată de scriitorul Doroteŭ din Sidon, citat tot de Ateneŭ: . . „*Τὰ ῥυτὰ κέρασιν ὅμοια εἶναι διατετρημένα δ᾽ εἶναι ἐξ ὧν κρουνιζόντων λεπτῶς, κάτωθεν πίνουσιν. Ὠνομάσθαι δὲ ἀπὸ τῆς ῥύσεως.*"

Acest mod de a bea, pe care îl vedem înfăţişat pe maĭ multe monumente ale antiquităţiĭ greco romane, s a păstrat şi pînă acum în unele părţĭ ale orientuluĭ.

Se vede că Giorgieniĭ, cînd vor să se înfrăţască saŭ să se prindă fraţĭ de cruce, precum făceaŭ şi Sciţiĭ ceĭ vechĭ, înalţă deasupra capuluĭ cornurĭ de băut numite de eĭ *tura*, saŭ nişte vase în formă de pară, cărora le zic *kula*, şi beaŭ deodată şioiul de vin ce se scurge gîlgîind.

Acesta fiind încă din vechime un obiceiŭ al loculuĭ, nu e de mirare că, maĭ cu seamă în regiunile orientale ale Europeĭ, se găsesc ritoone de argint, simple orĭ poleite, şi de aur, a căror or-

namentare, maĭ presus încă decît forma lor, dovedeşte o artă maĭ mult saŭ maĭ puţin streină Grecieĭ vechĭ.

Nu vom cita aicĭ toate ritonele de metalurĭ preţioase care s-aŭ descoperit în secolul nostru, prin mormintele eleno-scitice ale Bosforuluĭ Cimeric şi care aŭ maĭ toate, cîte un cap de animal drept προτομή. Iar maĭ cu seamă nu ne vom întinde asupra nenumăratelor cornurĭ şi rhytone de lut ce umplu muzeele ceramice din toate ţările.

Aicĭ, şi spre a noastră imediată folosinţă, vom descrie numaĭ un riton de argint cu poleelĭ aurite, carele are la capăt forma unuĭ cap de taur juncan, iar în partea-ĭ superioară o îndoită scenă de omor, produsă cu ciocanul şi cu dălţiţa. A fost descoperit într-un mormînt de lîngă Kertsch, antica Panticapea din Crimeea, şi se află în muzeul Ermitajuluĭ imperial din S. Petersburg[5].

Pe gîtul acestuĭ vas, se văd descrise jur înprejur două scene, De o parte e un barbat, gros, scund, cu părul zburlit, cu o înfăţişare de furios, de exaltat; el ucide un copil, în faţa uneĭ femeĭ.

Acelaşĭ bărbat se vede şi pe ceialaltă parte; însă aicĭ el pare zdrobit, şi două femeĭ sînt lîngă dînsul, spre a-l mustra saŭ a-l mîngîia.—Explicarea acestor scene mitice saŭ istorice nu este tocmaĭ lesne de dat; s-a crezut că în ele ar fi înfăţişat epizodul atingător de uciderea copiluluĭ Polidoreĭ, fiul cel maĭ mic al luĭ Priam, pe care acest rege nenorocit îl încredinţase luĭ Polimnestor, regele Tracilor; iar barbarul necredincios ucise copilul îndată după căderea Troieĭ şi opri pe seamă-şĭ toate comorile depuse la el de bătrînul rege Priam. Virgil, în cîntul al III-lea, v. 47 şi urm. din *Eneida* a povestit această jalnică întîmplare, şi Ovid în cînt. XII v. 403 a *Metamorfozelor* a menţionut-o asemenea.

Anticarul carele în luxoasa operă asupra *Bosforuluĭ Cimeric*, a descris acest vas, atribue imperfecţiunile de desemn ale acestor scene uneĭ epoce arhaice a arteĭ grece. Noĭ, dincontra, socotim că ele sînt un efect al decăderiĭ; şi această părere ni-s-aŭ întărit şi maĭ mult de cînd am putut compara reliefurile ritonuluĭ de argint aflat la Kertsch, cu acelea cu mult maĭ barbare încă ce împodobesc gîtul unuĭ vas de acelaşĭ feliŭ, care azĭ se păstrează în muzeul nostru de antiquităţĭ. Şi acesta este un riton de argint,

5. Stampa a XXXVI din *Antiquités du Bosphore Cimmérieu.*

poleit cu aur pe alocurea. Şi acesta are vîrful saŭ προτομή format dintr-un cap de taur juncan; iar gîtul ornat cu figurĭ în relief. A fost descoperit, zice-se, acum cîţiva anĭ de un ţăran din comuna Poroĭna, aproape de Turnu-Severin, la 1883. D-l Gr. Tocilescu l-a cumpărat pentru Muzeul naţional, făcînd prin aceasta o foarte importantă anchiziţiune. (Fig. IX a. b.).

Modul în care sînt tratate toate părţile capuluĭ de boŭ, adecă buzele, nările, fălcile, bucile, pleoapele, vinele, periĭ de pe frunte şi de la bărbie, toate aceste amănunte prezentă analogiĭ foarte marĭ între aceste două vase; şi totuşĭ se simte că în fabricarea ritonuluĭ de la Poroĭna, aspectul natural a fost înlocuit şi maĭ adesea decît în cel de la Kertsch, prin convenţiunĭ ale meşteşuguluĭ. Intr-unul ca şi într-altul, coarnele bouluĭ aŭ perit. Urechile sînt încă în fiinţă la ritonul cimeric; la cel din România abia se maĭ vede un crîmpeiŭ din rădăcina urechiĭ stînge; apoĭ şi ochiĭ aŭ căzut din cercul lor lăsînd un gol oval pe sub pleoape. Imbele vase aŭ o găurice de un milimetru, între buzele bouluĭ; pe acole se scurgea liquidul.

Deschizătura cu mult maĭ largă din partea de sus are jur împrejur la amîndouă vasele o garnitură de micĭ bobiţe saŭ ouă tăiate chiar în foaia metaluluĭ şi aurite.

Cornul din Bucureştĭ nu pare a fi avut vreodată o mănuşă, şi se ştie că, de cîte orĭ la astfeliŭ de vase lipsesc orĭce accesoriŭ destinat suspensiuniĭ, ele eraŭ depuse pe masă, răsturnate cu gura în jos ἐπίστομα, saŭ aşezate pe un picior special care se chema περισκελές.

Inălţimea totală a vasuluĭ nostru este de 0m 27; diametrul săŭ la gură e de 0m 09; ocolul luĭ, la rădăcina coarnelor este de 0,22. Greutatea luĭ actuală este de 280 grame. Periĭ de pe frunte şi de sub fălcĭ sînt poleiţĭ, asemenea pleoapele şi vinele care resar şerpuite pe bucĭ.

Incă odată repeţim că capul de taur juncan al ritonuluĭ nostru se aseamănă foarte cu acela din ritonul de la Kertsch; nicĭ unul nicĭ altul nu aŭ pe deplin acel caracter de exactitate, în imitaţiunea naturiĭ, care distinge epocele de supremă perfecţiune ale arteĭ greco-romane; dar pe scara scăpătîndă, putem zice că abia cu o îngustă treaptă stă maĭ sus, sub acest punct de vedere, capul de boŭ din muzeul Ermitagiuluĭ.

Să trecem însă la partea superioară a vasului nostru de la Poroïna; aicï aflăm o originalitate încă şi maï caracteristică. Patru personaje rees în relief înalt jur împrejurul gîtuluï. Intr-însele desemnul este de o groaznică barbarie, figurile ni-se prezentă cu o urîţenie nespusă, pozele lor sînt cît se poate de disgraţioase, proporţiunile lor cît se poate de defectuoase, costumele lor cît se poate de curioaze şi neobicinuite. Acele patru figurï alcătuesc de îmbele părţï ale gîtuluï două grupe, care nu se deosebesc între sine decît prin faptul că persoana ce stă în picioare la stînga uneia din figurile care şed pe scaune, îşï ţine mîna dreaptă în sus, tot ca şi părechia eï, iar cotul acesteia, şi nu mîna sa deschisă, se află aicï întors spre figura din stînga eï. Astfeliŭ dar, îmbele persoane de dinainte, adecă din faţa capuluï de boŭ, şed jos şi picioarele lor sînt ca şi aşezate pe coama tauruluï; iar celelalte două persoane, maï nalte la trup şi stînd în picioare, ni se arată, una în urma alteia, cu mîna dreaptă rîdicată în sus, şi cu cea stîngă răschirată pe pîntece.

Cîteşï patru figurile sînt cu picioarele şi cu braţele goale; obrazul le este cu totul încunjurat de un sul gros de păr, care atîrnă pînă pe umerï numaï la persoanele cele aşezate pe scaune. Acestea şed pe scaune, cu patru picioare date la strung, dar fără răzimătoare la spete. Postura lor e cam de treï sferturï, dar obrajiï şi pieptul se văd de faţă, şi aŭ un picior pus peste celalalt; ele staŭ una lîngă alta. Fiecare ţine într-o mînă un riton cu προτομή de cap de boŭ şi cu gît scobit în glafurï; iar în cealaltă, un feliŭ de străchioară rotundă, al căriï fund, ornat cu un *umbo* (buric) proeminent, îl prezentă între degetul cel gros şi cel arătător. Fi-va acest obiect, greŭ de precizat, o pateră, care le-ar completa tacîmul de băut? Drept e că ia ar fi prea mică şi modul de a o ţinea între degete nu este tocmaï potrivit cu o asemenea întrebuinţare. In orïce caz acel obiect rotund este şi maï puţin o formă, un măr, care totuşï ar putea fi ţinut precum ele îl ţin.

Cu deosebire curioasă, este îmbrăcămintea acestor patru figurï. Ia se compune dintr-o rochie, am putea zice o *giubea*, cu totul dreaptă, ce le acopere trupul maï pretutindenï, de la gît pînă la glezne; la piept rochia se încrucişază, dar nu are nicï un feliŭ de cingătoare saŭ brîŭ. Stofa în care acest unic veş-

mînt e croit, e înfățișată prin micĭ dungĭ verticale foarte groase, care răsar pe trup semănate cu punctulețe mărunte și dese. Numaĭ la cele două figurĭ ce șed jos, unul din căpătîiele aceleĭ ciudate draperiĭ cade de pre umăr în jos, sfîrșindu-se cu un bumb mare, iar pulpana rochieĭ alcătuește oarecare cute, maĭ tare pronunțate pe genunchiul ce înaintează.

Nu știu și nu cred să se fi văzut într-alte monumente figurale ale antiquitățiĭ, modul acesta de a trata stofele, prin dungĭ groase și picate cu bobițe.

Totușĭ, asemenea dungĭ vedem alcătuind straele înguste—pieptare și nădragĭ—ale unora din războiniciĭ barbarĭ pe care ĭĭ vedem încăerațĭ în lupte nepotrivite cu soldațĭ învederat romanĭ, pe baso-reliefurile cele grosolane ce s-aŭ adus în grădinile muzeuluĭ nostru, din preajma curiosuluĭ monument colosal de la Adam-Clisi din Dobrogea. (Fig. X.)

E probabil că acele baso-reliefurĭ, pe care se văd figurĭ așa de grosolane și de inform desemnate și sculptate ne vor face, cînd vor fi pe deplin studiate, destăinuirĭ curioase asupra costumelor purtate de popoarele barbare, în regiunea Dunăriĭ de jos. Tare bănuesc iar că figurile de pe ritonul de la Poroĭna vor ajuta și ele la aceleașĭ destăinuirĭ; astfeliŭ încît s-ar putea poate devedi că informele plăcĭ de piatră de la Adam-Clisi și reliefurile de argint poleit de pe gîtul ritonuluĭ de la Poroina, ar reprezenta persoane de aceiașĭ naționalitate și din aceiașĭ epocă.

Din aceasta ar naște dovadă că aicĭ, pe la noĭ, în primiĭ secolĭ aĭ ereĭ creștine, a existat o artă ca și locală, lipsită într-adevăr de orĭce perfecțiune estetică, dar nu și de oarecare îndemănare tehnică, provenită de la Grecĭ și de la Romanĭ.

Și într-adevăr, în genere părțile excluziv ornamentale atît în sculpturile de la Adam-Clisi cît și în reliefurile vasuluĭ de la Poroĭna sînt cu mult maĭ regulat și maĭ frumos lucrate decît figurile omeneștĭ.

Aceiașĭ disparitate se observă între capul de juncan al *protomeĭ* ritonuluĭ și cele patru persoane din jurul gîtuluĭ acestuĭ vas, cît între frizele de palmete, de volute, de ramurĭ și de lujere cu păsărele și cu capete de draconĭ, care alcătuesc porțiunea decorativă a monumentuluĭ de la Adam Clisi, și scenele

de războiŭ, de robie şi de emigraţiune care reprezentă, pe plăcile pătrate, parte istorică a acelui monument. Decoraţiunea curentă se făcea după modele, după *şabloane* moştenite, saŭ împrumutate de la artiştiĭ greci şi romani; iar pentru figurĭ trebuia o iniţiativă artistică în care se învederează cu prisos toată neştiinţa, toată incorectitudinea, toate lipsele de simţ estetic ale lucrătorilor barbarĭ.

Un fapt analog pare a răsări şi din studiul vaselor de aur de la Petroasa, şi chiar această analogie m-a îndemnat a mă abate într-un domeniŭ al arheologieĭ noastre naţionale, în care mi-se pare că am aflat monumente de o origină maĭ comună, cu acea a tezauruluĭ celuĭ mare al muzeuluĭ nostru.

Cîteva cuvinte încă, spre a completa descrierea ritonuluĭ de la Poroïna, pe al căruĭ original se află de două orĭ repeţite efigia unuĭ vas de aceiaşĭ formă cu dînsul. Acele micĭ obiecte pe care le ţin în mînĭ persoanele ce şed jos, scaunele pe care ele şed, precum şi veştmintele acelor persoane şi părul lor, toate acestea aŭ fost poleite maĭ înainte. Aŭ maĭ rămas urme de acele poleelĭ.

Ca să sfîrşim însă acest repede examen al unor monumente vechĭ pe care capul de boŭ pare a fi avut totdeodată caracterul unuĭ ornament şi acela al unuĭ simbol, voiŭ reveni pentru un moment asupra ceşcuţelor de aur din tezaurul din Torontal, cu a căror descriere am început această notiţă. Voiŭ face aceasta numaĭ spre a semnala faptul următor. In vasele de la San Miclăuşul-mare, convenţiunea meşteşuguluĭ a ajuns a se substitui maĭ întru toate arteĭ de a imita cu fidelitate natura. Un asemenea fapt s-a întîmplat atuncea cînd, în ţările despre răsărit ale Europeĭ, gusturile şi procedrile Aziaticilor aŭ luat din ce în ce maĭ mult, locul industrieĭ şi uzurilor artistice ale Grecilor şi Romanilor. Astfeliŭ, bună oară, în numita solniţă din Banat, capetele de boŭ aŭ ajuns a se deforma şi maĭ mult decît în ritonul de la Poroïna. Muşchiĭ lor s-aŭ îngroşat şi aŭ pierdut cu totul proporţiunile naturiĭ; coarnele şi urechile s-aŭ sucit şi s-aŭ lăţit în mod stîngaciŭ; în sfîrşit, periĭ de pe faţă, de la bot şi de pe grumaz s-aŭ prefăcut în florĭ de crin şi de stînjen, desemnate în mod convenţional şi aşezate cu o simetrie ce nu maĭ are nimic firesc.

Iată, chiar din examinarea unor monumente barbare descoperite în regiunĭ romîneştĭ, care ni-se par a fi caracterele arteĭ ce se desvoltase în ţările noastre, pe timpul cînd ele căzuse pe mîna popoarelor barbare ale Norduluĭ şi ale Orientuluĭ, pe mîna Goţilor şi a Hunilor, precum şi a urmaşilor acestora.

INTRODUCEREA LIMBII ROMINE IN BISERICĂ

pe timpul luĭ Mateiŭ Basarab și Vasile Lupu

(1633—1654) [1]

de

A. D. Xenopol.

Pe timpul luĭ Mateiŭ Basarab și Vasile Lupu se petrece un eveniment din cele maĭ însemnate pentru istoria culturală a poporuluĭ romîn. Se întroduce în slujba obștească și oficială a bisericiĭ, limba romînă în locul aceleĭ slavone, întrebuințată pînă atuncĭ. Limba romînă slujise în toate timpurile ca organ de închinare alăturea cu acea slavonă, însă numaĭ în chip privat și nu oficial și sărbătoresc. Sub aceștĭ domnĭ, limba romînă face un pas însemnat în predominarea cugetăriĭ poporuluĭ romîn, fiind întrodusă și în slujba obștească a dumnezeiriĭ ca organ de rostire, și trecînd apoĭ curînd de la asemenea întrebuințare și în cancelariile domneștĭ. Să căutăm a ne da seamă despre pricinile care determinară asemenea însemnată înoire. Acest fapt al întroduceriĭ limbiĭ romîne în slujba religioasă a poporuluĭ romîn se făcu maĭ întîiŭ peste munțĭ, în țara Ardealuluĭ, și după aceia în țările romîne de la poalele lor. Nu numaĭ timpul întroduceriĭ idiomuluĭ național în închinarea sărbătorească cătră Dumnezeŭ este deosebit, ci și pricinile care provocară asemenea schimbare în îmbele regiunĭ. Aicĭ avem să ne ocupăm numaĭ de întroducerea limbiĭ romîne în biserica din Muntenia și Moldova.

---

1. A format obiectul uneĭ conferințe ținute în anul acesta la Ateneul din Bucureștĭ.

Invățăturile calvine încercară curînd a se lăți maĭ departe decît apusul, unde luase naştere, şi a cuprinde şi răsăritul. Nu ştim prin ce mijloace reformațiĭ izbutiră a prinde în mrejile lor pe patriarhul Constantinopoleĭ *Ciril Lucari*, care începe încă din 1632 a prigoni pe ortodoxĭ şi a-ĭ sili indirect la îmbrățişarea doctrinelor calvine [2]. Ciril era susținut în încercările sale de rezidențiĭ puterilor protestante ale Olandeĭ şi Svedieĭ, şi combătut de cel german, care vedea în asemenea lățire a reformeĭ şi în răsărit, un mare pericol pentru împărăția germană.

Clerul grecesc era, bine înțeles, nemulțămit în culme cu întoarcerea capuluĭ săŭ către teoriile apusene, şi Turciĭ se folosesc de atare dezbinare bisericească pentru a-şĭ umplea pungile cu banĭ. Eĭ împing anume pe mitropolitul Tesalieĭ, numit tot Ciril, la răsturnarea patriarhuluĭ prin banĭ vărsațĭ în mînile lor. După ce-l alungă din scaun, tot eĭ îĭ inspiră gîndul de a-l redobîndi prin dare de banĭ din partea luĭ, ceia ce Lucari îndeplinind cu prisosință. este restituit iarăşĭ în patriarhie, iar rivalul săŭ surgunit într-o mînăstire. De abia însă reîntrodus în scaun, şi Turciĭ îĭ stîrnesc un noŭ competitor, în persoana unuia Neofit, care şi el umple cu banĭ pe nesăturațiĭ Turcĭ. Ciril este răsturnat de a doua oară, luîndu-i-se sume enorme pentru o noŭă reinstalare. Greciĭ simțind de la o vreme perfidul joc al asupritorilor lor, nu le maĭ oferă banĭ pentru deposedarea, ci pentru moartea luĭ Ciril, care se şi aduce de Turcĭ la îndeplinire în 1638 [3].

In acelaşĭ an urmaşul luĭ Ciril Lucari în patriarhie, Ciril Vereanul, adună un sinod, care afuriseşte învățăturile cuprinse în scrierea atribuită luĭ Lucari. Tot pe atuncĭ frămîntărĭ papistaşe, folosindu-se de abaterea către reformă a capuluĭ bisericiĭ ortodoxe, neliniştea conştiința creştinilor din părțile ruseştĭ. Mitropolitul Kievuluĭ, Romînul Petru Movilă, pentru a le pune un capăt, alcătui o mărturisire a credințeĭ ortodoxe, în forma unuĭ catehizm , cu întrebărĭ şi răspunsurĭ, şi dorind să facă a fi primită şi de biserica grecească, stărui pe lîngă Vasile Lupu domnul cel cu aşa de mare trecere atît la Turcĭ cît şi la pristaviĭ bi-

2. *Schmidt* c. *împ.*, Ianuarie 1632 în Fragmentele luĭ *Hurmuzachi*, *III*, p. 91.

3. Vezĭ un şir de acte diplomatice dintre aniĭ 1633—1638, idem p. 96—106.

bisericeştĭ aĭ răsărituluĭ, ca să adune în Iaşĭ un sinod, la care să ia parte şi delegaţĭ de aĭ patriarhieĭ, spre a cunoaşte lucrarea luĭ. Patriarhul Partenie trimise pe vestitul teolog Meletie Serigos şi pe alţĭ delegaţĭ care cercetară învăţătura împreună cu părinţiĭ veniţĭ din Rusia şi cu mitropolitul şi episcopiĭ moldovenĭ, şi curăţind-o de oarecare abaterĭ, o primiră drept conformă cu credinţa ortodoxă. Totuşĭ, din motive personale politice ale patriarhilor ce se urmăreaŭ pe scaunul din Constantinopole şi care cereaŭ adeseorĭ intervenirea papeĭ în sprijinul şubredeĭ lor poziţiĭ şi decĭ nu vroiaŭ să afirme aşa de rostit deosebirea bisericiĭ lor de acea apuseană, mărturisirea luĭ Petru Movilă nu fu recunoscută oficial şi promulgată ca învăţătură fundamentală a bisericeĭ ortodoxe decît douăzecĭ de anĭ după alcătuirea eĭ, în 1652, cînd patriarhul Nectarie o comunicâ cu o scrisoare arhipăstorească tuturor bisericilor din răsărit. Tot din această pricină, dezbaterile sinoduluĭ de la Iaşĭ asupra mărturisiriĭ luĭ Movilă fură conduse în secret, după cererea luĭ Meletie Serigos, trimisul patriarhieĭ. Se înţelege că sinodul de la Iaşĭ, chemat a cerceta mărturisirea ortodoxă a luĭ Movilă, se ocupâ maĭ mult de afirmarea dogmelor sale decît de combaterea părerilor protivnice, şi de aceia refuzâ să asculte citirea uneĭ respingerĭ a articulelor atribuite luĭ Ciril Lucari, scrisă de Serigos. Ceia ce explică însă cum se face de o împrejurare care interesa întreaga lume ortodoxă a putut să facă obiectul dezbaterilor unuĭ sinod provincial, este faptul că el fu adunat aicĭ după stăruinţa autoruluĭ mărturisiriĭ, care vroia să cunoască părerile Constantinopolitanilor şi a nu se expune uneĭ respingerĭ a lucrăriĭ sale de clerul grecesc, dacă fără o prealabilă încercare ar fi înfăţişat-o luĭ. Apoĭ chiar patriarhul Partenie, care se sprijinea pe catolicĭ încontra intrigilor puterilor protestante, nu vroia tocmaĭ atuncĭ să accentueze prea pe faţă deosebirile dogmatice ale ortodoxieĭ faţă cu papizmul şi prefera ca dezbaterea uneĭ asemenea întrebărĭ să se facă maĭ departe, şi nu în centrul lumiĭ politice a timpuluĭ săŭ [4].

---

4. Părerea din text se întemeiază pe expunerea părinteluĭ *Melchisedek*, Biserica noastră în luptă cu protestantismul, Bucureştĭ 1890 p. 25 şi urm., complectată prin scrisoarea doctoruluĭ *Scagardi*, medicul luĭ Vasile Lupu, către rezidentul Schmidt, datată din Iaşĭ 6 Noemvrie 1642. (Doc.

La atîta însă se mărgini îmboldirea dată de teama lățiriĭ calvinizmuluĭ între ortodoxĭ, în biserica țărilor romîne, și întroducerea limbiĭ romîne în slujba religioasă a Romînilor de dincoace de munțĭ nu fu datorită, precum greșit s-a admis pînă acuma, uneĭ reacțiunĭ contra propagandeĭ calvine, care, întrebuințînd limba romînă spre a pătrunde în cugetul închinătorilor, ar fi provocat și pe Romînĭ a se sluji de același organ spre a respinge eretica doctrină. S-a susținut ca o dogmă în necritica noastră istorie de pînă acum că Mateiŭ Basarab și Vasile Lupu, văzînd pericolul ce ar izvorî pentru dreapta credință din doctrinele conținute în cărțile de peste munțĭ *tipărite romînește*, s-ar fi hotărît a oferi și eĭ doritorilor de citire cărțĭ de religie scrise romînește, însă curate de orĭce erezie, și astfeliŭ ar fi luat două măsurĭ deodată: punerea cărților de religie pe romînește și maĭ grabnica lor ră pîndire prin mijlocul tiparuluĭ. Intreaga mișcare culturală, provocată prin întroducerea limbiĭ romîne în biserica Munteniei și Moldoveĭ, ar fi decĭ datorită indirect uneĭ îmboldirĭ apusene; nu ar fi fost un product al proprieĭ noastre dezvoltărĭ.

Această întreagă înlănțuire de ideĭ este greșită chiar din rădăcina eĭ, și vom vedea că însemnata mișcare culturală care cuprinse mințile Romînilor de dincoace de munțĭ pe la jumătatea veacululuĭ al XVII-lea îșĭ are o cu totul altă explicare. Și maĭ întîiŭ să ne dăm seamă despre rolul ce l-a jucat propaganda calvină în biserica țărilor romîne de dincoace de Carpațĭ.

Incă pe cînd protestanțiĭ curațĭ, adecă Luteraniĭ, aveaŭ peste Carpațĭ stăpînirea conștiințelor, eĭ luase, precum am văzut, măsurĭ spre a întoarce pe romînește cărțile cele maĭ de căpetenie ale religieĭ creștine. Dar aceasta se făcuse pentru acele cărțĭ care conțineaŭ învățăturile obșteștĭ ale credințeĭ luĭ Hristos, precum era evanghelia saŭ psaltirea, și se știe că asemenea traducerĭ fusese făcute din îndemnul judeților Brașovuluĭ, în unire cu arhipăstoriĭ Munteniei, chiar de servitoriĭ bisericeĭ ortodoxe, precum Coresi diaconul și preoțiĭ de la biserica romînă din acel oraș. Pînă aicea decĭ nu poate fi vorba de periclitarea

---

Hurmuzaki. IV, p. 668). Vezĭ o expunere maĭ amărunțită a întrebăriĭ în critica făcută de mine asupra lucrăriĭ părintelui Melchisedek în această Arhivă maĭ sus No. 3.

credinţeĭ ortodoxe de cătră propaganda reformată din Transilvania. Asemenea pericol nu putea să se ivească decît din momentul ce începură a se tipări *scrierĭ dogmatice*, şi anume cărţĭ de învăţătură a nouălor doctrine saŭ catehizme.

De aceste scrierĭ întîlnim tipărite în Transilvania cu mult maĭ înainte de epoca luĭ Mateiŭ Basarab şi Vasile Lupu. Aşa am văzut că cel maĭ vechiŭ catehizm romînesc, conţinînd învăţătura terană, este din 1544, şi în 1559 ese un altul asemenea tipărit în Braşov, care probabil este o a doua ediţie a celuĭ dintîiŭ. Dacă însă asemenea scrierĭ dogmatice ar fi fost un pericol adevărat pentru bisericile Munteniei şi a Moldoveĭ, reacţiunea ar fi trebuit să se ivească încă mult înaintea luĭ Mateiŭ Basarab şi Vasile Lupu, şi împrejurarea că pînă la aceştĭ domnĭ nu întîlnim nicĭ o urmă de opoziţie în biserica de dincoace de munţĭ contra uneĭ propagande luterane, ne dovedeşte că o asemenea nicĭ nu aŭ existat.

După ce calvinizmul ia pasul în Transilvania asupra luteranizmuluĭ, propaganda pentru întoarcerea Romînilor din acea ţară la noua credinţă ia un mers mult maĭ energic; dar ia se mănţine tot în cercul Romînilor de peste munţĭ şi nu-ĭ trece dincoace. O singură împrejurare trezeşte într-adevăr o mişcare de împotrivire în biserica moldovenească; *dar aceasta este tocmaĭ posterioară începutuluĭ traduceriĭ şi tipăririĭ de cărţĭ romîneştĭ în îmbele ţărĭ, şi prin urmare nu s-a putut ca ia să determine asemenea schimbare.*

Anume în 1642 se tipăreşte în Alba-Iulia un catehizm calvinesc, care în 1643 se impune de cătră principele Ardealuluĭ, Gheorghe Racoţi, mitropolituluĭ ortodox al Transilvaniei, Stefan Simionovicĭ [5]. Acest catehizm trece şi în Ţara Muntenească, însă numaĭ întîmplător şi *într-un singur exemplar*, peste care dă mitropolitul Moldoveĭ Varlam în casa boeruluĭ cărturar Udrişte Năsturel, cumnatul luĭ Mateiŭ Basarab, în anul 1644, cînd fusese trimis de Vasile Lupu la domnul Munteniei spre a pune la cale împăcarea între eĭ. Se vede decĭ că acest catehizm era în Mol-

5. Rescriptul luĭ *Racoţi* cătră *Simionovicĭ* din 10 Octomvrie 1643 spune: „cum că catihizmul carele acum s-a dat lor, îl va primi şi va face ca şi alţiĭ să-l primească, şi cu deadinsul şi el însuşĭ va învăţa pe pruncĭ acel catehizm şi prin alţiĭ va face să se înveţe“. Vezĭ *Şincaĭ*, III, p. 39

dova cu totul necunoscut, de oarece Varlam nu dăduse peste el cît stătuse aicĭ, şi trebui să treacă în Muntenia pentru a întîlni un exemplar în biblioteca boeruluĭ de la curtea domnuluĭ aceleĭ ţărĭ. Cercetînd mitropolitul acel catehizm, îl găseşte „plin de otravă şi de moarte sufletească“, şi întors în Iaşĭ, adună „un sobor din amîndouă părţile, din Ţara Romînească şi din ţara Moldoveĭ“, şi după consfătuirea avută şi însărcinarea sinoduluĭ, scrie şi tipăreşte în 1645 vestitele luĭ „Răspunsurĭ la catehizmul calvinesc“ [6] tipărite în Belgrad în 1642. Catehizmul calvinesc de care e vorba conţinea învăţăturĭ cu totul protivnice credinţeĭ ortodoxe admitea numaĭ pe două din cele şepte taine, anume botezul şi comunicătura, lepăda închinarea icoanelor şi a moaştelor, posturile, slujba bisericească şi călugăria.

E uşor de a dovedi că nu întîlnirea întîmplătoare a catehizmuluĭ calvinesc între cărţile cele nouă, arătate de Udrişte Năsturel mitropolituluĭ Varlam, a determinat marele eveniment al introduceriĭ limbiĭ romîne în biserică. Anume nu avem decît a cerceta *data tipăriturilor de cărţĭ romîneştĭ*, în îmbele ţărĭ romîne, spre a ne convinge că atît în Muntenia cît şi în Moldova, cărţile bisericeştĭ începuse a fi răspîndite *prin tipar* înaintea anuluĭ 1645, data Răspunsurilor luĭ Varlam la catehizmul calvinesc, lucrarea acea de reacţiune contra propagandeĭ bisericiĭ reformate, şi înainte chiar a anuluĭ 1644, data găsiriĭ catehizmuluĭ calvinesc, de mitropolitul Moldoveĭ şi probabil şi acea a sinoduluĭ ţinut la Iaşĭ pentru combaterea doctrineĭ ce conţinea.

Existenţa tipografieĭ, în Muntenia cel puţin, poate fi dovedită pentru un timp cu mult anterior jumătăţiĭ veaculuĭ al XVII-lea. Aşa găsim în registrele de socotelĭ ale Braşovuluĭ, sub data 11 Iunie 1573, notat că a „venit un popă de la Alexandru Vodă *pentru tipografie*, şi a fost ţinut patru zile pe cheltuiala cetăţiĭ“.

---

6. Vezĭ precuvîntarea luĭ Varlam la Răspunsurĭ, reprodusă de *Cipariu*, Acte şi fragmente, p. 202, şi de *Şincaĭ*, III, p. 45. Dovadă că nicĭ acest sinod nu a dispus introducerea limbiĭ romîne în biserică în locul aceleĭ slavone se vede din aceia că tipăriturile romîneştĭ din Muntenia şi Moldova cad înaintea ţineriĭ luĭ, care n-a putut fi cel maĭ timpuriŭ decît în 1644. Asupra acestuĭ al doilea sinod din Moldova, vezĭ şi *Melchisedek*, Biserica ortodoxă în luptă cu protestantizmul, Bucureştĭ 1890, p. 58.

In 13 Decemvrie acelaşĭ an se găseşte altă notiţă „că ar fi venit *diaconul Vlădicăĭ, care el însuşĭ este tipograf, pentru un teasc*“ [7].

Tradiţia tiparuluĭ nu era decĭ ceva strein în Muntenia, cînd Mateiŭ Basarab veni la tronul eĭ. După cît se vede, el o reînviè. şi o întări îndată după ce apucâ în mînĭ ocîrmuirea ţăriĭ. Incă din anul următor aceluĭ al veniriĭ luĭ în domnie 1634, îl vedem dăruind un sat mînăstiriĭ Govora de peste Olt, unde era egumen părintele *Meletie Macedoneanul tipograful* [8], şi că acest titlu nu era numaĭ un nume de familie ne-o dovedeşte aflarea uneĭ tipografiĭ curînd după aceasta, în mînăstirea amintită.

Deşi data celor dintîiŭ tipăriturĭ din Muntenia, adeverite în chip neîndoelnic, nu se urcă maĭ sus de anul 1640, acel în care se tipăreşte Pravila cea mică tocmaĭ de Meletie Macedoneanul tipograful din Govora, totuşĭ sînt unele împrejurărĭ care ne lasă a crede că tipăritura de cărţĭ romîneştĭ începuse în Muntenia înainte de acel an, deşi pînă acum nu s-aŭ descoperit exemplare din ele. Anume pînă a nu eşi încă de sub teascurile tipografieĭ din Alba Iulia catehizmul calvinesc din 1642, se tipărise tot acolo o cazanie, care fu sfîrşită în 1641 sub mitropolitul Iorist. Din prefâţa acesteĭ cazaniĭ aflăm că ia fusese pusă în lucru de mitropolitul Ghenadie (1638), predecesorul luĭ Iorist, şi că Ghenadie *începuse tipărirea eĭ prin dascălul popa Dobrea venit din Ţara Romînească.* Aşa dar încă în 1638 eraŭ tipografĭ în Muntenia. In 1648 Gheorghe Racoţi pune să tipărească în limba romînă noul testament, tradus din izvod grecesc şi slavonesc, în tipografia din Alba Iulia. In închinarea acesteĭ cărţĭ făcută de mitropolitul Stefan Simionovicĭ către principele Ardealuluĭ se spune între altele că tipografia romînească din Belgradul Ardealuluĭ fusese înfiinţată din temelie de principele Racoţi, „aducînd *meşterĭ din ţărĭ străine*“, sub care nu se pot înţelege altele decît acele romîne, singurele ce puteaŭ procura tipografĭ cunoscătorĭ de limba romînească. In sfîrşit pe un penticostar manuscript sîrbesc din anul 16 3, scris de Vasile fiul preotuluĭ Mihail din Bolgarsegul Braşovuluĭ, se află o însemnare slavonă, prin care unul *Stefan tipograful* „face ştire că a zăbovit o zi şi jumătate în casa proto-

7. Sächischer Hausfreund 1874, Kronstadt.
8. Hrisov, reprodus după originalul romînesc în *V. Pop*, Disertaţie despre tipografiile romîneştĭ, Sibiŭ 1838, p. 52.

prezviteruluĭ Radul, în satul Şinca (în ţinutul Făgăraşuluĭ), cînd mersese din Ţara Romînească în Belgrad, la arhiepiscopul Ardealuluĭ Stefan, în zilele luĭ Gheorghe Racoţi, principele Ardealuluĭ" [9]. Din toate aceste ştirĭ reese cu evidenţă că o tipografie pentru cărţĭ romîneştĭ exista în Muntenia încă dinainte de anul 1640 din care ni-s-a păstrat prima tipăritură, şi anume încă din 1574 dacă nu de maĭ înainte; în orĭce caz însă fără îndoială din anul 1638, cînd dascălul Dobrea tipograful trece din Muntenia în Ardeal spre a tipări cazania luĭ Ghenadie. Dacă însă existaŭ tipografĭ precum Meletie Macedoneanul, popa Dobrea şi Stefan tipograful în mînăstirea Govora, este învederat că eĭ se vor fi îndeletnicit cu meşteşugul lor, adecă cu tipărirea de cărţĭ romîneştĭ, încît vedem că în Muntenia se constată tipărirea unor asemenea cărţĭ cu cîţĭva anĭ încă înaintea apariţiuniĭ catehizmuluĭ calvinesc din 1642 [10].

Tot în Govora se maĭ tipăresc, şi anume în acelaşĭ an cu catehizmul pomenit, 1642, decĭ neprovocate de el, şi „Invăţăturile preste toate zilele, dupre limba grecească, propuse de Melchisedek, egumenul de la lavra Dlagompli" [11]. Apoĭ tipografia este strămutată lîngă mitropolia din Tîrgoviştea, unde se tipăreşte între altele pe timpul luĭ Mateiŭ Basarab şi Pravila cea mare saŭ Indreptarea legiĭ în 1652.

Şi în Moldova, deşi nu putem urmări existenţa uneĭ tipografiĭ romîneştĭ aşa de departe ca în Muntenia, se constată într-un chip învederat tipărirea uneĭ cărţĭ romîneştĭ, înainte ca mitropolitul Varlam să fi dat peste catehizmul calvinesc la Udrişte Năsturel în 1644, şi decĭ înainte de mişcarea de împrotivire trezită în biserica romînă din principate prin învăţăturile conţinute în el. Anume în tipografia întemeiată după cît se vede de Vasile Lupu, odată cu şcoala luĭ din mînăstirea Treĭ-Erarhĭ, se tipăreşte Cazania în 1643, şi în această carte la cazania a 4-a de

9. Notiţă reprodusă de *V. Pop*, l. c. p. 23.

10. Prevederea mea nu m-a dat de greş. D-l *Petru Munteanu* student în teologie din Kiev îmĭ comunică că ar fi descoperit în biblioteca universităţiĭ de acolo un *Trebnic* slavon tipărit în Cîmpulung în *1636 Iulie 30*. I-am cerut să-mĭ comunice titlul luĭ şi notiţele ce s-ar afla în el, pe care le voiŭ publica tot aicĭ.

11. *V. Pop*. l. c. p. 58.

la Duminica lăsatuluĭ de brînză, se dojenesc calviniĭ pentru nepăzirea posturilor [12]. Răspunsurile luĭ Varlam la catehizmul calvinesc urmează abia în 1645, după care maĭ ese de sub teascurile eĭ, tot în 1645, o altă carte de polemică religioasă încontra Calvinilor: Cele şepte taine ale bisericeĭ răsărituluĭ, în care se apără asemene dogmele ortodoxe contra teoriilor calvine, care primeaŭ numaĭ două taine, şi însfîrşit în 1646 Cartea romînească de învăţătură de la pravilele împărăteştĭ, tălmăcită din limba elinească pre limba moldovenească.

Din cercetarea de pînă aicĭ reese cu o deplină învederare că nu reacţiunea contra doctrinelor calvine a provocat întroducerea tipăririĭ cărţilor romîneştĭ de cuprins religios în ţările romîne de dincoace de munţĭ. Căcĭ să se observe: nu poate fi vorba de întroducerea limbiĭ romîne în biserică în sensul acela că întrebuinţarea eĭ în slujba dumnezeiască s'ar fi făcut pentru prima oară pe timpul domnilor îngemănaţĭ, întrucît am întîlnit *manuscripte* romîneştĭ de cărţĭ bisericeştĭ încă din decursul veaculuĭ al XVI-lea, poate chiar şi maĭ vechĭ. Introducerea limbiĭ romîne în biserica pe timpul luĭ Mateiŭ Basarab şi Vasile Lupu poate avea numaĭ înţelesul primeĭ eĭ întrebuinţărĭ în *slujba obştească* a ţărilor romîne, pentru care se şi luară măsurĭ de răspîndire a cărţilor romîne prin mijlocul tiparuluĭ.

Intrucît decĭ se constată întîiŭ existenţa de manuscripte romîneştĭ, de texte bisericeştĭ maĭ vechĭ chiar decît protestantizmul, nicĭ nu se poate pune întrebarea determinăriĭ întroduceriĭ limbiĭ romîne în biserică printr-o reacţiune contra calvinizmuluĭ.

Al doilea, nicĭ măcar întroducerea tiparuluĭ pentru răspîndirea textelor romîneştĭ şi părăsirea maĭ deplină a slavonizmuluĭ nu poate fi atribuită aceleiaşĭ reacţiunĭ, întrucît se constată existenţa de tipăriturĭ romîneştĭ înaintea interveniriĭ pricineĭ ce ar fi putut împinge pe Romînĭ la o mişcare de împrotivire, pătrunderea în ţările lor a catehizmuluĭ calvinesc.

Dacă decĭ nu se poate afla pricina întroduceriĭ limbiĭ romîne în slujba obştească a bisericiĭ principatelor, în mişcarea de reacţiune contra propagandeĭ calvine, să căutăm a determina cauzele adevărate ale acestuĭ însemnat eveniment.

Slavonizmul era o formă streină de închinare, care trebuia

12. *V. Pop* l. c. p. 74 nota.

necontenit întărită şi împrospătată, spre a se putea mănţinea şi a nu deperi în nişte ţărĭ de altă limbă, precum eraŭ Muntenia şi Moldova. Focularele care întreţineaŭ forma slavonă a cultuluĭ fusese mînăstirile, adăpostul călugărilor şi decĭ şi acel al ştiinţeĭ slavone. Insă de la Radu cel Mare înainte în Muntenia, ceva maĭ tîrziŭ în Moldova, o mulţime de mînăstirĭ căzuse în mînile călugărilor grecĭ prin adăpostirea unor asemenea de cătră domniĭ evlavioşĭ aĭ timpuluĭ; maĭ mult încă de la introducerea obiceiuluĭ de a se închina mînăstirile ţărilor romîne cătră acele greceştĭ din răsărit. Indată ce o mînăstire încăpea în mînile călugărilor grecĭ, eĭ alungaŭ pe aceĭ cunăscătorĭ de limba slavonă şi căutaŭ să substitue elementuluĭ slavon ce alcătuia substratul lăcaşelor de închinare, pe propriul lor element, grecesc [13].

Urmările schimbăriĭ elementuluĭ cultural al mînăstirilor este uşor de înţeles. Grecĭ punînd mîna pe ele, schimbară şi limba cultuluĭ şi impuseră ucenicilor învăţarea limbiĭ lor în locul celeĭ slavone, care ucenicĭ se formaŭ tocmaĭ prin mînăstirĭ, şi apoĭ predaŭ ştiinţa lor în şcoalele popeştĭ. Devenind eĭ tot maĭ rarĭ, se săpară tot maĭ mult temeliile pe care statea cultul şi limba slavonă, şi ele trebuiră să se zdruncine tot maĭ tare, pînă ce la sfîrşit se şi prăbuşiră.

Cultura slavonă maĭ fusese apoĭ susţinută în ţările romîne şi prin emigrarea călugărilor bulgarĭ de peste Dunărea, care întemeiase chiar în ele primele începuturĭ ale vieţeĭ monahale. Pînă pe timpul luĭ Mateiŭ Basarab şi Vasile Lupu se petrecuse, chiar în Bulgaria, o schimbare însemnată: anume călugăriĭ grecĭ umpluse şi mînăstirile din acea ţară, suplantînd pretutindenea pe călugăriĭ bulgarĭ, încît *chiar în tara de baştină a bulgarizmuluĭ, acesta era dărămat şi surpat de grecizm.* Un trimis al papeĭ într-o vizitaţie făcută catolicilor din Bulgaria în 1640 arată despre biserica ortodoxă a aceleĭ ţărĭ că „episcopiĭ eĭ ar fi maĭ toţĭ Grecĭ“ [14]. Din această pricină şi clerul, maĭ ales partea călugă-

---

13. Un document de la Stefan Gheorghe din 1656, pe care-l vom întrebuinţa şi maĭ la vale, ne arată cum îndată după închinarea mînăstiriĭ Treĭ-Erarhĭ a luĭ Vasile Lupu cătră comunitatea munteluĭ Atos, călugăriĭ slavonĭ fură izgoniţĭ din mînăstire şi înlocuiţĭ cu călugăriĭ grecĭ. Vezĭ maĭ jos nota 23.
14. Visitatio della Valachia anno 1640 în Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, acta Bulgariae ecclesiastica, Zagrabiae 1877, p. 71: „li loro vescovi som quasi tutti Greci“.

rească, era de aceiaşĭ naţionalitate, şi nu se maĭ găsiaŭ, în Bulgaria chiar, cunoscătorĭ cărturarĭ aĭ limbiĭ bulgare. Astfeliŭ ni-se spune că Mateiŭ Basarab, vroind să aibă un om învăţat în limba slavonă, spre a-ĭ tipări nişte cărţĭ bisericeştĭ în acea limbă, ceru de la Francisc Marcanicĭ sin Chiprovacĭ în Bulgaria să i-se trimită un asemenea personaj. Marcanicĭ negăsind nicĭ un Bulgar care să corespundă cererilor principeluĭ, îĭ trimite un Croat, pe părintele Rafael, care vine cu alţĭ fraţĭ din ţara luĭ, întrucît, adauge raportul trimisuluĭ papeĭ, *„aceĭ din Bulgaria sînt puţinĭ şi săracĭ în ştiinţă"* [15]. Marcanicĭ se grăbise a trimite pe acel Croat, spre a nu lăsa pe Mateiŭ Basarab să-şĭ îndeplinească gîndul, aducînd vre-un călugăr ortodox din Kiev [16].

Dacă decĭ chiar în ţara luĭ de baştină slavonizmul primise de la elementul grecesc o atît de puternică lovitură, maĭ poate să ne mire ca el să fi slăbit în ţările romîne, unde elementul grecesc devenea pe fiece zi maĭ covîrşitor?

Slavonizmul era decĭ surpat de grecizm. Această nouă formă de cultură îşĭ manifesta şi lucrarea eĭ deocamdată numaĭ printr-o lucrare destrugătoare, fără a avea încă puterile trebuitoare spre a înlocui ceia ce dărămase. Deşi ajunsese a răsturna slavonizmul, grecizmul era în neputinţă a-l suplanta deodată în toată întinderea ţărilor romîne. Se făcu atuncĭ o răsuflare în noriĭ groşĭ ce le întunecaŭ mintea, şi în ştirbătura găurită în cultura slavonă apăru pentru un timp la lumină forma cea firească de gîndire a poporuluĭ, pentru a căria rostire trebuia cea maĭ puţina pregătire, gîndirea romînească. Iată cum se explică întroducerea limbiĭ romîne în slujba oficială bisericească şi mirenească din Muntenia şi Moldova. Ne maĭ găsindu-se îndestuĭ preoţĭ cunoscătorĭ de limba slavonă, şi neaflîndu-se încă de aceĭ ce cunoşteaŭ limba grecească, trebui să se recurga la limba romînă singura cunoscută de toţĭ fără altă pregătire decît acea elementară a scrisuluĭ şi cititului.

---

15. Idem, p. 48: „ch'il padre Rafael conducesse due o tre altre frati intendenti et exemplari che sapessero la lingua illyrica, *sendoche quelli di Bulgaria sono pochi e deboli in doctrina*".
16. Idem, p. 47: „il pensiero di mandare in Kiovio a chiamar un certo schismatico di che egli le desirade." Scrisoarea luĭ Mateiŭ prin care pofteşte pe Rafael din 29 Iulie 1637 şi recomandaţia papeĭ dată călugăruluĭ din 18 Fevruarie 1638, idem, p. 48.

Că lucrurile s-aŭ petrecut astfeliŭ ne-o indică, pe lîngă deducerea raţională din faptele raportate maĭ sus, şi unele mărturisirĭ ale oamenilor timpuluĭ. Aşa Paul de Aleppo ne spune, în descrierea călătorieĭ făcute de el la sfîrşitul domniilor luĭ Mateiŭ Basarab şi Vasile Lupu în Muntenia şi Moldova, că Lupu ar fi pus să tipărească cărţĭ romîneştĭ *pentru poporul ce nu ştia slavoneşte* [17], şi Del Chiaro, personaj care a vizitat Muntenia pe timpul luĭ Constantin Brancoveanu, jumătate de veac numaĭ după domnia luĭ Mateiŭ Basarab, arată că întîlnind în unele bisericĭ limba romînă şi mirîndu-se faţă cu cîţĭva nobilĭ despre acest fapt, i-se răspunse „că un asemenea *abuz* se întrodusese de puţin timp, *din pricină că aceĭ maĭ mulţĭ preoţĭ cînd sînt hirotonisiţĭ nu ştiŭ altă limbă decît cea valacă*« [18].

Intr-o carte întitulată *Misterio*, tipărită de mitropolitul Stefan în 1651, el spune că doctrina sfintelor taine este expusă, *nu cum aŭ fost pînă acum slavoneşte, carele nu le pot citi cinstiţiĭ şi cucerniciĭ preoţĭ pentru nesăbuiala (neştiinţa) lor, ci tot romîneşte toate pe rînd* [19].

Să nu se creadă că timpurile acele privîră întroducerea limbiĭ romîne în biserică ca ceva bun şi potrivit, iar domniĭ o făcuse numaĭ constrînşĭ de nevoia neînlăturabilă, de teama de a nu lăsa pe popor fără slujbă bisericească.

De altfeliŭ înoirea trebuia să fie privită ca o decădere din sfinţenia vremurilor vechĭ, ca o îndepărtare de dumnezeire, deprinsă pînă atuncĭ a asculta rugăciunile muritorilor în limba sfîntă a slavonizmuluĭ şi nu în acea profană şi slujind la nevoile zilnice, limba romînă. De aceia şi aflăm pe principiĭ ţărilor romîne, Mateiŭ Basarab şi Vasile Lupu, dîndu-şĭ silinţa de a reînvia slavonizmul, ce era în agonie, şi anume prin întemeerea de şcolĭ maĭ înalte, în care să se predea învăţătura acesteĭ limbĭ.

17. Arh. ist. I, 2. p. 67.
18. *Del Chiaro*, Istoria delle moderne rivoluzioni della Valachia con la descrizione del paese, natura, costumi, riti, religione degli abitanti, Venezia 1718 p. 82: „perche molti preti allorchè furono ordinati non sapevano altra lingua se non la valaca“. In prefaţă autorul spune că a vizitat provincia „allorchè verso il fine del 1709 mi congedai de lor per andar nella Valachia di raccogliar le rimarchevole notizie di quella provincia“.
19. Descoperită de D-l *C. Erbiceanu*, prefaţa publicată de el în Revista Teologică, XIV, p. 671 şi urm.

Vasile Lupu îndată după sfîrşirea zidiriĭ frumoaseĭ mînăstiriĭ a Treĭ-Erarhilor, în 1639, de cînd datează inscripţia comemorativă [20], cere de la Petru Movilă, mitropolitul Kievuluĭ, ca să-ĭ trimită dascălĭ iscusiţĭ *de slavonie* şi meşterĭ tiparnicĭ spre a înfiinţa pe lîngă noua luĭ mînăstire o şcoală şi o tipografie. Movilă se grăbeşte a răspunde dorinţeĭ domnuluĭ Moldoveĭ, trimiţindu-ĭ încă din anul 1640 pe ieromonahul *Sofronie Pociatski,* pe care Lupul îl face egumen al Treĭ-Erarhilor, şi pe maĭ mulţĭ profesorĭ şi meşterĭ tipografĭ. Că Pociatski era în Moldova în anul 1640 se vede dintr-o corespondenţă preschimbată între acest egumen şi învăţatul dascăl grec Teofil Coridaleŭ datată din acel an [21]. Pociatski era un călugăr învăţat în ţărĭ streine cu cheltuiala iubitoruluĭ de luminĭ, Moldoveanul Petru Movilă arhiepiscopul Kievuluĭ, şi după ce se întorsese în Rusia în anul 1631 fusese numit rector al şcoaleĭ din Kiev, din care se strămută, cum am văzut, în Moldova în egumenatul mînăstiriĭ Treĭ-Erarhilor. Varlam în introducerea luĭ la „Cazania saŭ cartea romînească de învăţătura Duminicilor de peste an“, tipărită în 1643, aminteşte despre partea care-l interesa pe el în împrumuturile civilizătoare făcute în acel timp de Romînĭ de la Ruşĭ, anume despre uneltele de tipar trimise de Petru Movilă [22]. Un document însă iarăşĭ contemporan

---

20. Reprodus de *Melchisedek*, Notiţe istorice şi arheologice, p. 169.

21. Această epistolă poartă titlu în greceşte: Ἐπιστολὴ δογματικὴ Κορυδαλέως τοῦ ἐν Κωνσταντινοπόλει διδασκάλου, πρὸς τὸν πανοσειώτατον πατέρα Σωφρόνιον Ποκζάσκι τὸν ῥέκτορα μὲν πρώην χρηματίσαντα τῆς ἐν Κιαιβίᾳ σχολῆς, τόδε ἐν Γιασίῳ τῆς Μολδαβίας ἡγουμενεύοντα.“ Ia a fost aflată de D-l. *Constantin Erbiceanu* la sfîrşitul unuĭ manuscript grecesc din biblioteca Mitropolieĭ din Iaşĭ, intitulat Rezumatul celor conţinute în două tomurĭ ale luĭ Zernicavius, 1815, şi publicată în Revista Teologică din Iaşĭ 1884. Vezĭ şi *Xenopol şi Erbiceanu*, Sărbarea scolară din Iaşĭ, Acte şi documente, Iaşĭ 1885, p. 378, No. 18. Pociatski ia parte la sinodul de la Iaşĭ din 1642. Vezĭ actul Patriarhuluĭ Partenie din 11 Maiŭ 1642, care confirmă lucrările sinoduluĭ de la Iaşĭ, reprodus în cartea luĭ *Meletie Serigos* contra capitulelor calvine, şi redat în trad. rom. în Revista Teologică din Iaşĭ, 1883, No. 27 şi 28. Comp. *Melchisedek*, Notiţe, p. 194. In deobşte m-am întemeiat pe documentele aduse de învăţatul episcop.

22. Ĭată vorbele din acel cuvînt către cititorĭ: „Preosfinţitul Părinte Petru Moghilă fecior de domn din Moldova arhiepiscop şi mitropolit Kievu-

ne vorbeşte şi de dascăliĭ trimişĭ din Kiev pentru şcoala luĭ Vasile Lupu. Anume urmaşul Albanezuluĭ în domnia Moldoveĭ, Stefan Gheorghe, printr-un hrisov al săŭ din 1656 raportează cuprinsul unuĭ altuĭ hrisov al însuşĭ ctitoruluĭ Treĭ-Erarhilor, Vasile Lupu, prin care acesta dăruia şcoaleĭ întemeiate de el treĭ moşiĭ: Răchiteniĭ, Tămăşeniĭ şi Juganiĭ, spunînd domnul în el că „văzînd marea lipsă de dascalĭ bunĭ învăţătorĭ în ţara Moldoveĭ, fără de care foarte mult pămîntul pătimeşte şi se întunecă fără învăţătura cărţiĭ socotind împreună cu tot sfatul ţăriĭ şi dorind a face pomenire pămîntuluĭ săŭ, aŭ aşăzat prin a sa chemare dascalĭ bunĭ şi rîvnitorĭ la învăţăturĭ de la Kiev, de la preasfinţitul şi de D-zeŭ temătorul părintele Patraşcu Moghilă, arhiepiscopul Kievuluĭ, ca să fie spre învăţătura şi luminarea minţiĭ copiilor pămîntuluĭ nostru“ [23].

Şcoala luĭ Vasile Lupu era decĭ în primul loc o şcoală pentrn *învăţătura limbiĭ slavone*, de oarece dascăliĭ eĭ ceĭ maĭ de seamă fusese aduşĭ de la şcoala din Kiev. Este de primit părerea că rectorul şcoaleĭ din acest oraş va fi organizat şi pe acea întemeiată de Vasile Lupu, pe cît va fi putut, după modelul şcoaleĭ în capul căria fusese. In Seminariul din Kiev însă se învăţa între aniĭ 1632—1640 următoarele obiecte: treĭ limbĭ, adecă slavona, greaca şi latina, cîntarea bisericească pe note de muzichie, catehizmul, aritmetica, poezia, retorica, filozofia şi teologia. Limba predăriĭ tuturor acestor obiecte era fără îndoială, şi în şcoala luĭ Vasile Lupu, cea slavonă, în gura unor dascălĭ veniţĭ din Kiev. De aceia nu putem primi arătarea luĭ Cantemir, care pe lîngă celelalte ale luĭ spuse — că Vasile Albanul ar fi deschis mînăstirile călugărilor grecĭ pentru a învăţa pe fiiĭ boerilor limba şi ştiinţa grecească, că dispusese ca în biserica catedrală să se cînte la o strană în slavoneşte iar la cealaltă în greceşte, că liturghia se făcea jumătate în greceşte şi jumătate slavoneşte, că

luĭ, Haliciuluĭ şi a toată Rusia, carele pre pofta Măriei sale a trimis tiparul şi toate meşteşugurele care trebuesc, spre care lucru M. S. domnul Vasile Voevod cu darul luĭ Dumnezeŭ domnul ţăriĭ Moldoveĭ, cheltuială nesocotită (adecă darnică, fără a ţinea socoteală) spre tot lucru tipărieĭ aŭ dat şi aşa cu darul luĭ Dumnezeŭ după început am văzut şi sfîrşitul“.

23 Hrisov din 2 Aprilie 1656, în Uricariul III, p. 279–280.

a făcut și o tipografie grecească și romînă — adaoge că școala luĭ Vasile Lupu *ar fi fost grecească* [24].

Se vede că domnul scriitor transporta la timpul înființăriĭ eĭ caracterul pe care școala domnească îl avea netăgăduit pe vremile sale, acela de **a** fi o școală excluziv grecească. Cît despre spusele luĭ Paul de Aleppo care, după ce arată că Vasile Lupu ar fi orînduit a se cînta la o strană în grecește, la ceialaltă în romînește (am văzut că Cantemir spune: în slavonește), că slujba religioasă se făcea pe jumătate în romînește, și că ar fi început a tipări cărțĭ romîneștĭ pentru poporul ce nu știa slavonește, adaoge apoĭ că domnul ar fi zidit lîngă mînăstire un mare *colejiŭ romînesc* [25], —: atare rostire a călătoruluĭ contemporan poate fi înțeleasă în sensul că se propunea și învățarea limbiĭ romîne pentru candidațiĭ la preoție.

In orĭce caz nu poate rămînea nicĭ o îndoială că slavonesc era caracterul predomnitor al școaleĭ luĭ Vasile Lupu. Tot așa și Mateiŭ Basarab, pe lîngă îngrijirea ce punea de a tipări și cărțĭ slavoneștĭ de religie pe lîngă cele romîneștĭ, aducînd cum am văzut învățațĭ slavĭ de peste hotar, întemeiază și el o școală în mînăstirea Tîrgoviștiĭ în care se învățaŭ limbile latină și *slavonă* [26].

Este decĭ învederat că domniĭ care aŭ întrodus limba ro-

---

24. Descr. Mold., p. 153. Deși școala luĭ Vasile Lupu nu a fost grecească în totalitatea eĭ, ci slavonă, domnul întemeiase o tipografie prevăzută și cu caractere greceștĭ. D-l Petru Munteanu în comunicarea adresată mie îmĭ spune că a descoperit și o scrisoare a unor călugărĭ din Liov (Lemberg) adresată luĭ Sofronie Pociatski din care se vede că egumenul Treĭ-Erarhilor ceruse să i-se trimită din Kiev și *srift grecesc*.

25. Arh. ist. I, 2. p. 67.

26. Asupra școaleĭ slavone a luĭ Mateiŭ Basarab, despre care nu s-a știut nimic pînă acuma, atragem luarea aminte asupra următoruluĭ loc din vizitația Valahieĭ din 1640 în Monumenta Slavorum meridionalium (maĭ sus, nota 16), p. 139: „Et potrebbe fare una scola in quel monastirio tanto della lingua latina *quando della cyrilliana, come ha fatto il principe nel suo monasterio*". Adaoge trimisul papeĭ (p. 141): „A se la sacra congregatione vorebbe fare un maestro della scuola în Targoviste, questo sarebbe il maggior frutto che si puol fare in parti, perchè li Valachi che vogliono studiare latino vano in Transilvania fra li heretici et poi sono inimici alle chiese romane, et se fosse una schola della lingua latina et della cyrilliana in un loco solo, non haverebbono l'occasione di andare a studiare fra li heretici di Transilvania".

mînă în biserica oficială, se îngrijaŭ în acelașĭ timp de reînvierea și întărirea slavonizmuluĭ. Eĭ puneaŭ să tipărească cărțĭ romîneștĭ fiind-că nu puteaŭ face altfeliŭ, față cu lipsa aproape deplină de cunoscătorĭ aĭ limbiĭ slavone. Nu maĭ puțin rămăsese eĭ convinșĭ că slăbirea slavonizmuluĭ era un pericol sufletesc pe care se sileaŭ să-l înlăture.

De aceia nicĭ să se creadă că se putu dezrădăcină așa de ușor slavonizmul din țările romîne, și că încă de pe timpurile domnilor îngemănațĭ să se fi întrodus în toate bisericile slujba în romînește. Așa mitropolitul Stefan în precuvîntarea la cartea Misterio raportată și maĭ sus, îndreptîndu-se către dreptcredincioșiĭ le spune „că nu se cade vouă dreptilor meĭ fiĭ aĭ pravoslavniĭ să vă împoncișațĭ și să vă grăbițĭ în protiva păstoriuluĭ vostru, căcĭ am dres rînduelele și le-am prepus pe romînește [27]".

Așa am văzut cum încă pe timpul luĭ Brancoveanu se întîlnea limba romînă numaĭ în *unele bisericĭ* și cum boeriĭ priveaŭ această întroducere ca *un abuz*. Apoĭ tot în Muntenia se zicea pînă la mitropolitul Teodosie, în 1688, la hirotonia episcopilor, crezul în slavonește, și numaĭ acest mitropolit luâ îndrăzneala de a dezrădăcina și acest obiceiŭ de la sfințirea marilor păstorĭ bisericeștĭ, spunînd crezul în romînește, care încurînd însă fu înlocuit cu greceasca [28]. In orĭce biserică unde numaĭ se putea găsi un preot cunoscător de carte slavonă, de îndată era preferat chiar de închinătorĭ, cu toate că nu o înțelegeaŭ. La ospețe, preoțiĭ obicĭnuiaŭ totdeauna a rosti cîte o binecuvîntare pe cît se putea în limbile slavă saŭ grecească [29], și un călător care a vizitat Muntenia pe la 1699 spune că „evanghelia și liturghia sînt citite în limba slavonă (pe care nu știŭ din ce pricină călătorul o numește și armenească), pe care totușĭ nimenea decît preoțiĭ nu o cunosc" [30]. Raicevicĭ ne spune chiar că pe timpul luĭ Constantin

27. *Erbiceanu*, l. c. în nota 19.
28. Condica sfîntă a mitropolieĭ Ungro-Vlahieĭ publicată de *Ghenadie Craioveanul*, Bucureștĭ, 1886, p. 24.
39. *Del Chiaro*, l. c. p. 32.
30. Cüriöse Beschreibung der Moldau und Walachey, 1699 (Bibl. acad. col. Sturza, 4329) sub cap. V: „Wenn sie die Messe und das Evangelium lesen, geschiet solches in der armenischen Sprache so sie die servische nennen, welche doch niemand als die Pfaffen lesen können".

Mavrocordat (jumătatea secoluluĭ al XVIII-lea), traducerile romîne a cărţilor de slujba bisericească ar fi puţin gustate [31].

De-asemenea şi în Transilvania, lumea nu se putea dezvăţa de slavonizm, cu toate silinţele bisericiĭ reformate, şi unde putea îl mănţinea, respingînd limba romînă. Protestanţiĭ fură nevoiţĭ încă în 1675, maĭ bine de 100 de anĭ după punerea pe romîneşte a celor dintîiŭ cărţĭ de religie din partea lor, a sili pe sinodul romînesc să orînduiască prin articolul 8 al hotărîrilor din acel an ca „preoţiĭ care nu se nevoesc cu romînia ci tot cu sîrbia, uniĭ ca aceia şi lor foc şi de către Dumnezeŭ pedeapsă şi de către poporănĭ urăciune şi soboruluĭ scădere, aceia cu un cuvînt să se oprească de la popie“ [32]. Cu toate acestea încă în 1698, după cum se vede dintr'o instrucţie dată luĭ Atanasie mitropolitul Ardealuluĭ de către Dosoteiŭ patriarhul Irusalimuluĭ în unire cu Teodosie mitropolitul Ungro-Vlahieĭ, Atanasie este deşteptat ca să propoveduiască cuvîntul luĭ D-zeŭ la Sîrbĭ şi la Ruşĭ pe limba romînească, pe cînd citirea octoihuluĭ, a mineelor şi a altor cărţĭ trebuia să fie făcută pe limba slavă saŭ pe cea elinească, *iar nu pe cea romînească*. Motivul arătat pentru asemenea oprire era *că limba romînă fiind puţină şi îngustă*, s-ar putea întîmpla să fie greşit reprodus cuvîntul luĭ D-zeŭ, pricină pentru care se şi deştepta mitropolitul Ardealuluĭ că la caz de îndoială asupra înţelesuluĭ izvoduluĭ romînesc, să caute dezlegare şi tîlcuire de la temeiŭ, adecă de la originalul elinesc [33].

Iată decĭ cum trebue înţeles în chip istoric, adecă adevărat, întroducerea limbiĭ romîne în biserică, ca o împrejurare adusă nu de conştiinţa luminată a domnilor aceluĭ timp, care ar fi vroit să apere pe poporul romîn de a cădea în învăţăturile ereticilor, ci de dezvoltarea neapărată a lucrurilor, care împinsese atît pe domnĭ cît şi pe popor a întrebuinţa tot maĭ mult limba luĭ pro-

---

31. *Raicevich*, Osservazioni storiche, naturale e politiche intorno la Valachia e Moldavia, Neapoli, 1788, p. 242. Raicevicĭ a stat 11 anĭ în Valahia şi Moldova în însuşire de consul austriac şi ca învăţător al copiilor luĭ Ipsilanti.

32. Acte şi fragmente de *Cipariu*, p. 148, 149.

33. Instrucţia din 1698 act. 5 şi 22 in *Cipariu*, Acte şi fragmente. p. 241 şi 249. Este decĭ prea generală şi cuprinzătoare arătarea luĭ *Heladius*, Status praesens ecclesiae graecae in quo etiam causae exponuntur cur

prie, maĭ întîiŭ în rostirea închinăriĭ luĭ către dumnezeire, apoĭ şi în alte ale sale daraverĭ.

Intrebuinţarea limbiĭ romîne duse apoĭ neapărat la deşteptarea conştiinţeĭ naţionale, dar întroducerea eĭ nu fu productul uneĭ asemenea deşteptărĭ, ci rezultatul fatal al desfăşurăriĭ istorice.

Graeci moderni novi testamenti editiones in graeca barbara lingua factas accipere recusent, etc., 1714, p. 20, care spune că „60 abhinc annis in Valachia omnia officia sacra et ipse biblia aut graeca aut sclavonica lingua legebantur; a quo vero tipographia inibi florere incepit, *omnia haec* in linguam valachicam ad utilitatem populi translatae sunt atque ita leguntur".

PETIȚIA „SOCIETĂȚII FEMEILOR GERMANE REFORMA"

pentru admiterea sexuluĭ femeesc la studiul medicineĭ în universitățile germane

de

C. Meissner

Sub numele de „Societatea femeilor germane Reforma" s-a constituit în Germania o societate a căriĭ țintă este înălțarea culturală a femeiĭ. Această societate s-a adresat redacțiuniĭ „Arhiveĭ" cu rugămintea de a atrage atențiunea publiculuĭ cititor asupra petițiuniĭ înaintate de dînsa dieteĭ imperiuluĭ, cerînd admiterea fetelor la studiul medicineĭ în universitățile germane. Cititoriĭ Arhiveĭ aŭ fost deja puşĭ în curent cu această nouă mişcare printr-o dare de seamă făcută de D-l I. Găvănescul asupra a două scrierĭ datorite peneĭ D-reĭ Elena Lange. [1]

Cu cît o țară este maĭ refractară unor anumite reforme, cu atît meritul luptătorilor este maĭ mare. Dintre toate țările culte ale Europeĭ, aceia în care se pun încă astăzĭ maĭ multe piedicĭ înălțăriĭ nivelului cultural al femeilor este de sigur noul imperiŭ. Bătrîna Germanie se află, în această privință, încă în fașe. Nicăiurĭ nu maĭ e atît de înrădăcinat şi de răspîndit prejudițiul că femeia nu este făcută pentru o cultură ştiințifică înaltă ca în sînul societățiĭ germane. Chiar şi acele profesiunĭ în privința cărora în alte țărĭ, precum bună-oară la noĭ, aptitudinea femeiĭ nu maĭ e de nimenĭ pusă în îndoială, sînt disputate femeilor, ca nefiind destul de vrednice pentru a le exercita. Astfel, pentru a da un exemplu, în şcoalele populare de fete (care cuprind opt anĭ scolarĭ) nu se admit învățătoare decît excepțional şi de re-

---

1. Vezĭ Arhiva din 1889 No. 3 pag. 367.

gulă numai în primii trei ani scolari; corpul didactic al școalelor de fete e compus, cu rari excepțiuni, din barbați. In școalele superioare de fete, în așa numitele „höhere Töchterschulen", acelaşi lucru: cel mult dacă se admit femei ca profesoare de limbi moderne streine, engleză și franceză, iară direcțiunea unei școale publice de fete se încredințează rar de tot unei femei.

Astfel stînd lucrurile, nu putem decît se salutăm cu bucurie greaua luptă întreprinsă de „Societatea femeilor germane Reforma." Orîcît de spinoasă îi va fi calea, izbînda va fi a ei: prejudițiile trebue să dispară înaintea adevărului, întunerecul trebue să facă loc luminii

Chestiunea pozițiunii celor două sexe față cu instrucțiunea e foarte veche și a trecut prin multe și variate faze. Cînd femeia era privită ca cu totul inferioară bărbatului, cînd-precum în epoca renașterii — i-se atribuiaŭ calități intelectuale superioare acelor ale sexului bărbătesc, cînd — precum în veacul al 17-lea se tindea numai la egalitatea celor două sexe. J. J. Rousseau coboară pe femee, fiind de părere că „toată educația femeilor trebue să fie relativă la bărbați. Rolul lor este de a plăcea." Stuart Mill o înalță, revendicînd egalitatea absolută, prin urmare și cea politică, a celor două sexe. Pe cînd Stuart Mill, în generosul săŭ avînt, atribue deosebirile intelectuale și morale ce se constată între bărbați și femei numai educațiunii lor deosebite și e bine încredințat că femeia, crescută și instruită fiind ca și bărbatul, ar putea face tot ce face dînsul: pesimistul Schopenhauer nu vede în femee decît o ființă inferioară prin firea ei, educația neputînd-o înalța. [2]

A susținea astăzi, față cu datele științei și cu experiența deja făcută, că femeile nu sînt apte de a primi o înaltă cultură științifică este o enormitate. O a doua enormitate este de a susținea că femeile, chiar recunoscîndu-li-se aptitudinea, n-aŭ *nevoe* de o instrucțiune superioară. Poate fi o mamă vre-odată prea instruită, cînd e vorba de a face educația copiilor săi? Dacă considerăm, ca temelia întregului edificiŭ social de la care atârnă în primul loc, înălțarea morală a intregii societăți, atunci nu putem nicíodată dori o instrucțiune destul de înaltă și de solidă pentru femei.

2. Gréard, Education et Instruction, Vol. II pag. 91—233.

Dar nu toate femeile se mărită. Cum rămîne cu acele care din cauza împrejurărilor nu întră în viaţa conjugală? Să nu le acordăm o instrucţiune superioară care să le pue în posibilitate de a îmbrăţişa o profesiune potrivită aptitudinilor lor firescĭ? Nicĭ femeia, căria ĭĭ moare soţul şi rămîne săracă şi cu o casă de copiĭ, nicĭ dînsa nu are nevoie de a-şĭ pute cîştiga existenţa în mod onorabil? Ce alta decît egoizmul şi teama concurenţeĭ în lupta pentru traiŭ ne-ar putea face să susţinem că întregul sex femeesc trebue pus la carantină faţă cu ştiinţa şi că omenirea va fi în cîştig nepermiţînd să iasă la iveală talentul şi geniul uneĭ jumătăţĭ din ia!

Voim decĭ ca femeile să aibă parte de o cultură înaltă şi de profesiunile conforme aptitudinilor lor.

„Societatea femeilor germane Reforma" reclamă tocmaĭ o cultură maĭ înaltă pentru fetele neamuluĭ săŭ. Petiţiunea, căriia ĭĭ facem cu plăcere loc în „Arhivă" cere complecta egalizare a învăţămîntuluĭ secundar al fetelor cu acel al băeţilor şi deschiderea pentru ele a părţilor facultăţilor de medicină, pentru ca să poată studia şi exercita arta medicală.

* * *

Iată petiţia:

„Subsemnatul comitet al „Societăţiĭ femeilor germane Reforma" are onoare a supune înalteĭ diete a imperiuluĭ următoarele consideraţiunĭ şi rugămintĭ.

Căsătoria este netăgăduit „menirea naturală" a femeiĭ şi a bărbatuluĭ. In căsătorie bărbatul este, după concepţiunea noastră de astăzĭ, susţiitorul familieĭ, prin urmare şi al femeiĭ. Intrucît numărul femeilor care nu ajung la îndeplinirea acesteĭ menirĭ naturale a lor rămîne cu totul neînsemnat, saŭ fetele ce nu se mărită pot fi sigure de a găsi un adăpost continuŭ în casa părintească (decĭ şi fără a se mărita şi fără a îmbrăţişa o anumită profesiune), întrucît avem a face cu una din aceste două împrejurărĭ, într-atîta educaţiunea cea maĭ potrivită a fetelor este aceia care le pregăteşte din capul loculuĭ şi excluziv pentru traiul în familie (fie în căsătorie, fie în casa părintească saŭ într-o familie înrudită) şi se abţine de la orĭce pregătire pentru o profesiune independentă.

Dacă aruncăm o privire asupra instrucţiuniĭ de care aŭ

astăzĭ parte cele maĭ multe fete, atuncĭ pare în adevăr că împrejurările menționate există în realitate. Căcĭ este cunoscut că numaĭ arareorĭ fetele capătă o pregătire pentru îmbrățișarea uneĭ profesiunĭ de sine stătătoare ; în genere fetele noastre primesc o astfeliŭ de instrucțiune încît trebue să se presupună că părințiĭ lor nu sperează numaĭ, ci se bizuesc cu siguranță absolută pe viitoarea căsătorie a ficeĭ.—Cum stă însă în realitate cu siguranța căsătorieĭ și, la caz de a nu se mărita o fată săracă, cu „adăpostul eĭ firesc“ în propria familie, adecă în casa părintească saŭ la rudele cele maĭ apropiate ?

Lucrul stă din nenorocire astfeliŭ că pe de o parte un număr foarte mare de fete, maĭ cu seama din pătura cultă de mijloc, nu ajunge a se mărita, și că pe de alta „adăpostul firesc“ al fetelor necăsătorite în „propria familie“ (care, după moartea părinților, se alcătuește din frațĭ saŭ alte rude din cele maĭ de aproape, ce muncesc pentru a se întreținea) dispare de-asemenea din ce în ce maĭ mult, fiindcă în starea economică de astăzĭ, cu desăvîrșire schimbată, lupta pentru existență devine tot maĭ grea tocmaĭ pentru aceștĭ frațĭ și rude maĭ de aproape. Cu această dificultate crescîndă de a-șĭ susținea propria căsnicie se micșorează natural mereŭ putința de a oferi rudelor femeeștĭ necăsătorite un adăpost asigurat.

In așa numitele clase muncitoare, această stare de lucrurĭ se resimte maĭ puțin, pentru că aicĭ sexul femeesc e crescut și format în cele maĭ multe cazurĭ din capul loculuĭ pentru a-și putea agonisi singur hrana sa. La femeile din aristocrația financiară și de sînge, ia se resimte de-asemenea maĭ puțin, de oare ce în majoritatea covîrșitoare a cazurilor, posedarea averiĭ propriĭ face ca încheerea căsătorieĭ să nu fie privită ca o chestie de existență pentru fete. Alta este însă starea lucrurilor cînd avem în vedere întinsele păturĭ ale așa numiteĭ clase culte de mijloc. Sub „clasa de mijloc“ înțelegem acele cercurĭ largĭ ale poporuluĭ nostru care rămîn, dacă excludem pe de o parte „clasele muncitoare“ și pe de alta micul număr al așa numiților „zece miĭ de sus“, din care fac parte aristocratică financiară și generațiunile înalteĭ nobilimĭ ce-șĭ aŭ existența asigurată prin marea proprietate. In acest înțeles întră prin urmare în clasa de mijloc d. e. toțĭ aceia ale căror profesiunĭ se dobîndesc prin studiĭ univer-

sitare, funcționariĭ, ofițeriĭ, tehniciĭ, artiștiĭ, cercurile culte ale comerciuluĭ și industrieĭ și alte asemenea păturĭ ale poporuluĭ nostru. In această clasă, încheerea căsătorieĭ devine, în cercurĭ din ce în ce maĭ întinse, să o mărturisim sincer, *o adevărată chestiune de existență* pentru fetele care nu învață a-șĭ cîștiga singure pînea lor printr-o profesiune corespunzătoare cultureĭ lor generale, și cărora totușĭ în imensul număr de cazurĭ părințiĭ nu le pot lăsa ca moștenire nimic saŭ aproape nimic. Și tocmaĭ în aceste cercurĭ, în care încheerea căsătorieĭ se impune ca o necesitate absolută, fiindcă fata a fost crescută numaĭ pentru a deveni pe viitor soție, tocmaĭ aicĭ nu ajung a se mărita, precum e știut, un mare număr de fete.

Cum să-șĭ asigureze aceste fete viitorul lor? După convingerea noastră nu e decît *o singură* posibilitate: aceia a pregătiriĭ pentru o profesiune.

Aptitudinea de a cîștiga este singura îngrijire firească și sigură pentru fetele lipsite de mijloace, ce rămîn nemăritate. Deja aŭ devenit accesibile sexuluĭ femeesc comerciul, industria, arta, unele ramurĭ de administrație, ca poșta și telegraful. Insă e învederat că cu aceasta nu s-a făcut destul: este de dorit de a face accesibile sexuluĭ femeesc și unele ramurĭ din întinsul domeniŭ al profesiunilor bazate pe studiĭ științifice.

De oarece trebue să se recunoască că concepțiunea actualminte predomnitoare în Germania despre pozițiunea femeiĭ față cu activitatea profesională e întemeiată pe presupunerea că fata poate ajunge cu siguranță a se căsători și că prin urmare nu are nevoe, spre asigurarea viitoruluĭ săŭ de o pregătire specială pentru vre-o profesiune; de oarece pe de altă parte, contrar acesteĭ presupunerĭ, un mare număr de fete, maĭ cu seamă din cercurile așa numiteĭ clase de mijloc (adecă a burghezimiĭ culte) nu ajung în realitate a se mărita, nu-șĭ asigurează decĭ viitorul; de oarece apoĭ, de-asemenea împotriva presupuneriĭ de maĭ sus, căsătoria însășĭ asigurează astăzĭ maĭ puțin decît înainte viitorul femeiĭ, fiindcă adesea-orĭ venitul bărbatuluĭ nu e îndestulător pentru întreținerea familieĭ (astfeliŭ încît a devenit spre ex. necesar de a face să atîrne căsătoria ofițerilor: de la dovedirea uneĭ anumite averĭ, care este adesea-orĭ a femeiĭ, așa încît dînsa e chemată a contribui la întreținerea familieĭ) în vederea acestor con-

siderente este justificată concluziunea că mărirea aptitudiniĭ de a cîștiga a sexuluĭ femeesc trebue să fie privită ca un mijloc propriŭ de a-ĭ asigura maĭ serios viitorul.

Marea deosebire între căile de cîștig deschise bărbatuluĭ și femeiĭ constă tocmaĭ în aceia că bărbaților le sînt accesibile profesiunĭ potrivite graduluĭ lor diferit de cultură, pe cînd femeelor, a căror pozițiune schimbată în lume le împinge la îmbrățișarea uneĭ profesiunĭ, lucru ce nu s-a băgat încă în seamă, nu le staŭ la dispozițiune decît acele profesiunĭ care aparțin deja celor „inculte" și pentru care concurența acestora din urmă este enormă. Cînd pentru o întreagă clasă de femeĭ, pentru cele culte adecă, lipsesc încă aproape cu totul mijloacele de cîștig astăzĭ absolut necesare; cînd din această cauză multe din aceste femei se aruncă asupra singurelor profesiunĭ ce le sînt accesibile, adecă asupra celor așa zise inferioare, de le sînt cu totul nepotrivite, —, atuncĭ nu e de sigur de mirare, că o mulțime de femeĭ „inculte" sînt înlăturate de cele culte și rămîn aproape peritoare de foame, că se crează astfel în multe locurĭ stărĭ de locurĭ care nu maĭ pot dura mult timp. E cu neputință ca femeia incultă, menită a îmbrățișa o profesiune inferioară, să scape cu totul de concurența strivitoare a femeiĭ culte, întrucît nu se deschid acesteia din urmă căĭ de cîștig potrivite, care să-ĭ dea posibilitatea de a se abține de la concurența cu muncitoarea, concurență la care dînsa e astăzĭ ehiar nevoită, în lipsă de profesiunĭ *potrivite* apitudinilor sale.

Condițiunea neapărată pentru dobîndirea aptitudiniĭ de a îmbrățișa o profesiune este instrucțiunea scolară corespunzătoare. Ia trebue să fie astfel ca să facă posibilă perfecționarea ulterioară într o anumită profesiune. Indeplinește această cerință instrucțiunea noastră actuală a fetelor claseĭ de mijloc ? Da și nu! Ia o îndeplinește pentru un număr mărginit de profesiunĭ, nu însă pentru un număr maĭ mare. Ia o indeplinește pentru profesiunile care nu presupun studiĭ științifice; ia nu o îndeplinește (saŭ cel puțin foarte condițional și insuficient) pentru numărul cel mare al profesiunilor întemeiate pe asemenea studiĭ! Aceste din urmă rămîn, cu puține excepțiunĭ, ca și închise fetelor acesteĭ clase chiar din cauza insuficienteĭ instrucțiunĭ scolare.

Consequența firească a acesteĭ excluderĭ de la o categorie a

tît de largă de profesiunĭ este o năvălire cu atît maĭ mare către celelalte, deja acum accesibile. Această îmbulzeală ia pe zi ce merge proporţiunĭ maĭ întinse, de oarece marea învăţătoare a omeniriĭ, nevoia, împinge un număr din ce în ce maĭ însemnat de fete a-şĭ cîştiga singure hrana lor. — Fiecine ştie cît de greŭ a devenit fiecăria în deosebĭ să lupte cu succes, în urma aceste concentrărĭ nenaturale a atîtor concurente pe un teren relativ aşa de îngust.

Numărul profesiunilor deschise astăzĭ femeilor culte e prin urmare prea mic. De aceia nu se provoacă numaĭ o concurenţă nenatural de mare în fiecare din aceste ramurĭ, relativ puţine la număr, ci multe fete care prin aplicare şi aptitudinĭ nu aŭ vocaţiune pentru nicĭ una din aceste ramurĭ, sînt totuşĭ nevoite a lua una saŭ alta din ele — în detrimentul lor şi-n acel al misiuniĭ îmbrăţişate de ele fără adevărată vocaţiune.

Deschizînd însă sexuluĭ femeesc o parte din întinsul domeniŭ al ştiinţeĭ, precum o facem cu acel al arteĭ încă din timpurĭ străvechĭ şi fără nicĭ-o bănuială, facem un pas însemnat înainte în lărgirea cercului de activitate a femeiĭ! Urmările vor fi:

Scăparea profesiunilor actualminte accesibile de o concurenţă strivitoare şi de o mulţime de elemente impropriĭ;

Posibilitatea de a se susţinea singure pentru multe fete care astăzĭ rămîn incapabile de a cîştiga, nesimţindu-se apte pentru nicĭ una din puţinele profesiunĭ acum accesibile;

Lupta cu succes încontra ruşinoaseĭ necesităţĭ în care se văd puse multe fete, de a privi căsătoria ca o chestiune de existenţă;

Uşurarea încheeriĭ căsătoriilor prin ajutorul dat de femee la întreţinerea vieţiĭ, prin urmare reducerea numărului celibatarilor de îmbele sexe;

Maĭ marea asigurare a fetelor noastre pentru cazul cînd rămîn nemăritate.

Deschiderea profesiunilor ştiinţifice ar constitui astfeliŭ un progres. Spre a-l face cu putinţă, se cer două lucrurĭ: întîiŭ crearea de institute corespunzătoare de cultură, şi al doilea înlăturarea barierelor nenaturale existente încă astăzĭ prin legĭ şi prin prejudiţiĭ şi care împiedecă desfăşurarea deplină a munciĭ intelectuale a femeilor.

Spre a îndruma realizarea acestor scopurĭ s-a constituit la 30 Martie 1888 „Societatea femeilor germane Reforma“ cu reședința provizorie în Weimar. Societatea tinde la îndeplinirea următoarelor puncte:

a) Inființarea de licee de fete cu programe identice cu acele ale școalelor de băețĭ pregătitoare la studiĭ universitare;

b) Dobîndirea pentru aceste licee a dreptuluĭ de a elibera atestate publice de examenele depuse în ele, atestate care să dea dreptul de a urma studiile superioare, întocmaĭ ca atestatele de maturitate ale liceelor și școalelor reale de băețĭ;

c) Admiterea sexuluĭ femeesc la studiĭ universitare și superioare în genere;

d) Dobîndirea pentru femeĭ a autorizăriĭ oficiale de a exercita acele profesiunĭ întemeiate pe studiĭ științifice a căror exercitare atîrnă de o asemenea autorizare, *întrucît aceasta este aplicabil în practică* și îndată ce se dovedește trecerea examenelor respective.

* * *

Imprejurările sociale și etnice predomnitoare în Germania pe de o parte, iar organizarea fizică a sexuluĭ femeesc pe de alta nu permit a cere admiterea femeiĭ la exercitarea *tuturor* profesiunilor. O sinceră mișcare reformătoare îșĭ va lua ca obiectiv întotdeauna numaĭ aceia ce, corespunzînd stăriĭ de lucrurĭ existente, este de fapt realizabil! In această privința se impune în primul loc și înainte de toate admiterea femeiĭ la *exercițiul profesiuniĭ medicale*. Aceasta a devenit și din alt punct de vedere *o neapărată necesitate:* adecă din acel punct de vedere că, precum să știe din experiență, multe femeĭ și fete nu se pot hotărî a se încredința în toate cazurile de boala unuĭ medic bărbătesc. Consequința este numaĭ prea adesea-orĭ o îndelungată infirmitate!

* * *

Intemeindu-ne pe considerațiunile de maĭ sus și pe încrederea ce avem că înalta dietă va da o soluțiune roditoare acesteĭ chestiunĭ, îndrăznim a-ĭ supune rugămintea ca în interesul lărgiriĭ aptitudiniĭ de a se susținea singur sexul femeesc și de-asemenea în interesul sănătățiĭ multor miĭ de femeĭ și fete germane, dieta

să binevoiască a face demersurile necesare ca femeile să aibă dreptul în imperiul german de a exercita profesiunea medicală, precum s-a făcut deja în cele maĭ multe state înaintate în cultură, şi în consequenţă să devie accesibil femeilor studiul medicineĭ în universităţile germane.

Comitetul „Societăţiĭ femeilor germane Reforma“.

* * *

Deşi avem toată simpatia pentru mişcarea produsă în Germania de Societatea în chestiune, totuşĭ nu ne putem opri de a face, cu privire la petiţiunea de maĭ sus, două observaţiunĭ fundamentale.

Prima observaţiune se referă la modul cam îngust în care e tratată chestiunea culturiĭ femeiĭ. Petiţiunea nu se rîdică la ideia că în genere instructiunea fetelor e superficială şi că femeile ca şi bărbaţiĭ aŭ dreptul la o cultură ştiinţifică serioasă. Ia este preocupată numaĭ de fete burgheze sărace şi reclamă pentru dînsele o asemenea cultură. Ia declară categoric că instrucţiunea de azĭ e suficientă pentru acele fete care sînt sigure de a avea cu ce trăi. Am fi dorit să vedem dincontra accentuată părerea că educaţia sexuluĭ femeesc trebue în genere reformată şi că instrucţiunea superficială urmează să facă loc culturiĭ ştiinţifice.

A doua observaţiune priveşte cererea de a se înfiinţa licee de fete cu programe *identice* cu acele ale liceelor de băeţĭ. Este oare de dorit o asemenea identitate, cînd plîngerile încontra încărcăriĭ actualelor programe de licee sînt atît de întemeiate şi cînd adversariĭ menţineriĭ limbilor clasice sînt aproape tot atît de numeroşĭ ca şi apărătoriĭ lor? Nu vor suferi oare fetele încă maĭ mult decît băeţiĭ de surmenajul intelectual — care chiar în zilele trecute a fost obiectul discuţiunilor celor maĭ viĭ în sînul conferenţeĭ scolare din Berlin, conferenţă la care a luat parte însuşĭ împăratul Germanieĭ — şi nu se pot pregăti dînsele pentru studiĭ universitare fără a învăţa latineşte şi greceşte?

Pe de altă parte n-aŭ nevoe fetele — viitoare soţiĭ şi mame de familiĭ —, de cunoştinţe care nu se pot preda în liceele de

băeţĭ, precum noţiunĭ de economie domestică, de igienă şi primele îngrijirĭ de dat bolnavilor, de lucru de mînă? Exemplul dat de Franţa ar trebui imitat. Legea franceză din Dechemvrie 1880 pentru înfiinţarea liceelor de fete (proiectul Camille Sée) a dat, după părerea noastră, cea maĭ nimerită soluţiune chestiuniĭ culturiĭ femeiĭ.

DĂRI DE SEAMĂ

F. **Kienitz-Gerloff**, *Die Protoplasmaverbindungen zwischen benachbarten Gewebselementen in der Pflanze* (Legăturile protoplazmatice dintre elementele vecine ale ţesăturilor din plantă). Botanische Zeitung 49. Jahrgang No. 1—5).

Plecînd de la consideraţiunile generale exprimate de *Klebs* în 1884, autorul caută pe de o parte, ca şi *Terletzki* şi *Schaarschmidt*, să precizeze care anume ţesăturĭ din plantă sînt în comunicare prin filamente protoplazmatice şi cît de răspîndite sînt la plante aceste legăturĭ, iar pe de alta să le studieze morfologia, originea şi rolul lor fiziologic. Şasezecĭ de speciĭ reprezentînd diferite grupurĭ de plante, începînd cu Hepaticeele şi pînă la cele maĭ superioare Dicotiledonate, aŭ fost cercetate pentru acest scop. Metoda întrebuinţată constă, ca şi la predecesoriĭ săĭ, în fixarea repede fără a provoca contracţiunea, a conţinutuluĭ celulelor secţiuniĭ făcută în planta vie (prin iodur de potasiŭ iodurat : 5 Cg. I., 20 Cg. Ik şi 15 gr. $H^2 0$; saŭ prin opărire cu apă fiartă, cînd planta de cercetat trebueşte a fi întărită în alcool absolut) ; apoĭ în umflarea păreţilor celulelor (prin cloroiodură de zinc saŭ $^3/_4$ acid sulfuric) şi în fine în colorarea conţinutuluĭ protoplazmatic (prin albastrul luĭ Hoffmann saŭ uneorĭ prin soluţiune concentrată de violet de Methil).

Prin acest mijloc autorul întăreşte concluziunea că *toate elementele viĭ din întregul corp al plantelor superioare sînt unite prin filamente protoplazmatice*. Deşi n-a putut observa la toate plantele studiate şi în toate părţile lor aceste filamente conective,

totuşĭ autorul cu drept crede că aceste rezultate negative nu pot infirma concluziunea expusă. Prin faptul că în multe cazurĭ nu s-aŭ putut încă observa filamente conective, aceasta nu probează neexistenţa lor, ci maĭ mult insuficienţa mijloacelor de studiŭ. Multe membrane sînt rezistibile agenţilor de umflare, şi acest singur fapt trebue să ne oprească de a conchide la continuitatea lor deplină şi decĭ la lipsa filamentelor conective. De altfeliŭ se ştie că pe cînd uniĭ autorĭ aŭ tagăduit multor ţesăturĭ comunicarea protoplazmeĭ lor, alţiĭ posteriorĭ, perfecţionînd metoda de cercetare, le aŭ putut constata. Aşa *Russow* a conchis la neexistenţa legăturilor protoplazmatice între celulele însoţitoare şi tuburile ciuruite, pe care însă după el *Fischer*, şi acum autorul, leaŭ putut constata.

Legăturile protoplazmatice nu există prin urmare numaĭ între celulele aceluiaşĭ ţesut, după cum reesă din studiile făcute pînă acum, maĭ ales din acele ale luĭ *Terletzki* şi *Schaarschmidt*, ci şi între diferitele ţesăturĭ vecine. Aşa protoplazma din celulele epidermice, pe lîngă legăturile care le unesc între ele, deja descrise la *Terletzki* şi *Schaarschmidt*, maĭ sînt unite şi cu protoplazma celulelor scoarţeĭ; celulele acestea, unite toate între ele, după cum întîiŭ a arătat *Russow*, comunică încă şi cu elementele de colenchym, prosenchym, sclerenchym (cu aceste două din urmă numaĭ cînd sînt tinere), cu celulele cambiale, cu razele medulare şi în fine cu parenchymul meduleĭ. *Cu alte cuvinte protoplazma din toate părţile planteĭ formează un corp continuŭ, incomplect separat prin membrane perforate, care limitează celulele diferitelor ţesăturĭ.*

Aceste ligamente protoplazmatice sînt saŭ izolate, formînd unirĭ simple, saŭ apropiate, luînd forma numită de *Russow* şi *Tangl* în fus, foarte asemenea cu fusul nuclear. In acest caz filamentele sînt arcuite, îndepărtate între ele în porţiunea membraneĭ apropiată de lama mijlocie, şi unite prin extremităţile lor de o parte şi de alta într-un cordon maĭ gros, care se uneşte cu protoplazma celuleĭ. Diametrul filamentelor, de 0,05 μ. — 1 μ, rar de 3 μ. în preparate, este de sigur cu mult maĭ mare în celulele viĭ, căcĭ umflarea membraneĭ, provocată în preparaţiune, presează asupra lor şi prin urmare le îngustează. Pentru aceia în dreptul lameĭ mijlociĭ a membraneĭ, saŭ uneorĭ şi în dreptul al-

tor strate ale membraneĭ, care nu se umflă sub acţiunea reactivilor, filamentele sînt maĭ groase.

Pentru a elucida formaţiunea acestor filamente conective, autorul inzistă asupra prezenţeĭ lor în ţesăturile tinere, meristematice, unde aŭ fost constatate maĭ înainte şi de *Russow* şi unde autorul a observat încă aparenţa reticulată a membraneĭ. Poriĭ simpli saŭ subdivizaţĭ, care reprezentă locurile de trecere a filamentelor conective simple, respectiv în fus, şi pe care *Baranetzki* i-a descris în membranele diferitelor ţesăturĭ, există, contrar celor exprimate de acest autor, chiar în membranele celulelor celor maĭ tinere. Autorul confirmă astfeliŭ, contra luĭ *Jankzewski*, opiniunea luĭ *Russow* asupra originiĭ primitive a bortelor din tuburile ciuruite, care nu constituesc decît un caz special de unire a protoplazmeĭ celulelor, la care filamentele conective de ordinar sînt maĭ groase, împrejurare care a făcut să fie cele întîiŭ observate.

Bazat pe aceste fapte autorul conchide *că bortele din membranele celulelor nu sînt posterioare membraneĭ*, formate prin rezorpţiunea acesteia în acele locurĭ (ca în formarea vaselor şi a laticiferelor articulate), *ci sînt*, cum a susţinut deja *Russow*, *primitive, formate deodată cu membrana.*

Cu alte cuvinte, în locurile unde în membrana dezvoltată se găsesc porĭ, nu s-a format membrana chiar de la diviziunea celuleĭ. Astfeliŭ explică cu drept autorul, pentru ce poriĭ din păreţiĭ care sînt în contact a două celule vecine se corespund. Tot astfel se explică existenţa comunicărilor protoplazme, observate întîiŭ de *Schaarschmidt*, dintre elementele vasculare tinere şi parenchimul vecin, între elementele mecanice şi ţesăturile vecine. Cînd aceste elemente sînt complect dezvoltate, atuncĭ protoplazma din interiorul lor se retrage prin aceste filamente conective în elementele vecine, care rămîn viĭ, şi astupă, prin complectarea membraneĭ, urmele comunicărilor primitive. Analog acestuĭ fenomen este, după autor, retragerea protoplazmeĭ şi conţinutuluĭ celulelor din frunze, cînd se apropie toamna, maĭ întîiŭ către nervura mediană care rămîne cea din urmă în contact cu planta, şi de aicĭ în interiorul tulpiniĭ. Şi aicĭ retragerea se face prin filamentele de unire care există între diferitele ţesăturĭ ale frunzeĭ şi între acestea şi tulpină. Numaĭ stomatele fac excepţie ; conţinutul lor nu se retrage, pentru că comunicările care aŭ existat

între ele şi celulele vecine, s-aŭ închis de timpuriŭ, astfel încît în frunza dezvoltată, stomatele nu comunică prin filamente protoplazmatice cu celulele vecine, fapt constatat şi de *Schaarschmidt*, şi care stă în legătură cu funcţiunea de închidere şi deschidere a stomatelor.

Cît pentru opiniunea emisă de *Russow* că aceste legăturĭ permanente ar reprezenta filamentele saŭ unele din filamentele acromatice din fusul nuclear, autorul nu o poate admite. El a constatat în adevăr, în conformitate cu studiile anterioare ce s-aŭ făcut asupra Karyokineseĭ, că filamentele acromatice dispar înaintea formaţiuniĭ membraneĭ saŭ imediat în urmă. De altfeliŭ aspectul acestor filamente e foarte diferit de acela al filamentelor conective permanente. Autorul inclină maĭ mult a admite formarea acestor filamente de cătră filamentele protoplazmatice care radiază împrejurul nucleuluĭ (în forma amfiaster) şi care străbat placa equatorială. In favoarea acesteĭ opiniunĭ însă autorul nu aduce nicĭ o observaţiune, ci numaĭ interpretarea uneĭ figurĭ dată de *Strasburger* pentru diviziunea nucleuluĭ în formarea endospermuluĭ.

Intrucît priveşte funcţiunea acestor legăturĭ protoplazmatice, autorul, fără a le tăgădui oarecare rol în conducerea iritaţiuniĭ, le dă ca şi *Wortmann* drept funcţiune principală *conducerea substanţelor organice coloidale saŭ puţin solubile*. Aceste substanţe pot în adevăr, în anumite condiţiunĭ, să străbată prin păreţiĭ celulelor, prin osmoză. Numărul însă cel mare al membranelor ce aŭ de străbătut şi prin urmare al obstacolelor ce se opun înaintăriĭ lor, face cu totul neexplicabilă iuţeala reală cu care se face transportul lor. *De Vries*, care a arătat că iuţeala de difuziune chiar a celor maĭ difuzibile substanţe ca zaharul cristalizabil, sarea ordinară etc., este foarte mică pentru a putea explica repedea lor mişcare în corpul planteĭ, a recurs deja la curenţiĭ protoplazmaticĭ pentru explicarea transportuluĭ substanţelor în interiorul celulelor din plantă, şi la legăturile lor intercelulare, pentru trecerea acelor substanţe din celulă în celulă. Punct asupra căruia şi alţĭ autorĭ, ca *Russow*, *Wortmann*, *Overton*, *Leconte* etc, aŭ exprimat maĭ mult saŭ maĭ puţin clar părerĭ analoage. Obiecţiunile ce se aduc de botaniştĭ, care nu daŭ filamentelor conective decît rolul de conducere a iritaţiuniĭ, nu pot avea nicĭ un temeiŭ. Aceste filamente nu sînt, cum le a descris *Tangl*, cordoane pline,

formate numaĭ din hialaplazmă, ci, după originea care le o dă autorul şi după cele ce se observă la tuburile ciuruite, ele aŭ un strat hialoplazmatic subţire în contact cu membrana, dar în partea centrală sînt formate de granuloplazmă, care trebue să fie în mişcare, cum este şi în filamentele protoplazmatice intracelulare. Mişcarea observată în aceste din urmă şi transportul substanţelor din protoplazmă prin ele, face probabilă, ba chiar aproape sigură, existenţa uneĭ astfeliŭ de deplasărĭ şi în interiorul filamentelor conective, a căror dimensiunĭ sînt de cele maĭ multe orĭ maĭ marĭ, saŭ cel puţin egale, cu acele ale filamentelor protoplazmatice intracelulare. De altfeliŭ acest transport a fost observat de toţĭ şi este în general admis pentru filamentele conective dintre tuburile ciuruite. Tot asemenea obiecţiunea ce se aduce că în celelalte părţĭ ale planteĭ filamentele conective fiind cu mult maĭ subţirĭ decît între tuburile ciuruite, nu ar putea servi la transportul substanţelor sintetizate coloidale, nu poate fi susţinută. Maĭ întîiŭ, oricît de fine ar fi filamentele conective, ele prezentă un drum de transport cel puţin ca acela al filamentelor protoplazmatice intracelulare, şi în orĭce caz cu mult maĭ mare şi maĭ uşor de străbătut decît spaţiurile intermoleculare ale membraneĭ. Pe de altă parte existenţa acestor filamente conective între ţesăturĭ, unde nu se poate nicĭcum găsi pentru ele un rol de conducere a iritaţiuniĭ, (ca între celulele endospermuluĭ şi albumenuluĭ, între Archegom şi indosperm la Cycadee, între laticifere şi parenchymul vecin, între celulele care devin locul de depunere a excretelor şi ţesăturile vecine) demonstră încă rolul, lor de transport pentru substanţele plastice. Prezenţa acestor legăturĭ la plantele superioare care nu asimilează prin toate părţile lor saŭ la cele inferioare care, deşi poate asimilează deopotrivă prin suprafaţa lor, însă fiind masive, părţile interne trebuesc să la substanţele nutritive de la cele externe (Fucaceele, Florideele, multe ciuperce), şi dincontra lipsa lor la plantele inferioare simple, care asimilează deopotrivă prin toate părţile lor (algele inferioare, filamentoase, unicelulare etc.), saŭ care, deşi absorb printr-o parte a lor, aŭ însă un aparat vegetativ redus (ciuperce inferioare), justifică aceiaşĭ concluziune. Retragerea conţinutuluĭ celulelor frunzeĭ care sînt legate prin astfeliŭ de filamente între ele, cînd frunza e aproape de a cădea, şi dincontra, rămînerea

acestuĭ conţinut în celulele stomatice, care nu comunică prin filamente protoplazmatice cu celulele vecine, este încă un fapt care conduce la admiterea aceleiaşĭ funcţiunĭ pentru aceste filamente conective. Astfeliŭ cu drept autorul conchide că *transportul, cel puţin a tuturor substanţelor organice nesolubile în apă, se face prin deplasarea chiar a plazmeĭ.* Pentru apă însă şi substanţele dizolvate în ia, şi pentru sucul celular, se poate admite numaĭ transportul prin osmoză şi maĭ ales prin filtraţiune sub presiune hidrostatică. Şi în acest feliŭ de transporturĭ *Pfeffer* şi *Haberlandt* aŭ arătat că rezide maĭ cu seamă explicarea manifestărilor de sensibilitate şi a propagăriĭ sale la plante. De altfeliŭ dacă s-ar admite, cum aŭ făcut ceĭ maĭ mulţĭ autorĭ, ca funcţiune esenţială, fie saŭ nu excluzivă, a filamentelor conective, conducerea iritaţiuniĭ, prin urmare a deplasăriĭ apeĭ saŭ suculuĭ celular, cu greŭ s-ar maĭ putea înţelege explicarea mecanică, atît de bine dată de *de Vries*, a turgescenţeĭ celuleĭ. Comunicările protoplazmatice între celule fiind constatate, dacă ele nu s-ar opune, ba chiar ar servi, la conducerea substanţelor liquide din celule, atuncĭ chiar fără nicĭ o iritaţiune turgescenţa ar fi imposibilă. Cunoştinţele însă ce avem asupra proprietăţilor hialoplazmeĭ şi asupra moduluĭ de a se găsi vacuolele în celule hidroplastide, ne duc tocmaĭ la concluziunea inversă Decĭ numaĭ, saŭ aproape excluziv, funcţiunea de transport a substanţelor plastice nesolubile se poate asemăna filamentelor protoplazmatice intercelulare. Pentru a putea găsi prin urmare explicarea cauzală a transportuluĭ şi iuţeleĭ curentuluĭ de transport a substanţelor plastice în interiorul planteĭ, este necesar, cum judicios observă autorul, să se caute maĭ întîiŭ explicarea fizică a curenţilor protoplazmaticĭ, ceia ce se poate maĭ cu înlesnire face la plantele protoplazmatice.

M. Vlădescu.

Em. Laurent, *Sur le microbe des nodosités des légumineuses* (despre microbul din tuberculele leguminoaselor). Journal. de Micrographie No. 1, le 10 Janvier 1891, pag. 19—21.

Rădăcinile leguminoaselor (*Phaseolus, Faba, Pisum, Vicia, Lathyrus*, etc). prezentă adeseorĭ modificărĭ tuberculoase, care aŭ fost considerate cînd ca o vegetaţiune anormală a planteĭ cînd atribuite prezenţeĭ unor organizme parazitare. Această din urmă

opiniune a fost deplin confirmată, atît prin cultura paraziţilor în afară de plante (pe gelatină impregnată cu decoct de frunze de leguminoase), cît şi maĭ ales prin provocarea prin inoculare a maladieĭ, la rădăcinile leguminoaselor sănătoase, cultivate la adăpostul oricăruĭ germen strein. Din cauza aspectuluĭ ce-l prezentă în celulele nodozităţilor, cum şi din cauza formelor ce aŭ fost găsite în culturĭ, aceştĭ paraziţĭ aŭ fost alipiţĭ cînd la Myxomycete, cînd la ciupercile filamentoase, cînd la bacteriĭ (*Bacillus radicicola*). Această din urmă opiniune este cea maĭ acreditată. Condus de observaţiunile sale microscopice şi de rezultatele culturilor, autorul ajunge la concluziunea că aceştĭ paraziţĭ nu pot fi alipiţĭ la nicĭ unul din grupurile citate. Cultivînd paraziţĭ în mediĭ liquide (bulion, gelatinizat saŭ nu, de mazăre, de lupin, etc.), el a obţinut în fundul sticleĭ de cultură un depozit vîscos, în care, a observat formele în Y şi T şi chiar formele maĭ complicate, ce le are parazitul în protoplazma celulelor din nodozităţĭ, avînd ca şi în acestea din urmă numaĭ mişcărĭ browniene. Autorul infirmă decĭ rezultatul culturilor făcute de predecesoriĭ săĭ, care daŭ paraziţilor o formă bacilară mobilă, considerată ca formă normală (?!) a parazituluĭ, iar forma ce o prezentă în nodozităţĭ ca o formă anormală.

Autorul a reuşit chiar să cultive aceştĭ paraziţĭ în apă curată, în care a întrodus 0,001 fosfat de potasiŭ, 0,0001 sulfat de magneziŭ, şi 0,005 –0,010 sacaroză curată (saŭ lactoză, maltoză, dextrină, manită, glicerină), ceia ce ar demonstra proprietatea paraziţilor de a asimila azotul liber, proprietate asupra căria insistă şi observatoriĭ anteriorĭ. Inoculaţiunile în rădăcinile de mazăre tînără cu aceste culturĭ aŭ determinat în totdeauna formarea nodozităţilor.

Examinînd secţiunĭ din aceste nodozităţĭ în stare de creştere, după ce aŭ fost maĭ întîiŭ întroduse într-o soluţie de violet de Dahlia, autorul a observat totdeauna filamente foarte neregulate, străbătînd regiunea centrală a ţesutuluĭ celular. Aceste filamente daŭ din distanţă în distanţă naştere la micĭ umflăturĭ sesile, saŭ scurt sesile, saŭ scurt pediulate, la suprafaţa cărora nasc apoĭ ramusculĭ scurţĭ, care aŭ aspectul unor mure. Aceştĭ corpusculĭ apoĭ se separă şi continuă a trăi în masa protoplazmeĭ încunjurătoare, şi în loc de a se multiplica prin divizi-

une transversală ca bacteriile, eĭ se ramifică printr-un feliŭ de înmugurire dicotomică, de unde rezultă formele în Y și T. Mugurii produșĭ se separă ca celulele de Sacharomycete. Astfeliŭ, aspectul lor din nodozităţĭ, înmulţirea prin înmugurire, și rezultatul culturilor, face pe autor să unească aceștĭ paraziţĭ, cu *Pasteuria ramosa* descrisă de Metchnikoff pe Daphniĭ, formînd un grup intermediar între bacteriĭ și ciupercile filamentoase, sub numele de *Pasteuriacee*.

M. Vlădescu.

B. Danilewsky, *Über die Myoparasiten der Amphibien und Reptilien* despre paraziţiĭ muscularĭ aĭ emfibiilor și reptilelor). Centralblatt für Bakteriologie u. Parasitenkunde IX. Bd. No. 1, pg. 9. 10.

Dintre sporozoare parazite în ţesutul muscular de la vertebrate, se cunoșteaŭ pînă acum reprezentanţĭ dintre *Sarcosporidiĭ* în mușchiĭ mamiferelor și *Myxospoeidiile* indicate de Pfeffer în mușchiĭ de la peștiĭ (Barbus). Profesorul Danilewsky din Charkov, cunoscut prin studiile sale asupra paraziţilor sîngeluĭ (Hematozoare), expune în acest articol formaţiunile parazitare ce a întîlnit în mușchiĭ de la broaște, șopîrle și broaște ţestoase, și pe care le rapoartă la *Microsporidiĭ*. Situate în interiorul sarcolemuluĭ, ele se prezentă sub formă de micĭ sporĭ (de la 0,003—0,004 mm) ovalĭ saŭ oviformĭ, constituiţĭ dintr-un învăliș, fără contur dublu, și un conţinut protoplazmatic care devine maĭ transparent în sporiĭ maturĭ. De remarcat este că ele nu aŭ fost găsite în mușchii de la șerpĭ și tritonĭ, la care autorul nu a găsit sporozoare în sînge.

M. Vlădescu.

I. Steinhaus, *Cytophagus Tritonis.* Centralbl. f. Bakter. IX. Bd. No. 2 pag. 50—52.

Sub acest nume autorul descrie o nouă *coccidie* parazită în celulele epiteliale ale tubuluĭ digestiv de la Triton. Parazitul se prezentă sub formă de micĭ celule rotunde (2—9 y.) cu un nucleŭ veziculos și nucleolat, și cîteva granule de pigment negru. Multiplicaţiunea se manifestă prin diviziunea nucleuluĭ, pe care autorul nu o descrie maĭ amănunţit, după care urmează diviziunea

celuleĭ în tot atîtea părțĭ (16), la început sferice și maĭ tîrziŭ arcuite, avînd fiecare cîte un nucleŭ conic. Aceste celule arcuite se grupează maĭ întîiŭ într-o sferă goală, așezată în equatorul vechiĭ celule, și maĭ în urmă se separă, luînd o formă ameboidală. Amebele străbat apoĭ în celulele epiteliale vecine, unde reproduc aceleașĭ fenomene, consumînd protoplazma celulelor epiteliale și mortificîndu-le. Ca și *Karyophagus Salamandrae* descris de autor, maĭ înainte (Virchow's Archiv C.Bd. XI. Heft 1889, pag. 176—185) *Cytophagus Tritonis* este prin urmare o coccidie? acistă, de oare-ce nu se închistează pentru proliferare.

M. Vlădescu.

DOCUMENTE

I. Un document preţios de limbă

comunicat de **I. Tanoviceanu**

Monumentele de limba romînă anterioare secoluluĭ al XVII-lea sînt încă pînă astăzĭ destul de rare. Dacă vom excepta aşa numitele codice voroneţian, scheian şi sturzan, evangeliarul din Londra (1574) şi cîteva volume tipărite pe la finele secoluluĭ al XVI-lea, nu ne rămîn decît 17 documente romîneştĭ cunoscute pînă astăzĭ, anterioare anuluĭ 1600 [1]. Această săracă colecţiune o înavuţim acum cu un document din cele maĭ preţioase.

Documentul pe care-l publicăm maĭ la vale e din anul 1575 (7083), prin urmare este al 3-lea în ordinea cronologică a documentelor romîneştĭ cunoscute, şi ca zapis e cel maĭ vechiŭ.

Nu voiŭ repeta aicĭ ceia ce am zis altă-dată despre importanţa sintactică şi literară a documentelor originale, pe care nu o aŭ traducerile tipărite şi manuscrise din acelaşĭ timp [2]. Mă mulţămesc numaĭ a observa că zapisul pe care-l publicăm s-a scris în judeţul Mehedinţĭ plasa Motrul de sus, unde şi acum treĭ

1. a) Notiţa pe o carte 1571; b) Memorandum despre facerea unuĭ iaz de moară 1573; c) Zapis 1577; d) Zapis 1577; e) Subscriere a luĭ. Petru Vodă (Şchiopul) 1583; f) Sentinţă judecătorească 1583—85; g) Sentinţă judecătorească 1588; h) Catastiful averiĭ mînăstiriĭ Galata 1588; i) Istoria unuĭ proces 1591; j) Zapis 1595; k) Zapis 1596; l) Zapis 1596; m) Intărire pe un act slavon de Mihaĭ Viteazul 1596; n) Zapis 1597; o) Zapis 1597; p) Scrisoare autografă a luĭ Mihaĭ Viteazul 1598 q) Zapis 1599. (Vezĭ Hasdeŭ, cuvinte din bătrînĭ, Bucureştĭ 1878, voĭ 1 p. 18—103, şi Al. Philippide, Istoria limbiĭ şi literaturiĭ romîne. Iaşi 1888 p. 61 şi 62).
2. Archiva Soc. No. 1 pag. 50—52.

secolĭ ca şi astăzĭ se pare că s-a păstrat graiul cel maĭ corect al poporuluĭ romînesc. Afară de prepoziţiunea *den*, de arhaicul *derept* şi de cuvîntul *întrebăciune*, tot actul pare a fi scris în secolul nostru, aşa de modernă e limba dintrînsul. Cît sîntem de departe de limba arhaică a traducătorilor de cărţĭ bisericeştĭ din secolul al XVI-lea!

Voĭ maĭ adăoga treĭ lucrurĭ:

1) Zapisul de faţă mi s-a comunicat de D-l Locot.-Colonel Alexandru Glogoveanu, şi face parte din numeroasele documente ale moşieĭ d-sale Glogova din judeţul Mehedinţĭ, plasa Motrul de sus, care se află în proprietatea aceste familiĭ de la începutul secoluluĭ al XVII-lea. Documentul face parte din seria 38 şi poartă N-rul 110.

2) Cifra 7 din anul documentuluĭ e curios scrisă; însă nu poate fi decît ζ, adecă 7000, din cauză că singură această cifră se nimereşte cu пг (83), şi face o dată acceptabilă, 7083=1575.

3) Timpul nu mi-a permis să transcriŭ documentul cu litere chirilice, după cum ar fi trebuit cînd e vorba de un document atît de important. Rămîne ca să îndeplinesc această lacună cu altă ocaziune, ceia ce nu voiŭ lipsi să fac.

* * *

Iată documentul de care vorbesc.

Adecă eŭ Stroe denpreună cu fratemieu Stefan, scriem şi mărturisim cu acesta al nostru zapis, ca să fie de bună credinţă la măna dumnélui iusbaşa Miloş ot Comăneştĭ [3] cum să se ştie că iam vîndut partea noastră de moşie toată den Ruşchin [4] şi am vîndut şi parté fratemiu Nicolei care ne-au fost de cumpărătură de la el peste tot hotarul cât s-ar alége toată parté noastră den câmp, den padure, den şedutul satuluĭ, den délul cu viile cu vaduri de moară peste tot hotarul den hotar pănă în hotar. Pentru că am vîndut-o de a noastră bună voe şi cu ştirea a tuturor rudeniilor noastre şi a megieşilor den prejurul loculuĭ, neavînd nicĭ o sălă de nime ci numaĭ de bună voé noastră nesilițĭ de nime derept banĭ gata taleri 23; şi am luat toţĭ baniĭ în mănile noas-

3. *Comăneştĭ*, sat în judeţul Mehedinţĭ, plasa Motrul de sus (Frunzescu, Dicţionar topografic, p. 128).
4. Probabil că această localitate ş-a schimbat numele, fiindcă n-am găsit-o în dicţionarul topografic.

tre, ca să fie luĭ moşie stătătoare şi ohavnică în véci neclătită şi feciorilor luĭ. Iar de s-ar scula cine-va den fraţiĭ noştrĭ sau den rudeniile noastre cu vre-o gălcévă pentru acéstă moşie ce-ĭ zis maĭ sus, cu noĭ să aibă întrebăciune iar dumnéluĭ să o ţiiă cu pace şi moşie stătătoare precum iam vîndut o. Şi pentru maĭ adivărată credenţă, ném pus maĭ jos dégetele şi iscăiturile ca să să créză, şi mărturiĭ boeri şi megiaşi cariĭ să vor iscăli maĭ jos. Msţa. Apri. lét 7083

| L. S | | L. S. |

Eu Stefan Eu Stroe

i

Eu Tudoru ot Crăinici [5]

marturu

Eu Giurgi Ceauşu martur

ot Padeş [6]

II. Scrisoare a luĭ Grigorie Vodă Ghica dela Adrianopole, 1660 Fevruarie 22,

către Constantin Postelnicul Cantacuzino,

comunicată de *I. Bianu.*

Cronica luĭ Constantin Căpitanul (*Magazinul istoric pentru Dacia*, I, 320—322) povesteşte cum Mihnea Vodă a omorît o sumă de boerĭ, cum a trimes pe Căpitanul Odor din Tîrgovişte la Filipeştĭ să prindă şi să omoare pe Constandin Postelnicul Cantacuzino şi pe ginerele său Pană Spatarul. Aceştĭ boerĭ aŭ fost prin veste şi aŭ fugit prin munţĭ la Braşov şi de acolo s-aŭ dus la Moldova. Cronica anonimă muntenească citată de Şincaĭ (*Chronica*, anul 1660) spune că Gheorghe Vodă Ghica-pentrucă nu putuse trimite la vreme haraciul—supărase pe Vizirul Kiupruli, care aŭ trimis pe ginere-săŭ Mustafa-paşa domn. Apoĭ cronica adaoge: „Intr-acea vreme fiind Constantin Postelnicul „Cantacuzenul trimis de Ghica Vodă la Odriiŭ, el căzu cu rugă-

---

5. *Crainicĭ*, sat în judeţul Mehedinţĭ, plasa Motrul de sus (Frunzescu op. cit. p. 143).
6. *Padeş*, sat în judeţul Mehedinţĭ, plasa Cloşanĭ, (ibidem pag. 338).

„ciune la vizirul și luâ asupra luĭ plata haraciuluĭ, și vru vizi-
„rul să-l facă domn, dară el nu aŭ primit, ci ceru domn pe Gri-
„gorie Vodă feciorul luĭ Ghica Vodă". Cererea luĭ a fost ascul-
tată de puternicul vizir.

Scrisoarea pe care o publicăm aicĭ este scrisă de însușĭ Grigorie Ghica, care a întrat ca domn în Muntenia pe la Caracal la 6 Dechemvrie 1660, — cu 10 lunĭ după această scrisoare.

Acest document este prețios pentru informațiunile pe care le cuprinde despre agitațiunile și intrigile interne și externe care nelinișteaŭ atît de adînc amîndouă principatele romîne în acea vreme.

*

† Io Gligorie Ghica Vodă, scriu la cinstitu și credincĭos al nostru boĭaren, Dumniata Postelnice Constantine poftescu dela milostivul Dumnezău să te afle acĭastă carte a nostră pri Dumnĭata cu sănătate și cu pace depreună cu toată casa Dumitale.

Alta: de cinstita carte a Dumitale o au dat la mine călărașiĭ Fevruarie 17, și cu dragoste o am citit și de toate pri răndu am înțăles, și întăĭ îmĭ păru bine pentru sănătaté Dumitali.

Alta: îmi scriĭ Dumniata cum foarte ț-aŭ căzut gănduri cu scărbă pentru că ce cu acei călărași cari marsără pre acĭa vrémé și neaducăndu carte de la mine și găndiși cu grije din cătro să fie izvorăt acĭastă uitare. De cătră mini, dragul și bunișorul meu Postelnice, nu te îngrijé nice pune găndul acesta la inima Dumitali, că ce eu al Dumitali sintu, și eu pri sufletul miu te țin în loc de părinte pricum mai și văzut, și încă cu a luĭ Dumnezău voe mă vei și mai vedé, tot pri acesta cuvîntu voĭ sta și la săvărșitul miu voi părăsi acesta cuvăntu; și tămplaré a nu scrieré Dumitali pri acei călărași așa fu: cum mă lovisă o voe ré pré mare căt Dumnezău știĭa, și de inimă ré n-am putut să-ți scriu Dumitali și nemărui n-am scris, căci știi-mă Dumnĭata că sint și can menanholic, ce să aibu credință la Dumnĭata că acĭasta fu pricina a nescrisuluĭ Dumitalĭ, însă voĭa cĭa ré nu pentru dumneata ce pentru alții care poți ști; dară ce voi să facu: Dumnezău să ĭa scărba și de la mini și de la Dumniata.

Alta: scrii Dumnĭata cu mi-au trimis boĭarii cei mari carte. Așai, Vinit-au dela Dumnélor carte, și eu din cătu mi-au ajunsă

firé le-am făcut Dumilor-sale răspunsu, pentru acela lucru şi Dumnĭata vi grăi cu Dumnélor pricum vei şti mai bine.

Alta: şi carte dela căpitanul Constantin încă mi-au vinit şi eu încă ĭ-am scris cum am pus pre Dumnĭata opicon asupra lui pri parte a vinitului, şi la Dumnĭata să dé ce să va strănje-să şi din cuvăntul Dumitali să nu ĭasă, şi pricum îĭ vei da Dumnĭata învăţătură să te asculte la toate. Pentru acĭasta mă rog Dumitali; şti Dumnĭata, eu nu te pocĭu învăţa, că destul eştĭ învăţat, să nevoeştĭ de să ne trimiţi cevaĭ de chelşul că Dumnĭata bine ştii că néné ĭi urăt am trimite bani, măcar dintr-acéste rămăşiţe; doară vei puté Dumnĭata de să scobeştĭ cevai şi să-mĭ trimiţi Dumnĭata.

Şi alta: să-mĭ scrii Dumnĭata de să ştiu a căta parte s-au făcut dela Bănie, şi de acolé încă să hi nevoitor doară vei scobi cîti cevai her că am început a înpuţina herul, însă: „Dumnezău scade, Dumnezău adaoge“.

Alta: scrii Dumnĭata cum mĭ-au vinit feméĭa acolo la Dumnĭavostră, foarte bine, şi depreună vinit-au şi soţul Dumitali şi cum mi să închină di sănătate, multămăscu Dumisali ca uniĭ maice, şi eu încă trimitu Dumitali de la mine închinăcĭune cu sănătate, şi cum spune jupănésa Dumitali că léu fost datu Bucileştiĭ şi Răznovul, şi cum Dumnĭata pentru dragosté mé pentru tot bineli a lumiĭ nu tei despărţi de mine, de acĭasta dreptu-i cuvăntul Dumitali că văzut-am eu că-m eşti voitor di bine şi ţi-s drag ca Drăghicĭan, eu încă Dumnezău ştie inima mé pri cum am scris şi mai sus părinte ţin pri Dumnĭata şi îmĭ pare şi Dumnĭata vii hi cunoscut puţin bine dela mine. Dumnezăŭ să-mi dé ma mult bine şi atunci şi eu mai mult bine să ţi fac, cari lucru de nu aşĭ găndi de să fac aşa bini, ĭară Dumnezău nice mie nu-m dé bine, ce aşa să şti Dumnĭata că cu toată inama sintu spri toată casa Dumitali.

Alta: te poftescu pri Dumnĭata că ţ-am şi mai scris Dumitali pentru femée cum ţi o am datu Dumitali de să-ţi fii fată şi să-ţi fii milă de dănsa şi să grăeşti cu néné de să-s caute o jupănésă bătrănă înţăleptă să fii în casă şi un om ĭarăşĭ de folos bătrăn să-l puneţĭ de să fii în casă pri lăngă femée, că şti Dum-

nĭata că tănărul făr de bătrăn rău petréce, ce să nevoeşti Dumnĭata de să facĭ acĭasta trébă.

Alta: drept vinitut ce au fost a Doamnilor să sileşti Dumnĭata de să-l poţi scoate dela néné însâ nu pri séma mé ce să-l dé femeiĭ să-i fie ei de cheltuĭalâ.

Alta: ĭarăşĭ pentru colacĭĭ ce au fost a Doamnilor să-i deşchizi de să fii şi acum, şi ĭartă Dumnĭata că de toate fac supărare Dumitali, dar cui voĭ face? pri Dumnĭata ştiu al meu, la Dumnĭata scriu la altul n-am la cine să scriu pentru trébeli nostri. ce Dumnĭata ca un destoĭnĭc ne vei face slujbă, ĭară şi eu încă sint dator cu a luĭ Dumnezău milă a milui pri toată casa Dumitale.

Alta: îmĭ scrii Dumnĭata pentru pacé cu Moldovénĭĭ să nu să strice, să şti cu adevărat că eu sint nevoitor să-s tocmască pacé întri noi, şi cătă pricină di gălcĭavă să face totu despri dănşiĭ, ĭar despri mine nemică, şi mai vârtos vina Lupuluĭ ĭaste, că ce bine şti Dumnĭata firé Lupului că nu-i? stătoare, ce firéscă-mă Dumnezău să mă protivăscu a cuvintelor Lupului, ce căte ştie să facâ, ĭară eu tot bine voĭ grăi că eu dintăĭ acest cuvăntu la-am apucat şi tot aşa voĭ ţiné pănă la vrémé cĭa cu socotinţă bună.

Alta: Dumilor-sali lui Radului Creţulescului şi lui Mareş amăndoi Logofeţi să le dai Dumnĭata dela mine de sănătate şi să ĭarte căce nu le am scris, că Dumnĭa-lor vor înţălége din carté Dumitali, ĭară în cartea Dumisali a luĭ Maréş Log. scrie mie cum Ştefan au trimis postav şi atlaz, şi s-au dat vina a visternicilor, ĭaste o povéste de zice: „capra să bése, ĭară oĭa săraca duci ruşine“, aşa-i şi Ştefan cu visternicii lui; ce eu dintr-untăĭ n-am zis nemică de acésté pricum am scris mai sus Dumitali

Şi alta: îmĭ pari bine di să-s maĭ făcă despri Ştefan că ce eu de demult am zisuli nénii acésté toate, deci eu tac şi nu găndescu de acesta lucru nemicâ

Alta: am şi mai scris Dumitali pentru Pătraşco cuparul cumu-i de rāndu de n-are el milă, sa nevoeştĭ Dumnĭata pentru dănsul săracul crezi el înpare să fie slujit bine şi de atăta vréme, şi alţiĭ vinirā erĭ şi-s maĭ de cinste, ce să ştiu dela Dumnĭata ce poate fi acesta?

Alta: Dragul meu Postelnice, fac ştire Dumitale cum Lupul mi ĭaŭ poroncit cătevai cuvinte şi el ĭaste tulburat pentru

cum înblu eu după domnița lor și zic că vom fi pătimașĭ, ce să viu eu la Țarigradu de să fac tocmală, ĭară șezăndu eu aicé să va strica pacea că ce eu n-am credință de cătră dănșiĭ; decĭ văzăndu eu așé și Dumnĭata îmĭ scrii să nu să strice pacé cu Moldovénii, eu încă am socotit să nu facem vrajbă, m-am făcut că-s bolnavu și mar cerșut de la Vizirul și m-au lăsat să mărgu, și cu ajutorul lui Dumnezău de Luni ce vine voi purcéde; și nu ți face Dumnĭata voe ré că ce mă duc, căcĭ eu unde voi mérge totu nu te uitu pri Dumnĭata, și trebeli nostri tot vor înbla, căcĭ oamenĭĭ mii de aicé nu vor lipsi și cărți Dumnĭata tot să-mi scriĭ și eu tot voiu scrii Dumitali.

Pentru veștile de aicé să știi Dumnĭata că Vizirul nu va mérge la Unguri, ce va să trimată un Seraschir asupra Ungurilor, și înpăratul la Barĭĭam va să margă la Țarigradu, că ce au poroncit Hanul cum acei ce înblă pri maré neagră să gotează să întri pri mare și au grije acești de aicé pentru acesta lucru.

Acĭasta fac știre Dumitali; să fi Dumnĭata sănătos ohi amen.
U Udrăĭu lét 7168 (1660) Fevruarie 22.
Io Gligorie Ghica Voda.

(Originalul autograf în colecția Academieĭ romîne, pachet 4, doc. 52).

NOTIŢE ŞI INFORMAŢIUNI

Descoperirea uneĭ scrierĭ pierdute a filozofuluĭ Aristotel. Secoluluĭ nostru, se vede, a fost menit ca misteriosul Egipt să-şĭ descopere multe din misteriile dominaţiuniĭ Faraonice şi din acele ale Ptolomeilor. Nu rareorĭ lumea literară este surprinsă de aflarea unor manuscripte papirice de valoare însemnată maĭ ales pentru clasicitatea greacă. Se zice că în timpurile dominaţiuniĭ Ptolemeilor, cultura greacă transplantată în ţara Faraonilor a făcut să se transcrie pe papirurĭ egiptene toţĭ scriitoriĭ de maĭ înainte aĭ Grecieĭ, parte pentru a constitui vestita bibliotecă din Alexandria, iar parte peutru răspîndirea în public a capodoperilor genialilor scriitorĭ grecĭ.—Focarul de ştiinţe aprins de Ptolemeĭ în Egipt s-a întreţinut, cu diverse faze, avînd ca instrument de exprimare limba greacă, pînă la cucerirea Egiptuluĭ de Arabĭ.

Nu e curios dar ca manuscriptele papirice ale scriitorilor grecĭ să fi fost în număr destul de mare, aşa că cu toată pierderea lor cea fără seamă totuşĭ să se maĭ afle încă şi astăzĭ prin criptele Egiptuluĭ cîte un fragment de manuscript papiric grec, cînd ignoranţa locuitorilor actualĭ nu-l destruge aruncîndu-l în foc. Aşa d. e. din întîmplare pe la 1848 aflîndu-se în mîna unor Arabĭ nişte papirurĭ şi cumpărîndu-se de nişte negustorĭ englejĭ, s-a descoperit de învăţaţiĭ Anglieĭ că ele cuprindeaŭ *treĭ discursurĭ* ale oratoruluĭ Iperide.

Tot aşa s-aŭ descoperit maĭ multe papirurĭ cuprinzînd frag-

mente din Omer: între altele maĭ însemnat papirul Bankes cunoscut pe la 1832 și scris în secl. II ante Christ (Muzeul britanic); precum și papirul aflat la 1879, scris tot în secului al II-lea cuprinzînd fragmente dintr-o tragedie pierdută a luĭ Euripide. Dar narațiunea aflărilor curioase a deosebitelor papirurĭ cu texturĭ grece ne-ar duce prea departe, ne vom mărgini acum la descrierea nouluĭ papir aflat de curînd și carele conține *o carte* din marea scriere a luĭ Aristotel despre *una sută cincĭzecĭ și opt de guvernamete de orașe democratice oligarhice aristocratice și tiranice,* despre care amintește Diogen Laerțiŭ.

In această operă, compusă din 158 capete, trata Aristotel după ordinea alfabetică despre fundațiunea și constituirea politică precum și de moravurile și datinele Grecilor și ale altor state. Fiecare capitol se ocupa în scurt de fiece stat aparte, iar capitolul întîiŭ era consacrat la cercetarea cronologică și istorică și la reformele interioare ale statuluĭ atenian.

Printr-un caz neașteptat s-a aflat de curînd primul capitol al acesteĭ marĭ și înțelepte scrierĭ a luĭ Aristotel, scris pe papir egiptean și cumpărat de Muzeul britanic.

Atît vînzătoriĭ (probabil Grecĭ) cît și cumpărătoriĭ cilindruluĭ papiric nu cunoșteaŭ de loc tezaurul ce conținea, și mare fu mirarea Eforilor Muzeuluĭ britanic cînd aŭ înțeles ce sculă prețioasă aŭ în mînĭ. Supoziția nu cumva acest papir să fie vre-o plastografie a vreunuĭ noŭ Simonid îndată a dispărut de la început, căcĭ pe lîngă altele, din această descriere Aristotelică sînt prea multe locurĭ citate de gramaticĭ și lexicografĭ încă de cînd se conserva întreagă această întinsă scriere a mareluĭ Stagirit.

Cartea ce tratează despre guvernul Ateneĭ, compusă din 63 paragrafe, s-a editat acum cu cheltuiala Muzeuluĭ britanic, iar editorul eĭ D-l Kenyon a înzestrat-o cu o lungă întroducere, în care descrie papirul, cercetează autenticitatea luĭ, analizază cuprinsul maĭ ales al acelor locurĭ prin care se corijază orĭ se lămuresc maĭ mult ideile pînă acum tradiționale despre guvernul Ateneĭ. Chestiunea originiĭ textuluĭ nu maĭ poate fi supusă îndoiriĭ, căcĭ toate argumentele aduse de D-l Kenyon sînt necontrazise. Dar maĭ tot așa stă chestiunea dacă această scriere Aristotelică este în adevăr și autentică a mareluĭ filozof. Deși este adevărat că între scrierile luĭ Aristotel se numără de cătră Diogen Laerțiŭ, Ezihiŭ și

Ptolemeŭ şi opera : *Guvernamentele* (Politeiai), totuşĭ criticiĭ modernĭ se îndoesc despre autenticitatea eĭ. Editorul eĭ admite cu multă probabilitate autenticitatea eĭ şi conchide că s-ar fi produs la lumină înainte de 307, pe raţiunea că autorul vorbind de Ateneiĭ contemporanĭ luĭ aminteşte numaĭ de 10 triburĭ, pe cînd în 307 ele se multiplicase la 12. Se maĭ aminteşte eventual în scriere de anul 329 ; iar în cap. 60 una din cele două trireme sacre se numeşte *Amonias* în loc de Salaminia, schimbare de nume ce n-a putut proveni de sigur decît sub imperiul luĭ Alexandru, carele este ştiut că se declara de fiŭ al luĭ Joe *Amon* din Libia.

In ce priveşte stilul, această operă pare a da dreptate luĭ Ciceron, carele admiră eleganţa şi graţia stiluluĭ luĭ Aristotel, pe cînd celelalte opere ale sale aŭ stilul foarte conciz, simplu, dar greŭ de înţeles. Pentru aceasta D-l Kenyon opinează că în această carte Aristotel a făcut uz de un stil intermediar între cele două amintite.

Orĭcum în fine s-ar considera aceasta scriere, orĭ ca scrisă de Aristotel orĭ de vre-unul din filozofiĭ peripateticĭ discipulĭ aĭ luĭ, este o operă de mare preţ pentru informaţiunile ce conţine despre guvernul Ateneĭ. Se împarte în două. In partea întiia tratează despre guvernul Ateneĭ din timpurile cele maĭ vechĭ pînă la restabilirea republiceĭ sub arhontele Euclid (după alungarea celor 70 tiranĭ). Din nefericire lipseşte începutul scrieriĭ, aşa că textul începe numaĭ din timpurile sacrilegiuluĭ Cilonian (1632 an. Chr.). In partea a doua se descriŭ pe larg diferite magistraturĭ şi dregătoriĭ publice pînă în zilele scriitoruluĭ. De unde învăţăm între altele că toate magistraturile eraŭ alese prin sorţĭ, afară de cele militare, cele distribuitoare de banĭ teatralĭ şi cele ce supraveghiază apa oraşuluĭ, care se alegeaŭ prin vot nominal saŭ hirotonie

Foarte instructivă este maĭ ales partea politică. Pericles se înfăţişază ca mare politic, carele a dezvoltat deplin democraţia şi a corectat relele inerente eĭ prin virtuţile sale politice şi prin autoritatea sa personală. Luĭ Temistocle îĭ atribue maĭ puţină importanţă în guvernare decît luĭ Aristide, carele, deşi capul partideĭ antidemocratice, se descrie ca cultivator şi dezvoltător tendenţelor democratice ale societăţiĭ şi întru cîtva desemnător programuluĭ pre care-l urmâ maĭ apoĭ Efialt. Descrie strălucit ima-

ginea lui Solon, adevăratul fundator al democrației ateniene, ne citează multe fragmente din poemele lui politice și clarifică fizionomia politică și morală a marelui legiuitor. Dracon, predecesorul lui Solon se înfățișează vederilor noastre investit de nouă lumină. Nu este mai mult legislatorul cel neîndurat, care impunea *pedeapsa morții pentru cele mai mici greșeli*, ci politicul prudent ce se lupta să doboare antagonizmul între avuți și lipsiți prin cesiunea unei participări tot mai mari la afacerile publice tuturor celor în stare a purta arme. Cu alte vorbe, Dracon a aruncat semințele viitoarei Eclezii (adunarea poporului), a creat și senatul (Βουλή), ce avea autoritate aproape mai ca și cel de sub Solon. Dar pe lîngă toate acestea puterea aristocrației era încă nezguduită, răzimîndu-se pe autoritatea areopagului. Poporul gemea sub sarcina apăsătoare a datoriilor exorbitante, iar reforma guvernului nu aducea medicamentul drastic contra nefericirii economice Spre încetarea răului Solon innovâ vestita *scuturarea sarcinilor* (Seisachtheia). Dupre autorul descrierii în chestiune, trei sînt caracterele mai principale ale legislației lui Solon : întîiŭ și mai capital, interzicerea de a împrumuta bani pe garanția corpurilor ; al doilea, dreptul de a trage înaintea tribunalelor pe nedreptățitori ; și al treilea, dreptul de a apela la tribunale contra oricării deciziuni a arhonților. Din aceasta a treia dispozițiune, poporul ș-a tras cea mai mare putere, căci *domn fiind preste vot, deveni domn și peste guvernament*, zice Aristotel.

Scrierea lui Aristotel răvarsă lumina suficientă și spre alte părți ale istoriei politice a Atenei. Faptele privitoare la Armodiŭ și Aristogiton, expuse pe larg de Tucidid, se descriŭ aici și mai complect, iar mai presus de toți demagogii se înfierează Cleon, întroducătorul corupției poporului.

Invățămintele istoriei politice a Atenei, zice terminînd D-l Kenyon se sfîrșesc la finele secul. al V-lea ante Christ. Aristotel le rezumă acestea în unsprezece perioade temporale. Considerînd însă că zece din zisele reforme cad într-un interval de timp de 200 ani și mai bine ne cuprindem de o adevărată uimire, pe deoparte că niciodată nici o nație, n-a avut scriitori mai mari și filozofi mai experienți în teoriile politice iar pe de alta, că nici o nație nu s-a arătat așa de neaptă în a aplica cu persistență și prudență, spre folosul său, acele teorii politice.

Se constată însă din istorie şi se afirmă de scriitorĭ înţelepţĭ că caracterul poporuluĭ atenian din vechime era tot aşa de precipitat şi nestatornic, înclinat spre innovaţiunĭ, ca şi cel al naţieĭ franceze din prezent.

Gh. Erbiceanu.

Anunţul „Istorieĭ“ luĭ Del Chiaro. Este maĭ mult saŭ maĭ puţin cunoscută de toţĭ istoriografiĭ noştri micĭ şi marĭ, trecuţĭ şi prezenţĭ, admirabila scriere a italianuluĭ *Antonmaria Del Chiaro Fiorentino*, intitulată: *Istoria delle moderne rivoluzioni della Valachia, con la descrizione del Paese; Natura, Costumi, Riti, e Religione degli Abitanti.—In Venezia, MDCCXVIII. Per Antonio Bortoli.*—Autorul a petrecut şepte anĭ în Ţara-Romînească între 1709 şi 1716. El a fost om de curte —un fel de secretar—al luĭ Constantin Vodă Brancovanul.

Pe cînd scrierea luĭ era sub tipar, apariţiunea eĭ era anunţată cu următoarele cuvinte în *Giornale dei Letterati d'Italia.* (Venezia 1718,) pag. 452:

„Un'altra istoria, che non potrà, se non con sommo diletto, essere letta da chiunque è curioso delle cose straniere e remote, è già sotto i torchi di Antonio Bortoli. Sarà il suo titulo: *Istoria delle Rivoluzioni moderne della Valachia.* Ella è fatica del sig-r *Antonmaria del Chiaro,* Fiorentino, persona assai erudita; ma ciò che più importa, informatissima delle cose spettanti al suo argomento, come quegli che per lo spazio di sette anni fece il suo soggiorno in quella provincia, e nella stessa corte de' tre ultimi Principi, del dominio de' quali, nel brevissimo spazio di meno di un triennio, si vide il narrato tragico fine. Quest' opera sarà in due parti divisa, nella prima delle quali l'autore promette di darci un esatta deserizione del paese, con la sua tavola geografica; e una descrizione della natura, costumi, riti e religione degli abitanti. La seconda parte conterrà la narrazione storica degli avvenimenti di quella provincia, principiando dall' anno 1457, in circa, nel qual tempo ella passò sotto la signoria de' Turchi, sino alla fine dell' anno 1716, in cui il Principe Niccolò Maurocordato fu fatto prigione degli Imperiali“.

I. B.

Spre ştiinţă

Autorii care doresc ca scrierile lor să fie publicate în „Arhivă" vor binevoi a-şi trimite manuscriptele pe adresa D-luĭ *Gr. C. Buţureanu*, Secretarul general al Societăţiĭ, Iaşi, strada Buna Vestire No. 6. Articolele priimite se citesc în şedinţele Societăţii, care decide asupra publicăriĭ lor.

Tot pe această adresă se priimesc publicaţiunile, despre care autoriĭ saŭ editoriĭ lor ar dori ca să se facă dărĭ de samă saŭ anunţurĭ în Revista noastră.

DIRECŢIUNEA

CURSURILE LIBERE

ŢINUTE IN AULA UNIVERSITAŢII DE IAŞI

Semestrul al II, an. 1890—91.

In fiecare LUNI de la 8—9 seara va ţinea curs D-l *A. D. Xenopol* despre *Istoria veche a Romînilor* 10 lecţiunĭ, după care va urma D-l *A. Suţu* despre *Arta la Grecĭ* 6—8 lecţiunĭ,

„ „ MIERCURI de la 8—9 seara va ţinea curs D-l *Vas. C. Buţureanu* despre „Chimia experimentală“ : *Teoria atomică* 10 lecţiunĭ, după care va urma D-l *Dr Socor* despre *Simţul vederiĭ.*

„ „ SÎMBĂTĂ de la 8—9 seara va ţinea curs D-l *I. Găvănescul* despre „Introducere în Filozofie“ : *Concepţiunile despre lume* 10 lecţiunĭ, după care va urma D-l *Gr. Alexandrescu* despre *Legislaţia şi moravurile* 4 lecţiunĭ şi după aceasta va urma D-l *H. Tiktin* despre *Introducere în linguistică.*

An. II No. 8 FEVRUARIE 1891

ARHIVA

SOCIETĂȚII ȘTIINȚIFICE ȘI LITERARE

DIN IAȘI

APARE ODATA PE LUNA

SUMARIÚ

IAȘI

[illegible] ȘTIINȚIFICE ȘI LITERARE DIN IAȘI

1891

Arhiva apare lunar în fascicule de cîte patru coale. Prețul abonamentului este:

Pe an	15 leĭ
Pe șese lunĭ . . .	8 „
Un număr de 4 coale .	1 leŭ 50 banĭ

Pentru străinătate se adauge portul.

Abonamentele se primesc la D-l secretar general *Gr. C. Buțureanu*, strada Buna-Vestire No. 6, precum și la toate librăriile din țară.

TIPOGRAFIA BUCIUMULUI ROMÂN.

ROMÎNIĬ ŞI GRECII

în

„La Revue de Géographie“ din Pariz

de

A. D. Xenopol.

La Revue de Géographie din Pariz a D-luĭ Ludovic Drapeyron reproduce în numărul săŭ din Septemvrie anul trecut 1890 un articol intitulat *Les Roumains, étude ethnographigue,* semnat *Un Hellène,* care conţine nu numaĭ o îngrămădire fenomenală de neadevărurĭ la adresa poporuluĭ romîn, dar chiar injuriĭ şi insulte aduse luĭ în chipul cel maĭ îndrăzneţ, ca şi cînd asemenea bîrfelĭ nu ar putea fi controlate şi spulberate la prima lor întimpinare.

Nu ne vom pierde timpul a reproduce întregul pomelnic de inepţiĭ spuse de autorul anonim asupra poporuluĭ nostru; dar va trebui totuşĭ să extragem cîteva locurĭ, spre a vedea cam ce părerĭ aŭ Greciĭ despre naţionalitatea romînă şi ce valoare daŭ eĭ acestuĭ element etnic al Europeĭ răsăritene.

El începe prin a spune că „ceia ce nu se înţelege este duşmănia atît de pătimaşă a Valahilor contra Elenizmuluĭ. Niciodată vre-un motiv de ură neîmpăcată n-a despărţit pe Grecĭ şi pe locuitoriĭ vechilor provinciĭ dunărene, care ş-aŭ hărăzit acum de curînd numele de Romînĭ (qui se sont récemment octroyé le nom de Roumains), nicĭ duşmănie de rasă, nicĭ conflicte de dreptturĭ saŭ interese naţionale, nicĭ amintirĭ istorice a unor lupte purtate pe cîmpul de bătălie saŭ încercărĭ de cucerirĭ mutuale. De la începutul veaculuĭ al XVIII-lea, maĭ mult de un milion de Grecĭ

emigrară în Moldo-Valahia; amestecaţĭ cu populaţia băştinaşă, eĭ alcătuesc astăzĭ elementul cel maĭ inteligent şi cel maĭ sănătos al ţăriĭ; eĭ predomnesc în oraşe, deosebindu-se aicĭ prin bogăţiile lor şi prin poziţia lor socială. Eĭ aŭ dat ţărilor romîne prozatorĭ şi poeţĭ, precum Eliade, Alexandrescu, Alexandri, Dora d'Istria; eĭ figurează printre oamenii politicĭ ceĭ maĭ de seamă şi printre familiile aristocratice cele maĭ în lumină. De aceia şi ocupă eĭ locurile cele maĭ înalte la curte, în armată, în diplomaţie, justiţie, învăţămîntul public, într-un cuvînt în administraţia ţăriĭ.

„Cu toate acestea o antipatie neraţională şi o ură pe atît de pătimaşă pe cît şi de absurdă există în Romînia contra Grecilor. Maĭ ales de la domnia principeluĭ Cuza, tot ce este Grec este prigonit cu o oarbă neîmpăcare. Limba şi literatura grecească, care cu toate acestea aŭ format naţiunea romînă, dezvoltînd în conştiinţa şi sentimentul naţional civilizaţia şi dorinţa după propăşirea intelectuală, sînt astăzĭ despreţuite şi cu scop neîngrijite. Cît despre comunităţile greceştĭ care prin comerţul lor îmbogăţesc ţara, ele sînt expuse la tot feliul de greutăţĭ în daraverile lor; ele aud în fiece zi ocărĭ grosolane contra elenizmuluĭ, şi interesele lor se află fără încetare lovite arbitrar saŭ compromise prin legĭ nedrepte.

„Pentru a îndreptăţi această violentă antipatie atît de neîntemeiată, Romîniĭ invoacă necontenit nenorocirile pe care eĭ le suferiră, aşa spun eĭ, sub ocîrmuirea principilor fanarioţĭ. Dar atarĭ plîngerĭ nu aŭ nicĭ un temeiŭ istoric. Se face o nedreptate principilor fanarioţĭ şi Grecilor din a lor întovărăşire, care aŭ făcut atîtea slujbe Romînilor, şi istoria nepărtinitoare îĭ declară vrednicĭ de recunoştinţa poporuluĭ romîn. Streinĭ de ţară, de-abia maĭ civilizaţĭ decît barbariĭ lor asupritorĭ, nevoiţĭ să slujască unuĭ tiran capricios şi lacom, care le cerea necontenit aur saŭ capul, eĭ aŭ ocîrmuit cu toate acestea cu blîndeţă şi moderaţie, cîţĭva din eĭ cu un rar talent. Istoria, cred, nu înfăţişază un al doilea exemplu a uneĭ ocîrmuirĭ streine arătîndu-se înţeleaptă şi moderată şi care, fiind după drept autoritară şi absolută, să se fi ferit cu îngrijire de a vărsa sîngele şi de a fi apăsătoare şi tiranică.

„Principiĭ indigenĭ aŭ fost în cea maĭ mare parte desfrînaţĭ şi nesăţioşĭ, uniĭ din eĭ chiar adevăraţĭ monştri de cruzime. Vlad

Țepeș era o adevărată fiară sălbatică, care poate nu ș-a maĭ avut asemenele în istorie; alțiĭ s-aŭ dedat la viciĭ infame pentru a cîș-tiga bunele grațiĭ ale sultanilor și vizirilor; tot principĭ cruzĭ aŭ fost și Stefan, fără dreptate numit cel Mare, și Mihaiŭ Viteazul; dar de la instalarea fanarioților în 1720, cruzimile, asasinaturile, ocările încetară cu totul, autonomia țărilor necontenit amenințată se văzu întărită mulțămită ghibăcieĭ lor și, cînd pe calea diplomatică cînd prin arme, ia fu apărată contra Rușilor și a celorlalte popoare vecine; administrația fu organizată pe modelul celor maĭ bune guverne ale timpuluĭ; justiția fu împărțită după legĭ de tribunale regulate; sălbătăcia moravurilor primitive făcu loc încetul cu încetul uneĭ civilizațiĭ maĭ blînde; ordinea fu restatornicită, și comercianțĭ și cultivatorĭ putură să se bucure de o liniște relativă; literele greceștĭ cultivate cu îngrijire transmiseră germenele civilizațieĭ și treziră spiritul național către viața politică

„Majoritatea Romînilor a adoptat o politică tot atît de nedreaptă pecît și de nerațională rînduindu-se printre protivniciĭ raseĭ greceștĭ; închipuindu-șĭ că sînt coborîtoriĭ direcțĭ și legitimĭ aĭ Romanilor, eĭ cred saŭ se prefac a crede că un mare număr de populațiĭ romîne acoper tot teritoriul peninsuleĭ balcanice și sînt amenințate de a fi înghițite de elenizm, visînd în favoarea lor restatornicirea unuĭ imperiŭ roman; eĭ încearcă un prozelitizm neputincios pe lîngă Greco-Valahiĭ Macedonieĭ, uneltesc intrigĭ la Albanejĭ pentru a dezlipi de Grecĭ aceste populațiĭ.

„Se pretinde că ar exista o asemănare de rasă între locuitoriĭ vechiĭ Daciĭ și Greco-Valahiĭ Macedonieĭ. Asemănarea limbiĭ derivate din latină și impuse prin înrîurire unor popoare streine nu dovedește de loc înrudirea sîngeluĭ și nu ar putea da drepturĭ la o absorbire politică saŭ etnologică. Dacă este vorba să privim la înrudirea limbajuluĭ, atuncĭ Italieniĭ, Francejiĭ, Belgiĭ, Waloniĭ, Spanioliĭ și Portughejiĭ ar avea fără îndoială maĭ mult drept a se da de frațiĭ Greco-Valahilor decît acel amestec de oarde barbare stabilite la nordul Dunăriĭ, care aŭ fost cele de pe urmă supuse de legiunile romane și cele dintîiŭ părăsite din bună voia lor de către împărațĭ. Limba romînă este un jargon inform și barbar (la langue roumaine est un jargon informe et barbare), și sînt numaĭ cîțĭva anĭ de cînd Moldo-Valahiĭ s aŭ înhobotat cu numele de Romînĭ, fiind adăpațĭ cu sentimente ro-

mane prin politica luĭ Napoleon al III-lea (il y a à peine quelques années que les Moldo-Valaques se sont affublés du nom de Roumains, ayant été imbus de sentiments romains par la politique de Napoléon III).

„Romaniĭ aŭ format un stat și un stat puternic, dar niciodată o națiune compactă. O bandă de tîlharĭ adunațĭ din deosebitele puncte ale Lațiuluĭ și repezindu-se dintr-un oraș, întemeia tot înainte prin măcelurĭ și războae neîncetate un imperiŭ imens, și astfeliŭ ajunseră și la cucerirea Dacieĭ, care însă stătu numaĭ 160 de anĭ sub stăpînirea romană. Odată cu părăsirea luĭ Aurelian dispăru din Dacia orĭce idee, orĭce element, orĭce așezămînt roman, într-un cuvînt civilizația romană. Așezarea coloniilor romane pe clinele munților explică durata lor și face să se înțeleagă cum de limba latină a putut să se păstreze în această țară pînă în zilele noastre. „Cînd coloniile eraŭ fără teamă din partea barbarilor, ele se răspîndeaŭ în cîmpiĭ, din potrivă îndată ce barbariĭ deveneaŭ amenințătorĭ, ele se retrăgeaŭ spre Carpațĭ“ (E. Quinet, Les Roumains). Cînd Germaniĭ și Goțiĭ pătrunseră în imperiŭ și înecară cîmpia la răsăritul și apusul munților pînă la malurile Dunăriĭ: izolațĭ de muma patrie, coloniĭ romanĭ rămaseră stăpîniĭ podișurilor și priviră cum năvălirea trecea sub picioarele lor.

„De la întemeerea principatelor, amestecul deosebitelor rase urmâ înainte fără întrerupere; astfeliŭ și astăzĭ Moldova și Valahia posedă o populație foarte amestecată, compusă din deosebitele popoare care ocupase aceste regiunĭ. In cele 5,000,000 de locuitorĭ la care se rîdică supușiĭ tînăruluĭ rege al Romînieĭ, populația streină după statisticile oficiale se urcă la 1,700,000 de oamenĭ. Iată, sfîrșește Elenul, amestecul etnologic care constitue națiunea de la nordul Dunăriĭ care de cîțiva anĭ s-a numit Romînĭ“.

Noĭ luînd cunoștință de acest articol care, lovind în fața adevărul, tindea a prezenta poporul romîn ca o rămășiță a oardelor barbare, fără limbă, fără caracter, fără istorie, care datorește puțina civilizație de care se bucură numaĭ guvernuluĭ părintesc și înrîuririĭ înălțătoare a Grecilor, ne hotărîrăm a răspunde anonimuluĭ Elen și anume în însușĭ revista care conținea pamfletul aruncat în capul națiuniĭ noastre. Scriserăm

deci D luĭ Ludovic Drapeyron, rugîndu-l să ne răspundă dacă ar putea insera un răspuns la neadevărurile patente înșirate de Elenul anonim asupra poporuluĭ romîn, trimițîndu-ĭ răspunsul ce va fi reprodus maĭ la vale.

D-l Drapeyron se grăbi a ne răspunde următoarele

Domnule și iubite coleg,

Fiĭ încredințat că *Revista de Geografie* nu aŭ avut rele intențiunĭ asupra Romînilor. Numeroasele studiĭ pe care le-a publicat în revista mea regretatul Ubicini ar fi deajuns spre a o dovedi. Ca adaos la ele veĭ avea publicarea întreagă a articoluluĭ pe care l-am primit de la legitima d-tale îngrijire pentru interesele romîne. Voiŭ căuta ca să se facă într-un singur număr. In ceia ce privește Romînia, Macedonia etc., sînt două statisticĭ și două politicĭ opuse. Elenul ne-a făcut cunoscut pe una din ele. Cu o autoritate maĭ mare, o sinceritate și, precum o sperez, cu o exactitate deplină, d-ta facĭ cunoscută cealaltă, partea romînească. Cît despre mine, tot atît de prieten al Romînilor cît și al Grecilor, nu voiŭ avea nicĭ o silință de făcut spre a fi nepărtinitor, dorind numaĭ a mă informa bine pe mine însumĭ și a informa bine pe cititoriĭ meĭ.

Nu am nevoe să-țĭ spun cît de prețioasă mi-ar fi colaborarea d-tale. Citirea statornică în *la Revue historique* m-a făcut să apreciez de mult timp știința și talentul d tale.

Pariz 3 Noemvrie 1890.

* * *

Iată acum și traducerea răspunsuluĭ nostru contra articoluluĭ Elenuluĭ, publicat în numărul de pe Ianuarie 1891 din „la Revue de Géographie".

I

In numărul Revisteĭ de Geografie din luna luĭ Septemvrie a apărut un articol ce poartă ca titlu: Romîniĭ, studiŭ etnografic, iscălit: un Hellène. Faptele spuse nu sînt exacte și adesea-orĭ falșe. Ne vom da osteneala de a arăta erorile pe care le credem făcute cu intenție maĭ mult decît din lipsa de cunoștințe. Dacă autorul n-ar fi apărat decît un interes științific, de ce oare ș-ar fi ascuns numele sub anonimie? lucru care de-almintrelea se pri-

cepe foarte ușor dacă cauza pe care o susține nu împrumută de la știință decît forma, căutînd a înșela pe cititor asupra adevăratuluĭ scop ce urmărește și care e politic.

In adevăr, temeiul acestuĭ articol s-ar putea rezuma în cîteva cuvinte: Romîniĭ din josul Dunăriĭ n-aŭ nimic comun decît limba cu ceĭ din Macedonia. De ce ș-ar frămînta eĭ spiritele în aceasta din urmă țară cu scop de a reînvia conștiința romînă? De ce nu le lasă toată libertatea de a se preciza, ca în trecut?

Maĭ întîiŭ vom observa că inrĭurirea romînă în Macedonia se reduce la puțin lucru: o mică subvenție dată de guvernul romîn la cîteva școlĭ din această țară, care precum să știe stă sub autoritatea imperiuluĭ turc, dar pe care Greciĭ cer stăpînirea cu toate că n-aŭ nicĭ un drept. Ar fi de dorit ca guvernul romîn să întrebuințeze mijloace maĭ puternice pentru a salva dintr-o peire sigură un element latin din peninsula balcanică; dar din nefericire sînt maĭ multe piedicĭ la o atare acțiune, piedicĭ care nu se pot analiza aicĭ.

Căcĭ Elenul nostru degeaba ar vroi să scoată limba din elementele constitutive ale naționalităţiĭ. Cu toate că nu e singurul, e însă cel maĭ puternic. Romîniĭ din vechia Dacie aŭ o mare asemănare de limbă cu ceĭ din Macedonia, lucru ce nu se poate tăgădui. Aceste două grupurĭ de populațiune, la care se poate adăugi un al treilea, Romîniĭ din mica peninsulă Istria, sînt de origine latină, lucru demonstrat și primit de toată lumea cultă și asupra căruia nu e nevoe a maĭ reveni. Sînt de origine latină, în sensul că elementul latin s-a întins în aceste regiunĭ asupra popoarelor autohtone, precum în Galia asupra Celților, în Spania asupra Iberilor, în Portugalia asupra Luzitanienilor; le-a impus limba, obiceiurile, moravurile, tradițiile; într-un cuvînt a schimbat modul lor de a fi după un tipar latin. Romîniĭ din Dacia pot dar, pentru a justifica interesul ce-l poartă fraților lor de peste Balcanĭ, invoca identitatea de origine, stabilită într-un mod nerăsturnabil prin asemănarea idiomelor.

Să cercetăm care ar putea fi drepturile Grecilor asupra Romînilor din Macedonia. Originea comună fiind cu totul înlăturată, n-ar putea fi înlocuită decît prin faptul că poporul a fost supus dominațiuniĭ Grecieĭ, orĭ că dorința luĭ ar fi de a deveni de acum înainte supus eĭ.

Cît privește acest din urmă punct, am vrea foarte mult ca un plebiscit să fie proclamat în această țară, și cu toate că influența greacă e foarte veche, pe cînd acea a Romînilor nu a început decît de cîțiva ani, rezultatul favorabil acestuĭ din urmă nu poate fi pus în dubiŭ. Primul punct. acel al dominațiuniĭ anterioare invocate de Greci, ca urmașiĭ imperiuluĭ bizantin, trebue să fie supus unuĭ examen maĭ serios.

La diviziunea imperiuluĭ roman, acel de orient primi în partea sa țările locuite astăzĭ de Macedo-Romînĭ. Imperiul roman de orient, unde elementul grec predomnea, dacă nu ca număr, cel puțin ca cultură, se schimbâ în curînd într-un imperiŭ grec, care luâ numele de imperiŭ bizantin. Acesta pierdu, mult înainte de a fi sfărmat de Turcĭ, provinciile Tracia și Macedonia, tocmaĭ acele unde se află elementul romîn, acel imperiŭ romîno-bulgar, întemeiat prin răscoala poporuluĭ romîn însușĭ unit cu Bulgariĭ încontra dominațiuniĭ Grecilor din Bizanț. Dacă dreptul ab antiquo, invocat de Grecĭ pentru a stabili pretențiile lor, se urcă la cucerirea romană, fapt violent, un alt fapt de aceiașĭ natură despărți provinciile Tracia și Macedonia de imperiul bizantin în 1185. Capiĭ care conduceaŭ mișcarea romîno-bulgară și care aŭ dat noului stat cea dintîiŭ și cea maĭ însemnată dinastie, acea a Asanilor, eraŭ de origine romînă. De la această epocă dar, Romîniĭ din Macedonia nu maĭ făceaŭ parte din imperiul bizantin. Statul romîno-bulgar fu nimicit de Turcĭ în 1389 după bătălia de la Cosova, punînd scurt timp după aceia sfîrșit și imperiuluĭ din Constantinopole în 1453. Rezultă dar din această înlanțuire de fapte că Romîniĭ macedonienĭ se despărțiră printr-o revoluție de imperiul grec bizantin, întemeind un stat deosebit, care nu maĭ intrâ sub dominația greacă, ci se sfîrși sub loviturile Otomanilor. Atuncĭ chiar cînd Greciĭ s-ar pretinde urmașiĭ imperiuluĭ bizantin, tot nu pot de loc pretinde la dominațiune asupra Romînilor macedonienĭ, de oare-ce imperiul aĭ căruia descendențĭ susțin că sînt, pierduse atare dominațiune chiar de pe timpul existențeĭ sale. Ar trebui să devină din noŭ stăpînĭ asupra Constantinopoleĭ, răsturnînd imperiul turc și devenind astfeliŭ urmașiĭ puteriĭ care domnește astăzĭ în Macedonia. Dar cu toate că dorința uneĭ astfeliŭ de cucerirĭ nu le lipsește de loc, am dori să-ĭ vedem la lucru. N-ar fi atît de ușor pecît și-l închipue.

E de observat că Bulgariĭ nu încetă nicĭ eĭ de a invoca drepturile lor la posesiunea Macedonieĭ; pretenţiile lor sînt tot atît de puţin întemeiate, de oare-ce nu eĭ, precum pretind, aŭ scăpat pe Romînĭ de dominaţiunea bizantină, dar dincontra Romîniĭ le-aŭ ajutat să scuture jugul. Statul romîno-bulgar a fost întemeiat de cătră Romînĭ. Romîniĭ dar dimpreună cu Bulgariĭ aŭ căpătat independenţa lor de la imperiul grec din Constantinopole şi aŭ pierdut-o din noŭ sub loviturile Otomanilor. Dacă forţa poate stabili drepturĭ, ceia ce din neferecire seamănă a fi cazul în istorie, ar fi că Turciĭ, iar nu Bulgariĭ şi cu atît maĭ puţin Greciĭ, pot arăta acest drept pentru a justifica dominaţiunea lor asupra Romînilor din Macedonia.

II

Aceste chestiunĭ hotărîte, ne maĭ rămîne încă două puncte din articolul patriotuluĭ elen de discutat. Intîiŭ compoziţiunea naţionalităţiĭ romîne, în urmă influenţa ce aŭ avut Greciĭ asupra dezvoltăriĭ eĭ.

Autorul arată naţionalitatea romînă ca o adunătură de toate rasele care trecuseră în timpul evuluĭ mediŭ prin regiunea pe care o locueşte. Moldova şi Valahia, zice el, posedă astăzĭ o populaţiune foarte amestecată, compusă din diferitele popoare care locuiaŭ aceste ţărĭ. El susţine încă că nu sînt decît cîţĭva anĭ de cînd Moldo-Valahiĭ ş-aŭ adăugit numele de Romînĭ, fiind umpluţĭ de sentimente romîneştĭ prin politica luĭ Napoleon al III-lea. Cîteva rîndurĭ maĭ sus Elenul, apropriindu-şĭ cuvintele luĭ Edgard Quinet, zice că Romîniĭ se retrăsese înaintea invaziunilor în înfundăturile Carpaţilor. El adauge de la dînsul că „atuncĭ cînd Germaniĭ şi Goţiĭ (deosebire de prisos, de oare-ce Goţiĭ eraŭ Germanĭ) intrară în imperiŭ şi acoperiră cămpia la estul şi la vestul munţilor pînă la malurile Dunăriĭ, departe de muma patrie, coloniştiĭ romanĭ din Dacia rămaseră stăpînĭ asupra platourilor şi văzură invaziunea trecînd la picioarele lor“. Autorul admite dar aicĭ că originea Romînilor de astăzĭ se trage de la coloniştiĭ romanĭ aduşĭ de Traian în Dacia. De ce dar se miră el că port numele de Romînĭ? El mărturiseşte totodată că, retraşĭ în munţiĭ lor, eĭ se uitaŭ la invaziunile care treceaŭ pe la picioarele lor; aşa dar eĭ nu fură maĭ de loc atinşĭ saŭ foarte puţin. Cum dar aŭ de-

venit eĭ „o populațiune foarte amestecată, compusă din diferitele popoare ce aŭ locuit aceste regiunĭ“ ?

Cu greŭ ar putea cineva să se contrazică maĭ mult la cîteva file de interval. Ceia ce ne arată puțina consistență a ideilor autoruluĭ și faptul regretabil de a vroi să pună știința la dispozițiunea unor cererĭ interesate ale politiciĭ.

Amîndouă versiunile se contrazic și sînt tot atît de falșe una ca și alta. In general nu e adevărat ca toate invaziunile să fi trecut pe la picioarele Romînilor fără să-ĭ atingă, nicĭ ca toate să fi lăsat urme adîncĭ în sînul naționalitățiĭ lor. Fiecare din aceste invaziunĭ care s-aŭ strecurat prin Dacia a avut caracterul eĭ particular, despre care autorul studiuluĭ etnografic nu are nicĭ o idee. Dacă e adevărat că Goțiĭ, Huniĭ și Avariĭ se opriră în cîmpiile ce veneaŭ în vecinătate cu Transilvania, mulțămindu-se de a ataca pe Romîniĭ care dinaintea lor se retrăgeaŭ în munțiĭ lor: Slaviĭ, împinșĭ eĭ însușĭ de alțĭ năvălitorĭ, precum Avariĭ, ajunseră pînă la retragerile Romînilor și se așezară alăturea cu acest popor. Dar fiind-că rasa lor era mult maĭ inferioară în cultură urmașilor coloniștilor romanĭ, Slaviĭ fură cu totul contopițĭ cu Romîniĭ, care primiră înriurirea slavă, singura însemnată pe care s-o fi lasat invaziunea barbarilor. Romîniĭ însă n-aŭ devenit Slavĭ, precum Francejiĭ, Italieniĭ, Spanioliĭ n-aŭ devenit Germanĭ prin faptul invaziuniĭ germane a Francilor, Lombarzilor, Suezilor, Alanilor. Romîniĭ aŭ rămas un popor latin, probă gramatica limbiĭ lor, care în întregime e latină, pe cînd vocabularul singur, precum și moravurile și obiceiurile, prezentă urme de înrîurire slavă. Una din circumstanțele care probează tocmaĭ cu cea maĭ mare putere latinitatea raseĭ romîne, e numele de Romîn (Rumîn) pe care poporul și-l-a dat însușĭ, pe cînd primea de la streinĭ numirile cele maĭ deosebite și maĭ cu seamă acea de Valahĭ. Niciodată, la nicĭ o epocă a existențeĭ lor, Romîniĭ nu ș-aŭ dat singurĭ numele de Valahĭ. Eĭ s-aŭ chemat totdeauna Romînĭ, și această noțiune etnologică atît de elementară, Elenul nostru nu o cunoaște orĭ se preface că nu o cunoaște. El are îndrăzneala de a susținea că numele de Romînĭ ar fi de origine recentă, inspirat acestuĭ popor prin politica romană a luĭ Napoleon al III-lea!

Cu această ocazie să examinăm puțin unde a pescuit autorul numele de Elen cu care iscălește articolul de care ne ocupăm.

Dacă numele de Romînĭ e vechiŭ la poporul care-l poartă, acel de Elen pe care învăţaţiĭ din Grecia vreaŭ să-l atribue poporuluĭ lor e o inovaţie recentă. Amintirea numeluĭ sub care eraŭ cunoscuţĭ Greciĭ vechĭ a fost pierdută de ceĭ modernĭ, care nu maĭ cunoşteaŭ de loc cuvîntul de Elen, ci numaĭ acel de *Ρωμαῖοι* împrumutat de Grecĭ de la Romanĭ de pe timpul dominaţiuniĭ lor.

Dar nu numaĭ numele lor reaminteşte pe Romanĭ, ci chiar limba lor. Cu toate că a păstrat multe cuvinte din limba greacă veche, ia diferă complect în construcţie, care are mare asemănare cu limbile neo-latine. Această schimbare e datorită contopiriĭ unuĭ puternic element romîn cu Greciĭ de astăzĭ, element care se întâlneşte în toată ţara lor, începînd din Elada şi pînă la marea insulă Creta. Acest element romîn, pe care Greciĭ îl absorb neîncetat, a jucat un rol foarte mare în tot cursul istorieĭ lor din timpurile din urmă. Tot el, reprezentat prin puternica clasă a Armatolilor aşezaţĭ pe piscurile celor maĭ înalţĭ munţĭ, opuse o rezistenţă eroică invaziuniĭ puteriĭ muzulmane. Tot eĭ aŭ rîdicat stindardul revoltăriĭ în 1821 contra tiranieĭ apăsătorilor, şi-şĭ vărsară sîngele lor cel maĭ scump pentru apărarea uneĭ cauze care o credeaŭ a lor. Oameniĭ ceĭ maĭ însemnaţĭ în războiul independenţeĭ Grecieĭ aparţin în mare parte naţionalităţiĭ romîne, cu toate că poartă pecetea greacă. Lupta pentru independenţa Grecieĭ a fost susţinută în mare parte de elementul romîn, şi cu sîngele romîn a fost întemeiat noul stat grec.

Cu toate că autorul recunoaşte că limba vorbită astăzĭ de Romînĭ e de origine latină, el o chiamă „jargon informe et barbare“. Dar nu e nimic de mirat cînd îl vedem tratînd pe Romaniĭ înşuşĭ, vechiĭ stăpînĭ aĭ lumiĭ, de: o bandă de briganzĭ strînşĭ din diversele puncte ale Laţiuluĭ. Cunoştinţele istorice ale Elenuluĭ nostru nu sînt prea de seamă dacă ia la serios absurda tradiţie asupra originiĭ Romeĭ.

Pentru a-şĭ permite de a califica limba unuĭ popor de: jargon inform şi barbar, ar trebui ca acel care îndrăzneşte s-o poreclească astfeliŭ să o cunoască cel puţin, condiţie care lipseşte patriotuluĭ elen. E de observat că orĭcare popor la începuturile sale vorbeşte o limbă informă, dar civilizaţia, care rîdică întreaga condiţiune a popoarelor, poleeşte şi idiomul lor, şi-l face din ce în ce maĭ uşor de mînuit şi capabil de a exprima ideile.

Limba romînă a trebuit dar și ia la o epocă oarecare să fie o limbă informă și barbară. Dar pornirea puternică a acestuĭ popor către civilizație a servit a polei și idiomul săŭ, așa feliŭ că astăzĭ nu i-se maĭ cuvine această poreclă injurioasă. E cu atît maĭ mult de mirat ca pretinsul Elen să-șĭ permită această îndrăzneală cu cît limba greacă modernă a rămas pînă astăzĭ un dialect cu totul necult. Toată literatura greacă modernă tinde a substitui limbiĭ vorbite de popor o imitație maĭ mult saŭ maĭ puțin reușită a limbiĭ elene. Expresiile nouă sînt înlocuite prin altele vechĭ, construcțiile moderne prin altele ce astăzĭ nu se maĭ întrebuințează. Toțĭ scriitoriĭ grecĭ din zilele noastre se întrec unul pe altul pentru a se servi de o limbă cu totul uitată, fără a se da cea maĭ mică osteneală spre a vedea dacă publicul îl înțelege saŭ nu. De aicĭ urmează că majoritatea poporuluĭ grec rămîne cu totul strein culturiĭ păturiĭ culte și, cu toată apropierea ce scriitoriĭ modernĭ caută să facă către operele antiquitățiĭ, adevărata limbă a poporuluĭ grec rămîne totușĭ: „un jargon informe et barbare“.

Noĭ nu vom urmări maĭ departe pe autor în cifrele fantastice asupra număruluĭ streinilor din Romînia, număr ale căruia proporțiĭ sînt foarte exagerate. Astfeliŭ găsește, nu se știe după care indicațiĭ statistice, 1,700,000 streinĭ în 5,000,000 locuitorĭ, atuncĭ cînd adevăratul număr al locuitorilor de altă origine decît Romîniĭ se urcă cel mult la 700,000. Pe de altă parte autorul uită că cea maĭ mare parte dintre aceștĭ streinĭ sînt romînizațĭ, chiar mare parte din Evreĭ, elementul cel maĭ refractar. Elementul etnic al Romînilor, care avu totdeauna o mare putere de atracțiune pentru acele de origine streină, asimilîndu-le pe toate de la cel dintîiŭ pînă la cel din urmă, nu putea pierde această facultate tocmaĭ în momentul cînd renașterea spirituluĭ național era să-ĭ dea o nouă vigoare. Ar fi chiar de mirat cum Romîniĭ, care în starea lor barbară contopiră Slaviĭ și chiar alte oarde de năvălitorĭ, acum cînd civilizațiunea a sporit puterea lor, să nu parvină a asimila un număr comparativ restrîns de elemente deosebite. Poporul romîn, departe de a fi o adunătură de toate popoarele care s-aŭ frămîntat pe teritorul Dacieĭ, constitue dincontra pe timpurile noastre o puternică individualitate etnică.

III

Trecem acum la tema capitală a autoruluĭ studiuluĭ etnologic, înrîurirea exercitată de Grecĭ asupra Romînilor.

Elenul, după ce constată „că ar trebui să existe o strînsă legătură între toate principatele Balcanuluĭ“, regretă „antipatia atît de puţin raţională şi ura atît de puternică cît şi de absurdă care există în Romînia încontra Grecilor. El pretinde că „tot ce e Grec e persecutat cu patimă ; mînăstirile greceştĭ cu toate bogăţiile secularizate ; limba şi literatura greacă despreţuită cu intenţie, iar interesele Grecilor, care prin comerţul lor îmbogăţesc ţara, aŭ fost atacate arbitrar şi compromise prin legĭ nedrepte. Insă acelaşĭ autor, cîteva file maĭ în urmă, zice că „de la începutul secoluluĭ al XVIII-lea, maĭ mult de un milion de Grecĭ aŭ emigrat în Moldo-Valahia ; amestecaţĭ cu populaţiunea indigenă, eĭ reprezentă astăzĭ elementul cel maĭ inteligent şi cel maĭ sănătos al ţăriĭ ; eĭ predomnesc în oraşe, deosebindu-se prin bogăţia lor şi prin poziţiunea lor socială ; eĭ figurează printre oameniĭ politicĭ ceĭ maĭ însemnaţĭ şi printre familiile aristocratice cele maĭ bine văzute ; astfeliŭ eĭ ocupă locurile cele maĭ înalte la palat, în armată, în diplomaţie, în justiţie, în învăţămîntul public, într-un cuvînt în administraţie“. Dar atuncĭ cum de Greciĭ sînt persecutaţĭ ? Autorul fiind tras prin două ideĭ contradictoriĭ, aceia de a se plînge de nişte pretinse persecuţiĭ pentru a putea ocărî cu maĭ multă vioiciune pe poporul romîn, şi aceia de a demonstra cumcă, dacă el înseamnă ceva astăzĭ, o datoreşte numaĭ Grecilor, trebuia, tîrît astfeliŭ în două sensurĭ opuse, să cadă în contradicţiunile pe care le-a maĭ comis atuncĭ cînd vorbea despre invaziunea barbarilor.

Vom repeta aceleaşĭ observaţiunĭ, cumcă afirmaţiunile patriotuluĭ elen nu sînt exacte nicĭ una nicĭ alta. Nu e adevărat. ca Greciĭ să fie persecutaţĭ de Romînĭ. Dacă mînăstirile aŭ fost secularizate, măsura luată a fost necesară pentru a pune capăt abuzurilor şi imoralităţilor, fructele trîndăvieĭ, mama tuturor viciilor.

Dacă limba greacă *modernă* e despreţuită în această ţară, nu e lucru de mirat. Şi ce ar fi putut învăţa Romîniĭ prin intermediarul aceteĭ limbĭ ? Care sînt cărţile ce le-ar putea citi, ideile de la care ar putea folosi. Lucrul se schimbă cînd e vorba de limba *veche*, care face parte din învăţămîntul oficial şi a

căria cunoștință e absolut cerută la examenele de bacalaureat ca și la acel al licenței și al doctoratului în litere. In ceia ce privește persecuțiile de care ar fi victime Grecii prin niște legi nedrepte, ar trebui ca aceste legi să fie speciale și făcute pentru ei, ceia ce nu este, de oarece poporul romîn are una din constituțiile cele mai liberale din Europa, și că, afară de drepturile politice, toți streinii fără deosebire se bucură de aceleași prerogative ca și pămîntenii. Toate afirmațiunile patriotului sînt dar gratuite.

Pe de altă parte am văzut că autorul susține că Grecii daŭ astăzi elementul cel mai inteligent și cel mai sănătos al țării, și că ocupă funcțiile cele mai înalte în administrație. E adevărat că parte din familiile țării sînt de origine greacă; dar membrii ei sînt tot atît de puțin Greci precum Francejii emigrați în Prusia pe timpul lui Ludovic XIV aŭ rămas Francejĭ, ori Nemții stabiliți de un timp îndelungat în Francia saŭ în Rusia aŭ rămas Nemți. Toți acești descendenți ai Grecilor sînt acum foarte buni Romîni, și ca atare, cu titlul de cetățeni romîni, pot dobîndi funcțiunile de care Elenul se mîndrește, iar nu prin strălucitele calități intelectuale care ar distinge Grecii actuali.

Autorul face o mică confuzie, dar nu fără intenție, cînd vorbește despre sentimentele, în realitate foarte indiferente, ale Romînilor față cu Grecii care astăzi se află în Romînia ca în toate părțile Europei. cu tristele amintiri lăsate prin guvernul principilor fanarioți, care aŭ domnit într-amîndouă țări romîne de altă dată în timp de un secol, 1711—1821. Patriotul elen întreprinde o sarcină foarte grea și care întrece puterea sa, aceia de a reabilita compatrioții lui față cu istoria. Autorul susține, însă ca simplă afirmațiune, că „tînguirile Romînilor contra guvernului Grecilor din Fanar n-aŭ nici un temeiŭ istoric; că ei sînt nedrepți față cu domnii fanarioți și față cu Grecii care venise cu dînșii și care n-aŭ adus decît servicii Romîniei; că guvernul era blînd și moderat, cu toate că de drept autoritar și absolut, se ferea de a vărsa sînge saŭ de a fi tiranic; că domnii indigeni eraŭ în mare parte desfrînați, lacomi, iar cîțiva monștri de cruzime; că eraŭ domni cruzi Ștefan, cu răŭ cuvînt chemat cel Mare, și Mihaiŭ cel Brav; că numai în timpul Fanarioților de la 1720, cruzimile, omorurile, încetară cu totul; autonomia țării necontenit amenințată fu aparată, cînd pe calea diplomatică, cînd cu ar-

mele încontra Ruşilor şi contra popoarelor vecine; administraţia fu organizată după modul celor maĭ bune guverne din această epocă; justiţia fu împărţită după legĭ şi prin tribunale regulate; sălbătăcia moravurilor primitive se schimbă într-o civilizaţie maĭ dulce, regula fu restabilită, iar neguţătoriĭ şi cultivatoriĭ puteaŭ să se bucure de bună pace; literele grece, cultivate cu mare îngrijire, aduseră germeniĭ de civilizaţiune şi dezmorţiră spiritul naţional, îndreptîndu-l către viaţa politică etc." Şi pe acest ton urmînd patriotul elin, n-ar fi nicĭ un motiv că el să se oprească. El revine astfeliŭ necontenit asupra blîndeţeĭ guvernuluĭ fanariot, asupra binefacerilor răspîndite de dînsul printre Romînĭ; totodată se revoltă contra ocărilor şi calomniilor aruncate de istoriciĭ romînĭ încontra domnilor fanarioţĭ, care ocărĭ, zice el, ascund adevărul. Noĭ ne mirăm cu atît maĭ mult de călduroasa apărare luată de un Elen pentru Fánarioţĭ, de oarece în tot decursul vremiĭ, Greciĭ însuşĭ aŭ avut o ură neîmpacată contra acesteĭ rase, şi cu drept cuvînt, căcĭ ia căuta a trage profit în timpul războiuluĭ independenţeĭ şi a-şĭ umplea pungile. Presupunem dar că Elenul anonim nu e el însuşĭ decît un Fanariot

De oare-ce autorul se apucă de o chestie de istorie, cel maĭ bun mijloc de a-ĭ respunde e de a face să vorbească oameniĭ acesteĭ epoce care ne-aŭ lăsat descripţiĭ amănunţite despre caracterul guvernuluĭ fanariot. Ne ferim astfeliŭ de o discuţie nefolositoare, opunînd afirmaţiunilor, nu simple contraafirmaţiunĭ, dar probe ce nu se pot destruge. Notăm însă că noĭ am ales sorginţile noastre, nu între acele de origine romînă, care s-ar putea bănui de parţiale, dar între acele care provin din pana unor scriitorĭ, călătorĭ saŭ oamenĭ politicĭ streinĭ, care n-aveaŭ nicĭ un interes a mînji pe Fanarioţĭ. Toţĭ aceĭ marturĭ arată sub colorile cele maĭ întunecate starea ţărilor romîne sub dominaţiunea fanariotă. Toţĭ ne spun că eraŭ supuse la spoliaţiunĭ, datorite schimbărilor neîncetate ale domniilor fanariote. In interval de un secol s-aŭ urmat 69 de domniĭ, în îmbele ţărĭ romîne, maĭ tot atîta ca în Franţa din epoca Merovingiană. Aceste schimbărĭ ale capilor statuluĭ eraŭ datorite, parte lăcomieĭ Turcilor, care căutaŭ a trage un profit bănesc din aşezarea voivozilor Grecĭ, parte intrigilor fără sfîrşit ale familiilor fanariote, care se lăcomiaŭ care de care să capete aceste posturĭ lucrative.

Boscovich, care a trecut prin Valachia în 1784 descrie astfeliŭ consequenţele nefericite ale acestor schimbărĭ : „Toţĭ baniĭ ţăriĭ merg în cheltuelĭ publice, maĭ cu deosebire în cele ascunse făcute de domnĭ pentru a obţinea postul şi în urmă a-l conserva. Afară de sumele importante care es din provincie prin această cale, altele nu maĭ puţin considerabile sînt stoarse de către miniştriĭ domnuluĭ şi maĭ cu seamă de Greciĭ care ocupă diferite funcţiunĭ. Aceştia se grăbesc să tragă folosul cel maĭ mare, să culeagă cum s-ar spune viile la timp, de oare-ce eĭ ştiŭ că, cu venirea unuĭ noŭ domn, trebue să se retragă cedînd locul la noĭ proteguiţĭ.“ Acelaşĭ călător adaogă că : „provincia conţine tot ce trebue pentru a face o ţară fericită, dacă n-ar fi despoiată prin contribuţiunile ordinare şi extraordinare, iscodite în toate chipurile de Grecĭ pentru a înşela şi fura poporul“. Raicevich, care fu consul austriac în Valahia pe la sfîrşitul secoluluĭ trecut, spune că : „toţĭ domniĭ aduc cu dînşiĭ un mare număr de Grecĭ, la care se împart posturĭ bănoase. Mare parte dintre eĭ fac căsătoriĭ bogate prin protecţia domnuluĭ şi astfeliŭ ajung proprietarĭ marĭ ; Intr-un cuvînt Moldova şi Valahia sînt adevăratul Peru al Grecilor“. Francezul Carra, una din victimele revoluţieĭ din 1789, care în timp de doĭ anĭ fu preceptorul copiilor domnuluĭ Grigorie Ghica, observă că în timpul cît a petrecut el în Moldova jafurile eraŭ fără capăt, iar Bauer, autorul unuĭ însemnat memoriŭ asupra Valahieĭ, expune astfeliŭ ruina complectă a acesteĭ provinciĭ în urma acestuĭ guvern jefuitor : „Ar trebui un lung şir de anĭ pentru a reda Valahieĭ vechia sa strălucire, pentru a reînvia atîtea oraşe înfloritoare şi locuite, şi pentru a restabili atîtea sate bogate, atîtea locuinţe deşerte, a căror triste urme se văd la fiecare pas făcut prin ţară.“ Pentru a avea o idee de sistemul de guvernare pus în practică de Fanarioţĭ, vom raporta un singur fapt, care îngrozea pe toţĭ călătoriĭ ce vizitaŭ provinciile romîne. Maĭ toate nevoile extraordinare ale statuluĭ eraŭ satisfăcute pe calea requiziţieĭ, fără nicĭ o despăgubire pentru aceĭ care sufereaŭ jaful. Astfeliŭ un călător observa că „dejunurile, prînzul, serviciul, ca şi împrumutarea cailor şi boilor, necesarĭ pentru a transporta invitaţiĭ domnuluĭ, se făceaŭ fără nicĭ o plată.“ Altul se miră „de obiceiul barbar de a întrebuinţa pentru serviciul public, fără nicĭ o consideraţiune şi fără indemnitate, tot ce

se întîlnea pe drum, boĭ, caĭ, cară, luate fără consimţirea locuitorilor satelor saŭ chiar a oraşelor. Dacă se întîlneaŭ trecătorĭ, li-se luaŭ caiĭ; şi dacă mureaŭ, nu li-se da nicĭ o despăgubire. Aceste jafurĭ se făceaŭ nu numaĭ la trecerea unuĭ ambasador, lucru care se întîmpla rar, ci chiar la trecerea fiecăruĭ curier al domnuluĭ, ce se trimitea în toate săptămînile, aceleaşĭ abuzurĭ se făceaŭ. Fiecare dintre eĭ era însoţit de un janisar avînd dreptul de a lua orĭcare cal întîlnit pe drum, dacă îl găsea maĭ bun, maĭ odihnit, punînd mîna pe el ca şi cînd l-ar fi cumpărat. Sermaniĭ locuitorĭ se temeaŭ de aceste jafurĭ şi se fereaŭ de a merge pe drumul mare şi chiar de a locui prin apropiere, eĭ se ascundeaŭ dincontra pecît se putea în mijlocul pădurilor“.

Dar acesta nu era singurul mijloc de a despoia poporul; toată administraţia Fanarioţilor nu avea de cît un scop: de a face banĭ pentru eĭ, familia şi proteguiţiĭ lor, şi pentru Turciĭ stăpîniĭ lor.

Ce grozav talent s-a dezvoltat întrînşiĭ pentru a impune contribuţiunĭ! Cele maĭ grele eraŭ rîdicate atuncĭ tocmaĭ cînd poporul era maĭ legat pămîntul de pe care-l lucrase, cîteva zile înainte de recoltă. Indată ce se da ordin de a se rîdica contribuţia, un stol de Grecĭ, cu punga plină cu banĭ, se aruncaŭ asupra ţăriĭ, cutreerînd satele şi cumpărînd recolta de pe cîmp cu preţurĭ de nimic, din care chiar partea cea maĭ mică întra în mînile vînzătoruluĭ, iar cea maĭ mare în lada perceptoruluĭ domnesc.

Cînd recolta unuĭ ţăran era compromisă, Grecul milostiv îĭ plătea datoria către preceptor, obligînd însă pe ţăran să-ĭ vîndă recolta pe anul viitor. Astfeliŭ că peste cîţĭva anĭ, ţăranul era strîns legat de Grec cu lanţul datorieĭ, vîndut pentru totdeauna luĭ, care îĭ lăsa tocmaĭ cît îĭ trebuia ca să nu moară de foame. Cînd un ţăran se încerca a-şĭ ascunde averea, era bătut şi chinuit. „Oameniĭ, femeile se închideaŭ cu toţiĭ într-o şură, unde respiraŭ fumul ce provenea din gunoiŭ şi piperĭ arşĭ, orĭ nu li-se dădea nimic de mîncat, saŭ încă le legaŭ copiĭ cu frînghiĭ şi-ĭ tîraŭ prin omăt.“ Astfeliŭ domniĭ fanarioţĭ „aŭ organizat administraţiunea lor după chipul celor maĭ bune guverne din epoca lor“, astfeliŭ „aŭ îmblînzit sălbătăcia moravurilor primitive“, astfeliŭ „aŭ putut comercianţiĭ şi cultivatoriĭ să se bucure de o bună pace“.

De oare-ce din cauza lipseĭ de spaţiŭ nu putem reproduce

sorginţile cele maĭ autorizate, care descriŭ starea mizerabilă a ţărilor romîne sub domnia fanariotă. Ne vom mărgini a raporta încă una singură avînd o importanţă capitală: raportul consuluļuĭ francez din Iașĭ Parrant, din 11 Iunie 1798, care astfeliŭ se exprimă:

„Sînt aicĭ două viciĭ capitale, care se vor opune neîncetat la prosperitatea de care ar putea să se bucure această frumoasă ţară; aceste două viciĭ sînt guvernul însușĭ, care prin natura sa e o plagă și a căruia consequenţă funestă e depopulaţiunea. Această provincie are și ia stăpînul eĭ, dar un stăpîn strein, care e obligat să prade cu un exces nepomenit. Miniștriĭ care-l ajută știŭ să-l imiteze. Toţĭ subalterniĭ îĭ urmează exemplul, și guvernul întreg n-are de principiŭ decît prada și jaful. Toţĭ membriĭ sînt niște lipitorĭ, care scurg pînă la cea din urmă picătură de sînge acestor popoare slăbite. Aicĭ bunurile nu revin sorginţiĭ lor, niciodată un ban n-a eșit din lada curţiĭ pentru a reîntra în circulaţie. Trebuinţele nouă ale domnuluĭ trebue să fie satisfăcute prin veniturĭ nouă. Intîmplările cele maĭ extraordinare nu pot face să se deschidă punga care a fost odată umplută. Tot e păstrat cu grijă pentru a fi trimis la Constantinopole, unde să plătesc prieteniĭ, protectoriĭ domnuluĭ, și tot-odată spre a forma o avere proprie domnuluĭ. La fiecare doĭ, treĭ anĭ, Poarta trimite în ţară un noŭ domn, care vine nu numaĭ pentru a restabili averea sa, a-șĭ plăti datoriile și a-șĭ face nouă bogăţiĭ, dar încă pentru a îmbogăţi neamurile, amiciĭ și toate creaturile sale. Fiecare treĭ anĭ, o nouă legiune de aceștĭ vampirĭ vin în Moldova, toţĭ săracĭ, toţĭ mizerabilĭ, și la fiecare treĭ anĭ se reîntorc încărcaţĭ de aur și de bunurĭ, lăsînd după dînșiĭ amintirea jafurilor lor și o pornire de lăcomie nespusă, de care se molipsesc pînă la unul prea vredniciĭ urmașĭ. Domnul e totodată sclav și despot. El are la Constantinopole atîţea stăpînĭ pe cîţĭ servitorĭ la Iașĭ. La Constantinopole sărută mîna cu umilinţă la cel din urmă muzulman, la Iașĭ, el îșĭ întinde mîna ca să i-o sărute respectuos boeriĭ, și prin umilinţe impuse Moldovenilor el speră să se dezvinovăţească de lingușirea sa faţă cu Turciĭ.

Sermanul locuitor, tiranizat îndată ce posedă o mică avere care ochește lăcomia stăpînuluĭ, nicĭ nu încearcă să scape din sărăcia care-l lasă cel puţin să trăiască uitat.

Un traiŭ atît de mizerabil aduce pe om în acea amorţeală, în acea nepăsare de sine însușĭ, care duce statul la peire, destruge

societatea și lasă pe cîțiva tiranĭ să domnească liniștițĭ pe oamenĭ care abia maĭ pot purta acest nume“.

Și astfeliŭ urmează acest însemnat raport de 12 paginĭ în 4°, care dă de gol sistemul întreg al administrațieĭ fanariote cu o limpezeală care nu lasă nimic de dorit.

Consequența naturală a unuĭ astfeliŭ de regim era, cum o spune Parrant, depopulațiunea țărilor romîne. Ajungem să constatăm că, în tot timpul dominațiuniĭ fanariote, populațiunea moldo-valahă se menține la cifre foarte joase și în disproporțiune cu întinsul teritoriŭ pe care-l ocupă. Carra spune că numărul de contribuabilĭ din Valahia se rîdică la 100,000, iar cel din Moldova la 70,000, în totul 170,000, ceia ce ar da pentru numărul populațiuniĭ, numărînd 5 capete pe familie, 850,000 suflete. Un raport al ambasadoruluĭ rus din 1793 dă Moldoveĭ 250,000 locuitorĭ și 500,000 Valahieĭ. Raicevich crede că îmbele țărĭ romîne ar putea nutri 1,000,000 de oamenĭ. După recensimentul oficial făcut în 1743 de către Constantin Mavrocordat, Valahia ar fi conținut 147,000 contribuabilĭ, ceia ce ar urca cifra populațiuniĭ la 750,000 și pentru îmbele țărĭ la 1,200,000. O statistică făcută de guvernul austriac în timpul ocupațiuniĭ Olténieĭ, între 1718 și 1739, dă pentru 5 districte ale aceste provinciĭ 200,000 de locuitorĭ, ceia ce ar urca la 600,000 populațiunea întregeĭ Valahiĭ și acea a îmbelor țărĭ la 1,000,000. In fine un raport al consuluĭ francez din Iașĭ, Sainte-Luce, din 13 August 1805, înaintat luĭ Talleyrand, urcă la 850,000 numărul indivizilor din Valahia, saŭ la 1,300,000 acel al îmbelor principate.

Vedem dar că cifra cea maĭ mare a populațiuniĭ romîne din amîndouă țările, Moldova și Valahia, se urcă numaĭ la 1,300,000 de oamenĭ. Astăzĭ însă, nicĭ după un secol de interval, se urcă la 6,000,000, de 5 orĭ maĭ mare, de la suprimarea regimuluĭ fanariot. Ce condemnare pentru acest regim !

Reducțiunea populațiuniĭ romîne era datorită nu numaĭ miculuĭ număr de nașterĭ saŭ mariĭ mortalitățĭ, dar maĭ ales emigrăriĭ, care în timpul acesteĭ perioade de abuzurĭ spori numărul locuitorilor din țările vecine cu o populațiune romînă.

Astfeliŭ Serbia numără astăzĭ cel puțin 200,000 Romînĭ, care aŭ emigrat din Valahia pe teritoriul săŭ în timpul epoceĭ fanariote; tot astfeliŭ s-a întîmplat cu Bulgaria. Rusia meridională posedă tot atîta în guvernurile de Kherson și de Kaminic-Podolski.

Această părăsire a ţării de populaţiunea romînă e adeverită prin mai multe sorginţi demne de încredere. Raportul lui Sainte-Luce despre care am vorbit mai sus se exprima asupra acestei chestii în modul următor:

„Cînd am ajuns în anul al II-lea în acest principat, recensimentul care fu poroncit de domn urca la 850,000 numărul locuitorilor din Valahia. Astăzi, pe cît se poate judeca după rolul contribuabililor mai totdeauna făcut fără regulă, pot asigura că de la această epocă a cincea parte a dezertat ţara. Ispravnicii districtelor de la frontieră se plîng zilnic de această îngrozitoare emigraţiune. E. V. cu greŭ va putea crede că satul Capucenii, la o depărtare de şese oare de la Bucureşti, era cu totul pustiŭ pe la mijlocul lunii trecute. Agentul trimis de domn pentru a constata faptul, nu găsi decît cîţiva copii mici; restul fugise. Se afla că aceşti nenorociţi plecaseră către Vidin."

Şi pentru ca să nu se poată crede că această emigrare a fost accidentală, vom raporta cuvintele lui Bauer, care, vorbind de domnia lui Const. Mavrocordat, una din gloriile rasei fanariote, şi de recensimentul ordonat de dînsul, zice:

„In urma contribuţiunilor celor grele, numărul de 147,000 contribuabili să scobori la 70,000. Se mai făcură altele, numărul cel mai mic a fost de 35,000 familii. Nu numai emigraţiunea în urma jafurilor e singura cauză a acestor mari diminuţiuni; dar un mare număr de familii găsesc mijlocul să nu fie înscrise în lista publică."

Pentru nefericirea noastră, iar pentru fericirea Elenului, sîntem nevoiţi a pune un capăt citaţiunilor noastre, deşi le-am putea înmulţi cît mai mult şi care sîntem gata a reîncepe în caz cînd patriotul Elen ar avea pofta de a reveni asupra temei care o susţine, adecă bunătatea regimului fanariot.

Ne mai remîne încă a lămuri o singură afirmaţiune a autorului studiului etnografic, acea relativă la modul cu care domnii fanarioţi aŭ înţeles să apere autonomia ţărilor romîne încontra Ruşilor şi încontra altor popoare vecine.

Introducţiunea însuşi a Grecilor la domnia principatelor constitue o gravă infracţiune la autonomia lor, de oare-ce hatişerifii care puneaŭ ţara sub dependenţa Porţii stipulaŭ lămurit dreptul de a avea domni pămînteni. Dar politica exterioară a Grecilor

n-avea alt scop decît a apăra interesele private, menţinerea lor saŭ reîntrarea în funcţiile de gospodar; ambasadorul Franţeĭ la Constantinopole, Andreossy, caracterizează perfect de bine jocul politiceĭ fanariote în raportul săŭ adresat duceluĭ de Bassano, şi unde spune că: „prin baniĭ împărţiţĭ în dreapta şi în stînga de domnĭ, prin agenţiĭ pe care-ĭ lasă la Constantinopole saŭ fiecare îĭ trimet în toate părţile, eĭ fac să parvie miniştrilor, iar aceştiĭ Sultanuluĭ, toate ştirile; eĭ fac insinuaţiunile care le găsesc maĭ potrivite, şi daŭ astfeliŭ afacerilor direcţia cea maĭ favorabilă intereselor lor, iar foarte puţin favorabilă interesuluĭ statuluĭ.

Astfeliŭ dar politica domnilor fanarioţĭ, departe de a apăra autonomia ţărilor romîne, avu ca efect înjosirea lor faţă cu naţiunile streine, şi acel, maĭ de plîns încă, de a le face să piarză treĭ provinciĭ, maĭ mult decît a patra parte din teritoriul lor, neuitînd încă că tot un fanariot, Alex. Mavrocordat, vîndu prin pacea dela Carlovitz Austrieĭ, în 1699, provincia Transilvania, pînă atuncĭ a Turcilor; iar Ion Mavrocordat domnul Valahieĭ, reprezentant al Porţiĭ la pacea dela Passarovitz în 1718, tradâ Turciĭ şi vîndu Austriacilor Valahia mică pînă la Olt. Grigorie Ghica, domnul Moldoveĭ, uşurâ printr-o politică ghibace raptul Bucovineĭ de Austria în 1775; iar Dumitru Moruzi, însărcinat de a negoţia pacea de la Bucureştĭ în 1812, lucrâ pentru cumpărarea Besarabieĭ de Ruşĭ, cesiunea Besarabieĭ. De-almintrelea ar rămînea o enigmă dacă n-ar fi la mijloc acest act mişel al plenipotenţiaruluĭ, căcĭ atuncĭ chiar Napoleon declarâ războiŭ Ruşilor, ce trebuia să aibă grijă a se apăra, iar nu de a cuceri o altă ţară.

Iată dar adevăratul rezultat al dominaţiuniĭ fanariotă: jafurĭ nepomenite, demoralizarea complectă a poporuluĭ, sărăcia şi depopulaţiunea ţărilor romîne, şi, drept sfîrşit demn de dînşiĭ, trădărĭ care ne răpiră două din cele maĭ bogate posesiunĭ de teritoriŭ. Căcĭ dacă prin nişte întîmplărĭ fericite Oltenia fu înapoiată Turcilor, prin tractatul de la Belgrad în 1793, şi fu din noŭ unită cu Valahia: Besarabia şi Bucovina fură despărţite de Moldova poate pentru totdeauna. Şi Elenul vrea ca Romîniĭ să fie recunoscătorĭ fanarioţilor de modul cum aŭ administrat ţara lor, şi cum aŭ apărat interesele lor!

Cît priveşte opiniunea autoruluĭ asupra oamenilor ceĭ maĭ însemnaţĭ din istoria romînă, Stefan Cel Mare şi Mihaiŭ Bravul, pe

care îĭ tratează de domnĭ cruzĭ, îĭ vom reaminti că aceștĭ doĭ domnĭ, cruzĭ saŭ nu, aŭ fost doĭ dintre ceĭ maĭ vitejĭ apărătorĭ aĭ civilizațieĭ occidentuluĭ, amenințată de invaziunea mahometană, și că dacă aceștĭ domnĭ și alțiĭ, Romînĭ ca Vlad Țepeș, Mircea Cel Mare și Ion Cel Cumplit, saŭ Bulgarĭ ca Șișman, saŭ Sîrbĭ ca Lazor, saŭ Albanejĭ ca Scanderberg, saŭ încă Romînĭ din Ungaria ca Ion Corvin, n-ar fi existat, de sigur că nu Greciĭ degenerațĭ din Bizanț ar fi putut să-ĭ înlocuiască.

INCĂ O DOVADĂ

la

Stăruința Romînilor în Dacia Traiană.

Studiŭ de

Grigorie C. Buțureanu.

D-l Alex. D. Xenopol, profesor al Universitățiĭ din Iașĭ, este netăgăduit acel ce a așternut în mod lămurit chestiunea stăruințeĭ Romînilor în Dacia Traiană. Printr-o muncă vrednică de laudă, d-sa a adunat dovezĭ peste dovezĭ în sprijinirea mariĭ chestiunĭ a stăruințeĭ Romînilor, așa încît puținĭ maĭ sînt din aceia care, fără a fi pasionațĭ, se găsească chestiunea că nu este din domeniul faptelor istorice. La materialul adunat, îmĭ propun și eŭ prin studiul de față să aduc o dovadă maĭ mult, pentru a întări fundamentul pe care este clădită părerea stăruințeĭ Romînilor în Dacia Traiană.

I

Astăzĭ, cînd studiul istorieĭ îșĭ are așezate bazele sale științifice, cînd materialul săŭ este cernut în întregime, spiritul cercetător trebue să pătrundă în toate țările, să caute dovezile trecutuluĭ în toată întinderea lor, chestiunile cele marĭ să le urmărească pînă în cele maĭ adîncĭ straturĭ, și astfeliŭ să se alcătuiască istoria.

In adevăr, tradițiunea și legenda, dezvălite de sub adaosele puse de timp și povestitorĭ, daŭ un însemnat număr de fapte istorice, cînd sînt puse față în față cu adevărurile bine statornicite de istorie; de altfeliŭ sînt niște povestirĭ fără interes științific, ser-

vind numaĭ de a omorî oarele de urît ale poporuluĭ în timp de iarnă, cînt sînt nopțile lungĭ și lucrul puțin. — Şi cu toate acestea, cît de mult și bogat adevăr istoric se cuprinde în tradițiunĭ și legende! Cîte fapte neexplicate staŭ sub acoperemîntul lor, așteptînd momentul de a fi date la lumină! De aceia are dreptate Alfred Maury cînd zice[1]: „Ele sînt un material prețios al trecutuluĭ omenesc, cel maĭ mare monument al vechimiĭ, în care zac multe probleme istorice". Cam de aceiașĭ părere este și Ottfried Müller[2], atribuind legendeĭ și tradițiuniĭ puterea trăinicieĭ maĭ marĭ decît a scrierilor, „căcĭ monumentele s-aŭ dărîmat și aŭ luat cu ele sub ruine trecutul lor, iar legenda și tradiția traesc chiar în fața schimbăcioaselor vremĭ și a nestatornicieĭ omeneștĭ". Cu toate acestea, fiecare acțiune îșĭ are protivnicul săŭ în lume; tot așa și legenda și tradițiunea. Iată ce zice Michel Bréal[3]: „Ignoranța nu este cel maĭ răŭ inimic al legendeĭ și tradițiuniĭ, poporul păstrează în totdeauna un fond de indulgență, comparabil prieteșuguluĭ pe care copiiĭ îl aŭ pentru figurile groteștĭ cu care se joacă. Insă legenda și tradițiunea aŭ a suferi disprețul științeĭ contra acesteia aŭ de luptat. Şi dacă astăzĭ Germania, Svedia și Anglia îșĭ adun legendele lor și din ele storc faptele trecutuluĭ lor istoric; dacă Franța scutură trecutul săŭ tradițional și legendar de îmbrobodirea timpuluĭ și pune faptele adevărat istorice care izvorăsc din ele: noĭ Romîniĭ, care din pricina vremilor grele prin care aŭ trecut părțile acestea de loc sîntem lipsițĭ de scrisorĭ din trecutul istoric, trebue să rămînem indiferențĭ față de legendele noastre? Să le lăsăm în părăsire, pentru ca timpul schimbăcios să le înghiță prin altele și cele vechĭ să dispară? Cred că nu.

Poporul romîn, poate maĭ mult decît orĭcare altul, are nevoe de a-șĭ cerceta și da la lumină cele ce se spun printre bătrîniĭ satelor, depozitariĭ credincioșĭ aĭ celor ce aŭ auzit și eĭ de la bătrîniĭ lor, pentru că este cel maĭ sărac în izvoară scrise despre trecutul săŭ istoric. Şi e de ertat această lipsă de scrisorĭ a strămoșilor noștri cînd ne gîndim la vremile grele prin care a trecut viața lor de „nu le era lor de o scrie, cum zice cronicarul, ci de scăparea vieții". Cele ce s-aŭ strecurat din spuse

1. Alfred Maury, Essai sur les légendes pieuses.
2. Ottfried Müller, Prolegomena zu einer wissens chaftichen Mythologie.
3. Michel Bréal, Mélanges de Mythologie p. 135.

pînă la noĭ trebue decĭ culese, cercetate şi date la lumină, pentru ca din ele să scoatem pe icĭ colea adevărul în multiplele probleme ale istorieĭ noastre.

In studiul de faţă daŭ la lumină două din cele maĭ vechĭ legende ale neamuluĭ romînesc, care ameninţă cu timpul de a se pierde şi din care numaĭ una din ele a fost dată ceva la lumină, a doua de sigur că se pierde în noaptea cea mare a uităriĭ, dacă va fi lăsată la întuneric. Aceste două legende sînt: *Dochia şi Traian* şi *Legenda Cobuzuluĭ.*

II

Voiŭ începe maĭ întîiŭ studiul prin legenda cea maĭ însemnată a *Dochieĭ şi Traian,* lăsînd ca apoĭ să studiez şi a doua, care nu este decît un corolar al celeĭ dintîiŭ.

Legenda „Dochia şi Traian" a fost publicată pentru întîia oară de către Gh. Asachi la anul 1835 în cîteva versurĭ; cu acel prilej a lucrat în stabilimentul săŭ tipografic o stampă mare închipuind scena ultimă a legendeĭ, adecă a prefaceriĭ Dochieĭ şi a oilor sale în stîncă de piatră.

In anul 1860, cunoscutul călător şi descriitor Al. Pelimon publică o poemă istorică în versurĭ intitulată „Traian în Dacia", în care face cunoscut în scurt legenda; iar în cuprinsul poemeĭ introduce subiectul în maĭ multe locurĭ şi sub diferite faze închipuite de imaginaţiunea sa poetică.

In cursul anilor 1877 şi 78, maĭ multe săptămînĭ am umblat din sat în sat şi cotună sub poalele Ceahlăuluĭ din judeţul Neamţ şi am cules spusele bătrînilor de prin acele părţĭ privitoare la legenda Dochieĭ şi Traian şi la legenda Cobuzuluĭ; aceste legende le-am publicat într-o revistă ce apărea în Piatra sub numele de „Asachi" anul I No. 1, ca formînd materialul uneĭ conferenţe publice.

In anul 1890, fiind în Tîrgul Neamţuluĭ cu prilejul zileĭ de St. Ilie, cînd se adună multă lume în T. Neamţ, fiind iarmaroc, am căutat să complectez cele adunate la aniĭ 77 şi 78 şi am început a întreba de bătrîniĭ veniţĭ de prin acele părţĭ despre cele ce ştiŭ de legenda Dochieĭ şi Traian şi despre legenda Cobuzuluĭ. Cele spuse despre legenda întîiŭ se asemănaŭ întru cîtva cu cele ce culesesem în aniĭ de maĭ înainte, însă afară de numele luĭ Traian şi a Dochieĭ încolo multe nume adaose, ca Ştefan cel Ma-

re, Dragoş Vodă etc., ceia ce nu mi-se spusese la 77, apoĭ şirul istoric cu desăvîrşire întrerupt, trebuind oarecum să deştept în amintirea acelor bătrînĭ despre lucrurile ce le-aŭ ştiut odată, dar acum le-aŭ uitat. Cît priveşte pentru legenda Cobuzuluĭ, despre aceasta n-am maĭ găsit nicĭ un povestitor, deşi eraŭ foarte mulţĭ ţăranĭ de prin acele părţĭ. Astfeliŭ timp de 12 anĭ de zile a şters mult din materialul legendeĭ, încît de pe acum se poate prevedea că, într-un viitor foarte apropiat, legenda va dispărea maĭ în totul şi numaĭ numele loculuĭ se va maĭ pomeni. Am căutat să-mĭ daŭ seamă care să fie cauza uneĭ pierderĭ aşa de grăbite, cum e aceia observată de mine în timp de 12 anĭ, şi iată ce am constatat. Prin tinerii sătenĭ care se întorc din armată cu puţină carte, se introduc în locul legendelor şi a poveştilor, istorisirĭ grosolane biografice a unor hoţĭ şi haiducĭ, precum Bujor, Ţandură, Costea etc., şi care prin natura descrieriĭ făcute în ele interesază maĭ mult pe ţăran, căcĭ se vorbeşte şi se scrie în ele şi despre eĭ, maĭ toţĭ aceĭ haiducĭ fiind rîdicaţĭ din ţărănime, iar legendele se daŭ uităriĭ, se împestriţează pe icĭ colea cu fapte luate din viaţa vre-unuĭ haiduc, şi aşa sînt ameninţate să dispară, multe din ele chiar din nume.

De datoria noastră este de a scăpa de pierzare asemenea monumente ale trecutuluĭ, care ne pot servi la multe şi grele nevoĭ. Pierderea lor ar fi nereparabilă, după cum cu regret trebue să o spunem că se pomeneşte de o cîntare a luĭ Aurelian [4], pe care însă nimenĭ nu o maĭ ştie. Vor trece încă cîţĭva anĭ şi balada Dochia şi Traian va fi numaĭ un nume legat de o piatră şi nimic maĭ mult.

După aceste cîteva spuse asupra legendeĭ, trebue să intru în înşirarea eĭ, însă cred că se impune să spun de maĭ înainte că legenda, nefiind aşternută în versurĭ, nu are o uniformitate, încît să se cunoască maĭ apoĭ variantele din schimbarea de la un loc a versuluĭ saŭ a subiectuluĭ; nu, legenda este în proză şi decĭ variază maĭ la fiecare povestitor. De aceia voiŭ căuta să statornicesc eŭ, pe cît e cu putinţă, din diferitele variante, şirul aşa cum pare a curge în povestire. Să fie însă bine cunoscut că nu întrebuinţez numele persoanelor după cum le zice ţăranul, ci după

4. Vezĭ poeziile populare, colecţiunea V. Alexandri nota de la pag. 57.

cum le zice istoria; aşa ţăranul zice Troian pentru Traian, Dochel, şi Dragoş Vodă pentru Decebal, Dochiţa pentru Dochia, de multe orĭ în loc de general zic craiŭ şi în loc de zeŭ zic Dumnezeŭ, Zamolxis e înlocuit prin Hristos saŭ St. Petru, şi alte asemenea.

Iată legenda „Dochia şi Traian":

Craiul Dacilor cel maĭ mare şi maĭ strălucit care a fost din vremĭ vechĭ prin părţile acestea (pe timpul cînd trăiaŭ Daciĭ) a fost Dochel (Decebal), că

de vestit ce mult era
lumea-ntreagă-l asculta,

numaĭ împăratul dinspre apus

ce-ĭ zic Traian
craiŭ Rîmlean [5]

nu voia să maĭ ascûlte de el, şi aşa întinzînd crainicĭ pe toată faţa pămîntuluĭ, a adunat oştire de înegrise răsărita soareluĭ, şi cu aşa multă oştire a venit asupra acestor părţĭ. Iar dacă a o-blicit craiul Dochel de aşa mare mulţime de oştire că vine asu-pra ţăriĭ, a pus şi el crainicĭ să adune pe mic şi mare, şi s-aŭ tot războit apoĭ amîndoĭ craiĭ cu multă vărsare de sînge, foc şi rîsipă pentru aceste locurĭ, încît care încotro a împuns-o de fugă ca se scape de urgia războiuluĭ, iar maĭ ales părţile de către a-pus de soare aŭ avut multe nevoĭ şi silă, cît aŭ fost nevoiţĭ să vină prin munţĭ către partea de răsărit. Maĭ liniştindu-se apoĭ lu-crurile, s-a întors fiecare pe la locul său. Iar craiul Dochel (De-cebal) avînd o fată cu numele de Dochia, se gătea să o mărite după un fecior de domn din neam mare [6], decît care nu se maĭ vestise nicĭ unul din ostaşĭ; drept aceia se pregătise toate de ale nunţiĭ, pînă chiar şi darurile, cînd deodată se vesteşte în ţară că împaratul Troian, ce nu maĭ avea astîmpăr de războinic ce era, n-a maĭ vrut să lase în pace pe vrăjmaşul luĭ, tocmaĭ cînd era gata de nuntă, şi s-a rîdicat pe neaşteptate şi a întrat în ţară cu multe oştĭ, iar craiul Dochel (Decebal) cu aĭ săĭ aŭ pus în grabă mîna pe ce a apucat şi a eşit întru întimpinarea vrăj-maşuluĭ.

5. Aceste versurĭ le-am pus fiind că le-am întîlnit spuse la maĭ mulţĭ po-vestitorĭ.

6. Povestitorul n-a fost în stare să-ĭ spue numele, eŭ îl cred Cobad din ceialaltă baladă.

Războitu-s-aŭ multă vreme ceĭ doĭ marĭ craĭ şi nu se dădeaŭ învinşĭ, că tare era şi unul şi altul, dar maĭ apoĭ începu să dovedească împăratul Troian. Văzînd aşa primejdie mare, Dochel (Decebal) a început a trimite din bătrînĭ şi copiĭ cu femeĭ către locurile tarĭ din munţĭ. Dochia fugi şi ia prin părţile munţilor, dar în fugă a fost prinsă de vrăjmaş şi dusă în robie.

„Grea e viaţa robuluĭ născut rob, dar maĭ grea e a aceluia care a fost maĭ înainte slobod. Tot aşa şi Dochia se usca de pe picioare, dar nu voia să spue nicĭ în ruptul capuluĭ că este fata luĭ Dochel (Decebal), şi nicĭ ceĭ ce-o luase în robie nu ştiaŭ de aşa ceva" [7], dar se minunaŭ de frumuseţea sa, încît însuşĭ împăratul Troian auzise despre ia şi voia să o vadă, de aceia dăduse poruncă să o aducă la el. „Pe drum iată că o ceată de voinicĭ cu logodnicul Dochieĭ în frunte se aruncă asupra acelor ce duceaŭ pe Dochia, se încinge o luptă grea, Dochia scapă din lanţurĭ, se aruncă pe un cal şi ia fuga" [8], dar logodnicul eĭ şi cu o parte din tovarăşiĭ acestuia cad în mînile Romanilor şi-ĭ duc la Troian.

Veste cumplită se întinde în ţară, fiecare fuge încotro poate, căcĭ vrăjmaşiĭ aŭ învins, iar puternicul craiŭ Dochel (Decebal) a murit. Nu se maĭ ştie ce maĭ este în ţară, bejenie în toate părţile, iar împăratul Troian punînd stăpînire asupra ţăriĭ şi aflînd că acea fată aşa de minunată şi care scăpase de robie era fata craiuluĭ Decebal, a prins să o caute prin ţară din lat în curmeziş, dar nicĭ urmă despre ia nu afla. Tot căutînd-o a ajuns pînă prin părţile Ceahlăuluĭ şi acolea lăsînd la poale pe slujitoriĭ şi ostaşĭ, s-a rîdicat pe munte în sus cu mare dor în inimă. Iar dacă o ajuns maĭ pe aproape de vîrf, a auzit oile behăind, şi atuncĭ ş-a îndreptat pasul într-acolo. Cînd ajunse aproape de oĭ, văzu o fată tînără şi frumoasă de-ţĭ lua ochiĭ, care păştea oile. Impăratul Troian prinse a vorbi cu fata, se întinse pe iarbă lîngă ia şi dîndu-se de om din loc, vorbi de multe cu fata, pînă în sfîrşit, cînd fata căută să se ducă, fiind vremea in tîrziŭ. A doua zi Troian veni iar prin acele locurĭ şi se întîlni cu păstoriţa, care prinsese dragoste de el, căcĭ şi împăratul Troian era

7. Istorisită cu aceste cuvinte.

8. Istorisită cu aceste cuvinte.

om frumos și chipos. Multe or fi vorbit eĭ între eĭ, pînă ce în cele de pe urmă păstorița mărturisi că ia este fata luĭ Decebal și se chiamă Dochia, că umblă fugară prin munțĭ și codri de frica vrăjmașilor, maĭ ales de cînd eĭ aŭ ucis pe tatăl săŭ, că rămasă fără nimenea pe de-aproape, să teme să nu cază iar în robia grozavuluĭ împărat Troian, care i-a robit și țara; că a avut și ia un logodnic, dar că el a căzut în mînile vrăjmașuluĭ și a fi murit în robie, căcĭ n-a maĭ auzit nimic de el.

Auzind Troian așa povestire, s-a gîndit să spue Dochieĭ că el este Troian, dar s-a maĭ gîndit iarășĭ ca să maĭ lase vreme și a plecat în vale la aĭ săĭ.

A treia zi iar s-a rîdicat pe munte și întîlnindu-se cu Dochia îĭ vorbi de multe și apoĭ îĭ spuse că el ar vrea să o ia de soție. Dochia nu s-a dat tocmaĭ într-o parte de la așa lucru, căcĭ și ia se săturase de viața din munte, dar întrebâ pe Troian cum îl chiamă și cine este. Cînd îĭ spuse că se chiamă Troian, Dochia se cutremurâ de groază și căută să fugă. Troian căutâ să o oprească zicîndu-ĭ:

> De aicĭ de oĭ buciuma
> Slujitoriĭ voiŭ chema
> Și pe mîna lor te-oĭ da. [9]

Iar Dochia dacă văzu așa primejdie mare se rugâ cu lacrămĭ fierbințĭ de Maica Precista (Zamolxis?), care în clipa în care Troian întindea mîna să o cuprindă, o prefăcu pe ia și oițele din jurul eĭ în stîncă de piatră.

Aceasta este legenda.

Pe înălțimea Ceahlăuluĭ aproape de vîrf se află și astăzĭ o stîncă eșită în mijlocul uneĭ micĭ pajiștĭ și avînd în jurul eĭ cîteva bulbucăturĭ pietroase; pe acea stîncă o închipuește tradițiunea de Dochia, iar prin bulbucăturĭ închipuește oițele.

Legenda Dochia și Traian o cunosc maĭ mult după spusele unuĭ bătrîn ce-ĭ zicea moș Ili Stîngaciŭ, care însă nu mi-a spus o mie deadreptul, căcĭ se îndărătnicea la stăruințele mele; n-a voit să o spue nicĭ cînd i-am oferit banĭ, ci a spus-o la un desfăcat de popușoĭ la un plutaș din Galu anume Ichim și unde m-am ascuns lîngă locul de desfăcat, tupilat după o căpiță cu strujanĭ.

9. Aceste 3 versurĭ le-am pus fiind că le-am întîlnit la 2 povestitorĭ.

Aceasta s-a întîmplat în 1877; la 1878 el muri. Alţiĭ cariĭ mi-aŭ maĭ spus legenda n-o ştiaŭ aşa de-a-şirul, ci întrerupt şi cu neajunsurĭ.

III

Legenda Cobuzuluĭ am auzit o de la un singur povestitor cu numele de moş Vasile a Ilioaeĭ, om cam la 100 anĭ, ce era încă voinic la 1878; el nu ştia legenda Dochia şi Traian, ci mi-a spus-o pe a Cobuzuluĭ cu prilejul urcăriĭ pe Ceahlău în timpul popasuluĭ pe marginea uneĭ prăpastiĭ ce-ĭ ziceaŭ rîpa Bezneĭ. Nimenea după aceia nu mĭ-a maĭ spus-o. In 1890 la tîrgul Neamţuluĭ am întrebat peste 100 oamenĭ de prin acele părţĭ: nimenea nu o maĭ ştie, Vasile a Ilioaeĭ a murit şi cine ştie dacă cu dînsul nu s a înmormîntat din mintea poporuluĭ şi legenda.

Din comparaţiunea ce am făcut maĭ apoĭ între cele spuse de a Ilioaeĭ şi cele din Balada Dochieĭ şi Traian ar urma că balada cobuzuluĭ este numaĭ o parte din balada Dochia şi Traian şi care s a răzlăţit cu timpul, dar că maĭ de demult era un tot.

Şi în această legendă întîlnim pe Maica Domnuluĭ, pe St. Petru în loc de Zamolxis, şi altele.

Era odată prin meleagurile acestea o fată de craiŭ cum nu se maĭ văzuse, ce-ĭ ziceaŭ Dochia, iar pe ia îşĭ pusese ochiĭ un flăcăŭ mîndru ceĭ zicea Cobad (poate Cobol), şi iată că s-a prins dragoste mare între fată şi băiat, şi s-aŭ şi înţeles părinţiĭ lor de ale nunţeĭ. Dar venind asupra ţăriĭ vrăjmaşĭ, Turciĭ şi Tătariĭ (eŭ cred Traian cu Romaniĭ, povestitorul îĭ numea Turcĭ şi Tătarĭ), a pus şi Cobad mîna pe topor şi a eşit în faţa duşmanuluĭ. Şi cît s-ar fi războit nu se ştie, dar norocul nu le-a mers bine la aĭ noştri, şi atuncĭ aŭ început vrăjmaşiĭ a ucide pe unia, pe alţiĭ a-ĭ lua în robie, încît maĭ toţĭ cîţĭ aŭ scăpat aŭ căutat scăpare în munţĭ şi codri.

Căzut-a şi Cobad în robie şi-l duceaŭ vrăjmaşiĭ legat şi priveghiat, ca nu cumva să-l scape din mînă aşa lucru de flăcăŭ, ca să arate la împăratul lor ce feliŭ de ispravă aŭ făcut. Ce făcu însă Cobad, ce drese, că într-o bună dimineaţă scăpă din mînile vrăjmaşilor şi apoĭ fugind zi şi noapte, nemîncat şi nedormit, ajunse pînă la poalele Ceahlăuluĭ, şi auzind că umblă vrăjmaşiĭ şi prin acele părţĭ, a luat fuga pe Ceahlăŭ în sus.

Trecuse multișoară vreme de cînd Cobad căzuse în robie, iar Dochia rămăsese fără părinți, căcĭ murise de necazul și greutatea vieții de prin munțĭ și tot pe fugă. Iată că un flăcăŭ se arată în calea Dochieĭ prin părțile acestea; și, astăzĭ se văd, mîne se vorbesc, poimîne se iaŭ în dragoste, cum sînt tinerii, și așa Dochia aștepta numaĭ să se liniștească vremile ca să se cunune cu flăcăul. De aceia Dochia era nedespărțită de flăcăŭ, nu eșa unul fără altul din ascunzătoare și în totdeauna își spuneaŭ vorbe de dragoste.

Iată că într-o zi, pe cînd Dochia ședea cu flăcăul pe iarbă și-șĭ spuneaŭ vorbe de dragoste, rîdeaŭ și cîntaŭ, se arată Cobad, rupt, buhos, de-abea tîrîndu-se; Dochia înspăimîntată se scoală și o ia la fugă urmată de flăcăŭ; Cobad o chiamă pe nume de maĭ multe orĭ, dar ia nu-l aude; el voește să fugă după ia, dar nu maĭ are putere; întristarea îl cuprinde cu totul, el nu maĭ poate de deznădăjduire, se apropie de prăpastie și se aruncă în ia, ca maĭ bine să moară decît să ducă așa feliŭ de viață, iar St. Petru (Zamolxis?), înduioșat de suferințele luĭ, cînd a ajuns în fundul prăpastieĭ, i-a prefăcut trupul săŭ în cobuz, în care orĭcine va cînta cu el să se umple de jale, căcĭ: „plînsul și jalea suflă vecĭnic prin el.“

Această legendă cred că nu e decît un epizod din legenda cea mare Dochia și Traian, căcĭ Cobad de aicĭ nu este decît feciorul de prinț din balada primară și care se întîmplă să cadă în robie la Romanĭ. Flăcăul din legenda Cobuzuluĭ care se prinde în dragoste cu Dochia nu e altul decît Traian, și astfeliŭ se complectează în parte o legendă prin alta.

IV

Intrînd în studiarea acestor două legende trebue maĭ înainte de toate să arăt că le voiŭ privi pe amîndouă ca formînd una și aceiașĭ legendă, de vreme ce nu numaĭ că sînt în legătură, dar fiind că maĭ ales se complectează și-mĭ daŭ un tot; de aceia, zic, voiŭ cuprinde pe amîndouă sub numele de legenda Dochia și Traian.

Este legenda Dochia și Traian în legătură cu istoria? Voiŭ răspunde da, căcĭ întîiŭ de toate numele de Traian e istoric, apoĭ

în războiul dintîiŭ al luĭ Traian cu Daciĭ [10] se pomeneşte faptul că generalul roman Maximus punînd mîna pe un castel din munţĭ a luat în sclavie pe o soră a luĭ Decebal. Confuziunea din faptul că istoria pune că a fost robită sora şi nu fiica luĭ Decebal, nu poate avea nicĭ o însemnătate, asemenea schimbărĭ putîndu-se face în timp prin înlocuirea nevoluntară a numeluĭ de soră prin fiică, fapt ce se întîmplă foarte dese orĭ, maĭ ales în povestirĭ, fără ca prin aceasta să se zgudue întru nimic însemnătatea faptuluĭ descris.

Aşa dar este fapt istoric că sora saŭ fiica luĭ Decebal a căzut în robia Romanilor.

Pe baza acesteĭ teme se desfăşură apoĭ o mare parte a legendeĭ, ia are prin urmare fondul săŭ istoric; *nu este o creaţiune fantastică pe baza a două saŭ maĭ multe nume, ci pe baza unor fapte strict şi documentat istorice se desfăşură întreaga legendă.*

Ce este dar această legendă dacă nu acel amanet al timpuluĭ care pe acele vremĭ a ţinut locul scrisoriĭ, care nu se întîlnea prin părţile Dacieĭ în vremĭ vechĭ.

Alăturea cu fondul curat istoric, să vedem ce închipueşte legenda prin epizoadele ce le descrie, cu alte cuvinte să analizăm cuprinsul eĭ.

Legenda imortalizează cele din urmă vremĭ ale domnieĭ luĭ Decebal cum şi căderea Dacilor sub puterea Romanilor; ia face aluziune la cele două războae marĭ ce s-aŭ purtat cu Daciĭ, fără însă a lămuri nicĭ pe unul nicĭ pe altul. Probabil că o altă variantă ca acea a Cobuzuluĭ s-a detaşat cu timpul din trunchiul cel mare al baladeĭ, dar noĭ n-am avut rapsozĭ fericiţĭ ca Greciĭ, care aŭ pastrat multă vreme variantele Eliadeĭ saŭ ale Odiseeĭ, pînă cînd un Pizistrat le-a adunat şi strîns într-un tot, nicĭ trubadurĭ francĭ, care să umble din castel în castel povestind în versurĭ faptele luĭ Carol cel Mare. Nu; la noĭ rapsoziĭ şi trubaduriĭ purtaŭ în inimă amintirea trecutuluĭ; amarul zilelor pe care le duceaŭ, nu le maĭ dădea vreme şi prilej să le spue la alţiĭ, rar cînd bătrîniĭ, obosiţĭ şi rîvnitorĭ de pomenirea neamuluĭ lor, maĭ spuneaŭ cîte-ceva din bătrînĭ la zile marĭ între aĭ lor. Să ne fie de mirare că timp de aproape 2000 anĭ amintirea acesteĭ le-

---

10. Dio Cassius LXVIII, 9, apud Xenopol.

gende a maĭ rămas așa, ruptă cum se află, în gura țăranuluĭ nostru. Eŭ cred că trăinicia eĭ în mintea țăranuluĭ se datorește împrejurăriĭ că alte poveștĭ de feliul acela n-a maĭ auzit și decĭ s-a pastrat. Astăzĭ însă, cînd li-se tot spune la desfăcatul popușoilor, la clacă, la priveghiŭ, la șezătoare, etc., tot năzdrăvăniile luĭ Țandură și tovarășilor săĭ, zboară cu siguranță balada Dochieĭ și Traian, cum a zburat a luĭ Adrian, poate chiar a Cobuzuluĭ, și prind locul cele nouă hazliĭ și interesante pentru eĭ.

Timpul între războiul I-iŭ și al II-lea, legenda îl cristalizează în pregătirile de nunta Dochieĭ cu Cobad. Și care nuntă se putea face maĭ de folos în acele vremĭ decît între fiica regeluĭ dac și voinicul Cobad, poate cel maĭ de seamă dintre șefiĭ de triburĭ ale Dacilor? De sigur că prin aceasta să personifică foarte bine legăturile strînse, contractate între Decebal și șefiĭ de maĭ înainte aĭ triburilor Dace, care șefĭ poate că nu sărise cu toată tragerea de inimă în războiul dintîiŭ și pe care acum caută nu numaĭ să-ĭ intereseze maĭ mult de nevoile țăriĭ, dar chiar să-ĭ ție cătră el prin legăturĭ de înrudire.

Se începe războiul al II-lea, Dochia cade în robia Romanilor. Aicĭ găsim o nepotrivire, faptul istoric pune pe Dochia în robia Romanilor în timpul războiuluĭ I, balada o pune în timpul celuĭ de al II-lea. Acest fapt se poate foarte ușor explica prin influența timpuluĭ și uitarea povestitoruluĭ; dar dacă Dochia este soră saŭ fiică, dacă este robită în războiul I-iŭ saŭ al II-lea, este de puțină însemnătate: faptul de seamă este că balada leagă spusele sale cu faptul pozitiv istoric al robiriĭ uneĭ rude a luĭ Decebal.

Am putea aicĭ face următoarea observațiune de mare valoare. Anume: balada arată pe Dacĭ că adoptase ca mijloc de apărare împărțirea puteriĭ pe oștĭ micĭ, acestea pîndeaŭ pe Romanĭ, și cum îĭ vedeaŭ puținĭ la număr saŭ răzlețĭ de corpurile marĭ, îĭ atacaŭ. Acest sistem de luptă pe care îl adoptaseră Daciĭ și care pare a corespunde de minune cu feliul terenuluĭ unde se desfășură lupta, dă un caracter al războiriĭ dacice.

Rîsipa Dacilor cu moartea luĭ Decebal e foarte bine exprimată în legendă, și de sigur rătăcirea Dochieĭ prin codri și munțĭ personifică starea nesigură și grea a Dacilor, cariĭ nu voesc să se supue Romanilor, dar nicĭ să-șĭ părăsească țara; stare care aproape întocmaĭ o întîlnim în munțiĭ gaelicĭ, unde fug Bretoniĭ

cînd țara lor cade în mînile Anglo-Saxonilor. Feliul vieții pe care balada îl arată că-l îmbrățișază Dochia, adecă păstoria, este oglinda netăgăduită a feliuluĭ de viețuire care l-aŭ dus maĭ apoĭ Daciĭ fugarĭ prin munțĭ.

Retragerea Dacilor cătră munțiĭ Carpațĭ despre răsărit este o dovadă foarte bună despre conștiința legendeĭ întregĭ. Ia pune faptele ultime ale întîmplărilor dintre Dochia și Traian că să petrec în munțiĭ Carpațĭ pe partea răsăriteană. Și în adevăr, dacă ne dăm bine seamă despre desfășurarea faptelor istorice din I-iul și al II-lea războiŭ care aŭ avut loc în apus și apoĭ spre miazăzi, vom recunoaște că Daciĭ iubitorĭ de neatîrnare aŭ trebuit să se retragă cătră această parte.

Trecînd de la analiza legendeĭ descrise și dacă punem chestiunea din alt punct de vedere, adecă: dacă legenda personifică prin Dochia țara Dacieĭ și că numele de Dochia nicĭ n-a existat, ajungem încă la un rezultat destul de satisfăcător. Dochia care cade în robia romană și apoĭ scapă ca prin minunĭ, poate foarte bine reprezenta Dacia scăpată de o cădere sigură dacă nu se încheia pacea cu Traian. Rătăcirea Dochieĭ nu e oare starea nesigură a Dacilor care nu maĭ aŭ nicĭ rege nicĭ țară? Scenele din legendă în care se arată dragostea luĭ Traian cătră Dochia, ar reprezenta foarte bine hotărîrea nestrămutată a Romanuluĭ de a cuceri Dacia și a ș-o face șieșĭ soție adecă provincie; iar prefacerea Dacieĭ în stîncă de piatră ar personifica foarte bine acea iubire de țară și neatîrnare atît de caracteristică la toate neamurile tracice, prin urmare și la Dacĭ, ceĭ maĭ de seamă reprezentanțĭ aĭ lor, și în care se oglindește rîsipa Dacilor. Daciĭ decît să-șĭ părăsească naționalitatea parte iaŭ fuga, parte se ascund prin creeriĭ munților, rămînînd ca piatra credincioșĭ naționalitățiĭ lor. Căcĭ care altă personificare maĭ lămurită a persistențeĭ naționale putem avea decît în simbolul prefaceriĭ în piatră?[12]

Cred suficientă această mică analiză a legendeĭ și trec la discutarea importanțeĭ eĭ.

---

12. D-l Gr. Cobălcescu, președintele societățiĭ științifice și literare, cu prilejul discuțiuniĭ urmate în sînul societățiĭ asupra acestuĭ studiŭ, a adaos în mod incidental următoarele observațiunĭ prețioase. In Transilvania se află o pozițiune naturală, care a putut să servească de adăpost Romînilor retrașĭ în vremĭ grele de năvălirea barbarilor. Această pozițiune

V

Aceĭ ce tăgăduesc stăruinţa Romînilor în Dacia Traiană se sprijinesc maĭ ales pe împrejurarea că nu sînt dovezĭ că Romîniĭ aŭ urmat de a trăi neîntrerupt prin pămînturile acestea, şi că găsim într-un timp prin veacul al 10-lea pomenindu-se de mulţĭ Vlahĭ prin părţile Rodopeluĭ.

Noĭ punem întrebarea: sînt dovezĭ că Valahiĭ din veacul al 10-lea trăitorĭ pe la Rodope sînt aceĭ pe care îĭ întîlnim în veacul al 14-lea în Muntenia şi Moldova? Avem noĭ cea maĭ mică dovadă despre migraţiunea acelor Romînĭ de la Rodope către Carpaţĭ?

Cred că este foarte natural ca un popor care trăeşte într-un loc 1000 de anĭ, cum se pretinde că aŭ trăit Romîniĭ în Dacia Aureliană de la 274—1220, să lase urme amintitoare despre trecutul aceluĭ neam, despre migraţiunĭ, despre faptele marĭ petrecute în acele părţĭ. Cum Romîniĭ să nu păstreze amintirea vitejiilor regeluĭ lor Ioniţă, saŭ a fraţilor Petru şi Asan? Să fi avut o maĭ mare înrîurire asupra imaginaţieĭ Romînilor descălecatul Valahieĭ şi al Moldoveĭ, care să se povestească din tată în fiŭ, sub forme din ce în ce maĭ frumoase, şi nimic să nu se pomenească despre marile vitejiĭ purtate de eĭ cu 100 anĭ cel mult maĭ îndărăpt în peninsula balcanică? Punem toate acestea sub formă de întrebărĭ, căcĭ faptele ce le expunem sînt atît de evidente încît nu maĭ cred trebuinţă de a le demonstra. Da, Romîniĭ din Dacia Traiană n-aŭ amintire despre cele petrecute la începutul veaculuĭ al 13-lea în Dacia Aureliană, fiindcă n-aŭ fost acolo, şi aŭ amintire vie despre cele petrecute la sfîrşitul veaculuĭ al 13-lea în Dacia Traiană, fiind-că aŭ trăit acolea. Cercetărĭ maĭ adîncĭ făcute în masa poporuluĭ romîn din Macedonia cred că vor da la lumină legende şi tradiţiunĭ a faptelor însemnate săvîrşite în trecut. Şi sînt sigur că între ele va fi şi vre-o legendă saŭ tradiţiunedespre Ioniţă saŭ Petru şi Asan, maĭ ales printre Romîniĭ care aŭ urmat a trăi şi trăesc şi acum prin munţiĭ pe unde s-a născut şi dezvoltat puterea cea mare a

---

este podişul format prin înălţimile numite: Valea Ciculuĭ în partea superioară a Oltuluĭ, valea Gherghiuluĭ în partea superioară a Mureşuluĭ şi valea superioară a Vişeuluĭ. Această regiune a putut servi ca o fortăreţă naturală pentru apărarea Romînilor în timpul năvălirilor.

Asanilor. Nu este însă cea maĭ mică amintire între Romîniĭ din Dacia Traiană despre aceştĭ marĭ eroĭ, şi cum ar putea să fie cînd eĭ poate nicĭ n-aŭ auzit despre aşa ceva, cu atît maĭ mult nu aŭ văzut.

Se va spune poate că Romîniĭ din Dacia Traiană aŭ putut să ştie odată ceva despre Ioniţă saŭ Asanĭ, aveaŭ amintire de traiul lor din peninsula balcanică, dar din pricina timpuluĭ îndepărtat s-a perdut din mintea sa. Cu existenţa baladeĭ Dochia şi Traian, care se păstrează şi astăzĭ în mintea poporuluĭ romîn, cred că e dovedit că nu e uşor să se piardă din mintea poporuluĭ faptele însemnate din trecut.

Se poate obiecta că legenda Dochieĭ şi Traian este o închipuire. Eŭ îndemn pe orĭcine să se urce vara pe înălţimea Ceahlăuluĭ, şi orĭcine va fi conducătorul săŭ, chiar ţăranul din comunele maĭ îndepărtate, va fi în stare să-ĭ spue foarte lămurit că stînca de piatră este Dochia, că bulbucăturile din împrejur sînt oile, că împăratul Traian a vrut să o răpească şi ia s-a rugat şi a fost făcută în piatră, că împăratul Traian era al Rîmlenilor şi poate şi alte amănunte. Cînd dar o povestire este legată de un lucru real, cînd acea povestire ţi-o poate spune în esenţă aproape orĭcine de prin prejurul loculuĭ, se maĭ poate cineva îndoi despre existenţa povestiriĭ, pe care ţăranul a auzit-o repetată din tată în fiŭ?

Legenda cu versiunile pe care i-le daŭ eŭ se poate să nu fie aşa în definitiv; cercetătorĭ maĭ cu noroc pot se găsească amănunţimĭ pe care eŭ nu le-am găsit, cu atît maĭ bine; nimenea însă nu va putea să nege faptul că punctele esenţiale pe care eŭ le pun în legendă nu sînt. Nu, legenda este şi trăeşte încă, ia oglindeşte un trecut foarte îndepărtat, cel maĭ îndepartat al întocmiriĭ neamuluĭ nostru romînesc.

Prin împrejurărĭ grele şi timpurĭ anevoioase a trecut această legendă, oglinda unor timpurĭ marĭ ce aŭ fost prin aceste locurĭ. Puterea imaginaţiuniĭ poporuluĭ a făcut ca în acel vrîf de stîncă să trăiască amintirea celor din urmă vremĭ ale unuĭ popor puternic ca Daciĭ, care cade sub domnia unuĭ alt popor puternic ca Romaniĭ.

Se poate zice însă: care-ţĭ este dovada că Romîniĭ ce povestesc legenda Dochia şi Traian n-aŭ fost peste Dunărea într-un

timp oarecare? Răspunsul este destul de simplu şi ştiinţific. Pentru că poporul care povesteşte astă-zĭ legenda Dochia şi Traian să fi făcut migraţiune, trebue naturalmente ca şi legenda să fi făcut migraţiune; şi de sigur că ar trebui în cursul migraţiuniĭ să găsim oarecum staţiunĭ unde s-a oprit şi legenda şi unde prin urmare să trăiască şi astăzĭ. Nicăirĭ, atît în munţiĭ Rodope cît şi în Balcanĭ, nu se pomeneşte despre aşa feliŭ de baladă; chiar dincoace de Dunărea în Dacia Traiană nu găsim nicăirĭ localizîndu-se balada, afară decît pe înălţimea Ceahlăuluĭ. Şi acum ne întrebăm: dacă în adevăr Romîniĭ aŭ trăit 1000 de anĭ în peninsula balcanică, pentru ce nu aŭ localizat în acea parte balada? pentru-ce nu găsim cea maĭ mică amintire despre ia în masa poporuluĭ de prin acele părţĭ? Pentru cuvîntul simplu că poporul din peninsula balcanică n-a avut acea baladă, amintirea unuĭ trecut strălucit nu i-a legat de faptul care se rămîe scris prin neuitare. *Romîniĭ din Dacia Traiană aŭ trăit nestrămutaţĭ în Carpaţiĭ Dacieĭ, cum a trăit nestrămutată şi fixată de stîncile lor balada Dochia şi Traian.*

Se susţine migraţiunea Romanilor în Dacia Aureliană. Da, aŭ emigrat în Dacia Aureliană, dar care Romanĭ? Aceĭ rămaşĭ legaţĭ de Roma, nu însă aceĭ legaţĭ de pămîntul Dacieĭ, nu aceĭ înrudiţĭ cu Daciĭ, cariĭ moştenise de la eĭ dragostea loculuĭ şi amintirile prin legende ale trecutuluĭ lor strălucit. Aceĭ Romanĭ care ştiaŭ legenda Dochieĭ şi Traian eraŭ îndestul de legaţĭ de pămîntul aceleĭ legende pentru a nu-l părăsi; aceştia ca şi stînca Dochieĭ aŭ remas credincioşĭ locurilor unde s-aŭ născut şi crescut, ca piatra stînciĭ tarĭ în deprinderile şi credinţele strămoşeştĭ.

VI

Legenda Dochieĭ şi Traian este încă o dovadă la stăruinţa Romanilor din Dacia Traiană, eŭ îndrăznesc chiar de a o numi cea maĭ veche şi cea maĭ sigură. Un cercetător al neamuluĭ romînesc (Pic) faţă cu teoria luĭ Rösler s-a exprimat: „Nu ne-a rămas alta pentru a dovedi stăruinţa Romînilor în Dacia Traiană „decît să cercetăm prin săpăturĭ munţiĭ Carpaţĭ, unde vom găsi „morminte ale Romînilor de prin vremile grele, şi cu ele vom „demonstra protivnicilor că aŭ trăit nestrămutat Romînĭ în munţiĭ „Carpaţĭ". Eŭ zic: care alt mormînt al trecutuluĭ neamuluĭ Ro-

mînesc putem avea maĭ sigur; nu, decît acela care are de inscripțiune neperitoare balada Dochieĭ și Traian?

O baladă care trăește maĭ 2000 de anĭ în amintirea unuĭ popor, care a avut să ducă vremĭ grele, cum poate n-a dus nicĭ un popor din Europa și care cu toate acestea a rămas credincios neamuluĭ săŭ: o baladă ca aceasta este o comoară cum rar popor din lume o are. Să o păstrăm dar cu respect ca odorul cel maĭ scump al îndepărtatuluĭ nostru trecut, și dovada cea maĭ puternică că neamul romîn n-a rătăcit ci, ca și dînsa, a rămas credincios loculuĭ săŭ de obîrșie timp de aproape 2000 de anĭ, dovedind prin ia că *„Romîniĭ aŭ stăruit de a trăi neîntrerupt în Dacia Traiană“*.

DĂRI DE SEAMĂ

Plankton-Studien. Vergleichende Untersuchungen über die Bedeutung und Zusammensetzung der pelagischen Fauna und Flora von *Ernst Haeckel.* Jena, Verlag von Gustav Fischer, 1890.

Profesorul D-r Ernst Haeckel din Iena urmăreşte maĭ bine de 36 anĭ studiul lumiĭ vieţuitoare pelagice, adecă a fauneĭ şi floreĭ marine, şi acesta e rezultatul cercetărilor sale perseverante şi fecunde, pe care le-a reunit în această lucrare importantă.

Lucrarea fiind un tezaur de fapte şi observaţiunĭ nouă de care autorul se serveşte pentru a ne explica cele maĭ complicate probleme ale biologieĭ marine, punînd bazele uneĭ corologiĭ şi ecologiĭ marine moderne, credem necesar a da un rezumat acelor şese capitole în care autorul îşĭ împarte lucrarea.

I

In acest capitol se face istoricul, se începe cu Iohannes Müller, ca unul ce s-a servit pentru întîia oară în mod sistematic în pescuitul pelagic cu reţele (voloace) de mull fin, cunoscute şi astăzĭ sub numele de Müllersche Netze. Aminteşte apoĭ pe Max Müller, Busch, Wilms, Wagener şi alţĭ discipulĭ de aĭ luĭ, care l-aŭ întovărăşit la Triest şi Helgoland, apoĭ alţĭ zoologĭ ca : A. Kölliker, Krohn, Leuckart, Carl Vogt, Heinrich Müller, C. Gegenbaur şi Th. Huxley, care cu toţiĭ s-aŭ servit de aceiaşĭ metodă în pescuitul pelagic. Ajungînd la aceleaşĭ concluziĭ că există o faună pelagică, deosebită de fauna litorală, constituită din animale îno-

tătoare, parte active, adecă care se mişcă prin sine, parte pasive, care sînt mişcate de curentul apeĭ şi trăesc la suprafaţa măriĭ, fie tot timpul saŭ părăsind-o une-orĭ pentru a se retrage maĭ în fund. Ca astfeliŭ de animale pelagice eraŭ considerate Radiolariĭ Peridiniĭ, Noctilucele, Medusele, Siphonophoriĭ, Ctenophoriĭ, Sagittele, Pteropodele, Heteropodele, mare parte din crustacee, larvele echinodermilor şi a multor viermĭ, etc.

Prin expediţia Challenger, părerile asupra fauneĭ pelagice se schimbă. Sir Wyville Thomson şi D-r Iohn Murray, conducătoriĭ acesteĭ expediţiunĭ, nu se mărginesc numaĭ cu studiul fizic şi biologic al adîncimiĭ oceanuluĭ, ci caută şi relaţiunile vieţiĭ organice la suprafaţa luĭ precum şi la diferitele adîncimĭ. Murray publică rezultatele sale în „Preliminary Report“ (1876), în care se exprimă că pretutindenea, nu numaĭ la suprafaţa oceanuluĭ, dar şi într-o pătură de desuptul acesteĭ suprafeţe, a găsit o viaţă organică bogată şi că nicăerĭ nu a întîlnit o singură regiune lipsită de viaţă organică. Deosebirea între fauna pelagică din diferitele adîncimĭ ale oceanuluĭ, constatată de Murray, a fost admisă şi dusă maĭ departe chiar de E. Haeckel în 1881 în „Entwurf eines Systems der Challenger Radiolarien“.

El deosebeşte treĭ păturĭ:

A. Pelagică, animale care înoată la suprafaţa măriĭ.

B. Zonară, care înoată în zone hotărîte în adîncul măriĭ, pînă peste 20,000 de picioare în jos.

C. Profundă saŭ abisală, care înoată în pătura de apă deasupra funduluĭ măriĭ.

Existenţa uneĭ zone locuite de fiinţe organice, intermediară între fundul măriĭ şi suprafaţa eĭ, admisă de Murray şi Haeckel, a fost contestată în 1878 de Alexander Agassiz, în urma expediţieĭ „Blake“; el zice că cea maĭ mare parte a oceanuluĭ nu cuprinde de loc fiinţe organice, şi că animalele pelagice nu trăesc maĭ adînc de 100 de fadenĭ (brase) în jos.

Contestaţia luĭ Agassiz cade îndată ce se întrebuinţează „volocul batigrafic“, un aparat închis, căruia i-se dă drumul pînă la adîncimea voită, se deschide cînd a ajuns la destinaţie, şi se închide înainte de a-l trage afară. Incuetoarea constă într-o valvă metalică bine adaptată, aşa că sîntem sigurĭ că conţinutul din aparat provine numaĭ de la nivelul ce am voit a explora.

Cel întîiŭ care a construit asemenea voloc a fost *G. Palumbo* și *Vettor Pisani*, apoĭ *Gaetano Chierchia* o întrebuință la 5 Iunie 1884 în Oceanul Pacific, dîndu-ĭ drumul pînă la 400 metri în jos, unde găsi o zonă bogată în animale. Acest voloc fu în urmă perfecționat de inginerul *Petersen* din Neapoli și de profesorul *Carl Chun* din Breslaŭ. Acest din urmă explorînd cu el în 1886 golful de Neapoli, găsește și el o zonă bogată în animale intermediară între fund și suprafață, și formulează rezultatele sale batipelagice în următoarele patru puncte :

1. In părțile cercetate a Măriĭ Mediterane se observă o viață animală pelagică atît la suprafață cît și în toate adîncimile pînă la 1400 metri.

2. Animalele pelagice, care în timpul erniĭ și a primăveriĭ apar la suprafața măriĭ, se retrag spre fund cînd începe vara.

3. In adîncimile cele maĭ marĭ se află animale pelagice care pînă acum aŭ fost rar saŭ de loc observate la suprafață.

4. Un număr de animale pelagice rămîn și în timpul veriĭ la suprafață fără să se afunde.

Aceste rezultate cîștigate de Chun în Marea Mediterană se confirmă de el și în alte călătoriĭ ale luĭ în Oceanul Atlantic. Haeckel admite și el cercetările luĭ Chun asupra lumiĭ pelagice din fundul măriĭ și relațiunile eĭ cu fauna de la suprafață.

Cu totul vederĭ și metode nouă s-a adus în biologia pelagică de D-rul *Victor Hensen,* profesor de fiziologie în Kiel, membru al „Comisiuniĭ pentru cercetările științifice a mărilor germane". El ajunge la „convingerea că e de nevoe și posibil a afla originea hraneĭ animalelor marine și determinarea acesteia în mod cantitativ". Pentru a rezolvi această problemă, găsește o metodă matematică nouă, construește un voloc pelagic noŭ și întreprinde în Iulie 1884, în tovărășie încă cu treĭ naturaliștĭ din Kiel, o expedițiune în Marea Norduluĭ și Oceanul Atlantic. Rezultatele acestor cercetărĭ le publică la 1887 într-o lucrare : „Ueber die Bestimmung des Planktons oder des in Meere treibenden Materials an Pflanzen und Thieren". Apoĭ în anul 1889 întreprinde o nouă excursiune în Oceanul Atlantic, sprijinit de împăratul Germanieĭ, care-ĭ pune la dispoziție 70,000 de mărcĭ, și Academia din Berlin 24,600 mărcĭ, și prin altfeliŭ de contribuțiunĭ se adună o sumă de 105,600

mărcĭ. Vaporul „Național“ din Kiel era gata cu toate instrumentele necesare pentru studiul Planktonuluĭ.

Afară de conductorul expedițiuniĭ, profesorul Hensen, maĭ luară parte încă zoologiĭ *Brandt* și *Dahl*, botanicul *Schutt*, bactereologul *Fischer*, geograful *Krummel* și pictorul *Richard Eschke*.

Rezultatele acesteĭ expedițiunĭ asupra Planktonuluĭ aŭ fost publicate în rapoartele luĭ *Victor Hensen*, *Karl Brandt*, *E. du Bois-Reymond* și *Krummel*. Cuprinsul fundamental al acestor rapoarte a fost de multe orĭ în acest an reprodus și discutat în gazetele germane, fiind aproape cu toatele de părere că expedițiunea ș-a ajuns scopul propus și că a rezolvit întrebările fundamentale asupra studiuluĭ Planktonuluĭ.

Din cauză că autorul combate în mod radical părerile luĭ Hensen, bazîndu-se pe rezultatele sale, el ne comunică în acest capitol studiile sale propriĭ asupra Planktonuluĭ.

Incă ca student în vîrsta de 20 anĭ, în toamna anuluĭ 1854, a întovărășit în Helgoland pe profesorul săŭ Iohannes Müller, care l-a întrodus în metodele pescuituluĭ planktonic și în cercetările fauneĭ pelagice și de care nu pierde ocaziunea o singură dată să nu vorbească cu dor și drag.

Doĭ anĭ maĭ tîrziŭ (în August și Septemvrie 1856) întovărăși la Nizza pe *A. Kolliker*, profesorul săŭ din Würzburg, întovărășit cu *Heinrich Müller* și *K. Kupffer*. Aicea se aflâ și I. Müller, făcînd cercetările luĭ speciale asupra Radiolarilor, unde-ĭ atrase atențiunea asupra maĭ multor puncte.

Acest sistem din partea luĭ I. Müller avu o influență asupra autoruluĭ, așa că în vara anuluĭ 1859, fiind el la *Neapoli* și *Capri*, se ocupâ cu Radiolariĭ, făcînd la 1862 monografia acesteĭ clase.

„Din timpurile acelea, zice Haeckel, mi-a rămas studiul Planktonuluĭ o ocupațiune din cele maĭ plăcute, și nu maĭ pot lăsa să treacă un an fără a vizita țărmurile măriĭ și a-mĭ procura cu voloacele pelagice material noŭ de lucru“.

Continuă apoĭ studiile sale asupra Plantktonuluĭ în Marea Mediterană la 1864, țărmurile vestice ale Norvegieĭ 1869, țărmul Oceanuluĭ Atlantic din Franța (1878), țărmurile Britanice (1878 și 1879), Insulele Canare (1866—67), Marea Roșie (1873), și Oceanul Indian (1881—82).

„Dintre toate expedițiunile care s-aŭ întreprins pînă astăzĭ

pentru studiul biologieĭ oceanuluĭ, zice Haeckel, e fără îndoială „Challenger“ cea maĭ grandioasă şi maĭ fecundă. Cînd m-am întors din expediţie şi mi s-a dat spre studiŭ Radiolariĭ, credeam că în treĭ anĭ să-ĭ daŭ gata“.

In urma acesteĭ expediţiĭ a făcut Haeckel maĭ multe rapoarte, dintre care unul asupra Radiolarilor, la care a lucrat zece anĭ, *Raport on the Radiolaria* (Part. XVIII); apoĭ unul asupra spongiilor, *Tiefsee-Hornschwämme* (Part. LXXXII), asupra Meduselor, *Tiefsee-Medusen* (Part. XII), şi Siphonophorilor (Part. XXVIII).

III

In capitolul al III-lea ne dă noţiunĭ cu totul nouă de *corologie*, arată că, deşi corologia marină în aniĭ din urmă a progresat, totuşĭ a rămas mult în urma corologieĭ terestre. Pentru a reprezenta flora şi fauna marină printr-o singură noţiune, propune numele de *Halobios*, în opoziţie cu *Limnobios*, pe care-l rezervă pentru fiinţele organice de apă dulce, şi cu *Geobios*, pentru a reprezenta totalitatea floreĭ şi fauneĭ terestre.

Halobiosul, adecă flora şi fauna marină, o subîmparte din punct de vedere ecologic în: *Benthos* şi *Plankton*. Numeşte Benthos, în opoziţie cu Plankton, toate organizmele marine care nu înoată, adecă toate plantele şi animalele ce staŭ fixe în fundul măriĭ (sesile), saŭ libere de a se tîrî (vagile).

Pe Benthos îl maĭ subîmparte în *litoral* şi *abisal*. Benthosul litoral cuprinde animalele sesile şi vagile de pe lîngă ţărm, precum şi plantele sesile din fundul măriĭ; Benthosul abisal cuprinde toate animalele fixe saŭ tîrîtoare (nu însă înotătoare) din fundul măriĭ.

Prin Plankton, Hensen înţelege: „Tot ce pluteşte în apă, fără deosebire dacă e la suprafaţă saŭ în fund, dacă e viŭ saŭ mort; hotărîtor însă e dacă animalele plutesc în apă fără de voe, saŭ dacă păstrează un grad de independenţă faţă cu puterea ce le face să plutească. Peştiĭ aparţin cel mult în momentul cînd sînt în stare de ouă Planktonuluĭ, dar nu şi ca animalele mature; Copepodele, deşi înoată, totuşĭ sînt purtate fără de voe de curentul apeĭ, şi trebuesc dar numărate ca Plankton“. Haeckel numeşte Planktonul activ, adecă care înoată prin sine, cu voinţa luĭ, *Nekton*, în opoziţie cu Planktonul pasiv, care înoată fără voia luĭ, purtat de cu-

rentul apeĭ. Un peşte pelagic saŭ un copepod, mişcat de un curent puternic, aparţine *Planktonuluĭ*, poate însă să înainteze cîţĭva paşĭ prin sine însuşĭ, cu voinţă, şi atuncĭ aparţine *Nektonuluĭ*.

„Deşi populaţiunea apelor dulcĭ e maĭ săracă şi maĭ puţin variată decît acea a măriĭ, zice Haeckel, totuşĭ se iscă şi în ia relaţiunĭ analoage ca şi în cea marină.“ De aceia caută el să stabilească şi pentru acestea noţiunĭ analoage ca şi pentru fauna marină. Fiind-că noţiunea „pelagic“ se întrebuinţează numaĭ pentru animalele marine, de aceia propune el numele de *limnetice* pentru animalele „pelagice“ de apă dulce; şi le subîmparte în *autolimnetice*, numaĭ cele de la suprafaţă, *zonolimnetice*, în anumite zone relativ adîncĭ, şi *bathylimnetice*, în adîncimĭ.

Populaţia înotătoare a apelor dulcĭ o numeşte *Limnoplankton*, în opoziţie cu cea marină, *Haliplankton*, pe care în acest studiŭ o numeşte în scurt *Plankton*.

Planktonul, după modul cum e destribuit în mare, îl deosebeşte în: *Plankton oceanic* şi *Plankton neritic*.

Planktonul oceanic este acel al oceanuluĭ deschis, fără ca să cuprindă pe cel înotător de lîngă ţărm.

Cîmpul Planktonuluĭ oceanic se subîmparte în cincĭ provinciĭ, 1 *Oceanul Arctic*, 2 *Oceanul Atlantic*, 3 *Oceanul Indic*, 4 *Oceanul Pacific*, 5 *Oceanul Antarctic*. In fiecare din aceste cincĭ marĭ provinciĭ sînt genurĭ caracteristice ale Planktonuluĭ, uneorĭ reprezentate prin speciĭ deosebite; Planktonul neritic cuprinde fauna şi flora regiunilor litorale, precum şi a continentelor, a arhipelagurilor şi a insulelor.

Numeşte Plankton *zonaric*, care trăeşte numaĭ în anumite zone a oceanuluĭ, fie la suprafaţă saŭ la fund; aşa de exemplu: *Siphonophoriĭ*, descoperiţĭ de *Chierchia*, staŭ distribuiţĭ vertical şi orizontal, dar niciodată maĭ sus de 1000 metri dedesuptul suprafeţeĭ apeĭ şi niciodată maĭ adînc de 1000 metri deasupra funduluĭ măriĭ.

Plankton *bathybic*, este acela care trăeşte aproape de fundul măriĭ fără să-l atingă; aicĭ aparţin multe *Phoeodariĭ*, unele *Meduse* şi *Siphonophorĭ*, mulţĭ *Crustaceĭ*, *Tomopteris euchaete*, *Megalocercus abyssorum*, etc.

Cînd plantele şi animalele trăesc constant numaĭ la suprafaţă, le numeşte *autopelagice*. Astfeliŭ sînt *Policittariile*, multe *Me-*

duse şi unii *Siphonophori*, *Ctenophori lobati*, unele specii de *Sagitta* şi unele *Copepode*. Cînd însă ele trăesc nu numai la suprafaţă, ci se scoboară şi în jos în păturile adînci ale oceanului, le numeşte *bathypelagice*. Pe aceste le subîmparte în :

A) *Nyctipelagice*, care se ridică la suprafaţă numai în timpul nopţii, în timpul zilei însă se retrag iar la fund. Astfeliŭ sînt multe *Meduse*, *Siphonophori*, *Pyrhosome*, cele mai multe *Pteropode* şi *Heteropode*, foarte multe *Crustacee*, etc.

B) *Chimopelagice*, care apar numai în timpul ernii la suprafaţă, vara însă se retrag la fund : mulţi *Radiolari*, *Ctenophori*, o parte din *Pteropode*, *Heteropode* şi *Crustacei* etc.

C) *Allopelagice*, care emigrează neregulat în direcţiunea verticală, cînd la suprafaţă cînd în fund, independente de oscilaţiunile temperaturii, care determină schimbul locuinţelor animalelor nyctipelagice şi chimopelagice.

In sfîrşit zice că s-ar mai putea numi animale *spanipelagice*, acelea care trăesc mai totdeauna în fundul mării (zonaric saŭ batibic) şi care numai arareori es la suprafaţă. Sînt unele animale, precum e *Athorybia* şi *Physophora* dintre *Siphonophori*, *Charibdea* şi *Periphylla* dintre *Meduse*, care mai în fiecare an se ridică la suprafaţă, dar numai pentru scurt timp, numai pentru puţine săptămîni saŭ cîteva zile.

Mai numeşte organizme *holoplanktonice*, pe acele care înoată libere tot ciclul evoluţiei lor, care n-aŭ nici un raport cu Benthosul (care sînt curat pelagice, zonarice saŭ batibice), precum sînt o parte din *Diatomei* şi *Oscilarii*, toate *Murracyteele* şi *Peridineele*; apoi toţi *Radiolarii*, multe *Globigerine*, *Medusele hipogenetice*, toţi *Siphonophorii* şi *Ctenophorii*, toate *Chetognatele*, *Pteropodele*, *Copelatele*, *Pyrosomele* şi *Thalidele* etc.; şi organizme *meroplanktonice*, pe acele care numai o parte din ciclul lor evolutiv înoată în mare, ceialaltă parte însă trăesc ca Benthos litoral (saŭ abisal), şi sînt reprezentate prin : o parte din *Diatomei* şi *Oscilarii*, *Fucoidele planktonice*, *Medusele metagenetice*, unele *Turbelarii* şi *Anelide*, etc., apoi mai sînt larvele pelagice a *Hydroidelor* şi *Coralelor*, a multor *Helminte* şi *Echinodermi*, *Acephale* şi *Gasteropode*, etc.

IV

In acest capitol se face o ochire asupra diferitelor organizme

care intră în constituţia Planktonuluĭ, şi care sînt foarte importante pentru fiziologia luĭ şi pentru schimbul materiilor din mărĭ; căcĭ ele constituesc în cea maĭ mare parte hrana primitivă. Se începe cu vegetatele şi anume cu *Protophytele,* din care Haeckel descrie şepte grupe caracteristice Planktonuluĭ:

1 *Chromaceele,* 2 *Calcocyteele,* 3 *Muracyteele,* 4 *Diatomeele,* 5 *Xanthelleele,* 6 *Dic tyoceele,* 7 *Peridineele.*

Apoĭ dintre *Metaphyte* enumeră singura clasă a algilor, din care cele maĭ multe aparţin *Benthosuluĭ litoral*; foarte puţine s-aŭ adaptat la viaţa pelagică, şi dintre acestea descrie treĭ maĭ importante:

1 *Halosphoareele,* 2 *Oscillatoreele* şi 3 *Sargaseele.*

Dintre *Protozoare, Rhizopodele* şi *Infusoriile* sînt foarte nepotrivit distribuite în ocean, în raport invers de cum sînt în apele dulcĭ. Infuzoriile (*Flagellatele* şi *Ciliatele*) sînt reprezentate în mare printr-un mare număr de speciĭ; cele maĭ multe însă aparţin Benthosuluĭ litoral, şi numaĭ puţine speciĭ înotătoare se află în cantităţĭ marĭ în Plankton: dintre *Flagellate Noctilucĭĭ,* dintre *Ciliate Tintinnoidele.* Cu atît e maĭ mare bogăţia oceanuluĭ în *Rhizopode, Thalomophori calcarosi* şi *Radiolari siliciosi.* Invălişurile lor formează cele maĭ însemnate sedimente ale oceanurilor, iar corpul lor moale serveşte ca hrană altor animale din Plankton.

Descrie apoĭ foarte amărunţit şi cu numeroase exemple: *Coelenteratele, Viermiĭ, Moluştele, Echinodermiĭ, Articulatele, Tunicatele* şi *Vertebratele,* arată cum unele aparţin numaĭ Benthosuluĭ, precum sînt *Spongiile,* altele, precum *Siphonophoriĭ* şi *Ctenophoriĭ,* sînt pelagice, cum unele într-un timp al vieţiĭ lor sînt benthonice, ca *Acephalele,* iar în alt timp cînd sînt larve iaŭ parte la formaţiunea Planktonuluĭ.

V

In acest capitol se tratează compoziţia Planktonuluĭ, şi autorul ajunge la rezultate contrariĭ acelora a luĭ Hensen. Hensen crede că Planktonul e de ajuns de uniform distribuit în ocean pentru ca după puţine pescuiturĭ să ne putem da seamă despre distribuţia luĭ în porţiunĭ foarte întinse din mare. Haeckel dincontra arată că: compoziţiunea Planktonuluĭ din diferite organizme, este atît din punct de vedere calitativ cît şi din cel cantitativ

foarte neuniformă, şi tot astfeliŭ este şi distribuţiunea luĭ în ocean după timp şi loc foarte neuniformă.

El împarte Planktonul din punctul de vedere al constituţiuniĭ în Plankton *polymikt* şi *monoton*.

Polymikt saŭ amestecat, îl numeşte pe acela care e constituit din organizme de diferite speciĭ şi clase, fără ca o singură formă saŭ grupă de forme să întreacă jumătatea volumuluĭ Planktonuluĭ total.

Monoton saŭ uniform, însă e acela care e constituit numaĭ dintr-o singură specie, gen, familie, saŭ ordin, în care o singură formă saŭ grupă de forme întrece jumătatea, adesea $^2/_3$ saŭ $^3/_4$ din volumul Planktonuluĭ total.

Pe acest monoton îl subîmparte în *pravalent,* cînd grupurile de aceiaşĭ formă întrec jumătatea volumuluĭ total pînă la $^3/_4$, şi *uniform,* cînd acestea se rîdică pînă peste $^3/_4$ şi formează aproape întreaga masă.

Autorul arată cum Planktonul se diferenţiază după timp şi loc. Pentru a căpăta o idee despre oscilaţiile temporale ale compoziţieĭ Planktonuluĭ, e de nevoe să se facă o serie neîntreruptă de observaţiunĭ în aceiaşĭ localitate în timpul unuĭ an; saŭ încă maĭ sigur a maĭ multor anĭ consecutivĭ, pentru ca din oscilaţiunile anuale şi lunare să putem căpăta un tabloŭ mediŭ general. O asemenea serie complectă de observaţiunĭ, comparabilă celor meteorologice, nu s-a făcut pînă astăzĭ; acestea ar fi tema fundamentală a *staţiunilor zoologice*.

Oscilaţiunile temporale care aŭ o acţiune schimbătoare asupra calităţiĭ şi cantităţiĭ compoziţiuniĭ Planktonuluĭ, le împarte în patru grupe: 1 *anuale,* 2 *lunare,* 3 *zilnice* şi 4 *orale.* Cauzele lor sînt felurite, parte meteorologice parte biologice. Sînt comparabile oscilaţiunilor temporale corespunzătoare fauneĭ şi floreĭ terestre, şi atîrnă pe deoparte de la condiţiunile climatologice şi procesele meteorologice, pe de altă parte de la diferitele condiţiunĭ biologice, maĭ cu seamă de la relaţiunile de reproducţiune şi dezvoltare. Precum dezvoltarea anuală a celor maĭ multe plante terestre e legata cu anumite perioade de timp, precum momentul germinaţiuniĭ, a dezvoltăriĭ frunzelor şi florilor, a fructificaţiuniĭ s-a adaptat în lupta pentru traiŭ la relaţiunile meteorologice ale anotimpurilor şi la alte condiţiunĭ de existenţă:

tot aşa este regulată şi dezvoltarea anuală a celor maĭ multe animale marine prin obicĭnuinţe hotărîte devenite ereditare; şi la ele e de mare însemnătate pentru apariţiunea lor periodică, pe deoparte influenţa oscilaţiunilor meteorologice, pe de altă parte raporturile ecologice.

Relativ la oscilaţiunile anuale zice autorul: că, precum sînt anĭ bunĭ pentru vin şi fructe, tot astfeliŭ sînt anĭ bogaţĭ şi săracĭ în Plankton. După ce citează maĭ multe observaţiunĭ streine, rezumă observaţiunile sale din timpul cînd studia meduzele. In anul întîiŭ eraŭ într-o localitate pe ţărmul Măriĭ Mediterane foarte multe, în anul al doilea puţine, şi în al treilea de loc. „Cînd pescuiam în Aprilie 1873 în golful din Smirna, era plin de pelagide marĭ, *Chrysaora hyoscella*; cînd în Aprilie 1887 am vizitat a doua oară acelaşĭ golf, n-am maĭ putut găsi nicĭ una din acele meduze; golful însă era plin cu altfeliŭ de meduze nedescrise pînă atuncĭ, *Drymonema cordelia*.

Anotimpul este pentru apariţiunea multor animale pelagice de aceiaşĭ însemnătate ca şi pentru dezvoltarea florilor şi formaţiunea fructuluĭ de la plantele terestre. Multe animale marĭ planktonice, ca *Meduse, Siphonophoriĭ, Ctenophoriĭ, Heteropodele, Pyrhosome*, etc., apar numaĭ într-o lună saŭ în timpul a cîtorva lunĭ din an. Cauza oscilaţiunilor lunare, după cum a arătat Chun, zace pe de oparte în relaţiunile de reproducţiune şi dezvoltare, pe de altă parte în temperatura schimbăcioasă a anotimpurilor. Relativ la oscilaţiunile zilnice spune autorul că fiecare naturalist care a pescuit şi observat timp maĭ îndelungat animalele şi plantele pelagice marine, ştie cît de neregulată e poziţiunea lor în diferitele zile, chiar la aceiaşĭ perioadă a anuluĭ saŭ în aceiaşĭ lună, cu care ar fi trebuit să iasă zilnic. De regulă e vremea şi vîntul care provoacă aceste neregularităţĭ. După un timp îndelungat fără de vînt se acopere suprafaţa măriĭ cu o grămadă de organizme pelagice; îndată ce un vînt rîdică valurile măriĭ, toate organizmele se afundă în păturile liniştite. Multe animale planktonice sînt sensibile faţă cu apa dulce şi se retrag îndată în urma uneĭ ploĭ puternice.

Oscilaţunile orale se explică uşor prin aceia că animalele apar la suprafaţa măriĭ numaĭ în anumite oare din zi, saŭ numaĭ în timpul a cîtorva oare din dimineaţă, altele de-amiază, iar al-

tele seara ; aşa de exemplu *Siphonophorii* şi *Heteropodele*, es la suprafaţă numaĭ în unele oare ; *Pteropodele*, *Pyrhosomele* şi multe crustacee, es la suprafaţă numaĭ în timpul nopţiĭ.

Diferenţiarea Planktonuluĭ maĭ depinde încă, ca şi fauna şi flora terestră, de deosebirile climatologice ale diferitelor zone.

Şi pentru Plankton, ca şi pentru organizmele terestre, trebue de căutat cauza acesteĭ diferenţierĭ în influenţa soareluĭ, a căriĭ acţiunĭ e mult maĭ puternică în *zonele tropice* decît în zonele *polare*: oceanele arctice caracterizate prin Plankton monoton din grupa *Diatomeelor*, *Beroidelor*, *Copepodelor*, *Pteropodelor*, oceanele zonelor stîmpărate prin Plankton monoton din clasa *Fucoidelor*, *Noctilucilor*, *Meduselor*, *Ctenophorilor*, *Salpelor*, *Schizopodelor*, etc., iar oceanurile tropice prin băncĭ de Plankton monoton, cu *Murracytee*, *Oscillatoriĭ*, *Physoliĭ*, *Pyrhosomiĭ*, *Ostrocode*.

Unul din factoriĭ ceĭ maĭ puternicĭ care face distribuţia neregulată a Planktonuluĭ în mare sînt *Curenţiĭ marinĭ*. Haeckel, deosebeşte patru feliurĭ de curenţĭ marinĭ : 1) *Halicurenti* (curentele marĭ oceanice), 2) *Bathycurenti* (deosebitele curente inferioare, adecă adîncĭ), 3) *Nerocurenti* (curentele litorale) şi 4) *Zoocurenti* (curentele locale ale Planktonuluĭ).

VI

In acest capitol autorul rezumă părerile sale asupra Planktonuluĭ, şi combate punct cu punct erorile în care a fost indus Hensen în studiul săŭ ; arată că Planktonul nefiind omogen, ci variabil şi oscilant, atîrnînd de la oscilaţiunile temporale metoda de numărare a individelor animale şi vegetale dintr-o localitate oarecare, e falşă întrucît crede ca prin ia să obţie o analiză cantitativă exactă a Planktonuluĭ.

Arată că metoda statistică a populaţiuniĭ oceanurilor, chiar dacă ar fi exactă din alte puncte de vedere, încă e falşă cînd se ia ca bază numărul individelor, căcĭ *un individ organic* nu e un tot care să se poată lua ca unitate de măsură, ci se deosebesc cel puţin treĭ categoriĭ de individe : 1 *celulele*, 2 *persoanele*, 3 *coloniile*. Numaĭ Protistele (Protozoarele şi Protophytele) sînt reprezentate ca individe actuale prin celule, *Histonele* însă (adecă Metaphytele şi Metazoariĭ) prin unităţĭ de o ordine maĭ superioară, persoane saŭ coloniĭ, care sînt alcătuite din maĭ multe celule, a-

şa e că numaĭ celulele izolate puteaŭ fi numerate, ca individe elementare organice, numaĭ ele daŭ o unitate aritmetică pentru astfeliŭ de numeraţiunĭ statistice.

Cînd însă Hensen dă în tabelele luĭ ca individe numărate, unele lîngă altele — categorie coordinate ! — Radiolarĭ izolaţĭ, coloniĭ de Siphonophorĭ şi tunicate, persoanele de Meduse, Tenophoriĭ, Echinodermiĭ şi Crustaceiĭ, oule şi persoanele de peştĭ ; pune la un loc numaĭ *mărimĭ incomensurabile* de deosebite valorĭ individuale ; acestea zice Haeckel ar putea fi comparabile pentru scopul săŭ, cînd s-ar număra toate celulele din ele.

De vreme ce fiecare peşte şi fiecare balenă mînîncă pe fiecare zi miliarde din acele organizme ale Planktonuluĭ, atuncĭ trebue, pentru a putea căpăta o ochire exactă despre schimbul materiilor în ocean, a se număra şi miliardele de celulele ce alcătuesc corpul acestor animale colosale.

Hensen maĭ crede că determinarea cantitativă a Planktonuluĭ pe lîngă interesul teoretic ştiinţific, are un interes practic pentru economia naţională, căcĭ numărîndu-se astfeliŭ individele planktonice, se ne putem face o idee de producţiunile măriĭ, precum prin calcul îşĭ face agronomul socoteală de producţiunile anuale de pe moşia sa.

Haeckel arată însă că agronomul îşĭ dă seamă de producţiunile sale anuale de pe cîmp saŭ din grădină după *greutatea* şi *masa* productelor, iar nu după numărul individelor. Căcĭ dacă s-ar ţinea de metoda luĭ Hensen ar trebui să-şĭ numere toate cartofele, firele de grîŭ, bobiţele de poamă, cireşele, etc. ; şi nu numaĭ aceasta, dar şi firele de iarbă, de buruene, care cresc pe cîmp pentru plantele folositoare ; şi acestea toate ar duce la acelaş rezultat ca şi socotelile luĭ Hensen.

Erorile fundamentale a teorieĭ Planktonuluĭ luĭ Hensen constaŭ după Haeckel : „în aceia că el consideră această problemă biologică atît de complicată drept una relativ simplă, că el tratează multe din părţile eĭ oscilante ca mărimĭ relativ constante, şi că crede să ajungă la recunoaşterea acestora prin o cale exactă de numeraţiune şi socoteală matematică.“

Dr. N. Leon.

Conferenţa Romînilor de peste munţĭ ţinută la Sibiu în Octomvrie 1890. *Dare de seamă amărunţită, cuprinzînd şi suplica delegaţilor romînĭ către împăratul împreună cu o bogată culegere de documente pe care se întemeiază acel art. (în cele 3 de pe urmă fascicule ale revisteĭ D-luĭ Cornelius Diaconovicĭ „Rumänische Revue“ pe Octomvrie, Noemvrie şi Dechemvrie 1890, apărută într-o singură broşură) Wien 1890.*

Se ştie că Romîniĭ de peste munţĭ, văzînd măsurile din ce în ce maĭ arbitrare ale guvernuluĭ maghiar faţă cu naţionalitatea lor, trimiseră în anul 1881 un număr de delegaţĭ la Sibiŭ, care să se sfătuiască şi să ia o hotărîre asupra purtăriĭ pe care Romîniĭ ar trebui să o ţină faţă cu uzurpările maghiarizmuluĭ. Acea conferenţă hotărî atuncĭ ca principiŭ abţinerea de la orĭce participare la mişcarea electorală din Transilvania, unde deocamdată este cu neputinţă ca să iasă vre-un candidat romîn din pricina cenzuluĭ cerut alegătorilor. In părţile ungureştĭ din protivă, Romîniĭ să ia parte la lupte electorale, întrucît în unele ţinuturĭ ar avea sorţiĭ de a fi aleşĭ. Pe lîngă proclamarea politiceĭ pasivităţiĭ, adunarea din 1881 maĭ întocmi şi un program de luptă în contra nedrepteĭ tratărĭ căreia este expusă naţiunea romînă.

Aceleaşĭ hotărîrĭ fură mănţinute de conferenţele Romînilor din 1884, 1887 şi în ultimul loc de acea din 1890.

Cererile Romînilor formulate de preşedintele D-l V. Babeş în şedinţa ultimă a conferenţiĭ sînt următoarele :

„In puterea situaţieĭ noastre naţionale, politice şi culturale, un rol însemnat ne este dat în viaţa statuluĭ din care facem parte. In puterea acesteĭ însemnătăţĭ, de care avem deplină conştiinţă, rîdicăm noĭ glasul pentru ca el să fie auzit şi înţeles chiar şi în cercurile conducătoare ale politiceĭ europene.

Sîntem şi ne simţim membri aĭ uneĭ marĭ familiĭ romîne de 11 milioane de suflete. Ca membri aĭ acesteĭ familiĭ, tindem la dezvoltarea materială şi culturală a romînizmuluĭ şi apărarea poporuluĭ nostru de toate înrîuririle streine. Cu toate acestea tăgăduim că am avea năzuinţĭ aşa numite daco-romane. Aparţinem monarhieĭ austro-ungare şi sîntem supuşĭ credincioşĭ aĭ coroaneĭ habsburgice.

Dorim o patrie fericită, o puternică Austro-Ungarie, aĭ căria bunĭ şi folositorĭ cetăţenĭ vroim a rămînea. Cerem însă ca să se recunoască faţă cu noĭ cel puţin dreptul patrieĭ cu toate urmările sale, şi să nu fim lăsaţĭ în puterea oarbeĭ patimĭ a protivnicilor noştri, care învederat lucrează la a noastră nimicire.

Nu tindem la unirea cu fraţiĭ noştri de dincolo, dar dorim o legătură cît se poate de strînsă a regatuluĭ romîn cu monarhia habsburgică. Dorim o unire economică cu regatul vecin şi dezaprobăm piedicile vamale ridicate între îmbele state în dauna amîndurora.

Dorim menţinerea bunelor relaţiĭ cu Romîniĭ pe tărîmul politic şi încheerea uneĭ convenţiĭ militare.

Aceste deziderate ale monarhieĭ noastre nu pot fi însă ajunse cît timp nemulţămirea Romînilor va stărui în acest stat, şi de aceia se îndreaptă şi către toate naţionalităţile monarhieĭ, pentru ca aceste toate să se declare în propriul lor interes solidare cu toate cererile Romînilor, cu atît maĭ mult că în jumătatea apuseană a imperiuluĭ ideia egalizăriĭ naţionalităţilor ş-a făcut acum drumul.

Elementul romînesc are o însemnătate pentru tripla alianţă şi este pe deplin conscient de ia. Cu cît ne vom putea dezvolta maĭ uşor, cu atîta maĭ tare va fi şi legătura pe care o vom opune năvălirilor streine."

In această formulare vedem oglindindu-se în chip preciz năzuinţele politiceĭ *actuale* ale Romînilor transcarpatinĭ şi care sînt : stăruinţa lor sub monarhia habsburgică, libera dezvoltare a naţionalităţiĭ lor unirea lor nu politică, dar intelectuală, morală şi economică cu Romîniĭ din Romînia liberă.

Maghiariĭ caută însă tocmaĭ ca să împiedece dezvoltarea naţională a poporuluĭ romîn, fiind-că nu cred în protestarea luĭ că vrea să rămînă membru al monarhieĭ lor şi se tem de tendinţile daco-romane, adecă de desfacerea luĭ de Ungurĭ şi alipirea luĭ către Romîniĭ din Romînia liberă.

In jurul acesta două interese marĭ se poartă lupta furioasă, desperată, încinsă între Romînĭ şi Maghiarĭ în părţile de peste munţĭ. Maghiariĭ se silesc cu o grabă febrilă de a îngusta numărul Romînilor prin deznaţionalizarea lor în favoarea maghiariz-

muluĭ; Romîniĭ luptă din răsputerĭ pentru a împiedeca o atare catastrofă.

Maghiariĭ aŭ pentru eĭ puterea cea covîrşitoare a statuluĭ, cu toate imensele-ĭ mijloace, cu toate nesfîrşitele-ĭ ademenirĭ. Romîniĭ nu pot opune decît patriotizmul, care se şi ascute nu e vorbă cu cît e maĭ mare apăsarea; în al doilea loc puterea cea cunoscută de împrotivire a raseĭ lor. Maghiariĭ întrebuinţează pentru a învinge pe Romînĭ mijloace draconice. Maĭ întîiŭ corupţia recompensînd pe Romîniĭ renegaţĭ, încuviinţînd numaĭ acestora posturile publice. Atacă apoĭ şcoalele lor, împunîndu-le limba maghiară şi desfiinţînd catedra de limba romînă de la universitatea din Cluj; înlăturînd limba romînă din biserica greco-romînă din Buda-Pesta, şi impunînd acesteĭ bisericĭ, în care de aproape 100 de anĭ se slujise în ambele limbĭ, a săvîrşi slujba numaĭ în limba grecească; întrebuinţînd fondul milelor bisericeştĭ, în loc la ajutorarea preoţilor sermanĭ, la mulţămirea pentru plecărĭ politice; persecutînd pe toţĭ Romîniĭ pe care îĭ ştiŭ devotaţĭ cauzeĭ naţionale, maĭ ales prin uricioase şi nedrepte procese de presă, în care delictele imputate scriitorilor romînĭ sînt judecate de un juriŭ compus din Maghiarĭ din care nicĭ unul nu cunoaşte limba victimelor răzbunăriĭ lor; pentru a găsi acest juriŭ excluziv unguresc, aŭ strămutat judecata tuturor proceselor de presă la Cluj, aproape singurul oraş maghiar din Ardeal, impunînd tuturor autorităţilor, chiar acelor din localităţĭ excluziv romîneştĭ, limba maghiară, încît pentru Romîn dreptate nu maĭ poate fi, neavînd el cuĭ să se plîngă aşa ca să fie înţăles; impunînd o terminologie nouă maghiară tuturor elementelor geografice romîneştĭ ale ţăriĭ, pentru ca Romînul să uite pe acele naţionale, şi să ajungă a se crede el singur strein în propria luĭ ţară; şi însfîrşit, lucru maĭ grav decît toate, mănţinînd printr-o *lege electorală excepţională* pe Romînĭ într-o minoritate măestrită, faţă cu imensa lor majoritate numerică. Iată, pe lîngă multe altele, prigonirile îngrozitoare cărora sînt supuşĭ fraţiĭ noştri de peste Carpaţĭ.

A. D. Xenopol.

Teohari Antonescu (absolvent al scoaleĭ normale superioare din Bucureştĭ), *Cultul Cabirilor în Dacia* studiŭ arheologic şi mitologic asupra unor monumente antice în mare parte inedite şi descoperite în regiunile Istruluĭ, cu XII tabele litografiate, Bucureştĭ, 1889, un volum în 8⁰ de 260 de paginĭ. Teză de licenţă.

Prin noul regulament al facultăţiĭ de litere din Iaşĭ s-a desfiinţat teza de licenţă. Credem că s-a făcut răŭ; căcĭ dacă fără îndoială multe teze eraŭ slabe, s-aŭ ivit îndestul de des şi lucrărĭ de valoare. Aşa la Iaşĭ putem aminti pe acea a D-luĭ Philippide, „Incercărĭ asupra stăriĭ sociale a poporuluĭ romîn în trecut"; acea a D-luĭ I. Bogdan, „Istoria Sarmisagetuzeĭ; în Bucureştĭ teza D-luĭ Lupu Antonescu, „Limba romînă în veacul al XVI-lea", care, cu toate neajunsurile eĭ (vezĭ critica eĭ în No. 4 al acestuĭ an) este o lucrare de valoare; acea a D-luĭ Constantinescu Rîmniceanu din Bîrlad, „Vrajba dintre Cantacuzineştĭ, Cantemireştĭ şi Brancoveneştĭ" (vezĭ anul I p. 477), şi altele încă.

Una din lucrările cele maĭ de valoare pe acest tărîm, este fără îndoială aceia pe care vroim s-o analizăm. Printre rămăşiţele de sculpturĭ aflate în Dacia se regăsesc unele care reprezintă scene ce se referă la cultul Cabirilor. Ele înfăţişază în totdeauna unul saŭ doĭ călăreţĭ ce calcă cu caiĭ lor peste corpul unuĭ om întins la pămînt. In faţa caluluĭ şi părînd a-l opri se află o femee, iar îndărăptul luĭ un alt om cu o tidvă de schelet în mînă. Figurile sînt încunjurate de doĭ şerpĭ ce se împreună cu boturile lor în capul unuĭ leŭ ce închee bolta făcută de eĭ. Se află pe lîngă aceste figurĭ principale, acele ale luniĭ, soareluĭ şi luceferilor. Adeseorĭ într-o a doua parte a tablouluĭ sub basoreliuful cel dintîiŭ se văd treĭ figurĭ stînd la masă şi lîngă ele saŭ dedesuptul lor un cîne, un corb saŭ cucoş, un peşte şi nişte arborĭ de chiparos; toate aceste elemente adiţionale variind foarte des, dar orĭcare ar fi ele, încunjurînd totdeauna figurile principale din susul reprezentăriĭ.

Studiul D-luĭ Antonescu are de scop a da o explicare deplină a acestor închipuirĭ ale mitologieĭ antice, şi d-sa a fost nevoit pentru a-şĭ ajunge ţinta a întra într-un studiŭ adînc şi amănunţit a credinţelor diferitelor popoare antice privitoare la Cabirĭ.

D-sa începe studiul săŭ prin descrierea monumentelor pe care se întîlnesc atare reprezentărî şi care sînt în număr de 19, din care 10 aflate pe teritoriul vechiĭ Daciĭ, iar celelalte 4 în apropierea luĭ, în regiunĭ învecinate cu cursul Dunăriĭ inferioare (vechiul Istru). Se vede decĭ ce interes poate înfăţişa studiul acestor monumente care reprezintă pe ele credinţele popoarelor ce aŭ locuit odată în cuprinsul Dacieĭ vechĭ.

Trecînd apoĭ la analiza acestor monumente, D-l Antonescu stabileşte pe deplin că ele se referă la cultul Cabirilor şi recunoaşte în cele 3 figurĭ de bărbaţĭ, acea calare, acea de după şi acea de sub cal, pe ceĭ 3 Cabirĭ, din care unul e ucis de ceilalţĭ doĭ. Femeia ce opreşte calul este zeiţa mumă Cibela saŭ Rhea. Celelalte simbolurĭ se referă la deosebite părţĭ ale aceluiaşĭ cult al Cabirilor, saŭ sînt împrumutate de la alte culturĭ precum aceĭ al luĭ Mithras.

După ce D-l Antonescu arată tocmaĭ alipirea cultuluĭ Cabirilor către altele asemănătoare, şi maĭ ales către acel al zeuluĭ aziatic Mithras, caută să precizeze data monumentelor ce ne-aŭ rămas despre cultul cabiric. D-sa constată întîiŭ o deplină identitate de factură în sculpturile basoreliefurilor cabirice şi acele ale cultuluĭ Mithriac; atribue apoĭ producerea îmbelor soiurĭ de monumente *acelorașĭ ateliere de sculptură și acelorașĭ meșterĭ.* Fiind însă că să ştie despre cultul luĭ Mithras că a fost întrodus oarecum în chip oficial în imperiul Roman, de la Traian înainte, apoĭ urmează că şi basoreliefurile cabirice, produse de aceleaşĭ mînĭ ca şi acele Mithriace, nu pot avea o vechime maĭ mare, că sînt decĭ datorite epoceĭ romane şi nu uneia anterioare, acceĭ a stăpîniriĭ dace.

Aicĭ ne pare că încheerea D-luĭ Antonescu este cam pripită. Maĭ întîiŭ, orĭcît de asemănătoare s-ar părea făptura basoreliefurilor Mithriace cu acele cabirice, ne pare cam îndrăzne de a întemeia pe această asemănare *de astăzĭ* a unor monumente păstrate în cea maĭ rea stare, o concluzie privitoare la identitatea artiştilor ce le-aŭ produs. Apoĭ arta poate rămînea staţionară seculĭ întregĭ, fără ca pentru aceasta productele eĭ să trebuiască a fi atribuite aceleiaşĭ epoce. Este în orĭce caz greŭ de admis ca Dacĭĭ şi cu Goţiĭ să fi aşteptat venirea coloniştilor romanĭ din Azia minoară pentru a figura credinţele lor în Cabirĭ, care pînă

la venirea acelora nu ar fi fost prin nimic reprezentate. D-l Antonescu, care dă cu tot cuvîntul cultul cabiric ca de origine frigo-tracică, decĭ național și la Geto-Dacĭ, și existent la eĭ din adîncă vechime, crede să nu fi închipuit eĭ niciodată figurile zeilor lor și să fi așteptat pe Romaniĭ din Azia să-ĭ învețe a o face? Apoĭ maĭ observăm și grosolănia sculpturiĭ acestor altare cabirice, care nu pot să fi fost datorite dălțeĭ ghibace a sculptorilor grecĭ și romanĭ, ci maĭ curînd aceleĭ nedestoinice a unor meșterĭ indigenĭ. Și dacă nicĭ basoreliefurile mithriace nu se deosebesc în execuția lor de acele cabirice, împrejurarea poate fi explicată tocmaĭ prin faptul că și acestea fură lucrate, după ce Dacia fu colonizată tot în atelierele meșterilor de icoane dace, care se îndeletniceaŭ maĭ înainte numaĭ cu de acele cabirice. Orĭcine va cerceta monumentele, fie ale cultuluĭ mithriac fie ale celuĭ cabiric, va fi lovit de un lucru: făptura figurilor cu totul deosebită de arta romană, nu numaĭ ca desăvîrșire în execuție, dar chiar ca stil și concepție. Să se compare bunăoară figurile de pe basoreliefurile acestor două culturĭ cu acele de Gețĭ saŭ Dacĭ de pe columna luĭ Traian. Noĭ credem că data acestor monumente ale cultuluĭ cabiric trebue urcată încă în perioada dacă a istorieĭ Dacieĭ, deși producerea lor va fi urmat înainte și în epoca romană a istorieĭ eĭ. Că nu s-aŭ desăvîrșit arta maĭ mult în producerea lor sub Romanĭ, se datorește împrejurăriĭ că arta religioasă este de obiceiŭ staționară și că ia nu învoește înoirĭ în figurarea tipurilor eĭ. Așa arta bizantină a rămas și astăzĭ tot aceia ce era cu o mie de anĭ în urmă.

In acelaș capitol D-l Antonescu maĭ susține și alte lucrurĭ neexacte; așa bunăoară d-sa ne spune că coloniștiĭ romanĭ adușĭ de Traian în Dacia *ar fi fost în mare parte din Azia*, precum s-a dovedit astăzĭ, și aduce în notă ca dovadă cursul (nepublicat) al D-luĭ Tocilescu de la Universitatea din Bucureștĭ. Asemenea susținere este tot ce poate fi maĭ falș, căcĭ dacă se constată netăgăduit că uniĭ coloniștĭ aŭ fost adușĭ din Azia, eĭ sînt departe de a forma elementul cel maĭ numeros, care era din potrivă alcătuit de Romanĭ, venițĭ ceĭ maĭ mulțĭ din Italia, deși Traian nu vroise a-ĭ aduce de aicĭ. Dacă se găsește de vr-o două orĭ pomenit pe Jupiter Tavianus, se gasește de 60 de orĭ amintit numele luĭ Jupiter ca zeŭ roman; și dacă se întîlnește cîte o singură dată numele luĭ Spedius Hermias Agathanghelus, Okeanos Socratis, Lisinia Calli-

tyche şi a altor cîtorva Grecĭ, numele roman de Iulius revine de 50 de orĭ acel de Aelius de 100 şi acel de Aurelius de 150 de orĭ! Faţă cu asemenea cifre se poate oare susţinea că elementul grecesc forma *majoritatea* coloniştilor romanĭ, cum o face D-l Antonescu?

Autorul maĭ susţine apoĭ încă un ce foarte curioz şi neînţeles, care vine să contrazică întreaga d-sale cercetare, şi ca să nu se creadă că ar fi o scăpare a minţiĭ d-sale, o repetă în maĭ multe locurĭ; anume că cultul Cabirilor ar fi fost „localizat numaĭ într-o parte din imperiul roman, fără legătură cu alte culte din Europa occidentală, un cult local al Dacieĭ, adecă propriŭ locuitorilor de sub administraţia romană şi provinciile apusene ale Romînimiĭ de astăzĭ, Muntenia, Banatul Timişoareĭ şi Transilvania (p. 71 şi 143) Cum poate susţinea D-l Antonescu localizarea acestuĭ cult în Dacia, cînd într-un lung capitol arată întinderea luĭ la Grecĭ, Azianĭ, în Italia şi chiar pînă la Germanĭ şi la Celţĭ? Cultul Cabirilor avea bine înţeles în Dacia nişte particularităţĭ osebitoare, d. e. cavalerul poartă ca arme în loc de o săcure, un bălaur dac. Dar cultul Cabirilor, în deobşte vorbind, este tot atît de puţin special al Dacilor precum era şi cultul luĭ Mithras.

Cu toate acestea nu rămîne maĭ puţin dovedit—şi aicĭ e meritul lucrăriĭ D-luĭ Antonescu — că cultul Cabirilor este de origine frigo-tracă, fiind bazat pe ideia reînvieriĭ naturiĭ celeĭ ucise prin frigul ierniĭ, saŭ pe cea a soareluĭ ce se cufundă în noapte la asfinţit pentru a răsări din noŭ a doua zi. Fondul acestuĭ cult este ideia nemuririĭ, pe care religiile cele vechĭ o aveaŭ maĭ mult saŭ maĭ puţin cu toatele, dar nu era învăţată decît în tainele misteriilor, pe cînd masa oamenilor era hrănită numaĭ cu fabule absurde. Partea decĭ morală a religieĭ exista şi la ceĭ vechĭ, dar era păstrată numaĭ pentru puţinĭ privilegiaţĭ, lucru ce tocmaĭ prin religia creştină a devenit un bun obştesc.

Aflarea cultuluĭ cabiric în Dacia este important, maĭ întîiŭ fiind-că adaugă încă o dovadă la cele existente asupra tracizmuluĭ Daco-Geţilor; şi dacă s-ar dovedi că basoreliefurile privitoare la el aŭ urmat a se fabrica şi sub stăpînirea romană, atuncĭ am avea o nouă dovadă despre stăruinţa poporaţieĭ dace sub oblăduirea romană, de oarece s-ar regăsi obiectul cultuluĭ eĭ trăitor şi în lucrare după cucerirea romană.

Cartea D-luĭ Antonescu dovedeşte o bogată şi solidă erudi-

ție. Stilul săŭ este ușor și curgător, dar prea plin de franțuzizme, un neajuns ce în loc de a se restrînge, se lățește necontenit în scriirile romîne, fără perspectivă macar de a i-se putea pune o stavilă.

A. D. Xenopol.

International Journal of Ethics. *Devoted to the Advencement of Ethical Knowledge and Practice* (Issued quarterley).

In Filadelfia a început a apărea anul acesta, de la Octomvrie, prima *revistă internațională de Etică.*

Avem înaintea noastră întîiul număr al acestuĭ însemnat document cultural. Istoria civilizațiuniĭ îl va cita, spre onoarea acesteĭ epoce, ca un exemplu de adîncul interes științific la care s-aŭ ridicat teoriile filozofice despre viață.

Organele speciale, destinate strîngeriĭ de cunoștințe positive despre natura lucrurilor, despre legile succesiuneĭ saŭ coexistențeĭ fenomenelor fizice și psihice, eraŭ și vor fi totdeauna necesare pentru progresul științeĭ curat teoretice, pentru înțelegerea lumiĭ. Dar înțelegerea singură nu răspunde la toate cerințele organizațiuniĭ și viețiĭ noastre sufleteștĭ. Ia satisface trebuința intelectuluĭ, dar lasă încă pe aceia a voințiĭ și a sentimentuluĭ nemulțămită.

Știința pentru știință dă astfeliŭ, alăturea cu sine, locul necesar și important științiĭ pentru viață, științiĭ practice.

Etica stă în fruntea acesteĭ ramurĭ a preocupațiunilor intelectuale, care aŭ de scop a orienta pe om asupra mijloacelor de obținere și augumentare a fericiriĭ; ia le domină și le cîrmuiește pe toate, pentru că le dă scopul cel maĭ înalt și le indică direcțiunea generală, pentru că vorbește și se ocupă de condițiunile de fericire *generală.*

Revista internațională de Etică, o publicațiune reclamată de mult de interesul viŭ ce inspiră din ce în ce maĭ intensiv problemele morale în epoca noastră, s-a născut din transformarea revisteĭ *Ethical Record,* organul *Societăților pentru cultura etică,* din America. Ia și-a lărgit cadrul cestiunilor în conformitate cu scopul săŭ, și îșĭ pune ca program :

1. A face să progreseze studiul eticeĭ și al celorlalte științĭ, întrucît ele se raportează direct la conduită.

2. A discuta probleme morale speciale provocate de complexitatea crescîndă a vieţiĭ moderne.

3. A introduce un mijloc de critică în artă, literatură şi politică, din punctul de vedere al efectuluĭ lor asupra caracteruluĭ naţional şi individual.

4. A da informaţiunĭ privitoare la lucrărĭ practice de educaţiune şi moralizare ce n-ar fi sprijinite pe o bază dogmatică.

Intre colaboratoriĭ regulaţĭ aĭ revisteĭ s-aŭ înscris peste cincĭzecĭ de scriitorĭ cunoscuţĭ din America şi Europa: ba chiar din Azia. Ceĭ maĭ mulţĭ sînt profesorĭ de Universitate. Dintre aceştia amintesc pe *Sidgwick* (Cambridge), *William James* (Hovard) *Höffding* (Copenhaga), *G. V. Gizycki*, *Paulsen*, *Dilthey*, *Lazarus* (toţĭ patru în Berlin), etc.

Comitetul de redacţiune e compus din:

Felix Adler, promotorul mişcăriĭ etice, şi întemeetorul celiĭ dintîiŭ „societăţĭ pentru cultura etică"; *Stanton Coit*, care a contribuit mult la transportarea aceleĭ mişcărĭ culturale pe continentul Europeĭ; *G. V. Gizycki*, cunoscutul etician german; *Jodl*, profesor la Universitatea din Praga, autorul uneĭ preţioase istoriĭ a eticeĭ; *J. S. Mackenzie* din Manchester, *J. H. Muirhead* din Londra, *Josiah Royce*, profesor la Universitatea din Hovard.

Intre ceilalţĭ colaboratorĭ însămnăm pe D-l *Salter* şi pe D-ra *Elena Lange*, ale căror nume nu sînt necunoscute cetitorilor *Arhiveĭ*.

Numărul întîiŭ al *Revisteĭ internaţionale de Etică* conţine, între alte articole importante, un studiu de *Sidgwick* „despre moralitatea lupteĭ", unul de *Höffding*: „despre legea relativităţiĭ în Etică", altul de *Felix Adler*: „libertatea asociaţiuniĭ etice", şi maĭ multe recenziunĭ critice de *G. V. Gizycki*.

A fost dat astfeliŭ geniuluĭ practic al Americeĭ să ajungă a face o realitate din visul bătrîneĭ Europa, şi să strîngă împrejurul uneĭ ideĭ nouă forţele intelectuale contimporane din maĭ toate ţările culte.

I. Găvănescul.

— —

L'évolution juridique dans les diverses races humaines, par *Ch. Letourneau*, secrétaire général de la société d'Anthropologie, professeur à l'école d'Anthropologie, Paris Lecrosnier et Babé, 1891, pp. 540.

Cînd considerăm cît de jos se găsește punctul de plecare al înălțimiĭ morale la care s-a ridicat pînă azĭ omul, o bărbătească mîndrie întărește curajul nostru și ne oțelește vointa; căcĭ speranța unor timpurĭ de viață maĭ ideală trece pe dinaintea ochilor ca o fermecătoare vedenie a unuĭ viitor maĭ fericit, a unuĭ „viitor de aur". Faza actuală a moralitățiĭ apare ca o verigă neînsemnătoare în lanțul indefinit de transformărĭ la care e supusă dezvoltarea morală a omeniriĭ.

Această speranță și consolare o sugerează lectura scrierilor D-luĭ *Ch. Letourneau.* Atît în operile sale precedente: *L'évolutiod de la Morale* (1887), *l'évolution du mariage et de la famille* (1888), *l'évolution de la proprieté* (1889), *l'évolution politique dans les diverses races humaines* (1890), cît și în lucrarea sa recentă, *l'évolution juridique,* apărute toate în biblioteca antropologică, D-l Letourneau caută a reconstrui treptele progresuluĭ moral în omenire, utilizînd pentru acest scop un bogat material de fapte antropologice și sociologice.

In ultima sa scriere, autorul adună și interpretează legile, instituțiunile, moravurile, etc., de la diferitele rase umane, începînd de la cele maĭ inferioare, și urmărind treptat linia generală ce indică înălțarea continuă a conștiințiĭ către un ideal maĭ curat de justiție. După ce (în cap. 1) studiază originea dreptuluĭ, stabilește rădăcina luĭ biologică, actul reflex, și descrie dezvoltarea luĭ embriologică, autorul expune (în cap. 2) formele cele maĭ inferioare ale dreptuluĭ, așa cum se găsesc la „triburile republicane". Apoĭ, în șase cap. succesive, descrie justiția la diferite monarhiĭ barbare, marĭ și micĭ, și justiția la Chinejĭ. In partea a II-a se analizează justiția la rasele barbare (cap. 9), la Arab (cap. 10), la Evreĭ (cap. 11), la Indieni și Perșĭ (cap. 12), la Grecĭ (cap. 13), apoĭ la Romanĭ (cap. 14 și 15), la Arieniĭ barbarĭ (cap. 16), la Germanĭ (cap. 17) și în fine justiția feudală (cap. 18). In ultimul capitol, autorul trage concluziunile pe care i-le dictează în

mod natural faptele expuse. „Instinctul, foarte imperfect de justiție, care există în adevăr azĭ în crierul celor maĭ mulțĭ oamenĭ ceva maĭ cultivațĭ, nu e decît rezultatul viețiĭ strămoșilor, o achizițiune înceată și penibilă, transformațiunea psihică, idealizarea trebuințiĭ de răzbunare (p. 488)“. Această trebuință, prin reglementare continuă, începu a se manifesta apoĭ sub forma „talionuluĭ“ în urmă sub aceea a compenzațiuniĭ precuniare care revenia maĭ întîiŭ însușĭ individuluĭ atins, apoĭ șefuluĭ statuluĭ. Acest feliŭ de percepere a compenzațiuniĭ de către stat contribui la purificarrea trebuințiĭ de răsbunare, căcĭ indiviziĭ nu maĭ speraŭ pentru eĭ foloase materiale. Iar cînd statul se însărcină chiar cu urmărirea crimelor, ideia justițieĭ abstracte, impersonale, începu a încolți în spiritul oamenilor. Atuncĭ nu se maĭ răzbună individul vatamat, ci societatea organizată.

Dar dispozițiunea de răzbunare ramase, deși răzbunătorul s-a schimbat. Chiar azĭ pedepsirea, criminalilor e încă privită ca o *răzbunare socială*. „Justiția noastră, observă cu dreptate D-l Letourneau, se inspiră încă de un vag sentiment de mînie legală, ecoŭ temperat al vechiĭ taliunĭ strămoșeștĭ.“ Dar evoluțiunea nu se va opri aicĭ. Ca în toate scrierile sale, autorul aruncă și aicĭ o privire profetică asupra viitoruluĭ. Un spirit, care cunoaște mersul omeniriĭ din pătrunderea filozofică a trecutuluĭ se expune rar a face prooróciĭ mincinoase. „Justiția viitoare, credem cu D-l Letourneau, nu va maĭ pedepsi; ci va căuta numaĭ a prezerva societatea, și pe cît se poate, a educa“ (p. 50). Începuturĭ de acest feliŭ se și văd în Elveția.

Marea însemnătate și utilitatea încontestabilă a acesteĭ opere, și în general a lucrărilor d-luĭ Ch. Letourneau constă în bogatul material istoric și sociologic, în abondența prodigioasă de fapte care susțin afirmațiunile și concluziunile autoruluĭ. Această colecțiune savantă și aprețiare judicioasă a probelor experimentale aduce, fără îndoială, un mare serviciŭ la construirea Eticeĭ științifice la care lucrează cu atîta sirguință spiritul modern.

Iar din punct de vedere practic, cunoașterea maĭ exactă a trecutuluĭ moral al omeniriĭ va întări și maĭ mult credința în posibilitatea de a atinge, în viitor, un ideal maĭ înalt și maĭ curat

decît cel dominant astăzĭ. Astfeliŭ, mişcarea morală ce pleacă din America, această grandioasă mişcare culturală modernă, slavă şi mîndria timpuluĭ nostru, va putea găsi în istorie atît explicarea naturală a succesuluĭ săŭ actual, cît şi speranţa în triumful săŭ viitor.

I. Găvănescul.

NOTIŢE ŞI INFORMAŢIUNI

Cunoscutul filo-romîn *Franz Adolf Wickenhauser,* care trăia de maĭ mulţĭ anĭ ca pensionar retras la Cernăuţĭ, a murit în ziua de 25 Martie a. c., în vîrstă de 81 anĭ. Răposatul ş-a cîştigat merite pe tărîmul istoriografieĭ romîne, publicînd maĭ multe culegerĭ de documente păstrate la deosebitele mînăstirĭ din Bucovina, punînd în fruntea fiecăriĭ colecţiĭ cîte o istorie a mînăstiriĭ respective pe baza documentelor.

Publicarea documentelor este pretutindenea făcută numaĭ în traducere germană, sub titlul *Molda oder Beitrage zur Geschichte der Moldau und Bukovina.* Apucâ a publica pînă la moartea luĭ colecţiile şi istoria mînăstirilor Solca, Bohotinul, Moldaviţa, Rădăuţiĭ şi Schitul-Mare (aceste din urmă numaĭ istoricul lor). Deşi publicarea documentelor în limba germană era cam nepotrivită, totuşĭ reposatul *Wickenhauser* a făcut un mare serviciŭ istorieĭ Romînilor, dînd la lumină o sumă de interesante documente care de altfeliŭ ameninţaŭ să rămînă necunoscute.

Observaţiune directă a uneĭ formaţiunĭ de grindină. Observaţiunea s-a făcut la sfîrşitul luneĭ Septemvrie 1879 de către profesorul *Giovanni Tositti* la ţară la poalele munţilor Alpĭ carnicĭ, pe cînd el sta la fereastra uneĭ case care forma cu alte două case vecine o singură curte. Fereastra cea situată spre resărit făcea cu putinţă ca se fie văzut învălişul caseĭ celeĭ maĭ puţin înalte cu frontul săŭ îndreptat spre sud. Ziua era înaintată şi

ploaea cădea în torente. Un vînt răce de nord sufla atît de puternic încît șiroaele de ploae ce cădeaŭ peste casa vecină eraŭ răspinse și rîdicate în sus în niște picăturĭ groase. Deodată începu se bată întrun interval scurt un vînt de la sud care provocà un joc minunat din toate aceste picăturĭ. In mijlocul acestuĭ joc de picăturĭ se putură observa o mulțime de globulețe de ghiață (grindină). După încetarea vîntuluĭ de sud încetâ imediat și formațiunea grindiniĭ la revenirea vîntuluĭ de sud acelaș fenomen se putu observa din noŭ. Din nenorocire însă profesorul Tositti n-a putut pune mîna pe nicĭ un grăunte de ghiață, fiind ploaea prea mare și ele căzînd jos se înecaŭ în apă și dispăreaŭ, la început profesorul simți impresiunea că vede fulgĭ de zăpadă în formațiune și apoĭ globulețe de ghiața. In timpul acestuĭ fenomen nu s-aŭ observat descărcărĭ de electricitate.

O telegramă din Washington comunică o expedițiune arctică cu sania. Această expedițiune va fi condusă de inginerul civil *Peary*. Locul de plecare va fi golful *Inglefield*, lîngă țermul apusan al *Gröenlandeĭ* în direcțiunea nordesticâ. Expedițiunea se compune din oamenĭ anume aleșĭ, ia se va pune în mișcare în ziua de 1 Maiŭ din punctul *New Bedford*. Cheltuelile le va purta societatea științifică geografică a statelor unite.

Entovalva Mirabilis este o scoică ce s-a găsit trăind ca parazită în cavitatea stomahală la *Holuturiĭ*; ia e lungă de 2—3 mm.. Valvele nu staŭ închise, ci crăpate așa că mantaua esă crescînd în afară pe deasupra lor pînă le acopere. Piciorul este foarte bine dezvoltat; pe el se află un feliŭ de ventuză, prin ajutorul căreia se fixază de părețiĭ cavitățiĭ stomahale. Dacă se scoate scoica afară din corpul Holuturieĭ atuncĭ se tîrîe prin ajutorul piciorului. Piciorul este atuncĭ într-o mișcare continuă; necontenit e scos afară și tras din noŭ în năuntru. In partea posterioară a corpuluĭ se lipesc amîndouă jumătățile mantaleĭ pentru a forma un feliŭ de clopot, care închide un spațiŭ în care se află ouăle. Animalul e hermafrodit.

Congresul internațional de geologie va începe a cincea sa

ședință la 26 August 1891 în Washington. Comitetul de organizațiune dorește nu numaĭ scăderea prețuluĭ pentru călătorie, ci și dacă eventual s-ar face oarecare excursiunĭ cu trenul, și din acest motiv roagă pe toțĭ geologiĭ străinĭ, care ar dori să ia parte la congres și la excursiunĭ să se anunțe de timpuriŭ la secretarul *S. F. Emmons 1330, F. Street, Washington.*

D. C.

Congresul internațional de hygienă și demografie se va deschide la 10 August sub președința Prințuluĭ de *Wales* în Londra.

Al doilea congres internațional al *ornithologilor* va ave loc la *Rusaliĭ* în Budapesta; începutul ședințelor va fi la 17 Maiŭ, sfîrșitul lor la 20. Pe lîngă congres vor ave loc maĭ multe excursiunĭ. S-a plănuit ca congresul să se împartă în șepte secțiunĭ și anume: 1 *Sistematica,* 2 *Biologia,* 3 *Anatomia,* 4 *Avigeografia,* 5 *Ovologia,* 6 *Migrațiunea,* 7 *Ornithologia-economică.* Președinte științific este D-l D-r *Otto Herman.*

La 23 Martie a murit la Praga. D-r *Robert Maly,* în vîrstă de 51 anĭ profesor de chimie.

La 26 Martie a murit la *Schöneberg* lîngă *Berlin* matematicul profesor D-r Benno Klein, în vîrstă de 45 de anĭ.

La 31 Martie a murit la Leipzig profesorul de botanică D-r *Augsut Schenk,* în vîrstă de 75 de anĭ.

N. L.

Spre știință

Autorii care doresc ca scrierile lor să fie publicate în „Arhivă“ vor binevoi a-şĭ trimite manuscriptele pe adresa D-luĭ *Gr. C. Buţureanu*, Secretarul general al Societăţiĭ, Iaşĭ, strada Buna Vestire No. 6. Articolele priimite se citesc în şedinţele Societăţiĭ, care decide asupra publicăriĭ lor.

Tot pe această adresă se priimesc publicaţiunile, despre care autoriĭ saŭ editoriĭ lor ar dori ca să se facă dărĭ de samă saŭ anunţurĭ în Revista noastră.

DIRECŢIUNEA

CURSURILE LIBERE

ȚINUTE IN AULA UNIVERSITAȚIĬ DE IAȘI

Semestrul al II, an. 1890—91.

In fiecare LUNI de la 8—9 seara va ținea curs D-l *A. D. Xenopol* despre *Istoria veche a Romînilor* 10 lecțiunĭ, după care va urma D-l *A. Suțu* despre *Arta la Grecĭ* 6—8 lecțiunĭ.

„ „ MIERCURI de la 8—9 seara va ținea curs D-l *Vas. C. Buțureanu* despre „Chimia experimentală“ : *Teoria atomică* 10 lecțiunĭ, după care va urma D-l *D-r Socor* despre *Simțul vederiĭ.*

„ „ SÎMBĂTĂ de la 8—9 seara va ținea curs D-l *I. Găvănescul* despre „Introducere în Filozofie“ : *Concepțiunile despre lume* 10 lecțiunĭ, după care va urma D-l *Gr. Alexandrescu* despre *Legislația și moravurile* 4 lecțiunĭ și după aceasta va urma D-l *H. Tiktin* despre *Introducere în linguistică.*

An. II No. 10—12 APRIL—IUNIE 1891

ARHIVA
SOCIETĂȚII ȘTIINȚIFICE ȘI LITERARE
DIN IAȘI

APARE ODATA PE LUNA

SUMARIU

IAȘI

EDITURA SOCIETĂȚII ȘTIINȚIFICE ȘI LITERARE DIN IAȘI

1891

An II. No. 10—12 APRIL—IUNIE 1891

ARHIVA
SOCIETĂȚII ȘTIINȚIFICE ȘI LITERARE
DIN IAȘI

APARE ODATĂ PE LUNĂ

SUMARIU

IAȘI

EDITURA SOCIETĂȚII ȘTIINȚIFICE ȘI LITERARE DIN IAȘI

1891

ARHIVA

SOCIETĂȚII ȘTIINȚIFICE ȘI LITERARE

DIN IAȘI

HIPNOTIZMUL

la

ALIENAȚI.

de

D-r I. V. Ștefănescu

Medic primar al Spitalului "Pulheria Ghika" Hîrlău.

Un caz de nebunie halucinatorie vindecat prin suggestiune hipnotică.

In practica mea psiho-terapeutică, care datează deja de cîțî-va anĭ, n avusem încă ocaziunea de a întîlni un bolnav atins de alienațiune mentală, pe care să-l supun acestuĭ noŭ agent terapeutic.

Deși cunoșteam foarte bine rezultatele obținute de D l Aug. Voisin în Franța și de alțĭ cîțĭ-va alieniștĭ din celelalte țărĭ, totușĭ cazurĭ de alienație mentală propriŭ zisă, pe care să le tratez prin suggestiune, nu intrase încă în domeniul încercărilor mele.

O ocaziune însă mi să oferi de Onor. Epitropie a caseĭ Sf. Spiridon, care prin adresa, No. 963 din anul 1890, îmĭ trimite de la Iașĭ un bolnav, pe care o comisiune de medicĭ distinșĭ din localitate îl găsise atins de halucinațiunĭ, și opinase că ar fi nimerit să fie tratat prin hipnotizm.

In adevăr în ziua de 5 Aprilie, anul trecut, am primit și

internat în căutarea Spitaluluĭ filial Hîrlăŭ, ce am onoare a dirija, pe numitul tînăr Alexandru Popovicĭ.

Trebue să o spun din capul loculuĭ, că nu fără hezitaţiune am întreprins cura acestuĭ om, asupra căruia, de altmintrelea, eram cu totul lipsit de lămurirĭ privitoare la starea luĭ, şi nicĭ la admisiune nu era însoţit de vre-una din rudele sale, care să mă lumineze asupra trecutuluĭ săŭ şi a chipuluĭ cum a izbucnit această boală.

Abia maĭ tîrziŭ, numaĭ cînd acest tînăr deplin vindecat a fost încredinţat părinţilor săĭ, am putut complecta celelalte lămurirĭ asupra trecutuluĭ săŭ.

Am început dar în condiţiunĭ nefavorabile, căcĭ eram lipsit de unul din elementele capitale, de la care atîrnă cu siguranţă succesul tratamentuluĭ.

Iată în scurt rezultatul primuluĭ examen al acestuĭ pacient: un tînăr ca de 22 anĭ, ţăran, locuitor în Com. Văicenĭ (Distr. Iaşĭ), neînsurat. Constituţie bună, viguros, talie mijlocie, bine conformat în toate detaliile. Intîia impresie ce ne face este acea a unuĭ om distras, indolent ; vorbeşte singur, face diferite mişcărĭ din cînd în cînd cu mînile, cu corpul saŭ cu faţa. Une-orĭ şueră, alte-orĭ cîntă, zimbeşte, să rîdică şi merge, să roteşte, apoĭ iar să aşază ca un om dus pe gîndurĭ ; alte-orĭ să repede să prindă ceva din văzduh ; stupeşte în aer, pe păreţĭ. Mînile luĭ sînt veşnic ocupate întorcînd, sucind şi mutînd diferite obecte din locurile lor. In fine să joacă ca un copil. In timpul acesta adese-orĭ vorbeşte într-una, şi povestirele luĭ de foarte multe orĭ să referă la subiecte religioase şi recitărĭ de rugăciunĭ.

E în stare de a păstra această atitudine oare întregĭ fără a să adresa cuĭ-va, fără a ofensa pe cine-va. Doarme foarte puţin ; cea maĭ mare parte din timp este în mişcare şi vorba-ĭ fără sens şi incoherentă.

In fine une-orĭ trăsăturile delirіuluĭ şi exaltaţia lor sînt aşa de numeroase şi mobile în cît e greŭ a le fixa într-un tabloŭ exact şi complet.

Dacă i să vorbeşte, respunde imediat; dar respunsurile luĭ sînt puerile. Este de altmitrelea supus şi nu refuză nicĭ alimentele nicĭ medicamentele.

Examinările ulterioare m-aŭ făcut să constat că multe din

zvîrcolirile unuĭ maniac le găsesc exprimate la acest individ.

Agiolația, tulburarea generală, incoherența există de o dată în toate facultățile luĭ celebrale. Facultățile de a simți, impresiunile exterioare, de a evoca sensațiunile vechĭ, de a le asocia în de ele și de a reacționa prin manifestațiile voințeĭ îĭ sînt toate exaltate ; toate la dînsul funcționează de o dată, fără regulă, fără metodă, fără subordinațiune.

Fizionomia sa este caracteristică, acum roșie, acum palidă, și anemică, dar veșnic trăsăturile îĭ sînt mobile și dezordonate. Ochiĭ îĭ are une orĭ cu o căutătură selbatecă și neastîmpărată, alteorĭ ficșĭ, pare că ar reflecta exaltațiunea și succesiunea repede a cugetărilor luĭ.

Cu toate acestea, cum am zis maĭ sus, nu este furios nicĭ agresiv, și în tot timpul tratamentuluĭ l-am putut lăsa fără pericol la un loc cu ceĭlalțĭ bolnavĭ cu mintea sănătoasă.

Nicĭ unul din stigmatele propriĭ ale histerieĭ saŭ ale altor nevroze n-am găsit la acest bolnav.

Examenul amărunțit al diferitelor organe m-aŭ asigurat că ele nu sînt turburate în funcțiunile lor fiziologice și afară de niște turburărĭ diseptice însoțite de constipație n-am observat nimic anormal.

Afecțiunea luĭ mentală datează deja de cîte-va lunĭ ; ia s-a declarat pe cînd acest tînăr făcea încă serviciul săŭ militar, probabil în urma vre-uneĭ suferințĭ sufleteștĭ, ce a avut de îndurat ; ceia ce i-a și atras reformarea și trimiterea spre a fi internat în vr-unul din spitalele din Iașĭ.

El s-a născut din părințĭ sănătoșĭ și nicĭ aceștia nicĭ celelalte rude ale sale n-aŭ, nicĭ n-aŭ avut cu dînsul vre-o înrudire patologică. Insușĭ el în trecut n-a fost atins de cît de afecțiunĭ banale, care n-aŭ nicĭ un raport cu cea prezentă și pe care nicĭ nu le pot acuza că i-ar fi lăsat vre-o predizpoziție cerebrală.

Cred că cu aceste pot considera ca terminat tabloul patologic al bolnavuluĭ, pe care în ziua de 7 Aprilie 1890 l-am supus la cea întîiŭ încercare de hipnotizm.

Modul de a opera. Pentru a fi complect cred necesar a mă opri la descrierea procedeuluĭ, pe care l-am întrebuințat.

Așez bolnavul pe un scaun în fața mea și a lumineĭ, care vine din astă parte. Rămîn singur cu dînsul într-o cameră unde

nicĭ prezenţa persoanelor streine, nicĭ zgomotul nu ne supără. Incep întîiŭ cu un ton insinuant a-l prepara îndemnîndu-l să mă *asculte cu luare aminte să să supue sfatuluĭ meŭ, care-ĭ este de folos* etc., *să să lese în voe . .* ; *să să uite drept la degetele mele*, pe care i le apropiiŭ la cîţĭ-va centimetri de ochĭ.

Vorba mea caută să fie limpede, curgătoare, înţeleasă, neîncurcată, sacerdotală ; intonaţiunile eĭ caut a le modula în aşa chip, pentru a insufla încrederea şi ascultarea pe nesimţite.

Repeţirile urmează una alteia : *lasă-te în voe, nu te gîndi la nimic, uită-te drept la degetele mele, nu te mişca de loc . . acuşĭ are să-ţĭ vie un somn uşor şi bine făcător . . Trupul tăŭ chiar a început să să îngreue de somn* etc., etc.,.

Apoĭ de îndată ce observ cea maĭ mică influenţare, devin din ce în ce maĭ îndrăzneţ, maĭ poroncitor ; îmĭ îngroş voacea, îmĭ încordez atitudinea şi nu încetez nicĭ un moment a-l domina cu privirea, cu vorba, cu întreaga persoană, impunîndu-ĭ saŭ solicitîndu-ĭ necontenit o supremă silinţă spre a-şĭ concentra atenţiunea la spusele mele, făcîndu-l să înţeleagă, dacă este nevoe, că somnul nu este indispensabil pentru a ajunge la scop, dar numaĭ o stare în care el nu maĭ aude, nu maĭ simte, nu maĭ vede din tot ce-l încunjură decît pe mine.

In maĭ multe rîndurĭ pe lîngă suggestiunea verbală am maĭ întrebuinţat *passe*, apoĭ fricţiunĭ uşoare pe diferite zone ale corpuluĭ, care toate îmĭ daŭ contingentul lor de hipnoză pentru a provoca acea stare de linişte, de extaz, de imobilitate absolută, uneorĭ de somn maĭ mult saŭ maĭ puţin profund, de concentrare excesivă a atenţiuneĭ, în ultimul loc, şi ceia ce mă interesa pe mine aproape exclusiv, stare de suggestibilitate maĭ mare saŭ maĭ mică. Cînd am crezut că această stare am ajuns a o provoca, atuncĭ încep în ordine şi tot cu aceiaşĭ metodă ca la hipnotizare întreaga serie a suggestiunilor curative, începînd cu acele maĭ uşor de inculcat şi de executat şi urmînd în şedinţele viitoare gradat, pentru a încheia cu cea privitoare la rezultatul final : schimbarea în bine, regularizarea tuturor funcţiunilor, în fine vindecarea.

Este uşor de înţeles cu cîte greutăţĭ am avut de luptat în prima şedinţă la acest bolnav neastîmpărat şi greŭ de hipnotizat.

Cu toate acestea după treĭ hipnotizărĭ succesive, zilnice, am reuşit deja a-ĭ aduce somnul noaptea, a-l face maĭ calm, ziua maĭ liniştit, într-un cuvînt maĭ puţin agitat.

Pînă la 15 Aprilie i-am făcut suggestiunĭ hipnotice zilnice cu rezultate simţitoare în bine.

Cu începere de la această epocă însă am început a rări şedinţele, lăsînd 2—3 zile interval între ele, încît la finele luneĭ Aprilie bolnavul era complect vindecat.

In primele zile ale luneĭ următoare Maĭ, bolnavul examinat cu atenţiune, nu maĭ prezenta absolut nimic din agitaţiunile şi aiurările luĭ anterioare, dar l-am ţinut în observare încă pînă la 16 Maĭ, cînd tatăl săŭ auzind de această însănătoşare a venit de l-a luat acasă, în culmea recunoştinţeĭ şi a admiraţiuniĭ minunateĭ vindecărĭ.

Iată nouă lunĭ de atuncĭ şi acest tînăr, după ştiinţele ce am, continuă a fi sănătos ne maĭ prezentînd nicĭ o urmă din boala luĭ :

Incheere.

Observaţiunea acestuĭ bolnav ne demonstră o dată maĭ mult de cîtă utilitate şi cît de energice sînt efectele suggestiunilor hipnotice chiar în psihiatrie.

Iată un om tinăr atins de o afecţiune mentală esenţială, caracterizată prin apucăturĭ maniace şi delirante, supus tratamentuluĭ suggestiv şi vindecat complect într-un timp relativ destul de scurt printr-o serie de suggestiunĭ hipnotice.

Nu să poate admite de sigur că aceste rezultate să nu să fi putut obţinea şi prin alte mijloace terapeutice. Ceia ce însă este necontestabil în cazul de faţă, este că efectele hipnotizmuluĭ sînt vădite pentru toată lumea.

Prin urmare pentru practicieniĭ sincerĭ, fără ideĭ preconcepute, care să aplică a-l mînui cu pricepere şi cu răbdare, în diferite afecţiunĭ, în scopul de a restabili echilibrul sistemuluĭ nervos, saŭ pentru a ridica moralul, acest fapt este încurajator; maĭ cu seamă cred în această epocă plină de discuţiunĭ şi polemice, care nu pot decît să micşureze însemnătatea hipnotizmuluĭ şi cînd încă impresiunile penibile lasate de ultimul *proces celebru* din Pariz, nu s-a şters deplin din memoria tuturor acelora, care urmaseră cu aviditate progresele acestuĭ noŭ agent terapeutic.

REFORMELE LUI CONSTANTIN MAVROCORDAT

de

A. D. Xenopol

Domniile luĭ Constantin Mavrocordat dintre aniĭ 1741—1749 sînt însemnate prin o serie de reforme întreprinse de domn în scopul de a îmbunătăţi starea locuitorilor ţărilor romîne, dar care avură de efect, ca şi acele încercate de Germanĭ în Oltenia, nemulţemirea tuturor.

Neculaĭ Mavrocordat căutase la început a şĭ întemeia stăpînirea pe simpatiile claseĭ muncitoare, înfrînînd pe boerĭ. El revenise în curînd de la acest gînd, întorcînd îngrijirile sale şi asupra claseĭ boereştĭ. Fiul săŭ Constantin urmează aceiaşĭ politică faţă cu clasele poporaţieĭ; dar ajungînd prin ia numaĭ la nemulţemirea boerimeĭ fără a putea îndrepta starea poporuluĭ de rînd, urmaşiĭ luĭ să daŭ tot maĭ mult în partea singureĭ politicĭ cu putinţă de urmat în ţările romîne, ocrotirea intereselor boereşti, care înfloresc în chipul cel maĭ stralucit cu cât să întemeiază domnia fanariotă.

Constantin Mavrocordat vroi să împace în următorul chip interesele celor două clase, anume aruncînd toată greutatea dărilor asupra ţăranilor, dar eliberînd pe cît să putea maĭ mult munca lor din robia claselor domnitoare, tocmaĭ spre a-ĭ pune în putinţă de a suporta îngreuerea contribuţiunilor.

El începe în domnia luĭ de a doua în Moldova, pentru a spori numărul birnicilor, prin a desfiinţa călăraşiĭ care eraŭ scutiţĭ de bir, nimicind astfelíŭ şi restul de putere militară ce să maĭ află în ţările romîne [1]. După aceia desfiinţă văcăritul, vădrăritul şi pogonăritul, treĭ din dările acelea ce loveaŭ maĭ greŭ şi în averile boereştĭ. De asemenea iertă dările mînăstirilor şi ale preoţilor. El maĭ scuteşte de contribuţiĭ directe şi pe mazilĭ ce întraŭ în slujbe, iar celor de jos le uşurează ca

---

1. *Bauer*, Mémoires historiques et géographiques sur la Valahie, anexate la istoria luĭ Carra, ediţia de la Neufchâtel, 1781, p. 268—268. Comp. Cronica luĭ *Zilot Romînul*, ed. Hasdeu, Bucureştĭ. 1884, p. 116. Pînă în 1734 eraŭ încă călăraşĭ. Vezĭ un doc. din acel an în Uricariul, V, p. 259

să deie maĭ puţin [2]. Pentru a împlini pierderile încercate de visterie prin asemenea reducerĭ, el sporeşte birul poporuluĭ de rînd, rînduind după exemplul tatăluĭ săŭ să fie scos în patru şferturĭ pe an, fiecare şfert de 2 ½ leĭ şi 5 parale de om căsaş, iar de holteĭ cîte 1 ¼ leĭ şi 5 parale. din care cele 5 parale pentru cheltuelele strîngeriĭ, desfiinţînd toate plăţile indirecte de găzduire, fîn, transporturĭ şi cîte alteie, ce să făceaŭ maĭ înainte tot de către contribuabilĭ [3]. Cît de statornică era să fie fixarea contribuţieĭ şferturilor şi cum acest nume dat dăriĭ ţărăneştĭ era să devină numaĭ o ironie, să văzu îndată chiar din domnia luĭ Mavrocordat, care avînd de întimpinat găzduirea costisitoare a soluluĭ moschicesc, cneazul Romanzov, domnul fu nevoit a scoate într-un an *şase* şferturĭ în loc de *patru*. Trebuinţa banilor sporind mereŭ, Mavrocordat adăugea necontenit numărul şferturilor, şi cronicariĭ vorbesc, pe la sfîrşitul domnieĭ luĭ Mavrocordat, de cifra fără îndoială exagerată de 20 de şferturĭ pe an. Ţăraniĭ umpleaŭ lumea de frică şi sărăcie, fugeaŭ prin munţĭ şi prin codri, perind de frig şi de foame [4].

Aceleaşĭ măsurĭ luate de Mavrocordat în a patra luĭ domnie din Muntenia aduc aceleaşĭ rezultate. Bine informatul de Bauer, ne spune ca la înfiinţarea pecetţilor în Valahia să aflară 147,000 de contribuabilĭ, din care în anul al doilea, 1745, rămăsese numaĭ 70,000, iar la sfîrşitul domnieĭ luĭ Mavrocordat aproape de ¾ a locuitorilor părăsise ţara, rămînînd numaĭ 35,000 din 147,000 ce fusese la început [5]. De aceia cu drept cuvînt spune despre Mavrocordat amarul critic al domnieĭ fanariote, medicul Zaloni, ca „fiind tot atît de răŭ financiar pe cît şi neghibaciŭ politic, în loc de a aşeza greutatea principală a impozitelor pe producţiunea şi consumaţiunea ţăriĭ, el spori capitaţia“ [6]. Tot aşa îl judecă şi de Bauer cînd spune că „Constantin

2. Hrisovul luĭ Const Mavrocordat din 1743 în Uricariul, I, p. 49—55, spune că „la a doua domnie a noastră *după aşăzămîntul de obştie ce s-aŭ făcut* lipsind vădrăritul, cuniţa şi pogonăritul“. Acest aşăzămînt de obştie din 1741 este reprodus în întregul luĭ în *Emile Legrand*, Ephémerides daces, chronique de la guerre de quatre ans, par Constantin Dapontes, Paris 1884, II, p. L şi urm , Cemp. *Ioan Canta.* în Letopiseţe III, p. 178.

3. *Ioan Canta*, l c Comp. aşăzămîntu luĭ Mavrocordat din 1741, în *Legrand*, l c şi un altul în Uricariul, IV, p. 396.

4. *Ioan Canta* în Letopiseţe, III. p. 179.

5. Deşi poate fi oarecare exagerare în cifre, nu credem că să pot respinge cu totul arătările luĭ *Bauer*, l. c , p. 272.

6. *Marc Philippe Zalloni.* Esssai sur les Phanariotes, Marseille, 1824, p. 20.

Mavrocordat era răŭ politic şi încă maĭ răŭ financiar, de oarece el spori capitaţia, sărăcind poporul de rînd şi cruţînd pe bogat" [7].

Emigrarea claseĭ ţărăneştĭ provocată de întîile măsurí reformătoare ale luĭ Constantin Mavrocordat, îĭ uşură pînă la un punct introducerea complementuluĭ lor neapărat, deslănţuirea munceĭ poporuluĭ de jos din legătura în care o ţineaŭ boeriĭ. Pentru a dobîndi maĭ uşor supunerea neascultătorilor boerĭ, el scoase un firman de la Poartă care arăta şi poroncia cu multă milă pohtă şi poroncă ca să să adune oameniĭ înstreinaţĭ" [8]. Teama de urgia turcească care ameninţa Muntenia, în cazul cînd din pricina despoporăriĭ ţăriĭ, tributul n-ar putea fi respuns, făcu chiar pe ceĭ maĭ aprigĭ dintre boerĭ să-şĭ plece capul şi să primească propunerile domnuluĭ. Obştească adunare convocată de Mavrocordat hotăreşte decĭ „ca nartul dăjdieĭ cel obicĭnuit ce este asupra ţăranilor, la aceĭ înstreinaţĭ să să micşureze, şi întîiŭ după ce vor veni în ţară, pentru ca să-şĭ poată face sălaş şi celelalte pentru chivernisala vieţiĭ, să aibă odihnă şi să fie fără dajdie 6 lunĭ; iar după aceia nartul dăjdiilor să fie pe an de om cîte talerĭ (leĭ) cincĭ la patru şferturĭ, şi orĭ pe ce moşie să vor aşaza să fie neopriţĭ. Numaĭ stăpînuluĭ celuĭ cu moşia să-ĭ lucreze pe an cîte şase zile, şi dijma din toate semănăturile lor să-ĭ dee".

Să vede însă că aceste îmbunătăţirĭ nu mulţemiră pe ţăranĭ, de oarece vedem că domnul „face deiznoavă sfat cu obşteasca adunare" şi hotăresc împreună că drept este ca aceĭ rumînĭ care vor fi înstreinaţĭ de pămîntul lor să fie slobozĭ de rumînie, şi să nu să maĭ numească rumînĭ. Decĭ verĭ care din rumînĭ orĭ mînăstireştĭ, orĭ boereştĭ vor fi fost înstreinaţĭ de pămîntul acesta, aciia vrînd să să întorcă la pămîntul patrieĭ lor, să să aşăze unde le va fi voia şi de rumînie să fie slobozĭ şi ertaţĭ, şi încă să aibă a veni cine va vrea la divan, ca să-şĭ eie din divan carte osăbită de slobozenie de pe acest aşăzămînt".

Incuviinţarea dreptuluĭ de a să elibera de rumânie ţăranilor pribegiţĭ, trebui să aibă de efect o sporire încă şi maĭ mare a emigrăriĭ. Spăimîntată de rezultatul aceşteĭ măsurĭ nechibzuite,

7. L. c., p. 349.
8. Carte a obşteşteĭ adunărĭ a ţăriĭ Romîneştĭ pentru dezrobirea ţăranilor înstreinaţĭ, ce s-aŭ întors la locul lor, 1746 Martie 1, în Mag. ist. pentru Dacia, II, p. 280—283.

obşteasca adunare să întruneşte din noŭ cincĭ lunĭ după aceia şi în 5 August 1746 inchee sub îmbierele domnuluĭ o altă hotărîre, prin care după ce face o largă parte uneĭ cucernicĭ ipocriziĭ, prefăcîndu-se că ar fi inspirata de principiul evanghelic, iubeşte pe aproapele tăŭ ca insuţĭ pe tine, dispune că „rumîniĭ fiind vînduţĭ cu moşiile lor din vremile cele vechĭ la strămoşiĭ noştri, aşa am găsit cu cale maĭ mult pentru uşurarea sufletelor noastre, că la oricine din neamul boeresc saŭ la mînăstirĭ vor fi rumînĭ cu moşiile lor, moşiile lor să rămînă la stăpînirea noastră; iar cît pentru capetele rumînilor fără moşie, care dintre noĭ va vrea din bună voinţa luĭ ca să-ĭ ierte pentru a sa pomenire, bine va face; iar de nu va vrea să facă această facere de bine sufletuluĭ săŭ, să aibă a face aceĭ rumînĭ cum vor putea şi să deie banĭ de fieşte care cap cîte talerĭ 10 şi să sa rescumpere, şi cu voie de va fi stăpînuluĭ săŭ şi fără de voie; iar nevrînd stăpînul să primească, să vină să facă jalbă la divan“ [9].

Aceste două cărţĭ ale aşa numiteĭ obşteştĭ adunărĭ, sînt subsemnate, acea din Mart de 45, şi cea din August de 66 de boerĭ, adecă de o mică parte din totalul boerilor muntenĭ. Ceĭ maĭ mulţi nemulţemiţĭ cu astfeliŭ de noirĭ, să rescoală contra domnuluĭ, şi Turciĭ aflînd de turburările ivite în Muntenia, disgraţiază, însă nu de tot, pe credinciosul lor Constantin Mavrocordat, trimiţindu-l în Moldova, şi aducînd de aice în scaunul Munteniеĭ pe Grigore Ghica.

Abia însă strămutat în Moldova în Fevruarie 1748, unde domneşte numaĭ pînă la 20 August 1749, Mavrocordat să apucă şi aicea de înoirele cercate în Muntenia, mărginindu-le însa, pentru a nu jîgni aşa de adînc pe boerĭ, numaĭ la înlăturarea amesteculuĭ ce obicĭnuise a să face între veciniĭ, şărbĭ aĭ pămîntuluĭ şi ţiganĭ, robiĭ persoaneĭ. In un sobor ţinut cu mare pompă în biserica Treĭ Erarhilor în ziua de 6 April 1749, boeriĭ mărturisesc că „veciniĭ robĭ nu sînt nicĭ să stăpînesc cu nume de robie, fiind că numaĭ ţiganiĭ aŭ acea robie care cu femeile şi copiiĭ lor slujesc pe toate zilele stăpînilor săĭ. Iar veciniĭ numaĭ partea bărbătească slujesc, scoţind la lucru numaĭ un om dintr-o casă,

9. Carte a obşteşteĭ adunărĭ pentru dezrobirea tuturor ţăranilor 1746 August 5, idem p. 284—287.

măcar cîţi feciori va avea omul ; că vecin vra să zică sătean megieş fără de moşie, atîta numai că din sat nu are voie să iasă, şi de unde va eşi să să deie la urmă". Adunarea hotăreşte deci conform cu aceste promise, că „a să vinde vecinii, saŭ a să despărţi cu împărţală, saŭ a să da în foi de zestre pe fraţi, saŭ a să muta dintr-un sat în altul, saŭ a să schimba numai pe oameni fără de moşie, saŭ pe copii a-i despărţi de la părinţi n-aŭ fost volnici stăpînii satelor, şi nici de acum înainte această volnicie asupra lor nimenea să nu o aibă, că nu este cu cale. Şi cînd s-a vinde moşia oamenii să nu să vîndă, ci ca nişte săteni ai satelor în sat să rămie, făcînd slujba obicinuită ; însă şi slujba să o facă cu nart, 24 de zile de om într-un an, ori la ce lucru să vor pune şi dijma să-şi deie" [10].

De şi Mavrocordat să opri în Moldova cu mult îndărăptul reformelor încercate de el în Muntenia, totuşi chiar stîrpirea unui abuz inviderat provocâ turburări şi în Moldova. Ceia ce nemulţemise mai ales pe privelegiaţi era fixarea numărului zilelor de muncă, şi anume la 24 de zile într-un an pentru vecini şi la 12 pentru streini, aşa numiţii lăturalnici, pe cînd mai înainte ei lucraŭ după bunul plac al stăpînului [11].

Cronicarii moldoveni care raportează despre aceste schimbări încercate de Mavrocordat, nu lipsesc din punctul lor de vedere boeresc, a dojăni pe domn pentru abaterile sale din căile umblate pînă atunci. Astfeliŭ Ioan Canta spune că „Constantin Vodă în a doua lui domnie, multă supărare aŭ făcut ţării cu obiceiuri nouă, pentru care norodul îl blastăma" [12]. Enache Cogălniceanu spune că „domnul scornise vorba că nu trebue să

---

10. Act pentru dezrobirea vecinilor în Moldova 1749. April 6, idem, p. 288-292, publicat şi în arhiva romînească a d-lui *Cogălniceanu*, I, p. 126—132. Un exemplu de strămutarea vecinilor din un sat în altul în un doc. din 1673. Uricariul XI, p. 282.

11. Actul citat din 1749, Mag. ist, II, p. 291. Anaforaua divanului Moldovei pentru adăogirea zilelor de lucru ale ţăranilor la proprietari, din 1775, idem, p. 296 : „dar la toate trebuinţele ce aveaŭ stăpînii moşiei *fără de soroc* lucrau". Asupra oamenilor streini, vezi *Canta*, în Letopiseţe, III, p. 178. Terminul de *lăturaşi* p. aceştia vezi în hrisovul lui Constantin Mavrocordat din 20 April 1743 în Uricarul, I, p. 54.

12. Letopiseţe, III, p. 179.

maĭ fie vecinĭ în Moldova, şi dăduse poroncĭ la toate ţinuturile să vină boeriĭ şi veciniĭ lor, să să dezbată înaintea divanuluĭ de vecinătatea lor, şi să strîngeaŭ veciniĭ de pretutindenea la divan cu mare obrăznicie, căcĭ iĭ făcuse Constantin Vodă să nu bage pe nimenea în seamă" [13].

Iată cum să răsfrîngea în mintea boerilor, a căror organ sînt tocmaĭ cronicariĭ, încercările de tot moderate de astă dată ale domnuluĭ reformator pentru a stîrpi abuzurile.

Dacă însă cronicariĭ ne arată numaĭ nemulţemirea boerilor cu reformele domnuluĭ cîte-va documente importante ne arată că aceste nemulţemirĭ aduseră şi în Moldova ca şi în Muntenia o mişcare turburătoare. Un raport către ministrul austriac Kaunitz al ambasadoruluĭ german Penkler, spune că „acest Constantin Mavrocordat aŭ fost pricina de căpitenie a nemulţemirilor turburătoare întîmplate în Moldova şi în Muntenia", adăugînd ambasadorul că ar fi pregătit chiar un mic memoriŭ asupra neorînduelelor din Moldova [14]. Un alt raport conţine arătărĭ şi maĭ clare despre aceste turburărĭ. Prin el Penkler vorbind despre firmanul de ertare din surgun a luĭ Constantin Mavrocordat din 1753, arată că „el este aşa alcătuit în cît domnul ertat nu va maĭ avea mult timp speranţa a-şĭ juca intrigile sale, şi de a fi restituit în vre unul din cele două principate; căcĭ firmanul s-ar rosti că, deşi el ca pricinuitorul neo înduelilor celor supărătoare şi a răscoalelor primejdioase întîmplate în Muntenia şi Moldova, ar fi meritat o pedeapsă foarte mare, totuşĭ sultanul în îndurarea luĭ l-ar erta din surgun şi i-ar da drumul, însă cu anumita condiţie ca să stee liniştit în casa luĭ şi să nu să maĭ amestece în nimic. Această liberare, adauge ambasadorul l-aŭ costat 50 de pungi" [15].

---

13. Idem, p. 220.

14. *Penkler* c. *Kaunitz*, 1 August 1753 Doc. col. *Hurm.*, VII, p. 9: „Dieser Constantin ist die meiste Ursache an denen in Moldau und Wallachey vorgewesten aufrührerischen Verdrüsslichkeiten gewesen." Memoriul luĭ Penkler care conţinea de sigur amărunţimĭ interesante asupra mişcăriĭ boerilor nu s-a regăsit de Hurmuzachi în arhivele Vieneĭ.

15. *Penkler* c *Kaunitz* din 16 Noemvrie 1753, idem, p. 11: *obschon er als Urheber deren in Walldchey und Moldau entstandenen gefährlichen und ohnangenehmben Unordnungen und Anfruhren* eine exemplarische und sehr grosse strafe meritiret hätte, so vergebe ihm solche der gros sultan". Cronicarul grec *De Pasta* (*Erbiceanu*,) nu conţine nimic însemnat nicĭ asupra reformelor luĭ Mavrocordat, nicĭ asupra pricinelor mazilireĭ luĭ, pe care o atribue „vicleniеĭ adversarilor", Cronicariĭ Greci p. 320).

Cu toate acestea Mavrocordat făcuse tot ce să putea spre a împăca pe boerĭ cu reformele sale. In schimb pentru desfiinţarea şărbireĭ el atribuise fie-căruĭ boer cîte un număr de oamenĭ care trebuiaŭ să răspundă boeruluĭ pe an cîte o sumă de banĭ, 50—100 de leĭ, şi eraŭ pentru aceasta scutiţĭ de birul către stat, pentru care purtaŭ numele de *scutelnicĭ*. Astfeliŭ boeriĭ ceĭ marĭ avură cîte 56 de oamenĭ de scuteală; ceĭ mazilĭ căpătară după rangul lor cîte 20, 15, 10, 5 saŭ 4; de asemenea văduvele boerilor [16].

In deobştie reforma luĭ Mavrocordat eşi cu totul în favoarea beerilor, şi spre nefolosul ţăranilor; căcĭ boeriĭ pe lîngă scutelnicĭ care rămaseră dobndiţĭ de eĭ, recăpătara în curînd toate drepturile de şărbire asupra ţăranilor, de îndată ce Mavrocordat părăsi scaunul ţărilor romîne. Eĭ maĭ deprinseră însă şi o nouă pretenţie; anume de a începe să privească ca unul din privilegiile lor şi scutirea de dărĭ, încuviinţată lor de domnul reformator prin aruncarea întregeĭ povirĭ dajnice pe spetele ţaranilor. De acuma înainte, deşi boerimea urmează maĭ departe a fi supusă la dărĭ de către domniĭ ce nu ţinură în seamă reformele luĭ Constantin Mavrocordat, totuşĭ ia va cere tot cu maĭ mare stăruinţă a să înscrie între privilegiile sale şi scutirea de contribuţiunĭ [17].

Din protivă ţăraniĭ nu să aleseră de cît cu o poziţie maĭ îngreuetă din reformele luĭ Mavrocordat. Sferturile care reprezentaŭ o mare adăugire a biruluĭ, de oarece trebuia să sa întîmpine cu productul lor ceia ce maĭ înainte să aduna şi din toate dările indirecte, fura manţinute şi sporite în mod statornic, pînă la 12 cel puţin pe an îngreuindu-se astfeliŭ îndatoririle ţăranuluĭ, pe lîngă că domniĭ următorĭ luĭ Mavrocordat scoaseră în afară de sferturĭ şi toate dările indirecte suprimate de domn. Să reintroduc apoĭ şi celelalte feliurite angăriĭ, precum gazduirile silite, clăcile boereştĭ dările în natură de orz şi făină, podvezile de cară şi caĭ de olac, care de asemenea fusese înlatura-

---

16. *Ioan Canta* în Letopiseţe, III p. 178.

17. La atare rezultat ajung însă boeriĭ tocmaĭ pe timpul luĭ Ioniţă Sturza în 1827, cînd cer prin o anafora, să nu fie nicĭ odată supăraţĭ cu nicĭ un feliŭ de dare". Uricarul. II p. 195 Regulamentul organic consfinţeşte apoĭ atare privilegiu.

te în scurtul restimp al domniilor de pe urmă ale luĭ Constantin Vodă [18]. Cu un singur lucru să folosiră țăraniĭ, anume cu fixarea zilelor de muncă, la maximul de 24 zile pe an pentru vecinĭ saŭ rumînĭ și la 12 pentru lăturașĭ. Să înțelege de la sine că rescumpărarea oamenilor din rumănie în Muntenia și înlăturarea am steculuĭ vecinilor cu țiganiĭ în Moldova fură date la o parte de boerimea cea lacomă și nedreaptă, și că vremurile vechĭ să întoarseră în toată urăciunea și selbătăcia lor [19].

Astfeliŭ toate silințele luĭ Mavrocordat să zdrobiră de puterea împrejurărilor, mult maĭ tarĭ de cît voința și cugetarea unuĭ singur om. Este învederat că acest domn aŭ conceput un plan de reforme, care orîcît ar fi fost de greșit, tot era maĭ drept și maĭ echitabil de cît starea îngrozitoare în care înota societatea timpuluĭ. Dar ce putea el face singur cînd toată clasa politică a țăriĭ era în contra luĭ? Mavrocordat puse în slujba gîndireĭ sale o voință puțin comună, urmărind-o, cu toată neizbutirea eĭ într-o țară, sub o altă formă, îndată ce fu strămutat în cealaltă. Pentru acele timpurĭ atît de lipsite de cugetărĭ abstracte, de ideĭ siste-

18. Prin hrisovul săŭ din 1741. Uricarul III, p. 396.

19. Totușĭ reformele luĭ Mavrocordat stînseră numele sub care era cunoscută șărbirea în Moldova și Muntenia, acele de *vecinĭ* și *rumînĭ*. De atuncĭ aceste denumirĭ dispar din întrebuințare. Așa anaforaua divanuluĭ din 1775, spune că „Constantin Mavrocordat hotărîse ca să nu să maĭ numească nime din locuitoriĭ Moldoveĭ cu numele de vecin" (Mag ist. II, p 296). O altă anafora din 1765 privitoare la o pricină dintre mînăstirea Slatina cu locuitoriĭ din Rădășenĭ, Uricarul, X, p. 194, arată că „de la Măria sa Constantin Mavrocordat, rîdicîndu-se vecinătatea a nu maĭ fi locuitor vecin, nicĭ egumeniĭ de la mînăstirea Slatina nu-ĭ aŭ supărat a-ĭ *numi* vecinĭ. Cf. o a treia anafora din 1706. idem. p. 197. Conform cu această înțelegere dată hrisovuluĭ luĭ Mavrocordat găsim *Alcătuirea ponturilor* pentru îndatoririle dintre stăpîniĭ moșiilor și locuitoriĭ din oblaștia Basarabieĭ din 16 Maiŭ 1819 (Bibl. acad. col. Sturza, No. 4107), spunînd la p. 8 că „după hrisovul luĭ Mavrocordat din 1749 numele vecinilor s-aŭ șters de istov, dar lucrătoriĭ de pămînt munciaŭ stăpînuluĭ pînă la o vreme tot ca maĭ înainte", *Neculaĭ Suțu* în Notions statistiques sur la Moldavie, Iassy, 1849 spune de asemenea: „ce même prince abolit le servage en 1749 et suprima la dénomination de *vecinĭ*; mais de fait le paysan n'en demeura par moins attaché à la glèbe". Să vede decĭ că numaĭ cu atîta să aleseră șărbiĭ, cu suprimarea *numeluĭ*, fără a li să schimba *starea*.

matice, singură prezenţa unor concepţiunĭ care să să îndrepte asupra stăriĭ chaotice a lucrurilor, spre a îndruma în ele o schimbare, onorează pe acel ce le-a putut avea, îl deosebeşte din rîndul muritorilor şi îl face să răsară întru cît-va din turmele acele cuvîntătoare ce să mişcă pe pămînt fără alte năzuinţĭ de cît acele ale vieţiĭ animale.

Din acest punct de vedere Constantin Mavrocordat este, ca şi tatăl săŭ, o excepţie în lungul şir de domnitorĭ netrebnicĭ aĭ ţărilor romîne, ce să întîlnesc pe tronurile lor atît înainte cît şi în decursul epoceĭ fanariote.

Constantin Mavrocordat întrebuinţază şi el influenţa sa la Poartă, spre a scoate din ţările romîne pe neguţitoriĭ turcĭ numiţĭ *Lajĭ*, care în număr de maĭ multe miĭ chinuiaŭ oameniĭ în chipul cel maĭ barbar, rescumpărîndu-şĭ domnul cu această faptă multe din pacatele luĭ [20]. Isprăvile acestor Lajĭ sînt enumărate de Cogălniceanu: „eĭ ucideaŭ pe neguţitoriĭ ceĭ de loc, mistuiaŭ pe saracĭ cu dobînda, luîndu-le cîte 4 parale la leŭ pe lună (10 %), lepădîndu-le baniĭ cu sila prin sate, necinsteaŭ familiile locuitorilor, iar pe barbaţĭ îĭ goneaŭ cu săbiile" [21].

Constantin Mavrocordat maĭ iea măsurĭ pentru îndreptarea ocîrmuireĭ ţăriĭ, reînfiinţînd condica de hotărîrĭ a divanuluĭ şi instituind 6 logofeţĭ de taină spre cercetarea jalbelor care încurgeaŭ pînă la 100 pe zi [22]. El îngrijeşte şi de rîdicarea bisericeĭ şi anume aceleĭ romîneştĭ, îndatorind pe preoţĭ a şti carte, sub pedeapsa de a fi supuşĭ iarăşĭ la dările de care fusese scutiţĭ. Pentru a deprinde pe ceĭ neştiutorĭ, el pune preoţĭ învăţaţĭ să-ĭ înveţe cum să slujască, şi pentru a înmulţi cărţile bisericeştĭ, el ordonă a să aduce de aceste din Muntenia, şi a să tipări altele în o tipografie anume întemeetă de el în mitropolia din Iaşĭ [23].

Constantin Mavrocordat, însă ca şi tatăl săŭ Neculaĭ, nu uita că era de origină grec şi că numaĭ prin sporirea elementuluĭ grecesc putea să-şĭ întărească a luĭ stăpînire. El să încunjură de Grecĭ, îngrijeşte de şcolile greceştĭ şi favorizază în tot chipul clerul strein, închinînd 4 mînăstirĭ: Tazlăul, Caşinul, Soveja şi

20. *Ioan Canta*, în Letopiseţe. III, p 179.
21. Letopiseţele, III p. 222.
22. Hrisovul din 1741, Uricariul, III p 396.
23. *Cogălniceanu* în Letopiseţe. III, p. 198 şi 219.

Probota patriarhuluĭ de Ierusalim, căruia domnul îĭ procură şi o colectă bănească, prin scoaterea uneĭ dărĭ de un ort (44 de banĭ) pe toată casa [24].

El să maĭ ocupă şi de moralizarea feţelor bisericeştĭ şi în special acelor greceştĭ ; desfiinţază obiceiul ca egumeniĭ mînăstirilor să deie de Bobotează cîte un poclon domnuluĭ; impune călugărilor grecĭ maĭ multă cumpătare faţă cu femeile, pe care eĭ obicĭnuiaŭ „a le tămăia leneş, uitîndu-se la ele din cap pănă la picioare“ [25].

Dacă cercetăm acuma modul cum domniĭ ce urmară unul altuia de la 1741—1749, îngrijiră de afacerele politice exterioare pe care începînd de la Neculaĭ Mavrocordat le aveaŭ maĭ ales pe mînile lor, ne vom convinge întîiŭ, că diplomaţia fanariotă era în curentul celor maĭ fine intrigĭ ale politiceĭ europene ; al doilea, că reprezentanţiĭ aceleĭ diplomaţiĭ să slujeaŭ de finele eĭ numaĭ spre ocrotirea intereselor lor individuale, dobîndirea, mănţinerea şi recăpătarea postuluĭ de dragoman în Constantinopole şi de domnĭ în ţările romîne.

Pe la 1740 Poarta încheese cu Svedia un tratat de pace defensif în contra Rusieĭ prin care îşĭ făgăduiaŭ mutual ajutor în caz de a fi atacate. Tot pe atuncĭ Frideric al II-lea urcîndu-se pe tronul Prusieĭ căuta alianţa Porţiĭ, de care avea nevoe pentru izbutirea planurilor sale în contra Austrieĭ. Interesele Prusieĭ şi ale Svedieĭ eraŭ decĭ unite în contra Rusieĭ şi a Austrieĭ, şi jocul acestor interese trebuia să să dezvălească la Poarta otomană [26].

Regele Prusieĭ cunoscînd influenţa domnilor din principate la Constantinopole, trimite la Grigorie Ghica pe ambasadorul săŭ Seewald. Deşi Ghica este scos chiar în acel moment, în August 1741, el respunde luĭ Frideric că întru cît şi la Constantinopole să va bucura de încrederea Porţiĭ, va sprijini interesele atît ale Prusieĭ cît şi ale Svedieĭ, spre a ajunge maĭ uşor la rezultatul dorit [27].

---

24. Idem, p. 200, *Neculcea*. Idem, II, p 463. Hrisovul luĭ Mavrocordat din 20 Aprilie 1743. Uricariul, I, p. 52.
25. Condica de obiceiurĭ de *Gheorghachi* al 2-lea logofăt, Letopiseţele, III, p. 305 *Cogălniceanu*, idem, p. 198.
26. *Zinkeisen*, V, p. 840.
27. *De Castellane* c. *afacerile streine*, 13 Decemvrie 1741. Doc. col. *Hurm.* suplement, I. p. 567.

Grigore Ghica devine sufletul tuturor intrigilor care aveaŭ de scop îndușmănirea Turcieĭ cu Rusia și Austria, spre a lăsa pe Prusia și pe Svedia libere a-șĭ îndeplini interesele lor pe socoteala celorlaltor două [28]. Ghica știind că prieteniile nouă sînt cele maĭ dulcĭ, precum dușmăniile vechĭ sint cele maĭ înverșunate, credea că făcînd serviciĭ uneĭ puterĭ care atuncĭ pentru prima oară să apropia de Poarta otomană, va putea obținea sprijinul acestĕĭ proaspete prietene a Porțiĭ în treaba candidatureĭ sale. Poarta însă, curtenită tocmaĭ pe atuncĭ de Rusia, nu prea se dădea în apele politiceĭ ambelor țarĭ nordice.

Ghica văzînd că speranța luĭ recapăta domnia prin sprijinul Prusieĭ nu avea sorțĭ de izbîndă, să gîndește a ajunge într-un alt chip, și tot prin mijlocul acelorașĭ uneltirĭ, la ținta ce o vîna, anume împingînd pe Mavrocordat domnul Moldoveĭ, a da un sprijin maĭ fățiș uneltirilor făcute de Svedejĭ în Moldova în contra Rusieĭ, pentru ca astfeliŭ prin compromiterea văruluĭ săŭ în ochiĭ Porțiĭ, să-l răstoarne și să-ĭ eie locul. Ghica scrie luĭ Constantin Mavrocordat în 1744 „că-l asigură despre strînsa prietenie ce există între curtea otomană și acea svedeză, din care pricină Poarta este cu totul dispusă a ajuta Svedejilor, de o camdată însă pe ascuns; că ar putea decĭ fără nicĭ o teamă să deie ajutorul săŭ ziseĭ curțĭ, necruțînd cheltuiala, care îĭ va fi înapoiată cu prisosință de către mărinimia eĭ“ [29].

Mavrocordat pătrunse cu agerime spiritul de pace ce sufla asupra luĭ din partea otomană, și să feri prin adoptarea măsurilor rezboinice ce i să cereaŭ de a cădea în cursa pe care i-o întindea vicleanul Grigore Ghica și care trebuia să-l ducă la peire“ [30].

Este inviderat că relațiunile exterioare ale Porțiĭ, nu eraŭ întrebuințate de Fanarioțĭ de cît ca un mijloc de uneltire pentru ajungerea scopurilor lor personale.

---

28. Maĭ multe documente analizate de *Hurm*, în Fragmente, V, p. 110—110
29. Copia d'una lettera del principe Ghica al attual principe di Moldavia Const. Mavrocordato di 22 Maggio stilo vechio 1742 în Doc. col. *Hurm*, VI, p. 565.
30. Corespondența între *Constantin Mavrocordat* și ambasadorul Svedieĭ *Carlson* dintre 24 Maiŭ și 22 August 1742 și Doc. col. *Hurm*, VI, p. 563—566. Rapoartele luĭ *Penkler* c. *imp.* din 4 și 8 Octomvrie 1742 date în extract de *Hurm.* în Fragmente, V, p. 116.

TIRGU-OCNA

Studĭu Istoric

de

Gh. Ghibănescu

In şedinţa Camereĭ de la 13 Fevruarie a. c. D-l Ion Leca reprezentantul Jud. Bacăŭ a interpelat pe D-l Ministru al Domeniilor în chestiunea proprietăţiĭ Tîrguluĭ-Ocna, chestiune care încă nicĭ pînă astăzĭ nu e rezolvită, locuitoriĭ sus ziseĭ comune fiind în luptă cu statul.

Iată în scurte cuvinte cum stă chestiunea:

Locuitoriĭ Tîrguluĭ-Ocna pretind că eĭ ar fi proprietarĭ *de drept* pe locurile, pe care trăesc, în virtutea actelor de proprietate ce aŭ, acte vechĭ de sute de anĭ, pretinzînd în acelaşĭ timp şi drepturĭ asupra imaşuluĭ şi pădurilor pînă în distanţă de 20 kilometri.

Statul la rîndul săŭ zice că rufetaşiĭ Ocneĭ aŭ fost numaĭ *usufructierĭ* aĭ loculuĭ ocupat, iar nicĭ de cum proprietarĭ legalĭ; în consecinţă statul a oprit de a legaliza şi întări prin Tribunal orĭ-ce vînzare de proprietate Ocneană.

Urmarea uneĭ asemenea stărĭ de lucrurĭ e că Ocneniĭ azĭ staŭ maĭ răŭ de cît orĭ-cine altul. Eĭ de să vor considera ca tîrgoveţĭ, locuesc pe un domenĭu al statuluĭ (loc gospod), iar ca săteni nu sînt încă împroprietăriţĭ, căcĭ legea de la 1864 i-aŭ considerat ca tîrgoveţĭ, cum eĭ singurĭ aŭ cerut.

Dezlegarea acesteĭ încurcăturĭ ar fi ca statul să împroprietărească astăzĭ pe Ocnenĭ prin o lege specială, ceĭa ce şi propusese D-l Stolojan în 1886.

Dar chestiunea Tîrgului-Ocna are un interes maĭ mare din punct de vedere istoric, pentru că e unicul oraş din ţară, care prezintă o situaţiune singulară. De aceĭa în cele ce urmează ne vom cerca a schiţa, *pe cît ştim*, *originile acestuĭ tîrg*, *creşterea sa*, şi maĭ ales *organizarea rufetuluĭ Ocneĭ*, luînd ca bază documentele.

* * *

Nu cred să fie tîrg în ţară, aĭ căruĭ locuitorĭ să ştie maĭ multe de trecutul oraşuluĭ lor, ca Ocneniĭ. Pe care-l veĭ întreba va şti să spună, dacă nu totul complect, cel puţin ceva în parte. Aceasta provine din faptul că tîrgul fiind în daraverĭ cu statul de pe la 1838, s-a întreţinut viŭ între tîrgoveţĭ un interes propriŭ, ceĭa ce a pus pe fie-care în stare să afle ceva din istoria tîrguluĭ.

Desele petiţiunĭ adresate Corpurilor legĭuitoare încă de pe la 1860, multele întrunirĭ şi conciliabule ţinute în chestia proprietăţiĭ tîrguluĭ aŭ ţinut vie memoria trecutuluĭ acestuĭ oraş, a complectat ştirile istorice referitoare la rufetul Ocneĭ, în fine a lăţit aceste ştiinţĭ la toţĭ Ocneniĭ.

Din toţĭ însă acela care e în stare a-ţĭ spune maĭ multe e bătrînul *Conu Iorgu Metaxa*, care posedă în copie cea maĭ mare parte din actele tîrguluĭ, şi care fiind pus de atîtea orĭ în capul Comuneĭ a primit şi numele de *părintele tîrguluĭ*.

Conu Iorgu Metaxa posedă o condică, în care sînt transcrise după originale la vre-o 110 bucăţĭ de documente.

Eŭ fiind în vara anuluĭ trecut în Tîrgu-Ocna la prietinul meŭ, veneratul D-l Iorgu Cozoni, am putut căpăta această preţioasă condică, a o ceti şi a-mĭ lua din ĭa toate notele necesare studiuluĭ de faţă. Din capul loculuĭ caut a mulţămi D-luĭ Metaxa de buna-voinţa, cu care mĭ-a pus la îndămînă condica sa de documente.

I. Originile Ocnei.

Tîrgu-Ocna nu e vechĭŭ ca dată. In 1700 era încă *sat*, ĭar supt Vasile Lupul abĭa să pusese începuturile acestuĭ tîrg, care iată, *cum credem*, că aŭ curs.

In vechime tîrgul cu vază era *Trotuşul*, locul de vamă a trecătoriĭ Oĭtuzuluĭ şi prevăzut în tratatul de comerţ a luĭ Alexandru cel Bun din 1407:

„Exportînd postavurĭ la Braşov, să va plăti în Suceava de

la 1 grivnă cîte 3 groşĭ la Bacăŭ, 1½ groşĭ idem la *Trotuş*, şi la întoarcere de acolo de la fiecare tărhat în Trotuş cîte 2 groşĭ şi idem în Bacăŭ" (Arhiva istorică 1, 1, 131)

Trotuşul dar era tîrgul, care a dat şi nume vechiuluĭ judeţ al Trotuşuluĭ, cu reşedinţa în Trotuş, de la a căruĭ şoltuz şi pîrgarĭ avem atîtea acte cunoscute.

In 1587 (7096) Oct. 3, Trotuşul avea în consiliul comunal pe Ablaj ca şoltuz, iar ca pîrgarĭ pe *Coşea Gĭurgĭu, Simion, Grozav, Mişpeatir, Tămaş, Gligorie, Petrĭa, Măteiaş, Dimitri, Putneanul, Luţea Tamaş, Savul.* (Doc. inedit, proprietatea mea; Vezĭ şi Uricar Vol. XVIII supt presă).

Pecetea tîrguluĭ era: *un braţ cu un cĭocan în mînă,* ceĭa ce arată că ocupaţiunea principală a locuitorilor acestuĭ tîrg era de a fi *băĭaşĭ* saŭ *minerĭ*

Aceasta e foarte important căcĭ cu mult înainte de a să întemeĭa *Ocna* ca sat, tîrgul Trotuş din apropiere (5 kilometre distanţă) avea ca marcă un *meşter*, un *băeş*, tocmaĭ ceĭa ce va avea Ocna maĭ apoĭ, un *şaugăŭ.*

Eraŭ *Ocne* ca saline înainte de a fi satul Ocna ?

Noĭ zicem că da ; dar exploatarea lor să făcea în mod primitiv şi de către particularĭ, pînă cînd cătră finele veaculuĭ al XVI-lea vine şi pune mîna statul pe ele.

Sarea, care în văile Trotuşuluĭ esă la suprafaţă, a îndemnat de demult pe vechiĭ locuitorĭ aĭ Trotuşuluĭ să o exploateze ; dar noĭ nu credem că aceasta a fost pe locurile, pe unde azĭ e Ocna, ci pe valea Oituzuluĭ spre Grozeştĭ.

Aceasta din cauză că pe acolo fiind drumul mare — şleahul — spre Braşov, acolo s-a putut face maĭ lesne exploatarea

Şi n-am greşi cînd am zice că ocnele de sare de pe timpul mareluĭ Ştefan eraŭ pe la Grozeştĭ, de unde apoĭ încetul cu încetul urmărind vîna de sare s-aŭ suit în sus pe Trotuş, pînă pe locul unde sînt azĭ *salinele.*

Pentru aceasta n-avem însă nicĭ o probă documentală, căcĭ cele maĭ vechĭ acte referitoare la Ocnă sînt din suta a XVII-a.

Ceĭ ce aŭ exploatat maĭ întîiŭ în mod sistematic salinele aŭ fost străiniĭ ; probă e *terminologia* ocneĭ.

Maĭ întîiŭ de toate un lucru să nu uităm. Vechĭul tîrg al Trotuşuluĭ era plin de străinĭ, maĭ ales Săcuĭ (Ungurenĭ), cari toţĭ eraŭ industriaşĭ.

Eĭ să ţineaŭ de ritul catolic, probă e biserica lor din Trotuş, care e foarte veche (secl. al XIV-lea). Toată valea Slăniculuĭ e şi azĭ plină de Ungurĭ, cari nu ştiŭ încă romîneşte.

Unguriĭ, cari ocupaŭ aceste locurĭ, aŭ fost primiĭ exploatatorĭ aĭ salinelor, căcĭ eĭ aŭ dat şi *numele loculuĭ.*

Să cercetăm cîţĭ va termenĭ: *ocnă, şaugăŭ, birăŭ* şi *rufet.*

Romînul are în limba sa cuvîntul *sare,* latin de origină (*sal*). In Slavonă este cuvîntul *sol*=sare, care îl găsim în romînescul *sol-niţă,* alăturea cu ardelenescul *sălăriţă.* Numele slavon de *sol* îl găsim în *Gura Solonţuluĭ,* sat în Jud. Bacăŭ, în drumul de la Moĭneştĭ spre Tazlăŭ şi Roznov.

Alăturea cu acest termen slavon *Solonţ,* avem în cele maĭ vechĭ acte *Sărata, Gura Sărăţiĭ.* (Doc. din 1489. trăgu Sărati, ustia Sărati. (Arh. ist. 1-1, 156)

Acum ce fel de cuvînt e *Ocnă* ?

In Dicţionarul slavon al luĭ Miklosich citim :

Ocno=fenestra, de unde neo-grecul *ocnъ*=salis fodina=bae de sare, şi romînescul *Ocnă.*

De la *ocno* avem apoĭ *oconniţa* = *ocniţa,* cuvînt păstrat şi în romîneşte in zicerea *ocniţa sobeĭ* = firida sobeĭ.

Dacă am zice că termenul e luat de-a dreptul de la Slavĭ, ar trebui presupus că practica *salinelor* s-o fi avut întiiŭ Slaviĭ, ceĭa ce-ĭ greŭ de presupus.

Cuvîntul va fi el Slav de origină, dar noĭ nu l-am luat de-a dreptul de la Slavĭ, ci prin Ungurĭ, ca multe alte cuvinte.

In adevăr ĭată ce citim în Dicţionarul de Buda :

Ocnă. f. pl. ne = salis fodina, salifodina, salina. Ung. Sóakna, Sóbanya, die Salzgrube, das Salzwerk, ngr ocris-sumitas montis.

Iar într un vechĭŭ Dicţionar Ungaro-Latin citim :

Akna (ceteşte *Ocno*) = salis fodina (bànya).

In gura Slavonuluĭ cuvîntul *ocnă* avea maĭ mult înţălesul de fereastră, căcĭ rădăcina acestuĭ cuvînt ne ducea la *oco* = ochiŭ, iar trecut o dată în gura Săcuĭuluĭ, el a căpatat senzul special de *salis fodina,* de *salina.* De la Ungurĭ l-am luat noĭ în acest înţăles, iar prin atingere cu noĭ sigur că l-aŭ luat şi Greciĭ cu a lor *ocnà.*

Cu mult înainte dar de a să întemeĭa satul Ocna, locuitoriĭ tîrguluĭ Trotuş, în mare parte Ungurĭ, dădeaŭ numele de *ocnă* la saline.

Paralel cu aceasta cuvîntul tras direct de la Slavĭ: *ocniță* păstra și păstrează încă înțălesul de *fereastră*, dat numaĭ la *hirida sobeĭ.*

Lucrătorîlor la ocnele de sare li să zice *Șaugăĭ* saŭ *Șalgăĭ*, după cum la plutașĭ li să zice și *Dălcăușĭ*.

Departe de a vedea în *Șaugăĭ* oamenĭ, cari să fi păstrat în crestăturile lor pe drobiĭ de sare urme romane, noĭ nu putem vedea decît niște Ungurĭ, cari o dată cu numele aŭ adus și meseria.

Romînul n-a cunoscut meseria de *miner*; el a fost pururea *păstor* și *agricultor*. Ramurile industrieĭ la el sînt importațiunĭ străine; și dacă în agricultură, Romînul a învățat multe de la Slavonĭ, probă cuvintele, apoĭ în industrie totul i-aŭ adus străiniĭ.

Cea maĭ specială din toate breslele era a Șaugăilor, din cauză că nu în toate locurile să găsește sare.

Nu putem vedea dar în Romînĭ un impuls pentru exploatarea săriĭ, căcĭ dacă eĭ ar fi fost primiĭ exploatatorĭ, ar fi dat terminĭ romîneștĭ acesteĭ bresle; pe cînd lucrul îl vedem cu totul din contra.

Cuvîntul *șaugăŭ* însamnă *tăetor de sare*, și e cuvînt curat unguresc de la *só* = sare și *vágom* = a tăĭa (seco).

Dacă cu vremea — cum vom vedea — s-a ajuns a să da ca marcă Tîrguluĭ-Ocna un *șaugăŭ*, aceasta arătă că majoritatea locuitorilor breslașĭ din tîrg eraŭ Ungurĭ, decĭ străinĭ.

Ungurul în limbă are cuvîntul *só* pentru sare, iar la salină îĭ zice și *sóakna* și *sóbánya*, ceĭa ce ne arată că cuvîntul *ocnă* e luat și de Ungurĭ tot de la Slavonĭ, specificîndu-ĭ înțălesul la *salină*.

Cum că elementul Unguresc a fost acela, care a exploatat pentru prima oară în mod sistematic salinele, e că organizația acesteĭ bresle era curat Ungurească. Capul bresleĭ se numea *birăŭ*, nume străin nouă Romînilor din Moldova, unde capul bresleĭ era *starostele*, cuv. slavon (starosta. m. senex, presbiteros), căzînd de la însămnarea de bătrîn (senex) la acea de *praepositus*, căcĭ maĭ știm că ispravniciĭ a o sumă de ținuturĭ de fruntariĭ să chemaŭ *staroste*, ca de ex: *Staroste de Putna, de Hotin, de Cernăuțĭ* etc.

Cuvîntul *birăŭ* e un cuv. curat Unguresc, unde *biró* are

înțălesul de *judex, judecător*. In Lexicon Budensis citim: *birăŭ* vine din latinescul *vir*, de inde *birăŭ*, in se est *vir magnus* sicut *lungăŭ* admodum longus; vel ital. biró = lictor.

Ar fi dar după autoriĭ lexiculuĭ de Buda un cuvînt latinesc, unde *v* din *vir* a trecut în *b*, ca *beşica* din vesica, *berbece* din *vervex*; dar un lucru să luăm aminte: în alăturare cu *biro* găsim în Ungureşte o întreagă familie de cuvinte, fie-care cu înțăles anumit:

biró valamivel = possessor.

biródalom = Imperium, Ditio.

biróképe = propraetor.

Birom = possideo, habeo, teneo.

Birószek = tribunal.

Fonetica romînească ĭ-a dat terminațiune proprie limbeĭ noastre, făcîndu-l să sufere anumitele schimbărĭ, ce găsim maĭ la toate cuvintele Ungureştĭ similare terminate în ó: tăŭ (glod), Bacăŭ, Tazlăŭ,Cracăŭ, Tarcăŭ, Hîrlăŭ, etc, etc.

Ardeleniĭ supuşĭ direct influențiĭ Ungurilor aŭ în limba lor pe *birăŭ*,

Cine bea la *făgădăŭ*?
Bea un popă ş-un *birăŭ*

ce-ĭ necunoscut Moldovenilor.

Străinĭ fiind de neam şi lege primiĭ exploatatorĭ aĭ minelor de sare aŭ căutat nu numaĭ să boteze cu nume străine această meserie, ci şi organizarea aŭ făcut-o după tipul patrieĭ mume, căcĭ capuluĭ bresleĭ i-aŭ dat numele de *birăŭ*, care avea şi putere judiciară asupra membrilor.

Dar aci găsim şi cuvîntul turcesc *rufet*, şi lucru curios, pe cînd în țară toate corporațiunile să numeaŭ *bresle*, numaĭ corporațiunea şaugăilor să numea *rufet*.

In jalba ce Ocneniĭ fac în 1860 către parlamentul Moldoveĭ, iscălitoriĭ C. A. Dimonisie şi V. Gheorghiu, explică cuvîntul *rufet* că vine de la turcescul *rufet* ce însamnă *clasă, breaslă*, tocmaĭ cum D-l Şăineanu în ale sale „Elemente Turceştĭ" caută a-l explica din arab "*hirfet* = métier, corps d'artisans; "*rufetaş* = membrul uneĭ bresle."

De la Turcĭ am luat cuvîntul atît noĭ cît şi Serbiĭ, *rufet*, şi Greciĭ cu a lor *ruféti*.

După ce am inspectat terminologia ocnelor și am văzut-o toată străină, e bine a veni acum și a vedea ce putem spune de originile *Tîrgului-Ocneĭ*.

Pe locul unde se află azĭ Tîrgul-Ocna, în înfundătura văeĭ Trotușuluĭ de la picioarele munteluĭ Măgura, era în secl. al XVI-lea un loc gol, viran, care forma, să zice, hotarul a treĭ moșiĭ: *Dofteana*, din sus, spre Moineștĭ, azĭ proprietate a familieĭ Ghica Comăneștĭ; *Redĭu* a vorn. Neniu, și *Tîrgul Trotuș*, loc gospod.

Noĭ credem că locul, unde s-a exploatat întîiŭ salinele, pe valea Trotușuluĭ, în sus de Trotuș, era loc gospod, aparținînd tîrguluĭ Trotuș, căcĭ să nu uităm că vechile saline exploatate eraŭ maĭ în jos decît cele de azĭ, maĭ aproape de albia Trotușuluĭ, care prin cursul săŭ repede dezgolind stînca de sare a putut înlesni exploatarea. — Cu timpul, gropile de sare s-aŭ suit maĭ în deal, unde sînt azĭ.

Exploatatoriĭ de azĭ aĭ minelor aŭ urme doveditoare că ocnele vechĭ eraŭ maĭ lîngă Trotuș, și că prin *chĭoarce* saŭ tunelurĭ scoteaŭ sarea din adîncime, căcĭ ĭată ce ne spune unul Tudor Boŭ-negru, rufetaș din Trotuș, după mărturisirea ce face Alecu Obreja în studĭul săŭ „Ocnele Moldoveĭ" publicat în „Notițe Statistice" de Prințul N. Suțu, ediția romînă editată la 1852 de D-l Th. Codrescu.

„Tudor Boŭ-negru, om în vrîstă de 98 de anĭ (pe la 1840) spune că el apucase pe bunicu-săŭ, ce era un Romîn verde trăind peste 118 anĭ, care i-aŭ arătat o groapă într-un mal, pe unde se vîraŭ pe scară șaugăiĭ de tăiaŭ sare, și că tatăl bunu-săŭ ar fi dat de chioarcă, cărînd sarea pe celalalt mal." (o. c. p. 150).

Din această mărturisire a unuĭ bătrîn ne ducem departe, tocmaĭ la originele Tîrguluĭ-Ocneĭ. Tudor Boŭ-negru ținea minte de pe la 1750; bunul-săŭ om de 118 anĭ ținea și el minte de pe la 1640, iar tatăl buneluluĭ săŭ, bătrînul Boŭ-negru, șaugăŭ de neam, a dat de chioarcă supt pămînteană pe la 1600, luînd cifrele așa *grosso-modo*.

Iată dar un indicĭu sigur de modul cum se făcea exploatarea, că adică vechiĭ șaugăĭ în loc de a face gropĭ pentru a scoate sarea, eĭ plecînd de la albia rîuluĭ Trotuș, unde sarea era maĭ la față, mergeaŭ făcînd *chĭoarce* saŭ tunelurĭ, pentru a scoate sarea maĭ lesne.

Am zis maĭ sus că noĭ credem, că locul pe care se făcea exploatarea veche de şaugăĭ cădea pe locul gospod a tîrguluĭ Trotuş. Nu tot aşa cred însă şi iscălitoriĭ uneĭ petiţiunĭ către camera din 1880, cum nicĭ interpelatorul D-l I. Leca, ce se ĭa după acea petiţie.

Iată ce zic eĭ :

„Teritorul actual a tîrguluĭ Ocna s-a format din treĭ marĭ proprietăţĭ şi anume :

1). Din Moşia Rădiul a boeruluĭ Neanĭul (cetit răŭ de iscălitorĭ *Nanu*), dată sus zisuluĭ vornic de gloată de către Domnul Moise Movilă în 7142 (1633). Sept. 12 pentru că a dat în trebuinţa ţăriĭ 4 caĭ. Doc. ne spune că *moşia Rădĭul venea în ţin. Trotuşuluĭ ocolul tîrguluĭ.*

2). Din moşia *Dofteana*, azĭ proprietate a Ghiculeştilor.

3). Din moşia *Tîrguluĭ Trotuş*, loc gospod.

„Hotarele a tustrele aceste moşiĭ se întîlneaŭ în puntul unde azĭ este situat tîrgul Ocna, pe atuncĭ pădure, aparţinînd la tustrele proprietăţile.“

Tîrgul Trotuş nu e departe astăzĭ de Ocna, de cît cu 5 kilometre, şi nu e greŭ de presupus că locurile de imaş a Trotuşenilor vor fi mers pănă pe locul de azĭ a Ocneĭ, cum vom vedea maĭ în urmă.

Dofteana nu ştim ce hotare va fi avut, căcĭ n-avem la îndămînă actele acesteĭ moşiĭ, acte cari ar fi foarte interesante în cestiunea vie a Tîrguluĭ-Ocna.

Un lucru numaĭ ne surprinde în petiţia din 1880. A zice că hotarul Dofteneĭ să întindea pănă pe locul, unde azĭ e Tîrgul Ocna, (în dreptul farmacieĭ de azĭ, cum pretinde Conul Iorgu Metaxa) ar însemna că vechiĭ proprietarĭ aĭ Dofteneĭ aŭ lăsat în deplină posesiune o parte din trupul lor de moşie pentru şaugăĭ, fără ca eĭ să tragă foloase, căcĭ cel puţin din suta a XVII, la început, ocnele s-au exploatat de stat, şi apoĭ oare dacă s-ar fi adiverit prin documente că hotarul vechĭŭ al Dofteneĭ a fost pănă la mijlocul Tîrguluĭ-Ocna de azĭ, familia Ghica Comăneştĭ n-a fi pretins în procesul din 1840 să-şĭ revendice drepturile sale asupra uneĭ părţĭ din tîrg ? De sigur că da.

Despre Dofteana nu ştim nimic de cît ceĭa ce aflăm în condica Conuluĭ Iorgu Metaxa, unde cetim procesul vechĭŭ al Ghiculeştilor, cu care ocazie ni-ĭ dat pe scurt hrisovul sîrbesc de la Stefan Vodă din 6974 (1465) Noembr. 21, prin care se arată că Stefan Vodă recunoaşte ca bunăvînzarea ce *Cĭornea* fata luĭ *Belefu*, din Trotuş, face asupra uneĭ a 3-a părţĭ din Dofteana către *Ion Olar* în preţ de 10 zloţĭ tătărăştĭ.

Iată numaĭ unul din vechiĭ proprietarĭ aĭ Dofteneĭ, căruĭa cum se vede îĭ plăcea a sta maĭ mult la tîrg, în Trotuş, de cît la ţară, la Dofteana, care cine ştie cum va fi fost pe atuncĭ; iar numele de *Olar* supt Stefan Vodă ne arată pănă la un punct meseria celeĭ maĭ mare părţĭ din locuitoriĭ Tîrguluĭ Trotuş, că eraŭ industriaşĭ.

Despre *Rădĭu*, proprietate a vornicului de gloată Neanĭul putem spune ceva maĭ mult, dar dăm totul în anexă [1].

In 1633 Sept. 12 (7142), Domnul Moise Movilă dă vorniculuĭ de gloată Neanĭul, moşia Rădĭul, pentru binele ce a făcut Domnieĭ, dînd patru caĭ în trebuinţa ţăriĭ.

Fapte de acestea nu sînt unice în istoria noastră, adică ca Domnul să dea cîte un petec de pămînt vre unuĭ boer, din cauză că a dat pentru ţară (adică pentru domn) cîte un cal, doĭ.

Aşa de ex: Alexandru Vodă, fiul luĭ Radu Vodă Iliaş, dă în 1630 Oct. 28 (7139) luĭ Mateiŭ Roşca din Bîrlad o silişte numită Fruntişăniĭ, fostă curat Domnească, în jurul Tîrguluĭ Bîrlad pentru că a luat de la Roşca 2 caĭ bunĭ, pe cari ĭ a dat în trebuinţa ţăriĭ (vezĭ actele caseĭ Codreanu cam 110 paquete).

Acelaş caz ca şi la Rădĭu. Aci Moise Movilă, colo Alexandru Iliaş, 3 anĭ maĭ înainte (1630 şi 1633) împroprietăresc 2 boerĭ micĭ, de mîna a 3 a, pe Nenĭu şi Mateĭ Roşca, numaĭ pentru că aŭ dat, unul 4 caĭ, şi altul 2

Din ce fel de pămînt putea să dea Domnul danie la boerĭ? Numaĭ din cel gospod, saŭ dacă n-avea, cumpăra şi apoĭ dădea, cum a făcut Stefan Vodă cel bătrîn într-un caz ca acesta:

Pentru a împroprietări pe *Ion aprodul* (probabil vestitul *Aprod Purice*), Domnul a cumpărat de la *Ivul Mîndrea* şi nepoţiĭ săĭ satul Scanţireştĭ (azĭ Cănţălăreştĭ în ţin. Vasluĭuluĭ) pe apa

---

1). Moşia *Rădiul* şi *Pleşeştĭ*

Moşia Rădĭul s-a dat de Domnul Moise Movilă pentru 4 caĭ Vorniculuĭ Neanĭul; fusese dar maĭ înainte loc gospod, ceĭa ce ne arată că chĭar alăturea cu salinele locul era domnesc, de oare-ce domnul putea să-l dăruĭască; cu atît maĭ mult salinele, exploatate de Domn' în proprĭul săŭ beneficĭu.

Bîrladuluĭ pe preţ de 100 de zloţĭ, cum şi de la *Avăr* altă bucată din moşia şi satul Scanţireştĭ pe preţ de 30 zloţĭ şi le-a dat boeruluĭ săŭ *Ion Aprodul*. (vezĭ actele Scantireştilor, şi maĭ ales doc. acesta publicat în Uricar vol. XVII).

Nu vom greşi dar, cînd vom zice că şi moşia *Rădĭul* era loc gospod, aşezată tot în jurul Tîrguluĭ Trotuş, ca Fruntişăniĭ lîngă Bîrlad, căcĭ numaĭ aşa Domnul a putut dispune de dînsa, cum a voit, dînd-o chĭar pentru 4 caĭ.

In 7143 Iulie 1 (1635) Nenĭul, vornicul de gloată, are proces cu satul Bîrsăneştiĭ asupra uneĭ silişte *Pleşăştiĭ*, ce Nenĭul spunea că e dreaptă a sa, ţinîndu-se de Rădĭu, iar locuitoriĭ din Bîrsăneştiĭ pretindeaŭ că ĭa aparţine satuluĭ lor. Se face proces. Domnul de atuncĭ Vasile Lupul orîndueşte comisiune de cercetare, compusă din Condrea Soltuzul de Trotuş şi oamenĭ bunĭ şi bătrînĭ, ca aceştia: *Ilisăĭ* din *Poĭană* cu fiul săŭ *Vasile, Lazăr* tot de acolo, *Ion* din *Brătila, Marcu* ottam, *Andreĭ Măcăŭ, popa Vîrnova* ottam, *Gligorcea Orăscul* din Stroeştĭ, popa Dumitru cel domnesc din tîrg din Trotuş, *Ion Petre Chihae* si *Ion Mihai, Gligorcea Diacul*, Ioniţă biraul, *Nistur Vluharul, Marcu* şi *Ioniţă* ficioriĭ popeĭ luĭ *Manea, Cozma din Vilibeştĭ*. Toţĭ aceştia aŭ mărturisit *pe sufletele* lor că sĭlĭştea Pleşăştiĭ să ţine de Rădĭu, iar nu de Bîrsăneştĭ, şi că maĭ înainte vreme s-a numit şi *Beneştiĭ*, pre numele *Beniĭ, şi s-aŭ mutat din silişte maĭ în jos în capul hotaruluĭ din drumul cel mare*.

Pricina între Bîrsăneştĭ şi Nenĭu era veche, căcĭ pe acel pămînt în proces locuitoriĭ din Bîrsăneştĭ arase, ĭar ceĭ din Rădĭu le luase arătura *în tărie*. Pentru a se curma afacerea să hotărniceşte siliştea după arătările bătrînilor Savul din Bîrsăneştĭ, Dumitru şi Mihăilă cel bătrîn ot tam.

Ne întrebăm acum.

In 7142 Sept. (1633) Nenĭul devine proprietar în Rădĭu, pentru ceĭ 2 caĭ aĭ săĭ daţĭ ţăriĭ; după 1½ an se face proces

Să vedem acum modul cum Tîrgu-Ocna a luat creştere fa-ţă cu Tîrgul-Trotuş.

Supt Vasile Lupu fiinţa încă ţinutul Trotuşuluĭ, cu reşedinţa în Trotuş, cum reiese din doc. de maĭ sus, care zice că moşia Rădiul vine în ţinutul Trotuşuluĭ, ocolul Tîrguluĭ.

---

de proprietate asupra Pleşăştilor, ca să să va lă de cine aparţine, de *Rădĭŭ* saŭ de Bîrsăneştĭ. Locuitoriĭ din Bîrsăneştĭ în vara anuluĭ 1635 şi probabil a anuluĭ 1634 arase pentru eĭ toată siliştea Plesăştiĭ. Ce urmează de aci? Nimic altă de cît că înainte de a fi Nenĭul, vornicul de gloată, proprietar în Rădiu, aparţinea acestuĭ sat şi Siliştea Plesăştiĭ, numită odinioară Beneştiĭ, pre numită Beniĭ, şi că dar Nenĭul odată devenit proprietar pe Rădĭu în 1633 Sept, a căutat a pune mîna pe toate siliştele atîrnătoare de Rădiu, *de şi domnul nu i le prevăzuse în actul săŭ de miluire.*

Dar pricina pentru Pleşăştĭ nu putea lua sfîrşit cu una cu două, căcĭ locuitoriĭ Bîrsăneştilor aŭ urmat cu încălcarea. Se vede că eĭ aŭ arat înainte, saŭ n-aŭ recunoscut ca bună hotărîrea luată de Condrea, Şoltuzul de Trotuş, în favoarea luĭ Nenĭu. Aceasta sileşte pe Nenĭu a face din noŭ suplică la Vodă, şi în anul 7144 Noembre 15, 4 lunĭ după primul proces, Domnul Vasile Lupu dă carte de deplină stăpînire asupra Pleşăştilor, zişĭ şi Beneştiĭ în persoana vorniculuĭ Nenĭu, zicînd că *Pleşăştiĭ* să ţin de Rădĭu *şi merg spre răsărit pănă în apa Caraclăuluĭ.*

Nenĭu a căutat a-şĭ scoate acte de stăpînire şi de la urmaşul luĭ Lupul, de la Gh. Stefan, care îĭ dă carte în 7164 Mart 22, spunînd şi el că Pleşăştiĭ fac parte din Rădiu şi că merg spre răsărit pănă în apa Caraclăuluĭ.

Doc. de la Gh. Stefan din 1656 nu-l găsim în Condica Metaxa, dar ni-ĭ dat pe scurt în documentul din 1802 Aug. 17 (No. 60 din condică), cu prilejul judecăţiĭ căminaruluĭ C. Crupenski şi şaugăiĭ Ocneĭ tocmaĭ tot despre Pleşăştĭ.

Dar Gh. Stefan să apucase de un bucluc. In puterea sa de domn sileşte pe Vornicul Nenĭu să schimbe moşia sa Rădiul şi cu siliştea Plesăştiĭ, zisă şi Beneştiĭ, cu două moşiĭ ale luĭ Vodă *Cricovul* şi *Goĭanul* de la Orheĭ. Dar ce să întîmplă? Vodă să încercase a sili pe Nenĭu cu acest schimb, căcĭ de fapt moşiile Cricovul şi Goĭanul nu eraŭ ale luĭ Vodă, ci ale altora; şi să vede că

Ba supt Vasile Lupu ființa și vechiul ținut al *Adjudului*, cu reședința în *Adjudul vechiŭ*, ținut care ș-a împărțit apoĭ între Putna tocmaĭ și Bacăŭ, cum s-a împărțit maĭ apoĭ Trotușul între Putna și Bacău.

Minele de sare se exploataŭ cu mult înainte de Va-

Neniul tare de înger nu s-a prea lăsat la voea Domnuluĭ, ci a urmat a-șĭ stăpîni moșia sa, de și domnul tot în tărie, luînd ca bun actul săŭ de schimbătură să apucase și făcuse danie acum moșia Rădiul mănăstireĭ Cașinuluĭ în 7164, scoțînd acte în regulă de la Ghedeon Mitropolitul și de la velițiĭ boerĭ, încă din 7163.

S-a întîmplat că Gh. Stefan a fost detronat, iar Neniul a rămas tot el proprietar în Rădiu ; Neniul a murit după mazilia luĭ Gh. Stefan ; iar ficeoriĭ săĭ aŭ stăpînit și eĭ ne întrerupt Rădiul scoțînd acte și de la Istrate Dabija Vodă, întăritor testamentuluĭ luĭ Neniu vorn-cul prin care dă jumătate din Rădiŭ și jumătate, din *vecinĭ* (robĭ), cu s-liștea Pleșăștĭ *și o vie pe locul tîrguluĭ Trotuș*, feteĭ sale *Simina* ca zestre, ĭar cealaltă jumătate o dă unuĭ alt ginere al săŭ *D. Roșca.*

Toate acestea le cetim în actul de la 1709 Mart 15 (7217) de la Mihaĭ Racoviță, în care maĭ găsim și acestea că în acest an 1709, 63 anĭ după ispisocul de la Gh. Stefan, urmașiĭ luĭ Neniu fac proces călugărilrr de la Cașin pentru Rădiu și Pleșăștiĭ. Trăiaŭ la 1709 aceștĭ urmașĭ de-aĭ luĭ Neniu : C. Roșca cu fratele săŭ, Gr. Arapu și nepoțiĭ luĭ de soră, Ioniță biv vataf cu fratele săŭ Costachi biv spătar, ficiorĭ luĭ St. Silion biv vel medelnicer cu surorilelor toțĭ nepoțiĭ luĭ Neniul biv log.

Călugăriĭ cereaŭ în 1709 ca drepte a lor satul Rădiu cu siliștea Pleșăștiĭ, zisă și Beneștiĭ, bazațĭ pe actul de danie din 7164 *a ctitoruluĭ* Gh. Stefan, cerînd de la Domn ca urmașiĭ luĭ Neniul să stăpînească cele 2 moșiĭ de la Orheĭ. Dar toțĭ fac arătările spuse maĭ sus ; Domnul M. Racoviță, *rudă de aproape cu al de Roșca*, să convinge și dă dreptate pentru urmașiĭ luĭ Neniul, ĭar călugărilor le spune în închierea documentuluĭ : „să să „ducă să-șĭ reguleze dreptul de proprietate asupra Cricovuluĭ și Goĭanuluĭ, dacă nu vor fi a altor proprietarĭ".

In curs de 75 de anĭ, de la 7217 (1709) luînd, ispisocul luĭ Gh,

sile Lupu, căcĭ corporaţiunea Şaugăilnr o găsim constituita.

Exista încă înainte de Vasile Lupu aşa numitul *Bîrăŭ de Ocnă* a căruĭ putere să întindea asupra tutuıor Şaugăilor, maĭ ales din punct de vedere judiciar.

Intr-un doc. inedit, ce-l posed eŭ, d n anul 7143 Maiŭ 15,

Stefan a stat ĭar fără lucrare în mînile proprietarilor luĭ. In 1783 găsim ca proprietar pe vorn. Gr. Crupenski, cerînd pentru sine Rădĭul — din actele cîte am cetit nu ştim cu ce drept, dar de sigur fiind în linie colaterală cu urmaşiĭ log. Neanĭul.

In persoana Crupenskilor şi maĭ ales a căminaruluĭ C. Crupenski s-a iscat un proces care a ţinut multă vreme, pînă după 1836, şi a dat mult zdruncin şaugăilor, de oare ce Crupenski avea multe *ragele* (spete).

In C. Metaxa avem o sumă de acte asupra acestuĭ proces, ce nicĭ în 1836 n-a luat sfîrşit [1]).

Ştim din urmă că Rădiul mergea pînă în Caraclăŭ, şi că în 1635 Neaniul avuse proces cu locuitoriĭ din Bîrsăneştĭ pentru siliştea *Pleşeştĭ*, zisă şi *Beneştĭ. Pleşeştiĭ ţineaŭ de Rădiŭ*; aşa să ştia în 1635 ; dar pînă la 1783 toate aceste să uĭtase şi Crupenski voĭa a lua supt numele de Pleşeştĭ o bună bucată din pămîntul rufeţaşilor, în sus de Rădiu. O sumă de procese s-aŭ ţinut începînd de la 1783, în care de multe orĭ Crupenski cîştigă faţă cu Ocneniĭ, maĭ ales pînă la 1803.

Aceste succese a luĭ Crupenski în proces l-aŭ făcut să ĭa de la locuitorĭ dijmă, să cosească fîn, şi să ĭa *adetĭŭ* pentru case.

Saugăiĭ expuneaŭ lucrul în modul următor: Crupenski pretinzînd că siliştea Pleşeşti ar fi fost alăturea de Rădiŭ, cere acum loc în sus de Rădiu, de şi aceasta e pe nedreptul, căcĭ în sus de Rădiu locul a fost a Ocnenilor, iar Crupenski numaĭ de cîţi-va anĭ puse stăpînire pe el, luîndu-le şi fîn, şi dijmă şi adetĭu pentru case. In primele procese Crupenski cîştigă, dar maĭ apoĭ văzînd Domnul stăruinţa Ocnenilor poronci ca Crupenski

---

1). 1801 Maiŭ 14 (C. Metaxa. No. 57); 1802 Aug. 31 (No. 58), 1802 Sept. 2 (No. 59). 1802 Aug. 17 (No. 60). 1803 Febr. 10, Maiŭ 5, 9, 16 Iulie 13, 22, 31, Aug. 17 (No. 61—69), 1804 Sept. 2, 6, Dec. 6 (No. 69, 74, 79) 1805 Aug. 13, 15, Dec. 22 (No. 75—77), 1806 Febr. 10 (No. 82), 1820 Maĭŭ 12, 13 (No. 90, 91), 1836 Iunie 2 (No. 99.)

(1635), cetim că unul Gligore şi Dumitru Şandru vînd a treia parte din silıştea Măneştiĭ, pe Tazlăul Sărat, luĭ *Ionaşcu Căpăţină*, **bíráului di Ocnă**, drept 22 ughĭ banĭ bunĭ.

Intre marturiĭ, ce iscălesc acest act, găsim şi pe *Gheorghe Surcă, biráŭ di Ocnă.*

In alt doc. inedit din 1635 Iulie 1 (7143), găsim ca biráŭ di Ocnă pe *Ioniţă biráŭ*, chemat ca martur în procesele moşieĭ Pleşăştiĭ a vorn. Neniul.

---

să fie oprit de a lua fîn, dijmă şi adetiŭ pentru case, dîndui-se 500 leĭ pe an de la Ocnă, numaĭ din cauză că *din greşală* i s-a întărit anaforaua din 1803, iar dacă Şaugăiĭ vor dovedi că Pleşăştiĭ nu vin pe locul arătat de Crupenski, adică alăturea şi în sus de Rădiu, atuncĭ să i să ia şi ceĭ 500 leĭ anualĭ: La această hotărîre domnească vine în ajutor şi cercetarea boerilor hotarnicĭ, care zic *că Pleşeştiĭ intră în corpul Rădiuluĭ*, iar tot aceia ce Crupenski luase în tărie supt numele de Pleşeştĭ e pe nedreptul luat, decĭ să se întoarcă Ocnenilor. Dar lucrurile arătaŭ trăgăneală. Crupenski nu'să lăsà cu una cu două. Uniĭ din familia lor fiind, cînd cămăraşĭ de Ocnă, cînd ispravnicĭ de Bacăŭ, făcură toate chipurile ca să fure acte de a Şăugăilor, prin care să arăta dreptul lor de proprietate asupra locurilor luate de Crupenski supt numele de Pleşeştĭ. Murise acum şi vorn. Gr. Crupenski şi căminarul C. Crupenski; nepotul lor aga Enaki Crupenski comise acte de curat barbarism, căcĭ abuzînd de putere cumpără pe biráŭ şi ocnenĭ şi le luă cele maĭ însemnate hîrtiĭ în chestiunea ce-ĭ priveaŭ.

La aceste acte de vandalism fac aluziune jăluitoriĭ din 1880 cînd zic că „pe la 1832 **proprietarii** *de prin prejur* (şi tradiţiuspune că chiar Domnul de atuncĭ) cu uzul timpuluĭ feudal găsind chipul lesnicios de uzurpare a acestor terenurĭ, ce pre atuncĭ reprezentaŭ peste 14000 fălcĭ insinuîndu-se pe lîngă birául de atuncĭ (ce nu ştia carte ca toţĭ rufetaşiĭ), *care era păstrătorul tuturor documentelor acestor proprietăţĭ*, **cu oferire de rang de boerie** şi alte favorurĭ aŭ sustras de la el documentele principale, ce probaŭ diferitele proprietăţĭ“. . . Dar de aceste furăturĭ de dresurĭ ne aminteşte şi jalba Ocnenilor din 1836 Iunie 2 către M. Sturza prin care să arată că Aga E. Cru-

In alt doc. din 7146 Dec. 20 (1637), tot inedit, să arată ca Birăŭ de Ocnă tot *Gheorghe Sorca* martur în vînzarea, ce Cristea din Măneştĭ face în persoana luĭ *Gheorghe Căpăţină din Ocnă*, a uneĭ a 3-a părţĭ din Măneştĭ drept 6 galbenĭ bunĭ.

Cum vedem nu era vînzare făcută în ocolul Ocneĭ, la care să nu ĭa parte şi *Birăul*, ca capul rufetuluĭ Ocneĭ.

Nu numaĭ pe Birăŭ îl găsim în doc. timpuluĭ, ci dăm şi de *Cămăraş*, funcţiunea cea maĭ mare, căcĭ Cămăraşul, titlu ce şi azĭ să păstrează, era ca administratorul general al Ocnelor, ĭar maĭ pe urmă Cămăraşĭ eraŭ boeriĭ, cari luaŭ *în vînzare* Ocnele, cum ne arată maĭ toate actele din secl. al XVIII-a.

Intr-un doc. tot inedit, din anul 7140 Maiŭ 26 (1632) cetim că unul Arhip, ce-a fost Cămăraş, vinde a 4-a parte din Măneştĭ luĭ Marco di Brătila drept 60 zloţĭ bătuţĭ, tocmaĭ cu cit o cumpărase el de la Gligore Şandru şi sora luĭ Marca, fiiĭ luĭ Şandru Starago.

Din spusele acestuĭ document reĭese că trebue a ne sui la începutul secl. al XVII, către 1600, pentru a vedea origina fiinţăreĭ acestor slujbaşĭ aĭ rufetuluĭ.

Unde-şĭ aveaŭ eĭ reşedinţa prin timpurile de care vorbim? Noĭ credem că în Tîrgul Trotuşuluĭ, de oare ce nefiind departe de Ocne, ce cădeaŭ pe domeniul gospod al Trotuşuluĭ, nu puteau sta în mijlocul şaugăilor, cari formaŭ prima populaţiune în jurul gurilor Ocneĭ.—Documentele date de noĭ sînt emanate de la şoltuzul Trotuşuluĭ, şi maĭ în toate găsim iscălit şi birăul de Ocnă.

---

penski le-a luat o bucată de pădure şi loc de arat insinuîndu-să pe lîngă eĭ cu fel de fel de tertipurĭ, ba chĭar încercînd a-ĭ cumpăra cu banĭ ca să le vîndă din locul lor, ceĭa ce eĭ nu pot face, *de oare-ce* locul e domnesc, dat lor spre hrană, *fără împuternicire de a-l înstrăina.* (Cond. Metaxa No. 99).

Daraverele cu aga Crupenski nu să isprăvise, cînd vine *fiscul* şi tratează ca loc gospod tot Tîrgul-Ocna încă din 1836 Ianuar 23, oprind legalizarea orĭ-căreĭ vînzărĭ făcută de particularĭ saŭ rufeţaşĭ *locul fiind gospod.* (C. Metaxa 100). In asemenea stare cestiunea se află şi azĭ în anul de graţie 1891, probă interpelarea D-luĭ I. Leca din 13 Febr. c. c. (v. Monitorul oficial din 23 Febr. 1891).

Dar cum că Şaguăĭ eraŭ pre locul unde azĭ e Ocna ni se arată în doc. din 1637, în care se zice că Gh. Căpăţină *era din Ocna*.

Ce era Ocna pe atunci?

Doc. nu ne spune că era tîrg, căcĭ astfel ar fi pus epitetul de Tîrgu-Ocna, cum să pune azĭ.

Trotuşul era ca reşedinţă de judeţ, şi Ocna nu era de cît un sat în formaţiune.

Cu descreşterea Trotuşuluĭ a crescut Ocna, aşa că pe la 1715 era deja tîrguşor, maĭ de o potrivă cu Trotuşul.

Care aŭ fost cauzele, ce aŭ determinat căderea Trotuşuluĭ şi rîdicarea Ocneĭ?

Credem că acestea:

Stabilirea Şaugăilor în jurul gurilor Ocneĭ a atras după sine venirea a o sumă de inşĭ de prin satele megieşe, ceĭa ce a adus mărirea satuluĭ. Mulţĭ din plăeşiĭ din Dofteana aŭ intrat în slujba Ocnenilor, maĭ ales că Domniĭ începuse a le da anumite prerogative, constituind pe baze temeĭnice corporaţiunea Şaugăilor.

Inmulţirea Şaugăilor a adus cu sine înmulţirea celorlalţĭ industriaşĭ; şi documentele ulterioare să grăbesc a ne spune că mulţĭ străinĭ venise şi să aşezase în Ocna pe la a 2-a jumătate a secl. al XVIII-a.

O împrejurare de natură pur administrativă ajută această mărire. Către mijlocul secl. al XVII Trotuşul încetează de a maĭ fi capitală de judeţ, reşedinţa vechilor Şoltuzĭ mutîndu-să la Bacăŭ.

Nu putem şti ezact anul cînd s-a dat ordin de mutare a reşedinţeĭ, nicĭ supt ce domn anume, căcĭ din documentele, cîte cunoaştem, nu ştim să fi dat peste unul, ce să ne spuie una ca aceasta. Dar putem întrevedea timpul.

Supt Vasile Lupul să aminteşte de ţ. Trotuşuluĭ şi chiar a Adjuduluĭ, 30 de anĭ după moartea luĭ Lupul deja judeţele eraŭ schimbate; ştirĭ de acestea avem în „Poema polonă" a luĭ Miron Costin, scrisă în 1684. El ne înşiră toate judeţele Moldoveĭ, cari eraŭ atuncĭ 19: 2 în Bucovina (Suceava şi Cernăuţĭ), 4 în Basarabia (Orheiŭ, Lăpuşna, Soroca şi Hotin) şi 13 în Moldova propriŭ zisă (Iaşĭ, Cîrligătura, Hîrlăŭ, Dorohoĭ, Fălciŭ, Vasluĭ, Tutova, Tecucĭ, Cohurluĭ, Putna, Bacăŭ, Roman, Neamţ).

E mult lucru cînd unuĭ tîrg îĭ iaĭ administrația, căcĭ lipseștĭ pe acel tîrg de toate foloasele materiale, ce decurg din faptul concentrăriĭ oficiilor. Avem în istoria noastră politică sumedenie de fapte de asemenea natură. Așa Fălciul a început a cădea față cu Hușiĭ, după ce în 1832 reședința ispravnicilor să mută în Hușĭ. Hîrlăul a început a decădea față cu Botoșaniĭ; Baia față cu Suceava, iar Fălticeniĭ a crește, maĭ ales după ce Bucovina a fost luată de Nemțĭ. Tîrgul Frumos, care era cu mult maĭ mare, cînd era reședința ținutuluĭ Cîrligăturеĭ, a căzut azĭ, după ce reședința administrativă s-a concentrat în Iașĭ.

Azĭ avem exemplul cel maĭ doveditor cu Bucureștiĭ față cu Iașiĭ; unul crește văzînd cu ochiĭ, altul dă tot înapoĭ.

Și Trotușul dar n-a putut face exepțiune de la această lege. Luînd precădere Bacăul, toate interesele tîrgoveților Trotușenĭ avînd a să rezolv. la Bacăŭ, bogătașiĭ tîrguluĭ s-aŭ mutat la Bacăŭ, iar funcționariĭ superiorĭ aĭ rufetuluĭ Ocneĭ, nu maĭ aveaŭ la ce ședea în Trotuș, ci aŭ căutat să să mute în Ocna.

Toate acestea aŭ adus mărirea și sporirea Ocneĭ în mod așa de tare, că D. Cantemir în „Scrisoarea Moldoveĭ" le și pune pe acelaș picior:

„Ocna și Trotușul, două tîrgurĭ pre apa Trotușuluĭ, care sînt de a să socoti numaĭ pentru Ocnele cele vestite, ce să găsesc prin prejurul lor. Pre aicea merge drumul cel maĭ drept din Moldova la Ardeal". (o. c. p. 37).

Deși Cantemir le pune tîrgurĭ, dar să grăbește de a zice: „însemnate numaĭ pentru Ocnele cele vestite"; aceasta vine în adevăr numaĭ pentru Tîrgu-Ocna, nu și pentru Trotuș. Niciodată Trotușul n-a fost oraș de Saline. El își are însemnătatea sa în istorie ca oraș de frontieră și trecătoare vamală, fără a uita și faptul că era tîrg curat industrial.

Zisele ilustruluĭ domn nu ni le întăresc documentele.

Ocna sub Cantemir era sat, așa ne spune un document din 7028 Iulie 9, prin care unul Onofreĭ, călugăr din Valea albă, dă bisericeĭ Precista din satul Ocneĭ niște poene de pe Valea albă, poenele Opreĭ, poene făcute de dînsul din pădure. Intre marturiĭ acesteĭ daniĭ găsim pe *pr. Ion Sîrca din Ocnă* și pe *Nistur Birăŭ.*

Dar Cantemir să grăbeşte a-ĭ da epitetul de tîrg, căcĭ acolo la *Ocna* să făceaŭ daraverurile cele marĭ cu sare.

Biserica Precista e cea maĭ veche biserică din Tîrgu-Ocna, făcută pe la 1684 de log. Gh. Ursaki, cum ne spune inscripţiunea grecească din pridvor.

Biserica Răducanu e zidită în 1760, decĭ în plin secl. al XVIII-lea şi să zice din bătrînĭ că locul din jurul mănăstireĭ era viran. Decĭ chiar la 1760 Ocna era încă mică.

Dar o dată ce am vorbit de creşterea Ocneĭ, trebue a spune, ce ştim de corporaţiunea şaugăilor, saŭ de aşa zis *rufetul Ocneĭ*.

II Rufetul Ocneĭ.

Domniĭ punînd mîna pe Ocna, ş-aŭ creat prin aceasta un bun venit.

Veniturile vechĭ a ţăriĭ formaŭ două bugete: bugetul ţăriĭ şi a Domnuluĭ.

In visteria ţăriĭ întraŭ baniĭ *biruluĭ*, aĭ *ajutorinţeĭ*, dările *breslaşilor*, a *negustorilor*, a *mazililor* şi a *ruptaşilor* adică a veneticilor. Toate celelalte dărĭ întraŭ în visteria Domnească, ce era fond deosebit numaĭ şi numaĭ în folosul Domnuluĭ. Doamna avea pentru sine venitul tîrguluĭ Botoşanĭ.

In visteria Domnească întraŭ dările: *văcăritul, cuniţa, gorştina, Desetina, pogonăritul, vinăritul* saŭ *vădrăritul, tutunăritul, fumăritul, cornăritul, mucareru, baniĭ steaguluĭ, vama* [1]) şi *Ocnele*.

Domnul avea interesul de a-şĭ mări veniturile sale, şi în această tendinţă egoistă găsim şi explicarea faptuluĭ pentru ce Domniĭ aŭ luat pe seama lor ocnele încă din suta a XVI-a. Aŭ văzut că pot trage un venit destul de bun, aproape un milion de leĭ în timpurile din urmă.

Căzînd în mînule Domnilor, eĭ aŭ căutat a da o întindere mare exploatăriĭ ocnelor, creînd beneficiĭ minerilor.

Primiĭ exploatatorĭ aĭ ocnelor aŭ fost locuitoriĭ Trotuşuluĭ şi aĭ satelor din valea Oĭtuzuluĭ, care ca şi Vrînceniĭ de azĭ scoteaŭ sarea, ce e la suprafaţa pămîntuluĭ, dar nu căutaŭ a beneficia pe o scară întinsă, saŭ maĭ pe dreptul nu ştim nimic asupra moduluĭ vechiŭ de exploatare.

Cu secl. al XVII-lea ocnele iaŭ o faţă nouă. Domnul negă-

---

1). Intr'unul din numerele viitoare a Arhiveĭ vom da un contract de vămĭ, de curînd căzut în mînele mele, de prin deceniul al 2-a al secl. nostru.

sind în ţară braţe pentru scosul săriĭ a adus străinĭ, şi elementul, care a răspuns la apel, a fost cel Unguresc, care era deprins în parte cu exploatarea sal.nelor, de oare-ce Transilvania e şi dînsa bogată în mine de sare, care să exploataŭ din vechime.

Domnul i-a organizat în castă, în breaslă deosebită; le-a dat privilegiĭ deosebite, scutindu-ĭ de o sumă de dărĭ, ce priveaŭ visteria Domnească; dar aceasta tîrzie vreme maĭ în coace, căcĭ cel maĭ vechiŭ doc. cunoscut nouă, şi care îl găsim trecut şi în Condica Metaxa, e din *7149 (1740), Dec. 1,* dat de către Domnul de atuncĭ Gr. Ghica. Aŭ fost şi altele maĭ dinainte, dar să vede că şaugăiĭ le-aŭ perdut din cauza vremurilor de tulburare; Domnul Gr. Ghica nu numaĭ că le recunoaşte drepturile căpătate, dar le sporeşte şi îmbunătăţeşte soarta.

Iată anume cu ce.

Considerînd Domnul că munca ocneĭ e maĭ grea de cît altfel de muncĭ, caută şi scuteşte pe şaugăĭ de o sumă de dărĭ, ce veneaŭ în folosul domnuluĭ. Şaugăiĭ nu vor da *hîrtie,* ci numaĭ *sfertul lor* îl vor plăti, cum va hotărî cămăraşul. Nu vor da *văcărit* şi *cuniţă,* cînd s-ar întîmpla să se ia de pe ţară, ci vor scuti pînă la 600 vite şi 100 caĭ, iar alt ban să nu dea; la vremea *desetineĭ* vor putea scuti 200 stupĭ de albine, *mascurĭ* şi *goştină de oĭ* să nu dea de cît cîte 6 banĭ de oae *pe obiceiŭ*; să maĭ aibă pace de *camănă, bezmăn, branişte,* de oarece munca ocneĭ e deosebită cu totul de alt soiŭ de muncĭ; să nu dea *caĭ de olac,* nicĭ *podveze,* nicĭ alte *angăriĭ.*

Pe lîngă aceste scutirĭ de fel de fel de dărĭ, Domnul măreşte folosul ce trăgea un şaugăŭ pe drobul de sare, căcĭ în loc de a le da numaĭ cîte un ban, cum aŭ luat de la început strămoşiĭ lor, le rîdică la 3 banĭ pe sare, orĭ-cîţĭ drobĭ vor arăta *la căutare.*

In schimbul tuturor acestor beneficiĭ Domnul cere ca şaugăiĭ să pună maĭ multă nevoinţă la slujba lor „ca să arăte fiecare slujba sa fără nicĭ o păgubire venituluĭ ocneĭ". (Vezĭ şi Uricarul II, 153).

Să ne oprim asupra interpretăriĭ acestuĭ document, ca cel maĭ vechiŭ în dată, şi care ne dă o lumină vie asupra moduluĭ constituireĭ rufetuluĭ ocneĭ.

De cînd Domnul a luat pe sama sa ocnele (finele sec. al

XVI-lea) să plătea de cămăraş fie-căruĭ şaugăŭ cîte un ban pe sarea, ce o prezenta la *căutare*.

Ce era această *căutare?*

De două orĭ în lună să făcea căutarea săreĭ, tăiată de şaugăĭ. El cît stătea în ocnă tăia drobiĭ, îĭ însemna cu crestăturĭ anumite, ce să păstraŭ din neam în neam, şi din 15 în 15 zile i să făcea socoteala munceĭ, plătindu-i-să.

Un şaugăŭ în termen mediŭ tăia la 80 de drobĭ; i să venea dar unuĭ şaugăŭ harnic cîte 160 de banĭ pe lună; ceia ce era tare puţin, viaţa scumpindu-să

Acest benificiŭ a ţinut aproape două veacurĭ, căcĭ Gr. Ghica ne spune lămurit *„că din început de la strămoşiĭ lor* tot cîte un ban li să da de sare la căutare".

Domnul putea face totul în trecut. El putea scuti pe şaugăĭ şi de dările către vist. ţăriĭ şi către cea gospod. Breslele ca corporaţiunĭ lesne puteaŭ fi scutite de dările către domn, şi numaĭ arare-orĭ eraŭ scutite de *bir*, privilegiŭ care aveaŭ numaĭ boeriĭ şi maziliĭ.

Gr. Ghica ne spune că şaugăiĭ nu vor da *hîrtie*, ci numaĭ *şfertul lor*, cum îl va hotărî cămăraşul; iar cînd doc. zice *şferturĭ* noĭ înţelegem birul, căcĭ numaĭ birul să stîngea în şferturĭ, care aŭ ajuns şi la 24 pe an. (Vezĭ studiul D-luĭ C. Calmuski „Principalele dărĭ la Romînĭ," Vasluĭ 1891).

Visteria ţăriĭ n-avea scutiţĭ de bir de cît pe boerĭ. Tot poporul celalalt plătea bir *în cislă*, şi era o ruşine pentru un boer cînd îl mazilea şi-l punea la cislă una cu ţăraniĭ.

Dacă rufetul ocneĭ nu era scutit de şferturĭ, adică de bir, în schimb Domnul îl scuteşte de văcărit şi cuniţă, două dărĭ foarte grele pentru popor, căcĭ să lovea prin aceasta în avuţia luĭ cea maĭ mare, în vite. Darea pe vacĭ şi caĭ a ajuns pînă la 7 leĭ de cap de vită pe an. Era dar o mare înlesnire a scuti 600 de capete de vită şi 100 de caĭ, căcĭ luînd darea cum o pusese Gr. Ghica in 1736 un leŭ dare de cal şi un zlot de vită, ar veni o scutire de 600 de zloţĭ şi 100 de leĭ, sumă destul de bunicică.

Şaugăiĭ aveaŭ nevoe de vite şi caĭ mulţĭ, pentru că scoaterea săriĭ cerea întrebuinţarea multor vite. Apoĭ căratul săriĭ

iar cerea boĭ mulțĭ și care multe. După numărul vitelor și cailor scutițĭ am putea gîci pînă la un punct numărul șaugăilor.

Domnul maĭ scutește pe șaugăĭ de *desetină* și *goștină*, dar nu de tot, ci le pune condițiunĭ maĭ ușoare, și anume: aŭ drept de a scuti 100 de stupĭ și cu mascurĭ, iar de fie-care oae să dea cîte 6 banĭ, după obiceiŭ.

In desetină intraŭ și stupiĭ și mascuriĭ. Rufetul ocneĭ putea scuti de dare 100 de stupĭ și cu mascurĭ. Desetina era din zece unul, adică la 10 stupĭ și mascurĭ un leŭ. Obișnuia Domnul a scuti pînă la 100 de stupĭ, iar maĭ mult de o sută, să plătea cîte 1 leŭ pe 10 stupĭ.

Iar cît pentru goștină darea pe țară era maĭ scumpă. Gr. Ghica orînduise ca pentru 20 de oĭ să să dea 2 leĭ, ceia ce venea 240 de banĭ, adică 12 banĭ, de oae. Șaugăiĭ aveaŭ a plăti pe jumătate; iată dar și aicĭ un bun benificiŭ.

Domnul maĭ scutește pe șaugăĭ de *camănă*, de *bezmăn*, de *braniște*.

Camăna era darea pe ceară, tot o zeciuială, și era strînsă de *cămănar*; rufetașiĭ n-aveaŭ a fi de fel zeciuiți de la ceara din stupiĭ lor.

Bezmăn era o dare, ce să lua de pe case, *și darea* o strîngeaŭ bezmănariĭ. Tîrgurile fiind maĭ toate Domneștĭ saŭ boereștĭ, locuitoriĭ și negustoriĭ plăteaŭ dare către proprietar, cît era hotărît: un galben saŭ doĭ pe an. Acesta era bezmănul. Și azĭ încă sînt o sumă de tîrgușoare în categoria aceasta, ca Drăncеniĭ a răposatuluĭ de curînd M. Kogălniceanu, Fălciul a caseĭ Bașota, etc.

A cuĭ era Tîrgu-Ocna? Cît de colo să vede că era Domnesc, căcĭ Domnul scutește de bezmăn pe șaugăĭ.

Vom căuta a utiliza la timp aceasta, cînd vom atinge chestiunea proprietățiĭ în Tîrgu-Ocnа.

Domnul iĭ maĭ scutește de *braniște*. *Braniștea* era în vechime un loc apărat și destinat anume pentru ceva. Cuvîntul *braniște* vine de la verbul *braniti*=a păzi, a apăra și *a lupta*, iar sufixul *iște* îl găsim la o sumă de alte cuvinte: *capiște, miriște*; în sens special prin braniște să înțelegea *fînațul domnesc*. Pentru facerea și cosirea fînuluĭ eraŭ însărcinațĭ anumițĭ funcționarĭ: *brănișteriĭ*, iar venitul cum să vede, întra în caseta domnuluĭ. Urmează dar că șaugăiĭ

aveaŭ drept de a face fîn pe locul domnesc, domnul scutindu-ĭ de orĭ-ce dare de braniște. Din ce cauză aceste beneficiĭ? Singur documentul ne spune că *munca ocneĭ e maĭ grea de cît alte soiurĭ de muncĭ*.

Domnul îĭ maĭ scutește de *caĭ de olac*. La noĭ romîniĭ a rămas proverbul: *ce-l alungĭ așa tare, par-că-ĭ de cal olac.* Poștele vechĭ nu eraŭ întreținute de stat, ci aceĭ ce făceaŭ serviciul postal luaŭ caĭ de jold de la cine să-ntîmpla. Calul luat, îl mîna tot în fugă, ca unul ce nu era a luĭ. Cînd cineva dădea vre-un cal doĭ în trebuințe speciale de ale domnuluĭ el putea să-ĭ dea cîte un petec de moșie, cum a făcut cu Roșca la Bîrlad și Neaniul la Ocna. A da caĭ de olac era o belea pe locuitorĭ, căcĭ nicĭ nu știaĭ cînd, și hop te trezeaĭ cu omul domnesc, căruia îĭ plesnise calul de oboseală, și ți-l lua pe al tăŭ cu nepusu-n masă. Eĭ bine de această belea domnul scutește pe șaugăĭ, cum și de orĭ-ce alte angăriĭ saŭ beilicurĭ.

Vaĭ de aceĭ care ajungeaŭ a face zi de beilic! Muncea de dimineață pînă în seară sub biciul executoruluĭ, fără ca în schimb să tragă vre-un benificiŭ altul de cît usturimea pieleĭ.

Podvoada era însărcinarea ce-șĭ luaŭ locuitoriĭ de a face cărăturĭ domneștĭ de fîn, lemne, paie, ghiață, fără nicĭ o plată.

Nimic dar din aceste îndatorirĭ, ce țara avea a face față cu domnul, nu cădeaŭ în sarcina șaugăilor.

Benificiile date de Gr. Ghica în 1740 să mențin și sub domniĭ următorĭ, căcĭ rufetul căuta a-șĭ scoate acte de scutire de la fie-care domnie nouă.

Așa după un an venind domnie nouă în Moldova, și anume C. Mavrocordat, eĭ scot act noŭ de întărire, dat în 7250 Noembrie 15 (1741).

C. Mavrocordat făcuse multe inovărĭ în țară. Așa scutise țara de *văcărit și cuniță*, cum spune actul de miluire către rufet „iar văcărit și cuniță să nu dea, de oare-ce s-a rîdicat de pe toată țara“.

Domnul scutește însă de o nouă dare: *de pecețĭ*. Ce eraŭ acestea?

Cronicarul Enaki Kogălniceanu ne spune la domnia luĭ C. Mavrocordat „că aŭ pus de aŭ făcut pecețĭ tipărite pe stupĭ și

pe mascurĭ şi pe pogoanele de tutun, *care lucru n-aŭ fost în pămîntul Moldoveĭ*". (Let. III. 215).

Cum să vede din aceasta, cronicarul Enaki Kogălniceanu semnalează o inovare întrodusă de C. Mavrocordat în cancelaria domnească. Dînsul întroduse *formulare tipărite*, pentru a satisface diferitelor trebuinţĭ ale ţăriĭ, găsind răŭ şi nepriincios a avea tot hîrtiĭ scrise de mînă.

Să făcea o scutire de o dare, cel scutit trebuia să scoată o hărtie, un act de la domn. Pentru acel act trebuia să plătească nu tocmaĭ puţine parale. Inainte vreme asemenea hîrtiĭ eraŭ scrise de mînă; C. Mavrocordat le tipăreşte pentru prima oară.

Darea peceţilor era o dare, noĭ am zice indirectă de care însă domnul scuteşte pe şaugăĭ, tocmaĭ cum un an maĭ înainte Gr. Ghica scutise de *hărtie*, care în fond tot una era cu *peceţile tipărite*.

Ca să să vadă că scoaterea uniĭ hîrtiĭ domneştĭ—nu pergament— nu era tocmaĭ eftină, aduc aicĭ un document foarte interesant în această privinţă.

In 1644 Febr. 28 (7152) una Alixanda, sora luĭ Pană Cămăraş, vinde luĭ Macarie jumătate din satul Frijenĭ, pe Elan, în preţ de 80 leĭ bătuţĭ.

Ştiţĭ cît a dat pentru scoaterea actuluĭ? mica sumă de 25 de leĭ!!, căcĭ iată notiţa de pe cămeşa documentuluĭ:

„Să să ştie cîţĭ leĭ a dat Macarie căpitanul pe zapisul Frijenilor, 25 leĭ, şi i-am dat dinaintea popeĭ luĭ Ionaşcu din curtea luĭ Vodă şi dinaintea luĭ Ivaşcu stoln. ot Fălciŭ şi C. Buga pîrgariul; sa să ştie" (v. Arh. Soc. st. şi lit. I, 403).

Domnul dar făcea o bună scutire cuiva cînd îĭ zicea, ca şaugăilor: „peceţĭ să-şĭ ia, iar de banĭ să nu fie supăraţĭ" (Doc. 7050, N. 15. Condica Metaxa No. 7).

Tot de la C. Mavrocordat avem alt act, din acelaş an 7250, care spune cuvînt din cuvînt, cele spuse în actul de miluire a luĭ Gr. Ghica din 7249 Iunie 1, deşĭ n-aminteşte nimic de el. (Condica Metexa No. 8, Uricar II, 155).

Actele de danie, ce le căpăta rufetul de la domnĭ, eraŭ de două naturĭ; în unele să prevedea beneficiul cu suirea preţuluĭ săriĭ de la 1 ban la 3, apoĭ la 5, 8, 12, 18, 21 etc, prin altul să prevedea scutirile de anumite dărĭ.

Şaugăiĭ dar cereaŭ un îndoit lucru, care tindea la îmbunătăţirea soarteĭ lor. Pe de o parte eĭ cereaŭ a li să rîdica preţul munciĭ, iar pe de alta a li să menţinea *in statu quo* saŭ chiar înmulţi privilegiile faţă cu domnul. Domniĭ avînd interes, nu să opuneaŭ, ci cu dragă inimă şi cu largă mînă le dădeaŭ, căcĭ tot în folosul lor era, de oarece ştiaŭ că prin asta vor fi maĭ silitorĭ, cum nicĭ nu uită a spune la finele documentelor de danie: „numaĭ şi eĭ cu mila ce am făcut cu dînşiĭ să fie silitorĭ puind şi maĭ multă nevoinţă la slujba lor, ca să arăte fieşte-carele slujba sa fără nicĭ o păgubire venituluĭ Ocneĭ."

In 7252 (1741) Noemvre 20, Ioan N. Mavrocordat întăreşte şi el miluirea făcută de fratele săŭ („de la prea iubit fratele nostru") Const. Voevod. (Cond. Met. No. 9, Ur. II, 156).

Venind Gr. Ghica cu a doua domnie, reîntăreşte în 7255 Iulie 28 şi 29 (1747) actele sale de danie şi miluire, dar acum îĭ scuteşte şi de *bir* „şi s-aŭ *ertat de bir* şi alte angăriĭ".... „numaĭ *şfertul* lor să deie cum s-or tocmi cu cămăraşiĭ" . . . . iar văcărit, *cînd s-ar întîmpla să fie*, să scutească 600 boĭ, 100 caĭ şi 200 stupĭ şi cu mascurĭ la desetină: (Cond. Met. No. 10, 11, Uricar II, 158).

In condica Metaxa maĭ găsim un şir de documente de la domniĭ ulteriorĭ, care recunosc şi eĭ privilegiul şaugăilor; şi anume: C. M. Racoviţă, dă 2 acte în 7258 Dec. 20 (1749), (C. Metaxa, N. 12, 13); Mateiŭ Ghica dă 2 acte în 7262 Sept. 17 (1753), în care spune lămurit; „ şi să fie apăraţĭ (şaugăiĭ) de către căminarĭ, bezmănarĭ şi de ceĭ ce strîng braniştea"; C. M. Racoviţă a doua oară dă iar 2 acte în 7264 Apr. 7 (1756) (Cond. Met. No. 16, 17); Scarlat Ghica Vodă recunoaşte mila făcută de tatăl săŭ, Gr. Ghica şi de fratele săŭ Mateiŭ, şi dă şi dînsul 2 acte în 7265 Iunie 7 (C. Met. No. 18, 19); Ioan Teodor Voevod dă şi el în 7267 Apr. 28 (1759) iarăşĭ 2 acte recunoscînd acelaşĭ lucru (C. Metaxa No. 20, 21).

Cum vedem, nu era domnie nouă fără ca Şaugăiĭ să nu să ducă să-şĭ reînoească drepturile lor. Umblaŭ cu jalba în proţap, şi noiĭ domnĭ eraŭ asediaţĭ de birăul rufetuluĭ în primele zile ale suireĭ sale pe tron.

Cîţĭ eraŭ oare şaugăiĭ în 1761, adică pe timpurile de care

vorbim? Un doc. de la Gr. Ioan Vodă din 7270 Oct. 18 (1761) ne spune că *tot rufetul ocneĭ cuprinde 225 liuzĭ*, adică *şaugăĭ, lăturaşĭ, curtenĭ, tărăbănţaşĭ şi vătăjeĭ*. La fie-care din eĭ, domnul orînduește ca să li să dea *pecetluiturĭ roşiĭ pe fețele lor scrise*, ca să fie cunoscuţĭ dintraltă ţară.

Pentru aceştĭ 225 oamenĭ să făceaŭ toate actele de danie şi în numele lor s-aŭ scos zecimĭ de acte de la Domn.

De-am face proporţia scutirilor, am videa că la 225 oamenĭ nu era mult a să scuti 600 vite, 100 caĭ, 200 stupĭ şi cu mascurĭ, căcĭ din aceştĭ 225 oamenĭ nu toţĭ aveaŭ aceiaşĭ ocupaţiune, ci era şi între dînşiĭ o diviziune a munceĭ. —

Şaugăiĭ eraŭ aceĭ care tăiaŭ sarea, şi care după hrisoavele nouă domneştĭ luaŭ cîte 3 banĭ pe sare. Dacă numărul total al rufetuluĭ era de 225, noĭ credem că prea mult să fi fost la 80 de şaugăĭ pe la 1761. Un şaugăŭ nu putea tăia decît maximum 6—7 drobĭ pe zi, ceia ce dădea 80 de drobĭ la căutare (din 15 în 15 zile); cîştiga dar adevăratul şaugăŭ la 18 saŭ 20 banĭ pe zi, saŭ 6—7 parale, ceia ce-ĭ venea 180 de parale pe lună, saŭ 4—5 leĭ vechĭ; între doĭ şi treĭ galbenĭ.

Lăturaşiĭ nu tăiaŭ sare, ci căraŭ lemne, fîn, făceaŭ crivacul saŭ vîrtejul, cu care să scotea sarea. Eĭ făceaŭ şi transportul de sare la Galaţĭ şi Sculenĭ, pentru care luaŭ anumită chirie. Suirea preţuluĭ de drobul de sare la 3 banĭ, nu privea pe lăturaşĭ, ci numaĭ pe şaugăĭ; eĭ să bucuraŭ de celelalte înlesnirĭ ale mileĭ domnuluĭ.

Tărăbănţaşiĭ aveaŭ lucrul tot în Ocnă, şi făceaŭ parte directă tot din lăturaşĭ; dar eĭ curăţaŭ ocnele de moluz; încărcaŭ şi descărcaŭ tăştile cu sare, trase cu crivacul afară. Chiar numele lor arată specialitatea munceĭ lor, că adică făceaŭ serviciul *tărăboanţelor*, serviciŭ care azĭ e făcut cu vagonetele în lăuntrul ocnelor, iar mîne poĭmîne cu trenul, făcîndu-se chiorca saŭ tunelul de linie ferată Ocna-Salinĭ.

Vătăjeiĭ eraŭ aciia care supravegheaŭ lucrările şi îndemnaŭ pe şaugăĭ, lăturaşĭ şi tărăbănţaşĭ la lucru. Vătajeiĭ eraŭ împărţiţĭ după cete, şi cete de minerĭ eraŭ maĭ multe: *ceata Ocnenilor, ceata Irotuşenilor, ceata Viişorenilor şi ceata Hăimanalelor* (A. Obreja studiul citat. pag. 161).

Diviziunea munceĭ rufetaşilor s-a maĭ mărit şi vom videa

cînd vom veni în secl. nostru cîte eraŭ ramurile acesteĭ bresle ; dar din hrisovul luĭ Gr. Ioan Vodă videm că la o lucrare așa de anevoioasă, ca a ocnelor, munca trebuia împărțită, ca să fie spornică, și pînă în 1761, cincĭ eraŭ clasele de muncitorĭ.

Domnul zice că la fie-care să li să dea *pecetluiturĭ roșiĭ pe fețele lor* ; noĭ știind acum ce eraŭ acele pecetluiturĭ, înțelegem zisele documentuluĭ, că adică fie-care membru al rufetuluĭ avea cîte o pecete tipărită în roș, în care să scria numele luĭ, meseria luĭ specială în ale salinelor, ca să să știe și în altă țară cine este dînsul și ce meserie are.

Dar oare la 1761, data fundăriĭ bisericeĭ Răducanu, numaĭ de 225 oamenĭ era locuit Tîrgul-Ocna? Socotind un șaugăŭ drept 5 suflete, punîndu-l pe fie-care ca gospodar, ne-ar da 1125 suflete, ca poporațiune pentru tîrg, care posedaŭ 600 vite, 100 caĭ, 200 mascurĭ și stupĭ. Dar am greși mult de am crede așa de restrîns numărul locuitorilor Tîrguluĭ-Ocna.

Documentele timpuluĭ ne amintesc de șaugăĭ și de *Ocnenĭ*, ca ceva deosebit. Era dar pe la 1760 o sumă de lume, ce locuia în Ocna, și care nu eraŭ șaugăĭ. Și e prea natural aceasta. La o adunătură de 1125 suflete, care să hrăneaŭ cu ocnele, trebuia să fie pitărie, căsăpie, cojocărie, blănărie, ciobotărie, în fine meseriașiĭ, care să satisfacă nevoile a 1000 de suflete. Aceștia nu intraŭ în rufetul ocneĭ, ci eraŭ străinĭ de proveninţă, și ceĭ maĭ mulțĭ din eĭ eraŭ *armenĭ* și *jidanĭ*, saŭ foștĭ negustorĭ și industriașĭ din Tîrgul-Trotuș, decăzut acum.

Această poporațiune industrială, care trăia pe lîngă rufetașĭ număra poate tot atîta cît rufetul, dacă nu și maĭ mult, și nu greșim cînd rîdicăm numărul locuitorilor Ocnenĭ și rufetașĭ la 2500 suflete în 1761.

Toțĭ aceștĭ străinĭ nu s-aŭ folosit de nicĭ unul din drepturile acordate rufetuluĭ, ci aŭ plătit toate dările, de care hrisoavele domneștĭ amintesc, că rufetul a fost scutit. Eĭ plăteaŭ *bir, hîrtie, bezmăn, camănă, braniște, caĭ de olac, podvezĭ*, etc., etc ; eraŭ decĭ ceia ce înțelegeaŭ domniĭ noștri prin *țară*.

Dar nu toțĭ aceștĭ industriașĭ așezațĭ în Ocna eraŭ străinĭ ; noĭ credem că mulțĭ din membriĭ familiilor de rufetașĭ s-aŭ de-

dat la industrie, devenind negustorĭ, casapĭ, crîşmarĭ, ciobotarĭ, etc., părăsind meseria părinţilor, maĭ ales cînd videaŭ un maĭ mare cîştig în acestea.

Care a fost urmarea uneĭ asemenea aglomerărĭ de poporaţiune? Locul a devenit prea strîmt, şi maĭ ales locul de păşune pentru vitele, atît a Ocnenilor cît şi a străinilor, care veneaŭ cu care la ocnă pentru încărcatul şi transportul săriĭ.

Indată ce strîmtorarea în imaş s-a simţit Ocneniĭ şi rufetaşiĭ aŭ năzuit la imaşul Trotuşenilor, şi *în tărie*, fără a maĭ întreba pe cineva aŭ început a-şĭ da vitele lor la imaş, aşa în samovolnicie.

Trotuşeniĭ văzîndu-să incălcaţĭ opresc întîia oară cu forţa şi apoĭ deschid proces la divan. Şi iată cum s-a iscat acele procese nesfîrşite între Ocnenĭ cu rufetaşĭ la un loc şi între Trotuşenĭ, proces care a curs în modul acesta : Domnul C. Vodă Racoviţă neştiind că imaşul ar fi gospod îl făcu danie luĭ St. Buhăescu comis, care îl vîndu jumătate luĭ Răducanu Roset şi $^1/_2$ îl făcu danie bisericeĭ Rădeanu din Ocna. Roset lasă imaşul la copiĭ şi Vidali devine proprietar, ca ginere luĭ Roset. In acelaş timp însă tîrgoveţiĭ din Trotuş şi Ocna capătă drepturĭ asupra imaşuluĭ, şi videm cazul curios că o sumă de anĭ sînt cîte doĭ propietarĭ deosebiţĭ asupra aceluiaşĭ loc. In cele din urmă Ocneniĭ ciştigă, hotărîndu-să de divan că dania luĭ Buhăescu e răsuflată, iar miluirea Domnilor făcută în necunoştinţă de cauză. Maĭ pe larg vezĭ Anexa B. [1]).

---

1). Anexa B. *Imaşul tîrguluĭ"*.

In 7269 Noemvre 5 (1760) Ion Teodor Voevod luînd, în vedere cererea şaugăilor, rufetaşilor şi a străinilor din Tîrgu-Ocna, prin care arătaŭ domnieĭ că locul de imaş din jurul Ocneĭ li-ĭ prea strîmt pentru păşunea vitelor lor, să milostiveşte de a le da voe ca să-şĭ pască vitele pe imaşul din prejurul Tîrguluĭ Trotuş.

Cel însărcinat de cătră Domn, cu această afacere a fost I. Cantacuzino b. v. spătar, care hotărăşte în favoarea rufetaşilor şi a Ocnenilor. Dar era la mijloc o pricină, şi anume : tot imaşul din jurul tîrguluĭ Trotuş nu maĭ era a Trotuşenilor, ci era dăruit de C. Vodă Racoviţă luĭ St. Buhăescu b. v. comis.

Cu toatescă proprietarul imaşuluĭ era un particular, Domnul

Dar oare Domnul dat-a de tot imașul în mîna șaugăilor? Nu; și vom vedea maĭ pe urmă, că singurĭ șaugăiĭ mărturisesc că li s-a dat parte din moșia Trotușuluĭ *numaĭ spre folosul lor*. *Eĭ* n-aŭ devenit proprietarĭ, ci numaĭ *usufructierĭ*, și acesta fiind acum un privilegĭŭ al lor, *căpătat din cauza înmulțireĭ populațiuneĭ Ocneĭ și a rufetuluĭ*, eĭ caută a-șĭ scoate hîrtiĭ de recunoaștere de proprietate asupra luĭ și de la ceilalțĭ domnĭ următorĭ.

însă dă voe Ocnenilor și rufetașilor *de a-șĭ paște vitele în imașul luĭ St. Buhăescu*, lăsîndu-ĭ luĭ dreptul de a face ce va vrea cu restul imașuluĭ.

Asta în 1760. La anul Radul Roseti, fiul luĭ M. Racoviță, începe a zidi Biserica *Răducanu* din Tîrgu-Ocna, biserică care o isprăvește în Maiŭ 20, 1762 (7271), cum ne arată inscripțiunea. Biserica odată zidită trebuia înzestrată cu moșiĭ; și Răducu Racoviță a căutat a-ĭ da. Intre alte donațiunĭ ce-ĭ face Racoviță e și imașul din jurul Trotușuluĭ, pe care ctitorul bisericeĭ *l-a cumpărat* de la St. Buhăescu comisul.

Să vede din acestea că hotărîrea luĭ I. Cantacuzino din 1760 și întărită de domn nu și-a avut curs, căcĭ Buhăescu a continuat de a fi stăpîn, dispunînd de avutul săŭ, cum a voit, vînzîndu-l și dăruindu-l bisericeĭ Răducanu din Tîrgu-Ocna.

Punînd biserica mîna pe imaș, s-a arătat maĭ aspră față de locuitorĭ, și să vede că s-a încercat a-ĭ opri de la pășune, ceia ce a adus iarășĭ nemulțămirĭ și proteste.

Ceĭ care protestaŭ acum eraŭ și Trotușeniĭ și Ocneniĭ, uniĭ ca locuitorĭ pe moșia Trotușuluĭ, alțiĭ ca încuviințațĭ de Domn a-șĭ pășuna vitele lor acolo.

Toțĭ fac jalbă la domn, care în August 3, 1765, dă hrisovul prin care arată că *dania luĭ Buhăescu e răsuflată*, și decĭ Trotușeniĭ aŭ tot dreptul; dar de oare-ce eĭ aŭ înstrăinat o mare parte din pămîntul lor, s-aŭ tînguit șaugăiĭ și Ocneniĭ, că li-ĭ prea strîmt locul de imaș din jurul Ocneĭ, și cer loc din imașul Trotușuluĭ. Domnul Gr. Alex. Ghica întărește dania luĭ Ion Teodor Vodă, făcută în persoana Ocnenilor, zicînd; „iar cît loc va prisosi peste trebuința lor (adică a Ocnenilor) acela să-l stăpînească tîrgovețiĭ de Trotuș, *de vreme ce-ĭ maĭ trebuincios locul acesta, șaugăilor și Ocnenilor de cît Trotușenilor*“.

Gr. Alexandru Ghica nu numaĭ că recunoaşte toate prerogativele date de domniĭ anteriorĭ, ci-ĭ pune în deplină posesiune pe $^2/_3$ din moşia Trotuşuluĭ. El merge şi maĭ departe şi înmulţeşte numărul prerogativelor acordate. Aşa în doc. din 1765, August 2 (Cond. Metaxa No. 28) citim că „la vremea *ajutorinţeĭ de iarnă* să aibă a scuti şaugăiĭ cincĭ crîşme, ce ar avea în Ocna, şi să nu dea nicĭ un ban ajutorinţă pe aceste crîşme. Iar la mucarer vara orĭ cîte crîşme or fi a şaugăilor nicĭ să scrie nicĭ să să supere, aşîjderea şi alţĭ oamenĭ, care aŭ fost maĭ înainte la slujba Ocneĭ—şi întîmplîndu-li-să unora primejdie de beteşug şi alţiĭ trecînd preste vîrsta lor şi ne maĭ putînd sluji ĭ-aŭ ertat cămăraşiĭ de Ocnă de slujba lor, care şi aciia aŭ pecetea roşie pe feţele lor, ne-am milostivit Domnia-mea şi pentru aciia toţĭ care vor fi să nu să supere de bir şi de ajutorinţă orĭ mucarer, cum şi femeile sărace văduve, ce vor fi a şaugăilor şi altor rufeturĭ aĭ ocneĭ nicĭ întru nimic de bir, de ajutorinţă saŭ mucarer să nu le supere, şi să aibă a scuti şi cîte două vite a lor

---

Domnul dar acum în 1765 dă precădere Ocnenilor asupra Trotuşenilor, din ceia ce la început eĭ eraŭ marĭ şi tarĭ. Dar locul fiind gospod, Domnul putea face orĭ-ce, chiar considerînd de răsuflată dania făcută de proprietarul de drept al imaşuluĭ, de St. Buhăescu.

Pentru a să aduce la îndeplinire acest act de miluire, Domnul rîndueşte o comisiune de hotarnicĭ, din boeriĭ *Gr. Crupenski* b. vist, *St. Ralit stoln.* şi *Ianaki* vel. medeln, cari vin la faţa loculuĭ, măsoară pămîntul şi în Sept. 4, acelaş an, 1765 (7274), daŭ hotarnica moşieĭ gospod de la Trotuş.

Boeriĭ hotarnicĭ spun lămurit în hotarnica lor, „venind a măsura moşia gospod de la Trotuş, *ca una ce-a fost dată de Domn şaugăilor Ocneĭ şi tîrgoveţilor de Trotuş*".

Eĭ proced la măsurare şi aŭ găsit tot imaşul mare de 2747 stînjenĭ (a 8 palme stînjinul), din care 1600 s-aŭ dat Şaugăilor Ocneĭ, iar 1147 tîrgoveţilor de Trotuş.

Imaşul era dar destul de mare, la 6125ţ metri patraţĭ, şi cartea de hotărnicie spune că s-a lăsat nemăsurat şesul gol al Trotuşuluĭ, *de oare-ce s-a lăsat pentru păşunatul ţăriĭ, ce vine la Ocnă.*

după hotărîrea ponturilor, ce sînt cu pecete gospod, iar pe cîte vite vor avea maĭ mult, vor da şi ele la *cisla haimanalelor* Ocneĭ; aşijderea şi copiiĭ şaugăilor, ce vor fi dreptĭ feciorĭ aĭ lor neînsuraţĭ şi în casa părintească iarăşĭ hotărîm Domnia-mea nimene să nu-ĭ supere de bir, nicĭ de ajutorinţă saŭ de mucarer, şi din ceĭ 225 liuzĭ şaugăĭ şi alte rufeturĭ, ce să pomenesc maĭ sus, de să va întîmpla să moară vre-uniĭ să fie volnicĭ cămăraşiĭ de ocnă a lua din feciориĭ lor, ce vor fi însuraţĭ şi din hăimănalele ocneĭ alţĭ oamenĭ în locul lor şi să-ĭ pue în slujba ocniĭ, însă prin ştirea Domnieĭ şi prin *marafetul* Ispravniculuĭ de ţinut, ca să nu fie nicĭ o dată lipsă din numărul de 225 liuzĭ a rufetuluĭ ocniĭ". (Uric. II 167).

Ajutorinţa era o dare ce o plăteaŭ toţĭ birniciĭ. Ia să înfiinţă după văcărit şi pentru a-l înlocui, de către Domnul Ion Teodor Calimah, în 1759. Eraŭ două soiurĭ de ajutorinţe, ajutorinţa de vară şi de iarnă. Cea de vară să strîngea în Iulie şi Aug, cea de iarnă în Decemvre. Din amîndouă ajutorinţele, cea de iarnă era maĭ grea şi maĭ anevoioasă, aproape îndoită ca cea de vară. De ajutorinţă nu eraŭ scutiţĭ nicĭ preuţiĭ, nicĭ breslele, nicĭ chiar rufetaşiĭ. (Calmuţki, o. c. 63).

Sub Alex. Constantin Mavrocordat în 1783 Maiŭ 18, vine iar în judecata Divanuluĭ chestiunea imaşuluĭ tîrguluĭ.

Radu Racoviţă n-a luat în seamă ceia ce hotărîse Divanul crezîndu-le făcute în tărie şi pe nedreptul. El a continuat a să crede proprietar şi-l lăsă ca moştenire fiiceĭ sale, măritată cu pah. P. Vidali, dîndu-i-l de zestre.

Cu P. Vidali pah. tîrgoveţiĭ aŭ avut proces la Divan în 1775 Iulie 14, cînd afacerea a rămas tot încurcată, căcĭ deşi tîrgoveţiĭ aŭ cîştigat procesul, Vidali s-a crezut şi el proprietar de drept, dispunînd de imaş.

Aşa sub C. Moruz, locul de imaş s-a dat luĭ *Săndulachi Sturza* vel comis, ginerele săŭ; dar însuşĭ el strică dania, văzind că tîrgoveţiĭ aŭ cîştigat procesnl de proprietate usufructieră asupra imaşuluĭ.

In 1783 Ilinca Racoviţă păhărniceasa, fata luĭ Radu Raco-

Din doc. dat maĭ sus videm că Domnul scuteşte numaĭ 5 crîşme de ale şaugăilor, şi acestea numaĭ de ajutorinţa de iarnă. Să vede din doc. că şaugăiĭ îşĭ aveaŭ crîşmele lor, deşi meseria de *crîşmar* o îndeplineaŭ tot uniia din rufetaşĭ, cum vom videa maĭ în urmă, că eĭ aveaŭ şi *pităriе* şi *căsăpie*.

Mucareru era darea, ce să plătea pentru înoirea domnieĭ. Era mucarerul mare şi mic; cel mare să strîngea din treĭ în treĭ anĭ, cînd domnia să reînoĭa cu totul; cea mică în fie-care an. Domnul atuncĭ plătea *bacşiş* gros la Turcĭ; şi pentru a-şĭ scoate cheltuelele, punea dare pe ţară, dare care nu era fixă. Eĭ bine şi de această dare Domnul scuteşte pe rufetaşĭ. Să vede că tot crîşmele plăteaŭ această dare, căcĭ doc. spune clar „iar la mucarer vara *orĭ-cîte crîşme* vor fi a şaugăilor nicĭ să să scrie, nicĭ să să supere".

Dar dispoziţiunile Domnuluĭ merg maĭ departe. El prevede în scutire şi pe *bătrînĭ* şi pe *văduve*, pe care îĭ scuteşte de bir, de ajutorinţă şi de mucarer. Iată nişte măsurĭ pur filantropice. Văduvelor le scuteşte cîte două capete de vită; iar pentru cît vor avea maĭ mult vor da la cisla *haimanalelor*. E foarte curioasă *ceata haimanalelor*.

Haimanalele făceaŭ parte din *lăturaşĭ*, care să împărţaŭ în 4 cete: haimanalele, curtenĭ, meşterĭ, cărbunarĭ, gurarĭ şi tărăbănţaşĭ.

---

viţă, iar pretinde imaşul, ca afierosire mînăstireĭ Răducanu, zicînd că Domnul pe nedreptul a călcat dania; afacerea e rînduită de Domn la Mitropolit şi veliţiĭ boerĭ, care daŭ dreptatea în partea păhărniceseĭ. *Prin urmare în 1783 să recunoaşte ca proprietară imaşuluĭ păhărniceasa Ilinca Racoviţă*, pe motivul că ia a arătat doc. maĭ vechiŭ de proprietate, şi anume, doc. luĭ Sc. Ghica întăritor danieĭ luĭ C. Racoviţă către St. Buhăescu, pe cînd tîrgoveţiĭ aŭ arătat doc. maĭ noŭ, de la Alex. Ghica.

Tîrgoveţiĭ nu să lasă pe jos. Caută, scotocesc şi vin din noŭ la judecată, aducînd hrisoave şi maĭ vechĭ, anume: Eĭ arată că în 7230 Apr. 30 (1722) Gr. Ghica bătrînul a întărit dania asupra imaşuluĭ, ce Mihaĭ Vodă Racoviţă a făcut-o luĭ *Laurentie* Episcopuluĭ, pentru schivernisala sa.

Laurentie a fost Episcop de Roman între 1701—1705 (Melhĭ

Haimanalele nu eraŭ mulţĭ. D-l A. Obreja ne dă numărul de 42, în 1844; decĭ în 1765 vor fi fost maĭ puţinĭ. Eĭ nu aveaŭ mahalà aparte de locuit, ci stăteaŭ amestecaţĭ printre ceilalţĭ; iar treaba lor era a înlocui orĭ şi cînd pe unul din rufetaşĭ, cînd cerea lipsă. Eraŭ dar curat de haimăna, ca calul de dîrvală; de aci şi numele aşa de plastic de *haimanale*, cuvînt turcesc ce însamnă vagabond, bate-podurile, golan şi trîndav, de la arabul *hâjmâne*-courant çà et là (Laz. Şăineanu „El turc", sub voc).

Să vede că haimanalele plăteaŭ dare în *cislă*, adică laolaltă. Find puţinĭ, 20 pînă la 30 numaĭ, li să punea o dare anumită, pe care o împărţiaŭ eĭ în de eĭ, dar cu obligaţie ca numaĭ decît să iasă toată suma.

Documentul merge maĭ departe cu dispoziţiunile, căcĭ îngrijeşte şi de copiiĭ şaugăilor, şi zice că pentru a nu să scădea numărul de 225 liuzĭ, la moartea unuĭ şaugăŭ să va lua din *copiiĭ luĭ neînsuraţĭ* saŭ din haimanale, dar cu *marafetul* Ispravniculuĭ de ţinut.

Cînd zice doc. *cu marafetul Ispravniculuĭ*, noĭ înţelegem cu *ştiinţa*, căcĭ *marafet* e arabul *marfet*=connaissance, science, habilité (Şăineanu).

Ast-feliŭ îngrădite şi mărite privilegiurile rufetuluĭ, Domniĭ ce urmează caută a le întări, *birăiĭ* rufetuluĭ, ducîndu-se cu jalba în proţap la fie-care domnie nouă. De aceia în condica Metaxa avem o sumă de acte de reînoirea acestor mile. Aşa Gr Ion Calimah dă 2 acte în 1767 Iunie 23 şi 24, prin care reînoeşte scutirea (C. Metaxa No. 29, 30) Gr. Alex. Ghica în a 2-a domnie dă 3 acte în 1775, Iulie, 14 şi 15 (C. Metaxa No. 31, 32, 33); D. Moruz iarăşĭ 2, în 1779 Maiŭ 19 (C. Met. No. 34, 35).

---

sedec „Cr. Romanuluĭ"), decĭ dania a fost făcută de M. Racoviţă în întîia luĭ domnie (1704—1705.)

Episcopul Laurentie era cu metania de la mînăstirea Bogdana, adică fusese igumen acolo, şi el murind, călugăriĭ de la Bogdana aŭ pretins dreptul lor asupra imaşuluĭ Trotuşuluĭ, de oarece Laurenţie fusese frate de a lor, dar M. Vodă Racoviţă cu toate că ştia de astă danie dă imaşul tîrgoveţilor din Trotuş. Sîntem în 1704, Ocneniĭ nicĭ gînd nu aveaŭ asupra imaşuluĭ din jurul tîrguluĭ Trotuş.

Cartea luĭ M. Racoviţă s-a pierdut, căcĭ Nastase Vameşu

In documentul din 1785, Sept. 2, dat de Alex. Ioan Mavrocordat, citim un noŭ privilegiu, ce-l aveaŭ şaugăiĭ din vechime, şi anume, numaĭ eĭ aveaŭ dreptul de a vinde *vin*, *pîne şi carne* în Ocnă (C. Met. N. 38). Acest drept şi l-aŭ practicat şaugăiĭ cu cămăraşiĭ atîta timp cît satul Ocna era mic, şi eraŭ numaĭ eĭ în de eĭ. Dar cum aŭ început a veni străiniĭ şi a să aşeza cu locuința în Ocna, lucrul s-a schimbat. A început azĭ unul, mîne altul a deschide crîşmă, căsăpie, saŭ pitărie, şi a concura pe şaugăĭ. Eĭ fac protest la domn contra încălcăreĭ unuĭ drept al lor, ce-l aveaŭ de demult. Domnul rînduește pe N. Roset log. să cerceteze cazul şi dînsul ne spune că C. Racoviță Vodă şi Gr. I. Calimah aŭ fost aciia, cari le-a întărit şi recunoscut acest drit; decĭ opreşte pe *boerĭ*, *egumenĭ* saŭ alțĭ *birnicĭ*, oamenĭ străinĭ şi de curînd veniţĭ de a vinde vin, pîne şi carne*.

---

de Trotuş dînd-o luĭ Iordaki postelnicul, acesta a zăhăit-o, aşa că azĭ nu maĭ este.

Trece apoĭ cîtă-va vreme şi supt Gr. Ghica Vodă bătrînul să scoală unul Mihaĭ postelnicul şi cere de la domn imaşul pentru dînsul. Domnul habar n-avea că acel imaş e gospod şi lăsat pentru trebuința Trotuşenilor, ci în neştiința luĭ el hotărăşte a i să da, şi pune pe Radu Racoviță jicnicer să-l măsoare. Dar boerul Racoviță arată că locul e gospod, şi decĭ dezistă de a-l da postelniculuĭ Mihail. Tîrgoveţiĭ arătînd acestea spun că şi C. Racoviță ca şi Sc. Ghica în neştiința lor că locul ar fi gospod l-aŭ dat luĭ St Buhăescu.

Fața cu aceste arătărĭ Domnul dă altă hotărîre în acelaş an, Maiŭ 18, ca *să nu să ție în seamă dania făcută luĭ St. Buhăescu, fiind cu greşală făcută*; decĭ să să ia toate hîrtiile de la Buhăescu (doc. luĭ Sc. Ghica) şi să se dea Trotuşenilor (Cond. Metaxa N. 105).

Tergiverselele cu imaşul n-aŭ luat sfîrşit nicĭ cît, căcĭ vom găsi făcîndu-să din noŭ măsurătorĭ şi supt domniĭ următorĭ, în 1785, Sept 2 (A. I. Mavrocordat), în 1792, Maiŭ 10 (*Alex. Moruz*) *1796 Febr.* 5 (A. I. Calimah).

(*). NOTA Nu numaĭ că şaugăiĭ aveaŭ dreptul de a vinde carne, vin şi pîne, dar eĭ fixaŭ şi prețul. Aşa în 1804 Domnul hotărîse ca prețul cărneĭ în țară să fie 7 parale oca de carne de oae şi 6 parale cea de vacă.

Domnul recunoaşte că acest drit al şaugăilor era dat pentru chivernisala lor, munca ocneĭ fiind grea. Dar şi domnul le cere în schimb sîrguinţă la muncă, *şi să nu să maĭ strămute de la Ocnă*, aducînd prin aceasta zăticnire lucruluĭ şi pagubă cămăriĭ, *că voĭ veţĭ avea a răspunde.* (Doc. din 1787 Noembre 18, de la Alex. I. Ipsilant; C. Metaxa No. 39);

Iar în alt doc. citim că la caz de mutare a şaugăilor să vor aduce cu zapciĭ şi să vor pedepsi (Doc. de la Alex. I. Calimah din 1796 Febr. 5, Cond. Metaxa N. 53.)

Cămăriĭ i să crea prin lege drepturĭ faţă cu şaugăiĭ. Adesa-orĭ Cămăraş era boerul, care lua în arendă Ocnele, căcĭ căutarea lor să făcea saŭ în regie saŭ în antrepriză, vorbind în termenĭ noĭ, adică *să vindeaŭ*, saŭ să dădeaŭ *în credinţă.*

Cînd Domnul nu era mulţumit cu preţul, care i să da la Cokiĭ-vekĭ pentru Ocna, prefera a le căuta el singur, şi atuncĭ însărcina pe anumiţĭ boerĭ, cărora le încredinţa conducerea Ocnelor. Eraŭ date atuncĭ ocnele în credinţă.

Cînd însă la mezat preţul oferit mulţumea pe Domn, el le vindea boeruluĭ, ce le cumpărase, care răspundea Domnuluĭ pe dată toată suma licitată. Atuncĭ Ocnele eraŭ *în vînzare.*

Dispoziţiunile Domnuluĭ eraŭ deosebite în cele două cazurĭ.

Aşa în 1794 Febr. 2, M. C. Suţu spune lămurit că şaugăiĭ

Şaugăiĭ aŭ crezut că sînt loviţĭ şi fac jalbă la Divan (24 Oct.) că să sărăcesc prin această nouă hotărîre domnească, şi eĭ cer ca atît carnea de vacă cît şi cea de oae să o vîndă cu 8 parale oca, de oare-ce eĭ ocupaţĭ cu munca grea a Ocnelor nu pot cumpăra vitele de pe departe, ci din Ocna, unde sînt maĭ scumpe, fiind la hotar, iar pielea o daŭ la cămărăşie numaĭ cu 4 leĭ. Decĭ roagă pe Domn ca să-ĭ scoată pe eĭ din regulă şi să le dea voe a vinde cu 8 parale oca, iar nu cu 6 şi 7 cum a pus *nart* (taxa) ispravnicul de Bacăŭ; maĭ cer apoĭ ca în loc de a da cîte o piele pe zi cămărăşieĭ, a 4 leĭ pielea, să dea cîte 2 pe săptămînă cu 8 leĭ amîndouă pieile (Condica Metaxa N. 80). Boeriĭ însărcinaţĭ cu ducerea la domn a acesteĭ jalbe, o fac în Oct. 28, (Iordaki Balş vel log; Dumitraşcu vel vist. Iordaki vel vist.), iar domnul îĭ dă întărirea în 31 Oct., acelaş an (C. Metaxa N. 70). Treĭ zile după aceia Iordaki Balş iar scrie domnuluĭ ca să oblige pe şaugăĭ să taie carnea de 4 orĭ pe săptămînă, şi să dea 3 pieĭ pe săptămînă cămăreĭ. Iar pînea, *care s-a dat voe şi tîrgoveţilor să o vînză*, să se pue cîte 2 parale pînea de 160 dramurĭ (Doc. din 1804 Noembr. 3. Cond. Metaxa N. 81).

de la Ocnă nu vor avea a p'ăti pecetluituri gospod, ce vor fi pe fețele lor, ci cît să va hotărî să să dea, *de vor fi Ocnele în credință să să plătească din cămara gospod, iar de vor fi în vînzare să să plătească de Cămărașul Ocneĭ de la sine"* (C. Metaxa No. 48).

Acum cînd cămărașul era boerul, ce luase în vînzare Ocnele, cerea Domnuluĭ oare-care favorurĭ, pentru ca să poată scoate la capăt bun arenda; și doc. ne spune aceasta. Așa în 1767 Iunie 23 Gr. I. Calimah scutind pe șaugăĭ de birul, ce va fi pe altă țară, nu-ĭ scutește de șfertul lor către cămărășie, în sumă de 500 leĭ, pe care vor avea a-l plăti în două rîndurĭ, la Sf. Gheorghe 250 leĭ, și la Sf. Dumitru 250 leĭ, (C. Metaxa, No. 30).

Dar și șaugăilor merge tot îmbunătățindu-li să soarta. Așa în 1792, Maiŭ 10, Alex. C. Moruz Vodă, le rîdică la 4 banĭ prețul pe *sare*; (C. Metaxa, No. 41), iar în 1793, Maiŭ 28, Mih. C. Suțu Voevod suie prețul uneĭ sărĭ *de la 4 banĭ vechĭ la 12 banĭ noĭ.* (C. Metaxa, No. 47).

Să vede că supt Suțu să bătuse monedă nouă, (*) de aceia amintește de banĭ noĭ, prin care înțelegem *noĭ* ca monedă, nu ca valoare. — Iată un bun spor de 8 banĭ la o sare.

In 1796 Fevr. 5 Alex. I. Calimah sporește numărul liuzilor la 300, din 225 ce eraŭ maĭ înainte; iar celelalte dărĭ, ca camăna, bezmănul, branıștea, caĭ de olac, podvezi, ajutorință, *de oare ce s-aŭ rîdicat de pe țară,* nicĭ eĭ n-aŭ a da, de cît sfertul lor către cămărășie 500 leĭ pe an, și cîte 6 banĭ de oae, *după vechiul obiceiŭ,* în schimb le recunoaște suirea prețuluĭ la 12 banĭ de *sare* (Condica Metaxa, No. 50).

Dările maĭ sus arătate eraŭ rîdicate de pe țară și în 1800 cum ne arată doc. din acel an, Fev. 5, dat de C. Alex. Ipsilante, care *scutește 10 crîșme de-a șaugăilor,* în loc de 5, cum era pînă acum, iar venind la pecetluiturĭ, documentul spune „iar pecetluiturile gospod, cînd vor fi ocnele în vînzare, să vor plăti

(*). In țară de demult nu să mai bătea monetă, (de la Dabija Vodă, căcĭ în tot decursul secl. al XVIII-lea Țarigradul era acela, care regula valoarea banilor de pe piețele romîne. Acolo să bătea moneta; așa că aicĭ departe de a înțelege că s-ar fi bătut banĭ noĭ în Moldova supt Suțu, din contra trebue a înțelege că să pusese în circulațiune banĭ noĭ veniți din Constantinopole.

de Cămăraşul Ocneĭ *de la sine* afară de suma cumpărăturiĭ, iar rufeturile Ocneĭ să nu dea nicĭ un ban pentru pecetluiturĭ. (Condica Metaxa No. 56).

Imbunătăţirile merg crescînd. In 1814 Scărlat Alex. Calimah sue preţul uneĭ sărĭ de la 12 banĭ la 15 banĭ şi zice: „ceĭ maĭ slabĭ din şaugăĭ să aibă a lua cîte 15 banĭ noĭ de un drob, pe orĭ-cîţĭ drobĭ vor arăta la căutare, iar şaugăiĭ ceĭ mai în putere, *care îşĭ vor face suma rînduită de 78 drobĭ într-o căutare,* să ia cîte 18 banĭ de drob, şi apoĭ pe ceia ce vor face maĭ mult peste suma de 78 drobĭ la căutare să să plătească cîte 21 banĭ de drob". (Uricarul II, 178). Iar maĭ departe hrisovul regulează simbria celorlalţĭ rufetaşĭ; aşa *tărăbănţaşiĭ* în loc de 6 leĭ pe lună, cît luaŭ pînă acum, vor lua 10 leĭ; *vătăjeiĭ* în loc de 7 leĭ vor lua 10 leĭ; *herghelejiĭ,* iarăşĭ în loc de 7 vor lua 10 leĭ, *glodaşiĭ* în loc de 8 leĭ vor lua tot 10 leĭ.

Iată o întreagă reglementaţie a membrilor rufetuluĭ.

Am văzut în urmă cine eraŭ *tărăbănţaşiĭ* şi *vătăjeiĭ*. *Herghelegiĭ* eraŭ *vezeteiĭ,* ce şădeaŭ pe capătul crivaculuĭ (vîrtejuluĭ), mînînd caiĭ, cari învîrtind crivacul scoteaŭ sarea din Ocna; aceasta să practică şi acum la Ocne. Serviciul lor era împărţit în 4 cete, cîte 2 ziua şi 2 noaptea. In 1840 eraŭ 24 vezeteĭ, şi aveaŭ leafă de 20 de leĭ pe lună, duplu dar cît li să dădea în 1814. (Alex Obreja o. c).

Glodaşiĭ eraŭ ţiganĭ robĭ, care căraŭ sarea cu spinarea la magazie, şi încărcaŭ carăle cu sare. Puterea lor musculară era foarte mare şi iată cuvintele frumoase, cu care D-l Obreja, îĭ descrie. „Văzînd cineva greutatea ce prin deprindere şi ghibăcie cel maĭ pirnicit glodaş e în stare să ducă în spate la o îndepărtare de necrezut şi la o înălţime de îngrozit, este ceva cam curios. Adesea orĭ să văd băeţandri cîte de 16 anĭ cu drobul de la 100—180 ocă în spate alergînd către măglă şi suindu-să pe potica eĭ pănă în vîrf ca şi cînd ar merge . . . . Sînt astfeliŭ de deprinşĭ cu munca în cît . . . un glodaş rîdică în spate în curgerea unuĭ an 1,311,476 ocă" (Ocnele Moldoveĭ, o. c. p. 162).

Calimah Vodă unifică lefile tuturor la 10 leĭ. Şaugăilor însă, ca uniĭ carĭ aveaŭ munca cea maĭ grea, li să venea maĭ mult. Domnul spune că vor avea a da la căutare suma îndatinată de

78 drobĭ, a 18 banĭ drobul. Ceia ce va prisosi va lua cîte 21 banĭ drobul. Cam cît cîştiga un bun şaugăŭ pe lună în 1814?

Căutarea să făcea de 2 orĭ pe lună, aşa ne spun Sămile Ocnelor Moldoveĭ din 1818 şi 1819 [1]). Putea da un şaugăŭ pe lună 156 de drobĭ, *suma cerută* după obiceiŭ. Preţul a 156 drobĭ era 2808 banĭ, saŭ 23 leĭ vechĭ şi 4 parale. Un şaugăŭ harnic tăia în termen mediŭ pe zi 5 drobĭ. Dar hrisovul prevede că pentru drobiĭ care vor trece peste suma de 78, vor lua cîte 21 banĭ. Presupunînd că fie-care şaugăŭ să silea ca cel puţin un drob să tae pe zi maĭ mult, dacă nu şi doĭ, i să maĭ venea atuncĭ pentru 50 drobĭ adauşĭ 1050 banĭ saŭ 8 leĭ şi 75 banĭ; în total cîştigul lunar era de 31 leĭ şi 29 parale.

Rufetaşiĭ cu toate drepturile lor acordate de Domn abuzaŭ de ele. Aşa, de exemplu, li să scutea 600 de oĭ la *sîngè* pentru *mumbaè*. Rufetaşiĭ neavînd atîtea oĭ puneaŭ oĭ străine ca drepte ale lor. Acestea aŭ ajuns la urechile domnuluĭ, care ameninţă că le va strica mila. Aşa în 1806 Maiŭ 24 Alex. C. Moruz hotărăşte că şaugăiĭ vor fi scutiţĭ de 600 oĭ la *mumbaè*, dar pentru cele ce vor trece peste acest număr vor plăti ca toţĭ ceilalţĭ; *iar neajungînd la 600 să nu puie de-a altora drept ale lor, că atuncĭ va strica mila.* (C. Metaxa N. 83). Aceasta să repetă şi în 1824, Iulie 26 (C. Metaxa N. 93).

In 1820 iar să prevede dreptul şaugăilor de a nu plăti pentru oile lor de cît cîte 6 *banĭ vechĭ*, şi visteria scrie în Apr. 28 către *Gelepeĭ* (negustorĭ de oĭ) să nu ia de la rufetaşĭ oĭ pentru mumbaè (C. Metaxa N. 88, 89).

In 1830 Departamentul finanţelor dă de *ştire celor ce aŭ cumpărat* venitul *ocărituluĭ* şi a *cotărituluĭ* că şaugăiĭ de la Ocna sînt scutiţĭ; decĭ să nu-ĭ apuce (C. Metaxa N. 96).

Cînd vine Reglementul organic să prevăd acolo drepturile şaugăilor căpătate prin hrisoave, şi la art. 69. Cap III secţia I (Aboliţiĭ saŭ desfiinţărĭ) zice:

„Şaugăiĭ însă şi toţĭ lucrătoriĭ întrebuinţaţĭ în slujba Ocnelor vor urma ca pînă acum a împlini datoriile lor în privirea folosurilor de care eĭ să bucură pe temeiul hrisoavelor, ce le dăruesc *întrebuinţarea pămînturilor* atîrnătoare de Ocnă. Fieştecăruia din

1). Publicată în Lupta din Noemvre 1890.

aceştĭ slujbaşĭ să va da cîte un *peciŭ* pe faţa sa, făcut după formele cuviincioase, pentru ca alţĭ oamenĭ din treptele birnice să nu poată a să folosi cu scutirea acestora".

Mihaĭ Gr. Sturza Vodă în 1834 Dec. 24 sporeşte numărul rufetuluĭ la 682 liuzĭ, şi dă cîte 10 parale de drob, pe orĭ-cîţĭ drobĭ vor arăta la căutare (Ur. II 184; Cond. Metaxa N. 98).

Numărul rufetaşilor a variat: aşa în 1863 eraŭ 961, în 1873 eraŭ 840, în 1880 eraŭ 709. Iar după raportul d-luĭ Stolojan din anul 1886 locuitoriĭ, cari ocupaŭ pămîntul rural, eraŭ 2044, din care 454 din Trotuş fără a fi rufetaşĭ, iar 750 din Ocna rufetaşĭ şi 840 nerufetaşĭ.

Astăzĭ lucrurile s-aŭ schimbat cu totul. Toţĭ aceĭ care lucrează sînt arestanţiĭ din penitenciarul Ocna. Statul punînd la licitaţie exploatarea Ocnelor în regie, tălhariĭ aŭ oferit maĭ eftin de cît şaugăiĭ, cari aŭ rămas pe de lăturĭ, aşa ca azĭ e desfiinţat de fapt întreg rufetul.

Tălhariĭ aŭ oferit 60 banĭ de tăiat *tona* de sare (1000 ocă).

Din aceştĭ 60 banĭ statul ia jumatate, de oare-ce el întreţine pe arestanţĭ. Din ceĭ 30 banĭ rămaşĭ li să maĭ ia încă 12 banĭ pentru cheltuelele de lumînărĭ, care toate le procură Cămărăşia. *Aşa că unuĭ tălhar pentru o tonă de sare de tăiat i să vine numaĭ 18 banĭ. Eĭ bine un şaugăŭ,* cu casă, cu copiĭ, nu putea lăsa aşa de eftin, căcĭ ar fi fost expus la peire.

Incă cîteva lucrurĭ privitoare la rufet.

Orĭ-ce car, care venea la Ocna pentru încărcatul săriĭ, avea a plăti cîte 2 parale, din care o para o luaŭ păzitoriĭ Ocneĭ, iar alta para să dădea prin hrisov domnesc bisericeĭ Aron Vodă din Iaşĭ.

Nu ştim de cînd s-a început această danie cătră biserica Aron Vodă, dar ştim că încetează în 1828, căcĭ în acel an Fevr. 26, Sandu Sturza *înfiinţînd spital în* Tîrgu-Ocna, în ograda bisericiĭ domneştĭ, Sf. Paraschiva, hotărăşte ca întreţinerea spitaluluĭ să o ţină rufetul Ocneĭ, iar cheltuiala să o dea cămărăşia, şi din cele 2 parale de car, paraua care să dădea bisericiĭ Aron Vodă să să dea pentru spital, căcĭ biserica are de ajunse veniturĭ. (Ur. II, 182; C. Metaxa N. 94).

In 1757 (7265), Ghenar 1, Domnul C. M. Gehan Racoviţă, fundînd Spitalul Sf. Spiridon în Iaşĭ, îĭ dă *ca venit moşia domnească* a Ocneĭ, cum şi dealul de unde să scoate sare, hotă-

rînd a lua dijmă de la toate celea din 10 banĭ unul, cînd ocnele vor fi vîndute. Iar fiind ocnele în credință spitalul să-șĭ aibă omul săŭ acolo ca să ia din 10 drobi unul, cum și din țarină, fînaț și bezmăn după obiceiŭ. (C. Metaxa).

Nu știm cît timp să va fi bucurat Sf. Spiridon de astă milă domnească, căcĭ dispozițiunile de maĭ apoĭ, cele după 1757, nu amintesc de fel. Noĭ credem că dania ș-a avut ființa, dar ia privind pe cămărășie nu întra de loc în prerogativele rufetuluĭ.

Dreptul de a avea crîșme scutite de *havaetul ocilor*, să vede că-l aveaŭ și uniĭ din tîrgovețĭ. Așa în un doc. din 1824 Iulie 25 citim că Cămara Ocnelor (Veisa era cămăraș pe atuncĭ) scrie luĭ V. Cernat, care era însărcinat cu havaetul ocilor, să dea înapoĭ ceia ce împlinise de la cîțĭva șaugăĭ *cum și de la cele două crîșme a luĭ Antohi Sion*[1]) *căminar, fiind scutite prin hrisoave domneștĭ*, de oare-ce numaĭ dacă vor fi *plătit și în alțĭ anĭ vor plăti și acum* (*C. Metaxa No. 92*).

III. Proprietatea Ocneĭ

Toată cestiunea, care s-a agitat pînă și în Parlament, să referă la acest punct: aŭ Ocneniĭ dreptul de proprietate asupra tîrguluĭ lor, orĭ întreg domeniul e al statuluĭ?

Ne vom sili a răspunde, bazațĭ pe documente, căutînd a arunca o lumină asupra acesteĭ cestiunĭ.—De la început însă

(1) NOTA. Antohi Sion, unul din boeriĭ cărturarĭ de pe la începutul secl. nostru, și care s-a amestecat în multe afacerĭ publice, de și era boer de mîna a 2-a, a căpătat între alte privilegiĭ și acesta de a avea *două crîșme* scutite de plată prin hrisov domnesc.

In studiul, ce am făcut asupra Sioneștilor, (Romînul 1887 Iunie și Iulie) am vorbit pe larg despre Antohi Sion, iar în monografia noastră despre Izvodul luĭ Clănău (Uricar Vol. XVIII). l-am văzut conlucrînd cu fratele săŭ C. Sion pah. la făurirea falșuluĭ Izvod.

Antohi Sion în 1819 Maiŭ 3, pe cînd era serdar, cere de la Domn voe de a-șĭ aduce 20 liuzĭ oamenĭ străinĭ, ca să-ĭ așeze pe moșia sa din ținutul Bacăuluĭ. Domnul Sc. Alex. Calimah dă voe în acelaș an. Iar Sandu Sturza în 1823, Mart 14, luînd în vedere serviciile aduse de Antohi Sion, care din frageda vrîstă a slujit cu credință domnieĭ, și maĭ ales că a fost unul din boeriĭ a căruĭ viață i s-a fost periclitat în Eterie, îĭ dă 30 de liuzĭ

Să vede că între alte miluirĭ a luĭ Sandu Sturza a fost și scutirea de dare a celor 2 crîșme din Ocna.

trebue a spune că ne pare răŭ că n-am găsit la Primăria din Ocna condica de documente, făcută în 1853, Oct. 6 de banul C. Iorga, căcĭ mult ne-ar servi în această controversată cestiune [1]).

Noĭ am arătat că locul, pe unde aŭ fost salinele vechĭ, era gospod, şi că nu putea fi un hotar a treĭ moşiĭ, din care una Dofteana a Ghiculeştilor. Teritorul Tîrguluĭ Trotuş să întindea pînă pe locul, unde azi e Ocna, iar Dofteana nu şi-a întins hotarăle sale de cît pînă în văile nord-vestice a Trotuşuluĭ în sus de Ocnă. Că aceasta e aşa avem cazul că pe cînd în 1633 Moise Movilă dă luĭ Neanĭul moşia *Rădiul*, satul Ocna era, căcĭ la 1637 ni să aminteşte de un Gheorghe Căpăţină *din Ocna*. Nu putea dar ca din hotarul Rădiuluĭ, şi a altor două moşiĭ să iasă Ocna, de oare-ce înainte de 1633 toată moşia Rădiul era domnească ca şi Ocna, unde trăia acel bătrîn Căpăţină.

Ţinem dar a afirmá că Ocna făcea parte din pămîntul gospod, înainte de ce Rădiul să devină proprietate particulară.

Nu ştim ce va fi fost în locul Ocneĭ în suta a XV-lea şi a XVI-a, şi cari vor fi fost proprietariĭ vechĭ de tot, căcĭ numaĭ în actele Dofteneĭ am putea afla ceva referitor la aceasta, dar cată să spunem că orĭ cum ar fi fost proprietatea anterioară a 1580, *o dată ce însă salinele aŭ început a fi exploatate de Vodă, întreg teritoriul Ocnelor a devenit domnesc*, şi cel puţin de la începutul secol. al XVII-lea lucrurile ast-feliŭ aŭ stat.

---

1). In afacerea cu proprietatea lucrurile încep, cum am văzut, din 1783 cu familia Crupenski; la 1832 să fură actele; iar la 1836 intră *fiscul*. Ocneniĭ, cereaŭ dreptatea pentru eĭ bazaţĭ pe hîrtiile lor de proprietate, vechĭ de sute de anĭ. Domnul Gr. A. Ghica rîndueşte pe banul C. Iorga să cerceteze hîrtiile Ocnenilor. Pentru acest scop el merge la Ocna, stă 4 lunĭ, în care timp înscrie într-un registru toate actele caselor din tîrg, cum şi a bisericilor, data şi cuprinsul lor pe scurt. Acest registru s-a scris în 3 exemplare, din care unul s-a dat Eforieĭ Ocneĭ (Primărieĭ), dar cu toată truda, ce mĭ-am dat în vara trecută, răsfoind Arhiva veche, n-am găsit această prea interesantă condică, ce nu ştiu pe unde va fi *zăhăită*, dacă nu cumva o mînă infamă va fi substras-o de la Primărie. In schimb am văzut la Cc. Iorgu Metaxa un fragment rupt din o copie a acesteĭ condicĭ, din care ne-am putut face idee de modul eĭ de alcătuire, căcĭ am putut ceti registrul actelor schituluĭ din Măgura, a căror originale să află în Arhiva Sf. Spiridon din Iaşĭ.

Din trupul Ocneĭ Domnul a înstrăinat Rădiul în 1633; restul însă a rămas al său.

Ocna era sat pe atuncĭ, mic de tot; şi compus maĭ numaĭ din rufetaşĭ, aduşĭ şi aceia de Vodă. Străinĭ încă nu să aşezase de cît foarte puţinĭ. Eĭ vor veni cătră finele secl al XVIII-lea şĭ începutul secl. XIX *pentru a forma tîrgul.*

Aproape întreg rufetul era alcătuit din Ungurĭ, aduşĭ din Transilvania. Ce înlesnirĭ putea să le facă domnul? Sigur că în primul loc le-a dat dreptul să-şĭ clădească case, ca să aibă unde sta, cedîndu-le şi locul. N-avem documente din suta a XVII-lea, asupra moduluĭ cum li s-aŭ acordat drepturile, cum şi ce drepturĭ anume, căcĭ din actele secol. al XVIII nu ni să spune pentru timpurile anterioare de cît că luaŭ cîte *1 ban* pe sare de tăiat.

Dar putem spune, fără a greşi, că şaugăiĭ să credeaŭ proprietarĭ pe casele lor, de dînşiĭ făcute, şi pe care le puteaŭ lăsa moştenire copiilor, saŭ chiar să şi le vîndă, cum ne arată doc. din 7184 Apr. 10 (1676), prin care unul *Andreĭ Scumpul* şi cu fumeaea luĭ Smaranda vînd luĭ Ion Gabăr şi fumeeĭ sale Soltana *o casă cu loc* în preţ de 20 leĭ.

Iată o urmă sigură de proprietate în Ocna. Andreĭ Scumpul, proprietar în Ocna, a uneĭ case cu loc, înainte de 1674 îşĭ vinde dreptul său altuia pentru 20 leĭ. *Gabăr*, ca unul ce cumpărase locul cu casă, era de drept proprietarul aceluĭ loc, şi putea dispune de el cum vroia; şi în adevăr alt doc. ne spune că el ş-a vîndut casa preutuluĭ V. Arapu de la biserica gospod din Ocna (Doc. din 7265 Iulie 29-[1757]).

Alt proprietar avem pe unul *Paĭul*, tot în suta a XVII lea, căcĭ fiul său *Vasile Paĭul* îşĭ vinde casa cu preţ de 31 leĭ luĭ *Neculaĭ* biv gramatic, care şi el la rîndul său o vinde biräuluĭ Ion Arapu, tatăl pr. V. Arapul în 7240 Apr. 13 (1732).

Dar oare faţă cu aceste arătărĭ documentale de deplină proprietate, cum ne explicăm dispoziţiunile ulterioare ale domnilor, în actele lor de miluire cătră şaugăĭ? Perdut-a saŭ nu Domnul dreptul de proprietate asupra loculuĭ, unde era Ocna, şi unde şaugăiĭ îşĭ aveaŭ zidite case?

Iată o cestiune foarte însemnată. Ar urma cetind documentul de maĭ sus că asupra caseĭ luĭ *Scumpul* saŭ a luĭ *Paĭul*

Domnul n-avea nicĭ un drept de proprietate, căcĭ eĭ şi le vînd împreună cu locul; dar cuĭ, ne întrebăm? *unuĭ birăŭ,* luĭ *Ion Arapu*;

Domnul nu ş-a rîdicat dreptul săŭ asupra loculuĭ, căcĭ lua *bezmăn* de la toţĭ oameniĭ, aşezaţĭ pe loc gospod, şi de *bezmăn* nu scuteşte de cît numaĭ pe şaugăĭ. Aşa că putem zice că atît *Scumpul cu Gabăr* pe de o parte, cît şi *Paĭul* cu *Ion Arapul,* pe de alta plăteaŭ bezmăn domnuluĭ, de şi eĭ îşĭ vînduse proprietăţile lor.

Vînzările de maĭ sus să fac în 1676, iar noĭ găsim că cel maĭ vechiŭ document de scutire de bezmăn e din *7249* Dec. 1, de la Gr. Ghica, decĭ cu 65 anĭ posterior; şi cu toate acestea Domnul îşĭ păstra dreptul de proprietate asupra loculuĭ, căcĭ dacă toţĭ ar fi fost proprietarĭ şi pe loc ca Scumpul saŭ ca *Paiul,* Domnul n-avea ce căuta cu scutirea de bezmăn în 1740.

Zicem dar că prin faptul aşezăriĭ şaugăilor pe locul gospod al Ocnelor, cum şi prin faptul că eĭ ş-aŭ clădit case, şi le-aŭ lăsat moştenire, saŭ le-aŭ trecut la alţiĭ prin vînzare, Domnul ş-a rezervat dreptul saŭ asupra pămîntuluĭ, luînd bezmăn de la toţĭ ceĭ ce locuiaŭ pe el.

Nu să bucuraŭ dar locuitoriĭ Ocneĭ în suta a XVII-a şi XVIII a de cît de *dreptul de superficie,* iar faptul de proprietate asupra uneĭ case timp de 30 de anĭ n-a atras după sine şi dreptul asupra loculuĭ, pe care ş-a zidit casa, probă seria de acte de scutire de bezmăn, care ţin maĭ bine de un secol, începînd de la 1740, deşi vînzărĭ de case s-aŭ început a să face încă din 1676.

Să poate să greşim cînd întindem darea bezmănuluĭ la toţĭ Ocneniĭ. Poate că vechiĭ proprietarĭ cu acte pentru case şi loc să nu fi plătit bezmăn, care rămînea numaĭ pe spinarea străinilor, ce veneaŭ în Ocna şi care trebuiaŭ să să aşeze pe loc liber gospod, decĭ să plătească bezmăn. Dar lucrul capătă lămurire cînd vin în atingere interesele tOcnenilor cu ale şaugăilor, şi cînd cestiunea vine în dezbaterea Divanuluĭ.

In 1796 maĭ mulţĭ din tîrgoveţiĭ noĭ veniţĭ aŭ voit să-şĭ facă case în Ocna. Şaugăiĭ atuncĭ aŭ pretins că numaĭ eĭ aŭ acest drept faţă cu hrisoavele de miluire ale domnilor, şi s aŭ împotrivit tîrgoveţilor, *zicînd că locul e al lor.* Tîrgoveţiĭ atuncĭ

s-aŭ tînguit la domn şi iată ce hotărăşte Domnul de atuncĭ Alex. I. Calimah: dă voe tîrgoveţilor să-şĭ facă case pe locul gospod liber, fără supărare, cum şi liberĭ sînt a-şĭ cumpăra locurĭ de la şaugăĭ şi alţĭ tîrgoveţĭ, *ce vor fi avînd locurĭ cuprinse maĭ dinainte* (1796 Febr. 8 Cond. Metaxa No. 51, 52). Domnul pe lîngă acestea să grăbeşte a constata că după hrisoave numaĭ şaugăiĭ aŭ dreptul de a vinde vin, pîne şi carne, decĭ tîrgoveţiĭ trebue să ceară voe de la şaugăĭ, cînd vor avea a deschide dughene, dar toate aceste învoelĭ să nu să facă între 4 ochĭ, ci în faţa bătrînilor şi a fruntaşilor dintre şaugăĭ. Răŭ şi fără cale, zice Domnul, şaugăiĭ luaŭ cîte 40, 50 leĭ pe locurile, unde tîrgoveţiĭ voeaŭ să-şĭ facă case, căcĭ locul nu era a lor, *ci liber domnesc*.

Prin aceste 2 hrisoave lucrul ni să lămureşte foarte mult. Şaugăiĭ, cum şi uniĭ din tîrgoveţĭ, veniţĭ maĭ de demult în Ocna îşĭ aveaŭ casele lor propriĭ, cum şi pămînt de case, căpatate fie prin moştenire, fie prin cumpărătură. Eĭ puteaŭ dispune de ele cum voiaŭ; dar tot o dată aflăm că alăturea cu casele şi locurile de case ale şaugăilor era loc liber domnesc, maĭ ales cît Ocna a fost mică, pe care loc Domnul dădea voe nouluĭ venit în tîrg să să aşeze, să-şĭ facă casă, neplătind nimic rufetuluĭ, ci numaĭ Domnuluĭ darea numită *bezmăn*, de care continua de a scuti pe şaugăĭ şi acum, de şi pe de altă parte le recunoaşte dreptul de absoluţĭ proprietarĭ, ce-şĭ puteaŭ vinde chiar locurile lor de casă.

Pe aceste fapte bazîndu-să Ion Strat în 1863, Oct. 15, are dreptate cînd zice în petiţia sa către preşedintele consiliuluĭ de Miniştrĭ de atuncĭ, că Ocneniĭ sînt nedreptăţiţĭ de Stat, oprindu-li-să prin ordonanţa din 1853 de a li să confirma vînzările de case şi dughenĭ în Ocna, de oarece Domniĭ anteriorĭ, precum Calimah în 1796 şi Sandu Sturza în 1826, Dec. 10 li recunoaşte acest drept. Şi apoĭ dreptul nostru prevede numaĭ un interval de 10 anĭ, în urma căruia cumpărătorul devine bun proprietar asupra fonduluĭ, pe cînd şaugăiĭ aŭ acte de cumpărătură de sute de anĭ, am văzut în urmă, de pe la 1676.

Cum ne-am esplica aceste fapte contradictoriĭ? Domnul ş-a rezervat dreptul de proprietate absolută asupra pămîntuluĭ Ocneĭ, dar şaugăul, care la început era ca un *emfiteot* pe pămîntul domnesc, a început a dispune de el după voe, schimbîndu-ĭ adesa orĭ chiar destinaţiunea aceluĭ loc saŭ imobil, crezîndu-să *de drept*

ca şi de fapt, proprietarul loculuĭ, de oare-ce Domnul, nepurtîndu-să ca un particular, pe lîngă că prevedea scutirea de bezmăn rufetuluĭ, dar alăturea cu aceasta recunoştea şaugăilor, şi chiar tîrgoveţilor dreptul de a-şĭ vinde locurile lor, oprindu-ĭ numaĭ de la cele remase libere, gospod.

Să vede dar că Domnul în munificenţa sa a părăsit dreptul săŭ de proprietate asupra loculuĭ de casă în Ocna, făcînd pe şaugăŭ, care la început să bucura de *superficia* pămîntuluĭ, să treacă prin *emfiteotă*, pentru ca maĭ pe urmă să să ia drept proprietar. Greşeşte dar D-l Marghiloman, cînd în răspunsul săŭ la înterpelarea D-luĭ Ion Leca, spune că statul ş-a rezervat *totdeauna* dreptul de proprietate absolută asupra întreguluĭ domeniŭ al Ocneĭ, încă din 1762, de supt Gr. Ghica Vodă.

Nicĭ într-un doc.—cîte există în condica Metaxa (aproape 110 la număr) nu cetim că Domnul opreşte pe rufetaşĭ de a-şĭ vinde casele; nu, ci tocmaĭ le recunoaşte dreptul de proprietate asupra caseĭ şi loculuĭ din prejur.

Care era însă lucrul în ceartă ?

Toate actele privitoare la proprietate în Ocna nu recunosc şaugăilor drept absolut asupra locurilor de imaş şi arătură, ci însuşĭ şaugăiĭ să grăbesc a afirma că locul li s-a dat lor *pentru hrană şi folosinţă, iar nu de tot.*

De tot să dăduse numaĭ locul de case în Ocnă, iar locurile de hrană numaĭ spre folosinţă.

Această împărţire a cestiuneĭ în două e necesară de făcut, căcĭ tîrgoveţiĭ de azĭ greşesc, cînd îşĭ întind dreptul lor de proprietate, sprijinit pe hrisoave, şi asupra loculuĭ de arătură, asupra imaşuluĭ cum şi a grădinilor şi livezilor. Hrisoavele îĭ contrazic în aceasta; să vedem cum.

In 1760 Ocneniĭ fiindu-le strimt imaşul lor, şi nesatisfăcător pentru trebuinţele lor, cum şi a ţăriĭ, ce venea să încarce sare, încalcă imaşul Trotuşenilor, şi reuşesc în urma acestuĭ act de samovolnicie şi sprijiniţĭ de Domn să ia ca al lor $^{2}/_{3}$ din imaşul Trotuşuluĭ (1600 stînjenĭ din 2747), pe simplu motiv *că-s maĭ mulţĭ.*

Oare prin aceasta puteaŭ eĭ să să recunoască de stăpînĭ absoluţĭ aĭ aceluĭ imaş ? Sigur că nu. Domnul li l dăduse spre folosinţă, *ca maĭ mulţĭ.* Domnul avea în grijă şi pe *cărăuşĭ*, cărora trebuia să le dea păşune pentru o zi două, tot din imaşul gospod.

Dar s-a întîmplat şi cu imaşul, ca cu orĭ-ce lucru care era domnesc, maĭ ales în trecut cînd legile nu prea eraŭ straşnice. Mulţĭ aŭ răşluit din imaş făcînd livezĭ, grădinĭ, saŭ chiar loc de arătură.

Aşa Comisul C. Crupenski numaĭ pe simplu motiv ca *Pleşeştiĭ* ar veni în sus de Rădiu, a luat *în tărie* şi cu *de la sine putere* 80 fălcĭ de fînaţ; iar locuitoriĭ din *Viişoare* iarăşĭ pe locul gospod, pe imaş aŭ făcut livezĭ şi locurĭ de arătură (C. Metaxa, No. 79 ; doc. din 1804 Sept. 6).

Domnul nu era interesat direct de schimbarea ce lua faţa loculuĭ gospod. El mergea cu nepăsarea luĭ pînă acolo, că uitînd că imaşul Trotuşuluĭ ar fi gospod şi dăruit locuitorilor din Ocna şi Trotuş, îl dărueşte luĭ St. Buhăescu, şi acesta altora, pînă cînd divanul află că Domnul *în neştiinţă* a făcut dania, care e *răsuflată*, adică *perimată* am zice azĭ.

Lucrul a mers şi maĭ departe. Nu numaĭ că şaugăiĭ ca *emfiteoţĭ* aŭ schimbat natura pămîntuluĭ, decĭ destinaţiunea luĭ, dar prin faptul că aŭ plantat locul, cu vie şi pomĭ, aŭ clădit o *cramă* la vie, cum şi alte *acareturĭ*, aŭ tratat şi locurile de grădinĭ şi livezĭ tocmaĭ ca şi cel de casă, decĭ l-aŭ vîndut ca a lor, l-aŭ lăsat moştenire fiilor, constituindu-să în absoluţĭ proprietarĭ.

Dar pe cînd la casă nimenea n-a făcut gură, ba Domnul chiar le încuviinţază aceasta, în 1796, la locurile de grădină şi livezĭ din contra le zice *că rău aŭ făcut*.

Aşa în 1805 Dec. 22, Domnul Alex. C. Moruz dă următorul hrisov, a căruĭ cuprins pe scurt e acesta.

Auzind Domnul că din locul gospod de la Ocnă mulţĭ ar fi vîndut altora ca a lor, strîmtorînd prin aceasta pe Ocnenĭ în locul de imaş şi arătură, scrie luĭ C. Aslan b. v. căminar şi luĭ Costea Vasilet b. v. jitniciar, cămăraş de Ocnă, cum şi vorn. Gh. Talpeş să facă izvod de toate locurile vîndute, cuĭ s-aŭ vîndut, ce acte de vînzare sînt, cu cine sînt megieşite şi să le trimeată la domn spre a să vedea şi a nu suferi strîmtorare lucrătoriĭ de la Ocnă. (C. Metaxa No. 77).

Nu ştim ce măsurĭ va fi luat domnul, dar pentru noĭ rămîne lămurit că domnul îşĭ păstra dreptul de proprietate abso-

lută asupra imașuluĭ și loculuĭ de arătură, drept pe care însușĭ șaugăiĭ î-l recunosc tocmaĭ în 1835.

Supt Mihaĭ Sturza aga Enaki Crupenski caută să cumpere cu banĭ de la șaugăĭ loc de arătură și de imaș, dar cu toțiĭ nu voesc, zicînd *că locul e domnesc, dat lor spre hrană.*

Să vede că hotărîrea din 18J5 a luĭ Moruz fusese aplicată și toate proprietățile nelegale stricate.

Dar tot Mihaĭ Sturza dă ordonanța de supt No. 968, din 1836, Ian. 23 prin care ordonă judecătorieĭ de Bacăŭ de a nu legaliza orĭ-ce vînzare făcută de particularĭ saŭ rufetașĭ, moșia fiind gospod. Și de la această dată vine lupta tîrgoveților cu fiscul, în care fiscul ș-a întins prerogativele și asupra caselor, ce, noĭ credem, că eraŭ bune proprietățĭ a șaugăilor.

Asemenea ordonanță s-a repetat și în 1853, și în 1873, și în 1889, dar tot-deauna Tribunalul de Bacău a rezolvat procesele în favorul Ocnenilor, recunoscîndu-le deplină proprietate asupra caselor, cum și reiese din documente.

Jăluitoriĭ din 1878 zic în petiția lor: „Statul n-a atins nicĭ o dată proprietatea *individuală* “ el a lovit tot deauna în loc slab, *stăpînirile în devălmășie.*

Proprietate în devălmășie! ce frumos sună pentru aceĭ ce luptă azĭ în acest scop! Si cu toate aceste acolo, la Ocna, s-a practicat această proprietate pe sama rufetuluĭ, și ĭată cum:

Locul de arătură era a comunitățiĭ, nu a indivizilor. Rufetul era stăpîn. Capul Rufetuluĭ era *Birăul.* Dînsul distribuia în fie care an la rufetașĭ locul unde avea să lucreze și cît avea să lucreze. Proprietatea ținea un an; la anul pămîntul acesta putea fi dat altuia, și așa maĭ departe. Nu să putea stabili prin aceasta o stăpînire absolută individuală.

Ce s-a întîmplat însă?

Birăul a abuzat de puterea sa, și maĭ ales Cămărașul, de la care depindea și leafa Birăuluĭ, a pus stăpînire pe anume loturĭ de pămînt și le-aŭ tratat ca ale lor.

Apoĭ a intrat la mijloc *hatîrul,* regele hatîr, boala Societățiĭ romîneștĭ. Ochiĭ cutăruĭ lăturaș plăcea maĭ tare Birăuluĭ saŭ cămărașuluĭ, pentru că . . . . pentru că . . . . gurele răle spun din tradițiune multe, că Cămărașul era holteiŭ și . . . cutare rufetaș lesne căpăta un lot de pămînt ca al săŭ, punînd absolută stă-

pînire pe el. Astfeliŭ că întreaga arătură în loc să remîe în devălmășie, uniĭ deveneaŭ proprietarĭ absoluțĭ. Atuncĭ schimbaŭ destinațiunea pămîntuluĭ; planta vie, livadă pe el, în sfîrșit îl trata ca și pe locul de casă.

Aceasta practicată azĭ, mîne, s-a trezit de o dată comunitatea rufetuluĭ că-ĭ strimtorată în arătură și imaș.

Maĭ mult încă; destribuirea nu să făcea în loturĭ egale. La ceĭ maĭ oropsițĭ li să dădeaŭ locurile cele maĭ răle, din care nu puteaŭ scoate nimic, așa că să făceaŭ zilele amare unuĭ șaugăŭ. De aicĭ rescoale; și în 1838 s-a întîmplat revolta șaugăilor, cari aŭ fost bătuți cu falanga, iar la 12 din eĭ li s-a pus sigiliul țăriĭ ars.

E bună și proprietatea în devălmășie, însă să cere de la ceĭ ce o aplică multă dezinteresare, ceia ce nu a fost nicĭ la Birăŭ, nicĭ la cămărașul de Ocnă. Numaĭ în curs de 36 de anĭ s-aŭ întîmplat atîtea abaterĭ de la hrisoave. In 1760 li să dă imașul Trotușuluĭ, și deja în 1796 multe loturĭ de imaș și arătură eraŭ vîndute și schimbate în destinațiune.

Șaugăiĭ aŭ mers maĭ departe. Eĭ aŭ făcut chiar donațiunĭ din locurile lor. Așa în 1805, April 10, *Ghirăul* Nicolae și alțĭ șaugăĭ daŭ mănăstiriĭ de la Măgura un loc de metoh la poalele Măgureĭ, dinspre Slănic, unde azĭ e biserica *Troița*, ni să pare. (C. Metaxa. No. 78). Dar cetim în alt doc. din 1806, Iulie 2, (C. Metaxa No. 84). că „locul de peste Slănic *fiind loc gospod, s-a lăsat pentru hrana șaugăilor, ce n-aŭ dreptul să-l vînză*, s-a hotărît să se dea la Schit (Măgura), și scrisoarea de danie a Ghirăuluĭ să se rupă ca pricinuitoare de răŭ și turburare."

Iarășĭ abuz de putere și de drept de proprietate. Domniĭ aŭ căutat a pune capăt acestor abuzurĭ și în 1815 Dec. 5. Domnul Sc. Alex. Calimah rîndueşte pe ban. Veisa Cazimir să vină să măsoare moșia gospod de la Ocnă și să o hotărnicească.— Hotarnica luĭ Veisa e foarte interesantă, dar e prea lungă; vom da din ia cuprinsul tot, cît să poate de pe larg; Vezĭ Anexa C.

Anexa C.

Hotarul moșieĭ gospod de la Ocna

Domnul ordonase luĭ Veisa să vadă toate vînzările făcute în locurile de arătură și imaș, cum staŭ, și să le răstoarcă ca să

Boerul hotarnic raportează cătră Domn că ar fi bine ca în interesul lărgireĭ imaşuluĭ, ce e strimt acum, să să cumpere părţile luĭ Cozoni şi a luĭ Alex. Suiulgiu, ce caută să le vînză la mezat, cum şi Slăveştiĭ răzeşilor, locul dinspre Slănic fiind codru şi pădurcs.

Multe părţĭ din locul gospod, zice Veisa, s-aŭ vîndut, dar fără întăriturĭ domneştĭ, ci aşa cu zapise de la şaugăĭ, *cum şi de la biserica Răducanu*. Uniĭ aŭ făcut viĭ pe locurile lor, de pe care ar fi bine să să ia dijmă. — Apoĭ în tîrg *sînt locuitorĭ mulţĭ, ce nu lucrează la Ocna*, şi şăd pe loc domnesc fără să dea Cămăriĭ ; opinează că ar fi bine să-ĭ pună la dijmă, căcĭ să va mări venitul cămăriĭ gospod. Incheie şi Veisa că *locul domnesc s-a dat şaugăilor spre trebuinţă, iar nu să dispună de el* (C. Metaxa No. 87).

Iată o sumă de informaţiunĭ precize, documentale. Să îngustase locul de arătură şi imaş prin răşluirĭ contra cărora să rîdicară şaugăiĭ în 1820, Maĭ 12, cu jalbă la domn arătînd că *Crupenski*

---

să pună o dată capăt pricineĭ rufetaşilor. Veisa vine la Ocna, procede la măsurare, constată că locul gospod s-a strîmtat parte prin vînzărĭ nedrepte, parte prin încălcărĭ samovolnice de cătră megieşĭ, dar aşa cum e, îĭ statorniceşte hotarăle, şi iată care sînt hotarăle întregiĭ moşiĭ gospod de la Ocna, în 1815 : —

„La mează noapte să mărgineşte cu moşia luĭ C. Ghica biv vel log., cu părăul Dofteana ; — La apus cu ţara ungurească, *unde Unguriĭ aŭ întins stăpînire în coace peste cîţiva munţĭ pe nedreptul, nu cum arată vechile hotară* [1]. — La sud spre răsărit cu Grozeştiĭ a hatm. C. Paladi şi cu Hîrja, unde munţiĭ opresc orĭce împresurare. In altă parte în apa Trotuşuluĭ să mărgineşte cu un loc a medelniceruluĭ Enaki Crupenski, dat danie luĭ de cătră N. Alex. Vodă în 7220 Febr. 25 (1718) ; — La răsărit spre nord din muntele Pravila să hotărăşte cu Brăteştiĭ, stăpîniţĭ mare parte de pitarul *D. Cozoni*, cu altă parte de *Alex. Suiulgiu* post. şi de cătră răzeşĭ, ce n-aŭ hărtiĭ vechĭ dar stăpînesc acolo de mult, luată fiind cu vremea de la şaugăĭ, şi *încuviinţat de camaraşĭ*, de aceia, zic şaugăiĭ, că a fost domnească, *dar să vede a fi fost alt trup de moşie, şi anume vechiĭ Pleşeştĭ din uricul luĭ Gh. Stefan*,

---

1). Aluziune la delimitarea graniţelor dintre Transilvania, Bucovina şi Moldova, din 1792 Noembrie 14.

le-a luat de la Trotuş locul cel maĭ bun de hrană, *Cozoni* la Brăteştĭ, *Măriuţa Ghica* la Dofteana, iar spat. St. Roset un loc din Trotuş, unde a făcut crîşmă. Apoĭ uniĭ din şaugăĭ aŭ vîndut locurile lor la străinĭ, *pare-că ar fi fost ocinĭ de-a lor, ĭar nu loc gospod, dat lor spre trebuinţa Ocneĭ.„* (C. Metaxa. No. 91). Să nu uităm că între şaugăĭ eraŭ acum mulţĭ plăeşĭ, răzeşĭ din Dofteana, saŭ Brăteştĭ. Eĭ îşĭ aveaŭ pămînturile lor, dar maĭ luaŭ şi cîte un petec din locul gospod. Aşa şaugăiĭ, ca moşinaşĭ şi rezeşĭ în Brăteştĭ aŭ vîndut muntele Pravila şi Rupturile din hotarul Brăteştilor spre moşia gospod luĭ *C. Saegiŭ* şătrar. Acesta l-a lăsat cli:onomie femeĭi luĭ Iordaki Paharnicul, ceia ce remîne de drep: luĭ. Acest Iordaki pah. a trăit multă vreme în Tîrgu-Ocna, în care timp dădea voe şaugăilor să taie lemne pentru case din munţiĭ săĭ. La rîndul săŭ lăsă moştenire : 1/2 fiilor serdarului C. Botezatu, 1/2 feteĭ sale *cu casele şi dughenile din Tîrgu-Ocna*. Fata sa ş-a vîndut partea la străinĭ, dar fiind că vînzarea nu s-a făcnt la *Soltan-mezat*, s-a hotărît ca rea, căcĭ să găsea cineva din neamurĭ saŭ din şaugăĭ să o cumpere, cum era vechiul obiceiŭ răzeşesc.

---

din 7164, ce-l are spăt. C Crupenski. Iar pentru Rădiŭ, ce începe în jos de Pleşeştĭ să arată aleasă despre Bărsăneştĭ şi Voiceştĭ e azĭ în Brăteştĭ, stăpînită de locuitorĭ supt numele de *Slăveştĭ*, şi n-aŭ scrisorĭ, iar a Pleşeştilor sînt pierdute; amîndouă aceste saŭ *hlizuit* de răzeşĭ supt numele de Brăteştĭ şi Slăveştĭ. Proprietariĭ de azĭ D. Cozoni pitarul şi posteln. A. Suiulgiu sînt cumpărătorĭ cu bună credinţă şi stăpînesc de vre-o 60 anĭ, şi aŭ dreptate acum de a fi stăpînĭ, maĭ ales că D. Cozoni are carte gospod de la Ion Teodor Vodă cu 56 anĭ maĭ în urmă, *fără a fi vre-o jalbă* (1759) — De aicĭ locul gospod să bagă un clin între Brăteştĭ şi Pleşeştĭ, şi merge pînă la apa Caraclăuluĭ, şi pînă în drumul cel mare al Ocneĭ. Pierzîndu să scrisorile Pleşeştilor, afară de ispisocul luĭ Gh. Stefan din 7164 (1656), spătarul C. Crupenski a întrat în ceartă cu şaugăiĭ, şi a cîştigat procesul supt. A. C. Moruz, dar aşa hotărînd Domnul, ca el să ia 500 leĭ de la cămăraş, iar locul să remîe tot a şaugăilor pentru imaş, — Apoĭ locul Domnesc merge alăturea cu hotarul Rădiuluĭ, pe Caraclăŭ în jos pînă în Trotuş, de aicĭ pe Trotuş în sus."

Cu toate vînzările şi daniile şaugăilor şi a particularilor pămîntul în genere era considerat ca domnesc, de la Caraclău în sus pînă în apa Dofteniĭ, din Brăteştĭ pînă în Slănic şi Hîrja ;[1]). iată tot hotarul loculuĭ domnesc. Cuprindea aproape 20 kilometri în lung, maĭ mult de 20 kl. în lat ; şi intrau în acest domeniŭ şi satul Trotuş şi Tîrguşorul Ocna.

Intinsele pădurĭ în spre Slănic şi Hîrja, pe o rază de 20 kilometre eraŭ toate domneştĭ, şi numaĭ aşa putea Domnul în 1846 prin obşteasca adunare să cedeze Epitropieĭ spitaluluĭ S. Spiridon din Iaşĭ băile Slăniculuĭ, hotărîre adusă la îndeplenire în 1851 Sept. 14, (*cu 800 fălcĭ pădure*).

Din vechime Ocneniĭ aŭ avut voe să-şĭ taie lemne din pădure pentru case şi trebuinţele lor. Aceasta era şi în folosul cămăreĭ. Vedem că un particular, Iordaki paharnicul, dă voe şaugăilor să taie lemne din pădurea luĭ, d-apoĭ Domnul, care n-avea serviciul silvic de fel organizat, ci lăsa *iama* pădurile pe sama oamenilor ? Numaĭ acesteĭ neîngrijirĭ a domnilor cum şi azĭ a administraţieĭ să datoreşte întinderea proprietăţiĭ asupra pădurilor a tuturor locuitorilor Ungureni de pe valea Slăniculuĭ. In virtutea căreĭ hîrtiĭ de proprietate Unguriĭ din gura Slăniculuĭ ş-aŭ întins gardurile din albia păråuluĭ pînă pe la mijlocul munţilor ? Toată stăpînirea lor în majoritatea cazurilor e nedreaptă, căcĭ să datoreşte lipseĭ de stăpîn a loculuĭ, căcĭ statul trece ca ceva nebăgat în samă.

Intre hîrtiile Ocneĭ cîte le-am citit n-am găsit nicăerĭ arătat preciz acordate privilegiurĭ asupra pădurilor. Nicĭ o dată Ocneniĭ n-aŭ făcut daniĭ saŭ vînzărĭ de pădurĭ, căcĭ n-avea nimenea interes să cumpere pădure, codri, ci o casă, o vie, un loc de arătură, etc.

Din pădure putea lua lemn orĭ-cine şi orĭ-cînd, căcĭ atît cămăriĭ cît şi şaugăilor le trebuiaŭ mult lemn.

Cînd însă în vremurile noastre a venit legea silvică acĭ delictele aŭ fost maĭ multe, căcĭ organizîndu-să bine acest serviciŭ nu maĭ putea să subziste starea patriarhală de maĭ înainte. Ocneniĭ

---

1). In 1840 Filipescu Dubău, inginer de Stat rîdică iar planul moşieĭ Ocnenilor. Lucrarea e de mult merit şi stabileşte aceleaşi hotare : din vîrful munteluĭ Keşkeş până în apa Caraclăuluĭ. Această hartă serveşte azĭ de controlă în procesele iscate cu delimitarea grainitelor dinspre Slănic.

însă deprinşĭ ca maĭ înainte încălcaŭ pădurile, tăiaŭ lemn ca maĭ înainte, dar venea silvicultorul şi constata dauna ameninţînd pe făptaş. De la 1880—1886 Ocneniĭ aŭ fost condemnaţĭ la 259,000 leĭ, din care 10,000 despăgubire şi 249,000 amenzĭ, neîncasate însă, căcĭ afacerile de judecată sînt pendinte la Tribunal, procesul cu statul neisprăvindu-să.

Am ajuns la capătul studiuluĭ nostru.

Dacă Ocneniĭ aŭ hîrtiĭ vechĭ de proprietate asupra locuinţilor lor. hîrtiĭ de sute de anĭ, Domnul totdeauna le-a recunoscut acest drept, alăturea cu fiinţarea loculuĭ domnesc.

La imaş şi arătură locul li s-a dat spre hrană, şi orĭ-ce vînzare făcută era rea, era nelegală şi domnul a stricat în 1805, ca şi altă dată, aceste vînzărĭ. Dacă sînt acte de proprietate asupra acestor locurĭ ele sînt fără ştirea şi voea domnuluĭ ; aşa rezultă din documente.

Cît pentru pădure nicĭ într-un chip Ocneniĭ nu pot cere pe baza documentelor lor drepturĭ asupra munţilor păduroşĭ. Dacă aŭ folosit pădurea pentru nevoea caselor, nicĭerĭ însă nu găsim amintite drepturĭ asupra eĭ. Aicĭ statul e singurul de drept proprietar, şi obiceiul vechiŭ constitue o abatere faţă cu legile silvice de azĭ.

Cum s-ar putea pune capăt acesteĭ situaţiunĭ anormale azĭ în ţară ? Prin nimica alta de cît prin o lege specială, ca aceia care o propusese în 1886 parlamentul, şi care sună aşa :

Art. 1). Statul este şi remîne definitiv proprietar asupra minelor după moşia Ocnelor *şi asupra terenuluĭ acesteĭ moşiĭ necuprins pînă azĭ în stăpînirea locuitorilor din această localitate.*

Art. 2. *Locuitoriĭ romînĭ din Tîrgu-Ocna rămîn definitiv proprietarĭ pe clădirile şi locurile, ce aŭ în posesiune în tîrg şi în cîmp fie prin succesiune, fie prin cumpărătură.*

Art. 3). O Comasare a pămînturilor afară din tîrg a diferiţilor posesorĭ de azĭ să va face conform legiĭ rurale.

Art. 4). A noua parte din pădurea de pe acea moşie rămîne proprietatea definitivă a comuneĭ, supusă la legea generală pentru căutarea pădurilor.

Chestiunea proprietăţiĭ Ocneĭ nu să poate rezolvi istoricește. Multe din împrejurările vechĭ s-aŭ schimbat azĭ; şi nu credem că Ocneniĭ să invoace în sprijinul lor o stare veche de privilegiat. Numaĭ o lege specială nouă va pune capăt încurcăturiĭ, fie acea lege orĭ-cum formulată, dar să vizeze la binele tîrgoveţilor, a căror interese e în binele statuluĭ să fie ocrotite.

EXISTĂ ACȚIUNI DESINTERESATE?

Adesea spiritul îndoctrinat și stăpînit d-o teorie, familiarizat și îndrăgostit c-o ipoteză ajunge chiar a vedea în natură lucrurĭ care nicĭ nu ezistă. Reflexul ideilor luĭ dominante, exteriorizat, îmbracă înfățișarea ezistențeĭ reale. Și pe cînd pentru aceste producte ale spirituluĭ său, cari nu se pot numi maĭ nimerit decît halucinațiunĭ, are vedere ageră și arată un interes de amant al natureĭ, el nicĭ nu zărește faptele reale care par a-ĭ contrazice dogmele; iar cînd se întîmplă să le bage în seamă, atuncĭ saŭ le acordă o importanță minimă, saŭ, printr-un proces de transformare esplicabil psihologicește, le asimilează cu natura cuprinsuluĭ său sufletesc, le apercepe în senzul preocupațiunilor sale. Ast-fel, el nu vede decît probe pentru susținerea tezeĭ sale, chiar acolo unde o minte neprevenită, imparțială, nu poate întrevedea decît lucrurĭ cari dacă nu vorbesc *în contra* totușĭ nu vorbesc de loc *pentru* teoria luĭ.

In aceste cazurĭ libertatea de cercetare a spirituluĭ dispare. Organul intelectual de apercepțiune, format și determinat de suma și de natura ideilor ce compun teoria iubită, nu maĭ vede lumea în obiectivitatea eĭ, modifică lucrurile și fenomenele după cuprinsul său psihic, și le asimilează, de altmінterĭ în mod natural, cu substanța dogmeĭ. Incotro se-ntoarce, el nu dă de lumea cunoscibilă pur obiectivă, ci de o lume a sa proprie, peste care s-a aruncat vălul țesutuluĭ său sufletesc. Captiv al proprielor sale gîndurĭ, el pare condamnat a se contempla vecinic pe sine însușĭ în proiecțiunea în afară a lumeĭ sale interne, pe care o plimbă pretutindenĭ și o găsește totdeauna între sine și natura exterioară.

Un esemplu celebru și clar, pentru-că e mărit pînă la gradul patologic al fenomenuluĭ, avem în Don Quijotte. Dominat de concepțiunile sale romantice, pe care le sorbise cu sete din ro-

manţele cavalerismuluĭ, ilustrul eroŭ al luĭ Cervates apercepea escitaţiunile venite din afară sub categoria ideilor luĭ favorite. Ceea ce, pentru un privitor neînfluenţat, era o moară de vînt, să transforma în capul fantasticuluĭ cavaler într-un uriaş.

Dar a recurge la exemplul luĭ Don Quijotte, de comică memorie, pentru a ilustra o eroare în care cad oamenĭ de sciinţă poate să pară unora glumeţ. Cazul este însă foarte serios şi important. Nu vreaŭ să ridiculizez nicĭ să daŭ cercetăriĭ un ton umoristic. Cine poate preciza punctul unde, pe o cale greşită, se desparte lămurit natura omuluĭ sănătos de natura omuluĭ declarat bolnav? Deosebirea e de grad, şi gradarea se urcă pe trepte imperceptibil de micĭ. Cînd se studiează un fenomen de anomalie mintală în forma luĭ bine pronunţată, izbutim a înţelege maĭ uşor ce se întîmplă, în grad maĭ mic, şi în fazele luĭ inferioare de dezvoltare. Astfel de espediente aŭ în ştiinţa sufletuluĭ aproape folosul pe care-l daŭ în ştiinţele cosmologice analizele făcute cu ajutorul aparatelor optice măritoare.

Faptul patologic de iluziune, întîlnit aşa de des la viteazul dela Salamanca, se descopere în mic şi la aceia care afirmă că *toate* acţiunile şi întreprinderile noastre sînt pornite din egoism. Chiar cele maĭ nobile şi maĭ desinteresate sînt, după acestia, numaĭ convenţional şi în aparenţă nobile şi desinteresate; în fond, ele isvorăsc tot din egoism, deşi dintr-un egoism deghizat şi rafinat. Astfeliŭ că acestea din urmă, faţă cu cele franc egoiste, perd încă şi meritul sincerităţiĭ şi par susceptibile de epitetul: ipocrite.

Scriitorul, care a reuşit să popularizeze maĭ mult această concepţiune, s-o infiltre în spirite, graţie stiluluĭ săŭ uşor şi spiritual, este *La Rochefoucauld*. Paradoxalul moralist francez poate servi cu atît maĭ mult ca punct de plecare în discuţiune cu cît el prezintă teoria egoismuluĭ sub lumina străvăzătoare a exageraţiuniĭ. In maximele şi aforismele sale, atît de iritante şi de atrăgătoare tot-odată, atît de înţepate cu tot şăgalnicul lor *shoking*, el a făcut aplicaţiunea teorieĭ sale la cele maĭ variate situaţiunĭ şi împrejurărĭ ale vieţeĭ. Pana luĭ isteaţă şi sglobie a contribuit mult la propagarea şi înrădăcinarea credinţeĭ că natura omenească este cu totul şi cu totul egoistă. Dar tocmaĭ francheţa îndrăzneaţă şi brutală a frazeĭ sale, înfăţişînd gîndirea în toată nuditatea

urmărilor eĭ, lasă a se descoperĭ uşor defectele doctrineĭ. Erorile mor grabnic cînd găsesc apărătorĭ consecuenţi şi sincerĭ.

După La Rochefoucauld, cele maĭ nobile pornirĭ, manifestaţiunile neîndoioase ale celeĭ maĭ patente generosităţĭ, tot ce să numeşte măreţ, mărinimos, eroic, se reduce la mobilul iubiriĭ de sine.

Se arăta cine-va dezinteresat? Aceasta e o mască luată din interes. Cea maĭ devotată amicie n-ar fi de cît „un tîrg", din care egoismul nostru îşĭ propune să cîştige ceva, şi iubirea de dreptate numaĭ temerea de a suferi nedreptate. Dacă lăudăm bunele calităţĭ ale cui-va, o facem saŭ numaĭ din stimă pentru propriele noastre calităţĭ, saŭ din alt interes; ca să fim şi noĭ lăudaţĭ saŭ răsplătiţĭ. Iar dacă respingem lauda ce ni s-aduce, cauza ar fi dorinţa de a ne auzi lăudaţĭ de doă orĭ. Ne bucurăm de fericirea ce a atins pe amicul nostru? Cauza e că sperăm a fi şi noĭ fericiţĭ de pe urma luĭ. In realitate însă, în nenorocirile celor maĭ bunĭ amicĭ aĭ noştri ar fi ceva ce nu ne desplace.

Generozitatea n-ar fi de cît o ambiţiune deghizată, care despreţueşte interesele cele micĭ pentru a-şĭ vedea de cele marĭ. Liberalitatea nemica altă decît „vanitatea de-a dărui", şi mila de alţiĭ în fond numaĭ mila de noĭ: îĭ ajutăm cu gîndul şi scopul de a-obliga să ne ajute şi eĭ saŭ alţiĭ pe noĭ.

Recunoştinţa? O dorinţă şi invitaţiune secretă dar puternică de-a primi alte darurĭ şi maĭ însemnate.

E de notat tendinţa acestuĭ autor de a crede că natura omenească recurge totdeauna la mijloace piezişe în căutarea scopurilor sale. El vede maĭ la tot pasul „deghizărĭ", „prefacerĭ", „simulaţiunĭ", cotiturĭ. Manifestaţiunile omuluĭ s-ar împarţi astfel în sincere şi ipocrite; cele sincere ar fi cele egoiste, iar cele ipocrite ar fi cele numite desinteresate şi nobile. Rezorturĭ marĭ, superioare, naturĭ măreţe, alese, mobilurĭ deosebite de vulgar şi neîncăpătoare în inimĭ micĭ,—nu există. Cad, spre exemplu, oameniĭ distinşĭ, caracterele ferme? Lucrul se explică îndată: cea-ce îĭ susţinea n-a fost vr-o tărie de suflet *extra-ordinară*, ci fanfaronada, pofta de-a trece în ochiĭ lumiĭ de statornicĭ, de excepţiunĭ glorioase. Afară de-o prea mare vanitate, eroiĭ n-ar fi avînd nimic deosebit de oameniĭ de rînd.

Este cine-va sincer? Sinceritatea luĭ este o „disimulare" ra-

finată, pentru a atrage încrederea altuia. Arată cine-va aversiune puternică pentru minciună? Aceasta este o „imperceptibilă ambiţiune“ de a-şĭ face din vorba luĭ un text de evanghelie.

Dacă filosoful despreţueşte banul şi onorurile lumeştĭ, aceasta o face tot din interes, ca să depretieze acea ce n-are şi nu poate dobîndi.

S-adăugăm, pe lîngă acestea, credinţa în eficacitatea răuluĭ şi aproape în inutilitatea bineluĭ din natura omenească. Dacă sîntem răĭ, zice La Rochefoucauld, şi putem face răŭ, lumea contează pe noĭ ca pe-o forţă de temut şi inimiciĭ s-ascund; arătăm, din contra, bunele noastre calităţĭ? duşmăniile se manifestă fără sfială, căcĭ şi indulgenţa trece ore-cum între calităţile meritoriĭ.

In fine, virtutea îşĭ are sorgintea în interesul personal, se trage din vanitate. Cînd zicĭ că n-aĭ făcut ceva din egoism, minţĭ; cînd lucrezĭ astfel în-cît în acţiunile tale să nu se vadă mobilul interesuluĭ personal, eşti comediant iscusit, jocĭ dibaciŭ pe şarlatanul, te porţĭ făţarnic. A fi generos este a intinde curse.

* * *

In orĭ-ce caz, este credem noĭ, a pune în mare perplexitate pe moraliştiĭ, cari nu te vor putea înţelege şi explica prin teoria lor, nu te vor putea cuprinde în cadrul mărginit şi arbitar al categoriilor lor abstracte.

Şi încaĭ, dacă neajunsurile s-ar reduce numaĭ la atîta, ele ar fi o justă reacţiune încontra eroriĭ. Cugetătorul obişnuit a generaliza prea repede, ar fi pedepsit prin neatingerea scopuluĭ ce-şĭ propune cugetarea: adevărul. Dar urmările uneĭ interpretărĭ a natureĭ lucrurilor din domeniul filozofiĭ practice, din domeniul raporturilor dintre om şi om, se întind maĭ departe. Aci iluziunea, provenită din tirania intelectuală a uneĭ doctrine, nu-şĭ sparge absurditatea numaĭ în capul din care s-a născut, ci introduce în mintea altora erorĭ, care nu rămîn numaĭ teoretice, ci se traduc adesea în manifestărĭ şi deprinderĭ de voinţă. Cînd Don Quijotte,— pentru a utiliza tot exemplul dela început—îşĭ infigea cu înverşunare suliţa în morile de vînt luate drept uriaşĭ, oasele luĭ răbdau dureroasele consecuenţe ale fantazieĭ sale bolnave. Rîdicat pe sus şi aruncat departe, pe nimeni altul nu-l durea spinarea de cît pe el. Dar cînd cineva zice, şi caută să demonstreze, că în natura omenească este a fi egoist şi numaĭ egoist, poate că tocmaĭ el

este care sufere cel din urmă şi maĭ puţin de această iluziune. Multora nu le va fi nicĭ greŭ nicĭ neplăcut a se convinge de această dogmă şi a se adăposti subt dînsa pentru a-şĭ alina cîte-o dată asprele cîrtirĭ şi nedumeririle sceptice ale cugetuluĭ lor faţă cu calitatea morală a unor fapte. Binecuvîntat Proteŭ, această dogmă se va arăta fie-căruĭ suflet sub miĭ de forme persuasive, după necesitatea momentuluĭ. Consolator nepreţuit, ea va scăpa pe unul de lanţurile recunoştinţeĭ, dovedind că nu sîntem obligaţĭ către nimenĭ, decît în marginele interesuluĭ nostru propriŭ, care nu e ajutat de alt om decît tot în marginele interesuluĭ săŭ propriŭ; va scuti pe altul de ostenelele naive ale binefacerĭĭ şoptindu-ĭ la ureche: „cămaşa e maĭ aproape de piele de cît surtucul“; saŭ: „milă mi-e de altul, dar de mine mi se rupe inima“. Va linişti toate revoltele sufletuluĭ, va înlătura toate dificultăţile morale, doborînd toate idealurile. Lin şi molatic, pe patul de florĭ al conştiinţeĭ adormite, în osanalele ameţitoare ale sofisticeĭ, îşĭ va face trecerea sa triunfală *eul* omenesc prin vechea vale a plângerĭĭ, transformată acum în valea rîsetelor sarcastice şi meschine ale egoismuluĭ apoteozat. Porniri perverse, intenţiunĭ illicite, manifestărĭ sfruntate vor fi reduse la o pretinsă sorginte naturală, general omenească şi necesară, vor fi scuzate prin arătarea inevitabilităţiĭ lor.

Nu doară că oamenĭĭ bunĭ şi cu adevarat dezinteresaţĭ, se vor sili să-şĭ schimbe firea numaĭ ca să se apropie de bună voe, prin acţiunile lor, de o pretinsă necesitate naturală. Chiar silinţa lor de a se schimba, dacă ar căuta să facă aceasta, ar fi o probă destul de puternică în contra teorieĭ. Dar egoiştiĭ prin educaţiune saŭ prin o nenorocită ereditate vor găsi o explicare şi o justificare aparentă în o teorie care le măguleşte tendinţele; şi e destul să facă acest mare serviciŭ dezgustător de-a mîngîia pe ceĭ răĭ pentru ca teoria să joace un rol reprobabil şi să deştepte în spirit o nesiguranţă *a priori* despre veritatea eĭ obiectivă.

Natura nu se contrazice: ce e moral nu poate fi falş, ce e adevărat nu poate fi immoral. M-me de Staël avea dreptate cînd punea ca criteriŭ al veritățiĭ uneĭ teoriĭ urmările eĭ bune pentru omenire. Teoria egoismuluĭ, pusă la această probă prealabilă, cade, fără alte multe argumente la care însă noĭ vom face recurs îndată.

* * *

Seria filozofilor moderni, cari aŭ susţinut cu oare-care aparat stiinţific teoria egoistică a voinţeĭ, sĭ deschide cu Hobbes. Observînd, ca psiholog, mulţimea impulsiunilor către activitate pornite din trebuinţele organice, şi constatînd lesne că toate aceste tendinţe corporale, cu caracterul lor de plăcerĭ şi durerĭ, ţintesc în mod clar la conservarea existenţeĭ fizice a individuluĭ, Hobbes generaliză faptul de observaţiune şi afirmă că toate impulsiunile omuluĭ sînt de asemenea egoiste, că toate aŭ de scop determinat, şi maĭ mult orĭ maĭ puţin conscient, conservarea individuluĭ. Cele carĭ nu se pot reduce la conservarea fiinţeĭ materiale s-ar reduce la aceea a existenţeĭ noastre ideale, care să întemeiaze în modul cum să oglindeşte şi să reprezintă fiinţa noastră morală în alta conştiinţă.

Această denumire de *existenţă ideală* nu să întîlneşte, ce e drept, la Hobbes; dar ajută a clarifica şi a schematiza în sistem hotărît şi încheiat afirmaţiunile scoaleĭ egoistice. Ast-fel, cîte face omul din ambiţiune saŭ din sentimentul onoriĭ, al reputaţiuniĭ, nu se pot raporta la impulsul de conservare reală, materială, căcĭ de multe orĭ acţiunile pornite din acele motive tind chiar a distruge individul; dar se pot explica numaĭ reportîndu-se la un instinct de conservare ideală, care eventual cade în conflict cu cel d'intîiŭ.

Afară de acestea, chiar acţiunile şi sentimentele numite „dezinteresate" sînt şi după Hobbes tot interesate, fac parte din una din cele două clase de manifestărĭ egoistice. Mila de alţiĭ să deşteaptă gîndindu-ne că o nenorocire de acelaş fel poate să ne izbească şi pe noĭ. Chiar ceea ce admirăm în mod maĭ dezinteresat de cît toate, frumosul, este, în fond, cel puţin o plăcere în perspectivă, o plăcere promisă, — pleasure *in promise*; şi baza „inclinaţiunilor sociale" să găseşte că este, în ultima analiză, dorinţa de cîştig saŭ de glorie. („All society is either for gain ar glory"). Aşa zisă *natură politică* a omuluĭ nu este, cum credea, Aristotel, ceva primitiv şi inăscut, ci derivat, produs al reflexiuneĭ. In realitate, zice Hobbes, omul e o fiinţă antipolitică şi antisocială. In relaţiunile lor zilnice oameniĭ pornesc pozitiv tocmaĭ dela această justă accepţiune. Astfel: „dacă pleacă în vr-o călătorie, eĭ se înarmează; cînd se duc să se culce, îşĭ zăvoresc uşile; în casă îşĭ ţin lăzile sub cheie; şi acestea cu toate că ştiŭ că se află legĭ

și polițaĭ publicĭ armați pentru a răzbuna orĭce nedreptățĭ li s-ar face".

Locke, Helvetius, Bentham arată aceiașĭ convincțiune că voința omuluĭ nu se poate determina decît în sensul interesuluĭ personal; și că, pentru a decide, pe cine-va să facă binele dreptatea, trebuie să-ĭ demonstri saŭ să-l lașĭ să creadă că din aceasta va decurge un folos și pentru el.

Dar să nu se identifice în total — cum să face adesea — teoria luĭ Hobbes cu a filozofilor citați în urmă. Confuziunea să întîmplă foarte ușor cînd nu se distinge lămurit problema *fundamentuluĭ* moraleĭ de problema *criteriuluĭ* saŭ *principiuluĭ moral*. Prima constă în întrebarea: ce face pe om să se determine la acțiunĭ morale? Secunda întreabă: în ce constă moralul, dreptul, binele? Se daŭ maĭ multe răspunsurĭ deosebite la fie-care din aceste întrebărĭ. Și istoria prezintă cazurĭ în carĭ uniĭ filozofi aŭ fost de acord în darea răspunsuluĭ lor la una și aŭ diferit în modul de-a dezlega pe cea-l-altă. Ast-fel să întîmplă în cazul de față. Hobbles, Locke, Bentham, Helvetius se învoiesc a susține, cu privire la prima cestiune, că omul lucrează *totdeauna*, decĭ și cînd face binele, din mobilul egoismuluĭ; că scopul ultim, la care țintește *totdeauna*, este realizarea bineluĭ săŭ propriŭ, de ordine fiizică saŭ morală; că *toate* manifestările luĭ, orĭ cît de înalte, sînt mijloace în vederea aceluĭ scop.

Dar cînd este vorba a se decide: care este scopul adevărat moral și drept al activitățiĭ omeneștĭ, scopul care să împărtășească din atributul săŭ de „dmoral" și „drept" acțiunile ce tind către el și staŭ în armonie cu el,—atuncĭ aceștĭ cugetătorĭ se separă. Hobbes, și moraliștiĭ din scoala luĭ, afirmă că binele individuluĭ fiind de *fapt* scopul activitățiĭ omeneștĭ, este și de *drept*, că fiind natural este și rațional, că decĭ el trebuie considerat ca scopul definitiv *justificabil, drept și moral*. Ceilalțĭ răstoarnă raportul de mijloc și scop așa cum se prezintă concepțiuniĭ individuluĭ. Recunosc, ce e drept, ca fapt, după eĭ bine constat, că individul are în vedere interesul saŭ propriŭ. Dar acest fapt nu-l consideră ca scopul moral ultim, ci ca mijloc de care se poate servi natura și morala pentru a realiza aceea ce trebuie să fie, pentru a realiza binele și dreptul. Binele și dreptul însă, după Locke, Bentham, Helvetius, după școala utilitară în genere,

nu constau, ca după Hobbes, nicĭ în hotărîrile necondiționate ale instinctuluĭ de conservare personală nicĭ în hotărîrile absolute ale suveranuluĭ cîrmuitor, ci în realizarea *bineluĭ general.* Intemeindu-se pe credința în armonia dintre scopul de fapt al activitățiĭ individuluĭ: — conservarea și fericirea proprie — și între scopul adevărat moral: — conservarea și fericirea socială —, eĭ căutaŭ a invedera oamenilor că devotarea la scopul din urmă îĭ duce maĭ sigur la realizarea celuĭ dintîiŭ.

Iohn Locke susținea și recomanda regulele de morală, fie pentru-că păzindu-le și făcînd să fie păzite și de alțiĭ îĭ revine individuluĭ chiar acum cît trăiește un folos pozitiv din ordinea și pacea societățiĭ, din practicarea maximelor de bine facere și de umanitate, fie pentru-că D-zeu, care voiește fericirea genuluĭ omenesc, îl va recompensa după moarte, căcĭ i-a înțeles și urmat voința. (Essais I, c. 3, § 6).

Asemenea pentru Bentham. In orĭ-ce acțiune, ținta și mobilul orĭ-căruĭ om este cea maĭ mare cantitate de fericire personală; dar să află un raport așa de intim între binele tuturor și cel individual în cît a lucra nedrept este a lucra după un calcul greșit.

Lăsăm la o parte cestiunea dacă este intemeiată ipoteza acesteĭ strinse legăturĭ dintre fericirea generală și individuală, și cum s-ar putea convinge cineva de dînsa în contra mărturieĭ experiențeĭ sale propriĭ, care-ĭ arată uneorĭ posibilitatea fericiriĭ personale in detrimentul fericiriĭ celor-l-alțĭ. Problema de discutat rămîne: adevărat este că omul n-are alt mobil de cît căutarea interesuluĭ săŭ propriu? Adevărat este că nu există acțiunĭ dezinteresate săvîrșite în vederea folosuluĭ, bineluĭ altor persoane, fără nicĭ-o considerațiune pentru fericirea noastră proprie, ba chiar cînd am fi convinșĭ că ele aduc peirea noastră?

* * *

Rafinăriile de analiză ale luĭ La Rochefouceauld, care produc aproape efectul uneĭ prestidigitațiunĭ logice, se incumetaŭ a face să pară egoistă or-ce acțiune omenească de cea maĭ înaltă noblețe.

Natura omenească nu este însă decît productul uneĭ evoluțiunĭ îndelungate, avînd ca punct de plecare natura animalică inferioară. Omul este floarea animalitățiĭ. Toate facultățile conside-

rate ca apanajiul exclusiv al omuluĭ nu se deosebesc de facultățile conrespunzătoare ale animaluluĭ decît prin gradul lor de dezvoltare, nu prin natura lor. Găsim o deosebire cantitativă, nu calitativă.

Pentru că funcțiunile organelor dezvoltate sînt maĭ complicate, dacă voim să vedem maĭ clar natura mecanizmuluĭ psihofizic trebue să ne adresăm la formele biologice relativ maĭ simple. Ințelegînd cea ce se petrece la acestea în mic, mintea se orientează apoĭ maĭ ușor în pătrunderea complextățiĭ fenomenelor maĭ înalte. Natural, ne vom aștepta a găsi la treptele superioare ale evoluțiuniĭ, într-un grad maĭ înalt, aceleașĭ principiĭ și proprietățĭ psihice care contribuesc, și în treptele inferioare, la realizarea uneĭ adaptărĭ maĭ complecte la mediŭ, la conservarea și dezvoltarea viețeĭ în genere. Simpatia, jertfirea individuluĭ pentru interesele spețiĭ ar fi, incontestabil, una din aceste forțe biologice. Intr-o ființă atît de complexă ca omul însă, natura eĭ pare a fi susceptibilă de interpretărĭ ce conchid la negațiunea eĭ ca atare.

De aceea vom căuta-o în formele eĭ maĭ simple, maĭ primitive.

Vom vedea că se supune la o grea probă meșteșugita interpretare a manifestărilor altruiste, cînd luăm exemple din viața animalelor.

Să cităm cîte-va cazurĭ bine observate.

Sir Iohn Lubbock, care a studiat atît de bine viața și moravurile furnicelor și albinelor, n-avea tocmaĭ bună ideie de inima acestor ființe. Cu toate acestea, însușĭ a observat un caz, care confirmă constatările luĭ Latreille despre simpatia furnicilor pentru semenele lor apropiate în gradul de afinitate și lovite de vr-o nenorocire. O furnică fără antene fusese bătută de alta din o speță diferită. Ea zăcea în durere cînd fu descoperită de o furnică din speța sa. Aceasta începu s-o cerceteze cu băgare de seamă și cu interes ; apoĭ o rîdică și o duse pînă în cuib. „Ar fi fost greŭ unuĭ martur la această scenă, adaugă Lubbock, să refuze a recunoaște în ea proba unuĭ sentiment de *umanitate*“.

Dar *Romanes* citează un caz maĭ izbitor, luat din observațiunile luĭ *Belt*.

„Intr-o zi, pe cînd observam o colonie mică de furnicĭ (Eciton humata) zice Belt, [1] puseĭ o petricică pe una din ele. Indată ce observă altă furnică pozițiunea celeĭ dintîĭ, se întoarse, foarte alarmată, și inștiință pe celelalte. Toate alergară, unele mușcaŭ peatra și se încercaŭ s-o rîdice, altele apucară picioarele captiveĭ și începură să tragă de ele cu atîta putere încît m-așteptam să le văd rupîndu-se de corp; dar nu se întîmplă nicĭ-un neajuns, și după multe stăruințe izbutiră a scăpa captiva. După aceea acoperiĭ alta cu pămînt cleios, așa încît să nu-ĭ rămînă vizibilă decît o antenă. Tovarășile eĭ o descoperiră numaĭ de-cît și, fără a perde vreme, se puseră a desface tina cu dințiĭ, pînă ce-șĭ liberară amica. Altă dată, observînd cîte-va furnicĭ urmîndu-se la intervale marĭ, departaiŭ pe una de linia coloaneĭ și o ascunseiŭ sub pămînt cleos așa ca să nu i se vază de-cît capul. Maĭ multe trecură pe lîngă dînsa fără să bage de seamă nimic; dar în fine o zări una și încearcă s-o scape. Neizbutind însă, se depărtă repede și eŭ crezuiŭ că o părăsise; dar ea se dusese numaĭ să caute ajutor și se întoarse după cît-va timp cu v-o două-spre-zece tovarășe, pe care le pusese de sigur în curent cu situațiunea amiceĭ lor, căcĭ se duseră drept cître prizonieră și numaĭ decît o liberară" [2].

In vederea căruĭ interes personal lucraŭ furnicele astfel? Pentru ce fel de recompensă? Dar se trecem maĭ departe. Astfel de cazurĭ nu-s izolate în natură, și ar fi foarte curios a se vedea un filosof destul de consecuent în concepțiunea egoismuluĭ universal pentru a le explica reducîndu-le la vanitate saŭ la calcul de interes personal.

Incepînd capitolul săŭ despre „emoțiunile" la pasărĭ, Romanes se exprimă astfel: „In ce privește emoțiunile, ne găsim la paserĭ în fața unuĭ progres real în sentimentele de afecțiune și simpatie". [3] „Chiar strutul, observă Romanes, cu toată aparența luĭ stupidă, are destulă inimă pentru a muri de iubire, după cum probează stingerea unuĭ mascul de la *Jardin des plantes* din Paris, care-șĭ perduse femela".

---

1). Le Naturalist au Nicaragua, 1874, p. 24.

2). Citat de *Romanes*, „L'intelligence des animaux", I, p. 44.

3). L'intelligence des animaux, II, p. 32.

D-apoĭ profunditatea afecțiunilor la turturele! Ea a meritat să fie căntată:

Amărîta turturică,
Cînd rămîne singurică,
Sboară tristă pe cîmpie
Maĭ mult moartă de cît vie.
. . . .
Unde vede apă rece
Ea o tulbură şi trece;
Unde vede un vînător
Cătră el se duce-n zbor.

De ce jăleşte turturica? De paradă? de fanfaronadă? Ca să atragă ochiĭ şi lauda lumiĭ? Ca să păstreze convenențele sociale? Ca să nu treacă de inconstantă, de uşurică, de flusuratică şi să peardă astfel o noă partidă de căsătorie?

Despre inima lebedelor iată ce raportează *Iesse.*

„Doă lebede trăiaŭ unite impreună de treĭ anĭ, şi crescuseră în acest timp treĭ rîndurĭ de puĭ. In toamna trecută masculul fu ucis, şi de atuncĭ femela stă izolată de semeneĭ săĭ. Pe cînd scriu aceastea, sîntem la sfărşitul luĭ Marte şi perioda reproducțiuniĭ este deja înaintată; totuşĭ femela nu persistă maĭ puțin în rezerva sa şi fuge de galanteriile unuĭ mascul, aci gonindn-l, aci fugînd la apropierea luĭ“ [4].

Să-ĭ fi fost teama de rudele răposatuluĭ? de opiniunea publică? Să fi fost ambițiunea d-a-şĭ păstra reputațiunea de soție devotată şi de inimă adînc iubitoare, or speranța vre-uneĭ moşteniri? Ce interes personal, în fine, dicta albeĭ văduve aripate această purtare?

Simpatia e o forță naturală, care funcționează adesea, în mod fățiş, în contra interesuluĭ individual. E o lege naturală, pe care omul se bazează une-orĭ pentru a exploata ființele organice simțitoare,— atît de fatal şi de naiv se efectuează mecanizmul ei.

Iată cum utilizează Mexicaniĭ simpatia pelicanilor pentru a prinde peşte. Prind un pelican, îĭ taie o aripă şi-l leagă de un arbore. Țipetele luĭ dureroase atrag îndată mulțime de tovarăşĭ, cari, mişcațĭ pînă la ficațĭ de milă, daŭ afară peştiĭ de care le

4). Romanes, op. cit. II, p. 33.

sînt pline stomahul şi guşa, punîndu-ĭ la îndămîna prizonieruluĭ. Atuncĭ exploatatoriĭ ies din ascunzăturĭ şi pun mîna pe peşte.

Dar maĭ elocuent decît toate exemplele de pîn'aci este cel următor datorit unuĭ observator distins, luĭ Franklin.

„Doĭ papagalĭ cunoscuţĭ bine de mine, zice doctorul Franklin, trăiaŭ împreună de patru anĭ. După acest timp femela începe să slăbească şi îndată să aratară toate simptomele guteĭ (labe înflate, etc.), boală la care sînt foarte expuse în Anglia paserile de acest ordin. Nu se maĭ putea coborî după craca sa ca să-şĭ iea hrana ca maĭ înainte, ci masculul i-o ducea credincios în cioc. Timp de patru lunĭ el să transformă ast-feliŭ în dădaca eĭ. Curînd după aceea, ea nu maĭ putea să stea nicĭ pe creacă şi fu nevoită a se trînti ca să zacă în fundul colivieĭ de unde în zadar să maĭ silia să se urce iar. Masculul n-o părăsia de fel şi-o ajuta din toate puterile luînd-o de cioc saŭ de aripă şi încercîndu-se în maĭ multe rîndurĭ s-o rîdice.

„Statornicia luĭ, gesturile luĭ, îngrijîrile luĭ neobosite, totul denota la această pasăre o dorinţă de-a alina suferinţele tovarăşeĭ sale şi de aĭ veni în ajutor în slăbăciunea eĭ.

„Interesul se mări şi maĭ mult în timpul de agonie a femeleĭ. Nenorocitul soţ se sbătea împrejurul eĭ, maĭ atentiv, maĭ gentil, decît totdeauna, încercînd a-ĭ deschide ciocul pentru a întroduce alimente, alergînd în coace şi-ncolo agitat şi plin de nelinişte, scoţînd din cînd în cînd ţipete de durere, apoĭ păstrînd o tăcere desolată, cu ochiĭ ţintiţĭ asupra eĭ, pînă în minutul cînd ea îşĭ dete în fine ultimul suspin. Din acel moment el începu să se stingă treptat treptat, şi muri după cîte-va săptămînĭ" [5]).

Să explice teoria egoistică a voinţeĭ ce interes, ce calcul rafinat poate determina această atitudine sufletească, din care individul nu se alege decît cu suferinţă şi în fine cu moartea.

Vorbind de facultăţile sufleteştĭ ale elefanţilor, Romanes conchide că „simpatia este o emoţiune caracteristică a speţeĭ". Ar fi destul poate atît; dar exemplele vor lămuri maĭ degrabă spiritul prin forţa sugestivă a verităţiĭ faptelor obiective. Un elefant bătrîn, observat de episcopul Huber, căzuse de slăbăciune, şi se adusese un alt elefant să-l ajute a se ridica. „Huber fu tare iz-

5). Citat de Romanes, op. cit. II, p. 38.

bit de expresiunea aproape omenească de surpriză, emoțiune și simpatie a elefantuluĭ adus, cînd acesta văzu pozițiunea tovarășuluĭ săŭ. La început să supuse comandeĭ și trase cu putere de funia înfășurată după gîtul și corpul bolnavuluĭ; dar, la primul geamăt al acestuia, să opri de o dată, să întoarse c-un urlet sălbatec, și începu a desface cu trompa și cu picioarele de dinainte lanțul de după gîtul bătrînuluĭ elefant".

Acest sentiment de milă, atît de înduioșător, să fie oare o mască luată din interes? Să gîndia oare elefantul, în momentul acțiuniĭ sale, sub îmboldirea puternică a simpatieĭ, că și el va fi o dată poate bolnav și bătrîn, și va fi ajutat de altul, dacă va urla de durere pentru suferințele tovarășuluĭ săŭ și-ĭ va desprinde lanțul ce-ĭ stringea gîtul? Să gîndia el la sine atuncĭ? In urma unuĭ calcul egoist lucrase el astfeliŭ? Mila de seamănul săŭ era în realitate, cum să zice, mila de el însușĭ?

Citez din Romanes următoarele constatărĭ ale luĭ Sir E. Tennent.

„Devotamentul și lealitatea, ce arată trupa (de elefanțĭ) către șeful săŭ, sînt foarte remarcabile, maĭ ales dacă acesta e din elefanțiĭ cu defense (ivoriŭ) pe care vînătoriĭ îĭ caută cu deosebire. Tovarășiĭ luĭ să silesc a-l depărta de pericol; redușĭ la ultima extremitate, eĭ îl pun în centru și să strîng îndesîndu-se împrejurul luĭ, așa că vînătoriĭ nu pot ajunge pînă la el decît ucizînd un număr oare-care de elefanțĭ, pe cari i-ar fi cruțat fără această împrejurare. Un elefant cu ivoriŭ, pe care maiorul Rogers îl rănise greŭ, fu numaĭ decît încunjurat de fideliĭ săĭ, care îl rîdicară cu umeriĭ și reușiră a-ĭ apăra retragerea către pădure".(6)

Dacă cea maĭ devotată amicie este „un tîrg", cu ce să aleg braviĭ elefanțĭ ce fac din corpurile lor pavază de durere împrejurul șefuluĭ și amiculuĭ lor? Să gîndesc la răsplătirea eroizmuluĭ, la recompense naționale, la medalie saŭ decorațiune? La ce? Să gîndesc la glorie? Ambiționează a fi trecuțĭ în istorie? a li să rîdica statue?

Privitor la sentimentele altruiste ale cîinilor, un prieten [7]) mi-a povestit următorul fapt. Un unchiŭ al săŭ avea doĭ cîinĭ de rasă

(6) Romanes, op. cit. p. 145.

7). *D-l Maisner*, directorul scoaleĭ normale de învățătorĭ din Iașĭ.

diferită, unul de curte, mare; altul mic, de casă. Pe cel dintliŭ, fiind tare bătrîn şi bolnăvicios, să hotărîse să-l împuşte; glonţul îndreptat în contra luĭ n-a reuşit însă decît să-l rănească. Bătrînul animal, de frică, părăsi curtea stăpînuluĭ. Nimenea nu ştia ce să făcuse, încotro apucase. Să observă însă că, dela o vreme, căţeluşul de casă să făcea în fie-care zi nevăzut. La început toţĭ eraŭ foarte îngrijaţĭ, îl căutaŭ pretutindenĭ, îl credeaŭ perdut. După o oră saŭ două, îl videaŭ din noŭ întrînd în casă. Această dispariţiune repetîndu-se regulat, începură să-l pîndească, şi-l observară eşind pe poartă cu un os în gură şi îndreptîndu-se către o dumbravă dela marginea oraşuluĭ; îl urmăriră şi-l văzură întrînd în o scorbură de copac, unde să descoperi zăcînd bătrînul cîine de curte. Toţĭ să înduioşară. Amîndoĭ amiciĭ fură aduşĭ îndărăt acasă şi moşneagul quatruped muri astfeliŭ în curtea boerească, unde copilărise.

Simpatia cîineluĭ să vede aci la înălţimea întelegenţiĭ luĭ recunoscute. Cu cît ne urcăm în seria animalelor, dăm ce e drept, şi de mobile nouă; dar şi pe cele vechĭ, necesare vieţiĭ, le găsim crescute, graţie selecţiuniĭ.

Despre maimuţe convingerea luĭ Romanes este că simpatia e maĭ accentuată la ele „decît în orice alt animal fără a excepta cîinele“.

Iată un exemplu dat de James Forbes:

„Un vînător, postat pe un smochin de India ucise o maimuţă femelă şi o duse în cortul săŭ, care fu numaĭ decît înconjurat de vre o patruzecĭ de membri din tribul captiveĭ strigînd şi ameninţînd pe agresorul lor; el să scapă de ele numaĭ luîndu-le la ochĭ cu puşca, de al căriĭ efect omorîtor să convinseră destul de bine. Dar şeful bandiĭ rămase pe loc urlînd mereŭ cu furie, şi vînătorul, care simţia poate remuşcare pentru omorul ce săvîrşise, nu-ĭ venia să tragă în el. Astfeliŭ maimuţa să apropie în fine chiar de intrarea cortuluĭ, şi văzînd că ameninţările sale nu-ĭ serviaŭ la nimic, începu a geme, parcă ar fi bocit, şi a face semne să-ĭ să dea cadavrul. Rugăciunea îĭ fu ascultată, şi luînd pe răposata în braţe o duse la tovarăşiĭ săĭ, care îl aşteptaŭ. Martoriĭ acesteĭ scene extraordinare să jurară să nu maĭ tragă în aceste creaturĭ“.

Aleg dintre mai multe cazuri citate de Romanes (8) pe cele mai caracteristice.

James Malcolm, observator de toată încrederea, „foarte exact“, cum îl numește Romanes, povestește că pe bordul unui vapor, pe care să îmbarcase și el, trăiau două maimuțe, de o speță comună din India, care n-aveau între ele nici o legătură de rudenie. Intr-o zi cea mai tînără căzu în mare. La această vedere, tovarășa sa începu a să agita cu o neliniște febrilă; alergînd către partea dindărăt a vaporului, să agață c-o mînă de marginea acestuia și întinse tinerii sale camarade, cu cealaltă, capătul unii sfoare ce era legată de corpul său. Mirarea tuturor de pe bord nu fu mică

Nu e vorbă, mica maimuță s-ar fi înnecat numai cu acest ajutor insuficient, pentru că sfoara fiind prea scurtă nu putea s o ajungă. Un matelot reuși să îndeplinească intențiunea morală a maimuței din vapor. Dar reușita intențiunilor noastre, oameni sau maimuțe, n-atîrnă numai de voința și puterile noastre. Ceia ce sanctifică intreprinderile nu e numai decît izbînda lor. Caracterul moral al acțiunilor să determină după cugetarea și sentimentul ce le provoacă, după rezultatul dorit nu după rezultatul întîmplător.

Dar nu numai în ocaziuni extraordinare, de pericol de viață, să trădează pornirile altruiste, ci în tot felul de manifestări mărunte ale traiului de toate zilele.

Darwin spune (9) că „Rengger a văzut o maimuță americană, un Cebus, alungînd cu grijă muștele care îi suparau copilul, și Duvancel o femelă de Gibbon spălînd într-un rîuleț figura fiilor ei. Perderea copiilor pricinuia momițelor femele o mîhnire atît de intensă încît unele, dintre cele păzite de Brehm în cușcă în Africa de nord, cu siguranță muriau din această cauză. Orfanii erau adoptați de celelalte maimuțe, atît masculii cît și femele, și deveniau obiectul solicitudinei lor celei mai atentive“.

Mă opresc aici cu citarea faptelor. Găsesc că și cele de pînă acum sînt prea multe. Ar fi fost de ajuns un singur caz, cît de simplu, în care să să constate caracterul altruist al acțiunii animalelor, pentru ca teoria mobilelor absolut egoiste să încerce o înfrîngere. Universala afirmativă „toate acțiunile sînt interesate“

(8) Op. cit. Vol. II cap. *XVII*, p. 226.

(9) Descendența omului, p. 70 trad. franc.

să nimicește de veritatea contradictoriei sale, de particulara negativă: „unele acțiuni nu sînt interesate“.

Și ce interes, în adevăr, s-ar putea pune pe seama individului în cazurile descrise pînă aici? Din ce feliŭ de calcul superrafinat să lasă maimuța să moară de durere după moartea fiului săŭ? Nu să vede că e în joc aici o forță despotică anti-individualistă? La ce folosește oare individului să moară? Filozofii de dogma egoistică, bătîndu-și mereŭ capul să afle răspunsul, l-aŭ aflat în fine: folosul ar fi nu pe lumea aceasta, ci pe lumea ceialaltă. Ceia ce ne momește și ne duce în brațele morții ar fi speranța fericirii eterne, mai prețioasă de cît cea pămîntească, trecătoare. Bine, să să aplice aceasta la maimuțe. Cred și dînsele în nemurirea sufletului? In viața și răsplata viitoare? Fac și ele metafizică? Aceasta ar fi greŭ, în orice caz interesant, de dovedit. Sarcina dovedirii incumbă însă partizanilor scoalii egoistice.

Dar, să poate zice, stingerea unei ființe de durere pentru perderea alteia, dacă nu folosește individului ce să stinge, folosește și mai puțin speței. E adevărat, ia folosește tot atît de puțin individului ca și speței. Dar pe cînd cauza ei să poate găsi în o formă inferioară, dacă nu degenerată, a simpatiei, ia nu să poate explica nici-decum prin nici-o formă a interesului personal.

Este, în fond, acelaș impuls care împingea pe alte maimuțe să înfrunte amenințările și pericolele pentru a căpăta cadavrul unei camarade; saŭ care dicta rezistența eroică a elefanților ce-și apăraŭ șeful. Este, în fond, aceiași forță care poruncea cățelului de casă a merge să hrănească în scorbura sa, pe bătrînul cîine de ogradă, bolnav și părăsit; aceiași forță internă care făcea să alerge pelicanii la plînsetul tovarășului lor captiv și le deșărta de pește gușa pentru a-i procura nutrimentul de care acesta era lipsit; aceiași tainică putere care infiora și tulbura de grijă papagalul la vederea amicei sale bolnave, îl învăța să-i servească de dădacă, să-i dea toate îngrijirile necesare, apoi îl făcea să să agite cu desperare cînd o vedea murind, și în fine să moară curînd după moartea ei.

Acest caz din urmă e cu deosebire interesant, căci în el să văd lămurit deosebitele forme luate de impulsul simpatic, pînă la cea din urmă, pînă la forma patologică a pa-

roxizmuluĭ pătimaș, cînd *pasiunea* devine *patimă* [10]), cînd manifestările eĭ devin contrare scopuluĭ primitiv, în serviciul căruia apăruse la început ca funcțiune biologică.

Nu să observă că în toate aceste exemple funcționează o forță deosebită de aceia care tinde la conservarea individuluĭ agent ? Nu să vede aicĭ impulsiunile propriĭ uniĭ pornirĭ înnăscute, adînc înrădăcinate în organizmul ființilor numite sociabile ? Nu avem aicĭ a face cu o proprietate psiho-fiziologică a individuluĭ, izvorul natural, nu de convențiune, al întemeieriĭ societăților animale ? Simpatia, puterea ce ne pornește a lucra pentru alțiĭ, este fața sufletească a uneĭ mișcărĭ fiziologice ce să datorește organizațiuniĭ native, însășĭ constituțiuniĭ individuluĭ. Este partea emoțională instinctuluĭ de conservare a spețiĭ, care să manifestă în iubirea de soțĭ și de progenitură și în acțiunĭ corespunzătoare acestor sentimente.

Iubirea de sine nu este decĭ suverană. Pornirile eĭ să găsesc une-orĭ în conflict cu ale iubiriĭ de alțiĭ. Din acest conflict nu iese totdeauna învingătoare tendința de conservarea proprie. De multe orĭ individul să mistuește în focul iubiriĭ de semeniĭ săĭ, iubiriĭ de un alt *ego*, nu de propriul său *ego*. Rîndunelele, cînd să reped eroic a-șĭ scăpa puiĭ din flacările uneĭ case incendiate, unde îșĭ aŭ cuiburile, nu să gîndesc deloc la ele, la viața lor. Instinctul de conservare proprie nu le poate dicta decît să fugă de dogoarea distrugătoare a foculuĭ. Și această comandă a natureĭ o și ascultă ele, cînd progenitura lor nu e în pericol.

Dar natura nu e așa de simplistă în procedările sale, după cum ar plăcea unor doctrine manoideiste. Ia poruncește ființelor să să arunce în prăpastie, să să nimicească, dacă această jertfă să pare necesară realizăriĭ scopuluĭ maĭ înalt: al conservăriĭ maĭ multor ființe. Maxima eĭ pare a fi: „Maĭ bine unul să piară, decît tot norodul să piară". Și pare că și ia strigă: „salus populi suprema lex esto". Maĭ înainte d-a veni omul să sancționeze, în legiuirile sale conștiente, aceste poruncĭ, ia le-a aplicat inconștient în lumea organică. Cuprinsul acesteĭ formule de biologie socială, omul l-a *găsit* în natura sa morală, product al evoluțiunilor seculare, nu l-a *inventat* prin rațiune.

---

10). Să să vadă deosebirea dintre noțiunea *pasiuniĭ* și a *patimeĭ* în lucrarea mea didactică „Elemente de Psihologie", p. 185.

Este decĭ o putere, pe care individul, din îngustimea sfereĭ intereselor sale personale, o poate considera ca misterioasă, ca transcedentă, pentrucă-l tîrăşte afară din „eul" săŭ, îl împinge la acţiunĭ de natură a-ĭ scădea fericirea, ba chiar a-ĭ zdrobi existenţa. Această putere, vorbind figurat, este geniul speţeĭ.

La acest geniŭ al speţeĭ să gîndea Eminescu cînd scria :

Nu trăiţĭ voĭ, ci un altul vă inspiră, el trăeşte.
El cu gura voastră rîde, el să-ncîntă, el şopteşte,
Căcĭ a voastre vieţĭ cu toate sînt ca undele ce curg,
Vecinic este numaĭ rîul : rîul este Demiurg.
Nu simţiţĭ c-amorul vostru e-un amor strein ? Nebunĭ !
Nu vedeţĭ că-n proaste lucrurĭ voĭ vedeţĭ numaĭ minunĭ ?
Nu vedeţĭ c-acea iubire servă o causă din natură ?
. . . .
O teatru de păpuşe ! Zvon de vorbe omeneştĭ !
Povestesc ca papagaliĭ miĭ de glume şi poveştĭ,
Fără ca să le priceapă. După ele un actor
Stă de vorbă cu el însuşĭ, spune zecĭ de miĭ de orĭ
Ce-a spus viacurĭ dup-olaltă, ce va spune viacurĭ încă,
Pîn-ce soarele s-o stinge în genunea cea adîncă.

Acest actor, acest Demiurg, acest geniŭ al speţeĭ face pe amant să degere la poarta iubiteĭ, să să înfioare de un tremurat de geană, să-şĭ uite de sine de viaţa sa fizică şi morală, pentru un suris. El dă fiinţelor celor maĭ timide curaj exatra-ordinar în apărarea pregenitureĭ ; ţintueşte pe mumă lîngă patul fiuluĭ săŭ bolnav şi-o consumă de grijă ; înduioşează de compătimire inima la vederea mizerieĭ, crează eroiĭ patriotizmuluĭ şi aĭ umanităţiĭ.

* * *

Să ştie cum să argumentează aicĭ pentru a să vedea egoizmul chiar în momentele de generozitate şi de eroizm.

La vederea mizerieĭ, a durereĭ altuia, să produce un sentiment de durere de care căutăm să ne scăpăm. Pătimim chiar noĭ văzînd pe altul că pătimeşte. Ajutînd pe semenul nostru, ne ajutăm decĭ pe noĭ ; înlăturînd suferinţa altuia ne uşurăm pe noĭ înşine. Astfeliŭ, mila de alţiĭ e în fond, mila de noĭ. Pe *noĭ* ne doare, şi de aceia alergăm să alinăm durerea. Sîntem prin urmare *interesaţĭ* în cau-

ză. Fără acel sentiment, care ne turbură, n-am face nicĭ-o mişcare pentru a întinde mîna de ajutor altuia.

Dacă am elimina, prin urmare, toate celelalte forme ale mobiluluĭ interesuluĭ personal, dacă am elimina vanitatea, dorinţa de glorie, de-a fi văzuţĭ şi lăudaţĭ de lume pentru faptă bună, etc., tot descoperim egoizmul în izvorul cel maĭ curat al generozităţiĭ, în *milă*.

In această consideraţiune constatăm însă o confuziune, provenită din o incomplectă analiză psihologică.

Negreşit, pentru ca să ne determinăm a realiza, a face ceva, trebue ca acel *ceva* să ne *intereseze*. In acest înţeles, în adevăr, *toate* acţiunile, *toate* întreprinderile, *toate* tendinţele noastre, fără distincţiune de obiectivul lor ultim, de intenţiunea lor adîncă, să pot numi „interesate".

Dar atuncĭ cuvîntul interesat să iea, în aceste două cazurĭ, într-o accepţiune cu totul deosebită de acea în care să iea cînd să vorbeşte de cutare faptă că este o *faptă interesată*, saŭ de cutare om că e un *om interesat*. In cazul din urmă să înţelege că fapta s-a făcut de cine-va în *viderea* interesuluĭ săŭ propriŭ, în intenţiunea unuĭ folos personal, la care s-a gîndit cînd a făcut-o; astfeliŭ că fapta aceia, orĭ-cît de bună ar fi obiectiv, pentru urmările eĭ sociale, primeşte, din punct de videre subiectiv, coloritul şi umbra calcululuĭ egoistic; să prezentă prin urmare ca un mijloc, nu ca scopul în sine; şi să prezentă ca mijloc pentru realizarea bineluĭ material saŭ pentru satisfacerea vanităţiĭ persoaneĭ agente, nu pentru binele numaĭ decît şi necondiţionat al altuia saŭ altora. Dacă autorul eĭ n-ar fi aperceput-o ca *mijloc nemerit* pentru atingerea scopuluĭ egoistic, la care să gîndea cu interes, ia nu s-ar fi produs.

Cu totul alt sens are cuvîntul *interesare*, cu formele sale: *a se interesa*, *interesat*, cînd să zice: „pentru a ne determina la o acţiune trebue ca ia *să ne intereseze*". Aicĭ însemnează că voliţiunile noastre sînt supuse la legea mare a cauzalităţiĭ universale şi că fenomenele psihice, cari le cauzează, sînt plăcerile şi durerile. Căcĭ ce va să zică: „ceva ne interesează" decît că: „este cauză fie de plăcere pozitivă fie de împuţinarea dureriĭ". Din sentimentul plăceriĭ şi dureriĭ, sub toate formele luĭ, izvorăsc acţiunile conştiente.

Aceste două semnificărĭ ale termenuluĭ *interesare* să cuprind în expresiunile: „a face ceva *din* interes", şi „a face ceva *cu* interes".

Cu interes maĭ mare saŭ maĭ mic, direct orĭ indirect, să săvîrşesc *toate* acţiunile conştiente. Din această cauză unele spirite aŭ tras concluziunea falşă că toate să fac *din* interes. O greşală de raţionament, care poartă în Logică numele de *quaternio terminorum* saŭ *fallacia falsi medii*.

Pentru a să lămuri bine această chestiune, trebue să să facă deosebire între partea intelectuală saŭ reprezentativă şi partea emoţională, sentimentală saŭ afectivă a acţiunilor, a voliţiunilor noastre. Această deosebire există în natura sufletuluĭ omenesc ; şi, cînd ştiinţa neglijează a o semnala, ajunge la confuziune şi greşelĭ.

Aşa, după sentiment, despre partea emoţională saŭ afectivă, toate acţiunile voluntare sînt interesate, în înţelesul că : *toate*, pentru a fi voite şi a să realiza, trebue să ne aducă un contingent de plăcere saŭ un minus de durere ; căcĭ numaĭ prin faptul că ne gîndim la ele, că le avem în minte, că ni le *închipuim* saŭ reprezentăm, nu să naşte nicĭ-o pornire către săvîrşirea saŭ evitarea lor. La cîte lucrurĭ nu ne găndim ! Dar dacă nu ne „interesează", dacă viderea saŭ închipuirea lor nu produc în noĭ plăcere saŭ neplăcere, nu facem nicĭ-o mişcare ca să le obţinem, nicĭ ca să le înlăturăm.

Dacă însă, despre partea *emoţională*, toate acţiunile noastre să pot numi astfeliŭ *psihologiceşte* interesate, apoĭ, despre partea *intelectuală* saŭ reprezentativă, după intenţiunea lor, acţiunile să deosebesc, moraliceşte, limpede în interesate şi dezinteresate, în egoiste şi altruiste. Cele dintîiŭ să numesc aşa pentru că ceia-ce ne *interesează*, *obiectul* la care ne *gîndim*, care deşteaptă în noĭ sentimentul, acel „ceva", al căruĭ bine îl voim cu intenţiune şi conştiinţă, sîntem chiar *noĭ*, în opunere cu orĭ-ce alt lucru din natură. Fiinţa *noastră* şi binele *nostru* le avem *în minte*, cînd lucrăm ; nu binele, fericirea *altora*. Cele *altruiste* saŭ dezinteresate, din contra, să numesc aşa, pentru că *obiectul ce* ne „interesează", obiectul la care ne gîndim şi al căruĭ bine îl voim, nu sîntem noĭ înşi-ne, ci sînt *alte* persoane.

Fără îndoială, nimenea nu va trebui să pună în aceiaşĭ categorie ambele aceste clase de acţiunĭ, numaĭ pentru cuvîntul că şi unele şi altele, pentru a fi săvîrşite, trebue să „intereseze", de oarece aceasta este condiţiunea *sine qua non* a existenţeĭ lor.

Natural, şi unele şi altele pornesc dintr-un sentiment; dar acest sentiment să produce cu ocaziunea reprezentăriĭ în mintea noastră a unuĭ obiect diferit; într-un caz ne gîndim la noĭ, şi-n al doilea caz ne gîndim la altul. Şi, după cum ne avem în videre pe noĭ saŭ pe altul, acţiunea să numeşte *moraliceşte* interesată, egoistă, saŭ dezinteresată, altruistă.

Să luăm un exemplu:

Cine-va găseşte pe o stradă dosnică un bătrîn căzut de oboseală; îl ajută să să rîdice şi să ajungă la locuinţa luĭ. Izvorăşte această acţiune din egoizm saŭ din altruizm? Acţiune bună este; dar cum s-o caracterizăm din punctul de vedere al mobiluluĭ? interesată saŭ dezinteresată? E uşor, dar unilateral, a ne pronunţa deodată şi *a priori*, pentru un epitet saŭ altul.

Pentru a-ĭ da o justă apreţiare morală trebue să cercetăm cazul în special.

Acel bine făcător a putut avea în gîndul săŭ ferite intenţiunĭ şi motive în momentul decideriĭ la acţiune. Poate să gîndia la răsplată bănească saŭ la satisfacerĭ materiale de altă natură, la protecţiune din partea familieĭ bătrînuluĭ, la obţinerea maĭ sigură a uneĭ slujbe, etc. Orĭ, dacă nu să poate admite nicĭ un beneficiŭ material, relativ la conservarea existenţeĭ sale fizice, dacă el, bine-făcătorul e bogat, indepedent, c-o poziţiune ce nu aşteaptă nicĭ o îmbunătăţire de la influenţa bătrînuluĭ saŭ familieĭ acestea, atuncĭ poate să gîndia că va fi văzut de trecătorĭ, de locuitoriĭ cunoscuţĭ de pe acea stradă, să gîndia că-ĭ va eşi numele de om milos, de inimă bună, generoasă, umanitară, să gîndea la renume, la glorie, la aprobarea semenilor săĭ, decĭ la conservarea şi afirmarea existenţeĭ sale morale.

In ambele cazurĭ acţiunea a pornit tot din consideraţiunĭ de interes personal: din interes material, josnic, în cazul întîiŭ; din interes ideal, maĭ înalt, în al doilea. Dar, în fine, e drept că el să gîndia, în amîndouă supoziţiunile, la sine însuşĭ; el însuşĭ era ţinta ultimă a întreprinderiĭ sale; iar fapta exterioară, bună prin urmările eĭ sociale, era luată numaĭ ca mijloc pentru realizarea cerinţelor formulate de instinctul săŭ de conservare personală. Aşa că, dacă acea acţiune n-ar fi fost de loc în stare a satisface setea de cîştig, trebuinţa de întreţinere fizică, orĭ dorinţa recunoaşteriĭ din partea altora, adecă setea de laudă, ambiţiunea; şi dacă acel individ n-ar fi fost susceptibil de nicĭ-un alt mobil străin acestor două im-

pulziunĭ ale instinctuluĭ de conservare proprie, dacă ar fi fost *absolut* egoist, atuncĭ de sigur bătrînul căzut în stradă nu l-ar fi oprit de loc din drumul săŭ, nu i-ar fi deşteptat nicĭ-un interes, i-ar fi fost cu totul indiferent.

Dar, dintr-o fericită întîmplare, natura omenească maĭ prezentă şi alternativa unor persoane, care, dacă nu maĭ mult, cel puţin ca şi animalele citate maĭ sus, fără să cugete nicĭ la beneficiĭ materiale, nicĭ la lauda semenilor, fac binele pentru plăcerea de a-l face şi pentru-că nu pot să nu-l facă. Nenorocirea *altuia* îĭ interesează, şi nu să liniştesc pînă ce n-o alină. Sentimentul ce le dă impulziunea e provocat nu de gîndul unuĭ folos propriŭ ci de reprezentarea în minte a stăriĭ *altuia*.

Dacă binefăcătorul, din exemplul nostru, face parte din această clasă de oamenĭ, dacă acţiunea luĭ e determinată în astfeliŭ de condiţiunĭ, el să numeşte altruist, iar acţiunea dezinteresată.

Trebue oare să să identifice aceste cazurĭ pentru cuvîntul că în toate constatăm că individul a lucrat conform unuĭ sentiment, care-l împingea la lucru?

Dar *ce* provoca acel sentiment, absolut necesar orĭcăriĭ acţiunĭ?

Iată întrebarea decizivă în materie de caracterizare morală.

Intr-un caz era ideia cîştiguluĭ, în al doilea ideia renumeluĭ, în cel din urmă ideia bineluĭ altuia. *La ce* să gîndea individul? In primele două cazurĭ la sine, în al treilea la altul.

Să va zice că e greŭ a constata adevărata intenţiune. Aşa e. Dar această dificultate ne îndreptăţeşte oare a ne pronunţa, atît de repede şi sigur, că acţiunea este numaĭ-decît egoistă?

Pentru ce am fi maĭ încredinţaţĭ *a priori* că trebue să fie de un feliŭ maĭ degrabă decît de celalalt?

Aceasta va să zică a prejudeca lucrurile.

Acţiunea, luată izolat, e susceptibilă de *două* interpretărĭ, nu de una singură. Să determină cu maĭ multă probabilitate atuncĭ, cînd să pune într-un complex de manifestărĭ emanate de la aceiaşĭ persoană, cînd să cunoaşte, de maĭ înainte, aproximativ caracterul individuluĭ agent. Şi încă nicĭ atuncĭ nu putem deduce cu certitudine, *a priori*, din caracterul general calitatea morală a uneĭ fapte particulare. Facem numaĭ o determinare ipotetică.

Iluziunea, care dă naştere teorieĭ egoistice, s-a produs, fără îndoială, din neputinţa d-a distinge între partea afectivă şi cea cognitională a momentuluĭ sufletesc activ. S-a observat numaĭ faţa emoţională, s-a omis cea intelectuală. Şi cea dintîiŭ fiind aceiaşĭ în orĭce manifestare, fiind totdeauna orĭ plăcere orĭ durere, s-a dat tuturor acţiunile pornite din aceste efecte acelaşĭ nume, *egoiste*; poate pentrucă sentimentul să iveşte în *ego* individuluĭ, ca şi cum s-ar putea ivi şi afară din el în unele acţinnĭ, cari ar rămînea atuncĭ să să cheme altruiste.

Ciudată confuziune psihologică! Sentimentele oamenilor sînt negreşit ale *lor*, precum toate fenomenele sufletuluĭ lor sînt neapărat ale sufletuluĭ lor. O tautologie. Cum ar putea cineva să lucreze decît din rezortul proprieĭ sale personalităţĭ? Cum ar putea altfeliŭ decît să voiască cu voinţa sa, să simţă cu inima sa, să cugete cu mintea sa? Din cauza aceasta să fie oare toţĭ oamenĭĭ *egoiştĭ*? Saŭ ce voeşte în fine să afirme teoria care reduce totul la egoizm? Nu să poate videa nimic inteligibil şi justificabil.

Dacă un funcţionar conştiincios s-a deprins a să duce regulat la serviciŭ, a-şĭ face datoria, a-şĭ îndeplini cu punctualitate obligaţiunile luate odată cu sarcina publică, —şi aceasta uneorĭ chiar în contra uneĭ tendinţe momentane opuse, uneĭ ispite de folos maĭ însemnat cu preţul abateriĭ de la datorie,—să va pune dară tot pe-o treaptă cu alt funcţionar, care-şĭ vede maĭ mult de gospodăria sa particulară, aprobă şi practică satanicul proverb că „cine îmblă cu degetele prin miere, nu să poate să nu guste“, şi maxima de economie aplicată cu perverzitate la scopul activităţiĭ sale în stat: „a realiza maximul de cîştig cu minimul de muncă“? Intre aceste două caractere n-ar trebui să fie nicĭ-o deosebire? Cel dintîiŭ, dacă să duce regulat la serviciŭ, etc., o face pentru că aşa *îĭ place luĭ*. Cel d-al doilea face deasemenea tot ce ĭ place luĭ. In ce să deosebesc? In nimic? Pentru ce stimăm însă pe unul şi despreţuim pe altul? De sigur pentru felul lucruluĭ ce le produce plăcerea.

Să observăm un lucru. Caracterele să clasifică şi să numesc după felul ideilor care deşteaptă de regulă în indivizĭ un sentiment cu putere de acţiune. Un om să numesce *patriot*, atuncĭ cînd *ideia* „fericiriĭ patrieĭ“ deşteaptă în dînsul un sentiment maĭ puternic decît ideia salvăriĭ saŭ fericiriĭ sale propriĭ, orĭ a al-

tuĭ cerc din omenire. Un om să numeşte „om de cuvînt“ cînd *ideia* „de-a nu să ţine de vorbă“ este la el însoţită d-o nemulţămire mult maĭ intensă, decît satisfacţiunea eventuală, ce ar izvorî din neţinerea de cuvînt. Un om să zice „vanitos“ cînd *ideia,* că este „lăudat saŭ blamat de lume“ produce în sufletul luĭ o plăcere saŭ durere mult maĭ adîncă, decît ideia ce are singur despre valoarea sa reală. Şi un altul să chiamă mîndru în cazul contrar. Invidiosul simte durere la *ideia* că „altul e fericit“; „calomniatorul“ o plăcere *a şti* că „meritele reale ale cui-va să vor întuneca de bîrfelele ce să vor răspîndi în contra luĭ“ ,etc. Virtuosul şi omul datorieĭ n-are linişte la ideia că poate într-un caz ar fi comis o nedreptate, şi să simte fericit, cînd va şti că răul comis s-a îndreptat saŭ că n-a existat.— Şi aşa maĭ încolo.

Toţĭ lucrăm după sentimente, negreşit; dar *ideia* care însoţeşte sentimentul, persoana la care ne gîndim şi ne interesează, acelea decide de felul acţiuniĭ şi al naturiĭ noastre, de numele şi de epitetul ce merită caracterul saŭ temperamentul nostru. Egoistul să gîndeşte la sine, altruistul să gîndeşte la alţiĭ; dreptul să gîndeşte la păstrarea şi fericirea tutulor, nepotistul la pricopsirea cu orĭce chip a rudelor sale. Şi toţĭ îşĭ primesc numele după ideia, reprezentaţiunea, gîndul de care este însoţită pornirea, inclinaţiunea saŭ aversiunea lor.

Prin urmare, în înţelesul strict al cuvîntuluĭ, acţiunĭ cu adevărat egoiste sînt numaĭ acelea ce să fac cu relaţiune *conştientă* la eul nostru pus în *opunere* evidentă şi *conştientă* cu restul fiinţelor.

Cele maĭ multe din faptele noastre zilnice însă nu îndeplinesc această condiţiune. E soare şi mĭ desfac umbrela, ajung înaintea locuinţeĭ mele, îmĭ scutur hainele de praf, întru în casă, m-aşez pe canapea, cer un pahar de apă, desfac o scrisoare venită de curînd, etc. Sînt acestea acţiunĭ egoiste? Dacă sînt pornite, ca de ordinar, din impulse sensaţionale saŭ perceptive, — adecă din impulse primare, prezentative, nu din cele reprezentative orĭ secundare, nu din reflecţiunĭ şi rationamente, — atuncĭ ele nu sînt în fond nicĭ egoiste, nicĭ altruiste, n-aŭ nicĭ un caracter moral determinat, nu li să poate declara referinţa, clar şi conştient intenţionată, la sfera *euluĭ* propriŭ pus în o punere conştientă şi clară cu *non-eul.*

Dar să poate să deschiz umbrela orĭ să-mĭ scutur haina de praf, orĭ să beŭ un pahar de apă, şi să săvîrşesc în adevăr, în realitate, o faptă egoistă. Cum şi cînd? Cînd bunăoară, deschizîndu-mĭ umbrela, aş împedica pe ceĭ din urma mea să vază un spectacol interesant, la contemplarea căruia ştiŭ bine că toţĭ aŭ venit în adins; cînd prin urmare între a fi ars de soare şi a lipsi pe unul saŭ maĭ mulţĭ oamenĭ de o privelişte atrăgătoare, aleg, cu deplină voie calculată, cea din urmă aternativă.

Tot astfeliŭ să pot judeca şi celelalte acţiunĭ, cari, în împrejurărĭ ordinare, n-aŭ nicĭ un caracter moral pronunţat, sînt moraliceşte indiferente şi inocente, fiind efectuate din impulse primare, nu din reflecţiune,nu din intenţiune. In copilăria noastră, cînd personalitatea nu e dezvoltată, cînd nicĭ nu ştim să zicem *eŭ*, nu comitem acţiunĭ egoiste, cu toată aparenţa înşălătoare.

Dar afară de aceste acţiunĭ *nereflectate*, care nu sînt egoiste nicĭ altruiste, rămîn cele *reflectate*, intenţionate, şi care nu sînt de loc *numaĭ* egoiste.

In om ca şi în celelalte animale, nu există numaĭ instinctul de fericire şi de conservare individuală; pe lîngă acesta, să maĭ află instinctul de conservare şi de fericire socială. Amîndouă, de o potrivă primitive şi înăscute, sînt rădăcinile cele maĭ adîncĭ ale tuturor pornirilor şi acţiunilor noastre.

Natura nu ne prezentă cazurĭ de fiinţe cărora să le lipsească unul din aceste două instincte ireductibile. Dacă întîmplarea va fi produs astfeliŭ de vieţuitoare, ele aŭ fost înlăturate de pe scena lumiĭ. Selecţiunea n-a respectat şi perpetuat de cît tipurĭ înzestrate întîmplător cu proprietăţĭ organice care contribuesc la conservarea de sine a individuluĭ şi la conservarea progenitureĭ, a semenilor. Ar fi o descoperire de o colosală importanţă biologică, dacă s-ar arata animale *absolut* lipsite de simpatie, de instinctul social saŭ de pornirĭ altruiste. Aceste treĭ denumirĭ reprezentă acelaşĭ fapt sufletesc privit din treĭ puncte deosebite: din partea afectivă, din partea activă saŭ volițională şi din cea intelectuală saŭ reprezentativă. Dacă ar exista vr-o clasă de fiinţe, în universul întreg, compusă din indivizĭ absolut egoiştĭ, nesociabilĭ, aceasta s-ar datori desigur unor condiţiunĭ biologice de natură a putea înlocui funcţiunea simpatieĭ în lupta pentru existenţă.

Atuncĭ reproducţiunea şi propagarea speţiĭ ar depinde, poate, numaĭ de voia şi dispoziţiunea unuĭ singur individ, care n-ar căuta să cîştige deloc, pentru aceasta, consimţimîntul şi concursul unuĭ al doilea individ. Saŭ, îngrijirea de progenitură n-ar fi absolut necesară pentru conservarea speţiĭ, din cauza număruluĭ prodigios de mare al oălor saŭ puilor, care ar prezerva tipul de peire, cu toate condiţiunile nefavorabile.

Dar, deşi admitem posibilitatea unuĭ astfeliŭ de caz în natură, pînă acum nu cunoaştem existenţa luĭ. Pînă acum nu cunoaştem decît fiinţe posedînd cele două instincte de conservare individuală şi socială. Din satisfacerea saŭ contrariarea acestora izvorăsc plăcerile şi durerile noastre.

Din instictul de conservare şi de fericire a speţiĭ, saŭ din cel social, so.gintea orĭ-căriĭ asociaţiunĭ omeneştĭ durabile, decurg toate acţiunile noastre *dezinteresate* sau altruite. Graţie acesteĭ pornirĭ sociale, înăscute în noĭ, ne bucurăm la vederea fericiriĭ altora, ne întristăm la ideia că altul sufere; şi tot graţie acestuĭ instinct aprobăm durerea altuia, dacă dînsa contribue la un bine pentru toţĭ, ne dezaprobăm pe noĭ înşi-ne, dacă ne surpindem în fapte, saŭ gîndirĭ, care, văzute din punctul de videre al intereselor omeniriĭ, sînt condamnabile. Din această parte altruistă, fundamentală, a natureĭ noastre s-a dezvoltat conştiinţa morală, sentimentul dreptuluĭ şi bineluĭ; prin ia eşim din izolarea individualităţiĭ egoiste şi ne simţim legaţĭ cu lumea, cu un „tot", căruia datorim existenţa noastră, şi din viaţa căruia ne împărtăşim, cum să împărtăşeşte o celulă din viaţa întreguluĭ organizm. Aceasta este, partea cea maĭ înaltă şi maĭ nobilă a fiinţiĭ noastre; prin dînsa, existenţa noastră să lărgeşte, iea un caracter de universalitate, să împărtăşeşte, s-ar putea zice, din privilegiul eternităţiĭ.

Individul, efemer în ce-l priveşte pe el, ca individ izolat dispare. „Totul" rămîne, etern; şi din noĭ nu trăeşte decît ce s-a legat cu „totul".

INCEPUTURILE ROMANTIZMULUI

I

Romantizmul e o mişcare literară sfîrşită. Ultimiĭ reprezentanţĭ aĭ săĭ aŭ dispărut încetul pe încetul, cu întreg bagajul lor de rime bogate, de salturĭ pe frînghie literare şi de psihologie morbidă. Viacul de mijloc e în deplină părăsire, cu fioroasele-ĭ castele gotice, cu misticele-ĭ catedrale, cu zornăitul de pintenĭ al cavalerilor şi melodiele singuratice ale trubadurilor. Spania de carnaval şi Italia de operă comică aŭ întrat în aceiaşĭ groapă cu viacul de mijloc de contrabandă. De azĭ înainte famfarele literare înaugurate cu atîta zgomot la începutul viaculuĭ de răsculaţĭ plinĭ de ură în potriva formulelor de muzeŭ şi stiluluĭ de antiquar al colbăiţilor pseudo-clasicĭ, nu maĭ fac parte decît din domeniul istorieĭ literare. Polemicele aprinse ale celor din urmă romanticĭ cu ceĭ dintîiŭ realiştĭ s-aŭ potolit încetul pe încetul, dreptatea aŭ început să să facă şi asupra celor maĭ calomniaţĭ dintre ceĭ cari aŭ reînoit poezia şi poate literatura întreagă a secoluluĭ nostru şi critica nepărtinitoare să poate ocupa astăzĭ în linişte de sectatoriĭ maĭ mult orĭ maĭ puţin geloşĭ aĭ mişcăriĭ literare apuse.

Fiind că am spus-o: romantizmul e o mişcare asfinţită pentru totdeauna şi e trist pentru dînsul că a sfîrşit răŭ, cu atît maĭ trist cu cît epigoniĭ literarĭ n-aŭ judecat după timpurile sale de înflorire şi de glorie, ci după toate nimicurile ritmice şi afectaţiile nesănătoase de fond, în care el a degenerat maĭ tîrziŭ după ce şi-a îndeplinit sarcina, creînd poezia lirică modernă. Hugo şi Byron, Wordoworth şi Heine ar fi meritat nişte continuatorĭ maĭ

demnĭ decît cu tot talentul lor de formă, Théodore de Banville, şi Edgar Poë. Era inevitabil ca lucrurile să să petreacă astfeliŭ şi pentru cel dintîiŭ şi pentru cel al doilea. Născută dintr-o răscoală din indignare a cugetăriĭ slobode şi a inimeĭ calde contra tipiculuĭ şi a rigidităţiĭ poeticilor, revoluţia literară nu întîrzie să îmbătrînească şi ia. Odată îmbătrînită, odată entuziazmul primitiv cheltuit şi făcut nefolositoriŭ prin căderea vrăjmaşilor, mişcarea *să fixează*, în limpiditatea nedeclarată a frumoaseĭ sale neatîrnărĭ de la început, concreţiile încep să să formeze în chip de regule, sedimentele sĭ să depue, alcătuind stavile pentru mersul înainte al săŭ Scoala începe a deveni *scoală* în înţelesul răŭ al cuvîntuluĭ, cercul săŭ estetic să închide pentru totdeauna, ia perde posibilitatea de a maĭ primi schimbărĭ şi să fosilifică. Mariĭ scriitorĭ aĭ răsculaţilor contribue şi eĭ la această înţepenire a uniĭ formule, eĭ încep a deveni *modele* care înrîuresc fatal asupra tinerilor şi infiltrează elemente străine în operile lor. Aceasta a fost şi cazul romantizmuluĭ. In prefaţa luĭ Cromwell cuvintele-ĭ lipseaŭ în deajuns luĭ Hugo pentru a sfătui un singur lucru, lipsa desăvîrşită de lanţurĭ, neatîrnarea mîndră a poetuluĭ ale căruia legĭ estetice trebue să încolţască în propriul săŭ pămînt. Era vremea poeticilor izvorîtă din operă în loc s-o condiţioneze. Ideile novatorilor chiar eraŭ destul de tulbure, programul lupteĭ era maĭ mult negativ şi tineriĭ care luptaŭ răzleţiţĭ — în Anglia chiar răzleţită de tot — în potriva scoaleĭ luĭ Pope şi Delille ar fi fost în destul de încurcaţĭ să spue încotro tind cu literatura lor. Fiind că, în definitiv neatîrnarea absolută nu e un program şi cu ia numaĭ scoală nu poţĭ statornici saŭ dacă vreĭ s-o formeze fără alte ideĭ estetice, toate felurile de a scrie să pot concilia în primitorul eĭ saŭ să poate întîlni foarte bine alăturea cu olimpianizmul larg al luĭ Goethe, cu măestria de ritm şi puterea de coloare a luĭ Hugo, peruca pudrată, păstorimea cu cordele şi descrierile anemice ale luĭ Delille. Indată ce trista şi lipsita de talente coadă a clasicilor a dispărut pentru totdeauna, în faţa zgomotoaseĭ bucuriĭ a novatorilor, cînd cel din urmă amator de emfază orĭ croitor de alexandrine, ş-aŭ dat sufletul într-o armonioasă perifrază, puind astfeliŭ capăt poemelor didactice asupra tuturor subiectelor imaginabile şi adesea-orĭ inimaginabile şi duioaselor idile, lucrul s-a schimbat pentru aciia pe cari acelaşĭ vrăjmaş iĭ legase sub acelaşĭ steag. Chiar în singura din patriele

romantizmuluĭ unde puţină unitate a fost dată mişcăriĭ şi păstrată pînă la sfîrşit, în Franţa desidentele începură să să ivească. Alfred de Musset să despărţi de foştiĭ luĭ tovarăşĭ, lăsînd în urmă zgomotoasele antiteze şi sforăiturilor de frază ale prietinilor literarĭ aĭ luĭ Hugo, porni pe propria cărare a gustuluĭ săŭ ales, a bunuluĭ săŭ simţ. Maĭ tîrziŭ fanaticiĭ formeĭ pentru formă şi a poezieĭ umplînd golurile dintre rime, alcătuiră la o parte acel cerc al Parnaşicilor care să legară o clipeală în adoraţia unuĭ vers bine călit, temperamentele cele maĭ felurite şi maĭ deosebite între ele, neîmpecabilul şi netulburatul budist, Lecomte de Lesle, Sully-Prud'homme, cîntăreţul adînc al marilor ideĭ filozofice, metafizicul dureros din *Sonete* şi din *Le bonheur*, Thèodore de Banville care era sortit să moară tînăr la şaptezăcĭ de anĭ, perdut în adoraţia dumnezeeştiĭ armoniĭ a unuĭ sonet strălucitor de cizelare. Un moment ş-a simţit nevoia de a boteza aspiraţiile nouă şi de a redacta un cod pentru sectatoriĭ lor. Codul acesta literar e opera luĭ Hugo, în cărţĭ ca apocalipticul săŭ imn în proză asupra luĭ Shakespeare, unde numărul ideilor imposibile e ajuns numaĭ prin acel spăimîntător al punctelor de suspensiune şi de esclamaţie, în prefaţe ca acea de la „*Cromwell*" în bucăţĭ de versurĭ chiar, s-a afişat cu pompă mare ideile acesteĭ şcolĭ nouă, fiind că începea acum să ajungă o scoală neatîrnată, odată şi de toţĭ primitorul romantizm. Hugo aduse totdeauna furia de prooroc şi de legiuitor nouros: avuse privilegiul să-şĭ deie la iveală talentul de a tîclui manifestile: vestita doctrină a opoziţieĭ dintre burlesc şi sublim, a neaparateĭ nevoĭ a celuĭ dintîiŭ pentru a pune în lumină pe cel de al doilea, doctrină asupra căreia ne vom opri maĭ tîrziŭ.

El însuşĭ puse în practică această poetică nouă, care era să devie şi maĭ rigidă încă, maĭ aproape de reţetă în mînile luĭ Banville, autorul uneĭ poetice care nu cedează întru nimic în excluzivizm şi în îngenunchere înaintea formeĭ orĭcăruia din străbunele sale clasice. Autorul *odelor* şi *baladelor* poetul *orientelor* să coborî încetul pe încetul la juvaere ca *l'âne*, *Religion et Religions*, *la Fin de Satan*, opere de bătrîneţe şi de *parti-pris*, unde inima nu maĭ vorbeşte, lăsînd cuvîntul formuleĭ, unde fie-care vers pune faţă în faţă fulgerătoarea părechе de antiteze, unde aceiaşĭ antiteză călăuzeşte fie-care bucată şi inspiră ideia volumu-

luĭ întreg, care şi el să desface în ceĭ doĭ membri vrăjmaşĭ a uneĭ antiteze colosale, plutind asupra întreguluĭ volum şi revărsînd asupră-ĭ greoaia atmosferă a falşuluĭ, căutatuluĭ, şi adormitoruluĭ. Tipiciul era gata: Banville putea să apară. Ultimul romantic avea bun simţ, ceia-ce a lipsit totdeauna luĭ Hugo, şi mulţămită acestuĭ deosebit dar, din naştere a căpitenieĭ romantizmuluĭ, el a lăsat la o parte antiteza prea desnodată şi care nu să prindea defel de inima cititorilor, şi s-a mulţămit a face toată viaţa luĭ fluturĭ poeticĭ, versurĭ de purpură şi de catifea, striduind minuscule ideĭ banale, orĭ de un sentimentalizm copilăresc *„sonnailles et clochettes“* cum însuşĭ îşĭ intitulează volumul din urmă. Cuĭ n-a făcut versurĭ? Intregeĭ garderobe poetice, pe care viacurile le lasă moştenire viacurilor, tuturor alintăturilor venite din nenorocire iarăşĭ la modă, după ce domnise anĭ întregĭ în vre-un colţ uitat al unuĭ salon stil Ludovic al XVI-lea, drăgălaşilor vrăbiĭ şi piţigoilor nu maĭ puţin drăgălaşĭ, floricelelor de pe cîmpiile smăltate de primăvară şi ciobănaşilor care ascultă, cum spune un poet romîn:

„Meluşeiĭ zberînd gingaş lîngă peptul mameĭ lor“ şi altele de acest feliŭ. Forma însă fără greşale, strălucitoare ca un cristal, închegată în fermitatea armonioasă a contururilor sale. Sînt sonete de ale luĭ care sînt tot ce poate fi maĭ solid şi maĭ fin în acelaşĭ timp ca schelet ritmic, ca osătură poetică, dar nu cred să să găsească un om aşa de îndrăgit de frumuseţa unuĭ vers pur şi simplu a unuĭ vers, cuprindă el ideĭ tot atît de banale ca un manifest electoral, care să mărturisască oare-care altă emoţie poetică la citirea versurilor luĭ decît acea de ordine cu totul inferioară a uniĭ dulcĭ gîdiliture la ureche, produse de silabile ritmate lunecînd armonios pe silabe. Şi aceasta poate fi orĭ-ce pe lumea aceasta, exerciţiŭ de răbdare, talent de arhitectură, jucărie de om în vrîstă, dar poezie nu. Poezia e alt-ceva cu totul alt-ceva, ia vine de aiurea decît din potrivirea răsărită în spirit a două rime, ia vine din fundul inimiĭ care plînge, din adîncimele creeruluĭ care cugetă, ia e un strigăt suprem, care rezumă adesea-orĭ un om şi o viaţă, cea maĭ înaltă expresie a uniĭ simţirĭ calde, dacă are haină impecabilă atît maĭ bine, dar nicĭ-odată aceasta nu va putea pluti, draperie nefolositoare, pe umbra uneĭ simţirĭ orĭ pe aparenţa uneĭ ideĭ. Şi Banville n-a înţeles-o nenorocitul, care şi-a

creat o limbă specială, pentru a putea să nu spue nimic sub valorile apocaliptice, ale decadenţiĭ şi simbolizaţiĭ, împreună cu restul fumiştilor poeticĭ n-aŭ înţeles-o. Atîta maĭ răŭ pentru eĭ şi pentru mişcarea literară pe care aŭ îngropat-o, crezînd c-o desăvîrşesc.

Dincolo de mare, în Baltimora, acum patru-zăcĭ-şi-unul de anĭ, un om nu maĭ puţin înzestrat la fire de cît Banville, mult superior luĭ prin originalitatea fantastică a închipuiriĭ sale, prin puterea sa uimitoare de analiză, prin măestria limbiĭ sale poetice, sfîrşa odată cu tulburata şi nenorocita luĭ viaţă de dezechilibrat; o altă ramură a romantizmuluĭ, romatizmul lugubru şi mistic. Omul era Edgar Poë, unul din literatoriĭ ceĭ maĭ ciudaţĭ care aŭ fost vreodată, curioază şi atrăgătoare combinaţie a unuĭ misticizm maĭ mult decît obişnuit, cu o judecată de om de afacere, cu pătrunderea cercetătoare a unuĭ matematic, cu o putere de suggestie halucinătoare, idealist aprins care moare otrăvit de alcool şi de urmările uneĭ vieţĭ depravate, enigmă vie şi nedezlegată. Poë a scris o operă filozofică ‚*Eureka*" iligibilă pentru cea maĭ mare parte, dacă nu pentru întreaga totalitate a muritorilor, nişte nuvele în genul luĭ Hofman, în care groznicul e dus pînă la delir, o culegere de poeziĭ în care să află bucăţĭ admirabile ca Annbal Lee, de o puritate de sentiment şi de o dibace îngrijire a formeĭ, care fac din ele nişte adevărate mărgărintare poetice. Dacă Poë n-ar fi fost împedecat din deosebite împrejurărĭ de-a maĭ scrie în versurĭ, dacă existenţa luĭ flămîndă veşnic, nu l-ar fi făcut să arunce bucăţile rare de proză din fuga nebuneĭ sale vieţĭ, dacă ar fi urmat acea dintîiŭ iubire pentru versurĭ, pe care o mărturiseşte în prefaţa lor, Poë ar fi unul din poeţiĭ de căpitenie aĭ Americeĭ engleze, cel dintîiŭ poate înainte de mariĭ poeţĭ care să chiamă Longfellow şi Emerson. Aşa cum şi cîte sînt însă poeziile sale cu desăvîrşire vrednice de luare aminte. Cîntarea clopotelor (The belles) e de comparat cu cele maĭ frumoase bucăţĭ ale luĭ Banville ca armonie imitativă, Corbul (The raven) în fantastica-ĭ duioşie îţĭ strînge inima prin rimata veşnică, înplacabila repetare a fatidiculuĭ şi plinuluĭ de ironie, „*niciodată*"? la fiecare strofă. Şi totuşĭ majoritatea poemelor sale aŭ o tendinţă deplorabilă, sînt sfîrşitul unuĭ gen de poezie care a avut strălucirea sa, o strălucire cam îndoelnică şi nu-ĭ tocmaĭ bine

văzută dar în sfîrşit un nume, o popularitate, romantizmul fantastic şi îngrozitoriŭ Baladele luĭ Heine, a iubituluĭ ucis reviind la nunta iubiteĭ luĭ şi împlinindu-ĭ rugămintea, oarecare bucăţĭ din Uhland, altele ca „Bătrînul marinar" (*The anciene mariner*) şi „*Christobel*" a luĭ Coleridge maĭ putea trece încă, deşi cea din urmă atinge aproape ultimile marginĭ ale răbdăriĭ omeneştĭ pusă la încercare; dar cînd ajungĭ chiar la corbul luĭ Poë, dar maĭ ales la „*Vermele cuceritor*" (The conqueror worm) şi „*Palatul necurat*" (The haunted palace) ale aceluiaşĭ, te revolţĭ în potriva acesteĭ tendinţe murdare de a-şĭ bate joc cineva de tine cu asemenea poveştĭ de o groază supraumană. Şi lumea s-a dezgustat: nu cunosc multe ediţiĭ din poemele luĭ Poë; publicul străin nu le-a gustat aiurea decît în Franţa, unde tot ce e noŭ trece şi unde mulţămită luĭ Baudelaire, traducătorul lor, nuvelele halucinatuluĭ autor sînt destul de preţuite. Dar genul acesta de romantizm e perdut pentru totdeaunea, prin escesele în care căzînd s-a ucis singur.

Astfeliŭ s-aŭ sfîrşit maĭ toate curentele care alcătuiaŭ acest mare rîŭ de reînoire literară, romantizmul. Ingrijirea formeĭ, încercarea de a întroduce măsurĭ nouă şi de a înviea poezia colbăită, bogăţia rimeĭ străjuite de nelipsita consonă sprijinitoare, războinica sunare a silabelor, aŭ ajuns pe începutul la poezia pentru rimă şi la Banville. Lărgirea cîmpuluĭ arteĭ, dreptul de cetăţănie literară dat tuturor aspectelor naturale orĭ problemelor morale, întroducerea naturiĭ întregĭ în artă, a adus pe încetul la condica de legĭ a contrastelor, la sintaxa antitezilor la „*Religion et Religions*" a luĭ Hugo. Fantasticul fioros, groaza cimitirilor sub lună şi a mormintelor deschise, baladele fără coadă, cap şi înţeles, cu înfiorătoare penumbre, a dus la poemele luĭ Poë. Aşa încît mişcarea aceasta aşa de fericită la început s-a înecat încurînd în atmosfera de plumb a formulelor reînviate sub altă formă şi de alţĭ oamenĭ în anarhia imaginaţiilor fără frîŭ.

Nu mă voĭ ocupa maĭ pe larg de această perioadă. Privind romantizmul ca o revoluţie sfîrşită cu toate torentele colorate ale rămasuluĭ în urmă, Richepin şi unor fantasticĭ englezĭ — voĭ cerceta întîia şi cea maĭ fericită a sa fază, insistînd apoĭ asupra caracterelor înovaţieĭ poetice care a fost romantizmul şi a părţiĭ originale pe care a întrodus-o în poezia modernă, parte, care a rămas.

II

Cîte-va observațiĭ întîiŭ asupra pecețiĭ literare, în mijlocul căreia apăru strălucitoarea înflorire a celor dintîiŭ romanticĭ și asupra cauzelor sale. Numaĭ după o deplină înțelegere a halului în care putuse atinge limba și fondul poetic în mîna celor ce prefăcuse întreaga literatură în meșteșugul de a face să sune un vers bine cizelat, de a rătunzĭ sfîrșitul uneĭ armonioase perioade, numaĭ după adormitoarea priveliște a poezieĭ la sfîrșitul viaculuĭ al XVIII-lea, să poate desface în lumină deplină figura energică și colorată a romantizmuluĭ începător.

Renașterea a fost o primejdie pentru cugetare, alăturea cu o mare bine-facere. Descoperirea comoarelor tăinuite atîta vreme ale cugetăriĭ antice, cercetarea călduroasă a operelor acestora așa de desăvîrșite ca formă, compararea încercărilor adesea-orĭ nehotărîte și palide ale uneĭ literaturĭ deosebite de cele clasice, germană pînă în adîncul fireĭ sale, aŭ adus fără îndoială o lărgire amețitoare pentru oameniĭ timpuluĭ a unuĭ orizont intelectual destul de restrîns. O clipeală a fost o adevărată îmbătare a spiritelor, o idolatrie necugetată și nimicitoare înaintea acestor modele cu neputință de ajuns. Petrarca, îșĭ cheltuește anĭ de trudă cu măsurarea axametrelor postume ale unuĭ *Scipion* care nu să maĭ citesc astăzĭ nicĭ de ceĭ maĭ fanaticĭ iubitorĭ aĭ antichitățiĭ. Dante crede a să coborî împrumutînd modesteĭ și desprețuiteĭ limbĭ vulgare materialul de armonie din care era să zidească acea *Divină Comedie* care strălucește neatinsă și veșnic tînără. peste negura formulelor literare dispărute pentru totdeauna. Latina reînvie, începuturile timpurilor moderne nu cunoaște o altă limbă vrednică de o cugetare maĭ înaltă decît limba-ĭ vorbită atîta vreme cu fală de oratoriĭ și poețiĭ vechiĭ Rome. Unul din cele maĭ adîncĭ spirite filozofice care aŭ fost vr-odată un scriitor cu o vervă mușcătoare, care ajunge aproape pe a luĭ, Voltaire, un humorist amar și sceptic care a zguduit întreaga organizație socială și intelectuală a timpuluĭ maĭ puternic decît Luter, prin puterea uriașă a veninoaselor sale paradoxe, Erasmu, autorul *Colloquiilor,* s a osîndit să-șĭ îmbrace spiritul coroziv, aticizmul săŭ fin de cugetare în haina fosilă, în mumia uneĭ limbĭ moarte, sfărămînd astfeliŭ de bună voe înrîurirea colosală pe ca-

re putea s-o aibă geniul său destrugător asupra timpuluĭ. Alăturea cu el, şi ceva maĭ înainte, Italia văzuse admiraţia elisicilor dusă pînă la nebunie, pînă la jertfirea pe altarul luĭ Virgil şi Ciceron a întregiĭ cugetărĭ şi limbĭ italiene sub cardinaliĭ ciceronienĭ, pe timpul cînd poeţiĭ marĭ ca Sanazar şi Vida să răzliţiră de întreaga masă a cititorilor pentru a ciopli în taină marmura antică a uneĭ idile virgiliane. In ţara luĭ Petrarca şi a luĭ Dante, din fericire pentru a-ĭ steriliza pe toţĭ artiştiĭ epociĭ. Alăturea cu anacronizmul poeţilor post şi pseudo-latinĭ, întîlnim figura enormă de humour a cîntăreţuluĭ luĭ Orlando, Ariosto; acea a luĭ Machiavelli, care are ideile politice şi lipsa de scrupule diplomatice ale unuĭ modern; pe Guicciardini, creatorul uneĭ opere admirabile în naivitatea sa de bătrîn cronicar, unde însă pe alocurea apare istoricul critic, descurcînd în haosul întîmplărilor de tot felul, lanţul marelor cauze, grupînd pe planurĭ deosebite privelişte amestecată a faptelor multiple, făcînd să scapere prin critica luĭ scînteia lămuritoare din blocul inform al evenimentelor. In viacul al XVI-lea apoĭ cînd curentul venit din vatra civilizaţieĭ antice, Italia cuprinsese Europa întreagă, ţara luĭ Dante păstrează încă originalitatea sa, dînd naştere luĭ Torquato Tasso, cîntăreţul entuziast al expediţielor depărtate sub steagul cruceĭ, autorul Ierusalimuluĭ *liberat* şi a trebuit să să răsfrîngă şi asupra luĭ influenţa domnitoare pretutindenĭ a idileĭ romane a *Aminteĭ*. Cînd vor apărea Matostasio şi autoriĭ de opere cu personajiĭ antice, cînd apostolo Zeno va plînge lipsa de tragediĭ italiene, mişcarea să va fi comunicat Italieĭ din ţara unde trecînd întîiŭ, ia a prins rădăcinĭ maĭ adîncĭ şi maĭ neclintite, din Franţa luĭ Corneille şi a luĭ Racine. Atuncea de la sfîrşitul viacuḷuĭ al XVI-lea cînd apare după Montaigne, acest exagerat robit antiquităţiĭ, şi şcoala *Pleiadeĭ*, care aruncă îndată în umbră tot ce încercase înainte-ĭ pe o cale nouă, Vilon şi Marot pînă la sfîrşitul viacuuĭ al XVIII-lea, cînd, cum vom videa cugetarea modernă, spiritul filozofic german, înţelegerea trecutuluĭ şi a frumosuluĭ întreg, orĭ de unde ar veni el şi sub orĭce formă s-ar arata, sfărmâ această palidă reconstruire a uneĭ literaturĭ antice, tragedia pseudo-aristotelică, istoria după tiparul luĭ Xenofont şi a luĭ Plutarc, lirică epistolară şi satiră, uniformitatea imităriĭ stăpîneştĭ: din chipul sub care să prezentase întîiŭ imitarea

operilor vechĭ, moderniĭ alesese copiarea fonduluĭ, cum îl videaŭ şi cum îl înţelegeaŭ eĭ, lăsînd la oparte întrebuinţarea însăşĭ a limbiĭ latine care după o scurtă învoire literară, să coborî iarăşĭ în polemicele săcĭ ale erudiţilor. Racine şi Corneille, produseră pe Dreyden şi pe Otway în Anglia; în Germania multă vreme încă nu să poate vorbi de o literatură naţională, cîtă vreme ideile conducătoare vin toate de peste Rin, şi regiĭ fac versurí franţuzeştĭ şi micĭ madrigale *à la Voltaire,* marea uniformă a celor treĭ regule a stiluluĭ greoiŭ de epitete şi încurcat cu picioarele în perifraze, a personajiilor antice cu pene mediovale la pălăriĭ brodate, domneşte în toate şi pretutindenea. In două singure ţărĭ pedantizmul nu izbuteşte să înăduşe literaturile naţionale incepătoare şi acestea strălucesc cu o putere uimitoare în multipla lor originalitate: e Anglia sub Elisabeta cu Shekespeare, comedia spaniolă din al XVI-lea viac cu Calderon şi Lope de Vega. In colo acelaşĭ fond împrumutat, aceiaşĭ limbă anemică şi tără de vlagă.

Fost-a acestea un bine pentru literaturile moderne? Fireşte că nu, un înprumut de aiurea e totdeauna primejdios pentru cugetarea unuĭ popor, cu atît maĭ mult cu cît modelul de imitat e totdeauna răŭ înţăles, din el totdeauna părţile cele maĭ răle care sînt şi cele maĭ bătătoare la ochĭ, să impun şi să imitează; aşa că imitarea degenerează în acea caricatură literară, în acea copiare pe fereastă care să chiamă un *pastiche.* Un alt răŭ şi maĭ mare poate e că limba greacă a fost în cea maĭ mare parte din viacul de mijloc, în întreg viacul de mijloc chiar, adînc necunoscută şi că a trebuit să vie năvălirea în Italia a bizantinilor goniţĭ de cucerirea Constantinopoluluĭ, din propria lor ţară pentru a aduce înţălegerea frumoaseĭ literaturĭ a Eladeĭ. Pînă atuncĭ singură literatura latină era pretutindenea cunoscută: ranaşterea în acelaşĭ sens a lucrat; clopotele de la bisericile romane să trăgeaŭ pentru descoperirea luĭ Tit-Liviŭ, care e departe de a fi un Tucidid, cardinaliĭ cari juraŭ „par deos immortales“ nu cunoşteaŭ un cuvînt grecesc chiar după venirea luĭ Visarion şi Lascaris în apus *graecum est, non legitur* avea aceiaşĭ nenorocită putere ca şi înainte de reînvierea antichităţiĭ în viacul al cincisprezecilea. Catedrele de greceşte nenumăraţiĭ διδασκαλου cari umplură oraşele Italieĭ, n-avură o înrîurire însemnată nicĭ asupra erudiţilor timpuluĭ. Un Henri Estienne continuă a fi un fenomen şi să ştie cunoştinţele

întinse pe care le aveaŭ mulțĭ din dascălĭĭ grecĭ care să succedară la colegiul luĭ Francisc I. Prin urmare lucrul e o adevărată axiomă, de cîteorĭ să citește undeva pînă la începutul viaculuĭ al 18-lea, ba poate și maĭ încoace *literatură antică* „les anciens" trebue neapărat să să înțeleagă literatura latină. Pe cînd Virgil iea în toate mînile și urmele influențiĭ sale să întîlnesc încă pe paginele unuĭ Pope și unuĭ Tomson, la sfîrșitul viaculuĭ trecut adecă: Homer fără a înceta o clipă de a fi divin și incomparabil în discursurĭ și prefațe, e o figură un nume. Hugo a spus în prefața luĭ Cromwell cuvintele adesea citate că Virgil e „luna" poetuluĭ grec, capresie destul de silită și care n-are un efect tocmaĭ așa de plăcut în franțuzește, a avut noroc și s-a răspîndit. Pentru timpurile înaintea celor modernĭ axioma trebue de întors, toțĭ și totdeauna văd pe Homer schilodit de traducerĭ numaĭ prin prizma luĭ Virgil. Homerul viaculuĭ al 18-lea e încă Homerul luĭ Bitaubé; orĭcine a citit traducerea *aranjată*, îndreptată— viacul luĭ Ducis are mania îndreptărilor și îndreptațiĭ sînt din nenorocire numaĭ puțin decît Shakespeare orĭ Homer—de autorul luĭ *„Ioseph"*, își poate închipui ce credea lumea de atuncĭ de bietul acel grec și de poezia luĭ slăbănogită de perifraze și împedecată în valurĭ armonioase, de terminĭ nobilĭ. Ca vîrf pus nenorociriĭ, traducerea e în proză. Același lucru să petrece cu ceilalțĭ poețĭ grecĭ, lucrul explică destul de bine chipul cavaleresc cu care Pindar e tratat de Perrault aprigul vrăjmaș al antichitățiĭ și maĭ ales al celeĭ greceștĭ pe care, după toate probabilitățile o cunoștea și maĭ imperfect decît pe ceelaltă. Oameniĭ aceștia nu puteaŭ îmbraca dispoziția de spirit a greculuĭ antic și de aceia eĭ să mărgineaŭ a citi și imita pe aceĭ scriitorĭ latinĭ, cari la rîndul lor eraŭ niște imitatorĭ. Era a maĭ întuneca încă o lumină venită odată prin sită. Literatura romană nu e tocmaĭ așa de atrăgătoare nicĭ ia, Virgil are fără îndoială descrierĭ de o plasticitate admirabilă, în Georgice maĭ ales, unde ele fac să să uite artificialitatea tristă a fonduluĭ și a planuluĭ general, Horațiŭ e un minunat liric ușor bun pentru sfaturĭ burgheze și cîntărĭ de ospețe, Plaut în grosolănia neîngrijită a butadelor sale e încă un comic mare; punețiĭ alăturea cu modelele lor ca acel Aristofan care unește la un loc spiritul de răspintie cel maĭ brutal, cu cea maĭ fină ironie, cu însușirile cele maĭ inalte, cu cea maĭ frumoasă

poezie lirică, gîndițĭ la bogăția măreață a poezieĭ homerice, la știința de metru și frumuseța epizotică a luĭ Pindar, la sublimitatea în groază a luĭ Eshil, și vețĭ înțelege cît a perdut literatura modernă țiinduse de urma literatorilor destul de palizĭ și de absorbițĭ de scrupule de retorică, aĭ viaculuĭ luĭ August. Chiar dacă nicĭ o legătură n-ar exista între cele două literaturĭ clasice, chiar dacă acea latină ar fi cu desăvîrșire neatîrnată, încă o superioritate nemărginită ar rămînea celeĭ greceștĭ. Deoscbirea crește încă, ia devine nemăsurată cînd te gîndeștĭ că toate acele frumusețĭ pe care le întîlneștĭ în clasiciĭ latinĭ, să află și maĭ bine spuse, aiurea cînd cugețĭ că literatura greacă e o literatură de *entuziazm*, o literatură spontanee eșită din adîncul inimiĭ întreguluĭ popor care i-a dat naștere, pe cînd literatura latină e o literatură de *cabinet*, o literatură vrută și intenționată, izvorîtă din dorința unor diletanțĭ inteligențĭ de a încerca să atingă în limba lor niște frumusețĭ estetice străine. Decĭ pentru modernĭ nu putea fi o nenorocire maĭ mare decît acea de a fi călcat pe urmele Romanilor și de a fi rămas orbĭ pentru inițiatoriĭ lor în literatură. O singură scoală poetică a privit deadreptul antichitatea greacă, scoala luĭ Ronsard, *Pleiada* și de aceia sînt bucățĭ nemuritoare în opera așa de nedreptățituluĭ liric.

O altă împrejurare, pomenită maĭ sus a fost și maĭ în dauna literatureĭ post-clasice. Imitarea s-a făcut greșit, toată luarea aminte a fost îndreptată asupra formeĭ, față cu care s-a ajuns la un exclusivizm deplorabil, fondul antic a rămas însă slovă moartă pentru toțĭ imitatoriĭ lor. Dacă vreĭ să găsăștĭ adevărațĭ Romanĭ, Grecĭ maĭ asemănătorĭ puțin cu ceia ce aŭ fost o dată, trebue să trecĭ dincolo de aceste timpurĭ de secetă. ca originalitatea să ajungă la poeziile lirice ale luĭ Goethe, la reconstituirile de decor antic ale luĭ Banville și Lecomte de Lesle, trebue să ajungĭ la începutul viaculuĭ nostru. Coloarea locală, adevărul caracterilor sînt groznic de maltratate în Corneille ca și în Racine : cel dintîiŭ îțĭ va da Castilani, făcînd să sune fudulele lor rodomontade pe scîndurile teatruluĭ ; cel de-al doilea va da luĭ Ahil. sălbateculuĭ Ahil al poezieĭ homerice glasul subțiet și gingaș al unuĭ *mignon* de curte, dicțiunea elegantă, sacă și rece, perioadele subliniate de zimbet al curtizanilor regeluĭ soare Ludovic al XIV-lea. De aceia învinuirea de lipsă a coloareĭ locale

în piesele luĭ Racine e cum a observat-o Heine, tot ce poate fi maĭ puţin întemeiat şi maĭ nepotrivit. Greciĭ luĭ Racine sunt Grecĭ pentru că aşa l-iĭ numele şi fiind-că acţiunea e în legătură cu o poveste clasică, dar atîta şi numaĭ atîta e înrudirea lor cu contimporaniĭ regiluĭ regilor Agamemnon. Comparaţĭ, pentru a videa deosebirea *Ifigenia* luĭ Racine cu *Eumenidele* luĭ Lecomte de Lesle saŭ încă maĭ bine cu corespunzătoarea dramă a luĭ Sofocle. Pălăria încordelată e tot aşa de potrivită cu eĭ cum sînt şi frazele, încordelate şi gătite şi ele. Cum l-iĭ graiul aşa şi îmbrăcămintea trebue să le fie. Dar să va zice unde e atuncea greşala, dacă în fond subiectele luĭ Racine sînt contemporane şi personajiile moderne? In aceia că acţiunea e străină şi imposibilă, că Ludovic al XIV-lea îmbrăcat în Agamemnon continuă a-şĭ osîndi la moarte fato, că gentilomul de curte care poartă numele luĭ Ahil urmează a poza în luptătoriŭ homeric, în aceia, într-un cuvînt că acţiunea e în veşnică nepotrivire cu caracterele, că este un anacronizm aicea, într-un feliŭ orĭ în altul. Greşala e apoĭ în fraza slăbită, unde cuvintele energice nu sînt primite, unde perifrazele şi terminiĭ slabĭ să află cu grămada, unde nu să simte nicăirea o inimă, ci totdeauna o metodă. Şi dacă Racine orĭ Corneille imită astfeliŭ, ce maĭ rămîne de zîs asupra continuatorilor lor pretinşĭ, asupra unuĭ Cribillon asupra anuĭ Oxway, asupra unuĭ Voltaire chiar. „Ce poate fi zice Boulwer Lejtton, în „*Ernest Maltravers*" al săŭ, puindu-şĭ ideile în gura unuĭ Francez chiar ce poate fi maĭ puţin Roman, Grec, Ebreŭ, decît dramele lor romane, grece, şi ebreeştĭ. Iuliu Cesar al aspruluĭ vostru Shakespeare chiar şi Troilus şi Creasida al săŭ—aŭ spiritul antic, tocmaĭ fiind că nu sînt imitaţiele a ceva antic. Francejiĭ noştri însă aŭ copiat uriaşele icoane ale antichităţiĭ, tocmaĭ precum o fată de la şcoală copie un desemn, puindu-l pe fereastă şi trăgîndu-ĭ contururile pe hîrtie transparentă [1]).

Mergînd din răŭ în maĭ răŭ, îndepărtîndu-se din ce în ce maĭ mult de adevaratul izvor al poezieĭ naturale, această literatură icolară şi trăgînd de moarte ajunge la sfîrşitul viaculuĭ al 18-lea. Să videm caracterele sub care să prezenta ia în această clipală de ultima dezvoltare a sa.

---

(1). *Ernest Maltravers*, ed. Fanchnitz p. 119.

III

Un singur gen literar, înţelegîndu-şĭ chemarea, e în deplină înflorire, romanul. Romanul acesta e departe de a semana întru ceva cu cel de astăzĭ: pe cînd romanul modern să deosebeşte prin două caractere maĭ însemnate, descrierele şi dialogul, pe cînd într-acesta povestirea slujeşte nu maĭ să lege între ele diversele capitule, care în ele singure sînt adevărate scene de tragedie orĭ de comedie, la care să adaugă numaĭ, dîndu-le o fizionomie destinată jocul actorilor prefăcut *tradus* în cuvinte, romanul viaculuĭ al XVIII-lea dezvoltarea logică a nenumăratelor *fabliaux* din viacul de mijloc, păstrează ne-atins şi ne-amestecat cu elemente străine caracterul său de povestire. Şi fiind-că o povestire de obiceiŭ scurtă şi find-că astfeliŭ fusese cele care aŭ slujit de model romanilor domnişoareĭ de Scudéri întîiŭ şi celor ale luĭ Calprenéde, apoĭ urmaşilor lor din viacul trecut, romanul e maĭ degrabă un şir de povestirĭ răzleţe pe care le uneşte într-un singur tot, numaĭ firul foarte slab a personajuluĭ de căpitenie. Azĭ romanul e de obiceiŭ rezolvirea uneĭ probleme psihologice, cum sînt romanele luĭ Stendhal orĭ ale luĭ Bourget în Franţa, acele ale luĭ Ludvic în Germania, orĭ zugrăvirea întreagă şi cît să poate de amănunţită a unuĭ cerc social. Din această din urmă categorie fac parte uriaşele romane ale luĭ Zola, acele ale luĭ Balzac, Dickens, Lyttow şi Hakländer, fiecare din scriitoriĭ maĭ sus pomenițĭ şi-a luat drept sarcină reproducerea artistică a uneĭ cugetărĭ sociale. Zola a zugrăvit desfăşurarea în mediĭ deosebite a temperamentuluĭ uneĭ singure familie de sub al doilea imperiŭ. Dickens a fixat pentru totdeauna cu condeiul său exagerator şi amar de satiric, figura puţin simpatică a burghezuluĭ modern în Anglia, fiinţă pozitivă şi rece, al căruia creer socoate şi a căruia inimă sună *romanul psihologic* decĭ şi *romanul social*, iată cele două forme, sub care să prezentă în viacul nostru povestirea aventuroasă de altă dată: în amîndouă cazurile elementul dramatic şi descriptiv înăduşă cu desăvîrşire naraţia propriŭ zisă, în amîndouă marginile întindereĭ sale să hotărăsc de la sine, cînd problema e dusă la capăt orĭ cînd datele asupra cercului social sînt întregite şi prin grămădirea colorilor figura-ĭ luminoasă începe să apară.

Nimic de acest feliŭ în viacul al XVIII-lea Lesage ca şi

Goldsmith, acesta ca și Voltaire, n-aŭ ca țintă a operiĭ lor niciĭ psihologie nicĭ istorie socială. Oamenĭ cu creerul mult maĭ puțin stăpînit de abstracțiĭ decît modernul care lucrează totdeauna sub înrîurirea uneĭ ideĭ primitive în jurul căriia să adună pe urmă elementele sensaționale care vor alcătui romane; eĭ povestise numaĭ din gustul de a povesti. Cutare împrejurare i-a lovit, îndată sub sfătosul lor condeĭ, ia prinde forma unuĭ roman. Romanul să mîntue odată cu sfîrșitul chiar al întîmplăriĭ: Forma narativă predomnește totdeauna în nicĭ unul din romancieriĭ timpuluĭ nu vețĭ întîlni descrierele de portărel ale luĭ Balzac, acele așa de greoae adesea-orĭ și de silite ale luĭ Zola (maĭ ales în *Ventre de Paris*, unde sînt capitole rivalizind cu tablourĭ înpresioniste) ca schițele destul de lungĭ, de o putere de iluzie care să apropie de halucinație, ale luĭ Dickens: Descrierea să face cu totul în treacăt, într-un cuvînt orĭ două, cel mult o frază. Ia alcătuește încă singurul cadru al tablouluĭ—împrejurarea, viacul nostru o va pune adesea-orĭ în locul acestuĭ tabloŭ. Luațĭ de pildă un roman de al luĭ Balzac și observațĭ luarea aminte cu care autorul insistă asupra celor maĭ micĭ însușirĭ fizice ale eroilor și eroinelor sale, nu e colțișor din figura lor care să nu fie pus în lumină de romancier, a căruia descriere e tot atît de desăvîrșită ca o fotografie. Prezentarea personajelor sale îĭ cuprinde parte adesea-orĭ fețe întregĭ. Fie de pildă una din creațiunele cele maĭ puternice ale scriitoruluĭ nostru: le pére Goriot din romanul cu acelașĭ nume. Nicĭ o amănunțime nu va fi cruțată la zugrăvirea luĭ vom ști vrîsta luĭ exactă întîiŭ, patru-zăcĭ de anĭ încetul pe încetul vor eși apoĭ de sub penelul zugrăvitoruluĭ favorițele sale boite, umeriĭ săĭ largĭ, fața sa de timpuriŭ zbîrcită, cu trăsăturele aspre, contrazicînd mlădierea mișcărilor dămoale și adormite. Și Balzac va continua înainte însistînd mereŭ însistînd, fără a uita nimic din multiplele elemente ale aspectuluĭ săŭ fizic nicĭ mușchiĭ eșițĭ înainte, nicĭ mînele-ĭ de om de afacerĭ, groase pătrate, cu smocurĭ stufoase de păr roșcat la falange, nicĭ glasul săŭ adînc și solemn: După ce abia, mulțămită acesteĭ procedărĭ de aceia figura prin hăcuirĭ mărunte de coloare, aceasta ne va inpune mințiĭ cu puterea unuĭ chip văzut, cotit undeva în lume, el va trece la apucăturile sale de camatar, la acele trăsăturĭ de caracter homerice care vor face din el o ființă destinctă în ma-

rea comedie omenească a luĭ Balzac. După ce vețĭ fi urmărit acest mod de a lucra al romancieruluĭ modern, mod care departe de a fi special luĭ Balzac singur să întîlneşte din ce în ce maĭ crescut în operile continuatorilor şi urmaşilor săĭ răsfoițĭ unul din romanele viaculuĭ trecut, una din acele povestirĭ fără pretenție, unde intriga e tot atît de simplă ca şi caracterele, acestea ca şi stilul, maĭ mult de convorbire decît de dramă. Necontestat că abatele Prévost e un scriitor de frunte şi că *Manon Lescaut* a luĭ creşte necontenit ca soliditate cu trecerea vremilor: însă scriitorul nu pomeneşte macar de firea luĭ Desgrieux în autobiografia acestuia întîlnim toate amănuntele posibile asupra copilărieĭ sale, gusturilor şi apucăturilor, pe care le are, nicăirea însă o simplă indicație fizică, o trăsătură de penel aruncată în fuga povestireĭ, că era macar nalt orĭ scurt, oacheş orĭ balan. Nimic.

Cît despre iubita sa, acea curtezana pe care iubirea o înalță, în locul potopuluĭ de fraze cu care n-ar fi scapat prilejul Balzac să ne lămurească asupra-ĭ avem nişte arătărĭ atît de puține la număr încît cu toată bună-voința posibilă nu putem lega în minte aparența sa fizică. Desgrieux a văzut-o coborîndu-se din trăsură, i s-a părut „plăcută“: aceasta şi cu faptul că era, „foarte tînără“ sînt tot ceia ce găseşte cu cale autorul să ne spue. In „*la Princesse de Clèves*“ a Doamneĭ de Lafaytte, acelaşĭ lucru: personajele principale sînt zugrăvite cu o zgîrcenie nemaĭ pomenită, autoarea pare a scoate cu cleştele din gură fiecare cuvînt raportîndu-se la firea lor exterioară: după ce ne-a spus de ducele de Nemours că era „o minune a naturiĭ, şi că ceia ce punea vîrf aleselor sale însuşirĭ era darul de a fi „omul de pe lume cel maĭ bine făcut şi cel maĭ frumos“, după ce ne-a înfățoşat pe viitoarea luĭ iubită, princesa de Clèves rîpind inimile la curte prin „frumuseța sa desăvîrşită“, omul îşĭ crede sarcina împlinită şi trece cu conştiința împacată la povestirea intrigiĭ care povestire să întinde asupra restuluĭ din roman. Exemplele s-ar putea înmulțĭ, nu există roman în viacul trecut, care să să bucure de o sumă de descrierĭ pe jumătate egală cu acele grămădite de Zola saŭ de Balzac în unul singur din capitulele lor. Acelaşĭ lucru şi cu dialogul.

Maĭ toate romanele timpuluĭ aŭ nişte dimensiunĭ din cale-afară de răstrînse, analoage cu acele ale uniĭ nuvele de astăzĭ a-

desea orĭ. Stilul e sobru şi fără multă trudă pregătit. Ele să mîntue prin moartea eroulŭ saŭ a iroineĭ şi aceasta totdeauna.

Singurul exemplu contrar e acel al *Vicarulŭ de Wakefield* unde Goldsmith tae firul povestiriĭ sale, îndată după ce pacea să restabileşte în familia aşa de încercată a păstoruluĭ protestant. Manon Lescaut moare singură şi iubitul eĭ să întoarce în Europa, în *Paul et Virginie* al luĭ Bernardin de saint Pierre, nenorocirea să întinde asupra amînduror personajelor de frunte; în „Princesse de Clèves" dacă eroina nu mîntue şirul întîmplărilor prin moartea sa, ia le pune capăt printr-o retragere desăvîrşită din mijlocul lumiĭ. Insist asupra acestuĭ detaliŭ de tehnică în romanele viaculuĭ al XVIII-lea, pentru că maĭ bine decît orĭce altă dovadă ele arată cît de şubredă e organizaţia lor interioară, cît de puţin ne razîmă ia pe alte fapte decît *aventurile*. Acesta e un caracter destinctiv al primeĭ perioade a romanuluĭ, şi pentru ca aceasta să-şĭ găsească în intrigă chiar hotarele sale, trebue să venim pînă la începutul timpurilor noastre.

Aşa cum este totuşĭ cu neajunsurile luĭ şi lipsa de o analiză maĭ adîncă a caracterelor, romanul acesta narativ, e partea cea maĭ sănătoasă din literatura viaculuĭ al XVIII-lea, e singurul gen literar, care s-a ferit de orĭce împrumut de aiurea şi de orĭce afectaţiĭ, e singurul care să nu fie stăpînit de monotona şi amorţitoarea tiranie pseudo-clasică. Din nefericire pentru dînşiĭ, din fericire pentru noĭ moderniĭ, Greciĭ ca şi Romaniĭ, n-aŭ avut ceva asemănător cu romanul nostru saŭ a viaculuĭ trecut: exeptînd fabulele mileziene numaĭ prin nume şi prin reputaţiĭ cunoscute şi puţinele încercărĭ de literatură romanească făcută în timpiĭ din urmă a civililizaţieĭ elenice prin Petroniu şi Apulein aĭ celeĭ romane, anticiĭ n-aŭ făcut din povestire ceva de sine stătător, o unitate literară. Pe acest teren măcar, moderniĭ aŭ trebuit să creeze fără a fi sterilizaţĭ de priveliştea unor modele anterioare şi atuncĭ s-a aratat pentru întîia oară genul acesta de literatură, sortit să ajungă la o aşa de uimitoare dezvoltare, la o răspîndire aşa de uriaşă maĭ pe urmă. Decĭ viacul luĭ J. B. Rouseau şi Pope a lasat puţin din poezia sa alambicată, Lesage şi Prévost, Goldsmith şi Mackenzie continuă a fi citiţĭ şi astăzĭ şi operile lor n-aŭ perdut nimic ca modele literare dispărute, fiindcă ele ca tot ceia ce rămîne în literatură s-aŭ dezvoltat fără modă şi în afară de modă.

Cu totul altfeliŭ stă lucrul cu poezia, atît cea lirică foarte restrînsă și părăginită, de altfeliŭ cît și cu teatrul. Nu maĭ vorbesc de încercarea de poezie epică a luĭ Voltaire, de acea *Henriadă*, care a contribuit așa de mult la discreditarea—nedreaptă poate—a poemuluĭ epic modern. Nu doar că poețiĭ ar lipsi cu desăvîrșire, orĭ că li-ar lipsi talentul, „corectul" și prea corectul Pope e, orĭce s-ar zice un poet foarte bine înzestrat, Thomson e un descriptiv de o rară fragezime de colorĭ, Gray are ode care n-ar trebui desprețuite așa de mult și pe care foarte răŭ face Taine că le pune în aceiașĭ cumpînă și le judecă după aceiașĭ greutate ca pe respectabiliĭ săĭ compatrioțĭ, autorĭ asupra grădinilor și hulubăriilor, asupra satuluĭ și corăbiilor și asupra altor lucrurĭ al căror nume singur, numaĭ manualele de patologie și poeziile timpuluĭ le pot exprima. Unde însă stă pricina care le-a sterilizat saŭ cel puțin le-a împedecat talentul de a să dezvolta, e în metoda lor de a scrie, e în tipicul pseudo-clasic.

Codul de legĭ a luĭ Laharpe și al atîtor venerabile și discreditate personajiĭ ale timpuluĭ are rețeta și pentru fond și pentru formă. Să le videm pe fiecare.

Ca formă întîiŭ, poetica timpuluĭ sfarmă întreg efectul versuluĭ prin monotonia sa. Orĭce libertate de metru e oprită, în Franța maĭ ales, unde cele douăsprezăce picioare ale alexandrinuluĭ invadează toată poezia, excluzînd toate metrele celelalte. Dacă Jean Baptiste Rouseau îșĭ maĭ permite pe alocurea alternare de versurĭ scurte cu cele lungĭ. Dacă strofa nu e cu desăvîrșire alungată din operile sale. Ceia ce li dă o aparență destul de modernă pe alocurea ca în acea odă către principile Eugen:

Les cruels oppresseurs de l'Asie indignée
Qui, violant la foi d'une paix de daignée,
Forgaient dèja les vers qu'ils nous avaient promis,
Dans leurs coupable sang ont lavé cette injure,
Et payé leur parjure
De trois vastts Etats par nos armes soumis,

unde lăsînd la oparte adiectivele și inevitabilile perifraze, pare că vezĭ un oarecare început de poezie maĭ liberă și maĭ spontanee, această ultimă schimbare de ton nu va maĭ apărea în poeziile luĭ Delille, ultima vlăstare monotonă a viaculuĭ trecut care nu trece

în al nostru, decît numaĭ pentru a crea şcoala luĭ Lancival şi Esménard. La Delille, un singur tipar de vers, mărginit cu o stricteţă rigidă în marginile sale, fără împietărĭ de idee asupra versuluĭ următor ; ca într-un cristal perfect şi cu atît maĭ monoton cu cît e maĭ perfect, un singur membru de propoziţie saŭ de frază e îmbrăcat cu haina nobilă a unuĭ singur alexandrin. Şi ca o lungă defilare de personaje grave, cu figura-nţepenită sub greutatea perucelor, mişcîndu-şĭ paşiĭ leneşĭ pe vîrfurile călcăilor roşiĭ, foşnitul dantelelor de Melines, ca o friză de fantoşe de curte solemne pe frontonul încordelat al unuĭ pavilion rococo, oastea alexandrinilor plaţĭ, să înşiră, să prelungeşte, să desfăşură pînă la nesfîrşit pe sute de paginĭ de acelaşĭ sunet dulce armonios şi adormitor ca un şopotit de izvor leneş. E un adevărat pustiŭ de podoabe, unde nicĭ o discordanţă nu vine să tulbure acest revoltător de perfectă armonie, nicĭ un intrus nu vine să aducă o varietate în acest iad de monotonie : pare o mare fantastică, moartă şi fără valurĭ, unde etern pe întinderĭ nesfîrşite, la o suflare de vînt totdeauna egală cu sine, valurĭ cumpătate şi rotunzite ca o draperie antică, să desfac în cercurĭ concentrice pentru a să depune pe nisipul ţărmuluĭ, unde să sfarmă liniştit şi cuviincios, pentru a reîncepe cu regularitatea desperătoare a unuĭ ceasornic. Versul perde orĭce pecete de originalitate, orĭce marcă de fabrică : azĭ versul dizlocat şi prozaic al luĭ Coppée nu seamănă cu acel de o făuritură măiastră şi cu resunet de aramă al luĭ Lecomte de Lesle, precum săltătorul vers al luĭ Haine n-are a face cu armonia olimpiană a ritmuluĭ luĭ Goethe, atuncea singur numele autoruluĭ pe copertă ţi-ar fi putut spune dacă locul de alexandrinĭ pe care-l aĭ înainte e datorit luĭ Delille, saŭ vre-unuĭ altuĭ meşteşugar poetic. Nu maĭ e vers *uman*, e un vers croit cu duzina, o perfectă maşină cu abur care bate versurĭ cum ar bate moneda toate cu aceiaşĭ formă de acelaşĭ diametru, cu aceiaşĭ inscripţie.

Dacă pseudo-clasiciĭ englejĭ, care sînt de altfeliŭ infinit superiorĭ contemporanilor şi imitatorilor lor din franţa—n-aŭ căzut în acest pacat de monotonie ritmică, dacă epistolele luĭ Pope aŭ alt metru decît odele, acestea decît idilele, limba are cu desăvirşire aceiaşĭ aparenţă la cele două şcolĭ, cu deosebire numaĭ că Pope bate versul săŭ ca o medalie, condensînd cugetarea într-o

sintaxă fermă și energică pe cînd Delille o întinde pînă la prolixitate și la dezgust. Aceasta firește pentru că abatele Delille, poet din întîmplare și traducător de meserie, era maĭ potrivit pentru a scrie în bună proză, decît a o sili pe aceasta să între în țesătura unuĭ vers. Dar pînă la un oare-care punct, apropierea subzistă. Una din cele maĭ perfecte ca formă și maĭ admirate din operile luĭ Delille dă aplicarea rețeteĭ în întreaga-ĭ puritate *les Jardins.* Limba are foarte puține cuvinte fiind că majoritatea celor ce să întrebuințază zilnic în convorbire, n-aŭ picioroangele trebuitoare pentru a capata cetățenie poetică. Cîinele era tovarăș de surgun cu basmaua și Ducis să gîndea cu amar la colosala lipsă de bună-cuviință făcută de maistrul Comeille prin scaparea din videre a monosilabeĭ blastamate *„chien"*. Gospodina locuitoare a ogrăzilor, modesta noastră găină era primită în idile numaĭ cu condiția de așĭ *inobila* numele moștenit din generațiĭ de găinĭ în generațiĭ, devenind *„l'epouse du chantre du jour"*. Amatoriĭ pot afla asemenea distracțiĭ literare în l'Homme des Champs a luĭ Delille, care ș-a luat sarcina împlinită odată de Moise de a despărți animalele curate, al căror nume să pot pronunța, de acele impure, cu numele oropsit pe vecie. Vocabularul fiind astfeliŭ redus la cea maĭ simplă expresie, la floarea însă a cuvintelor, la cele maĭ fine și maĭ alese dintre ele, poetul să pune la greaua muncă a eroriĭ uneĭ fraze. Azĭ fraza să poate așaza în miĭ de chipurĭ fără așĭ perde echilibrul.

Atuncĭ o singură formă de frază să bucură de dreptul de a fi poetică. Proza și poezia aŭ limitele lor bine hotărîte, există un limbaj poetic, curățit din ce în ce maĭ mult de orĭce vulgaritate, redus la un vocabular de cîteva sute de cuvinte, există în aceiașĭ vreme alăturea cu dicționarul poetic special, o sintaxă deosebită. Orĭce săriturĭ de frază, orĭce cochetăriĭ de limbă sînt lasate prozeĭ; perioada poetică e împecabilă de corectă, de o strălucire răce ca reflectele oțăluluĭ. Fiecare cuvînt are locul săŭ hotărît și abia cîte o rară inversiune, oprind crima nemaĭ pomenită a încălcăriĭ asupra versuluĭ următor, vine să întrerupă liniștea și regularitatea pendantă a tipiculuĭ. Caziere le consfințește, așteaptă depunerea epitetelor; ca într-o administrație bine regulată, știĭ de înainte stema ideală, vecnic aceiașĭ a uniĭ propozițiĭ. Toate regulele retorice sînt observate, o față din Delille poate înzestra

cu exemple un manual întreg. Intîlneştĭ lunga şi nepotrivita comparaţie virgiliană, acea imitare puţin inteligentă a comparaţieĭ înbelşugate şi plastice a luĭ Homer. Alfred de Vigny, care în multe puncte e un rămas în urmă faţă cu romantizmul, un scriitor de tranziţie, va pune astfeliŭ în alăturare pe Lucifer din *Elva* rîdicîndu-se pe nourii de purpură din adîncimile iaduluĭ, cu scoţianul

un enfant de la Cly de écumeuse,

care prin negura munţilor vede nedesluşit icoana perdută în negurĭ a locuitoareĭ munţilor. Venind însă la ţesătura internă a frazeĭ însă-şĭ ca o *suivante* de tragedie, epitetul întovărăşeşte veşnic pe mîndrul şi gătitul săŭ substantiv. La fiecare pas veţĭ videa procesiunĭ nobile de felul acesta. In Delille, „des champs trap unis, des monts trop inégaux", două rîndurĭ maĭ jos „sur un riche vallon une belle colline" şi scriirile urmează după acelaşĭ ceremonial ne schimbat. Epistola Eloizeĭ cătră Abelard nu va rămînea maĭ jos: rîndul întîiŭ va prezenta după toate regulele buneĭ cuviinţĭ literare şi sfinteĭ retorice a părinteluĭ Bouhours „adîncĭ singurătăţĭ şi groznice chiliĭ" (deep solitudes and awful cells) ale mînăstireĭ depărtate, unde locuesc cu drăgălaşele lor epitete, contemplaţia care e „divin cugetătoare" (heav'nly-pensive) şi melancolia veşnic pe gîndurĭ (ever musing). Niciodată nu să află în acest potop de fraze pudrate un singur biet cuvînt venit din inimă, în simpla şi adînca luĭ putere naţională. Ca umbra după om, epitetul întovărăşeşte pe fiecare, după regula stereotipă. Culmea eleganţeĭ—(fiindcă în poezia aceasta de decadenţă nu să caută nicĭ adîncimea ideiĭ, nicĭ puterea sentimentuluĭ cald; că e făcută pentru mîngîerea urechiĭ şi niciodată a inimiĭ), —e ca rima să cadă asupra unor membre de propoziţiĭ similare. Ce tunete de aplauze, ce idolatrie admirătoare trebue să să fi produs în saloanele aurite ale viaculuĭ, cînd înhorbotatul şi blajinul abate Delille, rivalul luĭ Homer în toate aceste capete cu perucă, declama cu o adîncă ştiinţă, rotunzindu-şĭ gura şi arătînd cu mîna fuga armonioasă a perioadelor, versurĭ ca acestea:

„Maintenant des terrains examinons le choix,
Et quels lieux se plairont à recevoir vos lois
Il fut un temps funeste où, tourmentant la terre,
Aux sites les plus beaux l'art déclarait la guerre;
Et comblant les vallons, et rasant les coteaux,

D'un sol heureux formait, d'insipides plateaux,
Par un contraire abus, l'art, tyran des campagnes
Aujourd'hui veut créèr des sallons, des montagnes,
Evitez ces excès : vos soins infructeux
Vainement combattraient un terrain montueux".

şi cu cîtă adîncă jale trebuia să fi căutat autoriĭ de madrigale şi de idile la această capo-d-operă de perfecţie insipidă şi sacă şi la omul extraordinar, care prin neatinsa putere a geniuluĭ săŭ ajunsese pînă la etern uimitoare culme poetică; zece versurĭ în care niciodată două părţĭ de cuvinte deosebite, două membre de frază de altă specie nu vin să să întîlnească la rimă! Nu maĭ puţin însemnat pentru succesul operiĭ şi maĭ hotărîtoriŭ pentru reputaţia poetuluĭ, era numărul de *pointes*, care-ĭ înpodobiaŭ poemul. Ar fi fost o ruşine pentru un Delille orĭ un Pope să spue lucrul cel maĭ simplu de pe lume pe tonul obişnuit, aşa cum a făcut maĭ tîrziŭ cu atîta gust Alfred de Musset şi cum face astăzĭ cu puţină afectaţie François Coppée. A spune pur şi simplu că în cutare pavilion din Csisavick, săîntîlnesc o sumă de minunate tablourĭ flamande şi italiene, ar fi părut o lipsă de ingeniozitate colosală, o monstruoasă grosolănie unuia din coriferiĭ literaturiĭ timpuluĭ. Delille, fireşte, nu va fi omul care să merite o aşa de groznică mustrare şi trebue recunoscut spiritul de a gîci, nepreţuiţilor cititorĭ care cădeaŭ în leşin la această *pointe* cu adevărat divină:

Soit que dans ce salon où la toile, respire.
La Flandre et l'Ausonie offrente à Devonshiere
D'innon brables beautés, qu'efface un deses traits,

versurĭ pentru a cărora înţelegere îţĭ trebue maĭ mult decît obişnuita rabdare a contemporanilor noştri. Cum să vede dacă Flandra n-a putut suferi un botez antic, Italia e pentru Delille încă auzonia, precum fiecare poet care să respectă, trebue să verse libaţiĭ preliminare în cinstea nemuritorilor din Olimp şi să cunoască mitologia pe degete, mitologia, eternul izvor al comparaţiilor. Pentru a desăvîrşi tabloul acesteĭ forme alese, frazele să mlădie puind faţă în faţă opoziţiĭ ingenioase, dulcĭ enumeraţiĭ de versurĭ întregĭ, înşiră natura întreagă pentru maĭ marea frumuseţă a poezieĭ „o cunună de nume propriĭ":

Maupertius, le Désert, Biney, Limours, Auteuil,

adaugă încă un merit științeĭ de a face versurĭ a poetuluĭ clasic. Hotărît că precum zice Taine, oamenĭĭ aceștia îșĭ știeaŭ prea bine meșteșugul! In această haină astfeliŭ de îngrijită, dezgustător de îngrijită chiar, îmbracă toate genurile poetice ale timpuluĭ, genurĭ bine hotărîte, care-șĭ aŭ rețeta lor ca un feliŭ de bucate și unde un miligram de descripție maĭ puțin, orĭ un plus de două centigrame de fantazie aŭ consecințele lor, de-o potrivă de dăunătoare pentru frumuseța opereĭ și pentru bunul nume al autoruluĭ, genurile aceste țapene sînt idila, tragedia și poema didactică.

Idila e cea maĭ puțin cultivată. Nu doară că timpul n-ar fi fost priincios pentru concursurile de ciobanĭ fantasticĭ în dumbrăvĭ smăltate de viorele, la umbra vre-unuĭ fag, reminiscentă clasică, purtînd pudră pe verdele prea bătător la ochĭ al frunzelor și cordele albastre deschis în jurul ramurilor la sunetul unuĭ flaut feeric. Idilomania era universală : o oarecare doamnă Deshoulière avu clipeala sa de celebritate mulțămită unor versicule mărunte ducînd în valurile lor cîntătoare cer albastru, pădure verde și pantofi de satin. Pope, ale căruia egloge aŭ totușĭ adevărate frumusețĭ poetice, ușurase sarcina viitorilor fabricanțĭ de idile, dîndu-le cît să poate de amănunțit compoziția genuluĭ, ale căruia caractere trebueaŭ să fie, zice el „simplicitatea, scurtimea și gingășia". Dintre care cele dintîiŭ două, fac egloga naturală și cea din urmă plăcută [2]) ; trecînd apoĭ la amănunte el recomanda o oarecare cunoștință a vieții rurale, care șăde bine totdeauna, o formă dramatică, narativă saŭ mixtă, după plac, o intrigă simplă, obiceiurĭ nicĭ prea țăreneștĭ, nicĭ prea cioplite, cugetărĭ simple, deși să poate admite o oarecare doză de vioiciune și de patimă ingredien primejdios, cu rezerva însă de a fi scurtă și mlădioasă, expresiĭ umilite, dar din cele maĭ curate pe care le posedă limba, lămurite, dar fără înfloriturĭ, ușoare, dar plăcute. Cum să vede rețeta e desăvîrșită ; nu-țĭ maĭ trebue decît talentul și poțĭ face o minunată eglogă. Rousseau, cu admirația luĭ misantropică și sofistă pentru natură în toată sălbatica eĭ frumusețǎ, făcuse o adevarată reacție în spirite : în toate saloanele idilele engleze eraŭ la modă. Pope devinea colosal în imaginația acestor amatorĭ de cîmpeine la distanță, eraŭ nenorocițĭ care să credeaŭ departe de

(2). Pope. A discourse on pastoral Poetry, în fruntea edițieĭ din 1782, Paris, Tissot and Barrois, p. 4.

zădarnicele opere ale omuluĭ profanator, pe marginea unuĭ parc frizat, la umbra unuĭ pavilion chinezăsc. Ducesele băteaŭ untul în putine trandafiriĭ şi grădinele curţiĭ începuse a să umplea de peşterĭ artificiale şi de lacurĭ în miniatură cu ţărmurĭ vulcanice şi insule tăinuite, de mărimea uneĭ basmale. Totul părea potrivit pentru dezvoltarea uniĭ bogate literaturĭ idilice, ceia ce nu s-a întîmplat. Anglia a produs e dreptul pe Pope, ale căruĭ egloge aŭ îmbatat minţile contemporanilor şi aŭ cîştigat rahiticuluĭ autor bogăţiĭ analoage cu acele ale unor foiletoniştĭ modernĭ; dar mişcarea nu s-a întins aiurea. Cauza trebue de căutat în concurenţa în curînd biruitoare a poemuluĭ didactic, iar—în Franţa şi Germania—în îmbracarea de către idilă a veşmîntuluĭ prozaic. In adevăr, un poem didactic, de felul aceluĭ al luĭ Thomson, Anotimpurile (*The seasons*), e tot aşa de potrivit pentru descrierea de pădurĭ şi de păstorĭ ca orĭ-ce cadru de idilă pură: s-a întîmplat că Thomson avea un rar talent de zugrăvire a aspectelor naturale şi imitatoriĭ luĭ în Franţa aŭ pus în curînd la modă poemul descriptiv. Atuncĭ apărură „*Les saisons*"a le luĭ Saint-Lambert, imitaţie sacă şi fără originalitate a poemuluĭ englez şi *l'Homme des Champs* a luĭ Delille, care sub forma sa exterioară de poem didactic, nu e în fond decît o adunătură de tablourĭ de idilă. Pe de altă parte uniĭ scriitorĭ aĭ timpuluĭ, sătuĭ de muncă destul de grea,—maĭ ales sub un astfeliŭ de regim poetic—a versurilor, preferară să dee idilelor aparenţa maĭ uşoară şi maĭ slobodă a romanuluĭ. Romanul idilic are o fizinomie spacială; e genul cel maĭ condamnabil din toate, şi acel care s-a răspîndit cu maĭ multă repegiune şi a cîştigat maĭ multe simpatiĭ în public. Stilul dulceag leagă capitolele prolixe ale uniĭ intrigĭ bine cunoscute; din loc în loc umpluturĭ copilăroase desăvîrşesc tabloul. Aşa a fost scrisă întreaga operă a luĭ Solomon Gessner, biet german cu apucăturĭ patriarhale şi inimă molie, care a izbutit să condenseze în aşa zisa „*Moarte a luĭ Abel*" toţĭ atomiĭ de sensiblerie bolnavă care pluteaŭ în aerul viciat al epoceĭ. Nuvela aceasta dizolvată într-un stil de protestant mistic, a dobîndit un succes european: traducerĭ numeroase aŭ făcut-o cunoscută îndată în străinătate, Franţa şi Anglia, unde ia pricinuit adevarate transporturĭ de entuziasm. Un ofiţer francez, om cu firea şubredă, care a murit tînăr încă de frigurĭ în timpul revoluţieĭ, şi-a dat astfeliŭ o sancţiune de sim-

patie personală pentru om, operilor sale, ș-a luat sarcina de a face pastișe din Gessner, pentru întrebuințarea zilnică a publiculuĭ de ceialantă parte a Rinuluĭ : rînd pe rînd, după fabulele sale, singurile din tot ce a scris el, care să maĭ pot citi astăzĭ, apărură vestitele sale romane ; *Numa Pompilius* și *Gonzalve de Cordoue*. Pentru așĭ face cineva o idee de popularitatea celuĭ dintîiŭ, e deajuns să spun, că prozaicul nostru compatriot, autorul „*Tragedieĭ*" saŭ, *Jalniciĭ întîmplărĭ a Moldoveĭ la 1821*" tragicul și el logofăt Alexandru Beldiman, a aflat cu cale să-l facă accesibil boerilor moldovenĭ, traducîndu-l saŭ maĭ bine *tălmăcindu-l* în romînește. Pentru a pricopsi și maĭ mult țara sa, același tacticos boer tradusese cu puțină vreme înainte pe lîngă Numa Pompiliŭ și nemuritorul săŭ model *Moartea luĭ Avel*. Carte trebuia să fie aceia de a văzut lumina cu slove chirilice și pe malurile Prutuluĭ, din atîtea romane gustate și pe la noĭ în vremea aceia singura *Paul et Virginie* a luĭ Bernardin din Saint Pierre și eloquenta protestare a doamneĭ Beecher Stowe, *Uncle Tom's Cabin* să bucurasă de aceiașĭ soartă, devenind „*Pavel și Virginia*" și „*Coliba luĭ moș Toma*". Ișĭ poate cineva închipui colosala reputație de care să bucuraŭ Florian și Gessner în apus, după acest singur fapt extraordinar. Și din marea de romane de același feliŭ, din suma de idile imitate după Virgil și Teocrit de viacul trecut, singure să maĭ susțin astăzĭ, prin limba numaĭ, idilele aceluĭ pe care Engleziĭ să îndărătnicise a-l lăuda încă, din obiceiŭ, Alexander Pope.

Tragedia ocupa singură scena teatrelor. De la Racine pînă la Campistron și la hibrida sa continuație, Leguevé, ia mersese devenind din ce în ce maĭ rigidă, maĭ vrajmașă orĭ căruĭ ideal străin, orĭcăriĭ inovațiĭ. Pe cînd alăturea cu dînsa singurul gen maĭ viŭ, alăturea cu romanul, comedia ișĭ alegea scene din viața zilnică, și dîndu-le haina maĭ comodă și maĭ naturală, a graiuluĭ de toate zilele, izbutea a face cîte-va opere cu adevarat originale și care vor rămînea totdeauna sub condeiul luĭ Baumarchais, al luĭ Ledaine și al luĭ Dancourt, tragedia rămîne nemișcată în pompa sa anacronică. Voltaire, venit după mariĭ clasicĭ, perde tot spiritul săŭ de reînoire în fața acestuĭ venerabil bloc pseudo-antic, tragedia și fără de nicĭ o revoltă, ișĭ pleacă fruntea sub jugul de fer al alexandrinuluĭ fără cezură, al celor

treĭ unitățĭ ale unuĭ Aristotel închipuit. Maĭ mult, el ajunse maĭ conservator decît aceĭ ce în viacul al XVII-lea strigaŭ contra *Ciduluĭ* care li să părea o piesă prea îndrăzneață, prea înafară de formule. Tragediele luĭ Voltaire sînt toate ce poate fi maĭ fără viață, și succesul lor momentan să datorește numaĭ faptuluĭ, că în dosul fiecăruia, sprijinind prin însemnătatea-ĭ trecătoare toate putregaiurile garderobeĭ clasice, să află ideia înflăcărată a lupteĭ contra unuĭ prejudițiŭ. Acele care sînt niște pure opere de artă, sînt producțiĭ de muzeŭ, cu o singură excepție, poate Zaira, în care totușĭ colțul de ureche al predicatoruluĭ să zărește puțin. In colo o mare uriașă de monotonie, care îngrozește pe cititorul rătăcit prin aceste ultime cărărĭ ale tragedieĭ franceze. Drama burgheză a luĭ Diderot e numaĭ un simplu incident fără însemnătate în mișcarea literară a timpuluĭ. Dryden și Otway, stăpînesc și după moarte scena engleză, de unde Shakespeare e depărtat cu groază, în aceste vremĭ de netulburată corectudine; Germania n-are încă o literatură saŭ are pe universalul și admiratul Gelbert, ceia ce e același lucru aproape, în Franța, după plastica expresie a luĭ Victor Hugo:

Sur le Racine mort, le Campistron pululle;

și alăturea cu Campistron, familia Crébillon, tată și fiœ împreună cu atîția iluștri de altă dată, adînc uitațĭ astă-zĭ. Operile lor eraŭ obiectul binevoitoarelor criticĭ ale unuĭ Hoffman, ale unuĭ Iony și azĭ ne prinde rîsul cînd videm pe însușĭ Lessing, părintele critic al literatureĭ germane, ocupînduse de pretutindenea recunoscutul Crébillon père!

Un moment, un om îndrăzneț a cercat să furișeze puțin pe Shakespeare în mințile Francejilor. Incercarea era primejdioasă: cu cît-va timp înainte cea maĭ înaltă expresie a spirituluĭ francez, Voltaire, vorbise cu atîta dispreț de marele dramaturg într-o prefață, încît a traduce pe Shakespeare era, cum am spus-o un act de curaj. Ducis a încercat-o și—fiind că e vorba de Ducis—observ că sînt silit să vorbesc adesea-orĭ de oamenĭ perfect necunoscuțĭ astăzĭ, dar care la sfîrșitul viaculuĭ trecut eraŭ înalțiĭ stăpînĭ aĭ literatureĭ franceze și chiar europene. Aceasta arată prețul adevarat al acesteĭ literaturĭ întregĭ. Ducis făcu decĭ acest pas hotărît, nu traducerea luĭ Shakespeare ar fi fost lapidat nenorocitul înaintea Teatruluĭ francez, ci *aranjarea* luĭ.

Cu cîţĭ-va anĭ înainte, Voltaire care găsia pe Sofocle prea barbar, îşĭ luase libertatea să-l supue la această ocupaţie favorită a timpuluĭ, aranjarea. Ducis a urmat exemplul patriarhuluĭ literatureĭ franceze. „*Hamlet*" s-a reprezentat, dar ce Hamlet? O adevărată minune de Hamlet! Corect îmbracat în versurĭ alexandrine, vorbind Ophelieĭ de *sa flamme*, evitînd pentru pudoarea urechilor publiculuĭ, orĭce butadă, pesimistă şi ferind pe gingaşele doamne ale timpuluĭ de o emoţie vătămătoare sănătăţiĭ, prin întreaga schimbare a sfîrşituluĭ, care degenerează într-o adevărată comedie. Şi aceia ce e maĭ frumos, e că publicul s-a supărat, acel public aĭ căruia urmaşĭ eraŭ să şuere pe Vigny pentru bisilaba *mouchoir*, criticiĭ aŭ strigat, şi bietul Ducis a plîns amar greşala de a să fi dus să caute în fundul obscurităţiĭ sale „pe burlescul" Shakespeare pentru al prezenta pe cel dintîiŭ teatru din lume, publiculuĭ „celuĭ maĭ luminat din Europa".

Maĭ răspîndit decît idila, maĭ original puţin decît tragedia, e al treilea epostas literar al zileĭ, poemul didactic. Aicĭ o paranteză: un poem didactic poate fi un admirabil lucru, poate ajunge la înălţimĭ uimitoare ca monumentul de granit al luĭ Lucreţiŭ. In acelaşĭ timp însă el poate cădea într-o platitudine de gazetă, să poate tîrî în şanţurile banalităţiĭ cele maĭ crase: atîrnă de la om şi de la alegerea subiectilor, ca orĭ-ce poezie şi maĭ mult decît orĭce poezie, fiindcă aicĭ aĭ ales un subiect prost, eştĭ perdut fără îndoială. Niminea în lume n-ar putea da scînteia vieţiĭ unuĭ poem asupra joculuĭ şah saŭ asupra chinineĭ şi s-aŭ scris în viacul al XVIII-lea pînă şi poeme de felul acesta. Reţeta lor e deplorabilă: toate sînt ţinute să înceapă cu o invocaţie după tiparul antic şi nu-ţĭ poţĭ opri zimbetul cînd vezĭ pe părintele Delille, suit pe picioroangele luĭ de emfază şi exclamînd pe tonul unuĭ Lucreţiŭ de melodramă

> Ouvrons donc, il est temps, une carrière nouvelle,
> *Philippe* m'encourage, et mon sujét m'appelle.

bucată unde „ il est temp" e un juvaer de necrezut, ceva „impayable" pentru a vorbi în limba poetuluĭ nostru. Vin îndată legiunile de alexandrinĭ şi potopurile comparaţiilor. Nicĭ-o legătură de altfeliŭ, subiectul e ales pentru a da prilej unuĭ oarecare număr de descrierĭ. Icĭ o grădină, dincolo o peşteră, maĭ încolo o floare, şi între ele puţin solida ţesătură, a uneĭ retorice vred-

nice de milă, în slăbăciunea eĭ. De la o bucată de vreme să cată înadins tot ce pare a fi maĭ puţin poetic, pentru a arata dibăcia autoruluĭ: după *la Navigation* a luĭ Esmenard, vom găsi poeme asupra medicineĭ, asupra şahuluĭ, precum Fontenelle a făcut dialogurĭ asupra pluralităţiĭ lumilor. Deodată lucrul pare destul de curioz fiind că în definitiv un poet cîntînd cazele tarcate ale unuĭ eşichier e ceva cu desăvîrşire neobişnuit în viacul nostru, cînd poezia spune altceva şi înseamnă altceva. Dar într-un timp cînd oamenii cugetă foarte puţin, orĭ ca Numa Roumestan a luĭ Daudet, cugetaŭ numaĭ convorbind; cînd *pasiunile nu există*, mărunţite cum sînt de apucăturile de salon, cînd prin urmare, un poet e numaĭ şi numaĭ un om care face versurĭ, lucrul să schimbă în cît mă priveşte, mă mir cum nu s-a găsit un descriptiv care să scrie un poem asupra cărămidărieĭ. Ar fi avut, pentru a vorbi limba epociĭ, foarte multe răsăriturĭ de soare, destule furtunĭ şi cîteva ploĭ, apoĭ acţiunea petrecîndu-se la oarecare înălţime, fenomenele acestea s-ar fi prezentat maĭ voiosŭ privirilor autoruluĭ.

Care sînt în rezumat caracterele de fond ale acesteĭ poeziĭ, fie ia tragedie orĭ idilă, poem dedactic saŭ odă? Cel dintîiŭ e jertfirea fonduluĭ înaintea formiĭ, nimicirea luĭ cu desăvîrşire înaintea eĭ. Al doilea *artificialitatea*. Nicăirea în operile luĭ Pope, ca şi în ale luĭ Delille, nu veţĭ găsi o vorbă caldă, un cuvînt venit din inimă, o personalitate care să plîngă saŭ să rîdă înaintea noastră, dar în sfîrşit o personalitate. Totul e falş îngheţat, mort. In valurile acestea de alexandrinĭ corecţĭ; nicĭodată omul nu să răsfrînge; veţĭ videa oglindindu-se şi în poeţĭ englejĭ destul de bine, cerînd cu milioanele-ĭ de stele, marea, frumuseţele primăvereĭ, tot ce veţĭ vrea, nicĭodată un sentiment omenesc, o durere, un zimbet. Oamenii aceştia sînt nişte aparate; ceia ce scriŭ eĭ, pare a eşi de la un centigraf. Nicĭ unul n-are inimă, toţĭ scriŭ fiind că vroesc să scrie şi măcar că n-aŭ nimic, dar absolut nimic de scris. Aceĭ care simt, sînt împedecaţĭ de propria lor estetică, de gustul dominant: un Gray e o rară, cu desăvîrşire rară esceptie; poetul liric al timpuluĭ e Jean Baptiste Rousseau, care fiind răce şi gol de ideĭ, nu poate face altceva decît poeziĭ de ocazie. Un om în această stare de spirit, posedînd un minunat aparat poetic, cunoşcîndu-şĭ bine şi limba şi prozodia, nu va putea să ur-

meze altă cale decît acela a descriptivilor saŭ imitatorilor de tragediĭ şi de idile antice.

Antichitatea aceasta, al treilea caracter al timpuluĭ, îĭ sterilizază pe toţĭ; nu maĭ pot avea nicĭ o cugetare, ci sînt absorbiţĭ în privirea estetică a modelelor. Totul va fi decĭ antic la dînşiĭ: personajiile în tragedie şi comparaţiile în ode, invocaţiile anacronice şi ridicole, aluziile mitologice. Stilul lor întreg va fi „copiat pe fereastă" după acel al poeţilor clasicĭ romanĭ, aceştĭ retoricĭ incorijibilĭ, între care luceafărul era Virgil, omul care jertfea două-spre-zece oare pentru chinuirea mizerabilă a două versurĭ. Legaţĭ de o formă moartă, eĭ sînt siliţĭ să împrumute un chip de expresie şi de cugetare, care nu era al lor, nicĭ al timpuluĭ. E o poezie străină şi fără legăturĭ cu terenul în care a luat naştere, o plantă parazită şi exotică, pe care cel dintîiŭ vînt venit a luat-o înainte ca pe o pană.

Romanticiĭ care le-aŭ venit în urmă, aŭ reînoit izvoarele poezieĭ sterile, lovind în veşnicele sale izvoare: adevarata natură şi inima omuluĭ. De amîndouă acestea, a fost străin viaculuĭ, al XVIII-lea, fiind că a văzut uneorĭ pe întîia, dar fără cea de a doua.

IV

Ceia ce caracterizază romantizmul, e că mişcarea literară n-are un focar unic, de unde ia să să întindă încetul pe încetul, sfărămînd una după alta cetăţuile străjuite de retorică ale clasicizmuluĭ în decadenţă. Deodată steagul renaşteriĭ poetice prin dependenţă şi personalitate, să rîdică cu un entuziazm nebun în Germania şi în Anglia. Vom videa maĭ departe care din aceste două patriĭ ale cugetăriĭ germane, a zguduit întîiŭ lumea literară prin puterea caldă a cuvîntuluĭ noŭ, cuvîntul de viaţă şi de încredere în sine, cel dintîiŭ romantic german încă e aproape contemporan cu regeneratoriĭ poezieĭ Engleze, lokiştiĭ. Cugetarea Europiĭ întregĭ fusese prea multă vreme înăduşită în această atmosferă de falş şi de artificial, care să răspîndise asupră-ĭ din Franţa luĭ Racine şi a rigizilor săĭ urmaşĭ; treziria eĭ să făcu în cîţĭva anĭ. După o perioadă în care literatura germană, care n-a capatat conştiinţă încă de adevarata eĭ cale, stăpînită de reprezentanţiĭ invaziuniĭ străine, al cărora cap e fabulistul şi poetul Gelbert şi

în care Anglia să perde în adorația figuriĭ slăbănoage a luĭ Pope, o nouă pleiadă de poețĭ apare întru-un chip strălucit: Wicland întîiŭ, care răscumpără primele sale pacate clasice prin ironia și gluma fină a celuĭ *Oberan*, care e legătura armonioasă a *Visuluĭ uneĭ nopțĭ de vară* cu *Orlando Furioso* a luĭ Ariosto, apoĭ curtea de la Weimar, cu ceĭ treĭ marĭ lucefirĭ aĭ cugetăriĭ și artiĭ germane: Schiller, Goethe și Lessing. In același timp aproape, Campbell, autorul poemiĭ didactice „Plăcerile speranțiĭ" (The pleasures of hope) pornește într-un adevarat pelerinaj artistic înspre țara, care scosese din adîncul măruntaelor sale acest strigăt de neatîrnare literară. In 1800 e la Hamburg, trudindu-se să dee de capăt filozofieĭ luĭ Kant. Dacă autorul *Criticeĭ rațiuneĭ pure* n-a cîștigat un adept în tînărul Englez, pentru care marele cugetător nu răscumpăra greutățile formiĭ sale prin noutatea ideilor, călătoria luĭ în țara luĭ Wicland, i-a zguduit pînă în temelie ideile estetice. Emfaticul și obscurul de altădată perdu gustul invocațiilor către o muză fosilă și acel al epizoadelor răzlețe menite să atragă simpatia cititoruluĭ pentru poemul întreg. Poema sa precedentă, să deosebia prin bucățĭ, ca plîngerea pentru Kosciusko, cărora nu le lipsia nimic alta decît despărțirea lor de corpul greoiŭ al poemuluĭ didactic, pentru a deveni niște minunate bucățĭ lirice, spontanee și călduroase. După întoarcerea sa în țară, apărură, ce e dreptul pentru întîia oară „Plăcerile speranțeĭ": dar ele nu-șĭ maĭ aflară păreche în opera autoruluĭ: bucata următoare în timp „*Gertruda of Wyoming*" e deja foarte aproape de o baladă, gen literar romantic de care nu să deosebește decît prin lungimea sa: criticiĭ o prețuiră maĭ puțin veșnic înaintea ochilor cu podoabele căutate ale plăcerilor. Campbell nu-șĭ perdu însă nădejdea și apariția „*bătălieĭ de la Hohenlinden*" inaugurează pe deplin și într-un chip demn intrarea sa în tabăra romantizmuluĭ englez.

Cazul literar a luĭ Campbell e cu desăvîrșire deciziv. Un poet crescut în apucăturile școliĭ vechĭ, ale căruia opere dintîiŭ sînt croite după procedările și rețetele clasice, e convertit cu o repegiune neînchipuită la credința nouă și divine unul din ceĭ maĭ convinșĭ romanticĭ aĭ țăriĭ sale. Incă Coleridge începuse să scrie piesele sale de tinerețǎ și unele dintre ele sînt departe de a fi de desprețuite. Același Coleridge va înaugura maĭ tîrziŭ sa-

tirile politice prin oda sa revoluţiei franceze şi va pune în obscura sa *Christabel* şi în *Povestea bătrînului marinar* temeliile romantizmului fioros şi fantastic, ale direcţiei literare reprezentate de Uhland şi Bürger (mai ales în *Lenora* sa) în Germania, şi care va apune pentru totdeauna în mijlocul dezgustului cititorilor, după desfrînările de imaginaţie monstruoase ale lui Edgard Poë. La 1803 încă, apare un volum întreg de versuri romantice ale lui Coleridge; printre ele să află sonetul către Schiller C XV, scris cu prilejul reprezentării „*Hoţilor*" acestuia. E o admiraţie estetică pentru marele poet german, care i se pare lui, după ultima-i operă, un „bard îngrozitor în sublimitatea sa"; ar avea să-l vadă o clipeală în tăcere ş-apoi să cadă într-un plîns estetic. Işi poate închipui cineva feliul cum această poezie nouă, a cuprins inima cititorului, ce înrăurire imensă a căpătat ia asupra închipuirii lor, pentru a da naştere la asemenea imnuri de o adoraţie, care să apropie de acea a credinciosului medieval, înaintea celui veşnic stăpîn şi pretutindenea aflător.

Volumul lui Coleridge e din 1803, Wordsworth scrisese la această epocă „*Schiţele descriptive*" (descriptive sketches) şi *O primblare în amurg* (Evening Walk), adevarate manifeste în favoarea romantizmului. Pe cînd Coleridge să cufundă din ce în ce mai mult, în valurile întunecoase şi livide ale supranaturalului, răscolind în negurile fantasticului şi scriind îngrozitele-i legende, unde corăbii fermecate să primblă fără vînt pe o mare fără valuri. Sub un cer de plumb purtînd peste întinderile moarte pe bătrînul marinar, ucigaşul albatrosului, unde vrăjitoarele farmecă în adîncirile codrilor înoptaţi, cu mîngîitoarele lor glasuri. Wordsworth trecînd mai departe decît romantizmul, ajungînd pînă la estetica realizmului, decretează dreptul de cetăţănie a tuturor lucrurilor faţă cu poezia. Aceasta e în inima poetului; e semnul special pe care totdeauna şi fatal el va trebui să-l pună pe tot ce-i va izvorî din creer; subiectul în sine e indiferent. *Poetul poetizează*: nici un lucru poetic nu există, pînă nu va trece prin prizma auritoare a poetului; el răsfrînge asupra-i ca o aureolă lumina arzind în lăuntru-i. Precum raza soarelui nu alege nourul prin care reflectîndu-şi strălucirea, va întinde peste cerul umed arcul feeric al curcubăului, tot aşa poetului puţin îi pasă de locul pe care-l ocupă în scara lucrurilor subiectul pe care-l înalţă la el, în loc

să să coboare la dînsul, era o lovitură enormă pentru vechile regule, pentru întreaga poezie a urmaşilor luĭ Pope, care din oceanul lucrărilor şi funcţiilor putînd fi cîntate, cerneaŭ cu o naivă încredere grîul din neghină, şi alegeaŭ din mijlocul vulguluĭ subiectelor suma răstrînsă a celor nobile, susceptibile de a deveni frumoase, fiind de poetică prin propria lor natură. In „*Lyrical ballads*“, publicate la 1799 cu Coleridge, devenit prietinul săŭ şi tovarăşul săŭ de luptă, pe cînd acesta alesese ca parte a luĭ tulburea lume asupra naturaluluĭ, Wordsworth îşĭ propunea să dovedească teza luĭ favorită arătînd poezia ascunsă în actele vieţiĭ celeĭ maĭ banale. Şi fiind că era un poet mare şi un mare cugetător, a izbutit, fără a convinge de altfeliŭ pe nime. Totuşĭ entuziastul iubitor de independenţă care a scris aceste două versurĭ:

„Pentru mine cea maĭ mică floare care să deschide, poate să-mĭ dee
„Cugetărĭ prea adîncĭ, adesea pentru lacrimĭ“

a fost un regenerator pentru poezia engleză, unul din ceĭ ce i-aŭ lărgit maĭ mult orizontul deschizîndu-ĭ perspective nesfîrşite. Dacă teoria luĭ e adevărată, e altă chestie: necontestat că un poet mare înalţă orĭce atinge şi că mîlul în care-şĭ coboară chiar inspiraţia, să acoperă cu parcele de aur. Cu cît poetul va fi maĭ adînc, cu cît cugetarea luĭ va fi maĭ puternică, cu atîta el va urmări maĭ departe lanţul nesfîrşit de cauze, în care fiecare aparenţă a natureĭ, fiecare faptă omenească nu e decît un inel. Pe cînd omul obişnuit să mărgineşte la singura sensaţie, el va străbate cu ochiĭ treptele nesfîrşite care leagă atomul de luceafăr şi ceia ce pentru alţiĭ e slovă moartă, pentru el va fi pretextul uneĭ lumĭ întregĭ de gîndurĭ. Nu maĭ puţin adevarat însă este că pentru unul şi acelaşĭ om, cu tot altceva are să fie apusul pentru vecie al uneĭ stele şi cu totul altceva o picătură de ploae pe nisip. Wordsworth nu s-a gîndit la aceasta şi multe din cele maĭ frumoase bucăţĭ ale luĭ, păcătuesc prin micimea microscopică a subiectelor şi ceia ce e maĭ trist, în loc de a să folosi de ele ca de un simplu pretext pentru o înălţare a minţiĭ în lumĭ maĭ înalte, poetul insistă asupra lor, aşa cum sînt şi cum oricine le poate videa; el să micşurează pe sine pentru a putea fi la acelaşĭ ni-

vel cu ele. Şi pentru iubitorii banalului poetic, ca Wordsworth şi Coppée, frumosul e foarte aproape totdeauna de vulgar şi nesemnicător.

Lovitura însă pe care excesiva teorie a luĭ Wordswortd a dat-o scoaleĭ clasice, e dintre cele maĭ puternice. Alegînd jocul de şah orĭ grădinile ca subiect al poemilor lor didactice, scolariĭ luĭ Pope şi aĭ luĭ Delille păreaŭ a să plînge de lipsa altor teme originale. „Nimic noŭ sub soare" părea a fi fondul cugetăriĭ lor cînd să coboraŭ la asemenea subiecte excentrice şi curioase. Autorul „Primblăriĭ în amurg" arătînd partea de poezie pe care pretutindenea şi în lucrurile cele maĭ umilite ochiul adevaratuluĭ poet o descopere, a pus în lumină faptul că, dacă poezia engleză stătea pe loc, aceasta să datoria numaĭ poeţilor. Orĭcît de frumoasă ar fi natura, ia nu poate veni singură să să zugrăvească pe hărtie şi lipsia omul care să îmbrace în cuvinte infinita varietate a colosaleĭ sale bogăţiĭ, lipsia o inimă şi o privire de poet în scoala cîntăritorilor de silabe şi făuriturilor de epitete. Cînd aŭ venit romanticiĭ, lucrul s-a schimbat şi înflorirea bogată a întregiĭ literaturĭ poetice Europene, a aratat destul de bine că nicĭ odată subiectul poetic nu lipseşte poetuluĭ.

Wordsworth n-a avut niciodată o mare celebritate. Limba iĭ destul de grea, înălţimea la care să ţine totdeauna, filozofia sa adîncă şi dispreţul săŭ veşnic pentru renumele zgomotoase, l-aŭ împedicat de a străbate în lumea cititorilor obişnuiţĭ. Maĭ tîrziŭ ideile sale politice de un conservatorizm sălbatec, ura adîncă pe care a dobîndit-o în potriva revoluţiilor după ce a văzut bălţile de sînge şi de glod, în care să tăvălea revoluţia franceză în delir, revoluţia pe care pusese şi el atîta speranţă de regenerare la început, în toleranţa luĭ faţă cu ideile străine, faţă cu orice concesie făcută cererilor populare, fie ele tot aşa de drept ca liberarea de sub un jug neomenos a catolicilor irlandejĭ, intoleranţă, care-l făcea să tăgăduiască la bătrîneţă talentul uneĭ scriitoare, pe temeiul că face parte din nu ştiŭ maĭ care asociaţie religioasă, contribuiră încă la această îndepărtare a luĭ de public. Cu cît însă era maĭ puţin simpatic maselor, cu atîta maĭ preţuit era în cercul poeţilorc ontemporanĭ, care-l priveaŭ —şi cu dreptate,—ca cel maĭ mare dintre romanticiĭ englejĭ. Coleridge nu vorbea de el decît

cu un adînc respect pentru talentul luĭ înalt şi pur, în toată viaţa-ĭ, el a fost numaĭ; cum zice un biograf al săŭ „un poet pentru poeţĭ“, cu atîta maĭ nepopular, cu cît zborul i să îndrepta maĭ sus. De aicea şi înrîurirea luĭ însemnată asupra ideilor estetice ale *lokiştilor* şi partea hotăritoare pe care a luat-o în închegarea fizonomieĭ speciale a romantizmuluĭ englez.

Alăturea cu poeţiĭ pomeniţĭ maĭ sus, deosebit prin imaginaţia sa roditoare, prin versu-ĭ curgător şi dulce, fără multă filozofie şi lipsit de orĭce viderĭ asupra lumiĭ, dar desemnînd cu o mînă hotărîtă contururilor ferme ale creaţiunilor sale eroice, Southey, autorul *Ioaneĭ d'Arc* şi a luĭ *Madoc*, pune temeliile poemuluĭ istoric, aceleĭ exploatărĭ a viaculuĭ de mijloc, aceleĭ iubirĭ pentru naivitatea războinică a timpurilor legendare, care formează unul din caracterele romantizmuluĭ. Nicĭ poezia sa însă, nicĭ acea de o rară perfecţie de formă şi de o melancolie dulce, a luĭ Charles Lamb, n-aŭ putut ajunge vreodată la reputaţia poezieĭ ţărăneştĭ a scoţianuluĭ Burns.

Burns oferă priveliştea curioază a unuĭ poet formîndu-se singur din jalea tînguirilor de la munte, din groaza acelor poveştĭ care lasară pentru totdeauna asupră-ĭ dureroasa lor întipărire, din visările luĭ singuratice la coarnele pluguluĭ, în văile ţăriĭ stîncoasă a Highlanderilor. Şi ceia ce e însemnător, e că poetul fără modele, cel maĭ *interior* şi maĭ puţin stăpînit de influenţa stranie e un romantic. Născut în sărăcie, pe vreme de iarnă, într-o colibă răzleaţă, copilăria luĭ nu e hrănită decît cu cărţĭ rare, o viaţă a luĭ Hanibal, istoriĭ scoţiene. Din cînd în cînd o bătrînă sfătoasă desfăşura înaintea copiluluĭ ţara de feerie sălbatecă în care închipuirea populară-şĭ pune pretutindenea eroiĭ. O iubire pe cîmp, în mijlocul obositoareĭ muncĭ a secereĭ, fragmente din spectatorul luĭ Addeson, poeziile luĭ Pope sorbite în fugă între greblă şi sapă, sînt evenimente pentru tinereţa luĭ fără bucurie.

La 1768, deodată volumul poeziilor sale, viaţa luĭ întreagă şi toată inima luĭ, aŭ un succes monstru: toate cărţile să vînd într-o lună. Omul îşĭ perde ehibrul vieţiĭ luĭ de muncă, începe o intrigă de dragoste, care să continuă prin fuga amîndurora şi să mîntue brusc prin moartea iubiteĭ luĭ, trăsnindu-l în plină fericire ca o lovitură de măciucă, o viaţă nestatornică şi zbuciu-

mată, întreruptă un moment de cumpararea dezastruoasă a unuĭ petec de moşie, pe care, dezgustat de munca mînilor, îl părăsăşte pentru stradele Edimburguluĭ, o moarte de bătrîn în sfîrşit, abia la mijlocul vrîsteĭ, uzat, cu creerul secat de gîndurĭ şi capul greŭ de necazurĭ, simţind un enorm dezgust pentru viaţa-ĭ întreagă apăsîndu-ĭ pe inimă,—iată sfîrşitul acestuĭ traĭ de neechilibrat. Poeziile sale să răspîndeaŭ în acest timp pretutindedenea, creînd un neauzit curent de simpatie pentru autorul lor, ajutînd la izbînda apropiată a romantizmuluĭ. Eraŭ printre bucăţile cuprinse în volumul din 1768, poeziĭ de o energie sălbatecă, de e ironie amară în potriva celor ce strivesc şi impilă alăturea cu imnurĭ curate de un protestantizm mistic şi adînc. Satiric şi crud în muşcăturile luĭ, de un *humour* tot aşa de aprig ca vîntul care frînge braziĭ pe creştelul munţilor ţăriĭ sale de naştere, multiplu în manifestările unuĭ fond poetic Shakesperean, verva luĭ a deschis marĭ porţile favoareĭ publiculuĭ pentru romanticiĭ culţĭ, pentru meta-fiziciĭ nouroşĭ şi autoriĭ de balade, care veniră în urmă, şi mărind deschiderea făcută în zidurile clasicizmuluĭ de voinicul lor predecesor, luară fără multă greutate cetatea pedantă a retoriceĭ.

Cum să vede izbînda a fost destul de uşoară în Anglia: dacă amatoriĭ clasicităţiĭ ceĭ ce admiraŭ corectitudinea luĭ Pope şi versurile luĭ Dryden, izbutiră să descrediteze pe Wordswosth, care din parte-ĭ nu făcea nimic pentru a să impune şi a-şĭ cîştiga locul curent, Burns şi *lokiştiĭ* după dînsul învinseră uşor prin varietatea poezieĭ lor şi viociunea eĭ, acea rezistenţă instinctivă pe care cititoriĭ o opun totdeauna uneĭ mişcărĭ nouă în literatură. Pe cînd, cum vom videa maĭ departe în Franţa clasicomaniĭ răzimaţĭ pe centrul lor de acţiune, academia, vor ţinea multă vreme în frîŭ pe tineriĭ din jurul luĭ Hugo şi să vor mănţinea singurĭ în acest adăpost din urmă fulgerînd contra criticilor şi barbarilor, în Anglia rîdicarea steagurilor fu urmată foarte răpede de o biruinţă desăvîrşită. Aceasta a fost de sigur un bine şi pentru cititorĭ şi pentru aderenţiĭ scoaleĭ nouă de poezie. Pentru public a fost un bine, fiind că tranziţia s-a făcut uşor şi pacĭnic fără acea periodă de nesiguranţă care întovărăşeşte revoluţiile literare ca şi cele politice; pentru poeţĭ fiind că n-aŭ fost aduşĭ de aprinderea lupteĭ, să-şĭ aducă pînă la exces teoriile şi să forţeze pînă la dezgust

cruditatea colorilor. Nicĭ un Théophile Gautier n-a strigat contra luĭ Dryden, Racine al Anglieĭ, ducînd asprimea osîndeĭ contra luĭ pînă în a-ĭ tăgădui orice altă însemnătate literară, decît un frumos alexandrin cu cezură, unul singur însă. Nicĭ un caracter bătăios în aspectul general al renaştiriĭ engleze. Southey dezvoltă marile sale tablourĭ de lupte şi de descoperirĭ, de la pustiile Americeĭ pînă la curtea luĭ Carol al VII-lea. Coleridge făureşte sonete fără greşală, pe cînd Wordsworth străbate peste lanţul cauzelor, înălţindu-se în lunile neguroase şi răcĭ ale vîrfurilor metafizicĭ.

V

Din toată această îmbelşugată producţie a romantizmuluĭ englez, singur Burns e cu desăvîrşire personal, singur el n-are nicĭ o legătură intelectuală şi trăeşte din propriul săŭ teren. Lipsa de o cultură maĭ înaltă, înstrăinarea luĭ de orice frumuseţĭ ale arteĭ, în mijlocul severeĭ naturĭ a ţăriĭ sale, a făcut din el un poet fără seamăn în toată literatura modernă, un adevărat act antic dintre aceĭ îndepărtaţĭ fiĭ a Ionieĭ, care revărsaŭ în armonia exametruluĭ eroic bogata comoară de basme, purtînd din gură în gură vitejiile luĭ Achil, înţeleptele sfaturĭ ale luĭ Odiseŭ. Fără să ating încă chestia *descendinţiĭ literare* a romantizmuluĭ, de care mă voiŭ ocupa maĭ departe, ceĭ dintîiŭ romanticĭ englejĭ, dacă n-aŭ derivat pe deplin din romantizmul german şi *numaĭ* din el, aŭ atîtea relaţiĭ şi potrivirĭ cu dînsul, încît să poate afirma că fără Klopstock şi Schiller n-am fi avut nicĭ protestantizmul filozofic şi optimizmul îndăretnic al luĭ Wordsworth, nicĭ poemele medievale ale luĭ Southey. Campbell, cum am văzut, datoreşte Germanilor despărţirea luĭ definitivă de aparatul poetic al clasicizmuluĭ. Wordsworth şi Coleridge făcură şi eĭ pelerinajul la Hamburg, unde întîlniră pe acel a căruia înrîurire mistică răscolise cugetarea Europeĭ întregĭ, pe blajinul şi patriarhalul Klopstock. Călătoria în Germania ajunsese pentru pleiada de poeţĭ englejĭ care să rîdica, atuncĭ acelaşĭ lucru ca în lumea romană, împărtăşirea cu frumuseţele arteĭ şi literaturiĭ greceştĭ, pe propriul eĭ teren de obîrşie, la Atena. Sentimentul de înrudire firească între cele două popoare întăria maĭ mult încă aceste legăturĭ, care nu încetară de a li stăpîni literatura pînă mult după strigătul de revoltă de la sfîrşitul viacului trecut, cînd să făcuse loc generaţieĭ tinere, idealizmuluĭ nouros, pesimizmuluĭ aristocratic al luĭ Shelley,

monologuluĭ indignat al luĭ Byron. Imitația franceză, care pornită de la Racine, produsese pe Pope, era un jug pentru cugetarea engleză ; admirația pentru școala germană rămăsese totdeauna mărginită numaĭ la influență, fără a trece la copiare. Tipicul pedant al pseudo-clasicilor înăduşise orice neatîrnare literară, ajunsese să sfarme amintirea vremurilor de originalitatea măreață ale luĭ Shakespeare și predecesorilor săĭ dramaticĭ: Germaniĭ razamațĭ pe independența deplină a scriitoruluĭ, care înainte de a compune, nu întreabă nimic alt decît propria sa inimă, nu puteaŭ pretinde niciodată la o supremație intelectuală așa de împovorătoare și de nenorocită ca acea franceză. Cele două școlĭ romantice primitive, școala franceză, vom vedea-o, veni mult maĭ tîrziŭ, merg alăturea, întărindu-se încurajindu-se la luptă, fără a căuta să să stăpînească.

Romantizmul englez e o operă colectivă; pe malurile Rinuluĭ trezirea din întunericul pletitudineĭ clasice e opera unuĭ singur om, Klopstock. In ce împrejurărĭ să găsia societatea și literatura germană—germană dacă să poate vorbi de o litiratură germană pe acea vreme—la venirea cîntărețuluĭ luĭ Hristos, și începătorul uneĭ mișcărĭ literare nouă ?

De cînd Ludovic al XIV-lea îngenunchiase Europa întreagă înaintea luĭ, sprijinindu-se pe agonia Spanieĭ, pe venalitatea luĭ Carol al II-lea și a parlamentelor engleze, stabilindu-se și împedicîndu-șĭ acțiunea reciproc, pe bucățirea fostuluĭ odată mare, Imperiŭ German; de cînd un singur stat monopolizase cîrmuirea Europeĭ întregĭ, prin puterea uneĭ oștirĭ superioare și lațurile fine ale uniĭ diplomațiĭ viclene, un singur gust cuprinsese Apusul întreg. Soldațiĭ și curteniĭ Regeluĭ-soare adusese în urma lor obiceiurile lor de cugetare și limba lor; amîndouă să răspîndiră pretutindenea cu o repeziciune uimitoare. La sfîrșitul viaculuĭ al XVIII-lea nicĭ o rezistență națională nu să maĭ împotrivește năvălirii limbiĭ franceze, literaturiĭ franceze, gustuluĭ francez. Caterina a II-a, scrie în ton de madrigale luĭ Voltaire, răscumpără biblioteca luĭ Diderot, ocupă ceasurile de odihnă pe care i le lasă intrigile și plăcerile-ĭ de suverană orientală și pe jumatate aziatică, rotunzind o perioadă franțuzască, potrivind rimele uneĭ micĭ epistole după ultima modă pariziană. Supremația politică încetase haosul voluptos al Regențiĭ, domnia leneșă și fără vlagă a luĭ

Ludovic al XV-lea, permisese creşterea răpede a Prusieĭ, dăduse voe Englejilor să scape din lanţurile diplomatice de la Versailles. Influenţa literară care să infiltrase maĭ greŭ, dar să ţine maĭ statornică în locul unde prinde rădăcină, mergea întărindu-se din ce în ce maĭ mult; capetele eşisă de sub jug, inimile rămăsese roabe gustuluĭ străin.

Efectul a fost deplorabil: dacă Anglia păstrează încă destulă sevă poetică, destulă independenţă artistică pentru a da o direcţie maĭ sănătoasă modeĭ clasice; Germania e perdută, gîndirea eĭ să nimiceşte pentru o sută de anĭ întreagă, în faţa străluciriĭ intelectuale a năvălitoruluĭ.

Apar atuncea contrafacerile într-o germană îndoioasă, ale acelor opere care să citeaŭ pretutindenea, aţîţînd entuziazm nebun pentru „ţara lumineĭ, unica patrie a literilor şi artelor", eleganta şi prozaica Franţă. Hagedorn şi Gelbert să înjugă de bună voe după carul de triumf al unor nenorociţĭ de felul luĭ Crébillon saŭ celebruluĭ săŭ rival, Campistron; Lessing încă nu poate vorbi, după cincĭ-zăcĭ de anĭ de literatură naţională decît cu un oarecare respect de cel dintîiŭ, ale căruia tragediĭ croite cu duzina după o reţetă infailibilă şi consfinţită, urmaŭ a să reprezenta în mijlocul aplauselor pe scenele teatrelor germane. In schimb, încurajările de dincolo de Rin nu lipsesc ceteĭ puţin ambiţioase a imitatorilor recunoscuţĭ. Gellert are plăcerea să să vadă tradus în franţuzeşte, ajuns universal prin singur acest fapt; la moartea luĭ, culegerea de scrisorĭ ale luĭ „Monsieur Gellert" tradusă cu o lungă introducere lăudătoare, găseşte trecerea în ţara unde bietul Solomon Gessner era o celebritate literară exotică, numărînd admiratorĭ şi creînd şcoală. Dacă Doamna de Staël, începătoarea uneĭ critice maĭ umane şi maĭ personale, după frazele unflate ale luĭ Laharpe, vorbeşte cu un oarecare dispreţ de operile luĭ Hagedorn, Weiss, Gellert şi compania, dacă pentru dînsa îngrijitul şi înstrăinatul lor stil nu e nimica altă decît „un français appesanti" nu tot astfeliŭ credea tabăra clasică, unde palida răsfrîngere a clasicizmuluĭ francez era cît să poate de preţuită.

Ceia ce era maĭ frumos în această adevarată sinucidere literară de bună voe a unuĭ popor, e că între model şi ceĭ ce să trudiaŭ să-l copieze nu există nicĭ o asemanare naturală. Işĭ poate închipui cine-va silinţele pe care şi le dădeaŭ aceştĭ blajinĭ

Teutonĭ, cu închipuirea lor bogată şi poetică, îmbelşugată în creaţiunĭ fantastice şi nouroase, cu inima lor visătoare şi cultul lor mistic pentru iubire, cu înălţările lor extatice cătră un Dumnezeŭ protestant, nehotărît şi perdut în neguri, pentru a-şĭ frînge aripile, a-şĭ banaliza vioiciunea felurită a spirituluĭ şi a să reduce, în ciuda atîtor însuşirĭ alese, la munca de salahor poetic, de ascuţitor de săgeţĭ spirituale, de socotitor al efectuluĭ uneĭ inversiunĭ fericite. Cel puţin cînd Racine imita pe Sofocle era vre-o asemanare între temperamentele lor; întîiŭ că poetul francez videa un Sofocle în togă, foarte deosebit de adevaratul tragic grec, care nu făcea războiŭ aşa de aprig cuvintetor şi întorsăturilor de fraze vulgare, şi apoĭ, imitînd pe acel Sofocle, redus la un Seneca, era tot spiritul roman de amîndouă părţile, acel spirit, serioz şi iubitor de soliditate, clădînd pe un spaţiŭ răstrîns opere puţin înalte şi felurite, dar în care toate proporţiile aŭ neschimbatul lor raport numeric şi din care viacurile care trec nu mută o piatră orĭ un grăunte de nisip. Francezul de pe timpul luĭ Ludovic al XIV-lea e tot latinul practic şi fără imaginaţie, puţin potrivit pentru poezie, maĭ ales pentru poezia lirică, unde trebue să zborĭ larg şi sus, dar minunat meşteşugar al frazeĭ prozaice, unde fiecare silabă e ca o piatră de boltă, neapărat trebuitoare pentru soliditatea întreguluĭ, care fără dînsa să prăbuşeşte la pămînt. Ochiul luĭ, orb pentru lumile de feerie şi de taină, în care trăeşte omul nordic, Germanul, vede lămurit în afară, îţĭ păstrează în minte cu o intensitate luminoasă, cele maĭ micĭ contururĭ ale lucrurilor, faptele cele maĭ mărunte ale indivizilor, pe temeiul cărora apoĭ reconstitue liniştit şi fără tulburare, cadrul întreg, caracterul omenesc deplin. Precum sub soarele ferbinte al ţărilor de miazăzĭ, în văzduhul curat şi limpede, contururile să desfac lămurit şi ferm în dauna colorilor, a cărora putere, o soarbe lumina şi astfeliŭ, cam fad şi fără multe podoabe, dar corect şi puternic, opera latinuluĭ să rîdică, impunătoare în imobilitatea sa. Luaţĭ însuşirile acestea moştenite ale Francezuluĭ clasic şi veţĭ înţelege cum sub înrîurirea uneĭ forme, în care recunoaşte propriul săŭ spirit de ordine şi de corectitudine impecabil, el a creat tragedia modernă ca gen favorit al săŭ şi s-a menţinut în ia. Tragedia aşa cum aŭ înţeles-o Racine şi Corneille, cere două lucrurĭ singure: forma fără de cusur, curăţită de orĭce vegetaţiĭ parazite,

de orĭce eflorescenţe lăturalnice, redusă la util şi maĭ mult încă, la neapărat, şi alăturea cu dînsa, ca unică însuşire de fond, viderea distinctă şi adequată a unor categoriĭ primare ale caracteruluĭ omenesc. Aceasta într-o intrigă foarte slabă din cale-afară de simplă şi de uşoară, dacă să poate chiar, dată de vre-o legendă mitologică: fiind că, cum am spus-o, latinul n-are imaginaţie, el raportă ceia ce vede, niciodată rolul de creator nu i să şede. Personajiile sînt decĭ nişte categoriĭ generale, tiranul, linguşitorul, amorezata, în tragedie; zgîrcitul, lacomul, şiretul în comedie. Fiind că şi aicea degradaţiile de coloare în care pătrunde spiritul de analiză al omuluĭ de la Nord, îĭ sînt refuzate luĭ, care să fereşte totdeauna de caracterele intermediare, de efectele delicate de umbră, pe care nu le vede. Şi în faţă cu această tragedie înfloritoare, nicĭ-o singură poezie lirică, nicĭ-o descriere poetică maĭ îmbelşugată. Credincios spirituluĭ clasic, Francezul luĭ Racine nu vede în natură decît pe om, restul n-are nicĭ-o însemnătate pentru dînsul decît întru-cît i-ar putea sluji de cadru. Descrierea însufleţită de un sentiment, de o idee maĭ mare nu să împacă niciodată cu feliul spirituluĭ săŭ: singura descriere încercată e acea a luĭ Delille, tot ce poate fi maĭ plat, maĭ prozaic şi maĭ dezgustător.

In faţă cu această disciplină greoae pentru spiritul săŭ de libertate şi de neatîrnare, Germanul trebue să să despartă de natura sa întreagă. Fiinţă interioară, trăind cu ochiĭ întorşĭ în lăuntru, descoperind adeseaorĭ comoare întregĭ în această lume totdeauna nouă şi neesplorată, el e osîndit de retorică să nu facă o singură poezie lirică, unde să poate da o formă strălucitoare valuluĭ de cald, de simţire care-ĭ mistue peptul. Darnic de aer mult şi de întinderĭ largĭ,—de aceia „maĭ multă lumină“ pe care Goethe o cerea în clipa morţiĭ,—el e silit să calce pe loc, lucrînd la desăvîrşirea maniacă a unuĭ vers răsunător. Despreţuind forma pentru formă, fanatic al ideiĭ multiple şi prozaice al sistemelor cu aripĭ colosale, el e ţinut la pămînt de proza îndărătnică şi sacă a unuĭ stupid poem didactic. Legat de estetica strîmtă al uneĭ tragediĭ; el renunţă la acele planurĭ apocaliptice, cu amestecurĭ din cele maĭ bizare şi maĭ grele de închipuit, unde inspiraţia să coboară învîrtejîndu-se din înălţimile răcĭ ale ideeĭ pure, la împrejurările vieţiĭ obişnuite, unde rîsul bufonuluĭ răsună

în mijlocul aeruluĭ furtunos al situaţiilor tragice,—planurĭ care sînt în sîngele şi în inima luĭ.

Făcut pentru a împlini alergarea nebună din „Faust“ estetica pe care o adoptă, îĭ pune ca model înaintea ochilor liniile severe şi stilul plat al tragedieĭ, obrăznicia rafinată, spiritul cu perucă al madrigalelor. Şi fiind că în aceiaşĭ vreme, poporul acesta are o putere de muncă uriaşă, el să îndărătniceşte la această muncă pentru care nu să simte chemat şi care-l duce la neputinţa literară şi la ridicul. O milă adîncă te cuprinde cînd vezĭ pe toţĭ aceştĭ nenorocițĭ, care în definitiv aŭ ceva în inima lor, căutînd în creerul lor refractar, o glumă cu efect, o ironie uşoară. Maĭ niciodată eĭ nu izbutesc: dacă Wieland scrie „Oberon“, cu intenţia evidentă de a fi cît să poate de francez, de a-şĭ bate joc cît va putea maĭ mult de cititorĭ şi de planul săŭ, dacă pe alocurea el pare că reuşeşte, e o neînţelegere la mijloc. Nu e gluma luĭ nicĭ gluma luĭ Tarny, nicĭ spiritul luĭ Voltaire; bufonăriile nenumărate, afectaţia de uşurătate, fără a fi silită,—fiind că Wieland are acel spirit pe care-l caută cu atîta trudă,—aŭ un aspect fantastic, un aer de feerie selbatică. Intr-un salon din viacul al XVIII-lea, într-o societate de oamenĭ de lume, înţelegîndu-se printr-o aluzie neobservată, vorbind pe jumătate, prin accent maĭ mult decît prin vorbă, prin subliniare decît prin expresie, aruncînd săgeata uneĭ glume uşoare care ajunge la ţintă ca fulgerul fără să trezască în eleganţiĭ ascultătorĭ decît o imperceptibilă mişcare a buzelor rase „*Oberon*“, ar face efectul uniĭ furtunĭ zbucnind, în mijlocul satinuluĭ şi aurăriilor unuĭ pavilion de grădină cîntat de Delille. E o altă rasă şi un alt aparat intelectual; în haina aceasta împrumutată, iluzia asemănăriĭ poate ţinea o clipeală; la o mişcare maĭ puternică însă, galoanele de fir să sfarmă şi haina de catifea şi de cordele pocneşte sub muşchĭ. Germania n-a putut sta sub această tiranie decît în timpul stăpîniriĭ mediocrităţiĭ eĭ literare: îndată ce s-a ivit un om cu talentul maĭ puternic, zăbrelele retoriciĭ clasice aŭ căzut de la sine şi aceasta fără ca omul să fi gîndit măcar la zguduirea lor.

Tipărirea *Messiadeĭ* luĭ Klopstock începu pe la 1751. Autorul, temperamentul cel maĭ liniştit şi maĭ puţin revoluţionar de pe lume, făcea parte din ceata de tinerĭ, care în jurul uneĭ reviste, a căreia acţiune pentru reînvierea literaturiĭ germane e incalcu-

labilă, vestita „*Bremische Beiträge*“, pornise fără a face mare zgomot și fără a pune înainte munțĭ întregĭ de teoriĭ și de polemice, pe calea sigură totdeauna a independențiĭ literare. Polemistul scoaleĭ, care cuprindea pe mulțĭ fugarĭ aĭ clasicizmuluĭ, ca Gelbert, era aiurea : elvețianul Bodmer puse chestia pe terenul de înrudire a Germanieĭ cu limba aceluĭ popor care întrecîndu-ĭ cu mult în literatură, produsese deja colosalele opere ale unuĭ Shakespeare și Milton. Nesigurĭ încă de ceĭ dintîĭ pașĭ pe care-ĭ făceaŭ pe un teren neumblat încă, Germaniĭ nu să încumetaŭ a-șĭ croi singurĭ cararea literară și să mulțămiaŭ a înlocui o imitație cu o alta maĭ potrivită, prin natura modelelor, cu însășĭ firea poporuluĭ German. Incetul cu încetul tineriĭ să adunară în jurul celuĭ ce îndrăznea să să rîdice în potriva necontestațiĭ tiraniĭ literare a luĭ Gottschéd, autorizatul și severul Boileau al literaturiĭ francizate. Dezertarea luĭ Wieland din tabăra retoricilor, tipărirea în unul din numerile jurnaluluĭ literar din Brema a unor părțĭ din Mesiadă și a cîtorva ode ale luĭ Klopstock, ajutară maĭ mult pe reformatorĭ decît toate manifestele, destul de nedibace și de răŭ scrise ale luĭ Bodmer. Odele începeaŭ o poezie lirică necunoscută timpuluĭ; în tot viacul al 18-lea singurile de acest feliŭ eraŭ acele ale luĭ J. B. Rousseau, unde toată mitologia și oceane de figurĭ retorice veneaŭ în sprijinul uniĭ teme de ocazie, orĭ unuĭ ditiramb către o răce și palidă figură alegorică. De altfeliŭ ele trecuse cu desăvîrșire neobservate în mijlocul strălucitoarelor pompe ale tragediilor la modă.

Pe lîngă un fond cu desăvîrșire noŭ, o personalitate simplă, dar limpede și energică, odele luĭ Klopstock aduceaŭ o varietate de ritm care nu era în obiceiul clasicilor. In aceste bucățĭ sub forma lor perfectă de cristale poetice, să răsfrîngeaŭ împrejurările timpuluĭ alăturea cu bucuriile și restriștele poetuluĭ, lucru neîntîlnit de multă vreme într-o literatură unde toțĭ să feriaŭ cu groază de a amesteca propria lor personalitate, cugetarea și simțirea lor și de a tulbura astfeliŭ seninătatea de apă stagnantă a monotoanelor versurĭ și a plicticoaselor poeme. Aceleașĭ ode îĭ serveaŭ ca arme de luptă în potriva înstrăinăriĭ Germanieĭ însășĭ pentru limba și spiritul săŭ național. Cu un patriotizm ferbinte, el apără cauza geniuluĭ țăriĭ sale, mustră violent pe aceĭ, care, condamnîndu-se să facă greșelĭ de sintaxă în versurĭ franceze,

opresc dezvoltarea literaturiĭ germane începătoare. In adevăr, curtea de la Weimar nu ajunsese încă acel focar intelectual pentru Germania întreagă, unde să aduna tot ce era maĭ luminat în țară, și Frideric al II-lea, absorbit de gustul săŭ pătimaș pentru literatura de dincolo de Rin, poftea la curtea luĭ pe Voltaire pentru a-ĭ atrage pe urmă epigramele, după incalificabila-ĭ purtare față cu dînsul; punea pe Maupertius în fruntea Academieĭ sale de la Berlin și scria acele epistole franceze, foarte înveselitoare astăzĭ, pe care celebrul Rauke le-a reprodus într-unul din articolele sale cu toată frumuseța lor de ortografie, care e într-adevăr neînchipuită. In acelașĭ scop, Klopstock încearcă să pue o stavilă comparațiilor mitologice și să gonească pînă și din poezie și pe surgunițiĭ din Olimp, puind în locul lor neguroasele figurĭ ale Walhaleĭ scandinave. Incercarea luĭ n-a izbutit, ce e dreptul, dar ce fu pricina care îndeamnă pe urmașiĭ săĭ în poezie a părăsi pentru totdeauna uneltele poetice artificiale și curățiră limbajul de zeiĭ *ad-hoc*, orĭ de ce feliŭ ar fi eĭ și orĭ de unde ar năvăli.

In acelașĭ spirit sînt scrise o parte din operile sale în proză, *Gramatica* sa, *Fragmentele asupra limbiĭ și poezieĭ* (Fragmente über Sprache und Dichkunst) și opera sa filozofică, *Republica înțelepților* (Gelehrten republik). In sfîrșit pentru a sprijini printr-o mare compoziție dramatică ideia reformeĭ în sensul național al literaturiĭ, pentru a dovedi că pe scenă pot apărea personajiĭ puternice și să pot desfășura acțiunĭ mișcătoare și groznice fără ca eroiĭ să certifice provenienţa lor antică, el scrie trilogia sa: *lupta luĭ Hermann* (Hermann schlacht), *Hermann și Principiĭ* (Hermann und die Fürsten) și *Moartea luĭ Hermann* (Hermanns Tod).

Această dintîiŭ parte a scriirilor sale poetice e decĭ o luptă înverșunată în sprijinul liberăriĭ literare de sub jugul pedant al străinuluĭ. Ia a izbutit, operele luĭ Bürger și ale a luĭ Uhland, dramele germane ale luĭ Goethe să resimt de această întîe impulzie dată de Klopstock prin critica și maĭ ales prin exemplul săŭ. Adoua parte și cea maĭ însemnată din opera sa e consacrată sentimentuluĭ religios.

Bodmer sfătuise pe tinerĭ să-șĭ caute inspirațiĭ din literatura engleză: Klopstock îĭ urmă consiliul. Misticizmul săŭ firesc, înfocarea credințiĭ sale de protestant, îl depărtară de drama profană pentru care talentul săŭ blînd și neguros îl făceaŭ puțin potrivit.

In viacul al XVIII-lea el întîlnea în Pope și școala luĭ aceiașĭ înrîurire străină pe care cu atîta strădanie căuta s-o stăpînească însășĭ țara luĭ. Milton i să prezentă înainte cu simplicitatea aspră a scenelor sale biblice, cu decorurile splendide ale *Paradisuluĭ perdut*: în poezia puternică a acestuĭ Dante protestant, el îșĭ află îndreptariul. In loc să să cufunde în apriga țară a legendelor ebraice din vechiul testament, el îșĭ alese ca subiect al poemiĭ sale chipul vecĭnic mingîitor și blînd a tînăruluĭ profet din Nazaret, Crist. Odată ideia aceasta intrată în mintea luĭ ia îl stăpînește cu desăvîrșire, nu maĭ e pentru dînsul o petrecere estetică îmbrăcarea în versurĭ a idileĭ Evangheliilor, e o adevărată obsesiune, sentimentul dureros al uneĭ datoriĭ de împlinit față cu mîntuitorul lumiĭ, Mesia. Cînd după atîța anĭ de muncă sîrguitoare izbuti să-ĭ pue capăt, el înalță către eroul săŭ rugăciunea ferbinte din oda a nouă-zecea, una din cele maĭ frumoasă ale sale. Mesiada sfîrșită, el îșĭ credea sarcina pe pămînt sfîrșită.

Succesul poemeĭ a fost uriaș, asemănător cu acel pe care-l dobîndi maĭ tîrziŭ *Geniul Creștinızmuluĭ* al luĭ Ctâteaubriand. Credincioșiĭ admirară subiectul, amatoriĭ de poeziĭ forma, acea splendidă armătura de exametre a poemuluĭ, care l-a ținut atîta muncă pe Klopstock și i-a pricinuit atîtea îndoelĭ. Traducerile o făcură îndată cunoscută și aiurea. Cea dintîiŭ manifestare de căpitenie a romantizmuluĭ german izbutise și încă într-un chip neașteptat de strălucit. Klopstock deveni un adevarat patriarh literar și poețiĭ tinerĭ englejĭ veniaŭ cu evlavia unuĭ credincios să-ĭ aducă fiecare la rîndul lor tributul cuvenit de admirație. Gottchéd dispăru de pe scena literară și încurînd amintirea luĭ să perdu în admirația universală în mijlocul căreia să arătară continuatoriĭ mișcăreĭ, Schiller și Goethe, Bürger și Lessing.

Cu eĭ romantizmul e deplin stăpînitorŭ pe cugetarea germană. Teatrul ajunge în mîna luĭ Goethe la culmea din „Faust“, balada să ivește, revărsînd în armonia săltătoare a versurilor mărunte melancolia vechilor castele renane, zingănitul de săbiĭ al turnelelor, cîntecile duioase ale minesingherilor, străbătînd cărările pustiĭ într-o rază de lună. Bürger scriea *„Lenora“*; Uhland crește încă strălucirea genuluĭ. Lirica născută din odele luĭ Klopstock, îmbracă formele cele maĭ deosebite în opera luĭ Schiller, de la tonul epic al *„Clopotuluĭ“* până la penumbra dulce a cîntecelor

sale de iubire. Goethe îĭ dă o strălucire neatinsă încă prin „bogăţia de coloare a Elegiilor romane, prin tainica fantastică *a Logodniceĭ din Corint*, a *Craiuluĭ Frasinilor*. Nu mă voĭ opri maĭ mult asupra romanticilor germanĭ de la începutul viaculuĭ nicĭ asupra curţiĭ de la Weimar, centrul mişcăriĭ poetice şi adăpostul celor maĭ marĭ din reprezentanţiĭ săĭ, asupra aceleĭ care cu drept cuvînt a fost numită „Atena Germanieĭ"; „Cu Klopstock însă, două din caracterele principale ale romantizmuluĭ german eraŭ puse în lumină şi ilustrate prin exemple splendide: Mesiada începuse curentul creştin, trilogia luĭ Hermann acel naţional. Vie Bürger şi Rückert şi vom avea pe celelalte două; adoraţia unuĭ viac de mijloc de legendă şi adînca simpatie pentru subiectele exotice maĭ ales pentru poveştile de o închipuire uriaşă ale bătrînuluĭ Orient, patria selbaticilor capi de hordă şi a înţelepciuneĭ poeţilor cu graiul înflorit."

Critica rupea silit în acelaş timp cu deochiata tragedie franceză. Intîmplarea care puse pe Lessing în fruntea buletinuluĭ teatral de la Hamburg i-a dat o lovitură de moarte, eĭ şi îndărătnicilor săĭ sprijinitorĭ. Cîtă vreme lupta să purtase numaĭ pe terenul subiectiv, cîtă vreme Gottschéd răspundea cu sarcazme, la ironiele luĭ Bodmer şi ale şcoleĭ elveţiene, maĭ putea fi nehotărîre în privinţa dreptuluĭ drum al literaturiĭ. La loviturile repetate însă ale criticeĭ solide a autoruluĭ *Dramaturgieĭ* şcoala clasică cedă încetul pe încetul, pentru ca în curînd numele chiar să-ĭ dispară. In curînd, după cercetările luĭ Winckelmenn asupra arteĭ şi lumeĭ antice, ochiĭ publiculuĭ să deschiseră asupra uriaşeĭ deosebirĭ dintre maeştriĭ vechĭ şi pretinşiĭ lor imitatorĭ. Pretutindenea romantizmul cîştigase biruinţa, şi aceasta fără ca sprijinitoriĭ săĭ să ajungă la escesele deplorabile ale şcoaleĭ franceze. Revoluţia n-a degenerat dincolo de Rin niciodată în răscoală.

VI

Am lasat la urmă şcoala franceză, fiind că ia nu să manifestă decît mult maĭ tîrziŭ, cînd pretutindenea aiurea cauza novatorilor e cîştigată. Abea la începutul viaculuĭ nostru apare manifestul critic al şcoliĭ „*l'Allemagne*" a doamneĭ de Staël şi Mesiada în proză a romantizmuluĭ francez, retoricul şi adesaorĭ umflatul *Génie du Christianisme*" al luĭ Châteaubriand. Şcoala poe-

tică să închiagă mult maĭ pe urmă încă, la fanfarele colorate a-le liriceĭ luĭ Hugo.

Dacă însă mişcarea aceasta e evident de aiurea venită, cum s-a însîmplat şi să întîmplă cu toate revoluţiile literare în Franţa, ia are o însemnătate hotărîtoare: nicăirea ideile romantizmuluĭ nu să precizează maĭ puternic, nicăirea ele nu îmbracă aşa de bine forma bătăioasă şi muşcătoare a prefeţelor de cît aicea. Alăturea cu tăcerea criticeĭ engleze, alăturea cu seninătatea articolelor luĭ Lessing, toate aceste clădirĭ de paradoxe, tot acest zgomot drăcesc al celor dintîiŭ romanticĭ francejĭ îşĭ avu efectul. Sectanţiĭ mişcărĭ nouă nu cruţară nicĭ un mijloc pentru a-şĭ populariza ideile estetice, pentru a-şĭ face reclamă în jurul operilor lor: cînd lipseşte prefaţa, unealtă de luptă devine versul însăşĭ, menit a scandaliza pe blajiniĭ clasicĭ, aĭ face să cadă în adevarate accese de furie faţă cu neauzita calcare a unor regule moştenite din strămoşĭ şi consacrate prin atîtea „nemuritoare capo-d-opere“. Hugo în special nu scapă nicĭ un prilej pentru a-şĭ trîmbiţa ideile pe care le are saŭ pretinde că le are: fiecare volum îşĭ are prefaţa sa, o prefaţă războinică şi plină de împunsăturĭ la adresa ortodocşilor literarĭ: în mijlocul volumuluĭ chiar, întîlneştĭ bucăţĭ ca „Răspunsul“ din *Contemplaţiĭ* unde ironia amară arde şi nimiceşte o cauză destul de compromisă prin arma ridicululuĭ. In mijlocul aceste frămîntărĭ, aceste lupte la fiecare clipală, la fiecare operă nouă, paradoxele să ascut, violenţele şi cruditãţile cresc, înverşunarea să întăreşte de amîndouă părţile, estetica şcoaleĭ nouă devine caricaturală de silită ce e, adevărurile cele maĭ banale iaŭ apucăturĭ profetice; Hugo perdut în lumile unuĭ misticizm retoric, pontifică şi dă oracule. Cu toată această aprindere puţin obiectivă însă, manifestele romantizmuluĭ francez aŭ adesaorĭ însemnătatea lor căpitală; dezvălind procedările şi pretenţiile şcoaleĭ, arătîndu-ĭ simpatiele şi izvoarele de inspiraţie, strămoşiĭ din care caută a-şĭ trage obîrşia şi locul pe unde să duc să-şĭ caute modelele. Mărturisirĭ preţioase să găsesc în mijlocul acestuĭ bazar în neorînduealã de ideĭ fără legătură şi de teoriĭ croite fără multă batae de cap, de sisteme estetice răŭ mistuite şi de istorie literară creată după nevoile timpuluĭ.

Caracterul distinctiv al inceputurilor romantizmuluĭ francez e maĭ ales acela că, pe cînd, pretutindene aiurea, în Anglia ca

şi în Germania, mişcarea nouă e inaugurată printr-o strălucită dezvoltare a poeziei, în Franţa urmaşii lui Delille şi marele maestru a emfazei însuşi urmează a hrăni publicul cu învăţate şi plictisitoare diserţaţii asupra grădinilor, navigaţiei, şi închipuirei, într-un stil monoton, a căruia perfecţie e după Courier, să atingă culmea unei „proze bune" în acelaşi timp cînd critica şi proza apucă drumul înainte spre o lume nouă de formă şi de cugetare. Châteaubriand şi M-me de Staël apăruse, cartea celui dintîiŭ avusese un răsunet imens şi totuşi Esménard continua să cheme mitologia întreagă în sprijinul ideilor sale pedante. Cînd Châteaubriand să încumetă el însuşi să intercaleze în blocul de porfir al frazei sale cadenţate cîte-o bucată de versuri, nici o deosebire între sărăcia sa plictisită şi oricare din micele originale cochete şi sunînd a deşărt ale unui Parny. Ideia chiar a stării triste în care să afla poezia franceză nu intră în mintea acestor precurzori ai revoluţiei literare şi doamna de Staël care vorbeşte cu multă patimă de frumuseţa neatîrnată a lui Wieland şi Goethe, osîndeşte amar pe Gottschéd „pedantul" şi întreaga lui şcoală senilă fără ca o clipală să-i lumineze în minte ideia că sămînţa Gottschézilor înfloreşte şi dă bogate roade în Franţa clasică, unde glasul unui reformator poetic multă vreme încă, trebuia să mai zăbăvească. Cînd Hugo va începe prin încercarea timidă încă şi destul de puţin colorată a „*Odelor*", unde Faguet semnalează pasajii de o clasicitate vrednică de J. B. Rousseau, el nu va afla strămoşii săi în propria lui ţară, ci trecînd peste adevăraţii săi inspiratori, lokiştii şi şcoala germană, va merge să caute în selbatica şi singuratica lui măreţie, pe Shakespeare.

Cel dintîiŭ dintre părinţii, nu ai romantizmului poetic cum am văzut, ci a unii mişcări către o formă nouă, Châteaubriand a fost sortit să nu capete niciodată din partea criticilor, o preţuire dreaptă. După perioada de admiraţie primitivă, cînd autorul *Atalei* lua proporţia unui Homer modern, stilul săŭ umflat a apărut în deplina-i falşitate şi o judecată nedreaptă a cuprins toate operile lui în osîndă: de altfeliŭ azi, el e mai mult o figură literară decît un scriitor care să citeşte încă şi mai capătă simpatii. Tratat totdeauna cu o bună-voinţă şi un respect neobişnuit faţă cu ceilalţi din contemporanii săi, faţă cu doamna de Staël chiar, el are încă un număr de admiratori călduroşi cari văd în el un mare

stilist întîiŭ, un descriptiv de o bogăție rară pe urmă. Celebritatea postumă a luĭ Flaubert, care datoreşte foarte mult acestuĭ mare artist de frază, aducînd fanatizmul perioadeĭ bine sunătoare şi largĭ, i-a dobîndit şi ca oare-care popularitate. Nesiguranțele criticiĭ față cu el să explică destul de bine prin însășĭ natura talentuluĭ săŭ. Châteaubriand e departe de a fi un modern în adevaratul înțeles al cuvîntuluĭ, un creator, care să nu datorească nimic prozeĭ încordelate şi pudrate a viacululuĭ trecut. Precum adesaorĭ îl vezĭ căzînd în afectațiile de audiție ale uniĭ epoce unde descrierea literară neavînd încă drept de cetățănie numaĭ şi numaĭ în această calitate, ia trebuia să adopte o formă hibridă şi pedantă, prea frumoasă pentru a fi ştiință pură, prea greoae pentru a fi o adevarată operă de artă. Precum toate operile luĭ sînt haotice ca plan şi răŭ clădite, cu epizode enorme şi digresiĭ fără trebuință, intercalate pentru efect, tot aşa şi vestita luĭ proză poetică ar găsi foarte uşor tovarăşe în viacul trecut. Nu maĭ departe începutul luĭ „*Gonzalve de Cordoue*“ al luĭ Florian, care numaĭ a novator nu calcă, e ticluit după acelaşĭ tipar de bogăție lîncedă şi leneşă a fraziĭ, care strică multe din pasajele cele maĭ frumoase ale luĭ „*René*“ saŭ ale „*Ataleĭ*“. Acelaşĭ lucru cu o filozofie copilărească şi declamatoare care aminteşte, în tabăra opusă de regimentele de puncte de exclamație umanitare ale luĭ Wolney, filosofie care urmăreşte pe Châteaubriand de la cea dintîiŭ operă a sa încă „Incercarea asupra Revoluțiilor“. Şi totuşĭ cel ce a scris „Geniul Creştinizmuluĭ“ e un romantic, un adevarat romantic: ca şi Klopstock, şi din nenorocire după dînsul el zăreşte folosul pe care-l poate scoate poezia din creştinizm, fără al putea să-l pue însuşĭ în lumina şi opera luĭ cu toate legăturile care tind s-o facă o urmare a literaturiĭ viaculuĭ al XVIII-lea, e cu desăvîrşire protivnică spirituluĭ de îngenunchiarea înaintea modelelor clasice care distinge pe toțĭ predecesoriĭ săĭ.

Dacă Châteaubriand ş-a luat rolul de a descoperi, şi a crea puțin estetica creştinizmuluĭ, doamna de Staël prin cartea-ĭ asupra Germanieĭ (de l'Allemagne), care are încă şi astăzĭ o însemnătate istorică şi literară, departe de a fi neglijabilă, cercă să pue în lumină patria principală a novatorilor, țara de unde pornise cea dîntîiŭ protestare contra juguluĭ formulelor. Inrîurirea cărțiĭ a fost hotărîtoare: în ia pentru întîia oară apăru numele însuşĭ

de romantizm, menit să să răspîndească așa de iute și să ajungă moneta zilnică a discuțiilor estetice următoare. Stăpînită de ideia luĭ Klopstock de a regenera literatura prin creștinizm, puind credința ferbinte în locul acelor abstracțiĭ vestejite ale mitologieĭ care cugetase încă prin poemele didactice, ia împarte în două mersul literar al omeniriĭ. Toată bucata de înaintea creștinizmuluĭ, e clasică, romantizmul cuprinde tot ce s-a produs după statornicirea religieĭ nouă și sub influența eĭ. In prefața de la „Ode și Balade“ Hugo a combătut destul de ironic această clasificare cam dintr-o bucată, pe temeiul că „Henriade“ așa de recentă încă, deși înplinind amîndouă condițiile cerute, e tot ce poate fi maĭ tipicar și maĭ puțin romantic. Clasic, după dînsul, e tot cel ce, nemulțămit cu propriile sale puterĭ, imitează ; cel ce va căuta un model într-o poezie a școaliĭ nouă, va fi tot atît de *clasic*, în acest noŭ înțeles al cuvîntuluĭ ca și cel maĭ îndărătnic cirac al luĭ Laharpe. Lovitura pare că atinge teoria la cea dintîiŭ videre, forma condensată și rece, sub care să prezentă totdeauna oraculele luĭ Hugo, îĭ daŭ însă maĭ multă greutate decît cea pe care în realitate o are „*Henriada*“ pentru a lua însușĭ exemplul luĭ, e *creștină* numaĭ prin natura subiectuluĭ, prin aceia că Voltaire cîntă biruințile luĭ Henric al IV-lea și luptele de religiune din al XVI-lea viac, prin aceia însfîrșit că figurile alegorice poartă alt nume decît cele obișnuite în epica imitată după clasicĭ. In fond și scoțînd această aparență exterioară care înșală, poemul luĭ Voltaire e tot ce poate fi maĭ ticluit după rețeta clasică. Toate părțile constitutive ale unuĭ poem epic latin să întîlnesc și aicea : invocația alăturea cu fantasticul, aceasta, împreună cu stilul plat și prozaic al operilor similare. Va fi romantică în înțelesul doamneĭ de Staël nu pastișa Farsaleĭ, Henriada, ci opera, care trăește cu adevarat în atmosfera creștină și ale căreia rădăcinĭ legendare sînt înfipte în terenul creștinizmuluĭ „Divina comedie“ a luĭ Dante. Nu e vorba aicea,—și doamna de Staël era un spirit prea fin pentru a fi căzut într-o asemenea neînțelegere a dezvoltăriĭ literare—de individul care joacă rolul de căpitenie în poem, numele luĭ grec orĭ francez nu condiționează întru nimic viața internă a poemuluĭ. Goethe a scris elegiĭ antice în Banville minunate sonete romane fără ca, puind temeiŭ pe aceasta, un critic să poată contesta romantizmul unuia

saŭ celuialalt dintre ceĭ doĭ poeţĭ. Romantizmul nu e singur o afacere de alegere a subiectelor, el e o *marcă de fabrică* şi Hugo a înfrînt foarte uşor, fireşte, o teorie pe care o redusese la o naivă copilărie. Definiţia romantizmuluĭ dată aicea de doamna de Staël poate rămînea destul de bine, şi alăturată cu o adoua teorie, contestată şi aceia şi cu dreptate, aceia a progresuluĭ indefinit al literaturilor care să succed în decursul timpurilor să luptă puternic pentru triumful romantizmuluĭ. Antichitatea e anterioară şi numaĭ pentru acest fapt singur, inferioară în acelaşĭ timp literaturiĭ izvorîte din creştinizm, literaturiĭ, căreia după numele arhitecturiĭ romane, ia îĭ da calificarea de *romantică :* ceia ce-şĭ caută modelele întrecut răscolind în opurile antichităţiĭ greceştĭ şi romane, îşĭ micşurează spiritul şi printr-o curioază înşalare a gustuluĭ, caută aiurea ceia ce timpurile de faţă le pot da cu prisosinţă. Teoria e destul de comodă, cum să vede pentru toţĭ întemeetoriĭ de şcolĭ nouă şi e lucru de mirare cum n-a fost întrebuinţată niciodată de polemiştiĭ de maĭ tîrziŭ aĭ poezieĭ romantice.

Poezia aceasta apare cu Lamartine. Temperament asemănător cu a luĭ Burns, de şi în condiţiĭ deosebite de ale ţăranuluĭ scoţian, redus şi el la fondul săŭ propriŭ, de mirare de adînc şi de bogat, prin despreţul lucruluĭ tipărit, cel care în toată viaţa-ĭ afectă să nu citească decît Biblia şi călătoriile în India ale luĭ Mac-Carty, fire mistică şi adînc stăpînită de un idializm inconsistent şi visător, maestru neajuns al versurilor plîngătoare şi nehotărîte în penumbra lor palidă. Lamartine derivă din Klopstock prin Châteaubriand. După Meditaţiile sale poetice (Méditations poetiques), foarte eşite din modă astăzĭ şi depreciate de partizaniĭ uniĭ poeziĭ maĭ colorate şi maĭ bogate în ideĭ, decît lirica sa adeseorĭ monotonă în puritatea-ĭ netulburată. Armoniile poetice şi religioase „(*Harmonies poétiques et religieuses)*" cîştigară o reputaţie strălucită tînăruluĭ necunoscut care, în pustiul uneĭ poeziĭ anemice şi artificiale, făcea să să răstogolească idialul limpede al uneĭ aspiraţiĭ puternice în originalitatea sa nepatată. Romantizmul poetic era creat şi în Franţa.

Atuncĭ începu acea luptă cu clasiciĭ care a ţinut pînă maĭ dăunăzĭ. Goniţĭ de pretutindenĭ, înstrăinaţĭ, de public, atleţiĭ retoriceĭ să retrăgeaŭ în cetăţuia lor moştenită, templul emfazeĭ, Academia, şi de acolo aruncaŭ asupra tinerilor fulgerile lor ză-

darnice pentru a apasa puținele bucăți de ziduri care maî rămîneaŭ încă din marea clădire universală a clasicizmuluî; trebuia însă o altă fire de cît acea liniștită și aristocratică a luî Lamartine. După publicarea celor treî volume pomenite, poetul meditațiilor să retrage în turnul de fildeș, de unde n-are să iasă decît pentru publicarea a vre-unuî roman personal plin de acea eternă melancolie morbidă care-î deosebește talentul și pentru a juca un rol hotărîtor dar scurt în revoluția de la 1848. Hugo îî ia locul în capul răsculaților și în mînile luî energice romantizmul cîștigă pe fiecare zi maî multă tărie. Incepînd prin „Odele și Baladele" sale, unde puține urme clasice să maî simt pe alocurea, continuînd cu soneriile de aramă ale acelor „Orientale" care fermecară ochiî publicului prin scînteerile lor de piatră scumpă și cochetele șerpuiri ale metruluî lor, grămădind prefață peste prefață, dînd lovituri după lovituri bătrînilor săî adversari, el cîștigă definitiv îndelungata luptă între clasicî și romanticî, care pasionează așa de puternic spiritele pe la 1830. După ridicula plîngere a nenorociților învinșî către însușî regele Carol al X-lea, inplorînd de la el să nu lese a să pîngări scîndurile *Comedieî Franceze*, prin reprezentarea otrăvitoarelor opere ale luî Hugo, după reprezentarea zgomotoasă a luî Hermani urmată cîtva timp după acea de primirea șefuluî romanticilor în însușî tabăra vrăjmașuluî, Academia, procesul e terminat în favoarea tinerilor. Bătrînul Baour-Lornian să execută și traduce la bătrînețe pe un Ossian crezut autentic, în care videa poate clasicul nostru un noŭ Homer, izvorul uneî alte imitațiî; clasică și aceasta.

In vălmășagul lupteî, Hugo își croise o altă estetică, aruncînd deosebirea cronologică între cele două școlî făcute de doamna de Staël, lepădîndu-se de orîce idee preconceputâ întîiŭ, pledînd cauza nu tocmaî bine hotărîtă a uneî neatîrnărî, pe care orî cine o putea înțelege după plac: maî tîrziŭ el începe a face restricțiî. Libertatea nu e anarhie, ia admite o ordine; ordinea aceasta, după ce plutește o bucată de timp nehotărîtă, umplînd de metafore prefețele, să cristalizază în sfîrșit, coborîndu se din cerurile formelor vage și întrupîndu-se în prefața de la Cromwel. Voî vorbi de acest adevarat juvaer de discuție estetică fiind că asupra întreguluî cerc, prefața a avut o înrîurire însemnată și în special, ia va condiționa toată opera de maî tîrziŭ a luî Hugo. Du-

pă dînsul fiecare epocă are forma sa socială, căria-ĭ corespunde una literară analoagă. Vin întîiŭ timpurile primitive cu pămînturĭ selbatice, mîncate de o vegetaţie fără frîŭ şi monstruoasă, cu turme rezleţe străbătînd întinsele pustiurĭ sub paza singuraticilor păstorĭ; nicĭ stat, nicĭ legĭ, nicĭ organizare statornică. Bunătatea luĭ Hugo dă însă nenorociţilor noştri strămoşĭ o religie, pentru înplinirea ceremoniilor căria imnul să impune, oda, prima fază a cugetăriĭ poetice. După trecere îndelungată de vreme, elementele acestea rîsipite să adună, societăţĭ rudimentare să constitue, cerînd pămîntuluĭ hrana pe care li-o dădeaŭ înainte turmele rătăcitoare. Intre micele căpiteniĭ ale acestor cetăţĭ încep lupte fără de capăt, unde vitejia individuală să manifestă într-un chip strălucit în frămîntările oştirilor. La mesele biruitorilor încununaţĭ cu florĭ, alţiĭ cîntă faptele eroilor, poezia epică ia locul tînguiriĭ rezleţe a imnuluĭ. Creştinizmul aducînd cu el grotescul şi diformul, îl pune în faţa sublimuluĭ pentru desăvîrşirea adevăruluĭ. Această inovaţie legîndusă cu alte două efecte ale religieĭ nouă, trezirea melancolieĭ în inimă şi a curiozităţiĭ în creerĭ, dă naştere nu teatruluĭ, tragedieĭ, ci drameĭ complexe, unde vin să să întîlnească într-o armonie de contraste lacrima erouluĭ cu hohotul de rîs al bufonuluĭ. Aceiaşĭ răsfrîngere a minţiĭ asupra sa însuşĭ, aceiaşĭ întoarcere a privirilor către interiorul omuluĭ, dă o formă nouă poezieĭ lirice înviete, care devine multiplă şi tristă şi adăogînd ceia ce poetul nostru pune în practică fără al întroduce în decalogul săŭ şi rezemată pe scaparea luminoasă a veşnicilor antiteze.

Argumentarea manifestuluĭ nu-ĭ nicĭ maĭ mult, nicĭ maĭ puţin decît fantastică. In tot acest complex de ideĭ estetice, de perioade retorice nu e un singur punct bine fixat, o singură deducţie dreaptă. Imnurile primitive ale Indienilor l-aŭ făcut şi pe Hugo să împărtăşească ideia aşa de iubită într-o vreme a poezieĭ lirice anterioară epoceĭ. Pentru Grecĭ lucru e departe de a fi tocmaĭ aşa de sigur şi toate aluziile din care Burnouf face o sistemă, nu dovedesc tocmaĭ aşa de mult; cît pentru Romanĭ, dacă toată ingeniositatea luĭ Niebuhr n-a putut să-ĭ dăruiască cu o serie de poeme epice ale cărora urme s-ar afla în legendele luĭ Tit-Liviu, tot aşa de puţin să poate susţinea existenţa în cele dintîiŭ timpurĭ ale vieţiĭ lor naţionale ale uneĭ alte liricĭ decît apocalipticile cînturĭ ale Galie-

nilor orĭ fraţilor Arvali, care numaĭ poezie nu pot să fie numite. Pentru Hugo însă, *toată* dezvoltarea odeĭ să pune în aceste vremĭ de întuneric. Pindar, ce-ĭ dreptul, îl cam supără, o trăsătură de condeĭ îl preface în poet epic pe temeiul multiplilor sub desertaţiĭ eroice. Repeziciunea demonstrăriĭ absoarbe într-un chip foarte comod pe liriciĭ lezbienĭ şi dorienĭ care iaŭ în nimicirea lor cu dînşiĭ toată lirica romană, destul de supărătoare şi aceia, pentru sistemul olimpian a luĭ Hugo. A doua perioadă, foarte adevărată pentru Grecĭ, are cusurul de a nu să potrivi bine pentru începuturile literaturiĭ romane. Unde frumuseţa construcţieĭ logice ajunge însă la apogeŭ, e cînd creştinizmul monopolizează întreg teatrul: Sofocle, Euripid, Eshil, drama indiană, dispărute după bunul plac al poetuluĭ nostru şi fiind că un asemenea masacru literar e cam greŭ, Hugo recurge la procedarea întrebuinţată înainte, la strîmtoarea personalităţilor rebele în altă clasificaţie: astfeliŭ pe temeiul că teatru antic putea cuprinde 30000 de privitorĭ, că reprezentaţiile ţineaŭ o zi întreagă şi că subiectul tragediilor era luat din ciclul legendelor homerice, eĭ trec cu tot bagajul la epopea, care, hotărît, e deplină stăpînitoare pe întreaga bucată de timp pînă la creştinizm, cu mica rezervă a apendiceluĭ liric la început, şi apoĭ, pentru a face o deplină, pe *tabula rasa* din toată scena ateniană, pe lîngă triada dramatică, aĭ căruia membri devin prin substituţia pomenită maĭ sus „coloşĭ homericĭ" ce maĭ înseamnă, să întreabă Hugo, nişte infime secăturĭ, ca Aristofan, da, Aristofan, cu *toutes le Stres* şi Plaut? Rămîne pentru timpurile moderne teatrul, tragedia luĭ Corneille, drama luĭ Shakespeare, comedia luĭ Calderon. Lirica merge nu să ştie cum la un loc cu literatura scenică, pe temeiul că fiind tristă cum ar trebuĭ să fie totdeauna, e tot un fel de tragedie. La urmă stema care ilustrează aceasta strălucită argumentare e vrednică de luat aminte. Hugo dă o ultimă lovitură neîncrederiĭ cetitorilor, arătînd cum triada Orfeu—Homer—Eshil în Grecia corespunde uneĭ alteia perfect asemenea în Franţa, triada alcătuită din Malherbes—Chapelain—Corneille! Lasă că oricum, nu şede frumos să spuĭ Orfeu şi Malherbes şi maĭ ales Chapelain (!) şi Homer; dar, dată fiind corespondenţa fiecăruĭ gen literar cu un fel deosebit de organizare socială, ajungem atuncĭ la nostima concluzie că Francejiĭ din vremea luĭ Malherbes mergeaŭ pe pustiile întinderĭ ale ţeriĭ lor, în cete rezleţe, fără stat

şi fără o organizare oarecare; abia cu un biet fetiş, căruia să-ĭ închine neaparatele imnurĭ scrise de Irochezul Malherbes; iar pe timpul homericuluĭ Chapelain acelaşĭ popor conducător de turme să stabileşte şi poartă aprige războae de la trib la trib! Ceia ce arată că nu e bine să facĭ multe prefeţe şi maĭ ales că nu e bine să nu le *facĭ bine*. Ideile acestea şi cele următoare în prefaţă aŭ calăuzit toată dezvoltarea talentuluĭ luĭ Hugo şi romantizmul săŭ degeneră, cum am văzut la început, într-o nouă retorică, în care antiteza ţine locul epitetuluĭ şi consoane de sprijin acel al rimeĭ similare, emfaza rămîind aceiaşĭ în amîndouă cazurile.

Venit de aiurea decĭ, produs tîrziŭ al uneĭ impulziĭ streine, romantizmul francez duce o luptă zgomotoasă contra unuĭ clasicizm puternic, şi născut din retorică, moare în mijlocul trudeĭ uneĭ antiteze.

VII

Era romantizmul o direcţie literară cu desăvîrşire nouă, orĭ o simplă urmare a unuĭ curent naţional şi neatîrnat pe care izbuti să-l înăduşe clasicizmul francez? Care sînt numele literare pe care să razimă întemeetoriĭ formuleĭ nouă?

La început Englejiĭ nu vorbesc de nimic altă decît o independenţă fără de marginĭ. Inspiraţia proprie a fiecăruĭ poet să înlocuiască stavila greoaelor formule, modelele sînt osîndite, orĭcare ar fi ele. Mişcarea să face dar în numele personalităţiĭ şi a dreptuluĭ, pe care-l are fiecare scriitor de a exprima cum poate şi în forma pe care ş-o alege, acele categoriĭ de ideĭ pentru care-şĭ simte maĭ multă simpatie. Nicĭ o pomenîre a marilor strămoşĭ din al XVI-lea viac; numele luĭ Shakespeare nu serveşte ca armă de luptă pentru reformatorĭ, ca maĭ tîrziŭ, în Franţa. Poate că faptul să datoreşte lipsiĭ de agitaţie în jurul poezieĭ lokiştilor, chipuluĭ cu desăvîrşire liniştit în care s-a făcut schimbarea de direcţie literară în ţara unde, sub o aparenţa de veşnică imobilitate, totul să schimbă neîncetat, dar fără trîmbiţă şi afişare de pretenţiĭ monstre.

In acelaşĭ timp însă un lucru vrednic de observat, e că şcoala lacurilor din Anglia păstrează o fizionomie a sa, care să deosebeşte tot aşa de mult de apucăturile literare ale timpuluĭ Elizabeteĭ ca şi de obiceiurile nouăĭ şcolĭ germane. Aceasta a

lucrat asupra unuĭ Coleridge saŭ Wordsworth numaĭ ca o ațîțare la acțiune, ca un simplu stimulent, fără ca tineriĭ poețĭ englejĭ să caute aiurea un îndreptar pentru viitoarele lor opere. Cercetarea genurilor literare care înfloresc maĭ îmbelșugat la sfîrșitul viaculuĭ trecut, arată destul de bine partea cu desăvîrșire minimă pe care o poate reclama cugetarea germană în alcătuirea interioară a școaliĭ engleze.

Cea maĭ mare parte din opera luĭ Coleridge, tot ceia ce a scris Wordsworth aparțin uneĭ direcțiĭ speciale, înălțarea către artă a lucrurilor socotite ca puțin poetice saŭ chiar vrăjmașe orĭcăriĭ poeziĭ. Cînd cel dintîiŭ scrie povestea *bătrînuluĭ marinar*, fantasticul îngrozitor care domnește în poem n-are nicĭ o legătură cu acel ce stăpînește *baladele* luĭ Uhland saŭ ale luĭ Bürger; la Coleridge e *un ramașag*, o dovadă de virtuozitate poetică; scriitorul nostru nu-șĭ propune să facă fantazie cu sinceritatea Germanuluĭ; el vrea să învingă prin artificiĭ de formă și să facă verosimil în ochiĭ cititoruluĭ și dacă nu verosimil interesant și mișcător, un subiect care e o batae de joc pentru logică. Destul să spun că „bătrînul marinar" sufere chinurĭ grozave pentru că a ucis pe prietenul corăbieĭ albatrosul. Tot ce poate fi maĭ nelegat și maĭ neguros în fantazia nebună slujește de accesor acestiĭ intrigĭ imposibile. Istoria compuneriĭ poemuluĭ dată de însușĭ Coleridge întărește acest fel de a-l înțelege. Albatrosul chiar, vestitul albatros, centrul activitățiĭ fantastice, e un adaos postum a luĭ Wordsworth. Apoĭ, dacă Southey scrie poeme istorice, ele n-aŭ nimic comun cu compunerile istorice germane, cu baladele de pe țermurile Rinuluĭ; operile poetuluĭ englez sînt maĭ degrabă niște încercărĭ destul de izbutite, de epopee. Maĭ tîrziŭ chiar, luceferiĭ perioadiĭ adoua a romantizmuluĭ englez, Shelley și Byron, îșĭ crează genurile lor fiecare, neîmprumutate de aiurea; unul poema capricioasă și ironică, *pot-pourri* literar, unde totul poate întra, satira contemporană ca și descrierile de călătoriĭ, cea maĭ înaltă poezie lirică și cele maĭ mișcătoare împrejurărĭ dramatice; celalalt o poezie neoplatonică și rece plutind pe înălțimĭ senine și înghețate, între spirite pure și umbre de ființĭ. In nicĭ una din perioade însă, nu întîlnim o influență streină covîrșitoare; Englejiĭ merg paralel cu școala luĭ Klopstock întîiŭ, apoĭ cu generația luĭ Schiller și Goethe,

fără ale împrumuta nimic. Azĭ chiar, aceiaşĭ independenţă stăpîneşte pe ceĭ doĭ Browning şi pe Tennyson, ale căruia opere ades asemănate cu ale luĭ Musset, păstrează însă gustul naţional în toată puritatea şi trebue s-o recunoaştem escentricitatea sa.

Nu tot aşa să poate vorbi de şcoala germană; mişcarea elveţiană fusese începută sub un steag strein; era vorba pur şi simplu de a înlocui influenţa franceză, nepotrivită şi dăunătoare cu acea a uneĭ literaturĭ înrudite, acea engleză. Klopstock derivă întreg din Milton, acelaşĭ protestantizm rigid, acelaşĭ spirit burghez coborînd şi vulganizînd puţin scenele energice ale nouluĭ testament, aceiaşĭ atmosferă de templu puritan. Firea blajină a autoruluĭ Messiadeĭ s-a mulţemit să adauge o blîndeţă de pastorală, adeseaorĭ monoton de dulce şi de dulceagă chiar, în care recunoştĭ puţin— căcĭ nimenea nu poate să să despartă complect de gusturile plutind în aer, ale epoceĭ sale—pe contimporanul şi compatriotul luĭ Gessner. Cînd vin ceĭ doĭ capĭ marĭ aĭ romantizmuluĭ german, drama lor esă desăvîrşit înarmată din creerul lor. Dacă în *„Iphigenia în Aulis“* a luĭ Goethe recunoştĭ un *Racine* unde ştiinţa antică a luĭ Winckelmann a trecut puţin, *„Götz de Berlichingen“* şi *Hoţiĭ* luĭ Schiller aŭ savoarea aprigă a bătrînuluĭ Shakespeare cu revoltele lor selbatice, cu acel aer larg care să răsuflă în scenele îndrăzneţe şi puternice „Clavigo“ şi „Luiza Miller“ arată pe de altă parte că urgisirea drameĭ burgheze a luĭ Diderot în însuşĭ ţara sa nu trecuse graniţele şi că Germania vedea cu ochĭ bunĭ înlocuirea coturnuluĭ şi mantaleĭ eroice cu papucĭ încordelaţĭ şi lungă redingotă de postav a modestuluĭ „Philistin“ de oraşel renan. Ceia ce aparţine în întregime şcoaleĭ germane, care din toate treĭ e aceia care a creat maĭ mult şi a căriĭ creaţiunĭ s-aŭ răspîndit maĭ iute în afară, e întiiŭ balada istorică începută sub formă de micĭ povestirĭ mitologice saŭ legendare (Inelul luĭ Policrat, Hero şi Leandru, Mănuşa,—Regele frasinilor, Pascariul, Regele din Thule) sub condeiul luĭ Schiller şi Goethe pentru a să specifica maĭ bine în mînile luĭ Uhland, ca baladă, ale luĭ Rückert, ca tabloŭ exotic, —apoĭ drama istorică—Wilhelm Tell, Torquato Tasso, şi cea filozofică, născută în Germania şi rămasă acolo numaĭ în ţara alegoriilor şi a metafiziceĭ, unde produce acea operă multiplă şi selbatică, pline de vizuinĭ splendide şi de adîncĭ înţelesurĭ, dar necuprinsă, ca o lume în ferberea creaţiuniĭ sale, sin-

gura dramă modernă care şi-a luat locul cu cinste pe lîngă acele ale luĭ Shakespeare ; *Faust*.

Toate aceste elemente, partea de filozofie mişcată, de iubire adîncă pentru lucrurile mărunte şi umilite, venită din Anglia, descrierile bogate care împodobesc operile *lokiştilor*, ceĭ dintîiŭ marĭ descriptivĭ modernĭ, balada şi gustul pentru Orient şi viacul de mijloc, drama istorică şi alegoriile cu pretenţiĭ filozofice, venite din Germania, cauzară marea mişcare poetică franceză de la 1830. Ca şi Germaniĭ, romanticiĭ franceji avînd nevoe de un sprijin în trecut faţă cu întreaga antichitate adusă în potriva lor de pseudo-clasiciĭ de la Academie, alergară la Shakespeare umilitul şi despreţuitul de altă dată, barbarul londonian pe care Voltaire îşĭ permisese să-l numească Gilles bufonul, ocrotitul aducător de nenorocirĭ al luĭ Ducis, ajunge o figură colosală. Drama pusă la modă de Hugo, în potriva tragedieĭ, tiparul literar, în care el poate să-şĭ toarne după plac opusele curente ale tragiculuĭ mişcat şi ironieĭ bufone, constituind după dînsul adevărul, era, în definitiv genul reprezentat cu atîta putere de marele scenic englez. Hugo trumbiţă pretutindenea numele luĭ. Astăzĭ cînd autorul luĭ Hamlet e cunoscut pînă în cel maĭ selbatec unghiŭ al Europeĭ, cînd el e privit ca figura literară cea maĭ mare a timpurilor moderne, cînd o critică în potrivă-ĭ ar părea un nonsens ridicol şi un sacrilej, faptul că-ĭ întîlnim numele în manifestele romantizmuluĭ francez ne pare ceva cu desăvîrşire explicabil şi obişnuit. Atuncea însă, zece anĭ abea după ruşinoasa cădere a luĭ Hamlet aranjat de Ducis, trebuia nu puţin curaj ca să scriĭ şi anume în ţara regularităţiĭ şi a corectitudiniĭ, într-un chip curent, ca un adevăr recunoscut pretutindenea. Homer—Corneille—Shakespeare. Romanticiĭ aŭ făcut acest act de curaj şi renumele actual al poetuluĭ dramatic englez e datorit în mare parte reclamaţiilor călduroase, deşi puţin cam interesate—fiind că să admitea implicit că Shakespeare era cel dintîiŭ romantic—ale şcoaleĭ luĭ Hugo ; traducerile să înmulţiră foarte repede, treĭ dintre ele făcură epocă, acea a luĭ Letourneur întîiŭ, apoĭ a luĭ Guizot, ministrul doctrinar, şi a fiuluĭ luĭ Hugo, autorul drameĭ „Mizerabiliĭ", Charles Hugo. Insă Shakespeare admis, jucat, admirat şi canonizat, era moartea tragedieĭ şi recunoaşterea drameĭ şi astfeliŭ în fond triumfă nu vechiul poet, ci oameniĭ noĭ care strecură pe „Hernani" sub ocrotitoaea aripă a luĭ „Hamlet".

Dintre ceĭ doĭ marĭ tragicĭ, francejĭ aĭ viaculuĭ al XVII-lea, Racine e osîndit de la început, tocmaĭ pentru că el era idolul nediscutat al clasicilor, pentru că Voltaire să declarase făţiş, pentru el contra luĭ Corneille care i să părea prea liber ca fond şi prea vulgar ca formă. Romanticiĭ întoarseră platourile cumpeniĭ: urgisitul fu Racine.

„Omul acesta n-are decît un vers bun, unul singur“, spunea Théophile Gautier, vestita bucată de declamaţie la prilejurĭ marĭ „le Songe de Théramène“ să parodia curent în cercurile romantice. In schimb, Corneille rămînea marele „Corneille“: oarecare slabe puncte de asemănare să puteaŭ găsi între el şi romanticĭ, maĭ ales cu oarecare bună-voinţă. Intîiŭ fiind că autorul „Ciduluĭ“ călcase fără mustrare de cuget regulele aşa de cîntate ale luĭ Aristotel, ceia ce-ĭ atrăsese ura luĭ Richelieu, atacurile naive ale pedantuluĭ Scudéri, răzimat pe învăţăturile luĭ Scaliger şi cenzura de curînd createĭ Academiĭ. Era o notă bună pentru el, maĭ ales că în urma tuturor somaţiilor repetate, el refuză să să supue, sigur de dreptatea cauziĭ sale şi nu cedează decît în urmă de tot, cu inima îndoită şi muşcîndu-şĭ buzele. Apoĭ Corneille nu e în atingere directă cu antichitatea latină ca Racine; el vede pe Romanĭ prin intermediarul teatruluĭ spaniol şi religia onoareĭ, caracterul neînfrînt şi mîndria castiliană a eroilor săĭ, eraŭ de natură a plăcea reformatorilor ca şi limba luĭ destul de amestecată cu termenĭ vulgarĭ şi necurăţită încă pînă la moartea de slăbăciune. In sfîrşit în *„le Cid“* subiectul însuşĭ era luat din acea Spanie medievală pentru care romanticiĭ aveaŭ un adevărat cult.

Sainte-Beuve autorul unuĭ volum de versurĭ romantice *„les Consolations“* şi al unuĭ roman „Volupté“ după aceiaşĭ formulă scris, ajungînd critic şi critic mare, găseşte prietinilor săĭ literarĭ o a treia legătură de înrudire în trecut, predecesoriĭ *francejĭ* a clasicilor, Marot şi şcoala sa şi maĭ ales Ronsand şi Pleiada, pe care Sainte-Beuve izbuteşte să-ĭ reabiliteze în cartea sa asupra poezieĭ în viacul al XVI-lea. Ronsard era tovarăş de restrişte al romanticilor, precum aceştia aveaŭ de luptat cu academia; el, sermanul poet uitat, din al 16-lea viac, după o scurtă celebritate datorită muziceĭ desăvîrşite şi adînciĭ ştiinţĭ de ritm a versurilor sale, atrăsese sarcasmele nervosuluĭ şi puristuluĭ Boileau, care-l îngroapă o bucată destul de îndelungată de vreme cu celebrul

Sa Muse en français, parlant grec et latin,

care pecetlui piatra amorezatuluĭ Casandreĭ. In fond Ronsard nu era lucru mare: versurile sale, scrise cu o îngrijire de formă rară pe acea vreme şi chiar în orice vreme, aveaŭ însuşirĭ de armonie, cum am spus; limba încarcată de neologisme, stîlcită sub povoara sintaxeĭ condensate a latineĭ, nu era însă în favoarea sa. Cît priveşte fondul, el e destul de prozaic. Pierre de Ronsard n-avea inimă tocmaĭ simţitoare şi creerul luĭ cît să poate de steril în ideĭ poetice, era prea stăpînit de ceia, ce spusese modelele sale pentru a-şĭ permite să cînte după povaţa gustuluĭ săŭ propriŭ. Acelaşĭ lucru cu Du Bellay şi restul prietinilor săĭ literarĭ. Dar pentru romanticĭ, Ronsard era un personaj preţios: anterior primuluĭ tiran clasic, detestabililul Malherbes, el fusese jertfit pe altarul purizmuluĭ antic de un vrăjmaş, oracolul partideĭ protivnice, Boileau. A-l rîdica pe el, însemna a da o lovitură în acel gust al regentuluĭ poezieĭ pe care Hugo însuşĭ îl recunoştea ca de o puritate impecabilă. Şi apoĭ Shakespeare, oricît de mare ar fi fost el, era un strein, să putea obiecta amatorilor drameĭ că nu să poate face totdeauna în dreapta La Mancheĭ acelaşĭ lucru ca în stînga eĭ; Ronsard era neaparat şi Sainte-Beuve îşĭ îndeplini sarcina de al reabilita.

Decĭ romanticiĭ francejĭ, adînc influenţaţĭ de poezia germană, să îndărătnicise să nu recunoască decît treĭ predecesorĭ, Ronsard, Corneille şi Shakespeare. Cel ce le-a adus maĭ multe serviciĭ, a fost ultimul.

VIII

Pretutindenea unde romantizmul să afirmă, el prezentă aceleaşĭ caractere, care nu tocmaĭ bine desluşite la cele dintîiŭ începuturĭ ale sale, căpătă o intensitate din ce în ce maĭ mare şi daŭ întregiĭ mişcărĭ o fizionomie specială. Astfeliŭ dacă există oarecare deosebire între şcoala lokiştilor englejĭ, descriptivă şi interioară şi între misticizmul şi naţionalizmul ferbinte al luĭ Klopstock, deosebirea aceasta dispare în curînd şi adoua generaţie romantică engleză şi germană prezentă un aer de înrudire destul de lămurit. Şcoala franceză contemporană cu aceştĭ epigonĭ aĭ romantizmuluĭ strein împărtăşeşte, ducînd de multe orĭ la exces însuşirile caracteristice ale revoluţieĭ literare. Hugo şi Heine, acesta

și Byron să înrîuresc mutual și mulțemită uneĭ închegărĭ a elementelor nouă venite de pretutindenea daŭ naștere la opere similare. Cu aceste caractere ale romantizmuluĭ mă voiŭ ocupa înainte de a sfîrși această cercetare asupra începuturilor luĭ.

Mulțĭ aŭ văzut în romantizm maĭ mult o afacere de formă. In bucata satirică din „*Contemplations*“ Hugo insistă numaĭ asupra acestuĭ fapt, lăudîndu-se cu sfărîmarea emfaziĭ, detronarea epitetuluĭ și democratizarea limbiĭ, în care cuvintele oropsite vin să aducă sînge noŭ retoricіĭ slăbănoage a ultimilor clasicĭ. Genurile nouă create de novatorĭ, arată destul de bine că influența mișcăriĭ a fost mult maĭ întinsă decît o simplă schimbare de decor retoric și prozodic și că ia a răscolit pînă în fundul eĭ cugetarea modernă pentru a scoate din ia nouă izvoare ale poezieĭ. Dar întrucît privește forma, acțiunea romantizmuluĭ nu e maĭ puțin hotărîtoare: tot materialul poetic a fost schimbat și după o scurtă periodă în care cum zice acelașĭ Hugo, cele două limbĭ există una lîngă alta făcîndu-șĭ războiŭ, haina poetică nouă învinge.

S-a spus și s-a spus bine că e o altă limbă pretutindenea. Ca vocabular și ca sintaxă, ia capătă o aparență cu totul alta, ca prozodie și metrică, schimbarea adusă de romantizm îĭ colosală. Am văzut maĭ înainte prin ce să deosebea anemica limbă a unuĭ Pope saŭ Delille: romanticiĭ înbogățind-o în cuvinte, variind pînă la nesfîrșit întorsăturile de frază, o scapă în aceiașĭ vreme de acea pletoră de figurĭ retorice; care departe de așĭ întări efectul să nimiciaŭ una pe alta și făceaŭ din acest stil menit să orbiască o minunată unealtă de plictisire. Prin creșterea stocululĭ de cuvinte, limba nouă ajunge capabilă să îmbrace ideia sub o formă mult maĭ plastică și maĭ felurită decît înainte ; e o adevarată întinerire a unuĭ limbaj poetic fosil, care să menținea în netulburata-ĭ stare pe loc alăturea cu vecînica și neastîmpărata schimbare a limbiĭ vorbite, unde cuvinte dispăreaŭ pentru a face necontenit loc altora. Cuvintele acestea de curînd introduse în poezie, îĭ schimbă cu desăvîrșire aspectul: alegerea făcută de clasicĭ eliminase orice element viŭ și colorat care ar fi pus o pată necuviincioasă prin energia sa în această limbă de salon, unde vorbele aŭ nuanțe slăbite și unde puținelor răzlețite în toată puterea lor li să adaugă vălul îndulcitor al epitetuluĭ. In limba luĭ Delille găseștĭ cu îmbelșugare termeniĭ genericĭ, des întrebuințațĭ și tocmaĭ

pentru aceasta cu un relief destul de puţin simţitor, în loc de *amour*, clasicul oferă pe mult maĭ oţersul *„flamme“*, *„discours“* ţine locul maĭ vulgaruluĭ *„mat“* saŭ *„parole“* şi aşa cu celelalte. Romantizmul are să urmeze sfatul luĭ Malherbes, căutînd cuvintele în gura poporuluĭ chiar, unde ele să formează şi-şĭ nuanţează vecĭnic înţelesurile. La început lucrul trebuia să fi părut destul de curioz, terminul de *faubourg* întrodus în salonul aurit al poezieĭ, era un adevarat sacrilej, un mojic pe catifeaua brodată a unuĭ fotoliŭ de curte. La început invazia zgomotoasă a acestuĭ contingent noŭ poetic a produs, ce-ĭ dreptul, oarecare tulbura:e şi poezia a respins cîteva din elementele nouă ; în curînd însă valurile primitive să potoliră şi îmbogăţită de curente nouă, marea limbiĭ poetice să răsfaţă maĭ energic şi maĭ plin. A fost neaparat un bine pentru poezie, cu atîta maĭ mult un bine cu cît dreptul de cetăţenie al cuvintelor nouă şi nepoetice era decretat de un Goethe saŭ un Hugo : fanaticĭ vulgaruluĭ cu orice preţ şi a schiloditorilor de limbă aŭ lasat tot atîta urmă după eĭ ca şi maĭ dăunăzĭ, întroducătorul argotuluĭ în limbă, autorul acelor *„Les gueux“* neinteligibilĭ şi umflaţĭ, Richepin.

Alăturea cu întregimea limbiĭ, variaţia metruluĭ. Pentru tot viacul al XVIII-lea alexandrinul e universal şi unic ; îl întîlneştĭ pretutindenea sfîrşind perioada uneĭ descrierĭ recĭ de poem didactic, servind în gura unuĭ eroŭ de tragedie pentru trîmbiţarea uneĭ ideĭ „filozofice“, şi un alexandrin special, stagnant şi sec, tăiat de orĭce legătură cu următoriĭ săĭ : stilul poetic e ca o succesie de oracule, nişte mărgele înşirate pe aţă. Romatizmul, cînd îl păstrează încă, îşĭ ia sarcina să mlădieze puţin acest material dur şi înţepenit : am dizlocat spune Hugo, *„ce grand niais d'alixandrin“*. Cezura-ĭ uşurează recitarea şi întroduc în el armonia celor două emistihurĭ, făcîndu-şĭ faţă şi contrabalanţîndu-se ; posibilitatea de a arunca un cuvînt saŭ maĭ multe, făcînd parte din înţelesul unuĭ vers, la începutul celuĭ următor întroduseră în această combinaţie hăcuită la fiecare două-spre-zece silabe, de alexandrinĭ oarecare eleganţă şi mlădiere. Versul nu să maĭ opreşte brusc la sfîrşitul săŭ : seriĭ întregĭ de alexandrinĭ îţĭ continua armonia printr-o şerpuire bine sunătoare. In acelaşĭ timp, metre nouă să întroduc care de care maĭ felurite. Klopstock nu-şĭ permisese în odele sale decît o adoptare germană a metruluĭ

antic. Englejiĭ întîiŭ, apoĭ şcoala luĭ Hugo, vor potrivi în tot feliul combinaţiile silabelor. Dezvoltarea uriaşă a liriceĭ în paguba aşa de gustatuluĭ înainte poem didactic favorizează încă această multiplicare a rimelor. Cu moda poemelor didactice saŭ a tragediilor, un autor scrie, nu puţin, ci puţine opere: în aceste corpurĭ masive de poezie, maĭ ales în acel dintîiŭ gen, unitatea de metru să impune: poemul trebuia continuat cu acelaşĭ metru cu care începea. Admiţînd chiar că Delille ar fi fost cel maĭ înfocat iubitor de poliritmie, încă nu i-ar fi fost cu putinţă, cu feliul săŭ de a compune să întreacă numărul de patru feliurĭ deosebite de ritme, cîte unul de fiecare din operile luĭ. Pope care a scris după o estetică maĭ liberă şi pe care tradiţia nu-l lega numaĭ decît de alexandrin, întrebuinţează altă armonie pentru egloge, alta pentru odele sale, dar maĭ toate fiind compoziţiĭ greoae, numărînd sute de versurĭ, numărul combinaţiilor ritmice posibile e mărginit prin aceasta chiar. Din potrivă şcoala nouă are o simpatie specială pentru lirică, genul poetic cel maĭ mărunt, şi acela care poate să să potrivească maĭ bine cu cele maĭ feliurite subiecte, cu singura condiţie ca el să reflecte o personalitate. Poema n-a luat o viaţă nouă decît sub autorul *„regineĭ Mab“*, Shelley, şi maĭ ales sub condeiul luĭ Byron, ale căruia bucăţĭ pur lirice ocupă un loc foarte mărginit pe lîngă blocurile poemelor sale de călătorie saŭ de fantazie. Ceĭ dintîiŭ romanticĭ, însă sînt numaĭ liricĭ, cînd eĭ nu preferă cadrul uneĭ drame, unde aŭ ca instrument poetic alexandrinul „dizlocat“; de aicea nepomenita varietate a metrelor. Strofa capătă o însemnătate pe care înainte, mărginită la rarele ode ale luĭ J. B. Rousseau şi ale Ronsardiştilor, era departe de a o avea. In urma liriceĭ şi formînd accesorul eĭ de formă, ia vine în poezie cu armonia sa largă şi elegantă, cu estetica sa alternară. Şi apoĭ versurile săltăreţe din unele *balade* ale luĭ Hugo, goana de silabe din *„Balada regeluĭ Ioan“*, armoniile imitative de tot feliul de la repetiţia la depărtărĭ egale a unuĭ vers, care te urmăreşte ca o obsesie—în „Lenora luĭ Bürger“—pînă la gradaţiile ritmice din *„les Djinns“* a luĭ Hugo. Ritmul capătă o viaţă a sa proprie, înainte de Baudelaire care-ĭ dă o atenţie bolnavă, de Banville, care croeşte poeme întregĭ pentru a pune în lumină o rimă, de Poë care scoate efecte de imitaţie uimitoare din zîngănitul licidelor în *„Clopotele“* sale. Ca adevă-

rată minune de armonie imitativă, avem pe Coleridge care scrie „în Cristabel“ ca un exercițiŭ metric. Rimă în sfîrșit, întărită în Franța de Vestita „consonă de sprijin“ așa de îndrăgită în timpurile din urmă, perde paliditatea sa clasică și adaugă prin solida eĭ strălucire armoniile multiple și largĭ ale liriciĭ nouă.

Inainte de a trece la însușirile de fond, o observație care nu să face nicĭ destul de des, nicĭ destul de bine. Mulțĭ cred în arătarea subită a caracterelor de formă maĭ sus pomenită, ca la un teatru bine organizat, la lovitura de baghetă a regizoruluĭ, decorurile vechĭ fără să le iaĭ seama și decorurile nouă gata potrivite și așezate să înalță într-o clipeală din adîncimile subsceneĭ. Nimic maĭ falș. Dacă romantizmul s-a manifestat din capul loculuĭ ca o reacție contra fonduluĭ dulceag al clasicitățiĭ, nu acelașĭ lucru s-a întîmplat și cu forma. Clasiciĭ să disting maĭ mult prin lipsa de ideĭ, decît prin îndărătnica aparare a unuĭ fond special și bine determinat; cetățuia lor însă e forma. Vedețĭ toate atacurile școaleĭ din care fac parte un Baour-Lormian, un Esménard; ele să îndreaptă nu în potriva ideilor—pentru toțĭ oameniĭ aceștia poezia e un meșteșug, ia să reduce la aparatul poetic—ci numaĭ în potriva formeĭ barbare. Pentru a găsi ceva de altfeliŭ, trebue de îndreptat privirile asupra clasicizmuluĭ german și școaleĭ luĭ Gottschéd. Forma clasică urmează încă a stăpîni literatura poetică într-o vreme cînd tot fondul e reînoit și viŭ. Campbell, scrie „Plăcerile speranțeĭ“ după vechiul tipic—dar Campbell e pe acea vreme în tabăra luĭ Pope. Iată însă un adevărat romantic, recunoscut de toată lumea ca astfeliŭ, un sectant al școaleĭ nouă, deși nu face literatură militantă ca ceilalțĭ, Alfred de Vigny, autorul „*Soartelor*“ (les Destinées) e încît privește forma, un rămas în urmă: am pomenit maĭ sus o comparație a sa vrednică de Delille, acea a Scoțianuluĭ; maĭ observațĭ încă faptul că alexandrinul alcătuește haina formală a celor maĭ multe din bucățile sale, unde negura ideală devine adesea-orĭ monotonă; că unde el să desparte de acest putred toiag al clasicilor, abia-șĭ încearcă pașiĭ într-o strofă modestă și fără coloare ritmică; observațĭ apoĭ ce limbă, îmbelșugarea locuțiilor emfatice și cuvintelor plate și vețĭ vedea că romantizmul nu și-a aflat forma la cel dintîiŭ pas al săŭ. In „Odes et Ballades“ încă, Hugo însușĭ, marele atlet al formeĭ nouă, e foarte rezervat și Lamartine păs-

trează penumbra de rigoare asupra cuvintelor. La început deci romantizmul îmbracă și el forma îngustă a literaturii în decadență, al căria fond ideal îl reînoește, cu timpul mișcarea iea proporții mari, crește pînă la o înălțime neașteptată și atunci haina aceasta de curte și de paradă, bună pentru madrigale ușoare și tragedii anemice, sub presiunea robustă a sevei care să îngrămădește în trupul romantizmului, să sfarmă. Am văzut că din nenorocire după o perioadă scurtă de neatîrnare, cancerul îndărătnic al retoricii să formează iar și că uneori retorica lui Hugo amintește pe acea a lui Delille. Păcatul acesta însă nu poate șterge marea bine-facere adusă limbilor europene de romantizm, mlădierea sintaxei, întroducerea unui întreg ocean de cuvinte nouă, întinerirea materialului poetic, care va trăi după apunerea acestei mișcări și va servi încă în multipla sa bogăție ca haina felurită și colorată a poeziei contemporane.

IX

Inainte de a trece la studiul poeziei pe care, pentru a evita calificația de romantică, el o numește „nouă“ în Anglia Taine caută a caracteriza pe scurt însușirile sale. Fără a vorbi de acelea de formă, care am văzut aŭ însemnătatea lor încă destul de mare, el să oprește asupra două semne numai ale mișcării novatoare, gustul pentru istorie, care a produs poemul și balada medievală și invazia filozofiei în poezie, element noŭ și fericit, care face din jocul de cuvinte elegant, sonor și deșert al viacului trecut un admirabil mijloc de propagandă pentru sistemele metafizice și-i dă însemnatatea unei religii în acest viac de înecare a dogmelor stabile într-un misticizm nehotărît și trist. Vorbind cu multă tragere de inimă pentru această din urmă tendință reprezentată în Anglia cu o izbîndă așa de norocoasă de Wordsworth, în America de Longfellow, tendință care a produs mai tîrziŭ în Franța lirica lui Alfred de Vigny și de curînd a lui Sully-Prudhomme, el păstrează un adînc despreț pentru a două însușiri, simpatia pentru viacul de mijloc și pentru subiectele exotice, simpatie care fără a să mărgini la Anglia, singură a determinat aiurea baladele lui Uhland, orientalele lui Hugo și Rüchert. Nenorocitul asupra căruia cade adîncul despreț aî lui Taine e autorul lui „Madoc“ Southey, care în toată viața lui n-a făcut decît în adevăr, poeme istorice. Genul ar fi fals, reconstruirea unei societăți streine și apusă, ar fi o încer-

care zădarnică, acele slabe nuanțe de sentiment, care deosebesc cugetarea și simțirea uneĭ epoce, să perd fără de urmă și acel ce ar cerca, precum a făcut Southey, să le învie în opera luĭ, să expune a da sentimente și obiceiurĭ de cugetare moderne personajiilor medievale. Astfeliŭ Madoc ar fi fost așa de puțin Breton din Wales, în al 14-lea viac, precum Ioana de Arc a luĭ Schiller, e o simplă ficțiune. Argumentul a servit și contra școliĭ precedente; s-a protestat și atuncea contra lipseĭ de adevăr a eroilor tragicĭ; el a fost exploatat de toate manifestele literare realiste maĭ ales de acelea ale luĭ Zola, care-l îndreaptă în potriva tuturor școalelor, pînă la cea pe care a căutat s-o întemeeze și care să pretinde a fi singura doritoare de adevăr în artă. Ceia ce e frumos e că Hugo nu vorbea nimic alt decît de coloare locală și fulgerile romanticilor aveaŭ drept țintă maĭ ales lipsa de adevăr a personajiilor clasice. In școala realistă chiar, toată iubirea luĭ Flaubert pentru exactitatea locală și istorică, dacă i-aŭ permis neconstituirea cadruluĭ Cartagineĭ luĭ Hannon și Hamilcar, n-aŭ schimbat întru nimic obiceiul literar foarte explicabil de altfeliŭ, de a videa *modernizate* figurile antichitățiĭ celeĭ maĭ departate. Și nicĭ nu poate fi altfeliŭ; e cu neputință să-aĭ pretenția de a îmbrăca feliul de gîndire al uneĭ epoce dispărute, ar trebui să fi trăit în ia și încă și atuncea lucrul nu e tocmaĭ ușor să te lepezĭ de mecanizmul tăŭ intelectual pentru a adopta un altul. Anĭ întregĭ petrecuțĭ pe malurile luĭ Hoang-ho, între locuitoriĭ cu ochĭ oblicĭ aĭ Imperiuluĭ ceresc nu te va face să pătrunzĭ feliul cum ideile să leagă într-un cap cu coadă, și chipul deosebit și baroc pentru tine sub care să prezentă sentimentele în peptul coperit cu mătasă al omuluĭ galbăn. Dacă așa e lucrul cu o civilizație în mijlocul căria te afli și al căria cadru exterior îl poțĭ avea înainte în fiecare moment înainte-țĭ în toată întregimea luĭ, ce trebue să maĭ zicĭ de o perioadă de mult opusă, asupra căria aĭ numaĭ puține documente literare și istorice care nu spun așa de mult asupra feliuluĭ obicĭnuit al vięțiĭ intelectuale a timpuluĭ? Cum veĭ putea reconstitui chipul de acțiune al unuĭ creer cartaginez, cînd negustoriĭ africanĭ aŭ dispărut fără o singură umbră literară?

In asemenea împrejurărĭ trebue să alegĭ una din două, saŭ să daĭ voe scriitoruluĭ să acopere după cum îl ajunge mintea

golurile, să permiţi adecă fantaziei sale să întărească liniile vage a lumii moarte, saŭ să renunţi la poema istorică. Taine pare a fi foarte aplecat să aleagă alternativa din urmă, ceia ce cu tot respectul datorit purului adevăr istoric, ar fi oarecare perdere pentru literatura modernă, ţiind seamă că aşa falşe şi condamnabile din punctul de videre erudit cum sînt, „Madoc" e o operă vrednică de luare aminte; „Fecioara de la Orleans" a luĭ Schiller, una din cele maĭ frumoase opere ale luĭ, cu toate că adevărul istoric e zguduit din temelie, chiar în intriga piesei, „Ifigenia" luĭ Goethe, o adevărată minune de poezie. Un oarecare Francez, contemporan cu Guizot, Monteil, a avut ideia de a reprezenta plastic istoria ţăriĭ sale prin discursurĭ şi povestirĭ, cu un caracter literar în intenţia vrednică de laudă a autoruluĭ; ca erudiţie, Guizot ne asigură că nimic nu e de bănuit în potriva lor—şi dacă să va găsi cineva care să aleagă „l'Histoire des Français" înaintea uneĭ drame de a luĭ Hugo saŭ chiar din cele ale luĭ Shakespeare, pe care aşa de mult şi atît de drept îl admiră Taine, cu toată falşitatea chiar a caracteruluĭ dat principalilor eroĭ, voiŭ înţelege osînda pronunţată în potriva luĭ Southey; fiind că a scrie „Madoc". Neaparat că ar fi fost maĭ bine pentru mulţemirea gustutuĭ de adevăr al cititorilor, ca Greciĭ luĭ Racine să fie puţin maĭ autenticĭ şi Chinejiĭ luĭ Voltaire maĭ puţin filozofi, dar cînd e vorba de şicane mărunte de erudiţie şi de observaţiĭ microscopice, artistul care produce o operă frumoasă în sine nu maĭ are nevoe de scuză. De altmintrelea, observaţia luĭ Taine era meritată de Southey care nemulţemindu-se cu frumuseţa poezieĭ sale, a avut să-ĭ dee şi un lustru savant, îndoind foile volumuluĭ prin mulţimea notelor, de o erudiţie îndoioasă, nefolositoare înţelegeriĭ poemuluĭ şi dăunătoare reputaţiĭ savante a poetuluĭ.

Deci cele două caractere date de Taine rămîn folositoare liriceĭ, pe care o regenerează, baladeĭ, pe care o crează cu adevărat.

Un al treilea caracter al mişcăriĭ e *religiositatea* sa.

Romantizmul e o mişcare creştină la începuturile sale. Klopstock aduce maĭ multe serviciĭ creştinizmuluĭ decît legiunĭ întregĭ de predicatorĭ pe care nime nu vine să-ĭ asculte decît ceĭ convinşĭ de înainte, Châteaubriand întăreşte încă simpatia reformatorilor pentru creştinizm. Biserica gotică ajunge la modă: Hu-

go o face cadrul epopeiĭ sale: „Notre dame de Paris"; misticiĭ să întîlnesc cu gramada între lokiştĭ: Coleridge blastemă în foile sale sibiline (Sibylline leaves) pe ateul, care ca buhna esă din întunecosul săŭ sălaş pentru a întreba pe Dumnezeul protestant de existenţa sa. Era o răzbunare apoĭ în potriva nesuferituluĭ Boileau, care decretase imposibilitatea uneĭ poetice bazate pe mitologia creştină; întreaga dezvoltarea clasică e adînc păgînă ca şi modelele sale şi fără a fi în contra creştinizmuluĭ, merge totdeauna alăturea cu dînsul. Romantizmul a schimbat lucrurile. Iubirea romanticilor pentru evul mediŭ spre care sînt atraşĭ de acelaşĭ sentiment de antipatie faţă cu antichitatea clasică şi imitatoriĭ săĭ, alt caracter al inovaţieĭ literare, adaoge şi ia atîtea cauze care contribuiaŭ să facă religia viaculuĭ de mijloc favorită romantizmuluĭ. Pe cînd deci mişcarea capătă în Germania şi Anglia acest aspect de protestantizm literară, pe cînd conducătoriĭ săĭ caută s-o puie în legăturĭ cu Milton, în Franţa ia încetează de a să inspira de fantasticul şi de credinţa creştinizmuluĭ, după răpedea cădere de la modă a creştinizmuluĭ estetic inventat de Châteaubriand. Rămîne atuncĭ singur viacul de mijloc stăpîn pe inspiraţia romanticilor. Apar cavaleriĭ în zale, rătăcind în sprijinul dreptăţiĭ de la un capăt al pămîntuluĭ la altul, cercîndu-şĭ armele într-un etern turnel, pusniciĭ şi evlavioşiĭ călugărĭ, castelanele blînde şi mlădioase ca o floare de crin, în lungile lor rochiĭ de grele mătăsurĭ, pagiĭ glumesc nebunatec în umbra fereştilor în ogivă ale castelelor singuratece, pe vîrfurĭ de stîncĭ prapastioase; trubadurĭ şi minesingeriĭ fură inimele balaelor fecioare, cîntînd sub fereştile turnuluĭ întunecat iubirea lor zglobie, şi dulce, în bătaia uneĭ raze de lună răsfrîntă pe coardele de argint ale vioarelor. Un fantastic deosebit să desfăşură pe această temă: cavaleriĭ morţĭ fugind în goana supranaturală a cailor fermecaţĭ ducînd spre porţile mormîntuluĭ lor pe iubita furată, paserile fatidice prezicînd nenorocire pe busturĭ de Minervă, bătrînĭ marinarĭ osîndiţĭ la rătăcire pe marea de plumb. Dintre toate ţările cavalerieĭ afară de Germania unde balada e naţională, Spania şi Italia atrag luarea aminte a romanticilor din perioada a doua prin originalitatea vieţiĭ şi căldura neînfrînată a patimitor. A fost vremea de aur a serenadelor pe quitare, cîntate de cavalerĭ în Sombrero, în faţa balcoanelor maure, unde sub

mantila de matasă, vre-o Rosita cu ochiĭ de catifea, aşteaptă în taină venirea iubituluĭ, şi ochiĭ îĭ scîntee ca două pietre scumpe între zăbrele. Théophile Gautier scrie *Tra los Montes* şi nu e romantic care să să respecte fără să fi făcut un sonet ţăriĭ mandolinilor orĭ aceleĭ numaĭ puţin iubite a stiletuluĭ. La aceste două trăsăturĭ să adaugă o a treia, adevarat mahometană, pe care Hugo o pune la modă prin „Orientalele" sale, alăturea cu mişcarea produsă în Germania de Rückert. Turciĭ de carnaval şi piraţiĭ de feerie furînd frumoasele fete ioniene cu fruntea pîrlită de soare, captivele tînguindu-se sub paza sabieĭ enucilor, rîpiră inima publiculuĭ şi statornicira reputaţia genuluĭ, destul de mult exploatat de *poetae minores* aĭ romantizmuluĭ.

Aşĭ putea vorbi şi de caracterul naţional al romantizmuluĭ, dar în Franţa cel puţin, el nu adoptă această formă, care e specială maĭ mult Germanieĭ, unde Klopstock încă face ode Teutonieĭ. Apoĭ nationalizmul nu dă şcoaliĭ romantice acea fizionomie destinată pe care o capătă mulţemită viaculuĭ de mijloc, cu toate că şi aicea criticile unilaterale ale realizmuluĭ aŭ exagerat partea de subiecte cavalereştĭ tratate de romanticĭ. Rămîne o ultimă observaţie asupra mişcăriĭ, *personalitatea sa*.

Am văzut romantizmul creind genurĭ nouă, dînd naştere baladeĭ, înviind drama istorică, îmbogăţind lirica, pe care o sprijină pe un fond bogat de filozofie. Pentru că însă acest ultim gen literar să poată ajunge la dezvoltarea enormă pe care o datoreşte viaculuĭ nostru, trebuia ca poeţiĭ să renunţe la monotona obiectivitate a autorilor de poeme didactice şi de tragediĭ, trebuia ca bucuriile şi durerile lor să să reverse în armonia strofelor pentru ca acestea să fie altceva decît intipidele poeziĭ de ocazie ale luĭ J. B. Rousseau. Klopstock începuse cel dintîiŭ, pe această cale, şi ca toate începuturile, el să distinge prin multă rezervă. Foarte puţină poezia erotică, nicĭ o confidenţă de dragoste: în deosebitele faze ale inimiĭ sale, el alege pe acele singure care i să par prin înălţimea lor vrednice de veşmîntul poetic. Odele luĭ Klopstock sînt, orĭ religioase şi mistice, ceva analog cu imnurile protestante, gen de poezie aşa de răspîndit în Germania de la Luther încoace, saŭ strigăte patriotice în genul luĭ Körner. Iubirea nu pune încă notele sale multiple şi căldura icoanelor sa-

le în această poezie înaltă, foarte înaltă ce e dreptul, dar prin acest fapt chiar rece ca vîrfurile înghețate ale munților. Nu era încă personalitatea poetuluĭ răsfrîngîndu-se în vers care rîde cu bucuria luĭ și-ĭ plînge sfîșierile de inimă.

Lirica filozofică apare ceva maĭ tîrziŭ cu Wordsworth, cea erotică în același timp, cu unele bucățĭ din Coleridge și Lamb, în așteptarea luĭ Hugo și Heine și a școalii austriace. Lirica aceasta din urmă nu derivă din nicĭ un predecesor recunoscut, în Grecia, Pindar și toțĭ dorienĭ numaĭ în iubire nu-țĭ caută izvoarele muzeĭ lor războinice; lirica lezbiană și cea romană n-aveaŭ strălucirea trebuitoare pentru a inspira o așa de bogată dezvoltare a poeticiĭ amoroase ca sub romantizm. Ia e decĭ cu desăvîrșire originală. In acestea și în lirica filozofică în sfîrșit personalitatea să poate manifesta în deplina eĭ neatîrnare și putere. Poezia e un caracter particular și neobicinuit, atuncĭ alăturea cu nenumăratele variațiĭ de formă să manifestă firile cele maĭ deosebite. Ca fond poetic, cu cîțiva anĭ înainte, foarte puțină deosebire aĭ fi putut afla între un Pope și un Dryden, un Delille și un Esménard. Pretutindenea poezia didactică în liniștea-ĭ pedantă și sacă, peste tot locul aceleașĭ comparațiĭ de un stînjen, aceleașĭ lungĭ introducerĭ și pregătite învocărĭ, aceiașĭ bucătărie poetică în sfîrșit. Ca aparență, nicĭ o marcă distinctivă, arătînd firea autoruluĭ, fabricația e anonimă. Nicăerĭ un om, pretutindenea *un procedeŭ* și acesta fiind unic, tot astfeliŭ va fi și aspectul întregiĭ acesteĭ literaturĭ poetice. Cu totul altfeliŭ la venirea romantizmuluĭ: personalitățile cele maĭ feliurite să manifestă liber și armonia, în loc de a rezulta—dacă armonie să poate numi—din adormitoarea enervare a uneĭ singure strune, e alcătuită de astădată din simfonia largă a uneĭ întregĭ pleiadă de poețĭ. De aicĭ și greutatea uneĭ caracterizărĭ definitive, sigure și întregĭ a romantizmuluĭ: o definiție să poate aplica maĭ bine uneĭ mișcărĭ cristalizate ca pseudo-clasicitatea decît neastîmpărateĭ varietățĭ a școaliĭ de neatîrnare poetică. Trezirea personalitățiĭ a avut însă și rălele sale. Pentru a da o aparență de originalitate poezieĭ lor, uniĭ fanaticĭ aĭ taberiĭ silirā această notă personală, scoțînd din ia accente discordante și dezgustînd publicul de această tendință așa de frumoasă întîiŭ și de folositoare poezieĭ. Un Baudelaire și un Edgar Poë venirā maĭ tîrziŭ pentru așĭ îneca romantizmul

fantastic în tulbure valurĭ de o închipuire bolnavă şi respingătoare, care-ţĭ face răŭ prin aspectu-ĭ schimonosit şi barbar. Rămîne însă gloria romantizmuluĭ, această întinerire a poezieĭ prin descătuşarea de lanţurĭ a poetuluĭ.

* * *

Ce a rămas din strelucitele fanfare ale romantizmuluĭ entuziast de la început? Am văzut cum mişcarea a degenerat pe încetul în fantasticul îngrozit al fonduluĭ, într-o nouă retorică a formiĭ, care trebuia să pue capăt acesteĭ aşa de îmbelşugate dezvoltărĭ poetice. Prin această apunere însă a mareluĭ curent romantic, perit-a şi influenţa sa? Dacă romantizmul a căzut, care ĭ este azĭ înlocuitorul?

Lăsînd la oparte biruinţa recentă a unuĭ realizm puternic în neîngrijirea formiĭ sale şi în dispreţul pentru orice cuviinţă în limbă şi imaginĭ, poezia pare a fi încă romantică. Pricina acesteĭ nehotărîrĭ e aceia că între o mişcare independentă şi continuarea eĭ pe aceiaşĭ cale deosebirea e maĭ nesigură decît între domnia tipiculuĭ şi emanciparea de formulele rotorice. Totuşĭ romantizmul prim, acel ce să deosebeşte prin exotizm şi iubire pentru viacul de mijloc, prin metre de ocazie şi cruditățĭ de limbă, romantizmul baladelor fantastice şi poemelor istorice, al dramelor în genul luĭ Victor Hugo şi al marilor alegoriĭ filozofice, face parte din istoria literară numaĭ. Timpul unuĭ Byron saŭ Southey, al unuĭ Hugo chiar e trecut cu desăvîrşire.

Ar fi trist dacă pretinsa poezie realistă i-ar lua locul. Am spus aiurea ce să înţelege şi ce *ar trebui* să să înţeleagă prin aceştĭ termenĭ. Dacă nu poţĭ trece decît cu un zîmbet de dispreţ pe lîngă etalajul de peticăriĭ murdare, deşi colorate ale luĭ Richepin care continuă ce e maĭ răŭ în romantizmul agonizînd, respectul cel maĭ adînc să cuvine încercărilor moderniste, ajunse populare, ale autoruluĭ luĭ „*Angélus*“, Coppée, pictorul flamand al poezieĭ moderne n-ar trebui însă să luăm pe Coppée drept deschizătorul unuĭ drum noŭ în artă şi singurul săŭ reprezentant. Direcţia reprezentată de el, nu e decît una din formulele multiple ale poezieĭ moderne.

Mulţemită romantizmuluĭ, aceasta nu maĭ are nicĭ o stavilă de formă orĭ de fond. Formulele sînt moarte pentru totdeauna şi

nimenea n-ar îndrăzni azi să pozeze în regent al poeziei. Incercarea retorică din ultimile timpuri ale lui Hugo n-a izbutit și nici nu putea să izbutească. Reformatorii de la începutul viacului au desfășurat înaintea ochilor adevăratului poet întreagă lumea exterioară, în varietatea sa splendidă și necuprinsă, a făcut să lumineze înaintea ochilor săi comoara de simțire și de cugetarea ce să ascunde în însuși creerul, în însuși inima lui, comoară vecinic vie și nesecată pentru marea poezie sinceră a timpurilor noastre, i-a aratat ca odată de pe vîrful muntelui, ispititorul, această lume întreagă de poezia nedescoperită, care reînvia la fiecare poet nou care să apropie de dînsa cu inima caldă și cu ceva în creeri și i-a cerut să aleagă, avînd ca singur îndreptar propriul său gust. Dacă supuși fără voe amenințărilor stavilitoare ale trecutului, ei înșii au greșit puind hotare și decretînd regule, cei veniți după dînșii au dus pînă la capăt opera lor.

Azi de la cele mai adînci adevăruri ale filozofiei pînă la cel mai umilit din nenumăratele aspecte ale naturii, totul e deschis pentru poet. Opera lui aleasă de oriunde, poate să adopte orice ton și să îmbrace orice formă, de la înălțimile odei pînă la săgeata veninoasă a epigramei, — un singur lucru să cere, neaparat acela, să fie frumoasă și să fie *poezie* și cînd va fi adevărată poezie va trebui să fie și frumoasă. Pentru această lărgire nesfîrșită a cercului subiectelor, a hainelor poetice, în ciuda convenției și a tipicurilor de orice feliu, trebue să mulțemim acestor mari precurzori ai poeziei contemporane, romanticii.

A DOUA DOMNIE

A LUI

NECULAI MAVROCORDAT IN MOLDOVA

Neculaĭ Mavrocordat a doua oară in Moldova 1711—1716. Mazilirea luĭ Mavrocordat [1] din întîia luĭ domnie în Moldova nu provenise din neîncrederea Porţiĭ în el şi înlocuirea luĭ cu Dimitrie Cantemir să făcuse numaĭ fiind că Turciĭ credeaŭ că acesta va putea, maĭ curînd decît domnul grec, pune mîna pe Brîncoveanu. Marea încredere de care Mavrocordat să bucura la Poartă reesă tocmaĭ din împrejurarea că el este rînduit domn în Moldova, în nişte momente atît de critice ca acele aduse prin războiul cu Ruşiĭ şi tradarea luĭ Cantemir.

Turciĭ chiar stătură cîtva timp la gîndurĭ, dacă nu ar face maĭ bine să prefacă cel puţin Moldova în paşalîc [2]; dar eĭ să lepădară în curînd de acest plan, ce le-ar fi putut deveni periculos în cazul uneĭ răscoale a Moldovenilor, în care s-ar fi putut amesteca Ruşiĭ, de care Turciĭ învaţase a să teme atît de mult, cu toată izbîndă lor de pe malurile Prutuluĭ.

Cătră aceste consideraţiĭ politice, Turciĭ nu uitaŭ niciĭ cele financiare; anume în cazul cînd ţările romîne ar fi fost încorporate ca provinciĭ turceştĭ. Poarta „ar fi perdut o bună parte din veniturile pe care le scotea din ele: căcĭ sultaniĭ deşi despoţĭ, nu aŭ puterea de a rîdica nouă impozite în statele lor, nicĭ chiar de a înălţa pe acele existente, şi aceĭ care aŭ îndrăznit a cerca

---

1. Neculaĭ Mavrocordat întră în Iaşĭ în zioa de 8 Noemvrie 1711. *Acsinte Uricarul* în Letopiseţe, II, p. 144. Comp. des *Alleurs* c. *Ludovic* al XIV-lea, 10 Octomvrie 1711, Doc. col. *Hurm.*, Suplement, 1, p. 404.
2. *Acsinte Uricarul*, Letopiseţe, II, p. 139.

vre-o înoire în această privinţă, totdeauna ş-aŭ pus în cumpănă corona lor. In ţările romîne, care le aparţin numaĭ cu titlul de suzeran, eĭ pot urca dările după plac şi comite fără nicĭ o teamă cele maĭ marĭ nedreptăţĭ“ [3].

Turciĭ, spre a cîştiga şi maĭ mult pe Mavrocordat, îl trătează cu cele maĭ deosebite onorurĭ, primindu-l vizirul de maĭ multe orĭ în audienţe tainice, lucru cu totul neobicĭnuit la domniĭ mazilĭ; este numit prieten în scrisorile marilor dregătorĭ aĭ sultanilor cătră el, şi este chiar scutit de toate cheltuelele căpătăriĭ domnieĭ, sultanul ertîndu-ĭ pînă şi cele 50 de pungĭ de banĭ, cu care să hotărîse să vîndă—de astă dată maĭ eftin—scaunul Moldoviĭ.

Marea vază şi încredere de care Neculaĭ Mavrocordat să bucura la Poartă fu spre norocul Moldoviĭ. Ţara să afla în adevăr într-o poziţie din cele maĭ grele, după nefericita întreprindere a luĭ Cantemir, faţă pe de oparte cu răzbunarea păgînilor, pe de alta cu cererile de despăgubire ale Turcilor neguţitorĭ saŭ balgiĭ, pentru daunele şi morţile suferite în timpul rezmeriţiĭ; nu maĭ puţin expusă la jafurile oştirilor svedeze şi polone, fiind tot pe atît de greŭ a scăpa de ele pe cît şi a să plînge în contra lor, aceste oştirĭ fiind bine văzute de Turcĭ, care sub înteţirile necontenite ale luĭ Carol al XII-lea, eraŭ gata pe fiece zi a reînoi războiul cu Ruşiĭ. Pe lîngă aceste nenorocirĭ aduse de oamenĭ, şi urgia luĭ D-zeŭ să abătuse pe biata Moldovă, sub forma unor nesfîrşiţĭ nourĭ de lăcuste, care pustiiaŭ holdele şi inciumaŭ aerul.

In asemenea împrejurărĭ să înţelege cît de greŭ, trebuia să cadă luĭ Mavrocordat ocîrmuirea uniĭ ţărĭ a căria limbă nicĭ măcar nu o ştia [4].

Mavrocordat era însă pe cît o minte ageră şi purtată prin trebĭ, pe atîta şi înzestrat cu cunoştinţele trebuitoare, nu numaĭ spre a face din el un bun ocîrmuitor, dar chiar spre a-ĭ duce vestea unuĭ om învăţat. Pe lîngă limba grecească, întărită prin o adîncă cunoştinţă a elineĭ, el scriea şi vorbea în perfecţie lim-

3. Mémoires historiques et géographiques sur la Valachie par *M.* B(auer) anexate la *Carra*, Histoire de la Moldavie, ediţia din Neuchâtul, 1781, p. 348.

4. *Ioan Neculcea* în Letopiseţe, II, p. 326, „şi Sculi camaraşul din lăuntru ce era tălmaciŭ, că Neculaĭ Vodă nu ştia limba moldovenească, şi era un lucru prea cu năcaz boerilor şi ţăriĭ“.

bele latină, franceză şi italiană. Maĭ avea şi deprinderea celor orientale, neapărate unuĭ interpret, precum turceasca, araba şi persiana. Dintre ştiinţĭ, Mavrocordat să îndeletnicise maĭ cu deosebire cu teologia şi filozofiia. Variile luĭ cetirĭ în poeţiĭ şi filozofiĭ grecĭ şi latinĭ, precum în deosebitele scrierĭ ale învăţaţilor modernĭ îĭ deschidea mintea, în cît el era pregătit din toate punctele de videre pentru rolul de om politic şi diplomat ce era chemat să îndeplinească. [5].

Mavrocordat care îşĭ înstreinase prin mîndria luĭ simpatiile Moldovenilor în întîia luĭ domnie, să arată la înălţimea greleĭ probleme ce-ĭ era dată a dezlega, anume a apara înteresele Moldoviĭ faţă cu Poarta otomană, spre a cîştiga tocmaĭ prin o asemenea purtare încrederea locuitorilor în vrointa luĭ de bine, şi prin aceasta însuşĭ a-ĭ detrage de la simpatiile ruseştĭ, şi a-ĭ lipi iarăşĭ de vechea lor suzerană. Astfeliŭ îl vedem apărînd pe Moldovenĭ pe cît putea contra pretenţiilor Turcilor balgiĭ, şi reducînd osîndirile pămîntenilor pentru pagubele căşunate acelor neguţitorĭ totdeauna la minimul putincios, precum şi dîndu-şĭ silinţele cele maĭ marĭ spre a dobîndi de la Turcĭ ertarea boerilor pribegiţĭ în Rusia cu Cantemir şi reîntoarcerea lor în ţară. Cît nu luptâ el pentru a scăpa de la închisoare pe ceĭ treĭ boerĭ, Lupu vornicul, Antioh Jora şi Mascut postelnicul, reţinuţĭ în Varna de Baltagi Mohamed pentru prepus de părtinire către Ruşĭ?

Turciĭ neputînd preface întreaga Moldovă în paşalîc, schimbă cel puţin ţinutul Hotinuluĭ în olat turcesc. Un cap de Tătarĭ, Ali-Beĭ, cere şi el, pentru acelaşĭ motiv al apărăriĭ maĭ efective împotriva Ruşilor decît ar face-o hainiĭ de Moldovenĭ, cetatea Soroca cu ţinutul încunjurător, ceia ce Poarta îĭ încuviinţează. Stăpînirea prădalnicilor Tătarĭ în Moldova ar fi făcut peste putinţă viaţa locuitorilor de dincolo de Prut. Mavrocordat cere cu marĭ stăruinţĭ revocarea aceleĭ cesiunĭ, şi merge în călduroasa luĭ apărare a drepturilor Moldoviĭ pînă a aminti Turcilor condiţiile

---

5. Commentatio de litterarum studiis Ioannis Nicolai Mavrocordati principis Walachiae, auctor *Ioann. Theodorus Hoelbius* Themarensis, Ienae, 1755 în *Emile Legrand*, Généalogie des Maurocordato de Constantinopole, Paris, 1886, (tirage de grand luxe à 50 exemplaires numérotés), p 63.

păciĭ de la Carlovitz, şi chiar capitulaţiile încheiate de Moldova cu sultaniĭ, îmbele amintirĭ nu prea plăcute Otomanilor [6].

Tot pe atuncĭ Nemţiĭ încep operaţia ce deveni maĭ tîrziŭ atît de fatală Moldoviĭ, a înaintăriĭ pajurilor împărăteştĭ asupra hotarele turceştĭ, răşluind o parte din Moldova pe la graniţa Dorneĭ; Neculaĭ Mavrocordat protestează cu energie contra încălcărilor Austrieĭ, şi o sileşte la sfîrşit să să retragă, ameninţîndu-o cu războiŭ din partea Turcieĭ [7].

Domnul maĭ eliberează din prinsoare de la Turcĭ şi de la Tătarĭ o sumă de captivĭ, înbrăcînd din baniĭ luĭ pe aceĭ ce veneaŭ îndărăpt cu totul goĭ, şi scutind de dărĭ pe aceĭ însuraţĭ dintre eĭ.

Toate aceste apărărĭ ale intereselor moldoveneştĭ din partea luĭ Neculaĭ Mavrocordat fac chiar pe Neculcea, cronicarul cel maĭ pornit contra domniilor streine, să zică: „Norocul ţăriĭ a fost atuncĭ că s-aŭ tîmplat de aŭ venit Neculaĭ Vodă; iar de ar hi venit alt domn maĭ prost, ar hi fost prea răŭ de Moldovenĭ“ [8].

Mavrocordat însă iea măsurĭ şi pentru uşurarea dărilor, care apăsaŭ prea greŭ asupra locuitorilor, ceia ce îĭ era prin putinţă maĭ ales prin faptul că Turciĭ, spăriaţĭ de plecarea Moldovenilor către Ruşĭ şi de urmările cumplite ce o asemenea plecare ar putea avea pentru împărăţia lor, dacă ar fi urmată şi de ceilalţĭ creştinĭ din peninsula Balcanuluĭ, încetase măcar pentru acel moment de a privi Moldova numaĭ din punctul de vedere al banuluĭ, şi deschizînd ochiĭ lor ceĭ adormiţĭ asupra pericoluluĭ politic, nu maĭ cereaŭ luĭ Mavrocordat nicĭ banĭ nicĭ darurĭ, spre a-l mănţinea în scaun.

Domnul grec scuteşte pe preoţĭ de birul de doĭ galbenĭ, la care îĭ impusese Constantin Cantemir; coboară darea vădrărituluĭ de la patru banĭ la doĭ banĭ de vadră; suprimă pogonăritul viilor, precum şi darea mînăstirilor, şi reduce iar darea goştineĭ de asupra boerilor, pe care Mihaĭ Racoviţă îĭ îndatorise a o plăti ţărăneşte [9].

---

6. *Acsinte Uricarul*, l. c., II, p. 152.
7. Idem, p. 153.
8. *Neculcea*, în Letopiseţe, II, p. 377.
9. *Acsinte Uricarul*, Letopiseţe, II, p. 182, 184, 188. Hrisovul pentru suprimarea pogonărituluĭ din 20 Decemvre 1714 în Uricarul d-luĭ *T. Cordescu*, I, p. 42—45. Actul pentru reducerea goştineĭ din 1712, idem V, p. 240.

Deşi cererile în banĭ ale Turcilor să micşurase, Mavrocordat era cu toate acestea expus la cheltuelĭ destul de însemnate maĭ ales cu aprovizionarea cetăţilor mărginaşe dinspre Rusia, Hotinul, Soroca şi Tighina în prevederea unuĭ noŭ războiŭ. De aceia reducerile făcute de el în dărĭ aduseră la sfîrşitul anuluĭ întîiŭ al domnieĭ luĭ un neajuns în acoperirea cheltuelilor prin veniturĭ. In loc însă ca Mavrocordat să facă ca alţĭ domnĭ, să scoată o nouă dare pentru întimpinarea nevoeĭ; el împlini lipsa din baniĭ luĭ, şi apoĭ adunînd divanul îĭ arată sămile visterieĭ şi puse pe boerĭ a-ĭ da o adiverinţă despre suma ce ţara îĭ remăsese datoare [10]. Iată fără îndoială cel întîiŭ domn, pe care domnia îl costa banĭ în loc de a-ĭ produce!

Cum să să explice această purtare a luĭ Mavrocordat, atît de bine-voitoare către ţara în care domnea?

Nu credem că ia să fi fost datorită inspiraţiilor turceştĭ, căcĭ pînă acolo tot nu mergeaŭ măsurile de prevedere ale Porţeĭ otomane. Mavrocordat vroia însă să şteargă urmele sistemuluĭ pus de el în lucrare în întîia luĭ domnie, de a-şĭ întemeia puterea, bazîndu-se pe poporul de jos. Urmările aceluĭ sistem le văzuse el la mazilirea luĭ în 1711, cînd o răscoală fusese aproape de a izbucni în contra luĭ. De aceia acuma, în a doua luĭ domnie, părăseşte ideia de a înfrîna pe boeriĭ prin mulţime şi să sileşte a-ĭ cîştiga prin apararea intereselor lor. Pe lîngă că pune piept pentru eĭ la Turcĭ, îĭ scapă din închisoare, îĭ readuce în siguranţă la căminurile lor, şi dările ce el reduce eraŭ tot de acele ce apăsaŭ asupra claseĭ boereştĭ. Numaĭ puţin trebuiaŭ să fie măguliţĭ boeriĭ prin seama pe care domnul o supuse divanuluĭ, despre purtarea socotelelor ţăriĭ, faptă tot atît de extraordinară—îndrumarea unuĭ sistem constituţional—ca şi caracterul luĭ Mavrocordat, care prin o excepţie aproape neîntîlnită în viacul de corupţie în care trăia, era nelacom de avuţie [11].

Oricît ar fi căutat Neculaĭ Vodă a să face iubit de poporul romîn el simţea că pentru aşĭ întări domnia, trebuia să dee puterĭ

10. *Acsinte Uricariul*, p. 154. Aşa face şi la sfîrşitul anului al doilea ce să încheia de asemenea cu un dificit, idem, p. 180.

11. Că nelăcomia de banĭ era în caracterul luĭ Mavrocordat şi nu izvoria numaĭ din un calcul politic, să vede de pe aceia că ia să arătă şi în domnia luĭ cea dintîiŭ în Moldova. Vezĭ vol. IV, p. 491.

cît maĭ marĭ elementululuĭ grecesc, de oarece suflarea romînească tot amenința încă a să putea preface în vijelie periculoasă la adresa Grecilor. De aceia îl aflăm favorînd în toate modurile elementul grecesc, maĭ ales pe calea religioasă, acea maĭ ușur de sprijinit fără a lovi în simțimintele poporuluĭ. Astfeliŭ el ajută prin toate modŭrile mînăstirile greceștĭ din Răsărit, primește vizita maĭ multor patriarhĭ, care veneaŭ să inspecteze mînăstirile închinate lor din Moldova, între altele pe acea a patriarhuluĭ Alexandrieĭ, Samoil, care fiind foarte dator, venise în Moldova după milostenie, „și aŭ strîns peste cît nădăjduia“ [12], dovadă încă odată despre plecarea de bună-voe a poporuluĭ romîn sub înrîurirea grecească, de îndată ce ia să arăta îmbrăcată în mantia religieĭ. Mavrocordat apoĭ reorganizază academia grecească din Iașĭ, aducînd în ia dascalĭ noĭ, învățațĭ, și sprijinind prin toate modurile cultura grecească.

Cu prilejul viziteĭ patriarhuluĭ Samoil în Moldova, să întîmplă un fapt care pune într-o vie lumină sistemul de ocîrmuire a luĭ Neculaĭ Mavrocrrdat. Cît timp interesele naționalilor nu veneaŭ în conflict cu de acele greceștĭ, ele eraŭ respectate și ocrotite în măsura putințeĭ. De îndată însă ce ele intraŭ în luptă cu interese greceștĭ, eraŭ jertfite fără cruțare, și Neculaĭ Mavrocordat, pe care l-am văzut lăudat de cronicariĭ noștri, pentru modul echitabil cum împărțea dreptatea față cu pretențiile Turcilor balgiĭ, pune în cumpănă întreaga greutate a înrîurireĭ domneștĭ pentru a stoarce de la divan o hotărîre în favoarea patriarhuluĭ Alexandrieĭ, într-un proces pe care îl avea cu o boeroaică moldovancă, Maria, văduva reposatuluĭ visternic Ili Cantacuzino [13].

Imprejurările acesteĭ daraverĭ, care aruncă o vie lumină asupra timpuluĭ a căruia istorie o expunem, să petrecură în chipul următor.

Neculaĭ Mavrocordat, vroia pe lîngă mila adunată de patriarhul Samoil, să-ĭ dăruiască mînăstirea Hangul din poalele Ceahlăuluĭ, și dorind să îmbogățească această mînăstire, pune pe egumenul eĭ să reclame de la visterniceasa Maria Cantacuzino

12. *Acsinte Uricarul* în Letopisețe, II, p. 181.

13. Comp. un articol al meŭ : Justiția sub Fanarioțĭ în Convoibiri literare, XX, p. 1058

două sate, Bălţăteştiĭ şi Mînjeştiĭ, dăruite mînăstiriĭ încă de ctitorul eĭ, Miron Barnovski, şi pe care sate visterniceasa le-ar deţinea fără drept.

La zioa înfăţoşăriĭ să ţine un mare divan sub preşedinţa domnuluĭ, la care iea parte şi Kir Samoil, cu toate că era cel maĭ interesat în cauză. Egumenul Anastasie produce două hrisoave de stăpînire a mînăstiriĭ asupra acelor sate, unul de la Barnovski, celalalt de la Vasile Vupu. Visterniceasa întrebată ce are de întimpinat, răspunde că ia „nu are *drese* (documente); că aŭ avut şi s-aŭ rîsipit, fiind trimise la ginerele eĭ Ştefan Brancoveanu", cel ucis de Turcĭ împreună cu tatul săŭ Constantin în 1714. „Atuncĭ Neculaĭ Vodă, aŭ întrebat întîiŭ pe patriarhul, care răspuns-aŭ la această întrebăciune şi cu sfînta pravilă şi cu alte pilde din sfînta scriptură, cum că un lucru ce să dă şi să închină la o mînăstire saŭ la o biserică, acela nu maĭ poate să-l înstreineze nimenea. Asemenea aŭ răspuns şi ceilalţĭ arhiereĭ toţĭ, aşijderea şi toţĭ boeriĭ, şi a rămas visterniceasa Maria de judecată" [14], după cît s-ar părea cu tot cuvîntul, întru cît neavînd la mîna eĭ nicĭ o dovadă, dreptatea trebuia să să deie în partea aceluĭ ce avea cartea.

Cu toate acestea un hrisov posterior, de la Mihaĭ Racoviţă în a doua luĭ domnie din 1718, destăinueşte că lucrurile să petrecuse într-un chip cu totul altul, şi că versiunea dată de cronicar, care nu poate fi decît parafraza hrisovuluĭ eliberat egumenuluĭ de Hangu de Neculaĭ Mavrocordat, numaĭ pe dreptate nu să întemeia.

Ştim că vechia procedură nu cunoştea principiul lucruluĭ judecat, şi orice proces hotărît chiar de domn şi de divan, instanţă supremă de judecată în ţările romîne, putea fi reînceput, sub un domn posterior. Visterniceasa Maria, văzînd că scaunul ţăriĭ încăpuse în mînile unuĭ domn bine-voitor pentru dînsa, trage ia la rîndul eĭ pe călugăriĭ de la Hangu în judecată, şi iată cum să desfăşoară lucrurile acuma la noua cercetare înaintea divanuluĭ.

Tot atît de puţin ca şi principiul lucruluĭ judecat, exista pe atuncĭ oprirea pentru judecătoriĭ, de a aduce în hotărîrea pricinelor ştiinţa lor privată, saŭ de a învoca în materie civilă în fa-

---

14. *Acsinte Uricarul* în Letopiseţe, II, p. 186.

voarea părților dovezĭ din oficiŭ. Toată judecata avea un caracter patriarhal ; bunul simț, care adeseorĭ poate conduce la arbitrar, era singura călăuză în aflarea a ceia ce este drept, mintea fiind încă prea puțin dezvoltată pentru a găsi în niște regule fixe și nestrămutate un sprijin în contra putințiĭ de a greși.

Invocînd deci divanul în favoarea visterniceseĭ Maria „dresele altor reposațĭ domnĭ bătrînĭ de la Ștefan Gheorghe și de la Gheorghe Ghica și de la Istrate Dabija și mărturia boerilor celor marĭ de pe acele vremĭ" rezultaŭ ca stabilite fără îndoială faptele următoare :

Satele în pricină, Balțăteștiĭ și Mînjeștiĭ, fusese din moșĭ și strămoșĭ a luĭ Todirașcu Cantacuzino tatăl luĭ Ilieș, bărbatul reposat al visterniceseĭ Maria. Barnovski, după ce zidise mînăstirea Hanguluĭ, dorind să-ĭ dăruiască niște sate maĭ în apropiere, făcuse schimb cu Todirașcu, luînd de la el acele sate, pe care le dărui mînăstiriĭ sale, și dîndu-ĭ în loc două alte sate, Cărcăceniĭ de la Hîrlăŭ și Miclăușăniĭ de la Dorohoiŭ. Aceste sate venise domnuluĭ prin moștenire de la unchiul săŭ Isac Balica Hatmanul, apucînd Barnovski în timpul domnieĭ averea Balicăĭ, puind pricină că n-ar avea alțiĭ treabă la moșiile Balicăĭ hatmanul, căcĭ nu aŭ avut feciorĭ din trupul luĭ și nicĭ alte rude maĭ apropiate. Cu toată această afirmare a domnuluĭ, el uzurpase o avere streină, de oarece pe timpul luĭ Vasile Lupu, să sculară „toate rudele Movileștilor și ale luĭ Isac Balica, și aŭ dezbătut toate moșiile luĭ Balica și le-aŭ împărțit între eĭ, și între *izvoadele lor de împărțeală să aflaŭ luate și satele Cărcăceniĭ și Miclăușăniĭ, din mîna acelor cu care aŭ fost făcut schimbătura reposatul Barnovski*" [15]. Decĭ încă tatul barbatuluĭ visterniceseĭ Maria perduse satele luate de el în schimb pentru moșiile sale de la Barnovski Vodă, la adevarațiĭ moștenitorĭ aĭ luĭ Balica [16].

---

15. Hrisov de la M. Racoviță din 1718 Iunie în 20, Uricarul V, p. 365.

16. Pe averea luĭ Balica pune întîiŭ mîna Moise Movilă, dîndu-se și el drept singurul moștenitor a luĭ Balica. Vezĭ un hrisov al luĭ Moise Movilă, din 1634, Ianuarie în 5, în Arh. ist. I, 1, p. 71. Apoĭ pe timpul luĭ Vasile Lupu, Ileana fiica luĭ Ioan Movilă, viitoarea soție a luĭ Miron Costin, venind din țara ungurească, respinge pe toțĭ aceĭ ce uzurpase titlurile de maĭ aproape moștenitorĭ, și iea dînsa toată moștenirea Balicăĭ, după uu izvod „în care s-aŭ aflat și satele Cărcăceniĭ și Miclăușăniĭ". Doc. din Uricarul citat în nota precedentă.

Prin urmare Miron Barnovski dăduse în schimb luĭ Todirașcu Cantacuzino o avere ce nu-ĭ aparținea, nu trecuse asupra celuĭ cu care schimbase, proprietatea lucrurilor date în schimb, și după judecata bunuluĭ simț, reprodusă și de ratio scripta a dreptuluĭ roman, *schimbul era nul* [17]. Visternicul Ilie fiul luĭ Todirașcu nu perduse, cu toată dania luĭ Barnovski, dreptul săŭ de proprietate asupra satelor sale, Bălțăteștiĭ și Mînjeștiĭ, și de aceia cu drept cuvînt reluase moșiile în stăpînire, după ce fusese expropiat de acele rămase de la Balica hatmanul, și din protivă nedreaptă fusese deposedarea soțieĭ și moștenitoariĭ sale Maria, în favoarea mînăstiriĭ Hanguluĭ—adecă a patriarhuluĭ Alexandrieĭ.

Divanul luĭ Racoviță, înainte de a să preocupa de alte întrebărĭ, își pune pe aceia ce putea hotărî pricina după dreptate, anume *fost-aŭ acea danie a reposatuluĭ Barnovski Vodă bună și dreaptă aŭ ba?* Și găsește că nu, de oarece schimbul pe care ia să întemeia era fără de ființă. Astfeliŭ cîștigă visterniceasa Maria sub Mihaĭ Racoviță procesul perdut de ia sub Mavrocordat.

Cum să face însă de boeriĭ divanuluĭ care trebuiaŭ să fi fost aproape aciiașĭ, la un răstimp atît de scurt, tăcuse sub Mavrocordat, ceia ce destăinuiaŭ în domnia luĭ Racoviță [18]? Aicea tocmaĭ devine interesant documentul luĭ Racoviță, dînd pe față mijloacele întrebuințate de Mavrocordat pentru a face ca rostirea divanuluĭ să iasă în favoarea nesățioșilor călugărĭ.

Pristaviĭ bisericeștĭ, ținuțĭ oarecum prin rangul și vaza lor, să rușinează a mărturisi adevărul, adecă cum fusese eĭ silițĭ de domnul grec, a ascunde cum știiaŭ că e cu dreptul, și atît Gedeon mitropolitul cît și Sava proin (fost) mitropolit și episcopiĭ arată cu toțiĭ că „n-aŭ mărturisit într-acel chip fără cît aŭ zis că aŭ apucat pe Todirașcu visternicul, care ținea acele sate, și nu era boer năpăstuitor, și luîndu-se acele sate de atîta vreme ținute în mîna d-sale visterniceseĭ, cu nedreptate va fi, dar că nu li s-aŭ ținut în seamă acele graiurĭ. Dacă însă eĭ arătase așa din gură, cum să face de își pun iscălitura pe documentul luĭ Mavrocordat care le schimba spusele? Maĭ sincerĭ sînt boeriĭ care arată curat

17. Lex. I, § 3, de rerum permutatione Dig. XIX 4: „Ideoque Pedius ait, alienam rem dantem nullam contrehere permutationem".

18. Deși nu cunoaștem data judecățiĭ din timpul luĭ Mavrocordat (1711—1716), ia a putut fi cel mult anterioară cu 7 anĭ aceleĭ petrecute sub Racoviță în 1718.

că „aŭ tăcut ştiinţa lor fiind că chemîndu-ĭ pe rînd Neculaĭ Vodă, le-aŭ dat a înţelege să nu răspunză împrotivă nicĭ cum la divan; decĭ ştiind acea poroncă, n-aŭ avut gură să grăiască spre dreptate, şi cum a zis domnia sa aşa aŭ poftorit şi domniile lor cu toţiĭ“ [19].

Iată decĭ ce soiŭ de judecăţĭ făcea Neculaĭ Mavrocordat, de îndată ce era vorba de a apăra interesele compatrioţilor luĭ. Uita totul, şi învăţătură şi filozofie, adecă iubirea de înţelepciune, şi ştiinţă şi dreptate, şi îşĭ aducea aminte de un singur lucru, că era Grec! Şi într-adevăr ar fi fost prea extraordinar, supraomenesc să nu-şĭ fi adus aminte această însuşire, închegată în carnea şi în oasele luĭ.

Intreaga această daravere ne descopere trista stare în care să afla societatea acelui timp. Dreptul proprietăţiĭ, temelia societăţilor, nesigur, schimbînd de stăpîn după domnul din scaun; iar oameniĭ! Ţi să urcă sîngele în obraz înaintea unuĭ atare grad de înjosire. Un patriarh al bisericeĭ creştine, reprezentantul luĭ Dumnezeŭ pe pămînt, care unelteşte împreună cu domnul din scaun despoiarea uneĭ văduve şi care, deşi primise dinainte de la domn făgăduinţa închinăriĭ mînăstireĭ ce era să cîştige pricina, are neruşinarea a figura între judecătoriĭ ce eraŭ să o cerceteze! Mitropoliţĭ, boerĭ şi episcopĭ care înaintea unuĭ ordin venit de sus, rostesc o judecată pe care o ştiaŭ nedreaptă, şi maĭ mult decît atîta, feţele bisericeştĭ nu aŭ măcar curajul a mărturisi păcatul comis, ci ca nişte răĭ făcătorĭ de feliul cel maĭ comun, caută să acopere abaterea prin minciună! Toate aceste inimĭ micĭ caractere mişeleştĭ care conduc destinele unuĭ biet popor, iată într-adevăr o privelişte care te ar face să urăştĭ omenirea, dacă faţă cu starea cumplită a societăţiĭ aceluĭ timp nu aĭ găsĭ maĭ curînd lacrimĭ pentru a o plînge. Din aceste figurĭ uricioase ale unuĭ uricios trecut nicĭ una însă nu inspiră un dezgust aşa de adînc ca acele ale pristavilor streinĭ aĭ bisericeĭ creştine, care cu ipocrita lor umilinţă, cu cuvîntul luĭ Dumnezeŭ pe buze, iar în inimĭ cu pofte lumeştĭ, să foloseaŭ de neştiutoarea naţie romînă, pentru a face adeseorĭ pe părinţĭ să-şĭ desmoştenească copiĭ spre a mulţămi nemărginita lor lăcomie.

Una din greutăţile cele maĭ marĭ ce apăsa pe domnia luĭ Mavrocordat, era petrecerea la Bender a luĭ Carol al XII-lea

---

Uricarul, V, p. 375.

regele Svedieĭ. Incă din domnia luĭ cea d-întîia Mavrocordat nu trăisă în bune legăturĭ cu refugiatul rege, şi domnul trebuise să ceară intervenirea ambasadoruluĭ francez din Constantinopole, spre a să împaca cu dînsul [20]. Silinţele luĭ Mavrocordat de a apăra Moldova de greutăţile sub care căzuse, între care era şi petrecerea în ţară a oştirilor svedeze şi leşeştĭ ale regeluĭ fugar, trebuiaŭ numaĭ decît să-l strice din noŭ cu el. Domnul dobîndise, curînd după urcarea luĭ în scaun, un firman pentru îndepărtarea din ţară a oştirilor polone comandate de Haliţki. Paşa de Tighina însă, partizanul luĭ Carol, nu dă nicĭ o urmare aceluĭ ordin împărătesc, care are numaĭ de efect de a învrăjbi şi maĭ tare pe Mavrocordat cu regele Svedieĭ. In zădar scria necontenit domnul craiuluĭ, rugîndu-l să oprească oştirile sale de la prădăciunile şi necuviinţele ce le făceaŭ. Regele să mulţămea a publica manifesturĭ, impunînd miliţiilor mănţinerea ordineĭ, fără ca bine înţeles ele să fie urmate de nicĭ o ascultare.

Pe Turcĭ însă începuse a-ĭ supăra prelungirea reşedinţeĭ luĭ Carol al XII-lea în Moldova şi neîncetatele luĭ stăruinţĭ pentru reînoirea războiuluĭ. Mavrocordat, folosindu-se de această dispoziţie a Porţiĭ, izbuteşte în sfîrşit a aduce la îndeplinire firmanul pentru înlăturarea oştirilor polone. Dacă însă oştirile de ajutor ale luĭ Carol fură scoase din ţară, nu fu tot atît de uşor Turcilor a-l îndepărta pe acesta însuşĭ. El refuză cu stăruinţa a pleca din Moldova, sperînd că Turciĭ tot îĭ vor face pe plac a să război cu Ruşiĭ. Este cunoscut că Turciĭ la sfîrşit fură nevoiţĭ să scoată pe Carol cu deasila din casa luĭ din Bender unde el să întărise ca în o cetate, şi unde el suportă un adevărat asediŭ din partea gazdelor, ce eraŭ sătule acuma de un atare musafir.

Tot pe atuncĭ primi Mavrocordat vizita, nu prea plăcută în asemenea momente, ale fostuluĭ rege al Polonieĭ şi proteguit al luĭ Carol, Stanislaŭ Lezinski, venit în Moldova spre a să întîlni cu fostul săŭ suzeran. Stanislaŭ cerut de paşa din Tighina, plecă din Iaşĭ, spre marea mulţămire a luĭ Mavrocordat, care scapă astfeliŭ din o nouă încurcătură [21].

20. Vol. IV, p. 489.

21. *Acsinte Uricarul* în Letopiseţe, p. 162. *Zinkeisen*, Gesch. des osm. Reiches, V, p. 446. O scrisoare franceză din I Iunie 1713 spune însă că : „Stanislaus Lezinski fut arresté par le prince de Moldavie". Doc. Suplement, I, p. 427.

Domnia luĭ Neculaĭ Mavrocordat înseamnă o eră nouă în rolul pe care eraŭ chemaţĭ să-l joace domniĭ ţărilor romîne în politica otomană. Fiind om iscusit în trebile diplomatice, el urmează maĭ departe şi ca domn a face Turcilor slujbele pe care le îndeplinea ca dragoman, anume a-ĭ ţinea în curent asupra mişcărilor politiceĭ europene [22]. Este cunoscut că Poarta, deşi primea la Constantinopole reprezentanţĭ aĭ puterilor streine, nu acreditase nicĭ un agent statornic pe lîngă acele curţĭ, încît era totdeauna mărginită, în ştiinţele eĭ asupra daraverilor puterilor, la versiunile interesate ale reprezentanţilor acestora însuşĭ. Mijloacele de informaţie ale Porţiĭ fiind restrînse şi intrigile diplomaţieĭ luînd din ce în ce pasul asupra lucrărilor violente de maĭ înainte, înţălegem cum un nou instrument de iscodire aşăzat chiar în coasta puterilor cu care maĭ ales să întreţineaŭ interesele Porţeĭ, putea avea pentru ia cea maĭ mare însămnătate.

Tocmaĭ acest rol îl iea asupră-şĭ mult iscusitul Neculaĭ Vodă devenind astfeliŭ îndoit de preţios pentru Turcĭ, maĭ întîiŭ, prin politica luĭ faţă cu Moldoveniĭ, pe care îĭ aducea iarăşĭ în supunere cătră împărăţie, apoĭ prin slujbele sale ca informator al Porţiĭ, asupra daraverilor politice ce să ţeseaŭ împrejurul eĭ.

Relaţiunile Porţiĭ cu puterile europene să schimbase cu totul. Incetase doar a maĭ fi pentru ele un obiect de spaimă şi de îngrozire. Devenise acuma ţinta spre care să întindeaŭ dorinţele lor. Din agresiv imperiul turcesc devenise pasiv; în loc de a maĭ ataca el ca maĭ înainte vreme, trebuia să să gîndească la apărare. Două loviturĭ primise slăbitele luĭ puterĭ, din urmările cărora nu putu să să maĭ rîdice: una din spre apus prin pacea de la Carlowitz, alta din spre răsărit prin întreprinderile ţaruluĭ Ruşilor, Petru cel Mare. Nu e vorbă pe aceste din urmă le răspinsese de ocamdată în chip victorios. Dar în figura ţaruluĭ rusăsc să în-

22. Iată cuvintele în care *Acsinte Uricarul* raportează această însemnată împrejurare, Letopiseţele II, p. 146: „şi-l poftea vizirul pe Neculaĭ Vodă ca să-ĭ trimită veştĭ din cele ce să înţeleg din părţile de sus, şi nu numaĭ veştĭ ci şi sfat cerea de la Neculaĭ Vodă, zicînd să-ĭ scrie ce ar şti şi ce ar socoti că este pentru folosul împărăţieĭ". Spusele cronicaruluĭ sînt întărite prin un document contemporan. *De Bonnac* c. *Abbé Dubois*, 10 Maĭ 1719: „il lui est permis d'envoyer des agens en Pologne, en Moscovie et même en Allemagne afin de ponvoire être instruit par lui des affaires de la chrétienté". Doc. Supl, 1, p. 446.

corporase pericolul de care Poarta încă de mult să temea din partea Rusieĭ, comunitatea de religie între Ruşĭ şi popoarele creştine ale împărăţieĭ otomane. Deşi el fusese de astă dată înlăturat, putea să să reînoiască în fie-ce zi; era o vecĭnică ameninţare, ce atîrna ca o sabie ascuţită asupra statuluĭ turcesc.

Neculaĭ Mavrocordat este strămutat însă în Muntenia către sfîrşitul anuluĭ 1715 (25 Decemvrie), unde relaţiile din ce în ce maĭ încordate cu Nemţiĭ, făceaŭ de nevoe prezenţa luĭ. Tronul acesteĭ ţărĭ devenise vacant, prin uciderea de către Turcĭ a luĭ Stefan Cantacuzino; iar în locul luĭ Mavrocordat în Moldova fu rînduit ca domn Mihaiŭ Racoviţă.

DĂRI DE SEAMĂ

George Baritiu. *Părţî alese din istoria Transilvanieĭ pe două sute de anĭ din urmă. Sibiŭ, Vol. I. 1889, XX şi 774 pag. Vol. II, 1890, XVI şi 800 pag. mare în 8.*

Eminentul publicist romîn de peste Carpaţĭ aŭ depus în aceste două volumurĭ rodul uneĭ îndelungate şi spornice îndeletnicirĭ cu istoria ţăriĭ în care trăeşte, şi pe care nimenea maĭ bine de cît el nu o putea expune, maĭ ales din puntul de vedere romînesc, precum este concepută şi executată întreaga luĭ lucrare. El spune în precuvîntarea luĭ asupra acesteĭ împrejurărĭ, că „nicĭ unul dintre compatrioţiĭ neromînĭ nu s-a simţit obligat a studia istoria patrieĭ tot odată şi din punct de vedere romînesc, din pricină că naţiunea romînă nu era considerată ca naţiune indigenă politică, şi aşa Saşiĭ aŭ expus istoria Saşilor din Transilvania, Unguriĭ pe acea a Ungurilor şi Secuilor, atingînd numaĭ unde şi unde pe poporul romîn şi atuncĭ numaĭ în mod duşmănesc pentru a huli maĭ mult de cît pentru a înţelege faptele luĭ". Nu procede tot astfeliŭ D-l Baritiu; d-sa caută să cuprindă în un singur tot viaţa tuturor popoarelor Transilvanieĭ, expunînd relaţiile dintre ele, şi maĭ ales acele ale maseĭ celeĭ marĭ a poporaţieĭ romîne. El spune că să va sili să arăte rapoartele în care a stat poporul romîn întreg saŭ în parte către celelalte popoare conlocuitoare şi către societăţile religioase ale acestora şi totuşĭ autorul ne spune dinainte că nu a vrut să scrie o istorie sistematică, ci maĭ mult o succesiune de biografiĭ şi monografiĭ, împrejurare care poate fi atribuită numaĭ vrîsteĭ înaintate la care aŭ ajuns.

D-l Baritiu începe expunerea evenementelor de la domnia luĭ Apafi 1661, cîțĭ-va anĭ decĭ naintea treceriĭ de drept a Transilvanieĭ sub stăpînirea caseĭ Habsburgilor. După schițarea biografică a maĭ multor personalitățĭ marcante ale timpuluĭ, să expun negocierile cele lungĭ și îndărătnice între împăratul german, biruitorul Turcilor, și principele Apafi, care să temea de supremația împăratuluĭ din pricina religieĭ catolice. După victoria cea mare a imperialilor la Mohacz, ? 1687, generalul imperial Carol de Lorena întră în Transilvania spre a constrînge pe Apafi la primirea protecțieĭ germane. Fără a lămuri pe deplin modul cum Transilvania a trecut sub împărăția germană și maĭ ales fără a atinge întru nimic negocierile urmate în congresul de la Carlowitz, a căror dezbaterĭ ar fi înfățoșat totușĭ maĭ mult interes de cît noțile biografice asupra principiuluĭ Apafi, a luĭ Tököly și a altor Ungurĭ, d-l Baritiu trece la expunerea foarte insemnată a stăriĭ Romînilor sub dominarea popoarelor privilegiate ale Transilvanieĭ la începutul perioadeĭ a căriĭ istorie o expune. D-sa arată maĭ întîiŭ adînca deosebire între starea poporuluĭ romîn din Fundul regiu, adecă teritoriul săsesc, unde el păstrase dreptul de proprietate de pămînt, și acea a părțiĭ sale ce locuia în teritoriul nobililor, unde iobagia să dezvoltâ în toată plenitudinea eĭ și unde predomnia principiul barbar că țăranul nu are nicĭ o altă avere decît plata pentru munca luĭ („rusticus praeter mercedem laboris sui nihil habet"). Cînd muria barbatul $^2/_3$ din averea luĭ eraŭ luate de nobil și numaĭ $^1/_3$ rămînea familieĭ; iobagiĭ fugițĭ de pe moșiile nobililor puteaŭ fi readușĭ cu puterea; eĭ nu aviaŭ dreptul să să prezente singur nicĭ în un proces, ci trebuiaŭ să fie reprezentațĭ de stăpînul lor. In caz cînd domnul nu putea răspunde contribuția pentru satul săŭ, să vindeaŭ iobagiĭ unuĭ altuia, la care eĭ lucraŭ pînă ce rescumpăraŭ suma plătită. Să puteaŭ vinde iobagiĭ ca vitele pînă pentru lungul restimp de 10 anĭ. Iobagiĭ lucraŭ domnuluĭ lor cîte 4 zile pe septămînă și cu toate acestea în contra acesteĭ mărginirĭ (!!) a dreptuluĭ de proprietate nobiliĭ protestează la dieta care regulase cătimea de muncă. Băețiĭ iobagilor nu aveaŭ dreptul să învețe carte în școală, afară de aceĭ ce ar vroi să să facă preoțĭ, ceia ce însă trebuia garantat și adeverit sub amenințarea unor strașnice pedepse. Spațiul ne oprește a reproduce tot nămolul de legĭ barbare și asupritoare

sub care gemea ţăranul romîn şi în cele de maĭ sus am spicuit pintre ele, şi nu ce este maĭ barbar, căcĭ toate sînt asemenea. D-l Baritiu trece îndată după atare expunere a uneĭ stărĭ desperate la încercarea făcută de Romînĭ de a-şĭ îmbunătăţi soarta prin unirea bisericiĭ ortodoxă cu acea catolică. Această parte dealtmintrele bine cunoscută şi istorieĭ culturale a poporuluĭ romîn, de oarece asupra niciĭ uneĭ alteia nu să află atît de bogate şi variĭ documente, este tratată de D-l Baritiu cu o deosebită măestrie, punînd în o vie lumină toate laturile şi mrejile întinse Romînilor pentru aĭ atrage la biserica catolică, fără ca cu toate acestea eĭ să să folosească mult din renegarea credinţiĭ lor, întrucît concesiile pe care guvernul imperial era dispus să le facă, eraŭ combătute şi nimicite de dieta ţăriĭ, care nu putea învoi emanciparea poporuluĭ romîn, fără a perde foloasele materiale ce le trăgea din supunerea luĭ. Şi apoĭ promisiunile cele marĭ şi care să realizară macar pînă la un punt să referiaŭ numaĭ la persoanele bisericeştĭ, care să folosiră întru cît-va din unirea bisericeĭ ortodoxe cu catolicizmul; poporul romîn în imensa luĭ masă rămase asuprit ca şi maĭ înainte. Maĭ ales să folosiră persoanele ce îmbrăţişaŭ tagma bisericească de putinţa de a să cultiva pe cît în seminariile catolice din Transilvania aşa şi în şcoalele maĭ înalte din Viena şi Roma. Aplicarea Romînilor către studiĭ aduse acea înflorire a minţiĭ lor şi deşteptarea conştiinţiĭ naţionale la care luară un rol atît de mare scriitoriĭ transilvanenĭ. Maĭ înainte clerul romîn era într-o neştiinţă înspăimîntătoare care ţine pînă la împăratul Iosif al II-lea, maĭ ales în timpul cît predomnise calvinizmul. „Neştiinţa şi perderea demnităţiĭ personale umilise pe protopopiĭ romînĭ la atîta, în cît să poarte pe superintendenţiĭ calvinĭ în lecţice pe umeriĭ lor şi să-ĭ aşăze în scaunul presedial al sinoduluĭ; iar pe mulţĭ popĭ, ca pe lîngă alte batjocurĭ să ţie în iernatic cîiniĭ de vînat aĭ aristocraţilor". (I. p. 199) Favorizarea cleruluĭ romîn de către catolicĭ, prin care eĭ credeaŭ că vor atrage şi pe poporenĭ, să explică din dorinţa dinastieĭ Habsburgilor de a-şĭ asigura o majoritate şi prin ia dominaţiunea în ţară. Propaganda catolică între Romînĭ avu decĭ motive politice.

Romîniĭ s-ar fi putut folosi din atare propagandă, dacă alte interese politice încă maĭ puternice, ca unele ce eraŭ hultuite pe acel material, nu ar fi împins pe nobiliĭ Ardealuluĭ a nimici

toate foloasele puse Romînilor în perspectivă de imperialĭ. Sînt nenumărate protestele dieteĭ contra aşa numiteĭ violărĭ a legilor fundamentale ale ţăriĭ, ce răsărea din favorarea Romînilor şi anume din acea a persoanelor bisericeştĭ. Unul din ele arată dauna publică cumplită pe care o sufere ţara din cauză că contribuţiunea ce plăteaŭ popiĭ romînĭ (care trecuse la unire) să urca la cel puţin 8000 de florinĭ pe an, care acuma să încarcă pe umeriĭ altor oamenĭ. Juridicţiunea comitatelor şi a districtelor este turburată. „Legile scrise despre această naţiune (acele amintite maĭ sus) să casează şi să violează şi să dee Dumnezeŭ ca nu cumva naţiunea această barbară şi producătoare de prunci după un timp oarecare să să înalţe spre a răsturna pe celelalte naţiunĭ.“ (I, p. 207).

Iată frica ce totdeauna aŭ apucat pe nobiliĭ Ardealuluĭ de cîte orĭ a fost vorba să să facă Romînilor cea maĭ mică concesiune care să-ĭ înalţe din mizerabila condiţie în care trăiaŭ; teama ca nu cumva deşteptîndu-se şi dezvoltîndu-se eĭ, să nu ajungă adevărată majoritate a ţăriĭ şi să-ĭ conducă interesele, nimicind supremaţia barbară şi neomenoasă a unuĭ mănunchiŭ de familiĭ privilegiate. Şi azĭ poporul maghiar e cuprins de aceiaşĭ teamă. Să ştie mic şi slab şi să teme ca să nu treacă conducerea statuluĭ în mînile majorităţilor fireşti ale popoarelor conlocuitoare. Ne maĭ putîndu-le însă împedeca deşteptarea, fac o ultimă silinţă, cît maĭ aŭ puterea în mînĭ, aceia de a spori numărul proprieĭ lor naţiunĭ prin întoarcerea la ia cu forţe a naţionalităţilor celorlalte; să apucă de maghiarizare cu orĭce preţ a popoarelor conlocuitoare şi maĭ cu osebire a elementuluĭ celuĭ maĭ numeros, Romîniĭ. Işĭ joacă acuma ultimele cărţĭ; după aceasta va veni sfîrşitul

Modul pus în lucrare de D-l Baritiu de a scrie istoria Transilvanieĭ, în monografiĭ, aduce neajunsurĭ grave în unele părţĭ, bunăoară d-sa trecînd de la evenimentele uniriĭ bisericeştĭ romîne cu acea catolică la istoria revoluţieĭ luĭ Horia, tratează pe aceasta cu totul separat de chestia uniriĭ. Ne pare evident că trebue să fie o legătură între încercarea zadarnică a Romînilor de a căpata drepturĭ pe calea uniriĭ la biserica romană şi hotărîrea lor desperată de a recurge iarăşĭ la violenţa cea de atîtea orĭ încercată de eĭ în trecut.

Descrierea pe larg a asupririlor cărora poporul romîn era expus în anul înaintea revoluţieĭ şi anume fără deosebire de era unit saŭ neunit, ne arată în destul cum Romîniĭ, după ce aşteptaşe aproape o sută de anĭ ca să li să îmbunătăţească soarta cu preţul părăsireĭ religieĭ străbune, să văzură siliţĭ a recurge iar la armă. Şi această întreprindere desperată aduse oarecare foloase Romînilor uşurînd împăratuluĭ iubitor de omenire, Iosif al II-lea, îmbunătăţirea soarteĭ iobaguluĭ romîn.

Sfărşitul veaculuĭ al XVIII-lea găseşte pe Romînĭ în o stare fără îndoială mult maĭ bună decît acea în care zăcuse în cumplitele vremĭ de altă dată. Prin unire cel puţin dobîndiră putinţa de a să instrui şi să înfiinţâ chiar un seminar romînesc unit în Blaş care să deschise în 1754, numărînd peste puţin timp maĭ bine de 300 de învăţăceĭ. Impărăteasa Maria Tereza apoĭ înfiinţase regimentele de graniceri din Transilvania, încredinţînd astfeliŭ Romînilor paza ţăriĭ, după cum o avuse eĭ înainte de a cădea în robia maghiară. Impărăteasa iea măsurĭ apoĭ şi spre a cultiva pe aceştĭ granicierĭ, înfiinţînd maĭ multe scoale între care una în Năsăud. Revoluţia luĭ Horia adusese apoĭ aspiraţiunea încă şi după alte drepturĭ.

Aceste îşĭ fac vînt prin vestita petiţie pentru drepturĭ a naţiuniĭ romîneştĭ numită cu titlul eĭ oficial *supplex libellus Valachorum*, redactată, lucru numerabil de ambiĭ episcopĭ romînĭ aĭ Transilvanieĭ, cel unit Ioan Bob şi cel neunit Gherasim Adamovicĭ, şi înaintată împăratuluĭ care o comunică dieteĭ ţăriĭ împreună cu un rescript al săŭ. Prin această suplică din 1791 naţiunea romînească cerea egala eĭ îndreptăţire ca a IV-a naţiune în Transilvania pe lîngă celelalte treĭ care de secolĭ exploatase pe poporul romîn în interesul lor. Cu toată recomendarea petiţiuniĭ din partea monarhuluĭ, dieta răspinge toate punctele eĭ, maĭ adăugînd încă şi observaţia batjocoritoare că „poporul romîn nefiind coloniĭ străvechĭ a Romeĭ ci veneticĭ şi adunătură fugiţĭ aicĭ din ţările vecine, nu ar putea reclama nicĭ un soiŭ de drepturĭ în o ţară ce nu este a lor“. Deşi însă această suplică obţinu un rezultat negativ, totuşĭ Romîniĭ îşĭ făcură din ia crezul şi programul lor politic pe care să siliră în toate timpurile a-l realiza. Pînă acuma, ba acuma maĭ departe decît orĭcînd staŭ eĭ de a luĭ realizare, dar lupta nu aŭ încetat şi nu poate înceta, întru cît nu li să va da dreptatea pe care o aŭ.

Nu înţelegem pentru ce D-l Baritiu nu atinge prin nicĭ un cuvînt urmările dezvoltăriĭ culturale ale Romînilor şi anume analiza lucrărilor pleiadeĭ nemuritoare de barbaţĭ care sprijiniră cu ştiinţa lor tocmaĭ acele drepturĭ pe care naţiunile privilegiate ale Ardealuluĭ le deneagă poporuluĭ romîn. Atare cercetare era cu atîta maĭ firească cu cît d-l Baritiu arată cum politica reacţionară şi absolutistă înaugurată de sfînta alianţă înăduşi cu totul orĭce mişcare literară naţională, întru cît reprezentanţiĭ şi proteguitoriĭ culturiĭ romîne, episcopiĭ acestuĭ popor, eraŭ constituiţĭ respunzătorĭ cu capul pentru orĭce turburărĭ a liniştiĭ din partea conaţionaţilor lor. Ce înţeles însă poate avea înăduşirea uneĭ mişcărĭ de a căria natură nu sîntem învăţaţĭ prin nicĭ un cuvînt. Şi aceastǎ lipsă trebue pusă însă în socoteala sistemuluĭ autoruluĭ, de a desface istoria în o serie monografie.

De asemenea nu pomeneşte d-l Baritiu, poate prin un exces de modestie, prin nicĭ un cuvînt de reînvierea mişcăriĭ literare prin cele două foĭ romîneştĭ care a fost cu toate aceste înfiinţate de d-sa cu 42 de anĭ în urmă, în 1839, anume Gazeta Transilvanieĭ şi Foaia pentru minte, inimă şi literatură ce contribuiră atît de mult la mişcarea din 1848.

Volumul al II-lea al părţilor alese este consacrat în întregimea luĭ mareĭ mişcărĭ revoluţionare din 1848. Aicĭ de Baritiu nu este numaĭ istorie ci şi cronicar al evenementelor petrecute sub ochiĭ luĭ şi la care în cea maĭ mare parte a conlucrat chiar prin propria luĭ persoană. Expunerea sa să simte de acest noŭ caracter al lucrăriĭ, reproducînd adeseorĭ documente saŭ raporturĭ in întregimea lor, care întrerupe continuitatea expuneriĭ dînd însă bine înţeles un interes şi maĭ viŭ pentru cele suferite din însuşi izvoarele autentice ce le conţin.

D-l Baritiu însă ne temem că s-aŭ ocupat prea mult de partea curat militară a operaţiilor pe care să sileşte adesa orĭ a le descrie în toate amărunţimile lor, aducînd obosală în mintea cititoruluĭ, după cum credem noĭ fără un mare folos nicĭ pentru istorie care nu are ce spicuĭ din descrierea marşurilor şi a compoziţieĭ micelor mănunchiurĭ de armată ce luptaŭ în toate părţile, nicĭ pentru ştiinţa militară care nu prea poate trage foloase din operaţiunĭ războinice concepute şi executată cele maĭ de multe orĭ fără plan şi fără scop. D-sa apoĭ nu urmează o expunere

cronologică a evenimentelor, nicĭ nu le grupează după localitățĭ singurul mijloc prin care ar fi putut introduce limpezala și ordinea și dezordinea cea fenomenală a nămoluluĭ de fapte micĭ care constitue mișcarea revoluționară din Transilvania.

De astfeliŭ lucrarea d-luĭ Baritiu este din cele maĭ complecte; ia să oprește adeseorĭ la fiece localitate unde s-a petrecut cîte un evenement maĭ de căpitenie, spre a ne face istoria eĭ și a-ĭ arăta însemnătatea. Pe fiecare din capiĭ mișcăriĭ ĭĭ desemnează și caracterizază în schițe biografice, deși am fi vrut maĭ curînd să avem maĭ multe amănunțimĭ asupra conducătorilor romînĭ a mișcăriĭ, precum Avram Iancu, Balinte, Axentie Sever, Simion Barnuț și alțiĭ, decît acele asupra generalilor austriacĭ și ungurĭ, de care după părerea noastră Baritiu să ocupă cam prea mult ș prea puțin de Romînĭ.

Spiritul în care este scrisă și a doua parte a studiuluĭ d-luĭ Baritiu, este același ca și al părțiĭ întîiŭ Patriotizmul d-sale și iubirea neamuluĭ răsare la fiece pas, deși atare simțimînt nu-l împedică de a constata neajunsurile cele marĭ de care suferea Romîniĭ în mișcarea lor revoluționară, și maĭ ales lipsa uneĭ organizărĭ care să știe a să folosi de puterile viĭ ale poporuluĭ. D-sa nu ascunde prin o falșă rușine perderile încercate de Romînĭ și le dă pe față pe toate, și nicăirĭ nu pune meritele Romînilor maĭ pre sus de aceia ce eraŭ în adevăr.

Mersul revoluțieĭ ne arată pe Romînĭ că protestînd din toate puterile lor contra scopuluĭ Ungurilor de a le destruge naționalitatea, scop urmărit de eĭ maĭ ales prin proclamarea unireĭ Transilvanieĭ cu Ungaria, și contra căriĭ unirĭ este maĭ ales îndreptată silința poporuluĭ romîn. Eĭ respinge atare unire, ucigătoare a naționalitățiĭ sale, cu toate că ia să înfățoșa sub o formă ademnitoare, insoțită fiind cu făgăduința desființăriĭ iobagieĭ. Romîniĭ însă nu primesc atarea înșălătoare perspectivă, pentru că să punea ca preț moartea, lor ca popor. Chiar și după ce Romîniĭ Austriaciĭ și chiar cele cîte-va oștirĭ ruseștĭ venite din Muntenia sînt bătuțĭ și alungațĭ de Ungurĭ din Transilvania, încă Romîniĭ așezațĭ în munțiĭ apusenĭ aĭ țăriĭ dinspre Tisa, refuză a să supune și îndrăznesc, în un moment cînd Unguriĭ părea că vor triumfa de toțĭ dușmaniĭ, să să opună cu cerbicie și să verse șiroae de sînge spre apărarea neatîrnăriĭ și naționalitațiĭ lor.

O culegere de documente cele maĭ rare și maĭ greŭ de aflat însoțește fiecare din volumurile d-luĭ Baritiu. Istoriografia romînă poate decît să fie recunoscătoare d-luĭ Baritiu pentru însemnata d-sale lucrare venită așa de la timp.

A. D. Xenopol

ARHIVA

SOCIETĂȚII ȘTIINȚIFICE ȘI LITERARE DIN IAȘĬ

TOM. II.

ANUL 1890—1891.

TABLA DE MATERII

Pagina

Dărĭ de seamă.

Pagina

Documente

Arhiva apare lunar în fascicule de câte patru coale. Preţul abonamentului este:

Pe an	15 lei
Pe şese luni	8 „
Un numar de 4 coale	1 leu 50 bani

Pentru străinătate se adaugă portul.

Abonamentele se primesc la D-l secretar general *Gr. C. Buţureanu*, strada Buna-Vestire No. 6, precum şi la toate librăriile din ţară.

TIPOGRAFIA BUCIUMULUI ROMAN.

Arhiva apare lunar în fascicule de cîte patru coale. Prețul abonamentuluĭ este :

Pe an	15 leĭ
Pe șese lunĭ . .	8 „
Un număr de 4 coale .	1 leŭ 50 banĭ

Pentru străinătate se adauge portul.

Abonamentele se primesc la D-l secretar general *Gr. C. Buțureanu*, strada Buna-Vestire No. 6, precum și la toate librăriile din țară.

TIPOGRAFIA BUCIUMULUI ROMÂN.